Comisia Națională a
României pentru
U.N.E.S.C.O.

Federația
Comunităților Evreiești
din România

CONTRIBUȚIA EVREILOR DIN ROMÂNIA LA CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Coordonare generală:
Acad. NICOLAE CAJAL
Dr. HARY KULLER

București - 1996

Comisia Națională a României pentru U.N.E.S.C.O.

Federația Comunităților Evreiești din România

CONTRIBUȚIA EVREILOR DIN ROMÂNIA LA CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

Coordonare generală:

Acad. NICOLAE CAJAL
Dr. HARY KULLER

București - 1996

https://biblioteca-digitala.ro

Această carte a apărut cu sprijinul
d-lui prof. universitar dr. ing. TEODOR MAGHIAR

REDACTORI: *Idel Segall şi Teodor Gheorghiu*
TEHNOREDACTARE: *Florin Dumitrache*
CULEGERE ŞI PAGINAŢIE COMPUTERIZATĂ: *Anca Meşină*

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS

Pag.

Cuvânt înainte (Acad. Nicolae Cajal) 9
Introducere (Dr. Hary Kuller) 13
Intelectuali români despre evrei (texte selectate de Evelin Fonea) 19

PARTEA I: EVREII ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

În Dacia romană (Drd. Lya Benjamin) 25
În ţările române între secolul al XVI-lea şi începutul secolului al XVIII-lea (Dr. Constantin Rezachevici) 26
În perioada domniilor fanariote (1711-1821) (Dr. Paul Cernovodeanu) 34
Între anii 1821 şi 1918 (Dr. Ion Stanciu) 43
Evreii din Transilvania şi din Banat până la 1918 (Dr. Victor Neumann) 73
Evreii din România Mare (1919-1944) (Drd. Lya Benjamin) 80
Unele particularităţi ale evreilor din provinciile integrate (Eva Ţuţui, dr. Victor Neumann, Dumitru Hâncu) 89
Populaţia evreiască din România în cifre şi date (Drd. Lya Benjamin) 97
Evreii în anii regimului comunist (Consideraţii generale) (Dr. Victor Neumann) 107

PARTEA a II-a: ŞTIINŢE TEORETICE ŞI APLICATE

Matematică (Prof. univ. S. Marcus, mat. Coca Roman) 115
Fizică (Conf. univ. D. Bally, dr. ing. J. Panaitescu) 121
Chimie (Dr. ing. N. Goldenberg şi colab.) 125
Ştiinţele Pământului. Astronomie 129
Cibernetică-informatică. Automatică. Electronică 130
Probleme globale. Viitorologie. Ecologie. Energetică (Dr. ing. Al. Szmuk şi colab.) 134
Activităţi didactico-ştiinţifice în universităţile tehnice şi politehnice (Prof. dr. ing. Aria A. Arie şi colab.) 137
Ştiinţe biologice (Dr. Andy Z. Lehrer) 147
Cercetări în agricultură 152
Medicină (Prof. dr. Gheorghe Brătescu) 153
Farmacologie şi practică farmaceutică (Dr. Pincu Pascal) 193

https://biblioteca-digitala.ro

Pag.

PARTEA a III-a: DISCIPLINE SOCIAL-UMANISTE

Lingvistică şi filologie (Prof. dr. Lucia Wald) 203
Ştiinţe juridice şi practică juridică (Judecător Ida Schottek) 215
Discipline culturologice şi filosofico-sociologice 226
Filosofie, sociologie, psihologie (Dr. Hary Kuller) 232
Economie politică (Dr. Hary Kuller) 242
Istoriografie (Dr. Gh. Ţuţui, dr. Hary Kuller) 244
Istoriografia despre evreii din România (Ţicu Goldstein, dr. Hary Kuller) 246

PARTEA a IV-a: LITERATURĂ

Contribuţii la dezvoltarea literaturii române moderne (1848-1940) (Dr. Marin Bucur) 261
Epoca postbelică (Poeţi, prozatori, critici literari) (Henri Zalis) 291
În literatura românească de science-fiction (Victor Bârlădeanu) 298
În dramaturgia românească de după 1944 (Victor Bârlădeanu) 299
În literatura maghiară din Transilvania (Szász János, în colab. cu Eva Ţuţui) 302
Scriitori evrei din România în literatura universală (E. Suhor) 310
Imagologie: Personaje evreieşti, atitudini în operele unor scriitori români (Evelin Fonea) 319
„Evreul imaginar" versus „evreul real", în folclorul şi mitologia română (Andrei Oişteanu) 329

PARTEA a V-a: ARTE, SPECTACOLE

Pictori evrei (Dr. Amelia Pavel) 345
Un document de epocă 349
Avangarda artistică (Dr. Radu Bogdan) 351
Artele plastice din Transilvania (Muradin Jenö) 352
Arhitectură (Documentar) 354
Muzică (H. Maiorovici) 358
Artă coregrafică (Miriam Răducanu) 365
Teatrul românesc (Willy Moglescu) 367
Teatrul evreiesc (Willy Moglescu) 374
Câţiva creatori evrei de teatru din Transilvania (Halász Anna) 381
Filmul artistic (Manole Marcus) 386
Filmul documentar (Doru Segall) 388
Sport (Braha Leibovici) 392

PARTEA a VI-a: PRESĂ, EDITURI

Contribuţii în presa scrisă 397
În presa românească (Dr. Hary Kuller, în colab. cu L. Sărăţeanu) 397

https://biblioteca-digitala.ro

Pag.

În presa evreiască (Dr. Hary Kuller) 399
Publicații evreiești (1855-1900) (Dr. Hary Kuller) 403
Presa evreiască în Transilvania (Eva Szmuk) 408
Gazetari evrei în presa românească de după cel de-al doilea război mondial (Victor Bârlădeanu) 410
Contribuții în popularizarea literaturii și artelor (Ț. Goldstein, H. Kuller) 414
Contribuții în știința popularizată (B. Leibovici, H. Kuller) 417

PARTEA a VII-a: ÎNVĂȚĂMÂNT

Instrucțiunea la evreii din România (Documentar) 421
Școli unice în Europa bântuită de fascism (Prof. dr. ing. Arie A. Arie) 440

PARTEA a VIII-a: ECONOMIE

Evreii și începuturile industriei românești (Dr. Liviu Rotman) 451
Participarea evreilor la dezvoltarea industriei în perioada interbelică (Dr. A. Rosen) 456
Câteva contribuții la dezvoltarea tehnică în industrie (Dr. ing. Alexandru Szmuk) 467
Industria textilă (Dr. ing. E. Enescu) 471
Anexă: Industrii și industriași evrei în țările române și în România (Documentar) 480

PARTEA a IX-a: VIAȚA COMUNITAR-RELIGIOASĂ

Cultul Mozaic (Iţik Kara, dr. Hary Kuller) 489
Curentul luminist în viața comunitar-evreiască (Iţik Kara și colab.) 506
Activitatea Cultului Mozaic din întreaga țară de la 1918 până la 1943 (Documentar) 525
Micromonografii de localități (Eva Szmuk, Vera Zsigmund, dr. Hary Kuller) 553
Evreii sefarzi (spanioli) (Ezra Alhasid) 566
Evreii spanioli din România (Câteva date și lămuriri) (1938) (Documentar) 572

PARTEA a X-a: RELAȚII ROMÂNO-ISRAELIENE

Relații româno-israeliene (G. Iosub) 579

ADDENDA

Problema evreiască în România (Documentar) 587
Calendarul evenimentelor culturale (1857-1940 - Spicuiri din presă) 595
Alte informații (1877-1905 - Spicuiri din presă) 617

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Comisia Națională a României pentru U.N.E.S.C.O., animată de spiritul de cooperare, respect reciproc, adevăr, înfrățire interetnică și acceptarea diferențierii culturale, a inițiat și sprijinul de redactare a unei lucrări colective privind contribuția evreilor din România la crearea și promovarea unor valori ale culturii și civilizației. Întru realizarea acestui temerar proiect, au trebuit antrenate cadre de cercetare din domenii foarte variate și, în același timp, asigurată o anumită unitate de vederi în privința selectării domeniilor, temelor și contribuțiilor relevante, pregnante și oarecum concluzive. Fiind primul efort de acest fel cu privire la aprecierea locului și rolului evreilor din România în construirea științei, tehnicii, literaturii și artelor, dar, și a economiei și vieții comunitare făurită pe aceste meleaguri, alături de poporul român și de celelalte minorități ale țării, a contribuțiilor aduse în toate aceste direcții atât de indivizi, cât și de etnie luată ca un tot, a trebuit surmontat, desigur, handicapul inexistenței unor lucrări de referință concludente în acest sens. De unde și anumite ezitări ori simple încercări de taxonomizare și evaluare operante de unii autori în lucrarea de față.

Varietatea materialului faptic și diversitatea tematică din volumul ***Contribuția evreilor din România la cultură și civilizație*** *sunt cu totul impresionante. Cititorul divereselor capitole și paragrafe va lua, poate, un prim contact cu nume de persoane, activități, instituții, înfăptuiri ș.a.m.d., sigur neștiute de unii ori surprinzătoare pentru alții. Nu vor lipsi, poate, nici cei care să conteste o seamă de alegații făcute în lucrare.*

Citită cu onestitate și fără de prejudecăți, însă, informația dobândită nu poate fi decât benefică pentru cel ce vrea să știe mai multe despre evreii din România.

Comisia Națională a României pentru U.N.E.S.C.O. își exprimă încrederea că această lucrare va contribui la o punere în valoare a diferențelor care apropie și întăresc unitatea poporului român.

Prof. dr. Mircea IFRIM,
secretar general al Comisiei Naționale a României pentru U.N.E.S.C.O.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

Cuvânt înainte

Conceptul de spiritualitate românească nu numai că nu exclude contribuţia intelectuală a minorităţilor conlocuitoare, dar o presupune chiar, în multe feluri. Fenomenul interacţiunii dintre cultura majoritarilor şi minoritarilor în contribuţia comună la edificarea unei civilizaţii în care libera dezvoltare a fiecăruia să fie condiţia dezvoltării tuturora este esenţial.

Dacă aceasta nu a fost întotdeauna sau în întregime astfel, nu înseamnă că nu trebuie să fie aşa; democraţia şi statul de drept îşi fac un punct de onoare din realizarea unui atare deziderat.

Există însă şi extremişti, care ar vrea să tulbure relaţiile dintre majoritari şi minoritari. Ei nu au, firește, nimic de-a face cu starea de democraţie şi statul de drept, în continuă extindere şi la noi, după evenimentele din decembrie 1989, când s-a produs un adevărat reviriment politic atât în viaţa majoritarilor, cât şi în aceea a minoritarilor, când s-a trecut la o nouă înfiripare a societăţii civile.

O condiţie a unei bune conviețuiri în noua societate civilă s-a dovedit a fi ***cunoaşterea reciprocă, cunoaşterea „celuilalt"****. Căci, tocmai la acest „capitol", cunoştinţele erau deficitare, iar conştiinţele tributare; nu doar pagini, ci secţiuni întregi din zbuciumata istorie recentă sau mai depărtată a românilor şi minoritarilor sunt încă necunoscute sau prea puţin cunoscute, date fiind ocultarea lor sub totalitarismele ultimei jumătăţi de veac şi sechelele rămase până azi; în cazul evreilor, de pildă, era foarte puţin sau defel cunoscută - mai ales de către cei tineri - adevărata lor situaţie din anii '40-'44 sau chiar de sub comunism. Imaginea despre evreii din România era adesea condiţionată de informaţii aleatorii, când smolitoare, când edulcorante, cel mai adesea parazitate de prejudecăţi ca, de pildă, stereotipul potrivit căruia „toţi evreii au fost sau sunt comunişti". Dar ştiut este, după cum susţine şi unul dintre autorii acestui volum, că, „dacă mulţi comunişti erau evrei, nu mulţi evrei erau comunişti", putându-se dovedi aceasta prin variate serii de fapte.*

Volumul de faţă, intitulat „Contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie", pune la dispoziţia cititorului un larg spectru problematic, care sperăm să contribuie, în ansamblu, la înţelegerea locului şi rolului real pe care evreii le-au avut în variate domenii ale ştiinţei, culturii, vieţii economice ş.a. din ţara noastră, inclusiv pe parcursul ultimei jumătăţi de veac.

Considerăm că înfăţişând cititorului de aici, şi nu numai, informaţii pertinente despre istoria seculară a evreilor în România, contribuţia lor, mai ales în ultimul veac, la dezvoltarea unor ştiinţe exacte şi tehnice sau în domeniile biologiei, medicinei şi farmaciei sau a unor discipline predate în învăţământul tehnic şi politehnic, a unor discipline social-umaniste, precum şi în literatură, artă, presă etc., se va prezenta sugestiv ***autenticul evreiesc local****.*

Astfel, imaginea despre rolul şi locul acestei minorităţi naţionale - a doua în Vechiul Regat şi apoi a patra în România Mare, dar a cărei pondere a scăzut treptat după ultimul război, fiind astăzi de circa 0,5‰ din întreaga populaţie a ţării - va fi, sperăm, tot mai puţin expusă unor denaturări tendenţioase.

Cartea de faţă, la care au trudit câteva zeci de cercetători, evrei şi neevrei, de vârsta a treia,

https://biblioteca-digitala.ro

deci coparticipanți la unele evenimente din ultima jumătate de veac, dar și tineri, cu o sensibilitate deosebită față de trecutul apropiat, a fost concepută, pe cât posibil, ***sine ira et studio****, deci fără intenții polemice sau angajări în poziții partizane.*

S-a pornit de la evidența faptelor și numai a faptelor, potrivit cărora România s-a dovedit un context favorabil pentru o creație culturală comună: dovadă - majoritatea realizărilor consemnate în lucrare.

Iar dacă în istoria evreilor de pe aceste meleaguri, mai ales în anii '40-'44, au intervenit contexte nefavorabile dezvoltării și super-viețuirii, ba chiar însăși supraviețuirii (ne referim la victimele acelor ani de prigoană, de pogromuri, deportări etc.), și dacă în deceniile V-IX, contexte socio-politice au condiționat emigrarea majorității evreilor de pe meleagurile lor de baștină, nici chiar în acest răstimp de aproape jumătate de veac nu a fost întreruptă colaborarea culturală evreo-română, cu efecte în ambele sensuri.

Pe parcursul secolelor, dar mai ales al ultimului veac și jumătate, din rândul populației evreiești s-au ridicat câteva generații de oameni de cultură și artă reprezentative și pentru spiritualitatea românească, în general, ca și o serie de personalități de seamă reprezentative pentru iudaismul evreilor de aici.

În primul sens amintit evocăm oameni de știință, dublați de eminenți pedagogi, ca David L. Edeleanu. M. Haimovici, M. Bercovici, I. Blum, T. Revici, cu îndelungi state de activitate în domeniul învățământului tehnic și universitar; I. Barasch, F. Zicman, I. Fuhn, A. Kanitz ș.a. în domeniul biologiei; A. Haimovici, I. Barbălat, A. Froda, A. Hollinger, T. Ganea, I. Schoenberg, A. Sanielevici, I. S. Ausländer, S. Sternberg, E. Soru, E. Marcus etc. în domeniul științelor exacte și tehnice; N. Blatt, R. Brauner, M. Cajal, M. H. Goldstein, S. Iagnov, A. Kreindler, L. Meiersohn, B. Menkeș, M. Popper, A. Radovici, O. Sager, L. Strominger, A. Teitel, M. Wertheimer și alții în domeniul medicinei; J. Byck, Al. Graur, M. Gaster, L. Șăineanu, I. A. Candrea, H. Tiktin în domeniul lingvisticii și filologiei; E. Barasch, A. Schwefelberg, I. Rosenthal, W. Filderman, A. Stern în domeniul științelor juridice; C. Dobrogeanu-Gherea, H. Sanielevici, I. Brucăr ș.a. în domeniul gândirii social-filosofice. Lista mea ar putea fi continuată cu numele a zeci de literați, artiști, oameni de cultură, gazetari ș.a., repertoriați alfabetic pentru fiecare domeniu în grupajele de „Medalioane" ce vor constitui al doilea volum al lucrării de față: un total de peste o sută de medalioane, de personalități afirmate mai de mult sau care au mai trăit până de curând printre noi.

Ca personalități reprezentative pentru spiritualitatea evreiască din România, sunt evocate figurile unor fruntași ai vieții culturale mozaice, ca Șef-Rabinii dr. I. Niemirower, dr. Al. Șafran și recent dispărutul dintre noi dr. Moses Rosen.

Dacă în volumul de „Medalioane" vor fi evocate personalități ca acelea amintite, în corpul diverselor secțiuni și capitole ale volumului de față se fac ample trimiteri la cei de mai sus, precum și la zecile de creatori în viață - desigur, nu la toți - care au adus și mai aduc contribuții prețioase, în țară sau în locurile unde au emigrat, afirmându-se ca reputați matematicieni, fizicieni, chimiști, biologi, medici, lingviști, juriști, sociologi, economiști, psihologi, etnologi, istorici, scriitori de beletristică, artiști plastici, oameni de teatru, jurnaliști, sportivi etc.

Vom ilustra doar printr-un singur exemplu luat din domeniul matematicilor: în revista „Libertas Mathematica", vol. IX, din 1989, a fost publicată de Academia Româno-Americană de Științe și Arte din S.U.A. o listă a matematicienilor din Diaspora românească. Pe listă figurează un număr de 211 persoane reputate, dintre care 40 sunt evrei formați și afirmați intelectual în România.

https://biblioteca-digitala.ro

Lucrarea de față, repertoriind contribuția evreilor din România la cultură și civilizație, aici sau peste hotare, lărgește astfel și prin ei perimetrul contemporan al spiritualității românești.

Cu asemenea credință am pornit la drum, acum trei ani, când, stimulați de Comisia Națională a României pentru U.N.E.S.C.O., s-a alcătuit un colectiv de câteva zeci de colaboratori, grupați pe domenii, în vederea elaborării de ***sinteze*** *și* ***medalioane*** *pentru fiecare tărâm de activitate în parte. Un colectiv de cercetători de la Institutul de Istorie „N. Iorga" și-a asumat, în spiritul unei generoase colaborări cu colegi evrei din afara Institutului, redactarea părții prime a istoriei evreilor din România, de la începuturi și până la zi.*

La elaborarea capitolului de științe exacte și tehnice a colaborat un larg colectiv de specialiști în domeniile respective. Un alt colectiv de politehnicieni a coordonat capitolul referitor la disciplinele predate în universitățile tehnice și politehnice, iar alți trei specialiști reputați au asigurat textele pentru capitolele dedicate biologiei, medicinei și farmaciei. La alcătuirea capitolului dedicat științelor social-umaniste au participat zece colaboratori, iar partea a treia (literatură și arte) a fost asigurată de creatori apreciați în respectivele domenii. Aceeași grijă pentru o cuprindere documentar-tematică cât mai largă ne-a călăuzit și în căutarea specialiștilor pentru celelalte părți, secțiuni și capitole, fapt pentru care acum, la capătul drumului, mulțumim tuturor colaboratorilor lucrării de față, care s-au angajat dezinteresat în acest demers dificil și nu în toate cazurile bătătorit. Căci, în multe din domeniile amintite, cercetările sunt abia la început de drum. Îmi fac o datorie de cinste în a le mulțumi tuturor celor care s-au încumetat să facă prime încercări nescutite, firește, de greutățile, opintirile și insuficiențele inerente. Mulțumim, de asemenea, celor care s-au străduit să dea o minimă coerență unei lucrări atât de diverse: în primul rând secretariatului de redacție - domnului H. Kuller -, care, nu de puține ori, a avut de învins obstacole ce păreau insurmontabile. Dar iată că această lucrare apare și, oricâte omisiuni, deficiențe și neîmpliniri ar prezenta, este un merit al autorilor că ea vede lumina tiparului.

S-a verificat și în acest caz că un lucru nu este, până în cele din urmă, greu de făcut; este extrem de greu însă de a ajunge în situația de a-l face.

Iar dacă vor fi unii, chiar și mai mulți, care să spună că mai bine s-ar fi așteptat încă un număr de ani ca lucrarea de față să se fi dovedit impecabilă, fără cusur, omogenă ca stil și conținut, suntem pregătiți să răspundem că întotdeauna „dușmanul binelui este mai binele", pe care, desigur, îl așteptăm din tot sufletul.

Lucrarea de față, cu neîmpliniri știute și neștiute, se dorește a fi o primă treaptă spre edificiul unei ***Enciclopedii*** *despre evreii din România, care să satisfacă exigențele cele mai ridicate, o armă a cunoașterii care sperăm să contribuie la apropierea umană, la prietenie și colaborare și, chiar dacă acest aforism va începe să pară banal - pentru că-l folosesc destul de des -, să demonstreze că în toate domeniile* ***„cunoașterea apropie, necunoașterea îndepărtează"****.*

Academician NICOLAE CAJAL

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

INTRODUCERE

Enunţul „Contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie", negat de unii, a fost pus de alţii doar la interogativ; cei de bună credinţă l-au luat, însă, ca expresia unei realităţi obiective.

Lucrarea de faţă se doreşte un demers imparţial, nici apologetic, dar nici denigrator, asupra aportului real de inteligenţă, iniţiativă, îndrăzneală creatoare şi spirit intrepid al evreilor din România în diferite tărâmuri ale culturii şi civilizaţiei - şi, nu întâmplător, pe segmentul istoric al modernizării ţării. Căci între dezvoltarea capitalistă şi modernizarea României, pe de o parte şi creşterea cantitativ-calitativă a evreilor pe aceste meleaguri, pe de alta, relaţia nu este întâmplătoare. Evreii au fost atraşi pretutindeni de liberalism şi nu sunt ultimii dintre cei care au atras după ei „îndeletniciri capitaliste", cel puţin la începuturi, dar nu numai: anumite trăsături ale „etnos"-ului şi „ethos"-ului lor, cum s-a observat în atâtea rânduri, păreau să poată fi asociate unei atare „vocaţii". Avem în vedere trăsături, condiţionate istoric, de felul flexibilităţii, capacităţii de adaptare, cumpănirii, spiritului pragmatic ş.a., elogiate de „progresişti", incriminate de „tradiţionaliştii-conservatori". Este hazardat, însă, a atribui asemenea „trăsături" doar unei anume caracterologii etnice.

Dacă la începuturile aşezării evreilor în ţările române particularităţile „mentalului lor colectiv" - dar, mai ales, ale „existenţialului" lor social-economic (ocupaţii devenite în Diaspora tradiţionale, inserţia în palierele „piramidei sociale" relativ vacante până la venirea lor) - îi recomandau mai ales pentru „opere de civilizaţie", ulterior, prin emancipare treptată şi aculturaţie, ei au dobândit o afirmare din ce în ce mai remarcată şi în domeniile culturii şi spiritualităţii.

Acest din urmă proces nu s-a petrecut nici lin, nici deodată, nici fără reculuri. O bogată literatură extremist-naţionalistă deplângea - şi sporadic mai deplânge încă - „efectul dizolvant" al „spiritului iudaic" în cultura românească. Lucrarea de faţă - înfăţişând cititorului panorama aportului notabil reprezentat de activitatea concretă a unor creatori evrei şi de înfăptuirile lor în diferite domenii ale ştiinţei, artei, literaturii ş.a.m.d. - se doreşte o „demonstraţie" **a contrario**.

Departe de gândul autorilor diverselor capitole din tomul de faţă orice intenţie polemică; dorinţa lor a fost doar de a mărturisi asupra unor fapte de cultură şi viaţă, unele bine intrate în conştiinţa publică românească, altele mai puţin ştiute ori uitate sau neglijate; de a realiza o consemnare a efectului benefic - în planul creativităţii culturale şi al civilizaţiei - datorat multiplelor interferenţe pe care le realizează o colectivitate minoritară în condiţiile Diasporei.

Nu mai puţini sunt aceia, inclusiv dintre evrei, care se întreabă dacă asemenea întrepătrunderi de culturi şi civilizaţii - recte procesele de aculturaţie ce intervin - sunt, într-adevăr, fertile, dacă nu cumva fertilitatea spirituală a unei etnii este incompatibilă cu răspândirea ei în lume.

Opinăm că în cazul evreilor, cu o viaţă de Diaspora de peste două milenii, realităţile arată că până şi în epoca medievală (cea arabă, de pildă), ca să nu mai vorbim de epoca modernă, când a avut loc cea de-a doua revoluţie culturală iudaică, în speţă cea luministă, raţionalistă şi de secularizare, anumite centre culturale s-au dovedit favorabile ivirii unor personalităţi creatoare de origine evreiască îndrumate de paradigme de gândire adeseori inovatoare, neîncorsetate de „matrice stilistice" ce

https://biblioteca-digitala.ro

condiționau, uneori, o anume lentoare în asimilarea noului. Or, tocmai atare propensiuni confereau un anume loc și rol, într-o societate dinamică, celor care contribuiau la impulsionarea schimbărilor și la alertarea devenirii.

Firește, lucrurile nu trebuie absolutizate, tradiția și inovația fiind rezultanta unei dialectici socio-culturale în care rolurile istorice de propovăduitori ai noului sunt în permanentă schimbare, chiar mutație; de unde și valoarea istorică deosebită a interferențelor social-etnice, dintre marile și micile grupuri umane, în special.

Interferența evreo-română este de aceea și ea o ilustrare a procesului general de integrare creatoare a evreilor în cultura și civilizația țării în care trăiesc: ea este un aspect major al felului de a fi evreu în Diaspora; a-l neglija înseamnă a practica o filosofie despre poporul evreu potrivit căreia viețuirea, ca o diversitate etnică, adeseori fertilă sub raportul creativității, ar fi doar o manifestare a discontinuității iudaice.

Compararea creativității evreilor pe aceste meleaguri în diverse etape și momente ale devenirii relevă, însă, deosebiri marcante între contextele favorabile și cele ostile integrării. Dacă, în perioada luptei pentru emancipare, creativitatea se realizează mai cu seamă în domeniile culturii specifice, după dobândirea statutului de naționalitate egală în drepturi, evreii și-au afirmat prezența pe toate planurile vieții sociale, culturale și științifice. Prigonirea evreilor în anii celui de-al doilea război mondial a pricinuit un relativ hiatus în această evoluție. Formele și condițiile devenirii, în deceniile postbelice, își au, de asemenea, specificul lor: căci, pe de o parte, ar fi nedrept să considerăm această ultimă etapă, de aproape o jumătate de veac - în care s-au afirmat putințele creatoare în planul științei, artelor, culturii a mii de intelectuali evrei -, drept un hiatus cultural de tipul celui anterior, iar pe de altă parte, nu pot fi trecute cu vederea condițiile vitrege în plan spiritual și material ce au condiționat micșorarea treptată a numărului evreilor din România, inclusiv prin plecarea unor intelectuali și întreprinzători care, ajunși pe alte meleaguri, și-au dat măsura capacității lor.

În ciuda unor avataruri evidente, creația intelectuală a evreilor rămași sub comunism a produs valori chiar și în unele domenii în care tributul plătit ideologiei oficiale distorsiona grav producțiile științifice, artistice etc.: avem în vedere, în primul rând, tărâmul disciplinelor sociale și istorice, al literelor și criticii de artă ș.a. Este rațiunea pentru care, în volumul de față, sintezele nu au exclus din aria lor aceste tărâmuri, deși nu există încă distanța necesară pentru a le trata cu obiectivitate deplină și nici criterii sigure de a disocia valorile de nonvalori; cu atât mai mult cu cât față de întreaga cultură și civilizație din perioada comunistă a țării se exprimă azi, parțial îndreptățit, cele mai grave rezerve - implicit deci față de intelectualitatea evreiască considerată a fi dovedit, cel puțin în planul disciplinelor social-umanistice, un înalt grad de... integrare ideologică.

Volumul de față, prin datele și sintezele pe care le include, va constitui, poate, un început de clarificare a (ne)pertinenței unei atare evaluări referitoare la perioada postbelică, precum și a altor considerații părtinitoare privind contribuția evreilor la cultura și civilizația țării în celelalte perioade ale devenirii ei din veacul dinaintea ultimului război mondial. Reamintim doar, în acest din urmă sens, că, deplângând pătrunderea evreilor în societatea românească, respectiv în economia, cultura și civilizația țării, unii cărturari din secolul trecut și de mai apoi - iritați de ceea ce ei numeau „invazia evreiască" - se manifestau vehement împotriva „iudaizării" unor locuri, branșe și conștiințe românești.

În exagerarea respectivă, s-ar putea să fie cuprins și un sâmbure de adevăr, dacă ne gândim că istoria evreilor din România - sau, altfel spus, (evreii în) istoria modernă a României - a presupus, într-adevăr, o întrepătrundere: pătrunderea, mai anevoie sau mai lesne, a evreilor în societatea românească și pătrunderea valorilor românești în universul de gândire al evreilor: cea dintâi, printr-un proces preponderent social - o chestiune de *socius* deci -, cea din urmă, printr-un proces socio-cultural,

https://biblioteca-digitala.ro

oarecum de **etnos**. Căci evreii au devenit pe aceste meleaguri, aşa cum se autointitulau ei în secolul trecut, evreo-români. Pătrunderea evreilor în societatea românească n-a putut rămâne, astfel, fără efect asupra istoriei românilor înşişi: nu numai prin contribuţiile aduse - şi pe care lucrarea noastră, ce se doreşte cât mai edificatoare, le repertoriază -, ci şi prin **feed-back**-ul produs, în anumite privinţe, asupra procesului general de modernizare a economiei, politicii şi chiar culturii făptuite de românii înşişi. Căci evreii de aici, văzuţi fie şi ca „negativitate", condiţionau **tipuri** de acţiuni şi reacţiuni - în Parlament, la Palat, în publicistică, în viaţa economică ş.a.m.d. - care vădeau că populaţia evreiască - cândva a doua naţionalitate a ţării - nu era o „cantitate neglijabilă" şi nici în afara vieţii statale româneşti, la care - deşi n-a avut acces politic până la încetăţenirea globală, intervenită relativ târziu, după întâiul război mondial - participa totuşi.

La rândul lor, meandrele evoluţiei naţionalismului român sunt intim asociate de prezenţa evreilor în România. Cum putem recunoaşte, de asemenea, că ideea şi practica naţionalistă la români au înrâurit, poate, şi ele mişcarea naţională a evreilor români, respectiv patriotismul lor românesc, pe de o parte, dar şi sionismul lor (la începuturi, mai firav), cât şi migraţionismul lor, mai extins încă din secolul trecut.

Cele de mai sus sunt doar câteva faţete, mai problematice, ale întrepătrunderii, interferenţele benigne făcând, însă, regula; ele se exprimă într-o seamă de concretizări privind vieţuirea, supravieţuirea şi chiar super-vieţuirea evreilor pe aceste meleaguri. De altfel, aici s-a produs **geneza** evreilor-români, respectiv Identitatea evreo-română.

Două sunt lucrările despre evreii din România, plănuite, concepute şi începute în mai multe rânduri, dar neduse la capăt pe parcursul anilor: de parcă o complexitate deosebită ar fi întârziat coacerea acestui rod al cunoaşterii „tribului" evreo-român; este vorba de ***Istoria evreilor din România*** şi de ***Enciclopedia evreilor din România***.

Dar dacă aceste lucrări n-au fost făcute la vremea lor, când în România se aflau aproximativ 800 000 de evrei, deci 4% din întreaga populaţie a ţării, vor fi ele făcute acum, când evreii reprezintă sub 1‰? Acesta ar fi, însă, aspectul **cantitativ** al problemei; cel **calitativ** vizează împrejurarea în care scrierea, cu obiectivitatea corespunzătoare, a unei istorii a României, a culturii şi civilizaţiei ei - şi care să se refere implicit şi cosubstanţial la evreii de aici - ar mai face lucrările amintite la fel de necesare!? Din păcate, nu ne aflăm încă într-o asemenea situaţie fericită; de aceea lucrarea de faţă a fost concepută ca fiind pregătitoare pentru vremea când o asemenea istorie „neparalelă" va fi scrisă.

Deocamdată, credem că, faţă de felul în care, **hic et nunc**, evreii polarizează, fără voia lor, disproporţionat (în răspărul numărului şi ponderii lor social-economice) şi tendenţios atenţia opiniei publice, se impune urgentarea unor lucrări concepute **sine ira et studio**.

În legătură cu problema relevării **specificului** participării creative la cultura română, s-ar putea spune - şi pe drept - că recursul la criteriul originii şi al interferenţelor specifice - coroborat, eventual, cu acela al asumării acestei origini şi a „Destinului comun" într-o Diasporă dată - întreprins în lucrarea de faţă este suficient: este el, însă, şi necesar?! Nu revenim, oare, prin operaţionalizarea acestui criteriu - mai larg spus, prin acest demers - la trista perioadă, din preajma şi din timpul ultimului război, când „vânătoarea de intelectuali evrei" conducea la întocmirea acelor lungi liste de profesori evrei, literaţi evrei, artişti evrei ş.a.m.d., folosite tocmai pentru a-i exclude din cultura şi civilizaţia ţării şi nu pentru a-i integra ori preţui? Căci sintagma „intelectual evreu" era infamantă şi dizolva însuşi primul termen al ei. Fiind identificat, evreul nu mai avea identitate intelectuală.

Se zice că în istorie aceleaşi situaţii pot apărea când într-o ipostază tragică-pesimistă, când în una dinamogen-optimistă. Originea evreo-română, dezvăluită în lucrarea de faţă, credem că nu dăunează celor repertoriaţi şi nici „imago"-ului despre cultura şi civilizaţia românească. Dimpotrivă chiar, poate

https://biblioteca-digitala.ro

ajuta la o mai bună aşezare a celor din urmă, în perspectiva unui pluralism cultural-etnic de înaltă relevanţă politică şi spirituală.

Ceea ce înseamnă: relevarea interferenţelor benefice dintre reprezentanţii diverselor etnii, recunoaşterea complementarităţii culturale, a rolului evreilor-români formaţi sau ajunşi în străinătate în dezvoltarea relaţiilor culturale dintre România şi lume, dintre intelectualii români (indiferent de naţionalitate) şi cei din alte ţări, evidenţierea contextelor de creativitate comune, în microgrupuri ştiinţifice, artistice, cuprinzând evrei şi români laolaltă; punerea în lumină a rafinării procesului de integrare-receptare, în lumea intelectuală, prin colaborarea evreo-română, întru infirmarea prejudecăţilor şi crearea unui micromediu de tip cooperant, potrivit standardelor unei mentalităţi civilizate, deschise valorificării înaltelor performanţe prin competitivitate; ridicarea ideii şi realităţilor naţionale la cota acceptării şi respectării celuilalt, inclusiv a aşa-zisului „străin" - prin toleranţă şi prin înţelegere reciprocă.

Secţiunea consacrată diverselor ştiinţe conturează prin date semnificative climatul de colaborare româno-evree, în diverse domenii de activitate ale ţării - în primul rând, în învăţământul superior -, cu referire la relaţiile dintre creatorii de ştiinţă români şi evrei, dascăli şi ucenici.

Se fac, de asemenea, referiri la învăţământul superior evreiesc, unic în Europa bântuită de fascism, şi la cadrele ştiinţifice formate acolo, în condiţii specifice. Elementele de specific pot fi surprinse şi la oamenii de ştiinţă evrei formaţi în şcoli şi pe lângă savanţi din străinătate şi orientaţi astfel încât să aducă cu ei un spirit de universalitate şi de înnoire. Diferenţierile în materie sunt, desigur, făcute pe fiecare ştiinţă în parte, pe fiecare etapă din dezvoltarea acesteia. Sunt surprinse, astfel, cu pertinenţă, contribuţiile în matematică, fizică, chimie, cibernetică, în analiza „problemelor globale" ş.a., ca şi pe ramuri ale cercetării, proiectării, construcţiilor sau industriei.

În domeniile literelor, se fac trimiteri la romancieri, critici, dramaturgi, poeţi etc. Lista personalităţilor evocate în sintezele literar-artistice depăşeşte 150 de nume. Liniile specifice traseelor cultural-existenţiale relevă posibilitatea evidenţierii unor tipuri de scriitori evreo-români corespunzătoare unor anume generaţii: prima - Cilibi Moise, M. Schwarzfeld, I. Barasch, Ronetti-Roman, Dobrogeanu-Gherea, Moses Gaster, Lazăr Şăineanu, H. Tiktin ş.a.; a doua - Aderca, Baltazar, Tzara, Fundoianu, Voronca, Cosma, Pană, Călugăru, Peltz, Sebastian ş.a.m.d.

În oricare dintre cazurile menţionate, pentru creatorul evreu se pune problema **specificului**, fie în termenii binecunoscuţi, formulaţi de G. Călinescu, fie în aceia ai unor documente literare de autopercepere şi mentalitate.

G. Călinescu scria: „Evreii, puţini printr-o proporţie firească, prezenţi şi la noi ca în toate literaturile, rămân un factor din afara cercului rasial, făcând puntea de legătură între naţional şi universal. O minte dreaptă, care nu confundă problemele politice cu lumea ideală a creaţiei, nu poate să nu recunoască contribuţia lor. Întâi de toate, fiind poligloţi, din oroare de canonic, sunt contra stilului, a gramaticei, a stării pe loc lexicale. Dacă ei pot comite excese, noi, folosind revolta lor, tragem un concept mai liberal despre limbă. Unii evrei, dimpotrivă, din dorinţa sinceră de a se asimila, cultivă arhaicul şi neaoşul, dar abuziv. De aci a ieşit însă o sumă de filologi evrei (Moses Gaster, Lazăr Şăineanu, A. I. Candrea şi încă alţii) cărora ar fi regretabil să le tăgăduim contribuţia la propăşirea culturii. În literatură, ei sunt întotdeauna informaţi, colportori de lucrurile cele mai noi, anticlasicişti, modernişti, agitaţi de probleme. Ei compensează inerţia tradiţiei şi o fac să se revizuiască". (G. Călinescu, ***Istoria literaturii române de la origini până în prezent***, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Buc., Editura Minerva, 1982, p. 976).

De aceea, a vorbi despre scriitori evrei în cultura română echivalează nu doar cu evidenţierea unei minorităţi ataşate, ci şi cu acceptarea unei etnii ca parte organică din policroma familie de spirite şi

https://biblioteca-digitala.ro

de talente, devotate promovării culturii româneşti.

Diversitatea personalităţilor creatoare de origine evreiască poate constitui un izvor de reflecţie cu privire la o posibilă tipologie **sui generis**, relevantă atât pentru diversele momente ale integrării evreilor pe aceste meleaguri, cât şi pentru politropia lui **homo iudaicus**.

Respectiva reflecţie poate opera când cu relevanţa mediului familial, a educaţiei, instrucţiei, micromediului de formare, traseului cultural-profesional, când cu aspectele şi piedicile integrării (handicapuri ale asumării identităţii ori „dublei identităţi"), ale aculturaţiei (la una sau mai multe culturi). Fiecărui „parametru" de acest fel îi pot fi atribuite valori de diverse mărimi, ceea ce conduce la disocierea unui număr enorm de categorii de creatori - de la cei cu iudaitate înaltă şi creativitate limitată până la cei asimilaţi şi cu operă persistentă. În toate cazurile, esenţială se dovedeşte a fi **valoarea creaţiei**, factorul etnic neputând constitui o circumstanţă „favorizantă". Căci, altminteri, criteriul specificităţii „în sine" n-ar face decât să dea dreptate dictonului: „scrie versuri proaste, dar îşi iubeşte părinţii".

Or, preocuparea autorilor volumului de faţă a fost tocmai aceea de a trimite la personalităţi şi contribuţii care, chiar dacă nu sunt toate (şi în toate domeniile) dintre cele mai recunoscute, îşi merită dreptul de a fi cunoscute. Căci culturii şi civilizaţiei unei ţări le aparţin, deopotrivă, roadele muncii şi creaţiei populaţiei ei majoritare, precum şi acelea ale minoritarilor ei. Este un patrimoniu comun de valori de care generaţiile, în succesiunea lor, trebuie să ţină seama.

Bibliotecile din România păstrează, astfel, sute de cărţi ale unor scriitori evrei, pinacotecile găzduiesc sute de lucrări din domeniul artelor plastice, oraşele numără multe clădiri proiectate de arhitecţi evrei şi realizate de ingineri constructori de faimă, învăţământul poartă memoria unor importanţi dascăli evrei şi a unui tineret studios din care s-au recrutat apoi serii de reprezentanţi ai intelectualităţii tehnice, ştiinţifice şi umanistice. Lucrarea de faţă se doreşte a fi, în acest sens, un ghid călăuzitor pentru cei dispuşi să realizeze un prim „flash" în materie; el poate fi apoi adâncit în biblioteci, pinacoteci, săli de concerte sau fie şi numai printr-o simplă preumblare prin oraşele, târgurile şi târguşoarele în care au trăit şi activat nu puţini evrei - şi în care se mai află urmele făptuirilor lor materiale şi spirituale: de la construcţii industriale, edificii civile şi... cimitire, până la urmele lăsate în mentalul colectiv. Iar dacă astăzi mai trăiesc în oraşele României foarte puţini evrei, nu înseamnă că firul integrării lor în realităţile ţării a fost întrerupt. Poate că nu întâmplător printre cei ce nu au plecat se află un număr de intelectuali legaţi în mod deosebit de cultura română şi doritori să se exprime în limba şi spiritul ei: a-i nesocoti ar însemna să păgubim atât cultura evreo-română, cât şi pe cea română. Dar nu trebuie nesocotită nici activitatea acelor creatori de valori spirituale care, stabiliţi în Israel sau în alte locuri, continuă să abordeze o tematică asociată ţării lor originare, să se exprime în limba română, ba chiar să se şi considere, unii, ca aparţinând Diasporei româneşti.

Însăşi preocuparea, tot mai insistentă, a unor cercetători evrei israelieni etc. originari de pe aceste meleaguri de a scrie despre istoria şi cultura evreilor din România - preocupare sporită în ultimii ani, de când izvoarele documentare au devenit mai accesibile - reprezintă o propensiune semnificativă ce se cuvine alăturată efortului depus, în acelaşi sens, de istorici şi culturologi evrei sau români din ţară. Căci doar laolaltă şi prin coroborarea muncii de cercetare - în arhive şi biblioteci, în aşezările de durată ale evreilor români, în cimitirele şi monumentele pe care acestea le conţin -, cu depistarea imago-ului despre evrei, persistent în conştiinţa conlocuitorului său român etc., inclusiv în folclorul său, vor putea fi reconstituite integral locul, rolul şi identitatea acestei etnii pe meleagurile româneşti.

. . Volumul de faţă reprezintă o primă şi modestă rezultantă a acestui efort. Cu acest tom începe publicarea colecţiei ***Evreii din România. Sinteze şi medalioane***, orientată în spiritul unei largi cooperări naţionale şi internaţionale privind contribuţia evreilor din România la cultură şi civilizaţie.

https://biblioteca-digitala.ro

Acest volum a fost alcătuit de un numeros colectiv de colaboratori - câteva zeci de cercetători evrei şi români, specialişti vârstnici alături de tineri lucrători în instituţii academice -, care laolaltă şi-au făcut un scop dezinteresat din studierea în biblioteci şi arhive, din folosirea propriilor amintiri pentru a scoate în evidenţă contribuţia evreilor din ţară, ca şi a unora originari de pe aceste meleaguri, pe diverse tărâmuri de activitate creativă. S-a beneficiat şi de colaborarea cu informaţii şi analize a unor specialişti din străinătate, dar nici pe departe pe măsura necesităţilor. Suntem conştienţi că acest prim tom al colecţiei, oarecum de „încercare" şi de aceea cu ambiţia exhaustivităţii tematice, se dovedeşte mai puţin uniform (fiecare autor de text declarându-se responsabil pentru ceea ce a scris) şi prezintă ştiute şi neştiute omisiuni şi insuficienţe (documentare, stilistice etc.). Cu strădania de a acoperi toate domeniile şi de a aduce investigaţia „la zi", acest volum reprezintă, în totalitatea sa, o încercare de a testa însăşi posibilitatea unui atare demers „compozit", dar cuprinzător. De aceea, ţinem să afirmăm de la început că ne alăturăm insatisfacţiei pe care credem că o va provoca unora dintre cititorii acestei cărţi caracterul, evident, lacunar al unora dintre capitole şi subcapitole. O înţelegem, şi vom privi cu interes şi recunoştinţă sugestiile, propunerile, completările, rectificările pe care le veţi face şi de care va beneficia ediţia a II-a a cărţii. Vă asigurăm, stimaţi cititori, că s-a făcut maximum din ceea ce-a fost posibil pentru a obţine materialele ce compun acest veritabil tiraj **à essai**. Ne adresăm „memoriei colective" a comunităţii noastre, precum şi originarilor din România, oriunde s-ar afla, cu rugămintea de „a rotunji" cartea, de a spori utilitatea şi atractivitatea ei. Altfel, riscăm ca o serie de fapte, acte, situaţii, date despre certe valori din sânul comunităţii noastre să rămână necunoscute prin neconsemnare. Forţele intelectuale de care am dispus, competenţele domice să colaboreze la acest prim volum şi, nu în cele din urmă, mijloacele materiale derizorii de care am beneficiat se oglindesc în acest prim şi modest început. Lucrarea a fost „gestată" în anul 1993 şi depusă spre a fi dezbătută şi trimisă la tipar în 1994. Adevărata dezbatere, suntem conştienţi, nu poate avea loc, însă, decât după publicarea ei - care, deşi mult întârziată, s-a produs totuşi, adeverind proverbul: „Mai bine mai târziu decât niciodată".

Iniţiativa şi sprijinul nemijlocit acordat de Comisia Naţională pentru România a U.N.E.S.C.O. au fost condiţia **sine qua non** a începerii acestui prim volum. Ca instituţie naţională şi universală în acelaşi timp (şi în virtutea marilor ei idealuri promovate de cooperare, respect reciproc, democraţie, adevăr, înfrăţire interetnică şi acceptare a diferenţierii culturale), C.N.R. - U.N.E.S.C.O. a iniţiat şi sprijinit demersul de faţă nu doar în scopul relevării contribuţiei pozitive a evreilor din România la cultura şi civilizaţia ţării, ci şi al realizării, **eo ipso**, a unei educaţii axiologice necesare celor ce ştiu încă atât de puţin sau eronat despre respectiva contribuţie.

Demonstrând participările unor personalităţi creatoare - în domeniile ştiinţelor pure şi aplicative, ale umanisticii, ale progresului tehnic şi social -, precum şi contribuţiile „anonime" ale unor largi categorii de evrei în domeniile vieţii economice şi ale civilizaţiei ţării, imaginea deformată pe care şi-au făcut-o unii despre evrei ar putea fi corectată astfel, cunoaşterea biruind, poate, prejudecata.

Lucrarea este o mărturie implicită asupra condiţiilor favorabile în care s-au desfăşurat în ţară creaţia evreilor din România, existenţa şi munca lor în mijlocul poporului român, strânsa lor conlucrare cu marile personalităţi ale culturii româneşti, amplele procese de interferenţe culturale (de aculturaţie) ce au avut loc. Multiplele şi variatele exemple concrete oferite în lucrare vor contribui, poate, la spulberarea unor prejudecăţi asociate, pe de o parte, de contribuţia evreilor de pe aceste meleaguri şi, pe de altă parte, de învinuirile referitoare la un aşa-zis antisemitism local cuprinzător şi omnistânjenitor.

Reiterarea până în zilele noastre a unor atare prejudecăţi dă lucrării şi o anume actualitate, ce nu trebuie subestimată într-o vreme în care atât imago-ul despre România, cât şi acela despre evreii din România se cuvin a fi construite în spiritul obiectivităţii.

Dr. HARY KULLER

https://biblioteca-digitala.ro

„...DINCOLO DE DREPTATE LOCUIESC FIARELE "

(Simion BĂRNUȚIU)

„Dacă voim ca Europa să fie dreaptă cu noi, românii - şi noi să fim drepţi cu toţi din ţară".

(Alexandru Ioan CUZA)

„Cu greu Patria ar putea refuza numele şi drepturile de român celor ce-şi jertfesc munca şi sângele în slujba României...".

(Mihail KOGĂLNICEANU)

„Arta nu cunoaşte distincţii rasiale".

(George ENESCU)

„Să ne plecăm unul asupra altuia nu pentru a ne judeca, pentru a ne înţelege; pentru a ne bucura de umanitatea fiecăruia din noi".

(E. LOVINESCU)

„Într-o ţară cu adevărat cultă, oamenii se judecă după intenţiile lor bune, după partea pe care o aduc la înaintarea obştească, indiferent de actul de naştere".

„...înţeleg patriotismul fără şovinism...".

(Ovid DENSUSIANU)

„...Cuvântul cel rău este un ucigaş...".

(C. A. ROSEŢTI)

„ura e negativă... distruge valori".

(Petre ANDREI)

„O conştiinţă morală de cel mai înalt nivel este incompatibilă cu prejudecăţile...".

„...simţământul de evlavie în faţa fenomenului raselor ne dictează să fim noi înşine, sub stelele noastre şi să îngăduim celorlalţi să fie şi ei tot ei înşişi sub stelele lor...".

(Lucian BLAGA)

Intelectuali români despre evrei...

„Neamul lui Israel este plin de toate calităţile şi are toate defectele suferinţei nedrepte. Numai cine a suferit şi suferă nedreptăţit înţelege ceva din enigma acestui neam... Ei n-au o soartă obişnuită printre naţiuni, ci un destin tragic...

De la evrei toţi cer şi nimeni nu dă, nimeni nu iartă...".

(Petre PANDREA)

„I-am considerat cu acelaşi ochi şi pe poeţii români şi pe poeţii evrei. În numele artei care pluteşte peste graniţe - deci, cu atât mai mult, înlăuntrul graniţelor - au crezut şi suferit şi unii şi alţii. Poezia românească îi revendică cu egală dragoste".

(PERPESSICIUS)

„Faptul că cei mai mulţi dintre promotorii acestei literaturi [de avangardă] sunt evrei nu ne poate, de asemeni, împiedica de a lua în considerare [acest fapt] în toate mişcările de avangardă sociale... sau literare, ca simbolismul francez sau expresionismul german, rolul evreului de propagandist al noutăţii este pretutindeni identic. Departe de a fi dăunătoare, prezenţa acestui agent poate fi binevenită...".

(E. LOVINESCU)

„...evreii, ca şi noi, sunt deopotrivă înclinaţi ca să iubească ţara în care s-au născut... când li se aruncă evreilor în faţă învinuirea de nepatriotism, răspunsul cel mai nimerit pe care pot să-l dea este să numească pe cântăreţii evrei care au cântat în limba ponegritorilor...".

(Gala GALACTION)

„Sunt 40 000 de evrei înrolaţi [în 1913] sub steagurile ţării noastre şi al lor, 40 000 de oameni tot atât de hotărâţi şi de eroici, ca toţi românii. Ei n-au stat la gânduri, n-au ezitat o singură clipă să aducă jertfa lor de sânge pentru Patrie... aceşti oameni se bucură de bucuriile noastre şi se întristează de

https://biblioteca-digitala.ro

întristările noastre; aceşti buni patrioţi, cărora li s-a contestat, ca o supremă insultă, chiar dreptul la sinceritate şi suferinţă au sărit cu toţii în ajutorul Patriei, prea fericiţi ca să o slujească...".

(Tudor ARGHEZI)

„În timpul marii noastre mişcări din 1857 un număr dintre dumneavoastră [evreii] s-au fost rostit cu entuziasm şi au lucrat cu energie pentru marea noastră idee: Unirea".

(Mihail KOGĂLNICEANU)

„Dar cele mai de căpetenie [virtuţi], cum sunt dragostea de ţară, mila pentru cei ce suferă, ura nedreptăţii şi despotismului, vor trăi şi mai puternic în acest suflet, împreună cu stoicismul în faţa morţii şi cu credinţa nestrămutată că totul e ştiut de Dumnezeu, şi că, într-o zi sau alta, tot soseşte ora pedepsei pentru cei răi, şi tot sună [ora] răsplatei pentru cei buni.

Deci să nu se înşele nimeni...".

(Alexandru MACEDONSKI)

„Cunoscând de aproape aceşti oameni, m-am convins şi mai mult că, pentru o ţară în care problema naţionalităţilor există, evreii sunt cetăţenii cei mai buni, cei mai patrioţi, ei formează cimentul care leagă diversele naţiuni...

Câştigarea lor ca naţie aparte pentru dragostea de ţară este o chestie de care se leagă însăşi existenţa acelui stat...".

(Sebastian MORUZI)

„Că evreii nu mint când spun că ţin la această ţară care e şi a lor şi că nu pot fi altceva decât români de altă confesiune, stau mărturie şi faptele şi elementele de bază ale sufletului lor".

(G. CĂLINESCU)

„Scriitorii români şi evrei ar face mult mai bine să se apropie în dragostea pentru frumos, ca nişte poeţi ai unei aceleiaşi religii şi să conlucreze pentru puritatea limbii şi unicul ei câştig".

(D. NANU)

„...M-am convins şi o repet... evreii sunt un popor paşnic şi recunoscător, care îşi iubesc ţara natală... cei mai buni, mai ataşaţi şi mai devotaţi dintre prietenii mei au fost evrei. Ei sunt sensibili la tot ce e frumos, măreţ, nobil şi sublim - sensibil decişi faţă de adevărata artă...".

(Agatha BĂRSESCU)

„Născuţi şi crescuţi pe pământul acesta, evreii nu au şi ei dreptul să se bucure deopotrivă de toate drepturile celorlalţi? Eu cred că da. Pentru că nu înţeleg să fiu născut undeva şi să nu fiu la mine, pentru că nu aş putea pricepe că ocup un loc în spaţiu şi nu sunt nicăieri, pentru că nu pot înţelege a iubi ceva pe lume fără să fiu iubit la rândul meu. Când este aşa, de ce aş sta la îndoială şi aş fi laş să nu-mi spun cuvântul cu toată sinceritatea mea? De ce i-aş exclude pe ei din solidaritatea naţională şi pentru ce aş primi cu simpatie curentele învrăjbitoare? Cuvintele de ură şi de ponos nu duc la nimic, căci înainte de a fi români suntem oameni şi înainte de a avea o solidaritate naţională avem o solidaritate umană care trebuie să ne lege".

(Dimitrie ANGHEL)

„Atâţia oameni politici francezi, italieni au avut un rol covârşitor în rosturile naţionale, deşi erau evrei. Oare evreul Daniele Manin n-a fost şeful revoluţionarilor veneţieni de la 1848 şi omul cel mai venerat în oraşul său?

Astăzi evreii reprezintă o parte din intelectualitatea epocii noastre şi nu pot, pentru nici o consideraţie, să fie excluşi din viaţa societăţilor omeneşti. Şi mai ales acum, când de o parte avem o intelectualitate care a produs acest monument superb care se cheamă cultura modernă, iar de altă parte o enormă masă de... incapabili să preţuiască această muncă milenară, această binefacere divină. Dacă avem astăzi o prăpastie, o adâncă prăpastie între aceste două concepţii despre viaţă, apoi numai în izolarea unora şi nepriceperea altora trebuie căutată cauza. Adevăraţii cărturari trebuie să cheltuiască de acum cele mai mari eforturi pentru apărarea culturii, care este un patrimoniu uman. Toate forţele sunt necesare pentru aceasta... Şi e bine să se întrebe «fascieştii de la Iaşi»: ce au făcut ei pozitiv pentru naţie ca să aibe dreptul ca să militeze negativ contra altora, angajând naţia sub acţiunea lor...?".

(N. IORGA)

[Daniel Rosenthal, unul] „...dintre cei mai buni, cei mai sfinţi, dintre cei mai devotaţi oameni ce Dumnezeu a putut face după imaginea lui. Şi el a murit pentru România, a murit pentru libertăţile ei, a murit pentru amicii săi români, pe care cu preţul vieţii sale n-a voit a-i compromite, a murit chinuit, torturat, a murit ca un martir şi este încă singurul martir ce România modernă are înscris în analele sale...

Oricine veţi fi voi, care veţi citi aceste linii, destul numai să simţiţi ceva pentru România, trebuie să-l plângeţi şi voi, căci, ca membri ai omenirii, aţi

https://biblioteca-digitala.ro

pierdut un amic şi România a pierdut un susţinător, un fiu devotat...

Acest amic, acest fiu, acest martir al României era ISRAELIT - el se numea Daniil C. Rosenthal.

Binecuvântaţi acest nume şi, până să puteţi face mai mult pentru memoria martirului, suvenirea să vă facă buni, cel puţin toleranţi: cugetarea la un israelit să vă facă mai buni creştini".

(Maria C. A. ROSETTI)

„...C. D. Rosenthal, unul dintre cei dintâi martiri ai revoluţiei... de la 1848...".

(Ionel JIANU)

...şi despre antisemitism

„Sunt filosemit, aşa cum sunt filofrancez, filogerman, filorus. Aparţin, sufleteşte, tuturor popoarelor, din ale căror hambare spirituale am cules bobii înţelepciunii.

Sunt filosemit, apoi, din mândrie. Mi-e ruşine să mărturisesc - prin acte care meschinizează o concepţie - că mă tem de o mână de oameni aparţinând unei rase, pe care ne place s-o socotim în decadenţă. Ar însemna să strig, prin aceasta, inferioritatea neamului meu.

Sunt filosemit, fiindcă văd în elementul evreiesc un stimulent şi nu o primejdie".

(N. TONITZA)

„Dacă evreii nu i-ar avea de înfruntat decât pe antisemiţii profesionişti, drama lor s-ar simplifica foarte mult... Nu există evenimente, nelegiuiri sau catastrofe de care adversarii lor să nu-i fi făcut vinovaţi... însetaţi de dreptate... nu se pleacă în faţa evidenţei unei lumi nedrepte..."

(E. M. CIORAN)

„Stimăm şi iubim pe cetăţenii evrei, întrucât au contribuit la mărirea Patriei şi şi-au făcut cu prisosinţă datoria, soldaţii evrei luptând în aprigele lupte cot la cot cu soldaţii români...".

(General RĂŞCANU)

„Teroarea antisemită din Europa din ultimii ani le-a exacerbat firea. Cine a fost la Iaşi în toamna 1941, după excesele germano-legionare, a putut intui, fără a fi văzut ceva, atmosfera de groază după crucile de var pe care şi le trăsese pe case şi uluci, chiar românii, indiciu al repeziciunii sumare cu care se colectau victimele..."

„...dar mă întreb, după câte au pătimit, n-au oare ei dreptul nu numai la restabiliri, dar chiar la un prinos de gingăşie şi afecţiune?...".

„...Evreii au nevoie... să se simtă iubiţi în ea [în ţară], vindecaţi de orice suspiciune...".

(G. CĂLINESCU)

„Mie nu mi-a putut intra niciodată în cap ura de rasă, dar observ ceea ce se petrece la noi... Nu vezi ce căutare au la noi gazetele antisemite... sunt o sumă de oameni care văd în cultura antisemitismului o excelentă întreprindere, unde, cu un capital de vorbe late, se poate produce o bogată recoltă de popularitate, cu multiplele ei roade: situaţii, onoruri, distincţiuni etc.".

(I. L. CARAGIALE)

„Nu pot adera fără dezonoare la nici o doctrină antisemită, fiindcă (între alte argumente) se întâmplă să fiu matematician; aşadar tributar în ceea ce fac şi scriu gândirii atâtor matematicieni evrei. A te hrăni din cugetarea lor şi a-i declara apoi decăzuţi rasial este grotesc şi imoral...".

(Ion BARBU / D. BARBILIAN)

„În timpul regimului legionar numele meu a figurat pe diverse liste negre. Iar în vremea guvernării Antonescu m-am simţit umilit şi crud jignit ca român de ororile care s-au petrecut în ea şi apoi mai departe. Naţiunea românească nu poate fi făcută însă răspunzătoare în întregime pentru faptele unei minorităţi iresponsabile...

Asta ne-ar putea mângâia dacă morţile şi nedreptăţile ar mai putea fi răscumpărate.

După ce Iaşul a fost dezonorat prin crimele împotriva unei populaţii fără apărare, nu mi-am mai putut întoarce în oraşul de altădată atât de generos şi de care mă leagă atâtea amintiri scumpe din tinereţe...".

(Mihail SADOVEANU)

*„Orice cuvânt pe care l-am folosi ar fi prea palid ca să putem reda acei ani de teroare legionară-antonesciană. Toată nemernicia sufletească, toate instinctele animalice care se mai zbat în abisurile fiinţei omeneşti s-au revărsat ca o lavă distrugătoare şi au nimicit acele **uliţi evreieşti**, uitate parcă de oameni şi de viaţa prezentă...".*

(Scarlat CALLIMACHI)

https://biblioteca-digitala.ro

*„Să fiu antisemit? Să urăsc pe jidovi? Cum să-i urăsc când neamul lor ne-a dat pe Sulamita, sau **Cântarea Cântărilor** şi Răzvrătirea Profeţilor, şi Tânguirile lui Iov...".*

„Să ne slăbească antisemiţii - ei, care n-au dat omenirii decât hoţi, ucigaşi şi cretini -, cu basmul inferiorităţii evreieşti...".

(N. D. COCEA)

„Orice mi-ai spune, nu poţi învinui pe oameni de la Dumnezeu, ca evreii, că sunt evrei, ca şi când ei s-ar fi hotărât în burţile mamelor lor să fie jidani pe pământ, ca să poată alţi oameni, care n-au avut nici un rol când s-a hotărât în burţile mamelor lor române să fie români, să-i împuşte pe urmă, când s-or face mari pe cei care s-au născut în burţi de evreice".

(Marin PREDA)

„Se poate zice că a fi antisemit e a nu fi patriot... Orice om e nepatriot când cade mai prejos de om şi oricine cade mai prejos de om, când e condus de prejudecăţi".

(Alexandru MACEDONSKI)

„Un bun patriot nu poate aproba mişcarea antisemită...".

„...xenofobia este un semn de primitivitate sau un semn de degenerare a naţionalismului".

(C. RĂDULESCU-MOTRU)

„...Geniile produse de acest mic şi împrăştiat popor au lucrat pentru binele omenirii în genere şi şi-au pus puterea lor intelectuală în serviciul tuturor cauzelor mari, tuturor chestiunilor care au interesat deopotrivă pe toate naţiunile în mijlocul cărora aceste genii au trăit şi au lucrat...".

(Mihail KOGĂLNICEANU)

„Socotesc antisemitismul ca un act de pauperitate a intelectualului ratat sau ca o ieftină posibilitate de afirmare... antisemitismul nu poate fi privit decât ca un stupid ferment de agitaţie anarhică...".

(Ion SÂN-GIORGIU)

„Antisemitismul... este o stare de sentiment înfiorător. Este o teamă, o gelozie a unuia care se simte mai slab decât vecinul său, eu o numesc LAŞITATE şi un astfel de sentiment faţă de evrei n-ar putea avea loc în ţara mea, care doreşte să devină un factor de căpetenie în arena politică...".

(Anton BIBESCU)

„În ţară ori în afară din ţară, eu am trăit cu acest popor căruia omenirea îi datoreşte o parte din progresul ei... am avut deseori prilejul să-i apreciez bunătatea... dacă n-ar exista în mintea mea decât bunul, inimosul, umanul Herman Binder, ca singurul evreu persecutat, bătut, ruinat de huliganismul naţional... şi încă mi-aş lega soarta mea personală de soarta poporului evreu, încă aş face din lupta lui pentru dreptate lupta mea personală, lupta tuturor persecutaţilor de pe pământ...".

(Panait ISTRATI)

„...Mi-am făcut datoria atunci şi mi-o fac şi acum: a declara că orice mişcare contra evreilor este o eroare politică, dar, mai ales în împrejurările noastre de astăzi, este de-a dreptul periculoasă şi că în special ar fi o adevărată ruşine a vedea profesori, studenţi de universitate luând parte la asemenea agitaţiuni retrograde...".

(Titu MAIORESCU)

„...mă mândresc a fi fericitul amic al unor prea stimabili evrei, maghiari, saşi... bulgari...

Cultul urii antisemite nu va înlocui pe pământ cultul universal al Păcii, al înfrăţirii dintre oameni şi, mai ales, al dragostei aproapelui nostru... nu naşterea sau credinţa religioasă vor servi la distincţiunile dintre oameni, ci munca, meritul şi calitatea muncii...".

(C. COSTA-FORU)

„Pentru fiii lui Israel mărturisim că este o faptă înţeleaptă a nu se apăsa; ...[chemăm] pentru dânşii îngrijirea, dreptatea şi dreptăţile toate... Ori subt ce chip şi pretext se arată apăsarea în lume tot strâmbătate se cheamă; acei care ridică la sarcinile ţării trebuie să aibe locul lor la bunuri şi la folosuri; - precum românii se despart în români ortodocşi şi în români catolici, vor fi şi români israeliţi; şi patria va câştiga fii mai mulţi....".

(Alecu RUSSO)

Texte selectate de EVELIN FONEA

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA I

EVREII ÎN ISTORIA ROMÂNIEI

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. ÎN DACIA ROMANĂ

Cercetări arheologice efectuate în secolul trecut, dar mai ales cele din ultimele decenii ale secolului al XX-lea atestă prezenţe iudaice în Dacia romană. O monedă iudaică de bronz, emisă de Simon Bar-Kohba, datată cu probabilitate anii 133-134 e.a., a fost descoperită în apropierea castrului de la Pojejena; o diplomă militară acordată veteranului Barsimsus Calisthensis, din Caesarea, a fost descoperită, în 1851, la Jupa (Pubiscum) - şi e foarte probabil că onomasticul a aparţinut unui evreu; o piatră de inel cu inscripţie iudaică a fost descoperită la Sarmizegetusa şi, tot acolo, un altar cu inscripţie votivă dedicată zeului Theos Hypsistos, persoana care dedica inscripţia - Aelia Cassia - fiind, probabil, de origine iudaică; o inscripţie votivă descoperită la Zalău (Porolissum) purta cognomenul unui decurion roman de origine iudaică; o placă de ardezie cu simboluri iudaice incizate şi o inscripţie au fost descoperite în secolul al XIX-lea, în Transilvania. Toate aceste menţiuni indică secolul al II-lea al erei actuale. Pentru a doua jumătate a secolului al III-lea, o plăcuţă de aur cu inscripţie bilingvă, probabil de invocare a divinităţii ebraice Iao-Iahve, a fost descoperită la Orşova (Dierna) într-un sarcofag de cărămidă; şi, tot acolo, a fost descoperită o plăcuţă de aur cu semne şi litere incizate, pe o foiţă rulată iniţial, cu simbolurile legate de divinităţile ebraice iudeo-gnostice. În sfârşit, un fragment de inscripţie cu caractere greceşti, în memoria unui negustor din Alexandria, de origine, probabil, iudaică, datând de la finele secolului al IV-lea, a fost descoperit la Constanţa (Tomis). Sunt doar câteva dintre primele menţiuni ale unei prezenţe evreieşti în spaţiul românesc, datând din anii prezenţei trupelor romane pe acest teritoriu.

Primele indicii de luat în seamă ale unei activităţi economice intense, trimiţând la actanţi evrei ce urmează drumurile comerciale care leagă centrul Europei, via Ungaria, de lumea bizantină sau de cea est-europeană, apar în cuprinsul responselor (documente rabinice) din veacurile IX-XII. Este, probabil, momentul dezvoltării unor obşti evreieşti în Ungaria medievală, împotriva cărora, după un timp, va funcţiona o întreagă legislaţie restrictivă emanată de la regii arpadieni. După cum arată un autor, „este necesară o distincţie între categoria slujbaşilor evrei supuşi acestei legislaţii şi aceea a populaţiei kazare de rit mozaic, venită în Ungaria odată cu migraţia triburilor maghiare la sfârşitul veacului al IX-lea". În ce priveşte menţiunile lui Beniamin din Tudela, ele evocă raporturile comunităţii evreieşti din Bizanţ cu vlahii sud-dunăreni. Se prefigurează astfel o zonă geografică locuită de evrei, în vecinătatea spaţiului medieval românesc, încă din secolele X-XI.

Veacurile XIII-XIV indică prezenţa evreilor în voievodatul Transilvaniei şi, probabil, o tranzitare a spaţiului românesc de către comercianţi evrei.

Deşi pentru N. Iorga secolul al XV-lea reprezintă, din acest punct de vedere, o pată albă, documente mai recente indică tranzitarea acestui spaţiu, în continuare, de către evrei. În Moldova, Ştefan cel Mare avea multiple legături cu trimisul evreu al lui Uzun Hassan sau cu medicul evreu al lui Mengli Ghirai. Spre sfârşitul secolului al XV-lea, numeroşii evrei veniţi din Balcani, ca urmare a persecuţiilor din Peninsula Iberică, ajung, probabil, şi pe meleagurile noastre. Prezenţa evreilor la nord de Dunăre, în cele trei ţări române, este evidentă în secolul al XVI-lea, când apar ca locuitori ai Clujului sau ai Sibiului, ori străbătând drumurile Moldovei, între Imperiul Otoman şi Polonia. Contactele dintre evrei şi moldoveni sunt numeroase: ei se află în relaţie cu moldovenii ce practicau cărăuşia, cu proprietarii de hanuri, unii chiar de origine evreiască; compar în faţa unor instanţe de judecată ş.a.m.d.

Secolul al XVII-lea a fost acela al aşezării unor comunităţi evreieşti pe acest teritoriu, perioadă în care, în cadrul obştilor, încep a fi amintiţi rabini şi hahami, sinagogi (Iaşi, Focşani, Alba-Iulia) şi cimitire (Iaşi şi Piatra-Neamţ).

Drd. LYA BENJAMIN

https://biblioteca-digitala.ro

2. ÎN ŢĂRILE ROMÂNE ÎNTRE SECOLUL al XVI-lea ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI al XVIII-lea

Înainte de al doilea sfert al secolului al XVI-lea, nu putem vorbi de existenţa unei comunităţi evreieşti stabile în ţările române. Până atunci apar doar câteva cazuri izolate şi nesigure de eventuali evrei (după nume?), în Moldova (Frâham Efraim ‹?›, 1448; negustorul „Evreul ‹Sido› din Moldova", 1503) şi în Transilvania („Gheorghe Evreul", la Sibiu, poate un convertit, în prima jumătate a secolului al XVI-lea; „văduva lui Ştefan Evreul", ‹poreclă?›, având, la 1550, o sosie în comitatul Satu Mare). Nici din a doua jumătate a secolului al XVI-lea nu avem date sigure despre comunităţi existente în ţările române. Aproape toate izvoarele se referă la negustori evrei din Polonia sau din Imperiul Otoman implicaţi în comerţul cu ţările române. Situaţia lor era foarte bună în ambele state, şi nu vedem de ce le-ar fi părăsit pentru a se stabili în ţările române, unde nu se cunoaşte nici un privilegiu în favoarea lor, ca în cazul comunităţilor armeneşti creştine.

Negustorii evrei din Polonia au relaţii de afaceri la Braşov (1512) şi, în timpul primei domnii a lui Petru Rareş, în Moldova (1527-1537), importă vite şi piei în cantităţi atât de mari, adesea ocolind şi vama moldoveană şi vama leşească, încât provoacă reacţia dregătorilor şi negustorilor poloni, care, în 1534, se plâng Seimului de la Piotrików „că tot negoţul s-ar afla în mâinile evreilor", păgubind fiscul şi vama şi producând scumpete prin monopolul asupra comerţului cu vite şi piei din Moldova. Astfel că, în a doua sa domnie (1541-1546), Petru Rareş a luat măsuri aspre, urmărindu-i şi în Polonia, împotriva negustorilor evrei care păgubeau vistieria domnească, neplătind vitele cumpărate; el încerca, totodată, să-şi scoată paguba, după obiceiul medieval, prin confiscarea cailor turceşti tranzitaţi prin Moldova spre vânzare în Polonia, de la negustorii turci, armeni şi evrei. La rândul lor, în 1557, şi negustorii din Moldova, între care erau şi evrei, protestează la Liov împotriva unor negustori evrei din Vladimir, care le reţinuseră mărfurile.

De altfel, de la mijlocul veacului al XVI-lea, când evreii încep să se implice tot mai mult în comerţul ţărilor române extracarpatice cu Transilvania, cu spaţiul polono-lituanian şi cu cel balcanic, şi chiar între Constantinopol şi Polonia, sporesc izvoarele care menţionează cazuri de ucidere a unor negustori, dar şi creditori evrei, în trecere prin Ţara Românească sau Moldova, de către jefuitori, soartă care nu ocolea, însă, pe negustorii de orice neam, în condiţiile precare de siguranţă ale vremii. În plus, evreii sefarzi din Balcani îşi asumau riscuri în Ţara Românească şi prin acordarea de împrumuturi cu dobânzi, chiar şi în mediul rural, pe care încercau apoi să le recupereze personal sau prin oamenii lor de încredere.

Fiscalitatea sporită, îndeosebi în Ţara Românească, ca urmare mai ales a necesităţilor de bani ale pretendenţilor la domnie din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în vederea cumpărării tronului la Poartă, dar şi a cererilor sporite din partea acesteia, a făcut ca împrumuturile contribuabililor de la evreii sud-dunăreni să aibă drept consecinţă numeroase vânzări de proprietăţi. Astfel că însuşi sultanul Selim al II-lea porunceşte, la 21 octombrie 1568, lui Alexandru Mircea, la cererea acestuia, să împiedice practicarea unor astfel de împrumuturi cu dobânzi mari de către evreii care veneau de peste Dunăre cu acest scop în satele Ţării Româneşti (mai ales înaintea strângerii birului), pentru a nu-i ruina pe ţărani. Practica împrumuturilor de la evreii sud-dunăreni, mai ales, dar şi de la cei poloni, sau chiar de la cei din ţările române, a continuat, însă, şi în anii următori, printre beneficiari fiind o seamă de voievozi, precum şi, nu puţini, boieri munteni şi moldoveni.

Dar domnii din ţările române aveau relaţii şi cu evreii aparţinând ierarhiei celei mai înalte de la Constantinopol. Astfel, evreul portughez Iosef Nassi, din familia Mendez, ridicat de sultanul Selim al II-lea la rangul de duce de Naxos şi al

https://biblioteca-digitala.ro

Cicladelor, una dintre cele mai influente persoane de la Poartă în perioada 1566-1579, evreul care a deţinut cea mai mare putere politică în Europa, autorul moral al cuceririi Ciprului de la veneţieni, deţinător al monopolului comerţului cu vin din Moldova şi cu ceară şi miere din Polonia, l-a sprijinit mai întâi pe Despot Vodă în Moldova (1561-1563), a cărui politică tolerantă faţă de evrei - şi în general faţă de străini - este bine cunoscută, iar apoi pe Alexandru Lăpuşneanu, în obţinerea celei de-a doua domnii (1564-1568). În 1570, agenţii săi evrei din Polonia îl informau pe Nassi, prin Moldova, asupra a tot ce se petrecea la nord de Nistru, sultanul fiind gata, în 1571, să-i acorde chiar domnia Ţării Româneşti sau a Moldovei. Pentru ca, în 1572, Iosef Nassi să sprijine revenirea în scaunul moldovean a lui Ion Vodă.

Evreii din Imperiul Otoman, creditori domneşti, au deţinut poziţii importante în slujba domnilor munteni Mircea Ciobanul (1545-1554, 1558-1559), Pătraşcu cel Bun (1554-1557) sau Petru cel Tânăr (1559-1568). Lor li s-au îndatorat în mare măsură şi Petru Cercel (1583-1585), rivalii săi din familia Mihneştilor şi mai cu seamă Mihai Viteazul (1593-1601). În Moldova, Iancu Sasu (1579-1582) se adresează, în 1582, unui evreu din Liov, dar face apel la mai mulţi creditori evrei. Domnii Moldovei folosesc însă atât creditele sefarzilor, cât şi pe acelea ale aşkenazilor. Petru Şchiopul (1574-1579, 1582-1591) îl are în slujba sa pe faimosul medic de la curtea regelui Poloniei - şi apoi de la cea a sultanului - Solomon Askenazi, zis Tedeschi, care insistă chiar, prin intervenţia unui dregător otoman, să rămână în continuare în serviciul său. În sfârşit, în mâinile evreilor germani se află, încă de la 1593, obligaţia de plată a împrumutului acordat de Petru Rareş markgrafului Joachim de Brandenburg, pentru finanţarea campaniei imperiale din 1542, în vederea eliberării Budei de către turci.

Cât de puţini erau, însă, evreii stabiliţi în Moldova la sfârşitul secolului al XVI-lea (nu este atestată documentar nici o comunitate a lor, ca, de altfel, nici în celelalte două ţări române), rezultă din măsura lui Petru Şchiopul, anunţată negustorilor lioveni, la 8 ianuarie 1579, anume aceea de a fi „alungat pe evrei de pe pământul nostru", referindu-se, însă, la negustorii evrei din Polonia, care cumpărau vite din Moldova direct de la proprietari, aducând astfel pagube „negustorilor noştri" (moldoveni), la plângerea cărora domnul a luat amintita măsură. Nu este vorba deci de evrei stabiliţi în Moldova, care nici măcar nu sunt pomeniţi. De altfel, şi cu prilejul răscoalei antiotomane din 1594, a lui Aron Vodă (1592-1595), cauzată, între altele, de imposibilitatea de a plăti creditorii săi de la Poartă (între care se aflau şi evrei), cei 19 evrei ucişi erau evrei „turci" aflaţi în Moldova.

Tot datoriile uriaşe făcute la Poartă pentru dobândirea domniei - peste 400 000 de florini - au constituit una dintre cauzele ridicării la luptă antiotomană a lui Mihai Viteazul în Ţara Românească, luptă coordonată, de altfel, cu acţiunea similară a lui Aron Vodă, la 13 noiembrie 1594. Potrivit cronicii vistierului Stavrinos, Ferhat paşa, informându-l pe sultan despre motivele răscoalei lui Mihai Viteazul, i-a făcut cunoscut că locuitorii Ţării Româneşti „un moment nu puteau răsufla sărmanii de turci şi de evrei ce cereau de la el [Mihai Viteazul - n.n.] nemăsurate datorii", astfel că domnul i-a trecut prin sabie pe creditori, „ca să nu mai ceară galbeni".

Cu prilejul incursiunilor făcute la sudul Dunării, începând din toamna lui 1594, oştenii lui Mihai au lovit, pe lângă turci, şi bogatele comunităţi evreieşti de la Nicopole, Vidin, Plevna etc. Iar Stavrinos pretinde că, întorşi în Ţara Românească, după campania din 1594-1595, i-au fugărit şi tăiat „pe turci şi pe evrei, dându-i pierzării". Dacă afirmaţia lui Stavrinos este adevărată, ea trebuie să se refere, probabil, tot la creditori, care puseseră mâna chiar şi pe pământurile datornicilor, pentru a le vinde, de altfel, repede, cum a fost cazul viei de la Topliceni, judeţul Buzău, vândută de un anume Haim, înainte de decembrie 1593. Căci negustorii evrei sud-dunăreni aflaţi în legături cu Braşovul continuă să fie amintiţi în izvoare (Abraham din Nicopole,

https://biblioteca-digitala.ro

la 1595, Saffar din Vidin, la 1595 şi 1618-1619 şi chiar un „evreu din Târgovişte", Panna, cu nume grecesc, la 1595). Deşi i s-a atribuit lui Mihai Viteazul, cu prilejul campaniei din Transilvania, intenţia de a-i „stârpi" pe „cei ce împărtăşesc credinţa iudaică", aceasta nu a avut nici o urmare, de vreme ce cu trei zile înaintea bătăliei de la Mirăslău (18 septembrie 1600) împotriva nobililor unguri răzvrătiţi contra sa, o relatare din tabăra acestora de la Cluj îi menţionează tocmai pe evreii din Transilvania între partizanii domnului român. Astfel că: „toţi valahii, sârbii, evreii şi grecii care sunt de partea voievodului sunt ucişi de către ai noştri", adică de oştenii nobilimii maghiare. Relatare confirmată de H. A. Ortelius, care, referitor la aceleaşi împrejurări, face o menţiune despre „toţi valahii, sârbii şi evreii care trecuseră de partea voievodului".

De fapt, cel care a ordonat represiunea împotriva evreilor din toate cele trei ţări române (din pricina negustorilor evrei trimişi de Sinan paşa în ţările române extracarpatice, pentru a le desprinde de Transilvania) a fost Sigismund Báthory, principele Ardealului şi suzeran, din vara lui 1595, al domnilor din Ţara Românească şi din Moldova. Înainte de septembrie 1595, o seamă de evrei au fost astfel duşi la Alba-Iulia şi spânzuraţi de-a lungul zidurilor cetăţii, iar după cucerirea Lipovei, au fost tăiaţi toţi turcii şi evreii prinşi aici, „punând Sigismund să se proclame că evreii nu pot rămâne în Ardeal, Moldova şi Muntenia şi că oricine are dreptul să-i omoare, oriunde îi găseşte". Aceasta a fost, de fapt, prima măsură antievreiască luată în ţările române - şi ea s-a datorat unui principe ungur. Despre Mihai Viteazul se ştie doar că l-a predat lui Sigismund Báthory, înainte de 1 martie 1595, pe medicul evreu al lui Sinan paşa, Iacob Rabino (Robeno), sosit în Ţara Românească în calitate de creditor, pe care îl socotea, desigur, agent inamic. În vreme ce în Moldova evreii negustori în tranzit între Polonia şi Constantinopol continuă să-şi practice nestingheriţi îndeletnicirea în timpul lui Ieremia Movilă (1595-1606), după relatările lui G. An. Magini şi G. Botero, fiind supuşi de domn la unele taxe suplimentare (aceleaşi, însă, ca şi pentru negustorii greci şi armeni) doar în primăvara lui 1600, atunci când Ieremia se pregătea de retragere înaintea oştilor lui Mihai Viteazul.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, pe lângă evreii din spaţiile polono-lituanian şi otoman, care continuă să străbată ţările române, îndeosebi în calitate de negustori, creditori sau medici (Eleazar din Cracovia a fost chemat, în 1606, chiar de principele Transilvaniei, Ştefan Bocskai; David Rebir l-a îngrijit, în 1629, pe Gabriel Bethlen etc.), apar primele semne ale existenţei unor mici comunităţi evreieşti. La Iaşi - unde o astfel de comunitate pare a fi existat încă de la sfârşitul secolului al XVI-lea, în legătură cu popasul negustorilor evrei din Polonia pe calea spre Imperiul Otoman, pe la Cetatea Albă sau Galaţi -, se opreşte, în 1618, celebrul Iosef Solomon Del Medigo, sefard plecat din Constantinopol, fost elev al lui Galileo Galilei, aflat în drum spre Polonia. El va rămâne la Iaşi 11 ani, ca discipol al învăţatului medic, sefard şi el, Solomon ben Arayo, care se ocupa, de peste 40 de ani, cu studiul **Cabalei**, după care trece în Lituania, ca medic al familiei Radziwill. Cu toate că, în 1613, Ştefan Tomşa (1611-1615) deschisese pentru negustorii poloni, ucraineni, armeni şi evrei drumurile pe la Cernăuţi, Hotin şi Soroca, războaiele sale şi apoi cele ale lui Radu Mihnea cu Movileştii, din primul sfert al veacului al XVII-lea, i-au făcut pe negustorii străini, inclusiv pe evrei, să evite Moldova. La 1632, călugărul minorit P. Bonnicio, din Malta, menţiona că la Iaşi sunt: „turci, tătari şi evrei, dar sunt în trecere pentru negoţ, nu pentru treburile stăpânilor lor".

În Transilvania, însă, în ciuda măsurilor ordonate în 1618 de principele Gabriel Bethlen (1613-1625) împotriva sectei creştine iudaizante a sabatienilor, acesta apelează la agenţi evrei, iar în 1623, în urma mijlocirii medicului evreu Abraham Sarsa, din Constantinopol, acordă o diplomă cu importante privilegii evreilor care „voiesc să se aşeze în ţara noastră a Transilvaniei",

https://biblioteca-digitala.ro

în vederea propăşirii acesteia, după devastările pricinuite de felurite războaie. Erau vizaţi îndeosebi negustorii din Constantinopol, pentru atragerea cărora Bethlen insistă tot atunci pe lângă reprezentantul său la Poartă, şi cei proveniţi din Spania. Acest privilegiu, aprobat de Dietă în 1627, a stat la baza legiferării normelor de viaţă ale evreilor din Transilvania în veacul al XVII-lea. Ulterior, de-a lungul anilor, Dieta a adăugat şi alte privilegii, mai rar interdicţii (referitoare la hainele militare ungureşti în 1650, măsuri care-i priveau însă şi pe greci) sau restrângeri, în sfera desfacerii mărfurilor, prevăzând, în 1653, desigur că în legătură cu valul de evrei aşkenazi refugiaţi din Polonia după 1648, o singură restricţie majoră: Alba-Iulia, reşedinţa principatului, va fi singurul oraş ardelean deschis aşezării evreilor. În acest fel, la Alba-Iulia, unde „strada italiană" ia numele de „strada evreiască" (1657), se constituie singura comunitate evreiască din Transilvania (situaţie care va dura, sub aspect juridic, până la 1848-1849), comunitate care, la 1698, număra doar 15 capi de familie (aşadar, un total de 70-80 de oameni). Abia între anii 1711 şi 1735, numărul evreilor din Alba-Iulia şi de la sate s-a ridicat, în Transilvania, la circa 600-650 de persoane.

În epoca lui Matei Basarab (1632-1654) şi Vasile Lupu (1634-1653), deci în al doilea sfert al veacului al XVII-lea, situaţia evreilor a fost reglementată şi în Ţara Românească şi în Moldova, prin „pravile" adoptate în bună măsură după modele bizantine, şi deci în parte discriminatorii pentru evrei. Pravila bisericească de la Govora (1640) interzicea preoţilor să aibă legături strânse cu evreii. ***Cartea românească de învăţătură***, tipărită la Iaşi în 1646, nu accepta jurământul evreului; în schimb, botezaţilor li se iertau toate greşelile din trecut, aceleaşi prevederi fiind preluate şi de ***Îndreptarea legii*** (1652), redactată spre sfârşitul domniei lui Matei Basarab. Ultimele două reglementări de orientare judecătorească indică o preocupare de prozelitism religios, patronată îndeosebi de către domnul Ţării Româneşti.

Astfel, în 1646, Matei Basarab acordă o moşie în judeţul Teleorman lui Tanasie (Atanasie) al doilea portar, pentru „dreaptă slujbă şi pentru căci că au fost om străin, de altă ţeară şi de lege ovreiască, el au cugetat de au venit şi m-am milostivit de mi-am făcut domnia mea pomană de l-am botezat şi l-am scos de la întuneric la lumină în legea creştină, care botez luminează pre toată creştinătatea. Şi l-am şi cununat domnia mea", miluindu-l cu moşia amintită, ridicându-l astfel în rândul boierimii mijlocii. În 1657, Atanasie portarul, însoţindu-l prin Ţara Românească, din poruncă domnească, pe patriarhul Macarie al Antiohiei, mărturiseşte secretarului acestuia, Paul de Alep, că înainte de creştinare fusese haham, venit în Ţara Românească cu treburi de negoţ, de la Constantinopol, unde se stabilise tatăl său, originar din Alep. După creştinare, el s-a consacrat acţiunii de convertire a evreilor, izbutind aceasta, chiar înaintea patriarhului de Antiohia, cu un evreu venit la Târgovişte, căruia, după botez, domnul Constantin Şerban (1654-1658) i-a făcut daruri, căsătorindu-l şi înrolându-l ca lefegiu în oastea sa. Tot în 1657, patriarhul a botezat un tânăr evreu la mănăstirea Brâncoveni, şi pe un altul, convertit tot de Atanasie portarul, la Craiova, acestea fiind primele menţiuni cu privire la evrei în banatul Craiovei (Oltenia de mai târziu).

Dacă, până spre mijlocul veacului al XVII-lea, evreii, cum aminteam, sunt încă puţin numeroşi în ţările române, pe care le vizitează mai mult ca negustori şi creditori - pentru ţărani, la 1613, 1614, de la care deţin în contul datoriilor pământ, pe care îl vând, la 1620; pentru mari dregători, ca Ianache banul Catargi, înainte de 1624; sau chiar pentru domnul Ţării Româneşti, Gavril Movilă (1618-1620) - şi în calitate de medici de curte, precum Arie Jehuda Sia (eruditul Leo Sia, chemat, la 1640, şi în Transilvania, de Gheorghe Rákóczi I) sau Cohen (Coen) la Iaşi, ambii aflaţi în anturajul lui Vasile Lupu, din 1648 situaţia se schimbă. Un mare val de evrei aşkenazi din Polonia se refugiază, începând din acest an, în Moldova, ajungând până în Ţara Românească, **punând astfel bazele primelor**

https://biblioteca-digitala.ro

comunităţi evreieşti stabile şi cu continuitate din ţările române extracarpatice.

Cauza acestei masive mişcări de evrei din Polonia de sud şi răsăriteană spre centrul şi sud-estul Europei au constituit-o acţiunile antievreieşti, adevărate pogromuri, desfăşurate de cazacii zaporojeni ortodocşi ai hatmanului Bogdan Hmelniţki, răsculaţi în 1648 împotriva coroanei polone, a nobililor poloni catolici şi a colaboratorilor acestora - evreii -, care, de altfel, respinseseră încercarea hatmanului de a-i atrage de partea sa. Oastea cătăcească fusese mobilizată iniţial pentru a participa la acţiunile ligii antiotomane, iniţiată de regele Poloniei, Vladislav al IV-lea, în 1646-1647. Respingerea acestui proiect de către Seim şi moartea, nu peste mult timp, a regelui au îndreptat această oaste asupra Poloniei, care a intrat astfel într-una din cele mai dificile perioade ale existenţei sale. Odată cu aceasta a luat sfârşit şi secolul de aur al comunităţilor evreieşti (aşkenaze) din Polonia. Cazacii şi aliaţii lor, tătarii crâmleni, au distrus cu sălbăticie satele şi târguşoarele (**ştetl**) evreilor de pe Nistru, din Polonia şi Rusia (Rutenia, Halici = Galiţia), până în Lituania, determinându-i pe aceştia să ia calea exodului. În ţările de refugiu, evreii au adus cu ei propria organizare socio-economică, tipul de aşezare, îmbrăcămintea specifică etc.

Impactul celor nou veniţi a fost îndată resimţit în ţara de refugiu cea mai apropiată, Moldova. Aici au ajuns cei dintâi evrei „scăpaţi de sabia, funia şi măcelul care a fost în ţările Polonia şi Rusia (Rosia)" (ante noiembrie 1649). În cronica acestor evenimente, apărută la Veneţia, în 1653, Nathan Hanover, viitorul rabin ieşean, el însuşi fugar din faţa cazacilor, relata că evreii care au scăpat cu viaţă au fugit spre Bălţi şi la Iaşi, unde „s-au ascuns în mănăstirea Socola". Încă din a doua jumătate a lui 1648, hanul Crimeii îi scria lui Vasile Lupu că „de pe pământul lituanian au fugit la el, în Moldova, mulţi jidovi cu toate averile lor", cerând predarea acestora trimişilor săi. La care domnul răspunde, formal, „că în Moldova sunt puţini jidovi, negustori, dar aceştia nu pot fi predaţi". Nouă ani mai târziu, în 1657, oraşul Soroca şi târgul Ştefăneşti erau încă „ticsite de evrei, care se refugiaseră aici, parte din Polonia, parte din Ucraina, când i-au alungat cazacii din ţara lor". În 1654, un astfel de refugiat, evreul Enachi, îi relata lui Paul de Alep că Bogdan Hmelniţki i-a masacrat şi tiranizat pe evrei „mai rău decât Vespasian în antichitate".

Războaiele care au urmat, culminând cu perioada „potopului" oştilor străine în Polonia (1655-1660), au adus noi valuri de refugiaţi evrei aşkenazi în tot spaţiul românesc, dar mai cu seamă, în chip firesc, datorită vecinătăţii nemijlocite, în Moldova. Astfel, până la începutul lui 1657, au luat naştere primele comunităţi evreieşti la Iaşi (unde, cum am văzut, existase şi mai înainte, se pare, o mică comunitate, poate sefardă), Soroca, Ştefăneşti şi Dorohoi, în vreme ce la Craiova şi Târgovişte, după Paul de Alep, se întâlnesc doar indivizi izolaţi, iar la Mangalia şi Ismail, pe teritoriul otoman, Evlia Celebi înregistra, pe la 1652, o aglomerare de evrei, la care se adaugă comunitatea cu puţin mai veche de la Alba-Iulia. Aproape toate noile comunităţi aveau sinagogi, cimitire (cel mai vechi din această perioadă e atestat în 1652, la Dorohoi), rabini, hahami etc.

Încă de la început, cei nou veniţi în Moldova au fost loviţi de oştile cătăceşti ale lui Bogdan Hmelniţki; în 1652, cu prilejul nunţii Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, cu Timuş Hmelniţki, 60 de evrei din Iaşi, care nu izbutiseră să se ascundă (deci comunitatea era mai numeroasă), au trebuit să se răscumpere de la cazaci, iar în anul următor, alţii au suferit persecuţii (răscumpărări, botezuri forţate) din partea cazacilor, în timpul luptelor cu oastea noului domn, Gheorghe Ştefan (1653-1658), Timuş având chiar faima, mult amplificată de oamenii săi, că, începând din 1648, ar fi ucis „cu sabia şi cu mâna lui şapte mii de evrei"!

După încheierea „episodului cătăcesc" din istoria Moldovei, în 1654, evreii din noile comunităţi nu au mai avut nimic de suferit în spaţiul românesc, ducându-şi traiul tradiţional neîngrădit de zidurile ghetourilor sau de măsurile infamante luate împotriva lor, în secolul al

https://biblioteca-digitala.ro

XVII-lea, în centrul şi apusul Europei, mai cu seamă în Imperiul Romano-German şi în Italia. Doar în Olanda protestantă au mai întâlnit evreii europeni o libertate asemănătoare aceleia de care s-au bucurat în ţările române în acest secol. În Franţa, de unde fuseseră alungaţi în veacul al XIV-lea, ei încep să pătrundă abia după 1648, fiind îngăduiţi doar la sate, în vreme ce în Anglia, de unde fuseseră expulzaţi la 1290, nici măcar Cromwell nu poate impune parlamentului admiterea oficială a evreilor, care trebuie să se mulţumească cu o toleranţă neoficială.

În ţările române extracarpatice, evreii alungaţi de cazaci, după 1648, se îndreaptă şi spre mediul rural, ca în locurile lor de baştină, dar, neavând pământ şi adesea nici bani pentru a-l achiziţiona, devin uneori „orândari" (din care mai târziu se naşte cuvântul „arendaşi", cu un conţinut oarecum diferit) de tot felul. După 1653, Mosco Jidovul cumpără de la domnul Moldovei, Gheorghe Ştefan, heleşteul de la Popricani, pe Jijia, în vederea exploatării peştelui, stăpânindu-l până în 1657. La Iaşi, în 1663, alături de armeni, evreii vând vin cumpărat de la sate, plătind o dare domnească. De obicei, lipsiţi iniţial de proprietăţi imobiliare în noua patrie, evreii se stabilesc la oraşe ca medici, negustori, slujitori ai comunităţilor lor etc. În 1657, un „Moisă doftorul" ocupă deja un loc de frunte ca martor la o vânzare în târgul Scheia, iar la 1662, acelaşi personaj cumpără case bisericeşti, la Iaşi, de la feciorul vornicului de târg, pentru însemnata sumă de 100 de galbeni.

De altfel, la Iaşi apare ca rabin, înainte de 1666, cunoscutul învăţat evreu, cronicar şi cabalist, Nathan Hanover, sosit de la Veneţia şi care ajunge în fruntea comunităţii din oraşul de reşedinţă domnească a Moldovei, unde a găsit condiţii bune de activitate ca predicator şi de unde a întreţinut legături cu multe personalităţi evreieşti ale vremii.

Relatările unor observatori străini despre oraşul Iaşi în ultimul sfert al secolului al XVII-lea îi plasează pe evrei întotdeauna după armeni, comunitatea acestora din urmă fiind mai numeroasă. În schimb, cea evreiască apare bine structurată, cu o sinagogă mai nouă (construită după 1670) în mahalaua Curelarilor, cu cimitir lângă apa Bahluiului şi cu măcelărie rituală („meserniţa jidovilor").

Înainte de 1677, apare comunitatea evreiască din Piatra-Neamţ, cu cimitir. La 1685, în Târgu-Neamţ e pomenit un „Lupul Jidov", dar fără a se putea vorbi de o comunitate propriu-zisă înainte de 1710. Comunităţi evreieşti apar, însă, înainte de 1691, la Focşanii Moldovei (unde un „orândar" evreu, cu casă, pământ şi povarnă - distilerie de rachiu - e pomenit până la 1706, iar la 1698 e menţionată o sinagogă) şi, înainte de 1713, la Bârlad şi Bacău. În vreme ce la Câmpulung Moldovenesc, în 1684, e amintită casa unui evreu, iar la Botoşani, în 1710-1711, se aflau „mulţi evrei". În sfârşit, aceştia mai sunt menţionaţi pe teritoriul raialelor otomane, la Isaccea, în 1677, iar la începutul veacului al XVIII-lea la Chilia, Babadag, Căuşani şi Tighina (Bender).

Dimitrie Cantemir, care scrie după 1714, referindu-se, însă, la situaţia de la sfârşitul veacului al XVII-lea, menţionează că evreii din Moldova „sunt socotiţi supuşi şi sunt obligaţi să plătească un bir anual deosebit, mai mare decât cel obişnuit; ei nu practică nici o meserie în afară de negoţ şi crâşmărit şi pot avea oriunde sinagogi, dar de lemn, nu de piatră". Totuşi, evreii din Moldova - ca, de altfel, şi cei din Ţara Românească - nu dispun de sume de bani mai însemnate, de vreme ce domnii sau pretendenţii la domnie din a doua jumătate a secolului al XVII-lea se împrumută cu banii necesari dobândirii tronurilor de la evreii din Constantinopol sau din Viena (Mihnea al III-lea, Gheorghe Ştefan, Radu Leon, Alexandru Iliaş), şi chiar o familie boierească din ţinutul Covurlui apelează, înainte de 1668, la un evreu din Constantinopol. Însuşi Constantin Brâncoveanu împrumută bani pentru treburile ţării de la evreii din Stanbul. Abia între 1700 şi 1703, un căpitan domnesc împrumută bani de la un evreu din Moldova, punând zălog o jumătate de sat. Tot atunci, la 1701, vama de la Soroca, pe Nistru, era luată în arendă de către evrei.

https://biblioteca-digitala.ro

În Ţara Românească, comunitatea evreiască cea mai însemnată, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, se afla în Bucureşti. La 1676-1678, un misionar catolic relata că aici se află mulţi evrei bogaţi, veniţi din Imperiul Otoman, aşadar sefarzi. În 1678, un evreu închiriază de la vistierie un loc în viitoarea zonă comercială a Lipscanilor pentru a ridica prăvălii şi case, iar la 1698, un altul închiriază o prăvălie pe un loc al mănăstirii Cernica.

Înainte de 1700, evreii (ca, de altfel, şi armenii sau negustorii din Braşov şi Chiprovăţ) erau organizaţi într-un „rufet" (breaslă fiscală) „în legături cu vistieria ţării". Condica vistieriei înregistrează, aşadar, din 1698, o dată pe an, în martie, „haraciul dat de jidovii ot Bucuresci i ot Focşani" (150 de unghi). În aceste locuri se aflau deci cele două comunităţi de evrei din Ţara Românească, organizate în bresle, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor.

În aceeaşi perioadă, la 1703, e menţionat şi în Moldova, la Bârlad, un „baş staroste de jidovi" scutit de dările celorlalţi evrei. Deci breslele evreilor au fost organizate cam în acelaşi timp în ambele ţări române extracarpatice.

În vremea lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714), în Ţara Românească unii evrei se ocupă cu negoţul de tranzit cu Transilvania, îndeosebi pe la Câineni (Turnu Roşu), sau dincolo de Dunăre, pe la Târgu de Floci, Ciocăneşti, Lichireşti (Călăraşi), Craiova, Strehaia, dar apar şi ca măcelari. Un „jidov silitrar" produce silitră pentru „iarba de puşcă", pe care o vinde curţii domneşti, între 1698 şi 1703; medicul evreu Avram rezidează la curte, iar între 1702 şi 1704 îl însoţeşte pe Brâncoveanu peste tot, inclusiv la Adrianopol, în 1703. Domnul cumpără personal mărfuri de la o evreică, iar în faimoasa bibliotecă a mănăstirii sale Hurezi se presupune că ar fi existat manuscrise ebraice şi Biblii poliglote.

Între 1710 şi 1714, secretarul de limbă latină al lui Brâncoveanu a fost un evreu florentin botezat, Anton Maria del Chiaro (Davide Taglia), medic şi scriitor umanist, ale cărui memorii despre timpul petrecut în Ţara Românească (1710-1716) au fost preluate aproape integral de Dimitrie Cantemir în scrierea sa despre Brâncoveanu şi Cantacuzini.

În Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi la începutul celui următor, sub autoritatea princiară şi apoi sub cea habsburgică, nu a fost cunoscută oficial decât comunitatea evreiască de la Alba-Iulia, care, în 1698, număra doar 12 capi de familie. Această obşte era impusă, începând din 1657, la o dare scăzută - în comparaţie cu cea plătită de greci -, fapt explicabil, desigur, prin numărul redus al membrilor săi. Dar evrei necuprinşi în comunităţi recunoscute se aflau şi în alte localităţi, alcătuind o „stare" ce depindea formal de comunitatea din Alba-Iulia şi de judele evreilor de aici. Unii emigraseră din Moldova, atraşi pe domenii nobiliare, unde, însă, au fost înregistraţi ca iobagi şi opriţi de-a se întoarce la răsărit de Carpaţi sau la rudele lor din Polonia (1690), alţii se aflau în secuime (Gheorghieni) şi chiar în Maramureş (1668, 1676, 1691). Evreii din Transilvania erau de obicei negustori, arendaşi (în 1694, un membru al comunităţii din Alba-Iulia arendează o sticlărie - „glăjărie" - la Porumbacu de Sus), produceau şi vindeau rachiu, se ocupau de negoţul cu sare pe Mureş (1658, 1661), puteau, din 1661, să vândă din carnea animalelor sacrificate pentru hrana lor (privilegiile generale priveau oficial doar comunitatea din Alba-Iulia), se ocupau de vânzarea în Imperiul Otoman şi în Polonia a mercurului furnizat de principele Mihail Apafi I şi de soţia sa de pe domeniile princiare. De altfel, Mihail Apafi I confirmă în mai multe rânduri privilegiile comunităţii din Alba-Iulia (1673, 1678, 1680), hotărând ca membrii ei să nu fie judecaţi decât de „judele evreilor" (care depindea de judele curţii) şi de administratorul principelui şi să nu fie obligaţi să încheie afaceri păgubitoare.

După instaurarea stăpânirii austriece în Transilvania, evreii sunt supuşi la dări suplimentare în vederea susţinerii războiului antiotoman din 1683-1699, iar negustorii străini, inclusiv evrei, sunt obligaţi să participe la cheltuielile publice (1702). Curând, însă, aceştia

https://biblioteca-digitala.ro

din urmă sunt luaţi sub protecţia principelui Francisc Rákóczi al II-lea (1704-1711), care le îngăduie transportarea aramei din Baia Mare în Polonia (1705). Alţi evrei, însă, preferă să aibă relaţii cu autorităţile habsburgice. Astfel, bogatul Samuel Oppenheimer (1635-1703), un adevărat „evreu de curte" german, a fost, până în 1699, cel mai însemnat furnizor de pulbere şi fitiluri pentru muschete şi de boi de cărăuşie pentru armata imperială din Transilvania. În 1698, el era „reprezentantul evreu" al lui Iosif I de Habsburg în Transilvania - unde rezida - şi administrator al influentei „Case a sării" de aici.

În Banat, îndată după îndepărtarea stăpânirii otomane, numărul evreilor era foarte mic. La predarea cetăţii Timişoara imperialilor, în decembrie 1716, în cetate se aflau trei case ale evreilor şi 144 de suflete; în perioada 1718-1720, se înregistrează 12 familii de sefarzi. Ulterior, măsuri oficiale au încercat să oprească aşezarea evreilor la Timişoara şi în restul Banatului.

În general, în ţările române, până la începutul secolului al XVIII-lea, evreii, încă puţin numeroşi, s-au bucurat de libertăţi şi chiar de privilegii. Un domn ca Antioh Cantemir, în timpul primei sale domnii în Moldova (1695-1700), nu se dă în lături să scrie, în 1699, voievodului polon de Kiev, pentru a-i cere ca o evreică din Iaşi să nu fie păgubită de câteva zeci de taleri datoraţi de unii tunari din garnizoana polonă a Cetăţii Neamţului. Prevederi restrictive referitoare la evrei întâlnim numai pe teritoriul raialelor turceşti - în 1709, la Tighina (Bender), îngăduindu-li-se evreilor oficierea cultului lor doar în propriile case şi fiindu-le interzis portul turbanului. De asemenea, în Transilvania, la începutul stăpânirii imperiale, evreii au fost proscrişi în comitatul Maramureşului. Statutul acestui comitat, din 3 iulie 1691, prevedea că „evreii pe veci sunt proscrişi". Oricine şi ori de câte ori îi va adăposti va plăti greaua amendă de 100 de florini, iar cei aflaţi în comitat vor trebui să-l părăsească în răstimp de 15 zile. Dar prevederea nu s-a aplicat, pentru că în Maramureş evreii locuiau pe proprietăţile nobililor, plătindu-le anual o sumă de care aceştia ar fi fost privaţi.

La începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea, evreii încep să fie acuzaţi, şi în ţările române, de omoruri rituale. În 1710, însuşi Dimitrie Cantemir (1710-1711) judecă o astfel de pricină, care incrimina comunitatea din Piatra-Neamţ, făcând dreptate evreilor acuzaţi fără temei. Cinci ani mai târziu, însă, sub stăpânirea imperială, în Ţara Bârsei, un anume Simon Henker a fost exeçutat prin tăiere în patru sub acuzaţia de a fi vândut evreilor, în scopuri rituale, sângele unei slujnice ucise.

Singurul act de persecuţie împotriva evreilor din ţările române extracarpatice a avut loc în Bucureşti, în pragul epocii fanariote. El se datorează lui Ştefan Cantacuzino (1714-1715) şi avea drept cauză, ca aproape întotdeauna în astfel de cazuri în Europa, raţiuni politice fără nici o legătură cu evreii. Secretarul domnesc Anton Maria del Chiaro arată limpede că - încercând să abată atenţia de la rolul său la Poartă în înlăturarea din domnie a vărului şi predecesorului său, Constantin Brâncoveanu - în primăvara lui 1714, Ştefan Cantacuzino a desfiinţat impopulara dare a văcăritului şi i-a scutit pe toţi preoţii din ţară de orice dări. „În afară de aceasta, a pus să fie dărâmată sinagoga evreilor, măcar că se afla într-un loc îndepărtat [în partea răsăriteană a cartierului de azi Văcăreşti - **n.n.**], poruncind cu străşnicie ca aceştia să nu se mai adune împreună pentru a-şi face rugăciunile". Ulterior, a luat - se pare - şi alte măsuri privitoare la evrei. Del Chiaro arată că evreilor din Ţara Românească (de fapt, celor din Bucureşti), care „trăiesc destul de greu", „nu le este îngăduit să poarte haine de altă culoare decât neagră sau vânătă, şi nu se pot încălţa cu cônduri galbeni sau roşii, ci numai negri". Măsură singulară, ce nu se întâlneşte nici înainte, nici după efemera domnie a lui Ştefan Cantacuzino, ca - de altfel - şi dărâmarea sinagogii din Bucureşti. Oricum, comunitatea de aici a continuat să se dezvolte nestingherit în cursul epocii fanariote.

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI

https://biblioteca-digitala.ro

3. ÎN PERIOADA DOMNIILOR FANARIOTE (1711-1821)

În epoca fanariotă, centrul de greutate al comunităţii israelite s-a plasat în Moldova, unde se aflau, de altfel, cei mai mulţi evrei din Principate. În această perioadă, evreii au fost constituiţi în „breasla jidovilor" - aşa cum exista, de pildă, şi „breasla armenilor" -, în cadrul căreia conducerea laică era asigurată de un staroste, iar cea religioasă de un rabin, ambii confirmaţi de domnie. Când obştile evreieşti s-au înmulţit, breasla din Iaşi devenind reprezentanta tuturor comunităţilor, numărul staroştilor a sporit la doi sau trei, conducătorul lor fiind „roş medina" (capul "evreimii din ţară"), iar rabinul a fost recunoscut, la rândul său, ca hahambaşa, adică marele rabin al tuturor evreilor din Moldova, având-i sub jurisdicţia lui şi pe coreligionarii din Ţara Românească. Obştea evreiască era cuprinsă în complexul breslelor de negustori şi meseriaşi neortodocşi, dar supuşi ai ţării, nu străini. Ea plătea o dare fixă şi se afla sub oblăduirea vistieriei sau a marelui cămăraş. Din venitul taxei instituite pe carnea caşer, pe tăierea rituală a vitelor şi a păsărilor („crupca", „gabela") se plătea trimestrial, prin stărostie, către cămara domnească, cota dărilor, proporţional cu numărul membrilor permanenţi ai breslei. Restul banilor servea la întreţinerea aşezămintelor obştii - sinagoga, Talmud-Tora, rabinatul, azilul pentru săracii suferinzi, cimitirul, fondul de răscumpărare a robilor, cel destinat nevoiaşilor din Palestina etc.

Rabinatul judeca - pe lângă cauzele de drept civil sau religios - şi toate procesele de natură comercială. Apel se putea face - pentru acestea din urmă - şi la marele cămăraş sau chiar la Divanul domnesc. Titlul de mare rabin sau hahambaşa a fost, timp de aproape 100 de ani, în epoca fanariotă, apanajul scoborâtorilor lui rabi Naftuli Cohen, căruia Poarta i-a acordat demnitatea ereditară în 1719. După conducerea impopulară şi contestată a fiului acestuia, Beţalel (m. 1743), împotriva căruia evreii din Iaşi s-au plâns lui Constantin Mavrocordat, la 24 septembrie 1741, că-i supăra mereu cu cereri de bani şi alte angarale, nepotul lui Naftuli, Isac, a fost recunoscut de comunitate, care a căpătat scutiri de vamă şi impozite de la Constantin Racoviţă, în aprilie 1756, neplătind „desetina" pe 50 de stupi, „vădrăritul" pe 500 de vedre de vin şi „cuniţa" pe 10 vite şi nici o vamă pentru 3 „cufe de horilcă (rachiu) aduse din Ţara leşască". După moartea lui Isac, în 1777, comunitatea a încercat să desfiinţeze principiul eredităţii, alegându-l ca hahambaşa pe Mordehai ben Moise Haim, rabin ale cărui erudiţie şi pricepere cântăreau mai mult decât dreptul strămoşesc al familiei Cohen. El a fost confirmat în această demnitate de Grigore al III-lea Ghica, în martie 1777, întărindu-i-se şi vechile privilegii, precum şi dreptul de a încasa taxe de la logodne, cununii şi despărţiri, un impozit unitar de 1 leu pe cap de evreu al comunităţii şi vechiul drept al „crupcăi": „câte patruzeci şi cinci de bani de vită [de carne] caşer". Prin acest hrisov, domnul îi mai întărea şi privilegiul să judece ca „hahambaşa" pricinile dintre evrei, „după orânduiala şi obiceiul legii lor", iar pricinile mai importante să fie aduse la cunoştinţa marelui cămăraş şi chiar a Divanului. Rabinatul lui Mordehai a durat până în 1790, după care a revenit la demnitatea de hahambaşa vechea „dinastie" Cohen, reprezentată de Naftuli, fiul lui Isac, care, în 1793, a obţinut hrisov de întărire de la Mihai Vodă Şuţu reîntărit, în 1799, de Constantin vodă Ipsilanti. După decesul lui Naftuli, demnitatea de hahambaşa a fost ocupată, în 1809, pentru ultima oară, de fratele răposatului, Saim sau Isaia, care, prin greşelile comise, a compromis instituţia şi a contribuit la desfiinţarea ei, în 1834.

Numărul evreilor din Moldova a crescut, în secolul al XVIII-lea, nu numai prin spor natural, ci şi, mai ales, prin colonizări. Domnia, boierimea şi înaltul cler erau interesate - în special pentru împopularea aşezărilor urbane - să facă apel la alogeni, printre care se numărau şi evreii, spre a-şi spori veniturile şi a asigura prosperitatea economică a oraşelor şi târgurilor din principat.

https://biblioteca-digitala.ro

Un exemplu tipic îl constituie hrisovul dat de Constantin vodă Mavrocordat, la 2 aprilie 1742, pentru chemarea „oamenilor străini" în țară, asigurându-le imunități fiscale, în afara plății unui bir anual modic, de 5½ lei de cap de familie. În perioada fanariotă, întâlnim așezări evreiești - în afara comunităților mai vechi, stabilite la Iași, Suceava, Botoșani, Soroca, Bacău, Chișinău, Bârlad, Roman ș.a. - și în alte locuri: în târgurile Ștefănești (1720), Herța (ante 1746), Lăpușna (1735), Hârlău, Ocna și Orhei (1742), în orașele Rădăuți (ante 1746) și Bălți, din Basarabia (1792) etc.; de asemenea, unii domni au emis hrisoave prin care evreii, alături de alți alogeni, au fost chemați să înființeze târguri și așezări noi, cum ar fi, de pildă, la Șoldănești - numit ulterior Fălticeni (1780), Mihăileni (1792), Telenești (1796), Pânzăreni (1805-6), Podu Iloaiei (1810) ș.a. După cum arată, în 1914, și cercetătorul dr. Elias Schwarzfeld, „evreii erau considerați în orașe ca târgoveți (bourgeois, Bürger), un titlu de care nu se bucurau în nici o țară occidentală din Europa și grație acestei calități erau puși pe picior de egalitate cu toți locuitorii târgului, bucurându-se de aceleași drepturi și îndatoriri, de aceleași favoruri, imunități și scutiri, luând parte și la administrarea lui". Evreii (în special aşkenazi) stabiliți în Moldova proveneau mai ales din Europa răsăriteană: Polonia, Ucraina și Rusia, dar unii dintre ei, puțini la număr, emigrau și din partea centrală a continentului (Austria, Ungaria, Boemia sau chiar Germania). Așadar, alături de vechii breslași israeliți (hrisoveliții*), s-au așezat în țară și evrei de origine străină, austriacă, polonă și rusă, constituiți în categoria aparte a „sudiților" (supușilor), intrați, după 1782, sub autoritatea consulilor străini. Nu existau, în Moldova, restricții legale în ceea ce privește așezarea comunităților evreiești - exceptând mediul rural, unde n-aveau voie să se instaleze -, dar, de pildă, le era interzisă achiziționarea de proprietăți funciare și nu puteau depune în pricini de judecată ca martori împotriva creștinilor. În schimb, după cum observa chiar istoricul evreu M. A. Halevy, „Ghetto", „Judensteuer" sau „Leibzoll" n-au existat în țările române. Renegaților convertiți la creștinism li se asigurau favoruri considerabile: erau scutiți de bir, pe lângă că li se iertau toate „păcatele" - considerate ca atare după vechea legiuire a pravilelor - comise înainte de convertire.

În privința dinamicii populației evreiești din Moldova, până într-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, nu dispunem de cifre statistice. *Catastihul Iașilor din 1755* - parvenit nouă incomplet - specifică prezența în oraș doar a 65 de proprietari evrei din totalul de 1853, la care se adaugă trei botezați și, probabil, doi români, căsătoriți însă cu evreice. *Sama vistieriei Moldovei*, din anii 1761-1764, alcătuită în vremea domniei lui Grigore Calimachi, nu se pretează la aprecieri statistice, indicându-se, sporadic și imposibil de cuantificat, numai birurile plătite de diverși meseriași evrei (argintari, ceasornicari, cuiungii) din Suceava, Iași, Bârlad, Galați, fără a se putea determina numărul persoanelor. Date mai sigure le oferă primul recensământ al populației Moldovei, efectuat de autoritățile militare de ocupație ruse, în mai-iunie 1774, din care rezultă - adunați pe târguri, ocoale și ținuturi - cca 1 300 de evrei capi de familie, indicați ca „rufetași", adică breslași beneficiind de un regim fiscal privilegiat față de restul birnicilor; aplicând coeficientul de 5 capului de familie, pentru determinarea aproximativă a restului membrilor ei, ar rezulta o populație evreiască, pe întreg principatul, de cca 6 500 de persoane.

După anexarea Galiției de către austrieci - cu prilejul primei împărțiri a Poloniei între lacomii ei vecini habsburgici, prusaci și țariști, în 1772 -, ținut pe care evreii îl populau în număr masiv, a început a doua emigrare a lor spre sud. Înainte de răpirea Bucovinei, ei se aflau instalați în număr redus în această provincie - după estimările generalului Karl von Enzenberg, comandant austriac, numărul familiilor nedepășind 175, adică mai puțin de 1 000 de persoane. În momentul alipirii administrative a

* Beneficiari ai hrisoavelor de privilegii domnești.

https://biblioteca-digitala.ro

Bucovinei la Galiţia, în 1790, s-au deschis larg porţile emigrării evreieşti, atât în amintita provincie românească, cât şi în Moldova. Bucurându-se de protecţia imperială, ca „sudiţi" ai influentului imperiu habsburgic, şi având o deosebită înclinare pentru comerţ, ei au izbutit să-şi găsească lesne îndeletniciri rodnice în acest principat. Calculele economistului Eugen Ţaţomir, folosind, desigur, estimările oferite de *Condica liuzilor* pe 1803*, duc chiar la un total al populaţiei evreieşti din acel an de 11 732 de persoane. Ţinutul Iaşi (jud. Iaşi şi Cârligătura) deţinea cea mai mare pondere, cu 2 972 de evrei, urmat de ţinuturile Botoşani (jud. Botoşani şi Hârlău), cu 2 608, Dorohoi (jud. Dorohoi şi Herţa), cu 2 136 şi Suceava, cu 2 104; dintre oraşe, capitala Iaşi număra 2 420 de evrei, Botoşani 1 400, Fălticeni 828 şi Dorohoi 660. În restul principatului, populaţia evreiască era mult mai rarefiată, cifrându-se între 540 de locuitori (ţinutul Neamţ) şi 20 (ţinutul Putna). În sfârşit, în preajma încheierii perioadei fanariote, în 1820, după calculele aceluiaşi economist, bazate pe recensământul orânduit de Mihai vodă Suţu, populaţia evreiască a Moldovei a mai crescut - prin spor natural şi imigrări - cu 7 180 de persoane, atingând astfel cifra de 18 912.

În privinţa ponderii comunităţii evreieşti faţă de restul populaţiei, luând ca bază calculul aproximativ, pentru aceeaşi perioadă, al lui Dionisie Fotino, care a estimat numărul evreilor la vreo 10 000 de familii, faţă de un total de 104 500 autohtone - excluzând boierii, clerul ortodox şi diverşii străini, neincluşi în această socoteală -, rezultă că ei reprezentau atunci circa 8% din populaţia Moldovei.

În privinţa rosturilor economice, majoritatea evreilor din Moldova activau în comerţ, arendăşie şi meşteşuguri. Negustorii mari, avuţi, concurându-i cu succes pe alţi străini, aflaţi sub protecţia Porţii, ceea ce a provocat, în 1750-1751, protestul sultanului (reînnoit în 1774) adresat domnilor români, îşi desfăşurau îndeletnicirile în capitală şi în centrele urbane mai dezvoltate, desfăcând în prăvăliile lor postăvuri, articole de manufactură şi galanterie, aduse în special de la Lipsca (Leipzig), atlase, taftale leşeşti, giuvaericale din Veneţia, Constantinopol şi Polonia, monopolizând, de asemenea, în mare măsură, negoţul de grâne, miere, vite (mai mult pentru export), lână şi brânzeturi. Marchitanii sau negustorii de mărunţişuri umpleau micile lor dughene din târguri şi chiar din sate cu tutun, bumbac, orez, sare, fier, frânghii, dohot*, aramă, ciubote şi oale, mult căutate şi folosite în gospodăriile ţărăneşti. Evreii au contribuit, aşadar, la dezvoltarea comerţului intern şi extern al Moldovei, lărgind piaţa - aşa cum au făcut-o şi în alte părţi -, care piaţă, la rândul ei, a jucat un rol benefic în direcţionarea evoluţiei preponderent urbane a populaţiei evreieşti.

Concomitent cu negoţul, întreprinzătorii evrei s-au ocupat şi cu arendăşia, achiziţionând ceea ce le putea aduce un câştig rapid şi rambursarea investiţiei imediate (preţul arenzii): cârciumi, pivniţe de vin, velniţe de rachiu, mori, vaduri, vămi, poduri, prăvălii, ateliere. Sumele câştigate prin arendăşie au dus la acumularea primitivă a capitalului, investit apoi de beneficiari în „întreprinderi" comerciale sau manufacturiere mai importante. În afara velniţelor de rachiu „jidoveşti", întâlnite în această epocă mai ales la Soroca, un întreprinzător ca Heţel Marcovici capătă învoire de la domnie, în 1768, pentru a întemeia o fabrică de sticlă şi alta de hârtie, iar un document din 1 august 1800 aminteşte de „fabrica" de carâte (trăsuri) a lui Aron Suhăr.

În ceea ce priveşte practicarea meşteşugurilor de către evrei, ea este variată, ei manifestându-se în domeniul agroalimentar (casapi, covrigari, halvagii), al textilelor (ceaprazari, croitori, işlicari, postăvari, potcăpari, ţesători), al pielăriei (ciubotari, cojocari, legători de cărţi, tăbăcari), al blănăriei (blănari, căciulari), al lemnului (butnari,

* Liude = unitate contribuabilă înglobând 1-12 bimici.

* Lichid uleios, de origine vegetală, folosit la ungerea osiilor carelor şi căruţelor.

https://biblioteca-digitala.ro

cocieri), al sticlei (geamgii, fanaragii sau lampagii, sticlari), al metalelor (alămari), inclusiv al celor prețioase (argintari, tipsieri, zlătari sau aurari), al pietrelor prețioase (cuiungii sau bijutieri, giuvaergii). În domeniul profesiunilor liberale, întâlnim, în ramura medico-sanitară: băieși, ciocli, săpunari, precum și trei medici: Iosip, din Iași, în 1774, Cuter, din Suceava, în 1782 și Moisc, din Roman, în 1792; de asemenea, un dascăl (Avram, din Iași, în 1774) și un tălmaci (Solomon, din Iași, în 1774). Din rândul somităților medicale evreiești, funcționând la curtea domnească din Iași, este cazul să amintim de doctorul Iosif Conian (m. 1732), un învățat de origine sefardă, și de un alt doctor, savant din Bursztyn (Galiția), se pare tot sefard, aflat în slujba domnitorului Constantin vodă Racoviță (1752).

Meșteșugarii evrei erau organizați în bresle numite **poale țedek** (= lucrători cinstiți, făcători de bine) conduse de staroști puși sub ocrotirea hahambășiei. Breslașii nu aveau voie să angajeze calfe creștine și erau obligați să respecte prevederile eticii și religiei iudaice; pentru privilegiile lor, aceste bresle plăteau anumite taxe comunitare. Printre breslele meșteșugărești evreiești mai cunoscute, amintim pe acelea ale „cioclilor jidovești" din Iași (1729) și Telinești (Orhei) (1794) și meșterilor ceaprazari din Iași (1796-1797), unită apoi cu cea a croitorilor, precum și breasla meșterilor potcăpari și căciulari (1797). În sfârșit, o categorie aparte o constituiau cămătarii și zarafii, recrutați și din alți alogeni - greci, armeni, turci -, întâlniți la Iași, Roman, Botoșani, Târgu-Trotuș, Soroca și în alte așezări, care compensau prin credit lipsa de capital rulant și asigurau circulația banilor, a cărei asigurare pe această cale era resimțită ca o cerință stringentă într-o țară care nu avea monedă proprie.

Un exemplu de viață citadină evreiască mai activă, în Moldova, ni-l oferă capitala principatului, Iași. Evreii își aveau aici, din vechime, cartierul lor, așa-numita „mahala jidovească", care se întindea de-a lungul văii răsăritene a colinei centrale (o porțiune cuprinsă între capetele fostelor străzi Aron Vodă și Apeduct). Alții mai locuiau și în „mahalaua nemțească", iar cei bogați (cămătarii, zarafii, negustorii de țesături străine, cârciumarii ș.a.) ocupau case și prăvălii pe Ulița Mare. Mulțimea se înghesuia în Târgul Cucului, unde era sediul hahambășiei, în apropiere de sinagoga veche, construită între 1657 și 1682 pe un loc al mănăstirii Aron Vodă. Această sinagogă este menționată, în 1726, lângă fânăria domnească, cu prilejul tulburărilor antisemite provocate sub pretextul unui așa-zis omor ritual căruia se pretindea a-i fi căzut victimă un copil creștin din Onițcani (Orhei), incident care, datorită răsunetului său negativ la Poartă și comportamentului venal și inabil al lui Mihai vodă Racoviță, l-a costat pe acesta chiar tronul, fiind mazilit la 25 septembrie al aceluiași an. Între 1736 și 1751, sinagoga este menționată în documentele mănăstirii Aron Vodă, iar în 1762, a fost reclădită, având vreo 50 de enoriași, stăpânitori de jețuri. În afară de acest lăcaș de cult mai important, diferitele corporații de meseriași, ca, de pildă, croitorii, zidarii, stolerii, telalii și lemnarii, aveau propriile case de rugăciune; vechiul cimitir evreiesc - dezafectat în 1880 - se afla în mahalaua Ciurchi, de pe coasta sud-estică a Tătăranilor, unde au fost identificate pietre de mormânt din veacurile XVII-XVIII.

*

Regimul de care s-au bucurat evreii din Țara Românească - și îndeosebi cei din București - în epoca domniilor fanariote a fost aproape identic cu cel din Moldova. În secolul al XVIII-lea, comunitatea din București era condusă de un staroste - cu rol fiscal-administrativ -, dar prin faptul că, din punct de vedere religios, conducătorul obștii, hahambașa, își avea reședința la Iași, cu timpul acest staroste și-a arogat și anumite drepturi de lider spiritual, în calitatea sa de vechil sau locțiitor de hahambașa. Oricum, prin hrisovul acordat, în mai 1764, stărostiei din București și din alte târguri unde locuiau evrei, Ștefan vodă Racoviță întărește autoritatea asupra lor a hahambașei Isac ben Betalel, membru al

https://biblioteca-digitala.ro

„dinastiei" Cohen din Iaşi, acesta urmând a primi câte un leu pe an de la fiecare membru al comunităţii din principatul muntean, pentru carnea de vită tăiată caşer. Cu un an înainte, la 25 iunie 1763, murise un Işaiahu (Isaia) ben Beţalel, care trebuie să fi fost fratele lui Isac şi, probabil, staroste şi vechil de hahambaşa. Această dublă demnitate este întărită de Alexandru vodă Ipsilanti, în 1775, unui anume Pilat sau Pelet, printr-un hrisov în care se înşiră şi scutirile fiscale de care beneficia comunitatea, adică fumărit, vinărici, dijmărit pe casele, vinul, bucatele şi 200 de stupi şi dreptul evreilor de a-şi menţine povernele şi sinagoga. La 7 octombrie 1783, Mihai vodă Suţu a acordat lui Iosif Simon un hrisov identic, pe care Nicolae Mavrogheni îl va reîntări, cu Divanul său, la 10 ianuarie 1787. După pacea de la Iaşi (1791), Mihai vodă Suţu, revenit în scaunul de domnie al Ţării Româneşti, a reîntărit privilegiile comunităţii evreieşti, la 2 decembrie 1792, recunoscând ca staroste şi vechil de hahambaşa pe învăţatul David. Acesta a condus destinele conaţionalilor săi până la 1812, dezbărându-se de tutela de la Iaşi şi îngăduindu-şi adoptarea de măsuri, fără a-l mai consulta pe hahambaşa; David s-a considerat reprezentantul autorizat al evreilor din principatul muntean şi a numit, cu de la sine putere, câte un vechil de staroste la Focşani, Craiova, Ploieşti. Sudiţii au îndurat cu greutate tutela autohtonilor şi, profitând de protecţia consulară, au căutat să se sustragă de la obligaţiile lor băneşti faţă de comunitate. De aceea, spre a împlini nevoile crescânde de bani ale comunităţii, Mihai vodă Suţu a aprobat, în 1802, urcarea taxei pe ocaua de carne caşer la două parale, „neputând întâmpina într-alt chip cheltuielile trebuinţelor ce are breasla într-această vreme". În perioada ocupaţiei ruse din timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, se ajunge la un conflict deschis între hrisovuliţi şi sudiţi, aceştia din-urmă obţinând de la generalul rus Stetter dreptul de a-l avea ca sindic al obştii, în locul lui David, pe un neamţ! Scandalul nu încetează decât după pacea de la Bucureşti, când Ioan vodă Caragea l-a confirmat ca staroste al obştii pe Haim Herş, în 1813, însărcinându-l să exercite un control riguros şi asupra sudiţilor. Totodată, acelaşi domn, după raportul marelui postelnic Nicolae Scanavi, a hotărât că numai breasla „ovreilor pământeni" avea dreptul să taie carnea caşer, iar nu şi străinii, decizie pe care domnia o va repeta şi în 1817. În sfârşit, în 1819, Alexandru vodă Suţu, ultimul domnitor fanariot, îl confirma ca staroste şi hahambaşa pe Moise, fiul lui David, a cărui erudiţie o întrecea pe aceea a părintelui său. Toate vechile scutiri şi prerogative ale stărostiei şi hahambăşiei au fost reconfirmate în hrisovul domnesc, alături de privilegiile breslei întregi din cuprinsul „acestei pravoslavnice Ţări Româneşti".

În privinţa numărului evreilor din principatul muntean - aşkenazii (galiţienii), coborându-se dinspre Milcov, iar sefarzii (spaniolii), cu un standard de viaţă mai ridicat decât primii, provenind din Imperiul Otoman -, nu dispunem de date precise; Dionisie Fotino îi înglobează, laolaltă cu toţi ceilalţi străini, la 1 500 de familii, pe când elveţianul François Recordon îi socoteşte cam la 5-6 000. Acest secretar domnesc al lui Caragea vodă recunoaşte, de altfel, că evreii „în Ţara Românească se bucură de o mare libertate în exerciţiul cultului lor din partea stăpânirii; dar suferă aici, ca pretutindeni, insultele plebei. Şi sunt aproape toţi reuniţi la Bucureşti, Craiova şi Ploieşti, unde trag mai bine folos din negoţul şi meseriile lor decât în celelalte oraşe". În catagrafia incompletă ce ne-a rămas, efectuată de administraţia militară rusă, privind oraşul Bucureşti în 1810-1811, sunt recenzaţi individual doar 862 de evrei de ambele sexe, populând în special mahalalele Colţea, Sf. Gheorghe şi Stelea. Cu o excepţie, toţi evreii recenzaţi locuiau cu chirie; cei mai mulţi erau slujiţi de personal domestic şi doar unul singur, localnic, ce era şi proprietar de casă, dispunea de un rob ţigan. Din punct de vedere al cetăţeniei, numai câţiva erau localnici, majoritatea având cetăţenie austriacă, iar alţii germană, franceză, rusă şi chiar turcă (cei veniţi din sudul Dunării). În 1820, erau

https://biblioteca-digitala.ro

înregistrați în București doar 127 de evrei capi de familie birnici (însumând, probabil, cu familiile lor, aproximativ 635 de persoane), ce plăteau o capitație de 14 lei, adică un total de 1 778 de lei. În Țara Românească, mai este întâlnită, de prin 1719-1720, o comunitate și la Ploiești, continuând, cu multă probabilitate, una mai veche, așezată la Bucov, fosta capitală a județului Prahova, decăzută în urma avântului luat de centrul urban anterior amintit. Majoritatea evreilor din Ploiești se ocupau cu negoțul, posedând dugheni în oraș. Comunitatea este împrospătată, în 1806, cu emigranți sefarzi veniți de peste Dunăre, cărora li se îngăduie să-și ridice și o sinagogă, în fundul unei curți, pe „ulița evreiască", plătind pentru ea o chirie anuală de 50 de lei, sumă ce întrecea în acel timp valoarea unei proprietăți. Alți sefarzi, pribegind și din pricina tulburărilor provocate în Imperiul Otoman de rebelul pașă de Vidin, Pazvantoglu, populează Craiova, în deceniul 1805-1815, deși o comunitate cu negustori și meșteșugari este atestată încă din 1780; printre ei se aflau și proprietari de case, plătind bezmăn la mănăstirea Hurezi. Comunități evreiești mai mici sunt întâlnite și la Cerneți, orășel populat de sefarzi, strămutați din Vidin între 1797 și 1807, precum și la Focșani (1798) și la Buzău, înainte de 1821.

Din punct de vedere profesional, evreii din Țara Românească se ocupau, ca și cei din Moldova, cu comerțul, arendășia și meșteșugurile. Comunitatea evreiască din București avea o principală ramură de activitate în industria și comerțul băuturilor: povernele de horilcă (rachiu), menționate în toate actele de privilegii din 1775, 1783, 1787, 1792, 1805 ș.a. și ridicate pe locuri puse anume la dispoziția lor de către domnie. Alți evrei, cu deosebire sefarzi, erau factori comerciali sau samsari, zarafi și practicau camăta; alții se ocupau cu negoțul de manufactură, „lipscănie", ajungând la situații prospere, ca aceea a lui Herș Finkelstein (1818). Cea mai mare parte a populației evreiești din capitala principatului muntean era alcătuită, însă, din meseriași repartizați pe specialități: prelucrători ai textilelor (ceaprazari, croitori, șișlicari), ai pieilor (cizmari, legători de cărți), ai sticlei (geamgii, sticlari), ai metalelor (tinichigii), inclusiv ai celor prețioase (argintari, aurari), ai pietrelor prețioase (giuvaergii), la care recurgeau, în afara locuitorilor de rând, chiar și boierii și uneori curtea domnească. În domeniul alimentar, întâlnim și în restul țării brutari și cășieri (preparatori de caș). În toate comunitățile sunt întâlniți evrei povarnagii, telali și boccegii, iar la Craiova halvagii, ceaprazari și tinichigii. Printre profesiunile liberale sunt întâlniți dascăli și medici, dintre care cel mai însemnat a fost savantul sefard Daniel Fonseca (1672-1733), funcționând la curtea lui Nicolae vodă Mavrocordat, totodată ca pedagog, cărturar și diplomat ilustru.

În Țara Românească se menționa - ca rezultat al unei prejudecăți izvorâte, probabil, și din concurență comercială - interdicția de a se vinde imobile evreilor. Șicanele administrative erau destul de frecvente. De pildă, negustorii evrei care nu desfăceau produse alimentare erau opriți, încă din 1783, de a ține dughenile deschise în zilele de duminică și în „praznicele cele mari împărătești și ale Maicei Preciste". În 1808, s-a interzis orice fel de comerț, până și cel ambulant, în zilele sărbătorilor ortodoxe, iar în 1811, trebuiau respectate „sâmbetele, duminicile și celelalte zile de sărbătoare, evreiești și creștine". Renegații erau tot așa de favorizați ca și în Moldova, acordându-li-se tot felul de privilegii.

Despre lăcașurile de cult ale celei mai active comunități evreiești - cea din București - posedăm cele mai relevante date. După distrugerea sinagogii existente în 1715, comunitatea și-a construit altă casă de rugă, în cartierul evreiesc „mahalaua Popescului", cuprinzând ulițele din preajma Jigniței, amintită în hrisoave domnești între 1764 și 1802. Evreii au mai făcut încercări să-și ridice sinagogi și în alte colțuri ale Bucureștilor, dar fanatismul vremurilor și prejudecățile antisemite, puternic înrădăcinate în conștiința înalților ierarhi din Orientul ortodox, atotputernici atunci, le-au zădărnicit eforturile. Astfel, în timpul lui Alexandru Scarlat Ghica

https://biblioteca-digitala.ro

(1766-1768), comunitatea şi-a făcut o sinagogă lângă hanul Sf. Gheorghe Nou, dar la intervenţia lui Efrem al II-lea, patriarhul Ierusalimului (1766-1770), hanul fiind închinat Sfântului Mormânt, lăcaşul a fost dărâmat; în vremea lui Alexandru Ipsilanti (1774-1782), evreii au izbutit să-şi ridice o sinagogă „mai jos de casele dumncalui vornic răposatul [Ştefan] Pârşcoveanu", dar şi aceasta „cu poruncă iarăşi s-au stricat"; în sfârşit, o a treia încercare nereuşită datează din 10 noiembrie 1793, când locuitorii din mahalaua Răzvanului s-au plâns lui Alexandru vodă Moruzi că evreii, „din cari cei mai mulţi sunt sudiţi", au ridicat o sinagogă în hanul Niculescului, într-o casă pe „care o ţin cu chirie de sunt ani patru". Domnul porunceşte, la 9 ianuarie 1794, dărâmarea ei, adevăratul motiv fiind concurenţa comercială pe care le-o făceau localnicilor negustorii evrei din amintita mahala. De-abia peste câţiva ani evreii au obţinut dreptul de a-şi clădi o altă sinagogă de lemn în mahalaua Schitu Măgureanu, ce devenise un nou cartier evreiesc şi unde se afla şi baia comunităţii, iar în apropiere, vechiul cimitir - dezafectat de mult -, situat la capul Podului Mogoşoaiei (fost, odinioară, la intrarea prin strada Sevastopol). Noua sinagogă a ars complet în toamna anului 1813, ca şi aceea din mahalaua Popescului, existentă de mai înainte, iar în locul lăcaşurilor de rugăciune oficiale s-au improvizat mai multe „beit-midraşim" în case luate cu chirie. Situaţia s-a prelungit până târziu, în vremea regimului regulamentar, când, în 1845, stărostia condusă de Israel Herş (Baraţ) va întemeia Sinagoga Mare, aparţinând obştii evreilor lehi.

Până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, evreii sefarzi, deosebiţi de coreligionarii lor aşkenazi, n-au avut în Bucureşti o sinagogă proprie, fiind prea puţini la număr. De-abia pe la începutul secolului al XIX-lea, numărul lor a crescut, prin aşezarea câtorva zeci de emigranţi din Turcia. Ei au înfiinţat, la 1811, o „confrerie sacră" aparte şi au izbutit să-şi clădească o sinagogă, în 1818, cu îngăduinţa lui Ioan vodă Caragea, tot în mahalaua Popescului, din iniţiativa lui Gabriel Cohen şi a lui Marcu Alşech.

*

În ceea ce prveşte integrarea comunităţii evreieşti în sânul obştii autohtone româneşti, ea a fost, în general, paşnică, coabitarea dovedindu-se benefică mai ales în desfăşurarea activităţilor economice. Totuşi, prejudecăţile, superstiţiile şi obscurantismul, dominând pături destul de însemnate, insuficient maturizate, ale societăţii majoritarilor, au dus şi la reprobabile acte de fanatism şi intoleranţă din partea acestora. Astfel, în afara condamnabilelor acuze lansate împotriva evreilor, privind un pretins „omor ritual" săvârşit la Oniţcani (Orhei), în 1726, acuze care au dezlănţuit persecuţii pe cât de crude, pe atât de nejustificate, în timpul domniei lui Mihai Racoviţă în Moldova, în aceeaşi provincie, în 1747, Ioan vodă Mavrocordat condamnă la moarte prin spânzurătoare, la Iaşi, pe un negustor evreu din Rădăuţi, fugit la Constantinopol şi acuzat de uneltiri la Poartă împotriva sa, la instigaţiile adversarilor domnului din partida Ghiculeştilor. În 1765, comunitatea evreilor din Roman este pe nedrept acuzată de prădarea unei biserici, suferind jafuri şi bătăi, până la descoperirea făptaşilor, nişte răufăcători greci. Tot la Iaşi, în 1803, în urma publicării unei cărţi calomnioase şi provocatoare intitulată *Înfruntarea jidovilor*, tipărită pe cheltuiala mitropolitului Iacob Stamati, răposat în luna martie a acelui an, plebea excitată a încercat să se dedea unei răfuieli sângeroase împotriva comunităţii evreieşti. Membrii acesteia şi-au găsit, însă, refugiul la Mitropolie, pe lângă persoana noului mitropolit, Veniamin Costache, o figură luminată şi înţelegătoare, care a potolit spiritele aţâţate şi a condamnat poririle sălbatice ale mulţimii, împiedicând o tragică vărsare de sânge. Un incident similar a fost din nou provocat în capitala Moldovei, de către nişte greci exaltaţi, în 1819, în preajma dezlănţuirii răscoalei Eteriei, tot ca urmare a tipăririi unei cărţi injurioase, în 1818, intitulată *Răsturnarea religiei evreilor*.

În Ţara Românească, nu cunoaştem cazuri de persecuţii vădit antievreieşti în perioada fanariotă, exceptând şicanele administrative

https://biblioteca-digitala.ro

amintite, care n-au degenerat, însă, în răfuieli sângeroase. Se cuvine, totodată, să amintim pitacul (actul domnesc) lui Constantin vodă Ipsilanti, domn cultivat şi animat de vederi iluministe, pe care, la 19 aprilie 1804, l-a înaintat mitropolitului Dositei Filitti şi în care combătea intoleranţa, obscurantismul şi prejudecăţile manifestate faţă de evrei în privinţa legendei atât de suspecte a „omorului ritual". Documentul este revelator pentru inteligenţa şi spiritul de libertate şi echitate ale acestui domnitor fanariot, care şi-a depăşit epoca şi mediul de unde a izvorât: „Prea Sfinţia Ta, Părinte Mitropolite, unii din locuitorii politiei [oraşului - **n.n.**] Bucureştilor, hrănind în cugetul lor o deşartă părere, că adică neamul ovreiesc ar fi omorât creştini într-adins ca să ia sânge de la acel omorât, ei pricinuiesc dintr-această planie [invenţie, fantezie - **n.n.**] a lor multe netrebnicii şi turburare norodului de obşte, căci dintr-aceasta dându-se pricină la cei mai mulţi din [...] oameni proşti [...] ca să se folosească pre sineşi cu jafuri şi hrăpiri, fac porniri asupra ovreilor, de care şi este ştiut că nici este la orânduiala legei lor un lucru ca acesta, nici s-au găsit prin cercetare vinovaţi la acest fel de urmare; de aceea dar poruncim ca să facă din partea Prea Sfinţiei Tale cărţi, atât către tot norodul de obşte, cât şi mai vârtos către duhovnicii şi preoţii din toată politia, care cărţi să se citească prin biserici în auzul tuturor de obşte, adeverind şi încredinţând pre toţi că deşartă este această planie ce hrănesc în cugetul lor şi nici într-un chip la legea şi la neamul ovreiesc nu se urmează o faptă ca aceasta, ci aceasta o fac, precum s-a zis, acei netrebnici şi proşti numai şi numai a se dobândi pe sineşi cu nedrepte jafuri, care nedreptate nu poate fi primită, nici suferită a se auzi măcar la domnia noastră, căci nu numai nu este faptă creştinească de vreun folos sufletesc, ci numai vârtos este şi păcat a pătimi nedreptate şi jafuri oameni ce nu sunt vinovaţi"; dacă s-ar mai întâmpla asemenea fapte, „unii ca aceia straşnic se vor pedepsi de domnia mea, de care şi însuşi preoţii vor fi învinovăţiţi".

Desigur, prejudecăţile au fost greu de înfrânt şi de abia în timpul lui Ioan vodă Caragea se poate constata o relativă renunţare la legenda „neagră" a omorului ritual.

Încheierea perioadei fanariote în Principate, la 1821, provocată de mişcarea revoluţionară a lui Tudor Vladimirescu şi de dezlănţuirea „zaverei" eteriste, până la revenirea regimului domniilor pământene, nu s-a desfăşurat paşnic nici pentru comunităţile evreieşti din Moldova şi Ţara Românească, care au trebuit să plătească un nemeritat tribut de sânge. În marşul lor dezordonat spre Dunăre, bandele nedisciplinate de „zavergii" ale lui Alexandru Ipsilanti, animate de un antisemitism primitiv, s-au dedat la jafuri şi omoruri într-o serie de localităţi din Moldova, unde au avut de suferit nu numai locuitori turci, dar şi evrei nevinovaţi. Atrocităţi au fost comise la Fălticeni, Tg. Frumos, Herţa, Piatra-Neamţ, în acest din urmă oraş fiind ucişi peste o sută de evrei; la Galaţi, membrii comunităţii au izbutit să scape cu viaţă, fugind peste Prut, la Reni, cu ajutorul viceconsulului austriac, dar sinagoga oraşului a fost incendiată. Alţi evrei au fost închişi de „zavergii" la mănăstirea Secu, unde au fost torturaţi de fanatici călugări greci.

În Ţara Românească unde autoritatea eteriştilor era mult mai slabă, fiind contracarată de administraţia lui Tudor Vladimirescu, persecuţii antievreieşti au avut loc doar la Târgovişte.

Intervenţia militară turcească în Principate a dus la zdrobirea mişcării eteriste, slăbite după trădarea săvârşită împotriva lui Tudor Vladimirescu şi a pandurilor săi. Rămăşiţele „zavergiilor" au fost urmărite şi masacrate fără milă; însă, în timpul ocupaţiei otomane din 1821-1822, represaliile s-au extins şi asupra populaţiei locale nevinovate. Evreii, deşi au avut de suferit atât de mult din partea eteriştilor fanatici, au comis puţine acte de vindictă împotriva acestora, doar la Secu şi Slatina. În schimb, atitudinea lor faţă de localnicii români a fost, în majoritatea cazurilor, plină de solicitudine, apărându-i, când au putut, ca, de pildă, la Tecuci, Focşani şi Odobeşti, de furia soldăţimii turceşti dezlănţuite.

https://biblioteca-digitala.ro

De altfel, şi unii evrei au căzut victime exceselor turceşti, în special la Bucureşti şi Iaşi, unde au fost ucişi alături de români şi armeni, incendiindu-li-se casele şi prăvăliile. Încetarea intervenţiei militare a Porţii Otomane, retragerea trupelor şi reinstaurarea domniilor pământene, la 1822, au readus, în sfârşit, pacea şi în rândul încercatelor comunităţi evreieşti din Moldova şi din Ţara Românească, prin restabilirea ordinii şi reintrarea vieţii pe făgaşul normal.

✶

În concluzie, istoria comunităţilor evreieşti din Principate a cunoscut, în perioada fanariotă, importante restructurări, prin creşterea numărului membrilor acestei etnii, datorită sporului natural, dar şi, mai cu seamă, imigrărilor şi colonizărilor cu elemente provenind din Galiţia poloneză, Ucraina, Rusia şi Imperiul Otoman, adăugându-se pământenilor „hrisoveliţi" „sudiţii", aflaţi sub protectorat străin. În acelaşi timp, s-a produs o cristalizare a instituţiilor comunitare din Moldova şi Ţara Românească, prin stratificarea evreilor în bresle cu caracter etnic, având drept conducători pe hahambaşale şi staroşti. A crescut, totodată, ponderea elementului evreiesc în viaţa economică a ţărilor române, prin participarea acestora la îndeletniciri comerciale, meşteşugăreşti şi manufacturiere, ceea ce a influenţat - precumpănitor - pozitiv situaţia materială generală. Totuşi, pentru păstrarea specificului etnic şi religios, atât aşkenazii, cât şi sefarzii şi-au conservat valorile vieţii spirituale, îndrumată de rabini prin învăţătura sinagogală. De aceea, şi numărul convertirilor la creştinism a fost redus, în pofida privilegiilor pe care le obţineau cei ce părăseau iudaismul. În Principate, evreii şi-au găsit un adăpost mai sigur împotriva persecuţiilor etnice suferite în special în Ucraina şi Rusia, datorită toleranţei de care au dat - în general - dovadă autorităţile centrale, care şi stimulau, adeseori, stabilizările cu elemente alogene.

Treptat, odată cu scurgerea vremii, evreii din Moldova şi din Ţara Românească încep să capete un anumit specific în ansamblul comunităţilor iudaice din Europa, considerându-se mai târziu **evrei români**, coabitând - în genere, paşnic - cu populaţia majoritară, în pofida unor asperităţi sau neînţelegeri trecătoare.

Dr. PAUL CERNOVODEANU

https://biblioteca-digitala.ro

4. ÎNTRE ANII 1821 ŞI 1918

În perioada care a urmat restabilirii domniilor pământene, după 1821, şi mai cu seamă după războiul ruso-turc de la 1827-1828, societatea românească a intrat într-un proces de transformări, în sensul modernizării. În acest proces au fost antrenate toate segmentele societăţii, inclusiv cele etnice, iar între ele şi populaţia evreiască. Procesul modernizării a eliminat şi privilegiul istoric al destinelor paralele. Destinul populaţiei evreieşti avea să se lege strâns de însuşi destinul societăţii româneşti, în mijlocul căreia trăia.

Această realitate, relevată în întregime abia mult mai târziu, s-a datorat căilor urmate de modernizarea societăţii româneşti, trăsăturilor generale şi specificului, duratei şi chiar ritmului modernizării.

În linii mari, modernizarea a cunoscut, şi în cazul societăţii româneşti, un proces asemănător celui declanşat în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în cea de-a doua sau chiar şi mai târziu, în întreaga arie a Europei centrale, de est şi de sud-est. Şi în Principate transformările au demarat lent, dezvăluind repede necesitatea unor schimbări profunde, ample şi, inevitabil, chiar dramatice. Presiunea covârşitoare, în multe momente, a marilor evoluţii geopolitice care au afectat şi spaţiul românesc a trasat vizibil meandrele unor desfăşurări interne şi aşa dificile, în care unor probleme mai vechi şi grele, ţinând de moştenirea istorică, li s-au adăugat altele, noi, generate de însuşi procesul modernizării.

Abandonarea multora dintre cadrele de viaţă ale societăţii tradiţionale, pe de o parte, şi adoptarea unor instituţii noi, stabilirea unor raporturi în concordanţă cu spiritul vremurilor moderne, după criteriul eficacităţii, pe de altă parte, aveau să se dovedească a fi, în aceste condiţii, obiectivele unei deveniri de mai lungă durată. O modernizare mai accelerată se înregistrează abia după 1880; în pragul secolului al XX-lea, societatea românească prezenta totuşi un tablou dominat încă de frământările generate de căutarea unei identităţi moderne. Sentimentul că schimbările majore (realizarea unităţii naţionale, marile reforme sociale şi politice) abia urmau a se înfăptui era, după 1900, acut şi producea în spiritul public reorientări pronunţate, unele în direcţii radicale chiar, cu preocupări pentru noi polarizări ale forţelor sociale.

Situaţia populaţiei evreieşti a cunoscut încă de la începutul acestui proces schimbări dramatice şi a atras devreme atenţia. Când Regulamentele Organice, intrate în funcţiune în 1831, au intervenit să statueze şi acest aspect al realităţii sociale, situaţia populaţiei evreieşti din Principate nu mai era aceeaşi cu situaţia de la începutul secolului anterior. Creşterea destul de substanţială înregistrată între timp în rândurile acestei etnii modificase atât ponderea ei în viaţa societăţii, cât şi unele dintre raporturile sale cu mediul românesc.

Deşi lipsesc statistici exacte privitoare la perioada respectivă, o serie de evaluări aproximative, cu considerarea, la nevoie, chiar a limitelor lor extreme, pun în lumină faptul că, mai ales în Moldova, populaţia evreiască devenise o componentă importantă - şi nu numai sub aspect demografic. Dacă, în 1803, numărul persoanelor aparţinând acestei populaţii fusese de 11 733, după o apreciere, sau aproximativ 30 000, după o alta, în 1848, se consemna o cifră cel puţin dublă, de 60 000 de persoane. În 1859, datele primei statistici oficiale evidenţiau 124 867 de evrei în Moldova, ceea ce însemna 8,53% din populaţia ei. În Ţara Românească, aceeaşi populaţie era atestată într-un număr mai redus, de 3 115 persoane în 1831 (peste 7 000, după o altă evaluare), sau 9 301 după statistica din 1859, locuind aproape numai în oraşe, cea mai mare parte în Bucureşti. În total, în Principate trăiau deci, după statistica din 1859, peste 134 000 de evrei, reprezentând 3% din populaţia ţării.

Această evoluţie demografică se datora într-o proporţie greu de precizat (ca urmare a lipsei statisticilor) sporului natural înregistrat în rândurile populaţiei evreieşti împământenite încă

https://biblioteca-digitala.ro

din perioadele anterioare. Comunităţilor acesteia, localizate îndeosebi în micile târguri din nordul Moldovei şi constituite din persoane cu ocupaţii diverse (meşteşugari şi negustori, mai ales), li s-au adăugat, între timp, în special după 1812, odată cu răpirea de către Rusia a Moldovei dintre Prut şi Nistru, un număr - şi el greu de fixat cu exactitate - de alţi evrei. Ei aparţineau unui nefericit exod stârnit în Basarabia, dar şi în alte regiuni apusene ale Rusiei, de politica virulentă antievreiască - perseverentă şi sistematică - iniţiată de ţarul Nicolae I. Provenind din aceste regiuni, ca şi din Galiţia austriacă, cei nou veniţi, mulţi dintre ei săraci, aflaţi în căutarea unui cămin mai primitor, s-au aşezat astfel mai ales în Moldova. Cum în Principate, înainte de 1831, nu existau restricţii în privinţa prezenţei străinilor şi a practicării îndeletnicirilor pe care aceştia le aveau, evreii imigraţi au dispus de o mare libertate în această privinţă. Ei au preferat, însă, să se aşeze în preajma comunităţilor evreieşti mai vechi, în micile oraşele ale Moldovei - lărgind comunităţile existente, constituind altele noi - şi doar un număr foarte redus s-au aşezat în mediul rural.

Dimensiunea demografică şi economică nouă şi importantă pe care aceste evoluţii au introdus-o în realitatea românească extracarpatică a avut curând şi alte efecte. Ele au devenit foarte vizibile datorită prevederilor incluse în Regulemantele Organice ale Principatelor, care nu se limitau să înregistreze noile realităţi, ci vizau o schimbare a vechilor aşezăminte şi relaţii din societatea românească, intervenind cu o modificare drastică şi în statutul populaţiei evreieşti şi abordând toate aspectele legate de existenţa acestei etnii în termenii unei probleme de stat.

Starea juridică a evreilor din Principate era modificată, în raport cu trecutul, în primul rând prin prevederea regulamentară după care pământeni nu mai puteau fi decât persoanele de religie creştină. Necreştinii, în rândul cărora evreii constituiau de departe elementul cel mai numeros, nu mai beneficiau, în consecinţă, de drepturile civile şi politice ale pământenilor. Evreii, în bloc, chiar şi aceia care mai înainte se bucuraseră de indigenat, intrau automat în categoria „străinilor".

Regulamentul Organic al Moldovei aducea - la articolul 94 al părţii a III-a, referitoare la organizarea finanţelor - şi alte precizări care priveau viitoarea situaţie a evreilor, schiţând aproape dimensiunile unei politici speciale: „este de netăgăduit că jidovii, ce sunt împrăştiaţi prin Moldova, al căror număr creşte din zi în zi, cea mai mare parte a lor trăiesc cu vătămarea interesului pământenilor, folosindu-se de toate mijloacele speculaţiilor, cu scăderea industriei obşteşti. Spre vindecarea în cât se poate a acestei neîncuviinţări, consiliile vor însemna în foaia înscrierii: starea şi meşteşugul fieştecăruia jidov, pentru acei ce nu ar avea vreo stare şi meşteşug şi care, fără a urma vreun meşteşug folositor, ar trăi fără căpătâi să fie depărtaţi din ţară şi nici alţii să nu poată intra în Moldova".

Imigraţia nu era, astfel, legal interzisă, dar se sugera instituirea unor măsuri legale vizând expulzarea evreilor - desigur, dintre cei mai nevoiaşi - găsiţi în situaţia menţionată.

Articolul L, referitor la organizarea „comunităţii izraelite", introducea, la rândul lui, interdicţia pentru locuitorii evrei de a poseda şi lucra pământ în Principate. Pe baza Regulamentelor Organice, administraţiile regulamentare au adoptat şi alte dispoziţii şi legi, amplificând cercul restricţiilor, atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească. Astfel, domnul Mihail Sturdza a urmărit să introducă în Moldova, cum se observa, unele dintre măsurile aplicate evreilor mai demult în Austria, de Iosif al II-lea, şi mai de curând în Rusia, de ţarul Nicolae I, precum: obligativitatea actului de legitimare, a garanţiei, a dovezii existenţei unui capital la admiterea în ţară, a dovezii de exercitare a unei profesiuni, a permisului administrativ pentru deplasarea în ţară, sub ameninţarea cu expulzarea. Acelaşi Mihail Sturdza a fost însă suspectat de contemporani că a favorizat imigrarea evreilor în Moldova din interese economice şi pecuniare.

https://biblioteca-digitala.ro

În general, însă, în timpul administraţiei instalate în Principate sub ocupaţia rusească din anii 1827-1834, nu toate aceste restricţii s-au şi aplicat. Ele au deschis, mai curând, calea corupţiei şi abuzurilor cărora le-au căzut victime, în primul rând, evreii mai săraci. Măsurile s-au soldat, cum avea să remarce Nicolae Iorga, nu cu o reducere a imigraţiei, ci cu o creştere a numărului funcţionarilor îmbogăţiţi.

Deşi considerau populaţia evreiască drept străină, Regulamentele Organice prevedeau, de asemenea, continuarea intervenţiei statului în reorganizarea comunităţilor evreieşti, în conducerea vieţii lor. Prin articolul 57, comunităţile nu se mai intitulau, ca mai înainte, „breasla jidovilor" sau „breasla ovreilor", ci „naţiunea evreiască", în acord cu noul ei statut, de populaţie străină. Autonomia fiscală şi juridică a vechilor bresle era anulată, iar instituţia starostelui - sau hahambaşei - era înlocuită cu organe alese, care funcţionau după prescripţii inspirate de decizii guvernamentale. Şeful spiritual al întregii comunităţi, marele rabin, nu mai era nici el numit de principe, ci ales de comunitate. El îşi pierdea calitatea suplimentară, de a fi şi hahambaşa. O comisie de 10 persoane alese de comunitate îl înlocuia pe staroste cu un corp reprezentativ, constituind o epitropie.

Introducerea principiului eligibilităţii în desemnarea persoanelor chemate să conducă comunitatea asigura, practic, relaţii mai bune cu autorităţile - eventual şi posibilităţi de influenţare din exterior a alegerilor - şi crea o primă breşă în tradiţiile comunităţii, privind organizarea acesteia.

Asemenea practici, ca şi Regulamentele Organice în general, nu încurajau, totuşi, o deschidere prea largă a comunităţilor evreieşti către societatea în mijlocul căreia erau aşezate. Pe lângă statutul special, restricţiile legale şi multele ambiguităţi ale situaţiei de fapt în care se afla, populaţia evreiască începea să se confrunte şi cu efectele unei imagini negative asupra ei. Chiar din Regulamentul Organic al Moldovei, cum s-a putut remarca, răzbătea o asemenea imagine, după care evreul apărea în culorile unui individ periculos pentru starea economică şi morală a societăţii. Imaginea sa de parazit economic, negustor şi cămătar rapace, de element exploatator sau vagabond, străin moralei curente, avea să înceapă a fi diseminată şi prin apariţia unor prime lucrări sau chiar producţii literare ale vremii, dar această imagine nu a pătruns în straturile adânci ale societăţii româneşti. Ea era restrânsă la sfera încă redusă a celor direct afectaţi de conflictul de interese generat inevitabil de situaţia existentă. În această privinţă, chiar Regulamentele Organice, redactate sub ocupaţia rusească, inspirate de ocupant în folosul marii boierimi şi al regimului ei conservator, vădeau îngrijorarea pe care o încercau unele categorii sociale, obişnuite cu o situaţie privilegiată, în faţa prezenţei populaţiei evreieşti. Marea proprietate rurală, asaltată de datorii, afectată în multe cazuri de o proastă administrare, era destul de vulnerabilă în faţa acţiunii economice, mai ales financiare, a elementului evreiesc, dar nici nu se putea lipsi de o asemenea sursă de noi împrumuturi. La fel, dacă nu chiar mai expusă, se arăta a fi, mai ales în Moldova, şi clasa de mijloc românească, în curs de constituire, încă foarte redusă numeric şi slabă economic, pentru care meseriaşul, negustorul sau cămătarul evreu erau mai mult decât un competitor redutabil. Această clasă se credea, îndeosebi în Moldova, în lipsa unor mijloace financiare suficiente şi a unei organizări mai bune, ameninţată de prezenţa unor evrei, pe o piaţă ale cărei cerinţe nu funcţionau după „criteriile morale" invocate pentru explicarea insuccesului. Realitatea acestei strânse competiţii economice şi a tensiunii ce o însoţea rămânea, însă, un fapt cu consecinţe dramatice, în măsura în care afecta uneori grav indivizi aparţinând unor întregi categorii sociale, dar se dovedea şi inerentă unei situaţii date de împrejurările istorice, mai vechi şi mai noi.

Regulamentele Organice, întocmite într-un spirit conservator şi aplicate de regimul conservator al marii boierimi, încercaseră, desigur, să dea acestei situaţii o soluţie

https://biblioteca-digitala.ro

conservatoare, cu intenţia protejării prin privilegii a intereselor intrate în conflict. Aspiraţia societăţii româneşti spre eliminarea privilegiilor, inclusiv economice, orientarea ei către o deschidere în sensul pieţei libere au condamnat, totuşi, până la urmă, Regulamentele Organice, care au sfârşit ca simbol detestat al oprimării.

O soluţie nouă a încercat să dea convieţuirii cu populaţia evreiască generaţia Revoluţiei de la 1848. Intenţia şi-a avut evident originea în idealurile democratice, de inspiraţie occidentală, care au animat generaţia fruntaşilor politici ai revoluţiei, viziunea lor cuprinzătoare şi radicală asupra reformelor pe care voiau să le întreprindă pentru modernizarea societăţii româneşti.

În Moldova, radicalizarea programatică s-a vădit abia mai târziu. Cum se cunoaşte, în prima fază, fruntaşii revoluţiei au formulat revendicări vizând în primul rând diminuarea abuzurilor şi mai puţine schimbări, iar intenţiile lor privitoare la soarta viitoare a populaţiei evreieşti nu s-au manifestat. Abia după eşecul declanşării revoluţiei, după expulzarea fruntaşilor ei, Mihail Kogălniceanu dădea o formulare acestor intenţii în *Dorinţele partidei naţionale din Moldova*, program apărut în Bucovina, în august 1848. Între aspiraţiile naţionale, dictate de „legile programului naţiei", se includeau, la punctul 2, şi „egalitatea drepturilor civile şi politice", iar la punctul 23 „libertatea cùlturilor", întrucât „religiile prigonite în alte ţări au găsit pururea în ţara noastră un azil". Punctul 26 revenea cu precizarea acordării „drepturilor politice pentru orice compatrioţi de orice credinţă", căci „aceasta o cere epoha" şi, în chip explicit, se prevedea, la punctul 27, „emancipaţiunea generală a izraeliţilor moldoveni", deoarece „marele număr de izraeliţi străini veniţi în Moldova, ignoranţa adâncă în care această stare se află cere ca guvernul să se ocupe neadormit de această chestie importantă pentru ţară; trebuie ca prin măsuri umane şi progresive să se opereze cât mai în grabă furia izraeliţilor şi prefacerea lor într-o stare de cetăţeni folositori statului".

Se făcea astfel promisiunea generoasă a unei încetăţeniri imediate a întregii populaţii evreieşti din Moldova şi se întrevedea, ca soluţie, necesitatea asimilării ei cât mai grabnice.

Aceeaşi importanţă specială au acordat situaţiei populaţiei evreieşti şi revoluţionarii munteni. În primul lor program, lansat prin Proclamaţia de la Islaz, din 21 iunie 1848, prin punctul 21 se prevedea „emancipaţia izraeliţilor şi drepturi politice pentru compatrioţii de altă credinţă".

Convinşi că „s-au dus timpii silei şi ai dreptului celui mai tare", acţionând cu îndrăzneală, revoluţionarii munteni au întreprins - câtă vreme regimul lor s-a menţinut la putere - şi primii paşi practici în direcţia aplicării punctului 21. Ei au numit primul evreu în consiliul municipal al Bucureştilor, bancherul Hillel Manoach, i-au chemat pe evrei să se înscrie, în august 1848, în garda capitalei şi au cerut acestora să sprijine revoluţia, căreia i s-au alăturat, cu devotament, pictorii Barbu Iscovescu şi Daniel Rosenthal, ultimul fiind şi cel care a pictat simbolul revoluţiei, sub imaginea unei ţărănci, în costum naţional, purtând tricolorul. Rosenthal a devenit mai târziu primul evreu din ţările române martir al idealurilor revoluţionare, victimă a torturilor suportate, în captivitate, fără a trăda.

Un alt evreu, bancherul Davicìon Bally, şi-a pus averea la dispoziţia revoluţiei, iar alţii aveau mai târziu să sprijine cu bani imigraţia revoluţionară, în anii pribegiei.

Participarea - chiar limitată şi individuală - a unor evrei la Revoluţia de la 1848 din cele două Principate marca - dintr-o altă perspectivă - şi începutul unui proces de rupere a lanţurilor pe care le instituise în jurul comunităţilor evreieşti tradiţia izolării, precum şi începutul unei anumite integrări pe această cale în viaţa politică a societăţii româneşti.

Episodul revoluţiilor de la 1848 a furnizat populaţiei evreieşti din Principate ocazia unor speranţe de schimbare a situaţiei sale în sensul generos al ideilor liberale. Chiar dacă aceste speranţe s-au dovedit până la urmă iluzorii, ele

https://biblioteca-digitala.ro

nu au rămas cu totul fără consecinţe.

Sub influenţa aceloraşi idei, în perioada de după revoluţie, o serie de măsuri luate mai cu seamă în Moldova au venit să modifice - treptat şi în sensul aşteptărilor populaţiei evreieşti - situaţia acesteia. Principele Grigore Alexandru Ghica, fără a le conferi drepturi politice, a lărgit într-o oarecare măsură sfera drepturilor civile acordate evreilor, revenind asupra dreptului lor de a deţine vii şi limitând măsura expulzării doar la evreii veniţi mai recent.

Urmare a creşterii prin spor natural, dar şi a imigrării - care pentru Moldova a fost apreciată, în întreaga perioadă 1848-1859, la aproximativ 100 000 de persoane, cea mai mare parte, desigur, formând-o evreii -, situaţia demografică suferise, de asemenea, modificări.

Surse ale vremii consemnau, astfel, că - dacă, în 1831, evreii constituiau majoritatea populaţiei în 21 din târguşoarele Moldovei - în 1838, ei compuneau aproape în exclusivitate populaţia unui număr aproximativ dublu de mici oraşe ale principatului. În 1859, după date statistice certe, populaţia evreiască constituia cea mai numeroasă minoritate etnică a Principatelor.

În ceea ce priveşte viaţa proprie, comunităţile evreieşti se bucurau în continuare de dreptul la exercitarea în deplină libertate a religiei mozaice, libertate tradiţională în Principate pentru toate credinţele străine. Religia şi tradiţiile istorice diferite puneau, totuşi, aceste comunităţi într-o situaţie de izolare aproape totală, dar voluntară, neexistând prevederi legale care să impună traiul în ghetouri. În schimb, activităţile economice - şi ele lipsite de restricţii speciale - ofereau un larg câmp de manifestare elementului evreiesc, inclusiv în privinţa posibilităţii unor legături tot mai strânse cu mediul românesc. În acest sens, absenţa unor concurenţi locali numeroşi în multe dintre meseriile, activităţile comerciale şi financiare pe care evreii le practicau cu o abilitate de acum recunoscută, preţul redus şi abundenţa produselor agricole şi a diverselor materii prime pe pieţele locale constituiau tot atâtea stimulente pentru preocupările economice ale populaţiei evreieşti. O parte, cel puţin, din rândurile ei reuşise să atingă o stare prosperă, situaţie care, în ansamblul ei, motiva existenţa atracţiei pe care Moldova şi Ţara Românească continuau să o exercite şi pentru alţi evrei, forţaţi să emigreze din ţările vecine din cauza unor condiţii de existenţă vitrege sau măcar mai puţin favorabile.

Împrejurările externe care au facilitat realizarea de către români, în 1859, a Unirii Principatelor au readus în discuţie, încă din 1856, ansamblul problemelor pe care le ridica modernizarea Moldovei şi a Ţării Româneşti. Între ele au figurat din nou şi problemele legate de situaţia populaţiei evreieşti.

Prin înfrângerea Rusiei în războiul Crimeii (1853-1856) şi prin înlocuirea protectoratului rusesc cu protectoratul colectiv al marilor puteri, în care domina vocea puterilor occidentale, se deschidea calea unei modernizări susţinute şi din exterior, mai ales de Franţa lui Napoleon al III-lea.

În noul context, tratatul de pace semnat de marile puteri la Paris, în martie 1856, prevedea, la articolul 23, asigurarea în Principate a deplinei libertăţi a cultelor şi a legiferărilor, lăsându-se viitoarelor Divanuri ad-hoc misiunea revizuirii în acest sens a Regulamentelor Organice, potrivit voinţei românilor. Adunările urmau să se exprime deci, inevitabil, şi asupra viitorului statut rezervat populaţiei evreieşti. În Ţara Românească, în Adunarea ad-hoc fiind acceptate principiile generale sugerate de marile puteri, egalitatea în drepturi religioase, civile şi politice a populaţiei evreieşti cu românii era implicit asigurată. În aceste împrejurări, dătătoare de optimism, evreii din Principate, care nu ezitaseră să se manifeste, sub diferite forme, în favoarea şi în sprijinul Unirii, aveau destule speranţe să aştepte o schimbare radicală, în bine, a statutului lor.

În Moldova, însă, în Divanul ad-hoc au triumfat vederile potrivit cărora - ca şi, mai înainte, în Regulamentul Organic - drepturile civile şi religioase trebuiau acordate doar creştinilor.

Majoritatea evreilor din Moldova, văzân-

https://biblioteca-digitala.ro

du-şi astfel spulberate speranţele într-o soluţie favorabilă, au recurs la sprijinul coreligionarilor lor din străinătate pentru a obţine pe această cale soluţia aşteptată. Prin Armand Lévy, prieten preţios al revoluţionarilor români în timpul exilului lor în Franţa, s-a intervenit pe lângă reprezentanţii de la Bucureşti ai puterilor protectoare, iar prin evreii influenţi din Franţa, pe lângă ministrul de externe al acestei ţări, contele Walewski. În ciuda promisiunilor făcute de acesta, interesele Franţei au prevalat; şi în consecinţă, cedându-se insistenţelor Rusiei, formularea adoptată în Convenţia semnată de marile puteri la Paris, la 19 august 1858, nu includea prevederi clare, aşteptate de evreii din Principate. Articolul 46 al Convenţiei stabilea că, pe baza alegerii reprezentanţilor din Adunările ad-hoc, „...Moldovenii şi valahii de toate riturile creştine se vor bucura, de asemenea, de drepturi politice. Beneficiul acestor drepturi va putea fi extins şi la alte culte, prin dispoziţii legislative...".

Convenţia lăsa, cu alte cuvinte, la latitudinea românilor stabilirea de drepturi politice pentru populaţia necreştină din Principate.

În privinţa drepturilor civile, lucrurile promiteau să stea mai bine, dar cum avea să arate noul statut al populaţiei evreieşti era o întrebare al cărei răspuns se amâna. El a survenit doar în timp, pe măsura consolidării procesului unirii, atunci când noul stat naţional român şi-a perfecţionat şi cadrul legislativ general.

Articolul 26 al Legii comunale din 31 mai 1864 intervenea cu o revenire, oarecum, la statutul de care evreii se bucuraseră anterior Regulamentului Organic, în sensul că era recunoscută categoria „pământenilor". În această categorie intra cea mai mare parte a populaţiei evreieşti, care obţinea drepturi politice, prin accesul la procesul electoral local - dar condiţionat, selectiv deci.

Se bucurau de aceste drepturi evreii care întemeiaseră în România o fabrică sau o manufactură utilizând cel puţin 50 de lucrători, într-o activitate utilă statului, cei care deţineau titlul de doctor sau licenţiat al unei facultăţi urmate în străinătate, cei care serviseră în armată şi obţinuseră un grad de subofiţer sau cei care urmaseră un liceu sau o facultate în ţară. Deosebirea creată între indigenii creştini şi cei evrei era, prin această lege, evidentă, iar ulterior articolele 8, 9 şi 16 ale Codului civil promulgat de domnitorul Al. Ioan Cuza, la 6 decembrie 1864, aduceau şi alte precizări care delimitau noul statut al populaţiei evreieşti. După eşecul încercărilor care, după 1859, vizaseră o încetăţenire rapidă şi în bloc, principele Cuza, mai ales în urma loviturii de stat din 1864, a putut acţiona eliberat de constrângerile politice anterioare, oferind un statut mai generos, sub raportul drepturilor civile şi, selectiv, în privinţa celor politice. De fapt, Cuza, care mărturisise, într-o împrejurare, la 1 ianuarie 1864: „aş fi vrut să vă dau totul, dar nu am putut", adoptase în cele din urmă calea „emancipării treptate".

Chiar şi evreii care n-ar fi obţinut naturalizarea puteau beneficia, prin noul statut, de drepturi civile asemănătoare celor acordate străinilor de rit creştin, mai puţin dreptul de a deţine în România imobile. Evreii care urmau să dobândească naturalizarea condiţionată obţineau aproape toate drepturile civile corespunzătoare statutului de cetăţeni, căci rămâneau în vigoare restricţiile privitoare la aşezarea în comunele rurale, ca antreprenori de hoteluri, de cârciumi, la arendarea pământului. În ceea ce priveşte drepturile politice, ele erau limitate, dar începutul unei emancipări politice era incontestabil. Rămânea, desigur, de văzut dacă naturalizarea era accesibilă şi categoriei evreilor cu mijloace economice mai modeste.

Elaborarea şi promulgarea noului statut al populaţiei evreieşti, inclus în legile comunale şi în Codul civil din 1864, nu s-au făcut însă fără rezistenţa, chiar ostilitatea, unor cercuri interne potrivnice unei emancipări - fie şi treptate. Această opoziţie reunea curente cu o motivaţie diferită. Unele invocau argumentele mai vechi, întreţinute de prejudecăţi religioase, care mergeau până la acuzaţiile de omor ritual aduse evreilor, stârnind agitaţii soldate cu izbucnirea unor violenţe ce au

https://biblioteca-digitala.ro

culminat cu acelea din oraşul Galaţi, la 12 aprilie 1859. Aici violenţele au luat proporţiile unui veritabil pogrom, cu distrugeri şi incendieri, determinând intervenţia consulilor străini pe lângă autorităţile române pentru eliberarea evreilor arestaţi fără dovezi.

Un alt curent, mai nou, dar în curs de amplificare, atractiv mai ales pentru clasa mijlocie şi intelectualitatea noilor generaţii, recurgea la argumentele mai convingătoare furnizate de protecţionismul economic. El constituia doar una dintre soluţiile promovate cu vigoare de economiştii care teoretizau orientarea spre naţionalismul economic, privit ca o singură alternativă la dezavantajele liberalismului **laissez faire**-ului pentru o ţară ca România şi, în general, pentru statele a căror modernizare era întârziată. Acest curent, care urmărea să motiveze atitudini deschise antievreieşti, se păstra totuşi, atunci când invoca realităţi economice importante, cu consecinţe sociale grave, îngrijorătoare, în graniţele unui limbaj şi ale unor poziţii moderate, afişând preocuparea pentru interesele consolidării statului naţional.

Mult mai înclinat spre exagerări de tot felul şi spre eliminarea moderaţiei în limbaj şi sugestii se dovedea a fi un al treilea curent, care prelua, îmbogăţea şi propaga imaginea mai veche şi negativă a evreului „distrugător al comerţului românesc", „înşelător şi falsificator", corupător al „noblеţei româneşti". Însoţite cu îndemnul la o acţiune de preluare „din mâinile evreilor a industriei, capitalului şi comerţului", aceste argumente, care în 1865 îşi găseau locul chiar în unele scrieri (A. Kălimănescu, *Jidanii în România*, apărută la Iaşi, sau broşura *Evreii şi relele lor*, scoasă la Bucureşti) cultivau mai mult sau mai puţin insinuant ideea unui adevărat complot evreiesc, idee capabilă să provoace, desigur, puternice reacţii antievreieşti.

O combinaţie a acestuia din urmă cu intoleranţa religioasă, protecţionismul economic integral, xenofobia şi naţionalismul nu pare să se fi produs până în deceniul al şaptelea. Însă apropierea acestor curente era o realitate, iar unele contaminări n-au putut fi evitate. Potenţialul exploziv al situaţiei se manifestase, simptomatic, în cele câteva acţiuni violente semnalate în 1859. Însăşi opoziţia care-l împiedicase pe Cuza să soluţioneze problema, printr-un gest, în cadrul noului Statut, deschizând practic mai repede calea unei integrări a evreilor, era şi ea un semn grăitor. Dintre români, vocile care se pronunţau în sensul unei soluţii neîntârziate nu precumpăneau, dar noua societate românească se afla, în 1864, în faţa unor întrebări care, într-o formă sau alta, ieşiseră la lumină: ce opţiuni aveau statul şi autorităţile lui în faţa unor asemenea violenţe, cu ce preţ se putea solda întârzierea integrării evreilor sau ce urmări puteau avea viitoare presiuni şi ingerinţe externe în favoarea populaţiei evreieşti, ce efecte putea produce întreaga confruntare, pe termen lung, asupra sentimentului public?

Chiar în mijlocul populaţiei evreieşti, semnele unei mai largi deschideri către societatea românească se înmulţiseră. În 1857, a apărut la Bucureşti primul ziar evreiesc în limba română, „Izraelitul român", în paginile căruia sentimentele prounioniste şi-au găsit de la început loc. Un curent de orientare modernizatoare câştiga şi el teren în comunităţile evreieşti din Principate, curent care s-a angajat, prin reprezentanţii lui, şi în lupta pentru emanciparea populaţiei evreieşti, în mişcarea pentru integrarea acesteia în societatea românească.

Iniţiatorul curentului modernizator în Principate a fost doctorul Iuliu Barasch (1815-1863), imigrat din Austria, care avea să fie şi unul dintre principalii organizatori ai medicinei româneşti. În interiorul comunităţii evreieşti din Bucureşti, curentul modernizator a izbutit chiar să determine expulzarea, în 1864, a rabinului Malbim, fruntaşul tendinţei conservatoare. Această schimbare nu a reprezentat victoria definitivă asupra curentului tradiţionalist, ci mai curând o victorie a spiritului ce domnea îndeosebi în rândurile comunităţii sefarzilor din Capitală. Aici se înregistra o tendinţă mai sesizabilă spre integrare, tendinţă ce contrasta cu atitudinea

https://biblioteca-digitala.ro

majorităţii populaţiei evreieşti aşezate în Moldova, care conserva încă aproape toate elementele vieţii tradiţionale.

*

În confruntarea declanşată între spiritul modernizator şi spiritul tradiţionalist din sânul comunităţilor evreieşti, un rol important l-au jucat nu numai speranţele şi dezamăgirile trezite, succesiv, de mersul emancipării. Chiar şi interesul sau dezinteresul oficialităţilor române faţă de problemele interne ale comunităţilor au influenţat viaţa comunităţilor evreieşti. Renunţarea la supravegherea de către guvern a organizării interne a comunităţilor, printr-o decizie din 3 iulie 1864, a afectat negativ atmosfera, căci o mai largă libertate de organizare nu a putut totuşi suplini avantajele pe care le oferea o situaţie legal recunoscută, ca mai înainte. Prin chiar amestecul limitat practicat de statul român, populaţia evreiască reuşise să-şi menţină până atunci instituţiile vieţii tradiţionale. După 1863, însă, ea a căzut pradă unei stări de confuzie, înregistrându-se chiar fenomene de dezagregare, ilustrate de disensiunile şi rivalităţile declanşate. Ele erau nutrite de deosebirile în privinţa ţărilor de origine, a condiţiei sociale şi a nivelului cultural.

În aceste împrejurări, efectele aplicării Statutului elaborat în timpul domniei lui Cuza ar fi fost, desigur, adânci şi importante. Începutul anului 1866 a surprins, însă, lucrurile într-o fază în care procesul de naturalizare după noua legislaţie încă nu se declanşase efectiv, iar situaţia politică nou creată a determinat, foarte curând, o redeschidere a întregii probleme.

Schimbarea petrecută la 1866 a avut, în general, pentru România, urmări dintre cele mai însemnate. Ele şi-au avut originea în voinţa principalelor forţe politice ale ţării de a debloca procesul transformărilor politice, pentru a se ajunge cât mai repede la un regim politic normal, în locul domniei personale a principelui Cuza, instaurată în mai 1864.

După ce Cuza a fost forţat să abdice, la 11/23 februarie 1866, au urmat - conform hotărârii Divanurilor ad-hoc din 29 octombrie 1857 - aducerea prinţului străin, în persoana lui Carol de Hohenzollern, apoi elaborarea primei Constituţii a României, care înlocuia Statutul lui Al. I. Cuza din 2 mai 1864, Constituţie menită să asigure vieţii publice româneşti garanţiile de stabilitate şi echilibru a căror lipsă se resimţea permanent după 1862.

Noul regim politic, întemeiat pe Constituţia din 1866, a reuşit, timp de aproape două decenii, să imprime un curs favorabil continuării modernizării societăţii româneşti, fiind primul regim democratic neafectat de precaritate. Consecinţele acestui curs au fost cu totul notabile, atât pe plan intern, cât şi pe plan extern, unele dintre ele imediat vizibile, altele detectabile doar mai târziu.

Acest regim a imprimat o traiectorie diferită şi problemei populaţiei evreieşti, punând în lumină atât importanţa ei aparte, cât şi dificultatea rezolvării ei. De fapt, tocmai în noul cadru politic, chestiunile legate de situaţia populaţiei evreieşti au fost considerate drept o problemă în sine.

Situaţia s-a prezentat, la început, sub auspicii favorabile unei formule de încetăţenire a evreilor mai generoasă chiar decât cea promisă mai înainte, prin legislaţia lui Cuza.

Motive de speranţă dădea şi prezenţa în guvernul Lascăr Catargiu a doi liberali radicali, cunoscuţi pentru trecutul lor revoluţionar de la 1848, şi anume Ion C. Brătianu şi C. A. Rosetti. Totodată, dornici să se asigure, o dată mai mult, că în Constituţie nu vor lipsi prevederile prin care să se acorde drepturi politice tuturor locuitorilor României, fără deosebire de origine etnică, reprezentanţii populaţiei evreieşti nu au ezitat să intervină ei înşişi pe lângă oficialităţi în acest sens.

Din exterior a intervenit şi Alliance Israélite Universelle (Alianţa Israelită Universală), organizaţie care, din 1860, anul creării ei, mai intervenise, de altfel. Promisiunile primite, oficial şi neoficial, inclusiv de la Ion C. Brătianu, au avut un ecou pozitiv în toate mediile interesate, fiind înregistrate şi de presa occidentală, mai ales, de cea franceză. Cea din urmă semnala,

https://biblioteca-digitala.ro

însă, şi faptul că miniştrii liberali întâmpinau în această chestiune şi o puternică opoziţie din partea unui curent calificat drept „partid reacţionar" care „exploatează contra evreilor pasiunile cele mai oarbe şi prejudecăţile cele mai detestabile" („Le Temps", 16 iulie 1866).

Un asemenea partid, ca atare, nu exista şi era greu de precizat la ce forţe se făcea referire, dar lucrurile păreau a nu fi tocmai simple, cum se crezuse la început, în chestiunea acordării cetăţeniei.

Tocmai pentru a preveni influenţa unei asemenea opoziţii, în rândurile căreia se remarcau, totuşi, prin vehemenţa atitudinilor, mai ales numeroşii parlamentari din Moldova, a sosit la Bucureşti, la începutul lunii iunie 1866, chiar preşedintele Alianţei Israelite Universale, Adolphe Crémieux. Vizita sa a fost un succes, judecând după buna primire ce i-a fost rezervată în cercurile guvernamentale şi parlamentare. El a încercat să sensibilizeze aceste cercuri faţă de ideea emancipării evreilor prin acordarea imediată a cetăţeniei, idee pe care o reclama direct de la principiile umanitare afirmate şi aplicate în Franţa de Revoluţia de la 1789; acordarea cetăţeniei trebuia, în viziunea sa, să ofere soluţia integrării populaţiei evreieşti în societatea românească. Principele Carol, care l-a primit şi el pe Crémieux, observa că prejudecăţile antievreieşti erau „o ruşine" şi promitea că „emanciparea completă a evreilor va găsi în mine sprijinitorul cel mai activ şi devotat".

În acelaşi timp, însă, curentul ostil emancipării, condus tot de doi foşti lideri ai Revoluţiei de la 1848, Cezar Bolliac şi Ion Heliade Rădulescu, vedea în această emancipare „sacrificarea statului şi a viitorului lui pentru un holocaust".

În această atmosferă, articolul 6 al proiectului de Constituţie prezentat parlamentului de către guvern concepea emanciparea evreilor în următorii termeni: „calitatea de român se câştigă, se păstrează şi se pierde conform regulilor statornicite prin legile civile. Religia nu poate fi un obstacol în dobândirea calităţii de cetăţean". Formularea era, desigur, generală, dar favorabilă.

La 16/28 iunie 1866, discutând proiectul guvernamental, comisia pentru redactarea Constituţiei a păstrat formularea referitoare la religie, dar a adăugat că „în ce-i priveşte pe evreii stabiliţi mai demult în România, o lege specială va reglementa accesul lor treptat la naturalizare". Faţă de promisiunea implicită a unei emancipări în bloc, cuprinsă în proiectul guvernamental, formularea comisiei prevedea doar naturalizarea treptată, printr-o lege specială viitoare, doar a celor care avuseseră indigenat, cărora li se retrăgea astfel naturalizarea acordată anterior de Cuza prin legislaţia curentă.

Chiar şi această formulare făcută de comisia de redactare avea să fie moderată în raport cu tonul ce a dominat discutarea articolului 6 în plenul parlamentului, la 18/30 iunie 1866. Sub presiunea unei manifestaţii în jurul clădirii parlamentului, dezbaterile au trebuit să fie întrerupte, iar Ion C. Brătianu a anunţat că guvernul intenţiona să retragă cu totul articolul privitor la evrei. Cauzele acestei răsturnări a situaţiei, în ultimul moment, nu sunt tocmai clare. Brătianu a urmărit, poate, să liniştească lucrurile şi să-şi atragă sprijinul deputaţilor din Moldova sau să lipsească astfel de sprijin mişcarea separatistă care tocmai agita unele spirite la Iaşi. Cert este că el a declarat, pe un ton ferm, că nu dorea „să dea ţara evreilor" şi nici să le acorde acestora drepturi care ar fi putut leza în vreun fel interesele României.

Schimbarea de optică a guvernului a fost, de asemenea, percepută ca o încurajare dată elementelor ostile, ceea ce a transformat demonstraţia de la parlament în violenţe de stradă împotriva evreilor, încheiate cu devastarea fundaţiilor Templului Coral din Bucureşti, în aceeaşi seară. La reluarea dezbaterilor, la 21 iunie/3 iulie, parlamentul a adoptat, într-o atmosferă furtunoasă, un articol special privitor la evrei, articolul 7 al Constituţiei, care prevedea că „doar străinii de rit creştin pot obţine calitatea de român".

Devenit ulterior faimos prin această prevedere

https://biblioteca-digitala.ro

şi prin controversele pe care avea să le nască, articolul 7 reprezenta, practic, abandonarea totală a ideii emancipării treptate a evreilor. Se revenea, de fapt, la formula Regulamentelor Organice din 1830, care-i elimina de la dreptul de a dobândi cetăţenia pe toţi necreştinii, indigeni sau nu, **ipso facto** pe toţi evreii; ambelor categorii li se rezerva statutul de străini. În raport cu această situaţie, calea asimilării părea lipsită de perspective, nedorită nici de legiuitor, care se arătase intolerant atunci când, prin glasul lui Ion C. Brătianu, se declarase preocupat chiar de eventuala expulzare a unei anumite părţi a populaţiei evreieşti. Acesta subliniase, cu o zi înaintea adoptării articolului 7, în parlament, că „dacă se ridică astăzi chestiunea evreilor, cauza nu este religia lor; este invazia evreilor proletari, care a devenit o plagă pentru ţara noastră". Apreciind că situaţia era, sub raport demografic şi economic, primejdioasă, Brătianu afirmase că singura soluţie erau „măsurile administrative". Era evident vizată populaţia evreiască mai săracă, venită mai recent, însă limitele acestei toleranţe puteau fi prevăzute, ca şi mijloacele de aplicare a măsurilor sugerate, trezind astfel îngrijorarea întregii populaţii evreieşti, şocată, de altfel, de schimbarea intervenită prin abandonarea tuturor promisiunilor de împământenire. Viitorul ei devenise cât se poate de nesigur.

În acest context, la 6 septembrie 1866, din iniţiativa lui Ion Ghica, guvernul a luat pentru prima oară măsura expulzării evreilor consideraţi vinovaţi de vagabondaj. În 1867, devenit succesorul lui I. Ghica la Ministerul de Interne, Ion C. Brătianu a cerut prefecţilor, mai ales celor din judeţele Moldovei, prin mai multe circulare, în lunile aprilie-mai, să ia măsuri mai energice contra evreilor vagabonzi, care nu mai aveau dreptul de a locui în comunele rurale, de a deţine cârciumi la sate şi de a arenda pământ. Stabilirea delictului de vagabondaj, mai ales la sate, dar şi la oraşe, viza îndeosebi protejarea de practici economice „dăunătoare" întregii clase ţărăneşti şi atrăgea după sine măsuri ce trebuiau aplicate „în toată rigoarea lor".

Transpunerea în fapt a acestor circulare, care ar fi urmat să conducă la expulzări masive, după o perioadă în care oficial populaţia evreiască nu întâmpinase oprelişti deosebite, echivala cu o veritabilă ofensivă împotriva acestei populaţii. Ea a produs repede o situaţie dramatică, în care s-au vădit atât limitele „toleranţei" noii politici, cât şi limitele mijloacelor guvernului de a acţiona în această direcţie.

Cum remarca şi secretarul consulatului francez din Iaşi, exista, „din nefericire, un mare număr de evrei veniţi din Galiţia şi Rusia", care „nu aveau nici un mijloc de ocupaţie sesizabil", dar încercarea de a se debarasa de aceştia se făcea în mod brusc şi cu violarea legilor. Arestările operate erau ostentative, fără o sentinţă judecătorească „şi încă din primele zile agenţii subalterni s-au pus pe vânat evrei. Celulele prefecturii şi ale comisariatelor de poliţie s-au umplut imediat şi s-au luat măsuri [...] ca să se reţină doar indivizii care nu-şi mai puteau cumpăra libertatea".

Această stare de lucruri, atestată mai ales pentru judeţele Moldovei, cum comenta acelaşi observator, s-a soldat cu o reanimare a „urii contra israeliţilor". Se cerea expulzarea tuturor evreilor, care erau cu toţii pradă unei „teribile panici". Situaţia creată evolua la marginea legalităţii şi exista, evident, primejdia ca guvernul să o scape de sub control.

Nemulţumirea faţă de această situaţie a început să apară, de altfel, şi din partea unor personalităţi politice, cea mai mare parte chiar moşieri moldoveni. Dar o reacţie cu mult mai virulentă s-a înregistrat în străinătate. Cercurile politice şi diplomatice din Franţa şi Anglia, în primul rând, ca şi presa franceză, engleză, belgiană, italiană, care se sesizaseră de adoptarea articolului 7 al Constituţiei şi de consecinţele lui, au început să urmărească foarte atent evoluţia problemei evreieşti din România, care era, astfel, internaţionalizată.

Aproape fără excepţie, reacţiile au fost, din aceste direcţii, de aspră condamnare a „actelor de barbarie şi intoleranţă" ale guvernului din

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti, solicitându-se energice proteste diplomatice. Intervenţiile lui A. Crémieux în numele Alianţei Israelite Universale, dar şi ale altor fruntaşi evrei din ţările occidentale, demersuri făcute în public, dar şi în culisele politicii franceze şi engleze îndeosebi, chiar şi pe lângă împăratul Napoleon al III-lea, s-au multiplicat. Ele încercau să determine oprirea ultimelor abuzuri stârnite de circularele ministrului de interne şi chiar să obţină demiterea, prin presiuni, a guvernului Brătianu, făcut responsabil de întreagă această evoluţie.

Când, la 2/14 iulie 1867, într-un incident petrecut la Galaţi în legătură cu expulzarea a zece evrei, doi dintre ei au fost înecaţi, protestul marilor puteri a fost colectiv, reunind consulii Franţei, Angliei, Austriei, Italiei şi Rusiei. Incidentul a produs un nou val de critici la adresa României în presa occidentală, iar Alianţa Israelită Universală a intervenit direct pe lângă principele Carol, prin secretarul său, avocatul francez Émile Picot. Acesta s-a deplasat, în iulie 1867, la Paris, într-o misiune care a contribuit mult, până la urmă, la formarea convingerii principelui Carol că menţinerea guvernului condus de Ion C. Brătianu nu mai era posibilă. Mai ales în faţa presiunilor externe legate de măsurile luate prin circularele din lunile aprilie-mai 1867, acesta a demisionat, la 16 august 1867, împrejurări care la rândul lor au dat naştere în România acelei impresii, greu de şters, că evreii acţionau împotriva intereselor statului român, determinând intervenţii străine în treburile interne ale României. Cristalizarea acestei convingeri, devenită ea însăşi, cu vremea, un argument împotriva acordării cetăţeniei populaţiei evreieşti, a adăugat un plus de vehemenţă reacţiilor antievreieşti. Această evoluţie survenea şi pe fondul unor stări de spirit şi aşa suficient de iritate de multele obstacole şi dificultăţi pe care le întâmpina România, pe plan extern, confruntată fiind cu interesele potrivnice ale unor puteri.

În realitate, deşi această acţiune a forurilor evreieşti din străinătate în favoarea coreligionarilor lor din România era de înţeles, ea se transformase, după 1866, într-o reacţie reflexă, aproape, la vestea incidentelor mai mici sau mai mari care însoţiseră politica guvernului Brătianu. Era, de asemenea, la fel de evident că această acţiune, deşi insistentă, nu avea mijloacele şi puterea care să-i permită o răsturnare a noii situaţii create populaţiei evreieşti din România prin articolul 7 al Constituţiei din 1866. Doar amploarea surprinzătoare a unor incidente, în care lucrurile scăpau de sub controlul oficialităţilor române, soldându-se cu agresiuni de tot felul, a determinat de fapt intervenţiile la guvernele marilor puteri.

Şansele de reuşită ale intervenţiilor evreieşti din exterior erau, practic, condiţionate de combinaţia conjuncturală a intereselor marilor puteri privind România şi zona Europei de sud-est, interese mult mai ample, prin încrucişarea cărora guvernele din Bucureşti dobândeau un spaţiu de manevră cu mult mai mare.

Aşa se face că, în august 1867, Adolphe Crémieux şi Alianţa Israelită Universală au hotărât să abandoneze sprijinirea ideii unei emancipări complete a evreilor din România, reluând intervenţiile pe lângă cancelariile marilor puteri doar atunci când s-a constatat că noul guvern, condus de Ştefan Golescu, continua şi el politica anterioară, adoptând alte măsuri antievreieşti, urmate de alte incidente. La intervenţiile din exterior, autorităţile româneşti răspundeau uneori invocând necesitatea măsurilor de „igienă" socială sau luând măsuri de aplanare, alteori negând, însă, în pofida adevărului, faptele sau declarând că „situaţia actuală a israeliţilor din România este complet satisfăcătoare".

Pe linia încercărilor de influenţare directă a autorităţilor române s-a înscris, începând cu 22 august 1867, şi scurta vizită întreprinsă la Bucureşti de Sir Moses Montefiore, nume cunoscut în lumea politică britanică. Primit ca un venerabil reprezentant al parlamentului din Londra, Montefiore a obţinut şi asigurările personale ale principelui Carol, cum că acesta avea să vegheze „la protecţia israeliţilor, ca şi a tuturor celorlalţi români".

https://biblioteca-digitala.ro

Măsurile adoptate în 1867 împotriva populaţiei evreieşti generau frecvente abuzuri, chiar unele violenţe antievreieşti, ceea ce ar fi obligat oficialităţile să ofere explicaţii. Totuşi măsurile ostile continuă să se deruleze, cu intermitenţe, practic până în 1874.

Procesul a fost impulsionat, în 1868, de încercarea facţiunii liberale şi independente a deputaţilor moldoveni din parlament de a obţine chiar aprobarea unui **proiect de lege pentru regularizarea situaţiei evreilor din România**, care propunea scoaterea lor şi în afara dreptului comun, interzicerea de a locui în oraşe, de a exercita activităţi comerciale şi industriale. Proteste ale evreilor din ţară şi presiunile externe au stopat, însă, acest proiect. În 1869, măsurile luate de Mihail Kogălniceanu, ca ministru de interne, vizând prin circularele sale, pe un plan mai larg, reglementarea relaţiilor în sfera activităţilor economice rurale, au stârnit, de asemenea, intervenţii diplomatice, care au avut în vedere unul dintre obiectivele acestor măsuri şi anume completa eliminare a evreilor de la sate.

În 1872, izbucnirea unor incidente antievreieşti la Ismail, Cahul şi Vâlcov şi modul părtinitor în care autorităţile au înţeles să aplice legile au produs protestul colectiv al consulilor generali ai Angliei, Franţei, Germaniei, Austro-Ungariei şi Greciei. Lor li s-a adăugat şi consulul S.U.A. la Galaţi, expresie a interesului incipient pe care-l arătau problemei evreilor din România atât unele organizaţii evreieşti de peste ocean, cât şi guvernul de la Washington.

Acelaşi interes a motivat şi numirea de către guvernul american, în 1870, drept consul al său la Bucureşti, a lui Benjamin Franklin Peixotto, ziarist şi fost preşedinte al ordinului masonic evreiesc independent „B'nai Brith". Neobişnuita misiune a acestui consul, ce avea să dureze până în 1875, a urmărit să contribuie la îmbunătăţirea situaţiei evreilor din România, iar urmările pentru viaţa comunităţilor evreieşti au fost, în multe privinţe, remarcabile. Peixotto şi-a conceput astfel misiunea, încât să „revoluţioneze viaţa socială şi religioasă" a evreilor din România, mai ales prin crearea de şcoli şi încurajarea educaţiei, „liberalizând gândirea şi speranţele" în perspectiva viitorului mai curând decât a prezentului. În emanciparea intelectuală şi abandonarea unor forme conservatoare, Peixotto vedea o cale spre salvarea poporului evreu, cum scria el însuşi, încă din 1870. Guvernul român nu s-a opus activităţii sale, iar sprijinul moral, material şi iniţiativele lui Peixotto au dat roade destul de repede. El a propovăduit un spirit mai activ, de renunţare la atitudinea pasivă, la resemnare, a intervenit frecvent pe lângă autorităţile române, a cultivat ideile raţionaliste şi ale luptei pentru drepturi politice, a încurajat crearea organizaţiei „Zion", care, prin numeroasele ei filiale, venea în sprijinul evreilor ce aveau nevoie de ajutor. Peixotto a fost şi autorul planului pentru extinderea învăţământului profesional, care a contribuit substanţial la îmbunătăţirea situaţiei economice a evreilor din România. Tot el a fost şi autorul unui alt plan, privind emigrarea în masă a evreilor către Statele Unite. Planul emigrării a fost agreat în ţară şi de unii români, care vedeau în el o alternativă la măsurile ultimelor guverne ce stârniseră atât proteste din exterior, cât şi incidente în interior, demonstrând că ele nu făcuseră decât să înrăutăţească situaţia, devenită dramatică.

Ideea unei asemenea emigrări a produs, însă, un ecou nefavorabil în rândurile fruntaşilor populaţiei evreieşti din România, care i s-au opus. La prima conferinţă internaţională a liderilor populaţiilor evreieşti din ţările europene, ţinută la Bruxelles, în zilele de 29 şi 30 octombrie 1872, planul emigrării spre America a fost vehement combătut, în numele puternicului sentiment de ataşament al evreilor din România pentru ţara în care trăiau. Acest sentiment se împletea, însă, mai ales la generaţia evreilor influenţaţi de ideile cultivate de Peixotto, cu un mai puternic sentiment naţional evreiesc, situaţie care consolida, în parte, orientarea activă către obţinerea de drepturi politice şi încetăţenirea în România. Aceasta era şi linia susţinută de Alianţa Israelită Universală, condusă de A. Crémieux, care a rămas principala

https://biblioteca-digitala.ro

organizaţie evreiască din străinătate angajată în sprijinirea evreilor din România, inclusiv pe calea protestelor adresate direct oficialităţilor româneşti sau a intervenţiilor pe lângă cancelariile străine. De altfel, după Congresul de la Bruxelles, din 1872, în general sprijinul acordat de organizaţiile evreieşti din străinătate a devenit şi mai activ, reluându-se ideea susţinerii emancipării politice a coreligionarilor din România.

Odată cu declinul puterii Franţei pe continent şi cu ascensiunea Germaniei, după 1871, în intervenţiile diplomatice legate de problemele evreilor a început să se simtă şi crescânda influenţă a Berlinului. Guvernele României, care respingeau sistematic protestele marilor puteri, pe baza faptului că invocatul tratat de la Paris, din 1856, nu mai putea constitui o sursă de drept pentru aceste intervenţii în treburile interne ale ţării, a profitat şi el de noua conjunctură internaţională, încercând să provoace o scindare a frontului marilor puteri.

O serie de prevederi incluse în convenţia comercială semnată, la 10/22 iunie 1875, cu Austro-Ungaria au echivalat, în acest sens, cu o recunoaştere de către Viena a politicii României în problema evreiască. Aceeaşi semnificaţie o avea, în parte, şi încheierea, la 15/27 martie 1876, a unei convenţii de comerţ şi navigaţie cu Rusia, care, deşi intervenea uneori în favoarea evreilor din România, ducea ea însăşi o politică antievreiască, răspunzătoare, de altfel, de emigraţia spre România. Anglia, Franţa şi Italia au refuzat, însă, să încheie asemenea convenţii, care, consolidând autonomia statului român pe plan internaţional, permiteau, însă, implicit acestuia şi o mai mare libertate de acţiune - ce se dovedea nedreaptă prin consecinţele ei - în problema evreiască. Ca urmare a acestor evoluţii în aplicarea articolului 7 al Constituţiei din 1866, în ajunul războiului ce avea să aducă independenţa României, au apărut situaţii şi tendinţe notabile, preluate drept componente ale procesului istoric ulterior.

În cadrul noului statut, măsurile administrative antievreieşti, luate în mai multe rânduri şi aplicate intermitent, conduseseră la o restrângere a drepturilor şi acţiunii economice a populaţiei evreieşti, mai ales în zonele rurale. Scăzuse, de asemenea, numărul locuitorilor evrei la sate, dar, oricum, ponderea acestora în ansamblul populaţiei rurale era, de la bun început, redusă. După date din 1859-1860, în Moldova, la o populaţie rurală de 1 037 353 de locuitori, doar 14 273 (1,4%) fuseseră evrei, în timp ce în Muntenia locuiau la sate doar 96 de evrei. Orăşeni prin excelenţă, evreii alcătuiau în Moldova un procent important: 50% în orăşelele mici (22 061 dintr-un total de 48 841) şi 29,7% în oraşele mai mari (43 681 din 147 192). Aceste procente crescuseră un deceniu mai târziu, iar pe ansamblul ţării, faţă de cei peste 130 000 de evrei, reprezentând 3% din populaţia ţării, în 1878 datele oficiale consemnau, pentru întreaga România, un număr de 218 304 evrei. Populaţia evreiască se dovedea legată, prin ocupaţia şi activităţile ei economice, de societatea românească, deşi trăia, în raport cu aceasta, într-o izolare socială şi politică evidentă. În parte, procesul era şi rezultatul noului statut juridic, astfel că doar un număr foarte restrâns de evrei comercianţi şi bancheri s-au putut asimila, în vreme ce majoritatea populaţiei evreieşti, formată din oameni de cele mai diverse îndeletniciri, era confruntată cu condiţiile izolării, inclusiv culturale. Această populaţie contribuia vizibil, însă, la armonizarea raporturilor de producţie şi de schimb din economia ţării, în vreme ce începea să se facă simţită şi prezenţa unei active, dar încă foarte subţiri, pături de intelectuali şi liber profesionişti evrei. În pofida măsurilor cu obiective declarat economice - luate de guvernele liberale ale perioadei - şi a poziţiilor legale şi economice pierdute, pe ansamblu însemnătatea populaţiei evreieşti, ca factor economic, nu scăzuse.

Devenită de interes public, abordată în presă, în viaţa politică, în parlament, chestiunea evreiască stârnise, în acelaşi timp, pasiuni puternice. Ele nu se manifestaseră în mediul rural, unde trăia majoritatea covârşitoare a populaţiei ţării, dar în mediul urban, mai ales în

https://biblioteca-digitala.ro

oraşele Moldovei şi în Bucureşti, au generat şi incidente violente, de genul celor semnalate anterior. Guvernele vremii au contestat uneori producerea lor sau au încercat să le minimalizeze amploarea, în vreme ce protestele venite din exterior ajungeau să le dea adesea proporţii exagerate. Rămânea, însă, un fapt: asemenea incidente stimulau şi întreţineau resentimente motivate de o largă gamă de argumente, combinând vechi prejudecăţi religioase, unele dintre cele mai şocante (imputări de omor ritual, de otrăvire de către evrei a apei creştinilor etc.), cu acuze de concurenţă economică neloială. Imaginea negativă, creată artificial, a evreului prezentat ca o primejdie şi „o plagă" pentru ţară menţinea în acest mediu, care furniza şi elementele turbulente, o stare de spirit nefavorabilă populaţiei evreieşti. În raport cu această stare de spirit, măsurile antievreieşti luate de oficialităţi apăreau nu o dată ca moderate, insuficiente chiar, ceea ce oferea pretextul unor acţiuni pe cont propriu, în afara legilor.

Frecvent invocată în presă, în viaţa politică şi în parlament, problema evreiască şi-a găsit combatanţi notorii, cu o anume influenţă în rândurile burgheziei orăşeneşti, mai ales din Moldova. Numele lui Nicolae Ionescu şi facţiunea liberală şi independentă a deputaţilor moldoveni pe care o conducea erau binecunoscute în epocă pentru virulenţa cu care-şi făceau capital politic în această problemă. Speculareа în scopuri politice a unor evoluţii demografice, economice şi sociale generate de inserţia populaţiei evreieşti în mediul românesc ar fi putut fi, desigur, greu de evitat. În regimul unei democraţii restrânse, de genul celei asigurate prin sistemul electoral practicat în România după 1866, efectele unui asemenea fenomen inevitabil nu pătrundeau în masă, dar sensibilizau uşor scena îngustă a vieţii politice. Pe această scenă, de altfel, nu toate forţele reprezentând clasa de mijloc românească, aflată în curs de afirmare, se simţeau la fel de ameninţate ca burghezia orăşenească din Moldova, iar moşierimea, inclusiv cea din Moldova, găsea chiar utilă intereselor ei prezenţa populaţiei evreieşti şi nu agrea ideea violenţelor şi exceselor antievreieşti.

În mediul politic răzbăteau, de asemenea, argumentele unor personalităţi marcante ale lumii ştiinţifice şi culturale a ţării. Nu treceau, astfel, neobservate nume ca acelea ale lui Vasile Alecsandri, C. Negruzzi, Mihail Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, care, de la observaţii născute din îngrijorarea pentru starea de înapoiere economică a României, de la teama faţă de o prezenţă prea numeroasă a străinilor din ţară, din preocuparea pentru asigurarea independenţei economice a ţării pe calea protecţionismului, ajungeau să formuleze şi remarci cu privire la existenţa populaţiei evreieşti. Acuzată de lipsa dorinţei de asimilare, aceasta era considerată, într-un context de motivaţii defensive, o primejdie economică şi chiar naţională pentru viitorul României.

În aceeaşi perioadă, viaţa comunitară a populaţiei evreieşti evidenţia în mod paradoxal - tocmai datorită relativului dezinteres al statului român pentru soarta ei, ca urmare a noului statut - un proces de dezintegrare a structurilor tradiţionale de organizare, pe a căror rigiditate se sprijinise - în parte - şi izolarea ei. În diversitatea de tradiţii religioase şi culturale ce caracteriza masa populaţiei evreieşti, această nouă situaţie a încurajat pătrunderea unor curente spirituale modernizatoare, paralel cu opoziţia şi retranşarea tendinţelor conservatoare ale partidei ortodoxe, hasidice. Prima dintre tendinţe a stimulat, după 1866, crearea unor şcoli israelite, printre materiile cărora figurau - pe lângă idiş - limba română şi istoria României. Opoziţia spiritului hasidic, dar şi dificultăţile existente în încadrarea în învăţământul de stat românesc impuseseră crearea acestor şcoli; însă, cu timpul, a început să crească numărul elevilor evrei ce s-au putut înscrie în şcolile de stat.

Sub raportul vieţii comunitare, influenţa acţiunii desfăşurate de consulul american Benjamin Peixotto s-a manifestat, o vreme, ca un însemnat factor de coeziune. Organizarea de şcoli, îmbunătăţirea pregătirii şcolare prin activităţi practice, activitatea Societăţii „Înfrăţirea

https://biblioteca-digitala.ro

Zion" la Bucureşti şi a districtelor ei în ţară, în timpul cât acestea au funcţionat, între 1872 şi 1878, au demonstrat concludent existenţa acestei influenţe. Dar, în ansamblu, viaţa evreiască comunitară nu a depăşit criza de organizare prin care trecea de mult timp. De altfel, nici statul român nu era interesat într-o schimbare, deoarece vedea în unitatea vieţii comunitare un obstacol serios în calea unei asimilări a populaţiei evreieşti.

O evoluţie semnificativă în viaţa publică a populaţiei evreişti a constituit-o - în anii 1866-1877 - şi dezvoltarea presei evreieşti, cu apariţii în limbile germană şi franceză, dar tot mai frecvent şi în româneşte (vezi capitolul **Presa**).

Pe plan extern, efectele internaţionalizării problemei evreieşti nu erau, cum s-a putut remarca, deloc neglijabile. Întreaga chestiune atrăsese atenţia asupra României, mai ales prin ecourile critice şi defavorabile întreţinute de presa străină. Dar mult mai multă greutate aveau intervenţiile şi protestele diplomatice pe această temă. Generate mai mult sau mai puţin de un interes real pentru soarta populaţiei evreieşti, numeroasele demersuri de acest fel înregistrate după 1866 luau, desigur, caracterul unor ingerinţe soldate, uneori, chiar cu înlăturarea guvernului în exerciţiu, cum s-a întâmplat în 1868, producând frustrare în cercurile politice româneşti şi, până la urmă, prea puţine motive de mulţumire pentru populaţia evreiască. Diplomaţia românească, obligată să adopte o poziţie defensivă în faţa acestor proteste, a găsit căi şi mijloace să le evite efectele colaterale negative, mai cu seamă în măsura în care ele ofereau pârghii de presiune unor puteri vecine ostile. Dar influenţa lor nu era, prin aceasta, anulată.

Izbucnirea, în 1875, a unei noi crize balcanice şi ocazia ce se ivea astfel pentru România de a face un pas înainte în consolidarea statutului ei internaţional aveau să pună, de altfel, în lumină, din nou, tocmai din această perspectivă, potenţialul politic important asociat problemei populaţiei evreieşti. La început, desfăşurarea evenimentelor din Balcani a reînviat interesul şi chiar temerile din exterior pentru situaţia evreilor, dat fiind contextul foarte nesigur. Guvernele marilor puteri întrevedeau din nou ocazia de a influenţa o nouă reglementare a acestei situaţii. În ţară, populaţia evreiască a înţeles, firește, că evoluţia evenimentelor nu putea să rămână fără impact asupra situaţiei ei.

Încă din 1876, s-a făcut simţită prezenţa unui curent menit să sensibilizeze populaţia evreiască faţă de ideile emancipării sale şi participării la efortul patriotic. În 1877, în întreaga ţară s-au creat comitete evreieşti, s-au lansat chemări care, asemeni **Apelului femeilor israelite** din Capitală, îndemnau la sprijinirea materială a campaniei militare, în folosul răniţilor, „în această frumoasă luptă pentru viitorul patriei". Se cerea înrolarea evreilor ca voluntari în armata română, strângerea de ajutoare, căci, cum se adresa coreligionarilor lui Comitetul Central al Evreilor din Bucureşti, de pildă, „patria noastră are nevoie de ajutorul tuturor copiilor ei, orice diferenţă şi divergenţă dispare în faţa acestei necesităţi. Fiţi fii buni!".

În timpul campaniei din 1877-1878, au fost înrolaţi în armata română 883 de soldaţi evrei, unii dintre ei fiind decoraţi pentru merite ostăşeşti. La Griviţa s-a distins prin bravură subofiţerul evreu Mauriciu Brociner.

În ţară, comunităţile şi soţietăţile evreieşti au contribuit la efortul de război, au organizat ambulanţe şi au sprijinit spitale, iar bănci evreieşti şi-au înscris contribuţia financiară. Directorii băncilor „Michel Daniel şi fiii", din Iaşi şi „Hillel Manoach", din Bucureşti au fost decoraţi cu „Steaua României". Aceste dovezi de devotament şi solidaritate patriotică constituiau o mărturie clară a speranţelor pe care populaţia evreiască din România şi le punea într-o schimbare a statutului său.

În aşteptarea unei astfel de schimbări, începuseră, de fapt, a se înregistra contacte, declaraţii sau chiar unele promisiuni încă înainte de terminarea ostilităţilor, anticipând desfăşurarea viitoarei conferinţe de pace, care, în final, trebuia să confere Balcanilor, în ansamblu, o nouă configuraţie, în sensul noilor realităţi politico-militare.

https://biblioteca-digitala.ro

Încă din iulie 1877, Mihail Kogălniceanu promisese reprezentanţilor Alianţei Israelite din Austro-Ungaria că în România evreii aveau să fie emancipaţi. Dar nici după încetarea ostilităţilor, guvernul român nu acţionase încă în nici un fel în acest sens, şi, indiferent de motive, atitudinea în cauză a întărit convingerea mai veche a organizaţiilor evreieşti din străinătate că „soarta coreligionarilor noştri din România nu se va ameliora niciodată, dacă acest lucru nu se va face prin forţa majoră a voinţei europene". Autorul acestor rânduri, Gerson de Bleichröder, bancher şi consilier al cancelarului Bismarck, avea să-şi propună, încă din februarie 1877, să obţină promisiunea fermă din partea guvernului de la Berlin că, în cadrul viitoarelor negocieri de pace, Germania îşi va folosi toată influenţa spre a impune emanciparea tuturor evreilor din Balcani - din Serbia, România şi Bulgaria - ca una din condiţiile cu care să se garanteze noul statut al acestora de state independente. Deoarece era convins că „de acum înainte interesul Europei cere egalitatea înaintea legii pentru toate confesiunile" din spaţiul fostului Imperiu Otoman, Bleichröder a reuşit să determine organizarea unei campanii pe care organizaţii ale evreilor din Germania, Franţa, Anglia, Austro-Ungaria şi chiar Statele Unite, declanşând-o neîntârziat, să o ducă cu toată vigoarea, cerând „egalitatea în drepturi, în numele umanităţii, în numele pacificării Orientului, pentru toate religiile". Această campanie, angajată în presă, prin memorii şi petiţii către guvernele marilor puteri, de Alianţa Israelită Universală, Anglo-Jewish Association, Israelitische Allianz din Viena, Comitetul Român din Berlin, The Board of Delegates of American Israelites, reuşise chiar, înainte de convocarea Congresului de pace de la Berlin, să obţină asigurări ferme de sprijin în favoarea emancipării evreilor din România, Serbia şi Bulgaria, mai cu seamă din partea tot mai influentului cancelar Bismarck, figură dominantă a viitorului congres. Asigurări se primiseră şi din partea guvernelor Franţei, Austro-Ungariei, Angliei şi chiar a celui american.

O parte, cel puţin, a fruntaşilor evrei din România considera, însă, că aceste presiuni externe puteau face mai mult rău, într-o problemă care ţinea de situaţia internă a ţării. Dar alegerea variantei intervenţiilor la Congresul de pace a avut câştig de cauză. Ca urmare, la întrunirea Congresului, în iunie 1878, la Berlin, seria acestor intervenţii pe lângă toţi principalii delegaţi, pentru a nu fi neglijată problema evreilor din Balcani, a fost reluată, iar la una dintre primele lui întrevederi cu cancelarul Bismarck, Ion C. Brătianu, întrebat de intenţiile sale, a declarat că pregătea un proiect de lege pentru emanciparea evreilor pământeni. Evreii străini aveau să obţină o naturalizare pe cale individuală.

În cursul deliberărilor Congresului, plenipotenţiarii marilor puteri, cu excepţia Rusiei, au impus cu insistenţă recunoaşterea independenţei Serbiei, cu condiţia recunoaşterii libertăţii religioase. Rusia, care luptase, în cazul Serbiei, împotriva impunerii unei libertăţi religioase absolute, ce urma să implice drepturi politice şi civile egale pentru evrei, n-a mai insistat în acelaşi sens şi la discutarea cazului României, pe fondul tensiunii pe care ea însăşi o crease prin răpirea Basarabiei de Sud. În aceste condiţii, la 29 iunie, Congresul de pace a adoptat o formulă care, recunoscând independenţa României, o condiţiona ca şi pe aceea a Serbiei. Se observa că, în definitiv, România nu putea respinge, pentru noul său teritoriu, ce includea şi Dobrogea, un principiu pe care Turcia îl aplicase până atunci supuşilor ei. De asemenea, se invoca faptul că România, cerând „să intre în marea familie europeană, trebuie să accepte poverile şi chiar neplăcerile situaţiei ale cărei avantaje le reclamă şi că nu se va mai ivi prea curând o ocazie atât de solemnă şi decisivă de a afirma noile principii care fac onoarea şi forţa naţiunilor civilizate".

S-a ajuns astfel la includerea, în textul tratatului de pace relativ la România, a articolului 44, cu conţinutul: „În România, deosebirea de credinţe religioase şi confesiuni nu va putea fi utilizată împotriva nimănui ca un

https://biblioteca-digitala.ro

motiv de excludere sau imposibilitate în ceea ce priveşte folosirea de drepturile civile şi politice, admiterea în servicii publice, funcţii şi onoruri sau exercitarea diferitelor meserii şi profesiuni în indiferent ce localitate.

Libertatea şi practicile exterioare ale tuturor cultelor sunt asigurate tuturor supuşilor statului român, ca şi celor străini şi nici o oprelişte nu se va aduce organizării ierarhice a diferitelor comunităţi sau raporturilor lor cu conducătorii lor spirituali".

O încercare de a introduce în articolul 44 precizarea că evreii vor dobândi naţionalitatea română a eşuat, în faţa refuzului lui Bismarck, iar formularea iniţială, pentru care cei mai insistenţi fuseseră reprezentanţii Franţei, a rămas neschimbată în textul final al tratatului. Ea obliga doar în termeni generali la o eliminare a distincţiei religioase în acordarea de drepturi politice şi civile, ceea ce, implicit, se putea referi şi la populaţia evreiască. Articolul 44 al Tratatului de la Berlin, semnat la 1/13 iulie 1878, nu prevedea, însă, în mod expres, obligaţia de a acorda cetăţenie, ci doar, la alineatul 2, libertăţi religioase pentru străinii care locuiau în România, ceea ce punea sub semnul întrebării obligaţia implicită ce decurgea, din alineatul 1, în legătură cu situaţia evreilor.

La început, guvernul român a încercat să obţină recunoaşterea independenţei ţării imediat şi înainte de a se pronunţa asupra aplicării articolului 44 din tratat. Doar Rusia şi Austro-Ungaria au acceptat, însă, să recunoască, în octombrie 1878, independenţa României, în vreme ce celelalte puteri semnatare ale tratatului de pace au promis recunoaşterea abia după modificarea articolului 7 al Constituţiei din 1866, în lumina prevederilor tratatului de pace.

În acest context, sentimentul că marile puteri încercau să forţeze mâna României, impunându-i condiţii în schimbul recunoaşterii independenţei, a favorizat atitudinile mai vechi, ostile emancipării populaţiei evreieşti, iar în privinţa modificării articolului 7, opinia aproape generală a înclinat spre soluţia unei naturalizări individuale. Procedura de modificare, declanşată în noiembrie 1878, a durat până în 1879, cu tergiversări şi dezbateri aprinse în parlament în jurul mai multor proiecte şi variante, dar tonul adoptat de cea mai semnificativă parte a presei româneşti, ca şi de cele mai multe şi însemnate personalităţi ale scenei politice din ţară indica, cu foarte puţine excepţii, precum cea a conservatorului P. P. Carp, că exista un acord pe fondul problemei în ceea ce priveşte respingerea încetăţenirii în masă a evreilor. Ea era combătută ca o primejdie, în primul rând, pentru viitorul economic al României, în vreme ce formula naturalizării individuale oferea tuturor tendinţelor ce se manifestau terenul unui compromis, inclusiv cu prevederile articolului 44 din Tratatul de la Berlin. Naturalizarea individuală era preferată ca soluţie care părea să asigure un control asupra procesului asimilării populaţiei evreieşti, ce ar fi căpătat un caracter selectiv, de asimilare în timp.

A fost respinsă, în aceste împrejurări, petiţia adresată Camerelor, în numele populaţiei evreieşti, în mai 1879, pentru revizuirea Constituţiei, act prin care se cerea încetăţenirea, cel puţin, a evreilor indigeni, încurajându-se, totodată, cererile individuale de încetăţenire.

Articolul 7, revizuit, al Constituţiei a fost adoptat, în final, în Cameră, la 7/19 octombrie 1879, cu 133 de voturi pentru şi 9 contra, iar în Senat, la 11/23 octombrie, cu 56 de voturi pentru şi 2 contra. Promulgat două zile mai târziu, el prevedea că: „Deosebirea de credinţe religioase şi confesiuni nu va constitui în nici un fel în România un obstacol pentru dobândirea de drepturi civile şi politice şi în exercitarea lor.

1. Străinul, indiferent de religia sa, dacă se bucură sau nu de o protecţie străină, va putea obţine naturalizarea în următoarele condiţii:

a) va adresa guvernului petiţia de naturalizare prin care îşi va face cunoscut capitalul pe care-l posedă, profesiunea sau meseria pe care o exercită şi voinţa sa de a-şi stabili domiciliul în România;

b) ca urmare a acestei cereri, el va trebui să locuiască în ţară timp de zece ani şi să dovedească prin acţiunile sale că este util ţării.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Vor fi exceptaţi de la acest stagiu:

a) cei care vor introduce în ţară industrii, invenţii utile sau care vor poseda talente deosebite; cei care vor întemeia mari case de comerţ sau industrie;

b) cei care, născuţi sau educaţi în ţară, nu s-au bucurat niciodată de protecţie străină;

c) cei care au servit sub drapel în timpul războiului de independenţă, care vor putea fi naturalizaţi, de o manieră colectivă, la propunerea guvernului, printr-o singură lege şi fără altă formalitate.

3. Naturalizarea nu poate fi acordată decât printr-o lege şi individual.

4. O lege specială va stabili modul în care străinii îşi vor putea stabili domiciliul în România.

5. Românii (prin naştere sau naturalizaţi) sunt singurii care pot dobândi imobile rurale în România. Drepturile deja dobândite vor fi respectate. Convenţiile internaţionale deja existente rămân în vigoare cu toate clauzele lor şi până la expirarea duratei lor".

Articolul 7 revizuit permitea, astfel, o posibilitate de încetăţenire prin naturalizare individuală, ceea ce nu se putea în nici un fel face prin vechiul articol. Noua formulare avea, însă, la bază aceeaşi distincţie anterioară, după care evreii constituiau o populaţie străină, la care acum se adăuga, cum specifica paragraful 1, o încadrare a populaţiei evreieşti la categoria străini fără protecţie. Această precizare echivala, pentru toţi aceia care nu reuşeau, în timp, să obţină naturalizarea individuală, cu o importantă schimbare de statut, ei fiind consideraţi străini fără ţară care locuiau, totuşi, în România. Cea mai mare parte a populaţiei evreieşti cădea în această categorie, aşezată, prin modificarea articolului 7, într-o situaţie mai nesigură decât aceea a străinilor supuşi ai altor state, al căror statut era precizat.

Noua formulare a articolului 7 al Constituţiei nu a fost socotită, de altfel, satisfăcătoare de către guvernele marilor puteri. Înainte de a proceda la recunoaşterea independenţei, Guvernului României i s-a cerut, în consecinţă, să-l completeze cu o declaraţie oficială, care să stabilească o clarificare expresă a legăturii dintre articolul 7 modificat al Constituţiei şi prevederile articolului 44 al Tratatului de la Berlin. Această declaraţie s-a dat - şi ea preciza că articolul 7, în noua lui formă, sancţiona principiul înscris în articolul 44 al tratatului de pace, că el a deschis israeliţilor accesul la dreptul la cetăţenie, abrogând toate legile contrare principiului respectiv, pe care statul român se angaja să-l aplice „sincer şi loaial". Statul român declara că urmărea, în consecinţă, „o asimilare din ce în ce mai completă a israeliţilor", iar în aşteptarea acestei situaţii „toţi israeliţii rezidenţi în ţară vor avea, din punct de vedere al dreptului privat, o poziţie juridică asigurată, fără a se teme că vor fi supuşi la măsuri administrative arbitrare sau la legi excepţionale din cauza confesiunii sau religiei...".

Parlamentul s-a grăbit, de asemenea, să acorde naţionalitatea, printr-o lege unică, celor 883 de soldaţi evrei mobilizaţi în campania din 1877. A urmat - la scurt timp - şi recunoaşterea statutului de independenţă al României de către guvernele Italiei (în 1879), Germaniei (1880), Angliei şi Franţei. Şi aceste momente au marcat evoluţia ulterioară. În vreme ce Berlinul a acceptat o recunoaştere fără rezerve, insistând, în schimb, asupra răscumpărării de către statul român a acţiunilor Strousberg, ceea ce a confirmat cele mai negre bănuieli ale celor care nu crezuseră în buna intenţie a marilor puteri, Parisul şi Londra au urmat altă cale. Ele au consemnat, în recunoaşterea lor, că noile dispoziţii constituţionale nu răspundeau în întregime vederilor semnatarilor Tratatului de la Berlin, dar, exprimându-şi încrederea în voinţa guvernului princiar al României de a aplica dispoziţiile tratatului şi obligaţiile ce şi le asumase, guvernul francez şi cel britanic acceptau să recunoască independenţa României şi să intre în relaţii diplomatice normale cu guvernul român.

Odată încheiat dosarul diplomatic al recunoaşterii internaţionale a independenţei României, situaţia populaţiei evreieşti a intrat într-o altă fază a istoriei ei. Aceasta a durat, în

https://biblioteca-digitala.ro

linii mari, până la izbucnirea primului război mondial, fiind condiţionată atât de statutul instituit prin modificarea constituţională din 1879, cât şi de trăsăturile specifice etapei parcurse după 1880 de chiar societatea românească.

Noul statut a generat, pe de o parte, promisiunea unei deschideri, e drept, limitată, în direcţia integrării şi asimilării evreilor în mediul românesc, pe calea naturalizării individuale. De modul în care avea să concretizeze această promisiune depindeau, pe de altă parte, aşteptările majorităţii populaţiei evreieşti. Fără posibilitatea unei naturalizări, pusă prin noul statut în situaţia incertă de populaţie străină fără protecţie, ea trebuia să conchidă că perspectivele existenţei sale în România se închideau pe termen lung.

În acelaşi timp, ca şi în trecut, progresele economiei ţării, mai semnificative după 1880, au jucat un rol important. Ele nu numai că au permis continuarea participării populaţiei evreieşti la viaţa economică, ci au oferit şi posibilităţi noi de coabitare într-un proces care tindea să fie tot mai puţin unul de existenţă paralelă, în izolare, în ciuda demarcărilor trasate rigid prin legislaţie.

Evoluţia sub raport demografic a populaţiei evreieşti a demonstrat, în continuare, stabilitatea acestei populaţii, înregistrând o creştere a numărului ei şi după 1880. În 1899, statisticile oficiale consemnau că în România locuiau 269 015 evrei, faţă de peste 218 000 în 1878, ceea ce reprezenta un procent de 4,5% din populaţia totală a ţării, de 5 912 520 de locuitori, faţă de procentul de 3% din 1859. În 1912, la o populaţie totală de 7 900 000 de locuitori, populaţia evreiască din România apărea în statistici cu 239 967 de persoane, reprezentând 3,3% din populaţia ţării.

Atât creşterea evidenţiată până la sfârşitul secolului trecut, cât şi reducerea înregistrată după 1900 se petrecuseră, totuşi, pe fondul unei explozii demografice a populaţiei evreieşti, care, ca şi aceea a populaţiei româneşti din perioada respectivă, fusese evidentă, deşi urmase o curbă proprie. Scăderea cifrei totale a populaţiei evreieşti se datorase - în bună măsură - şi apariţiei fenomenului emigraţiei, mai ales spre Statele Unite. În 1890, statisticile americane înregistraseră imigrarea a 517 evrei din România, pe când în 1900, numărul total al acestora era de 15 041 şi avea să crească mereu, ajungând, în 1914, la peste 60 000 de persoane.

În România, populaţia evreiască rămânea, în majoritatea ei, concentrată în Moldova (168 590, în 1912), reprezentând trei sferturi din întreaga populaţie evreiască, deşi un proces de migraţie internă făcuse să crească şi numărul evreilor din Muntenia (68 253, în 1912), în timp ce în Dobrogea, în 1912, trăiau 4 124 de evrei. Populaţia evreiască locuia, în continuare, în cea mai mare parte, în oraşele Moldovei, la Bucureşti (43 274, în 1893), în vreme ce în zona rurală numărul evreilor continua să fie redus (16 013, în 1899, în Moldova, şi 958, în Muntenia).

Structura ocupaţională a populaţiei evreieşti păstra, din trecut, preponderenţa categoriilor active de diverşi meseriaşi şi negustori, dar la începutul secolului actual crescuse proporţia de antreprenori, industriaşi, bancheri, medici, avocaţi, ingineri. Aceste din urmă categorii dobândiseră merite recunoscute în introducerea de ocupaţii şi industrii noi în România, cooperau cu statul în dezvoltarea unor producţii de mare interes public, ca şi cu burghezia română în afacerile bancare, comerciale şi industriale. În aceeaşi perioadă, se atestă şi apariţia la baza piramidei sociale a unui proletariat evreiesc, ocupat nu în marea industrie, ca proletariatul român, ci cu predilecţie în mica industrie.

Pe baza datelor anchetei industriale din 1912, se apreciază că marea majoritate (80%) a populaţiei evreieşti trăia din meserii şi din comerţul de mică amploare, în proporţii egale. S-a observat, de asemenea, că, după 1900, în vreme ce numărul negustorilor români a continuat în mod firesc să crească, cel al negustorilor evrei a diminuat constant, de la 26 239 în 1906, de pildă, la 24 574 în 1909. Această diminuare s-a datorat emigraţiei din România, dar negustorii şi meseriaşii evrei rămâneau, totuşi, după cei

https://biblioteca-digitala.ro

români, elementul cel mai numeros al acestor ocupaţii, importante pentru modernizarea economiei româneşti.

Date din 1901-1902 precizau că din totalul comercianţilor ţării, 21,1% erau evrei, dintre meseriaşi 19,6%, dintre antreprenorii industriali 19,5% erau, de asemenea, evrei, iar dintre muncitori, 5,3%.

Această structură ocupaţională, privită de aproape, era cât se poate de grăitoare asupra locului însemnat, deţinut de evrei, sub raport social.

Mai ales acea parte a populaţiei evreieşti formată din bancheri, antreprenori, negustori şi liber profesionişti, iar în anumite privinţe şi unii din meseriaşi ajunseseră să joace, de fapt, în societatea românească, un rol special, uşor de observat la sfârşitul secolului trecut şi în pragul celui actual, rol care, în ciuda unor contestaţii izolate, era, în esenţă, acceptat. În procesul de creare a capitalismului românesc, alături de burghezia românească, aceste categorii ale populaţiei evreieşti deveniseră elementul neromânesc cel mai activ şi mai important. Situaţia ilustra adevărul, greu înţeles la vremea respectivă, ca şi mai târziu, după care, cum observa Ştefan Zeletin, procesul creării capitalismului era, în România, ca şi în alte ţări, „rezultat al unei necesităţi, am putea spune chiar al unei fatalităţi". Deoarece naşterea burgheziei nu putea fi decât treptată şi anevoioasă, încheindu-se doar odată cu dezvoltarea unei puternice industrii naţionale, „burghezia este la început străină" în ţările modernizate mai târziu, cum remarca tot Zeletin. Jucând rolul acestei burghezii străine - de altfel, nu singura -, partea de fatalitate ce revenea elementului evreiesc din fatalitatea istorică cu care era confruntată România însăşi sporea prin aceea că era elementul neautohton cel mai numeros şi, totuşi, era considerat străin, deşi trecerea timpului îl legase şi continua să îl lege tot mai mult de societatea românească.

Din această perspectivă, politica de naturalizare individuală nu a răspuns, până la urmă, aşteptărilor populaţiei evreieşti. În afara combatanţilor evrei de la 1877, naturalizarea individuală a fost acordată, după 1880 şi până în 1913, unui număr de 529 de persoane, dintre zeci de mii de solicitanţi. Partea covârşitoare a celor naturalizaţi era din rândul categoriilor foarte avute: bancheri, negustori şi industriaşi. Fuseseră admişi la naturalizare şi intelectuali de marcă, dar nu fără mari dificultăţi, stârnind multă vâlvă, la vremea ei, de pildă, respingerea naturalizării renumitului profesor şi savant filolog Lazăr Şăineanu. Politicii de naturalizare i s-au imputat intenţii restrictive evidente, prin tergiversări şi formalism procedural excesiv, dezbateri parlamentare inutile şi agitate. S-a semnalat frecvent şi rolul corupţiei în acordarea unor naturalizări.

Judecând după reacţiile faţă de politica de naturalizare, cea mai mare parte a populaţiei evreieşti a abandonat destul de repede speranţele iniţiale de a dobândi pe această cale o schimbare de statut. Cu timpul, deziluziei create de ritmul naturalizărilor i s-a adăugat şi îngrijorarea crescândă pe care avea să o genereze o suită de măsuri şi prevederi legislative care au restrâns treptat şi în domenii semnificative drepturile străinilor în România, măsuri şi prevederi care indirect, dar clar, îi vizau pe evrei în primul rând.

Repercusiunile cele mai ample le-au avut prevederile care au afectat accesul la învăţământ. La început cu reţinere, dar apoi tot mai mult, evreii şi-au trimis copiii la şcolile primare de stat, bucurându-se de binefacerile învăţământului românesc gratuit şi dovedind un interes deosebit pentru educaţie. Apariţia unui curent preocupat de „invadarea şcolii de către evrei" a dus, mai întâi, la o acţiune de excludere, în 1887, a copiilor evrei din şcolile primare, printr-o măsură administrativă. În faţa unei reacţii potrivnice, inclusiv din partea câtorva oameni politici români, măsura a fost retrasă. Prin noua lege a învăţământului primar, intrată în vigoare la 23 mai / 4 iunie 1893, se prevedea, însă, că străinii, cu excepţia celor din Dobrogea, nu mai beneficiază de gratuitate, ca românii, la înscrierea în această treaptă a învăţământului public, decât cu dispensă excepţională a ministrului, iar acceptarea lor în şcolile primare urma să se facă

https://biblioteca-digitala.ro

doar în limita locurilor libere, după includerea românilor. Această prevedere, care a stârnit mari nemulţumiri şi vehemente critici, chiar din partea unor spirite româneşti mai liberale, a supravieţuit tuturor modificărilor aduse ulterior legii învăţământului primar. Principiile ei au fost extinse şi la învăţământul secundar şi la cel superior, prin prevederile identice incluse în legea referitoare la acestea, dată în 23 martie / 4 aprilie 1898, taxele fiind aici cu mult mai mari (360 de lei la medicină). Ca urmare, numărul elevilor şi studenţilor evrei a scăzut.

Articolul 37 al legii învăţământului primar i-a exclus cu totul pe evrei de la şcolile profesionale, de la cele de agricultură şi silvicultură, după ce prin legea învăţământului profesional din 9/21 aprilie 1891 se stabilise că în şcolile de arte, meserii şi comerţ evreii erau admişi ca externi, doar în proporţie de o cincime şi contra unei taxe anuale ridicate. În şcolile superioare de arte şi meserii, legea din 21 mai 1906 prevedea, de asemenea, plata unei taxe anuale de 50 de franci pentru străini şi acceptarea lor doar în proporţie de o cincime din numărul total al locurilor rămase neocupate după admiterea românilor.

Cu toate aceste restricţii, care instituiau proporţii de acceptare, după o evaluare din 1899, învăţământul primar public era frecventat de 3 800 de evrei, dintr-un total de 68 000 de elevi în mediul urban, şi 342 de studenţi din totalul celor 3 840 înscrişi. O altă urmare a regimului restrictiv introdus în învăţământul public românesc a fost crearea şcolilor evreieşti. Ele erau întreţinute cu mijloace financiare obţinute din donaţii personale, din taxe şcolare şi chiar din ajutoare furnizate de organizaţii evreieşti din exterior, precum Jewish Colonization Association. Numărul acestor şcoli, după 1890, a crescut, în 1912 semnalându-se existenţa a 82 de asemenea şcoli primare, importante, în primul rând, pentru educaţia practică pe care o acordau.

O situaţie nouă era creată şi de numeroasele prevederi restrictive pentru evreii nenaturalizaţi, incluse în legislaţia privind practicarea unor importante meserii. Unele dintre acestea din urmă, legate de activităţi economice tradiţionale, au fost total sau parţial interzise. Astfel, interdicţia vânzării de către evrei a băuturilor spirtoase, ridicată în 1878, a fost reintrodusă în 1880, ea fiind extinsă şi la micile oraşe, într-o vreme când acest comerţ era în plină înflorire şi avea să se extindă în continuare, practicat de negustorii români.

Legea burselor şi a comerţului, din 4/16 iulie 1881, a interzis, la rândul ei, evreilor practicarea activităţilor de agenţi de schimb şi de bursă, iar legea comerţului ambulant, din 17/29 martie 1884, a interzis evreilor activitatea din acest domeniu. Măsura a afectat brusc existenţa a 5 000 de familii evreieşti, care trăiau din acest comerţ - şi el larg răspândit - şi a trebuit să fie luate măsuri urgente, atât de către societăţile evreieşti din ţară, cât şi de cele din străinătate, pentru ajutorarea celor rămaşi fără mijloace de trai, inclusiv pentru emigrarea a 1 600 de evrei spre ţările Europei apusene şi Statele Unite. Alte legi, precum aceea a camerelor de comerţ şi industrie, din mai 1886, i-au exclus pe evrei de la luarea de decizii în probleme comerciale şi industriale sau dintr-o serie de servicii publice, prin legea serviciilor vamale din 1882 sau a vămilor generale din 1905, din serviciile căilor ferate, prin legea serviciului căilor ferate din februarie 1899. Prin legea loteriei, din 1883, evreii erau eliminaţi din acest domeniu, ca şi din cel vizat de legea comerţului cu produse de drogherie, din 1886. Legea monopolului tutunului, din 28 februarie 1887, îi excludea pe evrei din comerţul cu tutun şi din activităţile monopolului.

Guvernul român a trebuit să dea asigurări, în 1902, că articolul 4 al legii de organizare a meseriilor nu-i viza şi pe evreii indigeni, căci aplicarea acestuia ar fi împins mii de meseriaşi evrei într-o situaţie disperată. Articolul respectiv prevedea, fără altă precizare, că străinii care intenţionau să practice o meserie în România trebuiau să ateste că în ţările de origine se acordau şi românilor drepturi echivalente. Prin noua lege a organizării meseriilor, din 27 ianuarie 1912,

https://biblioteca-digitala.ro

s-a prevăzut apoi expres că străinii care nu se bucurau de nici o protecţie erau exceptaţi de la prevederile articolului 4.

Legea pentru încurajarea industriei, din 1886, îi afecta şi ea pe deţinătorii de fabrici evrei, întrucât, la cinci ani după deschiderea fabricii, ei erau obligaţi ca două treimi din angajaţi să fie români.

Mai multe măsuri şi legi au vizat ocupaţiile liber profesioniste, de la care, de asemenea, evreii erau excluşi sau obligaţi să-şi reducă prezenţa. Astfel, legea sindicatului ziariştilor, din aprilie 1900, îi excludea din rândurile acestui sindicat. Articolul 2 al legii din 1884 privind exercitarea ocupaţiei de avocat interzicea evreilor nenaturalizaţi practicarea acestei profesiuni în toate instanţele de judecată.

O atenţie deosebită s-a acordat excluderii evreilor nenaturalizaţi din practica medicinei, de orice fel. Atât legea sanitară din 3 aprilie 1885, cu modificările ulterioare, cât şi legea sanitară din 20 decembrie 1910 închideau toate posibilităţile de angajare a evreilor nenaturalizaţi ca medici, agenţi sanitari, moaşe, medici şi agenţi veterinari, infirmiere, farmacişti, chimişti, în diferite genuri de servicii publice şi chiar private, exceptând doar cazurile în care lipseau alte persoane, numai pe bază de contract şi temporar.

Şi legislaţia militară a inclus prevederi care creau discriminări pentru evreii necetăţeni. O lege mai veche, din 11 iunie 1868, prevăzuse înrolarea militară ca o datorie atât a românilor, cât şi a străinilor fără cetăţenie. Deşi s-a recunoscut participarea meritorie a evreilor pământeni la campania din 1877-1878, legislaţia militară ulterioară a evoluat, însă, într-o direcţie discriminatorie. Până în 1882, s-a încercat excluderea evreilor din armată, iar după aceea, restabilindu-se obligaţia serviciului militar şi pentru ei, se prevedea că datoria respectivă decurgea din calitatea lor de „locuitori ai ţării", calitate pe care nu o aveau ceilalţi străini, fiind supuşi ai altor state. Această prevedere a supravieţuit şi ea modificărilor legii militare, până la primul război mondial, păstrând, de asemenea, prevederea ce oprea accesul evreilor la gradele militare, de orice fel.

Această legislaţie mai importantă, ca şi alte prevederi legislative au fost adoptate atât sub guvernările liberale, cât şi sub acelea conservatoare, stârnind proteste repetate, agitate dezbateri parlamentare, dar şi vii discuţii în afara parlamentului, în presa românească şi în cea evreiască, împotriva, dar şi în favoarea ei.

Măsurile de expulzare sub acuzaţia de vagabondaj au atras şi ele atenţia, încă din 1879, dar mai ales după intrarea în vigoare a legii asupra străinilor, din 6/18 aprilie 1881. Presa şi diplomaţia străină, ca şi opinia publică din ţară s-au sesizat nu numai de condiţia mizeră a celor expuşi măsurilor de expulzare, ci şi de prezenţa printre expulzaţi a unor intelectuali evrei de primă mărime, acuzaţi de tulburarea liniştii publice şi de ameninţarea siguranţei statului prin ideile susţinute. Au fost celebre la vremea lor cazurile savantului M. Gaster şi jurnalistului E. Schwarzfeld, ca şi ale altor intelectuali evrei, care au fost expulzaţi împreună cu alte sute de evrei. Între 1880 şi 1894, se estimează că au fost expulzate 859 de persoane, dintre care 163 erau evrei, iar între 1894 şi 1904, 6 529, dintre care 1 177 evrei.

Expulzările din zonele rurale au continuat şi ele şi chiar s-au intensificat spre sfârşitul secolului trecut.

În faţa acestor evoluţii, reacţia populaţiei evreieşti s-a orientat spre câteva opţiuni. Cea mai disperată a fost aceea a emigrării. La ea chema, de pildă, în 1902, Comitetul Asociaţiei Meseriaşilor Evrei din Bucureşti, cu convingerea că evreii deveniseră victimele unui „antisemitism modern", ce utiliza formula: „pe evrei să nu-i gonim, ci să-i lovim la pungă (legi economice)". Este exact momentul când, sesizat de amploarea imigraţiei evreieşti şi de condiţiile evreilor venind din România, guvernul american a intervenit, în septembrie 1902, cu o notă diplomatică adresată semnatarilor Tratatului de la Berlin din 1878, propunând o intervenţie a acestora pentru a îmbunătăţi situaţia evreilor din România şi a

https://biblioteca-digitala.ro

stopa astfel emigraţia. „Nota Hay", cum a rămas în analele diplomaţiei această intervenţie, a sensibilizat într-o anumită măsură Anglia şi Franţa, dar nu şi Germania, Austro-Ungaria şi Rusia.

În aceste condiţii, emigraţia a continuat, luând, pe ansamblu, proporţii de masă, judecând după aprecierea că, până în 1914, au emigrat aproximativ 90 000 de persoane, reprezentând o treime din întreaga populaţie evreiască din România. Opţiunea asimilării - îmbrăţişată de evreii bogaţi şi de unii intelectuali din elita populaţiei evreieşti atraşi de cultura română - sau chiar a unei integrări în societatea românească şi-a avut şi ea reprezentanţii ei, dar aceştia rămâneau, totuşi, doar o minoritate, în comparaţie cu evreii atraşi de perspectiva emigrării.

O altă opţiune, cu tendinţa de a antrena o masă mai mare, fără a fi reuşit imediat să-şi schiţeze, clar şi practic, intenţiile, a fost cea sionistă.

Pentru schimbarea dramatică pe care ea o aducea în gândirea şi în viaţa populaţiei evreieşti, această tendinţă a şi fost apreciată ca o revoluţie, iar în fenomenul mai amplu al sionismului, care s-a manifestat în mijlocul populaţiilor evreieşti din întreg spaţiul est şi central-european, contribuţia evreilor din România a fost considerată ca remarcabilă.

În sânul populaţiei evreieşti din România, ideile în stare să trezească o conştiinţă şi o mişcare naţională erau mai vechi, atestate sub forma intenţiei de organizare a unei colonizări agricole în Palestina, încă din 1867. Asemenea intenţii, deşi nu porneau de la ideea de a susţine cumva politica guvernului Brătianu, la 1868 motivau totuşi deschiderea cu acesta a unui dialog asupra perspectivei unei posibile emigrări în masă a evreilor din România în Palestina. Curentul sionist părea să privească cu o luciditate extremă fatalitatea care domina situaţia evreilor din România şi evoluţia acesteia, găsind în chiar situaţia reală argumentele în stare să genereze tăria noii simţiri naţionale.

Prezenţa şi activitatea consulului american Peixotto, în 1872, este favorabilă, în general, orientării emigraţioniste, iar în 1875, la Moineşti, ideea colonizării agricole în Palestina se materializase, experimental, în fondarea Societăţii „Ishub Eretz Israel" („Colonizarea Patriei Israel"). Crearea de societăţi asemănătoare a dat amploare mişcării sioniste şi renaşterii naţionale evreieşti, iar în 30-31 decembrie 1881 şi 1 ianuarie 1882, la Focşani, s-a putut ţine o conferinţă sionistă, prima de acest fel din istoria sionismului. Această reuniune, la care au fost reprezentate 50 de societăţi de colonizare, a avut drept rezultat declanşarea acţiunii de coordonare a plecării organizate spre Palestina, realizată practic în august 1882, când din Galaţi pleca primul vas cu 228 de evrei. Ei au fondat primele colonii agricole din Palestina. Astfel începea nu numai o nouă etapă în istoria poporului evreu, ci şi amplificarea acestui curent de acţiune în România, ducând la stabilirea de contacte, după 1897, cu mişcarea sionistă internaţională (ridicată pe altă treaptă de Th. Herzl şi de primul Congres sionist, de la Basel), dezvoltarea unei prese, propagande şi literaturi sioniste în România, evoluţii care, la 1914, defineau deja existenţa unei mişcări ample, orientată spre recuperarea tradiţiilor evreieşti, dar ca elemente ale unei conştiinţe naţionale; de unde şi apariţia unui conflict pe tema asimilării, sioniştii opunându-se curentului asimilaţionist, ideilor şi argumentelor vehiculate de presa şi literatura acestuia, şi ea destul de bogată spre 1914.

În vreme ce sionismul conta pe o masă destul de largă de aderenţi (4 000 în 1907), iar emigraţia determinase şi ea o acţiune de masă, se contura şi o a patra opţiune - de asemenea, extremă în felul ei. Ea şi-a atras susţinătorii tot în numele unei mase, aceea a populaţiei evreieşti mai sărace, dar recurgea la limbajul noilor idei care, în vestul ca şi în estul Europei, închegaseră deja mişcarea utopică şi apoi politică a socialismului. Ea propunea, în fond, opţiunea unei asimilări în bloc, printr-o revoluţie politică şi socială de tip socialist, găsindu-şi în România, din rândul populaţiei evreieşti, reprezentanţi de seamă, care

https://biblioteca-digitala.ro

au intrat în analele istoriei socialismului românesc. Începând cu doctorul Ştefan Stâncă-Stein, continuând cu figura cea mai proeminentă, teoreticianul necontestat al începutului socialismului românesc, Constantin Dobrogeanu-Gherea şi apoi cu generaţia de lideri ai mişcării socialiste şi ai P.S.D.M.R. (Max Wexler, Littman Ghelerter, Mendel Haimovici), aceştia, ca şi liderii socialişti români ce li s-au alăturat, vedeau în socialismul internaţionalist soluţia tuturor problemelor societăţii româneşti şi, în context, a celei evreieşti. În programul acestui partid, în presa social-democrată, în activitatea cluburilor socialiste, acordarea de drepturi civile şi politice evreilor din România avea să apară, prin urmare, în mod constant, ca un obiectiv programatic.

După reconstituirea, în 1910, a Partidului Social-Democrat din România, acest obiectiv programatic a reapărut şi el. În 1915, se putea citi, la punctul 10 al programului social-democraţiei româneşti, acordarea de „depline drepturi pentru evreii indigeni, adică drepturi civile şi politice, egale cu cetăţenii români".

Formularea acestor opţiuni şi acţiunile întreprinse în numele lor dovedeau, pe de o parte, un cert proces de diversificare a curentelor şi tendinţelor ce se manifestau în viaţa comunităţilor evreieşti, tendinţe cu deschidere spre exterior, pornind chiar de la problemele condiţiei complicate în care trăia populaţia evreiască; pe de altă parte, situaţia dezvăluia presentimentul acut al nevoii acestor comunităţi de a participa direct la găsirea unor soluţii care să reducă tensiunile ce se acumulau în relaţiile cu societatea românească, tensiuni manifestate mai ales în mediul urban.

Episodul dramatic al răscoalei ţărăneşti din 1907 dovedea că situaţia era, în ansamblu, chiar şi mai complicată. Deşi problema ţărănească avea rădăcini adânci în istoria socială a României şi cu toate că aparţinea marilor probleme încă nerezolvate ale modernizării ţării, începutul marii răscoale din 1907 s-a legat, cel puţin printr-un aspect, nu neimportant, şi de problema populaţiei evreieşti. Răscoala se aprinsese pe pământurile arendate unor evrei, iar în prima fază a desfăşurării ea produsese victime şi în rândul populaţiei evreieşti, mai ales din micile târguri ale Moldovei, atacate de răsculaţi. Evenimentele au avut urmări numeroase. Pe lângă victimele şi panica produse în rândul populaţiei evreieşti în primul moment, împrejurările au generat imediat acuze violente ale cercurilor antievreieşti, care s-au grăbit chiar să arunce întreaga răspundere a răscoalei asupra elementului evreiesc implicat în exploatarea ţărănimii. Pe măsură ce răscoala s-a întins şi generalizat în restul ţării, iar numărul violenţelor a crescut în regiuni unde nu era populaţie evreiască, percepţia asupra cauzelor şi desfăşurării răscoalei a devenit mai obiectivă. S-a putut atunci observa că răsculaţii îi atacaseră la fel, dacă nu chiar mai violent pe alocuri, pe moşierii români, că în unele situaţii ţăranii se opuseseră, ca în comuna Dersca (din fostul judeţ Dorohoi), măsurilor de expulzare forţată a evreilor din sate, măsuri care şi ele au făcut parte din reacţia imediată a autorităţilor în faţa întinderii răscoalei în Moldova. După o statistică din 1907, rezultă, de altfel, că numărul arendaşilor evrei era de 472, dintr-un total de 3 332, alţi 2 417 fiind români şi 443 străini de alte etnii. Dintre arendaşii exploatând fiecare peste 4 000 de hectare, evrei erau 28, români 77, iar alţi străini 27. Din totalul suprafeţelor arendate, de 2,3 milioane ha, arendaşii evrei deţineau 18,87%, cei români 63,34%, iar alţi străini 17,79%.

Cifrele erau destul de grăitoare pentru ansamblul situaţiei care generase răscoala ţăranilor. Chiar dacă izbucnirea ei se produsese, accidental, pe pământul arendat unor evrei, explicaţiile întregului fenomen depăşeau evident realitatea particulară din zona nordului Moldovei, chiar şi problema arendăşiei în ansamblu, deşi ea apăruse cea dintâi la suprafaţa situaţiilor evidenţiate de răscoală.

Victimele, violenţele şi distrugerile cauzate de răscoală în rândul evreilor au produs, de asemenea, un ecou puternic în întreaga presă din Europa şi din Statele Unite. Comentariile au informat sau reamintit publicului internaţional,

https://biblioteca-digitala.ro

cu acest prilej, existenţa problemei evreilor din România, dar şi a problemei ţărăneşti, rezultatul fiind o presă proastă pentru România, în general.

Aceleaşi evenimente, legate de răscoala din 1907, au constituit pentru multe organizaţii evreieşti din Franţa, Anglia, Germania, Statele Unite un motiv în plus de a arăta înţelegere şi solidaritate faţă de coreligionarii lor din România. S-au strâns fonduri, s-au trimis ajutoare pentru evreii refugiaţi, expulzaţi, afectaţi material sau moral, pentru cei care n-au avut altă soluţie la îndemână decât emigrarea din România.

În ţară, din gama largă a reacţiilor stârnite de răscoala din 1907, s-a remarcat, de asemenea, curentul dominat de idei şi sentimente ostile evreilor. Fenomen care, cum s-a văzut, însoţise permanent, în cursul existenţei sale, problema convieţuirii societăţii româneşti cu populaţia evreiască. Acest curent cunoscuse, după 1878, o evoluţie mai pronunţată, dezvoltându-şi o serie de forme, de expresii şi chiar o dinamică proprie. Împrejurările legate de oficializarea şi chiar internaţionalizarea problemei evreieşti, mai ales în perioada Congresului de la Berlin şi a recunoaşterii independenţei României, au contribuit substanţial la un proces de conceptualizare, ideologizare, organizare şi radicalizare a atitudinilor antievreieşti, care şi-au găsit corespondent şi suport şi în alte mişcări similare din exterior, şi ele pe cale de afirmare la vremea respectivă. Ca şi în alte ţări din Europa de centru şi de răsărit, în România reacţia de respingere generată de mecanisme subtile ale psihologiei publice, confruntată cu problemele dificile ale modernizării societăţii şi ale convieţuirii, în aceste condiţii, cu etnii diferite, a produs, pe marginea chestiunii evreilor, aprinse dezbateri parlamentare, precum cele din 1878-1879 sau din anii următori.

Realităţile economice, sociale, politice şi culturale, atât de importante, rezultate din existenţa minorităţii evreieşti au determinat, aproape inevitabil, un mare număr de referiri şi comentarii pe marginea chestiunii evreieşti în legătură cu, practic, mai toate întrebările majore mai vechi sau mai noi care frământau societatea românească: cu problemele economice, cu cele legate de doctrinele politice, privind naţiunea, statul, spiritul naţional, naţionalismul, identitatea culturală, fondul creştin şi dimensiunea latină ale spiritualităţii române, tradiţia şi modernismul, ideile de rasă, de misiune istorică şi de civilizaţie.

Asemenea referiri, comentarii şi chiar teoretizări de pe poziţii antievreieşti, care nu depăşeau, totuşi, limitele unor reflexe defensive, se întâlneau nu o dată în discursurile lui V. Alecsandri, în pamfletele lui Ioan Slavici, în scrierile economice ale lui P. S. Aurelian, la A. D. Xenopol, în operele filosofice ale lui V. Conta, la B. P. Hasdeu. Din perspectiva naţionalismului integral, s-a referit pe larg la evrei şi problema evreiască şi Mihai Eminescu, după cum din perspectiva poporanismului au făcut-o şi C. Stere şi Nicolae Iorga.

Atitudini ofensive şi acuze mai noi se întâlneau, însă, mai ales în discursurile politice şi parlamentare. Fără a veni din partea unor politicieni de primă mărime, mai cu seamă până în 1880, aceste discursuri vehiculau deja o serie de acuze care, mai târziu, aveau să fie invocate tot mai frecvent: lipsa de loialitate a evreilor faţă de România, intenţia de constituire a unui stat în stat, de subminare a geniului creştin şi latin al românilor, de subminare a naţionalităţii şi rasei, utilizarea forţei oculte a banului şi francmasoneriei.

După 1890, această tendinţă ofensivă şi-a găsit o expresie mai violentă în scrierile şi activitatea politică şi publicistică ale lui A. C. Cuza, care avea să ajungă părintele antisemitismului românesc, ca ideologie şi politică.

Formal, mişcarea antisemită şi-a făcut intrarea în arena vieţii politice româneşti prin ţinerea la Bucureşti a unui Congres antisemit româno-european, între 7 şi 9 septembrie 1886. Deşi nu număra printre lideri personalităţi marcante ale vieţii politice, această mişcare, care îndemna deschis la violenţă contra evreilor, a provocat încă de la început unele incidente de stradă. S-au

https://biblioteca-digitala.ro

făcut, de asemenea, încercări pentru organizarea unei reţele de comitete antisemite în Moldova şi chiar a unui partid naţional antisemit, dar existenţa acestora a fost efemeră.

În 1885, la Bucureşti, s-a fondat - după modelul de organizare al francmasoneriei - un gen de ordin, „Alianţa Antisemită", având printre membri şi pe C. Istrati, ministru al instrucţiunii publice. El a fondat, în 1900, ziarul „Apărarea naţională", într-o vreme când alte câteva ziare antisemite îşi făcuseră şi ele apariţia, fără a rezista vreunul mai mult de trei ani. S-a observat că, deşi efemere, aceste mişcări antisemite prezentau noutatea, spre deosebire de cele ce apăruseră în aceeaşi perioadă în Occident, de a nu instiga împotriva statului, ci de a-l sprijini pe linia naţionalismului extrem, în direcţia „românismului". Incidente şi tulburări de stradă cu caracter antievreiesc s-au produs, în acest context, în anii 1897, la Bucureşti şi 1899, la Iaşi, unde s-a înregistrat şi participarea unui Comitet Naţional al Studenţilor, urmată de crearea, în unele oraşe ale Moldovei, a unor ligi antisemite.

Crearea, în 1910, a Partidului Naţionalist Democrat, de către N. Iorga şi A. C. Cuza şi activitatea acestui partid au contribuit, de asemenea, la vehicularea ideilor antisemite, căci, chiar dacă noul partid nu îndemna la acţiune violentă, în programul lui, inspirat de A. C. Cuza, se enunţau teze ale unei „soluţii naţionaliste a problemei evreieşti", ce urmărea în final, „eliminarea evreilor, înlocuirea lor gradată din toate ramurile de activitate". Partidul Naţionalist Democrat, deşi nu a avut mare pondere în viaţa politică a vechii Românii, s-a bucurat, totuşi, de audienţă, mai ales în mediul studenţilor, al învăţătorilor şi al preoţimii.

Societatea românească a generat, în acelaşi timp, o reacţie de răspuns la ideile şi sentimentele antievreieşti. Această reacţie s-a făcut remarcată prin atitudinile unor personalităţi cu prestigiu incontestabil în viaţa politică şi intelectuală a ţării, ca Petre Carp, Titu Maiorescu şi, tot dintre liderii conservatori, J. G. Miclescu, sau, dintre liderii liberali, Gh. Panu. Activ în combaterea antisemitismului, pe care-l vedea ca o expresie a „naţionalismului sălbatic şi a urii faţă de străini", s-a arătat a fi, prin scrierile sale, şi filosoful şi psihologul Constantin Rădulescu-Motru. Împotriva aceluiaşi curent al antisemitismului şi a agitaţiilor întreţinute de el, a scris, în revista „Viaţa nouă", filologul şi lingvistul Ovid Densusianu, în timp ce, la 1907, s-a remarcat prin combaterea campaniei antievreieşti, în „Adevărul", publicistul Constantin Mille. În literatură, Ion Luca Caragiale, din generaţia clasicilor, dar şi reprezentanţi ai tinerei generaţii de valoroşi poeţi şi prozatori, precum Tudor Arghezi, Mihail Sadoveanu, Gala Galaction, au avut între personajele scrierilor lor şi evrei, ale căror portrete le-au construit cu sentimente de înţelegere şi compasiune.

În această fază a evoluţiei istorice, odată cu izbucnirea războaielor balcanice, în 1912, problema situaţiei populaţiei evreieşti avea să revină în actualitatea politică. Mai ales schimbarea perspectivei în viaţa politică internaţională, dar şi în cea internă, cadrul în care atenţia forţelor politice se concentra în direcţia abordării marilor reforme, agrară şi electorală, au încurajat manifestarea mai vie a unui curent preocupat de reluarea acţiunilor pentru obţinerea emancipării evreilor. În 1910, acest curent reunise mai multe asociaţii care s-au constituit în Uniunea Evreilor Pământeni, organizaţie ce ajunsese, până în 1916, să vorbească în numele a 87 de asociaţii, totalizând 12 000 de membri. Ea şi-a început demersul printr-o petiţie solemnă adresată Camerei Deputaţilor, cerând reexaminarea chestiunii evreieşti „în spiritul imparţialităţii şi justiţiei". Petiţia nu a avut, însă, nici un rezultat; drept urmare, Uniunea a trecut la tactica intervenţiilor pe lângă marile puteri, sperând să obţină emanciparea politică prin presiunile acestora la viitoarele aranjamente de pace privind Balcanii. Ca şi în trecut, cu sprijinul unor organizaţii evreieşti din Anglia, Italia, Statele Unite, au fost sesizate guvernele Franţei, Angliei, Italiei, cărora li s-a solicitat o intervenţie decisivă în determinarea unei formule de emancipare

https://biblioteca-digitala.ro

politică a evreilor din România.

Între timp, în ţară, mobilizarea şi efortul de război din 1913 au generat o reacţie atât de favorabilă în rândul populaţiei evreieşti, prin numărul înrolărilor voluntare, al participărilor la subscripţii, încât s-a recunoscut public faptul că atitudînea evreilor demonstra veritabile sentimente patriotice. Take Ionescu observa cu acest prilej că „evreii s-au comportat foarte bine" şi „din toate părţile şi fără vreo înţelegere prealabilă cuvântul de ordine a fost că va trebui să-i naturalizăm pe evreii mobilizaţi".

Cel puţin soluţia emancipării mobilizaţilor şi a familiilor lor părea certă, fiind susţinută în mediile politice, precum şi de o mare parte a presei, dar momentul euforiei din 1913 a trecut fără ca situaţia să se schimbe. La Conferinţa de pace de la Bucureşti, din 1913, problema emancipării evreilor nu a fost pusă în discuţie, iar promisiunile din 1913 n-au prins viaţă.

Un an mai târziu, în 1914, izbucnirea războiului mondial a plasat problema emnacipării evreilor într-un context general încă şi mai favorabil decât acela al războaielor balcanice.

În perspectiva participării României la război, în scopul întregirii sale ca stat naţional, ideal la care românii aspiraŭ de multă vreme, această problemă, ca şi altele, de altfel, căpăta dintr-o dată o importanţă sporită. În teritoriile de peste Carpaţi - în Transilvania, în Banat -, precum şi în Basarabia şi Bucovina, revendicate în numele dreptului românilor la unitate naţională, exista, de asemenea, o minoritate evreiască. O modificare de statut care să privească toată populaţia evreiască era, deci, inevitabilă, deoarece viitoarea Românie urma să fie, cu certitudine, reînnoită în privinţa rânduielilor ei politice, social-economice, lucru ce-l impunea însăşi amploarea deosebită a aspiraţiilor antrenate de idealul întregirii naţionale. Victoria acestor aspiraţii lăsa astfel să se întrevadă şi speranţa unei emancipări a populaţiei evreieşti.

Cât de apropiat avea să fie momentul ei, în ce context avea să survină, nu erau, desigur, aspecte lipsite de însemnătate.

Din desfăşurarea evenimentelor s-a văzut că, în vreme ce Ion I. C. Brătianu părea decis să aştepte sfârşitul războiului pentru a lua o decizie, populaţia evreiască şi liderii ei doreau ca acest moment să fie cât mai apropiat.

La aflarea ştirii că România s-a decis să părăsească neutralitatea, declarând război Austro-Ungariei, Uniunea Evreilor Pământeni a lansat, chiar la 15/28 august 1916, un apel semnificativ către populaţia evreiască, demonstrând că îşi propunea să grăbească momentul emancipării printr-o chemare la sprijinirea efortului general. Amintind tradiţia atitudinilor patriotice arătate la 1877 şi 1913, ea îi chema pe evrei să-şi pună din nou toate energiile la dispoziţia ţării, „cu scopul de a atinge cât mai curând, cât mai rapid, singurul ţel pe care trebuie să-l avem astăzi în vedere şi care este victoria".

Aproape 25 000 de evrei urmau să fie înrolaţi, în 1916, în armata română, luând parte astfel mai întâi la campania militară dură a toamnei şi iernii 1916-1917. Până la sfârşitul războiului, un număr apreciabil dintre aceştia aveau să-şi dea viaţa pentru întregirea României.

Populaţia evreiască a mai participat la efortul de război şi prin strângerea de fonduri pentru Crucea Roşie, prin voluntari înrolaţi în serviciul sanitar, prin localurile şi mijloacele puse la dispoziţia autorităţilor româneşti.

În primăvara lui 1917, în plin efort de război, de refacere a armatei române şi de pregătire a viitoarei campanii militare care trebuia să ducă la eliberarea teritoriului pierdut, prin câştigarea unor bătălii decisive împotriva ocupanţilor, chestiunea evreiască a revenit în atenţia cercurilor politice româneşti, în împrejurări care conturau importanţa ei şi direcţia în care evoluau lucrurile.

Prilejul l-a oferit problema reformelor în general, pe care izbucnirea revoluţiei din Rusia, intrarea Statelor Unite în război, în aprilie 1917, şi nevoia consolidării moralului armatei române o readuseseră în discuţie. La 6 aprilie 1917, regele Ferdinand promisese pe front soldaţilor reforma agrară şi cea electorală, pe care guvernul român s-a grăbit să le propună, ele intrând în

https://biblioteca-digitala.ro

dezbaterea parlamentului de la Iaşi.

În mai 1917, prin canalele sale diplomatice, guvernul condus de Ion I. C. Brătianu primea, însă, informaţii că omiterea din programul de reforme a unei prevederi în problema evreilor nu scăpase neobservată, mai ales la Londra şi Washington. Pe aceeaşi cale, s-a aflat că „numai prin concesii" în problema respectivă se putea câştiga sprijinul Statelor Unite şi al Angliei în chestiunile financiare şi politice. Ion I. C. Brătianu, care nu credea în necesitatea unei propagande intense în exterior, ar fi întârziat să reacţioneze la aceste ştiri, dar Take Ionescu, apreciind că mişcarea evreilor din străinătate, în primul rând cea din Statele Unite, avusese şi avea o puternică influenţă asupra situaţiei României, era convins că problema drepturilor politice ale populaţiei evreieşti din România trebuie să-şi găsească acum o soluţie definitivă şi, deci, venise momentul să se dea unele asigurări publice. Asigurările au fost date prin ministrul României la Londra, N. Mişu, ele fiind inserate în presa britanică, în sensul că emanciparea evreilor avea să capete, după război, o rezolvare definitivă.

Această linie de conduită explică şi eşecul încercării pe care a făcut-o, în mai 1917, Uniunea Evreilor Pământeni de a anticipa momentul emancipării. Printr-un memoriu, Uniunea a propus oficialităţilor şi parlamentului român să se acorde o emancipare mai grabnică, preferabilă uneia oferite mai târziu, sub presiunea evenimentelor, când guvernul ar fi putut cu greu înlătura impresia că era forţat să o facă.

Asigurări suplimentare au căutat să obţină, la rândul lor, şi organizaţiile evreieşti din străinătate. Foarte active s-au arătat mai ales cele din Statele Unite, unde îndeosebi National Federation of Romanian Jews şi ordinul religios „B'nai Brith" au insistat pe lângă preşedintele Wilson, în 1917 şi 1918, să obţină o promisiune clară că la viitoarele negocieri de pace Statele Unite vor sprijini şi, la nevoie, vor determina o formulă de emancipare a evreilor din România.

Înaintea conferinţei finale de pace, pacea efemeră impusă de Germania prin Tratatul de la Bucureşti, semnat la 24 aprilie / 7 mai 1918, sub ameninţarea ocupării imediate a ceea ce mai rămăsese din România părăsită de aliaţi, a mai adăugat şi ea o filă la istoria emancipării depline a evreilor din vechea Românie.

Articolul 27 al capitolului VII din acest tratat prevedea egalitatea cultelor minoritare cu cultul ortodox pe teritoriul României. Articolul 28 aducea apoi stipulaţii exprese şi ample în virtutea cărora „diferenţa de confesiune religioasă nu poate exercita în România nici o influenţă asupra stării civile şi, în particular, asupra drepturilor politice şi civile". Se prevedea că, până la ratificarea tratatului, guvernul român trebuie să dea o lege prin care evreii urmau să fie încetăţeniţi în bloc. Guvernul Marghiloman a promulgat, în acest sens, la 27 mai 1918, o lege specială „pentru naturalizarea străinilor născuţi în ţară", care acorda cetăţenia evreilor ce serviseră în armata română, celor născuţi în România din părinţi născuţi şi ei în România, celor care făcuseră campania din 1913, precum şi soţiilor şi copiilor celor din toate aceste categorii.

Articolele 27 şi 28 din capitolul VII al Tratatului de la Bucureşti din mai 1917, la includerea cărora un rol important îl avuseseră şi insistenţele organizaţiilor evreieşti din Germania, precum şi legea Marghiloman nu au supravieţuit, totuşi, înfrângerii militare a Germaniei. Reintrată, la 9 noiembrie 1918, în rândul aliaţilor, România a declarat nule prevederile întregului tratat, care nu fusese, de altfel, nici ratificat. Legea Marghiloman a fost şi ea anulată, iar guvernul român, preluat de Ion I. C. Brătianu, a pregătit o nouă legislaţie în această problemă.

După alte insistenţe ale Uniunii Evreilor Pământeni pentru ca emanciparea să fie efectuată în bloc, în vreme ce diplomaţii aliaţi urmăreau şi ei evoluţia întregii chestiuni, guvernul Brătianu a făcut public, la 29 decembrie 1918, un decret-lege care stabilea noul statut provizoriu al populaţiei evreieşti. Decretul, care apărea, deloc întâmplător, chiar înaintea plecării delegaţiei române la conferinţa de pace ce urma să se

https://biblioteca-digitala.ro

deschidă la Paris în ianuarie 1919, prevedea, la art. 1, că locuitorii Regatului, majori, fără deosebire de religie şi care nu s-au bucurat de plenitudinea drepturilor de cetăţenie vor putea dobândi exercitarea acestor drepturi de cetăţenie când vor dovedi, după formele legii de faţă, că sunt născuţi în ţară şi nu au fost supuşi ai unui stat străin. Erau consideraţi naturalizaţi şi făceau excepţie de la prevederile acestui decret mobilizaţii în campania din 1913, în cea din 1916-1918, iar articolul 2 extindea beneficiul cetăţeniei şi la soţiile şi copiii legitimi minori ai mobilizaţilor menţionaţi, la părinţii şi văduvele cu copii legitimi minori ai mobilizaţilor decedaţi în campaniile militare amintite, la văduvele şi copiii legitimi minori ai celor încetăţeniţi individual înainte de războiul mondial. Cererile de obţinere a cetăţeniei aveau un termen de prezentare de trei luni pentru cei aflaţi în ţară şi de şase luni pentru cei aflaţi în străinătate.

Acest decret, deşi admitea naturalizarea - în plus faţă de decretul dat anterior de guvernul Marghiloman - şi pentru evreii născuţi în ţară fără o dovadă că şi părinţii lor se născuseră în România, stabilea o procedură pe care Uniunea Evreilor Pământeni a considerat-o defavorabilă masei populaţiei evreieşti. Uniunea cerea ca legea să fie „o lege de emancipare generală pentru toţi evreii indigeni, fără altă formă de procedură decât o simplă declaraţie". Se imputa, de fapt, decretului din 29 decembrie 1918 că nu excludea arbitrarul magistratului în decizia de admitere a cetăţeniei, că procedura era, în fond, individuală şi că prezentarea unei dovezi în sensul că solicitantul nu a fost supus al unui stat străin era, practic, aproape imposibilă.

Aceste nemulţumiri au deplasat confruntarea, din nou, în afara ţării, la conferinţa de pace. Aici, intervenţiile reprezentanţilor evreilor din ţară şi din străinătate pe lângă delegaţiile marilor puteri, mai ales pe lângă cea a Franţei, dar şi pe lângă acelea ale Statelor Unite şi Angliei, s-au concentrat pentru a obţine o încetăţenire în bloc, simplă, dar şi garanţii internaţionale că ea avea să se menţină în legislatura ulterioară a României. Intervenţiile şi presiunile au avut până la urmă efect, dar au dăunat intereselor generale ale României la conferinţa de pace, în măsura în care atmosfera creată în jurul ţării la conferinţă era defavorabilă, iar interesele urmărite de marile puteri nu se puteau disocia întotdeauna de protestele, intervenţiile şi presiunile lor. Ca urmare, atmosfera rezultată a creat de multe ori delegaţilor români situaţii imposibile, afectând contacte şi întâlniri importante, ca acelea cu preşedintele Statelor Unite, Woodrow Wilson, de pildă, generând frecvent tensiuni şi încordarea relaţiilor.

Într-o încercare de a opri aceste efecte negative, dar şi pentru a preveni înscrierea în tratatul cu Austria a unor prevederi speciale cu privire la regimul minorităţilor, Ion I. C. Brătianu a acţionat pentru o amendare a decretului-lege din 29 decembrie 1918. Un nou decret, din 22 mai 1919, elimina decizia tribunalului în admiterea cererii de încetăţenire, ea fiind înlocuită printr-o simplă declaraţie. O simplă menţiune, în declaraţie, că solicitantul nu a fost supus al unei puteri străine era şi ea suficientă, iar termenul de depunere a cererilor era prelungit. Printr-un alt decret, la 12 august acelaşi an, acest termen s-a prelungit apoi din nou.

Faptul că marile puteri au insistat să impună totuşi noilor state din Europa de Est, inclusiv României, un tratat al minorităţilor, prin care semnatarii trebuiau să asigure nu numai egalitatea acestora din urmă, ci chiar o anumită autonomie, a sfârşit prin a produce „revolta" ţărilor mici la conferinţă. Chiar unii reprezentanţi ai populaţiei evreieşti nu mai erau convinşi că impunerea unui regim special era un lucru bun. Ion I. C. Brătianu a devenit, de altfel, un îndârjit adversar al tratatului minorităţilor, a refuzat semnarea lui şi a trecut la o politică de „rezistenţă" faţă de conferinţă, începând din luna iulie 1919.

În situaţia în care ajunseseră lucrurile, chestiunea evreiască „nu mai exista în România", cum considera primul delegat român, adresându-i-se într-o scrisoare din 6 iulie 1919 preşedintelui Wilson. Chestiunea era „moartă şi

https://biblioteca-digitala.ro

înmormântată", iar „a o reînvia sub indiferent ce formă nu ar fi în interesul nimănui şi ar otrăvi atmosfera din ţară în detrimentul tuturor". Ion I. C. Brătianu urmărea, cu aceste observaţii, să acţioneze în interesul „unei pacificări egale şi definitive" în problema populaţiei evreieşti, dar la conferinţa de pace marile puteri au reuşit să impună tratatul minorităţilor. Nesemnat de Ion I. C. Brătianu, suferind modificări ulterioare, textul tratatului a fost semnat de delegatul României abia la 9 decembrie 1919.

El conţinea asigurări că România avea să respecte şi să nu nege ulterior populaţiilor minoritare şi, în mod expres, evreilor deplina libertate a cultelor şi emanciparea civilă şi politică. La articolul 1 al acestui tratat se preciza, astfel, că „România se angajează că stipulaţiile conţinute la articolele 2 şi 8 ale prezentului capitol vor fi recunoscute ca legi fundamentale şi că nici o altă lege, vreun regulament sau act oficial nu vor fi în contradicţie sau în opoziţie cu aceste stipulaţii şi că nici o lege, nici un regulament, nici o acţiune oficială să nu le stânjenească".

Menţiunea expresă referitoare la evrei se află în articolul 7: „România se angajează să recunoască ca supuşi români, cu drepturi depline şi fără nici o formalitate, pe evreii locuitori ai tuturor teritoriilor României şi care nu pot să se prevaleze de nici o altă naţionalitate".

Prevederile tratatului minorităţilor nu mai prezentau, de fapt, în momentul semnării lui, decât valoarea unei asigurări **post factum**, ceea ce nu fusese cazul cu prevederile Tratatului de la Berlin. Noul statut al populaţiei evreieşti era deja, în 1919, o realitate anticipată prin decretele din decembrie 1918 şi mai 1919. Mai trebuia, desigur, ca viitoarea Constituţie a României Mari să consfinţească definitiv şi să garanteze acest statut.

Dr. ION STANCIU

https://biblioteca-digitala.ro

5. EVREII DIN TRANSILVANIA ŞI DIN BANAT PÂNĂ LA 1918

a. Transilvania

Procesul de aşezare a evreilor în Transilvania este de lungă durată. El începe în secolele evului mediu timpuriu. Primele informaţii demne de încredere provin din responsele veacurilor al IX-lea - al XII-lea. Acestea amintesc participarea evreilor la tranzacţiile de bunuri comerciale, la legăturile comerciale dintre Constantinopol şi lumea germanică, lăsând să se presupună formarea primelor obşti în Ungaria şi Transilvania. Cert este că evreii ocupau în acele timpuri demnităţi importante în aparatul economic al voievodatului, de vreme ce ei sunt controlorii extracţiei de sare. Privilegiile de ordin comercial alternau cu persecuţiile. Edificatoare sunt restricţiile statuate în Ungaria şi Transilvania prin actele din 1222 şi 1234, consecinţe ale măsurilor antisemite luate de papalitate în urma Conciliului al IV-lea de la Lateran, din 1215, precum şi ale celor luate de regele Ludovic I de Anjou în secolul al XIV-lea.

Cel mai important document medieval privitor la viaţa şi organizarea evreilor în teritoriul transilvan datează de la 1623. Este vorba de actul de privilegii acordat de Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei, ca urmare a cererii medicului său, evreul constantinopolitan Abraham Sarsa. Este documentul care deschide epoca reglementărilor moderne. Prin el li se oferea evreilor dreptul de stabilire pe teritoriul ţării, libertatea exercitării credinţelor şi datinilor iudaice, siguranţa îndeletnicirilor, îngăduinţa de a circula fără oprelişti, dorinţa mărturisită a principelui fiind aceea ca, prin „adunarea la un loc a feluritelor neamuri", să contribuie din plin la înflorirea Transilvaniei. Cuvintele lui Bethlen sunt cât se poate de lipsite de echivoc, demonstrând politica sa deschisă, toleranţa faţă de evrei: „...înfăţişându-se deosebita mijlocire a distinsului Abraham Sarsa, medic evreu din Constantinopol, am crezut de bine ca să binevoim a hotărî cu milostivire scutirile de faţă, trecute în rândurile de mai jos, tuturora din neamul evreiesc, care cu îndurata noastră încuviinţare voiesc să se aşeze în ţara noastră a Transilvaniei; am hotărât [ca acele scutiri] să le fie hărăzite cu milostivire şi îngăduinţă şi respectate de toţi locuitorii ţării noastre". Erau anii în care se afirma cercul cosmopolit de la Alba-Iulia, Gabriel Bethlen urmând tradiţia lui Ioan al II-lea Sigismund.

Câteva decenii mai târziu, Dieta nobilimii transilvane reia discuţia privitoare la soarta evreilor de pe aceste meleaguri, hotărând o măsură restrictivă: ei să nu poarte haine militare ungureşti. Gheorghe Rákóczi al II-lea va reveni asupra statutului, remarcând (în 1653) faptul că (în conformitate cu Approbata Constitutio, V, paragraful 82) ei pot practica liber comerţul, având, totodată, dreptul de a se aşeza în Alba-Iulia. Sub Mihai Apafi beneficiază din nou de ocrotirea casei princiare: „...le poruncim la toţi, în mod foarte serios - se scrie într-un document al vremii -, să nu îndrăznească de acum încolo sub nici un motiv să ocărască, să prindă, să păgubească, să ia impozite fie locuitorilor evrei, fie evreilor străini şi să nu-i împiedice în negoţul lor şi să nu permită nici altora să-i supere, altfel nu vor putea evita puternica mea supărare...". Mai apoi, turcii, sub a căror suzeranitate se afla principatul Transilvaniei, aveau nevoie de evrei în această regiune, pe de o parte, pentru comerţ şi diplomaţie cu Europa centrală, pe de alta, pentru obţinerea alimentelor şi fabricarea armamentului necesare armatei turceşti. Nu întâmplător, un segment din rândul lor este originar din Imperiul Otoman. Deci sefarzi. De altfel, repetatele mişcări din regiune vor aduce şi nenumărate convergenţe între aşkenazi şi sefarzi. Aşa se întâmplă, de regulă, în ţările rămase sub ocupaţie ori suzeranitate otomană, în zonele ocupate de habsburgi ori în cele de interferenţă, dobândind un statut de parţială autonomie în faţa marilor puteri. Dacă în Spania evreii se aflau între spanioli şi arabi, în Transilvania ei se aflau între turci şi imperiali. Lucrurile nu sunt identice decât în măsura în care sesizăm şi în Transilvania tragedia Diasporei, constând în nesiguranţa vieţii cotidiene, a vieţii comunitare, în arbitrarul legilor instituite de administraţiile locale sau imperiale, nu puţine provocate de lupta pentru extinderea sferelor de influenţă ale celor două puteri din zonă.

În Transilvania, ordinea feudală era mai birocratizată decât în Moldova şi Muntenia, astfel că statutul juridic al Companiei evreilor are unele particularităţi faţă de acela al breslelor din ţinuturile învecinate. Activitatea Companiei evreilor fusese reglementată de principii transilvani, de legile de bază ale ţării, codificate în constituţiile, aprobatele şi compilatele Transilvaniei. Prevederile lor au rămas în vigoare până în secolul al XIX-lea, unele dintre ele generând o stare insuportabilă pentru cei nou veniţi şi stabiliţi aici. De

https://biblioteca-digitala.ro

pildă, restrângerea domiciliierii evreilor în perimetrul oraşului Alba-Iulia a condus la suprapopulare, alteori la îngreunarea desfăşurării comerţului şi meşteşugurilor. Aşa se explică faptul că mulţi se vor aşeza în alte localităţi, rurale şi urbane, situaţia lor juridică fiind recunoscută de guberniul Transilvaniei printr-o patentă emisă abia în anul 1726; adică, vor intra direct în subordinea Companiei şi Rabinatului din Alba-Iulia. Şi întrucât Alba-Iulia este reluată în posesie de episcopatul romano-catolic, fiind un domeniu medieval al acestuia, Compania evreilor va dobândi un nou statut, nu înainte de a fi implicată în controversele celor ce îşi disputau puterea în cetate. Astfel, între 1716, dată la care Alba-Iulia redevine domeniu episcopal, şi 1751, când autorităţile municipale recunosc noua subordonare a Companiei, evreii trăiesc momente de mare tensiune, fiind nevoiţi să accepte dubla stăpânire. Situaţia este diferită în „partium", adică în regiunile de vest şi nord-vest ale Transilvaniei, unde comunităţile evreieşti, formate în secolul al XVIII-lea, vor depinde de comandamentele militare habsburgice (de pildă, la Oradea) sau de administraţia domenială, în cazul celor de la sate.

Măsurile imperiale din secolul al XVIII-lea se bazează pe o cunoaştere amănunţită a mai vechilor stări de lucruri din Transilvania, când dietele se întruneau spre a dezbate refuzul negustorilor greci, armeni, evrei şi sârbi de a participa, proporţional cu veniturile lor, la cheltuielile publice. Hotărârile sunt luate acum prin scaunele de judecată ale comitatelor, prin consiliile municipale şi magistraturi. Interdicţiile de aşezare sunt numeroase în prima jumătate a secolului. Arbitrare sunt obligaţiile la plata dării militare, la darea anuală; la fel, când familiile de evrei îşi exprimă dorinţa de a se aşeza şi în alte oraşe decât Alba-Iulia. La Cluj şi Dej, formalităţile de admitere în sânul cetăţii vor întârzia mult. Străinii şi, mai ales, evreii ar aduce mari prejudicii locuitorilor - se scrie într-un document din 1722. Motivul? Vânzarea palincii, situaţie pentru care magistratura le îngrădeşte dreptul de a comercializa băuturi alcoolice şi le interzice stabilirea în oraşele amintite. Nu sunt singurele împrejurări când evreul e silit să trăiască în zona extra muros sau la ţară. La Alba-Iulia, suplica adresată, în 1729, de compania comercială a evreilor guberniului Transilvaniei consemnează alte samavolnicii, de data aceasta ale judelui şi ale consiliului orăşenesc. De fapt, încălcarea prevederilor referitoare la evrei se repetă periodic. Sunt necesare, uneori, chiar intervenţiile consiliului gubernial regal, respectiv ale secretarului gubernial, Samuel Köleseri, pentru restabilirea dreptului de liberă exercitare a comerţului. Este ştiut, însă, că în spatele documentelor cu un conţinut restrictiv se află o mentalitate încă limitată la propriile-i precepte medievale, aşa încât istoria hârtiilor emise în cabinete şi cancelarii (de exemplu, bunele intenţii ale lui Gabriel Bethlen şi Mihai Apafi) nu consună întotdeauna cu aceea desfăşurată în realitate. Deseori, omul ignoră hârtia, din neştiinţă sau cu bună ştiinţă. Mai apoi, dispoziţiile de moment, conjuncturile joacă şi ele un rol important în apropieri, în dispoziţia sufletească ce asigură un prim pas spre comunicare şi înţelegere. Nu numai atunci şi în Transilvania se petrec lucrurile astfel.

Sunt multe aspecte care concură la o mai liberă sau o mai restrânsă activitate şi circulaţie a evreilor. Cauzele obiective nu lipsesc nici ele. În 1738, ciuma făcea ravagii în imperiu, ceea ce l-a determinat pe Carol al VI-lea ca, spre a preveni primejdia, să limiteze circulaţia mărfurilor, interzicând accesul în Ungaria, Banat şi Transilvania, nu numai al evreilor, ci şi al sârbilor, al românilor de la sud de Carpaţi, al armenilor. Multe localităţi erau contaminate de boala epidemică; numai astfel răspândirea ei putea fi prevenită. Figurau indicii sigure cu privire la flagel: cazuri suspecte la Ocna-Sibiului, Porumbacu şi Şuşeriţa; la Alba-Iulia, doi evrei, originari din Ploieşti, decedaseră ca urmare a molimei; multe victime erau la Timişoara, unde toată populaţia fusese afectată între 1738 şi 1740.

De unde erau originari evreii din Transilvania, din părţile Sătmarului, Maramureşului şi Bihorului? Rezultatele conscripţiilor din secolul al XVIII-lea arată proveniența lor din Polonia, Germania, Cehia, Ungaria. Într-un document emis la Pressburg (Bratislava) de consiliul locumtenenţial ungar (organ asemănător guberniului transilvan), se consemnează numele protectorilor lor nobiliari din Transilvania: conţii Batthyáni şi Czobor, baronul Palocsay; alteori, ale protectorilor lor nobiliari străini: contele Kaunitz şi principele Lichtenstein din Moravia, principele de Nikolsburg, principele Visnyovszki din Polonia, principele Dietrichstein din Frankfurt ş.a. În Alba-Iulia, lucrurile stau şi nu stau întocmai. Alături de evreii sosind aici din Lublin, Lemberg, Köln, din Moravia şi din Ungaria, se vor aşeza şi cei veniţi din Grecia, Bulgaria, Ţara Românească şi Moldova. Încă o dată, un mixtum compositum se creează, dacă ţinem seama de împrumuturile lingvistice şi mentale funcţionând ca o şansă de supravieţuire în Diaspora. Să ilustrăm cele

https://biblioteca-digitala.ro

spuse, apelând la declarația lui Moises Judas, solicitată, de altfel, tuturor locuitorilor evrei, și nu numai lor, din Alba Carolina (Alba-Iulia) de „guberniul regal și a măritului directorat suprem al camerei cesaro-crăiești din Transilvania, în urma hotărârilor stabilite de comun acord": „M. J., circa 28 de ani, provenind dintr-o familie venită din Turcia, și anume din orașul Nicopole, este de neam evreu, căsătorit. Se află în Transilvania, la Alba-Iulia. Nu are casă proprie, ci este chiriaș. Este în compania evreilor din Transilvania, plătește taxa episcopală, precum și darea țării în valoare de 30 de florini ung[urești] și 40 de den[ari]. Nu contribuie la vreo altă companie în afară de cea amintită. Sub titlul de taxalist, posedă o casă, a cărei taxă comunală se ridică la 30 de fl[orini] ung[urești]. Face comerț între granițele Transilvaniei, cu mărfuri turcești, dar mai ales cu cele aduse de la Viena, de unde are un câștig de 200 fl[orini] ung[urești]". Sau un alt exemplu: „...Aron Isac, circa 48 de ani, originar din Moldova, din orașul Iași, de neam evreu, este căsătorit. Se află în Transilvania de 40 de ani, iar în Alba-Iulia de 30 de ani". Ce se observă? Atât evreii spanioli, cât și evreii germani s-au întâlnit în spațiul noii provincii austriece. Nu numai coabitează, dar sunt și ecoul lumilor din care provin, al civilizației iudaice, dar și al celor cunoscute pe parcursul peregrinărilor.

O legislație foarte semnificativă pentru noua etapă a așezării și organizării evreilor în Transilvania este elaborată în anul 1783, în vremea domniei împăratului Iosif al II-lea. Ea se intitulează: ***Systematica gentis Judaicae Regulatio*** *(Rezoluția regală în domeniul regulamentului sistematic al neamului iudaic) și a fost promulgată de consiliul locumtenențial ungar. Era valabilă pentru Ungaria și Transilvania. Potrivit acesteia, tineretul evreu avea dreptul să frecventeze școli, să studieze în instituții de învățământ proprii, manualele școlare fiind supuse aprobării imperiale. Are dreptul să urmeze cursurile de învățământ superior, cu condiția să cunoască limbile oficiale: germana, maghiara sau sârba. Limba ebraică rămânea să fie utilizată în procesiunile religioase, în studiul cărților de cult. Profesorii puteau fi evrei sau de altă apartenență etnică și confesională. Să fi fost cu putință o atare deschidere? Să fi fost un gest dezinteresat? Dacă vom cerceta ideile timpului, dacă vom reflecta de pe poziția istoricului culturii și civilizației Europei Centrale, vom fi în măsură să formulăm un punct de vedere mai echilibrat. În tot cazul, comprehensiunea se va situa în sfera relativității interpretării faptelor istorice (nicicând liniare). Cu deosebire când e vorba de evrei, cunoscându-se și sâmburele tare al acestei civilizații, absolutizarea fenomenelor e mai mult decât nocivă.*

Așadar, secolul luminilor aduce și în Transilvania o anumită deschidere. Nu e neapărat meritul imperialilor. Cel puțin la nivel intelectual. Cărțile, inclusiv rațiunile noului ev, pătrund prin profesori și studenți, prin funcționarii imperiali, prin negustori și nobili, prin burghezia în formare; renumiți colportatori de carte apar la Cluj, Sibiu, Alba-Iulia, Târgu-Mureș. Alături de discursul religios, își face loc și discursul laic. Antidogmatismul, mai limpede afirmat în Occident, va fi receptat și în mediile aulice din Răsărit. În acel moment are loc o importantă apropiere culturală de valorile iudaismului; bibliotecile particulare achiziționează, prin posesorii lor, tomuri ebraice de mare valoare, cărți de istorie și cultură evreiască. Să amintim în acest sens rolul lui Samuel Köleseri, teolog calvin și ebraist transilvan, care cumpără pentru biblioteca sa un important număr de cărți ebraice tipărite în Occident; între ele, lexicoane și dicționare, manuale de retorică practică și de gramatică, volume de istorie monetară, de istorie antică, biblii. Informația a ajuns până la noi printr-o ***Conscriptio et Aestimatio librorum Samuelis quondam Köleseri de Keresér****. Varietatea titlurilor se explică prin caracterul studiilor enciclopedice ale luministului. Măcar așa și tot vor fi cunoscute în cercuri mai largi, uneori chiar aprofundate, Tanahul, Talmudul babilonian, ceremoniile religioase și civice ale evreilor, geografia biblică, istoria marelui Templu din Ierusalim, sinagoga iudaică etc. Asemenea forme nu sunt izolate, sugerând ridicarea câtorva punți de legătură. De exemplu, preocupările de ebraistică ale lui Ion Budai-Deleanu sunt concludente. Tipographia Universitatis Hungaricae Budae, a cărei activitate modernă începe la 1777, tipărește cărți de ebraică și pentru comunitățile din Transilvania, așa cum o face în toate limbile popoarelor din imperiu. Titlurile cuprinse în* ***Index Librorum Selectorum*** *arată preocuparea pentru cultura, religia și istoria lui Israel. Prin urmare,* ***Systematica gentis Judaicae Regulatio*** *se înscrie într-un context mai larg, într-un curent de idei care dovedește un alt orizont cărturăresc, dar și social-politic. Așa se explică dreptul de a se stabili în toate orașele libere regești, cu excepția celor miniere, dreptul de a desfășura orice activitate economică, religioasă și culturală, respectând contractele, obligațiile, testamentele, cărțile comerciale, documentele și hotărârile judecătorești. Așa se face că actele juridice și publicațiile semnate (de conducerile comunităților) în limba ebraică dobândesc valabilitate pe tot cuprinsul imperiului. Firește,*

https://biblioteca-digitala.ro

interesele Casei vieneze sunt evidente: deschiderea de manufacturi, mai târziu de fabrici; dezvoltarea rețelei comerciale; diversificarea schimbului de mărfuri; o administrare cu folos a manufacturilor; o ameliorare a veniturilor vistieriei; dobândirea de furnizori pentru producerea de armament și echipament militar; încurajarea meșteșugurilor de croitor, sticlar, argintar, aurar, tapițer, tipograf, legători de cărți. Evreii vor avea de suferit și câteva restricții formulate în același document: să-și taie bărbile și să-și germanizeze numele, înțelegând prin aceasta vădite intenții de asimilare.

Nu e lipsit de interes să precizăm că reglementările introduse de habsburgi nu sunt doar simple consecințe ale principiilor despotismului luminat și nu sunt nici altruiste (cum par la prima vedere). Ele se datorează în mare măsură și memoriilor colective formulate de conducerile comunităților, făcute publice pe calea tiparului. Evreii solicitaseră acordarea de condiții asemănătoare grecilor și armenilor, exprimând dorința de a promova o industrie manufacturieră și de a desfășura munci agricole. Interesant este fenomenul din Maramureș (rar întâlnit în Europa, deoarece în puține regiuni evreii au dobândit un asemenea privilegiu), unde, primind pământ, ei își exercită, alături de români, profesiunea de agricultor. Jurisdicțiile rabinice iau act de rezoluțiile oficiale (vezi ***Opinio de Judaeis****), angajându-se să supravegheze companiile comerciale patronate de evrei, la fel cum vor proceda în coordonarea sinagogilor și școlilor. Membrii comunității au dreptul de a frecventa instituțiile creștine de învățământ, dar și obligația de a învăța limba locului în care trăiesc. Prin urmare, reciprocitatea serviciilor este principala caracteristică, deși controversele nu vor înceta în Transilvania secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea.*

Cazul evreilor din Maramureș este semnificativ pentru un important segment. Aici ei veniseră din Galiția, dar și din celelalte ținuturi ale Poloniei și din Ungaria. Persecuțiile poloneze din secolele al XVI-lea și al XVII-lea sunt bine cunoscute, antisemitismul acelui timp, practicat de cnezi și de nobili, nefiind decât un episod dintr-o suită de tristă amintire. Nu e, deci, întâmplătoare deplasarea evreilor spre regiunile înconjurătoare, în perioada de tranziție spre evul modern. În 1780, G. von Windisch semnalează un număr de 1 200 în ținutul Sătmarului (Satu Mare), de 300 în Bihor, fără a aminti de cei din Maramureș, câteva mii de suflete. Potrivit conscripțiilor, ritmul de creștere a populației evreiești din această regiune este ridicat - pe de o parte, din pricina sporului natural, iar pe de alta, din cauza imigrărilor. În cele trei plase de pe malul Tisei, numărul mediu anual de creștere este de 46-47 de persoane. Cel mai de seamă dintre centrele în care se va organiza evreimea este Sighetul Marmației, unde, la începutul secolului al XIX-lea, existau o sinagogă, un rabin și un jude național evreu; în veacurile precedente, evreii au trecut foarte des prin Maramureș, atrași de marile târguri ce se organizau la Baia Mare. Niciodată, până la finele secolului al XVIII-lea, nu s-au așezat aici. Motivul? Inconvenientele create de magistratul orășenesc. Abia în secolul al XIX-lea documentele atestă și aici o prezență, precum, în mediile rurale, împământenirea. După 1850, evreii din Maramureș devin agricultori și păstori, fără a părăsi mai vechile ocupații - negustoria și meșteșugurile. Devin stăpâni pe pământurile cumpărate în munți. Deprind oieritul de la românii maramureșeni. Ridică stâni pe „fonți", după modelul celor românești, prepară brânză cașer și aranjează interiorul stânii după tipul celei maramureșene, iar exteriorul după tipul celei someșene. Variația e în funcție de împrejurări. Stânile evreiești sunt așezate lângă văi, la altitudini mici, spre deosebire de cele ale românilor, aflate la altitudini mari. Până la începutul secolului al XX-lea, stânile evreiești din Maramureș se vor înmulți considerabil. Păstoritul evreiesc se transformă într-o realitate economică imposibil de neglijat, devenind o particularitate istorică, una dintre nenumăratele trăsături ale Diasporei iudaice. Să mai amintim că în Maramureș existau și alte elemente particularizatoare, distincte ale vieții evreiești: comunități de plasă, în fruntea cărora se aflau juzi, asemenea juzilor nobililor, cu atribuții fiscale și administrative. În fruntea mai multor juzi era un prim-jude, reprezentând întreaga evreime din regiune. Se realizează aici, mai mult decât în alte zone ale Transilvaniei, o coabitare fericită între factorii religioși și cei civili.

În secolul al XIX-lea, evreii transilvăneni vor manifesta două tendințe: mai întâi, una conservatoare, stimulată de forma de cult tradițională, ortodoxă; mai apoi una neologă-reformistă, cu înclinație spre simplificarea cultului, spre asimilarea formelor de viață europeană, spre deschiderea către lumea înconjurătoare. În activitățile religioase, dar și în cele culturale, influența hasidismului se face resimțită. Mai atrăgător pentru evreii din Maramureș, hasidismul își va pune amprenta asupra mentalului acestei colectivități. Mulți dintre evrei, învățând carte în școlile imperiale, vor folosi limbile germană și maghiară în mod curent. (În a doua

https://biblioteca-digitala.ro

jumătate a veacului trecut, acestea vor deveni, în nu puține familii, limbi materne). E categoria celor care acceptă integrarea sub multiple aspecte. Cel mai important eveniment din acest secol este emanciparea realizată în anul 1868, promulgată de imperiali în urma unei îndelungate lupte și motivații juridice aduse de evrei, dar și de învățați neevrei. Valabilă pe tot cuprinsul imperiului, legea emancipării va facilita și în Transilvania o mai rapidă înstărire, dobândirea de case, prăvălii, proprietăți, intrarea în servicii publice, exercitarea profesiunilor liberale în condiții onorabile. Ascensiunea burgheziei evreiești în Transilvania sfârșitului de secol al XIX-lea este urmarea emancipării; ea nu poate fi minimalizată, căci principalele burguri - Oradea, Cluj, Brașov, Sibiu, Târgu-Mureș, Satu Mare - sunt considerabil stimulate în dezvoltarea lor economică de această nouă categorie socială. Evreii au dovedit o adaptare foarte bună la spațiul transilvan; conviețuirea, multi și pluriculturalitatea zonei sugerează cum a fost cu putință să se dezvolte aici o stare de civilizație în care ei au jucat roluri dintre cele mai felurite, dar și mai benefice, în finanțe, comerț, școli, meserii, cultură, contribuind la conturarea societății urbane moderne. Sinagogile ridicate de comunități, proiectele de urbanizare la care au participat evreii, fabricile pe care le-au deschis, societățile întemeiate, băncile și magazinele stăpânite ori conduse de ei sunt exemple cât se poate de concludente cu privire la locul lor în istoria Transilvaniei.

Contradicțiile politice (de la începutul secolului al XX-lea) n-au rămas fără ecou în comportamentul și atitudinea evreilor din Transilvania în timpul primului război mondial și în anii imediat următori. Era perioada în care, în urma îndelungatelor eforturi, ei au ajuns la un standard acceptabil al vieții tuturor categoriilor sociale. Era însă și epoca în care imperiul dualist arăta semnele cele mai evidente ale îmbolnăvirii sale. Suita de conflicte interetnice, lupta pentru emancipare a popoarelor și, deci, intenția ieșirii lor de sub stăpânirea Austro-Ungariei se vor resimți și în viața comunităților evreiești. Sionismul politic este din ce în ce mai activ, fiind prezent și în Transilvania, unde, în primul deceniu al secolului, apare o publicație cu o asemenea orientare. Organizațiile evreiești, presa evreiască, personalitățile vieții culturale și economice se confruntă din când în când cu atitudinile antisemite ale grupărilor politice extremiste. Totuși, climatul central-european își va fi pus amprenta, iar discriminările existente atunci în multe dintre statele est-europene nu se manifestă față de evreii din cadrul imperiului. Evreul din Transilvania nu va reprezenta modelul negativ pentru mișcarea naționalistă; nu va fi „țapul ispășitor" invocat de antisemitismul din Vechiul Regat. După Unirea Transilvaniei cu România, la 1 Decembrie 1918, evreii din fosta provincie austro-ungară decid să adere la actul de la Alba-Iulia. Comitetul populației evreiești din Transilvania, reunit la 18 martie 1919, în București, acceptă, fără rezerve, Declarația de la Alba-Iulia, subscrie la programul și la stipulațiile privind libertatea națională: folosirea limbii materne în școli, în administrație, reprezentarea proporțională în parlament și guverni, drepturi egale sub raport administrativ, religios și cultural, libertatea cuvântului le sunt garantate. Firește, multe diferențe existau între evrei din Transilvania și cei din Vechiul Regat; ele erau de natură culturală, mentală, lingvistică. Îi uneau, în schimb, religia și lupta împotriva antisemitismului, care în anii interbelici va atinge apogeul în raport cu întreaga istorie modernă a României.

Câteva nume de personalități ar putea întregi imaginea asupra evreilor din Transilvania până la 1918. Între acestea, rabinii figurează la loc de frunte, atât prin contribuția la viața culturală, prin cota de reprezentanță în fața autorităților, cât și, nu în ultimul rând, prin erudiția lor, prin meritele lor în conservarea și propagarea marii culturi ebraice. De pildă, la Alba-Iulia, ei vor fi în mod constant principala referință: Iosif Reisz Auerbach (1742-1750, anii de rabinat); Jonathan Trebitsch (1752); Salom Zeligb, Saul Kohen (1754-1757); Jochanan ben Izsák (1758-1760); Benjámin Zeeb Wolff (1764-1777); Mózes ben Samuel Levi Margolioth (1778-1817); Jakob ben Mozes (1818); Menachem ben Ioshua Mendel (1818-1823); Ezekiel ben Iosef Paneth (1823-1845); Friedmann Abraham (1846-1872).

Dintre cărturarii evrei din Transilvania veacului al XIX-lea, un rol excepțional l-au avut: Henrik Finály, a cărui carieră științifică este legată de marile instituții de la Cluj (Universitatea, Muzeul Transilvaniei, Asociația Muzeului Transilvaniei), dar și de Academia Ungară de Științe, al cărei membru a fost; a studiat matematica, astronomia, dar s-a remarcat prin studiile fundamentale realizate ca specialist în filologie clasică, arheologie și istorie; Henrik Marczali, istoric de faimă, autorul unei ***Mari istorii a lumii****, tipărită în 12 volume, al unei* ***Istorii a Ungariei****, al mai multor monografii, membru al Academiei Ungare de Științe începând cu anul 1893; Ignác Acsády, cu însemnată contribuție la dezvoltarea istoriografiei sociale și*

https://biblioteca-digitala.ro

economice din Transilvania şi Ungaria, autor al mai multor monografii şi sinteze istorice, membru corespondent al aceleiaşi academii; Dávid Angyal, care a depus o lungă şi valoroasă activitate ştiinţifică şi didactică în prima jumătate a secolului nostru, fiind, între altele, profesor la Universitatea din Budapesta, director al Institutului de Studii Ungare din Viena, editor (de la 1912 până la 1922) al prestigioasei publicaţii „Történeti Szemle", specialist de primă mărime în istoria şi cultura Europei centrale.

Documentar întocmit de dr. VICTOR NEUMANN

b. Banat

Există un indiciu în legătură cu o posibilă viaţă comunitară evreiască în Banat, datând din veacul al XVII-lea: anume, o piatră tombală, aflată în cimitirul din Timişoara (Calea Lipovei), are înscris pe ea numele lui Assael Azriel, medic chirurg şi rabin, care a murit în anul 1636. Pe de o parte, cimitirul, pe de alta, profesiunea de rabin sugerează un început de viaţă evreiască la Timişoara, în vremea în care Banatul era sangeac turcesc, fiind încorporat unei alte forme administrative a Imperiului Otoman, paşalâcul de Buda. Supoziţia, chiar dacă nu e însoţită de o mărturie documentară, pare, totuşi, plauzibilă, deoarece în oraşele apropiate Timişoarei - Belgrad, Vârşeţ - sau mai îndepărtate (dar aparţinând aceleiaşi zone geografice) - Sarajevo, Ragusa -, comunităţile de sefarzi sunt o realitate istorică.

Cele dintâi piese arhivistice care vorbesc de o organizare evreiască în Banat datează din 1739, şi, respectiv, 1743. În primul caz, o conscripţie provenind din arhivele statului ungar atestă componenţa variată a comunităţii din Timişoara, din care se formaseră cele două obşti: sefarzi şi aşkenazi. Documentul precizează condiţia populaţiei evreieşti din oraşul bănăţean, aceea de tolerată, aidoma celei de pe întreg cuprinsul Imperiului habsburgic. O a doua mărturie provine din arhivele comunităţii evreieşti din Timişoara şi indică acceptul imperial (respectiv, al comandantului trupelor austriece staţionate la Belgrad, contele Georg Olivier Wallis) privind transferul populaţiei evreieşti din cetatea Belgradului în cetatea Timişoarei. Conscripţiile din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea arată că evreii s-au mai aşezat în: Caransebeş, Lugoj, Arad. La 1774, potrivit statisticii funcţionarului imperial J. J. Ehrler, în Banat „numărul evreilor este de 340 de suflete"; cifra este foarte aproximativă şi ea se referă mai degrabă la Timişoara şi împrejurimi decât la întreaga regiune.

În vreme ce, în Transilvania, comunităţile se aflau în subordinea guberniului, doar acesta putându-le permite aşezarea, în Banat, mişcarea demografică se desfăşoară sub directa coordonare a administraţiei militare de la Timişoara sau a celei din Serbia. Sunt situaţii când funcţionează raporturi între conducerile comunităţilor şi consiliul locumtenenţial ungar, în speţă, după 1779, când Banatul intră într-o nouă formă administrativ-teritorială, fiind încorporat Ungariei. La Timişoara, Lugoj, Caransebeş, evreii admişi în cetăţi (întotdeauna pe baza unei taxe impuse de autorităţile imperiale, a dovedirii utilităţii lor în domeniile meşteşugurilor, comerţului şi profesiilor liberale, precum şi în funcţie de starea sănătăţii fiecărei persoane) sunt foşti locuitori ai Belgradului şi Ragusei, ai Nicopole-lui şi Rusciuk-ului, deci sefarzi (spanioli). Ei au organizat ceea ce documentele consemnează sub numele de „Spanische Judengemeinde". Evreii care s-au născut la Buda, Viena, Pressburg (Bratislava de astăzi), Cracovia erau aşkenazi, alcătuind - potrivit aceloraşi ***Conscriptio Judaeorum*** *- „Deutsche Judengemeinde". Scurtă vreme, evreimea spaniolă şi cea germană au format două comunităţi distincte. Începând cu anul 1743, administraţia imperială încearcă să instituie cu forţa o singură comunitate, hotărând alegerea unui singur conducător, fără a ţine seama de obişnuitele alegeri interne. În general, organizarea era dependentă de ceea ce dicta Casa de Habsburg. Viena avea să exercite, periodic, controlul asupra evreilor din Banat, ceea ce nu înseamnă că viaţa culturală nu se putea desfăşura conform prescripţiilor iudaice sau că nu exista o anumită libertate a deciziilor privind activităţile interioare ale comunităţilor. Uneori, regulamentele fixate de Viena nu erau întru totul respectate. Cert este că, după unirea celor două comunităţi, evreii germani vor juca rolul de coordonatori, fiind preferaţi de administraţia imperială. Se instaurează un gen de colaborare, ceea ce presupunea o subordonare. Rabinul, judele evreu, precum şi funcţionarul de legătură redactau toate documentele în limba germană, socotelile fiind înaintate la început, spre verificare, administraţiei locale, mai apoi, celei vieneze; e vorba de taxele*

https://biblioteca-digitala.ro

obligatorii, de aşa-zisele impozite, statutul evreilor rămânând acela de tolerat până la 1867, când e recunoscută emanciparea lor pe tot cuprinsul imperiului.

Ordonanţa din 1776 - „Judenordnung" - îi priveşte direct pe evreii din Banat şi arată că împărăteasa Maria Tereza decretase o politică antievreiască de inspiraţie medievală. Legile cuprinse în „Judenordnung" erau dictatoriale şi, chiar dacă nu toate au fost puse în aplicare sau respectate de comunităţile regiunii, reflectau caracterul discriminatoriu aplicat de Casa imperială. Deciziile din 1776 prevedeau ca, la Timişoara, de exemplu, comunitatea să nu poată număra mai mult de 45 de familii (deşi la acea dată erau stabilite deja aici 76 de familii), cărora să li se adauge un rabin, un dascăl şi doi cantori. Săptămânal, comisarul local trebuia să verifice tabelul cu numele celor decedaţi şi cu acela al nou-născuţilor; nici un evreu nu se putea căsători fără permisiunea administraţiei cezaro-crăieşti; conducătorii urmau să fie aleşi fără a se ţine seama de apartenenţa rituală; evreii nu aveau voie să ia în casele lor creştini, respectiv, să ţină servitori creştini. Acestea, sub masca aşa-ziselor legi protecţioniste. Pe de altă parte, tot habsburgii sunt aceia care admit ridicarea a două lăcaşe de cult în anul 1762 - o favoare acordată de Viena şi posibilă în urma intervenţiei baronului Diego d'Aguilar, administratorul şi intendentul general al monopolului de tutun austriac, protector şi mecena al evreilor sefarzi din Timişoara.

*Legislaţia din secolul al XVIII-lea a încurajat doar anumite categorii de evrei. Numai cei mai bogaţi au fost primiţi în cetăţi ca Timişoara, Lugoj, Arad. Evreul cerşetor nu avea dreptul să intre în ţara Banatului. Comercianţii ambulanţi erau opriţi la graniţă, cu excepţia perioadei iarmaroacelor. În pofida restricţiilor, comunităţile se vor dezvolta, evreii jucând un rol important în industrializarea oraşelor, în asigurarea relaţiilor comerciale cu marile centre europene, în dezvoltarea finanţelor. În secolul al XIX-lea, populaţia evreiască a Timişoarei creşte la: 1 200 de persoane, în 1840; 2 202, în 1858; 4 870 (15% din totalul populaţiei), în 1890; 6 728, în 1910. În oraşele bănăţene, evreimea a format o puternică burghezie liberală, simbolizând acea clasă de mijloc pe care avea să se sprijine autoritatea vieneză şi care a contribuit mult la instituirea stării de civilizaţie proprie Europei Centrale. În satele şi comunele Banatului, evreii se ocupau cu meşteşugurile şi micul comerţ sau erau medici, farmacişti, notari, funcţionari, profesori, învăţători. În localităţile ceva mai mari, s-au organizat comunităţi, ca, de pildă, la Buziaş, Lipova, Nădlac, Vinga, Făget, Recaş, Deta. În a doua jumătate a secolului trecut, funcţionau în Banat trei tipuri de comunităţi: **ortodoxă**, păstrând tradiţiile şi formele de exprimare religioasă din vechime; **neologă**, adeptă a reformelor, a deschiderii spre societatea laică, modernă; **status-quo**, deseori indecisă, oscilând între comunitatea ortodoxă şi cea neologă. După congresul general evreiesc din 1868, comunitatea din Timişoara se declară neologă. Comunitatea ortodoxă se va constitui separat, în anul 1871, iar sinagoga acesteia va fi construită în anul 1895. Abia după al doilea război mondial, comunităţile se vor reuni, prin ordin guvernamental.*

Primele şcoli evreieşti demne de luat în considerare datează din 1825, la Timişoara, din 1832, la Arad şi, din 1833, la Lugoj. Până atunci funcţionaseră doar şcolile de pe lângă sinagogi, ieşivele locale. Evreii puteau, conform regulilor Casei de Habsburg, să frecventeze şcolile oficiale, folosind una dintre limbile recunoscute de imperiali: germana, maghiara, sârba. În şcolile evreieşti, limbile de instrucţie au fost: ebraica, germana, idiş şi maghiara. După unirea Banatului cu România, în 1918, între limbile de instrucţie din şcolile evreieşti va figura şi româna.

Dr. VICTOR NEUMANN

https://biblioteca-digitala.ro

6. EVREII DIN ROMÂNIA MARE (PERIOADA 1919-1944)

Pentru evrei, ca şi pentru toate celelalte minorităţi etnice, înfăptuirea Marii Uniri din 1918 a însemnat începutul unor procese social-economice, cultural-spirituale etc. ce au marcat o nouă etapă în devenirea acestei colectivităţi din spaţiul carpato-danubiano-pontic. Prin întregirea ţării, numărul evreilor a crescut considerabil - în pofida unei natalităţi uşor involutive şi a unei balanţe migraţioniste deficitare. România, unită în hotarele sale istorice, avea, în 1930, o suprafaţă de circa 300 000 km² şi o populaţie de 18 milioane de locuitori. În acelaşi an, în România Mare trăiau 756 930 de evrei, repartizaţi procentual, faţă de totalul populaţiei ţării, după cum urmează: 10,9% în Bucovina; 7,2% în Basarabia; 7,0% în Crişana - Maramureş; 6,7% în Moldova; 2,5% în Transilvania; 2,3% în Muntenia; 1,5% în Banat; 0,5% în Dobrogea şi 0,2% în Oltenia. În Bucureşti locuiau, în 1930, 76 480 de evrei - circa 12% din totalul populaţiei Capitalei. Procentele de mai sus, oscilând în jurul unei medii pe ţară de 4,2%, reflectă varietatea condiţiilor de dezvoltare istorică a populaţiei evreieşti în diferitele ţinuturi şi localităţi. După Marea Unire din 1918, România include în noile ei graniţe provinciile Transilvania, Banat, Basarabia, Bucovina şi partea de sud a Dobrogei (încă din 1913). Populaţia evreiască, de la 230 000, înainte de război, se triplează astfel, situându-se, în statistica minorităţilor etnice, pe locul al treilea, după maghiari şi germani.

Aceste noi provincii aduc, însă, o populaţie evreiască preponderent rusofonă (în Basarabia), germanofonă (în Bucovina), maghiarofonă (în Ardeal): aşadar, de limbă şi cultură neromânească. Evreimea din aceste provincii fusese încetăţenită şi oarecum integrată economic în vechile state aparţinătoare, mai de mult sau mai de curând, în raport cu cea din Vechiul Regat. Includerea acestor evrei în România Mare şi alături de evreimea regăţeană nu s-a dovedit de la început lesnicioasă. Dificultăţile s-au atenuat, însă, cu timpul, unificarea „românească" a tuturor evreilor din ţară fiind mai curând un fapt social-economic decât unul cultural-comunitar, ceea ce, de altminteri, explică, în parte, unele tensiuni interne intraevreieşti, unele particularităţi sociale şi culturale, pe provincii, oglindite chiar şi în unele aderenţe politice specifice. Deosebiri puteau fi, de altfel, constatate şi la românii înşişi din provinciile alipite. Este motivul pentru care integrarea tuturor acestora, evrei şi neevrei, în România Mare, realizarea interferenţelor cultural-spirituale, contopirea lor au constituit un proces mult prea complex pentru cadenţa istorică scurtă, din perioada interbelică. Dar tocmai politropia culturală evreiască din România întregită, precum şi diferenţierile benigne menţinute în provincii au sporit cromatica spiritualităţii acestei etnii, determinând contribuţia ei plurală atât la cultura românilor, cât şi la aceea a celorlalte naţionalităţi de pe teritoriul statului român, inclusiv la cultura evreiască însăşi.

Încetăţenirea în masă a populaţiei evreieşti are loc imediat după primul război mondial şi după Marea Unire din 1918, la care evreii au aderat în majoritate; drepturile cetăţeneşti din provinciile unite cu România preexistând, n-au fost puse în discuţie. S-a creat astfel premisa unei ample activităţi civice, economice şi social-politice pentru o populaţie dinamică şi cu oarecare exerciţiu pe acest tărâm. Nu fără tensiuni şi contradicţii, evreii îşi fac din ce în ce mai simţită prezenţa în viaţa economică, izbutind ca în anul de maximă dezvoltare antebelică a ţării - potrivit datelor cuprinse în *Enciclopedia României*, editată în 1940 - să deţină 31,14% din totalul întreprinderilor comerciale şi industriale (procent, ce-i drept, inegal repartizat pe provincii: în timp ce în Oltenia procentul era de 3,72, iar în Dobrogea de 5,2, în Basarabia acesta atingea 63,17, iar în Moldova 56,12).

Populaţia evreiască din România se concentra, în principal, în oraşe, cifrându-se, în 1930, la 530 235, ceea ce reprezenta 14,4% din totalul populaţiei urbane a ţării. Structura socio-profesională a populaţiei evreieşti în perioada

https://biblioteca-digitala.ro

interbelică - deşi anevoios de evaluat din pricina insuficienţei datelor şi investigaţiilor în materie - înfăţişează un profil dominat de categoria persoanelor active în domeniul bancar, al comerţului şi al industriei, urmate imediat de categoria de meseriaşi şi muncitori şi, la oarecare distanţă ca pondere, în ordine descrescândă, de categoriile liber profesioniştilor, corpului didactic, funcţionarilor şi, paradoxal, de cei cu aşa-zise ocupaţii independente diverse (totalizând - potrivit datelor recensământului din 1930 - nu mai puţin de 105 407 persoane).

Un capitol special din volumul de faţă este consacrat participării evreilor la viaţa economico-industrială a ţării, în această perioadă, fapt pentru care nu vom include aici respectiva problematică.

Simptomatic pentru tendinţa populaţiei evreieşti de a se implica în ramurile economice şi sociale care solicitau la maximum aptitudini şi caracter întreprinzător, ştiinţă de carte etc. este faptul - semnalat de aceeaşi *Enciclopedie a României* - că, în perioada 1921-1936, un procent de 7,6% dintre copiii evrei înscrişi în şcolile elementare ajungeau să absolve învăţământul universitar, în timp ce procentul copiilor români era doar de 1,5%.

Evreii încep să participe şi la viaţa politică (partide, parlament ş.a.), contribuind la consolidarea statului naţional unitar român, la dezvoltarea democraţiei şi pluralismului, la modernizarea socială şi sincronizarea României cu alte state civilizate ale Europei. Formele acestei participări erau diverse: de la activităţi militante în rândul partidelor democratice şi muncitoreşti până la militantismul politic presupus de o organizaţie politică proprie sau de mişcările sioniste în evidentă creştere în epocă.

Reformele din anii 1917-1923 au schimbat radical, în România, după cum se ştie, vechile structuri sociale şi politice: legea agrară din 1921 a desfiinţat practic marea proprietate, proliferând micile proprietăţi; în 1919, se introduce sufragiul universal - cu milioane de votanţi, inclusiv evrei, care încep să se bucure, în masă, de drepturi cetăţeneşti; pe arena politică a ţării apar numeroase partide, interesate în folosirea diversă a corpului electoral, inclusiv a celui evreiesc, organizat sau informal. Partidul Liberal, Partidul Ţărănesc, apoi Naţional-Ţărănesc, Partidul Poporului, Partidul Naţional-Democrat (al lui Nicolae Iorga), precum şi partidele de la stânga eşichierului politic românesc, uneori chiar şi unele partide de centru-dreapta, toate aflate pe arena politică dintre cele două războaie mondiale, aveau în obiectivul lor, într-un fel sau altul, şi atragerea electoratului alcătuit din evrei. Începând din anul 1920, aproximativ 165 000 de evrei s-au putut prezenta la urne, iar din 1930, circa 200 000. În 1932, 17 partide s-au prezentat la urne: votul evreiesc n-a fost desconsiderat decât de dreapta naţionalistă. Evreii votau până şi pentru averescani şi liberalii disidenţi („georgiştii"), care, în 1936, numărau în rândurile lor şi evrei.

Un sinoptic al distribuirii mandatelor şi al parlamentarilor evrei, aleşi pe listele unor partide din cele menţionate, sau reprezentând înjghebări politice evreieşti - Blocul Evreiesc (B.E.), Uniunea Evreilor Pământeni (U.E.P.), ulterior transformată în Uniunea Evreilor Români (U.E.R.); Partidul Evreiesc (P.E.) ş.a., aflate pe aceleaşi liste sau pe liste separate, evidenţiază următoarele:

- în alegerile din 1919, figurează doi deputaţi evrei din Basarabia;
- în alegerile din 1920, figurează doi deputaţi evrei pe listele diferitelor formaţiuni socialiste;
- în alegerile din 1922: 5 deputaţi pe lista liberalilor; 1 deputat pe lista Blocului Evreiesc;
- în alegerile din 1926: 1 deputat pe lista averescanilor, 2 deputaţi pe lista independenţilor;
- în alegerile din 1927, U.E.R. obţine locuri pe liste liberale, iar „evreii naţionali" (B.E.) pe liste ale P.N.Ţ.;
- în alegerile din 1928, U.E.R. obţine, pe liste ale P.N.Ţ., 4 deputaţi, care vor crea chiar un „Club Parlamentar Evreiesc", în care vor intra şi alţi deputaţi evrei (S. Rosenberg, A. Weiss, N. Hegedus, ca şi senatorul de drept, Şef-Rabinul Niemirower);
- în alegerile din 1931, U.E.R. obţine, pe liste

https://biblioteca-digitala.ro

ale P.N.D., 7 locuri de senatori evrei; Partidul Evreiesc, pe listă aparte, obţine 4 locuri de deputaţi (doi din Transilvania, doi din Bucovina);

- în alegerile din 1932, U.E.R. obţine, pe listele partidelor reunite în Frontul Economic, 4 deputaţi; Partidul Evreiesc, pe liste aparte, obţine cinci parlamentari;

- în alegerile din 1933, U.E.R. obţine, pe liste ale P.L., trei locuri parlamentare; Partidul Evreiesc, pe liste aparte, nu obţine nici un loc;

- în alegerile din 1937, nici U.E.R., pe liste comune, şi nici P.E., pe liste separate, nu obţin locuri în parlament.

Noile alegeri pentru care se pregătea guvernul Goga-Cuza, la începutul anului 1938, nu s-au mai ţinut, iar sistemul de reprezentare pseudo-parlamentară, introdus de dictatura regală, a exclus minoritatea evreiască din grupul naţionalităţilor cu drept de reprezentare.

Analizând orientarea evreilor ce au reprezentat în forul legislativ diverse partide sau/şi organizaţii politice evreieşti, trebuie să arătăm că alegerea în parlament a unor deputaţi de origine evreiască nu însemna, **eo ipso**, că toţi aceştia exprimau, nemijlocit, interesele populaţiei evreieşti sau că aderau la programe politice specifice. Mulţi dintre deputaţi exprimau, în primul rând, orientările politice ale partidelor din care făceau parte, întocmai ca şi fruntaşii evrei din alte organisme politice statale. În ceea ce priveşte reprezentarea expresă a evreilor în viaţa politică a ţării, după programe proprii, ale unor înjghebări ca Blocul Evreiesc, Uniunea Evreilor Români, Partidul Evreiesc, nu trebuie să se înţeleagă că deputaţii astfel angajaţi neglijau în vreun fel susţinerea intereselor generale ale ţării. Analiza intervenţiilor lor în parlament spulberă stereotipurile formulate în acest sens de unele cercuri antisemite.

Activitatea parlamentarilor evrei, fie că ei reprezentau diverse partide, fie că îi reprezentau nemijlocit pe evrei, se înscria în sensul întăririi democraţiei şi statului de drept. Astfel, parlamentari ca Adolf Stern (U.E.R.), pe listă a P.N.Ţ., între 1922 şi 1926; Maier Ebner, Horia Carp, Wilhelm Filderman (U.E.R.) sau toţi cei din Clubul Parlamentar Evreiesc (creat în 1928, de deputaţii M. Ebner, Theodor Fischer şi M. Landau) îmbinau fericit pledoaria lor pentru apărarea evreilor cu aceea privind interesele generale ale democraţiei. Senatorul de drept, Şef Rabinul dr. Iacob Niemirower, se afla în fruntea acestei orientări.

O seamă de parlamentari de origine evreiască ţineau, însă, să nu-şi depăşească poziţiile stricte de exponenţi ai partidelor - liberal, naţional-ţărănesc, naţional-democrat etc. - pe care le reprezentau. Aprecierea poate fi extrapolată la o seamă de alţi oameni politici evrei, care - în locurile de răspundere pe care le-au deţinut ca fruntaşi politici sau ca membri în delegaţii politice, de stat etc. - nu acordau intereselor etnice vreun rol în activităţile de reprezentare depuse. Cazul avocatului S. Rosenthal, ales să joace un rol deosebit în delegaţia guvernamentală la Conferinţa de pace din 1919, este convingător în acest sens. Şi asemenea exemple nu sunt singulare. Iar parlamentarii U.E.R. sau cei de orientare naţională evreiască, inclusiv sioniştii, în acţiunile lor de reprezentare specifică, în ţară sau în afară, nu rupeau niciodată interesele evreilor de cele generale ale României.

În reprezentarea evreilor în viaţa politică a ţării, înjghebările politice evreieşti - U.E.P. (1910-1923), U.E.R. (1923-1940), Partidul Evreiesc (1928-1940), Blocul Evreiesc (1920-1924) - sau parlamentarii din Clubul Parlamentar Evreiesc (1928) au militat pentru aplicarea principiului egalităţii cetăţeneşti şi pentru respectarea Constituţiei.

Contrar unor stereotipuri **en vogue**, potrivit cărora evreii ar fi contribuit prin aceste demersuri la deteriorarea **imago**-ului României, faptele demonstrează contrariul. În perioada dintre războaie, evreii îşi apără drepturile proprii, susţinând tocmai marile cuceriri democratice ale ţării.

La Paris, evreul Honigman, ziarist reputat, conduce o publicaţie menită să acrediteze în Vest o imagine cât mai favorabilă a României,

https://biblioteca-digitala.ro

îndemnând la sprijinirea politicii externe şi interne democratice a ţării.

Atunci când se aflau în străinătate, în calitate oficială sau neoficială, personalităţile evreieşti apărau interesele României întregite. În acelaşi sens acţionau şi marile personalităţi evreieşti invitate să viziteze România. Iată doar un exemplu în acest sens: în 1927, când Chaim Weizmann, preşedintele Organizaţiei Sioniste Mondiale, vizitează Bucureştiul, la mitingul ţinut la Templul Coral acesta îi întâlneşte pe I. G. Duca, R. Franasovici şi pe primarul Capitalei. La recepţia organizată de Asociaţia Prietenilor Universităţii din Ierusalim, în prezenţa lui Ch. Weizmann, mai iau parte la un colocviu comun profesorii Disescu, Gusti, Rădulescu-Motru, Gerota, Minovici, Trancu-Iaşi, Gr. Iunian. Ch. Weizmann este primit de către Ion I. C. Brătianu şi N. Titulescu.

În 1930, când fruntaşul evreu Nachum Sokolov vizitează România, sau, în acelaşi an, cu prilejul vizitei făcute de W. Jabotinski (conducătorul unei puternice organizaţii sioniste), respectivii fruntaşi ai sionismului mondial sunt puşi în contact cu oameni politici ai României şi stabilesc relaţii utile ţării.

La rândul lor, acţiunile evreilor din străinătate, originari din România, desfăşurate la New York, ca şi la Londra şi la Paris, se dovedesc a fi în sprijinul valorilor politice democratice şi al spiritualităţii româneşti. La întoarcerea sa din S.U.A., în preajma anilor '30, savantul şi omul politic N. Iorga are cele mai elogioase aprecieri cu privire la prestaţia evreilor originari din România, în ceea ce priveşte sprijinirea ţării.

Relatarea, pe scurt, a unor aspecte preponderent politice din devenirea evreimii locale între 1919 şi 1944 arată că, în acest sfert de veac, istoria minorităţii evreo-române a fost mai densă şi mai contradictorie ca oricând: încetăţenire globală şi drepturi civice moderne pentru toţi, pe de o parte, marginalizare civico-politică totală şi primejdia nimicirii, în anii '40-'44, pe de altă parte; implicarea masivă în noile structuri ale ţării - în economie, societate, cultură -, pe de o parte, excluderea cvasitotală la finele perioadei, pe de altă parte ş.a.m.d.

La întrebarea: „Ce au făcut evreii pentru România în această relativ scurtă perioadă istorică?", se poate răspunde relevând primii termeni ai contradicţiilor de mai sus; la întrebarea: „Ce au intenţionat extremiştii români să facă din evreii ţării?", se întrevede răspunsul din faptele (şi teoriile subiacente lor) presupuse de ultimii termeni ai contradicţiilor semnalate.

În volumul de faţă, sfertul de veac avut aici în vedere este şi el ilustrat prin relevarea contribuţiilor pozitive rezultate din interferenţele benigne ale evreilor cu întreaga populaţie a ţării: cu întreprinzătorii şi artizanii vieţii economice, cu oamenii oraşelor - dar şi cu cei ai satelor -, cu funcţionarii, cu tineretul studios, cu intelectualii, cu oamenii politici etc.

România interbelică, după cum se ştie, a fost, sub raport economic, economico-agrar în speţă, o mare exportatoare de cereale; în comerţul cu grâne, evreii au jucat un rol ce nu poate fi subestimat.

În domeniul economiei industriale din perioada interbelică, se ştie că întreprinderile au progresat continuu, culminând în anul de referinţă 1938 prin cota valorilor ei cele mai ridicate. Evreii au beneficiat şi ei, indirect, de politica protecţionistă activă de apărare a industriei naţionale.

În urbanistică, evreii, ca locuitori cu precădere ai oraşelor, au contribuit la dezvoltarea fondului locativ cu sute de blocuri moderne şi mii de locuinţe, uneori construite după proiecte avangardiste ce spărgeau monotonia construcţiilor tip.

În cultură şi învăţământ, datele indică dimensiunile populaţiei şcolare de origine evreiască - factor evident pozitiv sub raportul integrării, dar nescutit de toate contradicţiile sociale ivite în epocă, atât prin mişcările studenţeşti, cât şi prin agitarea unor sloganuri care cereau **numerus clausus** şi chiar **numerus valachicus** în învăţământ.

Intelectualitatea epocii interbelice, inclusiv lumea artistică şi scriitoricească din România, a cuprins în rândurile ei, în răstimpul sfertului de

https://biblioteca-digitala.ro

veac analizat aici, creatori evrei în toate domeniile artei, literaturii, ştiinţelor teoretice şi aplicative, disciplinelor umanistice - nume cunoscute şi recunoscute în cultura română. Evocarea aici a oricăreia dintre personalităţile afirmate într-un tărâm al culturii sau altul n-ar face decât să repete ceea ce se află descris **in extenso** în capitolele lucrării, consacrate anume acestui domeniu. Semnalăm, de aceea, doar importanţa creatorilor evrei aliniaţi curentelor de avangardă sau deosebit de receptivi faţă de orientările moderne din arhitectură, arte plastice, muzică, filosofie etc.

Paralel cu contribuţiile intelectualităţii de origine evreiască la cultura ţării, la ampla aculturaţie evreo-română, sunt de menţionat şi deschiderile intelectualităţii „naţional-evreieşti" pentru curentele moderne din sânul iudaismului mondial, pentru îmbogăţirea culturii evreieşti (ebraice, idiş sau exprimate în limba ţării ori în alte limbi) cu o literatură, artă şi chiar umanistică (în primul rând, „ştiinţa iudaismului") aflate la interferenţa iudaismului tradiţional (biblic), a mentalului iudaic local şi a modernităţii iudaice, inclusiv a celei sioniste*.

*

Evreimea din România, fiind constituită din comunităţi relativ distincte - cele din Moldova, ca şi cele din Basarabia, cu alură mai evident răsăriteană; cele din Muntenia, oarecum mai occidentale, iar cele din Ardeal şi Bucovina, de factură central-europeană (graniţele dintre ele nefiind, desigur, rigide) -, se poate vorbi de caracteristici diferenţiale originare privind: limba vorbită, modul de viaţă, standingul, tradiţia, nivelul aculturaţiei, gradul de integrare ş.a., toate reflectate în ideologii corespunzătoare. Căci însăşi secularizarea şi modernizarea au cunoscut ritmuri relativ deosebite de la o provincie la alta. Astfel, în Moldova, mişcarea zisă haskalistă, de modernizare, era mai târzie decât cea din vestul ţării: înseşi cultura şi nivelul conştiinţei iudaice erau mai puţin conturate decât la cei din Basarabia, de pildă. În schimb, evreii din Muntenia, mai ales sefarzii, vădeau atât o bună-stare, cât şi un nivel ideologico-integraţionist superioare aşkenazilor „coborâţi" din provincii spre Capitala ţării sau spre alte oraşe din Muntenia.

Toate aceste particularităţi erau repercutate şi în plan cultural-politic; în Bucovina, s-a dezvoltat, încă de la începutul secolului, o mişcare cultural-idişistă, dublată de una politică, concretizată în Partidul Popular-Naţional Evreiesc, în frunte cu Beno Straucher, susţinător al ideii idişiste şi al autonomiei naţionale extrateritoriale. Spre deosebire de „Bund" şi „Poale Zion", din Basarabia, cele de mai sus nu aveau un caracter socialist.

În Basarabia, se afirma şi organizaţia politico-religioasă numită „Agudat Israel", în frunte cu rabinul I. L. Zirelsohn (1860-1940).

În Transilvania, „Agudat Israel", care avea oarecare influenţă, era, mai ales în Maramureş, net antisionistă şi antiluministă. Aici, fanatici

* Dintre propagatorii ideilor naţional-evreieşti sunt de amintit:

- promotorii „autonomismului cultural" exprimat în promovarea limbii şi culturii idiş şi ebraice (în Basarabia - în anii '20, la o populaţie de 200 000 de evrei erau 75 de instituţii instructiv-culturale „Tarbuth" în limba ebraică: 20 de grădiniţe, 40 de şcoli elementare, 15 şcoli superioare - cu 450 de profesori şi 10 000 de elevi -, la care se adaugă 52 de şcoli generale de limbă idiş; multe şcoli de acest fel au trecut apoi în reţeaua de stat - la fel ca şi şcolile „Tarbuth" de limbă ebraică din Transilvania primilor ani de după Unire, dizolvate pe această cale);

- doctrinarii locali ai sionismului cultural şi, mai ales, politic;

- promotorii ideologiei religioase, atât în formele ei ortodoxiste, hasidiste, cât şi, mai ales, în formele ei sincrone cu iudaismul contemporan;

- susţinătorii emigraţionismului, în oricare din locurile de imigraţie;

- protagoniştii integraţionismului ce presupunea „conştiinţa de sine".

În mişcarea ideologico-politică a ţării sunt de menţionat mai ales figurile proeminente ale socialismului românesc, atât din vechea mişcare (Dobrogeanu-Gherea, alias Katz ş.a.), cât şi din cea nouă (I. Moscovici ş.a.).

Nu au lipsit nici ideologii evrei integraţi în marile curente ce au călăuzit doctrinar mişcările liberale, social-democrate şi chiar naţionale; un loc deosebit au deţinut evreii în mişcarea de idei marxist-comuniste.

https://biblioteca-digitala.ro

hasidimi, mai ales conducătorii lor, tzadikimii, erau vestiţi pentru opoziţia faţă de orice formă de emancipare, secularizare şi viaţă publică a obştilor evreieşti. De o tristă celebritate, în acest sens, s-a însoţit Satmarer-rebe, a cărui opoziţie faţă de integraţionism şi sionism s-a menţinut până azi.

Cu toate cele de mai sus, integraţionismul a fost mişcarea cea mai puternică, atât în Vechiul Regat, cât şi în restul ţării. Sionismul s-a dovedit, în epocă, a fi puternic mai ales în Basarabia, unde s-au menţinut atât formele sionismului tradiţional din Rusia veche, cât şi noile forme ale sionismului politic herzlian.

În Transilvania, încă din 1918, este creată Uniunea Naţională Evreiască, devenită ulterior, un sprijin pentru Partidul Evreiesc din România (deopotrivă integraţionist şi sionist).

În Vechiul Regat, deşi U.E.R. a fost o mişcare importantă, rolul sionismului nu s-a dovedit - mai ales în Moldova - minor: s-au organizat mişcări de Alia sporadice, dar simbolice, încă de la finele secolului al XIX-lea,

Varietatea tendinţelor sioniste în România Mare se exprima în existenţa a zeci de organizaţii de tineret şi a numeroase partide ce acopereau eşichierul politic de la extrema stângă până la extrema dreaptă. De unde şi dificultatea reconstituirii unei istorii a sionismului din România în toate amănuntele ei.

O mare dispersie se înregistrează şi în planul organizării comunitare, care, multă vreme, s-a limitat doar la înjghebările strict locale, nefederalizate la nivelul întregii ţări decât cu începere din 1937, dar nici atunci pe deplin, persistând Uniunile de comunităţi ale provinciilor. A existat o anume luptă pentru hegemonie între comunitatea evreilor din Vechiul Regat şi unele aflate în noile provincii ale României Mari: Transilvania, Basarabia, Bucovina.

Evreii din România Mare se dovedeau, astfel, diversificaţi atât din pricina locurilor de baştină, cât şi a orientărilor dominante din acele locuri: adepţi ai politicii naţionaliste evreieşti, în teritoriile noilor provincii, dar şi ai politicii evreieşti integraţioniste, în Vechiul Regat. U.E.R. din Vechiul Regat (continuatoare a U.E.P. fondat în 1910), organizaţie a burgheziei bucureştene, a favorizat integrarea evreilor, luptând, în acelaşi timp, pentru egalitatea lor în drepturi. Adolf Stern (1848-1931), urmat de W. Filderman (1882-1963), erau exponenţii de vârf ai acestei orientări. În perioada interbelică, U.E.R. a rămas organizaţia „regăţenilor", cei din noile provincii fiind „rezervaţi" oarecum faţă de această organizaţie politică.

Adversarii evrei ai U.E.R. o considerau pe aceasta ca având propensiuni asimiliste, deşi o atare acuză nu poate fi susţinută pentru perioada dintre cele două războaie mondiale, când, deşi organizaţia nu era deschis sionistă, nu era nici antisionistă sau antinaţional-evreiască (unii U.E.R.-işti sprijinind sionismul); ea a continuat să militeze împotriva antisemitismului şi se exprima pentru drepturi confesionale specific evreieşti. U.E.R., deşi s-a opus ideii creării unui partid evreiesc, după modelul celui ceh, preferând să se alieze, în timpul alegerilor, cu partide româneşti, milita, totuşi, pentru cauza evreiască. Un fruntaş al U.E.R., Horia Carp, declara astfel, în 1927, în Senatul României, că evreii nu sunt doar o minoritate religioasă, ci şi un grup etnic special, o „naţionalitate etnică", identificată cu aspiraţiile poporului român, cu istoria, cultura şi limba acestuia. Pentru România,o atare autopercepere a evreilor - ca fiind de origine etnică evreiască, de naţionalitate română, de religie mozaică - era de preferat tendinţelor unor evrei din provincii de a se considera evrei-maghiari, evrei-ruşi ş.a.m.d. Ideologia cvasi-naţională a U.E.R. corespundea, astfel, unei anumite stări de fapt privind statul unitar român şi exprima speranţa acestei organizaţii că evreii se vor putea integra deplin în populaţia ţării.

În orientarea evreilor spre integrare în viaţa politică a ţării, U.E.R. a avut, aşadar, un rol important - rol deţinut înainte de Uniunea Evreilor Pământeni, constituită la Bucureşti încă din 1910 şi care, după adoptarea Constituţiei din 1923, s-a transformat în Uniunea Evreilor Români.

https://biblioteca-digitala.ro

La rândul său, Partidul Evreiesc (creat în 1931) pornea de la considerentul că evreii din România sunt indestructibil legaţi de entitatea naţională a poporului evreu, dar, totodată, identificaţi cu naţiunea română în privinţa devotamentului faţă de patrie şi stat. Partidul Evreiesc din România a participat prima dată la alegerile parlamentare în iunie 1931, când a întrunit 64 193 de voturi, obţinând patru mandate în parlament. Deputaţii P.E., ca şi cei ai U.E.R., au desfăşurat o intensă activitate parlamentară, concretizată în interpelări, participări la discuţii pe marginea legilor supuse la vot, intervenţii pentru repararea abuzurilor organelor administrative. Partidul Evreiesc s-a situat adesea pe poziţiile apărării unor principii democratice, tocmai datorită coincidenţei acestor principii cu drepturile cetăţeneşti dorite de minoritatea etnică evreiască din România. Dovadă a acestei coincidenţe este şi faptul că revendicări asemănătoare formula şi Uniunea Comunităţilor din Vechiul Regat, care, în alegerile generale, mergea adeseori în cartel - pe baza acceptării unor puncte de program comune - cu partidul de guvernământ.

Personalităţi democratice româneşti au sprijinit cu tenacitate şi vervă atât acţiunile desfăşurate de evrei prin partidul propriu, cât şi poziţiile ferme ale unor L. Ţirelsohn, W. Filderman, Horia Carp, ori ale socialiştilor Ilie Moscovici, Iacob Pistiner ş.a. - deputaţi din alte partide - în apărarea, cu fermitate, curaj şi argumente corespunzătoare a dreptăţii evreilor, care se vedeau tot mai mult confruntaţi cu samavolniciile comise de unii antisemiţi, a căror activitate era stimulată mai mult sau mai puţin camuflat. O contribuţie importantă la demascarea şi stăvilirea temporară a agresiunii antisemite aduceau personalităţi de seamă ale vieţii politice, culturale şi ştiinţifice româneşti, ca dr. N. Lupu, V. Iamandi, V. Madgearu, C. G. Costa-Foru şi chiar contradictoriul N. Iorga, ca să ne referim doar la cei mai cunoscuţi.

O evocatoare pagină de demnitate şi curaj civic - într-o epocă în care, şi sub influenţa hitlerismului german, în România agitaţiile antisemite, ostilitatea activă faţă de evrei deveneau tot mai ameninţătoare, când norii negri ai extremismului mijiseră deja la orizont - a înscris întreaga mişcare antifascistă şi democratică, înlăuntrul căreia se realizase o exemplară solidaritate între români, evrei, maghiari ş.a. - în lupta comună pentru zăgăzuirea gălăgioasei şi pernicioasei agitaţii antisemite declanşată înainte de primul război mondial de A. C. Cuza, continuată apoi de legionarii lui Corneliu Zelea-Codreanu şi care nu reprezenta doar expresia urii împotriva evreilor, ci şi revanşa împotriva democraţiei.

Istoria şi-a urmat însă cursul dramatic. La mai puţin de două decenii după obţinerea emancipării depline, adică la 21 ianuarie 1938, guvernul Goga-Cuza, inaugurând noua legislaţie antisemită, va lărgi un proces politic nefast, care va duce, pentru început, la „revizuirea cetăţeniei evreilor". În august 1940, guvernul Gigurtu creează baza „legală", folosită şi amplificată de guvernarea dictatorială a lui Ion Antonescu pentru deposedarea evreilor de toate drepturile politice şi supunerea lor - în plan economic - legilor de românizare, plasându-i în afara vieţii economice şi sociale şi lăsându-i la discreţia bunului plac şi a oricăror ingerinţe. Populaţia evreiască de pe cuprinsul teritoriului rămas sub administraţie românească după pierderile teritoriale din vara şi toamna anului 1940 devine victima unor măsuri discriminatorii, concretizate - pe lângă românizarea tuturor bunurilor imobile - în eliminarea ei din serviciile publice, în interzicerea liber profesioniştilor de a-şi practica ocupaţiile. Prin decretul din octombrie 1940, evreii sunt eliminaţi din toate gradele şi formele de învăţământ, începând cu grădiniţele de copii şi terminând cu învăţământul superior. Introducerea muncii forţate pentru bărbaţi, care sunt excluşi din armată, dislocarea a zeci de mii de familii de evrei din sate şi oraşele pentru a-i concentra în reşedinţe de judeţe (unde mii de oameni locuiau deja în case şi în barăci insalubre) au fost măsuri care, chiar dacă nu atingeau tragismul genocidului

https://biblioteca-digitala.ro

din alte ţări, totuşi, tindeau să ducă la degradarea socială şi civică a unei colectivităţi umane care, prin strădaniile multor generaţii, dobândise, în ţară, un anumit statut social prin contribuţia ei la devenirea modernă a societăţii româneşti.

În acelaşi timp, începând cu anul 1940, evreii din România îndură experienţa tragică a unor pogromuri - la Dorohoi, Bucureşti, Iaşi ş.a. -, a unor nimicitoare deportări în Transnistria. Şirul crimelor în masă începe cu pogromul din Dorohoi (1 iulie 1940) şi cu cel din ianuarie 1941, când, în lupta pentru putere dintre Antonescu şi legionari, aceştia din urmă asasinează, în Bucureşti, 126 de evrei şi se dedau la jafuri şi maltratări. Peste numai câteva luni, diversiunea de la Iaşi - primul mare pogrom din timpul celui de-al doilea război mondial, soldat cu mii de victime - înscria o pagină sumbră pe meleagurile României, intrată şi ea într-o perioadă tragică, prin pierderea unor teritorii naţionale, venirea la putere a unor guverne totalitare, antrenarea ţării într-un război pustiitor. Pentru evrei, aceşti ani au însemnat: masacrarea şi deportarea în Transnistria a unor colectivităţi întregi din Bucovina, Basarabia şi judeţul Dorohoi, în jur de 200 000 de oameni trecuţi prin foc şi sabie şi înfometaţi, din care aproape jumătate au pierit în Basarabia şi peste Nistru; în Ardealul de Nord, aflat între 1940 şi 1944 sub ocupaţie horthystă, încercarea de lichidare totală a evreilor a dus la nimicirea a circa 80% dintre ei - cei mai mulţi asasinaţi prin gazare la Auschwitz.

Eforturile de salvare şi autosalvare a evreimii române se înscriu ca o importantă pagină în istoria rezistenţei din aceşti ani. Astfel, cronologic vorbind, prima organizaţie evreiască care a iniţiat şi practicat opoziţia faţă de politica de discriminare promovată de regimul antonescian a fost Federaţia Uniunii Comunităţilor Evreieşti, dizolvată la 17 decembrie 1941 şi înlocuită prin Centrala Evreilor din România (al cărei regulament de funcţionare este publicat la 31 ianuarie 1942), organism menit să asigure aplicarea măsurilor şi legislaţiei discriminatorii, dar folosit şi pentru anumite forme de adaptare la unele realităţi vitrege a asistenţei, învăţământului ş.a. Lupta F.U.C.E. a fost continuată de un for clandestin, denumit Sfatul Evreiesc (alcătuit în principal din dr. W. Filderman, fostul preşedinte al Federaţiei Uniunii Comunităţilor, Şef-Rabin Al. Şafran şi dr. Mişu Benvenisti, reprezentant al organizaţiilor sioniste), care, printr-o Comisie de Ajutorare, în frunte cu A. Schweffelberg, a contribuit la organizarea unei acţiuni de sprijinire şi salvare a unor evrei din Transnistria. Tot în această perioadă acţiona în adâncă clandestinitate, dar uneori şi în relaţie cu unii membri ai guvernului, organizaţia sionistă, care depunea mari eforturi pentru realizarea unor plecări în Palestina.

Este demn de relevat faptul că toate aceste organizaţii evreieşti, uneori şi cu sprijinul autorităţilor româneşti, au reuşit să întreprindă transporturi de evrei spre Ţara Sfântă - cca 3 000 de persoane (cam 1/3 găsindu-şi, însă, sfârşitul în valurile Mării Negre) -, să asigure ajutorarea materială şi salvarea de vieţi în cazul evreilor polonezi refugiaţi în România sau al evreilor din Transilvania de Nord, care au izbutit să răzbată în România în primăvara anului 1944, pentru a scăpa de consecinţele aplicării „soluţiei finale" din Ungaria.

O pagină memorabilă în lupta pentru supravieţuirea culturală înscrie, în aceşti ani, autoorganizarea pe planul activităţii cultural-educative. Astfel, organizaţiile evreieşti obţin aprobarea oficială pentru funcţionarea, fără drept de publicitate, însă, a unui important număr de şcoli evreieşti primare şi gimnaziale în Bucureşti şi în alte oraşe, precum şi a unui institut de învăţământ superior cu 13 facultăţi, 1 500 de studenţi şi 133 de cadre didactice, care a devenit, atunci, unul dintre cele mai importante colegii bucureştene.

Un exemplu semnificativ al vitalităţii culturale a evreilor din România a fost regruparea celor 200 de slujitori ai scenei româneşti, izgoniţi din toate teatrele ţării în cursul anului 1940, în jurul Teatrului „Baraşeum", instituţie culturală despre care publicistul democrat român Tudor Teodorescu-Braniştе spunea că: „n-a fost numai adăpostul atâtor actori şi scriitori evrei, ci şi

https://biblioteca-digitala.ro

refugiul ultimului spirit de protestare cetățenească".

Cercetătorul acelor ani de tristă amintire are, totuși, și satisfacția să poată consemna că o parte însemnată a colectivității evreiești din România a supraviețuit tragediei Holocaustului. Rămâne încă o sarcină de viitor a istoricilor să evidențieze totalitatea împrejurărilor care au concurat ca, aici și atunci, să nu fi pierit întreaga colectivitate. Până atunci, istoricul are doar obligația morală să consemneze că, datorită primarului cernăuțean Traian Popovici, nu au fost deportați toți evreii din localitate, că, datorită ultimului comandant român al lagărului de la Vapniarca, G. Motora, câteva sute de evrei aflați în acel lagăr au fost readuși în țară în primăvara anului 1944 și salvați de la moarte, că, datorită, totuși, unor pertractări impuse de conjunctură și practicate chiar de I. Antonescu sau de împuterniciții acestuia pentru problema evreiască, evreii din România nu au fost deportați în lagărele germane de exterminare, că autoritățile românești au consimțit tacit la intrarea în România a sute de evrei din Transilvania de Nord aflată sub ocupație horthystă. Dar toate aceste fapte nu îndreptățesc nici un istoric să absolve în fața posterității pe aceia care s-au făcut vinovați de nimicirea unei părți a populației evreiești din România ori să oculteze dimensiunea rasistă a extremismului politic și statal practicat în numele etnocentrismului abuziv.

Drd. LYA BENJAMIN

https://biblioteca-digitala.ro

7. UNELE PARTICULARITĂȚI ALE EVREILOR DIN PROVINCIILE INTEGRATE

a. Evreii ardeleni

Numărul evreilor din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș se ridica la 181 340 (3,57%, față de populația totală de 5 063 224, conform datelor recensământului din 1920). Funcționau 111 comunități, dintre care 80 ortodoxe (135 000 de suflete), coordonate de Biroul Central Ortodox, constituit în 1921, cu sediul la Bistrița și aflat sub o puternică influență hasidică, 23 comunități neologe și 8 status-quo-ante, cuprinzând 46 000 de suflete (v. Comunitățile evreiești din Ardeal). Limba și cultura evreilor ardeleni erau în proporție de 73,3% maghiare. În zonele de nord și nord-est, se folosea limba idiș, iar la Arad și în împrejurimi, precum și în Banat, o parte a evreilor vorbeau și comunicau în germană. Deși după Unirea din 1918 tineretul evreu și-a însușit limba română, cultura evreilor a rămas predominant maghiară, după cum atestă presa, creația literară și artistică.

În privința așezării pe teritoriu, în perioada interbelică puteau fi distinse două zone: regiunile din nord și vest, cu o populație evreiască mai densă, și județele estice, centrale și sudice, cu un procentaj redus (de la 20,9%, în județul Maramureș la 0,7%, în județul Sibiu). Dacă populația evreiască era în majoritate urbană (10% din totalul populației), în Maramureș 17,4% și în județul Satu Mare 4,9% trăiau la sate, ca agricultori și tăietori de lemne.

În noiembrie 1918, s-a constituit, la Cluj, Federația Națională a Evreilor din Ardeal, afiliată, în 1920, Organizației Mondiale Sioniste. Grupele locale ale Federației au împânzit întreg teritoriul, desfășurând propagandă sionistă. În 1927, secția organizatorică s-a mutat la Timișoara. În 1926, Uniunea Evreilor Români a creat o filială pentru Ardeal, cu sediul la Cluj.

Viața economică. *Averile evreiești formate în timpul conjuncturii de război au diminuat după Unire, fluctuațiile valutare, depresiunea economică, diferitele măsuri legislative și de administrație publică au dus la pauperizarea unei părți însemnate a evreilor, iar în Maramureș chiar la o stare de mizerie. Cu toate acestea, evreii dețineau o pondere însemnată în comerț (la Cluj, în 1937, ponderea comercianților evrei era de 46, 65%, iar a meseriașilor de 24,30%), ocupau posturi de conducere în numeroasele întreprinderi industriale fondate sau dezvoltate de ei (ca: „Dermata" la Cluj, Uzinele metalurgice „Princz" la Satu Mare, „Phoenix" la Baia Mare, Fabrica de ciment la Turda, „Industria sârmei" la Câmpia Turzii și „Phoebus" la Oradea), mai ales în exploatarea forestieră, marile întreprinderi din această ramură - „Foresta", „Lomaș", OFA, „Groedel" ș.a. - fiind administrate de evrei. De asemenea, au înscris contribuții active în editarea și difuzarea de carte, în presă. În bănci și finanțe erau reprezentați în mai mică măsură, cu excepția filialelor Băncii „Marmorosch-Blank & Co". Pentru ajutarea micilor meseriași și comercianți, „Joint"-ul a creat, începând din 1926, șapte bănci cu un capital total de 5 250 000 de lei, având depozite în aceeași valoare. În 1927, împrumuturile totalizau 46 866 060 de lei.*

Situația politică. *Deși egalitatea politică era asigurată de Constituția din 1923, guvernele care se succedau erau neputincioase în fața agitației antisemite, în urma căreia atmosfera a devenit deosebit de nefavorabilă evreilor, mai ales intelectualilor, elevilor și studenților. În consecință - față de 296 de studenți evrei din totalul de 2 302 (12,85%), în anul 1913-1914 -, în anul universitar 1926-1927, dintre 2 428 de studenți 127 erau evrei (5,23%). Unii și-au întrerupt studiile, mai mulți au plecat la școli superioare din străinătate, înfruntând sărăcia. Pentru ajutorarea studenților, s-a constituit Comitetul de Sprijinire a Studenților, care acorda suma de 2 500 000 de lei anual pentru satisfacerea nevoilor celor mai îndreptățite. S-a organizat o cantină pentru studenți, cu gratuitate sau reducere substanțială pentru cei săraci. Unele comunități mai mari ofereau un sprijin suplimentar studenților din raza lor. În 1923, elevilor evrei li s-a interzis frecventarea școlii maghiare. A fost dezvoltată o rețea de școli primare și secundare evreiești. În rândurile personalului didactic al școlilor de stat, evreii erau extrem de puțini, la fel și în alte ramuri ale serviciilor de stat sau publice, fiind angajați cel mult ca ingineri la căile ferate sau în funcții subordonate.*

În urma intensificării agitației antisemite, în 1927 studenții naționaliști români, adunați la o conferință pe țară la Oradea, au organizat acțiuni antisemite violente. Dezordinile s-au extins în zonele din vecinătatea orașului, în localitățile situate în preajma liniei ferate Oradea-Cluj și chiar la Cluj. În 1936-1937, când Garda

https://biblioteca-digitala.ro

de Fier şi-a constituit filiale în toată ţara, au fost create centre ale acestei organizaţii în majoritatea oraşelor transilvănene, mai ales la Arad. După 1933, majoritatea covârşitoare a populaţiei germane - şvabii din Banat şi saşii din Ardeal - s-au proclamat susţinători ai Germaniei hitleriste şi au intrat în organizaţiile naziste din Transilvania. Însă acestea nu au luat măsuri active împotriva evreilor, limitându-se la boicot economic şi ostracizare socială. La sfârşitul anului 1937 şi începutul lui 1938, când a ajuns la putere guvernul făţiş antisemit O. Goga - A. C. Cuza, evreii, sub conducerea sioniştilor, au format organizaţii clandestine de autoapărare, care au reuşit să prevină acte de brutalitate. A fost creată o organizaţie economică evreiască pentru protejarea celor ameninţaţi cu concedierea. Guvernul următor a continuat discriminarea împotriva evreilor; au apărut probleme economice grave, accentuându-se pauperizarea. Organizaţiile evreieşti făceau eforturi pentru a acorda ajutor. Plecările spre Palestina s-au intensificat, deşi certificatele de imigrare acordate evreilor din Transilvania erau puţine. În această perioadă, numărul evreilor ardeleni era de aproximativ 200 000, formând 1,8% din populaţia Ardealului istoric, 20,9% din aceea a Maramureşului, 5% în Crişana şi 1,2% în Banat.

Începând din 1930, Partidul Evreiesc din România a avut o filială la Cluj, care a participat la alegerile parlamentare şi municipale. Deputaţii ardeleni au militat în Parlamentul român împotriva discriminării antievreieşti de către guvern şi pentru acordarea drepturilor prevăzute în mod expres în Tratatul de pace de la Trianon.

Dacă evreii nu au făcut parte activă din partidele democrate române - o excepţie: Mihai Szmuk, deputat al P.N.L. în Maramureş -, marii reprezentanţi ai burgheziei şi intelectualităţii din Oradea susţineau Partidul Maghiar; dr. Weiss Sándor şi Hegedüs Nándor au fost deputaţi ai Partidului Maghiar, rabinul neolog dr. Kecskeméti Lipót era un susţinător al acestuia, iar Hexner Béla şi Veiszlovits Emil au fost chiar daţi în judecată pentru revizionism şi iredentism. Totodată extrema stângă se bucura de un sprijin masiv din partea micii burghezii, intelectualităţii şi muncitorimii evreieşti, participând atât în conducerile locale, cât şi în cea superioară ale partidului comunist (Béla Breiner, dr. Kohn Hillel, Alexandru Jakab, Nicolae Goldberger ş.a.). În Partidul Social-Democrat, participarea evreilor era relativ mai redusă. Politic, evreii erau expuşi la atacuri atât din partea naţionaliştilor români, cât şi a revizioniştilot maghiari. Fărâmiţarea politică a mărit vulnerabilitatea evreilor în faţa acuzaţiilor din partea diferitelor forţe antisemite.

Dacă teroarea guvernării Goga-Cuza şi măsurile antievreieşti din timpul dictaturii regale nu i-au afectat pe evreii ardeleni mai mult decât pe cei din alte regiuni ale ţării, grava criză politică din vara lui 1940 a scos în evidenţă antisemitismul maselor ungureşti alunecate spre dreapta.

Începând din toamna anului 1940, cei circa 40 000 de evrei din partea de sud a Transilvaniei, ca şi cei din Vechiul Regat erau supuşi unor vexaţiuni. Pământul deţinut de comunităţi a fost confiscat, bărbaţii erau trimişi în detaşamente de lucru. Întregi comunităţi evreieşti din sate şi oraşe mai mici au fost concentrate în reşedinţele de judeţ. Totuşi, comunităţile au fost capabile să continue activităţile religioase şi de asistenţă. Mişcarea sionistă a activat mai departe; din centrul ei de la Timişoara au fost organizate acţiuni de salvare şi apărare.

În partea de nord a Transilvaniei, căzută sub ocupaţie horthystă, soarta celor 150 000 de evrei a fost diferită. Guvernul fascist ungar, care a ocupat acest teritoriu în prima jumătate a lui septembrie 1940, a introdus treptat un regim de restricţii economice, sociale şi culturale împotriva evreilor, în conformitate cu legislaţia antievreiască din Ungaria. Din prima zi a dominaţiei ungare, au fost interzise atât presa evreiască, cât şi activitatea sionistă. Evreii au fost imediat demişi din oficiile juridice şi publice, iar numărul elevilor evrei a fost redus la sub 4% din numărul total. Organizaţiile evreieşti au luat imediat măsuri pentru a remedia situaţia: au fost înfiinţate două licee, unul la Cluj şi altul la Oradea. Comunităţile ortodoxe şi neologe au cooperat în organizaţii centrale de asistenţă. În 1942, comandamentul militar ungar a început să încorporeze bărbaţi evrei între 18 şi 52 de ani. Au fost formate detaşamente de muncă forţată, majoritatea fiind trimise pe frontul de Est, până în primele linii. Cei mai mulţi au pierit în condiţii cumplite.

Mişcarea sionistă din Transilvania, care a funcţionat clandestin, a reuşit să trimită tineri şi adulţi în Palestina, via România şi Marea Neagră.

O nouă cotitură dramatică s-a produs la 19 martie 1944, când germanii au ocupat Ungaria. După câteva săptămâni, s-a trecut la formarea ghetourilor şi deportarea în lagărul morţii de la Auschwitz, autorităţile

https://biblioteca-digitala.ro

germane invocând pretextul că zona ar fi periculoasă sub aspectul securității, iar cele ungare au accelerat întreaga acțiune, care s-a desfășurat între 3 mai și 6 iunie 1944, cuprinzând peste 137 000 de persoane, numărul infim al celor scăpați prin trecerea frontierei române și al celor ascunși sau exceptați ridicându-se la numai câteva sute. În 1945, supraviețuitorii lagărelor de exterminare și ai detașamentelor de muncă au început să se întoarcă în regiune. Numărul lor nu s-a stabilit cu exactitate, estimările variind între 25 000 și 45 000. Acestora li s-au adăugat evreii veniți din Transilvania de Sud și din alte părți ale României. Potrivit unei aprecieri, în 1947, se aflau în Ardeal circa 44 000 de evrei, în Crișana 13 000, în Banat 15 000. Instituțiile comunitare tradiționale au fost reconstituite, iar organizațiile sioniste au activat, de asemenea, până în 1949, căutând soluții pentru plecarea în Israel. După război și, în special, după înființarea Statului modern Israel, multe mii de evrei au plecat în Țara Sfântă. În 1971, populația evreiască din regiune era estimată la 6-7 000. În orașe cu comunități tradiționale - Cluj, Oradea, Arad, Timișoara și alte câteva -, organizațiile comunitare au continuat să activeze, fiind afiliate Federației Comunităților Evreiești din România, cu sediul central în București. În 1990, numărul evreilor ardeleni era de câteva mii.

Documentar întocmit de **EVA ȚUȚUI**

b. Evreii bănățeni

În Banat, convețuirea cu românii, germanii, maghiarii, bulgarii, sârbii, plurilingvismul și cosmopolitismul regiunii au făcut ca evreii să ducă o viață mai liniștită decât în alte părți și să se integreze mai ușor în structurile sociale, economice, administrative. Antisemitismul n-a fost nicicând o constantă a populației Banatului. Dimpotrivă, interferențele culturale și religioase au creat o mentalitate favorabilă afirmării valențelor multiple ale evreității. Timișoara și Lugojul devin importante centre ale sionismului; în perioada interbelică, Timișoara este cartierul general al organizațiilor Jewish National Fund și Palestine Fundation Fund. Partidul Național Evreiesc este foarte activ în acest centru. Între 1920 și 1940, periodicul Organizației Sioniste din Transilvania, „Uj Kór" („Epoca nouă"), apare la Timișoara. Puținele acțiuni antisemite datează din aceeași perioadă și ele au loc la Timișoara și la Lugoj, inițiatorii lor fiind Garda de Fier și grupurile extremiste ale șvabilor bănățeni simpatizante ori atașate ideologiei hitleriste. În 1936, la Timișoara, Garda de Fier a atacat teatrul evreiesc, explozia unei bombe pricinuind acolo moartea mai multor evrei și rănirea altora. Naționalismul și xenofobia profesate de legionari și de simpatizanții lor nu au infestat însă conștiința locuitorilor Banatului. Dovadă - la Timișoara, după 1940, populația evreiască crește ca număr: de la 10 950, în 1940, la 11 788, în 1942, iar mai apoi 13 600, în 1947, ceea ce se explică tocmai prin spiritul tolerant ce domnea în oraș și chiar prin solidaritatea populației cu suferințele evreilor.

În timpul dictaturii lui Antonescu, legislația antisemită intră în vigoare și în Banat, așa încât situația se înrăutățește comparativ cu anii anteriori. Restricțiile economice și confiscarea averilor sunt o realitate confirmată de documentele din arhivele regionale și comunitare. Populația evreiască este silită și aici, ca în toate provinciile țării, să participe la detașamentele de muncă forțată. Ordinele în acest sens soseau de fiecare dată de la București. Se încearcă organizarea deportărilor în Transnistria. În arhivele Comunității Evreilor din Timișoara există listele cu numele celor care urmau să fie deportați, dar acest plan n-a post pus în aplicare.

După instaurarea regimului comunist, evreii din Banat părăsesc, treptat, regiunea și țara. Profesiunile liberale și condiția de „bürgerliche Gesellschaft" fiind compromise ori distruse definitiv de comuniști, aceasta a provocat plecarea masivă spre Israel, S.U.A., Germania. În 1971, comunitatea din Timișoara mai număra doar 3 000 de suflete, pentru ca, la sfârșitul lui 1989, să se reducă la aproximativ 1 000. Astăzi, ea este într-o scădere și mai dramatică. Obștile din Lugoj și Arad au ajuns cu totul nesemnificative, atât sub raportul numeric, cât și sub aspectul vieții religioase. Din punct de vedere economic, în anii comunismului, rolul evreilor a fost redus. Cultural, ca prezență în viața universitară, științifică, scriitoricească, ponderea este mai mare decât în anii interbelici și invers proporțională cu mișcarea demografică. Actualmente, singurul rabin din Banat este dr. Ernest Neumann, Prim-Rabinul Timișoarei, datorită activității căruia evreimea de aici continuă să beneficieze de un cadru administrativ și cultural corespunzător, participând, totodată, la viața socială și spirituală a zonei. El este mentorul filialei locale a Asociației Culturale de Prietenie România-

https://biblioteca-digitala.ro

Israel, precum și cărturarul care a stimulat studiile de iudaistică și de istorie evreiască desfășurate în ultimele decenii, studii distincte față de orientarea oficială comunistă.

Prin ce se evidențiază evreii din Banat în istoria lor de aproximativ 300 de ani? Întâi de toate, prin participarea la dinamizarea vieții economice; prin contribuția masivă la modernizarea și diversificarea industriei; prin implicarea în dezvoltarea comerțului și a sistemului bancar; prin înființarea societăților filantropice, organizarea cluburilor și asociațiilor culturale și sportive. Evreii din Banat au o activitate remarcabilă în presă, în creația și interpretarea muzicală, în tipărirea și difuzarea cărților, în muzeistică, medicină, tehnică. Meseriile lor cele mai dens consemnate în documentele vremii sunt: lăcătuș, tinichigiu, mecanic, zugrav, constructor, brutar, ospătar, legător de cărți, hotelier, lustruitor de curele, meșter în reparații de instrumente muzicale, bijutier, conducător de locomotivă, croitor, măcelar, tipograf. Viața religioasă se distinge prin nașterea și răspândirea aici a mișcării neologe-reformate. Înnoirea cultului - respectiv, simplificarea procesiunii religioase, acceptarea orgii în sinagogă, utilizarea limbilor maghiară și germană cu ocazia slujbelor - se datorează lui Chorin Aron, Șef-Rabinul Aradului între anii 1789 și 1844. Cărturar de o întinsă erudiție, analist al dogmelor iudaice, figură notorie a vieții publice din cadrul Imperiului habsburgic, Rabinul Chorin Aron a provocat îndelungi controverse în sânul iudaismului, beneficiind de o atenție specială până astăzi. Ecoul mișcării reformiste a rabinului arădean s-a întins în Europa Centrală, în a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Alte celebrități: Jakob Steinhardt, urmașul lui Chorin Aron, rabinul care va juca un rol de seamă în emanciparea evreilor din imperiu, prin influența pe care avea s-o exercite asupra baronului Eötvös József; David Oppenheimer, Șef-Rabinul comunității din Timișoara; Francisc Sárkány, primarul Aradului; Iosif Vészi, redactorul-șef al cunoscutului ziar „Pester Lloyd"; Miksa Löwinger, directorul spitalului comitatului Arad; frații Neumann - mari industriași în Arad, în prima jumătate a secolului nostru; Sigismund Szana, consulul englez la Timișoara și directorul Băncii Comerciale din oraș la sfârșitul veacului al XIX-lea; Frigyes Hajdu, deputat în Parlamentul ungar ș.a.

Dr. VICTOR NEUMANN

c. Evreii basarabeni

Negustori evrei sefarzi din Constantinopol frecventau Basarabia sau foloseau marile drumuri ce străbăteau în lungime teritoriul ei. Mai târziu, negustori evrei din Polonia călătoreau și ei pe aceste drumuri, spre sud. Unii s-au și stabilit prin aceste regiuni, documentele atestând o vechime considerabilă a evreilor (secolele XV-XVI), mai ales în sudul provinciei. La începutul secolului al XVIII-lea, sunt cunoscute centre permanente evreiești în mai multe localități, iar în secolul următor, pe la 1812, numărul evreilor din acest ținut era evaluat la 20 000. Statutul evreilor în Basarabia a fost similar aceluia din restul Moldovei. Erau organizați în comunități autonome, sub autoritatea unui hahambașa, respectiv a celui din Iași. Practicau, de regulă, ca și în restul provinciilor românești, comerțul și meseriile. După ocuparea Basarabiei, în 1812, de către Rusia, populația evreiască s-a concentrat în principal la Chișinău și în alte orașe, unde, în 1836, se aflau circa 20 000 de suflete, iar în 1867, peste 40 000. În 1897, Basarabia număra un sfert de milion de evrei, adică 11,8% din totalul locuitorilor. Populația așezată în mediul urban se ridica la aproape jumătate, iar cea din târguri și sate reprezenta altă jumătate. Prin Tratatul de la Paris (1856), un teritoriu din sudul Basarabiei a fost retrocedat României, multe localități, inclusiv Chișinăul, făcând parte din această zonă. Evreii din noua Basarabie s-au integrat crescând în noile realități ale țării, deși un număr de manifestări antievreiești (la Ismail, Cahul și Vulcovo, în 1872) au lezat din plin această populație. În 1878, noua Basarabie a fost iar dată Rusiei, iar evreii au avut o soartă grea, marcată de numeroase restricții și privațiuni.

După făurirea României Mari, în 1918, evreii au obținut cetățenie română, iar cei peste un sfert de milion incluși în noua lor patrie s-au dovedit utili atât prin activitățile depuse în agricultură, cât și prin cele industriale și comerciale. În 1930, 41 de bănci evreiești pentru economii și împrumuturi creditau mii de fermieri evrei, beneficiari a circa 7-10 acri de pământ, primiți la reforma agrară. În Basarabia, agricultura ca îndeletnicire ocupa la evrei locul al doilea, după Palestina. În 1935, circa 3 000 de familii cultivau un total de aproximativ 20 000 ha.

https://biblioteca-digitala.ro

În Basarabia, cu precădere la Chişinău, s-au dezvoltat importante centre de activitate politică sionistă, numeroase aşezăminte de cultură. Sioniştii şi idişiştii şi-au extins influenţa şi asupra şcolilor evreieşti, luând locul vechilor „grupe de presiune culturală", ruseşti. Autorităţile române au încurajat aceste tendinţe. Dintre importantele centre de cultură ebraică, poate fi menţionată şi şcoala secundară „Maghen David", fondată în 1923.

Prin Tratatul germano-sovietic, din iunie 1940, U.R.S.S. a anexat Basarabia, iar după revenirea administraţiei române, evreii, în totalitatea lor, au fost evacuaţi în Transnistria, unde, din cauza bolilor şi a foametei, au pierit peste 70% dintre ei. Deportarea sistematică a început la mijlocul lui septembrie 1941, celor evacuaţi din Basarabia alăturându-li-se şi cei din Bucovina (cu excepţia unora din Cernăuţi), precum şi o parte a populaţiei evreieşti din judeţul Dorohoi şi chiar din sudul Bucovinei. Acest prim val de deportări a atins, în 1941, cifra de 118 877 de persoane. Deportările au continuat la începutul verii 1942, cu încă 4 200 de evrei din Cernăuţi şi 450 din Dorohoi. A treia serie de deportări a urmat în iulie 1942: este vorba de evreii care au fugit din taberele de muncă forţată şi de familiile lor.

Conform unor surse germane, în Transnistria au fost deportaţi în total, până în august 1942, 185 000 de evrei. În decembrie 1943, Ministerul de Interne al României informa guvernul că în Transnistria se mai află doar 50 741 de supravieţuitori.

d. Evreii bucovineni

Când, în toamna lui 1918, prăbuşirea monarhiei bicefale nu mai lăsa loc nici unei îndoieli, în sânul populaţiei evreieşti din Bucovina şi-a făcut loc ideea organizării unei reprezentanţe naţionale proprii. La 14 octombrie, delegaţii diferitelor partide evreieşti s-au întrunit într-o consfătuire pregătitoare, în vederea convocării unui Consiliu Naţional - similar cu acelea ale celorlalte naţionalităţi din provincie - şi care, ulterior, s-a pronunţat în favoarea unirii Bucovinei cu România. Rememorând poziţia populaţiei evreieşti din Bucovina faţă de întregirea ţării, un articol apărut la 11 noiembrie 1924, în „Ostjüdische Zeitung", de sub conducerea dr.-ului Mayer Ebner - cu ocazia dezvelirii, la Cernăuţi, a Monumentului Unirii - sublinia: „Când i-a sunat ceasul, monarhia [austro-ungară - n.n.] s-a dezmembrat în părţile ei componente, iar ceasul i-a sunat atunci când ultimul împărat a dat naţiunilor ei dreptul de a alege Consilii Naţionale şi a-şi hotărî singure destinul. Tot atunci s-a văzut că provinciile au fost doar alăturate una celorlalte. Ele n-au constituit, se pare, nicicând o unitate organică. Iar în epoca redeşteptării naţionale, nici chiar o dinastie atât de veche nu mai putea alcătui liantul care să menţină naţiunile trezite într-un stat unic... Bucovina rămăsese fără o legătură teritorială cu ţările austriece, ereditare şi era limpede că trebuia să se unească cu una din ţările vecine. Imperative istorice, geografice şi economice impuneau unirea cu România. Un adevăr şi nu o simplă frază este că: Bucovina s-a unit cu patria ei mamă.

Noi, evreii, considerăm această unire ***sub specie aeternitatis*** *".*

E adevărat, autorul articolului mai adăuga şi că, în zilele acelea de sărbătoare ale poporului român, evreii erau gata să uite de grijile şi umilinţele la care erau supuşi la tot pasul. El se referea, desigur, la un context de împrejurări specifice Bucovinei şi având certe şi dureroase repercusiuni asupra populaţiei evreieşti de acolo. Căci ce se întâmplase?

Mulţumită unor împrejurări istorice favorabile, evreii din Bucovina se ridicaseră mult deasupra unor comunităţi din Europa răsăriteană. Gradul înalt atins de instrucţia lor generalizată, marele număr al celor cu studii superioare şi exercitând profesiuni liberale ori pe cele de funcţionari ai unor instituţii de stat şi municipale le conferiseră un statut bine definit în societatea bucovineană. Medicii, inginerii, avocaţii, profesorii evrei erau unanim apreciaţi pentru competenţa lor, iar funcţionarii evrei pentru priceperea şi eficienţa lor, chiar şi de cei ce nu vedeau cu ochi buni această situaţie. La fel se întâmplase şi cu industriaşii, comercianţii, meseriaşii sau cu evreii având îndeletniciri legate de cultivarea pământului sau de munca la pădure.

Războiul şi răstimpul care i-a urmat au modificat în mod defavorabil această stare de lucruri. Evreii bucovineni s-au văzut, astfel, mai întâi, în postura de a trebui să lupte - de altfel, ca şi consângenii lor din restul ţării - pentru recunoaşterea unor drepturi cetăţeneşti, de care ei - spre deosebire de cei din Vechiul Regat - se

https://biblioteca-digitala.ro

bucuraseră anterior şi de multă vreme. Apoi, împrejurarea că urmaseră şcoli şi universităţi de limbă germană s-a răsfrânt brusc şi în chip foarte dezavantajos asupra unor largi categorii de intelectuali evrei: avocaţi, profesori, judecători etc., întrucât noile autorităţi româneşti au introdus de pe o zi pe alta ca limbă oficială limba română în instituţiile de stat, în învăţământ, în practica judiciară ş.a.m.d. Încercările de a obţine o perioadă de graţie pentru ca intelectualii evrei pe care-i priveau noile măsuri să înveţe românește nu s-au bucurat de înţelegerea autorităţilor centrale şi, în felul acesta, un mare număr dintre ei au fost destituiţi sau mutaţi arbitrar. Toate acestea au creat neliniști, proteste, care, la rândul lor, au provocat reacţii antievreieşti, învinuiri de antiromânism, conferind chiar o anume tentă specifică antisemitismului din Bucovina.

După un timp, lucrurile s-au aşezat însă şi, în 1923, dr. Mayer Ebner a putut declara, într-un interviu acordat ziarului „Universul" din Bucureşti: „Germanii, evreii şi polonezii s-au alipit fără rezerve la statul român... La aceste trei naţiuni sunt excluse tendinţele iredentiste... La noi există multă simpatie pentru poporul român, deoarece îl găsim bun şi prietenos. Toate neînţelegerile şi măsurile severe provin de la o pătură pe care o favorizează totdeauna guvernul şi care este naţionalist-şovinistă, sub teroarea celor mai radicali naţionalişti". Iar către finele lunii aprilie 1926, când printre evreii din Cernăuţi s-a răspândit ştirea morţii episcopului Vladimir de Repta, ziarul „Ostjüdische Zeitung" a scris îndurerat: „Vestea morţii lui Repta a stârnit regrete în toată populaţia, inclusiv cea evreiască. Ea s-a răspândit pretutindeni şi pretutindeni nu se auzeau decât amintiri despre defunct. Comunitatea evreiască şi instituţiile sale au arborat drapelul în bernă". Cortegiul funerar s-a oprit şi în faţa Templului evreiesc, iar Şef-Rabinul dr. Mark a rostit în ebraică: „În faţa acestui sfânt Templu, împodobit şi luminat în cinstea ta, în faţa sulurilor pe care, în timpul războiului, le-ai luat sub scutul tău atunci când au fost ameninţate cu profanarea, îţi transmit salutul evreimii din Cernăuţi, care te-a respectat şi te-a iubit".

În acelaşi an, de altfel, şi o altă moarte, dar de astă dată o omucidere, anume asasinarea, în chiar clădirea tribunalului din Cernăuţi, a elevului Falik, îndoliase evreimea bucovineană, ca şi întreaga populaţie evreiască din ţară. Asasinul - otrăvit sufleteşte de propaganda antisemită şi transformat de aceasta într-un trist erou al ei - după mai multe simulacre de proces prin faţa câtorva tribunale, până la urmă... a fost achitat, în ciuda intervenţiilor şi interpelărilor făcute în Camera Deputaţilor de dr. Ebner şi în Senat de dr. Karl Klüger. Sentimentele de frustrare şi indignare pricinuite de verdict, ca şi de evidenta îngăduinţă arătată de guvernul liberal faţă de mişcările antisemite prilejuite de aşa-numitul Congres Studenţesc de la Oradea, din anul 1927, au făcut ca în alegerile din 1928 populaţia evreiască să sprijine masiv Partidul Naţional-Ţărănesc, cu care a şi încheiat un cartel electoral. În urma acestor alegeri, în Cameră au fost aleşi trei deputaţi evrei: dr. Theodor Fischer, dr. Josef Fischer şi Michel Landau, iar în Senat dr. Mayer Ebner, care au şi constituit primul grup parlamentar evreiesc din istoria Parlamentului României.

În ciuda acestor avataruri pricinuite de împrejurări pe care nu le putea înrâuri, ci doar să le sufere consecinţele, populaţia evreiască din Bucovina ducea o existenţă remarcabilă din multe puncte de vedere şi cu caracteristici ce-i confereau o notă distinctă în concertul celorlalte comunităţi din România.

Astfel, mişcarea de emancipare naţională, mişcarea sionistă, era mai puternică printre evreii din Bucovina decât în restul ţării. În 1920, începuse o intensă activitate de pregătire a tinerilor dornici să construiască un cămin naţional propriu în Palestina, mişcare ce-a şi izbutit să formeze sute de viguroşi „haluţimi" pregătiţi în tehnicile agricole pe care urmau să le utilizeze în Ţara Sfântă. La rândul ei, mişcarea sionistă feminină, condusă de Klara Klinger, educa generaţii de tinere fete în dragostea faţă de Sion şi în ideea muncii pentru reclădirea acestuia. Asociaţia sportivă „Macabi" îi antrena pe tinerii evrei într-o serie de discipline sportive, dar îi educa şi în spiritul idealurilor sioniste. Liderul ei bucovinean, ing. Michael Schindler, a dovedit în serviciul acestei activităţi atât o mare capacitate organizatorică, cât şi un exemplar spirit de răspundere faţă de educaţia noilor generaţii.

Activitatea de ocrotire a sănătăţii şi de asistenţă socială a populaţiei evreieşti bucovinene înregistra şi ea progrese vrednice de semnalat. În centrul oraşului Cernăuţi, a fost construit un cămin pentru îngrijirea copiilor orfani; graţie soţilor dr. Gustav şi Zunia Schifter, a fost ridicat un spital pentru îngrijirea bolnavilor de tuberculoză; la Cecina, nu departe de Cernăuţi, a fost organizată tabăra de vacanţă pentru copii „Eliezer Steinbarg" după numele poetului omonim; sub impulsul unor femei inimoase, au luat fiinţă un număr de grădiniţe de copii, dintre care una a fost numită „Regina Maria"; vechiul spital evreiesc a fost mărit şi

https://biblioteca-digitala.ro

modernizat; în fine, pentru ajutorarea tinerilor studioşi nevoiaşi, a fost construit un cămin studenţesc, dotat şi cu cantină. În plus, în afara acestor instituţii de primă însemnătate, în întreaga provincie acţionau societăţi de binefacere iniţiate de cele mai multe ori de femei active şi generoase.

Continuând o mai veche tradiţie, în Bucovina fiinţa, de asemenea, o reţea de instituţii private de învăţământ în limbile ebraică şi idiş. Dintre cele dintâi, se cuvin a fi amintite măcar moderna Ieşiva din Vijniţa - în care, în afara obligatoriilor cunoştinţe de Talmud, cursanţii erau pregătiţi şi pentru diverse meserii sau munci agricole - şi Talmud Tora din Cernăuţi; iar dintre cele din urmă, şcolile înfiinţate de „Asociaţia şcolară în limba idiş" („Jüdisches Schulverein"), care publica lucrări pedagogice şi literare ale scriitorilor de limbă idiş. Societatea „Morgenrot" întreţinea o şcoală de meserii cu secţii separate pentru băieţi şi pentru fete, iar într-o altă clădire, ridicată ulterior, o sală de teatru destinată să contribuie la finanţarea procesului de învăţământ. În aceeaşi clădire funcţiona şi biblioteca „Wladimir Medem".

Dar poate că ceea ce conferea o notă realmente distinctă evreimii bucovinene era, mai ales, calitatea vieţii ei spirituale.

Teatrul evreiesc, care-şi avea originea încă de pe vremea trecerii prin Cernăuţi a lui Avram Goldfaden, a cunoscut, în perioada interbelică, o sensibilă mărire şi modernizare. Trupe de teatru evreieşti de peste hotare - cu actori celebri, ca Mali Picon, Nelly Kessmann, Mişa Fischson, Paul Baratov - erau prezente în fiecare stagiune, iar teatrul din Vilnius nu neglija să-şi prezinte la Cernăuţi cele mai bune spectacole.

Pictori şi sculptori, ca Moses Barasch, Jacob Eisenscher, Artur Kolnik, Şlomo Lerner sau Bernhard Reder, înavuţeau viaţa artistică a Cernăuţiului cu opere care au rezistat cu succes trecerii timpului.

Dar evreii bucovineni erau şi mari amatori de muzică. Întemeiată încă din 1878, „Societatea de muzică" („Musik-Verein") a stimulat drumul spre notorietate al compozitorului Norbert Gingold şi al tenorului de celebritate mondială Joseph Schmidt, care şi-a început cariera în corul Templului cernăuţean.

De asemenea, evreii bucovineni ocupau poziţii de frunte în presa de limbă germană a provinciei. Ziare ca „Germwitzer Allgemeine Zeitung", „Czernowitzer Morgenblatt", „Vorwärts", „Der Tag", „Ostjüdische Zeitung" sau „Sonn-und-Montagszeitung" erau citite, de altfel, nu numai la Cernăuţi sau la Bucureşti, ci şi la Berlin şi la Viena. Conştiinţa apartenenţei la un neam cu un mare trecut a impulsionat alcătuirea şi publicarea unei lucrări de amploare cum este ***Jüdische Nationalbiographie****, a lui S. Wininger, apărută, în şapte volume, între 1925 şi 1936.*

Din sânul evreimii bucovinene a ieşit o pleiadă de scriitori de primă mărime, atât de limbă idiş - ca Iţic Manger sau Eliezer Steinbarg -, cât şi, mai ales, de limbă germană, pe care vicisitudinile vremurilor i-au împrăştiat apoi în lumea întreagă. Isac Schneyer a apucat, de pildă, să se refugieze în S.U.A., Victor Wittner în Elveţia, Eric Singer şi Iosef Kalmer în Anglia, Clara Bloom mai întâi la Moscova şi apoi în China; Moses Rosenkranz a cunoscut gulagul sovietic, de unde a izbutit să scape abia la sfârşitul deceniului al cincilea, pentru a se stabili la Lenzkirch (în Pădurea Neagră); Alfred Gong a ajuns până la urmă la New York; Paul Celan, după o scurtă etapă bucureşteană, a ales ca reşedinţă Parisul, dar este, pe drept cuvânt, socotit cel mai important poet de limbă germană din a doua jumătate a secolului nostru; Rosalia Scherzer, intrată în marea literatură germană sub pseudonimul Rose Ausländer, şi-a sfârşit zilele la Düsseldorf; Alfred Kittner, Immanuel Weissglass au cunoscut lagărele din Transnistria; Selma Meerbaum Eisinger n-a mai supravieţuit Transnistriei, iar opera ei n-a apucat să vadă lumina tiparului decât datorită faptului că o prietenă a purtat-o într-un rucsac prin toată Europa, înainte de-a o duce în Israel. Alfred Margul Sperber, care a izbutit să ajungă la timp la Bucureşti, unde şi-a câştigat prietenia şi admiraţia unor figuri proeminente ale literaturii române, a făcut enorm pentru a-i ajuta pe mulţi din cei amintiţi înainte. O frumoasă antologie din opera a 22 de poeţi evrei bucovineni, intitulată ***Faden ins Nichts gespannt*** *(Fire întinse în neant), a apărut în 1991, în binecunoscuta editură „Insel", din Germania. Expoziţia itinerantă „În limba ucigaşilor", organizată de „Literaturhaus-Berlin", a fost deschisă, rând pe rând, în capitala Germaniei, la Viena, Salzburg, Frankfurt şi Bucureşti (în saloanele Institutului „Goethe").*

Începând din vara anului 1940, odată cu intrarea trupelor sovietice în Bucovina de Nord, răpită României prin Pactul Ribbentrop-Molotov, pentru populaţia de acolo - ca şi pentru cea românească, desigur - a început o perioadă de cumplită restrişte. Evreii erau ***ab initio*** *suspecţi sovieticilor, fiind proprietari de pământ, industriaşi, comercianţi, bancheri etc. sau intelectuali de factură occidentală. Prima măsură împotriva lor a*

https://biblioteca-digitala.ro

fost o campanie sistematică de spoliere a „exploatatorilor", prin confiscarea caselor, pământurilor, depozitelor bancare etc., după care a avut loc concedierea din serviciile publice a tuturor rudelor lor. În şcoli n-au mai fost tolerate ca limbi de predare decât rusa şi ucraineana. Apoi au început să acţioneze noile tribunale sovietice, care, pentru vini ridicole sau chiar imaginare, pronunţau pedepse de 20 de ani de temniţă. Culmea arbitrariului ocupaţiei sovietice a fost atinsă, însă, în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, când câteva mii de locuitori, dintre care 80% evrei, au fost „strămutaţi" în Siberia. Printre „duşmanii poporului" căzuţi pradă furiei dezlănţuite a N.K.V.D.-ului şi acoliţilor săi locali s-au numărat atunci - evident, printre mulţi alţii - dr. Theodor Weisselbeger, conducătorul organizaţiei sioniste, dr. Benedict Kasswan, preşedintele Societăţii culturale „Ihud", dr. Karl Klinger, şeful „Oficiului Palestinian", ing. Jerome Baltinester, vicepreşedintele Clubului sportiv „Macabi", dr. Berthold Falikman, membru al organizaţiei sioniste, citaţi aici doar cu titlu de exemplu. Deportaţii au fost siliţi să semneze declaraţii prin care arătau că acceptau „de bună voie" să plece, dar de revenit n-au mai revenit decât foarte puţini şi după mulţi ani.

Şi totuşi, cele mai grele încercări pentru populaţia evreiască a Bucovinei aveau abia să urmeze. Ele au început chiar în primele zile ale războiului lui Hitler împotriva U.R.S.S. Asasinate cu sânge rece au fost comise, astfel, la Ciudin (fostul jud. Storojinet), la Costâna-Suceava, la Săhăreşti, Şerbăuţi, Comăneşti, Găureni, Igeşti. După instalarea Gestapo-ului la Cernăuţi, crima a devenit organizată, sistematică. Una dintre cele dintâi personalităţi evreieşti arestate a fost Şef-Rabinul dr. Abraham Iosef Mark, căruia singura ştire care i-a mai parvenit a fost incendierea frumosului Templu al comunităţii cernăuţene. Agenţi ai Gestapo-ului au adus la faţa locului două butoaie cu benzină şi i-au dat foc, având grijă ca toate cele 63 de Suluri Sfinte să fie prefăcute în scrum! Apoi, sub comanda unui căpitan, pe nume Finger, au fost înconjurate toate străzile învecinate Templului, evreii au fost scoşi din case şi, sub o ploaie de lovituri, „încolonaţi" şi duşi la Casa de Cultură, unde, după un simulacru de interogatoriu, au fost scoşi în afara oraşului şi executaţi. Ceva mai târziu, un alt grup de evrei a avut aceeaşi soartă. Tot evrei au fost siliţi să sape gropile comune şi să le astupe... În zilele şi lunile care au urmat, masacrele şi deportările evreilor din Bucovina de Nord s-au desfăşurat fără încetare. Nu putem consemna aici nici măcar cele mai scandaloase crime. Din Vatra Dornei şi împrejurimi au fost deportaţi, în cinci ore, 2 650 de evrei. La 13 octombrie 1941, au fost deportaţi evreii din Storojinet şi din alte ghetouri; la 22 octombrie, au fost adunaţi şi expediaţi peste Nistru 8 000 de evrei din împrejurimile Cernăuţiului şi din fostul judeţ Rădăuţi... Datele statistice pot spune, eventual, doar câte ceva despre amploarea tragediei evreimii din Bucovina de Nord. La 29 decembrie 1930, fuseseră oficial recenzaţi în toată Bucovina 93 101 evrei, pentru ca, la 20 mai 1942 - tot după date oficiale -, să nu mai fi rămas decât 17 033. Poate că nimic nu vorbeşte, totuşi, mai răspicat şi mai elocvent despre voinţa deliberată de a nimici o întreagă populaţie decât un scurt comunicat - apărut la vreun an şi jumătate după deportările de evrei executate de autorităţile antonesciene -, în oficiosul „Bucovina" (anul III, nr. 548, din 9 aprilie 1943), sub titlul anodin: De la Curtea Marţială. Iată-i cuprinsul: „Soţii evrei Geldner Meyer şi Geldner Regina, evacuaţi în Transnistria, s-au reîntors fraudulos în ţară, la Cernăuţi. Fiind descoperiţi, au fost înaintaţi spre judecată la Curtea Marţială.

Curtea Marţială, în completul dlor colonel Davideanu ca preşedinte, dr. maior Munteanu, căpitan Grigoroviţă şi a domnului procuror Pocubschi Francisc, luând cazul în deliberare, a condamnat vineri în 3 aprilie crt. pe soţii Geldner Meyer şi Regina la moarte".

Vina de-a se înapoia pe meleagurile unde se născuseră şi trăiseră atâtea generaţii de înaintaşi ai lor a fost considerată un păcat capital.

DUMITRU HÂNCU

https://biblioteca-digitala.ro

8. POPULAȚIA EVREIASCĂ DIN ROMÂNIA ÎN CIFRE ȘI DATE (până la 1948)

Date statistice în legătură cu populația evreiască a țării permit anumite aproximări restrânse pentru perioade mai vechi (de până la finele secolului al XIX-lea), însă numai recensămintele oficiale pot sta la baza unor aprecieri globale sigure. De aceea, dacă în capitolele anterioare au fost avansate unele estimări privind numărul evreilor din țările române în perioadele de dinaintea recensământului din 1899, în acest capitol, cu caracter statistic-demografic, ne vom rezuma doar la reproducerea câtorva tabele privind:

- populația totală și cea evreiască ale României în anii 1899-1942;
- populația evreiască, în 1930 și în 1942 - pe orașe - și procentul față de întreaga populație a orașelor respective;
- populația evreiască față de populația totală - pe medii - în 1930 și în 1942;
- populația totală a țării și procentele populației evreiești - pe provincii și medii - în 1930 și în 1941;
- populația evreiască potrivit situațiilor probabile la începutul anului 1947, pe provincii, județe și medii;
- populația care s-a declarat a fi de origine evreiască (sau de confesiune mozaică, sau vorbitoare de limbă evreiască-idiș etc.) la recensămintele efectuate după 1948.

Considerăm că cifrele acestor tabele - provenite din surse oficiale - nu necesită comentarii. Deși statisticile în cauză se întemeiază pe o metodologie care diferă sub raportul criteriilor folosite (de pildă, cel „de sânge", folosit ca bază pentru recensământul din 1942, pe temeiul Decretelor-legi nr. 3416/1941 și 1257/1942), operațiunile de înregistrare a celor încadrați ca populație evreiască au rigoarea necesară unei inventarieri globale. În cazul recensămintelor bazate pe simpla declarație de apartenență la respectiva etnie, erorile de înregistrare cauzate de anumite declarații neconforme nu sunt excluse, dar ele nu reprezintă un procent care să altereze imaginea statistică globală și în planul numerelor mari.

Tabelele statistice selectate pentru acest capitol nu acoperă, firește, toți indicatorii demografici, interesul lucrării de față neacoperind decât distribuția și dinamica populației evreiești din România, comparativ cu totalul populației țării, pe provincii, localități urbane și medii. Prin caracterizarea acestor indicatori fie și numai în expresia lor cantitativă, evaluarea coeficientului de creativitate a populației evreiești pe aceste meleaguri, contribuția acesteia la cultura și civilizația țării vor putea fi gândite și în raport cu ponderea ei numerică în diverse etape de dezvoltare a României moderne.

Între anii 1948 și 1988, au plecat din România circa 95% din numărul total al evreilor din România. Deoarece nu dispunem de date statistice privind dinamica acestor plecări (pe ani și pe locuri de destinație), menționăm doar că acest mare exod care a condus la „golirea" țării de evrei s-a produs în câteva „valuri": 1948-1953, când au plecat cca o treime; 1958-1964, altă treime, iar ultima treime după 1965. Majoritatea covârșitoare a evreimii românești s-a stabilit în Israel, statul în care evreii de pretutindeni, împreună cu familiile lor, sunt primiți ca cetățenii săi de drept.

Evreii din România reprezintă, azi, în raport cu populația totală a țării, în jur de 0,5‰, după ce în perioadele de vârf, după estimări și recensăminte, dețineau o pondere de 4,5% la 1899, 4,4% la 1920, 4,2% la 1930, 3,8% la 1939 și tot atât la 1 iunie 1940. Dacă în 1930 trăiau în România 756 930 de evrei, iar în 1947 428 312, în 1992 nu mai erau decât - potrivit recensământului populației și locuințelor din 7 ian. 1992 - în jur de 9 000. La recensământul din 1956, se înregistrau în România 146 300 de evrei, la cel din 1966, 42 900, la cel din

https://biblioteca-digitala.ro

1977, 24 700.

Întrucât aceste cifre rezultă din libera declarație a fiecărei persoane recenzate (unii minoritari evrei declarându-se de naționalitate română, maghiară etc.), ele impun o anume corectură - pe care o facem pe baza unor izvoare comunitare evreiești existente, nici acestea complete sau recoltate cu metode statistice omologate.

Pornind de la asemenea izvoare, se poate, totuși, opera o anume corectură în sensul aprecierii că în România existau, în preajma anului 1945, peste 350 000 de evrei, în 1947 circa 450 000, în 1956 în jur de 170 000, în 1966, 60 000, în 1977, 35 000, în 1990, 18 000, iar în 1992, în jur de 15 000. Pentru 1995, se poate estima existența a circa 14 000 de evrei, din care „activi", circa 3 000.

Potrivit cifrelor de mai sus, descreșterea populației evreiești din România a fost de 75 de ori față de 1930 și de circa 43 de ori față de 1947.

Au emigrat din România, în jumătatea de veac scursă de la ultimul război, circa 400 000 de evrei: în jur de 300 000 s-au stabilit în Israel, iar circa 80 000 în diferite țări ale lumii occidentale.

Dacă etnia evreiască constituia, numeric, la finele secolului trecut, a doua naționalitate a Regatului României, iar în România reîntregită, de după 1918, a patra, astăzi ea se află pe ultimul loc. Sub raport calitativ, această etnie, care în trecut prezenta o piramidă a vârstelor echilibrată, iar a populației active, cu o predominanță a palierelor „mijlocii" - meseriași, comercianți etc. -, astăzi aproape 3/4 sunt vârstnici, pătura activă fiind constituită, preponderent, din specialiști și alți intelectuali.

Drd. LYA BENJAMIN

https://biblioteca-digitala.ro

POPULAȚIA TOTALĂ ȘI CEA EVREIASCĂ ÎN ANII 1899-1942

Raportul procentual dintre aceste populații

ANUL	ÎNTREAGA POPULAȚIE	POPULAȚIA EVREIASCĂ	%
1899 recensământ	**5 956 690**	**266 652**	**4,5**
1900	6 045 332	262 935	4,3
1901	6 125 674	259 294	4,2
1902	6 195 732	255 700	4,1
1903	6 291 972	252 156	4,0
1904	6 392 213	248 661	3,9
1905	6 480 240	247 928	3,8
1906	6 585 683	247 212	3,8
1907	6 684 984	246 489	3,7
1908	6 772 430	245 771	3,6
1909	6 866 447	245 064	3,6
1910	6 966 711	243 729	3,5
1911	7 087 505	242 405	3,4
1912 recensământ	**7 234 919**	**241 088**	**3,3**
1913	7 352 855	243 452	3,3
1914	7 771 341	245 917	3,2
1915*	7 897 311	248 057	3,1
1919**	14 669 841	600 476	4,1
1920	15 632 606	692 235	4,4
1921	15 880 909	699 917	4,4
1922	16 118 399	708 230	4,4
1923	16 354 682	716 609	4,4
1924	16 594 347	724 843	4,4
1925	16 838 007	731 671	4,3
1926	17 072 923	737 354	4,3
1927	17 283 357	741 885	4,3
1928	17 555 491	746 715	4,3
1929	17 778 401	751 730	4,2
1930 recensământ	**18 057 028**	**756 930**	**4,2**
1931	18 283 907	759 625	4,2
1932	18 546 639	761 492	4,1
1933	18 796 369	763 487	4,1
1934	19 018 117	765 069	4,0
1935	19 200 900	765 333	4,0
1936	19 427 627	765 964	3,9
1937	19 651 125	766 434	3,9
1938	19 857 044	766 221	3,9
1939	20 050 520	765 218	3,8
1940 (1. VI)	20 095 178	763 741	3,8
1940 (28. VI)	16 318 869	485 102	3,0
1940 (30. VIII)	13 708 559	326 613	2,4
1940 (6. IX)	13 299 185	325 783	2,4
1941 (6. IV) recensământ	**13 492 983**	**302 090**	**2,2**
1941 (14. X)	17 017 991	426 181	2,5
1941 (1. VII)	16 843 539	**292 149***	**1,7**

* Lipsesc datele pentru stabilirea situației din anii 1916-1917-1918.
** Exclusiv Bucovina.

* **Recensământul locuitorilor „având sânge evreiesc" a fost efectuat în ziua de 20 mai 1942, pentru Vechiul Regat și Ardeal și în perioada aprilie-iulie 1942, pentru Bucovina și Basarabia.**

https://biblioteca-digitala.ro

POPULAȚIA EVREIASCĂ ÎN 1930 ŞI 1942 - PE ORAŞE - ŞI PONDEREA EI ÎN POPULAȚIA TOTALĂ A ORAŞELOR RESPECTIVE (conform noii împărțiri administrative)

Oraşul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
România în 1930	**530 235**	**14,4**		
Teritoriul ocupat	**80 260**	**15,2**		
România în 1942	**449 975**	**14,3**	**289 610****	**8,3**
Abrud	17	0,7	--	--
Adjud	696	10,3	643	15,4
Aiud	475	5,0	360	3,7
Alba-Iulia	1 558	12,7	1 654	10,7
Alexandria	50	0,3	26	0,2
Arad	7 801	10,1	9 406	11,0
Babadag	109	2,4	--	--
Bacău	9 593	30,8	13 038	33,8
Baia de Aramă	--	--	--	--
Băileşti	1	*	--	--
Balş	4	*	--	--
Bălţi	14 259	46,6	--	--
Bârlad	3 727	14,2	3 224	13,0
Beiuş	483	11,3	490	6,3
Blaj	227	4,9	636	7,0
Bolgrad	1 222	8,6	--	--
Botoşani	11 840	36,6	15 502	53,0
Brad***	102	2,4	21	0,3
Brăila	7 134	10,4	5 075	6,7
Braşov	2 594	4,4	2 767	3,2
Bucureşti	76 480	12,0	98 048	9,9
Buhuşi	1 972	22,8	1 705	19,6
Buzău	1 604	4,5	1 276	2,9
Cahul	803	7,1	–	–
Calafat	57	0,7	1	*
Călăraşi	327	1,8	203	1,0
Călăraşi-Târg	3 662	76,7	–	–
Călimăneşti	2	*	–	–
Câmpina	319	1,9	49	0,4
Câmpulung Muscel	20	0,1	16	*
C-lung Mold.	1 488	14,8	28	0,3
Caracal	118	0,8	72	0,4
Caransebeş	329	3,8	330	3,0
Carmen Silva	4	0,5	–	–
Cernăuţi	42 932	38,2	16 776	21,4
Cernavodă	46	0,7	1	*
Cetatea Albă	4 239	12,3	–	–
Chilia-Nouă	1 969	11,4	–	–
Chişinău	41 405	36,0	100	0,2
Comrat	392	3,2	–	–
Constanţa	1 821	3,1	1 532	1,9
Corabia	63	0,7	2	*
Cozmeni	640	13,0	–	–
Craiova	2 274	3,6	1 762	2,6
Curtea de Argeş	11	0,2	2	*
Darabani	1 917	17,8	–	–
Deva	914	8,7	1 496	9,6

* Sub 0,1%.
** Inclusiv 646 recenzaţi in lagărul de la Tg.-Jiu.
*** Comună rurală în 1930.

* Sub 0,1%.

https://biblioteca-digitala.ro

Oraşul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Dorohoi	5 820	36,7	2 315	15,0
Drăgăşani	73	1,0	17	0,2
Dumbrăveni	90	2,2	147	3,5
Eforie	–	–	–	–
Făgăraş	390	5,0	263	2,5
Fălciu**	154	3,4	–	–
Făleşti**	3 258	51,9	–	–
Fălticeni	4 216	29,9	5 085	40,8
Feteşti**	14	0,2	–	–
Filipeştii de Târg	–	–	–	–
Focşani	4 301	13,2	4 309	13,3
Găeşti	137	2,6	2	*
Galaţi	19 915	19,8	12 946	13,7
Giurgiu	240	0,8	110	0,4
Govora	1	0,1	–	–
Gura Humorului	1 951	32,3	18	0,3
Hârlău	2 032	22,4	1 936	20,3
Hârşova	–	–	–	–
Haţeg	464	13,7	831	22,6
Herţa	1 810	21,4	–	–
Hotin	5 786	37,7	67	0,9
Hunedoara	173	3,8	162	2,7
Huşi	2 514	14,7	2 096	11,2
Iaşi	35 465	34,5	32 369	29,4
Isaccea	21	0,5	2	*
Ismail	1 680	6,7	–	–
Leova	2 326	35,6	–	–

* Sub 0,1%. ** Comună rurală în 1930.

Oraşul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Lipova	255	4,3	5	*
Lugoj	1 418	6,0	1 244	4,8
Măcin	31	0,6	–	–
Mangalia	4	0,1	3	*
Mărăşeşti	77	1,7	14	0,2
Medgidia	34	0,5	3	*
Mediaş	718	4,6	757	3,8
Mihăileni	1 490	40,4	–	–
Mizil	19	0,3	1	*
Moineşti	1 761	26,6	1	*
Ocnele Mari	2	*	2	*
Odobeşti	789	9,7	504	8,8
Oltenita	52	0,5	22	0,3
Orăştie	211	2,9	120	1,2
Oraviţa	147	1,5	401	5,8
Orhei	6 408	41,9	--	--
Orşova	192	2,4	143	2,4
Ostrov	–	–	–	–
Panciu	677	9,9	1	*
Paşcani	1 485	10,61	1 440	11,0
Petroşeni	1 071	7,0	328	2,2
Piatra-Neamţ	7 591	25,5	7 202	23,4
Piteşti	615	3,1	483	1,8
Plenita	–	–	–	–
Ploieşti	3 843	4,9	2 075	2,0
Predeal**	41	1,9	–	–
Pucioasa	10	0,2	--	--

* Sub 0,1%. ** Comună rurală în 1930.

https://biblioteca-digitala.ro

Oraşul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Rădăuţi	5 647	33,6	64	0,5
Rm. Sărat	1 040	6,9	970	4,7
Rm.-Vâlcea	197	1,3	176	1,1
Reni	1 201	10,1	–	–
Reşiţa	348	1,8	35	0,1
Rezina-Târg*	2 889	76,7	–	–
Roman	6 035	20,9	6 485	24,8
Roşiorii de Vede	53	0,5	14	0,1
Sadagura	1 488	16,6	–	–
Săveni	1 774	35,8	–	–
Sebeş	118	1,3	–	–
Sibiu	1 441	2,9	1 350	2,1
Sighişoara	161	1,2	282	1,9
Sinaia	99	2,4	7	0,1
Siret	2 121	21,4	–	–
Slănic (Bacău)**	3	0,2	1	*
Slănic (Prahova)	3	*	–	–
Slatina	184	1,6	88	0,6
Slobozia	9	0,1	–	–
Solca	191	6,8	–	–
Soroca	5 452	36,3	–	–
Ştefăneşti	2 361	26,6	–	–
Storojineţ	2 482	28,5	36	0,5
Strehaia	2	*	–	–
Suceava	3 533	20,7	27	0,2
Sulina	102	1,6	1	*
Sulita	4 280	60,2	–	–

* Sub 0,1%. ** Comună rurală în 1930.

Oraşul	1930		1942	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Târgovişte	551	2,5	126	0,7
Tg. Frumos	1 608	32,6	1 637	21,0
Târgu-Jiu	100	0,8	59	0,4
Târgu-Neamţ	2 507	26,5	2 505	24,6
Târgu-Ocna	913	7,3	1	*
Târnăveni	595	9,1	559	7,2
Techirghiol	4	0,2	–	–
Tecuci	1 577	9,2	2 311	13,6
Tighina	8 294	26,4	–	–
Timişoara	9 368	10,2	11 788	10,7
Tulcea	824	4,0	695	3,2
Turda	852	4,3	1 805	6,1
Tr.-Măgurele	130	0,8	41	0,4
Tr.-Severin	446	2,1	382	1,3
Urlaţi	12	0,2	2	*
Urziceni	135	1,6	5	0,1
Vâlcov	176	2,4	–	–
Vălenii de Munte	1	*	–	–
Viscăuţi pe Ceremuş	856	13,5	2	*
Vaslui	3 279	21,4	3 824	27,9
Vatra Dornei	1 750	17,8	21	0,3
Vijniţa	2 666	70,2	–	–
Zastavna	635	12,4	–	–
Zimnicea	10	*	–	–

* Sub 0,1%.

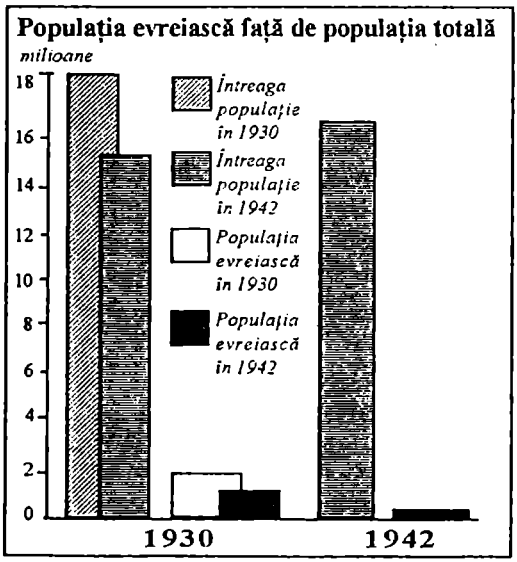
https://biblioteca-digitala.ro

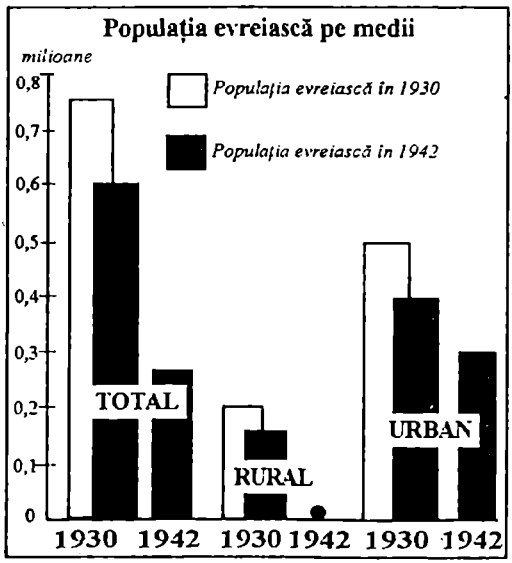
POPULAȚIA EVREIASCĂ FAȚĂ DE POPULAȚIA TOTALĂ, PE MEDII, ÎN 1930 ŞI 1942*

Teritoriul	1930			1942		
	Populația totală	Populația evreiască		Populația totală	Populația evreiască	
		Cifre absolute	%		Cifre absolute	%
TOTAL						
România în 1930	18 057 028	756 930	4,2			
Teritoriul ocupat	2 751 648	149 019	5,4			
România în 1942	15 305 380	607 911	4,0	16 843 539	292 149	1,7
RURAL						
România în 1930	14 376 297	226 695	1,6			
Teritoriul ocupat	2 221 921	68 759	3,1			
România în 1942	12 154 376	157 936	1,3	13 344 841	2 539	**
URBAN						
România în 1930	3 680 731	530 235	14,4			
Teritoriul ocupat	529 727	80 260	15,2			
România în 1942	3151 004	449 975	14,3	3 498 698	289 610	8,3

* Conform noii împărțiri administrative. ** Sub 0,1%.

POPULAȚIA EVREIASCĂ, LA 1930 ŞI 1942

https://biblioteca-digitala.ro

POPULAȚIA TOTALĂ A ȚĂRII ŞI PROCENTELE POPULAȚIEI EVREIEŞTI

PROVINCIA	TOTAL		URBAN		RURAL	
	1930	1941	1930	1941	1930	1941
ROMÂNIA*	**14 279 694**	**16 113 017**	**3 075 421**	**3 806 907**	**11 204 273**	**12 306 110**
% evrei	3,3	2,9	11,9	10,0	1,0	0,7
Fără Ardealul de N.	**11 885 553**	**13 535 757**	**2 615 796**	**3 297 502**	**9 269 757**	**10 238 255**
% evrei	2,8	2,3	11,0	8,9	0,5	0,2
Oltenia	1 513 175	1 673 255	193 709	228 561	1 319 466	1 444 694
% evrei	0,23	0,17	1,7	1,2	**	**
Muntenia	4 029 008	4 904 712	1 132 574	1 583 227	2 896 434	3 321 485
% evrei	2,3	2,3	8,2	7,2	**	**
Dobrogea	447 810	519 297	126 376	153 712	321 434	364 585
% evrei	0,7	0,6	2,4	1,8	0,6	**
Moldova	2 401 143	2 769 380	572 045	617 875	1 829 098	2 151 505
% evrei	6,7	4,9	24,1	19,9	1,2	0,6
Transilvania	1 587 873	1 731 038	275 751	354 685	1 312 122	1 376 353
% evrei	1,2	0,9	4,5	3,2	0,5	0,3
Banat	939 672	957 957	164 691	195 344	774 981	762 613
% evrei	1,5	1,5	7,3	6,8	0,3	0,2
Crişana	628 120	643 903	81 474	94 502	546 646	549 401
% evrei	1,9	1,6	10,2	8,7	0,6	0,4
Bucovina	338 752	336 215	69 176	69 596	269 576	266 619
% evrei	7,0	5,4	24,6	23,4	2,5	0,7
Ardealul de Nord	2 394 111	2 577 260	459 625	509 405	1 934 516	2 067 855
% evrei	6,2	5,9	17,3	17,1	3,6	3,1

* Cu frontierele stabilite în urma primului război mondial. ** Sub 0,1%.

https://biblioteca-digitala.ro

POPULAȚIA TOTALĂ A ȚĂRII ŞI PROCENTELE POPULAȚIEI EVREIEŞTI

PROVINCII JUDEȚE	TOTAL		URBAN		RURAL	
	Cifre abs.	%	Cifre abs.	%	Cifre abs.	%
ROMÂNIA*	**428 312**	**100,00**	**411 378**	**100,00**	**16 934**	**100,00**
Fără Ardealul de N.	**383 606**	**89,56**	**377 903**	**91,86**	**5 703**	**33,68**
Oltenia	**3 406**	**0,80**	**3 406**	**0,83**	—	—
Dolj	2 527	0,59	2 527	0,61	—	—
Gorj	104	0,02	104	0,03	—	—
Mehedinți	533	0,12	533	0,13	—	—
Romanați	49	0,01	49	0,01	—	—
Vâlcea	193	0,05	193	0,05	—	—
Muntenia	**163 144**	**38,09**	**163 144**	**39,66**	—	—
Argeş	450	0,11	450	0,11	—	—
Brăila	5 950	1,39	5 950	1,45	—	—
Buzău	1 400	0,33	1 400	0,34	—	—
Dâmbovița	130	0,03	130	0,03	—	—
Ialomița	139	0,03	139	0,03	—	—
Ilfov	150 021	35,03	150 021	36,47	—	—
Muscel	20	**	20	**	—	—
Olt	107	0,02	107	0,03	—	—
Prahova	3 140	0,73	3 140	0,76	—	—
Râmnicu Sărat	1 500	0,35	1 500	0,36	—	—
Teleorman	102	0,02	102	0,02	—	—
Vlașca	185	0,04	185	0,04	—	—
Dobrogea	**3 279**	**0,77**	**3 279**	**0,80**	—	—
Constanța	2 429	0,57	2 429	0,59	—	—
Tulcea	850	0,20	850	0,21	—	—
Moldova	**150 651**	**35,17**	**147 942**	**35,96**	**2 709**	**16,00**
Bacău	19 093	4,46	18 980	4,61	113	0,67
Baia	5 815	1,36	5 570	1,35	245	1,45
Botoşani	22 585	5,27	21 630	5,26	955	5,64
Covurlui	13 000	3,04	13 000	3,16	—	—
Dorohoi	10 580	2,47	10 470	2,55	110	0,65
Fălciu	2 870	0,67	2 750	0,67	120	0,71
Iaşi	38 980	9,10	38 530	9,37	450	2,66
Neamț	12 900	3,01	12 900	3,14	—	—
Putna	7 379	1,72	7 312	1,78	67	0,40
Roman	7 969	1,86	7 900	1,92	69	0,41
Tecuci	2 765	0,65	2 600	0,63	165	0,97

* În 1947.

** Sub 0,1%.

https://biblioteca-digitala.ro

PROVINCII JUDEȚE	TOTAL		URBAN		RURAL	
	Cifre abs.	%	Cifre abs.	%	Cifre abs.	%
Tutova	3 100	0,72	3 100	0,75	—	—
Vaslui	3 615	0,84	3 200	0,78	415	2,45
Transilvania	**15 847**	**3,70**	**14 397**	**3,50**	**1 450**	**8,56**
Alba	2 866	0,67	2 393	0,58	473	2,79
Brașov	3 500	0,82	3 500	0,85	—	—
Cluj-Turda	1 607	0,38	1 025	0,25	582	3,44
Făgăraș	360	0,08	360	0,09	—	—
Hunedoara	2 961	0,69	2 634	0,64	327	1,93
Sibiu	2 020	0,47	2 020	0,49	—	—
Târnava Mare	1 610	0,38	1 610	0,39	—	—
Târnava Mică	923	0,22	855	0,21	68	0,40
Banat	**15 963**	**3,73**	**15 920**	**3,87**	**43**	**0,25**
Caraș	345	0,08	345	0,08	—	—
Severin	1 994	0,47	1 975	0,48	19	0,11
Timiș	13 624	3,18	13 600	3,31	24	0,14
Crișana	**13 928**	**3,25**	**13 430**	**3,26**	**498**	**2,94**
Arad	13 363	3,12	13 200	3,21	163	0,96
Bihor	565	0,13	230	0,06	335	1,98
Bucovina	**17 388**	**4,06**	**16 385**	**3,98**	**1 003**	**5,92**
Câmpulung	4 740	1,11	4 610	1,12	130	0,77
Rădăuți	7 700	1,80	7 700	1,87	—	—
Suceava	4 948	1,16	4 075	0,99	873	5,16
Ardealul de N.	**44 706**	**10,44**	**33 475**	**8,14**	**11 231**	**66,32**
Bihor	9 283	2,17	8 190	1,99	1 093	6,45
Ciuc	444	0,10	330	0,08	114	0,67
Cluj	7 355	1,72	6 845	1,66	510	3,01
Maramureș	5 596	1,31	2 308	0,56	3 288	19,42
Mureș	3 526	0,82	3 240	0,79	286	1,69
Năsăud	1 941	0,45	1 410	0,34	531	3,14
Odorhei	271	0,06	89	0,02	182	1,07
Sălaj	3 369	0,79	1 175	0,29	2 194	12,96
Satu Mare	10 597	2,47	8 530	2,07	2 067	12,21
Someș	2 155	0,50	1 210	0,30	925	5,46
Trei Scaune	169	0,04	128	0,03	41	0,24

NOTĂ. Datele acestui tablou au fost stabilite în urma aprecierilor maximale făcute în tot cursul anului 1946 de către corespondenții Congresului Mondial Evreiesc și de comunitățile evreiești din țară. S-a ținut seama, de asemenea, de datele mișcărilor de populație înregistrate de noi mai ales în legătură cu persoanele strămutate până la începutul anului 1947. Există, însă, desigur, o oarecare marjă de aproximație care trebuie avută în vedere, mai cu seamă în centrele unde numărul populației evreiești depășește pe acela al evreilor înregistrați la recensământul din 1930.

https://biblioteca-digitala.ro

9. EVREII ÎN ANII REGIMULUI COMUNIST
Consideraţii generale

În 1947, populaţia evreiască din România număra 428 312 persoane, din care 150 000 populaţie activă. Potrivit unei anchete a forurilor evreieşti, 35% dintre acestea erau meşteşugari, 20% bugetari, 25% lucrau în comerţ şi industrie, 8% erau liber-profesionişti şi 12% reprezentau alte categorii. Prin urmare, apreciabile, ca pondere, erau categoriile meseriaşilor şi burgheziei liberale, adică industriaşii şi comercianţii. Promisiunile teoretice privind aşa-numitul „umanism comunist" au fost atrăgătoare pentru oamenii săraci, pentru un număr de intelectuali care studiaseră opera lui Marx şi traversaseră perioada naţional-socialismului. Nu mai puţin, pentru o parte dintre supravieţuitorii deportărilor, martori ai ororilor războiului, cei care cunoscuseră din proprie experienţă legile biologismului, ale rasismului, **numerus clausus** şi tot ceea ce implică discriminarea pe considerente etnice. Pe parcurs, însă, unii evrei au sesizat prăpastia dintre teorie şi practică, aşa încât nu puţini dintre „încrezătorii" de la început au abandonat dogma, s-au retras într-o profesie onorabilă, au preferat regula bunului simţ, dacă nu chiar au optat pentru plecarea definitivă în Israel. Grupul „zeloşilor" şi-a continuat, însă, activitatea. Era epoca stalinistă, în care locul conflictelor etnice fusese luat de conflictele sociale. Afirmarea credinţei privind „interesele maselor populare" şi egalizarea grupurilor etnice figura în doctrina regimului.

Cel mai numeros grup din sânul minorităţii evreieşti nu a intrat în jocul impus de comunişti. E vorba de meseriaşi şi de comercianţi, de burghezia industrială şi de cea financiară, de diplomaţi şi cărturari, medici şi avocaţi. Toţi aceştia aveau o gândire de orientare liberală. Mai mult, din cauza absenteismului, a întârzierii în aderarea la partidul comunist sau a refuzului deschis faţă de „entuziasmul revoluţionar", categoriile amintite fuseseră acuzate de colaboraţionism cu vechiul regim. Nimeni din sfera noii puteri nu avea atunci urechi să audă argumentele celor care pledau pentru o democraţie autentică, pentru pluripartidism. Foarte mulţi politicieni din anii postbelici şi-au creat, însă, capital politic pe seama evreilor. Acuzele comuniştilor la adresa sioniştilor se fac auzite şi ele se vor înmulţi în anii de după 1948-1949. Organizaţiile sioniste aveau preocupări cu totul diferite de cele comuniste. După război, lupta pentru crearea unui stat al evreilor a necesitat o foarte mare concentrare de forţe la scară internaţională, ceea ce trebuia să se materializeze - şi aşa s-a şi petrecut - în apariţia pe harta lumii a Israelului. Sioniştii erau etichetaţi - în limbajul stalinist - naţionalişti, extremişti şi chiar fascişti. În articolele de propagandă comunistă va persista această acuză, formulată în termeni fantasmagorici, ceea ce va marca profund populaţia evreiască. Cea mai mare parte a ei va lua drumul Israelului. Două valuri masive pleacă în 1949 şi în 1950-1951, înjumătăţind numărul acestei minorităţi din România. În deceniul următor, sioniştilor li se alătură un prim grup din foştii comunişti, epuraţi din aparatul de partid pe considerente etnice. Antisemitismul era practicat tacit în nomenclatura tuturor partidelor comuniste. Mai ales în perioadele de criză.

În 1947-1948, printr-o manevră rapidă, sunt schimbate fizionomiile comunităţilor evreieşti; lideri cu vechime şi care asiguraseră o stabilitate în vremurile tulburi sunt înlocuiţi cu persoane fidele regimului nou instalat. Aşa au fost îndepărtaţi cunoscutul preşedinte Wilhelm Filderman (constrâns să se autoexpatrieze), precum şi Şef-Rabinul Alexandru Şafran. Era primul semnal direct dat evreităţii de către noua putere. Măsurile de „disciplinare" a minorităţii constau în: instituirea contrapropagandei la adresa presei evreieşti democrate, coordonarea din umbră (de către comunişti) a vieţii comunitare şi reeducarea „elementelor burgheze" prin mijlocirea unui organism artificial (creat tot de comunişti) numit Comitetul Democrat Evreiesc. Acest din urmă comitet opera el însuşi în viaţa

https://biblioteca-digitala.ro

comunităţilor. O spun rapoartele din Arhiva Federaţiei Comunităţilor Evreieşti, datând din acea perioadă: „...încât activitatea acestora [a comunităţilor] să se constituie ca o contribuţie importantă la întărirea forţelor democratice şi ale păcii din R.P.R.". Penibilele trucuri ale clasei politice aflată la putere le sesizăm şi în grija aceluiaşi partid, autointitulat al muncitorilor, de a-i elimina pe sionişti din orice funcţie, inclusiv din cadrul Federaţiei Comunităţilor Evreieşti. De fapt, sub asemenea pretexte, personalităţi de vârf ale vieţii economice, financiare, culturale, oameni culţi, cu bună şcoală juridică, diplomatică şi rabinică, proprietari de fabrici sunt rând pe rând eliminaţi.

În prima fază, propaganda comunistă (dirijată, nu arareori, de evrei dogmatici) avea să înlocuiască propensiunea iudaic-mozaică, să dezavueze ideea reconstituirii vechiului Israel, să creeze o imagine ideală a statului în care toţi oamenii vor fi egali sub aspect social şi material, etnicul şi religiosul urmând a fi diminuate şi, mai târziu, eliminate. Materialele ce vizau îndoctrinarea în sânul comunităţilor evreieşti erau pregătite de Comitetul Democrat Evreiesc şi sunau astfel: „Sionismul - armă otrăvită a imperialismului..."; „Imperialismul american şi englez - duşman de moarte al păcii şi libertăţii popoarelor"; „U.R.S.S. în fruntea luptei pentru pace"; „R.P.R. - factor activ în lagărul păcii". Gazeta „Unirea" e şi mai categorică, titlul unui articol din 1949 arătând tragedia dezbinării evreilor pe criterii ideologice: **Cum urmăreşte ziarul sionist „Viaţa evreiască" înstrăinarea maselor muncitoare din R.P.R.** Scenariile îndelung exersate la Moscova fuseseră transferate la Bucureşti şi în celelalte capitale ale Estului, fiind aplicate în toate mediile şi cu acelaşi scop. Diversionismul în varianta sa balcanică va dobândi, cu timpul, un rang „academic". Poate de aceea participarea la erezia comunistă va fi potrivit s-o analizăm de la individ la individ, nuanţat şi cu detaşarea necesară.

Un caz concret ar lămuri şi mai mult ce se petrecea în anii imediat următori războiului; el ne este evocat de Rabinul Şafran în memoriile sale. Confruntând conţinutul lor cu acela din dosarele Arhivei Federaţiei Comunităţilor Evreieşti, el devine credibil. Fostul şef rabin recunoaşte, între altele, că, împreună cu Wilhelm Filderman, a cerut ajutorul lui Iuliu Maniu în timpul războiului, iar Maniu le-a acordat acest ajutor. După război, politicianul român fusese urmărit şi anchetat de puterea sovietică. Şafran n-a cedat presiunilor Moscovei, n-a intrat în jocul murdar propus şi în urma căruia Maniu a fost arestat. Iată pentru ce vechea Federaţie (şi conducătorii săi) era acuzată în aceiaşi termeni ca şi partidele istorice. Cât priveşte situaţia lui Filderman, acesta era învinuit de colaborare cu Antonescu, de contacte cu naziştii, dar şi cu forţele aliate occidentale ostile lui Hitler. El ar fi avut aceeaşi soartă cu Iuliu Maniu, dacă nu reuşea să fugă peste graniţă. Fenomenul este similar schimbării forţate a celorlalte instituţii democrate româneşti; conducerea comunitară, fiind văzută ca o promotoare a iudaismului şi nu a comunismului, trebuia să suporte „rigorile" ideologice impuse de noul regim. Şi le-a suportat. Formula „divide et impera" îşi reia locul şi rolul arbitrare pe care le-a avut dintotdeauna în istorie. Imperiul dogmei comuniste a funcţionat, în cazul evreilor „inadaptabili", la fel ca în cazul celorlalte naţiuni asupra cărora s-a abătut modelul stalinist. Deziudaizarea evreilor comunişti ar putea fi asemănată cu ateizarea reprezentanţilor altor etnii sau naţiuni.

Reevaluarea condiţiei evreului sub comunism presupune cunoaşterea stratificărilor sociale şi intelectuale, precum şi a motivaţiilor care au stat în spatele opţiunilor ideatice. Sionismul politic şi cultural de pretutindeni (cu o bună şi îndelungată activitate în România modernă) a avut un impact ieşit din comun asupra evreilor de aici. Propaganda şi organizaţiile sioniste erau interzise - mulţi dintre lideri fiind închişi. N-a încetat, însă, dorinţa din ce în ce mai mare a evreilor de a pleca în Israel şi de a participa la reconstrucţia sa. Deci, dublul motiv, pe de o parte, „egalitarismul" comunist, pe de alta, renaşterea

https://biblioteca-digitala.ro

vechiului Israel, a contribuit în mod esenţial la diminuarea masivă a numărului evreilor din România. Fireşte, au existat şi motive de ordin economic; dovadă este faptul că o parte au optat pentru emigrarea în S.U.A., Franţa, Germania. Un segment puţin numeros din rândul evreilor a preferat să rămână în România, fără să facă politica Partidului Comunist, fără să fi fost integrat în structurile organizatorice ori ideologice ale aparatului de partid. Practicând minima rezistenţă în faţa regimului - unii, prin profesarea religiei în mod curent, alţii, prin ştiinţă, literatură, artă -, aceşti evrei au avut un rol foarte important în conservarea - fragmentară, desigur - a mediilor aristocrat-intelectuale, în învăţământul universitar, în instituţiile de cercetare şi în cultură, adică în acele domenii care şi-au păstrat cât de cât un caracter liberal. Uneori, folosit de puterea comunistă în dezvoltarea industriei de vârf, încurajat în afirmarea pe plan ştiinţific, grupul amintit a făcut o notă distinctă în raport cu mult mai cunoscutul cerc de evrei integrat deplin fanaticului discurs oficial. A avut o poziţie aparte şi în raport cu reprezentanţii cultului mozaic. Trebuie să recunoaştem că Federaţia Comunităţilor Evreieşti, cu precădere Şef Rabinul Moses Rosen, a întreţinut, totuşi, viaţa iudaică în România, a jucat un rol important în diplomaţie - respectiv, în relaţiile evreilor cu Israelul, dar şi în relaţiile politice ale Israelului în această zonă. Grupul cultural-ştiinţific, la rândul său, n-a făcut nicicând o disidenţă propriu-zisă, dar a împlinit un rol în opoziţia tacită faţă de propaganda oficială, faţă de superficialitatea clasei politice, faţă de egoismul în forma sa brutală, cultivat, în ultimele decenii, de cei doi dictatori.

O examinare lucidă a istoriei evreilor din România comunistă va arăta că la ororile „obsedantului deceniu" au participat - în calitate de actori principali - şi reprezentanţi proveniţi din sânul acestei comunităţi; chiar dacă nu-şi mai recunoşteau apartenenţa etnică sau religioasă, se cuvine ca numele lor să fie amintite: Ana Pauker, Iosif Chişinevschi, Ghizela Vass, Barbu Zaharescu, Petre Lupu, Simion Bughici, Ştefan Voicu, Leonte Răutu sunt doar câteva dintre ele. Rolul lor în viaţa politică - mai precis, în propagarea demagogiei staliniste, în instituirea logicii perverse a totalitarismului, în crearea mitului roşu - este la fel de semnificativ ca şi al altora. Transpunând în practică o altă credinţă, ei o părăsiseră pe cea a părinţilor. Şi pentru că influenţa kominternistă a fost totală în cadrul comunismului românesc, e imposibil de acreditat ideea confruntării dintre un grup „naţional" şi unul „cosmopolit-internaţionalist", mai cu seamă în anii de început. Comuniştii se confruntau din motive tactice şi îndeosebi în competiţia pentru putere. Epurările de mai târziu, din anii '50-'60 şi din deceniul următor, atâtea câte au fost, reflectă tendinţele antisemite cultivate (în anumite momente) de noile generaţii, cel mai adesea încurajate de Kremlin şi reluate în toate ţările Estului european.

Sub regimul comunist, evreii din România au îndurat aceleaşi privaţiuni, aceleaşi mizerii, au fost supuşi aceloraşi reguli absurde ale jocului partidului unic. În schimb, spre deosebire de alte ţări comuniste şi datorită multiplelor relaţii şi interese reciproce cu Orientul Mijlociu, în România ei au avut şansa de a-şi păstra identitatea în mod legal şi de a pleca în Israel, dobândind aprobarea regimului.

Dr. VICTOR NEUMANN

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

Cap. 2

Brociner, J. B. **Chestiunea israeliților români**, I, București, 1910.

Cantemir, Dimitrie. **Descrierea Moldovei**, București, 1973.

Catalog de documente din Arhivele Statului, Iași, Moldova, I, 1398-1595, București, 1989.

Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului, I-V, Supliment, I, București, 1557-1575.

Catalogul documentelor Țării Românești, II-V, București, 1574-1585.

Documenta Romaniae Historia, A, I-III, București, 1975-1980; A, XIX, XXI-XXII, București, 1969-1974; B, I-VII, București, 1965-1988, XI, București, 1975, XXI-XXV, București, 1965-1985; C, XI-XII, București, 1975-1981.

Documente privind istoria României, A, veacul XIV, XV - 1, XV - 2, XVI - 1-4, XVII - 1-5, București, 1951-1957; B, veacul XIII-XV, XVI - 1-6, XVII - 1-4, București, 1951-1960; C, veacul XI-XIII - 1, XIII - 2, XIV - 1-4, București, 1951-1955.

Documente referitoare la istoria județului Teleorman, 1441-1700, Catalog I, București, 1989.

Eisenberg, Josy. **O istorie a evreilor**, București, 1993.

Glück, Eugen. **Populația evreiască din orașele și satele Transilvaniei** (1688-1920), în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", XXXI (1992), p. 157.

Halevy, M. A. **Problema hazarilor și comunitatea evreiască din Cetatea Albă pe la 1300**, în „Sinai", II (1927), p. 9-13.

Halevy, M. A. **Comunitățile evreilor din Iași și București, I. Până la 1821**, București, 1931.

Iorga, N. **Istoria evreilor în țările noastre**, în „Analele Academiei Române", M.S.I., S. II, t. XXXVI, 1913.

Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România, I, ed. Victor Eskenasy, București, 1986; II[1], ed. Mihai Spielmann, București, 1988, II[2], ed. L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, București, 1990.

Koestler, Arthur. **Al treisprezecelea trib. Imperiul khazarilor și moștenirea sa**, f.l., 1987.

Papacostea, Șerban. **Jews in the Romanian Principalities During the Middle Ages**, în „Shvut", 16, 1993, p. 59-71.

Rosenbaum, Lazăr. **Documente și note privitoare la istoria evreilor din țările române**, I, 1476-1750, București, 1947.

Schwarzfeld, M. **Ochire asupra istoriei evreilor în România, din cele mai vechi timpuri până la jumătatea veacului XIX**, în „Anuar pentru israeliți", București, X (1887), p. 19-72.

Tesaur de monumente istorice pentru România, I, ed. A. Papiu Ilarian, București, 1862.

Cap. 3

Brociner, J. B. **Memoriu și documente istorice despre comunitățile israelite în România**, Galați, Tipo-litografia J. Schenk, 1896.

Caproșu, I. **O istorie a Moldovei prin relațiile de credit până la mijlocul secolului al XVIII-lea**, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza", 1989.

Cernovodeanu, Paul. **Elemente incipiente ale burgheziei în societatea românească sub fanarioți**, în „Revista istorică", tom 40 (1987), nr. 5, p. 479-492.

Cernovodeanu, Paul; Gavrilă, Irina; Panait, I. Panait. **Catagrafia orașului București din anii 1810-1811**, în „Revista istorică", serie nouă, tom I (1990), nr. 7-8, p. 705-723.

Denize, Eugen Bernard. **Sephardic Culture in the Romanian Countries (1700-1821)**, în „Shvut. Jewish Problems in the USSR and Eastern Europe", Tel Aviv, vol. 16 (1993), p. 105-115.

Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, vol. V, **Izvoare narative**, București, Editura Academiei, 1962.

https://biblioteca-digitala.ro

Fotino, Dionisie. **Istoria vechii Dachii, a Transilvanici, a Valahiei şi a Moldaviei, adunată din mulţi vechi şi noi istornici** (în traducere românească de George Sion), vol. III, Bucureşti, 1859.

Giurescu, Constantin C. **Contribuţiuni la studiul originilor şi dezvoltării burgheziei române până la 1848**, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972.

Giurescu, Constantin C. **Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre**, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1966.

Giurescu, Constantin C. **Istoria Românilor**, vol. III, partea a doua (1601-1821), Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1946.

Halevy, M[ayer] A. **Comunităţile evreilor din Iaşi şi Bucureşti. I. Până la 1821**. Bucureşti, Institutul de istorie evreo-română, 1930.

Halevy, Mayer A. **Médecins juifs d'origine hispano-portugaise dans les Pays roumains**, în „Revue d'histoire de la médecine hébraique", Paris, mars 1957, no. 35, p. 21-30.

Iorga, Nicolae. **Istoria evreilor în ţările noastre**, Bucureşti, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl S-sor I. St. Razidescu, 1913.

Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România, vol. II, partea 1 [1701-1750]. Volum alcătuit de Mihai Spielmann. Bucureşti, Centrul pentru Studiul Istoriei Comunităţilor Evreieşti din România, Centrul de documentare, 1988; vol. II, partea 2 [1750-1800]. Volum întocmit de L. Benjamin, M. Spielmann, S. Stanciu, Bucureşti, Editura Hasefer, 1990.

R[ecordon], F[rançois]. **Lettres sur la Valachie, ou observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821, avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu**, Paris, Lacointe et Durey Libr., 1821, 154 p.

Rosenbaum, Lazăr. **Evreii în scrierile lui Constantin Dapontes**, în „Balcania", vol. V, partea I (1942), p. 421-427.

Schwarzfeld, dr. E. **Evreii sub Zavera**, în „Anuarul pentru israeliţi" pe anul 5645 (1884-1885)", Bucureşti, 1884, p. 13-34.

Schwarzfeld, dr. E. **Evreii din Moldova sub ocupaţia turcească - Căimăcămia lui Ştefan Vogoride - Caimacamii Teodor Balş şi Petrache Sturza (1821-1822) (Un capitol din istoria evreilor din ţară)**, în „Almanahul Israelit ilustrat pe anul 5664 (1903-1904)", Bucureşti, anul I, p. 17-28.

Schwarzfeld, dr. E. **Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea şi întemeierea târgurilor şi a târguşoarelor în Moldova**, Bucureşti, Editura Uniunii Evreilor Pământeni, 1914.

Schwarzfeld, Moses. **Excursiuni critice asupra Istoriei Evreilor în România de la început până la mijlocul acestui veac**, Bucureşti, Tipo-Lit. Eduard Wiegand, 1888.

Stanciu, Sergiu. **Structure et organisation des communautés juives depuis leur première forme jusqu'à l'obtention de l'autonomie interne**, în „Schvut. Jewish Problems in the USSR and Eastern Europe", Tel-Aviv, vol. 16 (1993), p. 117-132.

Ţatomir, dr. Eugen. **Contribuţiuni la studiul Evreilor ca element producător în economia naţională. Fenomenul distribuţiei topografice a populaţiunei evreieşti din România** [Teză de doctorat], Bucureşti, Imprimeriile „Curentul" S.A., 1937.

Urechia, V. A. **Istoria românilor**, vol. VIII, Bucureşti, Tipografia şi fonderia de litere Thoma Basilescu, 1897; vol. X A, Bucureşti, Tipografia Basilescu, 1900; vol. XII, Bucureşti, Tipografia Basilescu, 1898.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a II-a

ȘTIINȚE TEORETICE ȘI APLICATE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. ŞTIINŢELE EXACTE ŞI TEHNICE

a. Introducere

Participarea evreilor la viaţa ştiinţifică a fost determinată atât de nivelul şcolii româneşti, cât şi de situaţia social-politică a evreimii locale în diferite perioade istorice.

Deşi, în trecut, evreii au avut posibilităţi reduse de a activa la catedre universitare, totuşi, având libertatea de a studia, cerceta şi publica, s-au afirmat - fiind sprijiniţi şi de dascălii lor din politehnicile bucureştene şi ieşene - încă din prima jumătate a secolului actual. Ei au putut participa, de asemenea, ca specialişti, încă şi mai de timpuriu, la cercetarea, proiectarea şi dezvoltarea tehnologică a unor ramuri industriale.

Dar evreii au contribuit din plin la dezvoltarea cercetărilor fundamentale şi aplicate mai ales după cel de-al doilea război mondial.

Se ştie că, înainte de această perioadă, cercetările ştiinţifice erau efectuate - cu puţine excepţii - în cadrul catedrelor universitare. Institute de cercetare specializate existau numai în domeniile biologiei, agriculturii, silviculturii şi geologiei. La sfârşitul anilor '40 şi începutul anilor '50, au fost înfiinţate institute de cercetări fundamentale şi aplicate în toate domeniile. Sub auspiciile Academiei Române, au luat fiinţă: Institutul de Matematică - având-i la conducere, succesiv, pe Dimitrie Pompeiu, Simion Stoilow şi Miron Nicolescu; Institutul de Fizică, devenit ulterior Institutul de Fizică Atomică, condus de Eugen Bădărău şi, respectiv, de Horia Hulubei; Centrul de Chimie Fizică, transformat în Institutul de Chimie Fizică, coordonat de Ilie Murgulescu; Institutul de Mecanică Aplicată, sub direcţia lui Elie Carafoli şi Institutul de Energetică, ai cărui directori au fost, succesiv, Gh. Nicolau, I. S. Gheorghiu şi Remus Răduleţ.

De asemenea, au fost înfiinţate unităţi de cercetare la filialele din Iaşi, Cluj şi Timişoara. Membrii secţiilor corespunzătoare ale Academiei au participat în mod creator la activitatea tuturor unităţilor din Capitală şi din provincie.

În domeniul ştiinţelor tehnice, au fost create peste 20 de institute de cercetări departamentale, inclusiv cele de cercetări-proiectări corespunzătoare. Specialiştii evrei având acces la aceste institute, perioada ultimelor decenii a marcat un progres în ceea ce priveşte participarea lor la viaţa ştiinţifică din ţară, dar şi din străinătate.

Însă, tot în aceşti ani, trebuie menţionată emigrarea unor specialişti români, inclusiv evrei români, în ţările apusene, iar celor din urmă li se adaugă şi evreii care au plecat în Israel (Alia) începând încă dinainte de război.

În domeniul matematicii, exodul a luat amploare în urma desfiinţării, în 1974, a Institutului de Matematică al Academiei Române. În revista „Libertas Mathematica", vol. 9, din 1989, a fost publicată de Academia Româno-Americană din S.U.A. o listă a matematicienilor din Diaspora românească, în care, dintr-un număr de 211 persoane, 18% sunt evrei.

În capitolul de faţă, vor fi menţionate, ca urmare, şi câteva dintre realizările obţinute în străinătate de oameni de ştiinţă şi specialişti evrei originari din România, mai ales că - fapt ce trebuie subliniat - majoritatea personalităţilor lumii ştiinţifice care au părăsit ţara s-au afirmat şi în marile universităţi ale lumii.

Dr. ing. Al. SZMUK

b. Matematică

Dezvoltarea matematicii în România a trecut prin mai multe etape: etapa întâi, de constituire, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a învăţământului matematic universitar şi de iniţiere a cercetării matematice; etapa a doua, de formare, la începutul secolului al XX-lea, a primilor matematicieni cu o activitate extinsă pe mai multe decenii; etapa a treia, de apariţie, începând cu deceniile al treilea şi al patrulea ale secolului al XX-lea, a primilor matematicieni, dintre care aveau să se detaşeze şefii de şcoli matematice apărute după al doilea război mondial; etapa a patra, a exploziei marilor talente din anii

https://biblioteca-digitala.ro

'50 şi '60 ai secolului nostru şi etapa a cincea, a generaţiei anilor '70 şi '80.

Prezenţa specialiştilor evrei s-a făcut remarcată în fiecare fază de dezvoltare a matematicii româneşti. Ei au alternat ipostaza de discipol cu aceea de maestru, s-au dăruit misiunii lor ştiinţifice şi educaţionale şi au beneficiat de dăruirea altora, rezultatul fiind o interacţiune armonioasă cu colegii lor de naţionalitate română. Ţinând seama de faptul că matematica românească s-a format în strâns contact cu marile şcoli matematice occidentale, la acest metabolism ştiinţific şi educaţional au participat, în special în etapa a treia, şi unii matematicieni francezi, germani şi italieni de origine evreiască.

În etapa întâi, se detaşează **David Emmanuel** (1854-1941), profesor la Facultatea de Ştiinţe din Bucureşti în perioada 1882-1928, cu o teză de doctorat (tratând despre integralele abeliene de speţa a treia) la Sorbona (1879). Mulţi matematicieni de seamă, de la Gheorghe Ţiţeica şi Traian Lalescu, până la Simion Stoilow, Octav Onicescu şi Miron Nicolescu, i-au fost studenţi şi au recunoscut rolul deosebit pe care l-a avut în dezvoltarea gândirii matematice în România, în perioada ei de pionierat.

Are şi meritul de a fi predat, pentru prima oară în România, capitole moderne ale matematicii, cum sunt teoria grupurilor şi teoria lui Galois - la Şcoala Normală Superioară, condusă, din 1898, de Al. Odobescu. A fost profesor, de asemenea, la Şcoala specială de artilerie şi geniu (1881-1890) şi la Şcoala de poduri şi şosele (1881-1928), contribuind la formarea a 45 de generaţii de ingineri. Cursul său de teoria funcţiilor eliptice - tratat clasic în domeniu - a fost utilizat timp de aproape un veac. În 1936, a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

În 1897, îşi susţine teza de doctorat la Sorbona **Paul Israel Suchar** (1869-1916), născut la Bucureşti. În perioada 1897-1902, este conferenţiar de analiză matematică la Universitatea din Bucureşti. Teza sa a tratat despre inversiunea integralelor eliptice. În 1902, Suchar se stabileşte în Franţa.

În etapele a doua şi a treia, se manifestă **Simion Sanielevici** (1870-1963), cu o teză de doctorat la Sorbona, în 1909, tratând despre ecuaţiile diferenţiale ale coardelor şi membranelor vibrante. A funcţionat ca profesor la catedrele de mecanică raţională, de geometrie descriptivă şi proiectivă, de algebră superioară şi de calcul diferenţial şi integral, toate la Universitatea din Iaşi. Datorită realizărilor ştiinţifice în aceste domenii, în 1948 a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

În etapa a treia, îl întâlnim pe **Ernest Abason** (1897-1942), elev al lui Traian Lalescu şi profesor la Politehnica din Bucureşti. Orientat cu precădere spre aplicaţii ale analizei matematice în inginerie, Abason poate fi considerat un precursor al „funcţiilor spline".

Alexandru Froda (1894-1973) îşi susţine teza de doctorat în 1929, la Sorbona, tratând despre distribuţia proprietăţilor de vecinătate ale funcţiilor de variabile reale. A fost marcat, în orientarea sa, de influenţa exercitată de profesorul său, Dimitrie Pompeiu. Chiar în primul său articol (publicat în 1928, la Paris), Froda stabileşte o teoremă care avea să devină clasică: „punctele de discontinuitate de primă specie ale oricărei funcţii reale de o variabilă reală formează o mulţime cel mult numărabilă". În perioada 1931-1940, a fost profesor de economie matematică la Şcoala de statistică, actuariat şi calcul, aflată sub direcţia profesorului Octav Onicescu. În 1947, a fost numit conferenţiar, iar în 1948, a devenit profesor la Universitatea din Bucureşti, unde a predat până în 1964, când devine profesor consultant.

Mendel Haimovici (1906-1973) este un produs tipic al şcolii ieşene de geometrie, condusă de Alexandru Myller, iar teza sa de doctorat la Universitatea din Roma, în 1933 (comisia de doctorat fiind prezidată de Tulio Levi-Civita), a tratat un subiect din domeniul mecanicii fluidelor. Opera sa este, în primul rând, de geometrie diferenţială, disciplină în care a continuat, între altele, opera lui Gh. Vrânceanu privind spaţiile

https://biblioteca-digitala.ro

neolome. Are contribuţii şi în analiza matematică (sisteme diferenţiale, sisteme Pfaff) şi în mecanică. Asistent la Universitatea din Iaşi încă din 1930, devine profesor şef de catedră abia în 1946 - din motive politice -, în ciuda sprijinului puternic acordat de către Grigore C. Moisil. Este ales membru corespondent al Academiei Române, în 1949, şi membru titular, în 1963.

Adolf Haimovici (1912-1993), format în cadrul şcolii de geometrie de la Iaşi, îşi susţine, în 1938, teza de doctorat (în geometria spaţiilor conforme). În 1945, asistent, în 1947, profesor suplinitor, devine, în 1948, profesor titular şi şef de catedră la Universitatea din Iaşi. Continuându-l pe Vito Voltera, a studiat modelul matematic al fenomenului biologic de histeresis. Alte contribuţii se referă la ecuaţii cu derivate parţiale şi la mecanică.

Froim Marcus (1904-1983), după o peregrinare în inginerie (în care îşi trece un doctorat, în 1929, în Italia), face cercetări în geometria diferenţială proiectivă, sub influenţă italiană (Guido Fubino) şi ieşeană (Octav Mayer). Cu excepţia unui articol din 1938, toate lucrările lui F. Marcus au fost publicate după cel de-al doilea război mondial. În anii '70, a devenit cetăţean israelian, continuând să publice în acelaşi domeniu, al geometriei diferenţiale.

Absolvent al Facultăţii de Ştiinţe din Cernăuţi, **Abraham Hollinger** (1905-1985) s-a dedicat problemelor învăţământului matematic, publicând un mare număr de manuale şcolare şi de articole de metodică (dintre care unele au fost traduse în străinătate). A predat matematica înainte şi după cel de-al doilea război mondial. A funcţionat mulţi ani ca redactor-şef al „Gazetei Matematice", seria A.

Ion Barbălat (1907-1987), licenţiat în matematică la Sorbona, în 1930, şi-a desfăşurat activitatea de cercetare după al doilea război mondial, în domeniul topologiei şi, mai ales, al teoriei calitative a ecuaţiilor diferenţiale. În ultimele decenii de viaţă, a fost profesor de matematică la Institutul de Construcţii din Bucureşti. Ca şi F. Marcus, I. Barbălat aparţine, prin formaţie, etapei a treia, iar prin activitatea de cercetare, etapei a patra.

George Theiler (n. 1909), aparţinând şcolii O. Onicescu - G. Mihoc, a publicat în domeniul probabilităţilor şi al statisticii matematice, începând cu anul 1955.

În etapa a treia trebuie să-i situăm şi pe unii matematicieni care, născuţi şi formaţi în România, şi-au desfăşurat activitatea de cercetare la diferite universităţi din S.U.A. şi Canada. Astfel, **Iso Schönberg** (1903-1990), doctor al Universităţii din Iaşi, a ajuns profesor la universităţi din străinătate; în 1933, devine membru al prestigiosului Princeton Institute for Advanced Studies, din S.U.A. Este considerat unul dintre creatorii funcţiilor spline, care a contribuit la dezvoltarea teoretică a calculatoarelor.

Emil Grosswald (1912-1989), licenţiat al Universităţii din Bucureşti, devine profesor la Temple University din Philadelphia (S.U.A.). Este cunoscut pentru lucrările sale în teoria elementară şi analitică a numerelor.

Richard Blum (elev al profesorului Gh. Vrânceanu, căruia i-a fost student la Universitatea din Cernăuţi), a emigrat, în anii '60, în Canada, funcţionând ca profesor la Universitatea din Saskatoon, până la decesul său, în urmă cu câţiva ani.

Maria Neumann (n. 1905) a lucrat în timpul războiului la Liceul Israelit şi apoi ca asistent şi conferenţiar la Institutul Pedagogic şi la Universitatea din Timişoara. A publicat în domeniul geometriei diferenţiale şi al fundamentelor matematice.

În ceea ce-i priveşte pe matematicienii evrei din etapa a patra, cei mai în vârstă şi-au făcut studiile fie în timpul războiului, la colegiile evreieşti pentru studenţii din Bucureşti, fie în anii imediat următori războiului.

Filip Obreanu, cu lucrări de teoria mulţimilor şi topologie, s-a aflat printre cei care au introdus gândirea grupului autointitulat Bourbaki în ţara noastră, în anii '40. Acest grup de matematicieni francezi au dezvoltat, începând cu anul 1938, un vast proiect de sistematizare a matematicii

https://biblioteca-digitala.ro

moderne, pe baze structuraliste. Curentul Bourbaki a exercitat o influenţă profundă asupra dezvoltării matematicii contemporane. În anii '60, a emigrat în Canada, unde a profesat la Queen's University (Kingston, Ontario).

Printre cei care au iniţiat, în România, cercetările de topologie în mod de sine stătător (deci nu ca o anexă a altor discipline matematice) s-a aflat **Tudor Ganea** (Universitatea din Bucureşti), elev al profesorului Stoilow. În anii '60, a emigrat în S.U.A., funcţionând ca profesor la Universitatea din Seattle, Washington, până la decesul său, în 1971.

În domeniul algebrei, s-a manifestat cu o mare consecvenţă **Mihai Bernado** (n. 1924), elev şi asistent al profesorului Dan Barbilian. Tot în domeniul algebrei şi tot ca asistent al lui Dan Barbilian a lucrat un timp şi **Aristide Halanay** (n. 1924), care ulterior şi-a deplasat preocupările în domeniul teoriei calitative a ecuaţiilor diferenţiale - în acest domeniu formând, la rândul său, o şcoală, în special în jurul seminarului său de la Universitatea din Bucureşti, unde este şi actualmente profesor. De asemenea, **Liviu Solomon,** care ulterior şi-a transferat preocupările în domeniul mecanicii (în special, ramura elasticităţii liniare), a fost conferenţiar la Universitatea din Bucureşti, iar la sfârşitul anilor '60 a emigrat în Franţa, unde a devenit profesor la Universitatea din Poitiers. Un elev ceva mai tânăr al lui Dan Barbilian a fost **Alexandru Solian** (care a rămas fidel algebrei), conferenţiar la Universitatea din Bucureşti şi, din 1978, profesor la University of Carolina. **Monica Pavel** a predat la Universitatea din Bucureşti, cu preocupări de topologie. A emigrat, în anii '60, în Franţa, unde a publicat în domeniul obiectelor topologice ale recunoaşterii formelor. **Bernard Bereanu** (1924-1985), cercetător principal la Institutul de Statistică din Bucureşti, a publicat lucrări de programare matematică şi de economie matematică, în special în anii 1960-1980.

Dinu Wecsler (1931-1989) şi-a făcut studiile în Rusia, iar doctoratul la Bucureşti, sub conducerea lui Miron Nicolescu. Principalele contribuţii din teza sa au fost încorporate în monografia *Teoria calitativă a sistemelor de impulsuri* (1968), tradusă şi în limba rusă. A emigrat în Franţa, unde a fost profesor la Universitatea din Namur. A mai publicat lucrări privind extinderi infinit dimensionale ale rezultatelor lui V. M. Popov în stabilitatea absolută. Soţia lui, **Elena Kreindler-Wexler**, a fost profesoară la Universitatea din Paris; a decedat în 1993.

În domeniul topologiei, s-au afirmat, în etapa a patra, **Israel Berştein**, elev al profesorului Stoilow; cercetător principal la Institutul de Matematică al Academiei, a emigrat, în anii '60, în S.U.A., fiind profesor la Cornell University, până la decesul său, în 1991. Un alt topolog, preocupat în special de aspectele topologice care apar în studiul ecuaţiilor diferenţiale şi al sistemelor dinamice, este **Felix Albrecht**, care a fost cercetător la Institutul de Matematică al Academiei, până în anii '60, când a emigrat în S.U.A., unde a devenit profesor la Universitatea Illinois din Urbana. **Imre Toth**, conferenţiar de istoria matematicii la Universitatea din Bucureşti, a devenit, în anii '60, profesor de istoria şi filosofia matematicii la Universitatea din Regensburg (Germania). Este autor al identificării unor surse de geometrie neeuclidiană anterioară lui Euclid.

Eliza Roman (n. 1924), de la Biblioteca Academiei Române, este autoarea unor volume de bibliografie a matematicii româneşti, primul dintre acestea fiind prefaţat de Grigore C. Moisil. În domeniul istoriei şi pedagogiei matematicii, a lucrat **David Rimer** (n. 1917), stabilit în Israel în anii '70.

În domeniul combinatoricii şi al analizei numerice a lucrat **Ferencz Radó**, profesor la Universitatea din Cluj-Napoca, decedat în urmă cu câţiva ani. **Erwin Schechter** (n. 1933), conferenţiar la aceeaşi universitate, cu lucrări în domeniul ecuaţiilor diferenţiale şi soţia sa, **Micheline Froda Schechter** (n. 1933), cu lucrări în domeniul algebrei, lector la aceeaşi universitate, au emigrat, în anii '80, în Germania, unde predau la Universitatea din Kaiserslautern.

https://biblioteca-digitala.ro

M. Rosenblatt Roth, după ce a funcţionat un timp la Universitatea din Iaşi, a trecut o teză de doctorat la Moscova, sub conducerea lui A. N. Kolmogorov; apoi a devenit conferenţiar la Universitatea din Bucureşti. În anii '70, a emigrat în S.U.A., lucrând iniţial la State University of New York at Buffalo. **Corina Reischer** (n. 1931) a lucrat la Universitatea din Iaşi, publicând în domeniul algebrei combinatorii şi al limbajelor formale, pentru ca, în anii '70, să emigreze în Canada, devenind profesor de teoria probabilităţilor la Universitatea din Québec a Trois Rivières.

Elev al profesorului Miron Nicolescu, **Solomon Marcus** (n. 1925) este profesor la Universitatea din Bucureşti. După o activitate de un deceniu în domeniile funcţiilor reale, al teoriei mulţimilor şi al topologiei, s-a aflat, la sfârşitul anilor '50, printre iniţiatorii lingvisticii matematice şi, ulterior, al poeticii matematice, domeniu în care a format o şcoală. Este recunoscut ca unul dintre reprezentanţii de talie mondială ai lingvisticii şi poeticii matematice. În 1993, a fost ales membru corespondent al Academiei Române. Face parte din conducerea unor organizaţii ştiinţifice internaţionale şi, în mod frecvent, este invitat să ţină conferinţe şi cursuri în ţările avansate.

Dintre matematicienii din etapa a patra, care şi-au încheiat studiile după anul 1950, îl menţionăm pe **Ivan Singer** (n. 1929), absolvent al Universităţii din Cluj-Napoca. Aflat la început sub influenţa şcolii de analiză numerică şi teoria aproximării, iniţiate de profesorul Tiberiu Popoviciu în oraşul transilvan, a evoluat ulterior spre alte domenii, desfăşurând o activitate îndelungată în domeniile analizei funcţionale şi al teoriei optimizării. Este recunoscut ca unul dintre creatorii teoriei moderne a celei mai bune aproximări în spaţii normate. În 1992, a fost ales membru corespondent al Academiei Române.

Din corpul didactic al Universităţii din Timişoara a făcut parte **Iosif Kaufman**, autor al unor cercetări valoroase în domeniul teoriei funcţiilor şi al calculatoarelor electronice. A plecat din ţară în 1983.

În şcoala de geometrie de la Iaşi s-a format **Izu Waisman** (n. 1938), ulterior stabilit în Israel. Tot la Universitatea din Iaşi au efectuat cercetări în domeniu şi s-au format **Eric Goldhagen** (ecuaţii cu derivate parţiale), **Solomon Sender** (ecuaţii integrale), **Dan Simovici** (combinatorică şi informatică teoretică), emigrat în anii '80, în S.U.A., actualmente la University of Boston, Massachusetts, şi **Sorin Istrail** (teoria automatelor şi a limbajelor formale); şi acesta din urmă a emigrat în anii '80, în S.U.A., funcţionând până în 1992 la Wesleyan University, Middletown, Connecticut, iar din 1992 la Sandia National Laboratories, Albuquerque, New Mexico.

Din domeniul mecanicii, o menţionăm pe **Beatrice Horovitz** (n. 1921), colaboratoare a profesorului Elie Carafoli la Institutul de Mecanică Aplicată al Academiei, până la emigrarea în S.U.A., în 1966. A studiat la Bucureşti probleme de mecanica fluidelor compresibile la viteze mari. În S.U.A., a aplicat cunoştinţele sale la procesele industriale. La acelaşi Institut de Mecanică Aplicată a lucrat şi **Tiberiu Haecker** (1924-1993); a întreprins cercetări în stabilitatea avionului; în ultimii ani, a lucrat la Institutul de Aviaţie din Bucureşti. Ca unul dintre precursori, poate fi menţionat ing. **Ernest Grünbaum**, constructor de planoare şi avioane, care a făcut ascensiuni încă în 1909. În mecanica teoretică, au avut contribuţii o serie de ingineri de la I.M.A.: **Iulian Dresher (Ilan Darel)**, expert în construcţia avionului; **Liviu Librescu**, în elasticitate, rezistenţă, mecanica fluidelor; **Ernest Laris**, în aeroelasticitate, gazoelasticitate, mecanica fluidelor; **Lulu Rozianu** (lubrificaţie, uzură), actualmente în Diaspora; precum şi profesorul **Leon Hamburger**, de la Institutul Politehnic din Bucureşti. În acest context, este de menţionat, în mod deosebit, **Mircea Arcan**, provenit de la I.M.A., în prezent profesor şef de catedră la Universitatea din Tel Aviv.

https://biblioteca-digitala.ro

În domeniile economiei matematice, al programării matematice şi al combinatoricii s-au manifestat **Egon Balas** (de formaţie economist, dar ulterior cercetător în matematică) şi **Peter L Hammer (Ivănescu)**, iniţial elevi ai profesorului Gr. C. Moisil la Institutul de Matematică al Academiei. În anii '60, s-au stabilit peste ocean; Egon Balas este profesor la University of Pittsburgh, iar Peter I. Hammer profesor şi directorul Centrului de Cercetări Operaţionale la University of Butgers, precum şi editorul-şef al revistelor „Discrete Mathematics" şi „Discrete Applied Mathematics". **Meinhard Mayer** a fost asistent şi apoi lector, în anii '50, la catedra de ecuaţii diferenţiale a profesorului N. Teodorescu; a publicat lucrări în domeniul fizicii matematice. În anii '60, a emigrat în S.U.A., unde funcţionează la o universitate din California. **Samuel Zaidman**, absolvent al Universităţii din Bucureşti,în deceniul al şaselea, după o scurtă perioadă de activitate în ţară, în domeniul ecuaţiilor cu derivate parţiale, a emigrat şi este profesor la Université de Montréal, continuând să publice în domeniul metodelor de analiză funcţională în studiul ecuaţiilor cu derivate parţiale. **Norbert Schlomink**, din aceeaşi generaţie cu S. Zaidman, a fost, o perioadă, asistent la Facultatea de Matematică a Universităţii din Bucureşti, apoi a emigrat în anii '60, fiind profesor la Université de Montréal.

Lior Tzafriri, profesor la Universitatea din Ierusalim, este coautor, cu Lindenstrans, al tratatului în două volume *Classical Banach Spaces*, lucrare de referinţă în domeniu. A plecat în Israel pe când era student (sub numele Lucian Tirilman) la Facultatea de Matematică a Universităţii din Bucureşti. **Aldo Lazăr**, absolvent al Universităţii din Bucureşti, este de câteva decenii profesor la Universitatea din Tel Aviv, cercetările sale privind analiza funcţională şi teoria operatorilor. **Harry Cohn**, după un doctorat în teoria probabilităţilor, a devenit profesor la Universitatea din Melbourne (Australia). **Elemer Rosinger**, absolvent, în deceniul al şaselea, al Facultăţii de Matematică din Bucureşti, a predat la A.S.E., apoi a plecat în Israel şi, de acolo, în Africa de Sud (la Pretoria).

Trecând acum la etapa a cincea, trebuie să-l menţionăm mai întâi pe **George Lusztig**, absolvent al liceului la Timişoara, cu studii universitare la Bucureşti, emigrat (în anii '70) în S.U.A., actualmente profesor la prestigiosul M.T.T. (Massachusetts Institute of Technology). Contribuţiile sale în teoria reprezentării grupurilor au permis rezolvarea problemei clasificărilor grupurilor finite. A candidat la medalia „Fields", cea mai înaltă distincţie în domeniul matematicii din S.U.A. şi a fost ales membru al National Academy of Science, Washington, D.C. În domeniul ecuaţiilor cu derivate parţiale lucrează **Sergiu Kleinerman**, absolvent al Universităţii din Bucureşti, actualmente profesor la Princeton University (S.U.A.). În 1991, a primit Premiul Mac Arthur în domeniul analizei funcţionale şi al teoriei operatorilor. **Hary Bercovici**, discipol al profesorului Ciprian Foiaş, căruia i-a fost student la Universitatea din Bucureşti, a emigrat la scurt timp după absolvire (sfârşitul deceniului al optulea), devenind profesor la Indiana University, Bloomington (S.U.A.). **Hary Moscovici**, topolog, absolvent al Universităţii din Bucureşti, în anii '70, este acum profesor la Universitatea din Columbus, Ohio (S.U.A.).

În domeniul limbajelor formale, a lucrat la Institutul de Etnologie din Bucureşti **Liana Sfarț-Barak**, stabilită în Israel în anii '80; lucrează acum la Tehnion (Haifa) în domeniul aplicării teoriei jocurilor în inginerie. **Ionel M. Navon**, emigrat după absolvire, specialist în optimizare şi computere, a devenit profesor la Florida State University. **Stephan Ylan Solomon**, absolvent, în anii '70, al Universităţii din Bucureşti, a lucrat în lingvistica algebrică, apoi a emigrat în S.U.A. **Al. Buium** este cercetător principal în domeniul geometriei algebrice la Institutul de Matematică al Academiei. A fost profesor invitat la Columbia University (New York) şi la alte universităţi, fiind actualmente beneficiar al unei burse Humboldt. **Andrei Iacob** a publicat o monografie

https://biblioteca-digitala.ro

de topologie. S-a stabilit în Israel, apoi în S.U.A., unde lucrează la „Mathematical Reviews". Boris Singer este cercetător principal în domeniul analizei stohastice la Centrul de Statistică Matematică al Academiei Române.

Prof. univ. S. MARCUS
Mat. COCA ROMAN

c. Fizică

Ceea ce se numeşte astăzi, cu un termen mai general, **fizica modernă** s-a născut odată cu secolul al XX-lea. Principalele capitole incluse în noua fizică - teoria relativităţii, fizica atomică şi nucleară, mecanica şi electrodinamica cuantică, fizica particulelor elementare - au beneficiat, încă de la început, de contribuţii fundamentale ale unor savanţi evrei.

Fizicienii din România, printre care se numără şi evrei, au contribuit creator la dezvoltarea fizicii, în general, şi, în special, a noilor ramuri ale acesteia. Unii dintre ei au fost dascăli ai unor generaţii de fizicieni, alţii le-au continuat opera, contribuind cu toţii la formarea şi consolidarea şcolii româneşti de fizică.

Numeroşi fizicieni evrei formaţi în România lucrează în prezent peste hotare - în Israel, Statele Unite, Franţa, Germania şi în alte ţări -, unde reprezintă cu cinste şcoala românească de fizică. Un număr mai mic activează încă în ţara în care s-au născut, alături de oamenii de ştiinţă români. La aceştia se adaugă şi o serie de ingineri prin formaţie care au lucrat în colective împreună cu fizicienii, participând la elaborarea unor aparaturi complexe de cercetare în fizică şi, în primul rând, a aparaturii electronice.

Din generaţia trecută se desprind cu pregnanţă două nume care au rămas în istoria fizicii pe meleagurile româneşti: Alexandru Sanielevici şi Iosif Ausländer, care au lucrat, împreună cu profesorii Horia Hulubei şi Şerban Ţiţeica, la întemeierea şi dezvoltarea Institutului de Fizică al Academiei (devenit apoi Institutul de Fizică Atomică).

Alexandru Sanielevici (1899-1969) a fost fiul matematicianului academician Simion Sanielevici, profesor de mecanică raţională la Universitatea din Iaşi. După studii în România, pleacă în Franţa, unde lucrează în laboratorul soţilor Irène şi Frédéric Joliot-Curie, laureaţi ai Premiului Nobel pentru descoperirile lor în domeniul radioactivităţii artificiale. Reîntors în ţară, a funcţionat ca profesor de liceu, profesor la Colegiul pentru studenţii evrei, conferenţiar şi apoi profesor la Facultatea de Fizică a Universităţii din Bucureşti. Întreaga sa activitate ştiinţifică a fost consacrată studiilor în domeniile radioactivităţii şi al metrologiei radiaţiilor nucleare, domenii în care a orientat şi activitatea laboratorului organizat de el în Institutul de Fizică al Academiei şi al cărui conducător ştiinţific a fost până la încetarea din viaţă. A fost membru corespondent al Academiei. A lucrat mai mulţi ani în cadrul Agenţiei Internaţionale pentru Energia Atomică cu sediul la Viena, unde a lăsat o puternică amintire prin două realizări importante: întemeierea şi conducerea unui laborator de cercetare asupra radiaţiilor nucleare şi organizarea unei Şcoli Internaţionale de Fizică, sub auspiciile A.I.E.A., care şi-a câştigat un binemeritat prestigiu internaţional.

Iosif Ausländer, originar din Cernăuţi, a studiat în România şi apoi în Germania, cu mari fizicieni ai vremii. A fost profesor la Institutul Politehnic şi la Universitatea din Bucureşti. La I.F.A., a întemeiat şi condus laboratorul de raze cosmice şi de energii înalte, în cadrul căruia a adus o contribuţie majoră la dezvoltarea analizei evenimentelor fizice ce apar cu frecvenţă mică şi la formarea de specialişti în domeniu. În ultimii ani ai vieţii, a fost profesor la Universitatea din Karlsruhe (Germania).

Erwin Friedländer, membru corespondent al Academiei Române, discipol al lui Iosif Ausländer, i-a succedat acestuia la conducerea laboratorului de raze cosmice şi de energii înalte. După o serie de lucrări publicate în reviste de prestigiu din străinătate, şi-a continuat activitatea de cercetare în acelaşi domeniu, la renumitul laborator din Berkeley al Universităţii din California.

https://biblioteca-digitala.ro

În acelaşi laborator au lucrat **Jacques Cohen** şi, mai târziu, **Alexandru Marin**. Primul a plecat în Israel, unde şi-a continuat activitatea de cercetare în domeniul fizicii aplicate. Al doilea a optat în continuare pentru domeniul ştiinţelor spaţiale, în cadrul căruia, între altele, a participat la pregătirea unora dintre experienţele ce-au fost efectuate cu ocazia zborului spaţial al cosmonautului român Dumitru Prunariu. Alexandru Marin a plecat apoi în S.U.A., fiind în prezent profesor la Universitatea din Boston.

Şef al catedrei de fizică teoretică a Facultăţii de Fizică din cadrul Universităţii din Iaşi, profesorul **Ioan Gottlieb** şi-a făcut studiile la Universitatea din Cluj, iar doctoratul la Universitatea din Iaşi, sub îndrumarea profesorului Teofil Vescan, al cărui continuator la conducerea şcolii de fizică teoretică din Iaşi a fost. A lucrat şi lucrează în domeniile gravitaţiei şi al relativităţii generale, precum şi în cel al fizicii cuantice.

În domeniul gravitaţiei şi apoi în cel al cosmologiei au lucrat în colaborare dr. **Nicolae Ionescu Palas** şi **Harry Hafner**, al doilea fiind în prezent cadru didactic al Universităţii din New York.

În domeniile fizicii teoretice (cu preocupări în fizica particulelor elementare), al fizicii nucleare şi atomice, al fizicii solidului, s-au remarcat prin contribuţii originale: **Meinhard Mayer**, cercetător principal la I.F.A., apoi la Institutul Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna (Rusia), actualmente la Universitatea din California, Irvine (S.U.A.); **Chaim Yatom (Yussim)**, care şi-a început activitatea de cercetare tot la Universitatea din Bucureşti, fiind acum profesor în Israel; **Mioara Mugur Schächter**, actualmente la Paris. În acest context, merită să-l amintim pe **Stephan Berko**, din Sighetu Marmaţiei, care, deportat la vârsta studenţiei, şi-a făcut studiile în străinătate, ajungând profesor de fizică teoretică la Universitatea din Boston şi membru al lui National Academy of Science, Washington, D.C. Aparţinând unei generaţii mai tinere, **Cecil Pompiliu Grünfeld**, cercetător principal la Institutul de Gravitaţie şi Ştiinţe Spaţiale din Bucureşti, secretar ştiinţific al acestui institut, s-a remarcat prin lucrările publicate în domeniile fizicii nucleare şi al fizicii statistice. Aparţinând aceleiaşi categorii de vârstă, **Paul Gartner**, cercetător principal la Institutul de Fizica şi Tehnologia Materialelor din Bucureşti, s-a făcut cunoscut prin rezultatele obţinute în fizica corpului solid, domeniu în care s-a preocupat de stările electronice în semiconductorii amorfi, de teoria transportului electronic în sisteme dezordonate şi de transportul în sisteme mezoscopice.

În domeniul fizicii nucleare experimentale, s-a impus, prin rezultatele obţinute, **Adrian Gelberg**. A fost cadru didactic al Universităţii din Bucureşti - unde a ocupat succesiv posturile de asistent şi conferenţiar universitar - şi şef de laborator la Institutul de Fizică al Academiei, apoi la Institutul de Fizică Atomică, unde a organizat şi condus Laboratorul de spectroscopie nucleară. Este doctor în fizică şi doctor docent în ştiinţe. A iniţiat la noi cercetările în domeniul spectrometriei Mössbauer şi a dezvoltat cercetările asupra spectrometriei nucleare, care i-au adus un binemeritat prestigiu. Este profesor al Universităţii din Köln şi are colaborări ştiinţifice în Israel şi Japonia.

O disciplină, astăzi, de largă actualitate este fizica plasmei, în cadrul căreia, abordând problemele fizicii ionilor negativi de hidrogen, a adus contribuţii importante **Martha Bacal**, astăzi director de cercetare la École Politechnique din Paris, fosta colaboratoare ştiinţifică a laboratorului I.F.A., condus de A. Gelberg.

În legătură cu fizica solidului, care are numeroase ramuri şi este de mare actualitate, relevăm dezvoltarea, la Institutul de Fizică al Academiei, încă din deceniul '50, a fizicii straturilor subţiri, sub îndrumarea profesorului Florin Ciorăscu. În laboratorul întemeiat de el, au lucrat, chiar de la început, Andrei Devenyi şi Nathan Croitoru, obiectul cercetăriloe lor fiind straturile subţiri metalice. Câţiva ani mai târziu, ei îşi continuă cercetările în Institutul de Fizică din Bucureşti, unde, sub îndrumarea

https://biblioteca-digitala.ro

academicianului Radu Grigorovici, abordează problema semiconductorilor amorfi. **Andrei Devenyi**, doctor în fizică, este actualmente coordonatorul colectivului de straturi subţiri din Institutul de Fizica şi Tehnologia Materialelor, abordând, în cercetările pe care le efectuează, problematica materialelor de tip cermet, a aliajelor metalice şi semiconductoare. Bursier în două rânduri al Fundaţiei Humboldt, este autorul a numeroase contribuţii ştiinţifice, care, publicate, se bucură de apreciere internaţională. **Nathan Croitoru**, doctor în fizică, de asemenea bursier al Fundaţiei Humboldt, este în prezent profesor la Universitatea din Tel Aviv, unde îşi continuă cercetările, incluzând în sfera preocupărilor sale şi fibrele optice. Tot în fizica straturilor subţiri a lucrat profesorul **Leonard Müller**, de la Universitatea din Bucureşti, care a studiat semiconductorii amorfi şi organici; el a mai înscris un aport original şi în domeniul spectrometriei de raze X. Activitatea sa didactică a fost fericit marcată, la începuturile ei, de îndrumarea academicienilor profesori Gh. Atanasiu şi I. Agârbiceanu.

În cadrul Institutului de Fizică al Academiei, sub conducerea lui G. Comşa, astăzi profesor la Universitatea din Bonn şi director de institut la Jülich, s-au dezvoltat cercetări în domeniul fizicii suprafeţei, continuate la Institutul de Fizică Atomică. În laboratorul de specialitate de la I.F.A. s-a făcut cunoscută, prin rezultatele obţinute, **Beatrice (Ata) Iosifescu**. Tot în domeniul fizicii suprafeţei, a lucrat **Bruha Raicu**, care s-a ocupat de ameliorarea proprietăţilor unor suprafeţe prin implantare de ioni; activitatea ei, începută la I.F.A., este continuată în prezent în California, în renumita Silicon Valley, centru al cercetărilor şi industriei semiconductorilor.

Din grupul de pionieri ai industriei materialelor şi dispozitivelor semiconductoare din România a făcut parte şi dr. **Alfred Goldenblum**. Format sub îndrumarea acad. Radu Grigorovici, colaborator al profesorului C. Constantinescu, autor a numeroase lucrări de specialitate în direcţii ca proprietăţile electrice şi optice ale unor compuşi semiconductori, conduce acum, în cadrul Institutului de Fizica şi Tehnologia Materialelor, un colectiv care studiază proprietăţile de transport electric şi cele optice asupra straturilor policristaline.

În domeniul magnetismului şi al materialelor magnetice, o contribuţie importantă a adus şi aduce **Mihai Rosenberg**. Asistent, conferenţiar şi apoi profesor la Facultatea de Fizică a Universităţii din Bucureşti, a desfăşurat o fructuoasă activitate didactică de formare de specialişti în domeniu, dintre care mulţi i s-au alăturat la catedra sau în laboratorul de magnetism, pe care l-a organizat şi condus la Institutul de Fizică din Bucureşti. Autor a numeroase lucrări ştiinţifice, şi-a câştigat un binemeritat prestigiu internaţional. Actualmente este profesor (a fost director de institut) la Universitatea „Ruhr" din Bochum (Germania). Este unul dintre cei care sprijină şi invită cercetătorii din România pentru colaborare.

Tot în fizica corpului solid, dar cu interesul orientat către studiul proprietăţilor de transport electric, a lucrat **Manfred Nachman**, cadru didactic la Institutul Politehnic şi la Universitatea din Bucureşti şi apoi şef de laborator la Institutul de Fizică Atomică. A făcut parte din grupul de specialişti care au contribuit la punerea în funcţiune a primului reactor nuclear, iniţiind şi dezvoltând studii referitoare la influenţa radiaţiilor nucleare asupra proprietăţilor fizice ale corpului solid. Actualmente este profesor în Canada.

Într-un domeniu de graniţă între fizica atomică şi fizica solidului s-a impus, prin rezultatele obţinute, **Dorel Bally**, conferenţiar la Universitatea din Bucureşti şi şef de laborator la Institutele de Fizică al Academiei şi de Fizică Atomică, unde a organizat şi condus laboratorul de fizica neutronilor. După o perioadă în care a lucrat la Institutul de Reactori Nucleari Energetici, îşi desfăşoară acum activitatea la Institutul de Fizica şi Tehnologia Materialelor. Este doctor docent în ştiinţe. A întreprins cercetări în domeniile difracţiei şi spectrometriei de raze X şi a iniţiat şi dezvoltat la noi cercetările în domeniul

https://biblioteca-digitala.ro

interacţiunii neutronilor termici cu materia condensată.

În fizica aplicată s-a evidenţiat dr. ing. **Leon Schächter**, a cărui activitate s-a desfăşurat în Institutele de Fizică Atomică şi de Fizică şi Inginerie Nucleară. A adus contribuţii importante la dezvoltarea cercetărilor privind fizica arderii combustibilului nuclear în reactor şi apoi la dezvoltarea conceptelor fizice privind procesele neconvenţionale de conversie a energiei nucleare de fisiune în energie electrică.

Tot în fizica aplicată, **Elly Ruckenstein**, cercetător principal la Institutul de Fizică Atomică şi apoi profesor la Institutul Politehnic din Bucureşti, şi-a câştigat autoritatea profesională prin rezultatele obţinute în transportul termic în sisteme fizico-chimice complexe. Actualmente îşi continuă cercetările la Boston (S.U.A.).

În ramura fizicii aplicate cu finalităţi în agricultură, folosind metodele difracţiei de raze X şi microscopiei electronice, s-a remarcat **Lelia Arcan**, cândva colaborator ştiinţific la I.F.A.-I.F.B. şi la Institutul de Hidrologie, stabilită actualmente în Israel.

La graniţa dintre fizica aplicată şi tehnică, şi-a adus contribuţia fizicianul **George Holos**, care, în cadrul Institutului de Fizică Atomică, s-a preocupat de problemele fizicii tensiunilor înalte la acceleratoarele electrostatice de tip Van der Graaf. El şi-a continuat şi dezvoltat aceste preocupări la Institutul „Weizmann" din Rehovot (Israel), în cadrul laboratorului constituit pe lângă acceleratorul Van der Graaf tandem.

Tot la Institutul de Fizică Atomică şi-a început activitatea dr. ing. **Iulian Panaitescu**, astăzi la Institutul de Fizica şi Tehnologia Aparatelor cu Radiaţii, care a participat la realizarea unei serii de betatroane, primele acceleratoare de particule proiectate şi construite în România, dezvoltând apoi preocupări privitoare la defectoscopia cu radiaţii penetrante. Se numără printre pionierii aplicării teoriei informaţiei la evaluarea performanţelor controlului radiografic.

În domeniul controlului nedestructiv a adus contribuţii remarcabile şi fizicianul **Raimond Grimberg**, care a organizat şi condus un laborator de profil la Institutul de Fizică Tehnică din Iaşi. Principala sa preocupare se referă la controlul pieselor metalice cu ajutorul curenţilor electrici turbionari.

Cercetările în privinţa aparaturii electronice pentru fizica nucleară şi realizările competitive pe acest tărâm s-au dezvoltat în România numai după ce profesorul Tudor Tănăsescu, membru corespondent al Academiei, a organizat la I.F.A. secţia de profil, al cărei prim conducător a fost dr. ing. **Elly Katz**, conferenţiar la Institutul Politehnic din Bucureşti. Competenţa şi autoritatea sa profesională au avut un rol determinant în succesele obţinute în acest domeniu. Calităţile profesionale ale lui Elly Katz au fost recunoscute şi în decursul activităţii sale la Institutul Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna (Rusia).

Mia Drăghicescu şi **Baruch Ianculovici** au fost printre pionierii cercetărilor privind realizarea şi proprietăţile detectoarelor cu radiaţii. Ulterior, B. Ianculovici a lucrat în domeniul aparaturii de rezonanţă magnetică, sfera sa de preocupări interferându-se cu aceea a lui **Iancu Pascaru**, care, după o rodnică muncă de cercetare la I.F.A., îşi continuă activitatea la Cleveland (S.U.A.).

Un student de excepţie al Facultăţii de Fizică a Universităţii din Bucureşti a fost **Adam Schwimmer**. El a plecat în Israel, în 1962, devenind, încă de tânăr, profesor de fizică teoretică la Institutul „Weizmann" din Rehovot. În prezent, este şef de departament la Institutul Internaţional de Fizică Teoretică de la Trieste, făcându-se cunoscut prin lucrări de fizica particulelor elementare, direcţie în care este unul dintre cei mai citaţi autori.

Tot în fizica particulelor elementare s-a remarcat **Vladimir Rittenberg**. Asistent la Facultatea de Fizică din Bucureşti, mai târziu a coordonat colectivul de Teoria câmpului şi a particulelor elementare de la Institutul de Fizică din Bucureşti. După plecarea din ţară, în 1969, a lucrat la mari universităţi din Israel şi S.U.A., fiind în prezent profesor de fizică teoretică la

https://biblioteca-digitala.ro

Universitatea din Bonn şi bucurându-se de un înalt prestigiu internaţional.

Unul dintre pionierii cercetărilor privind electronica corpului solid a fost **Kurt Nachmann**, care a înfiinţat şi condus mulţi ani laboratorul de cercetări pentru dispozitive semiconductoare de la Institutul de Cercetări Electrotehnice şi de la Centrul de Cercetări al Întreprinderii de Semiconductoare de la Băneasa.

La urmă, dar nu în ultimul rând, trebuie amintiţi **Theodor Teitel** şi **Martin Birnbaum**, care au avut o contribuţie majoră la organizarea proiectării şi construcţiei de aparatură pentru fizica nucleară la I.F.A., aducând o contribuţie importantă la dezvoltarea unor ateliere care ulterior au devenit o parte din Fabrica de aparatură nucleară. În prezent, ambii sunt la Paris şi lucrează în conducerea unor importante întreprinderi de aparatură electronică.

Conf. univ. D. BALLY
Dr. ing. J. PANAITESCU

d. Chimie

Termenul poate desemna atât o disciplină ştiinţifică, cât şi conţinutul tehnologic al unei ramuri industriale. Întrucât activităţile sunt greu de delimitat, în cele ce urmează ne vom referi şi la preocupări preponderent teoretice-fundamentale, dar şi la cercetări şi dezvoltări tehnologice.

În cadrul unor prestigioase nuclee de cercetări academice şi universitare, unde s-au format şcoli conduse de academicienii Ilie Murgulescu, C. D. Neniţescu, E. Angelescu şi alţii, s-au remarcat şi unii specialişti evrei. Este vorba, în primul rând, de puternica şcoală de chimie fizică din Capitală, unde, începând cu anul 1949, Ilie Murgulescu a preluat conducerea Institutului de Chimie Fizică al Academiei Române (care mai târziu i-a preluat numele), precum şi a catedrei de chimie fizică a Universităţii din Bucureşti. El a iniţiat cercetări reprezentative pentru domeniile spectroscopiei moleculare, cineticii chimice şi electrochimice. Printre discipolii şi colaboratorii profesorului se numără şi câţiva evrei. **Eugen Segal** (n. 1933), doctor docent, profesor la catedra deţinută anterior de maestrul său, a continuat lucrările acestuia, dezvoltând următoarele direcţii de cercetare: cinetica reacţiilor eterogene în sisteme solid-gaz; chemosorbţia şi cinetica reacţiilor catalitice eterogene; cinetica formală. Rezultatele activităţii ştiinţifice s-au concretizat în 330 de lucrări, dintre care peste jumătate apărute în străinătate. Este membru corespondent al Academiei Române (din 1991) şi membru în Comitetul de Cinetică al Conferinţei Internaţionale de Analiză Termică (începând din 1985).

Solomon Sternberg (1923-1990), dr. doc. ing., a fost profesor şef de catedră de chimie fizică şi electrochimie la Institutul Politehnic din Bucureşti (1950 - până la deces); în paralel, a fost cercetător ştiinţific, succesiv la ICECHIM, la ICEMET şi, din 1957, la Institutul de Chimie Fizică al Academiei Române. Principalele direcţii ale cercetărilor sale, desfăşurate sub îndrumarea lui Ilie Murgulescu, au fost chimia fizică şi electrochimia sărurilor topite, multe dintre studiile sale teoretice şi aplicative fiind finalizate în tehnică şi producţie (fabricarea aluminiului, a magneziului şi a zincului, precum şi a unor lubrifianţi). Principalele sale contribuţii s-au situat în plan teoretic; dintre acestea, menţionăm: studii termodinamice pentru săruri topite, săruri hidratate şi electroliţi apoşi (rezultatele fiind prima dată raportate în literatura de specialitate); studii electrochimice şi structurale pentru săruri topite; studii de coroziune şi electrochimie organică. Este considerat organizator şi conducător de şcoală ştiinţifică în domeniul electrochimiei electroliţilor. A primit Premiul Academiei (1957) şi Premiul de Stat (1963). A fost membru al Comitetului Internaţional de Termodinamică şi Cinetică Electrochimică şi al altor organizaţii internaţionale.

Yvette Steinberg-Davidescu (n. 1913), doctor în ştiinţe (teza de doctorat: *Contribuţii la studiul relaţiilor dintre tensiunea superficială şi starea coloidală*, sub conducerea prof. E.

https://biblioteca-digitala.ro

Angelescu), şef al sectorului de coloizi în fostul Centru de Chimie Fizică condus de Ilie Murgulescu, a abordat în lucrările sale termodinamica şi energetica interfeturilor corelate cu specificul structurilor respective.

Dintre actualii cercetători ai Institutului de Chimie Fizică, îi amintim pe: **Horia Căldăraru**, doctor în ştiinţe, şeful laboratorului de structură moleculară, care a primit, în 1992, Premiul Academiei Române, şi **Monica Căldăraru**, doctor în ştiinţe, a cărei teză de doctorat - sub conducerea lui Ilie Murgulescu - a abordat cinetica reacţiilor catalitice eterogene, domeniu în care lucrează în continuare.

Remarcăm şi contribuţiile teoretice în chimia generală şi în cea fizică ale unor personalităţi care au lucrat în alte centre de cercetare, ca prof. **Landauer**, prof. **E. Ruckenstein**, acesta din urmă emigrat în S.U.A., invitat fiind de o universitate în baza publicaţiilor sale, **N. Almássy**, profesor la Universitatea din Cluj-Napoca, **E. Rotschild Almássy**, în prezent în Israel, **S. Fischel**, profesor la Universitatea din Iaşi, precum şi **Tiberiu Braun** (1932), astăzi profesor la Universitatea din Budapesta.

Prezenţa specialiştilor evrei în domeniul chimiei a fost determinată şi de specificul dezvoltării industriei în diferite perioade. Într-o primă etapă, interesul unor tineri pentru acest domeniu era stimulat, fără îndoială, de nevoia preluării, la nivel superior, a unor tradiţii profesionale de familie, în producţia de uleiuri şi săpunuri, de hârtie, în tăbăcărie sau în industria textilă. Edificator pentru această etapă este exemplul zonei Bacău, în care a apărut o importantă concentrare de specialişti evrei tocmai în industriile enumerate, în care deţineau poziţii importante familii ca Blum, Filderman ş.a.

În acea perioadă - sfârşitul secolului al XIX-lea-începutul acestui secol -, majoritatea studenţilor evrei învăţau în străinătate, în special în Germania şi Franţa - odată întorşi, fiind angrenaţi efectiv în activităţi industriale.

Afirmarea unor şcoli moderne superioare româneşti de chimie, la Bucureşti, Iaşi şi Cluj, după Marea Unire, a creat nu numai perspective de studiu mai favorabile, ci şi posibilitatea de a menţine contacte cu profesorii cu care studenţii s-au pregătit, premisă majoră a dezvoltării multor specialişti. Între cele două etape menţionate nu există, practic, o separare cronologică, ci, mai degrabă, o deplasare a ponderii.

Deşi se formează mai mulţi chimişti, prezenţa lor în viaţa universitar-ştiinţifică este neglijabilă, fiind identificat un singur cadru universitar evreu (I. Blum). Această absenţă este, fără îndoială, legată de existenţa, în acest mediu, a unor puternice discriminări etnice. În chimie, unde latura experimentală este practic inevitabilă, afirmarea era limitată de absenţa unor laboratoare cât de cât dotate. Excepţie făcea industria petrolieră, unde, pe lângă o celebritate ca **L. Edeleanu**, au mai fost remarcaţi şi alţi specialişti, ca: **I. Kantor, S. Stenczell, H. Sadagurski, Iancu Horaţiu** şi **Gottfried Brenner**.

În acest mediu, în industrii conexe, s-au afirmat, cu succese recunoscute, inovatori ca **H. Goldenberg**, titular a peste 40 de invenţii şi posesor al unei biblioteci de specialitate de referinţă, la Ploieşti, sau **A. Weissberg**, promotor al industriei de auxiliari textili, la Bucureşti.

Atmosfera tulbure din perioada preliminară războiului şi apoi instalarea fascismului au determinat emigrarea unor specialişti şi eliminarea din activitate a celorlalţi.

Perioada postbelică a creat premisele afirmării multor chimişti evrei, atât prin eliminarea restricţiilor în privinţa accesului lor în orice activitate, cât şi, mai ales, prin iniţierea şi dezvoltarea industriei chimice româneşti. Această dezvoltare, implicând învăţământ, cercetare, proiectare, construcţie şi exploatare, a oferit posibilitatea consacrării multor cadre de valoare. În anii '50, a fost înfiinţată o reţea densă de institute de cercetare, s-a extins învăţământul de specialitate, s-au constituit centre de proiectare - toate acestea fiind necesare pentru producţia de pe platformele industriale nou construite.

Industria chimică mare, preponderent anorganică în perioada antebelică (Făgăraş,

https://biblioteca-digitala.ro

Târnăveni, Turda), este acum dezvoltată; în același timp, apar primele platforme petrochimice și de sinteză organică, la Borzești, Onești, Săvinești, Pitești, Rm.-Vâlcea, București ș.a. În această etapă, industrializarea s-a bazat pe forțe proprii, etapa licențelor străine fiind caracteristică deceniilor 6-7. Marii chimiști ai epocii s-au angajat plenar în atare acțiuni. Academicienii G. Spacu, Ilie Murgulescu, C. D. Nenițescu, E. Angelescu, profesorii Em. Bratu și I. V. Nicolescu (la București), academicienii Radu Cernătescu și Cristofor Simionescu, profesorii C. V. Gheorghiu și I. Matei (la Iași), academiciana Raluca Ripan, prof. I. Macarovici (la Cluj-Napoca), academicianul C. Drăgulescu și profesorii Nanu și V. Reichel (la Timișoara) și-au asumat activ rolul de consultanți pentru specialiștii implicați în producția noilor obiective industriale, stimulându-le contribuția din punct de vedere științific și moral.

O asemenea conjunctură a permis afirmarea unor reale personalități, printre care și o serie de evrei.

Domeniul chimiei organice și cel al chimiei metalelor au inclus un număr mai mic de specialiști. Între ei, pe primul loc se situează prof. **N. Mendelsohn**, care, pe baza unei solide experiențe industriale proprii, a predat la Institutul Politehnic din București tehnologia îngrășămintelor. În sfera metalurgiei, la școala prof. Tr. Negrescu și prof. C. Manta, s-au format cadre valoroase. Astfel, prof. **Al. Lupu**, hidrometalurg, stabilit în Israel, a dezvoltat acolo o disciplină nouă - analiza relicvelor antice -, devenind o autoritate internațională. Sunt, de asemenea, de amintit numele lui **M. Fruchter, R. Fischgold, B. Rothenstein**, în prezent în Israel.

Petrochimia își are pe celebrul său precursor **Lazăr Edeleanu** (1861-1941), al cărui procedeu de rafinare selectivă a petrolului cu bioxid de sulf lichid a cunoscut o largă răspândire în toată lumea în perioada celor două războaie mondiale. În acest domeniu merită a fi evocați ing. **H. Iosif**, autor în premieră mondială al unui procedeu de conversie a metanului la acetilenă, și ing. **Martin Bank**, care a înregistrat, în 1920, primul brevet din lume pentru fabricarea acetilenei din gaz metan. Obținerea monomerilor, ramură total nouă, este legată de lucrările lui **T. Messinger**, stins din viață în plină tinerețe.

În domeniul cărbunelui, este de remarcat **Isac Blum** (1894-1975), profesor șef de catedră la Institutul Politehnic din București, considerat autoritate internațională în domeniul combustibililor solizi, datorită aportului său în cercetare și în industrie. Discipolul său, **Ilie Barbu** (n. 1922), a avut realizări substanțiale privind folosirea cărbunilor românești pentru fabricarea cocsului.

Chimia organică a înscris cele mai multe nume de specialiști evrei, prezentarea lor impunând o grupare pe profile mai înguste. În domeniile acizilor și alcoolilor grași și al detergenților, se cuvine a fi amintiți **M. Klang** și **Dr. Manasse** (laureați ai Premiului de Stat), soții **Jules** și **Suzana Holzman**, stabiliți în Israel, toți cu contribuții majore la dezvoltarea actualei industrii. În chimia produselor organice de bază, s-au remarcat **J. Herșcovici**, șef de secție la ICECHIM, autor al unui procedeu de vârf pentru obținerea anilinei (Premiul Academiei Române) și **A. Brennman**, colaborator al prof. Nenițescu, autor și coautor al unor procedee de sinteză de mare complexitate.

În sfera polimerilor, componentă de bază a progresului contemporan, cea mai proeminentă figură rămâne prof. **R. Mihail** (1920-1985). Format pe lângă prof. C. D. Nenițescu și prof. Em. Bratu, lui R. Mihail i se atribuie, pe drept cuvânt, atât meritul abordării la zi a cercetărilor de profil, cât și priorități importante, fiind citat ca precursor al polimerizării olefinelor cu catalizatori superactivi. El și-a concentrat activitatea didactică și de cercetare în teoria reactoarelor chimice, ajungând o autoritate internațională în domeniu. Principalele contribuții științifice originale, caracterizate deopotrivă prin utilitate teoretică și tehnologică, sunt: reactoarele chimice - modelarea, simularea și optimizarea acestora; modelele matematice de

https://biblioteca-digitala.ro

control şi optimizare pentru reactoarele de piroliză, catalitice ş.a.; polimerizarea şi condensarea; conversia metanolului prin obţinerea etilenei şi benzinelor aromatice ş.a. Principala sa activitate a fost cea didactică, fiind profesor şef de catedră la Institutul Politehnic din Bucureşti; paralel, a lucrat în cercetare, la ICECHIM şi în proiectare, la IPROCHIM. A obţinut două premii ale Academiei Române (1953 şi 1985). Este considerat chiar făuritor de şcoală, la propriu şi la figurat; discipolii lui au ajuns doctori ingineri şi cadre didactice, unii dintre ei lucrează în prezent în S.U.A., Franţa, Siria, Algeria.

În domeniul polimerilor, pe plan didactic, dar şi în câmpul cercetării, s-au mai remarcat prof. **O. F. Solomon** (la Bucureşti) şi prof. **D. Feldman** (la Iaşi), care şi-au continuat cariera universitară în Canada, precum şi prof. **E. Popper**, specialist în chimia celulozei şi a hârtiei. Dintre cercetătorii din ICECHIM care şi-au închinat cariera lumii polimerilor, un loc aparte îl ocupă **Silvia Bittman**, autoare a unor lucrări meritorii, care îşi continuă preocupările în S.U.A.

Cercetările privind caracterizarea, evaluarea şi prelucrarea polimerilor, care au format o şcoală de specialitate a domeniului pe parcursul a patru decenii, au fost conduse de **N. Goldenberg** (laureat al Premiului de Stat), autor al cromoplasticităţii, metodă nouă de studiu pe modele al deformărilor plastice. De realizarea în ţară a polimerilor sunt legate numele lui **P. Koslavski, P. Szabó, M. Banc, I. Minzer** (în prezent în Germania), **E. Sandor** ş.a. Merite de pionierat revin lui **Vică Stoica** (laureat al Premiului de Stat), iniţiatorul în ţară al protecţiei anticorozive moderne.

Cercetarea în domeniul chimiei organice, cu toate compartimentele sale, a cunoscut participări valoroase, dintre care, fără îndoială, cea mai importantă este aceea a lui **H. Sanielevici.** Membru al unei strălucite familii de savanţi, el este, în domeniul coloranţilor şi al intermediarilor acestora, creatorul învăţământului, al cercetării şi al industriei de profil în România. Prin capacitate, dăruire şi modestie, el a constituit un model uman pentru zeci de promoţii de specialişti. Dintre colaboratorii săi evrei, s-au distins prof. **L. Floru**, în învăţământ şi **Felicia Brodman**, în cercetare. Prin înfăptuirile lor ştiinţifice şi didactice care au vizat utilizarea raţională a coloranţilor, s-au evidenţiat prof. **M. Grindea**, conf. **Rita Zeidman**, conf. **Tania Forst** (la Iaşi) şi inginerii **C. Călin** şi **P. Goldştein** (la Bucureşti), datorită colaborării cărora un meşteşug s-a ridicat la nivelul ştiinţei, afirmaţie valabilă şi pentru activitatea depusă de prof. **Hoffenberg** (la Iaşi), în chimia organică şi fotochimie; în prezent, acesta este profesor asociat la Lille (Franţa).

În ramura chimiei alimentare, se remarcă profesorul **Bernard Freier** (1921-1986), din Bucureşti, mulţi ani şef de laborator la Institutul de Cercetări în Industria Alimentară. Este realizatorul mai multor produse noi, fabricate în ţară, cum este margarina.

În activitatea de cercetare, proiectare şi management industrial, s-au mai evidenţiat inginerii **Alfred Savu, Andrei Altman, Isac Munteanu,** precum şi **Ştefan Farago** (în prezent în Germania).

La interferenţa chimiei cu biologia, s-a remarcat activitatea profesorilor **Simion Oeriu** şi **Eugenia Soru**, ambii membri corespondenţi ai Academiei Române. Prof. Simion Oeriu a studiat mai ales biochimia şi chimia tuberculozei, publicând în această direcţie numeroase lucrări, printre care sinteze de substanţe cu acţiune tuberculostatică şi tuberculicidă; căi noi de inhibare a rezistenţei microbiene; biochimia în biologia vârstelor; biochimia creierului. Contribuţia Eugeniei Soru se referă îndeosebi la biochimia proteinelor şi hidraţilor de carbon, cu rezultate însemnate în enzimologie, mai ales în enzimologia bacteriană, realizări concretizate în brevete de invenţii.

Tot în domeniul biochimiei, este menţionat **Steven Taussig** (n. 1914), în anii '40-'50 asistent la Universitatea din Timişoara şi inginer-şef al fabricii „Solventul", care a fost cea mai mare întreprindere de procese de fermentaţie din sud-

https://biblioteca-digitala.ro

estul Europei. Din 1960, în S.U.A., preşedinte al Chemical Consulting Inc. din Honolulu, este autor de patente privind procese noi de fermentaţie şi produse bazate pe enzime pentru produse cosmetice, farmaceutice şi agricultură. A fost ales membru al American Chemical Society şi al Society of Industrial Microbiology.

Dr. ing. N. GOLDENBERG şi colab.

e. Ştiinţele Pământului. Astronomie

Unul dintre cei mai importanţi exploratori din ţara noastră a fost **Julius Popper** (1857-1893), care, deşi a avut o viaţă scurtă, a străbătut numeroase regiuni ale lumii - China, Japonia, Siberia, Alaska, Cuba, Mexic -, studiind şi cartografiind. În anii 1886-1893, întreprinde o expediţie în Ţara de Foc, pentru prospectarea bogăţiilor minerale, făcând, în acelaşi timp, cercetări geografice şi etnografice, dând nume româneşti descoperirilor sale (Rio Ureche, Rio Rosetti, Punta Sinaia, Monte Lahovary), denumiri care figurează pe hărţi şi atlase.

Un alt pionier cu viaţă scurtă a fost **Samuel Fenişel** (1868-1893), din Arad, care a explorat Noua Guinee, strângând, din regiunile locuite de papuaşi, o vastă colecţie de fluturi, insecte, melci, păsări, precum şi peste 3 000 de obiecte etnografice indigene. A fost răpus de friguri galbene.

Dintre geografi, îl menţionăm pe dr. **Iacob Dermer**, profesor la Liceul „Dragoş Vodă" din Sighetu Marmaţiei, care a publicat, în 1933, una dintre importantele monografii judeţene, *Maramureşul românesc*, în care abordează nu numai geografia fizică, dar şi aspecte demografice, viaţa socială şi economică, prezentând date statistice şi ilustraţii caracteristice.

În domeniul geologiei, trebuie amintit, în primul rând, profesorul **David Roman** (1884-1927), considerat unul dintre creatorii şcolii româneşti de prospecţiuni. În anul 1925, a organizat primul serviciu de prospecţiuni geologice la Institutul Geologic al României, pe care l-a condus până la sfârşitul vieţii sale. Dintre lucrările sale mai importante, putem evidenţia monografia masivului granitic de la Greci. Un alt geolog, **Sergiu Peltz** (n. 1933), şi-a terminat studiile la Universitatea din Bucureşti, unde şi-a susţinut teza de doctorat, despre *Studiul petrografic al părţii de sud-est a munţilor Călimani* (1967), sub conducerea profesorului său, acad. Dan Giuşcă. Între anii 1965 şi 1988, a fost cercetător ştiinţific principal la Institutul de Geologie şi Geofizică din Bucureşti. A publicat 82 de lucrări, majoritatea lor cuprinzând rezultatele studiilor petrografice asupra rocilor eruptive din Carpaţii Orientali. Din 1989, îşi continuă activitatea ştiinţifică în Israel, în domeniul cartării şi al studiului petrologic, în special al riolitelor andezetice şi al bazaltelor cretacice. A participat la activitatea ştiinţifică internaţională, ţinând şi conferinţe ca lector invitat la universităţile din Roma, Florenţa ş.a. **Teofil Silberman Roman**, discipol şi colaborator al vestitului savant român Ludovic Mrazec, a întocmit şi publicat studii teoretice cu privire la petrografie, mineralogie şi tectonică, cu aplicaţii la zăcăminte de minereuri din România. **Renée Segal** (n. 1931), prima femeie inginer geofizician din România, a lucrat în geomagnetism şi aeromagnetism. A colaborat la alcătuirea primei hărţi aeromagnetice a României. Din 1972, lucrează în Israel, unde a pus bazele primului observator cu activitate continuă şi a înfiinţat un observator cu înregistrare digitală. A condus elaborarea hărţilor magnetice de valori absolute ale Israelului. Alţi specialişti în ştiinţele Pământului care au lucrat în România şi care în prezent îşi continuă activitatea în străinătate: **Adrian Solomon**, geofizician (din 1975, în Germania), **Elvira Gelberman**, geofizician (din 1970, în Israel), **Barbu Lang**, geolog (în Israel), **Margareta Peltz**, geolog (din 1988, în Israel).

În geotehnică şi hidraulică, se înscrie aportul unor specialişti remarcabili. Astfel, dr. ing. **René Jacques Bally** (n. 1925) este autorul unor studii privind: caracteristicile geotehnice şi comportarea în construcţie a unor pământuri specifice (loessuri, aluviuni etc.), electroosmoza şi consolidarea pământurilor prin electrosilicatizare, migraţia

https://biblioteca-digitala.ro

apei, prevenirea alunecărilor de teren, fundarea construcţiilor pe terenuri slabe; între 1953 şi 1990, a fost şef al Laboratorului de Geotehnică al fostului Institut de Mecanică Aplicată al Academiei Române, actualul Institut de Cercetări şi Ingineria Mediului; în paralel, a fost conferenţiar universitar la Institutul de Construcţii şi la Institutul Agronomic din Bucureşti (Facultatea de Îmbunătăţiri Funciare). A obţinut Premiul Academiei Române (1966). **Hugo Lehr**, (1898-1975), eminent inginer şi profesor, a fost şeful catedrei de geotehnică şi fundaţii la Institutul de Construcţii din Bucureşti şi autor de tratate şi manuale de specialitate. Dr. ing. **Ernest Răzvan**, specializat în cercetări hidraulice şi aplicaţii în construcţii, autor de studii publicate în ţară şi străinătate, stabilit apoi în Israel, este în prezent profesor la Institutul Internaţional de Hidraulică şi Ingineria Mediului din Delft (Olanda).

În anul 1976, a apărut o lucrare fundamentală din domeniul astronomiei, la care au participat cei mai competenţi specialişti români, sub conducerea renumitului astronom Constantin Drâmba. E vorba de marele catalog de stele slabe: *Bucharest KSZ. Catalogue of Faint Stars for 1950.* Lucrarea a apărut sub redacţia **Ellei Marcus** (1909-1982), personalitate marcantă a acestei discipline; a lucrat o viaţă întreagă la Observatorul din Bucureşti, fiind coordonatoarea observaţiilor la luneta meridiană şi a celor privind sateliţii artificiali, cu utilizarea antefocarului. Sub redacţia ei a apărut şi *Catalogul de stele sudice de referinţă.* Numeroasele sale lucrări teoretice şi practice apărute în publicaţiile de specialitate din ţară şi străinătate conţin idei şi metode fecunde pentru astronomia viitorului. A predat la Universitatea din Bucureşti astrofizica şi teoria orbitelor. Rezultatele obţinute de Ella Marcus au determinat alegerea ei ca membru al Uniunii Astronomice Internaţionale şi al Biroului Comisiei de Astrometrie Meridiană.

Mai menţionăm, dintre astronomii evrei români, pe **Irina Soru**, care a lucrat la Observatorul din Bucureşti, la cercetarea Soarelui, până la începutul anilor '70, când a plecat în Occident; **Hary Reiuţ**, de la acelaşi observator, cu cercetări de fotometrie; a plecat în Israel, în 1988.

Dr. ing. AL. SZMUK şi colab.

f. Interdisciplinaritate. Cibernetică-informatică. Automatică. Electronică

Vom prezenta în cele ce urmează şi câţiva savanţi de origine evreiască din ţările avansate care au contribuit la dezvoltarea acestor orientări moderne. Unul dintre precursorii cei mai marcanţi ai interdisciplinarităţii a fost Robert Julius Oppenheimer, savant fizician american, director al Institutului de Înalte Studii Avansate din Princeton, timp de peste un deceniu şi jumătate, până la capătul vieţii sale (1967). Institutul acesta, unic în felul său, a reunit, pe perioade mai scurte sau mai lungi, iluştri reprezentanţi ai unor discipline ştiinţifice, precum şi personalităţi din artă şi cultură, din aşa-zisele domenii extraştiinţifice. Printre membrii prestigiosului institut din Princeton s-a numărat - din 1933 - şi un savant român de origine evreiască, matematicianul **Iso Schoenberg**.

În mai multe lucrări, R. J. Oppenheimer a arătat că dezvoltarea uriaşă a ştiinţelor contemporane nu mai face posibil ca un savant să cuprindă - în manieră enciclopedică - şi alte domenii, decât acela în care s-a specializat, ceea ce face necesară colaborarea, corelarea şi conexarea concepţiilor, a teoriilor, a modelelor şi a metodelor din diferite discipline şi chiar crearea de noi discipline ştiinţifice.

Poate cea mai importantă disciplină ştiinţifică nouă a vremurilor noastre este cibernetica, creată de savantul evreu american Norbert Wiener, care a definit-o iniţial drept: „ştiinţa comunicării şi a conducerii sistemelor vii şi a maşinilor" (1948). Bazându-se pe pilonii: informaţie şi control, el a dezvoltat teoria reglajului automat atât în sistemele fizico-mecanice, cât şi în cele biologico-fiziologice.

Analogia dintre sistemele vii şi cele nevii a contribuit la dezvoltarea explozivă a informaticii,

https://biblioteca-digitala.ro

a calculatoarelor electronice şi a aplicaţiilor de inteligenţă artificială în diferite domenii ale vieţii sociale, în automatizarea şi robotizarea producţiei industriale. În felul acesta, cibernetica, disciplină structurală şi metodologică, a devenit o parte a teoriei sistemelor, cu un mare impact asupra civilizaţiei umane.

Principalele concepte ale ciberneticii, principiile metodologice şi utilitatea acestora au fost prezentate şi analizate de către filosoful evreu român **Pavel Apostol**, în cartea sa *Cibernetica - cunoaştere, acţiune*, publicată în 1969. El încearcă să fixeze locul ciberneticii în tabloul general al ştiinţei. O culegere apărută în limba engleză, editată de Academia Română în 1981, sub titlul *Dialektik-System-Science*, care conţine studii ale unor reputaţi oameni de ştiinţă români, ca Octav Onicescu, Mihai Drăgănescu şi Mircea Maliţa, include şi un studiu al lui Pavel Apostol cu privire la abordarea sistemică a interdisciplinarităţii.

O altă corelare interdisciplinară între sistemele vii şi nevii o reprezintă cercetările savantului belgian de origine evreiască Ilya Prigojine. Intrigat de faptul că interpretarea probabilistică a legii de creştere a entropiei (mărime termodinamică) duce la ideea dezorganizării sistemelor, el a dovedit că acest lucru nu este valabil nici pentru organismul uman şi nici pentru societatea umană, care, dimpotrivă, au o evoluţie ascendentă în organizare.

În ţara noastră a existat, în anii '80, un centru de studii interdisciplinare prezidat de acad. Ştefan M. Milcu, care, în lucrările sale privind fenomenele patologice în terapeutica neuroendocrină, a aplicat metode preluate din cibernetică şi teoria sistemelor. În străinătate, se ţin cursuri de „biologie cibernetică" pe baza teoriilor sale. În domeniul studierii relaţiilor materiale dintre sistemele vii şi nevii, savantul român acad. **Ştefan Nicolau**, împreună cu savantul evreu român acad. **Nicolae Cajal** au prezentat ideea - cu caracter prioritar - că virusul constituie cea mai simplă formă a vieţii. Unul dintre colaboratorii acestuia din urmă, biochimistul evreu român **Vladimir Eşanu**, s-a ocupat de rolul tehnicii în geneza noii discipline a biologiei moleculare, subliniind faptul că, datorită deschiderii interdisciplinare actuale, se vor putea evita mari întârzieri, cum a fost întârzierea cu patru decenii a folosirii cromatografelor şi a aparatelor de difracţie în biochimie.

Este de remarcat viziunea interdisciplinară a savantului matematician evreu român **Solomon Marcus**, referitoare la rolul matematicii ca disciplină structurală şi metodologică nu numai privind disciplinele ştiinţifice, dar şi cele extraştiinţifice, ca artele şi literatura. Lucrările sale teoretice şi aplicative în lingvistică şi poetică matematică, semiotică, arte şi sociologie sunt bine cunoscute în străinătate.

Încă din anii '50, au apărut, pe plan mondial, primele preocupări pentru aplicarea principiilor ciberneticii în studierea fenomenelor economice. În această privinţă, este de remarcat influenţa lucrărilor savanţilor evrei Oscar Lange (Polonia) şi John Kornay (Ungaria - S.U.A.). Progresele făcute sunt strâns legate de cele privind programarea matematică, modelarea, optimizarea, teoria sistemelor, informatica, econometria ş.a. În România, promovarea ciberneticii economice începe, îndeosebi în domeniul matematicii, prin lucrările savanţilor Grigore C. Moisil, Octav Onicescu, Gheorghe Mihoc, Edmond Nicolau, Mircea Maliţa, precum şi ale evreilor români **Adolf Haimovici, Solomon Marcus, Aristide Halanay** ş.a.

În domeniul programării matematice, s-au afirmat, din anii '70, câţiva oameni de ştiinţă evrei români. Astfel, **Egon Balaş** şi **P. L. Hammar** (în prezent profesori universitari în S.U.A.) au avut realizări recunoscute la nivel mondial în domeniul programării matematice discrete, iar **B. Bereanu** în domeniul programării stohastice.

Trebuie reţinută, de asemenea, contribuţia unor oameni de ştiinţă şi specialişti evrei români în domeniul modelării fenomenelor economice.

https://biblioteca-digitala.ro

Egon Balaş a lucrat, în anii '50-'70, la institute de cercetări din ţară. El a elaborat unul dintre primele modele de dimensiuni mari pentru ramura economică. După plecarea sa din ţară, fiind cunoscut prin lucrările sale, devine unul dintre membrii marcanţi ai unor organizaţii ştiinţifice internaţionale. **T. Schatteles** aduce contribuţii în domeniul teoretic al modelării economice. Dintre lucrările lui, amintim: *Modelul în ştiinţele economice* (1967); *Metode econometrice moderne* (1968); *Previziunea economică* (1972) ş.a. În prezent, lucrează în Canada.

Marcel Horovitz a lucrat la Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române, realizând contribuţii teoretice şi aplicative ale diverselor modele în economia românească. Li se alătură studiile privind modelarea stohastică a proceselor economice, aparţinând lui **Boris Singer** şi **Judit Samuel**, cercetători la Centrul de Statistică Matematică.

Moise Altăr este profesor la Facultatea de Cibernetică, Statistică şi Informatică Economică şi şeful Laboratorului de Modele Cibernetice de la A.S.E. din Bucureşti, începând din 1967. Are contribuţii în fundamentarea abordării sistemelor în economie, a modelării creşterii economice şi a fenomenelor de producţie, precum şi în aplicarea concretă a unor modele de prognoză şi optimizare a investiţiilor, a dezvoltării teritoriale ş.a. Este unul dintre principalii coautori al unei lucrări de anvergură cu privire la fundamentele ciberneticii economice, publicată în 1979, la Editura Academiei Române. Este autor şi coautor a 7 cursuri universitare şi 9 monografii din specialitatea sa. A fost vicepreşedinte al Comisiei de Cibernetică a Academiei Române.

În domeniul informaticii teoretice şi aplicate, se evidenţiază contribuţia lui **Dan Simovici**, care a predat cursuri de specialitate la Universitatea din Iaşi. Principala sa lucrare, *Limbaje formale şi tehnice de compilare* (1978), se adresează atât studenţilor informaticieni de formaţie matematică, cât şi cercetătorilor şi proiectanţilor de software. Este coautor la lucrarea *Introducere algebrică în informatică*, vol. I, „Teoria automatelor" (1973).

Trebuie să subliniem şi aici influenţa substanţială a teoriilor lui **Solomon Marcus** asupra dezvoltării ciberneticii şi informaticii. Menţionăm lucrarea sa *Algebric Linguistics, Analytical Models*, apărută la Editura „Academic Press", New York, 1973. A participat ca invitat şi a prezentat comunicări la cel de-al VII-lea Congres Internaţional de Cibernetică şi Sisteme, ţinut la Londra, în septembrie 1987. O lună mai târziu, a prezentat un raport la cel de-al IV-lea Colocviu de Sisteme-Modele-Informatică şi Cibernetică din Bucureşti (octombrie 1987). La acest colocviu a participat cu lucrări şi **Moise Altăr**, fiind şi membru în comitetul de organizare.

Influenţa ciberneticii s-a concretizat, începând din anii '50, şi în ţara noastră, prin dezvoltarea informaticii atât sub aspectul său de analiză, modelare şi programare (software), cât şi sub acela de tehnică de calcul (hardware), cuprinzând calculatoare şi aparataj electronic. Toate acestea au permis introducerea conducerii prin calculator a proceselor tehnologice şi intensificarea automatizării. În cele ce urmează vom prezenta participarea unor specialişti evrei la preocupările ştiinţifice şi tehnice din ţara noastră în aceste domenii. În domeniul automaticii, trebuie relevat aportul teoretic al lui **Aristide Halanay**. El este considerat unul dintre creatorii şcolii româneşti de ecuaţii diferenţiale aplicate în automatică, macro şi microeconomie, biologie etc., aceasta constituind liantul teoretic pentru cibernetică şi teoria sistemelor. În seminariile ştiinţifice organizate de el la Universitatea din Bucureşti, încă din 1953, s-a format şi cel mai de seamă creator român de automatică, **V. M. Popov**, membru al Academiei Române, a cărui lucrare *Hiperstabilitatea sistemelor automate* (1966) a fost tradusă în limbi de largă circulaţie. În prezent, V. M. Popov este profesor la câteva universităţi din S.U.A. (din 1970), fiind considerat unul dintre clasicii în viaţă ai teoriei sistemelor automate şi, totodată, alături de savanţii evrei V. A. Jakubovici (Rusia) şi R. E. Kalman (S.U.A.),

https://biblioteca-digitala.ro

unul dintre pilonii teoriei matematice a sistemelor din anii '60-'80. El a realizat, de altfel, primul calculator analogic din ţara noastră. Dintre colaboratorii săi evrei din fostul Institut de Energetică al Academiei Române, îl relevăm pe **Vladimir Răzvan** (n. 1945), profesor de automatică teoretică şi decan al Facultăţii de Automatică, Calculatoare şi Electronică a Universităţii din Craiova, consecvent continuator al ideilor lui V. M. Popov, prin introducerea acestora atât în cursurile universitare, cât şi în lucrările sale publicate în perioada 1970-1992, dintre care menţionăm *Stabilitatea absolută a sistemelor automate cu întârziere* (1975) şi monografia *Teoria stabilităţii* (1987).

Se distinge în mod special contribuţia la creşterea mai multor generaţii de ingineri automatişti a profesorului evreu **Sergiu Călin** (n. 1923), decan al Facultăţii de Automatică de la Institutul Politehnic din Bucureşti (1968-1976).

Dintre specialiştii evrei care, pe lângă activitatea lor teoretică, au realizat şi aplicaţii industriale, îl amintim pe inginerul **Dorel Damsker**, autor al lucrării *Principii şi mijloace noi de automatizare a acţionărilor electrice* (1964), care a îndrumat colectivul din Institutul de Cercetări şi Proiectări Electrotehnice (I.C.P.E.), fiind transferat ulterior la Institutul de Proiectări în Automatizări (I.P.A.); a realizat primele sisteme de reglare unificate electronice, denumite UNIDIN, ale căror elemente au constituit primele echipamente de automatizare realizate şi implementate în mai multe ramuri industriale din ţara noastră; a dezvoltat secţii de fabricaţie la uzinele „Electrotehnica" şi „Electroputere".

Un alt specialist care a făcut parte din colectivul menţionat este inginerul **Ioan Doré Landau** (n. 1938), doctor în electronică, coautor la volumele *Circuite cu tranzistoare* (1963-1966), apărute sub coordonarea profesorului său Tudor Tănăsescu. Autor al mai multor brevete, el a realizat sisteme de modele de reglaj CONTISIN, prin care industria românească a atins, chiar şi dacă pentru o perioadă scurtă, nivelul mondial în domeniu. Studiile sale privind reglajul adaptiv l-au făcut cunoscut în străinătate. În prezent, este profesor de automatică la Universitatea din Grenoble (Franţa).

În domeniul informaticii - echipamente de calcul (hardware) -, menţionăm contribuţia inginerului evreu **Armand Segal**, care şi-a început activitatea la I.F.A. (Institutul de Fizică Atomică) al Academiei Române, participând, în anii '50, la crearea în premieră pe ţară a aparaturii electronice şi folosind, la primele cercetări cu memorie electrostatică, aparatură de selecţie a feritelor de memorie şi de condensator ş.a. Format în colectivul condus de academicianul Victor Toma, creatorul primului calculator numeric paralel în ţară, el a participat la realizarea primului calculator numeric seria CIFA 101 şi la producţia celor 5 calculatoare CIFA 102, cu care au fost înzestrate centrele de calcul, unde s-au format primele cadre de analişti şi programatori. La sfârşitul anilor '60, s-a ocupat, în cadrul Institutului pentru Tehnică de Calcul, de elaborarea tehnicii de calcul de birou şi electronică aplicată, cel mai eficient produs fiind familia de maşini de facturat-contabilizat FC-128, produsă în serie mare şi pentru export.

Valoroasă este şi contribuţia inginerului **V. Löwenfeld** şi a matematicianului **S. Kaufman** la construcţia primei maşini numerice MECIPT şi la înfiinţarea şcolii de tehnică de calcul, la începutul anilor '60, la Timişoara. Acest tip de calculator a fost folosit şi în cercetările de traducere automată efectuate de **Erica Nistor**, din Timişoara, care au dus, în 1962, la implementarea parţială a unui sistem de traducere automată.

O contribuţie substanţială la asimilarea în producţie a primelor calculatoare a avut inginerul **Sandu Segal**, începând cu tipurile FELIX, puse în fabricaţie de serie la Fabrica de calculatoare electronice din Bucureşti.

Trebuie înscrisă în acest cadru contribuţia managerială şi de cercetare-dezvoltare-proiectare a unor ingineri evrei, privind echipamente de calcul şi alte aparate electronice. Astfel, dr. ing. **Samson Schächter**, fost şef de secţie la Institutul

https://biblioteca-digitala.ro

de Proiectări pentru Automatizări (I.P.A.) şi fost profesor la Academia Militară (1960-1965), a contribuit la înfiinţarea I.P.A., unde a iniţiat elaborarea sistemelor de conducere prin calculator a unor procese industriale, între care şi a comenzii electronice programate a maşinilor-unelte. În prezent, lucrează la un institut de calcul din Israel. De asemenea, ing. **Iosif Argintaru**, fost şef de laborator la I.P.A. şi la Radiodifuziune, a iniţiat elaborarea şi producţia în serie a primelor modele de calcul numeric în două sisteme unitare, denumite UNILOG şi USILOG, care au anticipat actualele circuite integrate. A fost coordonator al sonorizării Sălii Palatului, în colaborare cu firma „Siemens". În prezent, lucrează în specialitate la Montréal - Canada. Ing. **Vasile Schönberger**, fost manager al întreprinderilor „Electromagnetica" şi „Automatica", a contribuit la întemeierea activităţii industriale de automatizări, pornind de la cercetarea, proiectarea şi fabricarea de aparate şi instalaţii complexe; la ora actuală, lucrează în Israel. Dr. ing. **Mario Duma** şi ing. **Puiu Wecsler**, şefi de laboratoare la institute de specialitate (I.C.P.E., I.P.A. şi, respectiv, ICEMENERG), au iniţiat activităţi de telemecanică, contribuind la primele instalaţii mari la câmpurile de sonde de petrol şi la conductele de gaze.

Dr. ing. AL. SZMUK şi colab.

g. Probleme globale. Viitorologie. Ecologie. Energetică

În procesul revoluţionar de dezvoltare a civilizaţiei în epoca noastră, apar, din păcate, şi efecte nedorite ale aplicării necontrolate a ştiinţei şi tehnicii, efecte şi pericole definite ca „probleme globale ale omenirii", necesitând acţiuni de anvergură pentru combaterea poluării mediului, evitarea epuizării resurselor naturale, în special a celor energetice, eliminarea malnutriţiei şi preîntâmpinarea autodistrugerii nucleare ş.a.

În legătură cu relaţiile om-natură şi om-resurse, din cercetările lui I. Prigojine a rezultat că societatea umană, ca sistem deschis, prelevând energie utilă şi returnând căldură disipată neutilizabile, reziduuri şi gaze nocive, produce poluarea mediului înconjurător, ducând, totodată, la reducerea resurselor primare de energie. Aceste cercetări au contribuit la o mai bună cunoaştere a fenomenelor de poluare şi a metodelor de combatere a acestora.

Bazat şi pe aceste rezultate, cunoscutul savant american de origine română N. Georgescu-Roegen a adâncit sfera problemelor ecologice, inaugurând o nouă disciplină, denumită de el **bioeconomie**.

O altă disciplină nouă, a cărei necesitate a fost urgentată şi amplificată de accentuarea problemelor globale ale omenirii, este **viitorologia**. În acest context, se cuvin menţionaţi doi savanţi americani de origine evreiască. Astfel, Herman Kahn este considerat unul dintre părinţii viitorologiei, fondatorul Institutului de studii asupra viitorului Hudson Institute, din S.U.A. În principalele lucrări, *Anul 2000* (1967) şi *Viitorul lumii, 1980-2000* (1979), el sesizează pericolul pe care îl prezintă uriaşa acumulare a armelor de distrugere în masă. Se consideră că lucrările sale sunt primele care au provocat dezbaterea consecinţelor pe care le-ar avea pentru omenire un război nuclear. Lucrările sale sunt, însă, optimiste; în viziunea sa, va exista o „mare tranziţie", o societate aşa-numită „supraindustrială", care se va desăvârşi în anul 2010, când oamenii vor fi îndestulaţi şi vor controla perfect mediul lor înconjurător. O concepţie asemănătoare cu privire la tranziţia către viitor prezintă şi Alvin Toffler, cunoscut îndeosebi prin lucrările sale *Şocul viitorului* şi *Al treilea val* (1981). El prezintă un tablou complex al viitorului, o societate superindustrială, bazată în special pe dezvoltarea peste aşteptări a informaticii şi folosirea calculatoarelor în toate activităţile vieţii sociale.

Este de menţionat şi contribuţia viitorologului evreu român **Pavel Apostol**, membru fondator al Federaţiei Mondiale de Studii asupra Viitorului. În principala sa lucrare, *Viitorul* (1972), el prezintă o metodologie de abordare ştiinţifică şi interdisciplinară a modelelor globale ale omenirii, punând un accent deosebit pe „crearea viitorului", prin orientarea spre acţiuni concrete bazate pe previziunile şi strategiile pe termen lung. A fost directorul executiv al celei de-a III-a Conferinţe Mondiale de Cercetare a Viitorului, la care s-a adoptat cunoscuta „Declaraţie de la Bucureşti".

Problemele globale au fost tratate temeinic în rapoartele Clubului de la Roma, la elaborarea unora dintre

https://biblioteca-digitala.ro

ele participând şi politologul evreu român **Silviu Brucan**.

La forumul mondial de la Oxford (1988), cu titlul „Problemele globale ale supravieţuirii omenirii", savantul american de origine evreiască Carl Sagan a apreciat că „un sfert de secol de explorare planetară a dezvăluit zeci de corpuri cereşti, dar fără urmă de viaţă pe ele [...], viaţa pe pământ e un fenomen rar [...], să nu ne autodistrugem"..

În lucrarea *Provocarea ştiinţei*, **Solomon Marcus** susţine necesitatea unei noi organizări a învăţământului, a cărui structurare pe discipline să fie îmbinată cu structurarea pe probleme, dând ca exemple majore problemele globale ale mediului ambiant şi criza energetică (1988).

În anii '60, îndeosebi ca urmare a studiilor prospective ale Clubului de la Roma cu privire la poluarea mediului înconjurător, s-a format o nouă ştiinţă interdisciplinară: **ecologia**. În acest cadru, vom menţiona participarea unor oameni de ştiinţă şi cultură evrei la crearea unor activităţi cu caracter ştiinţific, umanitar şi educaţional în ţara noastră.

Puţin discutate în România dinainte de decembrie 1989, problemele ecologice au devenit subiect de atracţie chiar din ziua de 24 decembrie a aceluiaşi an, când publicistul şi scriitorul **Toma George Maiorescu** a fondat Mişcarea Ecologistă din România, la care s-au alăturat şi numeroşi oameni de ştiinţă. De asemenea, în martie 1990, ia fiinţă prima Universitate Ecologică din România, instituţie de învăţământ superior având ca obiectiv studierea aspectelor ecologice din toate ştiinţele cunoscute: medicină, drept, inginerie, ştiinţele naturii, fondator şi rector fiind prof. univ. dr. ing. **Dolphi Drimer**. Creată la Bucureşti, Universitatea Ecologică şi-a inaugurat facultăţi de profil la Arad, Deva, Timişoara, precum şi la Chişinău, reunind în total peste 8 000 de studenţi, cu perspectiva, deci, de a forma mii de tineri specialişti înarmaţi cu cunoştinţe temeinice în diferite discipline, toate congruente în sensul protecţiei mediului înconjurător şi a organismului uman.

Necesitatea unor astfel de activităţi a fost relevată în Apelul de la Heidelberg, din iunie 1992, semnat de peste 250 de personalităţi, dintre care 62 de laureaţi ai Premiului Nobel, inclusiv câţiva savanţi evrei. Printre aceştia s-a numărat laureatul Premiului Nobel pentru pace din 1988, **Elie Wiesel**, din S.U.A., originar din România, care, în mai toate demersurile sale, militează pentru depunerea de eforturi în vederea rezolvării multiplelor probleme globale ale omenirii.

În ultima vreme, a luat proporţii acţiunea ecologiştilor vizând încetarea folosirii energiei nucleare şi reducerea drastică a folosirii cărbunilor şi a hidrocarburilor. Energeticienii caută, însă, să argumenteze că aceste măsuri ar însemna renunţarea la civilizaţie. Unul dintre reprezentanţii marcanţi ai acestui curent este savantul american de origine evreiască Alain Weinberg, directorul Institutului de Cercetări Nucleare din Oak Ridge (S.U.A.), care, încă de la începutul anilor '80, a demonstrat că omenirea nu poate încă, în stadiul actual al cunoştinţelor, să renunţe la aceste resurse; problema constă în a aplica măsuri eficiente, oricât de costisitoare ar fi, pentru reducerea efectelor poluante.

Principalul domeniu vizat cu acuitate de problemele globale ale omenirii poate fi considerat acela al **energeticii**, cel puţin din două puncte de vedere. În primul rând, pentru faptul că epuizabilitatea resurselor materiale ale Terrei se întrevede deja în privinţa patrimoniului ei energetic, în speţă a petrolului. În al doilea rând, pentru faptul că singurele resurse „clasice" disponibile în deceniile următoare, combustibilii solizi (cărbunii) şi combustibilii nucleari, constituie principalii factori poluanţi ai mediului.

Cerinţele actuale privind asigurarea în perspectivă a necesarului crescând de energie, precum şi spectrul epuizării resurselor de hidrocarburi la nivel mondial au determinat apariţia unei noi discipline de graniţă, cu o largă deschidere interdisciplinară, **energetica generală**. Precursorul acestei noi ramuri ştiinţifice în ţara noastră a fost acad. **Martin Bercovici**; el a înfiinţat, în 1951, la Institutul de Energetică al Academiei Române, o secţie de energetică generală, pe care a condus-o timp de două decenii, până la sfârşitul vieţii sale (1971). Prima acţiune de mare anvergură efectuată de această secţie, în colaborare cu alte secţii de specialitate din Institut, a fost inventarierea resurselor de energie primară din ţara noastră. Astfel, au fost întocmite *Atlasul resurselor hidroenergetice* şi *Atlasul resurselor termoenergetice*. O altă activitate de anvergură a constat în stabilirea metodologiei şi întocmirea bilanţurilor energetice generale, care cuprind şi toate resursele şi utilizarea lor în ramurile economice. Pe această bază, au fost elaborate, sub îndrumarea acad. M. Bercovici, studii de prognoze şi programe folosite pentru stabilirea strategiilor energetice în ţara noastră.

Unul dintre colaboratorii apropiaţi şi continuator al operei sale în domeniul energeticii generale a fost

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Szmuk (1918-1995). Absolvent al Institutului Politehnic din Bucureşti (1946), a elaborat teza sa de doctorat sub conducerea profesorului Constantin Dinculescu, având ca temă *Contribuţii la metodele de elaborare a programelor de dezvoltare a resurselor energetice*. Este autor şi coautor a 70 de lucrări ştiinţifice privind folosirea informaticii la modelare, analize şi previziuni energetice. Lucrarea sa *Model de simulare aplicat la studierea unui program de perspectivă a energeticii nucleare în România* (1971) a fost folosită la întocmirea strategiei nucleare în ţara noastră, ţinând seama de necesitatea evitării dificultăţilor energetice previzionate pentru deceniile următoare. A fost autor şi coautor al rapoartelor prezentate la conferinţele mondiale O.N.U. şi W.P.C., de la Belgrad (1957), Geneva (1958) şi Bucureşti (1971). În urma trecerii institutului respectiv de cercetări la M.I.C.M., a întocmit studii privind influenţa evoluţiei structurii resurselor şi a noilor tehnologii asupra construcţiei de utilaj energetic greu, ţinând seama şi de imperativul reducerii efectelor de poluare, precum şi studii în vederea evidenţierii randamentelor şi a posibilităţilor de conservare (economisire) a energiei în industrie. Paralel, pe perioade scurte, a avut şi activitate didactică de conferenţiar universitar şi redacţională. Alte contribuţii în domeniu au adus ing. **Safir Ignat** (autor şi coautor la lucrări ştiinţifice, inclusiv la raportul pentru conferinţa O.N.U. de la Geneva - 1958; conferenţiar universitar la A.S.E. din Bucureşti, cu un curs de energetică economică, fiind şi autorul manualului corespunzător) şi ing. **Martin Weiss** (a lucrat, în anii '50-'70, la secţia de energetică generală, fiind autor şi coautor al unor studii de electrificare rurală şi agricolă în România).

O contribuţie substanţială la inventarierea, clasificarea şi valorificarea **combustibililor solizi** din ţara noastră a avut profesorul **Isac Blum**, considerat creator de şcoală în acest domeniu. Pe lângă activitatea sa didactică şi ştiinţifică la institutele de cercetări cu profil chimic şi carbonifer, a fost şi şeful secţiei de termoenergetică şi combustibil din Institutul de Energetică al Academiei Române (1948-1961). Sub conducerea sa, secţia a desfăşurat cercetări complexe pentru determinarea proprietăţilor fizico-chimice, a metodelor de preparare şi tehnologice ale diferitelor sorturi de cărbuni şi alţi combustibili solizi. Aceste lucrări au stat la baza întocmirii *Atlasului de resurse termoenergetice*, din care a rezultat că ţara noastră dispune de rezerve importante de ligniţi, aceştia având însă caracteristici inferioare. De procesele de ardere dificile ale acestor ligniţi s-a ocupat inginerul **D. Buiumovici**, care a făcut doctoratul, cu această specialitate, la Kiev. Sub conducerea sa, colectivul secţiei a studiat şi realizat instalaţii experimentale cu ardere în strat răscolit pentru focare industriale şi apoi instalaţii cu ardere în stare pulverizată pentru marile unităţi energetice. Rezultatele au fost folosite în proiectarea primelor instalaţii industriale. Dintre colaboratorii evrei, pot fi menţionaţi **George Singer**, **Martin Rosenberg** şi **Florin Westfried**, aflaţi în prezent în străinătate.

În cadrul secţiei de **termoenergetică**, s-au studiat şi procese şi instalaţii de arderea combustibililor lichizi şi gazoşi. Dintre participanţi, îl amintim pe **Marcel Binner**, stabilit în Canada. Problemele corelaţiei dintre combustibilul lichid şi motorul cu ardere internă au fost studiate de **Faur Simion**, având şi teza de doctorat cu această temă. Profesorul **Berthold Grünwald**, de la Institutul Politehnic din Bucureşti, stabilit în Germania, şi-a adus contribuţia la studiul proceselor termodinamice care au loc în motoarele cu ardere internă, domeniu în care s-a manifestat şi profesoara **Gabriela Hassan**, de la Academia Militară.

Precizăm că specialiştii din domeniul electroenergeticii şi ai electrotehnicii sunt prezenţi în capitolele privind învăţământul superior tehnic şi dezvoltarea tehnică în industrie.

Dr. ing. AL. SZMUK

https://biblioteca-digitala.ro

2. ACTIVITĂȚI DIDACTICO-ȘTIINȚIFICE ÎN UNIVERSITĂȚILE TEHNICE ȘI POLITEHNICE

Universitățile tehnice și institutele politehnice din România au format, în general, elemente cu o pregătire tehnică și didactică de largă recunoaștere și peste hotare.

Profesori ca Dimitrie Leonida, Traian Lalescu, Dimitrie Pompeiu, Șerban Țițeica, Constantin Budeanu, Ion S. Antoniu, Ion S. Gheorghiu, Alexandru Popescu, Remus Rădulet, Constantin Dinculescu, Plautius Andronescu, Vasile Hanganu, Mihail D. Hangan, Ion Ștefănescu, Costin Neniţescu, Gheorghe Buzdugan și alții au contribuit ca aceste centre de învățământ să se situeze la nivel mondial, deopotrivă, sub raportul conținutului și al metodologiei, al nivelului de exigență.

O confirmare a valorii la care s-a ridicat învățământul tehnic și politehnic românesc - împreună cu cel din alte domenii -, o constituie și rezultatele strălucite obținute de marea majoritate a concurenților din România la Olimpiadele din țară și din străinătate.

La toate acestea au contribuit în mod evident, alături de marile personalități de naționalitate română, și intelectuali cu foarte bună pregătire din rândurile minorităților naționale, inclusiv evrei.

Printr-o fructuoasă conlucrare, s-a creat un climat didactic și științific foarte prielnic realizărilor exemplare.

În cele ce urmează ne vom referi și la unele personalități evocate în capitolul anterior; aici vor fi menționate pentru aportul lor în învățământ.

David Emmanuel (1854-1941) a fost profesor de matematică la Școala Specială de Artilerie și Geniu (1881-1890) și la Școala de Poduri și Șosele (1881-1927), precum și profesor titular la catedra de algebră și teoria funcțiilor de la Facultatea de Științe a Universității din București (1882-1928). Potrivit opiniei afirmate de acad. Simion Stoilow, el este „întemeietorul școlii matematice românești", aducând o contribuție decisivă la edificarea învățământului matematic superior (tehnic și universitar). În anul 1936, a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Este autorul tratatelor: *Sur les intégrales pseudo-éliptiques* (1904), *Lecțiuni de teoria funcțiilor*, partea I (1924) și partea a II-a (1927).

Simion Sanielevici (1870-1963) a fost, între altele, profesor titular de calcul diferențial și integral (1920-1929) și de mecanică rațională și aplicată (1921-1938) la Universitatea din Iași. Dintre lucrările pe care le-a elaborat, remarcăm tratatul de mecanică rațională, vol. I și II (1929, 1931): *Statica și dinamica sistemelor, echilibrul și mișcarea corpului solid* (Tipografia „Opinia", Iași), unul dintre primele tratate de mecanică rațională în care se folosește un limbaj vectorial, într-o epocă în care mecanica rațională era abordată în general folosindu-se coordonate analitice. Primul volum se ocupă de statica și dinamica punctului material, iar cel de-al doilea de statica și dinamica sistemelor. Intitulat cu modestie „curs", tratatul reușește ca, prin folosirea metodelor vectoriale, să redea foarte clar și concis, într-un număr restrâns de pagini (195, vol. I și 144, vol. II), bazele mecanicii raționale. Este o lucrare model atât în conținut, cât și în formă, valabilă oricând.

Ernest Abason (1897-1942), profesor și director de studii la Școala Politehnică din București, a primit o apreciere deosebită în raportul comisiei de concurs pentru ocuparea postului de profesor de geometrie descriptivă la Școala Politehnică, redactat de profesorii Gh. Țițeica și David Emmanuel, în termenii următori: „Activitatea candidatului este interesantă: profesor titular secundar, asistent la Școala de Poduri și Șosele, conferențiar suplinitor la cursul de matematici generale [...], a scos cărți didactice, exerciții de mecanică, cursuri de matematici generale etc. În toate aceste cursuri autorul dă dovadă de cunoștințe solide și de o minte limpede".

Mai putem adăuga că, la catedră, pe lângă „cunoștințe solide și minte limpede", profesorul Ernest Abason era de o precizie și minuțiozitate remarcabile. Dreptele erau linii perfecte, punctele

https://biblioteca-digitala.ro

erau mici cercuri. Pe tablă se așternea o dantelă fină. A fost un mare erudit, format după ani de studii strălucite, diplomat al Școlii Naționale de Poduri și Șosele din București, șef de promoție, licențiat în matematică, doctor în matematică, ceea ce i-a permis să abordeze în activitatea sa o diversitate de domenii, de la electricitate până la ecuații integrale. Excepționala sa capacitate creatoare în știință este pusă în lumină de numeroasele lucrări publicate, care reflectă unele dintre principalele preocupări științifice ale epocii sale. Poate fi citată, în acest sens, lucrarea litografiată *Ecuațiile lui Maxwell, precedate de noțiuni de algebră și analiză vectorială* (București, 1927). De asemenea, se ocupă de „analiza armonicelor unei funcții periodice poligoniale", problemă care-i interesează și astăzi pe electrotehnicieni. Mai elaborează studiul asupra unei clase de polinoame pentru rezolvarea unor ecuații diferențiale și integrale, problemă de bază în fizica matematică.

Un aport didactic deosebit îl constituie cărțile sale de mecanică, geometrie, algebră, astronomie pentru învățământul secundar.

Datorită erudiției și talentului său metodic, didactic și pedagogic, a primit și funcția de director (adjunct) științific al Școlii Politehnice din București (la 1 februarie 1930). De remarcat că, deși îl exercita **de facto**, postul de director i s-a recunoscut cu greu **de jure**. A fost decorat cu „Coroana României" în grad de ofițer (1931), dar - cu toate marile sale merite științifice și didactice -, în anul 1940, ca urmare a legilor rasiale, a fost scos din învățământul superior. Răspunsul său: împreună cu avocatul Marcu Onescu, continuă lupta pentru lumină, înființând colegiul „Cursuri și lucrări practice pentru absolvenții de liceu și studenții evrei". De numele lui Ernest Abason se leagă contribuții importante în domeniul funcțiilor periodice, în mecanică și în electrotehnică.

Isac Blum (1894-1975), licențiat în chimie din anul 1920, după ce a participat la războiul din 1916-1918, a depus, timp de 54 de ani, o activitate continuă în învățământul superior, pe toate treptele didactice. În 1932, este șef de secție de cercetare științifică la Institutul de Chimie Industrială din cadrul Facultății de Științe al Universității din București. În anii 1946-1947, este conferențiar la Facultatea de Chimie Industrială din cadrul Școlii Politehnice, iar apoi, prin concurs, devine profesor titular, pentru ca în perioada 1948-1962, să fie profesor șef de catedră. În 1949-1950, este decan al Facultății de Chimie Industrială, iar după pensionare și până în ultimele zile ale vieții, a fost profesor consultant, îndrumând o serie de lucrări de doctorat.

În principal, s-a ocupat de valorificarea cărbunilor din România. În 1929, a primit Premiul „Lignitul" al Academiei Române, iar în 1956, a primit Premiul „Traian Vuia".

A adus contribuții valoroase în lămurirea rolului acizilor humici la brichetarea fără liant a cărbunilor bruni pământoși și a lignitilor. A evidențiat și lămurit, din punct de vedere științific, neconcordanța dintre „vârsta geologică" și „vârsta chimică" pentru cărbunii din Valea Jiului. Într-o serie de lucrări, a prezentat soluții tehnologice valoroase, cum ar fi prepararea hidromecanică, brichetarea, gazificarea, utilizarea ca îngrășământ agricol a lignitilor românești; a participat la primele gazogene construite în România.

Timp de 43 de ani, profesorul I. Blum a crescut peste 300 de specialiști, care au realizat lucrări de o deosebită valoare, în industrie și cercetare, atât în domeniul în care au fost pregătiți, cât și în ramuri înrudite.

Lazăr Edeleanu (1862-1941), doctor chimist, a îndeplinit diverse funcții în învățământ, cercetare și producție. Asistent al dr. C. Istrate, apoi șef de lucrări la Laboratorul de Chimie Organică al Universității din București (1889-1903), și șef al Laboratorului de Chimie și al Institutului Geologic din București (1906-1913), după teza de doctorat *Asupra unor derivați și a acizilor fenilmetacrilic și fenilizobutiric*, sub îndrumarea prof. Hofmann, de la Universitatea din Berlin (1887), a fost chemat, în 1888, să lucreze sub conducerea prof. Hodgkinson, ca asistent și șef de lucrări la Royal Artillery College

https://biblioteca-digitala.ro

din Londra.

În 1887, a sintetizat fenilizopropilamina şi i-a stabilit formula, substanţa fiind cunoscută sub numele de benzedrină, folosită în medicină.

A efectuat studiul fizico-chimic al petrolului românesc, insistând asupra compoziţiei chimice a fracţiunilor uşoare aromatice, nafteice, parafinice şi asupra rafinării cu acid sulfuric. În 1907, a separat din fracţiunile uşoare ale ţiţeiurilor din Berca, Câmpeni şi Câmpina benzen, toluen, xilen, pseudocumen.

Doctor chimist, Edeleanu a întreprins numeroase cercetări în domeniul petrolului şi a inventat multe procedee tehnologice importante. Evidenţiem pe acela care îi poartă numele, respectiv, „procedeul de rafinare bazat pe solubilitatea selectivă a diverselor clase de hidrocarburi (parafinice, etilenice, aromatice) în bioxid de sulf lichid". Procedeul Edeleanu a fost extins la rafinarea uleiurilor, la extracţia selectivă a hidrocarburilor aromatice din benzine, la fracţionarea uleiurilor de uns etc., fiind încercat pentru prima oară în România, pe scară semiindustrială, la Rafinăria „Vega", unde dr. Edeleanu a fost director în anii 1906-1910.

A fost membru de onoare al Institute of Petroleum Technologists din Londra (1925), i s-a acordat Medalia Redwood (Londra, 1932), a reprezentat România la congresele şi reuniunile internaţionale de petrol.

O parte importantă a cercetărilor şi studiilor sale au apărut în publicaţiile de specialitate din ţară şi străinătate.

Personalitatea lui Lazăr Edeleanu a fost ea însăşi obiect de studiu în lucrările unor valoroşi specialişti români şi străini: *Opera dr. L. Edeleanu*, de E. Cazimir, în „Monit. Petr. Times" (1941); *Rafinarea uleiurilor prin procedeul Edeleanu*, în „Petr. Times" (1932); *Dr. L. Edeleanu*, de L. Mrazec, în „Monit Petr. Roum." (1941); *Bibliografia lucrărilor şi brevetelor în limba engleză ale dr. L. Edeleanu*, de O. Păduraru, în „Anglo-Roumanian Bibliography", Bucureşti, 1946; *Lazăr Edeleanu, precursor al chimizării petrolului*, de I. Drimuş şi C. Tache, în „Revista de chimie" (1958).

Iosif Herzog (1859-1915), inginer diplomat, este unul dintre pionierii calculului reţelelor şi ai iluminatului electric. Rezultatele cercetărilor sale ştiinţifice au fost sintetizate în numeroase articole apărute în publicaţii de specialitate de mare prestigiu, dar lucrările sale de căpetenie sunt tratatele apărute în 1893 şi 1921. Primul tratat, *Berechnung elektrischer Leitungsnetze in Theorie und Praxis*, a apărut în anul 1893, la „Springer" - Berlin, iar cel de-al doilea tratat, cu acelaşi titlu, este scos la aceeaşi editură, împreună cu profesorul C. P. Feldman, în 1921, după moartea lui Herzog. Aceste tratate au pus bazele calculului reţelelor electrice pe plan mondial.

În prima lucrare, autorul elaborează şi demonstrează condiţiile de trecere de la reţelele clasice complet buclate la reţelele electrice simbolic deschise (sarcini reprezentate prin săgeţi). Este una dintre cele mai importante simplificări aduse în calculul reţelelor electrice.

De asemenea, a stabilit metodele de transfigurare a reţelelor electrice. A folosit metode numerice de calcul în determinarea circulaţiei de curenţi în reţelele electrice şi a căutat să introducă în acest domeniu şi metode geometrice.

Activitatea sa practică s-a manifestat prin aplicarea studiilor lui la electrificarea şi iluminatul primelor oraşe din Europa, printre care Timişoara şi Sankt-Petersburg.

Teofil Revici (1895-1980) a fost una dintre marile personalităţi ale învăţământului şi ştiinţelor telurice din România, profesor inginer de poduri metalice. Pe baza vastei sale experienţe din producţie (a lucrat la Căile Ferate Române, unde s-a ocupat în principal de proiectarea şi execuţia podurilor metalice), este promovat, în 1948, în învăţământul superior.

De menţionat că, între anii 1940 şi 1944, a predat şi la Şcoala Tehnică „Bercovici".

În 1948, este conferenţiar la Şcoala Politehnică din Bucureşti, iar după un an, este numit profesor la disciplina poduri metalice, la Institutul de Căi Ferate din Bucureşti. Între 1958 şi 1965, este profesor la Institutul de Construcţii - Facultatea de Căi Ferate, Drumuri şi Poduri.

https://biblioteca-digitala.ro

A adus contribuţii importante în sistemul de transporturi pe calea ferată, reparând - atât în timp de pace, cât şi în timpul celor două războaie (1916-1918 şi 1941-1945) - numeroase poduri, printre care şi cel de pe braţul Borcea. Pentru aceasta a primit înalte distincţii, printre care şi „Steaua României".

A elaborat o metodă originală de reparare a podurilor în funcţiune. Metoda are în vedere optimizarea timpilor de întrerupere a circulaţiei, precum şi nevătămarea acelei părţi a structurii podului care nu este supusă reparării.

Lucrarea sa de bază (elaborată împreună cu Alfred Pilder) se intitulează *Poduri metalice speciale*.

La împlinirea vârstei de 85 de ani, a fost omagiat de către colegii de catedră, înmânându-i-se o diplomă şi o plachetă pe care este scris „O viaţă dedicată podurilor", iar pe diplomă „Omagiu profesorului consultant Teofil Revici".

Leon Hamburger (1897-?), absolvent al Facultăţii de Ştiinţe, secţia matematică, din Iaşi, iar în 1923, al Şcolii Politehnice, a fost, în anii 1940-1944, profesor de dinamică şi cinematică la „Şcoala Bercovici", iar din 1948 până în 1952, a funcţionat în calitate de conferenţiar la Institutul Politehnic din Bucureşti şi, din anul 1949, a fost profesor de termotehnică la Institutul de Construcţii.

Erudiţia lui s-a manifestat şi prin elaborarea unor lucrări din domenii diferite. Astfel, este autorul lucrărilor: *Fundaţii de maşini* (împreună cu Gh. Buzdugan şi L. Werniescher), *Teoria vibraţiilor în construcţia maşinilor* (împreună cu Gh. Buzdugan), *Combaterea vibraţiilor* (tot în colaborare cu Gh. Buzdugan) şi *Introducere în teoria propagării căldurii. Conducţia prin solide* (monografie de fizică).

Carol Steinberg (1899-1964) şi-a făcut studiile universitare la Danzig, obţinând diploma de inginer electrician (1922). După ce predă, în perioada 1940-1944, la cursurile de pregătire tehnică „Şcoala Bercovici", este încadrat la Institutul Politehnic din Bucureşti, unde a contribuit la punerea bazelor unei noi specialităţi în teoria şi proiectarea aparatelor electrice. La catedră, a folosit vasta experienţă din producţie, pe care a dobândit-o la „Mecanica" Bucureşti S.A., la Compania Generală de Electricitate „A.E.G." şi la Societatea Comunală de Electricitate Constanţa, unde a condus importante lucrări de dezvoltare a instalaţiilor electrice.

Lucrează, în calitate de inginer-şef, la coordonarea activităţii de concepţie la Întreprinderea „Electroaparataj". În învăţământ, este încadrat conferenţiar, în 1950, iar în anul următor, profesor.

Începând din 1950, este invitat să ţină cursuri de teoria aparatelor electrice şi la Institutul Tehnic din Craiova.

După opinia dr. ing. Valeriu Panait, urmaşul său la catedră, „a fost unul dintre specialiştii cu mare autoritate profesională în domeniul industriei constructoare de aparate şi echipamente electrice din România, dublat de un talent didactic deosebit, care l-a făcut, în egală măsură, stimat şi respectat de studenţi şi de colegi".

Dintre numeroasele articole publicate, menţionăm: *Verificarea efectului camerelor de stingere şi stabilirea unor principii pentru dimensionarea acestora în studii şi realizări electrotehnice*, Craiova, 1957, şi *Pulsaţia forţei de atracţie la electromagneţii monofazaţi*, în revista „Electrotehnica", nr. 12, Bucureşti, 1959.

În 1964, i-a apărut cursul *Teoria şi proiectarea aparatelor electrice*, la Editura Didactică şi Pedagogică.

Martin Bercovici (1902-1971) a studiat la Şcoala Superioară Politehnică din Bucureşti (1921-1926), devenind inginer electromecanic. În 1926, se angajează la Societatea de Gaz şi Electricitate, unde ia parte la lucrările de instalaţii pentru alimentarea cu energie electrică a populaţiei oraşului Bucureşti, în rapida ei creştere, de la 300 000 de locuitori, în 1918, la peste 1 000 000, în 1930. Contribuie, împreună cu eminenţii ingineri ai Societăţii de Gaz şi Electricitate, la dezvoltarea reţelelor de 5 kV, 30 kV şi a primelor instalaţii de 110/30kV din ţară.

https://biblioteca-digitala.ro

În temeiul competenţei sale deosebite, în 1939, este promovat subdirector tehnic. În anii 1940-1944, nu se lasă strivit de vremuri, străduindu-se să menţină trează, prin cursurile superioare evreieşti pe care le-a înfiinţat la Bucureşti, dorinţa de învăţătură a tineretului evreu şi să-l pregătească din punct de vedere tehnic şi moral pentru vremuri mai bune.

Subliniem că aceste şcoli au fost unice într-o Europă bântuită de fascism. A fost o muncă titanică, pentru care, aşa cum spunea acad. Constantin Dinculescu, „mulţi ingineri şi tehnicieni trebuie să-i fie recunoscători".

În 1949, ca director, organizează Institutul de Studii şi Proiectări Energetice (I.S.P.E.), unde atrage cele mai bune forţe din domeniul electrificării. Aduce contribuţii la elaborarea planului de electrificare şi folosire a apelor. Desfăşoară o intensă activitate împreună cu specialişti din Iugoslavia pentru realizarea nodului de navigaţie Porţile de Fier. De asemenea, militează pentru electrificarea căilor ferate în sistemul modern de 50 Hz.

În 1947, a fost chemat în învăţământul superior, şi anume la Institutul Politehnic din Bucureşti, unde, după un an, devenea profesor titular al cursului de reţele şi sisteme electrice, iar din 1968 până la sfârşitul vieţii, a fost şeful catedrei de reţele electrice.

A creat o şcoală de sisteme şi reţele electrice, tratându-le pe acestea din urmă ca pe un tot unitar de concepţie, proiectare şi funcţionare.

În 1952, a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1963, membru titular. A fost distins cu Premiul de Stat cl. I şi cu numeroase ordine şi medalii româneşti şi străine.

Pe lângă remarcabila sa capacitate creatoare pe plan tehnic, organizatoric şi ştiinţific, Martin Bercovici a dovedit şi un mare talent pedagogic, dublat de o întinsă erudiţie.

A scris, în colaborare, cărţile: *Reţele electrice. Calculul mecanic* (cu A. Arie), 1963; *Reţele electrice. Calculul electric* (cu A. Arie şi Al. Poiată), 1974, precum şi numeroase articole privind aplicarea calculului matricial şi al topologiei în reţele electrice şi folosirea maşinilor de calcul numeric în acelaşi domeniu.

Este total întemeiată aprecierea făcută de Constantin Dinculescu, mulţi ani rector al I.P.B.: „A fost un om între oameni".

Mendel Haimovici (1906-1975), licenţiat în matematică al Facultăţii de Ştiinţe a Universităţii din Iaşi (1930), a susţinut, la Universitatea din Roma, teza de doctorat intitulată *Sur l'écoulement des liquides pesants dans un plan vertical* (1932-1933).

Între 1930 şi 1940, a fost asistent la Universitatea din Iaşi, întrerupându-şi activitatea didactică, din motivele cunoscute, până în 1944. Apoi a fost reprimit, tot ca asistent, la aceeaşi universitate, al cărei profesor de mecanică teoretică (şi, din 1948, şef de catedră) a fost.

Personalitate tehnică cu vaste cunoştinţe, a predat şi capitole speciale cu derivate parţiale, un curs de fizică teoretică şi mecanică ondulatorie, precum şi un curs de teoria elasticităţii.

Pentru contribuţii importante în geometria diferenţială, analiza matematică şi mecanică, a devenit, în 1949, membru corespondent al Academiei Române, iar în 1963, membru titular. A fost numit director al Institutului de Matematică la filiala Iaşi a Academiei Române şi i s-a decernat, în 1952, Premiul de Stat.

Printre numeroasele sale contribuţii, le citâm pe acelea care au vizat spaţiile Finsler, geometria diferenţială, geometria spaţiilor cu grup fundamental şi cu conexiune etc., în mecanică scurgerea lichidelor perfecte pe un fund dat, iar în teoria sistemelor diferenţiale exterioare descompunerea acestor sisteme, printr-o metodă care constituie o vastă generalizare a metodei lui Darboux pentru ecuaţii de ordinul al doilea.

A publicat *Curs de geometrie analitică* (în colaborare, 1951), *Teoria elasticităţii* (1969).

Ecaterina Arie (1923-1975) a absolvit Institutul Politehnic din Bucureşti, în 1947, cu menţiunea „cum laude". În acelaşi an, este angajată la Societatea de Gaz şi Electricitate, unde, sub conducerea eminentului ing. Gh. Hodoş, ia parte la proiectele de extindere a reţelei

https://biblioteca-digitala.ro

subterane de 30 kV şi la lucrările substaţiei Combinatului Poligrafic şi ale substaţiei Centru. De asemenea, colaborează la tehnologizarea reţelei de 60 kV Bucureşti-Tâncăbeşti. În 1949, recunoscându-i-se deosebita pregătire ştiinţifică, a fost transferată la Institutul de Energetică al Academiei Române, primind funcţia de director adjunct ştiinţific până în 1954, după care se ocupă numai cu problemele sistemului electroenergetic. A efectuat cercetări legate de modificarea sistemelor electroenergetice, regimurile staţionare şi dinamice, folosirea calculatoarelor analogice şi numerice, fenomene specifice regimurilor deformante, tensiunile prelungite cu neutru izolat etc.

Rezultatele obţinute în aceste domenii au fost unanim apreciate, dovadă fiind Premiul „Traian Vuia" al Academiei Române, ce i s-a acordat în 1963.

După trecerea secţiei sale la ICEMENERG, Ecaterina Arie şi-a continuat cercetările începute, dându-le un mai accentuat caracter aplicativ, în cadrul sistemului energetic naţional.

A elaborat o teorie de tip Leapunov pentru stabilitatea tranzitorie a sistemului electromecanic.

Rezultatele obţinute sunt cuprinse în cele peste o sută de articole pe care le-a publicat în „Revue Roumaine de Sciences Techniques", seria „Electrotechnique et énergétique", a cărei secretară ştiinţifică a fost până la sfârşitul vieţii sale.

David S. Poppel (1922-1985), inginer de drumuri şi poduri, a participat la construcţia drumului naţional 17A Câmpulung-Sadova-Suceviţa-Rădăuţi (51 km drum şi 19 poduri), a modernizat peste 500 km de şosele şi peste 50 de poduri în Moldova, a organizat un laborator regional pentru drumuri în cadrul Întreprinderii de Drumuri şi Poduri din Iaşi.

Victor Iancovici (1924-1991) a activat la Facultatea de Electrotehnică, catedra de maşini electrice, a Institutului Politehnic din Bucureşti, ca asistent, şef de lucrări şi conferenţiar (1952-1957), a participat la proiectarea şi realizarea seriei unitare de transformatoare de forţă „Dinamo", pentru care a primit Premiul de Stat. A fost proiectant la „Electroputere" - Craiova, director la I.R.E.B., Energotrust I, a lucrat la C.S.P. - Direcţia tehnică-ştiinţifică şi Centrul de calcul.

A publicat articole în diferite reviste de specialitate.

Mihail Raul (?-1989) a absolvit Facultatea de Chimie Industrială, cu menţiunea „foarte bine", realizându-şi apoi teza de doctorat (*Procese de transfer însoţite de reacţie chimică în sistemele eterogene*) sub conducerea acad. Emilian Bratu.

Principala sa activitate a fost cea didactică (1949-1985), la Institutul Politehnic din Bucureşti, catedra de procedee şi aparate, transformată ulterior în inginerie chimică. Paralel, a desfăşurat activitate de cercetare (1948-1962) şi proiectare (1962-1965).

Contribuţia sa ştiinţifică, deosebit de fructuoasă, include teme ca: *Modelarea proceselor chimice* (pentru care a luat Premiul „Gheorghe Spacu" al Academiei, 1983) şi *Catalizator şi proces pentru conversia metanolului* (Premiul „Nicolae Teclu" al Academiei, 1985), după ce, în 1954, obţinuse Premiul de Stat cl. I pentru *Sinteza monomerului şi polimerului de clorură de vinil*. În 1985, a fost ales membru al Societăţii Inginerilor Chimişti din S.U.A.

S-a numărat printre aceia care au introdus şi dezvoltat studiul reactoarelor chimice în învăţământul tehnic din ţară, elaborând, în acest scop, un curs apreciat de specialişti din ţară şi străinătate.

În 1986, a fost editată cartea sa *Modele cinetice de polireacţii*, care promova o metodă originală privind cinetica reacţiilor de polimerizare.

Preocupările sale ştiinţifice au fost preluate în literatura de specialitate, de exemplu, în „Science Citation Index", sau, în 1992, de către prof. A. M. Al. Tawel, de la Technical University of Nova Scotia.

Angel Fridman (1885-1963) a absolvit Şcoala Superioară Tehnică din München (1910),

https://biblioteca-digitala.ro

devenind inginer diplomat în specialitatea electromecanică. A fost reprezentantul firmei „Brown Bovery" în România. În această calitate, a contribuit la echiparea Centralei electrice Grozăveşti cu cazane moderne pentru epoca respectivă.

Roman Emanuel Silberman (1899-1970) a studiat matematica şi ştiinţele chimice la Universitatea din Bucureşti. Ultima facultate a absolvit-o cu „magna cum laude". A obţinut doctoratul în ştiinţe chimice, la Padua, în 1926, lucrând apoi în industria zahărului. În 1940-1944, a fost profesor de fizică la „Şcoala Abason". După război, din 1949, a fost conferenţiar la Institutul de Petrol şi Gaze, iar din 1956, profesor la Institutul de Chimie Alimentară din Bucureşti şi, ulterior, la cel din Galaţi, unde a funcţionat până în 1968.

A publicat, în 1936 (în Franţa), studiul *Sur les réseaux au symétrie cristaline*, iar în 1956, un curs universitar (editat de Institutul de Chimie Alimentară), *Chimie fizică şi coloidală*.

Roman Teofil Silberman (1883-1934), doctor în chimie, a fost profesor la Universitatea din Charlottenburg. În 1926, revine la Bucureşti, pentru a lucra cu Ludovic Mrazec la organizarea cercetărilor mineralogice moderne în România.

A înfiinţat prima fabrică de cerneluri din ţară, „Vulturul".

Inginerul chimist **Mislim Grindea**, profesor titular provizoriu şi, din 1962, profesor titular definitiv la Institutul Politehnic din Bucureşti, a participat, în 1949-1950, la organizarea Direcţiei Tehnice din Ministerul Industriei Uşoare, iar în 1950, a făcut parte din colectivul de organizare a institutelor de cercetări din industria uşoară (textilă, pielărie, cauciuc), unde a funcţionat până în 1952, ca şef al sectorului de chimie textilă.

În cadrul Institutului Politehnic din Iaşi, a reîntâlnit o parte dintre foştii săi profesori, împreună cu care a susţinut înfiinţarea catedrei de tehnologie chimică textilă, al cărei conducător a fost numit.

În 1969, împreună cu asist. ing. Ana Hanganu, a studiat la Întreprinderea „Ciba" din Basel metode moderne de măsurare a culorii şi unele aspecte ale aplicării coloranţilor reactivi pe fibre proteice.

A publicat peste 100 de articole ştiinţifice în domeniul chimiei textile şi a editat mai multe lucrări didactice pentru studenţi, ingineri şi specialişti. A scris lucrări pe teme tehnice, publicând singur sau în colaborare 12 cărţi de specialitate şi nenumărate broşuri de informare ştiinţifică.

Dintre cadrele didactice din generaţia celor în viaţă menţionăm, în cele ce urmează, o seamă de specialişti.

Ignat Saphier (n. 1908) a urmat cursurile Şcolii Politehnice Federale din Zürich, pe care a absolvit-o în 1933.

Între 1942 şi 1944, a fost profesor la „Şcoala Bercovici", devenind, în 1948, profesor la A.S.E., unde a lucrat până în 1960. S-a ocupat de probleme economice, recuperări de pierderi de căldură, elaborând lucrarea *Utilizarea raţională a presiunii de zăcământ a gazelor naturale* (împreună cu V. Pisner şi C. Vasilescu), pentru care a primit Premiul de Stat.

Theodor Blumenfeld (n. 1915) a urmat Liceul Naţional din Iaşi (1925-1933), iar în 1933-1939 a studiat la Facultatea de Electrotehnică a Institutului Politehnic din Iaşi.

Din 1940 până în 1942, a funcţionat ca profesor la Liceul Evreiesc din Iaşi, iar din septembrie 1942, a fost rechiziţionat ca inginer la calea ferată, la inspecţia L-CFR din Iaşi, lucrând la secţiile L (linii) din Roman, Bârlad şi Iaşi.

Începând cu 1944, a fost inginer la Inspecţia LS (lucrări speciale) din Iaşi, iar în 1949, a fost transferat la Bucureşti, unde, în temeiul meritelor sale profesionale, a ocupat funcţia de director de studii (prorector) la Institutul de Căi Ferate şi profesor la catedra de organizarea şi conducerea lucrărilor de construcţii.

Între 1951 şi 1961, a fost ministru adjunct al căilor ferate, în atribuţiile sale intrând şi electrificarea căilor ferate. În 1966, a ieşit la pensie din funcţia de director general al

https://biblioteca-digitala.ro

drumurilor. S-a dedicat activităţii din cadrul conducerii Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, fiind una dintre personalităţile acestei obşti.

George Theiler (n. 1909) a studiat la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Bucureşti, pe care a absolvit-o în 1931, obţinând diploma de licenţiat în matematică.

În perioada 1931-1950, a fost numit lector la catedra de matematică a Institutului de Petrol şi Gaze din Bucureşti. În 1960, a susţinut teza de doctorat cu tema: *Contribuţii la teoria statistică neparametrică*, devenind doctor în matematică. În 1962, a fost numit conferenţiar de analiză matematică la Institutul Pedagogic din Bucureşti, iar după un an, şef de sector (statistică matematică) la Institutul de Matematică al Academiei; din aprilie 1964, lucrează ca şef de secţie la Centrul de Statistică. În 1968, este numit profesor titular la Universitatea din Bucureşti. Şi-a dedicat numeroase lucrări proceselor stohastice şi teoriei probabilităţii.

Arie-Avram Arie (n. 1921) a studiat la Institutul Politehnic din Bucureşti, Facultatea de Electromecanică, absolvind-o, în 1947, cu menţiunea „cum laude". În acelaşi an, s-a angajat la Societatea de Gaz şi Electricitate, unde a lucrat în birourile de proiectare linii de transport, linii electrice de înaltă şi foarte înaltă tensiune, iar după proiectarea şi punerea lor în funcţiune - ca şef al secţiei reţele exterioare. A întocmit studii şi proiecte de sistematizare pentru reţelele cu cabluri ale oraşelor Ploieşti, Piteşti şi Craiova.

În 1951, începe să lucreze la Institutul de Studii şi Proiectări Energetice (I.S.P.E.), în cadrul căruia a elaborat proiectul de sistematizare a sistemului energetic Muntenia pentru situaţii imediate şi de perspectivă - respectiv, a stabilit un ax de 110 kV între Giurgiu şi Braşov (cca 250 km), ax care a permis o dezvoltare economică a sistemului energetic Muntenia şi interconectarea lui cu sistemele energetice vecine. O lucrare majoră pentru economia naţională a fost stabilirea sistemului de funcţionare şi alimentare a Căilor Ferate Române în curent alternativ 50 Hz, lucrare ce s-a bucurat de concursul unor importante personalităţi ale energeticii. Din 1947, este asistent la Institutul Politehnic din Bucureşti, unde a avansat până la gradul de profesor titular.

În 1966, sub conducerea academicianului Constantin Dinculescu, a susţinut teza de doctorat: *Influenţa căilor ferate electrificate asupra sistemului energetic din care se alimentează*, teză cu un conţinut original recunoscut.

A publicat tratate de bază în legătură cu transportul şi distribuţia energiei electrice, atât din punct de vedere al calculului electric, cât şi al celui mecanic. Primele două tratate au fost elaborate împreună cu academicianul Martin Bercovici, al cărui urmaş a rămas la catedra pe care acesta a condus-o.

A elaborat o serie de teoreme generalizate pentru calculul scurt-circuitelor în reţelele electrice. A creat o serie de laboratoare de bază în Institutul Politehnic din Bucureşti, sub conducerea directă a academicianului Constantin Dinculescu. S-a ocupat şi se ocupă de probleme pluridisciplinare, în mod deosebit de problema vibraţiilor conductoarelor electrice.

Este conducător de doctorantură şi, în continuare, profesor consultant; face parte din Consiliul tehnic al RENEL. De asemenea, este responsabilul secţiei „Linii cu capacitate mărită de transport", secţie care aparţine Comisiei de Energetică a Academiei Române.

Hermina Albert (n. 1925) a absolvit, în 1949, Institutul Politehnic din Bucureşti - Facultatea de Electromecanică. S-a angajat la Institutul de Studii şi Proiectări Energetice (I.S.P.E.), iar între anii 1954 şi 1964, a avut o contribuţie directă la realizarea (dotarea tehnică) a Dispeceratului Energetic Naţional, lucrând la acest important centru energetic ca şef de serviciu, apoi ca director adjunct, până în 1964, când revine la I.S.P.E., unde îşi continuă activitatea în calitate de consilier. Concomitent, după terminarea facultăţii, a fost asistent şi şef de lucrări la Institutul Politehnic din Bucureşti, catedra bazele electrotehnicii.

Împreună cu matematicianul Mircea

https://biblioteca-digitala.ro

Brădescu, a elaborat o metodă - larg utilizată - de studiu şi calcul al siguranţei în funcţionarea instalaţiilor energetice, cu prioritate nu numai în ţară, ci şi pe plan mondial.

În 1974, a obţinut Premiul „Aurel Vlaicu" al Academiei Române, drept recunoaştere a contribuţiei sale în domeniul sistemului electroenergetic, concretizată în mai multe lucrări publicate, precum şi pentru participarea la lucrarea *Calculul şi proiectarea sistemelor electroenergetice*.

Este autoarea unui număr de inovaţii, ca şi a unor volume, printre care cel intitulat: *Pierderi de putere şi energie în reţele electrice* (Editura Tehnică, 1984).

Emanuel Poppel (n. 1925) a absolvit, în 1949, Facultatea de Chimie Industrială din Iaşi, dobândind titlul „cu merit" de inginer chimist.

Fiind şef de promoţie, a fost chemat, în 1949, să lucreze în învăţământul superior. A participat la organizarea, pentru prima oară în România, a unui curs universitar în domeniul celulozei, hârtiei şi fibrelor artificiale. A parcurs toate treptele didactice, de la asistent universitar (1949), şef de lucrări, conferenţiar, până la profesor titular (1970), funcţie pe care o îndeplineşte şi în prezent.

În 1958, prin susţinerea tezei *Cercetări de chimie aplicată în tehnologia hârtiei*, a dobândit titlul de doctor inginer, apoi, în 1971, a devenit doctor docent în ştiinţe.

Din 1970, este conducător de teze de doctorat în tehnologia chimică a lemnului (reologie), chimia şi tehnologia celulozei şi hârtiei. A publicat şapte cărţi şi monografii, printre care: *Rheologie und Elektrokinetische Vorgange in der Papiertechnologie*, apărută, în 1979, la o editură din Leipzig.

A adus contribuţii la obţinerea şi folosirea unor polimeri naturali sau sintetici, ca aditivi sau fibre chimice etc. sau în procese şi operaţii de bază ale fabricării hârtiei.

Din 1976, este membru de onoare al Federaţiei Britanice Pita/Pira, iar din 1978, membru titular al Academiei Internaţionale de Ştiinţe IAWS (S.U.A.).

Manfred Stein (n. 1926) a urmat cursurile Institutului Politehnic din Bucureşti, pe care l-a absolvit în 1949, an în care s-a încadrat la Institutul de Studii şi Proiectări Energetice (I.S.P.E.), unde a lucrat până în anul 1959.

Între 1959 şi 1963, a lucrat la Întreprinderea „Electromontaj", în grupa tehnică condusă de ing. Vasile Stoicescu. În această activitate, s-a remarcat în proiectarea de prefabricate industriale a celulelor metalice echipate pentru tensiuni de 6-20 kV, necesare acoperirii cu utilaj a planului de electrificare.

În 1963, revine la I.S.P.E., unde, până în 1988, a deţinut funcţia de şef de serviciu la secţia electroproiect, iar în prezent, lucrează în calitate de consilier.

Maty Rol G. Blumenfeld (n. 1928) şi-a făcut studiile superioare la Institutul Politehnic din Bucureşti, absolvind Facultatea de Mecanică (1952). Este profesor la catedra de rezistenţa materialelor a aceluiaşi institut.

În 1964, a obţinut titlul de doctor inginer, în urma susţinerii tezei *Metoda generalizată de recurantă a celor trei necunoscute aplicată sistemelor elastice*.

A predat cursuri de rezistenţa materialelor la facultăţile de Utilaj, Metalurgie, Electronică, Automatică, Energetică, Aeronave, precum şi teoria mecanismelor şi organelor de maşini la Facultatea de Electronică.

Mai predă la Departamentul de Ştiinţe Inginereşti (rezistenţa materialelor), în limba engleză.

A desfăşurat activitate tehnică şi de cercetare la catedra de rezistenţa materialelor, la Institutul de Energetică al Academiei (1951-1956) şi la Institutul de Cercetări Metalurgice. A avut preocupări în domeniul metodelor numerice aplicate în mecanica corpurilor deformabile, vibraţii mecanice ş.a.

A publicat, singur sau în colectiv, studii, monografii, manuale, culegeri de probleme, precum şi peste 50 de articole în publicaţii de specialitate.

În 1990, a înfiinţat, împreună cu un grup de

https://biblioteca-digitala.ro

cadre didactice şi ingineri, Societatea de Inginerie Asistată de Calculator (S.I.A.C.), societate care are ca scop promovarea utilizării calculatoarelor.

S-a înscris cu importante contribuţii în problema aplicării elementului finit, în domeniul rezistenţei materialelor, publicând numeroase cursuri şi peste 50 de lucrări în reviste de mare prestigiu. Dintre lucrările sale mai importante, amintim: *Metoda elementelor finite. Programe şi aplicaţii introductive* (I.P.B. - 1992) sau *Manualul inginerului mecanic: Materiale, Rezistenţa Materialelor, Stabilitatea elastică, Vibraţii* (Editura Tehnică, 1973).

Otto Adler (n. 1929) a urmat cursurile Institutului Politehnic din Bucureşti - Facultatea de Mecanică, pe care a absolvit-o în 1954.

Între 1954 şi 1960, a fost asistent şi şef de lucrări la acelaşi institut, iar în perioada 1960-1987, cadru didactic asociat. A predat cursuri de termotehnică la Facultatea de Matelurgie şi a ţinut prelegeri la cursurile postuniversitare ale Facultăţii de Energetică. Între 1960 şi 1991, este cercetător, şef al laboratorului de cercetări pentru economie de combustibili şi energie, consilier în probleme de energie şi protecţia mediului.

A publicat cărţi de specialitate în domeniile: arderii, transmiterii căldurii, dinamicii gazelor, utilajelor energetice, proceselor energetice. Are 13 brevete de invenţie vizând arzătoare, utilaje energetice pentru metalurgie şi procedee şi aparate pentru măsurători termice.

La 15 ani - în luna mai 1944 - acest viitor eminent cercetător a fost deportat la Birkenau şi apoi la Dachau, de unde a fost eliberat în aprilie 1945.

În virtutea excepţionalei sale competenţe şi activităţi profesionale şi a calităţii lucrărilor sale, începând din 1987 este expert O.N.U. pentru „Comisia 1, anul 2000" (economia de energie şi protecţia mediului ambiant).

Prof. dr. ing. ARIE A. ARIE şi colab.

https://biblioteca-digitala.ro

3. ŞTIINŢE BIOLOGICE

Deşi numărul specialiştilor şi al personalităţilor evreieşti care s-au afirmat în România în domeniul ştiinţelor biologice este foarte mic, activitatea şi, mai ales, contribuţia lor în diferite domenii ale cunoaşterii naturii este cu totul deosebită şi, de cele mai multe ori, deschizătoare de drumuri. Dintre ei, primele figuri romantice care s-au remarcat la mijlocul şi la sfârşitul secolului al XIX-lea, exercitând o înrâurire excepţională asupra dezvoltării multilaterale a biologiei româneşti, au fost dr. **Iuliu Barasch** (1818-1863), în Muntenia şi prof. **Augustin Kanitz** (1843-1896), în Transilvania.

Cunoscut ca primul propagator al concepţiilor evoluţioniste ale darwinismului în ţara noastră şi un excelent mânuitor al condeiului, dr. **Iuliu Barasch** a fost întruchiparea tendinţelor progresiste şi de avangardă în învăţământul biologic şi medical, în cercetarea medicală şi în difuzarea ştiinţei în rândul maselor. El este considerat astăzi una dintre personalităţile înscrise definitiv în mişcarea românească de stimulare a gândirii evoluţioniste, ştiinţifice şi antibigote, un inepuizabil om de idei, cu un aport remarcabil în ştiinţele biomedicale naţionale.

Augustin Kanitz a avut un rol deosebit în stimularea cercetării floristice, atât prin realele sale calităţi didactice (a fost primul profesor de botanică al Universităţii din Cluj şi editor al primei reviste botanice din Ardeal), cât şi prin acelea de savant cercetător (a creat prima Grădină Botanică din Cluj, care a fost refăcută şi dezvoltată, după moartea sa, de către prof. Al. Borza).

În domeniul botanicii, două mari personalităţi din primele decenii ale secolului al XX-lea, colaboratoarele eminentului savant Traian Săvulescu, au fost în special promotoarele de seamă ale micologiei şi fitopatologiei româneşti: **Tscharna Rayss** şi **Alice Săvulescu**.

După *Studiul florei Basarabiei*, lucrare în trei părţi, elaborată împreună cu mentorul ei, în care sunt menţionate peste 1 000 de specii de plante, apreciată elogios şi peste hotare, **Tscharna Rayss** a pus în evidenţă prezenţa unei boli noi la porumb, în România (1930), determinată de *Nigrospora oryzae*, studiind fenomenul sub aspect biologic, evidenţiind acţiunea acestuia în procesul putrezirii porumbului (1933-1934), rezistenţa soiurilor de porumb la atacul parazitului, influenţa condiţiilor de mediu asupra dezvoltării lui (1934) etc. Ea a evidenţiat un parazit al pinului, puţin cunoscut în Europa, *Neopeckia coulteri* (Peck.) Şacc.; a identificat numeroase specii de Peronosporacee şi a cercetat combaterea bolilor produse de ele la plante; a avut o contribuţie importantă la îmbogăţirea ***Herbarium Mycologicum Romanicus*** şi a fost cofondatoarea revistei „Starea fitosanitară în România".

Alice Săvulescu (1905-1970), specialist de anvergură în micologie şi fitopatologie, a studiat ciupercile cu importanţă economică în agricultură (mălura grâului, micozele cerealelor, ale porumbului, ale bolilor sfeclei de zahăr, plantelor industriale şi medicinale, ale pomilor fructiferi şi viţei de vie) şi, ulterior, ciupercile care degradează substratele plastice, operele de artă, monumentele istorice, arhivele etc. A făcut investigaţii radiobiologice pentru combaterea bolilor sau pentru ameliorarea şi crearea de noi soiuri de plante. A iniţiat cercetări asupra virusurilor patogene, a relaţiilor dintre ele şi insectele-vectori şi a imunochimiei diferitelor genuri.

Zoologii evrei din România constituie grupul cel mai însemnat de biologi, care au adus contribuţii valoroase şi originale la dezvoltarea diferitelor ramuri ale faunei, parazitologiei, biogeografiei, fiziologiei animale, hidrobiologiei şi arheozoologiei.

În domeniul entomologiei, **Francisc Por** face prima încercare de sinteză şi caracterizare biogeografică a ordinului Odonatelor din România. Concomitent, întreprinde un studiu de morfologie comparată a stomacului triturator la larve, scoţând în evidenţă variabilitatea specifică şi generică a microstructurilor acestui organ. Studiul îl va conduce la formularea unor ipoteze filogenetice de apropiere între subordinele Zygoptera şi Anisoptera (1957).

https://biblioteca-digitala.ro

Lazăr Botoşăneanu face studii faunistice, sistematice, morfologice, paleontologice, etologice, ecologice, biogeografice etc. asupra ordinului Trichopterelor din România, din alte regiuni palearctice şi din zona Caraibe. Descrie sute de specii noi pentru ştiinţă şi realizează lucrări de sinteză, uneori cu caracter monografic regional (*Cercetări asupra Trichopterelor din Masivul Retezat şi Munţii Banatului* [Bibl. de Biol. anim.], I, Editura Academiei, 1959), european (*Trichoptera*, în: „Limnofauna Europaea", 1967, 1978) sau oriental-mediteranean (*Trichoptera of the Levant - imagines*, în „Fauna Palaestina", *Insecta*, VI, Israel Acad. Sci. and Human., 1992). Aduce contribuţii importante cu privire la cunoaşterea morfologiei genitaliei adulţilor, precum şi la aceea a larvelor şi nimfelor acestor insecte. Face studii asupra speciilor fosile de vârstă cretacică sau terţiară (Birmania, Canada, Alaska) şi observaţii sinecologice foarte interesante asupra lor ca hidroindicatori ai diverselor ape curgătoare.

Cu privire la ordinul Diptera, sub conducerea academicianului N. Botnariuc, **Paula Albu** întreprinde cercetări despre sistematica şi ecologia familiei *Chironomidae*, iar **Pepietta Spătaru** aduce contribuţii originale referitoare la taxonomia familiei *Ceratopogonidae*. Aceasta din urmă studiază şi metamorfoza unor specii de Ceratopogonide în condiţii naturale şi de laborator (1967-1972), reuşind să elaboreze chei unice de determinare a tuturor stadiilor lor de dezvoltare.

Andy Lehrer realizează numeroase lucrări faunistice asupra câtorva familii de diptere (*Stratiomyidae*, *Conopidae*, *Tachinidae* etc.), publică monografia familiei *Calliphoridae* din România (1972), în colecţia de „Faună" a Editurii Academiei Române şi se consacră, mai ales, taxonomiei şi biologiei dipterelor cu importanţă parazitologică. Aprofundează familia *Sarcophagidae* din regiunile palearctică şi etiopiană, de unde descrie un număr impresionant de taxoni noi pentru ştiinţă (mulţi dintre ei fiind dedicaţi unor mari entomologi sau personalităţi laureate ale Premiului Nobel), abordând în acelaşi timp şi biomorfologia dezvoltării postembrionare a familiilor *Oestridae* şi *Hypodermatidae*. Introduce pentru prima dată (1957) şi generalizează metoda de cercetare a genitaliei mascule în taxonomia românească a dipterelor superioare, precum şi morfologia scleritelor larvare în identificarea specifică stadială a celor parazite sau parazitoide. Se preocupă în mod deosebit de taxonomia şi faunistica familiei *Tabanidae* din România.

Medeea Weinberg elaborează o serie de lucrări faunistice asupra unor familii şi, în colaborare cu academicianul M. A. Ionescu, publică monografia familiei *Asilidae* în colecţia de „Faună" a Editurii Academiei Române.

Cât priveşte ordinul *Hymenoptera*, numeroase familii de Hymenoptere Vespiforme au fost studiate din punct de vedere faunistic de Andy Lehrer, în colaborare cu soţia sa, **Maria Lehrer** (de exemplu: *Sphecidae, Psammocharidae, Scoliidae, Eumenidae, Vespidae, Chrysididae* ş.a., din diferite provincii ale ţării), elaborând şi câteva cataloage sinonimice, sistematice şi zoogeografice ale unor grupe.

Carol Nagy a completat cercetările faunistice asupra familiei *Scoliidae*, realizând o teză de doctorat foarte bine documentată despre aceste insecte.

Cu privire la cercetarea clasei *Arachnida*, sunt demne de a fi reţinute numele a trei mari specialişti.

Ion Fuhn (1916-1987) este renumitul cunoscător, de notorietate mondială, al ordinului *Aranea*; a publicat monografia taxonomico-faunistică a păianjenilor din familia *Lycosidae* (1971) şi a depus spre publicare Editurii Academiei Române, înainte de decesul său, monografia familiei *Salticidae*.

Zicman Feider (1903-1979), promotorul acarologiei terestre şi edificatorul unei şcoli de valoare internaţională, întreprinde studiul taxonomic şi sistematic al multor grupe de *Acarina*: *Trombidia, Ixodoidea, Oribatidae, Gamasidea, Rhinonyssidae, Erythraeidea, Prostigmata* inferioare din România;

https://biblioteca-digitala.ro

Nicolletiellidae şi genul *Sternostoma* de pe tot globul; al unor grupe din fauna Germaniei, insulei Sf. Elena, Coreii de Nord, Nepalului, Mongoliei, Americii de Sud. Singur sau în colaborare cu numeroşii săi discipoli, a descris peste 100 de specii, 30 de genuri, 4 subgenuri, 14 familii, 6 subfamilii, 1 falanx şi 2 subfalanxuri noi pentru ştiinţă. A găsit indicatori filogenetici noi în structurile trichobotriilor, aspisului şi plăcilor genitale şi anale, în chetotaxia larvelor şi a organelor vizuale la *Ixodidae* sau în aparatul respirator, creasta metopică şi armătura genitală ale Trombidiilor. Încununarea muncii sale îndelungate a fost publicarea celor trei monografii din colecţia de „Faună" a Editurii Academiei Române: *Trombidoidea* (1955), *Ixodoidea* (1965) şi *Trombiculoidea* (sub tipar).

Unul dintre cei mai străluciţi colaboratori şi continuatori ai şcolii acarologice conduse de Zicman Feider este **Libertina Solomon**. Ea s-a consacrat - pentru prima dată în ţară - taxonomiei, biologiei şi ecologiei *Gamasidelor* ectoparazite la reptile şi mamifere mici. A descris numeroase specii noi pentru ştiinţă, care au fost dedicate unor acarologi renumiţi ai lumii, unor personalităţi româneşti (*Hypoaspis antipai, Myonyssus feideri*) sau unor zone specifice din România (*Ophidilaelaps ponticus*). De asemenea, a menţionat zeci de gazde noi pentru diversele specii de ectoparaziţi, intensitatea şi localizarea parazitară a Gamasidelor. A studiat unele colecţii deosebit de bogate din Suedia, Elveţia şi Maroc.

În legătură cu Vertebratele, **Ion Fuhn** devine un nume de mare prestigiu în cunoaşterea amphibienilor şi reptilelor din ţară şi de peste hotare. Le dedică două monografii de bază, în seria de „Faună" a Editurii Academiei (1960 şi 1961), precum şi o carte de ştiinţă popularizată (*Broaşte, şerpi, şopârle*, Editura Ştiinţifică, 1969, col. „Natura şi Omul").

Dintre cei care au studiat mamiferele, îl putem menţiona pe **Salo Hellwing** (1927-1992), care s-a ocupat de dinamica populaţională a mamiferelor mici (în special *Soricidae*) din plantaţiile forestiere de la Valu lui Traian şi din alte zone ale ţării (Suceava şi Iaşi).

În domeniul parazitologiei, studiile faunistice şi bioecologice cu privire la unele grupe de nevertebrate au dus la elucidarea unor probleme privind raporturile cu medicina umană şi cu cea veterinară. **Zicman Feider** a făcut investigaţii minuţioase asupra acarienilor paraziţi la mamifere din grupele *Ixodidae*, *Gamasidae* şi *Trombiculidae*. Ca paraziţi ai păsărilor, a studiat *Rhinonyssidae* şi *Trombiculidae*, iar dintre cei ai reptilelor, *Gamasidae* ş.a. El a descoperit acarieni care parazitează dăunătorii din grupele insectelor sinantrope, a celor fitofage (mai ales coleoptere) etc.

În studiul parazitocenozelor, **Libertina Solomon** a abordat unele probleme privind specificitatea şi intensitatea parazitară a *Gamasidelor*, localizarea lor pe gazde-mamifere mici şi în cuiburile lor.

Andy Lehrer este primul care identifică (1980) cel mai important şi mai distrugător agent miazigen al ovinelor de rasă cu lână fină şi semifină din România, achiziţionate din import (Australia, Noua Zeelandă şi fosta U.R.S.S.), *Wohlfahrtia magnifica* (Schiner). El aduce contribuţii originale în biologia, morfologia stadiilor şi interstadiilor larvare şi asupra mijloacelor de combatere a parazitului. Face studii privind extinderea parazitologică şi geografică a lui *Wohlfahrtia magnifica* (Schiner) la celelalte specii de animale domestice (bovine, cabaline, porcine, canide etc.) şi abordează studiul altor diptere cu importanţă veterinară în economia naţională, ca: hematofagii (*Tabanidae*), miazigenii accidentali (*Phaenicia sericata Meigen*), miazigenii majori obligatori ai ovinelor (*Oestrus ovis* L.) şi bovinelor (*Hypoderma bovis* L. şi *H. lineata* Villers), aducând numeroase contribuţii originale.

Cercetările foarte intense din ultimele decenii în domeniile floristice şi faunistice au impus adoptarea unor metode arealografice mai moderne, mai precise. Astfel, în cartografierea faunei şi florei României, Andy Lehrer a adus o contribuţie de pionierat, introducând sistemul

https://biblioteca-digitala.ro

arealografic internaţional al proiectelor biogeografice europene (1972), pe baza unei hărţi originale cu reţeaua kilometrică *Universal Transverse Mercator*, construită pe elipsoidul Europa-50. Realizând această hartă biogeografică de bază de tip NATO şi codificarea tuturor localităţilor (1977, 1990) pe trei reţele cartografice subdivizionare (cu carouri de 10 × 10 km, 5 × 5 km şi 2 × 2 km) în limbajul alfanumeric U.T.M., el a ajutat - împreună cu Maria Lehrer - la întocmirea arealogiei naţionale moderne şi la racordarea datelor fito şi zoogeografice (terestre şi acvatice) româneşti la cele de pe plan european şi mondial, cu consecinţe aplicative: inventarierea şi aprecierea fondului biologic, gestionarea sa raţională, măsuri de conservare a patrimoniului natural naţional etc.

Pot fi, de asemenea, evidenţiate cercetări de fiziologie animală care au adus numeroase contribuţii valoroase, în ciuda puţinilor specialişti ce li s-au consacrat. Cu referire la fiziologia comportamentală determinată de capacitatea de condiţionare, de formele alimentare ale animalelor, studiată de **Eugenia Chenzbraun**, în colectivul, condus de academicianul P. Jitariu, al fostului Centru de Cercetări Biologice din Iaşi, în cadrul căruia s-a remarcat şi **Pincu Rotinberg**, au fost abordate: rolul pigmenţilor carotenoizi în metabolismul celular din timpul ontogenezei gândacului de Colorado, păstrăvului *Salmo gaidneri* şi puiului de găină; efectele câmpurilor electromagnetice asupra diferiţilor parametri fiziologici, sanguini, enzimatici, biochimici etc. ai embrionului de găină; neurofiziologia hipotalamusului prin investigarea interrelaţiilor hipotalamo-hipofizo-glande ţintă. Pincu Rotinberg întreprinde cercetări de farmacodinamie preclinică **in vitro** şi **in vivo**, pentru descoperirea unor produse de biosinteză şi semisinteză cu acţiune antitumorală, precum şi a unor antibiotice de biosinteză ca potenţiali agenţi antiaterosclerotici şi cu acţiune imunomodulatoare.

Fiziologia şi metabolismul muşchiului striat la peşti a constituit preocuparea de bază a lui **Carol-Gioio H. Wittenberger**, care a elaborat şi o serie de concepte noi, prima schemă a parametrilor şi principiilor progresului funcţional, prima monografie asupra evoluţiei unei funcţii la animale şi a fundamentat noţiunea de „evolutică generală", ca obiect al unei noi discipline.

În domeniul hidrobiologiei, **Francisc Por** a adus contribuţii faunistice la cunoaşterea Eulamelibranhiatelor şi Copepodelor de pe litoralul Mării Negre, descoperind câteva genuri şi specii noi pentru ştiinţă. Aceasta a constituit începutul unei activităţi prodigioase viitoare cu privire la Crustaceele *Isopoda* şi *Copepoda* din alte zone palearctice şi neotropicale.

Biologia apelor curgătoare (izvoare, pâraie), în care **Lazăr Botoşăneanu** a avut un rol preponderent, a cunoscut o importantă dezvoltare, adoptându-se şi metodele de clasificare a acestora, considerate mai ales din punct de vedere faunistic (1963). Prin cercetările sale, a deschis o direcţie nouă în studiul apelor curgătoare - şi anume zonarea lor biologică longitudinală. A mai abordat investigarea apelor subterane ale grotelor din Munţii Banatului ş.a., editând - în final - cea mai completă monografie colectivă a faunei apelor subterane pe plan mondial, *Stygofauna Mundi* (1986).

În studiile hidrobiologice ale ecosistemelor piscicole din complexul Crapina-Jijila, coordonate de academicianul N. Botnariuc, **Pepietta Spătaru** a iniţiat cercetări asupra nutriţiei şi relaţiilor trofice ale peştilor din această zonă inundabilă a Dunării. Astfel, au fost deschise unele perspective de intervenţie competentă a omului în reglarea relaţiilor interspecifice şi de ridicare a productivităţii piscicole.

Arheozoologia - ştiinţă de graniţă apărută în deceniul al cincilea al secolului nostru, în România - s-a consolidat la Iaşi, mai întâi, prin eforturile coordonatoare ale academicienei Olga Necrasov (1956-1960), iar apoi prin cele susţinute de **Sergiu Haimovici**. Acesta pune în evidenţă modul de evoluţie a raporturilor dintre animale, activităţile umane şi ponderea unor ocupaţii (cum ar fi: creşterea animalelor, vânătoarea, pescuitul,

https://biblioteca-digitala.ro

culesul) din diferite staţiuni, culturi, civilizaţii, epoci şi perioade, din mezolitic şi până în evul mediu. Sesizează diferite practici în cadrul acestor ocupaţii, dar şi unele rituri şi ritualuri legate de depunerile de ofrande în necropole. Pe baza morfologiei osoase a resturilor unor mamifere holocene (*Equus hydruntinus, E. hemionus, Alces alces, Lynx lynx, Cervus elaphus, Bison bison* ş.a.), face numeroase consideraţii zoogeografice, demonstrând existenţa unui optim climatic postglacial în regiunile noastre - cam pe la mijlocul holocenului - şi evidenţiază unele caracteristici ale litoralului românesc al Mării Negre, în trecutul pre şi postistoric. Constată că în neoliticul vechi existau diferite specii domestice (câini, tauri, ovicaprine, porcine), unele dintre ele având însă alţi strămoşi înainte de epocile bronzului şi fierului. Descoperă calul „de elită" al traco-geto-dacilor - pe lângă cel obişnuit - şi tipul acornut de taurine la geto-daci, deosebit de cel cunoscut la sciţi. Descrie o serie de afecţiuni osoase pe resturi arheozoologice (paradontopatii, fracturi, distrofii, artroze etc.), corelate cu factorii stresanţi, determinaţi de schimbarea condiţiilor de mediu şi de hrană.

În legătură cu tematica paleofaunistică, Sergiu Haimovici s-a preocupat şi de toreutică, elucidând taxonomia ornamentelor animaliere de pe obiectele preţioase traco-geto-dacice din epoca fierului şi din spaţiul balcano-carpatic.

O menţiune finală pentru **Carol-Gioio H. Wittenberger** (1925-1989). Licenţiat în ştiinţe naturale, specialitatea fiziologie animală (1948) şi în filosofie (1951) la Universitatea „Victor Babeş" din Cluj; doctor în biologie (1961) şi doctor docent în ştiinţe (1972), şef de laborator (1970) al colectivului de fiziologie animală de pe lângă Academia Română, filiala Cluj. Direcţiile sale de cercetare au fost: fiziologia ecologică a animalelor acvatice (1950-1968, sub conducerea academicianului Eugen Pora); fiziologia şi metabolismul muşchiului striat la peşti (1958-1988); metabolismul muscular în ontogeneza găinii (1973-1988); evoluţia funcţională (1956-1988). Împreună cu E. Pora, pleacă în Cuba (1967) pentru o perioadă de cinci luni, lucrând la Institutul de Oceanologie al Academiei de Ştiinţe a Cubei, de la Marianao. La 11 ianuarie 1980, i se precizează diagnosticul de tumoare malignă intraoculară; la 10 mai, i-a fost enucleat ochiul stâng, iar în 1988, face tratamente cu citostatice. A publicat peste 150 de lucrări ştiinţifice şi trei cărţi: *Evoluţia funcţiei musculare la vertebrate*, Editura Academiei, 1971; *Eseuri de biologie teoretică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981; *Mecanismele mişcării în lumea vie*, Editura Academiei, 1987 (în colaborare cu M. Keul).

Dr. ANDY Z. LEHRER

https://biblioteca-digitala.ro

3. Cercetări în agricultură

Contribuția redusă a evreilor din România la dezvoltarea științelor agricole se explică prin numărul relativ mic de tineri evrei care au urmat studii superioare în acest domeniu.

Un caz aparte îl constituie prezența agricultorilor evrei în vechiul Maramureș, zonă în care a avut loc un fenomen de restructurare socială naturală, care a făcut ca un număr de evrei să activeze și în agricultură.

Caracteristicile de relief din zona menționată, cu suprafețe arabile relativ reduse, dar cu pășuni montane și submontane întinse, au dus la o pondere mare a creșterii taurinelor și ovinelor. Importurile repetate de taurine de rase perfecționate, din regiunile alpine, au avut drept urmare absorbția treptată a taurinelor locale și realizarea unei zoopopulații noi, cu producții ridicate de lapte și carne și o bună adaptare la condițiile din Maramureș. La această realizare deosebită, alături de crescătorii români, și-au înscris contribuția și crescătorii evrei, dintre care îl putem menționa pe fermierul **Mihai Szmuk**, *participant la expoziții internaționale de vite cornute, câștigător de medalii pentru creșterea unor vaci de mare productivitate.*

Trecând la contribuția directă a cercetătorilor evrei la activitatea științifică din domeniul agriculturii, pe baza datelor fragmentare pe care le avem la dispoziție, îl amintim pe dr. ing. **Silviu Grünberg**, *specialist agronom, care a lucrat la Institutul de Cercetări de la Fundulea până în 1972 (anul plecării în Israel), în cadrul Laboratorului de ameliorare a porumbului. Numeroase lucrări, publicate împreună cu specialiști români, se referă îndeosebi la testarea unor hibrizi simpli și dubli de porumb, care au fost ulterior omologați și răspândiți în cultură în diferite zone din țară.*

O altă specialistă de prestigiu, ing. **Rica Grünberg** *(în prezent în Israel), și-a desfășurat activitatea în cadrul Institutului de Cercetări Zootehnice și, apoi, la Institutul de Aviculturâ de la Balotești, până la pensionare, în 1988. Elevă a renumitului om de știință dr. Albert Mauch, german din România, a condus și rezolvat numeroase teme de cercetare legate de tehnologiile de nutriție și întreținere a păsărilor în condițiile sistemelor intensive de exploatare. Analele științifice publicate de institutele menționate cuprind multe dintre rezultatele cercetărilor efectuate împreună cu specialiști români, rezultate care au contribuit la situarea, la un moment dat, a aviculturii de tip intensiv din România la un nivel deosebit de ridicat.*

Dr. ing. **Tiberiu Lőrintz** *a lucrat în domeniul geneticii animale, mai întâi în cadrul unui colectiv al Academiei, condus de prof. dr. N. Teodoreanu, iar apoi la Institutul de Cercetări de la Periș, până în anul pensionării (1987). Dintre lucrările sale, se remarcă acelea referitoare la stabilirea cariotipului la reproducătorii masculi și în special la decelarea anomaliilor cromozomiale, pentru a se evita transmiterea acestora la descendenți. Totodată, prezintă un deosebit interes rezultatele pe care le-a obținut prin studiile referitoare la efectul diferitelor doze de iradiere asupra embrionilor la păsări.*

Dr. ing. **Liviu Beriș** *(n. 1928), specialist în zootehnie, și-a desfășurat activitatea în special în domeniul ameliorării genetice a animalelor, în cadrul Institutului de Cercetări Zootehnice și ulterior în Institutul de Cercetări de la Periș. Alături de colegi ca profesorii dr. ing. Șt. Popescu-Vifor și dr. ing. C. Drăgănescu, face parte din generația care a trebuit să lege firul rupt odată cu interzicerea studiului geneticii mendeliene, în 1948. Numeroasele cercetări și comunicări publicate au avut drept corolar realizarea, de către un colectiv condus de dr. ing. L. Beriș (împreună cu colaboratorii săi, ing. Maria Stoiciu și dr. ing. N. Zeneci), a unei rase noi de animale, cu însușiri deosebite în producția de carne, care a fost omologată în 1987, sub denumirea de LS 345 Periș, precum și a unor hibrizi comerciali. În urma rezultatelor obținute, i s-a acordat titlul de cercetător științific principal gradul I și i s-a încredințat funcția de șef al Laboratorului de ameliorare genetică a animalelor al Institutului de la Periș. Se mai poate adăuga publicarea unor cărți de specialitate - dintre care, două ca autor principal - și anume* ***Ameliorarea genetică a ovinelor*** *(1984) și* ***Hibridarea ovinelor*** *(1977). Maria Stoiciu este autoarea secțiunilor de genetică ale altor două cărți dedicate problemelor creșterii animalelor.*

Drept încheiere, nu putem să nu reamintim personalitatea academicienei **Alice Săvulescu**, *fitopatolog de renume, a cărei operă a fost tratată în cadrul biologiei.*

Documentar

https://biblioteca-digitala.ro

4. MEDICINĂ

Prezenţa unor medici evrei originari din Peninsula Iberică este atestată în Europa de Răsărit înainte ca regii catolici spanioli să fi edictat, în 1492-1496, alungarea evreilor supuşi ai lor care refuzau să se creştineze.

Astfel, prin 1473, la curtea lui Ştefan cel Mare, s-a înfăţişat Isaac-beg, medic „de neam spaniol, dar de credinţă evreiască", purtător al unui mesaj din partea lui Uzun-Hassan, şahul Persiei turcomane, care se străduia să câştige aliaţi pentru o mare campanie împotriva sultanului Mohamed Cuceritorul.

Faptul că Isaac-beg n-a venit la Suceava pentru a dovedi priceperea sa într-ale vindecării nu are de ce să ne mire, întrucât, deşi frecventaseră şcolile medicale din Spania, Italia sau Franţa, mulţi dintre doctorii evrei semnalaţi atunci în Imperiul Otoman şi prin părţile noastre nu practicau sistematic meşteşugul hipocratic, ci îndeplineau funcţii de consilieri politici ai prinţilor şi înaltelor căpetenii administrative musulmane sau creştine, desfăşurau activităţi diplomatice ori se îndeletniceau cu afacerile, ca bancheri sau negustători.

Printre doftorii strânşi lângă patul de suferinţă al lui Ştefan cel Mare, înainte de sfârşitul acestuia, la 2 iulie 1504, s-a aflat şi „medicul iudeu al împăratului tătarilor". Numele acelui practician al artei lecuirii nu-l cunoaştem (B. Delavrancea i-a zis „Şmil", în drama *Apus de soare*...), dar semnificativ este faptul că tămăduitorul apare desemnat făcându-se referire la confesiunea sa. Trebuie remarcat că, dincolo de toate rezervele şi suspiciunile manifestate la vremea aceea, ca şi mai târziu, faţă de necreştini, medicii de rit mozaic erau îndeobşte priviţi cu mare respect, recurgându-se la serviciile lor ori de câte ori era cu putinţă.

O atestare a bunului renume de care se bucurau vindecătorii evrei ne este oferită de scrisoarea din septembrie 1537, prin care Petru Rareş îl chema în Moldova pe doctorul Froim, din Veneţia, promiţându-i 3 000 de ducaţi pentru prestaţia sa medicală. Chiar dacă ar fi valabilă presupunerea medico-istoricului N. Vătămanu că doctorul Froim nu era decât o născocire, deoarece scrisoarea îi era, de fapt, adresată lui Carol Quintul, domnitorul moldovean angajându-se, într-un limbaj convenţional, astfel ca turcii să nu priceapă despre ce era vorba în caz că ar fi interceptat mesajul, să-i furnizeze suveranului spaniol şi german 30 000 de ostaşi pentru o eventuală expediţie antiotomană, documentul acesta dă, în felul său, mărturie despre prestigiul medicilor evrei.

Pentru lecuirea suferinţelor sale, Ştefan Bocskai, principele Transilvaniei, s-a adresat, în iulie 1606, lui Sigismund al III-lea, regele Poloniei, cu rugămintea de a-i trimite pe medicul evreu Eleazar, „a cărui faimă şi îndemânare în meserie" ajunseseră departe. Pe toamnă, Eleazar s-a deplasat la Caşovia (Košiće), unde zăcea prinţul, a cărui sănătate a părut o vreme să fie influenţată favorabil de tratamentul aplicat.

Despre instalarea de durată a unui medic evreu la Iaşi ni se încunoştinţează o relatare din 1618 privitoare la trecerea prin Moldova a „ilustrului şi fenomenalului savant Rabi Iosef S. Del Medigo", care l-a întâlnit în capitala ţării pe „savantul şi sfântul Rabi Solomon Ben Arayo (sau Arowi), medic distins, care se ocupa serios acolo, de mai mult de 40 de ani, cu studiul Cabalei, şi care compusese diferite opere"; drept urmare, Del Medigo a poposit în acel oraş timp de 11 ani, pentru a-şi perfecţiona cunoştinţele ştiinţifice şi cabalistice sub îndrumarea maestrului ieşean.

Când s-a decis, în 1623, să acorde importante privilegii şi scutiri evreilor stabiliţi în Transilvania, principele Gabriel Bethlen a întreprins aceasta la îndemnul „distinsului Abraham Sarsa, medic evreu din Constantinopol", aflat atunci la Cluj în serviciul curţii. Printre măsurile dictate în acele împrejurări, era şi dreptul nelimitat de liberă trecere şi circulaţie acordat medicului populaţiei evreieşti din principat. În acelaşi an, Gabriel Bethlen dădea instrucţiuni emisarului său la Înalta Poartă să consulte un

https://biblioteca-digitala.ro

anume medic evreu în privinţa medicamentelor ce urmau să-i fie trimise la Alba-Iulia şi chiar să-i înmâneze acestuia o sută de taleri, în cazul când ar accepta să vină în Ardeal. Peste doi ani, solului transilvan în misiune la Buda i se transmite indicaţia:„Despre medicul evreu să-i aminteşti vizirului în felul în care ai fost informat de noi". Iar în 1629, când Gabriel Bethlen, suferind de ascită, era îngrijit de medici germani, italieni, francezi, polonezi, nu este pomenit pe nume, dintre toţi aceştia, în cronica lui Georg Kraus, decât „doctorul evreu" David Hyberius (Ryberius).

Că medicii evrei care se perindau la curtea princiară transilvană erau oameni cu preocupări ştiinţifice şi culturale rezultă şi dintr-o însemnare făcută pe o carte cumpărată în august 1635, la Alba-Iulia, de către David Valerius, „P[rofessor] M[edicinae]".

La Timişoara, în cimitirul evreiesc vechi, se păstrează piatra de pe mormântul lui Asrael sau Assael, din Salonic, rabin şi medic cu renume, decedat în 1636.

Vasile Lupu a arătat şi el preferinţă pentru vindecătorii evrei. În 1640, principele Ardealului, Gheorghe Rakoczi I, îi cerea pentru o jumătate de an, în vederea îngrijirilor de care avea nevoie soţia sa, pe medicul domnesc de la Iaşi, Aria Jehuda Sia, căruia îi făgăduia 500 de taleri.

Multă vreme îl găsim alături de voievodul moldovean pe un anume doctor Cohen. Când, în 1644, misionarul catolic Marco Bandini a plecat spre Iaşi, i s-a recomandat să-l folosească acolo ca „mediator" pe lângă domnitor pe „doctorul evreu" al curţii, care nu putea fi atunci decât Cohen. De menţionat că acesta avea să-l însoţească pe Vasile Lupu, în calitate de medic, în peregrinările sale de după pierderea, din 1653, a tronului Moldovei.

E. Schwarzfeld pune pe seama trecerii de care se bucura doctorul Cohen pe lângă domnitor includerea în Pravila împărătească a lui Vasile Lupu a unei originale dispoziţii privitoare la valoarea expertizelor efectuate de oricare vraci (medic) în cazuri de rănire: „Orice va zice vraciul vom crede pentru rană, măcar de nu s-ar giura sau de ar fi vraciul şi jidov sau şi de altă leage; atunce vom crede mai mult!...".

Pe medicul evreu Mathea, chemat, în 1659, din Lemberg, să-l tămăduiască pe Mihnea al III-lea (Mihail Radu), domnitorul muntean l-a „umplut de binefaceri", deoarece îl vindecase de o „boală grozavă".

Încep să fie semnalaţi, în acelaşi secol al XVII-lea, evrei care îşi au domiciliul în ţările noastre ca practicieni ai meşteşugului medical, fără a fi neapărat în slujba domnitorilor. În 1662, Iorga Karaioane îi vinde doftorului Moise o casă în târg la Iaşi, pe Uliţa Strâmbă, lângă Podul Vechi. Acest Moise nu pare să fi fost doctor în medicină, posesor al unei diplome eliberate de o instituţie universitară, ci doar un vindecător care şi-a dobândit cunoştinţele profesionale în preajma vreunui alt om de meşteşug, pregătit în acelaşi chip.

Tot un doctor Moise va fi răsplătit, în 1792, de Episcopia Romanului cu un loc de casă, pentru că a dovedit multă sârguinţă şi silinţă „de-a pururea, ori în ce vreme când au fost trebuinţă", căutând „pe câţi s-au bolnăvit din oamenii aceştii case"; în documentul de danie se precizează că doctorul „jidov" şi-a construit pe locul primit o dugheană, poate cumva o „oficină", un fel de cabinet medical. Prin urmare, apartenenţa confesională la iudaism nu era deloc incompatibilă cu angajarea unui medic de către o instanţă bisericească ortodoxă.

În condica de cheltuieli a curţii lui Constantin Brâncoveanu, figurează, în 1703, şi medicul „Avram jidovul".

O adevărată personalitate medicală a epocii a fost maranul portughez, cu studii în Franţa şi practică în Imperiul Otoman, **Daniel de Fonseca**. În 1719, ambasadorul francez de pe lângă Înalta Poartă i-a acordat acestuia îngăduinţa să intre în serviciul lui Nicolae Mavrocordat, principele Valahiei, beneficiind însă pe mai departe de protecţia regelui Franţei. După moartea lui Nicolae Mavrocordat, doctorul Fonseca avea să-l slujească şi pe Constantin Mavrocordat, probabil mai puţin ca medic, decât, mai ales, ca

https://biblioteca-digitala.ro

sfătuitor în chestiuni diplomatice şi în activităţi culturale.

O piatră tombală din vechiul cimitir evreiesc din Iaşi atestă că, în 1732, a decedat şi a fost înmormântat acolo „savantul, înţeleptul, medicul iscusit, învăţătorul nostru, seniorul **Iosif Conian**, sefard". N. Iorga presupune că ar fi vorba de un reprezentant al vestitei familii de evrei spanioli Conigliano.

În catagrafia populaţiei Moldovei întocmită, în 1774, de Administraţia militară rusă, îl aflăm, în mahalaua Bărboiul din târgul Iaşilor, pe un nume „Iosăp, jidov, doftor", deţinător al unei dughene. După toate aparenţele, avem a face cu un lecuitor netrecut prin şcoli, deci cu un „gerah" sau „hirurg", cum li se spunea atunci celor care se îndeletniceau cu îngrijirea rănilor, cu tăierea buboaielor, cu lăsarea sângelui sau cu punerea de lipitori, ocupaţii pe care, de regulă, le completau şi cu prestaţii bărbiereşti.

Statistica pe profesii a evreilor locuind în Bucovina curând după instalarea stăpânirii austriece menţionează un medic, trei subchirurgi, trei bărbieri şi o moaşă. Nici o îndoială că aceşti membri ai firavului „corp medico-sanitar" al epocii îşi ofereau serviciile nu numai coreligionarilor, căci nu întâmpinau nici o opreliştе când era vorba de a acorda asistenţă creştinilor.

Guberniul Transilvaniei, cu sediul la Sibiu, a emis, în 1787, o ordonanţă prin care li se interzicea moaşelor creştine, precum şi mamoşilor creştini să-i boteze pe nou-născuţii evrei, nici măcar invocând pericolul de moarte în care s-ar fi aflat aceştia. Mai mult încă, se recomanda autorităţilor locale, în vederea înlăturării abuzurilor de orice fel, să încurajeze frecventarea de către „muierile jidoveşti" a şcolilor de moşit. Botezarea cu sila putea determina populaţia necreştină să renunţe la serviciile obstetricale prestate de personalul calificat.

În 1825, a decedat, la Iaşi, doctorul **Nissim Boaz**, născut în insula Rhodos. Acest sefard, îşi aminteau cei care-l cunoscuseră, se îmbrăca potrivit deprinderilor evreilor polonezi. Avea faima unui vindecător miraculos. În orice caz, nu rareori era chemat în consult împreună cu doctorii în medicină creştini. A fost, afirmă L. Mayersohn şi M. A. Halevy, ultimul reprezentant în Principatele Române al medicilor de origine iudeo-spaniolă sau orientală formaţi la universităţile sud-europene.

Un medic anume Pesah, care purta tot veşminte de tip iudeo-polonez, s-a instalat la Iaşi, în 1834. Aflăm despre el că se mulţumea cu jumătate din onorariul plătit îndeobşte doctorilor. Dar fiindcă mai aflăm că era solicitat mai ales pentru vaccinarea copiilor, trebuie să admitem că Pesah nu era doctor în medicină, ci doar chirurg vaccinator. Ceea ce nu se împotrivea acceptării de către farmaciştii ieşeni a reţetelor semnate de el...

Tot pe-atunci, îl găsim, la Huşi, pe Ianchel doftorul, cu numeroasă clientelă atât printre evrei, cât şi printre români. Faptul că, după reglementarea exerciţiului medicinei, din anii '30 ai secolului trecut, Ianchel nu figurează pe listele medicilor cu liberă practică dovedeşte că el nu poseda nici un fel de diplomă. Dar, până în 1848-1849, când a fost răpus de holeră, Ianchel a continuat să fie chemat la căpătâiul bolnavilor din familiile boiereşti.

În 1828, „dandistul" evreu **Iosif Seliger** a tipărit la Bucureşti, „cu a dumnealui cheltuială", cărţulia *Povăţuire pentru curăţenia gurii şi păstrarea sănătăţii dinţilor şi a altor boale ale gurii*, prima lucrare de stomatologie apărută în româneşte. Merită subliniată recomandarea consemnată aici de a folosi, pentru îngrijirea danturii, peria şi praful, o inovaţie care, la vremea aceea, încă nu se încetăţenise nici în ţările cele mai înaintate ale Europei. Seliger dovedea atât buna stăpânire a meşteşugului său, cât şi dorinţa de a fi de folos societăţii româneşti.

După ce a dobândit, în 1847, atestatul de dentist la Viena, **David Lempart** a venit să profeseze la Bucureşti. Ca dentist orăşenesc, a solicitat, în câteva rânduri şi mereu cu bună reuşită, concedii şi ajutoare băneşti pentru călătorii de studii la Viena sau la Paris, urmând

https://biblioteca-digitala.ro

să aducă de acolo instrumentar şi material „spre facerea de dinţi după metod nou". Un anunţ din 1859 al Sfatului orăşenesc îi îndemna pe cei ce suferă „dureri de gură", fiind şi lipsiţi de mijloace materiale, să ceară îngrijiri gratuite la cabinetul lui Lempart.

Doctor în medicină n-a fost nici **Benedict Steiner**, ci doar magistru în chirurgie, cu diplomă din 1835, de la Viena. Stabilindu-se în Ţara Românească, avea să fie folosit acolo unde se simţea nevoia, chiar şi ca medic veterinar pe lângă Comitetul carantinelor. Pentru meritele sale profesionale, i s-a acordat, în 1851, rangul de pitar. În acel an, îl aflăm pe „doctorul" Steiner funcţionând la nou-înfiinţatul spital pentru boli venerice de la Dudeşti. În 1863, a fost medic al Penitenciarului Capitalei, post din care avea să iasă la pensie.

De fapt, în primele decenii ale secolului al XIX-lea, au activat în Principatele Române destul de puţini medici evrei. De pildă, în catagrafia oraşului Bucureşti realizată în 1838, sub îndrumarea Departamentului Treburilor din Lăuntru, sunt înregistraţi cu totul 38 de medici, dintre care israeliţi era unul singur, **Haim Şapier**, de 29 de ani, supus chezaro-crăiesc. Nici una dintre cele 13 moaşe oficiale ale capitalei Ţării Româneşti nu era atunci evreică.

Dar foarte curând, situaţia aceasta avea să se schimbe. La numai trei ani după efectuarea recensământului din 1838, a poposit la Bucureşti eminentul medic, filantrop şi om de cultură Iuliu Barasch. Numeroşi alţi medici evrei aveau să se distingă în România celei de-a doua jumătăţi a secolului trecut.

*

Iuliu Barasch (1815-1863) s-a instalat ca oculist la Bucureşti în 1841, chiar în anul când obţinuse la Berlin diploma de doctor în medicină. În 1843, a devenit medic oficial al carantinei de la Călăraşi, iar peste patru ani medic al judeţului Dolj. În 1851, s-a întors în capitala Ţării Româneşti, unde i s-a încredinţat postul de medic al „văpselei" de Negru. Acordând sârguincios asistenţă pacienţilor din toate clasele şi din diferite ţinuturi, a putut cunoaşte în amănunţime starea sanitară a principatului.

De aceea, nu l-a satisfăcut postura de practician competent şi devotat suferinzilor, ci a năzuit să participe la ameliorarea sănătăţii publice. Ca autor al unor mult apreciate publicaţii de popularizare a cunoştinţelor naturaliste şi medicale, ca profesor la Colegiul „Sf. Sava", la Şcoala de agricultură şi la Şcoala militară, a contribuit din plin la educaţia igienico-sanitară a populaţiei. În 1856, a început editarea revistei de informare ştiinţifică „Isis sau Natura", căreia i s-a alăturat peste doi ani periodicul „Ţăranul", anume destinat lumii rurale. Conferinţele publice pe care le ţinea sistematic pe teme medicale şi ştiinţifice aveau un puternic ecou printre bucureşteni.

I. Barasch a fost ctitorul unor importante aşezăminte medicale. După ce, în 1853, a tipărit studiul *Despre unele din institutele filantropice din Europa*, în care a demonstrat necesitatea ocrotirii sănătăţii nou-născuţilor şi copiilor, a luat iniţiativa înfiinţării la Bucureşti a unui spital de copii, care avea să funcţioneze, începând din toamna lui 1858, în chiar propria sa locuinţă din mahalaua Crucea de Piatră. Pe lângă spital a fost organizat un ambulatoriu. Atât la spital, cât şi la dispensar, asistenţa era oferită fără plată, nefăcându-se nici un fel de discriminare pe criterii de naţionalitate sau religie. În apelul pe care-l adresase coreligionarilor săi de a sprijini băneşte această operă filantropică, Barasch a ţinut să precizeze că urma să fondeze un spital „unde vor fi primiţi toţi, fără deosebire de cult".

Bucurându-se de un deosebit respect din partea lui Carol Davila, acesta a obţinut, în 1856, numirea lui ca profesor de istorie naturală în învăţământul medical care tocmai luase fiinţă la Bucureşti. Până la decesul său, Barasch a fost unul dintre cei mai preţuiţi magiştri ai Şcolii Naţionale de Medicină şi Farmacie.

În cadrul aceleiaşi instituţii, a fost programat, începând tot din 1856, un curs de parabolanologie, adică de tehnica îngrijirii curente a bolnavilor aflaţi la pat, curs încredinţat doctorului **Moriţ**

https://biblioteca-digitala.ro

(Mauriciu) Wertheimer (1812-1895). În anul următor, acesta a publicat manualul de peste 300 de pagini *Curs de parabolanologie pentru formare de garde-malade (îngrijitori de bolnavi)*, din care a distribuit gratuit multe exemplare. Tot în 1857, a primit sarcina să țină la Școala lui Davila și lecții de farmacologie, dar peste doi ani cariera sa didactică se întrerupe brusc; probabil, această sincopă s-a datorat faptului că nu putuse prezenta documente convingătoare despre încheierea, la sfârșitul anilor '30, a studiilor medicale pe care le efectuase la Universitatea din Erlangen.

Wertheimer venise în țară prin 1840 și funcționase ca doctor al județului Saac și apoi al județului Prahova. În 1853, a publicat lucrarea de sinteză balneologică *Descrierea tuturor apelor minerale din România și unele din străinătate*. În 1856-1859, deci în intervalul cât a predat la Școala lui Davila, Wertheimer a deținut postul de chirurg al orașului București. Tot atunci, s-a ocupat stăruitor de punerea în funcțiune a Spitalului israeliților pământeni, din mahalaua Crucea de Piatră, așezământ deschis în 1857 și în care el a lucrat efectiv.

Survenind, în 1857-1858, o exacerbare a tensiunilor dintre apărătorii „tradiției" și „moderniștii" din comunitatea evreiască bucureșteană, Wertheimer a luat poziție în favoarea orientării „conservatoare" reprezentate de rabinul Malbim; acesta se opunea inovațiilor pentru care milita, printre alții, Iuliu Barasch, partizan al unei cât mai strânse apropieri între israeliți și populația autohtonă.

S-ar părea, de altfel, că multe dintre acțiunile lui Wertheimer și-au aflat impulsul în dorința de a-l înfrunta și întrece pe Barasch, rivalul său pe linie profesională, culturală și comunitară, fie că era vorba de înființarea unor instituții medicale, de afirmarea pe teren didactic sau de editarea unor reviste de popularizare.

În 1862, a fost numit medic al orașului și carantinei Giurgiu, post din care s-a retras peste câțiva ani, pentru a se dedica publicisticii și activității editoriale. În broșura sa din 1879, *Lumina și adevărul*, propunea, invocând considerente de medicină profilactică, practicarea circumciziei la întreaga populație masculină a țării, dat fiind că printre bărbații de rit mozaic nu se înregistrau aproape deloc, la vremea aceea, boli venerice.

A decedat la Berlin, unde voia, la vârsta de 83 de ani, să valorifice noua sa invenție, un reflector speculum pentru examenele ginecologice.

Iacob Felix (1832-1905) se numără printre fruntașii necontestați ai științei medicale românești din secolul trecut. Îndată după obținerea la Viena, în 1857, a titlului de doctor, a venit în Țara Românească, unde a funcționat mai întâi ca medic al carantinei Olteniței și apoi ca șef al serviciului sanitar din districtul Muscel.

Pentru a-l aduce la București în fruntea catedrei de igienă de la Școala Națională de Medicină și Farmacie, Carol Davila, aflat atunci și la conducerea administrației sanitare a Principatelor Unite, l-a numit, în 1861, medic al unei „văpsele" a Capitalei. Apreciindu-i excepționalele calități de organizator, Davila l-a propus în anul următor pentru postul de viceinspector general al Serviciului Sanitar al României, ceea ce s-a aprobat. În 1869, Felix a fost considerat cel mai îndreptățit să devină profesor de igienă la nou-înființata Facultate de Medicină din București.

Iacob Felix este unanim apreciat ca fondatorul necontestat al școlii românești de igienă și organizare sanitară. Al doilea volum al tratatului său de igienă publică și poliție sanitară, apărut în 1889, reprezintă, pe plan mondial, cel dintâi manual de epidemiologie bazat pe principiile pasteuriene. Lucrarea sa *Istoria igienei în România* inaugurează studiul sistematic al trecutului medicinei și sănătății publice de la noi. A adus o contribuție hotărâtoare la elaborarea, în 1874, a primei legi sanitare a României și apoi a regulamentelor aferente. Timp de peste două decenii, a deținut funcția de medic șef al Capitalei, iar în 1892-1899, a condus Direcția Generală a Serviciului Sanitar al României. O mărturie a stimei ce i se arăta este și desemnarea sa, în 1884,

https://biblioteca-digitala.ro

ca președinte al primului Congres național al medicilor, veterinarilor și farmaciștilor.

Marele savant și înfăptuitor se născuse într-o familie evreiască din Boemia. Către încheierea studiilor universitare, la Viena, s-a creștinat. De-a lungul celei aproape o jumătate de secol, cât a trăit în România, a refuzat să vorbească despre antecedentele sale pe plan confesional, dar nici n-a adoptat vreo atitudine menită cumva să marcheze o respingere a iudaismului.

Din corpul profesoral al Școlii Naționale de Medicină și Farmacie din București a mai făcut parte oculistul și otorinolaringologul **Leopold Kugel** (1833-1914). În paginile gazetei „Monitorul medical" din 1863-1864, se păstrează (lucru rar pentru epoca aceea) notele luate de unul dintre elevii școlii la cursul de otiatrie ținut de Kugel.

Acesta se născuse într-o localitate de lângă Bratislava actuală. A devenit doctor la Viena în 1859, după care a lucrat în clinicile universitare din acel mare centru științific medical. În 1863, a venit în România, fiind îndată numit medic la consultațiile gratuite pentru bolile de ochi și urechi de la Spitalul Colțea, șef al serviciului oftalmologic de la Spitalul Militar și profesor la Școala Națională de Medicină.

În 1869, s-a stabilit la Istanbul, unde a organizat un serviciu clinic de oculistică. După aproape un deceniu, s-a înapoiat la București, lucrând un timp la Spitalul Brâncovenesc. În 1887, a creat o secție spitalicească de specialitate la Sofia, rămânând apoi opt ani în capitala Bulgariei. Întors la București, a preluat conducerea serviciului de consultații oculistice de la Spitalul „Caritas", unde a activat până în 1911.

Kugel este cel care a introdus în România instrumentarul modern oftalmologic și otorinolaringologic. El a demonstrat primul laringoscopia indirectă și a amenajat cele dintâi camere obscure pentru investigații clinice. S-a preocupat și de perfecționarea aparaturii otologice. Printre altele, a inventat un nou tip de cornet acustic. Dar marele său merit este de a fi deschis drumul pentru afirmarea specialităților de oftalmologie și otorinolaringologie în România, Turcia și Bulgaria. După moartea lui Kugel, profesorul N. Manolescu a ținut ca una dintre sălile serviciului de boli de ochi din Spitalul Colțea să poarte numele eruditului și generosului său maestru.

Theofil Glück (1824-1884) s-a născut într-o familie evreiască din Cracovia, dar de mic copil a fost botezat. În 1851, când a obținut diploma de doctor în orașul său natal, a venit la Iași. Aici s-a angajat succesiv ca medic militar, medic comunal și medic primar la Spitalul „Sf. Spiridon". În 1863, s-a transferat la București, unde a funcționat mai întâi la Spitalul Colentina, înființat de curând. Îl va înlocui, în anul următor, la conducerea Serviciului Sanitar al țării pe Carol Davila, care nu mai era agreat de domnitorul Cuza. De-a lungul celor doi ani cât a deținut acel post, Glück s-a străduit să se dovedească vrednic de încrederea ce i se arătase și nu mai prejos de predecesorul său, drept care s-a preocupat de reglementarea activității instituțiilor medico-sanitare, elaborând instrucțiuni amănunțite pentru diferitele categorii de funcții medicale și farmaceutice. A lucrat timp de două decenii în cadrul Așezămintelor Brâncovenești, fiind și medic personal al lui Alexandru Ioan Cuza și apoi al lui Carol I.

Într-o notă publicată în gazeta „Românul" din 4 iunie 1871, doctorul **Moriț Rosenthal**, fost medic militar, pleda pentru generalizarea efectivă a vaccinării antivariolice și, totodată, lansa o chemare către colegii săi de breaslă în favoarea intensificării activității științifice medicale în România.

În aprilie 1859, **Isac Silberzweig**, care cu doi ani mai înainte dobândise la Breslau titlul de doctor, s-a angajat în armata Principatelor Unite ca medic de batalion clasa I. După câteva înaintări în grad, îl aflăm, în 1862-1864, șef al Serviciului medical din Spitalul Militar de la Brăila și membru al Consiliului orășenesc de igienă și salubritate publică. Îl vom regăsi apoi la Iași, practicând ca medic civil și publicând broșuri

https://biblioteca-digitala.ro

împotriva antisemitismului.

În capitala Moldovei, au activat, de-a lungul secolului trecut, câteva remarcabile personalităţi medicale evreieşti.

Emanuel Fränkel se născuse, ca şi Barasch, la Brodi, în Galiţia. Curând după ce, în 1837, şi-a luat doctoratul la Leipzig, s-a stabilit la Iaşi. A fost unul dintre membrii de vază ai Societăţii de Medici şi Naturalişti, prima asociaţie ştiinţifică înfiinţată în ţara noastră. În 1844, a fost ales al doilea secretar al acestui onorabil for, încredinţându-i-se sarcina purtării corespondenţei ştiinţifice cu străinătatea.

Nu la aceeaşi înălţime s-a dovedit în postul de medic primar al Ospitalului israelit din Iaşi, post pe care l-a ocupat din 1855 până în 1863, când, ca urmare a nepriceperii sale în treburile administrative, s-a văzut silit să demisioneze. De altminteri, prea norocos n-a fost nici ca om de afaceri. În cercurile evreieşti din Iaşi, ne informează un contemporan, mulţi îl priveau cu simpatie, dar şi mai mulţi îi arătau o antipatie nedisimulată.

George Flaişlen (Fleischlein) avea diploma de doctor de la München, din 1843. Peste patru ani, el va sosi în Moldova, pentru ca, în 1850, să-l aflăm medic la Mănăstirea Neamţu. Va rămâne aici zece ani, ocupând funcţiile de medic primar al Spitalului din Târgu-Neamţ şi al ospiciului de alienaţi de la Neamţu, precum şi cea de „fizic" al districtului Neamţ.

În 1860, a fost numit chirurg şi mamoş al oraşului Iaşi. Începând din 1863, va funcţiona şi ca medic primar al diviziei chirurgicale din Spitalul evreiesc. În 1875, primeşte postul de medic primar al Iaşilor, ceea ce implica şi vicepreşedinţia Consiliului de igienă şi salubritate publică al oraşului. În această calitate, va tipări un şir de cuprinzătoare şi documentate rapoarte anuale asupra problemelor igienico-sanitare ale capitalei Moldovei. A decedat în 1881.

Născut la Pesta şi doctor de la Viena, **Ferdinand Mandel** s-a instalat, în 1856, la Iaşi. În 1863, a fost numit medic primar la Ospitalul israelit, în locul lui Em. Fränkel. Dar Mandel avea să orbească peste câţiva ani, se spune că din cauza unei infecţii contractate în cursul activităţii sale profesionale. În 1867, s-a retras definitiv la Viena.

De faima unui abil practician şi a unui filantrop respectabil a beneficiat şi **Bernard Taussig** (1835-1896), născut la Schwarzochs, în Boemia. După ce a funcţionat ca medic de arondisment la Vaslui, s-a stabilit la Iaşi. Cât era de apreciat rezultă din faptul că, în 1886, a fost desemnat să vorbească în numele corpului medical şi al prietenilor la înhumarea lui Gh. Cuciureanu, principalul organizator al asistenţei spitaliceşti în Moldova şi membru de onoare al Academiei Române. Doctorul Taussig s-a manifestat şi ca militant pentru interesele evreilor pământeni.

O figură proeminentă a medicinei ieşene a fost **Emil Max** (1834-1894). Se născuse la Botoşani, unde tatăl său, „maghistrul acuşer" Iosif Max, cu diplomă de la Pesta, din 1832, a practicat moşitul vreme îndelungată.

Emil Max a obţinut titlul de doctor la Viena, în 1858. La Iaşi, a funcţionat mai întâi ca medic comunal, fiind apoi angajatul marilor aşezăminte spitaliceşti de acolo. În 1864, a fost numit administrator şi profesor la Institutul Gregorian, unde a condus, timp de 13 ani, şcoala de moaşe. Pentru silinţa pe care şi-a dat-o în vederea „înzestrării comunelor cu moaşe române", Parlamentul a aprobat, în 1872, un fond din care să se asigure retribuţia profesorului şi întreţinerea şcolii. Dar în 1877, ca urmare a unor intrigi, Epitropia „Sf. Spiridon" l-a îndepărtat pe Max din Institutul Gregorian. Intervenţia guvernului în favoarea vrednicului medic s-a dovedit neputincioasă. Emil Max a publicat ulterior o serie de lucrări medicale, printre care manualul din 1888-1891 *Arta obstetricală*.

Karpel Lippe (1830-1915) s-a afirmat deopotrivă ca slujitor al lui Hipocrat şi ca apărător al demnităţii şi drepturilor populaţiei israelite. Se născuse la Tismeniţa, în Galiţia, şi urmase cursurile şcolii de medicină din Lemberg. La Iaşi, s-a stabilit în 1860 şi a activat aici peste o jumătate de secol ca medic al sărăcimii evreieşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Timp de câţiva ani, a fost medic secundar la Spitalul israelit. Pentru obţinerea, fie şi cu întârziere, a titlului de doctor în medicină, a prezentat atunci o lucrare la Universitatea din Erlangen. În numeroase scrieri, a denunţat psihoza antisemită, şi-a susţinut opiniile ostile asimilismului şi a sprijinit proiectele de plecare a evreilor în Palestina. A fost unul dintre fondatorii filialei „B'nai Brith" din Iaşi. În 1897, a avut satisfacţia de a deschide, ca preşedinte de vârstă, primul Congres Executiv Sionist, de la Viena. În 1911, s-a retras la Przemysl şi apoi la Viena, unde a decedat.

Dar nu numai la Iaşi puteau fi întâlniţi medici evrei foarte merituoşi. **David Almogen** (1828-1897) se născuse şi el la Tismeniţa. Poseda diplomă de doctor tot de la Erlangen, dar obţinută în 1853, la încheierea studenţiei. Este semnalat la Iaşi în acelaşi an, ca medic la Spitalul temporar al holericilor evrei. Prin 1866, a fost numit medic al spitalului şi oraşului Huşi, localitate în care avea să profeseze peste 30 de ani. N-a fost numai doctorul celor necăjiţi şi profesorul de igienă al seminarului de pe lângă Episcopia Huşilor, dar şi un harnic publicist. Pentru uzul seminariştilor, a tipărit, în 1880, manualul *Igiena privată şi publică*, dând la iveală, în acelaşi an, şi studiul *Idei pentru fondarea unei terapii naturale*. În cursul Războiului din 1877-1878, a propus un nou tip de brancardă, pare-se apreciat de serviciile sanitare ale armatelor rusă şi română.

La Botoşani, a activat doctorul **Franţ Isac (Isaak)** (1827-1907), originar din Lemberg şi doctor, din 1857, de la Würzburg (după ce poposise o vreme în Moldova). Până în 1865, a fost medic al oraşului Botoşani, după care i s-a încredinţat postul de medic primar al Spitalului evreiesc din acea localitate. Dar îndată, a trecut la conducerea Spitalului orăşenesc din Botoşani, patronat de Epitropia „Sf. Spiridon", rămânând aici până la pensionare, în 1886, când Parlamentul a votat încetăţenirea sa.

Numele doctorului Isac este pomenit şi azi, în legătură cu îngrijirea plină de devotament pe care i-a acordat-o lui Mihai Eminescu în unele faze anevoioase ale evoluţiei bolii acestuia.

Într-o margine de ţară, la Târgu-Neamţ, a apărut, în 1878, periodicul medical „Nosograful Ospitalului de Neamţ", unul dintre cei doi redactori ai săi fiind **Mauriciu Moscovici**, născut în 1851 şi doctor de la Paris din 1874. De remarcat că Moscovici n-a fost de faţă la ieşirea de sub tipar a unor numere pe care le pregătise ale revistei, deoarece se angajase în unităţile sanitare de pe teatrul de luptă de peste Dunăre.

În cursul Războiului din 1877-1878, populaţia evreiască şi-a manifestat sub toate formele hotărârea de a sprijini eforturile de cucerire a independenţei statului român. Un şir de medici şi studenţi în medicină, precum **Aronovici, Bally, Eichenbaum, Lupus, Friedman, Steiner Jr.** sau mai sus amintiţii Flaişlen, Isac şi Moscovici, au participat la campanie în diverse formaţii sanitare.

Prin colectă publică, a fost organizată, de către Societatea „Zion", o ambulanţă deservită exclusiv de personal medico-sanitar israelit, care nu era retribuit. Medicul şef al acestei unităţi mobile era **Alexandru Cociu (Cohn)** (1845-1901), care, student fiind în timpul Războiului franco-prusian din 1870 şi în zilele Comunei pariziene, făcuse parte, ca voluntar, din Ambulanţa presei franceze. Personalul Ambulanţei „Zion" se compunea dintr-un medic adjunct, în persoana licenţiatului în medicină **L. Lebell**, din Iaşi, trei studenţi interni, 11 externi şi un farmacist. Cinci trăsuri erau folosite pentru transportul răniţilor şi al echipamentului de campanie. Câţiva dintre medicinişti s-au îmbolnăvit de tifos exantematic, **Iosif Hasan** căzând jertfă epidemiei. La încetarea campaniei, toţi membrii ambulanţei au primit decoraţii de război, iar doctorul Cociu, care se înrolase ca medic căpitan, a fost avansat maior. Ulterior, acesta a deţinut postul de medic la Comunităţii evreieşti spaniole din Bucureşti.

Îi vom menţiona aici doar pe trei dintre cei care erau studenţi în 1877.

Isac Uziel a fost declarat, în 1881, doctor al Facultăţii de Medicină din Bucureşti, dar la numai

https://biblioteca-digitala.ro

cinci ani după aceea, a încetat din viaţă, când încă nu împlinise 30 de ani, în urma infecţiei contractate la efectuarea unei autopsii. Înmormântarea, în februarie 1886, la Ploieşti, a acestui „martir al ştiinţei" a prilejuit o emoţionantă manifestare de simpatie şi respect din partea corpului medical şi a populaţiei, indiferent de apartenenţa religioasă. Prietenul său, Alexandru Spiroiu, a tipărit atunci o broşură „în memoria doctorului I. Uziel".

Alexandru Vianu (Weinberg) (1855-1926) a vizitat, după ce şi-a luat doctoratul la Bucureşti, clinicile din Viena, Berlin şi Paris. A fost medic primar al judeţului Vlaşca şi al oraşului Giurgiu. Ca profesor de medicină legală la Şcoala liberă de ştiinţe politice şi administrative din Bucureşti, a publicat, în 1891, un curs de specialitate. A fost tatăl eminentului om de cultură Tudor Vianu.

Înrolat ca subchirurg voluntar la ambulanţele militare ale Diviziilor a III-a şi a IV-a teritoriale, **Filip Westfried** (1855-1920) a acordat asistenţă, în 1877, răniţilor de la asaltul redutei Griviţa. A obţinut titlul de doctor în 1882, la facultatea bucureşteană. A lucrat apoi la Spitalul „Caritas" şi a funcţionat 23 de ani ca medic al Societăţii de ajutorare „Fraterna". S-a devotat organizaţiilor evreieşti, precum Cercul medical, Junimea studioasă medicală şi Asociaţia generală a israeliţilor pământeni, pe care a şi prezidat-o.

Mauriciu Roth (1844-1899), bucureştean de obârşie, doctor din 1870 de la Viena, a condus, în 1877, campania pentru redeschiderea Spitalului israelit din Capitală, instituţie care, din lipsă de fonduri, îşi încetase activitatea de mai bine de un deceniu şi jumătate. Pe Roth l-au preocupat, de asemenea, unele probleme medico-sociale dezbătute atunci cu pasiune, cum era aceea a dinamicii demografice caracteristice pentru diversele etnii conlocuitoare. În 1880, la un an după ce obţinuse naturalizarea, a publicat studiul *Memoriu asupra cauzelor mortalităţii populaţiunii româno-creştine în raport cu cea de rit mozaic, cu un proiect pentru ameliorarea relelor existente*. Aici, el se străduieşte să raporteze datele statistice la realităţile igienico-sanitare şi la comportamentele tradiţionale specifice grupurilor etnico-religioase în cauză. Doctorul Roth a fost, pe rând, medic şef al Spitalului israelit, medic diriginte al casei de sănătate din strada Teilor şi, din 1882, medic comunal.

Tot demografiei comparative i-a consacrat, în 1881, **Solomon Mendelssohn**, născut în 1839 şi doctor, din 1868, de la Berlin, lucrarea *Câteva consideraţiuni asupra mişcării populaţiunii României*, în care, invocând statistica oficială şi scrierile lui I. Felix, supune unei critici pătrunzătoare teoria, cu mare circulaţie la vremea aceea, cum că, în oraşele noastre, şi mai cu seamă la Bucureşti, populaţia creştină descreşte datorită precumpănirii deceselor asupra naşterilor. Doctorul Mendelssohn atrage atenţia că, în realitate, este vorba de un fenomen întâlnit în toate ariile de urbanizare rapidă. În concluzie, el pledează pentru industrializarea ţării ca soluţie a „problemei demografice".

Preocupări similare celor ale lui M. Roth şi S. Mendelssohn vom întâlni, peste câteva decenii, la medicul ieşean **L. Ghelerter**, care a publicat, în 1916, studiul *Descreşterea populaţiei israelite în România*. Pentru a combate teoria potrivit căreia ar exista un pericol evreiesc decurgând din faptul că „alogenii" se înmulţesc mult mai grăbit decât „autohtonii", Ghelerter recurge la statistica oficială, care arată că, în intervalul 1899-1912, populaţia mozaică a scăzut relativ cu 1,1%, întrucât, la sfârşitul secolului precedent, reprezenta 4,5% din totalul locuitorilor ţării, iar în 1912 doar 3,4%.

În lumea medicală bucureşteană, de o anumită notorietate beneficia, către sfârşitul secolului trecut, **Sigmund Steiner** (1841-1891), care a făcut parte din conducerea Spitalului israelit „Caritas" şi era angajatul reprezentanţei diplomatice a Austriei. De menţionat că practica tratamente prin hipnoză. A fost mare maestru al unei loji masonice.

În perioada cât a funcţionat ca medic al oraşului Călăraşi, **Abraham Bally**, născut în 1847 şi doctor de la Paris din 1875, a publicat două interesante scrieri de popularizare a

https://biblioteca-digitala.ro

cunoştinţelor medicale şi igienice: *Doctorul practic sau dicţionar de medicină, igienă şi farmacie populară* (1882) - sfaturi pentru apărarea sănătăţii dispuse în ordinea alfabetică a materiei - şi *Sănătatea copiilor şi consilii date mumelor de familie* (1884). Ulterior, a condus spitalele de la Fierbinţi (Ilfov) şi Pechea (Covurlui).

Teza de doctorat susţinută, în 1891, la Facultatea de Medicină din Bucureşti de către **Ştefan Stâncă (Stein)** (1865-1897) a beneficiat de un răsunet neobişnuit. În 1894, ea avea să fie publicată fragmentar în revista pariziană „L'ère nouvelle", iar în 1897 şi 1956, să fie retipărită integral. Renumele pe care autorul l-a câştigat datorită mai ales acestei scrieri s-a concretizat, la mai bine de o jumătate de secol după apariţia ei, prin atribuirea lui Şt. Stâncă a titlului de membru de onoare post-mortem al Academiei Române. S-a apreciat atunci că este vorba de prima aplicare, pe plan mondial, a doctrinei marxiste în domeniul sănătăţii publice. Tânărul militant socialist afirma că, în orânduirile bazate pe exploatare, cele mai multe dintre bolile cu mare răspândire bântuie în virtutea unui determinism social-economic; de unde concluzia că prin lichidarea exploatării se vor eradica dintr-o dată toate „bolile sociale". Tocmai fiindcă proclama necesitatea reformelor sociale radicale, această teză de doctorat a fost inclusă printre lucrările de referinţă ale vechii mişcări socialiste din România.

Şt. Stâncă a publicat numeroase articole cu orientare marxistă, printre care unele privind „chestiunea evreiască" abordată de pe platforma asimilistă a priorităţii ce trebuie acordată emancipării economice şi politice a tuturor celor ce muncesc. Doctorul Stâncă a practicat medicina în Capitală, la sate şi în centre muncitoreşti. Dar la vârsta de 31 de ani avea să fie răpus de tuberculoză.

Deschiderea, în 1869, a Facultăţii de Medicină din Bucureşti a dat un puternic impuls vieţii ştiinţifice medicale în România. Chemarea în fruntea unor catedre, în 1887, a unor savanţi consacraţi, precum V. Babeş, N. Kalinderu şi G. Assaky, iar ulterior a lui Th. Ionescu, G. Marinescu sau I. Cantacuzino a înlesnit şcolii de medicină bucureştene dobândirea unei bune reputaţii pe plan european. Era firesc ca elementele cele mai valoroase dintre medicii noştri de origine evreiască să aspire la admiterea în corpul didactic al tinerei, dar prestigioasei instituţii.

Devenind doctor la Paris în 1885, prin susţinerea unei foarte onorabile teze despre gastrostomii, **Marcel Cohen** a obţinut dreptul de liberă practică în România. Colaborările sale la revista „Spitalul" şi la analele Institutului de Chirurgie din Bucureşti n-au trecut neremarcate. În ianuarie 1891, doctorul Marcel (cum i se spune în „Anuarul pentru israeliţi"), care lucra atunci la Spitalul Brâncovenesc, a inaugurat un curs liber, teoretic şi practic, de laringoscopie şi rinoscopie, în cadrul institutului condus de profesorul Assaky. De fapt, acest curs înseamnă un serios pas înainte pe calea modernizării practicii otorinolaringologice inaugurată de L. Kugel. Îl vom regăsi, în 1896, pe doctorul M. Cohen îndrumând policlinica particulară „Regina Elisabeta", pusă mai cu seamă în slujba bolnavilor cu slabe mijloace materiale.

Trebuie însă recunoscut că afirmarea la noi a medicilor evrei, atât în ierarhia sanitară, cât şi în cea ştiinţifică, era destul de anevoioasă în pragul acestui secol. Problema acordării nerestrictive a cetăţeniei române întregii populaţii evreieşti nu fusese rezolvată după Războiul de Independenţă, astfel că, în multe cazuri, accesul evreilor în administraţia medico-sanitară şi în funcţiile din instituţiile de învăţământ medical era, dacă nu complet barat, cel puţin serios stânjenit.

„Anuarul pentru israeliţi" din 1889 semnala odiseea doctorului **W. Loewenthal**, născut la Brăila, care, după studii universitare la Berlin şi München, n-a primit autorizaţia de liberă practică în ţara sa de origine. După ce a funcţionat un timp ca medic secundar în capitala Germaniei, a intrat în serviciul unui prinţ caucazian. Cu fondurile astfel adunate, a deschis o casă de comerţ la Brăila, dar nemulţumit de o asemenea activitate şi neizbutind să se instaleze ca medic la

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti, a plecat în Elveţia, unde a devenit profesor de igienă la facultatea din Lausanne...

Daniil Critzman a obţinut doctoratul în 1892, la Paris, cu teza *Încercări asupra siringomieliei*, premiată de Facultatea de Medicină. El funcţionase ca preparator de anatomie prin concurs la Şcoala practică a facultăţii pariziene şi se remarcase în campania de combatere a holerei în nordul Franţei. În 1895, s-a înapoiat la Bucureşti, unde a fost numit şef al laboratorului de pe lângă clinica medicală de la Spitalul Brâncovenesc, condusă de N. Kalinderu. Aici a programat conferinţe pentru studenţi şi personalul clinicii. Dar, cum aflăm din „Anuarul pentru israeliţi", în 1896, a decis să plece definitiv la Paris, „unde sunt altfel apreciate cunoştinţele sale". A rămas însă în legătură cu cercurile noastre ştiinţifice, mai ales cu profesorii Victor Babeş şi Thoma Ionescu, ocupându-se de editarea în Franţa a unor periodice medicale patronate de aceştia.

Nu numai dorinţa de a activa într-un mediu mai favorabil creaţiei ştiinţifice, dar şi temerile legate de eventualele obstacole de ordin politico-administrativ pe care medicul de obârşie evreiască se aştepta să le întâlnească aici i-au îndemnat uneori pe tinerii „israeliţi" născuţi în România să se strămute în alte ţări pentru a se realiza profesional. În studiul din 1915 al lui L. Mayersohn, *Evreii în medicină*, sunt menţionate câteva celebrităţi ale timpului originare din ţara noastră: profesorul Glück de la Berlin (este vorba de Themistokles, fiul lui Theofil Glück), profesorul Moscovits, chirurg la Viena, Marcu Mützner, medicul şef al Spitalului francez din Petrograd, Enric Iscovescu (nepot al pictorului şi revoluţionarului de la 1848), stabilit la Paris, cu lucrări originale asupra dializei...

Numeroşi au fost însă şi medicii evrei dispuşi să înfrunte adversităţile pentru a contribui aici la apărarea sănătăţii celor mulţi. **Gheorghe Miron-Sigalea** (1866-1930), doctor din 1892 de la Iaşi, a arătat un interes constant problemelor de medicină şi igienă socială. Ca medic de plasă în judeţul Botoşani, a fost impresionat de marea mortalitate a lehuzelor, ca şi de frecvenţa cazurilor de tetanos la copii. În 1905, a publicat broşura *Fălcariţa sau tetanosul nou-născuţilor şi mortalitatea copiilor în ţara noastră* şi, tot atunci, a înfiinţat la Salcea o societate „pentru ocrotirea sugacilor" - pare-se, prima de acest fel în România -, societate căreia regina Elisabeta i-a acordat patronajul său. Profesorul Babeş l-a felicitat public pe Miron-Sigalea pentru bunele rezultate obţinute în campania de reducere a mortalităţii infantile. Scurtă vreme, acesta a funcţionat ca asistent al Clinicii dermatologice din Bucureşti. Fiind numit medic comunal, a amenajat, în 1908, într-o mahala bucureşteană, ajutat de o vrednică moaşă, un adăpost pentru femeile care se pregăteau să nască. Încurajat de persoane caritabile, a pus atunci bazele asociaţiei „Azilul pentru lehuzele sărace de la periferia Capitalei", care a reuşit, în anii următori, să deschidă câteva mici maternităţi, însumând 140 de paturi.

Alexandru Manolescu (Cahana Solomon) (1867-1943) şi-a prezentat lucrarea inaugurală la facultatea din Iaşi, în 1895. A funcţionat apoi ca medic de plasă în judeţul Botoşani, ceea ce i-a prilejuit publicarea unor sfaturi igienice destinate părinţilor de la ţară. Dătătoare de seamă pentru orientarea şi amploarea preocupărilor sale medico-sanitare este lucrarea, pe care a publicat-o în 1896, *Una mie cazuri de anginâ difterică în plasa Siret, jud. Botoşani*. După primul război mondial, îl găsim practicând în Bucureşti, unde va fi unul dintre cei mai asidui participanţi la şedinţele Societăţii Române de Istoria Medicinei, din comitetul căreia a făcut parte, în 1935-1940.

S-au înregistrat totuşi, la începutul secolului, şi o serie de reale reuşite pe plan profesional-ştiinţific ale medicilor evrei de la noi. În schiţa *Luna de miere*, publicată în „Moftul român" din 1901, I. L. Caragiale îl pune pe un personaj să se intereseze de prescripţiile formulate cuiva de doctorii Buicliu, Schachmann şi Urechiă. Faptul că, în această insolită împrejurare, se găsea flancat de personalităţi precum reputatul internist profesorul Christea Buicliu şi faimosul medic şi scriitor Alceu V. Urechiă demonstrează

https://biblioteca-digitala.ro

consideraţia de care **Max Schachmann** (1859-1926) se bucura în opinia publică. Se născuse la Bucureşti şi îşi luase doctoratul la Paris, în 1887, după ce lucrase ca intern în marile spitale din capitala Franţei. Ulterior, avea să colaboreze sistematic la revistele medicale franceze. După înapoierea în ţară, a funcţionat ca şef al lucrărilor anatomopatologice la clinica medicală de la Spitalul Brâncovenesc. În 1891, a fost numit medic primar al Spitalului „Caritas", unde a activat neobosit până la sfârşitul vieţii, inaugurând aici, în 1896, un curs liber de clinică medicală. Remarcăm că încercarea sa din 1895 de a ocupa prin concurs o funcţie la Spitalul Colentina a eşuat. Pare interesantă relatarea lui Caragiale cum că Schachmann recomandase pacientului tratamentul cu o „maşină electrică"; clinicianul bucureştean era deci cunoscut ca un partizan al inovaţiilor terapeutice îndrăzneţe. Mai consemnăm amănuntul că Max Schachmann a fost tatăl celebrului actor francez Jean Yonnel.

Părtaş la o memorabilă realizare ştiinţifică a fost, în 1909, **Moise H. Goldstein** (1872-1955), care a colaborat cu C. I. Parhon la redactarea tratatului *Secreţiile interne - patologie şi fiziologie*, publicat la editura pariziană Maloine. Această lucrare a constituit în literatura internaţională de specialitate cea dintâi prezentare sintetică a întregului domeniu al endocrinologiei ca disciplină ştiinţifică independentă. M. H. Goldstein obţinuse titlul de doctor la Bucureşti, în 1900, cu o teză de terapeutică urologică. Dar, încă din anii internatului, efectuase, împreună cu colegii săi C. I. Parhon şi C. Popescu, cercetări experimentale în domeniul neurologiei. În cariera sa ştiinţifică ulterioară, avea să se orienteze mai ales către neurohistologie, secondându-l pe G. Marinescu, ca şef de lucrări la clinica neurologică de la Spitalul Colentina, în investigaţiile acestuia privind structura şi organizarea scoarţei cerebrale.

O specialitate în care au excelat medicii evrei de la noi în preajma primului război mondial a fost otorinolaringologia. Am amintit mai sus despre Marcel Cohen; îi vom adăuga alte patru remarcabile personalităţi.

Heinrich Neumann, născut în 1862, şi-a susţinut la Bucureşti, în 1897, teza de doctorat despre zgomotele subiective ale auzului. A fost preşedinte ales al Societăţii Române de Otorinolaringologie, în 1913-1914. A făcut parte din grupul de medici ai Palatului regal.

Calităţi excepţionale de practician, de educator şi de organizator ştiinţific a dovedit **Samuel Birman-Bera** (1871-1954), doctor din 1899 de la Paris. La întoarcerea în ţară, a condus un dispensar comunal, iar după 1918, a îndrumat asistenţa O.R.L. din unităţile Casei Centrale a Asigurărilor Sociale. În acest cadru, a ţinut, în 1926-1930, un curs liber de specialitate pentru studenţii în medicină. S-a numărat printre cei trei iniţiatori din 1908 ai Societăţii Române de Otorinolaringologie, a cărei preşedinţie a deţinut-o în 1914-1915. A participat şi la fondarea Societăţii „Prietenii ştiinţei" şi a manifestat multă râvnă în direcţia popularizării cunoştinţelor medicale şi igienice prin conferinţe şi publicaţii. A fost un distins muzician şi un meloman, ceea ce l-a îndemnat să întreprindă cercetări experimentale asupra structurii şi funcţionalităţii aparatului auditiv la compozitori şi la virtuozi.

Hugo Seligman (1876-1938), doctor din 1899 de la Viena, s-a instalat la Bucureşti în 1902. Timp de 30 de ani, avea să lucreze la Policlinica „Regina Elisabeta", angajat fiind, totodată, ca medic al Seminarului arhiepiscopal romano-catolic. În 1924-1925, a fost preşedinte al Societăţii Române de O.R.L.

Pasiunea nutrită de **Lazăr Mayersohn** (1879-1954) pentru studiile de iudaistică se vădeşte şi în subiectul tezei de doctorat prezentate în 1905 la Facultatea de Medicină din Paris, sub semnătura „L. Mayer zis Mayersohn", *Despre circumcizie şi în special despre circumcizia rituală, considerată din punct de vedere istoric, igienic, preventiv şi profilactic*. Specializarea în otorinolaringologie a efectuat-o în capitala Franţei, după care a lucrat în diferite unităţi medicale bucureştene, mai ales la Policlinica „Regina Elisabeta". S-a remarcat ca un prolific autor de lucrări ştiinţifice şi social-politice.

https://biblioteca-digitala.ro

Mayersohn a fost membru fondator al Societății Române de O.R.L., al cărei secretariat l-a condus timp de trei decenii. În 1925, a inițiat publicarea buletinului acestei societăți, devenind apoi secretar de redacție al periodicului. În cursul primului război mondial, a comandat serviciul medical al Regimentului I Grăniceri, angajat în luptele de la Oituz. A fost vicepreședinte al Uniunii Evreilor Români, fiind totodată, desemnat secretar general al unor organizații depinzând de aceasta. Nu s-a dat înapoi de la nici o activitate vizând țeluri științifice și patriotice sau promovând încadrarea în vaste eforturi creatoare a intelectualității evreiești.

Paul Marcovici (1863-1921) a fost cel dintâi stomatolog din vechea Românie care a posedat diploma de doctor în medicină. Este adevărat că lucrarea sa inaugurală, pregătită sub îndrumarea lui V. Babeș și susținută la facultatea bucureșteană în 1889, nu aborda tematica odontologiei, căci trata despre etiologia febrei tifoide. Marcovici a devenit însă specialist atestat în stomatologie prin frecventarea unor cursuri de profil la Geneva, în 1895-1896. A deschis apoi un cabinet de dentistică la Galați, iar din 1898, a lucrat la București.

De o apreciere deosebit de favorabilă s-a bucurat în țară și peste hotare *Eseul de psihologie militară individuală și colectivă*, publicat în 1902, la Paris, de **Marcu Câmpeanu** (1872-1948), doctor, din 1896, al Facultății de Medicină din București. După ce a funcționat câțiva ani în cadrul Serviciului Sanitar Militar, avea să profeseze în județele Putna și Râmnicu-Sărat ca medic de circumscripție și de spital.

Prima evreică doctor în medicină la facultățile românești a fost **Rosa Lupu Goldenberg**, care a obținut titlul la Iași, în 1898, cu o teză despre marsupializare în chistele ovariene, după ce fusese internă la secția chirurgicală a Spitalului „Sf. Spiridon" și la maternitatea din capitala Moldovei. A practicat la Ploiești și apoi la București.

*

La 2 iulie 1913, deci îndată după intrarea României în Războiul balcanic, organizațiile evreiești au încunoștințat forurile guvernamentale că în comunitățile locale s-a trecut la amenajarea unor spitale prevăzute cu echipamentul și personalul sanitar corespunzător.

Trei medici evrei au primit în 1913 „Virtutea militară de aur" pentru excepționale manifestări de abnegație și devotament față de răniți și bolnavi în cursul operațiilor militare. **Herman Solomonovici**, doctor, din 1896, de la facultatea din Iași, a decedat răpus de holera contractată de la ostașii pe care-i îngrijea.

Cel care parcurge listele de medici eroi publicate de generalul N. Vicol în volumul *Cartea de aur a ofițerilor sanitari și a personalului morți pentru patrie (1916-1920)* îi întâlnește aici pe **Cohen Lupu, Glaufstein Iosif, Grünberg Adolf, Grünberg Samoil, Horovitz Mendel, Landes Saia Ozias, Leibovici Mendel, Leibovici Sigmund, Levy Maier, Marcovici Isidor, Mendelson Berman, Rabinovici B., Sanielevici L, Scharf Hersch, Schwartz Aron Maier, Solomon Israel, Weiser Itic**. Am reprodus câteva dintre zecile de nume de medici și medicinești evrei care, în anii Războiului de Întregire, au căzut la datorie, fie la posturile de prim ajutor, fie mai ales lucrând în spitalele de boli contagioase. Unii dintre ei aveau grade ofițerești, numărându-se printre evreii care obținuseră, prin legi individuale, drepturi civice depline. Dar cei mai mulți intrau în categoria medicilor ajutori și a asistenților, tocmai fiindcă nu făceau parte din armata regulată.

Sfârșitul victorios al războiului și Conferința de pace aveau să aducă recunoașterea, fără restricții și discriminări, de către Parlamentul României, a drepturilor cetățenești pentru întreaga populație evreiască, situație care trebuia să se resimtă pozitiv și în privința dreptului neîngrădit la instruire și practică profesională al medicilor evrei. Dar tocmai acum aveau să se înregistreze tentative tot mai brutale de limitare pentru etnicii evrei a accesului în instituțiile de învățământ medical.

De altfel, primele grave manifestări antisemite la Facultatea de Medicină din București s-au produs încă înainte de încheierea războiului. În

https://biblioteca-digitala.ro

toamna lui 1918, Societatea studenţilor în medicină evrei din Bucureşti se adresa decanatului, protestând împotriva molestării unor membri ai ei la cursul de anatomie descriptivă. Printre agresori se aflau şi unele elemente străine de facultate. Tulburările n-au fost curmate decât ca urmare a intervenţiei energice a corpului didactic şi a administraţiei. De menţionat că, multă vreme după aceea, provocatorii antisemiţi aduceau în favoarea tezei lor despre atitudinea antipatriotică a evreilor în cursul războiului „argumentul" că, sub ocupaţia germană, la Facultatea de Medicină din Bucureşti au funcţionat şi doctorii Mauriciu Cohn şi Sigismund Cohl, trecând însă sub tăcere prezenţa, în 1917-1918, la conducerea catedrelor a numeroşi reprezentanţi de seamă ai medicinei româneşti, în frunte cu V. Babeş.

Incidentele care, an de an, mai ales în cursul lunii decembrie, perturbau grav viaţa universitară şi chiar viaţa publică, în general, aveau ca principal pretext aşa-numita „chestiune a cadavrelor". Naţionaliştii extremişti pretindeau ca studenţilor evrei să nu li se îngăduie să efectueze disecţii, în cadrul lucrărilor practice programate în anii I şi al II-lea ai facultăţilor de medicină, pe cadavrele unor decedaţi creştini. De fapt, aplicarea strictă a unei asemenea măsuri ar fi echivalat cu excluderea evreilor de la învăţământul anatomiei, deoarece societăţile filantropice şi de asistenţă care funcţionau în cadrul comunităţilor israelite vegheau cu străşnicie, din considerente religioase, ca rămăşiţele decedaţilor evrei să fie neapărat şi cu promptitudine înhumate, fără „profanarea" în vreun fel a leşurilor respective. Recurgând la teroarea morală şi fizică, extremiştii împiedicau, în anumite împrejurări, intrarea colegilor evrei la cursuri şi lucrări practice. De multe ori, intervenţia autorităţilor universitare şi poliţieneşti era ezitantă, ceea ce îi încuraja pe agresori. Trebuie însă amintit că titularul catedrei de anatomie descriptivă de la Facultatea de Medicină din Bucureşti, profesorul Fr. I. Rainer, nu s-a lăsat niciodată intimidat de elementele huliganice. El a refuzat categoric să facă discriminări pe considerente naţionale sau religioase la primirea în sălile de disecţie şi chiar a barat cu revolverul în mână năvala celor care atacau sediul catedrei sale.

Şi alţi profesori de mare prestigiu şi cu convingeri democratice au socotit de datoria lor să îndrume îndeaproape formarea ştiinţifică a unor medicinişti evrei care dovedeau calităţi deosebite. Asemenea maeştri au fost G. Marinescu, I. Cantacuzino, C. I. Parhon, D. Ionescu, D. Danielopolu, I. Haţieganu, N. Gh. Lupu, Şt. Gh. Nicolau, N. Hortolomei, I. M. Iacobovici, C. Ionescu-Mihăieşti şi alţii.

Presa de extremă dreaptă agita în permanenţă sperietoarea prezenţei copleşitoare a evreilor în corpul medical de la noi. Pentru „salvarea medicinei româneşti", naţionaliştii împiedicau uneori cu brutalitate accesul candidaţilor evrei la concursuri şi examene, ca, de pildă, la selecţionarea externilor şi internilor organizată de Casa Centrală a Asigurărilor Sociale, în februarie 1936, sau la admiterea în Facultatea de Medicină din Bucureşti, din toamna lui 1937.

În ciuda dezlănţuirilor antisemite, în perioada interbelică s-au afirmat în România numeroşi medici evrei, care au demonstrat aptitudini remarcabile pe planul practicii profesionale, al creaţiei ştiinţifice şi al organizării activităţilor de asistenţă socială.

Sigismund Cohl (1880-1959), care a obţinut titlul de doctor la Bucureşti, în 1910, cu o teză despre operaţiile cezariene, a iniţiat, în 1921, împreună cu Thérèse Bally, Societatea „Noua maternitate", având ca obiectiv clădirea unui local destinat ocrotirii mamei şi copilului. Dispensarul şi serviciul cu paturi „Noua maternitate" vor fi incluse în complexul spitalicesc „Caritas", patronat de Comunitatea Evreilor din Bucureşti.

O altă realizare medico-socială din aceeaşi perioadă a fost aşezământul „Iubirea de oameni", creat prin străduinţile lui **Litman Ghelerter** (1873-1945). Acest ieşean a activat, încă din adolescenţă, în mişcarea socialistă, iar în 1899, şi-a susţinut teza de doctorat la facultatea din oraşul natal, tratând despre *Alcool şi alcoolism.*

https://biblioteca-digitala.ro

Adeziunea la lupta de emancipare politică a maselor muncitoare şi preocuparea lui constantă pentru problematica socială a medicinei s-au concretizat şi în întemeierea, din iniţiativa şi sub direcţia sa, a unui şir de instituţii filantropice, de asociaţii cooperatiste şi de formaţii politice. După ce, înainte de primul război mondial, înfiinţase, la Iaşi, un spital de copii, în 1923, a creat, la Bucureşti, Societatea de asistenţă socială şi medicală „Iubirea de oameni", care şi-a început de îndată activitatea prin inaugurarea unui dispensar policlinic; în 1926, s-a deschis şi spitalul, într-un local provizoriu, pentru ca, în 1931, să se termine lucrările de construcţie a impunătorului local propriu de pe strada Mircea Vodă.

Fondurile necesare pentru clădirea aşezământului şi pentru întreţinerea policlinicii şi a spitalului proveneau în mare măsură din donaţii oferite de persoane particulare şi asociaţii evreieşti din ţară şi chiar de peste hotare. Deservirea era şi ea asigurată de evrei - medici, farmacişti şi cadre ajutătoare. Pe lista personalului întâlnim, totuşi, şi consultanţi neevrei, precum reputaţii profesori C. I. Parhon, N. Hortolomei sau C. Poenaru-Căplescu. Aceasta, fiindcă L. Ghelerter a ţinut ca în instituţia pe care a creat-o să nu se cultive exclusivismul naţional. Darea de seamă pe 1937 precizează, de pildă, că, dintre cei 852 de bolnavi internaţi la Spitalul „Iubirea de oameni" în acel an, mozaici erau 587, creştini ortodocşi 210, catolici 35, protestanţi 10 şi reformaţi 10. În cadrul policlinicii, funcţionau numeroase servicii de specialitate, până şi unul de igienă şi profilaxie mintală, care oferea sfaturi educative părinţilor şi institutorilor. Doctorului Ghelerter nu i-a fost dat să vadă înfăptuit un ultim proiect al său, căminul sanatoriu „Mira" de la Eforie Nord fiind deschis în 1946, la un an după decesul ctitorului.

Ca şi la Spitalul „Caritas", la „Iubirea de oameni" şi-au completat formaţia clinică, sub îndrumarea competentă şi binevoitoare a unor adevăraţi maeştri, mulţi studenţi şi tineri medici evrei, care aveau să se afirme după al doilea război mondial ca figuri proeminente ale ştiinţei medicale româneşti.

Internistul **Jules (Idel) Grossmann** (n. 1872) s-a bucurat de o foarte bună reputaţie în cercurile medicale bucureştene. În teza sa de doctorat din 1898, el aducea mulţumiri şefului clinicii medicale de la Spitalul „Colţea", profesorul G. Stoicescu, care-i patronase lucrarea inaugurală, precum şi doctorului M. Schachmann, al cărui serviciu de la „Caritas" îl frecventase asiduu şi cu bun folos. La rândul lui, Grossmann a creat o şcoală de gastroenterologie, cel mai merituos elev al său fiind Samuel Kahane.

Balneologul **Isac Ica Daniel** (n. 1892), doctor din 1920 de la Bucureşti, cu studii de specializare la Viena, a întreprins cercetări asupra efectelor terapeutice ale apelor de la Olăneşti. În 1925, a obţinut titlul de docent universitar.

La Cernăuţi, a practicat **Arthur Loebel** (1857-1939), medic originar, pare-se, din Roman, cu diplomă de la Viena din 1883, care, începând cu monografia tipărită la Leipzig şi Viena în 1896, *Dezvoltarea istorică a băilor feruginoase de la Dorna*, a publicat un şir întreg de lucrări despre calităţile acelei staţiuni balneare bucovinene.

În perioada interbelică, s-au mai remarcat ca internişti viitorul profesor Simion Iagnov şi viitorul conferenţiar Leon Caffé.

Nandor Gingold (1905-1986) a debutat ca asistent la Institutul de Igienă şi Sănătate Publică din Bucureşti, fiind, totodată, asistent onorific al Institutului clinico-medical de la Spitalul „Filantropia", al cărui director era D. Danielopolu, sub îndrumarea căruia îşi pregătise, în 1929, teza de doctorat. În 1935, a publicat la Oradea o voluminoasă scriere de popularizare a cunoştinţelor medicale, intitulată *Sănătatea în familie*. În timpul dictaturii antonesciene, a fost numit, datorită prestigiului său profesional, preşedinte al Centralei Evreilor din România, organismul administrativ creat pentru a se asigura aplicarea măsurilor rasiale şi colectarea prestaţiilor impuse populaţiei evreieşti. Fiindcă nu a îndrăznit să refuze această „demnitate",

https://biblioteca-digitala.ro

doctorul Gingold a avut mult de suferit ulterior. Dar, așa cum va rezulta din analiza obiectivă a comportamentului său în acea sinistră perioadă, el a desfășurat atunci eforturi sistematice și adesea încununate de succes întru apărarea intereselor masei obijduite. Îl vom afla mai târziu publicând lucrări monografice din domeniul hematologiei: *Leucemiile*, în 1972, cu o prefață de profesorul parizian G. Mathé, și *Eozinofilul, eozinofilia, eozinopenia*, în 1981.

În 1929-1948, **Jozsef Jakobi** (1882-1967) a funcționat ca medic primar internist la dispensarul și apoi la spitalul evreiesc din Cluj. Deschiderea acestui spital, în 1931, se datorește și strădaniilor sale. S-a preocupat, în cadrul Școlii „Eszter", pe care a condus-o, de instruirea surorilor medicale necesare așezămintelor evreiești din Transilvania.

Foarte solicitat ca specialist în boli de copii a fost, înainte de primul război mondial, **Bernard Frenkel** (1871-1934).

O activitate complexă de practician, cercetător, pedagog și popularizator în domeniul pediatriei a desfășurat **Marcu Cajal** (1885-1972), doctor al facultății bucureștene din 1913. A activat în mai multe instituții spitalicești din Capitală, dar mai cu seamă la „Caritas", unde a zăbovit aproape trei decenii. În 1930, i s-a acordat titlul de docent în terapeutica infantilă. În cursul ultimului război, a organizat învățământul medicinistilor evrei, care, datorită discriminărilor rasiale, nu își mai puteau continua studiile la facultățile de stat. În 1947, a fost numit profesor de clinică pediatrică și puericultură la Institutul de Medicină și Farmacie din București. A condus, în 1933-1937, un institut „de fortificare pentru copii", în stațiunea maritimă Carmen Sylva. A efectuat cercetări referitoare la tratamentul sifilisului ereditar, utilizarea autoseroterapiei în bronhopneumonia copiilor, patogenia și clinica a numeroase sindroame și afecțiuni infantile. A colaborat cu profesorul M. Manicatide la elaborarea, în 1928, a primului tratat românesc de terapeutică infantilă, scriere premiată de Academia Română.

Un pediatru care a dobândit notorietate datorită în special activității sale publicistice a fost **Alfons-Missel Fruchter** (1909-1979), doctor al facultății bucureștene din 1934, cu o teză despre laptele pulverizat în alimentația sugarului normal. Cartea sa *Cum să îngrijim, să alimentăm și să educăm copilul* a apărut în numeroase ediții (fie ele cu titlul ușor schimbat), până în anii '60. Și-a încheiat existența în Israel.

Timp îndelungat, a condus Spitalul de copii din Oradea distinsul pediatru **Alexandru Bálint** (1895-1965), doctor din 1918 al facultății budapestane. A fost unul dintre fondatorii periodicului orădean „Medicul nou" și, ulterior, membru în colegiul de redacție al revistei „Pediatria".

Un destin sinuos a avut **Sandu Lieblich** (1901-1971), care și-a început studiile medicale în Iașiul său natal. Ca extern la Spitalul de Neuropsihiatrie de la Socola, condus de profesorul Parhon, s-a avântat în mișcarea politică de extremă stângă, ceea ce i-a atras eliminarea din facultate. Și-a continuat studiile la București, unde a obținut, în 1930, titlul de doctor. Materialul pe care îl adunase pentru redactarea tezei de doctorat a fost prelucrat în scrierea de netă orientare antifascistă pe care a tipărit-o în același an, *Rasele umane în lumina concepțiilor endocrinologice*. A practicat în sectorul neurologiei și endocrinologiei, a activat în mișcarea comunistă ilegală, a publicat în periodicele de stânga, a frecventat cercurile literare și artistice de avangardă. După ultimul război, a făcut parte din conducerea Comitetului Democrat Evreiesc, unde atitudinea lui politică intransigentă și de multe ori chiar fanatică i-a adus mari necazuri, culminând cu o detenție de câțiva ani. După eliberarea sa, în 1955, a funcționat ca endocrinolog la Spitalul clinic „G. Marinescu" și apoi la Spitalul „Bucur". De asemenea, a condus secretariatul Comitetului Național de Istoria și Filozofia Științei de pe lângă Academia Română.

Printre specialiștii formați în preajma lui C. I. Parhon la „școala de la Socola", s-a distins și **Mareș Cahana** (1901-1985), doctor din 1926,

https://biblioteca-digitala.ro

cu o teză despre variaţiile în funcţie de vârstă ale electroliţilor din sânge şi ţesutul muscular. A lucrat ca medic secundar la Socola, până în 1930, când a fost numit medic şef al secţiei de boli mentale, nervoase şi endocrine a marelui spital de la Diciosânmartin. În 1940, acest ieşean de obârşie a emigrat în U.R.S.S., ca după război să conducă o catedră de fiziologie a omului şi animalelor la Universitatea din Chişinău. În perioada interbelică, a publicat în ţară şi peste hotare articole şi studii (unele în colaborare cu C. I. Parhon sau cu V. Mârza) referitoare la variatele aspecte experimentale şi clinice ale endocrinologiei, neuropsihiatriei, ilikibiologiei şi biochimiei.

Profesorul Parhon a patronat, în 1937, la Facultatea de Medicină din Bucureşti, meritoria teză de doctorat *Resorbţia percutană a hormonilor şi vitaminelor*, susţinută de **Iosef Sternberg** (n. 1912), care avea să devină după război o eminentă personalitate în domeniul medicinei nucleare canadiene şi mondiale.

În sectorul neurologiei şi endocrinologiei, a activat **Louis Copelman** (n. 1910), doctor din 1935, cu o teză, mult apreciată de G. Marinescu, despre valoarea psihodiagnostică a testului lui Roschach. După 1944, a lucrat la clinica endocrinologică din Bucureşti, abordând de preferinţă teme de reflexologie sau privitoare la raporturile dintre endocrinologie şi neuropsihiatrie. Şi-a terminat existenţa în Israel.

Unul dintre cei mai reputaţi neurologi ai perioadei interbelice a fost **Anghel Radovici** (1885-1956), doctor din 1913 la facultatea bucureşteană. A funcţionat ca preparator, ca asistent şi apoi ca şef de lucrări la Clinica de boli nervoase şi electroterapie de la spitalele Pantelimon şi Colentina. În 1922, i s-a acordat titlul de docent universitar. Din 1926, a condus serviciul de consultaţii pentru bolile de nervi de la Spitalul „Filantropia". S-a numărat printre colaboratorii apropiaţi ai profesorului Marinescu, împreună cu care a studiat unele aspecte ale fiziopatogeniei isteriei şi a descris reflexul palmomentonier pentru punerea diagnosticului în sindroamele piramidale. În decursul stagiilor de perfecţionare la clinicile pariziene, a efectuat cu profesorul J. J. Lhermitte cercetări referitoare la encefalita epidemică, iar cu G. Bourguignon investigaţii în legătură cu cronaxia senzitivă. Deosebit de valoroase sunt studiile sale clinice şi anatomoclinice despre patogenia şi tratamentul sifilisului nervos, despre crizele oculogive, despre epilepsia reflexogenă, despre hemiplegia oftico-piramidală. A fost un pasionat popularizator al cunoştinţelor de neuropsihiatrie prin cărţi de largă accesibilitate şi, totodată, de ţinută ştiinţifică şi prin conferinţe publice, până şi la Universitatea Populară „N. Iorga" de la Vălenii de Munte. Către sfârşitul vieţii, l-au preocupat suferinţele neurologice ale deportaţilor evrei din perioada 1941-1944.

La clinica de neurologie de la Colentina, au mai funcţionat ca asistenţi **Oscar Sager**, **Arthur Kreindler** şi **Enric Façon**, care aveau să dea întreaga măsură a capacităţii lor ştiinţifice şi didactice după 1944.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, câţiva medici evrei din România au manifestat un anumit interes pentru psihanaliză, dar nu în asemenea măsură încât să se dedice cu exclusivitate practicării terapiei analitice.

Prima teză de doctorat cu subiect psihanalitic prezentată la facultăţile româneşti este cea susţinută, în 1913, la Bucureşti, de băcăuanul **Matyas Ilian** (1885-1941), intitulată *Starea actuală a psihoanalizei lui Freud*. Dar doctorul Ilian avea să deschidă un cabinet de stomatologie, renunţând la orice veleitate de analist.

Paul H. Schwartz (1904-1965), doctor de la Bucureşti din 1929, cu o teză de chirurgie, a publicat, în 1933, volumaşul *Biblioteca psihanalitică*, inserând aici eseurile sale „Freud şi Dumnezeu" şi „Tratamente psihanalitice". Iar în anul următor a tipărit primul (şi de fapt unicul) număr al „Revistei internaţionale de psihanaliză", cuprinzând producţii originale ale bucureştenilor A. Kreindler şi M. Schaechter, precum şi traduceri ale unor studii semnate de S. Freud şi W. Stekel. Nu ştim cât şi cum va fi aplicat doctorul Schwartz

https://biblioteca-digitala.ro

tehnici psihanalitice în cabinetul său de boli interne.

Neurologul **Justin Neuman** (n. 1898), doctor din 1924 la facultatea bucureşteană, n-a dobândit nici el reputaţia de freudist prin rezultate obţinute în practica terapeutică efectivă, ci datorită lucrărilor sale apărute în intervalul 1932-1937, când a redactat texte în care a apelat la principiile psihanalizei pentru a interpreta fondul unor scrieri literare ale lui G. Ibrăileanu, Mircea Eliade, M. Blecher sau Fr. Torberg şi a explica anumite fenomene social-politice de actualitate, precum ascensiunea fascismului şi agravarea psihozei de masă antisemite.

Suceveanul **Ludwig Berghoff** (1897-1986), doctor de la Viena din 1929, a recurs la tehnicile psihanalitice în practica sa de cabinet şi la Policlinica „Iubirea de oameni".

Mai fidel freudismului s-a arătat a fi **Miklós Elekes** (1897-1947), care, încheindu-şi, în 1921, studiile medicale la Cluj, a fost numit asistent la Clinica de psihiatrie. Împreună cu profesorul C. I. Urechia, titularul clinicii, avea să publice în ţară şi peste hotare numeroase articole, dar nici unul pe teme psihanalitice şi nici măcar propriu-zis psihiatrice, ci abordând probleme de neurologie şi mai ales de neurohistologie. Din 1931, M. Elekes a condus secţia de neuropsihiatrie a nou-înfiinţatului Spital evreiesc din Cluj. În 1944, a suferit rigorile deportării; s-a întors de acolo cu un manuscris rămas inedit, în care a consemnat reacţiile neuropsihiatrice ale câtorva mii de deportaţi bolnavi de tifos exantematic.

Încă din epoca studenţiei sale începute la Viena şi Budapesta, s-a interesat de doctrina lui Freud, iar în 1927, a ţinut un curs de psihanaliză în cadrul activităţilor culturale ale sindicatelor muncitoreşti din capitala Transilvaniei. Pe de altă parte, a organizat un cerc de studii freudiene pentru intelectualii clujeni; s-au programat aici prelegeri şi s-au purtat discuţii despre psihanaliză, manifestându-se, totodată, preocuparea pentru o anumită iniţiere a cursanţilor în practica analizei terapeutice.

De notat însă că nici Elekes, nici Schwartz, nici Neuman, nici Berghoff şi, se poate adăuga, nici unul dintre cei care au condus până de curând cure analitice la noi în ţară nu posedau atestarea „reglementară" de psihanalişti obţinută numai prin supunerea viitorului terapeut unei aşa-numite „analize didactice".

Singurul despre care se poate afirma cu certitudine că, înainte de a practica la noi psihanaliza, îndeplinise un asemenea ritual iniţiatic a fost doctorul în medicină de la Breslau din 1926 **Heinrich Winnik** (1902-1982), un bucovinean strămutat în Germania. El a trecut la Berlin şi Viena prin toate probele necesare omologării competenţei sale de psihanalist. Datorită ameninţărilor legate de ascensiunea nazismului, Winnik a părăsit în 1933 Germania şi, după un popas la Viena, s-a instalat la Bucureşti, unde a deschis un cabinet de boli nervoase, în care aplica şi tratamente analitice. În 1941, a reuşit să plece din România cu o ambarcaţiune ilegală, ajungând în Ţara Sfântă, unde a devenit profesor la Facultatea de Medicină din Ierusalim şi preşedinte al Societăţii psihanalitice israeliene.

Nu numai freudismul, dar şi adlerismul, orientare psihanalitică rivală, a găsit adepţi în România. Ardeleanul **Ernő Kahana** (1890-1982), doctor din 1914 de la Viena, a funcţionat, în 1914-1917, ca asistent suplinitor la Clinica neuropsihiatrică din Cluj, după care a fost numit medic de circumscripţie la Ditrău, în judeţul Harghita. Instalându-se, în 1920-1922, la Viena, pentru o cură antituberculoasă, a luat contact acolo nu numai cu comuniştii austrieci, dar şi cu Societatea de psihologie individuală condusă de Alfred Adler, ale cărui teorii psihanalitice cu puternică tentă sociologică îl atrăgeau mai mult decât acelea ale lui Sigmund Freud. La înapoierea în patrie, a desfăşurat, la Miercurea-Ciuc, la Braşov şi la Bucureşti, unde s-a stabilit în preajma războiului, pe lângă activitatea sa politică de extremă stângă, eforturi de informare a publicului, prin conferinţe şi publicaţii în limba maghiară, asupra doctrinei psihologiei individuale. În cabinetul său de cardiologie şi neuropsihiatrie,

https://biblioteca-digitala.ro

recurgea adesea la procedeele de tratament adleriene. După 1944, a fost director al Spitalului Ministerului Afacerilor Interne şi apoi medic primar internist la Spitalul „Elias". Totdeauna s-a bucurat de faima unui cardiolog priceput.

Printre bucureştenii care, în anii '30, s-au raliat la un moment dat punctelor de vedere adleriene îl întâlnim şi pe **Mendel Schaechter** (n. 1903), originar dintr-un sat din judeţul Hotin, doctor din 1930 al Facultăţii de Medicină din Nancy. În presa medicală românească, dar şi în cea franceză, M. Schachter-Nancy a publicat mai ales articole atrăgând atenţia asupra malversaţiilor şi mutilărilor la care erau supuşi unii copii în vederea transformării lor în cerşetori. După 1941, îl vom găsi stabilit în Franţa, unde va semna studiile sale de medicină şi psihologie socială ca M. Schachter (Marseille).

Un chirurg de vază a fost, în perioada interbelică, **Mátyás Mátyás** (1888-1966), doctor din 1910 al Facultăţii de Medicină din Cluj, unde avea să funcţioneze, în intervalul 1912-1919, ca preparator şi apoi ca asistent la catedrele de dermatologie, ginecologie şi chirurgie. În 1919, a preluat, pentru scurtă vreme, conducerea clinicii chirurgicale, dar în acelaşi an, a înfiinţat la Cluj sanatoriul particular „Parc", căruia avea să-i asigure, prin strădaniile sale, un foarte bun renume. A fost unul dintre fondatorii Societăţii „Paul Ehrlich" a medicilor evrei din Transilvania. În 1945, a ţinut prelegeri de ginecologie la facultatea clujeană, iar în 1949, i s-a încredinţat catedra de chirurgie de la Institutul de Medicină din Târgu-Mureş, unde a funcţionat până în 1957. Principalele sale lucrări ştiinţifice se referă la chirurgia abdomenului, tratamentele postoperatorii stomacale, tromboza şi emboliile postoperatorii, tuberculoza enterală şi genitală, cancerul gravidelor. De-a lungul unei îndelungate cariere, a efectuat 70 000 de intervenţii chirurgicale. În 1948, a publicat piesa de teatru *Scene din viaţa unei clinici* (în limba maghiară).

Alfred Toff (1897-1973), doctor din 1924 de la Bucureşti, a lucrat la serviciul de chirurgie de la Spitalul „Caritas", în întreg intervalul 1925-1952, iar apoi la Spitalul Colentina. A adus contribuţii la perfecţionarea unor tehnici operatorii şi s-a preocupat sistematic de formarea şi perfecţionarea tinerilor chirurgi. Împreună cu I. Chiricuţă şi alţii, a publicat, în 1953, monografia *Arsurile*.

Printre ortopezii de prestigiu trebuie amintit **Darius (David) Cuper** (n. 1896), doctor din 1922 al facultăţii bucureştene, cu o teză despre fracturile bazei craniului la copil şi tratamentul lor prin puncţii lombare repetate. După ultimul război, conferenţiarul Cuper a condus un serviciu de chirurgie la Spitalul de Urgenţă, fiind apreciat ca unul dintre cei mai competenţi reprezentanţi ai „ortopediei albe"; încă în 1933, elaborase, în cadrul clinicii chirurgicale şi ortopedice din Bucureşti, un memoriu despre tratamentul nesângerând al luxaţiei congenitale a şoldului.

Medicul militar **Herman Vascoboinic-Birnbaum** (1900-1967), doctor de la Iaşi din 1924, cu o teză despre autogrefe şi autoplastii osoase, a descris, împreună cu generalul dr. Gh. Pârvulescu, „fractura grenadierilor", ruperea humerusului ca rezultat al unei contracţii musculare.

În cadrul clinicii chirurgicale din Cluj, conduse de profesorul I. Iacobovici, a activat docentul **Marcel Roth**, colaborator la manualul *Propedeutica chirurgicală*, publicat în 1927. După Dictatul de la Viena, doctorului Roth, care lucrase şi la spitalul evreiesc clujean, i s-a oferit postul de medic primar chirurg al Spitalului evreiesc din Budapesta. Aici avea să dispară în 1944, victimă a terorii nyilasiste.

Un urolog de excepţie a fost **Leon Strominger** (1877-1948). În timpul studenţiei, a făcut parte din comitetul de redacţie al revistei „Spitalul". În 1904, a ţinut, la Societatea „Junimea studioasă medicală", al cărei preşedinte era, o conferinţă despre „Boalele nervoase la evrei", unde pleda pentru orientarea coreligionarilor săi către viaţa în contact direct cu natura şi către profesiile implicând eforturi fizice sistematice, o asemenea orientare contribuind la prevenirea manifestărilor nevrotice. Deşi în teza sa de doctorat din 1905,

https://biblioteca-digitala.ro

redactată în serviciul lui G. Marinescu de la Spitalul Pantelimon, abordase o temă de neurologie: sensibilitatea vibratorie, Strominger avea să se consacre urologiei, sub îndrumarea profesorului Petre Herescu. În 1911, a fost numit şef de laborator la clinica de boli urinare de la Spitalul Colţea, iar în anul următor, a obţinut invidiatul titlu de docent universitar, în specialitatea urologie. În 1912-1920, a funcţionat ca şef de lucrări în amintita clinică şi apoi a condus serviciul de urologie de la Spitalul „Iubirea de oameni". Monografia sa *Colibaciloza. Studiu clinic şi terapeutic*, publicată în 1935, la Paris, cu prefaţă de profesorul F. Legueu, avea să fie distinsă cu un premiu al Academiei de Medicină a Franţei. Tot la Paris au apărut lucrările sale *Psihologia sexuală*, în 1938, cu prefaţă de M. Laignel-Lavastine şi *Erorile şi greşelile în urologie*, în 1939, cu prefaţă de G. Marion. După război, a tipărit la Bucureşti o versiune românească amplificată a cărţii despre colibaciloză, precum şi un studiu de medicină socială referitor la blenoragie.

Doctor de la Paris din 1932, **Marcel Streja** (1907-1991) a fost, până în 1940, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui N. Hortolomei. Împreună cu acesta şi cu Th. Burghele, a redactat, în 1934-1935, un studiu experimental asupra dinamicii căilor urinare, lucrare citată în marile tratate de urologie ale vremii. A condus secţia de boli ale aparatului urinar de la Spitalul „Caritas", iar după război, a lucrat la Spitalul „I. Cantacuzino", până la emigrarea sa în Germania.

Cunoscut mai ales ca poet şi dramaturg, **Adrian Verea** (1876-1944) a făcut temeinice studii medicale la Bucureşti şi Paris. A condus serviciul de otorinolaringologie de la Spitalul „Iubirea de oameni" şi a fost vicepreşedinte al Societăţii Române de O.R.L., în 1934-1936. A imaginat un amigdalecton, pe care casa Carol Bünger l-a fabricat în serie.

Avram (Albert) Lobel (1878-1959) a obţinut, în 1905, titlul de doctor la Bucureşti, cu o teză despre tratamentul local în câteva maladii generale. După specializarea în boli de ochi, la Paris, a lucrat la Bucureşti în instituţii spitaliceşti şi ca medic al Casei regale.

Dintre oftalmologii care au activat în perioada interbelică, **Nicolae Blatt** şi **Miron S[egaller] Miron** vor deţine, după 1944, funcţii universitare.

Emil Liebreich (n. 1887), doctor de la Bucureşti din 1913, s-a specializat în bolile de piele la Facultatea de Medicină din Berna, unde a funcţionat o vreme ca asistent. În 1921, a publicat, la Editura Masson din Paris, monografia *Sângele in vitro*. A fost unul dintre cei mai bine pregătiţi dermatologi bucureşteni ai epocii. **Mauriciu Blumenthal** va conduce o catedră universitară, după 1944. La Cluj, a activat, în sectorul dermato-venerologiei, **Ede Goldberger** (1887-1959), doctor din 1911 al facultăţii din capitala Ardealului, unde a şi funcţionat câţiva ani ca asistent la clinica dermatologică, a fost medic primar la Spitalul evreiesc din Cluj şi preşedinte al Asociaţiei ştiinţelor medicale „Paul Ehrlich" a medicilor evrei din Transilvania. A publicat în ţară şi în străinătate lucrări de patologie şi farmacologie sifiligrafică, precum şi scrieri de propagandă antivenerianâ. În 1944, doctorul Goldberger a cunoscut ororile deportării.

Oscar Millian (n. 1895), doctor din 1920 al facultăţii bucureştene, a efectuat la Berlin stagii de specializare în pediatrie, iar din 1927, a funcţionat la serviciul de boli contagioase al Spitalului de Copii din Bucureşti. În 1932, a primit titlul de docent, după depunerea unui memoriu referitor la tuberculoză ca factor de malignitate în scarlatină. A redactat lucrări despre diagnosticul, tratamentul şi profilaxia afecţiunilor transmisibile ale copilului.

O personalitate de marcă în domeniul pneumologiei a fost **Maximilian Popper** (1895-1960), doctor din 1922 de la Bucureşti. A funcţionat mai întâi ca asistent la catedra de histologie a facultăţii bucureştene, devenind apoi un membru sârguincios al colectivului catedrei de clinică medicală de sub conducerea lui Dimitrie Ionescu. În colaborare cu maestrul său, a efectuat cercetări privitoare la splenomegalia paludică. Interesul lui M. Popper s-a concentrat, în această

https://biblioteca-digitala.ro

perioadă, asupra hematologiei clinice. Prin concurs, a fost numit, în 1930, conferenţiar universitar. La clinica de la Colentina a profesorului N. Gh. Lupu, a predat patologia aparatului respirator, insistând asupra semiologiei bolilor de piept. În aceeaşi perioadă, a lucrat şi la serviciul de consultaţii pneumologice de la Spitalul „Caritas".

În 1948, a fost înfiinţată, în cadrul acestui spital, o clinică a bolilor aparatului respirator, a cărei conducere a fost încredinţată profesorului M. Popper. Aici s-a amenajat prima secţie de bronhologie de la noi din ţară şi s-au practicat primele exereze pulmonare. Sub îndrumarea directă a profesorului M. Popper, s-au elaborat studii şi monografii privitoare la patologia tuberculozei şi a cancerului bronhopulmonar, la supuraţiile bronhopulmonare, la metodele de explorare în bolile aparatului respirator.

Merite deosebite îi revin, în domeniul ftiziologiei, lui **Mauriciu Blechmann** (n. 1900), doctor al facultăţii bucureştene din 1927, colaborator statornic al lui M. Nasta la Institutul „I. Cantacuzino". Blechmann a întreprins asidue investigaţii de teren referitoare la eficienţa vaccinării B.C.G.

Bercu Şapira (1895-1966) a obţinut, în 1922, la Bucureşti, titlul de doctor, cu o teză de puericultură, ca apoi să se dedice igienei, devenind unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai profesorului G. Banu, atât în cercetarea ştiinţifică sau la catedră, cât şi la redactarea „Revistei de igienă socială". În 1941-1944, a predat igiena la colegiile pentru tinerii evrei. În 1945, a ţinut prelegeri la cursurile de igienă industrială organizate de Institutul de Medicină Socială, unde era şef de lucrări. B. Şapira l-a secondat pe G. Banu la elaborarea unei vaste sinteze despre biologia poporului român, lucrare rămasă nefinisată.

Heinrich Schlesinger (1876-1956), doctor din 1902 de la Bucureşti şi diplomat al Institutului Stomatologic din Viena, unul dintre fondatorii „Revistei ştiinţifice dentare", a publicat, la sfârşitul primului război mondial, studiul *Chirurgia maxilarului inferior în războiul din 1916-1918.*

Zoltan Vass (1898-1970), doctor din 1923 de la Cluj, s-a specializat tot aici în stomatologie, devenind asistent al profesorului Gh. Bilaşcu. A fost secretar de redacţie la „Revista stomatologică - Fogorvosi szemle", care apărea în capitala Ardealului. Până în 1944, a funcţionat ca medic primar la Spitalul evreiesc din Cluj. La înapoierea din deportarea la Auschwitz-Birkenau, a fost numit director al amintitului spital şi a funcţionat scurtă vreme ca profesor de patologie bucală la Facultatea de Stomatologie din Cluj.

Osias Kauffmann-Cosla (n. 1894) a obţinut, în 1921, titlul de doctor în medicină la Bucureşti, cu o teză despre efectele terapeutice ale Techirghiolului. Peste doi ani, avea să fie numit asistent la catedra de farmacologie a facultăţii bucureştene. În 1925, a devenit licenţiat în chimie la Universitatea din Berlin. În anii '30, a funcţionat ca şef al laboratorului de la Spitalul „I. Cantacuzino", încredinţându-i-se şi postul de conferenţiar la catedra de farmacologie. Mult remarcate au fost lucrările sale experimentale despre patogenia diabetului şi acţiunea insulinei, carbonuria disoxidativă, vitamine şi avitaminoze, principiile alimentare şi tulburările de nutriţie, influenţarea metabolismului de către apele minerale, farmacodinamia celulară. După război, O. Kauffmann-Cosla a emigrat în S.U.A.

În 1924, **Herman Fischgold** (1899-1983), un fiu al Botoşanilor, şi-a prezentat teza de doctorat la Facultatea de Medicină din Bucureşti, după care a plecat în Franţa, unde avea să facă o strălucită carieră de radiolog, încununată prin numirea sa la conducerea catedrei pariziene de specialitate şi alegerea ca preşedinte al societăţilor franceze de radiologie şi electroencefalografie. În toate împrejurările, profesorul Fischgold a ţinut să sublinieze că bazele pregătirii sale fuseseră puse în România.

La serviciul radiologic al Spitalului „Caritas", a lucrat vreme îndelungată **Oscar Meller** (1885-1971), doctor din 1912 al facultăţii bucureştene, autor a numeroase studii de specialitate, printre care cele privind encefalo-mielografia lichidiană

https://biblioteca-digitala.ro

(cu Anghel Radovici), responsabilitatea în practica electroradiologiei (cu Amilcar Georgescu), roentgenoterapia în abcesele pulmonare. În 1935, i s-a decernat un premiu al Academiei Române. A publicat lucrări de popularizare a cunoştinţelor medicale, în legătură mai ales cu igiena sexuală.

În 1933, a apărut, la Cluj, un *Tratat practic de roentgenologie medicală* redactat de fraţii **Izidor**, **Jenő** şi **Ferenc Herschkovits**, prima lucrare de acest gen publicată în româneşte. Izidor Herschkovits (1894-1944) a fost doctor din 1919 de la Cluj, s-a specializat în radiologie la o clinică vieneză, a condus serviciul de specialitate de la Spitalul evreiesc din capitala Ardealului şi a fost redactor principal al periodicului clujean „Revista medicală - Orvosi szemle".

La Timişoara, a văzut lumina tiparului, în 1925, un îndreptar de radiodiagnostic şi radioterapie în limba maghiară, semnat de **Mór Juhl**. Acesta (n. 1892) a obţinut, în 1917, titlul de doctor la Budapesta, după care s-a stabilit la Timişoara, unde a funcţionat o vreme ca medic şef al Sanatoriului bănăţean. A practicat radiologia şi dermato-venerologia, desfăşurând, totodată, o susţinută activitate publicistică în periodicele medicale şi în cele de cultură timişorene. În 1942, a pierit într-un lagăr din Transnistria.

În Laboratorul de medicină experimentală al profesorului I. Cantacuzino, s-a format ca bacteriolog şi a desfăşurat o fructuoasă muncă de cercetare **Max Marbe** (1884-1959), doctor din 1921. Una dintre preocupările sale majore a fost introducerea şi perfecţionarea vaccinării antidifterice cu anatoxină nativă. A condus şi laboratorul Policlinicii „Iubirea de oameni".

Alice Magheru, născută **Focşăneanu** (1892-1983), doctor din 1921 al facultăţii bucureştene, a fost una dintre cele mai reprezentative personalităţi ale „şcolii cantacuziniste", atât prin pasiunea ştiinţifică pe care a manifestat-o, cât şi prin fervoarea cu care a cultivat marile valori ale creaţiei culturale şi artistice. După ce, ca studentă, a lucrat în preajma lui V. Babeş, s-a apropiat de cercul cantacuziniştilor, inserându-se curând în programele de cercetare microbiologică şi imunologică ale acestuia. Împreună cu soţul său, doctorul George Magheru, a efectuat, printre altele, interesante investigaţii privind patogenia afecţiunilor provocate de enterobacteriacee, în special a febrei tifoide. A pasionat-o, de asemenea, studiul fenomenului de bacteriofagie.

Fidel tradiţiei cantacuziniste s-a dovedit a fi şi **Borelly Wisner** (1900-1983), doctor din 1926, care, printre altele, a efectuat valoroase studii referitoare la vibrionul holeric, enterobacteriacee, bacteridia cărbunoasă şi virusurile poliomielitice.

Timp de patru decenii, între 1901 şi 1940, a apărut „Sănătatea", periodic subintitulat „revistă bilunară ilustrată de medicină populară". Editorul său a fost **Rudolf Mayer Sigmand** (1870-1941), doctor de la Bucureşti din 1898, care, sub pseudonimul Sigmand-Sigma, a oferit publicului dornic de instruire igienică şi medicală această respectabilă foaie, precum şi nenumărate broşuri educativ-sanitare, de obicei traduceri, dar şi scrieri originale. Răspunsurile date în revistă la întrebările cititorilor au însemnat, de-a lungul timpului, multe mii de consultaţii individuale.

Doctorul Ygrec a fost un nume cu rezonanţă în presa democrată şi în publicistica de propagandă sanitară din perioada interbelică. Era vorba, desigur, de un pseudonim, şi anume pseudonimul ieşeanului **Ion Glicsman (Haim Glücksmann)** (1871-1938), doctor din 1898 al facultăţii de medicină din oraşul său natal. Colaborarea la periodice a început-o încă de pe băncile liceului. Până în 1923, când a fost numit director al statisticii, studiilor şi propagandei în Ministerul Sănătăţii, a funcţionat ca medic al administraţiei sanitare în multe sate şi oraşe ale ţării, fără să întrerupă cumva prolifica sa activitate publicistică. A tipărit sfaturi pentru mame, pentru ţărani, pentru tinerii din fabrici, dicţionare medicale destinate publicului larg, studii privind statistica medicală şi organizarea sanitară a ţării, note medico-istorice, eseuri despre marii gânditori evrei. În intervalul 1923-1930, a fost redactorul buletinului şi analelor Ministerului Sănătăţii. A

https://biblioteca-digitala.ro

încetat din viaţă curând după ce începuse editarea apreciatei reviste de popularizare „Medicul nostru".

Serviciul de propagandă şi statistică din Direcţia sanitară a municipiului Bucureşti a fost dirijat de **Iosif Westfried** (1893-1970), care a şi publicat, în 1930, un istoric al administraţiei sanitare a Capitalei. A obţinut titlul de doctor la Bucureşti, în 1921, după care s-a remarcat prin contribuţiile sale publicistice, fiind autorul câtorva studii de medicină legală şi al unor scrieri de sexologie şi educaţie sexuală. A editat „Noua revistă medicală - Nouvelle revue médicale", organul bilingv al Uniunii Medicale Franco-Române.

Problemele sexualităţii au fost abordate, mai ales sub pseudonimul Michail Prunk, şi de către otorinolaringologul şi scriitorul **Emil Dorian** (1893-1956), doctor de la Bucureşti din 1920. Revista „Tribuna medicală", care, în 1933-1938, s-a afirmat ca „organ de luptă profesională", militând, mai ales, pentru sindicalizarea medicilor, l-a avut redactor principal pe Emil Dorian; aşa se explică, de altfel, preocupările literar-artistice prezente sistematic în această publicaţie.

Numele lui **Aurel Avramovici** (1883-1942), doctor din 1913, este legat de revista „Bucureşti medical", pe care a fondat-o în 1929 şi căreia a reuşit să-i asigure apariţia până în vara lui 1940, o revistă de apărare a intereselor profesionale, dar şi de promovare a unei autentice culturi medicale. În paginile acestui periodic, se întâlnesc semnăturile multor medici români merituoşi, ca şi ale unor personalităţi de frunte ale medicinei universale.

Radiologul **Bertalan Tarjan** a fost redactorul responsabil şi diriguitorul efectiv al revistei „Cernăuţi medical", fondată de el, în 1934, împreună cu generalul dr. Gh. Pârvulescu.

La Societatea Română de Istoria Medicinei, înfiinţată, în 1929, din iniţiativa lui V. Gomoiu, au activat câţiva evrei, dintre care s-au remarcat **Lazăr Mayersohn**, **Al. Manolescu**, **Eugen Spirt** (1871-1935) şi **Leon Vaian** (1886-1936); literatul **Barbu Lăzăreanu** şi istoriograful rabin **Mayer A. Halevy** au fost adeseori prezenţi cu comunicări la şedinţele societăţii.

Botoşăneanul **Grigore Graur** (1884-1969), doctor de la Viena din 1908, a activat, până în 1938, ca balneolog la Karlovy Vary, de unde trimitea periodicelor noastre interesante note despre relaţiile medicale şi culturale dintre Boemia şi ţinuturile româneşti.

Foarte utilă a fost publicarea, în 1921, de către **Oscar Engelberg** (1894-1976), doctor din 1918 de la Cluj, a unei lucrări, în limba maghiară, prefaţată de profesorul I. Haţieganu, în care era prezentată terminologia medicală româno-maghiară. După ce a funcţionat ca medic de spital la Cluj, avea să se stabilească la Dej.

Un medic care s-a distins printr-o permanentă străduinţă de a da impuls vieţii comunitare evreieşti bucureştene a fost **Moritz Gottfried** (1876-1937), doctor din 1901 de la Bucureşti, care, printre altele, a deţinut funcţiile de preşedinte al „Cercului medical" şi al Asociaţiunii „Lumina", a condus „Junimea studioasă universitară" şi a făcut parte din conducerea Uniunii Evreilor Români.

În alte oraşe ale ţării, medicii şi-au asumat sarcini importante în cadrul obştii evreieşti. Astfel, la Galaţi, **Idel David** (1875-1935), doctor de la Montpellier din 1901, valoros chirurg, şef al secţiei O.R.L. din spitalul civil şi medic primar otorinolaringolog la spitalul militar gălăţean, s-a preocupat de intensificarea activităţilor culturale şi de asistenţă socială desfăşurate de comunitatea evreiască locală.

La Botoşani, **Emil Tauber** (1874-1960), doctor de la Bucureşti din 1904, s-a devotat timp de o jumătate de secol instituţiilor medico-sanitare şi de asistenţă puse în serviciul populaţiei evreieşti. Mai mult de două decenii, a participat la conducerea comunităţii botoşănene, al cărei preşedinte a fost, în 1932-1942. A contribuit la înfiinţarea unei policlinici pentru evreii săraci, a cărei piatră fundamentală a pus-o, în 1937, pe un teren donat de primăria oraşului, la solicitarea lui. Prin ostenelile sale, Spitalul israelit din Botoşani a fost refăcut şi s-a deschis acolo o

https://biblioteca-digitala.ro

şcoală de infirmiere.

În cuvântarea pe care a rostit-o la înmormântarea doctorului **Iuliu Friedman-Câmpina** (1880-1935), profesorul Em. Gheorghiu, reprezentantul Casei Centrale a Asigurărilor Sociale, a insistat asupra modului exemplar în care decedatul se pusese în serviciul maselor de muncitori din sectorul petrolifer. Friedman-Câmpina avea diploma de la Bucureşti din 1906. Timp de 25 de ani, a fost unul dintre liderii respectaţi ai Uniunii Evreilor Români.

Dintre evreii care, ca medici de circumscripţie rurală, s-au identificat, în perioada interbelică, cu interesele şi necazurile lumii ţărăneşti, îl amintim pe **Bernat (Herşcu) Burăh Moscovici** (1876-1951), care a obţinut titlul de doctor în 1901 la Viena. După ce a funcţionat la dispensarele şi la spitalele rurale din Moldova şi s-a distins pe timpul războiului în formaţiile sanitare militare, a fost numit, în 1920, medic al circumscripţiei Buftea, unde a lucrat până la pensionarea sa, în 1938. La înhumarea lui, au venit să-i aducă un omagiu de recunoştinţă numeroşi săteni, în frunte cu preotul.

De menţionat că fiul său, **Samuil Burăh Moscovici** (1908-1979), doctor de la Pavia din 1936, a preluat moştenirea morală a părintelui, funcţionând la circumscripţia sanitară Buftea, între 1945 şi 1970, când a fost pensionat. Recunoscându-i-se competenţa în problemele deservirii medico-sanitare a populaţiei rurale, în 1959, a fost angajat ca asistent la catedra de organizare sanitară a Facultăţii de Igienă din Bucureşti.

O atitudine creatoare faţă de etnoiatrie a manifestat medicul focşănean **Moise Solomon** (1898-1992), doctor de la Iaşi din 1924, cu stagii de perfecţionare la Paris, care a studiat sistematic sindromul dureros abdominal denumit de popor „vătămătură" şi a elaborat o metodă originală de tratare a lui.

*

Una dintre temele predilecte ale campaniilor antisemite care se intensificaseră în preajma celui de-al doilea război mondial a fost pretinsul fenomen de marginalizare, cel puţin din punct de vedere cantitativ, a elementului românesc în practica medicală, marginalizare acţionând în favoarea celui evreiesc. Statistici întocmite fără o culegere riguroasă a datelor îşi luau uneori libertatea să demonstreze că în România, inclusiv în Capitală, exerciţiul medicinei a încăput pe mâna „străinilor".

Potrivit datelor prelucrate de Colegiul Medicilor din România şi consemnate în buletinul din 1938 al acestuia, erau recunoscuţi atunci în întreaga ţară 8 810 medici, dintre care 4 386 români şi 3 147 evrei. Faptul că medicii aparţinând minorităţilor naţionale (evrei, maghiari, germani etc.) îi depăşeau cifric, la vremea aceea, pe colegii lor români se explică în bună măsură prin afluxul de practicieni proveniţi din provinciile istorice reunite cu vechea Românie în 1918. Într-adevăr, în 1938, exercitau profesia medicală în Basarabia 476 de evrei (dintr-un total de 858 de medici înregistraţi în respectiva provincie), în Bucovina 396 de evrei (dintr-un total de 548 de medici), în Maramureş 122 de evrei (dintr-un total de 302 medici), în Transilvania 344 de evrei (dintr-un total de 1 435 de medici), iar în Banat 259 de evrei (dintr-un total de 549 de medici). Trebuie însă remarcat că, în perioada interbelică, s-a desfăşurat un proces spontan de continuă echilibrare numerică, vizând creşterea proporţiei practicienilor proveniţi din naţionalitatea majoritară.

Nu corespundeau defel adevărului afirmaţiile că în facultăţile noastre de medicină se aflau înscrişi mai mulţi minoritari decât tineri aparţinând naţiunii majoritare şi tot atât de inexactă era aprecierea că diplomele obţinute la facultăţile de medicină din străinătate, pe care le prezentau pentru echivalare mai ales doctori evrei, n-ar fi fost, de regulă, decât simple falsuri. Ceea ce n-a împiedicat ca, în 1937-1938, să se procedeze la o zgomotoasă operaţie de revizuire a tuturor diplomelor din această categorie.

O imagine şi mai exactă a stărilor de lucruri din domeniul practicilor medicale avea să fie obţinută la încheierea prelucrării datelor colectate

https://biblioteca-digitala.ro

în cursul recensământului medicilor din 15 martie 1941. De ţinut însă seama că, la vremea aceea, din trupul ţării fuseseră desprinse Basarabia, Bucovina de Nord şi Transilvania de Nord.

În primăvara lui 1941, deci înaintea intrării în război a României, erau înregistraţi în toată ţara 8 421 de medici, dintre care 5 671 erau români şi 2 089 evrei. Dintre cei 3 115 medici bucureşteni, 2 080 erau români şi 970 evrei. La acea dată, din totalul celor 2 089 de medici evrei, 1 584 locuiau în municipii, 426 în oraşe nemunicipii şi 79 în mediul rural (de menţionat că acest recensământ a fost efectuat după ce medicilor evrei li se interzisese să mai ocupe posturi în reţeaua medico-sanitară de stat, inclusiv în cea rurală). Femeile reprezentau 13,98% din medicii evrei, proporţia respectivă fiind de 17,68% la medicii români. Dintre medicii evrei înregistraţi, 82,42% practicau efectiv medicina, fie în cabinete particulare, fie ca angajaţi.

Iată şi repartizarea medicilor evrei după specialităţi: medicina generală - 688; boli interne - 416; stomatologie - 291; ginecologie-obstetrică - 183; boli de copii - 101; dermatovenerologie - 71; genito-urinare - 56; radiologie - 52 etc.

În ceea ce priveşte distribuţia medicilor pe judeţe, se poate observa o mai mare concentrare de practicieni evrei în judeţele Rădăuţi: 30, din-tr-un total de 53; Câmpulung: 32, din 59; Suceava: 23, din 47; Dorohoi: 23, din 51. Aceeaşi proporţie se prezenta astfel în anumite municipii: la Galaţi erau înregistraţi 87 de medici evrei, faţă de 182 în total; la Arad 78, faţă de 182; la Iaşi 188, faţă de 441; la Timişoara 97, faţă de 290.

La interpretarea tuturor acestor cifre trebuie, desigur, ţinut seama şi de proporţia de atunci a evreilor în totalul populaţiei respectivelor provincii istorice, judeţe şi localităţi.

Dar problema acută a sănătăţii publice în România nu era nicidecum relativ marele număr de medici minoritari şi în special evrei, ci, aşa cum arăta în 1937 Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică, micul număr de medici din ţara noastră şi repartizarea inechitabilă a celor existenţi, cu nesocotirea mai cu seamă a lumii satelor. Făcând această precizare, doctorul Manuilă lua, totodată, poziţie împotriva antisemitismului şi a propunerii de a se împiedica admiterea evreilor în universităţi, mai ales în facultăţile de medicină, prin legiferarea lui **numerus clausus**.

În 1940, organele guvernamentale au adoptat măsuri de limitare a exercitării profesiei medicale de către evrei şi de desfiinţare a accesului lor în învăţământul medical de stat. Printr-un decret din 15 noiembrie 1940, practicienii evrei au fost excluşi din Colegiul Medicilor, astfel că ei nu mai aveau dreptul să acorde asistenţă decât coreligionarilor. Dar tocmai sub egida Colegiului Medicilor, Asociaţia profesională a medicilor evrei - secţia Ilfov avea să tipărească, în 1943, un *Indice alfabetic al medicilor evrei înscrişi în asociaţia Ilfov*, indice cuprinzând 892 de nume, cu precizarea adresei fiecărei persoane.

În intervalul 1941-1944, au funcţionat în Capitală trei cursuri de medicină pentru tinerii evrei bucureşteni, toate trei autorizate de Ministerul Educaţiei Naţionale.

Cel înfiinţat la şcoala condusă de matematicianul Ernest Abason s-a deschis în februarie 1941, ca secţie de „biologie umană" a „Cursului de pregătire pentru studenţii evrei". Începând din anul şcolar 1942-1943, secţia medicală a şcolii a căpătat titulatura „cursul de pregătire sanitară". În 1943-1944, coexistau în cadrul instituţiei patru ani de studii.

La şcoala Abason au fost înscrişi vreo 90-100 de medicinişti, care au avut posibilitatea să efectueze disecţii pe cadavru, lucrări practice în laboratoare de chimie medicală, histologie şi bacteriologie şi stagii clinice sau gărzi în spitalele „Caritas" şi „Iubirea de oameni". Din corpul didactic au făcut parte Z. şi S. Iagnov, B. Menkes, A. Teitel, O. Sager, A. Kreindler, Eugenia Soru, M. Popper, H. Aronovici, M. Cajal, R. Brauner, M. Blumenthal, B. Wisner, M. Marbe, I. Daniel, E. Façon, A. Radovici, G. Rosenthal, B. Şapira şi alţii.

Cursurile medicale de pe lângă colegiul Onescu au fost inaugurate în decembrie 1941,

https://biblioteca-digitala.ro

astfel că, în 1943-1944, ființau acolo trei ani de studiu. Practica medicală se efectua mai ales la Policlinica Crucii Roșii din strada Bradului. Personalul didactic era alcătuit din B. Menkes, D. Cuper, H. Askenasy, N. Blatt, Miron S. Miron, J. Grossmann, Em. Șander, P. Herșcovici, L. Caffé, E. Tudor, M. H. Goldstein și alții.

Colegiul Onescu a editat și materiale didactice multigrafiate, cum ar fi cursul de *Introducere în știința biologiei*, ținut, în 1943-1944, de doctorul L. Strominger, curs litografiat potrivit unei autorizații ministeriale din 1943.

În martie 1941, Ministerul Educației Naționale a răspuns favorabil la cererea docentului M. Cajal de a se permite deschiderea unor „cursuri pentru studenții în medicină evrei", la care să-și continue pregătirea acei studenți care, din cauza legiuirilor rasiale, nu mai erau admiși în universitățile de stat. La „școala de la Caritas" sau „școala Cajal", cum era desemnată curent noua instituție, s-au predat, în amfiteatrele, laboratoarele și amenajările clinice de la Spitalul „Caritas", toate cele 28 de materii din programa anilor III-VI ai facultăților de medicină, de către conferențiarii M. Blumenthal, M. Popper, A. Radovici, docenții S. Birman-Bera, M. Cajal, I. Daniel, Mina Goldenberg-Bayler, S. Iagnov, O. Millian, O. Sager, A. Teitel, medicii primari L. Adlersberg, H. Askenasy, S. Cohl, H. Elias, F. Gottlieb, A. Lobel, O. Meller, G. Rosenthal, Eugenia Soru și B. Wisner. Peste 50 de foști medicinești evrei au reușit astfel să-și continue și unii chiar să-și încheie pregătirea universitară pe care o începuseră la facultățile din București, Iași sau Cluj.

Asemenea cursuri pentru tinerii evrei, unice în Europa aflată sub control nazist, n-ar fi fost înființate și n-ar fi funcționat fără sprijinul permanent al unor personalități ale vieții publice românești; dintre specialiștii de vază care au arătat atunci o deosebită solicitudine școlilor evreiești, trebuie amintiți N. Gh. Lupu, C. I. Parhon, Șt. S. Nicolau, I. Costinescu, S. Manuilă.

Condițiile de studiu de la cele trei noi unități de învățământ medical nu au fost deloc ușoare. De pildă, procurarea cadavrelor necesare disecțiilor era legată de mari dificultăți, iar asigurarea spațiilor pentru lucrările practice ridica și ca probleme. Studenții fuseseră scutiți, în 1941-1942, de prestarea muncii obligatorii, dar ulterior au trebuit să lucreze în fiecare dimineață câte șase ore la Institutul Central de Statistică, astfel că pentru îndeplinirea îndatoririlor școlare le rămâneau la dispoziție doar după-amiezele. Depunând mari eforturi, ei au izbutit să-și însușească materia de studiu, lucru verificat cu prilejul exigentelor examene și probe de control la care erau supuși sistematic de instructorii lor științifici. De aceea, recunoașterea, în octombrie 1944, de către Ministerul Culturii Naționale, a valabilității examenelor depuse la cursurile de medicină din 1941-1944 pentru evrei a constituit o măsură a cărei justețe n-a fost pusă de nimeni la îndoială. Este semnificativ și faptul că nouă dintre cadrele didactice ale „școlii de la Caritas" aveau să fie primite curând în rândurile profesorilor și conferențiarilor Facultății de Medicină din București.

*

Regimul instalat în România la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, regim în care pârghiile de comandă erau deținute de partidul comunist, a avut de la început să facă față, în domeniul sănătății publice, unor împrejurări extrem de dificile, ca urmare a pierderilor și distrugerilor de tot felul produse de conflagrație, a amenințării foametei provocate de o secetă îndelungată și a izbucnirii unor grave epidemii. În conducerea Ministerului Sănătății au fost aduse atunci cadre ale partidului, medici și nemedici, oameni cu sau fără experiență în munca organizatorică sanitară. Lor li s-a încredințat sarcina de a grăbi lichidarea flagelelor epidemice, de a normaliza funcționarea instituțiilor medico-sanitare și, totodată, de a pune bazele a ceea ce avea să se numească sistemul socialist de ocrotire a sănătății. Printre medicii desemnați să acționeze în aceste direcții s-au numărat și câțiva evrei, care s-au străduit să adapteze realităților românești modelul sovietic de organizare sanitară, model a

https://biblioteca-digitala.ro

cărui valabilitate nu era şi nici nu putea fi pusă în discuţie.

Ca adjuncţi ai ministrului sănătăţii, au funcţionat, în primul deceniu al „democraţiei populare", **Horia Dunăreanu** (n. 1916), doctor, din 1940 al facultăţii clujene, care s-a ocupat cu deosebire de sectorul medicinei preventive, **Iosif Bogdan** (1912-1962), doctor din 1939 al facultăţii din Cluj, care a îndrumat instituţiile de asistenţă curativă, şi **Marcel Saragea** (n. 1914), doctor din 1939 al facultăţii bucureştene, care avea să se consacre activităţii didactice şi de cercetare. Înainte de a deveni istoric al medicinei, **Gabriel Barbu** (1904-1987), doctor din 1932 de la Bucureşti, a funcţionat succesiv la Ministerul Sănătăţii ca inspector general sanitar, consilier tehnic şi secretar general, iar în 1948, a devenit deputat în Marea Adunare Naţională. După ce a condus medicina asigurărilor sociale, **Paul Pruteanu** (1908-1966), doctor de la Geneva din 1932, a dirijat reforma unificării pe plan teritorial a spitalelor cu policlinicile şi cu circumscripţiile medico-sanitare; ulterior, el se va distinge ca teoretician al organizării sanitare şi ca istoriograf al medicinei. **Vasile Bratu** (n. 1916), doctor de la Cluj din 1939, a lucrat în conducerea sectorului balneo-climatic şi în cel al asistenţei spitaliceşti. De problemele planificării şi organizării muncii medico-sanitare s-a ocupat **Ştefan Oprişan** (1919-1972), doctor din 1946 al facultăţii ieşene, ajutat de **Alexandru Tudor** (n. 1916), doctor al aceleiaşi facultăţi din 1939. Formaţia medicală a **Nataliei Scurtu-Corotcov** (1905-1981) a cunoscut etape agitate: tânăra originară din Chişinău şi-a început studiile la Liège, dar misiunile politice primite atunci au obligat-o să se strămute în Germania; la înapoierea în România, a fost arestată şi ţinută în detenţie, în 1934-1939; emigrând apoi în U.R.S.S., s-a aflat în refugiu, pe timpul războiului, la Taşkent, unde şi-a continuat studiile; printre alte misiuni pe care P.C.R. i le-a încredinţat după război, a fost aceea a îndrumării Direcţiei de ocrotire a mamei şi copilului din Ministerul Sănătăţii. La organizarea reţelei de pediatrie a contribuit şi **Geza Grosz** (1909-1979), doctor de la Cluj din 1936, care a devenit apoi conferenţiar la catedra de medicină socială de la I.M.F. Bucureşti. Problematica igienei copilului şi adolescentului a stat în centrul preocupărilor **Herminei Tismăneanu** (n. 1915), absolventă, în 1944, a unui institut de medicină din Moscova, după ce participase ca voluntară, în tabăra republicană, la războiul civil din Spania. Chirurgul **Leon Solomon** (1914-1957), doctor din 1944 al facultăţii din Iaşi, a fost încadrat, în 1948-1953, la Direcţia sanitară şi antiepidemică din Ministerul Sănătăţii, în perioada organizării marii campanii de eradicare a malariei în România. **Ilie Lazarovici** (n. 1909), doctor de la Iaşi din 1936, a fost unul dintre organizatorii centrelor şi punctelor de transfuzie a sângelui. **Andrei Gartner** (n. 1914), doctor din 1939 al facultăţii clujene, a fost director al personalului în Ministerul Sănătăţii, după care s-a ocupat de organizarea ştiinţifică a luptei antituberculoase. În perioada reformei din 1948 a învăţământului superior, Direcţia învăţământului medical din Ministerul Sănătăţii a fost condusă de **Alexandru Cerbu** (n. 1914), doctor din 1938 de la Bucureşti, ulterior cercetător la Institutul „I. Cantacuzino". De organizarea învăţământului medical s-a ocupat şi **Andrei Kelemen** (n. 1920), doctor de la Cluj din 1948, care a dirijat apoi activitatea Centrului sanitaro-antiepidemic din Capitală. **Petre Mureşan** (n. 1917), doctor din 1940 al facultăţii clujene, a condus timp de decenii Direcţia statisticii din Ministerul Sănătăţii. Sfatul medical ştiinţific de pe lângă acest minister l-a avut ca secretar pe **Heinrich Lack** (1901-1989), doctor din 1925 al facultăţii bucureştene, fost medic al Spitalului israelit din Galaţi. Ca medic şef al Capitalei, a funcţionat, în 1950-1952, **Iulius Zucman** (1916-1976), doctor de la Iaşi din 1939. O contribuţie importantă la crearea reţelei de educaţie sanitară şi la dezvoltarea activităţii editoriale de propagandă sanitară a adus **Petre Penciu** (1912-1982), doctor de la Cluj din 1938. **Alexandru Pescaru** (1925-1991), absolvent al Facultăţii de Igienă din Bucureşti, în 1950,

https://biblioteca-digitala.ro

candidat în ştiinţe medicale de la Moscova din 1953, a elaborat numeroase lucrări privind teoria sănătăţii publice, sociologia medicală, statistica medico-sanitară şi demografia; şi-a încheiat existenţa în Germania.

*

După 1944, numeroşi medici evrei s-au distins în activităţi clinice, ştiinţifice şi didactice.

Unul dintre cei mai dotaţi discipoli ai profesorului Fr. I. Rainer a fost **Zalman Iagnov** (1896-1962), numit preparator în 1921 şi asistent în 1923 la catedra de anatomie descriptivă din Bucureşti. A continuat să lucreze aici şi după ce, în 1928, a obţinut titlul de doctor, cu o teză asupra periostului, redactată potrivit concepţiei raineriene despre structura funcţională. A lucrat în paralel ca medic secundar la serviciul de chirurgie de la Spitalul Colentina. În 1945, a devenit profesor de anatomie descriptivă la Facultatea de Medicină din Timişoara, ca în 1953 să fie transferat la I.M.F. Bucureşti. A efectuat, de pe o platformă morfofuncţională, cercetări referitoare la structura plămânului, a inimii şi a ficatului şi la irigaţia osului. A colaborat la redactarea unor tratate universitare de anatomie şi a unor manuale pentru învăţământul mediu.

Alt valoros elev al lui Fr. I. Rainer a fost **Benedict Menkes** (1904-1987), doctor al facultăţii bucureştene din 1930. În intervalul 1945-1974, a condus succesiv, la Facultatea de Medicină din Timişoara, catedrele de histologie, anatomie patologică şi biologie medicală. În cadrul Centrului de embriologie experimentală pe care l-a creat la Timişoara ca bază de cercetări a Academiei Române, a efectuat investigaţii aprofundate privind morfogeneza sistemului nervos central şi variate aspecte ale teratogeniei în legătură cu fenomenele de moarte celulară. În 1974, a publicat, în colaborare, un atlas de anatomie topografică a embrionului uman.

Lazăr Wasserman (1909-1973), doctor de la Iaşi din 1936, cu o teză despre forma spinoasă a globului roşu, a lucrat până în 1940 ca preparator la Institutul de Anatomie din capitala Moldovei. În 1950, a fost numit conferenţiar, iar în 1971, profesor titular la catedra de anatomie patologică de la I.M.F. Iaşi. A întreprins cercetări asupra morfopatologiei toxoplasmozei şi a bolii incluziilor citomegalice, asupra histogenezei în ulcerul acut, asupra leziunilor cardiovasculare prin hipervitaminoza D_2, asupra pneumopatiilor cronice şi cirozei experimentale, asupra tumorilor sistemice. La fel de apreciate au fost studiile sale privitoare la trecutul medicinei în Moldova, cu specială referire la dezvoltarea învăţământului medical ieşean. Tot la Iaşi, conferenţiarul **Max Leibovici** (n. 1919) a studiat procesele de ateroscleroză şi modificările anatomopatologice determinate de intoxicaţiile acute.

Primele cercetări şi publicaţii ale lui **Alexandru Eskenasy** (1918-1988), doctor din 1945 al facultăţii bucureştene, privesc domeniul hematologiei: hemograma în practica medico-chirurgicală (1949), anemiile (1952, reeditare în 1955), hematopoieza normală şi patologică (1957, în colaborare). Ulterior, el şi-a cantonat investigaţiile în domeniul histopatologiei pulmonare, abordând teme precum morfopatologia tuberculozei (1957, în colaborare), tumorile bronhopulmonare (1961, în colaborare), imunomorfologia şi imunopatologia plămânului în condiţiile tratamentului cu tuberculostatice (1972, cu versiune engleză), pneumopatiile cronice (1981). La începutul anilor '50, doctorul Eskenasy a fost redactorul principal al publicaţiilor medicale tipărite de Editura de Stat pentru Literatură Ştiinţifică.

György Kemény (1925-1973), absolvent din 1950 la I.M.F. Tg.-Mureş, conferenţiar din 1970 la catedra de histologie a acestui institut, a fost unul dintre promotorii cercetărilor de histologie clinică în România. A efectuat remarcabile lucrări privind structura şi funcţiile unor epitelii, patologia ficatului, osificarea heterotropă pe cale experimentală. A deţinut şi funcţia de redactor la „Revista medicală - Orvosi Szemle" din Tg.-Mureş.

După sesiunea din 1950 a Academiei de Ştiinţe şi a Academiei de Ştiinţe Medicale din U.R.S.S., consacrată problemelor fiziologiei

https://biblioteca-digitala.ro

pavloviste, forurile ştiinţifice de la noi s-au considerat datoare să asigure fundamentarea întregii activităţi medicale, atât a celei teoretice, cât şi a celei practice, pe învăţătura lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară.

Curând aveau să se întoarcă de la Leningrad câţiva candidaţi în ştiinţele medicale, tineri trimişi acolo pentru a se adăpa direct de la izvorul gândirii pavloviste; printre ei se aflau Robert Floru, Corneliu Giurgea, Iuliu Rosner şi Iancu Foni. De menţionat că, la înapoierea în ţară, ei nu au intrat în rolul care li se destinase, de „comisari politici" ai vieţii ştiinţifice medicale, ci au preferat să desfăşoare în laboratoare şi la catedră eforturi în vederea unei receptări cât mai corecte a bazelor fiziologiei şi fiziopatologiei pavloviste. **Robert Floru** (n. 1922), absolvent al I.M.F. Bucureşti în 1950, a întreprins cercetări privitoare la formele complexe de comportament al animalelor şi la psihofiziologia atenţiei şi a activităţii de orientare. Împreună cu C. Giurgea şi M. Saragea, a publicat, în 1956, sinteza *Probleme fundamentale ale activităţii nervoase superioare*, iar cu Tatiana Slama-Cazacu, în 1968, un atlas de psihologie. Ulterior, a lucrat în Franţa şi Germania. **Corneliu Giurgea** (n. 1923), absolvent, în 1950, al I.M.F. Bucureşti, a debutat prin cercetări referitoare la elaborarea reflexului condiţionat prin excitarea directă a scoarţei cerebrale. Ulterior, a lucrat în Belgia. **Iuliu Rosner** (n. 1922), doctor din 1947 al facultăţii bucureştene, a studiat reflexele condiţionate şi necondiţionate după lezarea receptorilor cutanaţi şi viscerali. Ulterior, a lucrat în Franţa. **Iancu Foni** (n. 1921), doctor al facultăţii ieşene din 1948, cu o teză de biochimie, a cercetat, printre altele, problema ocluziei intestinale experimentale. Ulterior, a lucrat în S.U.A. La catedra de fiziologie din Cluj, s-a ocupat de problema explorărilor funcţionale **Vera Kuhn-Derevenco** (1928-1972), fostă deportată la Auschwitz, absolventă a Institutului de medicină din Cluj în 1952, autoarea unor lucrări de medicină nucleară.

Marcel Saragea, doctor din 1930 al facultăţii din Bucureşti, a primit iniţierea în metodele de cercetare experimentală şi clinică la catedra profesorului D. Danielopolu. Până în 1947, a condus un laborator de explorări funcţionale la Spitalul „Caritas", după care a lucrat în clinica semiologică a profesorului S. Iagnov. În 1952, a obţinut titlul de candidat în ştiinţele medicale la Leningrad. În acelaşi an, a fost numit conferenţiar şi i s-a încredinţat conducerea catedrei de fiziopatologie, iar în 1967, a devenit profesor titular, putând fi astfel considerat creatorul învăţământului de fiziopatologie de la noi. A efectuat cercetări privind mecanismele, în special cele neurogene, care tulbură reglarea funcţională viscerală, fiziopatologia stomacului şi intestinelor, reglarea circulaţiei pulmonare, fiziopatologia termoreglării. O importantă direcţie de investigaţii a fost cea referitoare la studiul hipersensibilităţii, alergiei şi bolilor autoimune, acordând o atenţie deosebită fenomenelor alergice caracteristice anumitor boli profesionale. Publicarea, începând din 1981, a tratatului *Fiziopatologia* constituie o valoroasă realizare a profesorului M. Saragea. El a organizat, potrivit unei concepţii originale, Căminul-spital „Amalia şi Şef Rabin dr. Moses Rosen" din Bucureşti.

După ce a lucrat în domeniul igienei muncii şi al bolilor profesionale, **Avram Faibiş** (1911-1988), doctor din 1939 de la Cluj, a cercetat, în cadrul catedrei bucureştene de fiziopatologie, problemele fiziologiei şi fiziopatologiei micii circulaţii; şi-a continuat activitatea ştiinţifică în Israel.

Profesorul **Aurel Sneer** (n. 1924), absolvent din 1952 al I.M.F. Iaşi, a întreprins aici, înainte de a se strămuta în Israel, cercetări în domeniul fiziopatologiei digestive şi pulmonare, abordând, printre altele, problemele homeostaziei glicemice şi ale dislipidemiilor.

Eva Rosenfeld (n. 1925), absolventă a Facultăţii de Medicină Generală din Cluj în 1950, a activat în cadrul catedrei de fiziopatologie al aceluiaşi institut, obţinând, în 1991, titlul de profesor onorar. Actualmente, este titulara disciplinei de fiziopatologie de la Facultatea de Medicină din Oradea.

https://biblioteca-digitala.ro

Fiziologia umană şi animală a fost predată, în 1949-1960, la Universitatea „Bolyai" din Cluj, de conferenţiarul **Arpád Schwartz** (1909-1960), diplomat din 1934 al Facultăţii de Medicină din Basel. Printre altele, a publicat în 1957 o monografie despre insulină, în limba maghiară.

Simion Iagnov (1892-1958), doctor din 1922 al facultăţii bucureştene, a obţinut, în 1927, titlul de docent universitar. A lucrat ca medic primar internist la Spitalul „Caritas", până în 1946, când a fost numit profesor la clinica medicală nou înfiinţată în cadrul Spitalului de Urgenţă. În 1948, a fost ales membru corespondent al Academiei Române. A iniţiat cercetări de hematologie care au permis elaborarea unor teste de investigare funcţională a măduvei osoase. L-au interesat, de asemenea, problemele gastroenterologiei, printre care cele privind patologia şi diagnosticul gastritelor, bolii ulceroase şi cirozei hepatice. A acordat multă atenţie aspectelor didactico-pedagogice ale activităţii clinicii sale; o lucrare a sa din 1947 se intitulează semnificativ *Principiile logice ale diagnozei medicale*.

Teza de doctorat despre autoseroterapia intrarahidiană în encefalita epidemică acută prezentată în 1925 de **Rudolf Brauner** (1900-1974) era pregătită sub îndrumarea profesorului D. Danielopolu. Tânărul doctor a fost numit, în 1926, şef de laborator la clinica de la Spitalul „Filantropia" condusă de maestrul său. În 1931-1939, R. Brauner a funcţionat ca asistent la catedra de anatomie patologică a facultăţii bucureştene, ca apoi să fie încadrat la clinica profesorului N. Gh. Lupu de la Spitalul Colentina. În 1948, a devenit profesor de clinică medicală la Spitalul Brâncovenesc, încredinţându-i-se timp de trei ani şi sarcina conducerii învăţământului de fiziopatologie. A iniţiat cercetări de hematologie clinică şi experimentală şi a abordat studiul sechelelor hepatitei epidemice.

Dintre practicienii care avuseseră legături cu mişcarea comunistă ilegală, au fost selectaţi câţiva competenţi internişti pentru deservirea medicală sistematică a celor din conducerea regimului. Unii au primit titlul de conferenţiar universitar: **Leon Bercu** (1907-1977), doctor de la Bucureşti din 1934, **Leon Caffé** (1896-1973), doctor de la Bucureşti din 1923, **Francisc Köppich** (1909-1991), doctor de la Cluj din 1934, **Abraham Schächter** (1916-1973), doctor de la Bucureşti din 1945. Ultimul dintre aceştia a desfăşurat o bogată activitate în cadrul clinicii medicale de la Spitalul de Urgenţă şi a publicat, în colaborare, monografii privind modalităţile atipice de debut în medicina internă, medicaţia diuretică, intoxicaţiile acute. Tragicul său sfârşit este învăluit de mister, fiind pus în legătură cu o presupusă încercare a doctorului A. Schächter de a sesiza nucleul de conducere al P.C.R. despre tot mai ameninţătoarea afectare a psihicului lui N. Ceauşescu.

În 1949, a fost numit profesor de clinică medicală la Târgu-Mureş, pentru a fi transferat în anul următor la Timişoara, **Desideriu Merkler** (n. 1901), doctor din 1926 de la Viena.

În domeniul cardiologiei, s-a afirmat **Lazăr Kleinerman** (1911-1988), doctor de la Iaşi din 1945, candidat în ştiinţe medicale de la Moscova din 1953, autor sau redactor principal al unor monografii privitoare la insuficienţa pulmonaro-cardiacă, la mica circulaţie, la cardiopatiile ischemice (cu ediţii în 1966, 1973 şi 1981), la electrocardiografia practică; a decedat în Israel. Alţi cardiologi valoroşi au fost **Valentina Goldenberg** (1909-1963), doctor din 1937 al facultăţii bucureştene, colaboratoare a profesorului C. C. Iliescu, împreună cu care a publicat, în 1953, o sinteză asupra infarctului miocardic, şi **Ionel Lobel** (1911-1974), doctor de la Paris din 1936, asistent al profesorilor B. Theodorescu şi C. C. Iliescu şi unul dintre promotorii la noi ai investigaţiilor electrocardiografice complexe.

Samuel Kahane (1900-1986), doctor din 1926 al facultăţii bucureştene, cu o teză despre explorarea funcţiei secretorii gastrice, format profesional în preajma lui J. Grossmann, a lucrat la Spitalul „Iubirea de oameni" până în 1950, când i s-a încredinţat conducerea nou înfiinţatului Centru de gastroenterologie de la Spitalul

https://biblioteca-digitala.ro

Brâncovenesc.

De problemele fizioterapiei s-a ocupat **László Birck** (n. 1918), doctor al facultăţii clujene din 1941, şef al catedrei de balneologie de la I.M.F. Tg.-Mureş. A activat în echipele medicale trimise în Coreea şi China (1952-1955). S-a distins şi prin publicistica sa de critică muzicală. Actualmente, este stabilit în Canada.

Marcel Dulce (n. 1913), doctor de la Bucureşti din 1939, colaborator al profesorului N. Gh. Lupu, şi-a concentrat preocupările în domeniul leucozelor. În 1958, a publicat, împreună cu maestrul său şi cu Speranţa Halunga-Marinescu, o lucrare despre diagnosticul şi tratamentul limfadenopatiilor. În anii '60, s-a stabilit în Israel.

Internistul **David-Bercu Salzberg** (1906-1988), doctor din 1932 de la Viena, a deţinut funcţia de decan al Facultăţii de Medicină Generală din I.M.F. Bucureşti.

Marc Steinbach (n. 1920), doctor din 1947 al facultăţii bucureştene, a lucrat la clinica medicală de la Spitalul Colentina, din 1946 până în 1984, când s-a strămutat în R. F. Germania. A întreprins cercetări asupra aterosclerozei şi a cardiopatiei ischemice. În 1961, a publicat studiul *Prelucrarea statistică în medicină şi biologie*, după apariţia căruia i s-a încredinţat conducerea sectorului de biologie şi medicină al Centrului de Statistică Matematică, înfiinţat în 1964.

În cadrul clinicii medicale din Cluj de sub conducerea profesorului I. Goia a activat **David Rub** (1921-1989), doctor în medicină din 1949, care a întreprins cercetări în domeniul electrocardiografiei şi al afecţiunilor cardio-vasculare.

La clinica pediatrică de la Spitalul „Gr. Alexandrescu", a funcţionat conferenţiarul **Berthold Răsvan** (1903-1989), doctor de la Bucureşti din 1925. De un deosebit prestigiu profesional s-a bucurat pediatrul **Pincu Herşcovici** (1898-1974), doctor din 1925 al facultăţii bucureştene, cu o teză despre patogenia şi tratamentul icterului nou-născuţilor; a publicat, în colaborare, studii şi monografii despre imaturitate, fiziopatologia neonatală şi patologia perinatală. Cel mai cunoscut medic de copii din Iaşi a fost, în perioada postbelică, **Rubin Bărbuţă** (1909-1987), doctor din 1936 al facultăţii ieşene, cu stagii de specializare la Paris; conferenţiarul Bărbuţă a publicat lucrarea de referinţă *Puericultura* (trei volume, 1975-1979-1983).

Endocrinologul bucureştean **Herman Zimel** (1919-1977), absolvent al I.M.F. Bucureşti în 1951, a întreprins investigaţii în vederea punerii în evidenţă a unor factori hormonali capabili să stimuleze sau să inhibe dezvoltarea tumorilor grefate. Sub îndrumarea profesorului Şt. M. Milcu şi în colaborare cu catedra de chimie a Institutului Politehnic, el a realizat o combinaţie între hormonul estrogen stilbestrol şi azot-iperită, produsul astfel obţinut având efecte terapeutice în cancerul de prostată şi în cancerul mamar după vârsta de 60 de ani. Lucrând împreună, endocrinologii **Lupu Vaisler** (1923-1968), absolvent al I.M.F. Bucureşti în 1951, şi **Emma Costiner** (1924-1974), absolventă din 1954, au studiat stimularea hormonală a secreţiei biliare şi acţiunea hormonilor somatotropi, a insulinei şi a vosopresinei asupra ficatului **in vitro**. Aceiaşi cercetători au elaborat tehnici originale de perfuzie a ficatului şi a pancreasului izolat de şobolan. Rezultatele acestor investigaţii au fost expuse în monografia din 1967 a lui Şt. M. Milcu, L. Vaisler şi Emma Costiner *Ficatul şi hormonii*.

Unul dintre cei mai prestigioşi reprezentanţi ai neurologiei româneşti a fost **Oscar Sager** (1894-1981), doctor de la Bucureşti din 1921. A efectuat stagii ştiinţifice în Olanda, Germania şi S.U.A. În 1931, a obţinut titlul de docent al Facultăţii de Medicină din Bucureşti. Până în 1940, a funcţionat ca şef de lucrări la catedra de neurologie a acestei facultăţi. În 1948, devine profesor de clinică neurologică la Institutul de Medicină din Timişoara, iar în 1953 se transferă la Bucureşti. Începuturile activităţii sale de cercetător au fost patronate de G. Marinescu, împreună cu care O. Sager a întreprins investigaţii electroencefalografice de pionierat. A adus contribuţii originale referitoare la structura şi

https://biblioteca-digitala.ro

funcţionalitatea normală şi patologică a scoarţei cerebrale, a formaţiilor subcorticale şi a cerebelului. Împreună cu G. Marinescu şi cu alţi colaboratori ai acestuia, a publicat, în 1937, monografia despre tonusul muşchilor striaţi. Deosebit de valoroase sunt lucrările lui Sager privitoare la morfologia, fiziologia şi fiziopatologia formaţiei reticulate. Prin cercetări experimentale pe maimuţă, confirmate de constatările anatomoclinice făcute la om, a individualizat trei sindroame talamice. A adus importante precizări în legătură cu mecanismele de autoreglare în relaţiile cortico-subcorticale. În 1963, a fost ales membru al Academiei Române.

Alt corifeu al şcolii neurologice române, demn urmaş al lui G. Marinescu, a fost **Arthur Kreindler** (1900-1988). Teza de doctorat pe care a prezentat-o, în 1926, la Facultatea de Medicină din Bucureşti trata despre tonusul vegetativ şi probele sale farmacologice. A efectuat stagii de informare şi perfecţionare la laboratoarele lui G. Bourguignon şi L. Lapicque de la Paris. Între 1927 şi 1940, a fost asistent al clinicii de neurologie de la Spitalul Colentina. Concomitent, a activat la Centrul de igienă mintală de pe lângă Spitalul „Iubirea de oameni". În 1932, a obţinut titlul de docent universitar. În 1948, a fost numit profesor de clinică neurologică, iar în 1950, director al nou creatului Institut de Neurologie şi Psihiatrie al Academiei Române. În 1948, a fost ales membru titular al Academiei. Începând cu prima sa importantă lucrare originală, un studiu despre explorarea funcţiei de integrare a sistemului nervos cu ajutorul metodei cronaximetrice, publicat, în 1931, ca memoriu pentru concursul de docenţă, A. Kreindler a dat dovadă de îndrăzneală în concepţii, ingeniozitate în elaborarea tehnicilor de investigaţie şi preocupare pentru valorificarea în practica medicală a rezultatelor obţinute. A efectuat, de-a lungul a peste o jumătate de secol, cercetări privind electroencefalografia, reflexele condiţionate, mecanismele şi tulburările somnului, semnificaţia fiziologică şi fiziopatologică a sinusului carotidian, patogenia şi tratamentul epilepsiei, nevroza astenică, substratul morfofuncţional al afaziei, accidentele vasculare cerebrale. În lunga sa carieră ştiinţifică, a înregistrat succese răsunătoare, dar a trecut şi prin momente foarte dificile, datorită, mai ales, fluctuaţiilor politice de tot felul dinainte şi de după 1944. Niciodată nu s-a lăsat însă înfrânt sau măcar demoralizat.

Conferenţiarul **Enric Façon** (1900-1982), doctor de la Bucureşti din 1927, a studiat, împreună cu G. Marinescu şi A. Kreindler, atrofiile musculare consecutive leziunilor cerebrale, temă asupra căreia avea să revină peste un sfert de secol. A efectuat investigaţii privitoare la tulburările din epilepsia paralitică, la fenomenele vegetativo-trofice din coreea cronică, la patogenia şi tratamentul nevrozelor.

Eduard Crigel (n. 1913) a devenit doctor al Facultăţii de Medicină din Bucureşti, în 1938, cu o teză despre durere în cadrul sensibilităţii generale. A activat în domeniul neurologiei, colaborând la cercetări de fiziologie şi patologie nervoasă în legătură cu reactivitatea corticală, nevralgiile craniene, diverse tipuri de epilepsie. Se află acum în Israel.

Datorită calităţilor sale de cercetător manifestate precoce, **Mircea Steriade** (n. 1924), absolvent al I.M.F. Bucureşti în 1951, avea să se impună curând în cercurile ştiinţifice din ţară, dar şi de peste hotare. În 1958, a publicat la Paris, în colaborare cu A. Kreindler, o monografie despre fiziologia şi fiziopatologia cerebelului, ca în 1969 să tipărească, tot la Editura Masson, un studiu consacrat fiziologiei căilor şi centrelor vizuale. S-a stabilit în Canada, afirmându-se ca unul dintre neuromorfologii de renume mondial.

Tot în cadrul Institutului bucureştean de Neurologie, **Ionel Poilici** (n. 1924), absolvent din 1951, a întreprins cercetări pletismografice referitoare la vasomotricitate în neuropatologie. În 1959, a publicat o apreciată monografie despre reactivitatea vasculară în bolile sistemului nervos central. Ulterior a activat în Germania.

Beno Pollinger (1916-1988), doctor din 1940 al facultăţii ieşene şi fost medic al Spitalului

https://biblioteca-digitala.ro

israelit din capitala Moldovei, a participat la cercetări de neurologie clinică, fiind coautor al unor studii despre arterioscleroza cerebrală şi nevroza cu predominanţa tulburărilor cardiace.

Apreciate lucrări în domeniul neurofiziologiei, neurofiziopatologiei şi neurolingvisticii a elaborat **Alexandru Fradis** (n. 1925), absolvent al I.M.F. Bucureşti în 1952, cercetător principal la Institutul de Neurologie din Capitală. A publicat, în colaborare cu A. Kreindler, studii monografice despre afazie şi a efectuat investigaţii asupra dislexiei la copii.

Dintre evreii care, în ultimele decenii, au activat în domeniul psihiatriei, îi menţionăm pe **Chivu Constantin Lichter** (1896-1977), doctor de la Bucureşti din 1924, promotor al terapiei prin hipnoză, pe **Isidor Iancu** (1907-1987), doctor din 1935 al facultăţii bucureştene, care, pe lângă activitatea desfăşurată la Spitalul Clinic „G. Marinescu", a ţinut, în calitate de conferenţiar, cursuri de psihopatologie la Facultatea de Psihologie a Universităţii din Bucureşti, şi pe **Elmano Costiner** (n. 1927), absolvent în 1925 al Institutului de Medicină din Timişoara, competent specialist în psihiatria infantilă.

La afirmarea acestei ultime discipline au adus contribuţii remarcabile conferenţiarul ieşean **Şmil Blumenfeld** (1914-1983), doctor de la Iaşi din 1939, fost director al Spitalului Socola, şi conferenţiarul clujean **Maximilian Müller** (n. 1911), doctor de la Cluj din 1936, ulterior strămutat în Israel. O activitate bogată pe plan teoretic şi practic a desfăşurat la Timişoara psihiatrul **Ştefan Stössel** (n. 1925), absolvent al institutului timişorean în 1951, actualmente în Germania.

Chirurgul **Iosef Fux** (1913-1987), doctor de la Bucureşti din 1938, cu o teză despre sindromul dureros acut datorat concreţiunilor calcare din regiunea umărului, a fost asistent la catedra de anatomie, devenind apoi colaborator al profesorului I. Juvara; împreună cu acesta şi cu Al. Prişcu, a publicat, în 1957, un studiu despre tactica şi tehnica în chirurgia pancreasului. Şi-a încheiat existenţa în Israel.

Întreaga activitate profesională a brăileanului **Aurel Kaufmann** (n. 1925) este legată de învăţământul medical clujean. A absolvit în 1950 Institutul de Medicină din Cluj, fiind îndată numit preparator, ca, după parcurgerea tuturor treptelor ierarhice, să devină, în 1980-1981, şeful clinicii a II-a chirurgicale din I.M.F. Cluj-Napoca. A efectuat cercetări în legătură cu patologia vasculară periferică, în special referitoare la patogenia şi tratamentul edemelor. A înfiinţat primul laborator experimental de microchirurgie din România şi a creat un centru de formare a specialiştilor în chirurgia vasculară.

Edmund Neumann (1920-1979) şi-a început studiile medicale la Cluj, dar pe timpul războiului le-a întrerupt, fiind deportat în Polonia ocupată de nazişti. A absolvit I.M.F. Cluj, în 1949. După stagii ştiinţifice la catedrele de anatomie patologică şi fiziologie, s-a consacrat chirurgiei experimentale. Ca şef de lucrări la clinica I chirurgicală din Cluj-Napoca, a organizat şi condus un laborator în care a făcut investigaţii privitoare la agresologie şi fiziopatologia şocului, circulaţia hepatică, rolul trofic adaptativ al sistemului nervos. A decedat pe când se afla într-o vizită la Ierusalim.

În 1968, a fost numit conferenţiar la catedra de chirurgie de la I.M.F. Tg.-Mureş **Zoltán Naftali** (1917-1991), doctor din 1940 al facultăţii clujene. A efectuat cercetări privind tratamentul osteomielitei, terapia chirurgicală a tuberculozei cavernoase, chirurgia cancerului de stomac.

Filip Gottlieb (1897-1966), doctor de la Bucureşti din 1929, a practicat chirurgia la Spitalul „Caritas", în 1930-1948. Împreună cu **Janeta Solomon-Binstoc**, a publicat, în 1939, un studiu despre acţiunea terapeutică locală a vitaminelor în chirurgie. După ce a devenit, în 1948, conferenţiar universitar, a condus, în intervalul 1952-1961, Clinica chirurgicală infantilă şi ortopedică de la Spitalul de Copii din Bucureşti.

Urologul **Leonard Wechsler** (n. 1922), profesor la I.M.F. Iaşi, a întreprins cercetări privitoare la implicaţiile patologice ale rinichiului

https://biblioteca-digitala.ro

mic unilateral şi la relaţiile dintre adenomul paratiroidian şi litiaza renală.

La Cluj, a ocupat postul de conferenţiar, în cadrul Clinicii chirurgicale I, **Iudith Steiner-Szabó** (n. 1928), absolventă la IMF Cluj din 1953, autoare a unor lucrări referitoare la patologia splinei şi a tubului digestiv.

Conferenţiarul **Andrei Voinea** (n. 1922) a lucrat la Clinica de ortopedie şi traumatologie de la Spitalul Brâncovenesc. S-a preocupat de tehnica osteosintezei metalice şi de problemele chirurgiei reumatismului.

În 1938, a obţinut titlul de doctor la Bucureşti **Alfons Dortheimer** (n. 1912), cu o teză despre tumorile benigne solitare osoase cu celule gigante. Până la stabilirea sa în Israel, se remarcase prin cercetări referitoare la patologia osoasă şi la tratamentul ortopedico-chirurgical al acestei patologii.

Lucrarea inaugurală prezentată în 1940 de **Neuman Marcovici** (1917-1964) la Facultatea de Medicină din Bucureşti trata despre centrii vegetativi din scoarţa cerebrală. În 1945, a efectuat investigaţii privitoare la latirism, afecţiunea care a bântuit în 1942-1943 printre deportaţii de la Vapniarka. După obţinerea, în U.R.S.S., a titlului de candidat în ştiinţele medicale, s-a consacrat neurochirurgiei. A publicat studii despre abordarea chirurgicală a cornului anterior al ventriculului lateral cerebral şi despre morfopatologia, profilaxia şi tratamentul cicatricilor cerebrale.

Octavian Vago (n. 1912) a obţinut titlul de doctor la Cluj, în 1935, cu o teză despre tulburările oculare în sarcină. După război, a lucrat în serviciile de ginecologie şi obstetrică din Bucureşti. A tipărit lucrări despre urgenţele obstetricale, profilaxia durerilor de naştere, tratamentul hormonal în ginecologie şi obstetrică, inflamaţiile aparatului genital feminin. Tot în sectorul obstetrico-ginecologic, a activat **Eugenia Gross-Streja** (n. 1912), doctor de la Bucureşti din 1935, colaboratoare a profesorilor Eug. Aburel şi N. N. Gheorghiu, actualmente în Germania.

Un dramatic final de carieră ştiinţifică şi didactică i-a fost hărăzit lui **Nicolae Blatt** (1890-1965), doctor din 1913 al Facultăţii de Medicină din Cluj. După primul război mondial, a efectuat stagii de specializare în reputate clinici oftalmologice. A practicat la Târgu-Mureş şi s-a stabilit apoi la Bucureşti, unde a fost angajat şi de Curtea regală. În 1946, a fost numit profesor de oftalmologie la Institutul de Medicină din Timişoara. La vremea aceea, se bucura de un real prestigiu ştiinţific, datorită celor aproape 400 de articole publicate în periodicele medicale din ţară şi din străinătate. Odată cu declanşarea, în U.R.S.S., a campaniei de demascare a „cosmopoliţilor fără patrie", profesorul Blatt a devenit ţinta atacurilor oficialităţilor noastre culturale, sub pretextul că disprefuieşte realizările oftalmologiei sovietice şi „se ploconeşte" în faţa Occidentului imperialist prin aceea că editează o revistă de specialitate cu articole publicate în limbi de circulaţie internaţională. Ulterior, a fost îndepărtat din învăţământ. În 1964, i s-a permis să plece în Germania, unde a fost îndată numit profesor-oaspete la Universitatea din Frankfurt-am-Main, oraş în care a decedat în anul următor.

Miron S. Miron (1898-1972), doctor din 1935 de la Bucureşti, cu o teză despre manifestările oculare în botulism, a făcut stagii de specializare la Paris şi Viena şi a lucrat la Spitalul „Iubirea de oameni". În 1949, a fost numit conferenţiar, încredinţându-i-se direcţia serviciului clinic de la Spitalul oftalmologic nr. 22 din Bucureşti, unde a organizat un centru de keratoplastie şi ortoptică. A efectuat studii asupra nistagmusului, tuberculozei oculare, trahomului, tumorilor maligne ale ochiului, terapiei cu ţesuturi. În 1925, a construit, la Paris, un oftalmoscop electric, adoptat în clinica de la Hôtel-Dieu.

Oftalmologul **Aurel Rosin** (n. 1920), doctor din 1949 al facultăţii din Bucureşti, a abordat problemele ţesutoterapiei, ale diagnosticului şi tratamentului tuberculozei oculare, ale aplicaţiilor homeopatiei în oftalmologie şi a întreprins cercetări medico-istorice.

În domeniul otorinolaringologiei, s-a remarcat **Herman Neumann** (n. 1907), doctor

https://biblioteca-digitala.ro

din 1935 al facultăţii bucureştene. În 1949, a fost numit şef de lucrări la clinica de O.R.L. din Capitală, ca, în anul următor, să ocupe postul de director adjunct al Institutului de O.R.L. În 1952, a devenit conferenţiar la Institutul pentru Perfecţionarea şi Specializarea Medicilor, dovedind reale calităţi de pedagog.

Mauriciu Blumenthal (1895-1955), doctor de la Bucureşti din 1922, a fost unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai academicianului Şt. Gh. Nicolau, şeful clinicii dermatologice de la Spitalul Colentina. În 1931, Blumenthal, care se distinsese atât prin lucrările sale de morfopatologie şi microbiologie, cât şi prin studii de medicină experimentală, a fost numit conferenţiar universitar. Totodată, a funcţionat la serviciul bolilor de piele de la Spitalul „Caritas". În 1948, a devenit profesor titular de dermato-venerologie.

În aceeaşi specialitate, a activat **Alfred Maisler** (n. 1906), doctor de la Paris din 1938. Şi-a început cariera didactică la Bucureşti, în 1948, când a fost numit conferenţiar de dermatologie. Această carieră s-a întrerupt prin plecarea lui în Franţa.

O merituoasă activitate organizatorică, ştiinţifică şi clinică a desfăşurat în domeniul ftiziologiei conferenţiarul **Alfred Brill** (1907-1964), doctor din 1930 de la Bucureşti. **Avram Şaim** (1902-1989), care şi-a luat doctoratul la aceeaşi facultate şi în acelaşi an ca Brill, a efectuat stagii de specializare la clinicile de ftiziologie de la Viena şi Paris şi la Institutul Carlo Forlanini din Roma. A participat la marile campanii de combatere a tuberculozei, preocupându-se de depistarea cât mai precoce, de dispensarizarea sistematică şi de aplicarea vaccinărilor BCG. Lucrarea sa din 1939 *Tuberculoza, boală vindecabilă* a fost primită cu interes de cercurile medicale şi de opinia publică. În 1982, înainte de a se strămuta în Israel, a publicat, în colaborare cu academicianul Şt. M. Milcu, monografia *Endocrinopatii tuberculoase*.

Conferenţiarul **Haim Elias** (n. 1900), doctor de la Bucureşti din 1926, a lucrat ca specialist în bolile contagioase la Spitalul „Elias", iar apoi la clinicile universitare. Avea să se stabilească în Franţa.

Studii privind hepatita virală, pneumopatiile şi enteropatiile acute infecţioase a întreprins, la Cluj, conferenţiarul **Michael Gidaly** (n. 1920), deportat în Ucraina şi la Mauthausen, în 1941-1945, absolvent al facultăţii clujene în 1949, după care s-a consacrat clinicii bolilor contagioase.

Paralel cu activitatea pe care a desfăşurat-o, până în 1953, la Ministerul Sănătăţii, doctorul **Leon Solomon** a condus secţia de igienă comunală din Institutul de Igienă, în care calitate a iniţiat studii asupra regimului sanitar al bazinelor naturale de apă, alimentaţiei cu apă a centrelor populate, impurificării aerului atmosferic din Bucureşti, problemei locuinţelor în ţara noastră.

Bernard Barhad (n. 1918), absolvent al I.M.F. Bucureşti în 1950 şi candidat în ştiinţe medicale de la Leningrad din 1953, a fost numit în acelaşi an director adjunct al Institutului de Igiena Muncii şi Boli Profesionale, iar în 1964, director adjunct al Institutului de Igienă şi Sănătate Publică. Specialist în igiena muncii, a condus cercetări privind reactivitatea organismului uman în medii cu pulberi industriale, fiziologia şi patologia muncii în diferite ramuri ale industriei, prevenirea îmbolnăvirilor prin combaterea noxelor din mediul industrial. S-a interesat de problemele ecologice decurgând din poluarea aerului atmosferic.

Profesorul **Hugo Straus** (1922-1986), absolvent din 1950 al I.M.F. Cluj şi candidat în ştiinţe medicale din 1953 de la Leningrad, a lucrat la Institutul de Igienă şi la catedra de igienă din Cluj; în 1969, a preluat coordonarea acestei catedre. A desfăşurat o bogată activitate didactică şi a întreprins cercetări în toate sectoarele igienei.

O puţin obişnuită carieră profesională a avut **Tibor Frits** (1909-1973), cu studii medicale la Paris şi cu titlul de doctor obţinut în 1938 la Cluj, unde a lucrat ca biolog şi biochimist la fabrica de medicamente „Terapia". Ulterior, a condus laboratorul de fiziologie experimentală a muncii

https://biblioteca-digitala.ro

de la Institutul de Igienă din Cluj, efectuând investigaţii referitoare la dinamica circulatorie intracraniană şi intrapulmonară.

József Steinmetz (n. 1925), absolvent al I.M.F. Tg.-Mureş din 1950, a devenit, în 1967, conferenţiar la catedra de igienă a acestui institut, unde a funcţionat până în 1980, când s-a stabilit la Ierusalim, continuând să desfăşoare acolo activitate didactică. În publicaţiile sale s-a ocupat de metodele igienico-profilactice şi de problemele poluării mediului. A ţinut, de asemenea, cursuri de microbiologie stomatologică.

Hună Aizicovici (n. 1912), doctor de la Iaşi din 1937, s-a afirmat în domeniul igienei alimentaţiei, prin lucrări asupra valorii nutritive a hranei locuitorilor Moldovei şi Deltei Dunării, asupra depozitării pesticidelor organo-clorurate în ţesuturile umane şi asupra utilizării adaosului de acid nicotinic în sarea consumată de populaţia zonelor pelagrogene; a activat ulterior în Israel şi S.U.A.

Un expert, cu recunoaştere mai ales internaţională, în domeniul ionobiologiei a fost conferenţiarul **Mauriciu Deleanu** (1920-1992), absolvent al I.M.F. Cluj în 1949. A lucrat aproape patru decenii la catedra de igienă şi la Institutul de Igienă din capitala Transilvaniei, în care interval a întreprins cercetări experimentale privind modificarea aeroionizării în diferite medii de viaţă şi de muncă şi modalităţile de aplicare a aeroionoterapiei. I s-a solicitat colaborarea la monografii şi tratate editate în ţară şi peste hotare.

Profesorul **Andrei Nass** (1897-1989), doctor în medicină din 1922 şi specialist în stomatologie din 1928 de la Cluj, a condus, în intervalul 1948-1967, catedra de terapie buco-dentară a Facultăţii de Stomatologie de la I.M.F. Bucureşti. Preocupările sale ştiinţifice s-au îndreptat către studiul paradontopatiilor, al gangrenei dentare, al cariilor secundare şi recidivelor de carii, al reconstituirii dinţilor.

Alexandru Schlesinger (1904-1988) a obţinut, în 1928, titlul de doctor la Bucureşti, după care s-a specializat în stomatologie la Viena şi Paris. Din 1930, a funcţionat ca asistent benevol la cursurile de dentistică organizate de Facultatea de Medicină din Bucureşti. Împreună cu Ev. Staicovici, a publicat, în 1931-1945, o suită de fascicole ale unui *Tratat de proteză restauratrice buco-dentară şi ortopedie maxilo-facială*. Începând din 1944, a predat ortodonţia şi stomatologia ortopedică studenţilor în medicină şi medicilor veniţi pentru specializare la Institutul de Stomatologie din Bucureşti.

Conferenţiarul **Mauriciu Schapira** (1907-1990), doctor în medicină din 1935 şi specialist în stomatologie de la Cluj, a întemeiat, în 1962, învăţământul de stomatologie infantilă din capitala Transilvaniei.

În domeniul microbiologiei, s-au evidenţiat numeroşi cercetători de valoare: **Alice Tauber Saragea** (n. 1914), doctor din 1939 de la Bucureşti, a efectuat remarcabile lucrări privind patogenia, epidemiologia şi profilaxia infecţiilor cu coci patogeni, a rickettsiozelor şi a micobacteriilor, precum şi lucrări care au contribuit la eradicarea, în 1968, a difteriei clinice la noi în ţară şi au dus la crearea, în Institutul „Cantacuzino", a primului Centru internaţional de referinţă pentru difterie al Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii; **Jean Bittner** (1922-1993), absolvent al I.M.F. Bucureşti în 1949, a excelat în studiul infecţiilor cu germeni anaerobi şi a elaborat scrieri de istorie a microbiologiei; **Yvonne-Constance Faur**, născută **Ardan** (n. 1916), doctor din 1940 al facultăţii bucureştene, s-a ocupat, înainte de a emigra în S.U.A., de etiologia şi epidemiologia tusei convulsive; după ce şi-a încheiat activitatea la Ministerul Sănătăţii, **Alexandru Cerbu** a participat, în cadrul Institutului „I. Cantacuzino", la lichidarea brucelozei umane de origine bovină; **Copel Bercovici** (n. 1913), doctor din 1945 de la Iaşi, a întreprins, înainte de a pleca în Israel, investigaţii microbiologice şi epidemiologice privind enterobacteriaceele şi leptospirozele; **Iancu Sechter** (n. 1919), doctor din 1947 de la Iaşi, s-a remarcat prin studii de microbiologie sanitară referitoare la poluarea apei şi a solului şi a adus contribuţii la utilizarea fagilor pentru tipizarea

https://biblioteca-digitala.ro

bacteriilor; actualmente se află în Israel; **Victor Lorian** (n. 1925), absolvent în 1951 al I.M.F. Bucureşti, a publicat în 1956, împreună cu M. Popper şi cu alţii, o sinteză asupra metodelor de explorare în bolile aparatului respirator; actualmente este profesor în S.U.A.; **Thea Horodniceanu Horaud**, născută **Wagman** (n. 1928), absolventă în 1953 a aceluiaşi institut, a efectuat cercetări fundamentale de genetică bacteriană pe enterobacterii; actualmente lucrează în Franţa; **Maria Zalman Wechsler**, după 1946, a fost şefă a catedrei de microbiologie de la Facultatea de Medicină din Timişoara; s-a remarcat prin studii asupra brucelozei, leptospirozei şi micoplasmelor, având zeci de comunicări şi articole publicate în reviste de specialitate româneşti şi din străinătate.

Timp de un sfert de secol, Institutul de Virusologie din Bucureşti a fost condus de profesorul **Nicolae Cajal** (n. 1919), doctor din 1946 al facultăţii bucureştene, membru al Academiei Române şi al Academiei de Ştiinţe Medicale. Alături de academicianul Şt. S. Nicolau, maestrul său, a desfăşurat o amplă activitate ştiinţifică, didactică şi organizatorică. A elaborat lucrări privind etiologia, imunologia, diagnosticul şi epidemiologia turbării, herpesului, poliomielitei, hepatitei epidemice, encefalopatiilor virale, rujeolei. A iniţiat cercetări despre relaţiile dintre virusuri şi bolile tumorale, genetica virală, profilaxia specifică a infecţiilor virale. A activat ca expert pentru virusologie al Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii şi a fost preşedinte al Asociaţiei europene pentru studiul poliomielitei. A publicat numeroase scrieri de popularizare a cunoştinţelor ştiinţifice medico-biologice şi a manifestat un interes constant pentru studiul istoriei medicinei universale şi româneşti, punând în lumină cu acest prilej realizările şi creaţia multor personalităţi evreieşti din trecut. Academicianul N. Cajal a îndrumat şi dirijat vreme îndelungată activitatea de asistenţă din cadrul Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România. În 1994, alegerea sa ca preşedinte al Federaţiei a fost unanim salutată.

Alţi valoroşi virusologi ai acestei perioade sunt: **Adelina Derevici** (1899-1985), doctor din 1924 de la Iaşi, cu stagii de specializare la Institutul Pasteur din Paris, a lucrat înaintea ultimului război ca şef de laborator la spitalele „Iubirea de oameni" şi „Filantropia", iar din 1945 la Institutul de Virusologie din Bucureşti, unde s-a remarcat prin cercetări privind gripa, precum şi prepararea şi aplicarea vaccinului antigripal; **Yolanda Copelovici** (n. 1928), absolventă în 1954 a I.M.F. Bucureşti, a efectuat cercetări cu caracter fundamental şi aplicativ referitoare la parotidita epidemică, hepatita epidemică şi gripa şi a elaborat studii prioritare în ţara noastră asupra relaţiilor dintre virusuri şi patologia sarcinii şi nou-născutului; **Ion Christophe Aderca** (n. 1923), absolvent la Bucureşti din 1951, a făcut cercetări în domeniul turbării şi hepatitei epidemice şi a organizat unul dintre primele laboratoare din România pentru culturile celulare cu utilizare virusologică; actualmente trăieşte în Canada; **Mignon Gruia** (n. 1925), absolventă în 1952 a aceluiaşi institut, s-a ocupat de profilaxia gripei, a infecţiei urliene şi a enterovirozelor; s-a stabilit în Canada; **Iosif Samuel** (1928-1982), absolvent în 1953 al aceluiaşi institut, a urmărit demonstrarea infectivităţii acizilor nucleici extraşi din virusuri cu compoziţia biochimică complexă; **Marius Ianconescu** (n. 1929), absolvent din 1954 al aceluiaşi institut, a adus contribuţii la perfecţionarea tehnicilor de culturi celulare şi la prepararea unor vaccinuri cu utilizare umană sau veterinară; este stabilit în Israel.

Maurice Nachtigal (n. 1933), absolvent în 1957 al I.M.F. Bucureşti, a întreprins, la Institutul „Şt. S. Nicolau" şi apoi la Facultatea de Medicină din Craiova, cercetări experimentale de genetică şi citologie virală; este profesor de virusologie în S.U.A.

Dintre virusologii care au lucrat la Institutul „I. Cantacuzino" în jurul profesorului C. Ionescu-Mihăieşti, s-a distins **Florian Horodniceanu Horaud** (n. 1925), absolvent în 1951 al I.M.F. Bucureşti; a efectuat cercetări privind biologia şi

https://biblioteca-digitala.ro

genetica polivirusului şi a iniţiat prepararea vaccinului antipoliomielitic, activitate a cărei reuşită a fost atestată prin desemnarea sa ca expert al Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii în această problemă; după strămutarea lui la Paris, doctorul Horodniceanu şi-a continuat cariera ca profesor la Institutul „Pasteur". În aceeaşi echipă au mai activat **Richard Klein** (n. 1926), absolvent în 1953 al I.M.F. Bucureşti, actualmente profesor în S.U.A.; **Dina Sergiescu** (n. 1925), absolventă în 1951 a I.M.F. Bucureşti, actualmente în Franţa; **Alfred Fenyves** (n. 1927), absolvent în 1951 al I.M.F. Bucureşti, stabilit în Germania; **Radu Crainic** (n. 1937), absolvent în 1961 al I.M.F. Bucureşti, actualmente în Franţa.

Oncologul **Sebastian Pineles** (1898-1988), doctor din 1924 de la Iaşi, a redactat un îndreptar de diagnostic precoce al cancerului.

Ileana Banu, născută **Pollak** (n. 1919), doctor din 1945 al facultăţii clujene, absolventă în 1950 a Facultăţii de Chimie din Bucureşti şi candidată în ştiinţele medicale la Moscova din 1964, a efectuat cercetări în domeniile chimiei biologice, radiobiologiei şi medicinei nucleare.

O îndelungată activitate didactică universitară şi de cercetare ştiinţifică a desfăşurat **Alfred Teitel** (1900-1980), doctor din 1924 al Facultăţii de Medicină din Bucureşti. În 1931, a obţinut titlul de docent în patologia experimentală. Începând din 1920, când a fost admis în laboratorul de anatomie al lui Fr. I. Rainer, şi apoi în perioada 1923-1940, când a lucrat alături de reputaţi clinicieni, precum D. Ionescu şi N. Gh. Lupu, doctorul Teitel a manifestat o curiozitate ştiinţifică, un spirit de observaţie şi o dexteritate tehnică puţin obişnuite, efectuând cercetări în domeniul morfologiei şi fiziologiei, biofizicii şi biochimiei, farmacologiei şi patologiei. Din 1948, când a fost numit profesor de farmacologie la I.M.F. Bucureşti, a iniţiat investigaţii asupra structurilor fine ale substanţei vii. Şi-a încheiat existenţa în Germania.

La catedra de farmacologie din Bucureşti, a mai funcţionat, începând din 1949, conferenţiarul **Carli Marcu** (1914-1977), doctor din 1938 de la Bucureşti, care a studiat farmacodinamia substanţelor cu utilizare în farmacologie şi a tipărit îndrumare şi manuale de specialitate. **Mihail Neuman-Maur** (n. 1914), doctor din 1938 al facultăţii bucureştene, a publicat apreciate formulare terapeutice şi monografii privind marile familii de medicamente folosite curent; trăieşte în prezent în Franţa.

Catedra de istorie a medicinei de la I.M.F. Târgu-Mureş a fost condusă de profesorul **Iosif Spielmann** (1917-1986), doctor din 1940 de la Cluj, care, pe lângă numeroase producţii iatroistoriografice, a elaborat lucrări de filozofie a ştiinţei, etică medicală şi sociologie a medicinei. Cuprinzătoarele studii (unele cu caracter monografic) pe care le-a consacrat lui I. Mátyus, I. Piuariu-Molnar, F. Nyulas, V. Popp, C. Lechner şi altora izbutesc să demonstreze că, în Transilvania, iluminismul a avut susţinători fervenţi printre discipolii lui Hipocrat. Contribuţia medicilor la cultura ardeleană a secolelor XVI-XIX este înfăţişată sintetic în volumul din 1980 *Restituiri istorico-medicale*. În colaborare cu membrii altor catedre ale institutului mureşean, profesorul Spielmann, care poseda o frumoasă pregătire de internist, a întreprins cercetări clinice şi de laborator pentru evaluarea acţiunii terapeutice reale a unor remedii etnoiatrice, în scopul îmbogăţirii mijloacelor vindecătoare folosite în medicina ştiinţifică.

Iuliu Ghelerter (1903-1967), doctor din 1929 de la Paris, primul conferenţiar de istoria medicinei la I.M.F. Bucureşti, se remarcase, în anii '30, prin activitate de internist desfăşurată la Spitalul „Iubirea de oameni", întemeiat de tatăl său. În publicaţiile lui medico-istorice, este evidentă preocuparea de a pune în lumină influenţa exercitată de mişcarea muncitorească asupra gândirii medicale şi a organizării sanitare în lumea modernă, cu deosebire în ţara noastră. Lucrările lui I. Ghelerter vădesc o informare conştiincioasă, acurateţe stilistică şi strădania de a scoate la iveală gesturile nobile şi iniţiativele generoase ale unor medici militanţi pentru idealuri revoluţionare.

https://biblioteca-digitala.ro

Urmaşul marelui iatroistoriograf V. L. Bologa la catedra acestuia de la I.M.F. Cluj-Napoca a fost elevul şi colaboratorul său cel mai apropiat, **Samuel Izsák** (n. 1915), doctor din 1948 de la Cluj după studii medicale începute în Italia, cercetător care a manifestat un egal interes pentru istoria medicinei şi istoria farmaciei. Într-adevăr, profesorului Izsák i-a revenit rolul de organizare a Muzeului de Istoria Farmaciei din Cluj, inaugurat în 1954, după cum tot el a servit drept consultant la amenajarea unei expoziţii permanente cu profil similar la Sibiu. Atestarea deplină a competenţei sale de farmacoistoriograf i-a asigurat-o apariţia, în 1979, a sintezei *Farmacia de-a lungul secolelor*. A elaborat studii despre unele personalităţi de frunte ale medicinei noastre, precum I. Piuariu-Molnar, N. Kretzulescu, I. Barasch, Şt. Stâncă, Maria Cutzarida-Crătunescu, N. Vitzu, V. Babeş şi a pus în lumină trecutul legăturilor medicale româno-maghiare. Remarcabile cercetări a efectuat referitor la înfiinţarea facultăţii româneşti de medicină din Cluj şi la dezvoltarea învăţământului medical după 1918 în Transilvania.

Cel dintâi titular al catedrei de istoria medicinei de la I.M.F. Iaşi, din 1950 şi până în 1962, a fost **Lazăr Wasserman**, despre a cărui operă de anatomopatolog s-a amintit mai înainte. Profesorul L. Wasserman a întreprins studii asupra unor medici cu vederi sociale şi ştiinţifice înaintate, asupra trecutului morfopatologiei şi mai ales asupra învăţământului medical ieşean, înainte şi după înfiinţarea, în 1879, a facultăţii.

Gabriel Barbu şi-a început relativ târziu, după ce împlinise 50 de ani, cariera medico-istorică, atunci când şi-a încheiat misiunea politico-administrativă despre care s-a consemnat şi aici. O direcţie predilectă a investigaţiilor sale a fost trecutul medical al Capitalei, la care se referă volumul din 1967 *Arta vindecării în Bucureştii de odinioară*. În legătură cu crearea învăţământului medico-sanitar românesc, a elaborat monografiile *Nicolae Kretzulescu*, din 1964, şi *Carol Davila şi timpul său*, din 1958, precum şi memoriul *Şcoala de chirurgie din Iaşi a doctorului N. Negură*. În *File dintr-o istorie necunoscută*, volum tipărit în 1969, s-a ocupat de începuturile serviciului sanitar al armatei pământene. La sărbătorirea centenarului Independenţei i-a apărut cartea *Cu ambulanţele la '77*. Laborioase cercetări a desfăşurat privitor la sistemul carantinal românesc de la Dunăre, la medicii din epoca regulamentară, la fondarea Societăţii noastre de Cruce Roşie. L-a caracterizat pasiunea pentru documentul inedit, drept care a petrecut ani întregi în Arhivele Statului.

În ultimul deceniu al existenţei sale, conferenţiarul de organizare sanitară de la I.M.F. Iaşi **Paul Pruteanu** (despre a cărui contribuţie la organizarea noului Minister al Sănătăţii am pomenit mai sus) s-a arătat a fi un atât de competent iatroistoriograf, încât se poate afirma că, în ciuda multiplelor şi serioaselor sale publicaţii din domeniul organizării ocrotirii sănătăţii, el rămâne în amintire mai ales ca un cercetător destoinic al trecutului medicinei moldovene. Astfel, a stabilit că primul veritabil spital din Principatele Române este cel înfiinţat la Suceava către sfârşitul secolului al XVII-lea, a precizat formele deservirii medicale a lucrătorilor de la Târgu-Ocna în jurul lui 1800, a desluşit începuturile circumscripţiei medicale urbane în Moldova, a reconstituit funcţionalitatea primului spital evreiesc din Iaşi, a prezentat concepţiile lui I. Felix în materie de organizare sanitară. În 1957, a publicat lucrarea de referinţă *Contribuţie la istoricul spitalelor din Moldova*. Clarificări importante aduc studiile sale privitoare la protomedicii Moldovei şi la medicii moldoveni dinainte de Regulamentul Organic. Când s-a stins din viaţă, la numai 58 de ani, P. Pruteanu tocmai publicase monografia *Iacob Cihac*, rod al unor ample investigaţii prelungite şi peste hotare.

Multă vreme, braşoveanul **Arnold Huttmann** (n. 1912), doctor din 1935 de la Praga, s-a împărţit între practica la un nivel înalt a cardiologiei, conducerea cercului local de istorie a medicinei şi cercetarea celor mai vechi tipărituri româneşti. A publicat studii de aleasă ţinută

https://biblioteca-digitala.ro

despre medicii, farmaciştii şi empiricii din vechiul Braşov, despre cele dintâi spitale din Ţara Bârsei, despre marile epidemii din Transilvania medievală, despre legăturile ştiinţifice ale medicilor ardeleni cu lumea occidentală. Devenind, în 1979, profesor onorar de istoria medicinei la Aachen, în Germania, A. Huttmann a continuat să se ocupe de trecutul medical al ţării noastre şi să colaboreze la publicaţiile iatroistoriografice de la noi. În 1979, a tipărit, în „Siebenbürgisches Archiv", care apare la Köln şi Viena, un impecabil documentat studiu de sinteză despre liniile directoare ale istoriei medicinei în Transilvania.

Evocări romanţate ale practicii vindecătoare în vechiul Bucureşti, dar şi scrieri de popularizare a istoriei muzicii a oferit **Isidor Weinberg** (1896-1967), doctor din 1923 al Facultăţii de Medicină din Bucureşti.

Încă de pe când practica la Târgu-Ocna, **Bruno Lazare** (n. 1923), absolvent în 1949 al I.M.F. Bucureşti, a militat pentru afirmarea personalităţii ştiinţifice a disciplinei de medicină generală. După ce s-a stabilit în Israel, el continuă, de data aceasta pe plan internaţional, aceeaşi luptă.

Dintre cei care s-au remarcat în domeniul „medicinilor paralele", îi menţionăm pe reumatologul **Dinu Conitz** (1918-1993), doctor din 1948 al facultăţii bucureştene, care a elaborat tehnici originale de kinesiterapie, şi pe radiologul **Silviu Gropeanu** (n. 1923), doctor din 1949 al aceleiaşi facultăţi, care a urmărit o sinteză a procedeelor homeopatiei şi acupuncturii.

După un secol de la publicarea de către M. Wertheimer a faimosului său curs de parabolanologie, orădeanul **Carol Mózes** (n. 1917), doctor de la Cluj din 1941, a redactat cu un grup de colaboratori *Tehnica îngrijirii bolnavului*, manual în două volume pentru şcolile de asistente medicale, tipărit în patru ediţii (prima din 1961) de Editura Medicală, alte două fiind publicate de Editura Didactică şi Pedagogică.

În ziaristica medicală, a ostenit, vreme îndelungată şi cu bune rezultate, ca redactor-şef al gazetei „Muncitorul sanitar", **Alfons Profeta** (n. 1921), doctor din 1948 al facultăţii clujene şi cercetător la secţia de malarie a Institutului „I. Cantacuzino".

*

De un secol şi jumătate, evreii constituie o prezenţă foarte activă în medicina română, atât pe planul practicii profesionale, cât şi pe cel al creaţiei ştiinţifice. Nu trebuie pierdut din vedere că aceşti 150 de ani corespund tocmai perioadei de cristalizare a sistemului medico-sanitar modern în România şi de afirmare multilaterală a ştiinţei medicale româneşti. Aportul medicilor evrei în ambele direcţii s-a dovedit a fi considerabil. Este neîndoios că, în pofida momentelor de descumpănire care n-au lipsit din istoria acestui interval, existenţa unui important contingent de medici evrei a influenţat benefic viaţa medicală românească.

Prof. dr. GHEORGHE BRĂTESCU

https://biblioteca-digitala.ro

5. FARMACOLOGIE ŞI PRACTICĂ FARMACEUTICĂ

Medicina populară evreiască îşi are originea în Talmud: numeroase exemple o dovedesc. În multe cazuri, la baza tratamentelor populare se află dieta şi igiena. În cazuri determinate, se folosesc descântecele cu pronunţat caracter talmudic, dar şi unele produse vegetale, ca: oişanett (ramuri de răchită), pentru a spori laptele vacii, zeama de salcie, pentru dureri de stomac, frunzele de lulav, pentru zăbale etc.

Moses Gaster şi I. A. Candrea sunt numai două nume de savanţi care s-au aplecat în studiile lor asupra modului în care evreii din România au recurs la elementele medicinei populare. A. Gorovei exagerează, însă, influenţa medicinei populare româneşti - şi în special a descântecelor - asupra populaţiei evreieşti. La acea epocă, în oraşele în care evreii constituiau o masă importantă, existau de mult spitale, şi chiar înaintea înfiinţării lor cunoaştem numeroase exemple de solicitare, la nevoie, a ajutorului medicilor evrei din ţările învecinate (A. Gorovei - *Descântecele românilor*, 1931).

Începând din secolul al XVI-lea, s-au perindat prin ţările române mulţi medici evrei; îi vom enumera doar pe Solomon Nathan Aschenazi (1580-1620), Iosef Solomon Delmedigo (1615-1620?), Leib Medico (1595), Giacob rabino, doctorul Cohen (al lui Vasile Lupu) etc.

Cei mai mulţi erau şi spiţeri sau aveau cunoştinţe deosebite privitoare la medicamente. Despre unul dintre ei, Delmedigo, prof. I. Kara afirmă că „ducea cu el cărţi şi manuscrise, instrumente şi leacuri", şi că Şlomo ben Aroyo (Solomon Aschenazi) i-ar fi dezvăluit puterea de vindecare a unor leacuri folosite de moldoveni şi verificate de el personal; la despărţire, i-a dat şi pungi cu buruieni tămăduitoare culese de pe pământul Moldovei. Despre acelaşi Delmedigo, o legendă consemnată de Haim Zeilig Brucăr spune că acesta ar fi cunoscut, pe Ceahlău, un lac ce avea virtuţi tămăduitoare: Lacul Veacului. Regretatul dr. Gh. Iacomi, cunoscutul montanist, căruia i-am comunicat cele de mai sus, a încercat să identifice acest lac, căci toponimul nu mai este cunoscut şi probabil că a dispărut odată cu lacul.

În 1651, domnitorul Matei Basarab încearcă să scuze faţă de autorităţile braşovene întârzierea pe teritoriul Ţării Româneşti a „spiciarului Avram, care, în drum spre Constantinopol, s-a îmbolnăvit aici, neputându-şi continua drumul". După N. Vătămanu, acesta s-ar fi dus să se aprovizioneze cu droguri. Dr. G. Barbu explică mai plauzibil răspunsul domnului către braşoveni: Avram pare să fi fost un medic ce practica şi spiţeria, căci un spiţer lipsit de medicamente nu avea cu ce-l ajuta pe domnitor. După S. Izsak, acest spiţer Avram va mai reveni la Bucureşti, după zece ani. Despre celălalt Avram (sau Azram), jidovul ce l-a însoţit pe domnul Brâncoveanu la Constantinopol, iar după alţi autori numai până la Odriiu (Adrianopol), N. Vătămanu formulează ipoteza cea mai convingătoare: el ar fi fost ajutor de spiţer, căci primeşte de la domn 20 de taleri, iar spiţerul 30. La fel de controversată este şi „istoria lui Anton (Andoni) Faerman, primul spiţer angajat al spitalului Sf. Spiridon din Iaşi, despre care V. Gomoiu afirmă că era evreu. De loc din Transilvania, el conduce spiţeria ieşeană din 1764 până în 1770, când pleacă, împreună cu familia, la Pesta, unde îşi încheie viaţa. Probabil că era un evreu botezat. Nicolae Iorga aminteşte despre un spiţer evreu la Iaşi, în anul 1833, fără a da amănunte. Tot evreu botezat pare să fie şi „magistru farmaţieru cu diploma Universităţii din Viena din anul 1838", căci un document al Mănăstirii Neamţu ne informează că acesta ar fi primit de la mănăstire „715 lei şi 20 de parale" prin părintele Irinarh, pentru care „jidovul spiţeriu din Tg.-Neamţ a dat adeverinţă". Documentele îi mai menţionează, sub acelaşi atribut generic de spiţer, pe negustorii evrei de „materialuri", de tipul lui Jupân Strul, „negustor de băcăniuri, ghileală, suliminială, boia de păr, chiclazuri, piatră vânătă, piatra sulimanului sau piatră bună de făcut alifie de obraz, salcie, fumuri şi alte otrăvuri". Documentele amintesc, însă, de asemenea, negustori de anvergură. Astfel, în

https://biblioteca-digitala.ro

1825, au trecut prin vama Bârlad „Hascal jidov, cu 50 ocă calaican, mergând la Eşi", iar „Avram jidov au ridicat 10 ocă chiper negru, 20 ocă piatră acră şi 5 ocă piatră vânătă şi un sac de nohot de Moldova, mergând la Eşi".

Merită amintiţi şi cei doi angrosişti evrei care aprovizionau populaţia Moldovei cu lipitori.

În 1858, ceva se schimbă în politica oficială faţă de spiţerii evrei. **Bernard Zvas**, care dobândeşte în Bavaria diploma de magistru în farmacie şi stăruie a fi examinat de „Comisia Doctorească", „pentru a putea cârmui o spiţerie ca provizor sau ca însuşi proprietar", alarmează Colegiul farmaceutic al Moldovei, care i se opune cu argumentele că „pe temeiul legilor medicale ale Austriei, păzite şi în Moldova [...] să nu se îngăduiască nici un israilit a pute cârmui o spiţerie în această ţară". De asemenea, sunt invocate „motive de relaţie şi alte consideraţii sociale" ce s-ar opune din partea populaţiei. Totuşi, după doi ani, Zvas va fi spiţer la Iaşi. Funcţionează, în acelaşi timp, „spiţeriile" negustorilor evrei, căci la începutul secolului nostru întâlnim în lucrarea prof. N. Leon *Istoria naturală medicală a poporului român*, următoarea indicaţie: „Se ia de la o spiţerie jidovească de 1 leu picături de chihlimbar şi de 2 lei picături de şofran". Iată descrierea unui astfel de spiţer:

„Mihel Burăh

Naţie: jidov. Născut în Cernăuţi. Lege jidovească.

Vremea venirii: de 28 de ani.

Adeverinţă: Paşaport K.K. al agenţiei din 1 ghenarie 1823, nr. 253.

Fizionomie: om scurt, ochi negri, părul sur.

Portul: moldovenesc.

Stare: însurat cu fimeie din Cernăuţi.

Statornicie: şade în dugheană cu chirie.

Briasla: spiţări" (Arh. St. Iaşi, *Indicele catagrafiei sudiţilor din 1824*).

Printre farmaciştii evrei de la sfârşitul veacului trecut, îi amintim pe: **Alfons Brociner**, autorul lucrării *Introducere în chimia analitică cantitativă* (1888), **Issiel Cohn** (n. 1847, la Iaşi), naturalizat în 1880, absolvent al Facultăţii de Farmacie a Universităţii din München, farmacist în Tg.-Neamţ; **Max Frenkel** (n. 1847), posesor al farmaciei „Minerva" din Roman, din anul 1874, până în 1884; **Gheorghe Miletineanu** (evreu botezat, n. 1861), Facultatea de Farmacie din Viena; **Joseph Raitman** (n. Roman, absolvent al Facultăţii de Farmacie din München, 1872).

Cel cu care deschidem „lista" farmaciştilor evrei din secolul nostru este întreprinzătorul farmacist **Gherş I. Sain**, care înfiinţează la Bucureşti, în anul 1906, un „Laborator de produse lactate", în care prepară „kefir medicinal, cultura fungei de kefir şi lapte maternal". În 1912, va fonda societatea anonimă „Aurora", pentru industrializarea laptelui.

În 1910, este înfiinţată instituţia umanitară „Salvarea"; din comitetul de iniţiativă fac parte farmaciştii **E. Goldhamer** şi **D. Herzenberg**.

În 1912, din iniţiativa dr. **M. Iacob** şi a farmacistului **Osias Hermelin** (Buhuşi), s-a fondat Societatea pentru ajutorarea tuberculoşilor şi a celor ce suferă de reumatism, strângându-se fonduri de 30 000 de lei.

În 1920, obţin concesii de farmacii: **David Tarasonţchi** (Măgurele - Ilfov), **Alexandrina Apotecker** (Balaci - Teleorman), **Maria Alpern** (Vrânceni - Zastavna), **Feiga Brocman** (Târnova - Soroca), **Frida Scharf** (Frasin - Câmpulung). În 1921, ia fiinţă, la Tg.-Neamţ, Banca Comerţului, al cărei fondator şi preşedinte este farmacistul **Leon Stern**. În acelaşi an, apare la Chişinău primul număr din revista „Mijlocitorul farmaceutic" (în limbile rusă şi română), sub redacţia farmacistului **N. Averbuch**.

În 1922, farmacistul G. I. Sain înfiinţează societatea anonimă industrială „Adria", pentru fabricarea de ciocolată, cacao, diverse produse zaharoase şi paste făinoase.

În 1923, au loc, la Londra, lucrările celei de a IV-a adunări generale a Federaţiei Internaţionale Farmaceutice, România fiind reprezentată, din partea conducerii Asociaţiei Generale a Farmaciştilor din ţară, de **Iosef Cofman-Nicoreşti**, farmacist stabilit la Londra.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1924, se acordă următoarele concesii de farmacii: **Ecaterina Schaye** (Dorna - Candreni), **Rivca Galperin** (Taraclia - Tighina), **Mosco Vaisblit** (Vertujeni - Soroca). În 1925, obține concesie farmacistul **Meier Bernstein**, la Pârlita-Săruleşti-Ilfov. Anul următor, se acordă noi concesii farmaciştilor **Adolf Berall** (Domeşti - Siret), **Leon Blumer** (Cogeleac - Constanţa), **Ghizela Rabinovici** (Bozieni - Roman), **Saia Grinşpun** (Bolotino - Bălţi), **Lazăr Schtman Sterenşiş** (Romăncăuţi - Hotin) şi **Rebeca Balter Cogan** (Cotingenii Mari - Soroca).

În anul 1926, apare *Codexul medico-farmaceutic*, autori fiind N. Deleanu şi Lupu Coniver, despre care colegii lor dr. A. Mihalovici, Emil Belcot şi C. A. Damian afirmă: „primul *Codex medico-farmaceutic*, atât de apreciat în cercurile medicale şi farmaceutice, dat fiind competenţa autorilor". În 1927, obţin concesii de farmacii **Mordco Steinberg** (Colevcea - Cetatea Albă), **Samuil Weisz** (Remetea - Ciuc), **Tivia Voskoboinic** (Edineţi - Hotin). În acelaşi an, Epitropia „Sf. Spiridon" comunică spitalului din Roman că farmacia „Minerva" a fost vândută la licitaţie pe veci farmacistului **Josef Horowitz**, ultimul ei arendaş.

În această perioadă, se înteţeşte mişcarea antisemită în Moldova. Reamintim părerile unor farmacişti creştini despre acest regretabil şi condamnabil fenomen social: „Tulburările antisemite de astăzi nu duc decât la dezordini înăuntrul ţării şi la compromiterea ei în afară, cei ce-şi iubesc ţara nu pot privi cu simpatie asemenea mişcări. Programul dlui Cuza [este vorba de cunoscutul politician antisemit A. C. Cuza - **n.n.**], pentru mine ar fi realizabil numai dacă România ar ieşi din concertul popoarelor europene, ceea ce este o imposibilitate" (farm. C. T. Dumitriu, din Piatra-Neamţ, fondatorul farmaciei „Centrala"). „Adevăraţii patrioţi şi naţionalişti ar avea atâtea de făcut şi de îndreptat în biata România Mare, că nu le-ar mai rămâne timp pentru patriotism de operetă. Nu evreii sunt cauza relelor de care suferă ţara, ci politicianismul nenorocit şi sterp, cu discursurile şi vorbele goale, cu lipsa de muncă pozitivă şi constructivă" (farm. Constantin Vorel, fondatorul Laboratorului Vorel, din Piatra-Neamţ).

În anul 1929, drogheria „Regal" din Cluj, proprietatea lui **Mauriţiu Rozsa**, devine societate anonimă pe acţiuni, cu un capital de 10 milioane de lei. În 1933, farmaciştii şi medicii evrei din România boicotează medicamentele germane, ca urmare a venirii la putere a lui Adolf Hitler.

În 1934, obţin noi concesii de farmacii: **Mirlea Bernstein** (Măgurele - Ilfov), **Moisei Nedelman** (Hânceşti - Lăpuşna), **Marcel Axler** (Ţigăneşti - Iaşi), iar în 1937, **Iacob Ortenberg** (Colibaşi - Cahul).

La o populaţie de peste 20 de milioane de locuitori - câţi erau în 1940 -, numărul total al farmaciilor publice era de 1 603, din care 775 la oraşe. În Vechiul Regat, din 720 de farmacişti, 505 erau români, 158 evrei şi 57 alţi minoritari. În Transilvania şi Banat, din 614 farmacişti, 109 erau români, 190 evrei şi 315 alţi minoritari. În Bucovina şi Basarabia, din totalul de 269, 34 erau români, 222 evrei şi 13 alţi minoritari. În total, români 40%, evrei 36%, alţi minoritari 24%.

La 3 octombrie 1940, se publică Decretul-lege pentru interzicerea arendării farmaciilor la evrei, valabil şi în privinţa drogheriilor.

La 15 ianuarie 1941, are loc consfătuirea farmaciştilor, droghiştilor şi întreprinzătorilor din domeniul chimico-farmaceutic, privind românizarea tuturor întreprinderilor. La 13 februarie, se emite Decizia pentru asimilarea cu gradele din armată a medicilor, farmaciştilor, veterinarilor, inginerilor şi arhitecţilor şi stabilirea semnelor distinctive pe care aceştia le vor purta.

La 15 iunie, are loc recensământul tuturor farmaciştilor cu drept de liberă practică în România şi al farmaciilor în funcţie. În total, au fost recenzaţi 3 424 de farmacişti, dintre care 1 564 femei şi 1 860 bărbaţi, 2 461 „arieni" şi 963 evrei (555 bărbaţi şi 408 femei). Farmacişti evrei proprietari de farmacii, drogherii, depozite, laboratoare erau 191, arendaşi 3, salariaţi 264, care nu profesează 505. La aceeaşi dată,

https://biblioteca-digitala.ro

funcţionau în ţară 935 de farmacii, ai căror proprietari erau 508 români, 178 evrei, 157 germani şi 92 maghiari.

În noiembrie 1941, se publică Decretul-lege nr. 1 039, privind reglementarea concesiunilor de farmacii, drogherii, depozite de medicamente, laboratoare şi fabrici de produse medicamentoase aparţinând evreilor.

La 31 decembrie 1944, se publică Legea nr. 641, pentru abrogarea măsurilor antievreieşti, desfiinţându-se toate măsurile discriminatorii luate din motive rasiale, inclusiv contra farmaciştilor.

În secolele al XIX-lea şi al XX-lea, s-au perindat în România peste 1 000 de farmacişti, droghişti, întreprinzători sau salariaţi evrei ai diverselor instituţii sau întreprinderi farmaceutice, proprietari, diriginţi de farmacii. În rândurile ce urmează, scoatem din colbul uitării numele unor farmacişti evrei din trecut care s-au distins prin activitatea lor profesională, ştiinţifică etc. şi, firește, despre care posedăm date.

Pascal Alămaru (n. 1914, la Piatra-Neamţ), şef de serviciu la Laboratorul Vorel din localitate, timp de 13 ani, de la 1 aprilie 1929 până la 31 august 1941. **Aurel Barbad** (n. 1916, originar tot din Piatra-Neamţ), licenţiat al Facultăţii de Farmacie din Bucureşti în 1939; în 1946, deschide în oraşul natal un depozit de produse farmaceutice en-gros, „Biogen"; secretar al Colegiului farmaceutic al judeţului Neamţ (1946), subdirector în Ministerul Sănătăţii - Direcţia farmaciilor şi medicamentelor (1948). **Haim Berall**, farmacist ieşean, autor sau coautor a numeroase lucrări de farmacie şi chimie, printre care *Incompatibilităţi farmaceutice* (1955), *Contribuţii la studiul conservării medicamentelor* (1956), *Îndreptar pentru controlul medicamentelor la masa de analiză din farmacie* (1957), *Controlul medicamentelor* (1958), *Dierctive pentru redactarea monografiilor din Farmacopeea Română*, ediţia a VIII-a (1960), *Analiza în picătură aplicată în farmacie* (1960), *Farmacopeea Română*, ediţia a VIII-a, Completări (1960). **Rachela Barber**, teză de doctorat în farmacie: *Cercetări asupra compoziţiei chimice a cenuşei câtorva specii microbiene* (1931); **Mayer Baruch**, farmacist şef şi farmacist-diriginte la Piatra-Neamţ; **Aurel Bernstein**, secretar general al Colegiului general al farmaciştilor (1958); **Herman Brand**, preşedintele Colegiului farmaceutic al judeţului Fălciu (1948); **Zalman Bruckmayer** (n. 1906), absolvent al Facultăţii de Farmacie şi Chimie Biologică, preşedintele Colegiului farmaceutic al judeţului Roman (1948); **Gherş Bogonov**, preşedintele Colegiului farmaceutic al judeţului Tulcea (1948); **Simion Caufman** (1909-1992), dr. farmacist; publică lucrări de specialitate şi duce o bogată activitate obştească; **Lupu Coniver**, dr. în farmacie, asistent universitar (1948), autor şi coautor a numeroase lucrări de specialitate, printre care: *Tehnologia medicamentelor* (1954), *Manual de farmacodinamie* (pentru şcolile tehnice sanitare) (1958); **E. Deleanu (Goldstein)**, director al Oficiului farmaceutic Bacău; în anii '60, la îndemnul său, farm. **Const. Vorel** scrie *Istoria pe scurt a Farmaciei şi Laboratorului Vorel din Piatra-Neamţ*, **Iosub A. H. Einhorn (A. Samil)**, doctor în farmacie cu teza *Contribuţii la studiul eterilor fenolici* (Bucureşti, 1915); **Sandu Făinaru**, preşedintele Colegiului farmaceutic al judeţului Bacău (1948); **Iosif Grünberg**, licenţiat al Facultăţii de Farmacie din Bucureşti (1940), diriginte (1948), inspector la Oficiul farmaceutic Bacău; **Charlotte Goldner**, membră în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al judeţului Argeş (1948); **Wilhelm Ghelberg**, preşedintele Comisiei interimare a Colegiului farmaceutic al judeţului Baia (1948); **Isac Guttman**, membru în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al judeţului Rm. Sărat (1948); **Emil Goldstein**, idem, Tutova (1948); **Alexandru Goldner**, idem, Timiş (1948); **Enta Goldenberg**, idem, Vaslui (1948); **Fanny Heifler**, idem, Dorohoi (1948); **Henriette Haimovici**, idem, Iaşi (1948); **Theodor Hisch**, idem, Prahova (1948); **Iosif Horowitz**, preşedintele Comisiei inetrimare a Colegiului farmaceutic al judeţului Roman (1948); **Mariette**

https://biblioteca-digitala.ro

Ianculescu, membră în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Fălciu (1948); **Rașela Ifrim (Mendel)**, farmacistă în Piatra-Neamț, membră în consiliul Colegiului farmaceutic al județului Neamț (1937); **Șloim Iosepovici** (n. 1902), absolvent al Facultății de Farmacie din București (1928), lucrează la București, Panciu și Roman; în timpul războiului, își riscă viața trimițând clandestin deportaților din Transnistria haine, alimente, medicamente și bani; membru în comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Roman (1948), **Ettela Iuster (Fichman)** (n. 1899), absolventă a Facultății de Farmacie din București, fondează farmacia „Sănătatea" la Piatra-Neamț (1926); **Israel Kanner**, membru în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Buzău (1948); **Jean Klarfeld** (n. 1890), absolvent al Facultății de Farmacie din Cernăuți, doctor în farmacie și chimie; în 1923, prezintă în revista „Farmacia" o mașină - construită după planul său - de produs supozitoare și globule vaginale; arendașul farmaciei „Speranța", din Piatra-Neamț (1924-1927); **Moise Kreisel**, salariatul Laboratorului Vorel, din Piatra-Neamț; conduce Laboratorul în 1944; **Larry Lazarovici**, farmacist în București (1948), în același an face parte din conducerea Cercului de studii al Colegiului general farmaceutic; **Iulia Leibovici**, membră în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Baia (1948); **Ghitla Lovinson**, idem, Rm. Sărat (1948); **Iosif Mihailovici** (n. 1908), absolvent al Facultății de Drept; diriginte al farmaciei din Buhuși; a lucrat și în mediul rural; **Ilie Mendel**, director adjunct la Centrofarm - București (1948); **Marcel Moscovici**, farmacist principal la Oficiul farmaceutic Iași; alcătuiește, împreună cu consilierul Emil Zup, *Îndrumar în legislația pentru rețeaua farmaceutică* (1970), autor, împreună cu Marțian Cotrău și Rodica Grigoruță, al lucrării *Măsuri de prim ajutor în intoxicațiile acute* (1973); **Dora Marcu-Bracșter**, autoare, împreună cu Const. Bellu, H. Varcovici, V. Pilea, a lucrării *Posologia medicamentelor în terapeutica infantilă*; **N. Polak** (n. 1897), absolvent al Facultății de Farmacie din Iași, în timpul studenției a fost președinte al Societății studenților în farmacie de la Universitatea din acest oraș; după terminarea facultății, conduce o secție a Laboratorului „Racoviță", joacă un rol important în alcătuirea și aplicarea Legii de restituire a farmaciilor, după 1944; **Anna Rosenblat**, membră în Comisia interimară a Colegiului farmaceutic al județului Prahova (1948); **Marcus M. Rosenstein**, doctor în farmacie, cu teza *Contribuții la identificarea mercurului în România* (1947); **Eugen Rosenberg**, președintele Comisiei interimare a Colegiului farmaceutic al județului Prahova (1948); **Avram Rosner**, idem, Bacău (1948); **Israel Schaffer**, idem, Tecuci (1948); **Rașela Segal Kohan**, idem, Vaslui (1948); **Isac Negal** a lucrat la Fabrica de medicamente din Iași; **Eugen Solomonică**, doctor în farmacie, cu teza: *Acțiunea diazoderivaților alifatici asupra pirolului și omologilor săi* (1931); **Mișu Solomon**, doctor în farmacie, cu teza: *Studiul sintezei biochimice a beta-glicozidelor și beta-galactozidelor câtorva alcooli nemiscibili cu apa* (1934); **Henrietta Solomovici**, doctor în farmacie, cu teza: *Contribuții la studiul emulsiilor* (1938); **Theodor A. Veissman**, doctor în farmacie, cu teza: *Contribuții la studiul unor elemente constitutive ale sângelui și urinei a câtorva cazuri de cancer* (1937); **Ozias Weintraub**, absolvent al Facultății de Farmacie din Torino, doctor în farmacie.

În continuare vom face o prezentare mai largă a activității a doi farmaciști evrei și vom reproduce un document în legătură cu un al treilea.

Dr. farm. **Simion Caufman**, născut la Iași în 1909, absolvent al Facultății de Farmacie, publică, în 1948, un studiu cu tema *Alterarea salicilatului de sodiu*. În 1949, își susține teza de doctorat la București, cu teza: *Cercetări experimentale cu un antihistaminic de sinteză (Neoantergan) asupra variațiilor unor electroliți din serul sanguin*. Este secretar al Colegiului farmaceutic din Iași, iar din anul 1967, președinte al Comunității Evreilor din Iași. Organizează la

https://biblioteca-digitala.ro

Iaşi un muzeu de istorie a evreilor din localitate. Publică, în 1991, în „Revista Cultului Mozaic", articolul „Măcelul din duminica aceea", despre pogromul din 1941 de la Iaşi. Moare în februarie 1992.

Farmacistul principal **Baruch Mayer**, născut în 1906, la Câmpulung-Moldovenesc, licenţiat al Facultăţii de Farmacie din Iaşi, promoţia 1933. Din 1936, este diriginte al unor farmacii din ţară. Un timp, este profesor de limba germană la Liceul Teoretic Evreiesc din Piatra-Neamţ. În octombrie 1941, ambii săi părinţi, Itzig şi Regine Mayer, sunt deportaţi din oraşul Suceava. Tatăl său este evacuat din Spitalul Suceava, după ce i se amputase un picior şi moare în timpul evacuării, iar mama sa se stinge la Şargorod (guvernământul Transnistriei), în februarie 1942. După 1944, este farmacist şef al Depozitului de medicamente din judeţul Neamţ, apoi farmacist diriginte la Farmacia nr. 13 din Piatra-Neamţ, coordonator al raionului Piatra-Neamţ şi reprezentant al Oficiului farmaceutic Bacău pentru unităţile farmaceutice din raion. A fost peşedintele Comitetului sindical raional.

Farmacistul locotenent-colonel (rez.) **Leon Stern** s-a născut la Paşcani, în 1884. Tatăl său, Iancu Stern, a fost veteran al Războiului pentru Independenţă, după cum ne arată documentul de mai jos:

Certificat nr. 2886

Noi, Primarul Comunei Urbane Paşcani, din judeţul Baia,

Potrivit cererii făcute acestui oficiu de către dl Leon Iancu Stern, farmacist din Tg.-Neamţ, născut în comuna Paşcani, în anul 1884, prin petiţia nr. 2686,

Certificăm că sus-numitul este fiul veteranului Iancu Stern, din războiul 1877-1878, după cum se constată din diploma de încetăţenire a numitului Iancu Stern, sub no. 854 din 1879.

Drept care i s-a eliberat acest certificat.

Primar (indesc.)

Absolvent al Facultăţii de Farmacie din Geneva, obţine dreptul de liberă practică în 1910. A lucrat la Geneva, venind apoi în ţară, unde este diriginte şi proprietar al farmaciei „La Coroana lui Ştefan cel Mare", din Tg.-Neamţ. În acest oraş, fondează societatea filantropică „Salvarea". Participă la Războiul pentru Întregirea României (1916-1918). În 1918, este membru al filialei din Tg.-Neamţ al Uniunii Evreilor Pământeni. În 1921, înfiinţează „Banca Comerţului - societate anonimă", al cărei preşedinte este. În 1926, devine membru al Camerei de Comerţ din judeţul Neamţ, făcând parte din consiliul de conducere al Camerei. În 1927, este membru al Consiliului comunal Tg.-Neamţ. În 1925, intră în comitetul Şcolii Israelito-Române din localitate.

Dr. PINCU PASCAL

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

Cap. 4

R. Adrian, **Învăţământul pentru studenţii evrei medicinişti în timpul războiului**, în „Revista Cultului Mozaic", XXIV (1980), nr. 455 din 1 mart., p. 2.

„Almanahul medicinei", I (1924), Societatea de editură medicală culturală - Bucureşti.

„Anuarul medical al României - 1938", Editura Aesculap, Bucureşti.

„Anuarul medicilor - 1948", M.O. Imprimeria centrală, Bucureşti, 1948.

A. Arie, **Şcoli superioare evreieşti, unicc în Europa bântuită de fascism**, în „Revista Cultului Mozaic", XXXV (1990), nr. 694 din 15 iun., p. 7.

A. Axelrad, **Popa şi ovreiul**, în „Curierul israelit", XXX (1937), nr. 29 din 5 oct., p. 3.

G. Barbu, **Arta vindecării în Bucureştii de odinioară**, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

G. Brătescu, **Concepţia despre igienă a lui Iacob Felix**, în „Igiena", XIX (1970), nr. 12 din dec., p. 705-710.

G. Brătescu, **Grija pentru sănătate**, Editura Medicală, Bucureşti, 1988, p. 44-45.

N. Cajal, **Gânduri despre tatăl meu la 100 de ani de la naşterea lui**, conferinţă din 14 oct. 1985 la Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România (manuscris).

N. Cajal, **Dr. Gabriel Barbu-Feldman**, în „Revista Cultului Mozaic", XXXI (1987), nr. 628 din 1 aug., p. 1-6.

N. Cajal, **Despre primii medici evrei în ţara noastră**, conferinţă din 27 aug. 1992 la Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România (manuscris).

P. Cernovodeanu, **Date de interes medical din catagrafia oraşului Bucureşti de la 1838**, în vol. ***Din tradiţiile medicinei şi ale educaţiei sanitare***, Editura Medicală, Bucureşti, 1978, p. 205-207.

Colegiul medicilor - Asociaţia profesională a medicilor evrei - Secţia Ilfov - **Indice alfabetic al medicilor evrei înscrişi în Asociaţia Ilfov**, Bucureşti, 1943.

P. Cortez, **Un neobosit luptător pentru dreptate şi adevăr, doctorul Sandu Lieblich**, în vol. ***Apărarea sănătăţii ieri şi azi***, Editura Medicală, Bucureşti, 1984, p. 377-380.

Gh. Crăinicianu, **Literatura medicală românească**, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1907.

Elena Dima şi Cora Barbu, **Dr. Gabriel Barbu - Biobibliografie**, Bucureşti, 1992.

Dr. doc. Adelina Derevici, în „Revista Cultului Mozaic", XXXI (1987), nr. 619 din 15 mart., p. 4.

Dr. Rubin Bărbuţă, în „Revista Cultului Mozaic", XXXI (1987), nr. 630 din 15 sept., p. 4.

E. Dorian, **Dr. I. Felix, primul igienist român**, în vol. ***Din trecutul nostru ştiinţific***, Editura Medicală, Bucureşti, 1955, p. 3-24.

I. Dorobanţu, **În amintirea doctorului Petre Penciu**, în vol. ***Apărarea sănătăţii ieri şi azi***, Editura Medicală, Bucureşti, 1984, p. 507-510.

M. Dumitru şi Em. Dumitrescu, **Alexandru Cociu, un medic solidar cu comunarzii, participant la Războiul pentru independenţa României**, în vol. ***Retrospective medicale***, Editura Medicală, Bucureşti, 1985, p. 309-311.

B. Duţescu şi N. Marcu, **Iuliu Ghelerter**, în vol. ***Din tradiţiile medicinei şi ale educaţiei sanitare***, Editura Medicală, Bucureşti, 1978, p. 573-575.

Evreii faţă cu ţara în război, în „Anuar pentru israeliţi", II (1878-1879), p. 93-94.

I. F. Georgescu-Vâşte, **Paul Pruteanu, istoriograf al spitalelor**, în vol. ***Spitale vechi şi noi***, Editura Medicală, Bucureşti, 1976, p. 421-426.

I. F. Georgescu-Vâşte, **Doctorul Ygrec - om de cultură şi educator sanitar**, în vol. ***Trecut şi viitor în medicină***, Editura Medicală, Bucureşti, 1981, p. 535-544.

I. Ghelerter, **Studiile lui Ştefan Stâncă la Facultatea de Medicină din Bucureşti**, în vol. ***Din istoria medicinei româneşti şi universale***, Editura Academiei, Bucureşti, 1962, p. 423-433.

Eug. Glück, **Medici evrei din Transilvania**, în „Revista Cultului Mozaic", XXIX (1984), nr. 561 din 1 octombrie, p. 5.

Eug. Glück, **Aspecte din contribuţia medicilor evrei la dezvoltarea activităţii curative în Transilvania**

https://biblioteca-digitala.ro

în secolele XVI-XVII, în „Revista Cultului Mozaic", XXIX (1985), nr. 367-368 din 1-15 ian., p. 10.

V. Gomoiu (cu Gh. Gomoiu şi Maria V. Gomoiu), **Repertor de medici, farmacişti, veterinari (personalul sanitar) din ţinuturile româneşti**, vol. I, Tip. Presa, Brăila, 1938; adaos la vol. I, Tip. Cultura, Bucureşti, 1941.

M. A. Halevy, **Le rôle d'Isaac-Beg, médecin et ambassadeur de Uzun-Hassan, en Moldavie et dans les pays voisins**, communication présentée au XV-e Congrès international d'histoire de la médecine - Madrid, sept. 1956 [Bucureşti, 1956].

M. A. Halevy, **Médecins juifs d'origine hispano-portugaise dans les Pays roumains**, în „Revue d'histoire de la médecine hébraïque", XXXIV (1957), nr. 35, p. 21-30.

Fl. Hera, **Doctorul Iuliu Baraş, medicul şi omul**, în vol. **Retrospective medicale**, Editura Medicală, Bucureşti, 1985, p. 277-281.

Corneliu Ionescu, **Primii dentişti din Ţara Românească (1828-1859)**, în „Viaţa medicală", XXXV (1987), nr. 6 din iun., p. 139-143.

Corneliu Ionescu, **Prima lucrare de stomatologie în limba română (1828)**, în „Igiena", XXXVIII (1989), nr. 5 din sept.-oct., p. 469-476.

N. Iorga, **Istoria evreilor în ţările noastre**, în „Analele Academiei Române", Mem. Secţiei ist., XXXVI (1913), nr. 7.

Istoria medicinei româneşti (redactori V. L. Bologa, G. Brătescu, B. Duţescu, Şt. M. Milcu), Editura Medicală, Bucureşti, 1972.

Istoria ştiinţelor în România - Medicina (redactori Şt. M. Milcu şi B. Duţescu), Editura Academiei, Bucureşti, 1980.

S. Izsák, **Dr. Iuliu Baraş, un mare popularizator al ştiinţelor naturii**, Editura Medicală, Bucureşti, 1956.

Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România, Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, Bucureşti, vol. I, 1986; vol. II/1, 1988; vol. II/2, 1990.

Învăţământul medical şi farmaceutic din Bucureşti (redactori T. Ilea, I. Ghelerter, B. Duţescu, C. I. Bercuş), I.M.F. Bucureşti, Bucureşti, 1963.

Iudith Kahana-Moscu, **Un medic militant revoluţionar în Transilvania interbelică (dr. E. Kahana)**, în vol. ***Momente din trecutul medicinei***, Editura Medicală, Bucureşti, 1983, p. 791-794.

B. Lăzăreanu, **Doctorul Paul Marcovici**, în „Presa dentară", I (1921), nr. 4-5 din iul.-aug., p. 66.

Al. Manolescu, **Contribuţia medicilor evrei. Răspuns dlui Al. Vaida-Voevod**, în „Curierul israelit", XXVII (1935), nr. 18 din 19 mai, p. 3.

L. Mayersohn, **Evreii în medicină**, Societatea culturală „Saron", Bucureşti, 1915.

L. Mayersohn şi M. A. Halevy, **Médecins juifs dans les Pays Roumains du XIVe au XVIIIe siecle, în IXe Congrès d'histoire de la médecine. Comptes-rendus**, Bucureşti, 1932, p. 321-324.

[L. Mayersohn], **Evreii în ştiinţa românească**, în „Curierul israelit", XXX (1937), nr. 23 din 20 iun., p. 6.

M. Şorar, **Dr. Karpel Lippe - 150 de ani de la moarte**, în „Revista Cultului Mozaic", XXV (1980), nr. 467 din 15 sept., p. 6.

I. M. Ştefan, **Colegiul Onescu**, în „Revista Cultului Mozaic", XXIII (1977), nr. 392 din 1 iun., p. 6.

I. M. Ştefan, **Contribuţii ale evreilor bucureşteni la ştiinţele exacte şi tehnice din România**, în „Revista Cultului Mozaic", XXXVI (1991), nr. 727-728 din dec., p. 6.

Sanda Văleanu, **Aurel Avramovici, directorul revistei „Bucureşti medical"**, în vol. ***Retrospective medicale***, Editura Medicală, Bucureşti, 1985, p. 553-556.

N. Vătămanu, **Petru Rareş şi doctorul Froim**, în vol. ***Voievozi şi medici de curte***, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972, p. 79-89.

N. Vicol, **Cartea de aur a ofiţerilor sanitari şi a personalului morţi pentru patrie (1916-1920)**, Editura Cultura, Bucureşti, [1932].

Au oferit informaţii dr. doc. B. Barhad, acad. prof. dr. doc. N. Cajal, dr. Al Cerbu, dr. Yolanda Copelovici, dr. E. Costiner, prof. dr. doc. M. Cotrău, prof. dr. S. Izsák, dr. A. Petrescu, A. Reiner, prof. dr. doc. M. Saragea, dr. doc. V. Săhleanu, M. Spielmann şi alţii.

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a III-a

DISCIPLINE SOCIAL-UMANISTE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. LINGVISTICĂ ŞI FILOLOGIE

Contribuţiile cercetătorilor evrei din România în domeniul lingvisticii şi al filologiei se manifestă începând cu ultimele decenii ale secolului trecut, în chiar perioada de constituire, atât în ţara noastră, cât şi pe plan european, a lingvisticii ca ştiinţă de sine stătătoare, separată de filologie şi cu specializarea, ca discipline independente, a diferitelor ei ramuri. Prin orientările lor, în tot cursul istoriei, ei s-au încadrat în curentele care, rând pe rând, au dominat ştiinţa limbii în ultima sută de ani: neogramatic, sociologic, structuralist, generativist.

Lucrările elaborate de lingvişti şi filologii evrei din România impresionează atât prin cantitatea, cât şi prin varietatea domeniilor abordate. Profesori sau cercetători, ei au adus contribuţii valoroase - atât sub aspect teoretic, în domeniul teoriei limbii sau al studiului limbii materne şi al limbilor străine, cât şi în cel aplicativ - prin manuale, dicţionare şi îndreptare destinate şcolii şi publicului larg.

Din mulţimea de lingvişti şi filologi evrei din România se detaşează câteva personalităţi care, la timpul respectiv, au devenit nume de referinţă în cadrul disciplinei lor, pe plan naţional sau european, ca promotori ai unor noi direcţii de cercetare sau chiar ai unor noi discipline.

Cum este şi firesc, un loc important în activitatea lor l-a ocupat studiul limbii române, în variatele ei aspecte sincronice şi diacronice.

În domeniul studiului sunetelor, a prevalat interesul pentru **fonetica istorică**. Printre primele abordări ştiinţifice ale domeniului sunt studiile lui **M. Gaster** referitoare la consoanele guturale (1870) şi cele ale lui **H. Tiktin** privitoare la întreg inventarul fonetic (1884, 1886, 1890). **I. A. Candrea** a urmărit evoluţia consonantismului românesc de origine latină (1902), iar **Al. Graur** - transformarea, pe teren românesc, a unor grupuri consonantice din latină (1935).

Al. Graur, în colaborare cu Al. Rosetti, a stabilit inventarul fonologic al limbii române, una dintre primele lucrări de aplicare a structuralismului (1938).

Pe baza inventarului fonologic al limbii române, **S. Marcus** a aplicat metode matematice în studiul consonantismului (1960), a prezentat un model matematic al fonemului (1963, 1966), fiind iniţiatorul, pe plan internaţional, al unor atare cercetări.

Printre lingvişti care au adus argumente în favoarea unei **ortografii** fonetice a limbii române s-a aflat şi **H. Tiktin** (1890). După 1950, problemele de ortografie şi punctuaţie au stat în atenţia lui **Al. Graur** - care a alcătuit un mic tratat pentru uzul publicului larg (1974) - şi a lui **J. Byck**, care a participat la redactarea dicţionarelor ortografic (1953), ortoepic (1956) şi a îndreptarului de punctuaţie a limbii române (1956).

Bazele studiului **semantic** al limbii române au fost puse prin lucrarea de licenţă a lui **L. Şăineanu** (1887), una dintre primele cercetări de semantică pe plan european. În ea, studiul evoluţiei sensurilor se face în strânsă legătură cu viaţa şi mentalitatea vorbitorilor, printr-o orientare sociologică ce conferă cercetării o bază ştiinţifică şi interpretări care nu şi-au pierdut valabilitatea.

În cadrul aceluiaşi domeniu, **F. Hasan** s-a ocupat de aspecte ale omonimiei în română (1960), iar **L. Wald** a relevat comportamentul morfologic diferit al abstractelor negative din română în raport cu antonimele lor (1983).

În domeniul **lexicologiei române**, sunt de remarcat studiile lui **J. Byck** privitoare la istoria vocabularului ştiinţific şi tehnic în secolul al XVIII-lea (1954) şi contribuţia lui **I. Fischer** despre formarea cuvintelor în română, pe fondul limbilor romanice, în lexiconul colectiv apărut la Tübingen (1989). **Al. Graur** a publicat prima lucrare de sinteză asupra fondului principal lexical al limbii române (1954 şi 1957) - analizat sub multiple aspecte: statistic, etimologic, semantic şi morfologic -, în care a definit şi delimitat sfera acestei noţiuni, luată ca bază în multe alte lucrări cu orientare teoretică şi practică. Conceptul de fond principal lexical a fost analizat, dintr-un unghi propriu, şi de **I. Fischer** (1958).

Problemele **etimologiei** au constituit o

https://biblioteca-digitala.ro

preocupare a multor lingvişti evrei. În acest domeniu complicat şi controversat, cel mai supus unor interpretări arbitrare sau subiective, cu implicaţii de ordin istoric şi sociologic, ei s-au ferit de idei preconcepute şi s-au străduit în permanenţă să aplice metode ştiinţifice care să asigure veridicitatea interpretărilor.

Numeroase clarificări şi soluţii noi, unele deosebit de ingenioase şi susţinute cu argumente convingătoare, care le-au făcut acceptate până astăzi, au adus **M. Gaster**, **L. Şăineanu**, **I. A. Candrea**, considerat şi în prezent unul dintre cei mai buni etimologi, calitate dobândită atât prin buna cunoaştere a numeroase limbi vechi şi moderne, cât şi printr-o deosebită capacitate de interpretare a datelor. El a fost urmat, în acest domeniu, de **Al. Graur**, care, pe baza unui remarcabil simţ al limbii şi a unei temeinice pregătiri de specialitate (limbi clasice, română, lingvistică generală), a elaborat numeroase studii şi articole, precum şi două volume intitulate *Etimologii româneşti* (1963) şi *Alte etimologii româneşti* (1975), oferind interpretări noi în determinarea originii a numeroase cuvinte româneşti al căror etimon era fie considerat necunoscut, fie greşit postulat.

Unele contribuţii în sfera etimologiei române au adus şi **F. Hasan** şi **L. Fischer** (1979).

În domeniul **onomasticii** româneşti, **I. A. Candrea** s-a ocupat, în câteva studii, de poreclele la români (1894-1895) şi de onomastica Olteniei (1936), iar **Al. Graur** a acordat un spaţiu larg onomasticii româneşti în lucrarea sa, cu caracter general, *Nume de persoane* (1965). Problemele **toponimiei** româneşti au constituit o preocupare a lui **M. Gaster** şi, mai ales, a lui **I. A. Candrea**, care a participat, cu o contribuţie importantă, la alcătuirea unor dicţionare toponimice premiate de Societatea Geografică Română (1896, 1897), a publicat studii privitoare la toponimia Olteniei şi a Banatului (1928, 1933, 1935). Acelaşi lingvist a relevat toponime de origine română în zone limitrofe din afara României (1900) şi a publicat cursuri universitare axate pe problemele teoretice şi metodologice ale toponimiei româneşti.

Lexicografia românească, reprezentată atât de dicţionare de uz curent (explicative sau bilingve), cât şi de lucrări destinate specialiştilor, a beneficiat de contribuţia rodnică a numeroşi lingvişti evrei. În 1886, **A. Steinberg** a publicat unul dintre primele dicţionare pentru marele public, în care explica sensul neologismelor din română. Dicţionare bilingve german-român (1887) şi român-german (1889) a publicat **L. Şăineanu**. Între anii 1895 şi 1925, au apărut, în fascicole, cele trei volume ale valorosului dicţionar român-german al lui **H. Tiktin**, care reuneşte calităţile unui dicţionar explicativ, de traducere, istoric şi etimologic. El cuprinde întregul lexic românesc din epocă sub aspect sincronic (dialectal) şi diacronic (pe epoci), cu un inventar de circa 35 000 de cuvinte extrase din peste 550 de texte din toate epocile şi din toate stilurile. Lucrarea, de o deosebită ţinută ştiinţifică prin corectitudinea definiţiilor (date în germană), prin indicaţiile gramaticale şi de frecvenţă, corecta alegere a citatelor şi a numeroase unităţi frazeologice, este consultată şi astăzi cu folos de cercetători de la noi şi de peste hotare.

Printre dicţionarele explicative ale limbii române, pe primul loc s-a aflat, timp de o jumătate de veac, *Dicţionarul universal al limbii române* (1896) al lui **L. Şăineanu** - reeditat de opt ori până în 1943 -, care se remarcă prin calitatea definiţiilor, fineţea analizelor semantice, numărul mare de neologisme consemnate şi explicate, ilustrarea prin exemple bine alese şi unele indicaţii etimologice, în marea lor majoritate corecte. El a fost urmat de dicţionarul enciclopedic ilustrat al limbii române, publicat de **I. A. Candrea** în 1931 - considerat, până la sfârşitul deceniului al şaselea, cel mai bun dicţionar explicativ al limbii române.

Se mai cuvin menţionate activitatea lui **Al. Graur** şi a **Luciei Wald** în comisia de etimologie a Dicţionarului academic al limbii române, precum şi instructivele dicţionare de diverse tipuri, destinate publicului larg, publicate de **Al. Graur**.

Gramatica descriptivă a limbii române a constituit, de asemenea, o preocupare constantă a multor lingvişti evrei. Prin originalitate, se

https://biblioteca-digitala.ro

detaşează, în primul rând, gramatica lui **H. Tiktin** (I-II, 1891-1893), cu multe elemente inovatoare, remarcabilă prin analiză subtilă şi interpretare, prin armonioasa îmbinare a aspectelor teoretice cu cele aplicative, prin indicaţiile normative şi introducerea unei terminologii noi, moderne. A fost relevată anticiparea, de către Tiktin, a analizei de tip structural, prin procedeul sintezei figurate sub formă de scheme arborescente. Mult utilizată pentru caracterul ei ştiinţific şi, totodată, didactic, a fost reeditată în mai multe rânduri, ultima oară de către I. A. Candrea, în 1945. Tot **H. Tiktin** a compus, pentru uzul străinilor, în limba germană, o descriere a foneticii şi gramaticii române (1888), precum şi un manual universitar (1905).

În acelaşi scop, **L. A. Candrea** a publicat, la Paris, în franceză, un curs complet de gramatică a limbii române (1900).

În numeroase studii şi articole, **Al. Graur** a abordat o problematică foarte variată de morfologie şi sintaxă a limbii române, detaşându-se contribuţiile referitoare la genul personal (1945), verbele reflexive (1938, 1945), întrebuinţarea timpurilor (1951, 1955), diateze (1961), părţile principale ale propoziţiei (1962), sintaxa propoziţiilor principale (1956) etc.

Într-o serie de articole şi studii, **J. Byck** - singur sau în colaborare cu **Al. Graur** - a adus numeroase soluţii şi interpretări noi în domeniul verbului şi a relevat valenţele stilistice ale unor trăsături morfologice sau procedee sintactice, cercetări apreciate pentru fineţea analizei şi un deosebit simţ al limbii. **J. Byck** şi **Al. Graur** au adus o contribuţie esenţială în conducerea activităţii colectivului care a elaborat *Gramatica limbii române* (1954), de sub egida Academiei, precum şi în coordonarea seriei de volume *Studii de gramatică*, conducând la elucidarea a numeroase aspecte nerelevate sau controversate şi la elaborarea unei ediţii revizuite şi perfecţionate a *Gramaticii* (1963).

În domeniul morfologiei şi al sintaxei limbii române contemporane, trebuie consemnate şi studiile publicate de **F. Hasan** în problema diatezei (1960) şi în aceea a complementului (1961). O preocupare constantă pentru probleme ale sintaxei limbii române a manifestat, prin numeroasele sale contribuţii, **F. Edelstein**, în articole privind construcţiile cu gerunziu (1966), propoziţia de excepţie (1970), legătura relativă (1971), în valoroasa sinteză despre sintaxa gerunziului românesc (1972), care a constituit teza de doctorat, în cercetări despre dubla subordonare în română (1981).

În cadrul susţinutei sale activităţi menite să introducă în cercetarea lingvistică românească conceptele logicii simbolice şi metodele matematice, **S. Marcus** a elaborat numeroase studii, pe material din română, prin care a propus un model logic al categoriei gramaticale elementare (1962), al genului gramatical (1962), al părţilor de vorbire (1962), un model matematic al categoriei cazului (1963).

În problema **formării cuvintelor** în limba română actuală, se pot menţiona articolele lui **I. Rizescu** cu privire la derivarea cu prefixe (1959, 1960, 1962, 1967, 1969) şi cu sufixe (1972) şi, în special, elaborarea primei lucrări de sinteză asupra compunerii în română (1970), de către **F. Hasan** (în colaborare cu F. Ciobanu).

Stilistica limbii române a beneficiat de contribuţia lui **J. Byck**, ale cărui studii în acest domeniu atestă o remarcabilă subtilitate analitică şi un deosebit simţ al nuanţelor semantice-lexicale şi gramaticale, calităţi care s-au evidenţiat în cercetarea conotaţiilor peiorative ale unor forme de feminin (1933), a valorilor stilistice ale repetiţiei în română (1934), a folosirii afective a pronumelui personal în română (1937), a unor implicaţii stilistice ale sintaxei (1939), remarcile privind stilul scriitorilor (1956), stilul presei (1960), stilul şi compoziţia (1963).

În domeniul **stilisticii poetice**, printre cercetătorii care au aplicat metode de cercetare structurală şi generativ-transformaţională se cuvine a fi citaţi **T. Pavel** (1962) şi **S. Marcus** (1970).

Printre puţinele participări ale lingviştilor evrei la cercetări în domeniul **dialectologiei** româneşti, poate fi menţionat interesul lui **H.**

https://biblioteca-digitala.ro

Tiktin pentru introducerea dialectismelor în vastul său dicţionar român-german, pentru care a alcătuit în 1886 un chestionar, precum şi studiul său, în germană, despre dialectul istro-român (1887).

Singurul lingvist evreu preocupat de dialectologia română a fost **I. A. Candrea**. El a fost la noi promotor al aplicării metodei geografiei lingvistice, a publicat prima monografie dialectală - despre graiul din Ţara Oaşului (1907). Tot I. A. Candrea a alcătuit un atlas lingvistic al Banatului, o serie de studii despre megleno-română, însoţite de un glosar şi de o culegere de texte (1923-1925); în colaborare cu Ov. Densusianu şi Th. Speranţia, a adunat texte din toate regiunile locuite de români, publicate sub titlul *Graiul nostru*, I-II (1906-1908). În cursuri universitare, a prezentat principiile dialectologiei cu specială privire la dialectele româneşti (1919-1920) şi cercetările în acest domeniu, analizate critic (1924) şi relaţiile dintre dialectologie şi folclorul romanic (1930).

În câteva studii (1956, 1958, 1960), **Al. Graur** a formulat un punct de vedere propriu asupra raporturilor dintre limbă şi dialect, cu aplicare la idiomurile romanice de la sudul Dunării (aromân, megleno-român, istro-român).

În mult dezbătuta problemă privind conceptul de limbă literară, se cuvin menţionate clarificările aduse de **Al. Graur** şi **J. Byck** - delimitarea sferei acestei noţiuni, raporturile limbii literare cu limba naţională şi cu limba populară.

În legătură cu *istoria limbii române* şi *gramatica istorică*, evoluţia inventarului şi a structurii limbii române la diversele ei nivele s-a aflat în centrul atenţiei celor mai de seamă cercetători de la noi, de la constituirea lingvisticii ca ştiinţă. Între aceştia s-au aflat şi **M. Gaster**, **L. Şăineanu**, **I. A. Candrea**, **Al. Graur**, **I. Fischer** şi alţii, ale căror contribuţii s-au axat, în principal, pe trei aspecte: fondul latin al limbii române, influenţele străine şi direcţiile de evoluţie.

În 1883, **M. Gaster** a publicat un studiu referitor la stratificarea elementului latin în română, iar în 1888, un altul, în germană, despre elementele nelatine din română. De elementul latin al limbii române s-a ocupat şi **I. A. Candrea**, care, în teza sa de doctorat (1902), a urmărit evoluţia consonantismului în trecerea de la latină la română; ulterior (1904-1905), a publicat trei volume reunite sub titlul *Din elementele latineşti ale limbii române*.

De la începutul activităţii sale ştiinţifice, **Al. Graur** a cercetat şi explicat evoluţia unor sunete şi grupuri de sunete din latină în română şi a propus numeroase corectări româneşti la dicţionarul etimologic al limbilor romanice al lui Meyer-Lübke. Tot Al. Graur a formulat ipoteze noi în unele aspecte referitoare la substratul limbii române, a precizat locul limbii române printre limbile romanice (1965). După publicarea, în câteva limbi de mare circulaţie, a unui studiu sintetic despre evoluţia limbii române (1965), a elaborat valoroasa şi originala lucrare *Tendinţele actuale ale limbii române* (1968).

În domeniul gramaticii istorice a limbii române, sunt bine cunoscute studiile de referinţă ale lui Al. Graur asupra articolului postpus din română (1934, 1937, 1967) şi a genului neutru (1937, 1938, 1954, 1960).

Elevul său **I. Fischer** a adus o serie de corectări în probleme de detaliu din istoria limbii române şi a contribuit, cu un punct de vedere ştiinţific argumentat, la elucidarea complexei probleme privind aspectul lingvistic al romanizării Daciei (1978). Un aport de seamă al aceluiaşi cercetător îl reprezintă capitolele pe care le-a redactat pentru vol. al II-lea din *Istoria limbii române* (1969).

În sfera tematică a influenţelor străine asupra limbii române, se detaşează contribuţia lui **L. Şăineanu** privind influenţa turcă, mai întâi în câteva articole, apoi în lucrarea capitală, în trei volume, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturii române* (1900), în care distingem două perioade ale acestei influenţe: secolele al XV-lea - al XVII-lea, când, prin intens contact între cele două popoare, au pătruns în limba română elemente devenite de uz curent, fără echivalent local, şi epoca fanariotă (sec. al XVIII-lea), cu împrumuturi în terminologia politico-administrativă.

https://biblioteca-digitala.ro

Autorul a cules un vast material din cronici şi documente, folclor şi literatură cultă, l-a analizat şi clasificat onomasiologic, pe domenii şi stiluri, a consemnat modificarea elementelor fonetice, semantice şi morfologice la adaptarea lor în română. Lucrarea, unanim apreciată de specialişti, a rămas până astăzi un material bibliografic de referinţă.

În domeniul influenţelor străine asupra limbii române, **Al. Graur** a fost printre puţinii lingvişti de la noi care au cercetat, în mod ştiinţific, împrumuturile din limba rromilor (1926, 1934, 1935, 1936).

În privinţa influenţei slave, sunt de semnalat contribuţiile lui **Al. Graur** (1947) şi ale lui **I. Rizescu** (1965, 1968) şi, cu specială referire la împrumuturi din rusă, cele ale lui **S. Weinberg** şi **E. Tauberg**.

Anii 1870-1918 sunt consideraţi epoca de aur a **filologiei române**. Printre lucrările realizate, se numără şi câteva aparţinând unor cercetători evrei.

O lucrare a cărei valoare s-a menţinut până astăzi este culegerea de texte vechi datorată lui **M. Gaster**. În 1891, învăţatul evreu a publicat, în două volume, un material pe care l-a adunat şi selectat timp de zece ani, l-a transcris cu alfabet latin, l-a analizat şi interpretat. El constă din fragmente semnificative din peste 200 de monumente de limbă română aparţinând perioadei secolelor al XVI-lea - al XIX-lea (1830), tipărite sau în manuscris, texte de o mare varietate stilistică şi dialectică, ordonate cronologic. Însoţită de o introducere documentată şi de un glosar, lucrarea este consultată cu folos şi în prezent.

Una dintre primele ediţii ştiinţifice ale unui text din secolul al XVI-lea a fost efectuată de **I. A. Candrea**, care a publicat, în 1916, *Psaltirea scheiană* - ediţie considerată de Al. Rosetti ca fiind piatra unghiulară a studiilor asupra românei vechi, atât prin acurateţea transliterării, cât şi prin studiul introductiv şi glosar. Tot I. A. Candrea a publicat, în 1900, o culegere conţinând cele mai vechi monumente de limbă românească, precum şi un studiu despre limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea (1916).

Elev al lui I. A. Candrea, **J. Byck** i-a continuat opera de filolog. În 1930, el a publicat o antologie de texte româneşti vechi, prin care a făcut cunoscut un sistem propriu de transliterare a alfabetului chirilic şi o metodă de studiere comparativă a unor texte înrudite. În 1943, a apărut, fără consemnarea numelui său, monumentala ediţie a *Cazaniei lui Varlaam* (1643), apreciată de specialişti ca superioară ediţiei lui I. A. Candrea, ca model neegalat până atunci. Acelaşi autor a publicat ediţii critice ale unor opere literare din trecut, precum şi studii referitoare la aspecte teoretice şi metodologice ale filologiei române.

Din generaţia următoare pot fi menţionate numele lui **I. Rizescu**, editor, în 1971, al *Pravilei notarului Lucaci* (1581) şi **I. Fischer**, care a dat o ediţie ştiinţifică a operei lui Gr. Alexandrescu (1956).

Un alt domeniu în care, după 1944, numeroşi cercetători evrei din România şi-au înscris numele a fost cel al studiului **limbilor străine moderne**.

În cadrul limbilor **romanice**, studiul **limbii italiene** a beneficiat, timp de mulţi ani, de rodnica activitate, unanim recunoscută, a **Ninei Façon**, autoare a unor studii de bază privitoare la istoria limbii italiene (1959, 1962, 1968), a unei gramatici istorice a acestei limbi (1963), coordonatoare a lucrărilor la dicţionarul italian-român (1963, 1971). În cadrul activităţii sale de traducătoare, pe primul loc se situează monumentala ediţie, în limba română, a operelor lui G. B. Vico, *Autobiografia* şi *Principi di scienza nuova*, cu un amplu studiu introductiv şi un impresionant aparat critic, de peste 200 de pagini. Ca profesor universitar, ea a pus bazele şcolii româneşti moderne de italienistică.

În domeniul predării **limbii spaniole**, se înscrie activitatea depusă de **Renée Jerusalmi**, care a publicat un manual (1965) şi o culegere de texte (1969, în colaborare), precum şi un studiu de lexicologie contrastivă spaniol-român (1972).

Ileana Constantinescu şi-a axat interesul asupra unor materiale necesare procesului de

https://biblioteca-digitala.ro

predare a **limbii franceze** studenţilor economişti (1987, 1989); în teza sa de doctorat, a studiat influenţa engleză asupra lexicului economic francez (1980).

În domeniul **germanisticii**, trebuie consemnată contribuţia la studiul **limbii engleze**, adusă, în numeroase lucrări, de **E. Iarovici**, printre care o istorie a limbii engleze (1970, 1973), o carte despre engleza americană (1971), articole referitoare la conversiunea în engleza veche (1962), medie (1963) şi modernă (1966), analiza particularităţilor variantei americane a limbii engleze (1961, 1976), analize contrastive privind engleza şi româna (1972, 1974), utile atât pentru procesul de învăţământ, cât şi pentru traduceri, problemă căreia i-a consacrat câteva studii (1962, 1976); menţionăm şi participarea ei la lucrările colective de bază - gramatica şi dicţionarul limbii engleze (1962, 1974). Printre autorii gramaticii limbii engleze în două volume (1962), se numără şi **Paula Iancovici**.

O abordare de pe poziţiile lingvisticii descriptive algebrice a omonimiei şi a categoriilor gramaticale din engleză a prezentat, în 1973, **S. Marcus** (în colaborare cu Veronica du Feu).

În domeniul **slavisticii**, cu excepţia câtorva cercetări privind influenţa slavonei asupra limbii române vechi ale lui **L. Şăineanu** (1878) şi, în vremea noastră, cele ale lui **S. Weinberg** privind caracteristici ale slavonei de pe teritoriul românesc, majoritatea contribuţiilor aduse de lingviştii evrei se referă la contacte recente ale românei cu **limbile slave** şi în special cu **limba rusă**. O activitate susţinută în acest domeniu au depus **S. Weinberg** şi **S. Wolf**, care s-au ocupat de variate aspecte ale interferenţei lingvistice slavo-române în studii contrastive româno-bulgare (1982) şi româno-ruse (1958, 1969, 1983); despre contactul cu limbile slave de răsărit au scris şi **E. Tauberg** (1961) şi **P. Schveiger** (1969).

Tot **S. Weinberg** a publicat analize privind probleme de semantică şi morfologie a verbului rus (1975) şi s-a preocupat de didactica limbilor moderne, în special în predarea limbii ruse (1975), ca şi **S. Wolf**.

Un subiect mai puţin tratat în epocă - acela al identificării şi al interpretării elementelor româneşti din limbile slave - a fost tratat de **L. Şăineanu** şi de **I. A. Candrea**.

În domeniul limbii **maghiare**, este de consemnat preocuparea **Friedei Edelstein** privind aspectul verbal (1955) şi contribuţia sa la elaborarea dicţionarului român-maghiar (1964).

Orientalistica românească a fost ilustrată de câţiva cercetători care, fiecare în specialitatea sa, au fost - sub diverse aspecte - promotori în acest domeniu. Bazele studiului influenţei **turceşti** asupra limbii române au fost puse de **L. Şăineanu**, într-o lucrare de tinereţe din 1885, continuată de studii parţiale şi de opera sa de referinţă din 1900, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturii române*. (Despre orientalişti evrei din România - vezi şi nota de la pag. 256).

Arabistica a fost întemeiată - ca disciplină de studiu - în 1958, la Universitatea din Bucureşti, de **Yves Goldenberg**. El a predat primele cursuri de limba arabă contemporană, istoria limbii arabe, istoria culturii şi a civilizaţiei arabe, gramatica comparată a limbilor semitice şi a format primele generaţii de arabişti din ţara noastră. Y. Goldenberg a publicat studii privitoare la activitatea de arabist a lui T. Cipariu (1962) şi la manuscrisele arabe aflate în biblioteca acestuia (1971), articole despre unele scrieri româneşti referitoare la Coran şi la Islam (1972), despre raporturile dintre araba neoclasică, literară şi idiomurile arabe vorbite (1969), a prezentat comunicări despre manuscrise arabe din Dobrogea (1970), despre traducerea românească a Coranului (1970), precum şi observaţii privind traducerea în arabă a unor texte din scriitori români (1971).

Sinologia a fost introdusă ca disciplină universitară, în 1956, prin activitatea neobosită de pionierat depusă de **Toni Radian**, care, în decurs de peste trei decenii, s-a impus ca dascăl şi specialist de necontestat în domeniul **limbii chineze**. Ea a inaugurat în România cursurile de filologie şi lingvistică chineză, în toată varietatea

https://biblioteca-digitala.ro

lor (fonetică, scriere, lexicologie, gramatică), axându-şi preocupările asupra procesului de învăţământ, într-un domeniu deosebit de dificil şi în care nu avea predecesori. T. Radian a publicat un studiu referitor la unele aspecte ale împrumutului lexical în chineză (1970), un foarte util dicţionar chinez-român de termeni lingvistici (1976), precum şi numeroase traduceri exemplare din beletristica chineză.

Elevul ei **B. Wechsler** - cercetător şi apoi cadru universitar - i-a continuat activitatea la catedră, unde a predat cursuri de limba şi cultura chineză. El a alcătuit şi publicat (1964) norme unitare privind transcrierea limbii chineze în alfabet latin (necesare în special pentru toponime şi antroponime) şi a analizat unele aspecte ale structurii limbii chineze (1965).

Studiul **limbilor africane** a fost iniţiat la noi în 1961 (şi încheiat prin prematura ei moarte în 1983) de către **Iulia Marian**, singura cunoscătoare - prin studii făcute la Leningrad - a acestui domeniu. Ea a predat, la Universitatea din Bucureşti, cursuri de **limbile hausa, swahili şi amhara** şi a publicat numeroase materiale de uz didactic: o gramatică a limbii hausa (1977), antologii de texte în limbile hausa (1972), amhara (1974) şi swahili (1979), un dicţionar swahili-român (1979), precum şi o serie de articole despre împrumuturile engleze în hausa (1967), despre ton şi accent în aceeaşi limbă (1969); în teza ei de doctorat, a cercetat situaţia împrumuturilor lexicale în cele trei limbi africane (1971). Pentru marele public, a alcătuit un ghid de conversaţie swahili-român şi a efectuat traduceri din poezia africană.

Studiul **limbilor clasice** a fost dominat, începând din deceniul al treilea al secolului nostru, de activitatea ştiinţifică şi didactică a lui **Al. Graur**.

În domeniul **limbii latine**, s-au făcut remarcate studiile publicate încă din perioada specializării sale în Franţa. Alături de numeroase note de latină vulgară (1927, 1928, 1930), în tezele sale de doctorat el a adus interpretări noi în probleme de fonetică latină: a clarificat situaţia vocalelor **i** şi **u** în funcţie de poziţia lor în cuvânt şi în diferitele epoci istorice, a urmărit modul de transpunere, în grafia latină, a sunetului intermediar între **i** şi **u** (y) în împrumuturi din greacă (1929), a analizat caracterul expresiv al consoanelor geminate nerezultate din asimilări (1929) şi a explicat modul de formare a consoanei **ţ** (ts) în latină (1970).

În cadrul morfologiei latine, a cercetat comportarea temelor nominale în **-us, -oris** (1937) şi evoluţia, pe teren românesc, a substantivelor imparisilabice latineşti (1975); a propus interpretări proprii privind formarea conjugării a IV-a în latină (1939), prezentul verbului **fero** (1950) şi semantica verbelor în **-ito** (1963), a demonstrat rolul substratului celtic în modificarea sensului unor prepoziţii latine (**ab, ad, apud, cum**) în latina din Gallia (1932), a pus în lumină o varietate de stil indirect în latină (1970). A propus soluţii noi în multe probleme controversate, privite din perspectiva teoriei limbii, a publicat note de critică de text (1950, 1962), a coordonat lucrările la vol. I, *Limba latină*, din *Istoria limbii române* (1965).

Timp de peste o jumătate de veac, a fost cel mai de seamă reprezentant şi promotor la noi al studiilor clasice, a format numeroase generaţii de profesori şi cercetători, a fost membru fondator al Societăţii de studii clasice şi redactor responsabil al revistei „Studii clasice".

O contribuţie importantă la studiul limbii latine a adus **I. Fischer**, cel mai dotat discipol al lui Al. Graur. Prin lucrările sale, a adus numeroase contribuţii, în special în sfera foneticii şi a lexicologiei latine. Dintre acestea, se cuvin citate studiile privitoare la consonantismul latin în perioada târzie (1976), la interpretarea fonologică a inventarului consonantic (1979), la asibilarea fonemului **y** (1980). Printre studiile referitoare la lexicul latin, se remarcă, în mod deosebit, sinteza publicată în *Limba latină*, vol. I din *Istoria limbii române* (1965), prima imagine de ansamblu asupra vocabularului latin, cercetat atât sub aspectul originii, cât şi al repartiţiei stilistice, capitol recepţionat deosebit de favorabil de

https://biblioteca-digitala.ro

cercetători din ţară şi de peste hotare. Specialist necontestat al domeniului, titular al cursului de lexicologie latină, el a continuat să aprofundeze acest domeniu într-o serie de articole (1971, 1972, 1973).

Un alt domeniu abordat de I. Fischer a fost cel al latinei dialectale, ale cărei trăsături a reuşit să le stabilească, prin coroborarea datelor din monumentele epigrafice cu cele rezultate din reconstrucţia romanică (1984). În această sferă de preocupări, un loc aparte l-a acordat latinei dunărene; după redactarea capitolului privitor la lexic, din vol. al II-lea al *Istoriei limbii române* (1969), în care, alături de fondul panromanic şi de inventarul termenilor latini păstraţi numai în română, a prezentat şi elementele panromanice absente din română, a realizat o foarte instructivă clasificare onomasiologică a lexicului latinei dunărene şi o descriere a derivării.

După un studiu prealabil privitor la trăsături specifice ale latinei dunărene (1982), a realizat prima sinteză asupra acestui idiom, *Latina dunăreană. Introducere în istoria limbii române* (1985).

În domeniul morfologiei latine, a publicat un studiu privitor la nominativul singular al declinării I (1985) şi prima parte a cursului universitar *Substantivul* din *Morfologia istorică a limbii latine* (1985). Pot fi menţionate şi preocupările sale referitoare la problematica împrumuturilor greceşti în latină (1980), precum şi colaborarea sa la lucrarea colectivă despre relaţiile lingvistice greco-latine în Balcani (Tübingen, 1992).

Elevă a lui Al. Graur, absolventă a secţiei de filologie clasică, **Lucia Wald** a publicat unele studii privitoare la aspecte ale lexicului şi morfologiei lui Lucreţiu (1968) şi la semiotica augustiniană, terminologia semiotică (1975), conceptul de ambiguitate (1977), analiza funcţiei expresive a semnului verbal (1978), raportul dintre **signum-designatum** (1979). A colaborat la redactarea *Tratatului de istoria limbii române*, vol. I, *Limba latină* (1965), cu capitole de morfologie şi sintaxă. A relevat, într-un studiu, concordanţele dintre interpretarea logică şi cea istorică a sistemului cazual din latină (1983) şi a cercetat terminologia latină pentru noţiunea de cuvânt (1990). În lucrările sale, a încercat să aplice, în studiul limbii latine, unele orientări sau metode ale lingvisticii moderne structurale, generative sau ale semioticii.

Cercetătoare şi cadru didactic universitar la Cluj, **Frieda Edelstein** şi-a axat studiile asupra unor probleme de sintaxă latină: construcţia nominativ cu infinitiv (1971), acuzativul cu infinitiv cu dubla subordonare (1975), propuneri de clasificare a atributului substantival (1976), analiza circumstanţialei restrictive din latină (1980), acuzativul extensiunii în spaţiu (1960), atestând o temeinică pregătire teoretică şi o bună cunoaştere a textelor.

În sfera **limbii vechi greceşti**, sunt de reţinut contribuţiile etimologice ale lui **Al. Graur** (1964). În cadrul preocupărilor sale privind istoria limbii greceşti, **I. Fischer** a inaugurat la noi, chiar de la primele încercări pe plan european, studiile de micenologie, domeniu în care a publicat interpretări proprii, unanim apreciate.

Domeniul dificil al reconstrucţiei unor trăsături sau elemente ale unor limbi indo-europene dispărute a fost abordat de **Al. Graur**, cu aplicare la domeniul tracic (1927, 1938). În aceeaşi direcţie se înscriu valoroasele cercetări ale lui **I. Fischer**, care, într-o serie de studii (1958, 1960), a prezentat concluziile sale privitoare la raporturile genealogice postulate între limbile italice osca, umbriana, veneta, precum şi la interpretarea monumentelor lor epigrafice. Acelaşi cercetător a adus clarificări în domeniul fonologiei acestor limbi - sistemul vocalic al limbii osce, corelaţiile consonantice în unele limbi „mediteranene", randamentul funcţional al oclusivelor în limbile italice şi în miceniană etc. (1952, 1970) -, aplicând principii metodologice ferme şi clare într-un domeniu extrem de dificil şi, de aceea, puţin abordat.

În cadrul cercetărilor privind reconstrucţia **limbii indo-europene comune**, se înscriu contribuţiile metodologice ale lui **Al. Graur**

https://biblioteca-digitala.ro

(1934, 1940). Aceeaşi problemă a fost tratată de **L. Wald** din diferite unghiuri: reconstrucţia limbii indo-europene a fost analizată în raporturile ei cu lingvistica generală (1977), cu istoria (1978), cu tipologia (1982/1983) şi cu semantica (1987).

Aceeaşi cercetătoare a semnalat caracterul neindo-european al celor mai vechi nume de sclavi din limbile indo-europene (1963) şi a prezentat ipoteze referitoare la înrudirile limbilor indo-europene cu alte familii de limbi (1987).

După publicarea cursului de *Fonetică indo-europeană* (1979), continând expunerea asupra inventarului fonologic al limbii comune şi a transformării lui în diferitele limbi indo-europene vechi, **L. Wald** a redactat (în colaborare cu D. Sluşanschi) o lucrare de sinteză asupra limbii şi culturii indo-europene (1987), în care, pe baza datelor oferite de limbile indo-europene vechi, se reconstituie inventarul şi structura limbii comune, al cărei vocabular (coroborat cu datele arheologice) este luat ca bază pentru reconstituirea culturii materiale şi spirituale a populaţiei care vorbea această limbă.

Domeniul la care cercetătorii evrei din România au participat în număr foarte mare şi au adus o contribuţie remarcabilă în planul filosofiei limbajului, al aplicării metodelor moderne şi al matematicii, al semioticii a fost acela al **lingvisticii generale**, sub diversele ei aspecte, pur teoretice sau cu bază în studiul unor limbi concrete. Domeniul, puţin practicat la noi în trecut, a devenit disciplină universitară în 1950, fiind reprezentat, timp de câteva decenii, de **Al. Graur** şi elevii săi; alături de el s-au impus prin originalitatea cercetării **S. Marcus** şi **H. Wald**.

Teoria limbii a fost abordată în câteva direcţii importante.

Relaţiile dintre **limbă** şi **gândire** au fost luate în considerare de **H. Tiktin** în singura sa lucrare cu caracter teoretic, *Viaţa cuvântului* (1884-1890), în care se referă la raportul dintre cuvânt şi noţiune, dintre categoriile logice şi cele gramaticale, susţinând independenţa relativă a limbii în raport cu gândirea. O lucrare specială a dedicat acestei probleme L. Şăineanu (1891), specificând că, deşi cele două fenomene prezintă diferenţe de natură şi evoluează diferit, după legi specifice, ele se află în strânsă interacţiune. Problema modului în care semnul cuvântului reflectă gândirea a fost discutată de **Al. Graur** (1966) şi de **F. Hasan** (1955).

O contribuţie esenţială la discutarea acestei probleme, în special sub aspectul rolului pe care îl are limba în formarea ideilor, a adus, prin lucrările sale, **H. Wald**. După cartea cu această temă din 1957, au urmat o serie de volume dedicate aceluiaşi domeniu şi cu titluri semnificative: *Realitate şi limbaj* (1968), *Limbaj şi valoare* (1973), *Puterea vorbirii* (1981), *Ideea vine vorbind* (1983), *Tensiunea gândirii* (1991) etc., în care a demonstrat, cu numeroase argumente şi într-un stil atractiv, că vorbirea nu este - aşa cum se afirmă îndeobşte - doar mijlocul principal de comunicare a gândurilor, dar şi mijlocul principal de formare, de constituire a lor, nu este numai haina gândirii sau vehiculul ei de la vorbitor la ascultător, dar şi însuşi fundamentul realizării formelor ei logice - noţiune, judecată, raţionament. Totodată, autorul a cercetat şi a pus în lumină modalităţile prin care limba contribuie la creşterea expresivităţii ideilor, fie direct, prin mijloacele ei stilistice, fie indirect, prin intermediul paralimbajelor (plastică, muzică, dans, teatru, cinematograf).

Problema **naturii şi a evoluţiei** limbii a fost discutată pe baze ştiinţifice de către **H. Tiktin**, cu argumente atestând o concepţie superioară ideilor ce dominau orientările din epocă. S-a apropiat de ideea că limba este un fenomen social, a cărui evoluţie progresivă se realizează în strânsă legătură cu istoria poporului care o vorbeşte; ca promotor al culturii, limba trebuie să se afle în continuă mişcare şi dezvoltare, fapt confirmat de superioritatea limbilor moderne faţă de cele vechi - româna fiind caracterizată de el drept treaptă superioară a latinei.

Teza caracterului social al limbii a fost dezbătută sub variate aspecte de **Al. Graur** (1960).

Evoluţia limbii, privită ca fenomen social

https://biblioteca-digitala.ro

specific, a fost analizată din diverse unghiuri: ca rezultat al luptei dintre vechi şi nou, de către **Al. Graur** (1960), al interacţiunii factorilor interni şi externi, de **Al. Graur** (1960) şi **I. Rizescu** (1961).

După ce, în câteva studii, **L. Wald** a urmărit procesul diferenţierii în limbă, al opoziţiei dintre nume şi verb (1967), diferenţele de ritm în evoluţia limbilor (1969), a analizat pe larg, în teza sa de doctorat, *Progresul în limbă* (1969), modul în care se produce evoluţia ascendentă a limbii, trăsăturile specifice ale progresului la diferitele nivele, aspecte privind inventarul şi reorganizarea structurii, ilustrate prin evoluţia de câteva mii de ani a limbilor indo-europene.

Legile evoluţiei limbii au fost discutate în toată complexitatea lor de **Al. Graur** (1960).

Dintre aspectele sincronice ale limbajului, au fost puse în evidenţă modalităţile de reflectare a unor categorii dialectice, precum întâmplare şi necesitate, de către **Al. Graur** (1960) şi **F. Hasan** (1959), abstract şi concret, de către **Al. Graur** (1960) şi **H. Wald** (1961), negarea negaţiei, de către **Al. Graur** (1960) şi **L. Wald** (1960).

Caracterul **sistematic** al limbii a fost cercetat atât prin prisma unor teze filosofice, cât şi sub impulsul orientărilor structuraliste.

O analiză multilaterală a fost efectuată, pentru prima oară, de **Al. Graur** (1954, 1960), care a urmărit, la toate nivelele, organizarea inventarului, mobilitatea sistemului, presiunea acestuia asupra elementelor neregulate şi influenţa reciprocă a subsistemelor - cercetare prin care a explicat, în mod unitar şi argumentat, numeroase modificări lingvistice.

I. Rizescu a evidenţiat aspecte ale sistemului lexical (1960), iar **B. Wechsler** a prezentat tipurile de subsisteme ale limbii în ierarhia lor (1966).

În privinţa problemelor de **semantică** abordate de lingvişti evrei, este de semnalat, mai întâi, interesantul studiu al lui **I. A. Candrea** despre tabu în limbă şi despre nume interzise (1927), cu exemple din cele mai diferite limbi. **I. Rizescu** a publicat o cercetare de sinteză asupra calculul lingvistic (1958). **F. Hasan** a adus contribuţii la definirea sensului lexical şi la evidenţierea caracteristicilor lui (1962) şi a propus criterii de delimitare a polisemiei de omonimie (1960). **L. Wald** a prezentat modalităţile de organizare a antonimelor (1980).

În lucrarea *Nume de persoane* (1965), **Al. Graur** a dat prima monografie de onomastică cu numeroase exemple din multe limbi vechi şi moderne şi a urmărit evoluţia formei unor antroponime din limbile clasice sau din Biblie, până în limbile actuale.

Aspecte ale proceselor de **bilingvism** şi de **interferenţă** a limbilor au fost analizate în câteva studii ale lui **Al. Graur** (1939, 1947) şi în anii din urmă, cu specială privire la contactul dintre limba română şi limbile slave, de către **S. Weinberg** (1958, 1961, 1986).

Mai consemnăm interesul lui **Al. Graur** pentru problemele teoretice ale **traducerii** (1964), precum şi valoroasele contribuţii ale lui **P. Schveiger** la studiul **patologiei vorbirii** (1966, 1968, 1970, 1972, 1973), printre puţinele apărute la noi. Despre **relaţiile lingvisticii cu alte ştiinţe** şi-a exprimat, între alţii, punctul de vedere **S. Marcus** (1973, 1974).

Interesat de **analiza limbii cu metode moderne**, formalizante, **S. Marcus** şi-a formulat, într-o serie de studii, punctul de vedere asupra eficienţei criteriului distribuţional în clasificarea cuvintelor (1962), a gramaticilor contextuale (1968), a analizei contextuale şi a operatorilor contextuali aplicaţi în cercetarea categoriilor morfologice (1968), a privit, dintr-un unghi propriu, eficienţa gramaticilor generative (1969) şi relaţia lor cu modelele analitice şi cu lingvistica generală (1969), a abordat aspecte ale sintaxei (1965, 1989) şi a definit structura proceselor de abstractizare în lingvistica modernă (1977).

În **semiotică**, observaţii pertinente referitoare la semnul lingvistic au fost formulate de **H. Tiktin** în lucrarea sa din 1889/1890, în care menţiona că raportul dintre latura fiziologică (sonoră) a cuvântului şi latura lui psihologică (semantică) este de natură socială şi nu fiziologică

https://biblioteca-digitala.ro

sau psihică şi afirma, pentru prima oară la noi, în mod explicit, caracterul arbitrar al semnului lingvistic.

Problema raportului dintre forma şi conţinutul cuvintelor a fost abordată de **Al. Graur** într-un articol din 1953 şi de **L. Wald** (1961). Analiza semiotică a laturilor componente ale semnului verbal şi a raportului dintre aspectul motivat şi cel arbitrar al acestora a fost expusă, dintr-un unghi personal, de **Al. Graur** (1954, 1960). În sfera semioticii se înscrie şi lucrarea lui **H. Wald** *Homo significans* (1970). Un studiu comparativ al principalelor sisteme de semne (verbal, gestual, grafic), cu relevarea aspectelor comune şi a celor specifice în alcătuirea şi funcţionarea lor, a efectuat **L. Wald** în lucrarea *Sisteme de comunicare umană* (1973).

O valoroasă contribuţie la dezvoltarea semioticii româneşti a adus, prin studiile sale, **S. Marcus**. În ele a fost abordată problematica simbolului (1980) şi a semnelor care au ca referent alte semne (1979), a fost definită semiotica limbajelor ştiinţifice şi au fost emise aprecieri şi judecăţi de valoare privitoare la scopurile semioticii (1986) şi la relaţiile ei cu matematica (1986) şi cultura (1989).

Lingvistica matematică a fost iniţiată la noi de către **Gr. C. Moisil** şi reprezentată cu strălucire de **S. Marcus**, ale cărui lucrări - unele prime pe plan mondial - au situat România în fruntea cercetărilor de acest fel. Dintre numeroasele sale studii, pot fi amintite acelea prin care a construit modele matematice ale unor categorii lingvistice, în sfera fonologiei limbii române (1963, 1966), a cazului gramatical (1963), a sintaxei (1965), a aplicat teoria grafelor la consonantism (1960) şi la opoziţiile lingvistice (1962) şi teoria mulţimilor la morfologie (1961, 1963), a interpretat, prin metode matematice, aspecte tipologice (1970) - aproape toate ilustrate cu materiale din limba română.

Totodată, a publicat analize, din unghiul matematicii, ale unor abordări moderne ale limbii - a gramaticii structurale (1967) şi a celei generative cu număr finit de stări (1963, 1965); din unghiul lingvisticii algebrice, a valorizat conceptele de analitic şi generativ (1967), categoriile morfologice şi analiza contextuală (1967) şi a propus metode distribuţionale algebrice în lingvistică (1977).

Deosebit de importante şi dătătoare de sugestii sunt lucrările sale de sinteză, unele traduse în numeroase limbi: *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică* (1963, 1966), *Gramatici şi automate finite* (1964).

Tot **S. Marcus** se numără printre puţinii cercetători de la noi care au abordat din unghiul **logicii simbolice** diferite aspecte ale limbii sau ale studiului ei. A construit un model logic al categoriilor gramaticale şi în special al genului (1962) şi al părţilor de vorbire (1962), al topologiei limbilor (1963), a relevat raportul logic al opoziţiilor lingvistice (1962), a raportat definiţiile lexicografice la cele logice (1970) şi a prezentat raportul dintre cele două ştiinţe (1979).

În cadrul **teoriei informaţiei**, se cuvin consemnate studiile elaborate de **P. Schveiger** (în colaborare cu J. Muthé), urmărind construirea de algoritmi în vederea traducerii automate (1960, 1963, 1965).

În acelaşi domeniu, al construirii limbilor de programare şi al analizei limbajelor formale, se înscriu studiile lui **S. Marcus** (1979, 1986, 1988).

Stilistica şi poetica au dobândit o nouă orientare prin introducerea unor metode moderne, lingvistice, semiotice sau matematice.

Domeniul acesta a fost ilustrat la noi şi prin contribuţiile aduse de **S. Marcus** şi **T. Pavel**.

S. Marcus a relevat, în mai multe studii, aspecte stilistice ale limbajului ştiinţific, în general, şi ale celui matematic, în special - structurile lui ritmice în raport cu cele ale limbajului liric (1968), metafora şi metonimia în textul ştiinţific (1975, 1990), figurile retorice (1991) -, a prezentat variatele tipuri de traducere care-i sunt proprii şi a specificat raporturile stilisticii cu semiotica şi cu teoria informaţiei (1974).

O altă serie de studii au fost dedicate limbajului poetic, privit atât în comparaţie cu cel

https://biblioteca-digitala.ro

ştiinţific (1974), cât şi prin abaterile caracteristice acestui limbaj (1968, 1970).

De o deosebită valoare sunt cercetările sale teoretice de aplicare a matematicii în sfera poeticii şi, în special, lucrarea sa devenită clasică şi tradusă în numeroase limbi *Poetica matematică* (1970).

O activitate prodigioasă în domeniul poeticii moderne a desfăşurat, în ultimele trei decenii, **Toma Pavel**, stabilit în străinătate. A publicat zeci de studii şi numeroase volume (unele abia acum traduse în română), dintre care se remarcă cele referitoare la figuri despre cuvinte (1968), sintaxa narativă (1976), stil şi expresivitate poetică (1972), poetica subiectului operei (1985), universul ficţiunii (1986, 1989), mirajul lingvistic (1988) etc.

În domeniul **istoriei lingvisticii şi a filologiei**, prima lucrare aparţine lui **L. Şăineanu** (1892); ea conţine o analiză pertinentă a orientărilor lingvistice din ţara noastră (începând cu epoca fanariotă), privite pe fondul istoriei culturii. Personalităţi ale lingvisticii româneşti au fost evocate într-o serie de studii şi monografii. Despre B. P. Hasdeu au scris **J. Byck** (1949) şi **L. Wald** (1963), despre H. Tiktin - un articol **J. Byck** (1949) şi o monografie **I. Rizescu** (1971); **P. Schveiger** a evocat personalitatea lui S. Puşcariu (1970), iar **L. Wald** - pe aceea a lui L. Şăineanu (1984). Tot **L. Wald** a scris despre modernitatea gramaticii lui Fl. Crasan (1985). Despre contribuţiile româneşti în domeniul lingvisticii matematice (1972, 1973, 1989) şi despre studiile semiotice în România a scris **S. Marcus**. **L. Wald** a colaborat la redactarea lucrării colective *Istoria lingvisticii româneşti* (1978) şi a coordonat, participând şi cu unele capitole, lucrarea în trei volume de antologie de texte din istoria gândirii lingvistice româneşti.

În domeniul evaluării unor orientări lingvistice, se înscriu contribuţiile publicate de **L. Wald** despre structuralism (1960), de **P. Schveiger** despre generativism (1970), de **S. Marcus** despre lingvistica algebrică (1970) şi lingvistica matematică (1970).

Au fost evocate figuri de gramaticieni şi lingvişti din diverse epoci: **L. Wald** a scris despre concepţiile lui M. Terentius Varro (1958) şi ale lui Priscian (1985), ale lui J. Harris (1974), W. von Humboldt (1962), I. A. Baudouin de Courtenay (1958, 1970), iar **S. Marcus** despre N. S. Troubetzkoy şi urmaşii lui (1961) şi despre relaţia dintre L. Hjelmslev şi Godel (1985).

L. Wald a urmărit aspecte ale relaţiei dintre interpretarea logică şi cea istorică în lingvistică (1983), dintre aspectul teoretic şi cel aplicativ (1983) şi despre modelele concrete la care s-a apelat în cursul istoriei lingvisticii (1972).

O prezentare de ansamblu a teoriilor şi a metodelor au oferit **Al. Graur** şi **L. Wald** prin volumul *Scurtă istorie a lingvisticii* (1959, 1969, 1977); **L. Wald** a fost redactor responsabil la patru volume de antologie de texte comentate din istoria lingvisticii generale (1981, 1983, 1984, 1985).

Prof. dr. LUCIA WALD

https://biblioteca-digitala.ro

2. ŞTIINŢE JURIDICE ŞI PRACTICĂ JURIDICĂ

În ţările române, înainte de introducerea instituţiei hahambaşiei, nucleele evreieşti din oraşe şi târguri funcţionau pe bază de hrisoave domneşti, care recunoşteau fiecăruia dintre ele dreptul de a se organiza şi administra autonom ca persoană morală (cahal), sub autoritatea laică a starostelui şi sub aceea religioasă a rabinului local.

Această organizare, vegheată de ocârmuire, era o condiţie *sine qua non* a vieţuirii evreilor ca etnie deosebită în mijlocul poporului român.

Trecerea de la acest sistem originar descentralizat de organizare comunitară la cel centralizat al hahambaşiei (Landruf) s-a încheiat, probabil, în forme embrionare, în Moldova, încă de pe la mijlocul secolului al XVII-lea, iar deplina dezvoltare a căpătat-o după urcarea pe tronurile Principatelor Române a domnitorilor fanarioţi.

În afară de funcţiile legate de strângerea birurilor şi a taxelor, de autoritatea religioasă şi transmiterea prin persoana hahambaşei a puterii de reprezentant oficial al tuturor evreilor, ca şi de transmiţător al tuturor dispoziţiilor ocârmuirii către comunităţile evreieşti, această investitură avea în orice caz şi funcţie de jurisdicţie.

Aceasta rezultă şi dintr-o menţiune a celebrului rabi Petalua ben David, din Lido (venit ca refugiat la Iaşi, în jurul anului 1704, când suedezii lui Carol al XII-lea au ocupat Lembergul), care, în prefaţa la culegerea postumă a părintelui său, apărută la Amsterdam, în 1719, arată că a funcţionat în comunitatea ieşeană ca „arbet din veroş metinta" (preşedinte al tribunalului), ceea ce ar echivala cu funcţia de hahambaşa.

Desfiinţarea oficială a acestei instituţii s-a realizat în 1849, sub Mihai Sturza, când prin anaforaua Sfatului, confirmată prin rezoluţia domnitorului, printre alte motive care au dat raţiune unei astfel de decizii, este inserată menţiunea „că Şaim Naftulovici n-ar avea destulă învăţătură pentru a fi căpetenia legilor", deci nu avea cunoştinţe juridice şi, probabil, nici pricepere.

Atâta timp cât evreii de pe aceste teritorii nu au fost consideraţi cetăţeni, ei nu puteau în nici un caz să fie apărători oficiali ai dreptului, fiind cu atât mai puţin îndreptăţiţi să aplice prevederile legale.

După realizarea Unirii Principatelor, Alexandru Ioan Cuza a promis că emanciparea evreilor urmează să se realizeze „gradat", adică treptat, în raport cu condiţiile politice obiective. După abdicarea lui Cuza şi venirea la conducerea statului a lui Carol de Hohenzollern, problema situaţiei juridice a evreilor a devenit din ce în ce mai acută. Puţinii susţinători ai emancipării evreilor făceau o deosebire între evreii pământeni şi noii veniţi, cerând pentru primii drepturi egale, iar pentru ceilalţi posibilitatea naturalizării. Duşmanii emancipării îi considerau, însă, pe toţi evreii drept „străini", iar prin faptul că legea nu acorda drept la naturalizare decât creştinilor, îi transformau implicit pe toţi evreii din Principate în apatrizi.

La Congresul de la Berlin, din 1878, în urma Războiului de Independenţă, s-a cerut, din nou, ca legislaţia română să recunoască drepturile cetăţeneşti şi politice ale tuturor locuitorilor, fără deosebire şi independent de credinţa lor religioasă. Pe această bază, a apărut Legea cetăţeniei, din 1879, care stabilea naturalizarea individuală, însă în urma analizării fiecărui caz în parte. Astfel, au fost rezolvate circa 800 de cazuri de naturalizare a unora dintre evreii care au participat ca luptători în Războiul de la 1877-1878. După 1879, numărul cazurilor de naturalizare scade într-o măsură din ce în ce mai mare. De-abia după primul război mondial, în condiţiile României Mari, locuitorilor evrei din România li s-a recunoscut cetăţenia, prin Constituţia din 1923.

Se poate afirma, aşadar, că întregul interval istoric dintre anii 1859 şi 1923 se caracterizează din punct de vedere juridic - pentru evreii din Principatele Române şi apoi din România - ca o perioadă de luptă neîncetată pentru recunoaş-

https://biblioteca-digitala.ro

terea drepturilor lor juridice, civile şi politice.

Chiar şi după dobândirea drepturilor de cetăţeni, datorită legislaţiei existente pe teritoriul Vechiului Regat, nu era posibil accesul evreilor la funcţii publice, acestea fiind condiţionate şi de apartenenţa la religia oficială şi, ca atare, juriştii care încep a se afirma nu aveau altă cale decât practicarea avocaturii.

Primul avocat evreu despre care există informaţii certe este **Adolf Stern** (1848-1931), preşedintele Uniunii Evreilor Români. A ajuns şi deputat în Parlamentul României, intervenind la tron împotriva manifestaţiilor antievreieşti.

A publicat lucrări juridice, între care menţionăm *Codicele române adnotate*. La Şcoala de Ştiinţe Politice şi Administraţie, a ţinut cursuri de drept internaţional public şi privat. Literat, filosof, ziarist, traducător (a tradus în germană din versurile lui V. Alecsandri, Cezar Bolliac, povestirile lui Slavici, iar în română - din Schiller, Goethe şi 11 piese ale lui Shakespeare), a colaborat la publicaţii româneşti şi evreieşti. A fost preşedinte de onoare al Comunităţii Evreilor din Bucureşti şi preşedinte al Templului Coral.

Stârnind invidii şi gelozie profesională din partea unor avocaţi colegi de barou - Danielopolu şi Dissescu -, se încearcă excluderea lui, făcându-se apel la jurământul „more judaico".

Adolf Stern a luptat în permanenţă pentru a demonstra că evreii băştinaşi sunt români şi nu străini, militând pentru a pune de acord, în general, legislaţia şi administraţia internă cu tratatele internaţionale şi cu standardele europene.

Acest prim avocat evreu împărtăşea o trăsătură comună juriştilor evrei români - multilateralitatea. Ei au îmbrăţişat toate ramurile de drept, uneori acţionând în paralel în câteva dintre ele, dar, pe lângă aceasta, au avut preocupări literare, publicistice, de traducători.

Ca tălmăcitori ai operelor literaturii universale în limba română, au ajutat la pătrunderea acestora în România. Ca traducători ai scriitorilor valoroşi din România în limbi străine, au permis mai buna cunoaştere a acestora peste hotarele ţării.

Din seria avocaţilor evrei cu preocupări diverse, ilustrând cele de mai sus, îi menţionăm pe următorii:

Ştefan Antim (A. Wechsler) (1879-1944), avocat renumit, cunoscut, de asemenea, ca economist şi sociolog. A colaborat la cele mai de seamă publicaţii româneşti şi evreieşti din timpul său. În domeniul ştiinţelor juridice, a colaborat la „Dreptul" şi la „Pandectele române".

Un cunoscut jurist şi autor de lucrări juridice a fost şi **Marco L. Barasch** (1897-1955), specialist în legislaţia muncitorească. Consilier tehnic al Ministerului Muncii, şeful Contenciosului Uniunii Camerelor de Comerţ şi Industrie, iniţiator, alături de C. Hamangiu, al revistei juridice „Pandectele române", a ţinut un curs de legislaţie industrială şi drept muncitoresc la Şcoala Superioară de Documentare şi Ştiinţe Administrative, publicându-l în 1928 sub titlul *Elemente de economie socială şi de legislaţie muncitorească* - primul curs de acest fel din România. A contribuit la elaborarea a numeroase proiecte de legi supuse Parlamentului şi, de asemenea, a comentat un număr important de legi.

Dintre volumele publicate, pot fi amintite: *Legislaţia internaţională a muncii* (1927, ediţia a II-a, 1929); *Principii de legislaţia muncii* (1932), *Legislaţia muncii în cadrul politicii sociale* (1936); în colaborare cu Paul I. Demetrescu, *Legea asupra Concordatului preventiv* (1929) şi *Noua lege asupra Concordatului preventiv* (1932).

A mai publicat lucrări privind condiţia juridică a femeii salariate, problema repaosului duminical, contractul de muncă, criza şi şomajul în România ş.a.

În aceeaşi perioadă, s-a făcut cunoscut şi dr. **Iosif Brucăr** (1888-1960), care a practicat şi avocatura, dar s-a ilustrat mai mult ca filosof şi istoric.

Aureliu Weiss (1893-?), avocat şi publicist, orator şi om de acţiune, a fost unul dintre fruntaşii populaţiei evreieşti în perioada postbelică. În 1932, a figurat printre candidaţii Partidului Naţional-Ţărănesc la alegerile pentru Camera

https://biblioteca-digitala.ro

Deputaţilor. Şi-a început cariera juridică imediat după primul război mondial. S-a ocupat în mod deosebit de dreptul comercial şi a publicat două lucrări bine apreciate la timpul lor: un studiu despre gajul comercial, iar un altul cu privire la contractul de transport.

A publicat numeroase articole în „Pandectele române" şi în „Curierul judiciar".

În toamna anului 1944, a întocmit un inventar al dispoziţiilor legale antisemite, publicat în ziarul „Universul", prin care a scos în evidenţă nu numai numărul covârşitor de mare al acestor acte normative, dar şi varietatea şi sadismul prevederilor ce statuau obligaţiile evreilor.

Unul dintre cei mai reprezentativi jurişti evrei a fost **Samuel Rosenthal**, nepotul pictorului C. D. Rosenthal „paşoptistul". El a reprezentat nu numai interesele numeroasei şi strălucitei sale clientele, ci şi pe acelea ale statului român, în ocazii multiple.

Un luptător pentru dreptate, mai ales în vremurile de restrişte ale celui de-al doilea război mondial, a fost dr. **Wilhelm Filderman**, care a făcut parte de timpuriu din conducerea Uniunii Evreilor Pământeni şi a participat la lupta pentru obţinerea drepturilor egale pentru evreii din România. A amplificat lupta sa în organizaţia Uniunea Evreilor Români, al cărei preşedinte a fost desemnat (1924), ca urmaş al dr.-ului Adolf Stern. În 1927, a fost ales deputat în Parlamentul român, unde a desfăşurat în mod neîntrerupt o activitate intensă pentru apărarea drepturilor evreilor . A scris, în 1925, în vederea apărării evreilor împotriva curentului antisemit, o lucrare intitulată *Adevărul asupra problemei evreieşti în lumina textelor religioase şi a statisticei.*

Sub pseudonimul Vişan, a scris broşura *Lecţii de agricultură practică.*

Elev devotat al lui Bergson, a urmat însă şi cursurile Şcolii de Artă şi Arheologie de la Luvru. Adoptând o poziţie îndrăzneaţă şi curajoasă, i-a înfruntat pe Antonescu şi pe baronul von Killinger, cerând încetarea deportărilor evreilor în Transnistria.

Aceste fapte, cu adevărat eroice, au fost evocate de Tudor Arghezi în tableta „Voinicul", publicată în anii războiului.

Avocaţi evrei cu autoritate profesională şi probitate morală sunt prezenţi în toate provinciile României.

În Bucovina, intelectualitatea tânără evreiască militează pentru drepturile sale avându-l în frunte pe avocatul dr. **Benno Straucher**, cel care, în anul 1897, a fost ales şi în Parlamentul austriac.

Tot în Bucovina, **Solomon Kessner**, doctor în drept, cunoscut avocat din Cernăuţi, a colaborat intens la elaborarea lucrării *Evreii din Bucovina*, apărută în *Lexiconul evreiesc*, editat la Berlin, în 1928.

Mayer Ebner (1872-1939), consilier juridic la Cernăuţi şi om politic redutabil, a fondat, în Bucovina, împreună cu Leon Keller, Partidul Naţional Popular Evreiesc (1910). Începând din 1918, a fost preşedintele Organizaţiei Sioniste din Bucovina. În anii 1926-1927, a fost deputat în Parlamentul român, făcând parte, concomitent, şi din conducerea comunităţii israelite din Cernăuţi. De asemenea, din 1923, a fost redactor la ziarul „Ostjüdische Zeitung", înfiinţat în 1919.

Eugen Ehrlich (1862-1922), cunoscut jurist, profesor de drept roman în anii 1899-1914 la Universitatea din Cernăuţi, odată cu alipirea Bucovinei la patria mamă a fost obligat de studenţimea extremistă şi presa şovină să abandoneze catedra universităţii, consacrându-se muncii ştiinţifice, ale cărei rezultate au fost unanim recunoscute.

În aceeaşi ordine de idei, trebuie menţionaţi şi juriştii evrei care şi-au dovedit eroismul pe câmpul de luptă. Unul dintre aceştia a fost avocatul **Carol Spiegler Fronda**. În Războiul de Întregire, a fost înscrisă în analele Regimentului de infanterie 40 Călugăreni o menţiune referitoare la „plutonul ce s-a risipit în timpul luptelor şi pe care plutonierul Carol Spiegler Fronda îl readună sub focul înteţit al inamicului şi conduce subalternii, la 20 martie, în focul mitralierei şi infanteriei, în picioare - disprenuind moartea - înflăcărând prin exemplul său oamenii, care pornesc într-un asalt ce se opreşte numai când

https://biblioteca-digitala.ro

ajung pe poziţia inamică, luând prizonieri, o mitralieră şi o enormă cantitate de muniţii şi echipament". Deşi grav rănit la piciorul drept, refuză a părăsi frontul şi rămâne pe poziţie. Luptă în continuare, primeşte două schije în piciorul stâng şi sub umăr şi apoi un glonţ de mitralieră în braţul stâng. Refuză totuşi să se urce în ambulanţă şi, grav rănit, conduce oamenii, îmbărbătându-i timp de două ore; astfel sunt respinse trei atacuri ale inamicului, căruia îi e stăvilită înaintarea.

Numai după ce vede succesul bătăliei asigurat se lasă evacuat la spital, unde, după o scurtă perioadă de refacere, cere cu insistenţă şi obţine retrimiterea sa pe front.

A luat parte la 14 lupte, fiind astfel iubit de superiori şi de ostaşi şi decorat cu Ordinul rusesc „Sf. Gheorghe" şi cu distincţia „Coroana României", în grad de ofiţer. A fost decorat şi omagiat şi în anul 1967, când a fost sărbătorit semicentenarul victoriei armatei române la Mărăşeşti.

Un alt erou din primul război modial a fost avocatul **Madger**, fost vicepreşedinte al Ligii chiriaşilor. În toamna anului 1916, în preajma evacuării Bucureştiului, Madger, cu plutonul său, repurtează o strălucită victorie locală, capturând prizonieri şi material de război. Într-un comunicat oficial, este menţionată această faptă de arme, dar în acel act numele eroului este trecut Magdu şi nu Madger. Ulterior, se depun stăruinţe pentru a-l determina să-şi schimbe numele, care astfel ar fi confirmat presupusa eroare de tipar. Madger refuză, cerând a se rectifica actul mai sus menţionat.

Rectificarea apare mult mai târziu, în partea a II-a a „Monitorului Oficial", făcându-se numai menţiunea că în comunicatul militar respectiv trebuia „să se treacă Madger", fără a se specifica despre ce nume era vorba în acel comunicat.

Un eroism de altă factură a fost şi cel al jurisconsultului **Nicu Focşeneanu**, care continuase să lucreze în contenciosul Ministerului Finanţelor şi în anii prigoanei rasiale, întrunind condiţiile legale. Pentru că a putut funcţiona şi atunci, s-a crezut obligat să-l ascundă în casa lui, câţiva ani mai târziu, pe directorul său, urmărit de organele penale; fiind descoperit, el şi soţia sa au fost condamnaţi la închisoare, confiscarea averii etc.

Alexandru Velescu - avocat de renume -, în timpul primului război mondial, deşi specialitatea lui erau dreptul civil şi cel comercial, a lucrat în slujba justiţiei militare, din dorinţa de a se evita erori grave ce se puteau produce, inclusiv pedepse disproporţionate.

Prin 1930, a devenit prim-redactor al revistei „Curierul judiciar". După 1944, a fost cercetător ştiinţific la Institutul de Cercetări Juridice, colaborator la „Biblioteca Marilor Procese", „Jurisprudenţa generală", „Pandectele române", „Revista de drept".

Tot ce realizase el în urma muncii juridice depusă de decenii - vila sa de pe str. Schitu Măgureanu - a donat-o Ministerului de Justiţie.

Între cele două războaie, s-a afirmat, ca autor de cărţi juridice, **Aron Zalman** (1894-1973), cunoscut sub numele de avocat A. Zalman-Galaţi, doctrinar care a îmbinat teoria juridică cu pragmatismul avocaturii. Prima sa lucrare, *Formularul avocatului* (apărută prin 1922 sau 1923), ajunsă în 10 ani la ediţia a IV-a, reprezintă o culegere de acte (civile şi comerciale), contracte, formulare, modele de acţiuni judecătoreşti - prima la noi în ţară - foarte utilă în practicarea avocaturii. Specializat în drept comercial, în 1934 îi apare *Legea asupra cambiei şi biletului la ordin*,un studiu de drept comparat, comentat, asezonat cu jurisprudenţe, în momentul în care România a adoptat o legislaţie unifromă, aplicabilă ţinuturilor alipite după primul război mondial. A urmat *Moratoriul ante şi post falimentar*, necesitat de bulversarea adusă vieţii comerciale de criza economică din anii 1929-1933.

După război, în colaborare cu av. Iuliu Seg. Seveanu, editează un număr de broşuri utile activităţii în domeniul juridic, printre care: *Cum se dobândeşte cetăţenia română*, *Legea numelui* ş.a.

În anii grei, datorită activităţii sale sioniste,

https://biblioteca-digitala.ro

avocatul **Mişu Benvenisti** a fost întemniţat alături de Al. Zissu, Jean Cohen, dr. Simon Zalman ş.a., ani de zile, îndurând privaţiunile temniţelor, fără altă vină decât aceea de a fi crezut în posibilitatea, devenită azi certitudine, de adunare a obştii evreieşti de pe toate meridianele în Ţara Făgăduinţei.

Aşa cum s-a mai menţionat, numărul avocaţilor evrei din toate oraşele ţării era ridicat, acesta fiind singurul lor mod de a-şi asigura existenţa, întrucât nu erau numiţi nici judecători, nici procurori, grefieri, conducători administrativi, potrivit pregătirii lor profesionale. Dar nici în avocatură n-au mai putut profesa, datorită manevrelor legate de revizuirea înscrierii lor în barou.

Legea pentru organizarea Corpului de avocaţi, din decembrie 1931, prevedea, printre altele, o cale de drept pentru controlarea condiţiilor de admisibilitate, denumită „revizuire", cale care nu exista în precedenta legiuire organică, din 1923.

Art. 22 din noua lege deschidea calea revizuirii pentru o seamă de condiţii ce nu ar fi fost respectate la data înscrierii în barou. Folosindu-se în mod abuziv şi vădit eronat dispoziţiunile acestei legi, au fost radiaţi şi suspendaţi din barou în primul rând avocaţii evrei. Citâm, astfel, din „Lumea românească" din 18 martie 1938: „Baroul de Ilfov, revizuind actele unei serii de avocaţi, a dispus radierea definitivă de pe tabloul avocaţilor a dlor Samuel Kornfeld, Laura Katz, Nona Kahan, Leon Kaufman, Oskar Kendler, Arthur Kanner şi Samuel Mayer, pentru că la dosarele lor nu s-au găsit diplomele Facultăţii de Drept şi nici diploma de bacalaureat".

Un alt pretext care a servit baroului pentru a radia zeci şi sute de avocaţi evrei a fost: „dovada naţionalităţii române". Mulţi avocaţi, dovedind cetăţenia română cu titlul de cetăţenie al părintelui lor, n-au depus în momentul înscrierii şi actul de căsătorie al părinţilor lor, iar dacă veneau cu acest act la judecarea revizuirii, dovada era înlăturată, deoarece nu fusese prezentată la... data înscrierii!

Tot în legătură cu dovada cetăţeniei, s-au invocat ca abateri până şi cele mai mici diferenţe de ortografiere a numelui. Deşi asemenea diferenţe existau şi în actele unor avocaţi români (Dumitrescu - Demetrescu, Gheorghe - George etc.), nimeni dintre aceştia nu a suferit de pe urma acestor mărunte erori.

Iată ce se scrie în decizia din 30 mai 1936 a Baroului Ilfov:

„Având în vedere că extrasul de naştere şi diploma de bacalaureat sunt liberate pe numele I. Aurbach, că diploma de încetăţenire şi jurământul de credinţă sunt liberate pe numele I. Auerbach [...] şi că dl I. Auerbach nu face dovada că este aceeaşi persoană cu I. Aurbach, [...] admite cererea de revizuire şi şterge din tablou".

Un alt caz a fost acela al avocatului care semna Adolf B. Ascher. Lui i s-a contestat a fi fiul lui Burelli Samson Ascher, pretinzându-se că semnătura sa trebuia să fie Adolf Burelli Ascher. Iniţiala numelui tatălui a fost considerată insuficientă, avocatul a fost radiat din barou, iar apelul său respins.

Motive de radiere au constituit şi alte chestiuni, precum: situaţia serviciului militar, neindicarea avocatului la care va lucra stagiarul; neafişarea cererii de înscriere; neafişarea deciziei; necomunicarea deciziei către Uniunea Avocaţilor şi, în sfârşit, chestiunea jurământului. În legătură cu aceasta din urmă, motivul invocat era faptul că pe formularul de jurământ erau cuvintele „jur pe sfânta cruce", simplă formulă stereotipă care nu se ştergea chiar când cel ce semna era evreu. Oricât încerca cel radiat să dovedească cu martori, iar la rigoare prin inscripţie în fals, că nu a prestat jurământul pe „sfânta cruce", apelul era respins pe baza faptului că formularul purta „propria semnătură a apelantului".

Revizuiri s-au făcut cu sutele, toate pe motivele de mai sus, toate au fost admise şi, fără a se fi încuviinţat vreun probatoriu, toate - absolut toate - apelurile au fost respinse.

În perioada guvernării Goga-Cuza, calitatea de jurist îşi pierdea valoarea pentru cetăţeanul român cu statut de evreu.

https://biblioteca-digitala.ro

De-abia după anul 1944, avocaţii evrei îşi vor putea exercita în mod egal profesia pentru care erau pregătiţi.

Printre juriştii care, dedicându-se specialităţii lor, au găsit timp, putere şi talent de-a se preocupa de literatură, trebuie menţionaţi şi acei jurişti evrei talentaţi care şi-au făcut un renume tocmai prin activitatea lor de poeţi, prozatori, dramaturgi, regizori, publicişti.

Mihail Sebastian (Hechter) a rămas în memoria poporului român nu ca avocat al Baroului de Ilfov şi al Legaţiei engleze la Bucureşti, ci ca romancier, eseist şi dramaturg. Puţini, însă, cunosc împrejurarea că a colaborat la redactarea proclamaţiei citite de regele Mihai în seara zilei de 23 august 1944 la postul de radio Bucureşti.

Marcel Breslaşu era doctor în drept la Paris, dar a rămas cunoscut ca poet şi preşedinte al Uniunii Scriitorilor, după 1950.

George Silviu, jurist, chiar secretar general la Ministerul de Interne în guvernul Blocului Partidelor Democratice, era deopotrivă eseist, poet, prozator.

La ziarele „Adevărul" şi „Dimineaţa", în anii '20, lucrau juriştii **Mişu Graur**, **Alfons Vogel**, fraţii **Ralea Jean** şi **Mişu** ş.a.

Eugen Mirea (Maier), doctor în drept de la Paris, s-a afirmat ca un iubit şi apreciat textier de muzică uşoară.

Moni Ghelerter a fost avocat, dar şi-a câştigat notorietatea ca regizor la Teatrul Naţional.

I. Flavius a fost publicist.

Lupu Dichter, redactor-şef la „Constituţionalul", a înfiinţat şi ziarul „Independentul".

În toţi acei ani de vicisitudini pentru obştea evreiască din România şi de greutăţi în exercitarea profesiei de jurist, trebuie să arătăm că, în lupta pentru obţinerea de drepturi şi pentru recunoaşterea oficială a unor realităţi existente de mult pe aceste meleaguri, numeroşi români de bună credinţă i-au ajutat. Asemenea atitudini generoase şi îndrăzneţe ale unor cetăţeni, care oglindesc de fapt simţămintele generale ale unei largi pături a intelectualităţii române, constituie exemple de neuitat. Citâm câteva dintre ele.

Cu ocazia judecării recursului formulat de ziaristul Iosef H. Fior (Iosub), din Botoşani (reputat în Apus între 1883 şi 1888 şi reîntors în ţară doar pentru a lupta alături de foştii lui concetăţeni evrei), împotriva deciziei de expulzare, la Casaţie şi Curtea de Apel din Galaţi au pledat din oficiu pentru condamnat avocaţii Tache Gianu, Titu Maiorescu ş.a., care, în pledoariile lor, au adus argumente zdrobitoare în sprijinul tezei că locuitorii pământeni nu pot fi legalmente expulzabili.

Tot Titu Maiorescu a fost acela care a înfierat şi în alte situaţii metoda expulzărilor, considerând-o „prigoană administrativă", în deplin acord cu jurişti din alte ţări, ca prof. De Ban, membru al Curţii Internaţionale de la Haga, cerând ca aceste probleme să formeze obiectul unor tratate interstatale.

În fapt, metoda expulzărilor îi aducea sub incidenţa prevederilor art. 217 Cod Penal pe „jidanii vagabonzi", constatarea fiind urmată de expulzare.

De pildă, la Iaşi, trei meseriaşi evrei, David Butnaru, Avram sin Calman Croitoru şi Falman sin Mahman Ciubotaru, fiind judecaţi în 1867, l-au avut ca apărător pe Manolache Costache Epureanu, fost prim-ministru al ţării şi preşedinte al Constituantei din 1866.

Acesta a făcut un aspru rechizitoriu al măsurilor prigonitoare luate împotriva evreilor ţării, al spolierii lor de cele mai elementare drepturi umane, dovedind că cei trei inculpaţi sunt născuţi în ţară, au meserii statornice, domiciliu stabil şi chiar nume româneşti. Spre cinstea lui, procurorul de şedinţă a pus concluzii alături de apărare, arătând că nu există dovezi că sus-numiţii evrei ar fi vagabonzi, iar curtea a admis apelul şi i-a achitat pe inculpaţi prin decizia sa din 18 iunie 1867.

Dacă, în perioada 1880-1894, dintre 859 de expulzaţi ca vagabonzi, „numai" 160 erau evrei, între 1894 şi 1913, din 2 520 de expulzaţi ca vagabonzi, aproape jumătate (1 177) erau evrei, care, probabil, nu au avut asemenea apărători redutabili.

https://biblioteca-digitala.ro

De fapt, şi în alte momente tensionate ale vieţii populaţiei evreieşti, i-au stat alături figuri reprezentative de români, care au încercat eliminarea unor nedreptăţi ce urmau a fi statuate prin acte legislative.

Deşi Alex. I. Cuza, în 1864, declara unei delegaţii evreieşti care îi adresa felicitări de Anul Nou: „Israeliţii români vor avea să se felicite de mai multe drepturi. Am voit să le dau totul, dar nu s-a putut. Veţi avea o emancipare graduală. Pretutindeni unde am fost v-am iubit şi n-am făcut nici o deosebire de religiune" - lucrurile nu s-au concretizat astfel.

Codul civil, la art. 8, consfinţea principiul dobândirii naţionalităţii române prin faptul naşterii pe teritoriul ţării (jus soli), dar ulterior, pentru a se eluda principiul, s-a considerat „extra lege" că acest mod de dobândire a cetăţeniei este aplicabil numai celor de rit creştin.

Discuţiile avute în Constituantă pentru adoptarea art. 7 din Constituţie, referitoare tot la aceste probleme, au generat luări de poziţie vădit duşmănoase împotriva populaţiei evreieşti, dar şi de înţelegere şi milă faţă de această masă de oameni.

Deputatul Ghica Comăneşteanu spunea: „Nu cred să fie o pretenţie mai dreaptă decât pretenţia israeliţilor de a fi consideraţi cetăţeni când sunt supuşi ai statului nostru, când sunt domiciliaţi şi născuţi în ţară din neam în neam, când sunt supuşi la recrutaţii şi la alte asemenea îndatoriri exclusiv cetăţeneşti [...]. Ştim cu toţii de câţe sacrificii, de câtă abnegaţiune personală sunt capabili israeliţii pentru interesul societăţii lor [...]. Nu voi crede niciodată că este imorală o religiune care conţine în capul ei legile cele mari ale lui Moise, acele legi atât de simple în stil şi, totodată, atât de măreţe în principii, că nimeni nu poate sta la îndoială că în adevăr sunt cuvinte ale Dumnezeirii". El a mai declarat, cu un alt prilej: „Dacă israeliţii, ca străini, au contribuit atâta, judecaţi ce ar fi în stare să dea dacă ar avea şi ei dreptul la cetăţenie [...]. Să le dăm o patrie de iubit".

Un alt jurist de seamă, Petre Carp, cu ocazia discutării controversatului art. 7, al. II, a luat, de asemenea, o atitudine favorabilă populaţiei evreieşti.

Lupta obştii evreieşti pentru obţinerea de drepturi civile şi pentru recunoaşterea statutului de cetăţeni s-a referit şi la prevederile Legii comunale din 6 martie 1864.

Această lege, iniţiată de guvernul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în dezvoltarea principiilor proclamate de Revoluţia de la 1848, a pus pe tapet, printre altele, problema emancipării graduale a evreilor pământeni din oraşe, prin acordarea statutului de alegător şi eligibil în consiliile comunale orăşeneşti (art. 26 din proiect). Şi acest text a provocat discuţii controversate la şedinţele Adunării obşteşti din 5-6 martie 1864, când s-a analizat posibilitatea acordată acestui statut şi populaţiei evreieşti. Vasile Boerescu, Manolache Costache Epureanu, G. Costaforu şi Constantin Brăiloiu au încercat să obţină această decizie. Dar au fost mai puţin consecvenţi M. Kogălniceanu, Al. Creţulescu şi Lascăr Catargiu, care admiteau electoratul comunal numai pentru o categorie redusă de evrei, instruiţi sau folositori ţării, până la lichidarea unei pretinse „ignoranţe seculare" a majorităţii populaţiei evreieşti.

Vasile Boerescu, în special, merită menţionat pentru pledoaria din acele zile depusă în favoarea obţinerii acestor drepturi: „Oare israeliţii nu plătesc şi ei ca toţi toate dările, toate sarcinile comunei? [...] Cine are sarcinile trebuie să aibe şi drepturi [...]. Sunt români ca şi noi, eu nu pot considera altfel pe un israelit şi pe oricare alt străin, fie el un chinez, fie un fiu al lui Zoroastru, decât ca compatriot al meu pe cât timp este stabilit aici în ţară şi nu este supus la nici o autoritate străină... Până când o să mergem cu persecutarea lor? Trebuie să consfinţim principiul egalităţii, fără să ne uităm la deosebirea de culte, trebuie să dăm la israeliţi drepturi ca la toţi pământenii [...]".

G. Costaforu, deputat de Moldova, declara cu aceeaşi ocazie: „Aşadar, încă o dată protestez contra unei temeri injuste care, după a mea părere, ne miţeorează, după cum a observat dl

https://biblioteca-digitala.ro

Epureanu, pe noi, adică Moldova, arătând atâta teamă că evreii ar putea să ne fie periculoşi".

Rezultatul final a fost că numai câţiva intelectuali (dr. Roth, dr. Blumenfeld, Sewalka Rosenthal şi încă trei evrei din Iaşi) au cerut înscrierea în liste electorale comunale în 1871, iar cererile lor au fost respinse. Judecându-se acţiunile acestora împotriva respingerilor, la Înalta Curte de Casaţie, au avut ca avocat pe Titu Maiorescu, care a răspuns astfel: „Primesc cu plăcere procesul, chestia este foarte interesantă. Dacă se câştigă procesul, s-ar câştiga o bază pentru emanciparea evreilor pământeni [...]".

Un alt reprezentant de frunte al intelectualităţii române, care s-a alăturat populaţiei evreieşti în momente grele a fost Gheorghe Panu (1848-1910), „semănător de idei", ziarist şi om politic democrat. Într-o lungă suită de articole, publicate în 1891, în ziarul „Lupta", ca şi în broşura *Chestia evreilor*, la Bucureşti, în 1893, dezavuează metodele practicate de deputatul N. Ceauş Aslan (care dezlănţuise o campanie antisemită, printr-o interpelare adresată guvernului român la 9 iunie 1891, privitor la măsurile ce se cer a fi luate pentru a stăvili „invazia evreiască", cerând folosirea forţei faţă de evrei).

Gh. Panu, amintind că aceste metode au fost practicate în trecut de Inchiziţia spaniolă şi de poliţia rusească, consideră că nu este cazul ca ele să fie îndreptate împotriva evreilor „asimilaţi prin limbă şi cultură, care nu au interese contrare României şi totuşi sunt supuşi la persecuţii şi discriminări".

Dispoziţiile legislative discriminatorii fiind abrogate în întregime după cel de-al doilea război mondial, juriştii evrei din România acced la activităţi diverse, atât în organele de jurisdicţie, devenind judecători, procurori, notari, consilieri juridici în instituţii, cât şi ca deţinători ai unor posturi de răspundere în aparatul de stat, cu rang de ministru, secretar general, director etc.

Parte dintre cei care au practicat şi între cele două războaie mondiale avocatura revin la bară, iar alţii îşi valorifică cunoştinţele profesionale în învăţământul juridic. Un număr de jurişti evrei devin autori de cursuri universitare, tratate, studii, articole în revistele de specialitate, sunt numiţi în învăţământul universitar, unii fiind recunoscuţi şi pe plan internaţional pentru activitatea dusă în domeniul lor de specialitate.

Astfel, prof. **Edvin Glaser**, de la catedra de drept internaţional public a Facultăţii de Drept din Bucureşti, a fost prezent ca delegat al României în comitetele specializate ale O.N.U. în perioada în care a lucrat în cadrul Ministerului de Externe. Prof. **Feller**, de la catedra de drept penal special a Facultăţii de Drept din Bucureşti, plecând în Israel, de unde şi provenea, a ajuns decanul Facultăţii de Drept al Universităţii din Ierusalim. În intervalul în care a trăit în România, a condus o perioadă şi Direcţia legislativă a Ministerului de Justiţie.

Cunoscutul avocat ieşean **Albert Schreiber**, devenit profesor de teoria statului şi dreptului la Facultatea de Drept din Bucureşti, a fost unul dintre fondatorii revistei „Justiţia Nouă", fiind ani de zile redactorul ei şef. A fost avocatul statului în anumite procese (de pildă, cel de la Winterturn, în deceniul al şaseleea, în apărarea lui Solvan Viţianu).

Prof. **Marcu Witzman** a predat şi el la Facultatea de Drept (legislaţia muncii) şi a condus, până la deces, Arbitrajul Central de Stat, organism jurisdicţional pentru rezolvarea litigiilor economice. Preocupat de această activitate, a elaborat numeroase lucrări de drept economic, dorind să fundamenteze teoretic o nouă ramură, inexistentă în sistemul nostru de drept, dreptul economic, stârnind numeroase şi controversate dezbateri în acest domeniu.

Conferenţiarul **Siegfried Kahane**, fost avocat în Baroul de Ilfov, iar după 1944, prim-consilier în Ministerul de Justiţie, a predat procedura penală, fiind şi şeful sectorului de procedură penală la Institutul de Cercetări Juridice. Lucrarea sa *Explicaţii teoretice ale Codului penal şi ale Codului de procedură penală* a obţinut un premiu al Academiei, în 1974. A fost şi membru în colectivul de elaborare a codurilor penale şi de

https://biblioteca-digitala.ro

procedură penală şi al Societăţii Internaţionale de Legislaţie Comparată de la Paris, din anul 1969.

Dr. **Arthur Hilsenrad**, licenţiat şi doctor al Facultăţii de Ştiinţe Juridice şi Economice de la Paris (Sorbona), lucrează iniţial ca avocat la Baroul de Ilfov, iar după 1944, în Ministerul de Justiţie (consilier şef), în Consiliul Legislativ şi la Facultatea de Drept din Bucureşti. A publicat cursuri şi studii privind organizarea judecătorească, procesul civil, probleme de notariat. Având o competenţă deosebită în domeniul tehnicii legislative, este cel care pune în tipare legislative dispoziţiile legale în cele mai diverse domenii, până la plecarea în Israel (la peste 70 de ani).

Avocatul şi profesorul **Marcu Onescu** iniţiază, în timpul celui de-al doilea război mondial, o universitate pentru studenţii evrei, la care predau cadre didactice alungate din învăţământul superior. Este vorba de Institutul „Marcu Onescu". După 1945, predă la Facultatea de Drept din Bucureşti.

Conferenţiarul dr. **Savely Zilberstein** predă procedura civilă, lucrând paralel la Institutul de Cercetări Juridice; publică lucrări şi cursuri de referinţă în domeniul procedurii civile, studii şi articole în reviste de specialitate. Actualmente, trăieşte în Israel.

Între anii 1950 şi 1960, la Facultatea de Drept din Bucureşti au mai lucrat: **M. Oprescu, Fred Lazarovici, Mihaela Manase, Alfred Müller, Iosif Cristian, Ida Schottek, Rado Ivan, Sara Zelingher** (avocat în Israel) şi alţii.

La Facultatea de Drept din Iaşi, s-a remarcat conf. univ. **Renée Sanielevici**, care a predat dreptul civil; în prezent, la Facultatea de Drept din Ierusalim, este tot atât de activă. Tot la Iaşi au funcţionat apreciate cadre didactice, ca **Ihil Berditer** şi **Berthold Braunştein**.

La Facultatea de Drept din Cluj a predat **Geza Kiss**.

Pentru juriştii evrei, abolirea legislaţiilor rasiale a însemnat şi realizarea unui deziderat care părea de neatins: intrarea în magistratură a unor evrei.

Dintre primii magistraţi evrei trebuie enumeraţi **Mihai Oprescu**, judecător şi cadru didactic la Facultatea de Drept, **Barbu Solomon** - o perioadă, vicepreşedinte al Tribunalului Ilfov şi apoi judecător la Tribunalul Suprem, unde funcţiona şi un alt jurist evreu, **Ladislau Ronay**.

În municipiul Bucureşti, au fost judecători **Teodor Câmpeanu, L. Beunenfeld, Silvia Plăeşu** (transferată de la Iaşi), **Magda Silianu** (sora lui Saşa Pană) şi **Picu Rosner**.

Un fost procuror, **Rudolf Rosman**, a funcţionat scurtă vreme, până la deces, în calitate de ministru adjunct al justiţiei.

La Bacău, soţii **L.** şi **T. Lungu** au fost judecător şi, respectiv, inspector judecătoresc.

Un alt organ de jurisdicţie interzis accesului evreilor anterior anului 1945 a fost procuratura. Niciodată nu se pomenise pe teritoriul României un procuror evreu. Iată, „minunea" s-a întâmplat, jurişti evrei fiind angajaţi la această instituţie, pe toate treptele ierarhiei şi la toate nivelele.

La Procuratura Generală, au funcţionat **F. Schehter, Laurenţiu Isac, Mişu Schwartz, Marilena Barach, S. Weisman**, iar în prezent **Hary Colişer**.

La Procuratura municipiului Bucureşti, până la pensionare, a lucrat procuror gr. I **Martin Schottek**, iar la sectoarele din Bucureşti **Marian Witzman, Lupu Herşcovici, Iancu Cremer, Ita Rosner, Natalia Marcovici, M. Melichson**.

În serviciile notariale, s-au remarcat, lucrând şi în prezent, **I. Schechter-Şapsa** şi **M. Şaimovici**, iar la nivel ministerial, în aceeaşi activitate, a funcţionat **Hugo Witzman** (azi la Parlamentul României).

În afară de aparatul de justiţie propriu-zis, de organele judecătoreşti de toate gradele, numeroşi jurişti evrei au lucrat într-un organ de jurisdicţie special, creat după 1950 - Arbitrajul de Stat.

În conducerea Arbitrajului de Stat au lucrat ani de zile fostul avocat **Iancu Herşcovici** în calitate de prim-arbitru adjunct şi **E. Barasch**, director de studii. Ulterior, cum am menţionat mai înainte, a devenit prim-arbitru de stat prof.

https://biblioteca-digitala.ro

M. Witzman.

În cadrul direcţiei de studii, au întocmit proiecte de decizii evreii: **I. Livănescu, Eva Gorun, Eugen Kirmaier** (care ulterior a făcut o frumoasă carieră juridică în Israel), **I. Davidson, Ida Schottek, Leiba Kalman-Novacovici** (care lucrează în probleme similare la Tel-Aviv).

La secţia de arbitrare: **Iancu Cioară, Paul Andrei** şi, mai târziu, un tânăr valoros şi deosebit de înzestrat, **Ivan Iczkovits** (care lucrează în acelaşi domeniu de activitate în Canada). De asemenea, la secţia de consultanţă arbitrală au lucrat **M. Flavian, Moşe Schvartz** (avocat în Israel), **Hermina Hariton, Justin Herşcovici** (avocat în S.U.A.), **Hary Faibiş**.

La arbitrajele de stat interjudeţene, lucrau: la Iaşi - **I. Schulinson**, la Timişoara - **Mircea Steresc**u, la Bacău - **M. Krebs**, la Succava - **T. Rudich** şi **M. Şor**.

Activitatea de migală, de răspundere, depusă de lucrătorii acestei instituţii a dus la întărirea disciplinei contractuale în întreaga economie şi la ridicarea prestigiului acestui organ.

Jurişti evrei din colectivele mai sus enunţate au contribuit la dezvoltarea teoriei şi practicii judiciare în această nouă materie, dând la iveală numeroase lucrări ştiinţifice, studii, articole, note publicate în propria revistă, „Arbitrajul de Stat", precum şi la „Revista Română de Drept".

Este dificil să-i enumerăm pe toţi avocaţii din barourile ţării, dar în orice caz pe cei din Bucureşti vom căuta a-i aminti (în ordine alfabetică): **Israel Bacal, Moritz Bacal, Benedict Bernstein, Isidor Birenberg**. Ne vom opri asupra acestuia din urmă, pentru a menţiona că, în afara calităţilor sale de bun cunoscător al legilor şi remarcabil orator, a fost şi un fin psiholog şi logician. Aceste calităţi i-au permis ca, din noianul de acte puse la dispoziţie în unele procese din perioada interbelică, să descopere de fapt pe adevăraţii autori ai unor asasinate (Solacolu şi Stravolea).

O menţiune deosebită trebuie făcută şi în legătură cu cariera altui avocat celebru - **Iosif Cohen**. Acesta a fost membru al Comisiei de unificare legislativă, al Societăţii de Legislaţie Comparată din Paris, asociat al Societăţii de Studii Legislative din Franţa, membru al Comitetului de direcţie al Academiei de Drept Comparat din Bruxelles. De altfel, a fost şi decorat cu „Legiunea de Onoare" şi delegat al Guvernului român la Congresul Internaţional de la Haga.

Continuăm a enumera avocaţi remarcabili: **Betinio Diamant** (colaborator la revista „Realitatea Evreiască"), **Marcel Câmpeanu, Sache Davidson, Cohu Drăcşineanu, I. G. Calmanovici, Mayer Ebner, Iosif Ebercon, Leopold Filderman, Marcel Fischer, Theodor Fischer, Doru Gherson (Pavel), Norbert Goldhammer, Şerban Leibovici, Paul Moscovici, Mihail Mayo, Eduard Manolescu, Tina Nahtigal, Alfons Nahtigal**.

Mult admirat a fost acesta din urmă, avocat în Baroul de Ilfov după 1945, denumit „privighetoarea baroului" pentru frumuseţea pledoariilor sale.

În anii din urmă, numărul avocaţilor evrei s-a diminuat, ajungând azi să reprezinte sub 1% din numărul total de avocaţi din ţară.

În Bucureşti au rămas în birourile de avocaţi: **Puiu Kahane**, care un timp a predat şi cursuri de filosofie în cadrul Universităţii din Bucureşti, **Carmen-Tea Kahane**, care iniţial a funcţionat ca judecător, apoi procuror şi ulterior notar şi cercetător ştiinţific, **Ernest Morgenstein, Martin Leonard (Şmilovici), Carola Katz, I. Ninosu** şi, până recent, **Simona Brenner** (în prezent, avocată în Israel).

La Arad, s-a bucurat de prestigiu **Ivan Rado**, la Timişoara - **Pavel Vogo**, la Galaţi - **I. Klein, M. Leibovici**, iar în prezent, **Hanrieta Craiu**.

Mai trebuie menţionat că parte dintre aceşti străluciţi oameni cu pregătire juridică au avut o prodigioasă activitate, dedicată obştii evreieşti, începând cu dr. **Moses Rosen** şi cu **Amalia Rosen (Rukenştein)**, fost consilier juridic la CASBI, apoi **Israel Bacal**, şef al Oficiului juridic din Ministerul Industriei Bunurilor de Consum şi, totodată, preşedinte al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti (1947-1961); avocatul **Daniel Segal**, ani de zile în fruntea Comunităţii Evreilor din

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti; avocatul **Emil Şechter**, secretar general al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România (până în 1991).

În perioada 1941-1944, când numeroşi intelectuali evrei au executat muncă obligatorie la Centrul de Statistică, majoritatea era formată din avocaţi evrei scutiţi de alte munci grele, fizice, pe motiv de invaliditate, boli grave etc. În acea perioadă, s-a realizat şi recensământul evreilor, sub conducerea av. **Jean Chizes**, secretar general la Centrala Evreilor fiind **Nicu Fondianu**, iar avocatul **A. Halbertal** fiind preşedintele Comunităţii Evreilor din Bucureşti.

Numeroşi şi valoroşi jurişti au lucrat, în perioada 1945-1990, în ministere, în centralele industriale, în instituţii guvernamentale, în întreprinderi.

La Ministerul Finanţelor, a fost adjunct al ministrului **Radu Mănescu (Mutzner)**. Tot în finanţe, ca şef al Oficiului juridic la Banca Naţională a României, a lucrat **I. Merişan**, iar azi în acelaşi post se află un tânăr evreu de certă valoare, **I. Silbertstein**, în prezent vicepreşedinte al A.R.O.L.I.D. (Asociaţia Română pentru Libertate Personală şi Drepturi Umane).

În cadrul Ministerului Finanţelor, a funcţionat un jurist finanţist foarte pregătit, de care am mai amintit, **Ionel Kirmayer**, care s-a preocupat şi de strângerea materialului documentar-istoric legat de activitatea juriştilor evrei.

La Ministerul de Externe, a fost director la Direcţia Tratatelor juristul **Adrian Iosifescu**, în timp ce juristul **Cornel Bogdan** era ambasadorul României în S.U.A., **Paul Davidovici** era prim-secretar al Ambasadei Române în Israel, iar **F. Hera** secretar la Ambasada României de la Moscova.

La Ministerul de Interne, a fost menţionat **George Silviu**, care a fost urmat în acelaşi post, de secretar general, de **I. Schraier**.

În cadrul Direcţiei Generale a Poliţiei, a lucrat ca ofiţer superior în legătură cu Interpolul **Iosif Vianu (Weldman)**, la Departamentul Cultelor, un jurist cunoscut - **Sorin Iulian**, la M.I.M.C., avocatul **Dan Stark**, la A.D.A.S., **I. Iancovici**, la Romtrans, **Beno Sârcu**, la Comitetul de Radiodifuziune, **Silviu Balter**, la I.C.V.L., **Iulia Ionescu**, la Academie, în calitate de consilier ştiinţifie-şef, **Marc Clarian**, care ulterior a funcţionat la I.S.P.I.F., iar în ultimii ani s-a ocupat de adunarea documentelor cu privire la obştea evreiască din România. Tot la Academie, la Oficiul juridic, a lucrat **Alexandru Garcea**, iar la CENTROCOOP, **I. Rappaport** ş.a.

La Ministerul Muncii, pe când era ministru Lotar Rădăceanu, postul de secretar general era deţinut de un mare specialist în legislaţia muncii, **Iosif Crunrariu**.

F. Froimescu a fost avocatul desemnat de Menahem Elias în comitetul de conducere al Fundaţiei ce-i poartă numele, fiind şi cel care a vegheat la îndeplinirea acestui mandat.

Despre toţi aceşti jurişti trecuţi rapid în revistă şi despre unii dintre cei pe care nu i-am pomenit aici trebuie spus că, deşi legile pe care ei trebuiau să le aplice sau să le interpreteze nu au fost totdeauna drepte, şi-au făcut profesia cu demnitate, aplicând principiile cât mai echitabil cu putinţă. Dar în această pădure de jurişti evrei ar fi nedrept să nu vedem şi „uscăturile" sau momentele negative din activitatea unora dintre cei care au făcut exces de zel în aplicarea „justiţiei comuniste".

Judecător IDA SCHOTTEK

https://biblioteca-digitala.ro

3. DISCIPLINE CULTUROLOGICE ŞI FILOSOFICO-SOCIOLOGICE

Literatura socială din România cuprinde numeroase nume de autori, titluri de cărţi şi studii, articole de presă ş.a.m.d. care atestă prezenţa activă a evreilor şi pe acest tărâm. O bibliografie a domeniului înregistrează, pentru un răstimp de numai un secol şi jumătate, câteva zeci de autori şi câteva sute de scrieri.

În circuitul general al ţării au intrat, desigur, doar o parte dintre lucrările de literatură socială şi umanistică. Cei mai cunoscuţi creatori - repertoriaţi în dicţionare, tratate, monografii, istorii ce abordează aceste specialităţi - sunt, de regulă, şi cei mai importanţi, cu o operă validată de scurgerea vremii, uneori „clasicizată" chiar. Alţii - şi ei importanţi, uneori de primă mărime - sunt cunoscuţi, însă, doar în mediile profesionale şi savante: cum e cazul folcloristului şi enciclopedistului Moses Gaster, al filologului H. Tiktin, al juristului şi literatului Ad. Stern, al gazetarului M. Schwarzfeld, al antropologului H. Sanielevici, al filosofului I. Brucăr, al istoriosofului I. Niemirower - şi lista poate fi îndelung continuată. Alţii sunt de notorietate doar în medii intelectuale evreieşti, deşi opera lor este de importanţă mai largă. Dar oamenii, ca şi cărţile, îşi au soarta lor!

O rememorare *ad-hoc* a gândirii sociale produse de autori evrei din România cuprinde, inevitabil, în orizontul ei personalităţi şi scrieri atât din sfera celor intraţi în circuitul general, cât şi din aceea a celor mai puţin ştiuţi, dar valoroşi. Cât de valoroşi?! Întrebarea este mai curând o aporie, dacă avem în vedere că în domeniul social-umanisticii valoarea unei scrieri este acut relativizată de varii contexte: de la cele sociale până la cele ideologice.

Este raţiunea pentru care, alături de somităţile unor domenii ale disciplinelor umanistice - ca filologia şi lingvistica, ştiinţele juridice şi istorice -, am socotit necesar să realizăm un succint tur de orizont şi asupra unor domenii mai puţin populate de autori evrei în trecut, ca, de pildă, filosofia, economia politică, sociologia, psihologia, pedagogia şi chiar politologia. În ultima jumătate de veac, s-au afirmat, însă, nu puţini evrei şi în aceste domenii. Vom putea constata astfel că, într-o formă oarecum sincretică, aceste domenii au fost prefigurate încă în scrierile unor autori de la finele secolului trecut. Au fost chiar pe atunci şi câţiva autori de excepţie ai respectivelor domenii, recunoscuţi în cercuri mai largi de specialitate.

Contribuţia unor gânditori şi publicişti evrei din România la mişcarea de idei social-umanistice începe, aşadar, cu un secol şi jumătate în urmă, când diverşi autori elaborează scrieri de acest fel în limbile română, germană, franceză şi chiar idiş. Avem în vedere lucrări social-filosofice în care, adeseori, elementele de psihologie, pedagogie, etnologie, juridico-sociologice, de economie politică, de istoriografie sunt cuprinse într-o formă implicită. De aceea, la începuturi, asemenea scrieri nu se dovedeau strict profilate.

Dintre autorii care şi-au început activitatea în deceniile 6-8 ale secolului trecut facem mai întâi trimiteri pasagere la nume şi lucrări mai puţin cunoscute.

La Iaşi şi în restul Moldovei, sunt, astfel, de menţionat - pentru lucrările lor ce „aplicau" anumite idei pedagogice moderne - o seamă de institutori, începând cu un **Moritz Schwartz**, ajuns inspector şcolar, originar din Germania, ebraist şi talmudist recunoscut, pedagog cu vocaţie, om de cultură. El a editat cărţi didactice în ebraică şi în traducere română. Cursul său de cetire şi scriere pare a fi primul abecedar din ţară construit după metoda intuitivă, ceea ce la vremea aceea reprezenta o valoroasă contribuţie de pedagogie aplicată. Mai scoate „o aritmetică" (alcătuită după principii pedagogice germane moderne) şi câteva antologii literare, călăuzite de o concepţie pedagogică fermă.

Moise Ornstein, şi el simplu institutor, are preţioase colaborări la reviste de specialitate din ţară şi străinătate, el însuşi fiind editorul unei reviste ebraice locale, precum şi autorul unei *Istorii a Egiptului*. S-a afirmat ca gânditor,

https://biblioteca-digitala.ro

risipind în articolele şi studiile publicate o reală eseistică filosofică, pe care, din păcate, nimeni n-a adunat-o în vreo culegere sau monografie.

Tot dintre ieşeni, ar fi de amintit: **M. Feldman**, primul evreu din Moldova care a scris eseuri în limba română, urmat de tânărul **I. B. Brociner**, care, ulterior, stabilit la Galaţi, va elabora o suită de lucrări, constituind tot atâtea aplicaţii ale unor teze social-juridice „emancipaţioniste".

La Bucureşti, sunt de semnalat pentru aceste decenii: mai întâi cunoscutul Moise Schwartz, poreclit **Cilibi Moise**, autor de broşurele cu sentinţe şi satire care consacră în literatura română un gen de aforistică populară, rămasă de referinţă. O parte din aceste apropo-uri se zice că ar fi fost dictate direct de Cilibi Moise lui I. L. Caragiale, al cărui tată era prieten cu înţeleptul popular. Opera lui constituie o îmbinare originală de umor balcanic, evreiesc şi românesc. Unele aforisme pot figura într-un tratat de psihologie socială sau de sociologie economică. Ca, de pildă, semnificativa butadă de mare circulaţie atribuită lui, dar frecvent reluată în epocă: „evreii fac economie, românii fac politică şi împreună fac economie politică".

Joseph Halevy, din Adrianopol (pe atunci mare centru cultural evreiesc), institutor la prima şcoală israelită a sefarzilor din România, este autor de studii de orientalistică şi arheologie (împreună cu savantul Papadopol Calimah). În deceniul 8, ajuns la Paris, devine membru al Institutului Franţei. Sunt de remarcat consideraţiile sale istoriosofice răspândite în diverse studii.

Michel Aziel, fondatorul, în 1873, al ziarului „Hajoetz" şi unul dintre idişiştii reputaţi, este colaborator de seamă la prestigioasa revistă „Analele Societăţii Istorice «Iuliu Barasch»", cu fine notaţii despre viaţa socială evreiască. Se remarcă prin câteva contribuţii monografice.

Iacob Psanter, folclorist „nativ" şi cu vocaţie de istoriograf, devine, printr-o stăruinţă neobişnuită, primul cronicar al evreilor din România.

I. Ipcar, traducătorul unui roman cu subiect evreiesc, precum şi al altor lucrări de beletristică, contribuie, prin analizele sale în materie, la dezvoltarea gustului „en vogue" pentru literatura de idei, „filosofică".

Beriruş Goldenberg editează diverse monografii despre şcolile israelito-române, face trimiteri şi evaluări pedagogice referitoare la programele lor de învăţământ.

Nu vom stărui asupra ideilor filosofico-teologice vehiculate în lucrările unor vestiţi rabini din Iaşi şi Bucureşti, ca **Şulem Taubes**, **I. Landau**, **M. Sofer**, **I. Falic**, cu toţii colaboratori la reviste din ţară şi străinătate.

În deceniile 9-10, se înmulţesc contribuţiile la mişcarea de idei sociale exprimate în limba română. **D. Critzman**, **E. I. Critzman**, **L. H. Funi** popularizează în scrierile lor idei ale „luminismului iudaic", ultimul scriind o biografie a filosofului evreu din Germania, iluministul M. Mendelssohn.

Sunt anii când un **L. Şăineanu** îşi afirmă identitatea sa iudaică şi prin abordarea unor teme referitoare la filosofia limbii şi culturii evreilor. La rândul lor, un **M. Rudinescu** adaptează şi prelucrează, în spiritul unei pedagogii moderne, diverse metode pentru învăţarea limbilor română şi franceză, iar **Leon Wolf (Lupescu)** depune o activitate etnologică de reţinut.

În acest deceniu, medici cu diplome obţinute în ţară şi străinătate vehiculează - în preambulul tezelor lor de doctorat - interesante consideraţii de filosofie socială. Îi avem în vedere pe: **A. Weinberg** (tatăl lui T. Vianu), colaborator la „Progresul medical român"; **D. Almogen**, care publică *Higiena privată şi publică* şi traduce, în acelaşi timp, scrierea lui Imm. Kant *Despre puterea sentimentului* - introducând astfel în cultura română o importantă lucrare clasică de filosofie universală.

Dublarea preocupărilor de specialitate cu altele, mai generale, de filosofie etc. nu constituie o excepţie în acest caz. Căci doctorul S. **Mendelson**, în ale ale *Câteva consideraţiuni asupra populaţiunii României*, oferă comentarii de filosofie a populaţiei de real interes pentru

https://biblioteca-digitala.ro

istoria acestei discipline în ţara noastră.

Pentru deceniul 9, mai sunt de menţionat:

L. Cohn, traducător, ziarist, secretar de redacţie la gazeta „Egalitatea", care, în activitatea sa publicistică, popularizează importante idei sociale cu circulaţie la acea vreme în Occident.

M. Stăureanu, unul dintre rarii absolvenţi evrei ai Facultăţii de Litere şi Filosofie din Bucureşti, se afirmă în „Revista Olteană" cu contribuţii de pedagogie.

O menţiune specială pentru **Haim Bejerano**, director al şcolii comunităţii evreo-spaniole şi apoi rabin, care elaborează importante scrieri etnografice despre evreii spanioli din ţară. Ulterior, a devenit hahambaşa la Adrianopol şi chiar al întregului Imperiu Otoman. Îşi oferă cunoştinţele în materie de inscripţii otomane şi arabe, devenind principal consultant al orientaliştilor români.

Un exemplu de autodidact, devenit o notorietate în epigrafie, ştiinţe istorice şi iudaistică, a fost **Mendel Braunstein-Mibaschan**, institutor de ebraică la Iaşi, Vaslui, Piatra-Neamţ. Colaborator la principalele reviste evreieşti, a dat în „serial" o istorie a evreilor, reunită apoi în patru volume (în limba ebraică). A scris numeroase studii în germană, franceză şi engleză. Prin cercetările sale epigrafice, făcute asupra pietrelor tombale din vechile cimitire evreieşti (Iaşi ş.a.), a îmbogăţit cunoştinţele asupra vechimii evreilor pe aceste meleaguri.

Dintre medicii de la finele veacului, cu deschideri spre gândirea socială, mai sunt de menţionat: dr. **Leon Iarchi**, participant la Ambulanţa „Zion" din timpul Războiului de Independenţă a României, **L. Meyersohn**, **L. Kugel**, autori de tratate în domeniile oftalmologiei, dar şi propagatori ai unor idei de medicină socială ş.a.

Figura de gânditor cea mai importantă în epocă a fost, desigur, **Paul Weisengrün**, din Iaşi, urmaş al bancherilor cu acelaşi nume, cu studii temeinice la Viena, unde şi publică trei importante lucrări filosofice, comentate şi în ţară. Este vorba de scrierile: *Die Entwicklungsgesetze der Menschheit. Eine Sozialfilosofische Studie; Das Problem, Grundzüge einer Analyse des Realen; Verschiedene Geschichts-Auffassungen*. A creat o operă discutată de eminenţi specialişti. „La Revue philosophique" din Paris îl consideră unul dintre filosofii de frunte ai vremii. Teoriile sale filosofice au găsit aderenţi, dar şi oponenţi.

Un alt nume de circulaţie printre filosofi a fost dr. **I. Nacht**, care s-a dedicat teologiei şi filosofiei religiei. Rabin la Focşani, apoi la Brăila, primeşte în cele din urmă o catedră în Alsacia, dar apoi se stabileşte în Palestina.

Marcu Farchi, doctor în litere şi filosofie de la Paris, profesor de filosofie la liceul din Ploieşti, comentează, în câteva dintre studiile redactate, mişcarea de idei legată de pozitivismul contemporan.

În altă ordine de idei, sunt de menţionat şi contribuţiile de ştiinţă socială din scrierile unor diverşi gânditori.

Adolf Stern, care ţine un curs de drept internaţional la Şcoala Liberă de Ştiinţe Politice şi Administrative din Bucureşti.

Eduard Ludwig, creator al unui Institut Pedagogic în Bucureşti, specializat în predarea pentru institutori a limbilor ebraică, română şi germană; institutul său a contribuit la creşterea şi dezvoltarea intelectuală a unei serii întregi de tineri.

Fraţii Şaraga, consideraţi arhivari de seamă prin numărul mare de documente istorice colectate de-a lungul multor ani şi după criterii riguroase.

S. Schechter, savant ebraist, originar din Focşani, şi-a câştigat un renume în câmpul filosofiei iudaice, prin cercetarea şi editarea, după manuscrise, a unor tratate fundamentale de orientalistică.

Adolf Last, doctor în drept, publică o seamă de studii critice în „Revista politică" şi în „Lupta". În critică literară, se pronunţă mai ales în legătură cu drama lui Caragiale *Năpasta*, pe care o apără împotriva detractorilor ei.

Marco Brociner, doctor în filosofie, se consacră literaturii de idei, fiind atras în beletristica sa mai ales de pitorescul etnografic,

https://biblioteca-digitala.ro

dar şi de tensiunile sociale din mediile descrise.

M. Canianu, cunoscut la acea vreme ca etnograf şi folclorist (mai ales pentru polemica sa pe marginea culegerii Alecsandri), a propus primele îndrumări metodologice de culegere neutră şi obiectivă, fără adăugiri şi estetizări, a folclorului românesc.

Nicu Weisengrün, doctor în drept, decedat timpuriu, a lăsat în urma sa câteva studii cuprinzând notaţii social-etnografice privindu-i pe concetăţenii săi moldoveni.

Dr. **K. Lippe,** aflat la sfârşitul carierei sale ştiinţifice şi publicistice, cuprinde, în ultimul său volum apărut antum, *Rabinisch-Wissenschaftliche Vorträge,* reflecţii de filosofia religiei şi etnologie.

Ştefan Stâncă s-a făcut cunoscut prin scrierile sale referitoare la chestiuni politice, sociale şi evreieşti. În teza sa *Mediul social ca factor patologic* (cu o schiţă biografică de S. Nădejde), vehiculează idei de referinţă în literatura socială a vremii.

Cercetările privind scrierile, de mai lungă sau de mai scurtă respiraţie, în materie de idei social-filosofice au evidenţiat numeroşi alţi autori mai puţin cunoscuţi sub acest aspect.

Astfel, **Adolf Steuerman,** amintit la capitolul de beletristică, dar care poate fi evocat şi aici, pentru eseurile sale şi mai ales pentru traducerea în limba română a lucrării filosofului V. Conta *Teoria ondulaţiunii universale* (2 vol., Editura Şaraga, Iaşi, 1894), precum şi pentru consideraţiile sale psiho-sociale, risipite în diverse lucrări personale.

W. Löwenthal, cu exprese preocupări pe tărâmul filosofiei şi al medicinei sociale. Ajuns profesor la universitatăţile din Lausanne şi Paris, va scrie *Méthode dans les sciences médicales. Essai d'une étude historico-philosophique,* de răsunet în epocă.

O scoatere în relief deosebită se cuvine pentru: dr. **Sigma (Sigmond Rudolf),** care, în revista „Sănătatea", insera numeroase articole cu caracter de popularizare a ştiinţelor psihologice şi sociale; dr. **Sigmund Cohl,** medic, profesor universitar, care scrie despre Spinoza şi Philon, iar în revista „Noua maternitate", pe care o editează, pune în circulaţie idei pedagogice moderne privind relaţia dintre părinţi şi copii; în sfârşit, **Horia Carp,** a cărui activitate culminează în secolul nostru, este menţionat aici doar pentru debutul său (vezi „Ilustraţia română") cu scurte proze sociale, iar dr. **Glicsman** (cunoscut în epocă sub pseudonimul „Ygrec") pentru contribuţiile sale la popularizarea ştiinţei, precum şi a filosofiei, prin lucrări, în premieră în limba română, ca *Viaţa şi filosofia lui Spinoza, Viaţa şi filosofia lui H. Bergson.*

În partea a doua a secolului al XIX-lea, în care s-au afirmat cei menţionaţi până aici, se relevă, aşadar, un tip de creatori evrei care îşi asumau apartenenţa la diverse profesiuni, practicând în acelaşi timp cu interes cultura socială şi chiar filosofia.

Această stare de lucruri se va prelungi şi în primele două decenii ale secolului al XX-lea. Primul deceniu înregistrează chiar o sensibilă deplasare a centrului de gravitate al preocupărilor intelectualităţii creatoare evreieşti spre domenii noi, de interes general.

Integrarea crescândă în profesiunile proliferate de dezvoltarea ţării şi statului român prilejuieşte afirmarea unor variate tipuri de profesionişti (ingineri etc.) pe care-i amintim aici doar pentru deschiderile lor la problematica social-umanistă.

Urmaş al cunoscutului tipograf şi editor, inginerul **Samitca,** de pildă, specializat la Şcoala Centrală din Paris şi angajat apoi la Căile Ferate Române, în afară de contribuţiile remarcabile aduse la modernizarea drumului de fier din ţară, publică, paralel cu lucrările sale de specialitate, importante studii de management industrial.

Dr. **B. Lieber (Librescu)** se face cunoscut ca medic, dar şi prin articolele sale de ordin social, publicate în ziarul „Munca" din Bucureşti. Publică o lucrare de pediatrie socială de mare succes (*Copilul şi căminul părintesc*), cu numeroase inserturi pedagogice.

Unul dintre cei mai activi, reputaţi şi

https://biblioteca-digitala.ro

consacraţi medici, încă de la debutul său în profesiune, a fost dr. **Lion Rodescu (Rabinovici)**, cunoscut pentru cele circa 50 de lucrări de specialitate, dar şi pentru reflecţiile sociale împrăştiate chiar în monografiile redactate, cât şi prin articolele special consacrate medicinei sociale.

Îl menţionăm aici pe dr. **Lazăr Meyerson**, somitate medicală în domeniul otorinolaringologiei, pentru teza sa de doctorat (1905) consacrată circumciziunii rituale (la evrei), văzută din punct de vedere istoric şi social, precum şi pentru studiile sale istoriografice privind: *Evreii în medicină* (1914) şi *Evreii în medicina română* (1919).

În aceleaşi decenii, întâlnim debutul unuia dintre cei mai neobosiţi scormonitori de arhive şi biblioteci, scriitor despre trecutul evreilor şi al ţării ce i-a găzduit, respectiv pe **Barbu Lăzăreanu**, creator de texte sociale scurte, cu un cuprins informativ substanţial. Pornind din Botoşaniul său natal, cu versuri şi mici proze literare în ghiozdan, va excela prin numeroasele sale eseuri, studii şi articole cu care a colaborat întreaga-i viaţă la reviste şi ziare şi pe care le-a reunit apoi în plachete şi tomuri. În urma tuturor acestor contribuţii, B. Lăzăreanu este revendicat, nemijlocit, atât de cultura evreiască, cât şi de cea română, atât ca folclorist, cât şi ca filolog, atât ca „om social", cât şi ca erudit şi om de bibliotecă.

*

Panorama autorilor şi scrierilor evocate ridică, desigur, întrebarea asupra impactului acestora în medii de specialitate sau populare.

Răspunsul pozitiv se bazează pe cele consemnate în presa vremii în general, în cea evreiască în special.

Cultura socială - mai bine zis, curentele de idei sociale vehiculate în medii evreieşti -, în partea a doua a secolului trecut şi în primele două decenii ale secolului actual, îngăduie trimiterile făcute la autorii menţionaţi, deşi astăzi sunt atât de puţin cunoscuţi: în epocă, se bucurau din plin de atenţia gazetelor evreieşti sau chiar de elogiile unor cărturari de seamă neevrei din ţară şi din străinătate.

Ar fi, totuşi, impropriu să-i numim pe toţi cei repertoriaţi „oameni de ştiinţă socială", respectiv filosofi, sociologi etc., cu denumiri ce trimit la tot atâtea specializări ale disciplinelor sociale, cum nu existau la acea vreme. I-am amintit totuşi în acest capitol tocmai pentru receptarea de care s-au bucurat la acea vreme - şi în această calitate - în mediile intelectualităţii evreieşti în formare.

*

Pe fundalul unor mutaţii socio-economice, intervenite la finele secolului trecut şi puse în evidenţă în alte capitole din lucrarea de faţă, piramida straturilor sociale active evreieşti avea alura următoare: la bază, categoriile, în extindere, de artizani şi comercianţi; la mijloc, păturile nevoiaşe, proletarizate sau de tip „lumpen"; spre vârf, burghezia mijlocie, inclusiv cea intelectuală, firavă încă, iar la vârf, marea finanţă, industriaşii.

Sub raport ideologic, categoriile din primele două nivele ale piramidei trăiau în universul de idei şi credinţe ale mozaismului tradiţional-ortodox, cu deschideri, mai mari sau mai mici, pentru aculturaţie şi secularizare, iar în unele cazuri, spre curentele de idei socialiste, ca şi spre cele sioniste, emigraţioniste. Regula o constituia, însă, orientarea integraţionist-modernistă, nescutită uneori de alunecări asimiliste evidente, mai ales în straturile superioare ale populaţiei evreieşti.

Intelectualii evrei cu studii în străinătate, ca şi cei trecuţi prin şcolile româneşti, erau printre primii care se implicau în răspândirea unor idei social-filosofice, devenite „monedă curentă" pe alte meleaguri: cititorul evreu de presă şi carte (în limba română sau în alte limbi) devenise consumator predilect al unor atare idei. Numeroase gazete evreieşti existente în epocă (vezi capitolul **Presă**) le puneau în circulaţie în primul rând.

Este, poate, concluzia majoră pe care o putem trage din succintul excurs, făcut în paragraful de faţă, cu privire la ideile promovate de autorii amintiţi. Dar propovăduitorii *en titre* de idei filosofice şi sociologice au fost gazetarii şi

https://biblioteca-digitala.ro

teoreticienii. Dintre aceştia din urmă, ei înşişi gazetari, **Iuliu Barasch** s-a impus ca figura cea mai de seamă.

În ce priveşte curentele de idei sociologice majore, la care aportul unor intelectuali evrei se dovedea substanţial, sunt de menţionat, în primul rând, gânditorii socialişti.

Socialismul doctrinal îşi face apariţia în România prin scrierile lui **Constantin Dobrogeanu-Gherea** (1855-1920), născut în Ucraina şi refugiat în România în 1875, unde va trăi până la sfârşitul vieţii. Ideile sale sociologice, economice, istorice, estetice-critice conturează un sistem de gândire original de mare impact cu realităţile culturale şi sociale ale ţării. Este fondatorul unei variante locale de marxism ce va călăuzi teoretic, multe decenii, social-democraţia română. Ideile sale ce nu se revendicau în vreun fel din particularisme etnice - şi în mod special, chiar ostentativ din cele iudaice sau israelite româneşti - au fost continuate de o pleiadă de socialişti evrei (şi nu numai), dar neaplicate şi în variantele evreieşti ale mişcării socialiste din ţară, respectiv în cunoscutul cerc socialist din Iaşi, numit „Lumina" (ce edita oficiosul „Der Vecker", apărut în două serii, la 1896 şi la 1915), cât şi în alte organizaţii (de tipul „Bund"-ului etc.).

Contribuţia lui Gherea la cultura română s-a exprimat, însă, în aceea că a fost primul şi cel mai reputat teoretician marxist, iniţiator al unei estetici şi critici literare zise „ştiinţifice", precum şi al sociologiei marxiste a culturii din România, cu toate amendările pe care cele de mai sus le comportă astăzi.

Deşi sensibil la fenomenul antisemit (vezi scrierea sa despre antisemitism), C. Dobrogeanu-Gherea), pe numele său Nahum Katz, şi-a refuzat identitatea iudaică în numele internaţionalismului, religia mozaică, în numele creştinismului ortodox adoptat (şi al căsătoriei mixte făcute cu o româncă), ceea ce nu poate împiedica, însă, posteritatea sa critică de a-i analiza gândirea social-filosofică şi prin prisma originii sale socio-culturale etnice (născut într-o familie evreiască tradiţională), cât şi a traseului său existenţial. Demersul poate fi urmat deopotrivă şi în cazul altor socialişti români de origine evreiască: de la Ştefan Stâncă-Stein până la... Şerban Voinea.

Pentru cultura socială din România, unele dintre scrierile fruntaşilor socialişti vor rămâne nu numai în tezaurul de idei al social-democraţiei locale, ci şi în cel al culturii naţionale.

Lucrări originale de felul celor produse de C. Dobrogeanu-Gherea (*Anarhism şi socialism*, 1908), (*Neoiobăgia*, 1910), de **P. Zosin** (*Socialism şi pozitivism*, 1920), de **Ottoi-Călin** (*K. Marx*, 1908), de **L. Geller-Iaşi** (*Problemele vremii*, 1919), de **C. Graur** (*Din istoria socialismului român*, 1910), de **A. Luncă-Lando** (*Filosofia marxistă în lumina filosofiei contemporane*, 1910), de **B. Lăzăreanu** (*Dr. Ottoi*, 1919), de **L. Moscovici** (*Problemele actuale ale mişcării socialiste*) reprezintă mai mult decât o pură valoare documentară.

Reflectând asupra curentului socialist de idei, promovat de evreii amintiţi, ca şi de alţii de peste hotare, se pare că într-un fel acesta se află într-o oarecare atingere şi cu... universalismul iudaic. În epoca modernă, iudaismul s-a lărgit considerabil, atât prin rădăcinile sale ancestrale, cât şi, mai ales, sub semnul culturii progresiste. Evreul datorează însăşi emanciparea sa culturii progresiste, luminismului şi democraţiei. În curentele socialiste de gândire, unii intelectuali evrei au găsit, poate, şi condiţia internaţională a coreligionarilor lor - ca populaţie cu o Diaspora apreciabilă pe glob. Evreul socialist nu este un anticrist: asimilismul său nu-l face, însă, nici antimozaic. Idealismul evreului socialist de până la 1920 şi din perioada interbelică putea fi probat şi prin faptul că statusul său politic nu-i putea aduce mari satisfacţii din înregimentarea în mişcare; fruntaşi socialişti ca **Max Vexler** sau cei din perioada interbelică, precum **Ilie Moscovici**, **Ghelerter**, **Geller**, **Edelstein**, **Horodniceanu**, **Pistiner**, nu puteau spera la dregătorii şi posturi ministeriale, rezultate din activitatea lor politică. Vexler

https://biblioteca-digitala.ro

s-a ales chiar cu pierderea vieţii. Iar după al doilea război mondial, în anii 1945-1947, activitatea social-democrată a unor **Şerban Voinea, P. Marc, Leopold Filderman** nu a condus decât la exilul lor.

O menţiune specială pentru atitudinea net antibolşevică şi anticomunistă a fruntaşilor socialişti (Moscovici ş.a.) care n-au aderat la Internaţionala Comunistă: ba mai mult, i-au demascat tendinţele încă de la început.

a. Filosofie, sociologie, psihologie

Evreii se mândresc (unii se fălesc chiar) cu contribuţiile aduse în domeniul filosofiei: în epoca antică - Biblia şi Talmudul, dar şi Philo din Alexandria; în medievalitate - Cabala şi Mistica Mesianică, dar şi Saadia, Maimonide, Nachmanide ş.a.; în epoca modernă - Spinoza, Mendelssohn, Maimon ş.a.; şi apoi, în epoca contemporană - Cohen, Cassirer, Husserl, Bergson, Einstein, Freud, Buber ş.a.

Sunt mulţi?! Puţini?! Sunt cu toţii intraţi în istoria cugetării, ca şi în istoriosofie (Marx, Lassalle ş.a.), în filosofia dreptului şi a mentalităţilor (Lazarus, Steinthal, Stein ş.a.), în sociologie („cei trei Lévy" - Bruhl, Strauss, Moreno; Simmel, Durkheim, Gurvitch etc.).

Evreii români, considerându-se îndreptăţiţi - ca evrei - să-şi adjudece acest Panteon de spiritualitate, sunt, totuşi, nevoiţi să-şi caute şi cugetătorii proprii, apăruţi pe solul lor natal. Deşi, în România, categoria de intelectuali evrei care să fi strălucit în aceste domenii este relativ subţire - cele de mai sus nefiind îndeletniciri profesate de o intelectualitate evreee abia în formare -, putem evoca, totuşi, câteva personalităţi de seamă.

Dr. **Iuliu Barasch**, afirmat încă de la mijlocul veacului trecut, este cel dintâi şi, într-un anume sens, cel mai reprezentativ. Că a fost şi un distins creator de idei filosofice, pentru vremea sa, o atestă însişi unii filosofi de seamă. Dan Bădărău, cunoscut logician, face, într-unul din cursurile sale universitare, remarca: „Barasch este un filosof clasic în toată puterea cuvântului, înzestrat cu o mare doză de curiozitate ştiinţifică, 'plin de înţelepciune şi vervă".

Textul Apelului adresat de Barasch cercurilor ştiinţifice din Occident (vezi „Allgemeine Zeitung für das Judentum", din 29 iun. 1844), în care se expune şi se fundamentează planul acelei mari opere filosofice, realizată de el în manuscris (trei volume, 22 de caiete voluminoase), cât şi primul volum din acest triptic, apărut la Viena ulterior, în 1856, dedicat logicii, metafizicii, psihologiei, eticii, esteticii, dreptului natural şi filosofiei religiei (celelalte volume fiind consacrate ştiinţelor exacte, istoriei şi istoriei filosofiei), dau măsura culturii enciclopedice a autorului, dar şi a capacităţilor sale de sinteză filosofică. Primul volum din *Ozar Chochma* (*Comoara înţelepciunii*) face trimitere la circa 40 de filosofi universali, consultaţi în limbile în care au scris - un loc important deţinând izvoarele ebraice şi autorii iudaici. Pe firul unei cugetări raţionaliste ferme - şi spre uzul luminării şi emancipării intelectuale a coreligionarilor săi din România -, Barasch se dovedeşte, în această lucrare, a cultiva o antropologie filosofică pe deplin umanistă. El scrie: „trebuie să iubim pe toţi oamenii, indiferent de religia căreia aparţin". Într-o altă lucrare, rămasă în manuscris şi intitulată provizoriu *Ideen über Leben und Tot aus einem medizinisch-philosophischen Gesichtspunkte gehalten* (partea I: „Despre Viaţă", partea a II-a: „Despre Moarte"), se exprimă o înaltă consideraţie pentru Omul generic, ca „cea mai înaltă manifestare a Totului" şi o senină abordare a dialecticii viaţă-moarte, una fiind condiţia celeilalte. La faimoasa replică de pe un mormânt etrusc: „tot ce e trecător e nimic", Barasch ar fi răspuns că nimic nu e mai peren decât ce e trecător!

Prin vasta sa operă de naturalist, a ilustrat din plin menirea omului de a studia vieţuitoarele: perenitatea vieţii şi caracterul trecător al vieţuitoarelor.

A fost Iuliu Barasch un filosof? În strictul sens al cuvântului, poate că nu. Tratatul de sinteză *Filosofia românească de la origini până în zilele noastre*, vol. V, din seria *Istoria filosofiei*

https://biblioteca-digitala.ro

(Bucureşti, 1941), nu-l cuprinde şi nici dicţionarele filosofice sau alte lucrări de referinţă de acest fel în limba română. I. Barasch figurează doar în unele monografii ocazionale, interesate să-l revendice abuziv, pentru materialismul şi „naturalismul" său.

Cele mai de sus relevă, aşadar, dificultăţile şi avatarurile includerii unui gânditor robust de felul lui I. Barasch în... filosofia românească.

Vom mai evoca, în paragraful de faţă, câteva personalităţi creatoare, de astă dată, din prima parte a acestui secol, care au contribuţii în domeniile filosofiei, sociologiei, economiei politice.

În filosofie, au reţinut atenţia, mai ales în perioada interbelică, numele unor autentici specialişti, ca Albert Speier, Iacob Levy Moreno, Lucien Goldman - dintre cei afirmaţi în străinătate - şi H. Sanielevici, I. Brucăr, S. M. Littman, J. Aberman, care şi-au publicat lucrările în limba română.

Este de remarcat, de asemenea, relevanţa pentru filosofie a scrierilor unor eseişti şi literaţi ca E. Relgis, B. Fundoianu ş.a., analizaţi, însă, la capitolul dedicat literaturii.

Albert Speier, fost institutor la şcolile evreieşti din Bacău, Fălticeni şi Vaslui şi care a ajuns apoi profesor la Facultatea de Filosofie a Universităţii din Caen (Franţa), a străbătut, şi în ţara sa de origine, drumul unei evoluţii intelectuale ce-l desemna deja pentru o carieră strălucită în domeniul umanisticii şi filosofiei. A debutat, înaintea primului război mondial, cu un substanţial studiu de pedagogie (*Dreptul la educaţie*), apoi a continuat, sub pseudonimul A. Spiru-Bacău, să publice studii critice şi eseuri pe teme de estetică în „Pagini literare", „Convorbiri critice" (a lui M. Dragomirescu). Dedicat apoi în întregime filosofiei, pleacă la Paris, unde se specializează şi publică principalele sale lucrări: *Problèmes métaphysiques de la mémoire*, *Bonnes moeurs et autonomie*, *Les Images mentales*. Consacrarea i-au adus-o, însă, cele două volume intitulate: *La Pensée et la quantité* şi *Pensée concrète*, cea dintâi fiind premiată de Academia Franceză.

În *La Pensée et la quantité*, a tratat problemele filosofiei ştiinţelor matematice, lămurind o serie de obscurităţi ale fundamentelor acestor ştiinţe. În *Pensée concrète*, se face încercarea unei reducţiuni intelectualiste a intuiţiei bergsoniene. În fond, însă, filosofia lui Speier este o psihologie a gândirii (*Denkspsychologie*), care schimbă, ca orice psihologie de acest fel, logica formală a gândirii cu faptul psihologic al produsului gândirii înseşi.

Prestigiul dobândit de Speier în lucrările sale îi asigură o carieră didactică, ca profesor la universităţi din Franţa, Elveţia, Belgia, fiind, în acelaşi timp, conducătorul celebrei reviste „Recherches Philosophiques".

Valorificarea ideilor acestui filosof în România au asigurat-o I. Brucăr, în „Revista de Filosofie" (1939), C. Floru, J. Aberman, F. Aderca, E. Furtună, S. Podoleanu ş.a. - unii dintre ei, de asemenea, creatori evrei în domeniul filosofiei.

La moartea lui A. Speier, „Adevărul" din 1934 remarca: „A dispărut unul din cei mai eruditi şi mai profunzi cugetători ai filosofiei contemporane".

Un alt gânditor de origine evreo-română (dar emigrat la fragedă vârstă), devenit celebru în străinătate, a fost marele sociolog şi psihiatru american **Jacob Lewy Moreno** (1892-1975). S-a stabilit, în 1927, în S.U.A., unde, nu după multă vreme, s-a făcut cunoscut ca fondator al unei noi ramuri psihosociologice, numită sociometrie.

Atras de freudism, dar depăşindu-l în sens sociologic, a elaborat tehnicile sociogramei şi matricei sociometrice.

A elaborat tehnica psihodramei şi sociodramei ca mijloace terapeutice de reducere a conflictelor interpersonale.

Adepţii sociometriei, exagerând şi extrapolând nepermis unele premise stabilite de creatorul ei, au căutat să transforme această disciplină într-un panaceu pentru problemele sociale. Principalele lucrări ale lui Moreno sunt: *Cine va supravieţui* (1934), *Sociometria şi ştiinţa despre om* (1956), *Psihodrama* (3 volume, 1959-1969, ultima şi cea mai importantă dintre lucrările sale).

https://biblioteca-digitala.ro

Lucien Goldman (1913-1970), filosof şi sociolog francez originar şi cu studii în România, s-a preocupat de probleme ale istoriei filosofiei, filosofiei culturii şi, în principal, de sociologia culturii.

Operând cu conceptul de „structură semnificativă" în explicarea valorilor culturale autentice, Goldman evidenţiază importanţa: coerenţei interne a valorilor, necesităţii lor, ierarhiei nivelurilor lor supra şi subordonate. Metoda sa explicativă este dialectică, dinamică şi structural-funcţională globală, dar cu inserturi istorice.

Lucrarea sa de început, *Introducere în filosofia lui Kant* (1948), este urmată de *Ştiinţele umane şi filosofia* (1952), *Dumnezeul ascuns* (1955), *Pentru o sociologie a romanului* (1964), *Structurile mentale şi creaţia culturală* (1970), *Sociologia literaturii* (1970), tradusă şi în limba română, în 1972.

H. Sanielevici (1875-1951), sociolog, antropolog, filosof al culturii, teoretician şi critic literar, este unul dintre cei mai activi fermenţi ai curentelor intelectuale ce înconjurau ca un halou revistele, cenaclurile şi chiar agora.

S-a implicat în presa şi mişcarea socialistă încă din tinereţe, apoi în mişcarea şi presa literară, conducând reviste („Curentul Nou" ş.a.), colaborând cu studii critice şi sociologice incitante („Viaţa Românească" etc.) ani de-a rândul. El se numără, mai presus de orice critică îndreptăţită ce i s-ar putea aduce, printre personalităţile culturale originale din primele decenii ale secolului al XX-lea. Călinescu îl compară cu Hasdeu, considerându-l un erudit cu o solidă pregătire ştiinţifică, mai ales sociologică, pe care se întemeiază judecăţile sale filosofico-estetice. Istoria literaturii îi plasează vârful sau momentul creator între 1900 şi 1910, când Sanielevici se află printre iniţiatorii mişcării literare antisemănătoriste.

În anii '20 ai secolului, acest gânditor s-a preocupat îndeosebi de antropologie şi paleontologie, cu nu puţine „alunecări" filosofico-sociologice.

Lucrarea sa *Icoane fugare*, în care a descris viaţa agricultorilor din ţinuturile Dobrogei, a fost premiată de Academia Română. Un caracter pronunţat sociologic are lucrarea *Probleme sociale şi psihologice* (1920), iar de filosofie, tomurile *Cercetări critice şi filosofice* (1928) şi *Alte cercetări critice şi filosofice* (1925).

Teoriile sociale şi filosofice emise de Sanielevici au stârnit vii polemici, prin care se arătau: precaritatea tezelor biologist-materialiste vehiculate, dogmatismul cauzalităţii unidirecţionale adoptat ca schemă de explicaţie chiar şi pentru fenomene de o complexitate şi o discreţie deosebite.

Cu toate rezervele pe care le impun contribuţiile teoretice ale acestui autor, circulaţia cărţilor sale a fost notabilă în epocă şi citirea lor nu este fără de folos nici chiar astăzi.

I. Brucăr (1888-1960), filosof şi publicist, s-a născut în comuna Bosancea (Bucovina). A urmat la Bucureşti liceul şi Facultatea de Litere şi Filosofie, apoi s-a specializat la Jena şi Leipzig, fiind licenţiat în drept şi doctor în filosofie (cu o teză de doctorat dedicată lui Spinoza). Debutul şi l-a făcut la „Noua revistă română", în 1918, cu studii de filosofie. I. Brucăr a redactat, timp de doi ani, revista literară *Lumea evree*, asumându-şi deplin dubla identitate, evreo-română, şi ajutând la formarea şi afirmarea unei generaţii de gânditori evrei.

Ca preşedinte al Institutului de Cultură al Templului Coral, a ridicat prestigiul instituţiei, fiind mentorul unui nucleu ales de cercetători.

Fără a abandona publicistica, I. Brucăr se consacră cu precădere studierii şi răspândirii filosofiei europene, în special a celei germane, în strădania de a conecta cultura română la gândirea contemporană. *Probleme noi în filosofie* (1931) constituie, de fapt, o introducere în filosofia modernă, îmbogăţind toate disciplinele - epistemologie, metafizică (ontologie, cosmologie), logică, morală, estetică; este o lucrare de adâncime, ridicându-se la valoarea operelor celor mai buni gânditori ai generaţiei sale. Brucăr dovedeşte o stăpânire excepţională a limbajului

https://biblioteca-digitala.ro

filosofic, într-o vreme în care acesta deţinea deja o cotă înaltă în cultura românească. El a pus în circulaţie, la noi: filosofia germană contemporană, de la Speier, Liebert, Rickert, Fiedler, până la Husserl, Heidegger şi Cassirer; s-a aplecat asupra operei lui Bergson şi mai ales asupra aceleia a lui Spinoza. În spaţiul filosofic românesc, a interpretat lucrări din opera lui Titu Maiorescu, Lucian Blaga, C. Rădulescu-Motru. În *Filosofi şi sisteme* (1933), sunt reunite câteva monografii, cu o introducere revăzută ulterior şi transformată într-o lucrare de sine stătătoare, în care încearcă să întemeieze o nouă disciplină: filosofia filosofiei. Pe gânditor nu-l interesează atât sensul ontologic sau metafizic al sistemelor, cât semnificaţia lor axiologică. Sistemele sunt văzute în verticalitatea lor, iar nu în succesiunea lor istorică. Filosofia lui Brucăr se antrenează în jurul „Corelatelor", principală fiind relaţia subiect-obiect, autonomie soluţionată relativist: „dacă privim raportul dinspre obiect, sistemul este materialist, iar dacă îl privim de la subiect la obiect, el este idealist". Timp de o jumătate de veac, sub cele două regimuri autoritare şi totalitare, Brucăr a fost practic „uitat", nefiind nici reeditat, nici antologat. Evreu şi sionist pentru unii, „idealist" pentru alţii sau amândouă, filosoful evreu a rămas un indezirabil oficial pentru toţi. Fusese, totuşi, sprijinit şi încurajat de C. Rădulescu-Motru, iar Lucian Blaga îl considera „cel mai bun cunoscător al metafizicii" din ţara noastră.

A colaborat la: „Noua revistă română", „Ideea europeană", „Lumea evree", „Adevărul literar şi artistic", „Literatorul", „România literară", „Sinai", „Puntea de fildeş", „Omul liber", „Adam", „Studii filosofice", „Revista generală a învăţământului", „Revista de filosofie", „Familia" ş.a. - în care şi-a răspândit câteva zeci de studii, reunite mai apoi în volumele intitulate: *Încercări şi studii* (1919), *Filosofia lui Spinoza* (1930), *Cadenţe filosofice* (1934), *Despre neant* (1938), *Filosofia lui Bergson* (f.a.). După război, va scoate (în colaborare) un compendiu de *Psihologie* (1947) şi va lăsa în manuscris *O istorie a logicii*.

Jean Aberman (1893-?), doctor în filosofie de la Universitatea din Bucureşti, cu studii şi specializări la Sorbona şi Geneva, se remarcă în publicistică prin studiile şi articolele inserate mai ales în presa evreiască a timpului. Ca membru şi secretar general al Institutului de Cultură al Templului Coral din Bucureşti şi ca redactor al Buletinului acestui Institut, va scrie pentru această publicaţie, ca şi, de altfel, pentru multe altele, articole privind filosofia iudaică şi gândirea unor filosofi de orientare iudaică.

În *Lexiconul sionist*, pe care intenţiona să-l publice, a cuprins fişe despre întreaga gândire sionistă a vremii. În calitate de profesor de istoria filosofiei la Colegiul pentru studenţii evrei (care a funcţionat în anii 1941-1944), a ţinut un curs mult apreciat în cercurile de specialitate.

Lucrarea sa de căpetenie este, însă, *Curentul antiintelectualist francez* (Bucureşti, 1938), în care întreprinde o acidă critică a curentelor iraţionaliste din epocă, mai ales a celor exploatate în sens totalitar.

Un alt gânditor, coleg de generaţie cu cel de mai sus, a fost **S. M. Littman** (1907-1984), care şi-a încheiat viaţa în Israel. Cu licenţă în filosofie la Bucureşti, elev al şcolii lui Gusti şi cu un doctorat în psihologie luat la Sorbona, a fost profesor de filosofie la liceele „Mihai Viteazul" şi „Cultura", precum şi la Institutul Politehnic din Bucureşti. S-a stabilit în 1973 în Israel, unde s-a angajat ca psiholog la spitalul de psihiatrie de la Ness Ziona. A fost membru al Institutului de Estetică din Paris. S-a remarcat ca psiholog şi pedagog, a frecventat cercuri filosofice franceze din jurul lui H. Bergson. În ţară, s-a împărţit între îndeletnicirile sale de profesor şi preocupările de studiu într-ale filosofiei şi iudaismului. Colaborează la „Revista tinerimii" din Bucureşti, la „Recherche pédagogique" din Paris şi la „Viaţa noastră". Este coautor la *Lexiconul iudaic* (Bucureşti, 1935), *Lexiconul evreiesc* (vol. I, Bucureşti, 1947), la *Antologia literaturii evreieşti* (Bucureşti, 1939) şi la numeroase alte lucrări cu caracter enciclopedic sau iudaic. Împreună cu

https://biblioteca-digitala.ro

I. Şafran, pregăteşte, încă dinaintea celui de-al doilea război mondial, un interesant şi cuprinzător *Breviar filosofic*, pe care-l va publica abia în 1947. Deşi concepută pentru a servi ca manual şcolar, în această lucrare, ultima care a văzut lumina tiparului în România precomunistă, sunt expuse cu talent şi pătrundere principalele curente de idei din filosofia, psihologia, logica, sociologia etc. etc., practicate de gânditorii cei mai de seamă ai timpurilor. Este şi autorul unei monografii valoroase închinate lui Philo din Alexandria, dar rămasă în manuscris.

De o anume relevanţă pentru filosofie sunt şi scrierile unor eseişti şi literaţi ca E. Relgis, B. Fundoianu ş.a. Pentru o istorie a gândirii social-filosofice româneşti din perioada interbelică, asemenea autori sunt de recuperat nu doar pentru multitudinea articolelor şi eseurilor lor, de mici dimensiuni, ci şi pentru câteva din lucrările lor de bază.

Eugen Relgis - prin editarea la Iaşi, încă din 1920, a publicaţiei lunare „Umanitatea", în care şi-a inserat preţioase eseuri de filosofie a umanitarismului, sau prin câteva din articolele publicate în „Cugetul liber", în 1927, ca şi prin lucrările despre umanitarism tălmăcite în limbi de mare circulaţie - dovedea, indiscutabil, şi o vocaţie filosofică. Volumele care cuprind gândurile sale filosofice - pacifiste şi umanitare - sunt: *Coloana printre ruini* (1921), *Umanitarismul şi internaţionala intelectualilor* (1922), *Umanitarism şi socialism* (1925), *Umanitarismul biblic* (1926), *Internaţionala pacifistă* (1929), *Umanitarism şi eugenism* (1934). Relgis introduce în circuit românesc importante idei filosofice prin traducerea lucrărilor *Aşa vorbit-a Zarathustra*, de F. W. Nietzsche şi *Erasmus*, de St. Zweig.

B. Fundoianu, prin preţuita sa lucrare de filosofie intitulată *Conştiinţa nefericită* (apărută mai întâi în limba franceză, la Paris, în 1936) şi recent tradusă în română (Editura Humanitas, 1993), va aduce în circuit local idei ale lui Nietzsche, Gide, Husserl, Bergson, Freud, Heidegger, Kierkegaard, Dostoievski, Şestov ş.a.

După cum este ştiut, răstimpul anilor de război (1940-1944), care a adus pentru unii evrei o seamă de restricţii severe în ceea ce priveşte libera şi creativa lor manifestare, iar pentru cei mai mulţi grave vexaţiuni - până la suprimarea existenţei fizice -, nu s-a dovedit prielnic unei afirmări intelectuale nestingherite, N-au mai fost editate cărţi, activitatea de presă a fost limitată doar la „Gazeta evreiască", organ al semioficioasei instituţii numită Centrala Evreilor din România (C.E.R.), menită să sprijine aplicarea politicii oficiale a vremii, privitoare la evrei.

Repliaţi în straniul lor ghetou spiritual, ivit *ad-hoc*, creativitatea intelectualilor evrei, de astă dată revenită la strictul cadru comunitar-etnic, n-a încetat să se afirme chiar şi în acei ani grei. În volumul de faţă, o seamă de paragrafe se referă la organizarea de şcoli de toate gradele (inclusiv superioare), la stimularea activităţii teatrale şi culturale, la intensificarea vieţii religioase - toate desfăşurate într-un cadru comunitar menit să fie un scut şi o cale de supravieţuire în acei ani. Creativitatea intelectuală s-a exersat în toate aceste activităţi, iar concentrarea întregii intelectualităţi în „spaţiul etnic" (societatea globală excluzându-i) a dus la o seamă de creaţii (cursuri predate în şcolile superioare, lucrări originale consumate în manifestările cultural-artistice ş.a.), care, deşi nefinalizate în scrieri, au pregătit o materie intelectuală ce va vedea lumina tiparului sau va cunoaşte alte forme de integrare în cultura ţării, în anii de imediat după război. Semnificativ apare faptul că din înseşi textele (articole etc.) inserate de creatorii evrei în acea amintită „Gazetă evreiască" (la care colaborau, vrând-nevrând, condeie evreieşti strălucite, ce nu se mai puteau afirma altunde), s-au putut alcătui imediat după război interesante lucrări, pregnante pentru rezistenţa operată în însăşi oficina Centralei Evreilor din România.

Efervescenţa intelectuală şi, în genere, socială a evreilor din anii imediat următori războiului poate fi asemănată cu detenta ce urmează unei supercompresii: n-a mai fost vorba de o emancipare, ci de o eliberare dintr-o primejdie

https://biblioteca-digitala.ro

de moarte. Dorința de activitate, de egalitate în dreptul de afirmare a condiționat o dispersie a elementului evreiesc, inclusiv a celui cu calificări și profesiuni intelectuale, spre toate componentele societății românești civile sau formalizate. Au afluat spre partidele politice democratice (dar și în cel comunist), spre unitățile și instituțiile sociale, inclusiv spre învățământ, știință, cultură; spre ramurile economiei naționale ș.a.m.d. Curentele de idei și orientările sociale ce captau interesul evreilor erau pentru unii integraționalismul, socialismul, comunismul, pentru alții emigraționismul, sionismul, autonomismul cultural și câte altele. Erau ani ai opțiunilor condiționate de coșmarul Holocaustului trecut și de viitorul pe care puțini îl întrevedeau așa cum va fi aievea.

În planul ideilor, intelectualii evrei fie continuau - cei mai în vârstă - teoriile împărtășite înainte de război, fie - cei tineri, în special - se entuziasmau de ideile „noi", cu mai mică circulație înainte vreme: idei socialiste, marxiste, leniniste chiar. Nu au lipsit, însă, numeroșii adepți ai ideilor sioniste, culturalist-iudaice sau de altă natură, similare. Peisajul intelectual era, așadar, deosebit de variat și pentru aceasta stau mărturie înseși scrierile și activitățile intelectualilor evrei din acei puțini ani de interludiu între cele două totalitarisme.

A reduce întreaga această efervescență la sloganul simplificator că „mulți comuniști erau evrei" înseamnă a desconsidera epoca și a nesocoti că „nu mulți evrei erau comuniști". Dovadă stau și paragrafele din acest volum consacrate evreilor în mișcarea social-democrată, în mișcarea sionistă ș.a. Plecarea în masă, după 1946, are în acest sens valoarea unui test de serendipitate. Au plecat mulți intelectuali evrei cu vederi liberale și s-au realizat corespunzător în străinătate. Mișcarea de idei anticomunistă din Occidentul european, dar mai ales din America a cuprins și cuprinde numeroși evrei proveniți din România, unii chiar foști marxist-leniniști.

În anii de imediat după război, încep să apară cărți și numeroase articole în care sunt oglindite toate aceste tendințe. Lucrările consacrate sionismului sunt cele mai numeroase: scriu, în acest sens, **Theodor Lőwenstein,** cunoscut pedagog și fruntaș al sionismului local, **M. Benvenisti,** om politic și fruntaș al mișcării sioniste locale, **Al. Șafran,** Șef-Rabinul cultului mozaic, **A. L. Zissu,** figura cea mai remarcabilă a intelectualității de orientare sionistă, președinte al Partidului Evreiesc și al Secțiunii române a Congresului Mondial Evreiesc. Cu studii și articole, ce susțineau orientarea politică și culturală a celor de mai sus, sunt de menționat un **M. H. Bady, I. Herzig, S. Zoller** ș.a.

Orientarea integraționistă este susținută în scris de câțiva fruntași ai social-democrației (**L. Filderman, O. Șraier** ș.a.), de cei grupați în jurul revistei „Răspântia" (**B. Lăzăreanu, S. Gregore, I. Ludo, F. Brunea-Fox, H. Relu** ș.a.).

În calitatea sa de conducător al Uniunii Evreilor Români, **W. Filderman** va fi principalul om politic și ideolog (cu numeroase scrieri) al orientării integraționalist-liberale.

La antipod, grupați în jurul publicației „Unirea" și al organizației comuniste numită Comitetul Democrat Evreiesc, o seamă de vechi și noi comuniști vor milita pentru educarea masei evreiești în spirit „proletar", precum și pentru menținerea, în plan spiritual și temporar, a câtorva modalități firave de colportare a literaturii laice idiș (prin traduceri, presă) pentru a satisface sloganul politic comunist: „cultură socialistă în fond și națională în formă".

*

După 23 august 1944, în interludiul celor câțiva ani de relativă democrație, de circulație a ideilor și de gândire liberă, puțini au fost intelectualii evrei care să se dedice unor preocupări filosofice de specialitate. Cu excepția unui interesant *Breviar filosofic enciclopedic*, redactat, la un nivel de înaltă competență, de filosofii S. M. Littman și I. Șafran, nu mai poate fi citată vreo carte semnificativă. În gazete și reviste au apărut, însă, cum arătam, numeroase articole purtând semnătura unor intelectuali de

https://biblioteca-digitala.ro

seamă din generaţia formată sau afirmată în perioada interbelică.

Noua generaţie de intelectuali evrei, abia în formare sau la începuturile carierei publicistice, considera ideile social-filosofice marxiste ca exprimând nu doar un adevăr printre altele posibile, ci... Adevărul. În consecinţă, mulţi autori de bună credinţă s-au angajat în învăţarea şi colportarea marxismului, în traducerea de texte din „clasici", unele la prima lor editare în limba română. Teoretic, angajarea în marxism deriva, poate, din aparenta noutate, în peisajul local, a ideilor dialecticii, materialismului, istorismului, sociologismului ş.a.m.d. Practic, marxismul constituia pentru intelectualul evreu o ispită prin internaţionalismul şi chiar cosmopolitismul său imanente, ce trimiteau la idei şi practici politice străine xenofobiei, şovinismului şi antisemitismului. În acei ani, tandemul „marxism-leninism" sau "treimea" numită marxism-leninism-stalinism încă nu intraseră deplin în circuitul local de idei şi nu-şi dezvăluiseră substanţa dogmatică ce avea să paralizeze cugetarea multora şi pentru multă vreme; deşi intelectualii social-democraţi avertizaseră copios în această privinţă, profetizând o atare evoluţie.

Anul 1948 a constituit „cotitura" în privinţa separării şi izolării vechii gândiri (şi „vechilor" gânditori), zişi „burghezi", pe de o parte, şi a promovării noilor cadre cu perspectivă marxist-leninistă, pe de altă parte. Dintre scriitorii evrei de texte filosofice, din perioada interbelică (I. Brucăr, J. Aberman, S. M. Littman ş.a.) sau chiar dintre cei marxişti nedogmatici, angajaţi în anii 1944-1947, foarte puţini au trecut de pragul primelor epurări - ca, de altfel, orice intelectual autentic, indiferent de originea lui etnică.

Vidul produs prin îndepărtarea acestora a fost de îndată umplut cu „cadre" noi, sau „vechi-noi", dispuse nu doar să accepte comandamentele partidului unic, ci să le şi promoveze cu asiduitate în aşa-zisele ştiinţe filosofice (diseminate de la catedre, prin instituţii de cercetare, prin presă etc.).

Întreaga cultură şi viaţă spirituală urma să fie „aşezată" pe temeiul ideologiei marxist-leniniste, menită să producă o „renaştere intelectuală", ca factor de discontinuitate în raport cu gândirea socială „idealistă". Această discontinuitate, la nivel individual, însemna - mai ales în filosofie, economie politică, politologie (devenită „socialism ştiinţific") - îndepărtarea vechilor specialişti şi înlocuirea lor cu intelectuali „de tip nou", adeseori total necunoscători ai ideilor şi curentelor de gândire „burgheze".

Un fost prodecan al Facultăţii de Filosofie, prin anii '51-'52, relata, adeseori, cu mândrie, că punctul său forte era necunoaşterea filosofiei „burgheze" - fapt deosebit de apreciat nu doar în cercurile de partid, dar chiar şi de către unii specialişti convertiţi la „noua" filosofie. Protagonistul celor amintite mai sus a fost, din păcate, evreu. Dar nu mulţi evrei, dintre cei - nu puţini - angajaţi, după 1948, în domeniile amintite, mai ales în primul cincinal, se aflau în această condiţie intelectuală tragică. De regulă, însă, cei atraşi spre ştiinţele filosofice, mult mai numeroşi ca în trecut, se arătau avizi de cultură şi cu o sensibilitate, sporită oarecum, pentru curentele moderne de idei, pentru cărţile de bază în materie. Memoria selectivă reţine cazuri de studenţi evrei în filosofie care, în anii '50-'52, au fost pedepsiţi pentru lecturile tăinuite pe care le făceau din Platon, Kant, Cohen, Bergson sau... Blaga.

Dacă recunoaştem deschis că unele cadre universitare sau liceale, unii cercetători sau chiar academicieni evrei au plătit, ca şi cei mai mulţi dintre colegii lor neevrei, un grav tribut dogmatismului marxist-leninist, funciarmente ostil gândirii libere şi politropiei culturale, aceasta nu înseamnă că trebuie să escamotăm faptul că, după depăşirea „crizei iniţiale de valori" (care la unii a durat câţiva ani, la alţii un deceniu, iar la câţiva - autoexcluşi din cultură - întreaga lor viaţă), aceiaşi protagonişti au produs lucrări în specialitate ce nu se cuvin date uitării. De aceea, socotim că în perioada 1948 (mai bine zis, 1954)-1990 se regăsesc suficiente nume de filosofi,

https://biblioteca-digitala.ro

sociologi, economişti - ca să nu numim decât domeniile cele mai poluate de ideologie - care au produs lucrări valide, deşi valoarea lor comportă încă discuţii. Cu atât mai mult cu cât, în momentul de faţă, cei care contestă „în bloc" orice contribuţie în materie a autorilor la care ne vom referi fac legiune. Acestor autori li se reproşează, astfel, că: au practicat un marxism agresiv; au produs scrieri marcate de conjunctură şi efemer; s-au menţinut în pseudocultură; au poluat spiritualitatea română cu idei „străine" şi au izgonit din cultura română marile valori ş.a.m.d. Analiza atentă a obiectului acestor acuze arată cât de nedrepte sunt ele atunci când operează o departajare „etnică", nediferenţiată. Căci din cohorta celor ce au activat în ştiinţele sociale (identificate cu marxism-leninismul), chiar dacă la începuturi făceau parte mulţi evrei, ulterior numărul cadrelor didactice şi cercetătorilor români, total dependenţi de ideologie, era preponderent. Componenţa etnică a aşezământului universitar „Ştefan Gheorghiu" ori aceea a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, creată în 1970, sunt exemple decisive în acest sens. La aceasta din urmă - for tutelar al principalelor institute de cercetări social-umaniste, foste ale Academiei R.S.R. - printre zecile de personalităţi ale culturii române ce o compuneau figurau, ce-i drept, şi un număr de personalităţi de origine evreiască, precum: I. Anghel, M. Florescu, M. Levente, I. Rachmuth, V. Rausser, Şt. Voicu, B. Zaharescu, M. Grindea (la Secţia de ştiinţe economice); P. Apostol, I. Banu, M. Breazu, N. Kallos, H. Wald, N. Bellu, C. Borgeanu, R. Florian (la Secţia de filosofie şi logică); N. Goldberger, E. Bantea, E. Stănescu (la Secţia de istorie şi arheologie); E. A. Barasch (la Secţia de ştiinţe juridice); L. Răutu, V. Roman, N. Corbu (la Secţia de ştiinţe politice); E. Gall şi M. Cernea (la Secţia de sociologie); R. Floru (la Secţia de psihologie şi pedagogie); Ov. S. Crohmălniceanu, I. Csehi şi I. Ianoşi (la Secţia de teoria şi istoria artei şi literaturii).

Valoarea acestor personalităţi era, desigur, inegală şi numeroşi sunt cercetătorii, universitarii etc. care ar fi meritat, poate, mai mult decât unii dintre cei enumeraţi să poarte titlul de membru sau membru corespondent al unei autentice Academii de Ştiinţe Sociale şi Politice. Oricum, selecţia operată nu a fost, totuşi, doar politică, în multe din cazuri fiind promovate personalităţi de întinsă cultură, de adâncă specialitate, cu lucrări valoroase la activul lor. Fidelitatea faţă de marxism era, desigur, presupusă indiscutabilă. Cu atât mai mult cu cât constituirea acestui for academic prevestea revenirea în forţă la ideologizarea acută a disciplinelor sociale. Faptul că primii ei membri erau N. Ceauşescu şi, după el, un viceprim-ministru, ministrul de externe, adjunctul său, ministrul chimiei, guvernatorul B.N.R., ministrul de finanţe, secretari ai unor comitete judeţene de partid, consilieri prezidenţiali arăta locul secund pe care-l deţineau în acest nou for respectivii oameni de reală cultură, chiar dacă unii dintre ei figurau în organele de conducere.

Când actualii analişti vor dobândi suficientă obiectivitate şi răgaz să parcurgă lucrările scriitorilor de literatură filosofică, economică, sociologică, juridică - spre a nu mai vorbi de cea filologică, folcloristică, istorico-critică (de artă etc.) -, vor fi, poate, obligaţi să constate că şi creatorii evrei în aceste domenii au dovedit, ca şi confraţii lor de alte naţionalităţi, că, după un debut scurt de 3-5 ani (1948-1952), în care au practicat scrieri reprobabile, tematic şi ideatic, s-au prenumerat printre cei dintâi capabili să abordeze teme de respiraţie culturală şi să le trateze într-o manieră autentică.

Demersul critic asupra lucrărilor celor 15-20 de scientişti sociali şi filosofi, mai mult sau mai puţin prolifici în deceniile şase-opt, indică posibilitatea unei analize nuanţate, pe tipuri de creatori şi etape, realitatea evidenţiind că, dacă la începuturi situaţia se prezenta involutivă, treptat, pe măsură ce marxismul profesat de un autor sau altul era dublat de o bună ancorare în cunoaşterea societăţii şi a omului, rezultatele se traduceau în autentice demersuri euristice. Cu atât mai vârtos, cu cât, după câteva eşecuri vulgar-sociologizante,

https://biblioteca-digitala.ro

respectivii autori îşi rafinează demersul hermeneutic, fie că e vorba de logică, dialectică, ontologie, metafizică, estetică, epistemologie, fie de etică, sociologie, istoria gândirii, istoria artelor şi culturii etc.

Vehiculând o informaţie culturală europeană, cercetătorii evrei au adus şi ei în circuitul cultural al ţării idei intuiţioniste şi neoraţionaliste (Clara Dan), idei kantiene (N. Bellu), idei filosofice universale ale antichităţii (I. Banu), idei sociologice occidentale (H. Culea, M. Cernea, O. Hoffman, I. Natansohn, A. Roth etc.) şi, nu în ultimul rând, idei filosofice româneşti profesate în secolele XIX-XX sau mai înainte (Z. Ornea, N. Tertulian, P. Vaida, E. Gall ş.a.), idei estetice moderne (M. Breazu, dar mai ales N. Tertulian şi I. Ianoşi, ca şi mai vechiul cărturar E. Schileru).

I. Banu dă la iveală lucrări referitoare la Heraclit din Efes (1963), comentarii asupra filosofiei Orientului antic (1967), un important curs în trei volume despre *Filosofia antică europeană şi orientală* (1974-1976). Se consacră lui *Platon Heracliticul* (1972) şi scrie despre *Filosofia elenismului ca etică* (1980), despre Aristotel şi *Profeţii biblici*.

Unul dintre marxiştii consecvenţi, care în gândirea sa a dus până la capăt metoda implicată de această concepţie, este **Henri Wald**. Cu o continuitate dusă până la obsesie, filosoful a conferit limbajului (în semnificaţia sa cea mai largă) valoare formativă - atât în plan logic şi cognitiv, cât şi estetic, spiritual şi cultural-comunicaţional. Şi-a rafinat continuu această teorie, dând la iveală numeroase scrieri valoroase.

Un alt gânditor marxist, cu o bogată cultură literar-filosofică, **Ion Ianoşi**, a valorificat - spre beneficiul esteticii şi criticii literare româneşti - o seamă de idei filosofice profesate de mari romancieri (Th. Mann, Dostoievski, Tolstoi ş.a.), de mari oameni de artă şi, fireşte, de filosofi (Marx, Engels ş.a.). Analiza nuanţată a fenomenului artistic şi estetic a devenit pentru el o preocupare asociată înseşi nevoii de a rafina continuu instrumentul său, marxist, de investigaţie.

Deşi cu o activitate mai redusă ca întindere în ţară (deoarece autorul emigrează în anii '80), **N. Tertulian** îşi înscrie contribuţia estetică în aceeaşi familie de preocupări, pentru a adapta demersul marxist la realitatea artistică.

Pavel Apostol, figură contestată, mai ales pentru felul raportării sale la Lucian Blaga, a lăsat un număr de lucrări din domeniile filosofiei, dar şi al altor discipline social-umaniste. Cel puţin acestea din urmă nu vor putea fi neglijate.

Pe **Marcel Breazu** (ca, de altfel, şi pe Radu Sommer şi Ion Pascadi) unii înclină, pe drept, a-l situa la capitolul „popularizatori" (vulgarizatori) ai ideilor estetice în general, marxiste în special. Limpezimea stilului său şi metoda abordării unor teme dau scrisului lui Marcel Breazu o anume eleganţă şi chiar profunzime.

Nicolae Bellu, punând în conexiune marxismul cu etica, a înţeles din timp că - pentru elucidarea chestiunii drumului între cele două - Kant şi metafizica moravurilor reprezintă un reper sigur.

Clara Dan, după un scurt intermezzo prin bergsonism, ancorează în neoraţionalism, căutând o logică şi epistemiologie a paradigmelor gândirii ştiinţifice, mai ales în disciplinele sociale. Scrierile publicate sunt însă prea puţine şi nerelevante deplin pentru profunzimea gândirii sale,

Sorel Vieru, logician format în anii '60, a adus contribuţii apreciate, de strictă specialitate în logica matematică, iar în ultimii ani se afirmă şi în planul ideilor sociale. Studiul său *Axiomatizări şi modele ale sistemelor silogistice* (1975) este citat de autori dintre cei mai prestigioşi.

La Cluj, au activat ca universitari de orientare marxistă în domeniul filosofiei şi sociologiei **Gall Ernő, Csehi Gyula, Kallos Miklós** şi **Roth Andrei**. Contribuţia lor bibliografică este apreciabilă şi, nu de puţine ori, au introdus în circulaţia gândirii româneşti o tematică şi idei originale.

La Iaşi, vechiul latinist **I. Davidsohn** excelează ca traducător de texte filosofice antice,

https://biblioteca-digitala.ro

iar mai tânărul **I. Natansohn** se consacră sociologiei, elaborând două lucrări adânc ancorate în mişcarea occidentală de idei.

Tot în domeniul sociologiei, se vor afirma, încă din anii '60, **Mihail Cernea** (emigrat în 1975 în S.U.A. şi actualmente şeful Departamentului de sociologie al Băncii Mondiale); **H. Culea** (care întreprinde, încă din anii '70, o critică a ideologiei - vezi *Sociologia cunoaşterii*, 1969); **O. Hoffman**, specializat în operaţionalizarea şi indicializarea unor concepte de investigare socială; **Gh. Kepeş**, cunoscător al realităţilor urbane şi autor al unor protocoluri de cercetare sociologică asupra Bucureştilor; **Pavel Câmpeanu**, specializat în sociologia mass media, iar mai recent, analist preocupat de sociologia politică şi organizator de sondaje de opinie.

În domeniul politologiei, este de la sine înţeles că asimilarea la marxism-leninism nu îngăduia originalitatea decât în rama acestei concepţii sau prin refuzul ei. O seamă de universitari, în frunte cu prof. **Silviu Brucan**, sau chiar dintre cei care au practicat neîntrerupt la catedre disciplina aşazisă a „socialismului ştiinţific", au încercat fie o interpretare nedogmatică a tezelor marxiste, fie respingerea lor tacită în beneficiul unei viziuni mai largi. Numele unui **Radu Florian**, dar mai ales al lui S. Brucan sunt dintre cele mai notabile în politologia românească de după decembrie 1989.

Publicistica psihologică, în special cea de orientare psihanalitică, freudistă, trimite la o seamă de condeie de gazetari şi publicişti, cunoscuţi în epocă, dar neomologaţi pentru istoria domeniului, pentru stricta specialitate ştiinţifică. Abia în ultimele patru decenii, se impune contribuţia unor cercetători ca **R. Floru** (în domeniul psiho-fiziologiei atenţiei), **E. Gulian** (relaţia atenţie-activitate), **T. Bogdan** (psihologie pedagogică şi juridică), **S. Marcus** (empatia ca trăsătură emoţional-atitudinală), dar mai ales cea datorată grupului de medici - **A. Kreindler**, **L. Kopelman**, **M. Schechter** - şi psihologului **E. Weigel** (în domeniul psihologiei medicale), lui **Sen Alexandru** (în domeniul psiho-pedologiei) şi lui **E. Fischbein** (în domeniul psihologiei gândirii).

Realizările celor doi din urmă sunt astăzi unanim recunoscute, iar contribuţia lui E. Fischbein cunoscută în întreaga lume savantă a psihologilor: de aceea, vom stărui doar asupra acestuia din urmă, făcându-l cunoscut şi în România, unde, după stabilirea sa în Israel, numele nu i-a mai fost pomenit - după cum era obiceiul vremii şi al locului.

E. Fischbein (n. 1920, Bucureşti) îşi face studiile liceale şi universitare în Capitală. Licenţiat în filosofie, în anul 1945, la Universitatea din Bucureşti şi doctor în psihologie la aceeaşi universitate, în 1965, a fost profesor de matematică la Liceul „Matei Basarab" (1949-1959), lector la catedra de psihologie a Universităţii din Bucureşti, iar în 1959-1975, şeful secţiei de psihologie a Institutului de Psihologie al Academiei.

Pleacă, în 1975, în Israel, unde devine profesor de psihologie la School of Education a Universităţii din Tel Aviv, desfăşurând tot aici o prestigioasă activitate ştiinţifică în problema aspectelor psihologice ale gândirii ştiinţifice şi matematice.

Fischbein este considerat de către comunitatea ştiinţifică internaţională ca fiind principalul deschizător de drumuri în domeniul psihologiei educaţiei matematice. În 1976, fundează Asociaţia Internaţională pentru Psihologia Educaţiei Matematice (P.M.E.), care îşi ţine anual lucrările în diferite ţări ale lumii.

A publicat câteva sute de articole şi numeroase cărţi, dintre care unele au apărut şi în România. Printre acestea din urmă, figurează: *Cum cunoaştem lumea* (1958); *Conceptele figurale* (1963); *Concepte şi imagini în dezvoltarea gândirii matematice* (1965); *Arta de a gândi* (1968).

Dintre lucrările sale cele mai importante apărute în străinătate, menţionăm: *The Intuitive Sources at Probabilistic Thinking by Children* (Holland, 1975); *Intuition in Science and Mathematics* (Holland, 1987); *Matematica a*

https://biblioteca-digitala.ro

Scuola: Teorie ed Esperienze (în colaborare cu Gr. Vengnaud, Bologna, 1992).

Contribuţia ştiinţifică a profesorului Fischbein este citată în numeroase articole şi cărţi de specialitate apărute în lumea întreagă. Principalele direcţii în care lucrările sale au jucat un rol semnificativ sunt: teoria intuiţiei (în special rolul gândirii intuitive în interpretarea unor concepte matematice fundamentale, ca, de pildă, noţiunea de infinit şi procesele stochastice); teoria modelelor mintale (în special teoria modelelor tacite); teoria conceptelor figurale (entităţi mentale ce posedă simultan proprietăţi conceptuale şi figurale).

Contribuţiile profesorului E. Fischbein conturează un caz paradigmatic de savant, originar din România, care, deşi cu merite deosebite în domeniul său de activitate, imediat după plecarea în Israel, a fost „decăzut", ca, de altfel, mulţi alţii, din dreptul său firesc de a figura în România într-o istorie a domeniului său de activitate. De aceea, includerea sa în paragraful de faţă reprezintă un act de reparare morală făcută nu doar unui creator evreu de valoare, ci şi unui om de ştiinţă originar din România care şi-a câştigat un loc cert în istoria ştiinţei*.

Dintre cei menţionaţi la început, cu contribuţii în domeniul psihologiei, scoatem în relief contribuţiile mai cu seamă ale lui **Sen Alexandru** (n. 1924), absolvent al Facultăţii de Pedagogie şi Psihologie a Universităţii din Bucureşti (1950) şi doctor în ştiinţe pedagogice (1973), cunoscut mai ales prin importantele sale monografii, dintre care spicuim: *Elemente de neuro-psihologie* (în colaborare, 1971); *Laboratorul de psihologie clinică* (1978); *Educaţie şi terapie* (1978); *Arta memoriei - antrenament şi dezvoltare* (1992). Lucrează îndeosebi în investigarea psihologică a bolnavilor cu afecţiuni neuro-psihice, în psihoterapie, în recuperarea bolnavilor afazici şi în psihologia defectologică.

Tot în domenii interferente ale psihologiei şi medicinei se afirmă **R. Floru**, cunoscut neurofiziolog, a cărui activitate s-a axat pe problemele psihoneurofiziologice ale unor procese mintale.

S. Marcus a studiat îndelung mediul creativ al actorilor, punând în evidenţă abilităţile necesare acestei profesiuni.

În domenii tangente cu pedagogia, s-au afirmat cercetători ca **O. Şafran, T. Truţer** ş.a.

O menţiune deosebită pentru cercetătorii evrei, deosebit de activi la începutul secolului, de care am mai amintit şi mai ales pentru **Th. Löwenstein, O. Moscuna** şi **A. Benari**.

Dr. HARY KULLER

b. Economie politică

Articole şi chiar studii cu caracter economic au scris, încă de la finele secolului trecut, numeroşi gazetari evrei din presa evreiască şi din cea română, unii fiind chiar redactori responsabili ai rubricilor economice. Ei sunt, însă, amintiţi la capitolul presă, fapt pentru care facem trimiterea cuvenită; la fel, în cazul managerilor vieţii economice - bancheri, industriaşi ş.a. -, mai ales din perioada interbelică, pomeniţi la capitolul dedicat economiei româneşti dintre cele două războaie. Vom reţine deci, pentru acest paragraf, doar câţiva scriitori de literatură economică, afirmaţi în primele decenii ale secolului şi, întrucâtva, după primul război mondial.

Şt. Antim (1879-1944) este personalitatea evreiască cea mai prolifică de pe tărâmul economiei şi sociologiei din prima jumătate a secolului al XX-lea. A colaborat, cu un număr imens de articole şi studii, la peste 15 publicaţii evreieşti şi româneşti: „Dreptul", „Curierul israelit", „Noua revistă română", „Ideea europeană", „Adam", „Pandectele române" etc. Din seria lucrărilor sale cele mai cunoscute, amintim: *Intervenţionismul şi tocmelile agricole* (1907); *Studii sociologice. Substratul economic al subjugării femeii* (1907), *Chestiunea socială*

* Din păcate, asemenea acte reparatorii, atât de necesare după perioada comunistă, nu am putut face în multe alte cazuri şi domenii, date fiind insuficientele informaţii ce ne-au parvenit de la cei plecaţi din România mai de mult ori mai de curând.

https://biblioteca-digitala.ro

în România (1908), *Aristide Blank* (1929), *Problema rurală* (1932), precum şi suita cercetărilor critice asupra lui P. P. Carp, T. Ionescu, A. A. Bădărău, I. I. C. Brătianu, N. Filipescu sau lucrările *Chestia ţărănească* (1919), *Legea proprietarilor* (1933) şi *Despre monetă* (1937).

După al doilea război mondial, în speţă, în anii 1945-1948, economiştii evrei fie că erau încadraţi în mişcările şi partidele politice (de pildă, **Şerban Voinea**, eminent economist şi sociolog al Partidului Social-Democrat de orientare Titel Petrescu), fie că se aflau în conducerea unor unităţi economice ori chiar în aparatul de stat. Este de semnalat că, începând de prin 1947, un număr de economişti teoreticieni, printre care şi evrei, şi-au legat numele de nechibzuita propovăduire a naţionalizării forţate şi a trecerii la economia socialistă.

Ştefan Voicu a tratat, printre cei dintâi, în „Lupta de clasă" (nr. 1/1948), despre *Industria naţionalizată - sector socialist al economiei noastre naţionale*. În acelaşi spirit, milita, tot în 1948, **M. Grindea** pentru o reaşezare radicală în *Industria textilă română*, iar **V. Rausser** pentru *Planificarea economiei naţionale*.

Dar, trecând peste aceste „începuturi", pline de zel, însă tot atât de reprobabile - când scrierile produse erau mai curând de sorginte politică decât de economie politică -, se pune întrebarea dacă în domeniul acestei ştiinţe sociale - al economiei socialismului în general sau al branşelor sale aplicative, toate de inspiraţie marxist-leninistă, în transcriere ideologico-politică tip P.C.R. - contribuţiile în materie, indigene sau „alogene", sunt în întregime lovite de caducitate. Mai mult chiar, spun unii: economia socialistă dovedindu-se falimentară în cele din urmă, tot ce s-a gândit pentru edificarea ei devine, *eo ipso*, antiştiinţă; a desprinde, astfel, „contribuţiuni" în materie devine un nonsens! Nu împărtăşim o atare optică nihilistă, dat fiind că, aşa cum există o anume „substanţă" a economicului, care persistă în orice manifestare a ciclului producţie-circulaţie-distribuţie-consum, tot astfel o reflecţie pertinentă, teoretică ori aplicativă, sau de filosofie a economicului referitoare la ea, nu este, ca atare, lovită de caducitate. Cu atât mai vârtos când contribuţiile sunt de ordin metodologic sau de aplicare a matematicii în economie.

Este, astfel, meritoriu că, încă din 1956, economistul **Tiberiu Schatelesz** publica o carte (*Introducere în istoria economică a S.U.A.*) aflată la mare distanţă de dogmatismul epocii în abordarea unei atare chestiuni. Acelaşi autor, într-o serie de studii, se arată preocupat de soluţii moderne menite să definească *Metodologia ştiinţelor sociale şi criteriul exactităţii* (1967) sau de descrierea *Modelului în ştiinţele economice* (1967), a *Modelului creşterii economice* (1968), a *Jocurilor strategice şi analizei economice* (1969). În anii '70, econometria se afla, în lume, la începuturile ei. Cercetătorii români de origine evreiască, economiştii **Egon Balaş** şi **T. Schatelesz**, erau printre primii care şi-au adus şi ei contribuţia în materie. Cel dintâi, printr-o suită de studii de înaltă acurateţe, ultimul, prin lucrarea expres intitulată *Metode econometrice moderne. O analiză critică* (1971).

În schimb, recitind astăzi o seamă de lucrări datorate unor economişti evrei, de oarecare notorietate în epocă, ai sentimentul unei caducităţi provocate nu atât de tema abordată, cât de orizontul limitat şi dogmatic al abordării. Este vorba de manualele de economie politică scoase pentru uz liceal de **Barbu Zaharescu** şi pentru uz universitar de **I. Rachmuth**.

„Contribuţii" discutabile şi contestate, pe drept, de acest ultim fel vizează nu doar scrierile teoretice de economie socialistă, abordate de cei amintiţi, ci şi studii ale unor **V. Rausser, R. Goldhamer, A. Popper** ş.a. Multe dintre scrierile anilor '60, însă, ce abordau probleme speciale privind finanţele (**E. Deutsch, I. Tobiciu, B. Comisioner**), creditul, investiţiile, corelaţiile macroeconomice (**A. S. Zeiger, M. Novac**), preţurile (**G. Gaston-Marin**) ş.a., cât şi studiile scrise în anii '70-'80 relevau o informaţie modernă pertinentă. În anii '70, au putut vedea lumina

https://biblioteca-digitala.ro

tiparului unele lucrări de interes privind sistemul de preţuri (**St. Arsene**, 1974), modelul economic optim (**M. Horovitz**, 1970). Nici chiar gândirea teoretică pură, ori epistemologia economică, spre a nu mai vorbi de valorificarea unor idei economice din trecut (**N. Marcu**) sau a altora occidentale, moderne, nu au fost străine unor cercetători valoroşi afirmaţi în ultimele două decenii. **R. Mănescu** va publica lucrarea *Bugetul de stat* (1962); **Armand Popper** va scrie o *Istorie a doctrinelor economice* (1964); **Dan Grindea** va scrie despre *Învăţământ - producţie* (1973); **I. Rachmuth** despre *Teoria şi practica în domeniul preţurilor* (1970) ş.a.

Considerăm, însă, că scrierile cu caracter economic durabile sunt tot cele produse, încă de la începutul secolului, de gânditori liberali ca **Şt. Antim**, economistul **George Stroe** şi alţii mai puţin cunoscuţi.

Dr. HARY KULLER

c. Istoriografie

Istoriografia română, marcată încă de la mijlocul secolului al XIX-lea de personalităţi proeminente, ca Nicolae Bălcescu şi Mihail Kogălniceanu, impusă pe plan internaţional prin savanţi ca D. Onciul, A. D. Xenopol şi N. Iorga, a afirmat, în primul rând, o doctrină naţională.

Evreii, încă neîncetăţeniţi la acea vreme şi consideraţi străini prin definiţie, optau, în angajarea lor, pentru cercetarea istorică, mai ales pentru cercetarea propriei lor deveniri pe aceste meleaguri. Cu preocupări general-istorice sau istoriografice, în tangenţă cu ştiinţele sociale, pot fi citaţi **M. Gaster**, **E. Schwarzfeld** ş.a., aflaţi în relaţie cu unii reprezentanţi ai şcolii istorice naţionale. La rândul său, un **C. Dobrogeanu-Gherea**, evreu refugiat din Rusia ţaristă, prin teoriile sociologice ce susţinea, implica largi explicaţii asupra fenomenului istoric modern românesc.

Contribuţia celor câţiva istorici evrei dintre cele două războaie mondiale a vizat cu precădere problematica specifică, excepţie făcând doar cei preocupaţi de mişcarea muncitorească şi socialistă (**B. Lăzăreanu**, **C. Graur**, **N. Deleanu** ş.a.).

După cel de-al doilea război mondial, numeroşi evrei, formaţi în instituţiile de învăţământ superior din ţară şi străinătate, au profesat - ca muzeografi, cercetători, universitari - diverse discipline istorice, cu predilecţie, însă, istorie modernă şi contemporană, axate pe o tematică de istorie socială.

Cei mai presaţi să-şi orienteze lucrările în spiritul politicii şi ideologiei oficiale - în speţă, marxist-leniniste, în prima etapă şi naţionalist-comuniste în cea din urmă - erau istoricii care se ocupau de actualitate.

Cele mai atinse de caducitate sunt, firește, lucrările marcate de intoleranţă faţă de punctele de vedere divergente şi orientate să devină „arme" în lupta ideologică a partidului comunist.

Într-un fel sau altul, toţi autorii la care ne vom referi s-au făcut, în mai mare sau mai mică măsură, vinovaţi de: interpretări hazardate şi pripite; conceperea istoriei ca o istorie a luptei de clasă; desconsiderarea evenimentelor legate de acţiunea personalităţilor politice şi exagerarea ponderii reprezentate de acţiunea maselor; supradimensionarea prezenţei slavilor şi ruşilor în istoria românilor etc.

O vină deosebită în acest sens revine activistului în istorie **Mihail Roller** (1908-1958), inspiratorul unor scrieri istorice în spiritul celor arătate mai sus. Dar aceluiaşi i se datorează şi unele acţiuni de sprijinire a extinderii cercetării istorice, de editare a unor vaste culegeri de documente, de sprijinire a săpăturilor arheologice ş.a. Acelaşi activist comunist, care asigurase „cotitura" comunistă în ştiinţele istorice în primii ani de după 1948, prin 1955 iniţiase campania unor ample înregistrări de mărturii făcute de notabilităţi ale regimului anterior (militari, politicieni, oameni de cultură, unii chiar abia ieşiţi din închisori). Concomitent, s-a preocupat de cercetarea izvoarelor istoriei României şi de integrarea mişcării muncitoreşti în istoria naţională. A organizat şi condus colective de oameni de ştiinţă, adoptând, însă, adeseori un

https://biblioteca-digitala.ro

spirit de comandă. A sprijinit publicarea unor culegeri de documente privind istoria României.

Bazate pe o documentaţie bogată din surse româneşti şi străine, scrierile generalului **Eugen Bantea** (1921-1988) nu au depăşit maniera de interpretare caracteristică deceniilor respective, lucrările sale de istorie militară fiind tributare aprecierilor oficiale şi supuse influenţei istoriografiei sovietice.

Barbu Câmpina (1923-1959), specialist în istorie medie, se remarcă prin lucrările: *Dezvoltarea economiei feudale la începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în Moldova şi Ţara Românească* (1950); *Despre rolul genovezilor la Gurile Dunării în secolele XIII-XIV*, precum şi printr-o seamă de studii. Cantonat cu precădere în istoria evului mediu local şi preocupat de cercetarea legăturilor politice, culturale şi militare dintre ţările române, nu a putut evita, totuşi, contingenţe cu teoriile oficiale la modă privind istoria, ceea ce a conferit o anume fragilitate lucrărilor sale.

Samuil Goldenberg (n. 1920), specialist în istoria evului mediu românesc şi universal, a colaborat la colecţia *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania; *Clujul în secolul al XVI-lea. Producţia şi schimbul de mărfuri* (1958), precum şi la *Crestomaţie de istorie universală medie* (1970) şi la *Epoca marilor descoperiri geografice* (1971). Lucrările sale se caracterizează printr-o solidă documentare şi prin acurateţea aprecierilor ştiinţifice.

Vasile Liveanu (1928-1987) vădea orientarea spre o prezentare unilaterală, necritică a scindării mişcării socialiste din România. Depăşind ulterior viziunea dogmatică, realizează lucrări de certă valoare, precum *Relaţiile agrare şi mişcările ţărăneşti în România, 1908-1921* (1967, redactor responsabil şi coautor). A publicat studii privind teoria şi metoda în cercetarea istorică, având meritul de a fi realizat încercări de introducere a matematicii în cercetarea istorică.

Eugen Stănescu (1922-?), specialist în problemele evului mediu românesc şi în istoria Bizanţului. Membru al Asociaţiei de studii bizantine şi al Comisiei internaţionale pentru studierea adunărilor de stări şi parlamentare. Coautor la volumele II şi III din *Istoria României* (1962, 1964). Autor a numeroase studii de specialitate pe problemele istoriei Bizanţului şi ale evului mediu balcanic, lucrări în care a continuat cercetările iniţiate de N. Iorga.

Alexandru Vianu (1916-1993) s-a preocupat de teme precum statutul ţărilor române faţă de imperiile rusesc şi otoman, consecinţele relaţiilor ruso-turce din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea asupra ţărilor române, a regimului lor de obligaţii faţă de Poartă. A publicat numeroase lucrări de valoare inegală. Începând din anii '80, se consacră edificării unui nucleu de cercetare privind istoria evreilor din România.

Janeta Benditer (1917-?), specialistă în istoria contemporană a României şi în istoria universală, a publicat studii publicate în presa ştiinţifică, marcate, în general, de dogmatism.

Eliza Campus (n. 1908), specialistă în istoria modernă a României şi în istoria universală, abordează o tematică variată în lucrări ca: *Mica Înţelegere* (1968); *Înţelegerea Balcanică* (1972), studii în reviste de specialitate.

Eugen Glück (n. 1927), specialist în istoria modernă şi contemporană, este cunoscut pentru o bibliografie selectivă: *Greva generală din 1920 în presa arădeană* (1970, în colaborare), prin lucrarea *Despre lupta antihabsburgică şi antifeudală a ţăranilor din părţile arădene în anii 1849-1853* (1962).

Lia Lehr (n. 1926) a redactat diverse studii privind organizarea oraşelor medievale româneşti, comerţul şi camăta, evoluţia demografică în ţările române.

Silviu Sanie (n. 1936), istoric ieşean reputat pentru valoroasele sale contribuţii în domeniul istoriei vechi româneşti şi universale, autorul unor lucrări apreciate, ca: *Romanitatea pe teritoriul Moldovei*, *Cultele orientale în Dacia*

https://biblioteca-digitala.ro

romană, Istoria culturii şi religiei geto-dacice. Actualmente, se consacră şi unor cercetări privind istoria evreilor din România.

Ladislau Gyemand (n. 1947), cercetător clujean cu lucrări în domeniul istoriei central-europene (sec. XVIII-XIX).

Dr. GH. ŢUŢUI
Dr. HARY KULLER

d. Istoriografia despre evreii din România

La cunoaşterea istoriografică a evreilor de pe aceste meleaguri au contribuit deopotrivă istorici români şi evrei. Printre cei dintâi sunt de amintit M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, N. Iorga, A. D. Xenopol, apoi G. Zane şi C. C. Giurescu.

Din rândul evreilor, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în contextul luptei pentru emancipare, apoi de integrare, s-au ridicat o seamă de condeie - mai întâi ziarişti şi intelectuali de orientare liberală, care au constituit aşa-zisul grup al anilor '70 din veacul trecut, urmat de o a doua generaţie, relativ specializată în disciplinele istorice, din anii 1880-1913, şi de o a treia, dintre cele două războaie mondiale şi puţin după, preocupate să demonstreze temeiurile şi legitimitatea cuprinderii evreilor de pe aceste meleaguri în istoria României: demersul se dovedea cu atât mai necesar, cu cât, în secolul trecut, dar şi în prima jumătate a celui actual, tematica evreiască locală a suscitat vii polemici întru demonstrarea sau respingerea acestei legitimităţi, precum şi a temeiurilor ei, recte: vechimea pe aceste meleaguri (exagerată de unii, negată total de alţii); vechimea unor drepturi (atestate sau contestate); toleranţa (exagerată sau negată); fidelitatea faţă de ţară, de cultura şi limba ei; locul şi rolul în viaţa materială a societăţii (considerat benign de unii, malign de alţii); aculturaţia (recunoaşterea sau negarea interferenţelor); contribuţia la formarea „imago"-ului ţării în afară (destructiv după unii, constructiv după alţii) ş.a.m.d.

Tot atâtea împrejurări, deci, care au grevat asupra obiectivităţii scrierilor istorice - concepute atât de români, cât şi de evrei sub zodia polemicilor nepropice atitudinii *sine ira et studio.* În scrierile ce pot fi cuprinse în această categorie, se observă distorsionări mai mici sau mai grave datorate „spiritului polemic". Este, poate, şi raţiunea pentru care o istorie obiectivă a locului şi rolului evreilor în istoria ţării nu s-a putut scrie în întregime nici până în zilele noastre, deşi cercetările asupra unor izvoare de primă mână, atât pentru secolele anterioare, cât şi pentru cel actual, au avansat notabil.

Asemenea izvoare, indicate şi folosite parţial de mari istorici români şi reluate de istoricii evrei - care au adăugat şi explorările lor în izvoarele proprii (responsa rabinice, pinkasim, inscripţii tombale ş.a.) - se cuvin, de aceea, întregite şi puse în toată semnificaţia conţinutului lor, devenind astfel posibilă sinteza mult aşteptată asupra istoriei evreilor din România. Pentru realizarea unui asemenea deziderat, evocarea şi folosirea critică a activităţii premergătorilor şi continuatorilor este o condiţie *sine qua non.*

Printre evreii care au trudit în secolul al XIX-lea pe ogorul protoistoriografiei evreo-române, se impune mai întâi un prim nume de cronicar, Iacob Psantir, din generaţia anilor '70, urmat de reprezentanţii generaţiei '80 etc., colaboratorii ziarului „Fraternitatea" şi ai revistelor „Anuarul pentru israeliţi", „Analele Societăţii Istorice «Iuliu Barasch»".

Primul cronicar evreu român al obştii evreieşti de pe aceste meleaguri, **Iacob Psantir** (1820-1902), s-a făcut cunoscut prin cele două volume, apărute în limba idiş şi intitulate în ivrit *Sefer divrei ha-yamim le Arţot Rumenie* (*Carte de istorie pentru ţările române*), Iaşi, 1871 şi *Korot ha Yehudim be-Rumenie* (*Istoria evreilor din România*), apărută la Lvov, în 1873. Valoarea datelor oferite în aceste lucrări nu trebuie subestimată; cu toate că recoltarea lor nu a beneficiat de o metodologie riguroasă, ele rămân uneori de neînlocuit, deoarece numeroase arhive comunale şi municipale, ca şi lespezi funerare, cercetate şi descifrate de acest cronicar amator, au pierit ori au fost distruse. Un caz asemănător

https://biblioteca-digitala.ro

este şi cel privind datele recoltate de gazetarul **L. Zuckermann**, într-o broşură devenită în timp preţioasă, din care poate fi reconstituit un tablou realist al vieţii comunitare bucureştene din deceniile 4-8 ale secolului trecut. Scrierile unui alt precursor, cum a fost **I. Kaufmann**, din Piatra-Neamţ, aparţin aceluiaşi gen. Numit „Cronicarul de la Piatra", I. Kaufmann, cercetând cu asiduitate vechi hrisoave, pietre tombale şi acte comunitare, oferă o impresionantă lucrare în două volume de circa 1 000 de pagini, *Cronica comunităţilor israelite din jud. Neamţ, cuprinzând hrisoave, documente, inscripţii, fotografii etc.* (Piatra-Neamţ, 1928-1929). Acelaşi „diletant în istorie" s-a mai făcut remarcat prin studii de mare minuţie referitoare la evreii din alte localităţi ale Moldovei. Este autorul unei micromonografii privind participarea evreilor la Revoluţia română din 1848.

Dr. **Iuliu Barasch** (1815-1863), supranumit şi „Mendelssohn al României", a introdus nu numai curentul Haskala în Muntenia, spiritul ştiinţific şi elemente de modernizare în învăţământul evreiesc, dar este şi un premergător în direcţia cunoaşterii istorici comunitare evreieşti din Principate.

Om modern şi personalitate complexă, dr. Iuliu Barasch a înfiinţat, în 1862, Societatea de Cultură Israelită, pentru „răspândirea culturii şi înaintarea progresului între israeliţi". Era un observator social atent; de la el deţinem şi primele informaţii, din surse evreieşti, despre felul de viaţă al comunităţilor noastre, atât de preţioase istoricului. Publicase, încă în anii 1842-1846, în coloanele ziarului „Allgemeine Zeitung des Judentums", sub pseudonimul Rafael Sincerus, o suită de note de călătorie intitulate: *Wanderungen durch Krakau, Galizien, Bucovina, Moldau und Walachei. Etwas über die gegenwärtige Verhältnisse in den Donaufürstenthümern*, traduse şi publicate în româneşte, în 1894, la Bucureşti, de dr. E. Schwarzfeld, sub titlul: *Itinerar în Cracovia, Galiţia, Bucovina, Moldova şi Muntenia, în 1841-1842.*

La promovarea culturii iudaice şi la cunoaşterea trecutului comunităţilor evreo-române au contribuit substanţial fraţii **Schwarzfeld (Elias, Wilhelm şi Moses)**, fiii lui **Beniamin** (1822-1896), el însuşi unul dintre pionierii Haskalei în România, promotor al operei de modernizare. „Grupul fraţilor Schwarzfeld - sublinia I. B. Wechsler („Adam", 1 ian. 1938) - a fost prima expresie a conştiinţei evreieşti căutătoare de sine în România". **Moses Schwarzfeld** (1857-1943), care a mai semnat cu pseudonime sau iniţiale (M.I.S., Ploeşteanu, Ben Bril, Un călător şi M. S.), a fost, în principal, animatorul „Anuarului pentru israeliţi", al „Societăţii Istorice «Iuliu Barasch»" şi al celui mai longeviv ziar evreiesc, „Egalitatea". **Wilhelm** (1856-1894), deşi a murit de tânăr, a lăsat câteva lucrări importante de epigrafie evreiască. Cel mai vârstnic dintre fraţi, **Elias** (1855-1915), cu studii juridice de specialitate la Bruxelles şi cu un strălucit doctorat în ştiinţe politice şi administrative, a condus ziarul „Fraternitatea" cu inteligenţă, cu nerv şi competenţă, profesând o publicistică modernă, fără precedent în presa evreiască din România. A publicat lucrări şi studii istorice risipite în diferite publicaţii. Semnalăm aici studii importante publicate în „Anuarul pentru israeliţi": *Evreii sub zaveră* (VII, 1884); *Aşezămintele evreilor din Moldova în veac. XVIII şi jumătatea veac. al XIX-lea* (VIII, 1885); *Măcelul evreilor sub Mihai Viteazul al Munteniei şi Aron Vodă al Moldovei* (IX, 1886); *Evreii din Moldova sub codica Calimach* (IX, 1888); *Rolul medicilor evrei în Principatele Române în trecut* (XIII, 1890); *Evreii sub Regulamentul Organic* (XIII şi XIV, 1890, 1891); *Un evreu în scaunul Moldovei la 1591* (XV, 1893); *Evreii sub legislaţia lui Matei Basarab al Munteniei* (XVII, 1894); *Din istoria evreilor din România. Evreii din Bucureşti* (XIX, 1896). Alte cercetări ale sale apăreau la rubrici ca: „Situaţia evreilor din România...", „Din istoria evreilor din România..." sau „Cronica israelită...", de fapt, ample priviri retrospective. Se mai ocupă de vechi instituţii evreieşti, ca hahambaşia, de dările

https://biblioteca-digitala.ro

şi veniturile evreilor, de comunităţi şi staroşti, de istoria şcolilor israelite, unele studii fiind publicate parţial, altele rămase în manuscris. Expulzat în 1885, pentru consecvenţa şi competenţa cu care a luat apărarea coreligionarilor persecutaţi sau izgoniţi de la sate, Elias Schwarzfeld continuă, la Paris, să desfăşoare o bogată activitate consacrată studiului istoriei, al problemelor evreieşti din România. A publicat la Londra, în 1901, semnând cu pseudonimul Edmond Sincerus, sub titlul *La Situation des Juifs en Roumanie*, o lucrare importantă, care cuprinde în final şi o schiţă istorică a evreimii române. Se pregătea să scrie, în ultimii ani ai vieţii, o vastă sinteză asupra istoriei evreilor din România, dar o asemenea întreprindere era oricum prematură, în absenţa unor monografii şi studii de specialitate, iar departe de izvoare, chiar imposibilă.

În străinătate, în limbile franceză, engleză şi germană, a făcut cunoscută istoria evreilor din România, prin studii şi relatări succinte, în „Quarterly Review", din Londra, în „Revue d'Études Juives", din Paris, în „Oesterreichische Wochenschrift", din Viena şi în „The American Year Book", din New York, colaborând şi la *Jewish Encyclopedia*, din Statele Unite.

Activitatea de istoric şi biograf a lui Moses Schwarzfeld începe cu scurte monografii (cele mai multe interesând iudaismul român), rivalizând, ca număr, doar cu acelea ale lui Barbu Lăzăreanu. Cele mai însemnate le găsim în „Anuarul pentru israeliţi": *Davicion Bally* (IV şi VIII); *Cilibi Moise* (V); *Iacob Loebel* (VII); *Dr. Gaster, E. Schwarzfeld, I. Bettelheim* (IX); *Abraham Cohen Bucureşteanu* (X); *Beniamin Schwarzfeld* (XIX).

În periodice, dar mai ales în „Egalitatea", sunt evocaţi: I. Psantir, Goldfaden, M. Gaster, L. Şăineanu, K. Lippe, I. Nacht, Iuliu Popper, Steuerman, Iosif M. Brociner, M. Braunstein-Mebaşan, dr. Beck, Samuel Pineles, Ronetti-Roman, Elias Şaraga, I. Brucăr, Adolf Stern şi alţii.

Moses Schwarzfeld a constituit pivotul unui întreg nucleu în jurul căruia s-au strâns, în anii '80 ai secolului trecut, elitele evreieşti ale timpului. Sunt opera lor comună: „Anuarul pentru israeliţi", „Analele Societăţii Istorice «Iuliu Barasch»", ziarele „Fraternitatea" şi „Egalitatea". „Anuarul pentru israeliţi" (cu excepţia primului număr, editat la Bacău, de A. L. Löbel, şi care era intitulat „Calendarul pentru israeliţi", 1877-1878, apare la Bucureşti cu regularitate până în 1898). În cele 19 numere apărute, „Anuarul" s-a impus prin seriozitatea cercetărilor unui mănunchi strălucit de colaboratori: Moses Gaster, Lazăr Şăineanu (Schein), A. Candrea (Hecht), Elias, Wilhelm şi Moses Schwarzfeld, Iosif Brociner, A. Steuerman, dr. K. Lippe. Lucrările cu caracter istoric publicate de această revistă, ca şi interesantele „retrospective" anuale asupra situaţiei evreilor din ţară, apărute în anii 1884-1890, constituie un izvor de neprețuit pentru istoriografia evreilor din România.

Pe măsura emancipării şi afirmării în diferite domenii ale vieţii intelectuale a ţării, s-a simţit tot mai mult nevoia unor cercetări sistematice şi de profunzime şi, cum am spune astăzi, pluridisciplinare (arheologie, epigrafie, studii de folclor etc.). În această idee, a luat fiinţă, în 1886, „Societatea Istorică «Iuliu Barasch»", moment important în progresul scrierilor de istoriografie iudaică în România.

Procesul verbal de constituire este semnat de Moses Schwarzfeld, I. D. Bally, L. Cassvan, L. Weissberg, Iacob Psantir, N. Bedjarano, dr. M. Taubes, C. Crişan, L. Şăineanu şi A. Turcu. Societatea, având-l drept cel dintâi secretar pe M. Schwarzfeld, n-a funcţionat decât cinci ani şi, de fapt, trei-patru ani, materializându-şi activitatea prin apariţia a trei volume (cinci broşuri), în decursul anilor 1887-1890, cuprinse în „Analele Societăţii Istorice «Iuliu Barasch»", despre care Eugen Relgis avea să spună că, împreună cu cele 19 „Anuare", „rămân printre primele pietre de temelie la contribuţia culturală a evreilor din România".

M. Schwarzfeld alcătuieşte, din rapoartele anuale citite în şedinţele Societăţii, trei lucrări de

https://biblioteca-digitala.ro

sinteză publicate în cuprinsul „Analelor": *Ochire asupra istoriei evreilor din România, Momente din istoria evreilor din România, Excursiuni critice asupra istoriei evreilor din România* - toate de un deosebit interes pentru istoricul evreimii române. Aceste trei lucrări, complementare, au alcătuit vreme îndelungată unica sinteză de valoare ştiinţifică asupra evreilor din Principate. Ea nu reprezintă, desigur, ultimul cuvânt în acest domeniu, dar are meritul de a fi pus jaloanele, de a fi construit scheletul unor lucrări ştiinţifice de referinţă.

Tot în „Anale" se publică şi *Istoria Comunităţii din Ploieşti*, după izvoare scrise şi transmisiuni orale, cu un apendice cuprinzând documente inedite de Israel Şapira (an. III, 1889), lucrare întocmită după planul elaborat de Societatea „Barasch". Cum remarca D. Wertenstein, „aceste lucrări istorice situează «Analele» nu în cadrul dărilor de seamă obişnuite ale societăţilor, ci în galeria creaţiunilor culturale, a marilor realizări...".

Deşi Societatea şi-a încetat activitatea după numai câţiva ani, cercetările au fost continuate, impulsul fusese dat. O parte din rezultatele acestora au fost publicate în cele 19 volume ale „Anuarului pentru israeliţi", ca şi în ziarul „Egalitatea".

Opera istorică a lui Elias Schwarzfeld traversează toată gama genurilor ştiinţelor istorice, de la publicarea de documente originale până la lucrări de sinteză. La Bucureşti, în 1914, i-a apărut, la iniţiativa Uniunii Evreilor Pământeni, *Istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea şi întemeierea târgurilor şi târguşoarelor în Moldova*, lucrare de referinţă, în care se demonstra, cu cifre şi fapte, aportul evreilor la revigorarea economici Principatelor şi la întemeierea a numeroase târguri şi târguşoare. Cu ajutorul statisticii, se demonstra că evreii au contribuit de o manieră efectivă la urbanizarea Moldovei, la înflorirea comerţului şi la naşterea industriei, asumându-şi rolul claselor intermediare.

Spre deosebire de Psantir, care lucra ca autodidact şi în mod empiric, Schwarzfeld beneficiază de accesul la cele mai înalte şcoli şi universităţi, la biblioteca părintească de excepţie, ca şi la marile biblioteci europene, între care biblioteca Alianţei Israelite Universale de la Paris. În revista „Sinai" (1926), i s-a tipărit un studiu postum, intitulat: *Pagini din istoria evreilor în România. Evreii în Moldova, în secolul al XVI-lea şi secolul al XVII-lea*, extras dintr-o lucrare în manuscris, din care au apărut unele fragmente în ziarul „Egalitatea", dovedind încă o dată calităţi remarcabile de istoric.

Cât priveşte talentul său, îmbinat cu stăpânirea limbii române, este de ajuns să amintim cuvintele lui Nicolae Iorga din *Geschichte des Rumaenischen Volkes* şi anume că el „posedă limba română mai bine decât oricine, împreună cu alţi 4-5 evrei" şi că: „acest reputat istoric, încercat ziarist şi publicist a fost plin de modestia proprie oamenilor mari".

În galeria intelectualilor care au militat în această direcţie s-a numărat şi **J. B. Brociner** (1846-1918). Încă din 1864, el scria: „Oare nu s-a dovedit destul [...] că acolo unde israelitul este considerat [...] drept fiu al ţării, el caută totdeauna a se face demn de ea?". Istoric şi publicist, a lăsat o lucrare deosebit de importantă pentru istoria evreilor din România: *Chestiunea israeliţilor români*, vol. I, până la 1848. Apărut în 1910 şi rămas fără continuare, volumul cuprinde studii publicate în „Cronica israelită" din anii 1903 şi 1904, dar şi o seamă de documente inedite (referiri la secolele XV-XIX), relevante întru susţinerea polemică (împotriva lui Verax - R. Rosetti) a tezelor privind vechimea evreilor pe aceste meleaguri, drepturile lor vechi ş.a.m.d., contestate de autorul menţionat în voluminosul tom *La Roumanie et les Juifs*.

Un nume de referinţă pentru iudaismul bucureştean de rit spaniol şi pentru „Societatea Istorică «Iuliu Barasch»" a fost acela al lui **Haim Effendi Bedjarano**. Autodidact, poliglot, cunoscător profund al Talmudului şi Coranului, orientalist apreciat, atât el, cât şi un alt rabin sefard, **Sabetay Djaen**, au scris pagini importante

https://biblioteca-digitala.ro

despre contribuţia sefardă, alături de cea aşkenază, la istoria României.

Nu trebuie uitat că, nu întâmplător, comunitatea sefardă din Principatele Române, constituită separat de comunitatea aşkenază, la 1730, se mândreşte cu câteva personalităţi remarcabile, dintre care-i amintim pe **Cilibi Menteş Bally**, prieten, sprijinitor şi sfetnic al domnitorului Nicolae Mavrocordat, pe strănepotul acestuia, **Davicion Bally**, care a fost, potrivit lui I. Massoff, „cel mai interesant sefard din epoca renaşterii României", salvatorul revoluţionarilor de la 1848, prieten al lui Heliade Rădulescu şi care, în cele din urmă, după victoria revoluţiei, abandonat şi uitat, şi-a sfârşit zilele în Palestina.

Sugerând redactorilor *Lexiconului iudaic*, care se afla la început de drum, să nu omită personalităţile sefarde din România, **Sabetay Djaen**, ultimul mare rabin al evreilor de rit spaniol din Bucureşti, se referea la: Hilel B. Manoach, Halfon, revoluţionari, cărturari şi binefăcători, Cohen-Lânaru sau Ivela, oameni de artă, Jacques Elias, filantrop, care a lăsat formidabila sa avere Academiei Române, pentru opere culturale şi de asistenţă.

Jubileele de la bicentenarul constituirii comunităţii sefarde din ţară (1931, în loc de 1930, din motive obiective) şi de la sfertul de mileniu al acesteia (1981) au constituit tot atâtea prilejuri de a sublinia contribuţia sefardă la iudaism şi la cultura română.

„Sinai" a reluat activitatea de publicare de documente, studii, response rabinice, inscripţii epigrafice, note bibliografice. Transformarea revistei „Sinai" (Iaşi, 1926-1927) într-un anuar (Bucureşti, 1928-1933) trebuie văzută într-un context mai larg. Pentru a concerta activităţile istoriografice tot mai complexe, până atunci risipite sau ocazionale, ia fiinţă, în 1927, la Bucureşti, Societatea de Studii Iudaice. S-a ales mai întâi un comitet compus din: preşedinte, dr. I. Niemirower; vicepreşedinţi: M. Schwarzfeld şi Karl Kluger - Cernăuţi; secretar general, dr. M. A. Halevy; consilieri: av. I. Birnberg, dr. Schweig, dr. Leone Friedmann, dr. A. Beck, av. I. Brucăr, prof. L. Fleischer. Statutul Societăţii, votat la 16 iunie 1927 şi publicat în primul număr al anuarului „Sinai", stipula la art. I: „Se înfiinţează în România o asociaţie culturală cu numele de «Societatea de Studii Iudaice», cu sediul la Bucureşti, care îşi propune cultivarea ştiinţei iudaismului în toate ramurile ei şi, îndeosebi, a istoriei şi folclorului evreilor din România". Se urmărea conectarea iudaismului român la activitatea societăţilor savante din străinătate, prin ridicarea nivelului revistei, cu participare internaţională şi redactată, parţial, în limbi de circulaţie. Societatea urmărea să promoveze cercetarea istoriei evreilor din România, istoria literaturii evreo-române şi contribuţia evreilor la cultura românească.

Păstorul spiritual al obştii evreieşti din România, dr. I. Niemirower, publica în anuarul „Sinai": *Consideraţiuni istorico-culturale despre iudaismul român*; *Introducere istorică în filosofia religioasă a iudaismului*, precum şi studiul: *Beitrag zur Philosophie der Geschichte der Juden*.

Printre colaboratorii publicaţiei se numărau: Eugen Relgis (*Actualizarea lui Moise*), I. Brucăr (*Niemirower - filosoful*) şi dr. M. A. Halevy (*O Academie modernă a iudaismului*). Pe acesta din urmă, extrem de activ, îl găsim prezent cu articole originale pe teme autohtone, îmbogăţind patrimoniul iudaismului român. Câteva titluri doar: *Consultaţiile rabinice ca izvoare de istorie evreo-română*; *Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu evreii*; *Franz Josef Sulzer, primul istoriograf al evreilor din România*; *Documente apocrife în istoriografia evreo-română*; *Bogdan Petriceicu Hasdeu ca istoric al iudaismului român*; *Problema hazarilor şi comunitatea evreiască din Cetatea-Albă pe la 1300*.

În aceeaşi epocă, mai precis în 1931, dr. **M. A. Halevy** publică, în colecţia „Cercetări şi documente", de sub egida Institutului de Istorie Evreo-Română, o monografie importantă: *Comunităţile evreilor din Iaşi şi Bucureşti* (până la 1821). Dată fiind ponderea celor două oraşe-capitală, centre de iradiere, acest dublu studiu

https://biblioteca-digitala.ro

documentar reproduce, într-o anumită măsură, deşi fragmentar şi incomplet, toată istoria evreo-română. Pentru această lucrare au fost consultate publicaţiile româneşti mai vechi şi mai noi, din ţară şi străinătate, literatura iudaică a cronicilor, însemnările de călătorie, responsa rabinice, condicile comunităţilor sau ale diverselor societăţi (pinkasim), acte din Arhivele Statului, colecţiile Academiei Române, ale Alianţei Israelite Universale din Paris şi ale Universităţii din Ierusalim, au fost descifrate inscripţii funerare din vechile cimitire. O lucrare de sinteză mult aşteptată trebuia oricum să se bazeze pe o serie de monografii privind obşti, aşezăminte şi personalităţi evreieşti. În această idee, dr. M. A. Halevy a redactat şi monografiile *Sinagoga Mare din Bucureşti* (1931), *Monografia istorică a Templului Coral din Bucureşti* (1935) şi *Templul „Unirea Sfântă" din Bucureşti* (1937). *Contribuţiuni la istoria evreilor din România* (1933) va înmănunchea câteva studii apărute mai întâi în volumul V al anuarului de studii iudaice „Sinai", cu anumite modificări, de ordin mai ales bibliografic, urmărind să completeze studiile anterioare despre comunităţile evreilor din Iaşi şi Bucureşti.

M. A. Halevy s-a afirmat atât în domeniul istoriei evreilor din România, cât şi în domeniul orientalisticii. Urmărea evident să elaboreze o sinteză, o istorie a evreilor din România, şi a făcut mult pentru aceasta, îndeosebi în direcţia monografiilor. Orice istorie a evreilor, deşi dorită cu ardoare, era însă prematură în absenţa unui corpus de documente. Aşa încât a constituit un adevărat eveniment apariţia, în 1935, a celei dintâi culegeri de izvoare cu privire la evrei, datorată lui Scarlat Callimachi şi S. Cris-Cristian: *Călători şi scriitori străini despre evreii din Principatele româneşti,* în „Biblioteca istorică «Teodor Callimachi»" nr. 1, Iaşi, 1935. Cu toate observaţiile critice ce i s-au adus, unele pertinente (materialul se referă cu precădere la secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, iar sursele, cum se vede şi din titlu, sunt limitate), lucrarea a marcat un moment important pe drumul publicării de documente referitoare la evreii din România, precum şi, la vremea respectivă, un act curajos de afirmare a democraţiei româneşti. Această activitate a fost continuată de istoricul **Lazăr L. Rosenbaum** (cu referire la secolele XV-XVIII) şi materializată, cu unele excepţii, abia după război.

Memorialistica fiind una dintre sursele istoriei, trebuie să menţionăm aici memoriile dr.-ului **Ad. Stern** (1848-1931), cel dintâi avocat evreu din Bucureşti şi unul dintre fruntaşii evreimii române, cuprinse în două volume: *Din viaţa unui evreu român* (1915) şi *Însemnări din viaţa mea* (1921), ca şi memoriile lui M. Schwarzfeld*, risipite încă în presa şi periodicele evreieşti, îndeosebi în „Egalitatea", „Renaşterea noastră" şi „Adam" - cele mai valoroase documente ale genului şi poate singurele privind obştea evreiască din Bucureşti, din perioada antebelică.

Dacă dr. M. A. Halevy este exponentul Institutului de Studii Iudaice şi al revistei „Sinai", dr. **I. Niemirower** şi-a legat numele ca istoriograf

* Cu ocazia jubileului din 1924, M. Schwarzfeld şi-a scris memoriile cuprinzând evenimentele până la 1885, publicate în „Egalitatea", sub titlul *Povestea unei vieţi* (22 de articole); urmează articole răzleţe de amintiri, în special la rubrica „Impresii". În 1934, cu ocazia împlinirii a 45 de ani de existenţă, „Egalitatea" publică alte memorii, unele sub titlul: *Din tolba amintirilor.* În 1940-1941, publică în „Renaşterea noastră" capitole de istorie a sionismului din România, sub titlul generic *Însemnările lui M. Schwarzfeld.* A rămas în manuscris continuarea memoriilor publicate în 1924 şi scrise pe patul de suferinţă.

Aceste însemnări prezintă o documentare istorică de mare valoare, deşi unele date ar trebui verificate, Moses Schwarzfeld scriind în special după memorie. *Apud* D. Wertenstein, *op. cit.*, p. 22-23.

Au rămas, de asemenea, în manuscris, dactilografiate în limba engleză, amintirile lui M. Gaster, alcătuite din două părţi cea dintâi, *Things That Were (Lucruri care au fost)* şi cea de-a doua, sub formă de jurnal, *Things That Are (Lucruri care sunt)*, redactată în anii 1930-1938, poate şi 1939.

Interes românesc prezintă, cu unele excepţii, *Things That Were*, respectiv capitolele M.S.A. (1): *Autobiography* (1938), M.S.A. (2): *Reminiscences* (1930-1931) şi M.S.C.: [*Reminiscences* II (1932)].

https://biblioteca-digitala.ro

- printre altele - şi de Institutul de Cultură al Templului Coral (înfiinţat în 1936 şi suspendat în 1940), unde a pus bazele unei biblioteci, ale unui muzeu, ale unei arhive istorice şi ale unei publicaţii, toate cu menirea păstrării mărturiilor din trecutul istoriei evreilor de aici.

O abordare globală a istoriei evreilor din România presupune, desigur, şi o cuprindere a „tribului" evreo-român în contextul istoriei universale a acelui popor pe care Biblia îl considera „ales": ales, poate, pentru a-şi petrece până acum cea mai mare parte din existenţa sa într-o Diasporă mondială. De unde şi importanţa cercetărilor şi lucrărilor de istorie universală a poporului evreu pentru cercetarea istoriei evreilor din România.

Este raţiunea care ne îndeamnă să evocăm, aici, la urmă, câteva dintre marile scrieri în materie, traduse şi în limba română, dintre care, unele, şi cu caracterizări succinte ale evreimii locale.

Trecem, deci, peste multitudinea manualelor de istorie a evreilor, în special pentru uzul şcolilor israelite, de felul *Istoria israeliţilor de la întoarcerea din captivitatea babilonică şi până în zilele noastre*, de M. Fresco, Bucureşti, 1909 (Editura Librăriei H. Steinberg, str. Gabroveni 10) şi despre care I. Astruc scria: „A ajuns la modă astăzi de a predica în ziare, congrese etc. redeşteptarea sentimentului naţional la evrei. Traducerea şi publicarea acestei mici scrieri va contribui mai mult, după credinţa mea, decât cele mai bune articole şi decât cele mai elocvente discursuri, ca să sădească în inima şi spiritul copiilor israeliţi din şcolile române iubirea trecutului şi speranţa în viitor".

Dintre cele mai importante traduceri de lucrări istorice, amintim: Isidore Loeb, *Evreii* (Bucureşti, 1894), în versiunea lui E. Schwarzfeld; Théodore Reinach, *Istoria şi literatura poporului israelit, de la căderea templului al II-lea şi până în zilele noastre* (vol. I, Bucureşti, Tipografia „Speranţa", 1903), „din franţuzeşte de locotenentul Christescu, cu o prefaţă a dr. Lippe, a rabinului dr. I. Niemirower din Iaşi, precum şi a dr. Beck din Bucureşti"; o *Istorie a evreilor*, după dr. H. Graetz, în versiunea lui Horia Carp (vol. I-II, Craiova, 1903); Iosef Klausner, *Istoria evreilor*, traducere din ebraică de Efraim Weiner şi Friedrich Stein (vol. I, Viaţa Românească, 1924); Jacques Pineles, *Istoria evreilor. Din cele mai vechi timpuri până la declaraţia Balfour*, cu o prefaţă de prof. univ. O. Tafrali (Iaşi, 1928, ed. a II-a, refăcută, 1935). Poate cea mai importantă şi de amploare a fost traducerea lucrării de referinţă a lui S. M. Dubnov, începută modest, cu *Istoria evreilor*, vol. I, *Epoca răsăriteană*, tălmăcită de A. Feller, Bucureşti, Editura „Slova", 1935), ca „manual didactic şi carte de lectură", şi, reluată, mai târziu, în versiunea dr. S. Bainglas, sub titlul: *Istoria universală a poporului evreu*. În sfârşit, datată iulie 1944, a văzut lumina tiparului, la Bucureşti, *Istoria vieţii evreilor*, de Lewis Browne, adaptată în româneşte de dr. I. Flavius.

Vom menţiona aici şi câteva contribuţii originale: dr. I. Niemirower, *Incursiuni în istoria evreilor* (Bucureşti, 1916); Silvio de Mayo, *Evreimea sephardă de-a lungul veacurilor*, vol. I, *Epoca de glorie în Spania Maură* (Bucureşti, Tip. „Slova", A. Feller, 1940) şi E. Campus, *Istoria evreilor în epoca răsăriteană şi apuseană* (2 vol.), precum şi *Istoria evreilor în epoca post-exilică. Fiii exilului. Studiu critic.* (Bucureşti, Editura Comunităţii israelite de rit spaniol, 1944). În această din urmă lucrare, scrisă în anii dificili ai războiului, autorul explică motivele abordării perioadei menţionate nu doar prin accesul mai lesnicios la izvoare, ci şi, mai ales, prin marea sa lecţie istorică şi morală: „Galutul babilonian a ştiut să transpună înfrângerea politică într-o biruinţă spirituală". În aceeaşi prefaţă, autorul cărţii subliniază că el oferă „o contribuţie modestă, dar dăltuită cu muncă şi grijă cinstită - în domeniul vast şi bogat în roade al iudaisticii, pe care prea îndelungă vreme, dintr-o condamnabilă nepăsare, l-au lăsat evreii din România aproape nedesţelenit".

În anii de după ultimul război mondial, un prim început promiţător de revigorare a preocupărilor istoriografice evreieşti locale -

https://biblioteca-digitala.ro

concretizate prin apariţia unor monografii şi culegeri de documente, în general, despre prigonirea evreilor din România în anii 1940-1944 (în primul rând, *Cartea Neagră*, în trei volume, a lui Matatias Carp), a fost curmat, aproape total, după 1948, începând orice demers de specialitate asupra acestei minorităţi etnice. Abia prin anii '80, firul cercetărilor în materie este reluat de către o instituţie cvasilegală - iniţiată de dr. **Moses Rosen** (1911-1994), Şef Rabinul Cultului mozaic, preşedintele Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România - denumită Centrul de Istorie al F.C.E.R. Cu un început modest, apoi cu o arie de activitate din ce în ce mai largă, această instituţie îşi dedică cercetările în exclusivitate istoriei evreilor din România. O seamă de istorici, ca I. Kara, V. Eskenasy, M. Spielmann, S. Sanie, I. M. Ştefan, E. Glück, coordonaţi de prof. univ. Al. Vianu şi sub organizarea şi îngrijirea lui S. Stanciu, pornesc la redactarea unor prime culegeri de documente. Astfel se iniţiază colecţia „Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România" din care au apărut trei volume (sec. II-XVIII) având ca autori pe V. Eskenasy, M. Spielmann, S. Stanciu, Lya Benjamin. Ulterior, după 1990, Centrul şi-a continuat seria volumelor de documente din trecut cu altele referitoare la anii 1940-1944.

Istoria evreilor din România este astăzi abordată pe un front, tot mai larg, de istorici apuseni de origine evreo-română, ca şi de cei israelieni*.

Dintre cele peste 15 nume de profesionişti în domeniu, în majoritate proveniţi din România (ca, de pildă, J. Ancel, Carol Iancu, B. Vago, R. Vago, I. Bar-Avi, Th. Lavy, L. Volovici, V. Eskenasy, Z. L. Herşcovici, Th. Armon, Ileana Vrancea şi, nu în ultimul rând, L. Rotman, colaborator la volumul de faţă ş.a.), vom stărui în primul rând asupra decanului de vârstă Béla A. Vago, profesor la Universitatea din Haifa, a lui J. Ancel, fost cercetător la „Yad Vashem" şi a lui Carol Iancu, de la Universitatea „Paul Valéry" din Montpellier (Franţa).

Béla A. Vago (n. Sighet, 1922), licenţiat la Universitatea „Bolyai" din Cluj (1947) şi doctor de la aceeaşi universitate (1949), lucrează până în 1957 în cadrul aceleiaşi universităţi. Stabilindu-se în Israel, lucrează, între 1959 şi 1964, la Institutul de cercetare a perioadei Holocaustului, iar din 1964, la Universitatea din Haifa şi apoi la aceea din Ierusalim. Specializat în problemele naţionalismului, fascismului şi comunismului, ale relaţiilor internaţionale din perioada interbelică, stăruie asupra istoriei evreilor din Europa Centrală şi de Est şi îşi axează studiile pe problematica Holocaustului, fiind autor, coautor şi coeditor la o seamă de lucrări cu privire la tematica mai sus amintită. Pregăteşte o vastă lucrare în două volume, *Evreii din România, 1919-1947*.

Carol Iancu (n. Hârlău, 1946) îşi face studiile în ţară şi le continuă în Israel şi în Franţa. Doctor în istorie al Universităţii din Provence, conferenţiar la Universitatea „Paul Valéry" din Montpellier, a creat diploma „Civilisation et langue d'Israël" şi a întemeiat „Centre de Recherche et d'Études Juives et Hébraïques", fiind şi directorul acestui centru. Este şi preşedinte fondator la „Société d'Études sur l'Histoire des Juifs de Roumanie". Acordă o atenţie specială cercetării comunităţii sale de origine, fiind printre istoricii cei mai calificaţi ai obştii evreieşti din România. Deşi investigaţiile sale s-au extins şi

* Cu tot interesul, în continuă creştere, pentru işuvul românesc, o istorie a evreilor din România a rămas în stadiul de deziderat. Se pot semnala, totuşi, în afara unor monografii, câteva nobile lucrări de ansamblu: *Pinkas Ha-Kehilot Rumania* (sub red. Th. Levi), Yad Vashem, 1969: *Hibat zion b'Rumania*, elaborată de dr. I. Klausner, în limba ebraică; I. Bar-Avi, *O istorie a evreilor români*, 3 vol., Ierusalim, 1961-1966, în limba română, tratând doar primele două decenii ale secolului nostru, şi, *last but not least*, excelenta lucrare a lui Carol Iancu, *Les Juifs en Roumanie (1866-1919), de l'exclusion à l'émancipation*, Ed. de l'Université de Provence, 1978 (în curs de elaborare vol. II). Semnalăm recenta apariţie a lucrării *Bibliografia istoriei evreilor din România*, elaborată de V. Eskenasy şi J. Ancel, editată de Centrul „Goldstein-Goren" şi Institutul de Studii asupra Diasporei, Tel Aviv, 1989.

https://biblioteca-digitala.ro

asupra unor comunităţi evreieşti din Franţa şi Israel, lucrarea sa de bază rămâne *Les Juifs en Roumanie (1866-1912)* şi *L'Émancipation des Juifs en Roumanie (1913-1919)*; se află sub tipar al treilea volum din această serie, privind perioada 1919-1938 şi intitulat *Les Juifs en Roumanie: de l'émancipation à la marginalisation*.

Jean Ancel (n. Iaşi), doctor în istoria contemporană a evreilor, cu teza susţinută la Universitatea Ebraică din Ierusalim, cel mai important cercetător al istoriei evreilor din România în epoca Holocaustului; este editorul culegerii de documente privind destinul evreilor din România în acea epocă (12 volume de documente originale, majoritatea în limba română). Este coeditor al *Encyclopedia of Jewish Communities in Romania*, editor-şef al *Romanian Jewish Studies* (2 vol., 1987, Ierusalim), specialist în problematica antisemitismului şi a Holocaustului în România, coeditor al *Bibliography of the Jews in Romania*, Tel Aviv, 1991.

Un loc important în dezvoltarea cercetărilor privitoare la istoria evreilor din România deţine Centrul Goldstein-Goren, din Tel Aviv, fondat în decembrie 1987 la iniţiativa sponsorului Avram **Goldstein-Goren** şi a Institutului de Studii asupra Diasporei de pe lângă Universittaea din Tel Aviv.

Sub egida acestui Centru au apărut valoroase lucrări monografice, bibliografii şi culegeri de documente. S-a organizat la Tel-Aviv, în 1991, primul Simpozion internaţional cu tema „Istoria evreilor din România", ale cărui lucrări au fost publicate într-un volum special.

Graţie sponsorului Goldstein-Goren, om de afaceri emigrat din România în perioada postbelică, Centrul din Tel Aviv şi-a putut asigura un număr de colaboratori externi şi a fost în măsură să sprijine realizarea unor volume ca cel de faţă.

Din iniţiativa unui alt împătimit pentru istoria evreilor din România - l-am numit pe **Moshe Carmilly Weinberger**, din S.U.A. -, la Cluj a luat fiinţă un Institut, condus de istoricul L. Gyemand şi profilat pe cercetarea devenirii evreilor din Transilvania. Acelaşi a sprijinit şi iniţiativa volumului de faţă cu o sumă modică, dar simbolică.

ŢICU GOLDSTEIN
Dr. HARY KULLER

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

Cap. 1

Byck Jacques. Gramatică: *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain* (1933), în colaborare cu Al. Graur; *Changements de conjugaison en roumain* (1935); *Doubles désinences en roumain* (1936); *L'origine de l'infinitif bref en roumain* (1959). **Stilistică**: *Le féminin péjoratif* (1933); *La répétition en roumain* (1934); *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain* (1937); *„Désagréable" comme moyen de renforcement* (1937); *Études de syntaxe et de stylistique roumaines* (1939). **Filologie**: *Texte româneşti vechi* (1930); **B. P. Hasdeu**, *Cuvente den bătrâni*, texte alese şi studii (1937); *Cazania lui Varlaam, 1643* (teză de doctorat, 1943); **I. Budai-Deleanu**, *Ţiganiada*, ediţie şi glosar (1963).

Graur, Alex. Limba latină: *I et V en latin* (1929); *Les consonnes géminées en latin* (1929). **Limba română**: *Nom d'agent et adjectif en roumain* (1929); *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954); *Etimologii româneşti* (1963); *Evoluţia limbii române. Privire sintetică* (1963); *La romanité du roumain* (1965); *Tendinţele actuale ale limbii române* (1968); *Alte etimologii româneşti* (1970). **Lingvistică generală**: *Studii de lingvistică generală* (1955), varianta nouă 1960; *Nume de persoane* (1965); *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. I (1961), ed. a II-a (1965), ed. a III-a (1977) (în colaborare cu Lucia Wald).

Gaster, Moses. Lingvistică: *Zur rumänischen Lautgeschichte. I. Die gutturale Tenuis* (1879) - teză de doctorat; *Stratificarea elementului latin în limba română* (1883); *Die nichtlateinische Elemente im Rumänischen* (1888). **Folcloristică**: *Literatura populară română* (1883); *Rumanian Bird and Beast Stories* (1915); *Rumanian Ballads and Slavonic Epic Poetry* (1933). **Filologie**: *Chrestomaţie română*, 2 volume (1891); *Tetraevanghelul lui Radu de la Mănicești* (1893). **Iudaism**: *The Chronicle of Jerahmeel* (1889, 1972); *Studies and texts in folk-lore magic, medieval romance. Hebrew Apocrypha and samaritan archaeology*, 3 volume (1925-1928); *The Exempla of the Rabbis* (1924).

Şăineanu, Lazăr. Lexicologie: *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studie istorice despre transiţiunea sensurilor* (1887); *Influenţa orientală asura limbei şi culturii române*, I-III (1890). **Lingvistică generală**: *Lingvistica contemporană sau şcoala neogramaticală* (1890); *Raporturile dintre gramatică şi logică (1892)*. **Istoria lingvisticii**: *Istoria filologiei române* (1892). **Folclor**: *Les jours d'emprunt ou les jours de la vieille* (1889, teză de doctorat); *Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice* (1895). **Lexicografie**: *Dicţionarul universal al limbii române* (1896). **Iudaistică**: *Moisi Mendelsohn, viaţa şi activitatea sa* (1880); *Studiu dialectologic asupra graiului evreo-german (1889)*. **Lingvistică franceză**: *La création métaphorique en français et en roman*, I-II (1905-1907); *L'argot ancien* (1907); *La langue de Rabelais*, I-II (1922-1923); *Les sources indigènes de l'étymologie française*, I-IV (1925-1935).

Candrea (Hecht), Ion Aurel. Istoria limbii: *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme* (1902); *Din elementele latineşti ale limbii române* (1904-1905); *Strate de limbă* (1914); *Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea* (1916); *Elemente latine dispărute din limba română* (1932). **Onomastică**: *Poreclele la români* (1894); *Onomastica română* (1936). **Toponimie**: *Introducere în studiul toponimiei* (1928). **Semantică**: *Tabu în limbă* (1927); *Viaţa cuvintelor* (1933). **Etimologie**: *Etymologies roumaines* (1902). **Lexicografie**: *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, fasc. I-IV, în colaborare cu O. Densusianu (1907-1914); *Dicţionarul limbii române din trecut şi de azi* (1931). **Dialectologie**: *Graiul din Ţara Oaşului* (1906); *Principii de dialectologie* (1919-1920). **Filologie**: *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele XVI şi XVII, traduse din slavoneşte* (1916). **Folclor**: *Folclorul român în legătură cu al altor popoare* (1933-1934). **Romanistică**: *Straturi de cultură şi straturi de limbă la popoarele romanice* (1911).

Tiktin, Heymann Hariton. Fonetică: *Studien zur rumänischen Philologie* (1884); *Der Vocalismus des Rumänischen* (1886-1888); *Der Konsonantismus des Rumänischen* (1900). **Gramatică**: *Zur Stellung der tonlosen Pronomina und Verbalformen im Rumänischen* (1888); *Die Rumänische Sprache* (1888). **Gramatică**: *Gramatica română. I. Etimologia* (1891); *II. Sintaxa* (1893); *Die Bildung der rumänischen Konditionalis* (1904); *Rumänisches Elementarbuch*. **Lexicografie**: *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3 volume.

https://biblioteca-digitala.ro

Orientaliști evrei din România. Notă întocmită de Idel Segall

Haim Riemer, absolvent a trei facultăți, fost profesor de matematică, este un excelent cunoscător al ebraicei, al aramaicei biblice și al culturii iudaice. A funcționat, timp de 18 ani, ca redactor-șef al „Revistei Cultului Mozaic" (actualmente „Realitatea Evreiască"), în care a publicat, sub diverse pseudonime, studii și articole despre cărți, personalități și probleme ale culturii iudaice. De asemenea, a prezentat conferințe, în cadrul comunității, legate de valori și principii ale iudaismului, punând în evidență locul lor în cadrul culturii universale și caracterul lor actual.

Samuel Ștein s-a înrolat, în Palestina aflată sub mandat, în Brigada evreiască, în timpul celui de-al doilea război mondial. A fost rănit în luptele din Italia și decorat de guvernul britanic. A tradus din ebraică și idiș, în limba română, cărți și articole. Este autorul unui Dicționar ebraic-român încă nepublicat.

Henri Wald, profesor și eseist, este și autorul unor studii în care, cu mult talent și profunzime analitică, abordează probleme ale istoriei, valorilor și culturii iudaice vechi.

Aurel Dragoș Munteanu, ziarist, scriitor, diplomat, este un bun cunoscător al ebraicei și al aramaicei talmudice; s-a remarcat și prin conferințe, în cadrul comunității, legate de cultura iudaică.

Marc Clarian, jurist, bun cunoscător al culturii iudaice, a conferențiat, cu erudiție și talent, despre alfabetul și scrierea ebraică, despre opera lui Rași.

Silviu Sanie, istoric, cadru universitar, autor al lucrării *Cultele orientale în Dacia romană*, studiu de mare erudiție și respirație intelectuală, rod și a trei decenii de cercetări pe șantierele arheologice din țară. În această carte a tratat, între altele, despre posibila existență a unor elemente iudaice sau iudaizante în Dacia romană.

Bernard Wechsler, după studii de limbă chineză clasică și modernă, în țară și în străinătate, a funcționat în calitate de cecretător științific la Institutul de Lingvistică al Academiei, iar apoi ca lector la catedra de chineză a Universității București. Excelent cunoscător al civilizației, culturii, filosofiei și artei chineze, a fost solicitat și a predat limba chineză la institute de învățământ superior din străinătate, a elaborat un *Curs practic de limbă chineză*, precum și prefețe la cărți traduse din limba chineză. Profesor din vocație, a ținut cursuri de limbă și civilizație chineză, conferințe de mare substanțialitate din domeniile mai sus amintite. Actualmente se află în Canada.

Tatiana Segal a absolvit secția de chineză a Universității București și Academia de Studii Economice. Funcționează în calitate de cercetătoare științifică la Institutul de Studii Orientale din București. Lucrează la traduceri de filosofie chineză și a publicat studii erudite de cultură și civilizație chineză. Predă un curs de limba chineză la Universitatea cultural-științifică, unde ține și conferințe din domeniile mai sus amintite.

Toni Radian a fost primul profesor de limba chineză din România. A studiat șapte ani în China și s-a încadrat perfect în categoria „studentului etern", învățând până la dispariția în neființă. A predat, la Universitatea București, un curs practic de limba chineză vorbită și scrisă (pentru patru ani de studiu) și un curs de limba chineză contemporană. S-a dăruit cu ardoare nobilei profesii de dascăl, a fost un veritabil **spiritus rector**. I se datorează găsirea și încetățenirea în limba română, prin concordanțe, a unor termeni, expresii, noțiuni din limba chineză. A redactat *Dicționarul chinez-român de termeni lingvistici*, cuprinzând cuvinte din domeniul filologic și lingvistic specifice terminologiei chineze tradiționale.

A tradus direct din original opere de referință ale literaturii chineze, ca: nuvele și povestiri din epocile Ming și Qing. De asemenea, a tălmăcit, cu aceeași rigoare filologică, cu mare talent, din limba chineză clasică, *Întâmplări uimitoare din zilele noastre și din vechime* și *Nuvela chineză medievală*. Traducerea cărții lui Yuan Ke *Miturile Chinei antice* constituie o încununare a operei sale de profesor și om de litere.

Prin cursurile ținute la catedra de chineză a Universității București, Toni Radian a pregătit, cu mare profesionalism, cu talent și abnegație, timp de trei decenii, generații de sinologi, unii cunoscuți astăzi prin traduceri sau prezenți în diplomație.

Ion Banu (1913-1993) a funcționat ca profesor la catedra de istoria filosofiei universale a Universității București. Specialist în filosofia antică, este autorul multor cărți și studii apreciate în țară și în străinătate.

În cartea sa *Sensuri universale și diferențe specifice în filosofia Orientului Antic*, vol. I, consacrată gândirilor: egipteană, asiro-babiloniană și chineză - referitor la primele două se abordează legăturile lor cu civilizația și cultura iudaică a timpului, punându-se în evidență interferențe și interinfluențări. În cartea (în curs

https://biblioteca-digitala.ro

de apariţie) *Demersuri în filosofia orientală*, în secţiunea consacrată filosofiei iudaice, este tratată de pe poziţii laice una dintre problemele-cheie ale religiei şi ale monoteismului în general: apariţia ideii de Dumnezeu abstract, legată şi de tatonările spre monoteism ale egiptenilor, impactul pe care l-a avut aceasta în timp asupra dezvoltării gândirii filosofice universale. Ne aflăm aici în faţa unei tratări de finețe a fenomenului spiritual. Capitolele despre profeţii biblici şi despre morbiditate, aşa cum apar în Vechiul Testament şi în literatura de specialitate, atestă erudiţia autorului, îngemănată cu puncte de vedere personale. Problematica profeţiei şi a profeţilor este reluată şi dezvoltată de autor în cartea *Profeţii biblici privind filosofia*.

Yves Goldenberg, născut în Egipt, a creat secţia de limba arabă a Universităţii Bucureşti, unde a funcţionat în calitate de lector. A elaborat un *Manual de limba arabă*, a alcătuit o *Antologie de texte din literatura arabă clasică* şi, în colaborare cu Nadia Anghelescu şi Nicolae Dobrişan, o *Antologie din literatura arabă modernă*.

Este autor al unor studii valoroase, dintre care menţionăm: *Limba arabă literară şi idiomuri arabe vorbite*; *Quelques notes concernant les manuscrits arabes autographes de Timotei Cipariu*.

Pe lângă cursuri de limbă arabă, a predat şi cursul de gramatică comparată a limbilor semite. A pregătit cu mare competenţă şi dăruire generaţii de studenţi arabişti, dintre care s-au afirmat cadre didactice, traducători.

Andrei Oişteanu (n. 1948), scriitor, publicist şi etnolog. A abordat în scrierile sale mitologia şi cultura orientală dintr-o perspectivă comparată şi interdisciplinară. La fel, din direcţia antropologiei culturale, a pus în evidenţă modul în care cultura occidentală şi cea orientală au dat naştere unor motive mitologice şi religioase similare - câteodată identice -, precum şi influenţările lor reciproce. Dintre cărţile sale, menţionăm: *Grădina de dincolo, comentarii mitologice*, 1980; *Motive şi semnificaţii mito-simbolice*, 1989; cărţi în curs de apariţie: *Imaginea evreului în cultura tradiţională românească*, *Mythos şi Logos* (sub tipar); *Dispute teologice*. A publicat studii de antropologie culturală şi de istoria religiilor în reviste din ţară şi străinătate.

Idel Segall a iniţiat şi este îngrijitorul colecţiei „Bibliotheca orientalis", modestă punte spirituală între Orient şi Occident.

Cap. 2

Gabriel Scheffer: *Istoricul problemei evreieşti în România*.

Barbu A. Bercean: *Modificarea din 1879, a art. 7 din Constituţie - Studii şi Materiale de Istoria Moldovei*, Editura Academiei R.S.R. - 1979.

Adolf Stern: *Din viaţa unui evreu român*, Bucureşti, 1915 şi *Însemnări din viaţa mea*, 1921.

Ştefan Antim: *Fresca justiţiei contemporane române*.

Despre hahambaşie - articole de M. Oprescu („Revista Cultului Mozaic").

Dr. M. Schwarzfeld: „Anuarul pentru Israeliţi" (1896-1897).

I. G. Miclescu: *Chestia evreilor şi chestia morală*.

Gh. Ghibănescu: *Hrisovul Podului Iloaiei*, Iaşi, 1910.

I. Spătaru: *Revizuirea înscrierilor în Barou*, Bucureşti, 1938.

A. C. Cuza: „Meseriaşul român", ed. a II-a, Iaşi, 1944.

Const. Titel Petrescu şi **Th. Teişanu** - *Codul naţionalităţilor din România, adnotat*, Ed. Cugetarea, 1940. „Pandectele Române", 1927.

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a IV-a

LITERATURĂ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. CONTRIBUȚII LA DEZVOLTAREA LITERATURII ROMÂNE MODERNE (1848-1940)

La o zi de la izbucnirea revoluției, la 11 iunie 1848, librarul Enric Winterhalder și pictorul Daniel Rosenthal se adresaseră Guvernului Provizoriu cu cererea să „fie primiți între cetățeni [români] și să li se acorde indigenatul".

Gestul era semnificativ și își va pune pecetea de aur pe un secol de cultură, istorie și civilizație modernă românească. De altminteri, chiar în textul Proclamației de la Islaz se prevedea „emanciparea israeliților" simultan cu emanciparea și eliberarea întregului popor. Din cele „câteva mii [de evrei - *n.n.*] în tot Principatul" - cât aprecia, documentat, N. Iorga -, „un dr. Barasch, un cunoscut scriitor, un Hillel B. Manoach, prezident al municipalității revoluționare, donator de burse Universității, un Iscovescu și Rosenthal, prieteni ai corifeilor mișcării", „aclamaseră la 1848 steagul tricolor".

Entuziasmul lor, însă, va fi în fapte, unindu-se cu revoluționării noștri, devotându-se cauzei emancipării țării până la sacrificiu de sine. Ziarul lui C. A. Rosetti, „Pruncul român", anunța, în plină desfășurare a revoluției, că „cetățeanul Davicion" contribuia pe o listă de subscripție pentru susținerea cauzei cu substanțiala sumă de 400 de lei, cerând să fie socotit prezent „în rândul patrioților". Tot atunci, frații Costache, Iorgu și Luca Caragiale fuseseră ajutați să părăsească Bucureștiul, amenințat de flagelul holerei, grație „bunăvoinței unui israelit, Davicion Bally", care îi va adăposti la moșia boierului Iancu Manu de la Budești, unde el era arendaș.

Nu se poate înfățișa, în spirit obiectiv și profund, tabloul Revoluției române de la 1848 în Țara Românească fără a așeza în galeria de onoare pe Barbu Iscovescu, Daniel Rosenthal - pictorii revoluției -, care participă, pe căi diferite, dar cu entuziasm neobosit, la marea afirmare a voinței de regenerare a societății românești, cu care începea istoria învierii noastre naționale. Fostul student al Școlii de Silvicultură de la Nancy, dr. **Iuliu Barasch** (1815-1863), va funcționa din 1851, numit în urma unui concurs, ca profesor de științele naturii la prima școală în limba română de la „Sf. Sava". Autor al unei opere unice de instrucție științifică, *Minunile naturii*, care și astăzi păstrează deliciile lecturii de popularizare, cutior al primei reviste științifice, „Isis sau Natura", profesor, pe timpul lui Carol Davila, la Școala de Chirurgie, dr. Iuliu Barasch va fi, alături de Aaron Așer și A. Vaimberg, printre ziariștii evrei pionieri care tipăresc la București revista „Israelitul român", la 22 martie/ 3 aprilie 1857.

Editorialul primului număr era o pledoarie pentru implicarea în evenimențialul curent al țării care le era adăpost și patrie: „Israeliții sunt foarte preocupați astăzi de tot ceea ce interesă această țară; soarta națiunii române va influența negreșit foarte mult asupra soartei noastre. În circumstanțele prezente, socotim că un jurnal destinat pentru israeliți corespunde la o necesitate reală. Scopul nostru nu este să intrăm în luptele partidelor, care ar putea să diviză o țară unde noi am primit ospitalitatea; însă noi totdeauna vom fi uniți pentru interesele cele mari ale națiunii".

Dr. Iuliu Barasch lămurea, de asemenea, nevoia apariției unui astfel de ziar chiar în anul declanșării luptei unioniste:

„Jurnalul «Israelitul român» este o mare trebuință pentru țeara aceasta în timpul acesta. Misiunea lui este d-a arăta românilor că israeliteni, concetățenii lor, simpatizează într-un mod viu și sincer cu românii și se identifică cu soarta țării. El va susține principiul toleranței și al egalității înaintea legilor, fără distincție de religiune".

Aaron Așer și A. Vaimberg lansează un apel la unire cu compatrioții de dincolo de Milcov. Cauza Unirii era comună, căci unirea comunitară slujea idealul unirii naționale: „Această țeară n-a întrebuințat în contra israeliților persecutările spăimântătoare ce suferiră ei în alte părți, și totdauna a fost tolerantă: prin urmare suntem datori s-o iubim. Suntem datori încă să-i urăm a deveni din zi în zi mai puternică și mai fericită și,

https://biblioteca-digitala.ro

lucrând pentru devenirea ei, astfel să lucrăm totdeodată și pentru noi înșine".

C. A. Rosetti, de la Rusciuc, unde se afla în așteptarea vizei de intrare în țară, adresă proaspăt apărutului ziar un salut plin de miez, îndemnându-i pe evrei la conlucrare spre binele patriei comune: „Să ne unim dar, fraților, și spălând împreună cu lacrimile noastre ranele trecutului, să ne punem împreună cu frăție deplină și cu credință nestrămutată a rezidi din temelie templul unității, al dreptății și al libertății p-altarul căruia să junghiem toate iresurile, toate nedreptățile și toate patimile cele rele ce fură cauza principală a suferințelor noastre".

Într-o scrisoare precedentă, C. A. Rosetti evocase, sentimental, originile acestei fraternizări de destin: „Biblia, cărțile profeților, cântările lui David le-am învățat, de copil încă; și cum le-am învățat, Dumnezeul meu; mai toate serile copilăriei mele le petreceam cu capul pe genunchii maicii mele, și ea, mângâindu-mă ușor și dulce cu mâna ei de mumă, îmi spunea istoria poporului lui Israel până adormeam repetând în mintea-mi faptele eroilor ș-ale martirilor noștri sau zicând după dânsa, ca o rugăciune de seară, «usucă-se limba mea de te voi uita, patria mea».

După ce am intrat în viața politică, am găsit mai multe puncturi de unire între istoria lui Israel ș-a românilor, și de la 48 încoace, eu unul, cel puțin, trăind, ca și voi, pe tărâmul exilului, a trebuit să retrăiesc pe toată ziua, ca și voi, viața trecută a românilor, spre a mă întări pe mine prin puternicul suflet al României. Ca și voi și eu am ziua de biruință a macabeilor români, ziua legilor, precum și ziua zdrobirii lor și ziua arderii Templului, și ca și voi aștept sub cort, pe tărâm strein și cu **credința nestrămutată**, ziua cea făgăduită... Însă ceea ce m-a făcut a admira ș-a iubi mai mult poporul lui Israel este că **el cel dintâi a găsit unitatea,** un singur Dumnezeu, un singur Templu".

În ziar apărură două foiletoane de cunoaștere reciprocă: unul - *Legende române: Mihai Viteazul*, pentru cititorii evrei, altul, *Maimonide*, pentru cititorii români.

Actorul Matei Millo se află și el printre încurajatorii români ai ziarului, adresându-le, la rându-i, o patetică confraternizare: „Cine cunoaște mai bine decât frații israeliteni români care e durerea de a fi lipsiți de o patrie; și dacă, atentivi, solemneli la dezbaterile noastre, ei nu voiesc a lua parte la lupta supremă a unei nații, ei nu pot sta indiferenți în fața chestiei dominante, chestiei noastre de viață și de moarte, regenerația patriei noastre. Nu, frații noștri israeliteni români o știu prea bine, regenerațiunea României este garanta regenerațiunii lor, prosperitatea României este prosperitatea lor".

Dr. Iuliu Barasch servi în egală măsură atât comunitatea sa, cât și marile îndatoriri ale țării. Prioritară era datoria de conștiință. Se povestea că, pe patul morții, ar fi spus ca supremă împăcare: „Am crezut și cred în națiunea română și mor acu în deplină liniște".

În mulțimea care însoțea carul mortuar, C. A. Rosetti remarcase și un călugăr ortodox!

Pe lângă colaborări la ziarul „Românul" și la „Revista Carpaților", dr. Barasch se încumetase și în traducerea dramei lui H. Rosenthal, *Deborah* (la tipografia lui C. A. Rosetti, în 1858).

În 1863, când murea dr. Iuliu Barasch, se lansă ideea ridicării unui monument aceluia care „a trăit și murit în serviciul României", „a poporanizat știința la noi și care a știut a-și căpăta atâta simpatie prin filantropia sa și prin serviciile ce a adus Patriei Române". Cu aceeași ocazie, C. D. Aricescu, deplângându-l pe dispărut, proslăvea virtuțile și harul poporului său:

„Pe când națiuni puține, zice Aimé-Martin, s-au stins după fața globului, Palestina rămase în picioare până azi; și milioane de creștini repetă în toate zilele sublimele poezii ale lui David, adevărurile sacre ale lui Moise și Christ. De ce n-a pierit Palestina? Fiindcă Providența a voit ca israeliții să fie purtătorii unei idei înalte și roditoare, care, sub vălul unității lui Dumnezeu, conține **unitatea popoarelor și fericirea lor prin libertate și solidaritate**".

Memorabile rămâneau ultimele cuvinte înainte de moarte spuse de dr. Iuliu Barasch

https://biblioteca-digitala.ro

prietenului său C. A. Rosetti: „Ai cuvântul, am crezut şi crez în naţiunea română...".

La Iaşi, apărea, în primăvara anului 1857, „Gazeta română-evreiască literară şi industrială".

În acelaşi an, revista „Predicatorul" (scoasă de cărturarul teolog, dascăl şi viitor episcop al Huşilor şi, ulterior, al Buzăului, Dionisie Romano, şi de Ilie Benescu) primea o scrisoare din partea lui **Aaron Aşer** - „Israelitul" -, în care acesta îşi mărturisea interesul pentru „înaintarea literaturii române" şi pentru conţinutul moral al revistei. Dionisie Romano îi răspundea într-un spirit de frăţietate ecumenică, demonstrându-i nevoia unei colaborări spirituale spre binele semenului nostru omul. „Un israelit face campanie pentru o revistă creştină [îndemnase la abonamente în rândul celor apropiaţi - *n.n.*] care predică preceptele lui Iisus; un creştin cere unui israelit rugăciuni pentru îndreptarea relelor din lume, ignorând faptul că exegeţii ambelor religii îşi contestau reciproc şi învăţăturile şi puterea rugăciunii".

O replică peste ani, la acest gest, era dată de Grigore Grandea, cu un ***Imn pentru 24 ianuariu cântat în sinagoga israelită***:

„Înaintea ta, Părinte, / Tu, al Lumei creator, / Te rugăm să iei aminte / Imnul nostru rugător. / Tu eşti cel ce-ai scos Lumina / Din nimic la început, / Tu eşti cel ce-n Palestina / În mărire ne-ai crescut. // Tu eşti Domn în astă lume, / Şi pe tine te rugăm, / Al tău sfânt şi mare nume / Ziua, noaptea îl cântăm: / Mare-i Domnul ce îl cântă / Israel poporul său; / A lui lege este sfântă, / El e singur Dumnezeu! / ... / Iar aceluia ce ţine / Sceptrul ei de Domn şi fiu, / Prinţului ce crede-n tine; / Alexandru Ioan Întâi, / Fă ca singur să supuie / Pe ai patriei duşmani. / Sub piciorul lui să puie / Arma cruzilor tirani. // România s-o-nflorească / Ca şi Roma muma ei, / Iar în tronu-i să-l umbrească / Lauri şi iubirea ta. // Doamne, Doamne, tu eşti mare, / De la tine noi sperăm / A românilor salvare! / De la tine aşteptăm!".

În 1859, la *Înscrierea Naţională* pentru baterea unei medalii în onoarea filoromânului St. Marc-Girardin, „sau un monument în onoarea tuturor streinilor care au apărat cauza noastră", participa şi israelitul **Mosco Aşer**.

Un imn compus de viitorul traducător al lui Shakespeare, **Adolf Stern** (pe atunci elev la „Sf. Sava"), pentru celebrarea domnitorului Cuza, cântat de elevii şcolii israelite, după ce Rabinul M. L. Malbim rostise o rugăciune solemnă de mulţumire pentru binecuvântarea dumnezeiască de a avea pe tronul ţării o minte luminată, îndemnându-şi coreligionarii să-şi dovedească „dragostea de patrie şi devotamentul pentru şeful statului", poate fi considerat ca un debut literar al acestei personalităţi prodigioase a comunităţii evreieşti.

Însuşi **M. L. Malbim**, „şeful religiei comunităţii israeliţilor lehi [polonezi]", cu ocazia punerii pietrei fundamentale a Azilului Copiilor Orfani, de către Elena Cuza, la 29 iulie 1862, înalţa o rugăciune de slavă cerească pentru împlinirea acestui generos gând:

„O, Doamne, astăzi la punerea de fundament,
Varsă binecuvântarea ta
Asupra Majestăţii Sale
Şi asupra tot guvernământului;
Şi precum pe Rebeca şi Ana ai ascultat
Şi cu copii i-ai binecuvântat,
Asemenea, o, Doamne, edifică şi casa
Guvernatorului nostru **Alexandru Ioan I**,
. . . . . .
Ca să fie ca David împăratul,
Domnia Sa pururea întemeiată, Amin!".

La 14 martie 1863, Societatea de Cultură Israelită din Bucureşti va organiza, în sala Bossel, un concert în beneficiul Azilului Elena Doamna şi al „israeliţilor sărmani". Îşi dădeau concursul Steeger, Wiest, Wolf, Tolz etc.

Profesorul **N. K. Popper** va scrie un interesant studiu cu caracter lingvistic şi etnografic, privind individualitatea specifică a acestei etnii înlăuntrul lumii româneşti: *Despre limba şi costumul israeliţilor din Principatele Unite*.

Librarii evrei, ca George Ioanid (n. 1818), Haitmann, de pe Calea Mogoşoaiei, intermediari de carte, comercianţi, începeau încă dinaintea revoluţiei să promoveze cartea românească

https://biblioteca-digitala.ro

originală, traducerile, înscriind un aport deosebit la dezvoltarea literelor în România. C. A. Rosetti, care fusese prieten nedespărţit cu Daniel Rosenthal şi care va colabora, după 1857, cu **Armand Lévy**, cel ce, în 1867, va scoate, cu **Leopold Stern** (1842-1881), fratele lui Adolf Stern, a doua serie a „Israelitului român", organ al luptei pentru emanciparea drepturilor democratice ale evreilor, va evoca opera de binefacere şi de dăruire pentru fraţii săi români şi evrei a lui Iacov Löbel. Pentru C. A. Rosetti, **Iacov Löbel** se aflase, la jumătatea secolului trecut, „în capul progresului", prezent „oriunde era o suferinţă de uşurat", militant „pentru civilizarea israeliţilor din România şi deplina lor înfrăţire cu românii". Un adevărat patriot român ce nu visa decât la vremea în care va domni „cea mai deplină dreptate şi frăţie între români".

Poziţia luminată a prim-ministrului ţării, Mihail Kogălniceanu, în „cestiunea" acordării de drepturi civice evreimii româneşti va rămâne peste timp un model de înţelegere şi de toleranţă frăţească: „pe israeliţii născuţi aici eu îi consider ca români, deşi nu sunt creştini".

Prezenţa evreului se făcea simţită, din a doua jumătate a secolului trecut, într-un domeniu de interferenţă a culturii şi a negoţului: anticariatul. Scriitori şi preţuitori ai cărţii rare, dar şi ai cărţii căutate de cititori, anticarii evrei, nişte pasionaţi şi, unii dintre ei, adevăraţi erudiţi bibliofili, care alimentau societatea noastră intelectuală cu cărţile solicitate, salvau documente şi fonduri rare şi-i asigurau pe savanţi şi cărturari cu exemplare în unicat. Anticarul va face parte din pitorescul Bucureştiului, întinzându-şi rafturile cu cărţi pe cheiul Dâmboviţei, pe Calea Mogoşoaiei, prin pieţe şi străzi cu vaduri comerciale. Unul dintre anticarii celebri, cu statut corespunzător din 1864, a fost **Leon Alcalay**, devenit şi editor, care va iniţia, la sfârşitul secolului al XIX-lea, colecţii de largă popularizare a capodoperelor universale şi naţionale. Un alt anticar, cu firmă înscrisă la 1878, era **Pinath**, urmat de **Hascal Steinberg**, primul editor de cărţi populare şi anticar în Bucureşti şi de fiul acestuia, **Haim Steinberg**, de **Pohl, Weismann, Weimberg** şi **Pach** - tatăl unei mici dinastii de anticari care s-au perpetuat până în zilele noastre. Să nu-i uităm pe **Filip Lazăr** şi **S. Samitca**, din Craiova, sau pe fraţii **Şaraga**, din Iaşi. Nu intrăm în discuţii şi dispute legate de pretinsa sau reala origine evreiască a unor scriitori din aceste generaţii, precum Cezar Bolliac, care, după unii specialişti, ar fi avut „tată sau moş" un dr. Anton Bogliako sau Boleac, aventurier de proastă faimă de prin Arhipelag. Sau chiar V. Alecsandri, căruia în mod oarecum pamfletar i s-a arătat o ascendenţă evreiască, pe care scriitorul a făcut-o uitată. Că însuşi Hasdeu avusese bunică pe evreica Valeria Hrizantovna, cu care se însurase, a doua oară, Tadeu Hasdeu, era un fapt biografic de ordinul certitudinilor. Dar profunda prezenţă într-o cultură are minime argumente în asemenea date, care rămân atât de relative în raport cu şansa creaţiei artistice.

Mai mult decât o înrudire care s-ar fi putut consuma într-un act de stare civilă uitat în arhive, valora un act real de cultură.

Grigore Ventura, căsătorit mai târziu cu evreica Fanşeta Lea Vermont, cu care va avea pe Maria Ventura, în piesa sa *Curcanii*, dedicată eroismului naţional de la 1877 (Dramă naţională în trei acte şi un prolog. Galaţi, 1878), remarca şi prezenţa diferenţială a comunităţii evreieşti. Astfel, negustorul Bacalovici se mulţumea să subscrie un napoleon, văzându-şi nestingherit de afaceri; Ştrul e soldatul oarecare amestecat în marea masă a soldaţilor români. Ion, un camarad român, îl întreabă:

„- ...Dar tu, Ştrul, unde mergi? Te văd gata de mers.

Ştrul: - Să-ţi spun drept, inima-mi face tic-tac, dar când am văzut şi unul de-ai noştri cu **Steaua României** la piept, am prins la curaj".

Nenumărate stagiuni teatrale au menţinut această dramă despre Războiul de Independenţă, ani în şir, ca una dintre reuşitele notorii ale repertoriului autohton. Chiar în anul 1877, tânărul Adolf Stern traducea în româneşte *Hamlet*, de Shakespeare, o premieră culturală remarcată şi în ziarul „Timpul": „Traducerea dlui Stern este

https://biblioteca-digitala.ro

foarte bună. Cu o deplină înţelegere a textului englez, dl Stern a ştiut să împreuneze o mare energie şi conciziune în stilul său român. Nemerita alegere de cuvinte, căutarea îngrijită a acestor expresii vechi, care sunt adesea mai bune şi mai curate şi mai bogate de înţeles decât cele franceze, cu care a căutat a le înlocui conversaţia superficială a saloanelor noastre moderne, dovedeşte o studiere aprofundată a limbii române în toate formele ei lexicale".

Adolf (Avner) Stern (1848-1931) învăţase la Liceele „Gh. Lazăr" şi „Matei Basarab", luându-şi doctoratul în drept la Leipzig, după ce fusese remarcat de Titu Maiorescu. Tradusese din Schiller şi Shakespeare, iar în 1871 întemeiase ziarul german „Rumänische Post". În revista germană a lui I. Bettelheim, „Bukarester Salon", tradusese în germană texte din opera lui Alecsandri, Bolliac, Slavici. Din Shakespeare va tălmăci *Visul unei nopţi de Sânziene*, *Romeo şi Julieta*, *Furtuna*, *Nevestele vesele din Windsor*, fiind primul traducător de anvergură din Shakespeare în literatura română; textele lui vor fi unice în repertoriul teatral timp de decenii, până în perioada interbelică!

În 1878, Alecsandri primea un omagiu insolit din partea comunităţii evreieşti. Literatul **Israel Teller** îi tradusese în ebraică *Cântul gintei latine* şi *Peneş Curcanul*, însoţite de o emoţionantă preţuire: „Ca israelit român, ştiind a preţui toate care aduc mărire ţării în care trăiesc, aduc ca un semn de adâncă mulţumire bardului naţional, bardului latinităţii, două cântece nemuritoare ale tale traduse în vechea limbă a sântelor cărţi".

În 1888, ziarul liberal al lui I. C. Fundescu, „Telegraful", publica, în foileton, romanul „original" din viaţa evreilor: „Jidovul", urmărind destinul unei familii de-a lungul generaţiilor, în contextul societăţii adoptive, un adevărat debut al acestei teme în literatura noastră.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, literatura română cunoştea, în deceniile de prosperitate de după cucerirea independenţei, o afirmare variată a personalităţilor creatoare de origine evreiască. O adevărată pleiadă, dominată de triada de filologi, teoreticieni, comparatişti, lexicografi, cercetători ai literaturii vechi, **Moses Gaster** (1856-1939), **Haymann Tiktin** (1850-1896), **Lazăr Şăineanu** (1859-1934). A vorbi despre aceştia înseamnă a străbate întreaga viaţă literară şi culturală românească a ultimelor decenii ale secolului trecut. Cu Moses Gaster se intră în biografia lui Eminescu şi a „Junimii", el fiind, alături de Hasdeu, al doilea savant cu o cultură filologică uriaşă, care a deschis perspective moderne în domeniul comparatismului filologic şi al relevării tezaurelor spirituale din vechile scrieri româneşti. Operele sale: *Literatura populară română* (1882), *Apocrifele în literatura română* (1883), *Crestomaţie română* (1891) au ctitorit, alături de acelea ale lui Hasdeu, o şcoală naţională de cultură. Moses Gaster, expulzat printr-un act arbitrar de către liberali, în 1885, va rămâne ataşat constant de cultura românească, trimiţând, de pildă, în 1892, de la Londra, transcrierea manuscrisului *Evangheliarului* românesc aflat la British Museum, în vederea unei editări ştiinţifice de maximă rigoare, la Bucureşti. Preţuit de intelectualitatea românească până la a-l alege membru de onoare al Academiei Române, în 1929, cel ce avea să devină profesor la Oxford şi Mare Rabin al Londrei a rămas până la sfârşitul vieţii un slujitor devotat al culturii româneşti şi un rar reprezentant al ei în cercurile intelectuale şi iudaice din lumea întreagă. De la Eminescu şi până la Hasdeu, Gaster a simţit respectul şi onoarea ce i-o acordau românii, pentru zelul şi pasiunea cu care el lucrase la înălţarea culturii naţionale, prin studii de referinţă. În locuinţa sa se adunau P. Ispirescu, Gr. Tocilescu, Lazăr Şăineanu, fraţii Schwarzfeld, M. Brociner, I. Bettelheim, I. I. Roşca. Îl vizita însuşi T. Maiorescu. Se scria astfel un capitol de cultură românească. Ceea ce n-a împiedicat expulzarea sa din ţară, la 1885.

În plasma unor asemenea personalităţi şi umanişti va concepe Eminescu pe Ruben din nuvela *Sărmanul Dionis*. Visătorul erou romantic, căutător al absolutului, se iniţiază în misterele existenţei tălmăcind Cartea dascălului Ruben.

https://biblioteca-digitala.ro

„- Ah! meştere Ruben, cartea ta într-adevăr minunată este!?"... „Ce adânc e evreul acesta! - gândi el în sine despre dascălul Ruben".

Ruben este un adevărat *Evreu cu Cartea* al lui Eminescu, înţelepciunea întruchipată, dascălul adus de Domn la Academia de la Socola, „un evreu învăţat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputând fi învăţător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică şi filosofie la Academia din Socola".

Într-un fragment de proză postumă, o evreică este condamnată pentru pruncucidere, victimă a mentalităţii din ghetou, căci fusese vândută de rabin (*Iconostas şi Fragmentarium*); într-un alt fragment, Eminescu ne-a lăsat o descriere fascinantă a cartierului evreiesc provincial într-o Suceavă imaginară: „Ciudată ca o scrisoare în ieroglife sta uliţa jidovească a Sucevei în lună. Şiruri de case sărace, peticite, când uniforme ca legile Pentateuchului, când pestriţi şi mestecate ca hainele rupte şi lucrurile vechi din desacul unui jidov. În ferești, bucăţi de steclă colorată, lipite cu hârtii sfâşiete din Ghemara, pe care se coc colacii de sărbătoare [...]. În mijlocul mahalalei adormite, templul sur - Sionul ruinat - de jur împrejur proptit de bârne de stejar şi, înaintea casei cahalului, un bou junghiat ca spre jertfă. Era un aspect trist ca o viziune a lui Isaia, ca o tânguire a lui Iezechil".

În acest spaţiu se zbate tânărul evreu care o caută pe iubita sa, Hagar, vândută de bătrân unui creştin bogat, care îl putea duce la Ierusalim, visul său de rabin.

Paginile sublime, cântând fericirile şi nefericirile dragostei, împătimite de senzualism ori sublimate de ideal, îl descoperă pe Eminescu la izvoarele inspiraţiei din *Cântarea Cântărilor*.

Pe o poziţie de seamă în lumea cultural-ştiinţifică de la sfârşitul secolului trecut s-a situat şi **Moses Schwarzfeld** (1857-1943). Deşi era născut la Iaşi, activitatea sa de publicist şi folclorist s-a desfăşurat cu precădere în Capitală. Cu debut în „Revista israelită", M. Schwarzfeld a colaborat la „Buciumul român", „Contemporanul", „Revista olteană", „Şezătoarea", „Arhiva ştiinţifică şi literară", „Anuarul pentru israeliţi". I-a editat pe Cilibi Moise, pe dr. Iuliu Barasch şi a întemeiat ziarul evreiesc „Egalitatea" (1890). Moses Schwarzfeld a cules, după 1877, folclor evreiesc, printre care peste 7 000 de proverbe, o operă inestimabilă astăzi. A şocat mult timp poziţia sa critică, demitizantă faţă de culegerea de poezii populare a lui V. Alecsandri. S-a înţeles tendenţios gestul său de bună credinţă de a milita pentru păstrarea autenticităţii creaţiei populare, poziţie preluată, după 1900, de Ovid Densusianu. Nu Alecsandri era criticat, ci o viziune a şcolii romantice, îmbibată de sentimentalism şi de idilism folcloric. Pentru M. Schwarzfeld, poezia populară trebuia „a se reproduce întocmai, fără nici un adaos şi fără nici o scădere". Demitizarea uneia dintre realizările lui Alecsandri era un act curajos, nu o blamare a bardului. M. Schwarzfeld dezvăluia public o faţă nebănuită a culegerii din 1852 a tânărului V. Alecsandri: „a făcut la multe poezii adaosuri prisoselnice"; „a făcut omisiuni"; textele erau „ciopârţite" şi „cioplite". Concluzia sa fermă era parcă extrasă din manifestul şcolii noi folclorice a lui Ovid Densusianu, *Folclorul - cum trebuie înţeles*: „Numai un material cu totul autentic poate aduce toate serviciile la care e menit".

Revelatoare sunt cele două articole publicate de Moses Schwarzfeld în „Anuarul pentru israeliţi": *Evreii faţă cu ţara în război* şi *Voluntarul Meir Balan*, dezvăluind fapte emoţionante de dăruire până la sacrificiul vieţii ale celor peste 1 000 de evrei care luptaseră alături de soldaţii români în Războiul de Independenţă din 1877: ambulanţa Zion, colectări de bani şi obiecte, înrolarea studenţilor, distingerea unor eroi ca Meier Balan sau sublocotenentul Brociner, grav rănit la Griviţa, decorat cu „Steaua României" şi cu Ordinul „Sfântul Gheorghe" (fratele scriitorului Marcu Brociner, ajuns colonel şi aghiotant regal).

Concomitent cu Moses Schwarzfeld, **Mihail Canianu (Moisă Cahană)** (1867-1933), prin culegerea sa de folclor: *Doine...*, *Publicate*

https://biblioteca-digitala.ro

Întocmai cum se zic (Iaşi, 1888), venea cu o concepţie ştiinţifică asupra literaturii populare, pledând pentru păstrarea autenticităţii - replică la culegătorii romantici, şi în primul rând la culegerea lui Alecsandri. Folcloristul Mihail Canianu va colabora la „Adevărul", „Românul", „Evenimentul literar" şi va conduce revista săptămânală „Ecoul". A fost, de asemenea, redactorul literar al „Perdafului", editat de V. Negruzzi. Va pregăti o crestomaţie, precum şi traduceri din Dostoievski (*Crimă şi pedeapsă*, 1888-1889) şi Max Nordau (*Minciunile convenţionale ale civilizaţiei noastre*, 1895). Împreună cu alţi specialişti, şi în primul rând cu I. Aurel Candrea, va fi coautorul *Dicţionarului geografic al judeţului Dolj* (Bucureşti, 1896) şi al *Dicţionarului judeţului Putna* (Bucureşti, 1897).

Triada de savanţi-filologi - Gaster, Tiktin, Şăineanu - se complineşte în acelaşi spaţiu istorico-cultural românesc cu o triadă de personalităţi preponderent creatoare: **Cilibi Moise (Froim Moise Schwartz)** (1812-1870), dr. **E. Schwarzfeld** (1855-1915) şi **Ronetti-Roman (Aron Blumenfeld-Moise)** (1853-1908). Primul, **Cilibi Moise**, este aproape o figură legendară pe care a dat-o lumea evreiască din România literaturii naţionale, un geniu oral şi original, bunul, sărmanul şi talentatul „Cilibi Evreul", ce vindea marfă pe nimic, îşi râdea de sărăcie şi umbla pe Podul Calicilor cu coşul cu mărunţişuri. Pare perechea întru spirit a lui Anton Pann. A murit de tifos la 31 ianuarie 1870 şi a fost îngropat la Cimitirul Evreiesc „Filantropia". Autor al unei opere orale compusă din vorbe de duh, maxime, sentinţe, glume şi pilde, Cilibi Moise, cel iubit de Caragiale şi tipărit de el în „Epoca literară", a fost, mărturiseşte autorul *Scrisorii pierdute*, un maestru al începuturilor sale literare: „Cărticelele acelea au făcut multă plăcere copilăriei mele, cu ele am petrecut multe seri într-adevăr încântătoare, pe atunci când începeam să ştiu a ceti şi poate nu puţină influenţă a avut acea cetire, şi dânsa, asupra spiritului meu". „Apropourile" sale sunt reacţii - cu prezenţă de spirit - la instantaneul cotidian al vieţii, făcute cu umor şi o rază de geniu în reflecţia orală aruncată ca o sclipire într-o secundă a trăirii. Textele lui deveniseră bunuri folclorice, ediţiile „gândurilor" sale circulând precum cele ale cărţilor populare de odinioară. „Precursor al lui Şalom Alehem", Cilibi Moise s-a manifestat ca un spirit ataşat ţării sale de adopţie, României cea „dulce ca un rod", „şi s-a alăturat, cu tot sufletul, marilor deziderate ale vremii: Unirea şi Independenţa". Cilibi Moise avea o profunzime de geniu mascată sub o condiţie anonimă.

Contemporan cu Eminescu şi Caragiale, prieten al amândurora a fost **Ronetti-Roman**. Cine era acesta? Ar fi destul dacă s-ar răspunde: a fost unul dintre cei mai iubiţi prieteni ai lui Caragiale. În tinereţe, studiase în străinătate, fusese preparator la Institutul „Urechia" din Bucureşti, slujise ca redactor la „Timpul" (în 1879-1880), unde, se pare, îl adusese însuşi Caragiale. A publicat în „Convorbiri literare". Va primi indigenatul în 1903, cu mari dificultăţi şi numai în urma insistenţelor lui Caragiale şi P. P. Carp. În 1878, publicase poema *Radu*, în lirică tradiţională, influenţat de Alecsandri şi Heine, la puţin timp după stabilirea în ţară. Era un poem cu pretenţii filosofice, cântând un „împărat al cugetării" care vedea falsa alcătuire a ţării, dispreţuind corupţia şi mizeria în toate formele de manifestare. Reuşind să-şi agonisească un capital, Ronetti-Roman se retrage la Davideni - Neamţ, unde trăia ca arendaş la socrul său, Şmil Herşcovici, şi unde îl va vizita şi Caragiale. În 1900, termina drama *Manasse*, a cărei premieră va avea loc în 1901, la Iaşi şi peste patru ani, la Bucureşti. A colaborat la ziarul „Opinia" de la Iaşi. Om de o rară discreţie şi un dăruit prieteniei, se înscrie în galeria marilor caractere literare. Din tot ce a scris, însă, n-a rămas decât *Manasse*. Este una dintre cele mai realizate lucrări dramatice româneşti, tratând un subiect de conştiinţă evreiască. Unii critici ai vremii erau atât de entuziasmaţi de valoarea dramei, încât credeau că *Manasse* putea să stea alături de teatrul lui Caragiale!

https://biblioteca-digitala.ro

Manasse este evreul victimă şi erou. Rămas fidel conştiinţei de milenii, implacabilă şi demnă, a poporului său, este victimă a cursului ineluctabil al metamorfozelor de mentalităţi etno-sociale. Lupta este între tată şi copii, între trecut şi prezent. Nepoata sa, Lelia, se rupe voluntar de această lume, în care tradiţiile încep să se confunde cu prejudecăţile rasiale, şi răstoarnă toate planurile familiei sale, care o vedea chivernisită cu un pretendent evreu bogat, Emil Horn, căsătorindu-se cu un creştin, Matei Frunză. Manasse se luptă cu el, cu neamul său, cu tot ce i se împotriveşte, dar este învins. Lumea cea nouă, a viitorului şi a tinereţii, se socoate o lume eliberată. Fata îi spune lui Manasse că nu se leapădă de Dumnezeul părinţilor ei, ci numai de prejudecăţile părinţilor: „Un Dumnezeu stăpâneşte şi un soare luceşte peste toţi oamenii, numai că fiecare spune că e Dumnezeul lui şi soarele lui". Lumea începe cu botezul morţii, Manasse murea. Mihail Dragomirescu scria emoţionat că prin „drama sa shakespeareană *Manasse* va trebui să servească [...], alături de Caragiale, de model pentru dramaturgia noastră viitoare".

Profeţia nu s-a realizat, dar *Manasse* a rămas un document literar de prestigiu. Lelia va primi ulterior,în aventura imaginarului artistic, o pereche de onoare a calvarului ei uman: pe tânăra Haia Sanis, a lui Mihail Sadoveanu, din nuvela cu acelaşi nume. Eroina lui Sadoveanu, răsărită din locurile „unde nu se întâmplă nimic", aducea cu ea mărturia unui tragism al vieţii unei victime a prejudecăţilor şi violenţei oarbe a mentalităţilor primitive antisemite.

Dr. **Elias Schwarzfeld**, ieşean prin naştere şi jurist de profesie, întemeietor al „Revistei israelite" de la Iaşi (în 1874-1875), a scos la Bucureşti publicaţiile: „Anuar pentru israeliţi" (1877-1899) şi „Fraternitatea" (1885). A scris proză (*Beţivul*, 1893; *Prigonit de soartă*, 1893; *Inimi zdrobite*, 1894; *Polcovniceasa*, 1895; *Gângavul*, 1896), a tradus din Renan, D. Kohn, Ludwig Philipsohn, M. Lehman etc., dar adevărata sa operă rămâne *Din istoria evreilor* (1914), alături de zeloasa activitate filantropică şi de organizator al mişcării evreieşti. El va pune bazele societăţii literare „Junimea israelito-română" şi va activa la societatea „Zion" şi la înfiinţarea în România a organizaţiei „B'nei Brith". Expulzat în 1885, va trăi la Paris încă treizeci de ani, dăruindu-se, prin baronul Hirsch, operelor de binefacere şi obţinând ajutoare pentru şcolile evreieşti din România. Sub pseudonimul Edmond Sincerus, a tipărit *Les Juifs en Roumanie depuis le Traité de Berlin (1878) jusqu'à ce jour* (Londra, 1901).

Moldoveanul **Salomon Segall** (1864-?), cunoscut cu Eminescu şi Samson Bodnărescu, institutor la Institutul particular din Bucureşti „Ludwig", colaborator la „Vestea" şi „Revista literară", publicaţii macedonskiene, apoi la „Lumea evree", are meritul de a fi pregătit o primă antologie de poezie românească în limba idiş, la Bucureşti, în 1922. Prefaţa i-o scria Adolf Stern şi N. Iorga - *Antologia Segall*. În sumar figurau poeţi, începând cu Eminescu şi terminând cu Arghezi, Blaga, Barbu, Pillat.

Împreună cu Moses Gaster, dr. E. Schwarzfeld şi Lazăr Şăineanu, mai erau expulzaţi cu brutalitate oarbă încă doi scriitori şi gazetari: **I. Fior**, redactor la „Vocea Botoşanilor" şi dr. **Marcu Brociner**, ziarist, autor dramatic şi redactor la „Bukarester Tagblatt", originar din Galaţi. Acesta nu va mai reveni în ţară, dar va rămâne legat de ea prin activitatea sa literară şi publicistică la „Neue Wiener Tageblatt". Romanul *Ionel Fortunatu*, drama *Nunta din Văleni*, primită cu rezerve critice în ţară, pentru că ar fi prezentat într-o manieră violentă realitatea românească, au trezit interes în opinia literară vieneză.

Gustat pentru spiritualele epigrame şi pentru fabulele politice din „Convorbiri sociale" era, în epocă, **Giordano (B. Goldner)** (1861-1926), precursorul lui Cincinat Pavelescu.

Conlucrarea şi regăsirea într-o unică familie de spirite creatoare între scriitori români şi scriitori de origine evreiască era un fapt atestat în orice împrejurare. Incidentele sunt periferice şi nu afectează marile personalităţi. Din spirit de

https://biblioteca-digitala.ro

solidaritate, astfel, la o „întrunire a israeliţilor" din sala Orfeu, luau cuvântul, pe lângă Emil D. Fagure, Ghelerter şi I. Nădejde, C. Popovici şi V. M. Kogălniceanu. Să nu mai vorbim de bancherul Abr. Halfon, membru al celei de-a doua Societăţi Filarmonice, în bune relaţii cu junimiştii, un darnic încurajator al artelor, precum şi al instituţiilor de binefacere. De altminteri, rezolvarea problemei evreieşti prin revizuirea articolului 7 al Constituţiei din 1866 provocase o ruptură în unitatea junimiştilor politici. P. P. Carp era pentru o soluţie pozitivă, pe când Vasile Conta se împotrivise într-un discurs cu accente antisemite, ceea ce-l făcuse pe Carp să-l considere ca pe „o movilă de gunoi în incinta Camerei".

„Junimea" a fost învinovăţită pamfletar de către liberali că manifesta o atitudine deschisă şi favorabilă soluţionării pozitive a problemei evreieşti, pentru spiritul ei de toleranţă, ceea ce era un adevăr corespunzând înaltelor principii civice şi morale ale lui T. Maiorescu, în primul rând. La „Junimea", ca şi în paginile „Convorbirilor literare", prezenţa personalităţilor culturale şi ştiinţifice de origine evreiască a fost întotdeauna la loc de onoare, începând cu dr. Barasch, Moses Gaster şi Ronetti-Roman.

„Junimea", recunoştea A. Wechsler-Antim, a fost foarte binevoitoare faţă de evrei, în aşa măsură încât Hasdeu, într-un exces de antisemitism, pentru a dovedi filosemitismul cercului maiorescian, trimisese o poezie proastă, semnată M. I. Ellias, apărută în 1871 în „Convorbiri literare", susţinând că aceasta fusese publicată numai pentru că autorul era evreu.

În spaţiul aerat al „Junimii" îşi încercase talentul, pe urmele lui V. Alecsandri, **Herman Rheinstein**, cu *Micul* său *Parnas*, tipărit la Bucureşti, în 1880.

În paginile „Convorbirilor literare" vor apărea, încercându-şi talentul, **I. Brociner**, **David Jurescu**, **I. N. Roman**, **Ronetti-Roman**, **V. Podeanu**, **Genel** etc.

Pe versantul din faţa „Junimii" şi a „Convorbirilor literare", mişcarea culturală din jurul revistei „Contemporanul" şi al filialelor şi anexelor ei ulterioare a atras un important număr de personalităţi evreieşti, publicişti de orientare democratică, socialistă, social-democrată, polarizaţi de personalitatea lui **C. Dobrogeanu-Gherea** (**Solomon Katz**, n. Slavianka-Ekaterinoslav, 1855 - m. Bucureşti, 1920). Cazul Gherea a fost cel mai frapant exemplu de integrare organică în circuitul culturii româneşti, după o perioadă scurtă de iniţiere, înţelegând şi servind literatura **noastră** în perspectiva unor noi imperative estetice şi politice. Gherea, „criticul socialist" de la „Contemporanul", creatorul primului sistem critic „ştiinţific" şi obiectiv, cu finalitate militant-democratică, servind „intereselor de clasă ale proletariatului", exagerând în această direcţie până la o anume orbire dogmatică, s-a manifestat, însă, în cea mai firească atitudine, cu un simţământ al implicării profunde şi devotate în fenomenul literar românesc.

Nuvela *O făclie de Paşte*, a cărei apariţie în „Convorbiri literare" (1889) a fost sesizată de societatea literară evreiască de la Bucureşti, avea să fie retipărită în „Anuarul pentru israeliţi".

Lumea evreiască, cu problematica ei aparte, cu nevoile ei, cu mizeriile şi dorurile ei, în ambianţa societăţii româneşti, interesa acut conştiinţa scriitoricească la sfârşitul secolului trecut. Condiţia umană în ipostaza socio-politică a individului de origine evreiască, cu un statut de paria, lipsit de drepturi fundamentale şi suspectat de parazitism naţional, va avea un profund impact asupra conştiinţelor literare.

Dr. V. Crăsescu (Şt. Basarabeanu, Chişinău, 1848-1918) publica, în 1898, romanul *Ovreiul*, privind destinele unor personaje la prima sau la a doua generaţie, într-un sat, Gropeni, din nordul Moldovei. Cârciumarii sunt Abraham Iţic Parş şi Moise Liberman. Tatăl lui Moise este Israel, venit de tânăr în Bucovina, învăţat, talmudist, rabin. Fiul său, Moise, are de mic apucături pentru cămătă. Un alt băiat, Isac, este „un caracter sever, priceput şi deştept la afaceri", muncind la câmp, umblând pe la târguri, la antipodul lui Moise. Bineînţeles, se interpun în acţiune şi personaje din satul românesc: ţărani, învăţători,

https://biblioteca-digitala.ro

preoți. Isac se îndrăgostește de Casandra, o țărancă pe care voise s-o necinstească preotul satului. O iubește și un țăran, Vasile, dar ea îl refuză. Dragostea Casandrei și a lui Isac se lovește din ambele tabere de prejudecăți rasiale oarbe, făcând victime din cei doi îndrăgostiți. Romanul este tezist, dar sincer, pledând pentru o lume a eliberării de mentalitățile primare care dezonorau condiția umană.

Un alt roman, dedicat în exclusivitate vieții evreiești din România, *Ferghela*, tipărit în fascicole, în anul 1902, aparține lui Th. D. Speranția. Autorul, folclorist din cercul lui Hasdeu, autor și culegător de snoave și anecdote „trase de păr" despre evrei, de data aceasta evocă destine din ghetoul ieșean, în jurul unei tinere evreice!

Publicista Laura Vampa va tipări o nuvelă, *Itic sacagiul*, pe linia prozei umanitare mărunte din paginile „Contemporanului".

În viziunea românească a lui Duiliu Zamfirescu, personajul său Tănase Scatiu, din romanul cu același nume, avea un părtaș la ascensiunea socială, care coincidea cu ruinarea familiei de țară Comăneșteanu, în Izidor zaraful ori în antreprenorul Haim. Tincuța merge la comptoarul lui Izidor - o dugheană clasică de cămătar - pentru a-l îndupleca să nu dea curs unei polițe semnată în alb, pe care Tănase Scatiu voia s-o speculeze împotriva Comăneștenilor. Evreul este sentimental, oricât de interesat ar fi în câștigul de cauză în alte afaceri, simțind nevoia să-i spună Tincuței cum băiatul său a făcut școala de comerț din București, „ca să devie bun rumun", îndeplinind dorința răposatei sale mame.

În „Epoca" lui N. Filipescu, în 1897, I. L. Caragiale lansa încrezător un tânăr poet și eseist, **Alexandru Toma (Solomon Moscovici)** (1875-1954), ceea ce, se va susține mai târziu, ar fi fost motiv de dizgrație a colaboratorului său din partea lui Filipescu. Cert este că însuși Caragiale i-a fost nașul literar, el dându-i acest pseudonim. A. Toma a crescut în mediile socialiste polarizate în jurul lui Gherea, în cercul revistei „Lumea nouă", apoi a slujit ca director al școlii evreiești „Luca Moise" din Ploiești, profesor la diverse școli românești (Institutul de fete „Pompilian", Liceul „Matei Basarab"), funcționar. A inițiat publicația săptămânală „Lectura", facilitând circulația marilor opere în mediile sociale largi, și a tradus *Tartuffe*, de Moliere, tipărită în 1918, deși tălmăcirea fusese terminată încă din 1911-1912. Tradusese, de asemenea, din poezia lui Heine și Lessing, publicase poezie originală în „Lumea nouă", „Lumea ilustrată", „Foaia interesantă", „Viața românească", dar naționalitatea română o primea abia în 1914. În 1928, volumul său de *Poezii*, apărut la Editura „Cultura Națională", în 1926, va fi premiat de Academia Română. Lirica sa va cultiva o sensibilitate caldă și duioasă a unui visător și militant socialist, cu nostalgii fine și cu noblețe a avânturilor. „S-ar putea spune - scria Tudor Vianu în „Gândirea" - că dl A. Toma a vrut să dea o icoană completă a tuturor noblețelor care onorează sufletul omenesc, un compendiu al virtuților și un breviar al idealismului".

Alt poet, **Barbu Nemțeanu (Benjamin Deutsch)** (1887-1919), născut la Galați și debutat în ziarul local „Înainte", se afirma la București, când la „Sămănătorul" lui N. Iorga (semnând Cireșeanu), când la „Viața nouă" a modernului Ovid Densusianu, când la „Convorbiri critice" ale lui Mihail Dragomirescu, cel care îi va alcătui un volum apărut la Editura „Casa Școalelor", în 1926. În 1919, publica traducerea *Melodiilor ebraice* de Heine. Va mai traduce din Victor Hugo, Baudelaire, Lessing, Schiller, Möricke, Lenau, Tristan Klingsor. Insuficient cunoscut, Barbu Nemțeanu rămâne un poet al stărilor lirice difuze într-o boare de melancolie ce-i euforiza pe poeții simboliști - „un optimist resignat și un umorist idilic și realist" (M. Dragomirescu); un „trubadur grațios", cum îl numea E. Lovinescu.

Un talent deosebit, cumpănit în plină afirmare, era, la începutul secolului, **D. Iacobescu (Iacobsohn)** (1895-1915), una dintre figurile de seamă ale simbolismului românesc, colaborator la revistele de inovație literară: „Insula", „Noua

https://biblioteca-digitala.ro

revistă română", „Flacăra". A tradus admirabil din Baudelaire, Mallarmé, Verlaine, Samain. Poezia sa a fost tipărită postum, în 1930, în volumul *Quasi*, de către Perpessicius, relevând un talent de o pură candoare a trăirii lirice.

Tot la această răspântie de veacuri, trăia **Ilie Ighel-Deleanu**, publicist de vază, cunoscut cu Eminescu, căruia îi va şi dedica un poem şi un mic studiu în 1890 („Eminescu este concentrarea tuturor calităţilor estetice"), poet al regretelor amoroase, cu accente eminesciene şi coşbuciene, autor de romane senzaţionale, concurent al lui N. D. Popescu, precum şi traducător al poeziei reginei Carmen Sylva.

Dimitrie Anghel dădu, în 1911, în volumul său *Fantome*, o fantastică imagine a ghetoului ieşean din Târgul-Cucului, un spaţiu halucinant al unui conglomerat uman pitoresc, mizer şi resemnat: „Un ghetto e acelaşi pretutindeni. Cei ce se adună, nevoi lângă nevoi, întinzând coperiş lângă coperiş, după ani de zile ajung să imprime locului unde s-au aşezat un caracter bine definit, special rasei, şi care aproape e universal".

B. Marian a fost unul dintre prolificii traducători în limba română şi editor de colecţii populare. Cele mai multe traduceri erau premiere culturale: Benjamin Constant, Daniel de Foë, Dostoievski, Gogol, Gerhart Hauptmann, Ibsen, Kuprin, Lermontov, Nansen, Renan. Cele două dicţionare: *Dicţionar de citate şi locuţiuni străine* (1916), şi *Dicţionar de citate româneşti*, cu o prefaţă de N. Iorga (1923), au cunoscut un succes editorial deosebit. A condus revistele „Farul tinerimii" (1884), „Fântâna Blanduziei" (de la nr. 16/1889), „Buciumul". Titluri de lucrări literare: *O dragoste*. Nuvelă (1889); *Banditul Simion Licinski*. Roman criminal (1890); *Încercare critică asupra lui Eminescu* (1890); *Dragoş, hoţul Tecucilor*. Roman criminal (1892); *Melancolie*. Versuri (1892); *Tâlharul Fulger*. Roman criminal întâmplat în timpul revoluţiei de la 1848 (1892); *Boala veacului*. Conferinţă (1895); *Vechi şi noi*. Poezii (1904); Carmen Sylva, *Poeziile unei regine*. Prima traducere în româneşte de... (1897).

Recenzând volumul de versuri al lui **Ighel (Ivanovici, Sofronie, Ilie Ighel)**, Ilarie Chendi reţinea ca nume evreieşti în mişcarea culturală de la 1900 pe H. Tiktin, Lazăr Şăineanu, Moses Gaster, Ronetti-Roman, A. Toma, Steuerman-Rodion, Simion şi H. Sanielevici, B. Marian, Husar, R. şi B. V. Vermont, Streitman, Stern, Schönfeld, Grosman.

Poetul **Enric (Horia) Furtună (H. Packelman)** (1881-1966) debuta în tradiţionalistul „Sămănătorul", cu o poezie cuminte „de ţară" ce-i plăcea lui N. Iorga. A rămas, totuşi, atins pe veci de aripa poeziei simboliste a lui Al. Macedonski, în cercul căruia se va şi regăsi mai târziu. Ulterior, poetul a cedat dramaturgului de feerii de succes sezonier. A fost prieten cu Ion Pillat, cu care a colaborat. A tradus din Bialik, Birnbaum, Groper, H. Mosenthal (*Deborah*, Iaşi, 1903). A avut în vedere şi un roman original: *Meletie Jidovul*.

În cercul „Vieţii noi" (1905-1925) şi în jurul lui Ovid Densusianu se află **Al. Westfried** (1897-?), licenţiat în drept la Bucureşti, traducător din Baudelaire, Rimbaud, Jean Moréas, Rilke. În căutarea unui „patron" literar bucureştean, tânărul B. Fundoianu va bate şi la porţile „Vieţii noi".

Marcu Heft (1872-1950), devenit **I. Aurel Candrea**, a fost unul dintre marii dialectologi, folclorişti, istorici literari din prima jumătate a secolului al XX-lea, apropiat de o viaţă al lui Ovid Densusianu, cu care a colaborat şi a cărui direcţie teoretică şi-a însuşit-o în studiile şi cercetările sale de teren. De la prima sa lucrare: *Poreclele la români* (1895), la *Cours complet de grammaire roumaine* (1900), *Les éléments latins de la langue roumaine* (1902), până la *Graiul din Ţara Oaşului* (1907), *Dicţionar de proverbe şi zicători* (1912), *Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea* (1916), *Dicţionarul etimologic al limbii române* (fasc. I-IV, 1914) etc., Candrea a dat strălucire şcolii româneşti de filologie, asociind studiul limbii cu acela al folclorului şi al literaturii vechi, operând pe porţiuni restrânse de cercetare sau pe spaţii largi ale fenomenelor.

Un continuator al său va fi **Jacques Byck**

https://biblioteca-digitala.ro

(1897-1964), profesor de liceu, profesor universitar, specialist în gramatica istorică a limbii române, editor de maximă acribie filologică.

La revista protestatară „Facla" (1910-1913; 1914, 1916; 1925-1940), condusă de N. D. Cocea şi I. Vinea, colaborau printre alţii **Constantin Graur, Iser, B. Brănişteanu, I. Peltz, Ion Călugăru**. Aici debuta şi umoristul **Ion Pribeagu (Iţic Palicu)** (1890-?), cel ce avea propriile sale reviste umoristice: „Caricatura" şi „Pardon", cunoscut şi ca textier la spectacole bulevardiere.

În „Revista Ideii" (1900-1916), a lui Panait Moşoiu, de orientare socialistă, vor fi prezenţi la tribuna democratismului: **A. Axelrod, C. Dobrogeanu-Gherea, Barbu Lăzăreanu**, alături de Macedonski, Vlahuţă, Mircea Demetriad, A. Karr, Iosif Nădejde, Raicu Ionescu-Rion, O. Carp. Exista aici un adevărat dosar al susţinerii „chestiunii evreieşti" pe plan mondial.

Epigramistul şi umoristul **L. Vero (Leon-Leib Wecsler)** (1882-?) a colaborat la revistele umoristice „Râsul" şi „Taifas", apoi la „Adevărul", „Dimineaţa", „Adevărul literar şi artistic".

Personalitatea de vârf a publicisticii democratice rămâne, însă, **Constantin Graur (Abraham Brauer Rosenfeld)** (1880-1940), cu debut la „Adevărul", unde slujise întâi în modesta funcţie de corector. Presa noastră îi va datora ctitoria unor ziare în provincie, precum „Tribuna liberală" (Galaţi), „Învierea", „Ecoul" (Ploieşti), „Lumina", „Facla", „Cuvântul liber", „Izbânda", „Avântul" (Bucureşti). Va fi directorul celor două mari cotidiane: „Adevărul" şi „Dimineaţa" (din 1921), imprimându-le constant o linie a democratismului liberal european.

Un devotat apărător al drepturilor evreilor din România şi al dreptului lor, prin naştere şi prin suferinţă milenară, de a-şi reface Ţara Sfântă a fost gazetarul, scriitorul şi polemistul **Horia Carp**. Fondator al „Bibliotecii evreieşti" şi copropietar al Tipografiei Horia Carp et Marinescu, luptător pentru Alia, un drumeţ neobosit prin comunităţile evreieşti mărginaşe şi proletare, a fost un trezitor de conştiinţe. În volumul *Sbucium. Clipe din viaţa evreilor*, animatorul social al evreimii proletare, suspectată veşnic de infidelitate faţă de ţara adoptivă, făcea o patetică pledoarie pentru ieşirea ei din ghetoul în care o abandonase istoria. Horia Carp mărturisea, în volumul *Din vremuri de urgie*, că ceea ce scria el era inspirat „din durerile neamului", nefiind nici „poezia vieţii", nici „vraja fanteziei distilată prin forma literară". Scriitorul evoca întâmplări pline de cruzime din viaţa evreilor români, marcate de antisemitism şi de o ură primară, exagerând, însă, în sensul generalizării şi al afirmaţiilor dure, la fel de nocive ca şi manifestările din tabăra xenofobilor.

Speranţă a noii critici, care răsărea la orizontul secolului al XX-lea, era **Ion Trivale (Iosef Netzler)** (1889-1916), elev al lui Mihail Dragomirescu. Îşi făcuse studiile la Iaşi şi în Germania, la Jena, funcţionase ca profesor la Gimnaziul Evreiesc şi la Liceul „Cultura". Profesorul său l-a încurajat şi l-a afirmat în paginile „Convorbirilor literare". „Noua revistă română" a lui C. Rădulescu-Motru i-a deschis, de asemenea, paginile. Era în plină ascensiune când moartea i-a retezat cursul vieţii, luptând ca un erou pe frontul de la Zimnicea, în haina militară românească de sublocotenent.

Cronicar literar foiletonist, Ion Trivale se impusese prin maturitatea judecăţii critice şi aptitudinea elevată a aprecierii. Spirit analitic nuanţat şi profund, metodic, format la rigoarea profesorului său, în ai cărui parametri estetici a lucrat, observaţiile sale despre Caragiale, Alexandrescu, Macedonski, Sadoveanu sunt originale şi încă demne de a fi luate în seamă. Astfel, Trivale are intuiţia „caracterului abstract" al poeziei lui Grigore Alexandrescu; el vorbeşte despre *Florile sacre* ale lui Macedonski ca de o „a doua pubertate" a poetului, sinonimă cu „căderea în cea de a doua copilărie"; despre Panait Cerna, poetul *„beţiei* fericirii de a trăi"; despre Şt. O. Iosif, care „n-a depăşit nepedepsit tonul lirismului mijlociu"; despre Coşbuc, care „s-a putut înălţa adesea de la tonul idilic la măreţia epică"; despre Octavian Goga, poet al misionarismului profetic, asfinţind în volumul

https://biblioteca-digitala.ro

Din umbra zidurilor, despre *Câteva păreri*, de I. L. Caragiale - „bucăţi de proză filosofică în imagini".

Acelaşi C. Rădulescu-Motru va prefaţa şi volumul unui alt critic, botoşăneanul **H. Sanielevici** (1875-1951), pe care îl publicase în „Noua revistă română". Aceasta se petrecea în 1903, iar volumul se numea *Încercări critice*. Autorul îşi făcuse un stagiu de ziarist, scoţând, la Galaţi, ziarul „Curentul nou" (împreună cu Const. Graur şi cu Mihai Pastia). Funcţionase şi ca profesor de franceză şi germană. Era sociolog şi biolog, domenii, evident distincte, pe care Sanielevici va căuta să le apropie prin demersuri temerare şi riscante în concluzii. În 1904, traducea, împreună cu W. Mayerczik, *Sărmanul Dionis*, pentru ziarul „Bukarester Tagblatt". Va fi un adversar declarat al sămănătorismului. Critica sa, un amestec de teorii şi metode ştiinţifice, sociologice, politice şi literare, dominate de pregătirea sa ca naturalist şi antropolog, va fi foarte controversată, dar va obliga la reflecţie. Concluziile sunt la limită, uneori, putând cădea în denaturări grave de sensuri, ca în cazul destinului raselor umane şi al codurilor lor genetice în raport cu creativitatea şi originalitatea de expresie. H. Sanielevici a fost o inteligenţă sclipitoare dusă până la extravaganţă speculativă, promovând o literatură pe criterii clasice, dominată de o viziune morală. Absolutul ca o cerinţă estetică totală devine un criteriu moral al literaturii. El va fi criticul virtuţilor senine şi al marilor valori umane. Îi plăceau operele lui Alecsandri, Vlahuţă, Caragiale şi Slavici. După Gherea, H. Sanielevici a fost criticul care a încercat o scientizare a criticii, aducând în discuţie - pe lângă criteriile sociale, economice - şi pe acelea de mediu biologic şi natural, datumuri psihofiziologice etc.

În 1905, se juca piesa în patru acte a lui Theodor Herzl, *Noul Ghetto*, în traducerea lui S. Grosman. Personalitatea mitică a părintelui sionismului va fi, peste ani, cântată de T. Arghezi, într-o „tabletă" a sa din revista „Adam". În Sindicatul ziariştilor figurau, printre alţii, evreii Th. Fuchs, Ronetti-Roman, Emil Fagure, B. Brănişteanu, Husar, Streitman, Honigman, Konitz, Pauker. Mihail Dragomirescu îşi lua printre colaboratori la publicaţia sa „Convorbiri critice" pe Enric Furtună, A. Spiru-Bacău (1884-1932), M. Smolski (Mihail Sorbul), Barbu Nemţeanu, Leon Feraru. Eugen Lovinescu va publica, în 1908, la aceeaşi revistă (nr. 2), un studiu despre J. J. Weiss („un burghez înţelept şi cinstit, plin de bun simţ şi de ideal romanesc fără a fi romantic"). H. St. Streitman devenea directorul temporarei reviste „Cuvinte libere" (în acelaşi an). Tot pe atunci, „un cufărar inteligent" de la Turnu-Severin, din cercurile socialiste, pe nume **Adolf Clarnet**, expulzat pe considerente antisemite, în 1910, ce slujise ca traducător la „Dreptatea", unde conducea Tony Bacalbaşa, se lansase în Franţa în traduceri din Eminescu şi din Caragiale (*Făclia de Paşte*). La intervenţia poetului Dimitrie Anghel, recunoscându-i-se devotamentul pentru cultura română, va fi reprimit în ţară, în 1912. Adolf Clarnet ar fi putut spune ca atâţia alţi zeci şi sute de conaţionali ai săi, dăruiţi sufleteşte culturii poporului de adopţiune, cum spusese răspicat Emil D. Fagure, într-o replică dată liberalului Emil Costinescu: „Sunt român, nu neaoş, dar **bun** român". De aceea, atacul din revista „Falanga" contra tânărului critic **Eugen Porn**, de la „Noua revistă română", care îl lăudase pe Panait Cerna, va primi replica categorică atât a lui C. Rădulescu-Motru, cât şi a lui I. Petrovici şi C. Stere. Intervenise, de la Berlin, însuşi Caragiale, mâhnit de asemenea ingerinţe în viaţa literară.

În 1912, printre cei care îl sărbătoreau pe Caragiale, la împlinirea vârstei de 60 de ani, vor fi şi actorii teatrului evreiesc Jicniţa, precum şi personalităţile evreieşti din ţară. M. Schwarzfeld, directorul ziarului „Egalitatea", scria entuziast: „Să felicităm ţara că-l are pe Caragiale, că-l sărbătoreşte pe maestrul penei şi al inimii".

În 1912, revenea în ţară **Bubi Lazarovici (Barbu Lăzăreanu)** (1885-1957) - expulzat de liberali în 1907 -, dedicându-se studiului de arhive şi documentării minuţioase, unul dintre

https://biblioteca-digitala.ro

„șoarecii de bibliotecă" ai culturii noastre, ale cărui contribuții privitoare la clasicii literaturii române vor rămâne în bibliografia obligatorie a studiilor respective.

În semn de solidaritate cu o victimă a persecuțiilor antisemite ale cercurilor politice de dreapta, D. Anghel scria, simbolic, o scrisoare deschisă proaspătului emigrant în America **Leon Feraru** (1887-1961), asigurându-l de simpatia lumii noastre noastre intelectuale oneste și omenoase din totdeauna. Cu același gest de fraternizare, Dimitrie Anghel și Gala Galaction semnau în ziarul „Înfrățirea" (1913-1916), organ al Uniunii Evreilor Pământeni, articole de simpatie cu victimele antisemitismului propagat din cercurile naționaliste.

Leon Feraru se născuse la Brăila și urmase cursurile universitare la Montpellier. Debutase în „Lumea israelită" și va colabora la „Convorbiri", „Flacăra", „Noua revistă română", „Pessach", „Pagini literare", „Adevărul literar și artistic", „Viața literară și artistică". Tot în România va ține să-și publice și două volume de poezii: *Magherița veche și alte versuri din anii tineri* (1926) și *Arabescuri* (1935), mărturie a unui talent autentic, influențat de poezia nouă, de expresie citadină și proletar-americană, cântându-și când nostalgia, când revolta, tinerețea, pe care vrea s-o răzbune cu „cântecul nou" al ciocanelor și al halelor (*Poema lăcătușului, Poema acului*), poezie a fraternizării și a singurătății în emigrație, obsedată de locurile natale. Leon Feraru a fost un poet care nu o dată amintește de tradiționalistul Fundoianu și de noua poezie de factură modernă. Fusese îndreptățit Dimitrie Anghel să plângă pierderea unui poet și să încurajeze o victimă a arbitrariului politic barbar.

Dar, la București, reprezentarea piesei *Manasse* reactiva furiile antisemite ale extremei drepte politice și literare. Interveniseră V. G. Morțun, Al. Davila, Sadoveanu, propunându-se chiar ridicarea unui bust lui Ronetti-Roman. Demonstrativ, Gala Galaction scria cu încântare despre nuvela lui Sadoveanu *Haia Sanis*, în ziarul „Înfrățirea".

La Academia Română, la 24 mai 1913, Ion Simionescu aducea un elogiu lui Iuliu Barasch, cel care răspândise „binele la toți, fără deosebire de nație". Două evenimente culturale, aparent simple manifestări de exuberanță tinerească, purtau în germene o schimbare profundă a spiritului și expresiei literare și artistice. Era vorba de apariția a două reviste de format mic: „Simbolul", scoasă de Ion Vinea (Eugeniu Iovanache) și **S. Samyro (Samy Rosenstock Rosenstein)** (Moinești - Bacău, 1896-1963), și „Insula" (nr. 1, 18 martie 1912). Amândouă conțineau un strigăt de revoltă contra convențiilor și clișeelor stereotipizate prin scris, contra gustului artistic mediocru, precum și o dorință expresă de înnoire și de revoluționare a limbajului. În locul poeziei lui Eminescu, se oferea „limonada de clar de lună", în locul lui Odobescu, Hasdeu, Caragiale, „ni se dă... citiți, vă rog ce se publică de obicei". Contestarea era necruțătoare: „Decadente sunt «Convorbirile literare», decadent este «Luceafărul», sunt toate provincialele «Ramuri»". Alături de G. Bacovia, Claudia Millian, Ion Minulescu, Adrian Maniu, Mihail Cruceanu, M. Săulescu, printre incendiatorii „artei burgheze", care nu mai credeau „în formele actuale și nici în posibilitatea unei reabilitări a lor", se aflau și tineri ca D. Iacobescu, S. Bascovici. Cealaltă revistă, „Simbolul", era croită după același model antiburghez, publicând poezii cu un aer dezinvolt, ce cântau, în tradiția recentă simbolistă, o lume marginalizat-provincială. Mutația reală avea să se producă câțiva ani mai târziu, când, în 1916, aflat la Zürich, unde plecase din cauza războiului, S. Samyro, împreună cu un grup de tineri, avea să semneze nașterea unei mișcări poetice mondiale: **Dadaismul**. Prins în angrenajul noii mișcări, pe cât de înflăcărată, pe atât de contestată de către cercurile tradiționalist-conservatoare, **Tristan Tzara** (noul pseudonim al lui **Samy Rosenstein**) va lua cu el în această avangardă temerară pe unii dintre comilitonii din țară, precum Victor Brauner, Brâncuși, Milița Pătrașcu, Ilarie Voronca, B. Fundoianu ș.a. În

https://biblioteca-digitala.ro

ţară, Tristan Tzara va continua să rămână în relaţii cu inovatorii de la „Contimporanul", „unu", „Azi", prietenul său mai tânăr Saşa Pană pregătindu-i, mai târziu, o plachetă memento cu debutul său în româneşti. Studii mai noi au arătat geneza dadaismului în producţiile literare şi critice din revistele literare simboliste, unde, la plecarea lui Tristan Tzara, se consumase deja o primă fază preparatorie a „insurecţiei" de la Zürich.

Prozatorul şi publicistul militant **A. L. Zissu (Avram Leiba Esra)**, cu debut în oraşul natal, va fi unul dintre stâlpii revistei literare simboliste din constelaţia macedonskiană, „Floare albastră" şi, împreună cu Gala Galaction şi dr. Algazi, va tipări revista „Spicul" (1919). În 1914, scrisese piesa de teatru *David Brandeis*.

H. St. Streitman (1873-?) va colabora la „Românul" lui Vintilă C. A. Rosetti şi va sluji ca prim-redactor la ziarul liberal bucureştean „Viitorul". În 1910, tradusese piesa de teatru *Între culise*, de Henri de Rothschild. În redacţia ziarului lui G. Panu, „Lupta", funcţiona ca redactor ploieşteanul **G. Milian-Maximin** (1885-?), totodată redactor de publicaţii umoristice („Mojicul" şi „Spanacul") în tradiţia lui Tony Bacalbaşa şi a lui Caragiale, precum şi autor al unor volume de proză comună: *Păcatele iubirii* (1909), *Puternicul* (1910), *Peste Dunăre* (1913) etc.

Crescut în mediul intelectual al tatălui său, editorul Elias Şaraga din Iaşi, **Lazăr Şaraga**, devenit în Israel **Samson Lazar** (?-1966), a debutat, în 1916, cu placheta *Pe-o harpă de aramă*, o poezie în stil clasic şi manierist, cu predilecţie pentru sonet. A fost un nostalgic (*Strune strămoşeşti*), delicat parnasian, devenit în ultima parte a vieţii un militant al condiţiei de cetăţean israelian. Un tânăr ieşean, **Eugen Relgis (Aizic Riegler)**, absolvent al Facultăţii de Filosofie din Bucureşti şi al Şcolii de Arhitectură, înainte de a se lansa în ziaristică şi în filosofia socială şi politică de stânga, se ilustra ca poet. Debutase la Iaşi, cu *Triumful nefiinţei* (1913) şi cu *Sonetele nebuniei*, în anul următor. În pragul primului război mondial, era la Bucureşti. Este autorul plachetei *Nebunia* (1915), cu poeme ce profetizau umanitarist pe linia pacifismului din epocă. Răzbătea din adâncuri obsesia exodurilor şi a robiilor. Limanul angoaselor istorice îl forma, la modul spectacular expresionist, poezia muncii, a maşinii, a perseverării, direcţie ce se va păstra în opera sa de teoretician al societăţii moderne. Eugen Relgis va promova poezia-reportaj, cântecul efortului uman de ocnă în angrenajul social, poezia-protest, într-o tonalitate expresionistă. Producţia sa lirică dintre anii 1914 şi 1920 va fi strânsă în volumul de *Poezii* (1926). Programatic, Eugen Relgis îşi mutase sediul poeziei în hale şi pe şantiere.

În 1930, în revista „Adam", Const. Graur îşi amintea de socialistul **Max Wecsler** (probabil cel ce semna cu pseudonimul Thermidor, în 1917), care tradusese romanul *Germinal*, de Zola!

O activitate atât în literatura evreiască în limba idiş, cât şi ca traducător în româneşte au avut **Schoss-Roman** (*Dumnezeul răzbunării*, dramă în trei acte. Traducere din idiş, 1928) şi **L. Horowitz** (*3 jocuri*, piesete, 1936). Un act de înfrăţire şi de regăsire sub acelaşi acoperiş de gând şi de simţire se împlinea prin apariţia, în 1918, a revistei iterare „Spicul", având ca directori pe Gala Galaction şi dr. L. Algazi, iar ca apropiat îndrumător pe A. L. Zissu. Colaborau Nichifor Crainic, H. Sanielevici, A. L. Zissu, I. C. Vissarion, Neniţescu, Const. Graur, V. Demetrius, A. Steuerman, Barbu Lăzăreanu. În editorialul *Din prag*, G. Galaction, cerând o literatură a realităţilor dramatice, nu a contrafacerilor oficiale („O Românie de ţărani analfabeţi, flămânzi de dreptate, de carte şi de pământ"), aducea aminte şi de o faţetă nouă a realităţii româneşti: „În sfârşit, două sute de mii de evrei români care intră între noi cu drepturi egale nouă, după o lungă şi nedreaptă carantină. Sunt oameni de muncă şi de iniţiativă, obicinuiţi cu răbdarea şi cu stăruinţa care izbuteşte. Ne aduc comori de energie, de pricepere şi de minunată simţire şi pentru cele pământeşti şi pentru cele dumnezeieşti".

Virgiliu Moscovici (Monda) (1898-?) venea

https://biblioteca-digitala.ro

cu o lirică simbolistă extatică și patetică: *Fântânile luminii* (1932), cântând adâncurile cu clocot de eter unite cu cerurile senine, în balsamul macedonskian („parfumul rozelor"!), și cu triumful cântecelor peste „eterna prăbușire de năzuințe și vise". Poetica *Luminii* răsărise, însă, din pledoariile entuziaste ale lui Ovid Densusianu!

Îndată după primul război mondial, apărea la București, capitala unei Românii întregite în hotarele ei istorice, revista literară „Sburătorul" (1919), condusă de tânărul critic de formație maioresciană Eugen Lovinescu. O publicație ce tindea să exprime nevoia unei reozonări a literaturii, pe care nici „Convorbiri literare", nici „Viața nouă" ori revistele lui N. Iorga nu o puteau îndeplini, fiind depășite ca mentalitate și gust. Însuși Al. Macedonski, aflat în pragul morții, era resimțit ca un poet al trecutului, așa cum îl evoca, chiar în 1919, tânărul poet Virgiliu Moscovici. Revista era dublată de un cenaclu literar ce se reunea în locuința criticului, înscris în marea tradiție a „Junimii". Eugen Lovinescu îi avea alături de el pe Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Pillat, I. Barbu, T. Arghezi, Gh. Brăescu, dar și pe B. Luca, I. Peltz, Felix Aderca, Ion Călugăru, Iza Sion, Eugen Relgis, A. Toma, A. Mândru, Virgiliu Moscovici, H. Sanielevici, Al. Terziman, Ada Umbră. Printre semnatarii rubricilor de cronici erau și Tudor Vianu, H. Sanielevici, B. Fundoianu (cronica ideilor). Criticul nu-și identifica familia sa de spirite decât după afinitățile de idealuri umane și artistic-democratice. Atmosfera era propice tuturor talentelor și conștiințelor.

Poetul **A. Dominic (A. Reichman)** (1889-?), cu studii la Bruxelles și Paris, dramaturg (*Sonata umbrelor*), colaborator al „Sburătorului", tipărea, în 1920, volumul *Revolte și răstigniri*, preamărind pe Israel, mitul său literar, pentru *„milenarul tău necunoscut"*, pentru suferințele exodului de robi ai pământului și ai lumii: *„O, lamentabile cohorte de fugari/Neosteniți, sublimi, vizionari!/Eterne Israel!"*. El proslăvea poporul cu „destinul cel mai greu", „neam ales" să pătimească și din a cărui jertfă să rodească o înviere a lumii. Era un frumos debut al anilor războiului, impregnat de o iubire mistică a imensităților cosmice și a nefericirilor pământene. În *Clopote peste adâncuri* (1927), A. Dominic va înainta spre o lirică a extazului religios, creându-și propriii psalmi din întrebări pe culmi ale gândirii apoteotice ori pe povârnișuri de noapte ale îndoielilor.

Colaborator al „Sburătorului" și al „Flacării" lui C. Banu, **Al. Terziman** (1894-?) publica, în 1927, *Stele sub nori*, ca un emul al lui Bacovia, prin peisaje imaginare autumnale, cu decor funerar și cu ființe plângătoare ca sălciile bătute de vânturi. Era unul dintre simboliștii întârziați pe potecile aurite ale maeștrilor.

Revistei „Sburătorul" îi urmau, ca apariții deosebite, alte două reviste literare, de orientare diferită, dar de mare prestigiu: „Gândirea", apărută la Cluj (1921), în mod simbolic, apoi la București, și „Adevărul literar și artistic" (1920-1940), condus, până în 1925, de Emil D. Fagure, împreună cu A. de Herz. La „Gândirea", revistă lunară cu o direcție tradițional-națională, vor fi prezenți, fără restricții: Eugen Relgis, Leon Feraru, Emil Dorian, A. Dominic, esteticianul Tudor Vianu. Citarea colaboratorilor din rândurile evreilor la „Adevărul literar și artistic" este de prisos; ar rezulta o listă interminabilă, căci n-a fost scriitor care să nu fi fost adăpostit în paginile acestei publicații atât de generoase, eclectice, corespunzând tuturor gusturilor, deși axa ei rămânea în permanență una clasicist-democratică.

O apariție valoroasă o reprezenta, în 1921, memorialul lui **Adolf Stern**, *Însemnări din viața mea* (două volume), o istorie, privită printr-o viață de om, a unei colectivități naționale și mondiale, o adevărată cronică a eforturilor pentru dobândirea de drepturi democratice.

În domeniul criticii literare se evidențiau acum volumele de *Studii literare* (1923) și *Autori și păreri* (1924), de **Aureliu Weiss** (1893-?), autor de o frumoasă ținută intelectuală, uitat pe nedrept. Comprehensiv la fenomenul literar nou, influențat de critica deterministă și psihologistă,

https://biblioteca-digitala.ro

Aureliu Weiss era preocupat de dubla valoare, morală şi estetică, a artei. Galeria sa era împodobită cu d'Annunzio, George Diamandy, Bernard Shaw, François de Curel, Georges de Porto-Riche, Gorki, Gerhart Hauptmann, Romain Rolland, André Gide, Pirandello, Cehov, Jules Romains. Judecăţile sale de valoare se impun şi astăzi prin francheţea atitudinii şi pledoariei pentru formulele teatrului modern. Astfel, Shaw a reuşit să risipească „valul de sentimentalism dulceag al producţiei literare contemporane şi să năruie, prin puterea loviturii, ceea ce se numeşte efectele nenorocite ale educaţiei romantice". Dramaturgul englez demola falsele mituri morale ale societăţii, „lovind în faimele fără temei şi în nesinceritatea relaţiilor sociale şi familiale". Porto-Riche era caracterizat ca o modă „care supravieţuieşte scriitorului". Aureliu Weiss era un admirator al lui Cehov, la care definitorii erau: „claritatea concepţiei, limpezimea imaginilor şi a ideilor, discreţia sentimentului şi felul său adânc omenesc de a descrie viaţa".

În acei ani, se afirma un poet discret, **Emil Dorian (Lustig)** (1891-1957), traducător al lui Heine, puternic impresionat de cântecele acestuia. Medic de profesie, Emil Dorian studiase la Bucureşti, debutând ca poet în „Noua revistă română", adevărată pepinieră de tinere talente. Publica şi la „Gândirea" şi la „Sburătorul", apoi la „Omul liber", „Adam", „Şantier". Volumele sale de versuri, *Cântece pentru Lelioara* (1922); *În preajma serii* (1924); *De vorbă cu Bălanul meu* (1925), traduc într-o gamă minoră incantaţii lirice ori mici scenarii de un sentimentalism dulceag, ca în ultimul volum, unde dialogul cu un cal, cel ce poartă greul stăpânului, vrea să fie o pledoarie antirăzboinică.

Poetul răsărit ca o mare speranţă, în cel de al treilea deceniu, a fost **Camil Baltazar (Leopold Goldstein)** (1902-1977), cu volume tipărite întâi prin provincie (*Vecernii*, Craiova, 1923; *Flaute de mătase. Melodii simple*, Brăila, 1924), apoi în Capitală (*Reculegeri în nemurirea ta*, 1925; *Biblice*, 1926; *Strigări trupeşti lângă glezne*, 1927; *Cina cea de taină*, 1929). Publicist cu gust, prieten al scriitorilor, scoate, în 1928, revista „Tiparniţa literară" (împreună cu Petru Comarnescu) şi va fi un apropiat al lui Liviu Rebreanu la editarea bunei reviste „România literară" (1934). Camil Baltazar a fost un generos oblăduitor al tinerelor talente. Ca poet, a reînnobilat lirica martirajului civil al artistului, „vina sa tragică" de a suferi în numele condiţiei umane, atingând coardele unei lire a inefabilului şi a unui serafism pur. La polul opus, Camil Baltazar se avânta într-o lirică a reinventării slavelor din *Cântarea Cântărilor*, ca un triumf al *Muzei iudaice*, eternitate şi eternizare a cântării sacralizante a omului, prin epifania erosului (slave aduse lui Miriam, Ruth, Ester, Sulamita, Sephora, Tamar, Salomeea, Noemi).

La revista „Facla", în seria postbelică, după 1919, condusă de N. D. Cocea, apoi de I. Vinea (Const. Graur se afla în comitetul de redacţie), cronica literară era încredinţată lui Emil Gulian. Printre colaboratori: Iser, Şirato, Jean Steriadi, Camil Ressu, Iosif Nădejde, dr. I. Duscian, B. Nemţeanu, C. Dobrogeanu-Gherea, I. Peltz, I. Călugăru ş.a. La revista „Cuvântul liber" (1919-1921; 1924-1926), având-l director pe Eugen Filotti, iar redactor pe Constantin Graur, colaborau: Aureliu Weiss, Emil Isac, H. Sanielevici, Ion Călugăru, Barbu Lăzăreanu, F. Aderca, A. Steuerman-Rodion, I. Peltz, D. Iacobescu, C. Săteanu, Alexis Nour.

În scopul cunoaşterii în mediile sociale evreieşti a meleagurilor viitorului stat Israel şi al educării în spirit sionist a populaţiei evreieşti din România, apăreau volumele *Palestina - ţară evreiască*, editat de mişcarea sionistă din România, *Monografia Ţării Sfinte*, de L. B. Wexler şi M. Moscovici (1934). Merită amintit aici articolul semnificativ: *Palestinografie*, de Th. Loewenstein, din revista „Adam".

Apărută ca antiliberală şi antiburgheză, revista „Contimporanul" (an. I, nr. 1, 3 iunie 1922), condusă de I. Vinea, a constituit una dintre fortăreţele tinerei generaţii doritoare de conţinuturi şi forme noi, încrezătoare în forţele ei mobilizatoare şi denunţătoare la adresa artei

https://biblioteca-digitala.ro

burgheze. În acest front al avangardei literare antiburgheze s-au unit scriitori într-o unică aspiraţie de renaştere literară care să descopere frumuseţi cu noi limpezimi de cristal şi adâncimi de oceane. Două şanse a avut „Contimporanul": de a fi intuit două genii creatoare - Brâncuşi şi Arghezi. Împreună cu I. Vinea, Arghezi, Camil Petrescu, I. Minulescu, Al. O. Teodoreanu, C. Noica, I. Barbu, N. Davidescu, Adrian Maniu, Aron Cotruş, Sandu Tudor, Vladimir Streinu, se vor afla B. Fundoianu, H. Streitman, F. Aderca, Sergiu Dan, I. Peltz, Tristan Tzara, J. G. Costin, Sandu Eliad, Camil Baltazar, M. Sebastian, I. Răcăciuni, E. Gulian, Lucian Boz, Brunea-Fox, Ion Călugăru, artistul plastic Marcel Iancu ş.a. Mişcarea inovatoare nu a avut tendinţe exclusiviste de nici un gen. Revista a funcţionat după primatul valoric, acceptând pe oricine voia şi credea în puterea creatoare a noii generaţii postbelice. „Contimporanul" s-a impus ca o tribună a valorilor noi naţionale şi mondiale. Aici se va prezenta nu noutatea scandaloasă, de modă, ci opera cea nouă, mesaj al secolului al XX-lea. Publicul va fi educat în spiritul dragostei acestor noi zei ai artei şi ai literaturii: Brâncuşi, Arghezi, Joyce, Georg Trakl, Picasso, Le Corbusier, Matisse, Sonya Delaunay. Peste câţiva ani, o nouă revistă, „unu" (1928), întărea şi mai pregnant ideea de avangardă literar-artistică. Manifestul, ca un strigăt de patetică mobilizare pentru integrarea în noul ambient al societăţii moderne, era semnat de Saşa Pană. Medic de profesie, tânărul poet va fi un constant partizan al modernismului literar, până la sfârşitul vieţii. Grupul literar va fi şi mai categoric, ajungând şi la definirea conceptuală a ceea ce până atunci fusese doar un clement entuziasm. Modernismul intra cu toată identitatea sa pe scena vieţii literare, având ca protagonişti evrei şi români pe Tristan Tzara, Ilarie Voronca, Claude Sernet, Stefan Roll, Geo Bogza, Ion Călugăru, J. G. Costin, Filip Corsa, Av. Dudl, Sandu Eliad, B. Fundoianu, Dan Faur, Raul Iulian, A. Zaremba, I. Witner etc., iar ca plasticieni pe Brâncuşi, Milița Pătraşcu, M. H. Maxy, Corneliu Mihăilescu, J. Perahim, B. Herold, Margareta Sterian ş.a.

În 1924, o nouă şi efemeră revistă modernistă, „75 HP", tipărită de Ilarie Voronca la Câmpina, era alcătuită exclusiv de M. Cosma, Alex Cernat, F. Brunea, I. Vinea, Marcel Iancu, St. Roll, cu compoziţii ale dicteului trăirii lăuntrice şi ale universului oniric, semnul jubilaţiei în libertatea totală a eului şi al eliberării trăirii poetice. Revista „Alge", al cărei „director" era tânărul partizan al modernismului **Aureliu Baranga** (1913-1988), teribilistă şi şocantă într-un partizanat periculos de exclusivist, avea comilitoni pe J. Perahim, Gherasim Luca, Costea Şar, Mihail Hubert, Fredy Goldstein, D. Amprent, Paul Păun.

Noua revistă modernistă „Integral" (1925) - „revistă de sinteză modernă" - era redactată, la Bucureşti, de F. Brunea, Ion Călugăru, M. H. Maxy, Ilarie Voronca, iar la Paris, de B. Fondane ş.a. Colaboratorii care corespundeau criteriilor estetice („artişti-seismografe", „cufundaţi în colectivitate", „artă totală, prezentă şi activă") erau: Tristan Tzara, T. Arghezi, St. Roll, M. Cosma, Alfred Sperber, A. L. Zissu. Colaborau şi unii maeştri străini, precum Robert Delaunay, Ribemont Dessaignes, Braque, Miro, Max Jacob, Picasso. Cele două repere de modernitate erau Arghezi (omagiat de B. Fondane) şi Brâncuşi.

Marea constelaţie „modernistă" era deja impusă în jurul anilor '30. Poeţi, prozatori, teoreticieni, pictori, sculptori, graficieni formau o reală avangardă a societăţii culturale bucureştene. **Saşa Pană (Alexandru Binder)** (1902-1981), ca promotor şi poet, **B. Fundoianu (Benjamin Wechsler)** (1898-1944), poet şi eseist, **Ilarie Voronca (Eduard Marcus)** (1903-1948) erau nume indiscutabile pe harta poeziei noi româneşti. **Saşa Pană** se manifestă ca un poet ce-şi supune inspiraţia, în ciuda euforiei pentru eliberarea de orice poncife, dictaturilor „dicteului" trăirilor din subconştient şi ale impulsurilor onirice, ajungând la un nou dictat şi la limitarea conştiinţei creatoare.

Insolit, **B. Fundoianu**, virtual o prezenţă în cercul avangardist, cultivă o poezie tradiţionalistă, vivificată de un suflu atavic-metafizic. Dacă unii

https://biblioteca-digitala.ro

dintre tradiţionalişti se vor manifesta ca moderni, precum Lucian Blaga, un modern ca B. Fundoianu va devia spre cel mai profund nucleu al vieţii comunitare evreieşti, care i-a asigurat durata milenară. Modernismul acestui poet, ce debutase în cercurile simboliste, va fi o reacordare de tonuri şi o concentrare de atitudini lirice. Volumul său *Privelişti* (1930), tipărit ulterior stabilirii poetului la Paris, va fi un complement organic al tradiţionalismului autohton cultivat de un Ion Pillat, V. Voiculescu, Adrian Maniu şi Lucian Blaga. Cu B. Fundoianu, se petrecea o schimbare de perspectivă. *Priveliştile* sale erau o contemplare a unui spaţiu originar, de vreme a post-genezei, în care omul are bucuria şi durerea firii, trăind într-o comuniune sacră cu natura. Pastelului, idilei şi baladei B. Fundoianu le replica printr-un gen liric care transformă dimensiunea naturii contemplate într-un spaţiu al misterului existenţial. *Priveliştile* erau cântările bucuriilor simple şi fundamentale în mijlocul tainei care îi înconjoară casa, curtea, târgul şi cimitirul strămoşilor.

Modernismul lui **Ilarie Voronca** va evolua pe linia poematizării verbului, poezia sa fiind o celebrare în sine, un clocot şi o erupţie metaforică, precum un jet de semne umane fosforescente aruncate în înălţimea cerului. De la volumul de debut: *Restrişti* (1923), la *Colomba* (1927), *Ulisse* (1928), *Brăţara nopţilor* (1929), *Plante şi animale* (1929), *Zodiac* (1930), *A doua lumină* (1930) etc., poetul se va situa pe un itinerar al entuziasmului metaforic şi al ceremoniilor în lanţ ale micului univers, ca într-un extaz al comunicării şi al sacralizării lirice a cotidianului. Dicteul suprarealist se sublima în focul inspiraţiei într-un adevărat delir, în voluptatea imaginarului poetic.

Contemporan cu ei este ieşeanul **H. Bonciu (Haimovici)** (1893-1950), cu debutul la revista teatrală „Rampa", în 1920, apoi cu volumul de poezii din 1932, patetic existenţial şi problematizant, *Lada cu năluci* - *„cartea mea cu elogii şi stanţe"*, în care *„zac picături de lacrimi şi balsam / De când un corb mi-a croncănit la geam / Un cânt cu-ntunecate rezonanţe"*. Era în totul o sete senzuală strunită, o revoltă înfrântă, o stare de anxietate atavică (*„Mi-e sufletul o mare de puroi"*). A tradus din Anton Wihtgans (*Poeme către Ead*, 1933), Baudelaire, Rilke, Ady Endre, Alfons Petzold, simţindu-se un ins din „caravana neagră" şi un dezrădăcinat pe veci: *„Rămân ce sunt, voi fi ce-am fost, / un du-te vino fără rost"*... Un mic juvaer era *Sifra*, laudă Madonei evreieşti, „semita Sifra", care îşi poartă *„Blazonul majestăţii milenare"*. *Eu şi Orientul. 25 de sonete* (1933) era lipsit de „culoare exotică"; marine expresioniste, de frenezie vitalistă.

„Copilul minune" al epocii era **Al. Robot (Alter Roman)** (1916-1940?), care, la numai douăzeci şi patru de ani, îşi închegase o biografie şi un rost literar. Dispărut într-un naufragiu pe mare, în timpul războiului, Al. Robot îşi începuse cariera în redacţia „Rampei", cutreierând, apoi, prin redacţiile nenumăratelor reviste bucureştene: „Discobolul" „Bobi", „Ulise", „Viaţa literară", „Floare de foc", „Sburătorul literar", „Vremea", ajungând, în final, în paginile unor reviste bolşevice din Basarabia! Un gazetar talentat şi împătimit, un poet temerar pe vasul-fantomă al ermetismului românesc. Volumul său *Apocalips terestru* (1932) era un amestec de revoltă şi de exhibiţii juvenile, forţări de limbaj, senzualitate şi mizerie.

În redacţia proaspăt apărutei reviste „România literară" (1932-1939), a lui Liviu Rebreanu, lucra poetul Camil Baltazar, iar rubrica de critică literară fusese încredinţată iniţial lui Mihail Sebastian, alături de Emil Gulian. Printre colaboratori: Eugen Relgis, Nestor Cassvan, I. Brucăr, Oscar Lemnaru, Eugen Ionescu. Peste doi ani, debuta „Revista Fundaţiilor Regale". Din primii ani, publicaţia, de superioară ţinută intelectuală şi artistică, oferea paginile sale şi lui Ioan D. Gherea, Mihail Sebastian, Horia Furtună, Ieronim Şerbu, Ionel Jianu, Oscar Lemnaru, Camil Baltazar, Andrei Tudor ş.a.

În acelaşi an, 1934, **Camil Baltazar** tipărea volumul *Întoarcerea poetului la uneltele sale*, ca un elogiu al sublimei existenţe într-un început de

https://biblioteca-digitala.ro

ofensivă al mișcărilor naționaliste și totalitare în Europa. Cu un patetism apropiat de lirica arghezian㠄, poetul mitiza condiția creatoare, ca o beatificare a condiției umane. În total, o suavitate feciorelnică și o frenezie senzuală, într-un univers de patriarhalism biblic. În final, *Trei poeme biblice*, ca o oficiere sacro-păgână a lui Eros, în tradiția *Cântării Cântărilor*.

George Silviu (Silvius Iancu Goliger) (1899-?), cu o activitate notabilă în domeniul literaturii pentru copii (*Ciufulici. Comedie în versuri*, 1927; *Moș Grigore Sfătosu, Jucării. Versuri pentru copii*, 1932), mai târziu, traducător din Nietzsche și Georges Duhamel, publica la București, în 1934, *Versuri inactuale* - o poezie protestatară adresată fratelui „anonim", mulțimii, fluturând eșarfe mulțimilor revoltate. Următoarea plachetă, *Paisie Psaltul spune* (1934), venea ca o deturnare de la sine, substituindu-se unui limbaj eterogen și artificios, o poezie de umilințe și slave ce putea să se confunde cu o caracterizare. *Noutăți* (1936) va relua discursul din *Versuri inactuale*, amintind de *Stanțele burgheze* de mai târziu ale lui Bacovia. Poetul era un **angajat**, trăind într-o crispare a conștiinței, când arzând pe rugul suferinței umane, când chinuită de himerele singurătății. Angajat în mișcarea de extremă stânga, George Silviu își va sacrifica condeiul în slujba instaurării dictaturii comuniste, deținând un post de secretar de stat la Ministerul de Interne. Va cădea victimă luptelor pentru putere din cadrul partidului comunist, deținut în închisorile pe care mai înainte le acceptase pentru „dușmanii poporului și ai socialismului".

Alți poeți din familia modernistă: **Dan Faur**, cu al său unic volum: *Bust*, în Editura „unu" (1930), cu un lirism simulat de o retorică depoetizantă, vrăjit de oficierea orfică a cuvântului, după modelul lui Ion Barbu; **Jacques G. Costin** (1895-?), cunoscut din paginile „Contimporanului", cu *Exerciții pentru mâna dreaptă* și *Don Quișote* (1931), ca o parodiere rafinată a temelor lirice clasice, dezafectând poezia de canoane și prejudecăți; **V. Cristian**, cu ale sale *Efluvii* (1932), și **M. Blecher**, cu volumul său *Corp transparent* (1934), patetică disimulată a unui clocot vital și a unei conștiințe strălucitoare de benedicția visării și a cuvântului.

1937 era anul afirmării unei tinere poete, **Maria Banuș** (n. 1914), publicată de Tudor Arghezi în *Bilete de papagal*, și căreia nu i se făcuse nici o publicitate. *Țara fetelor* a fost un debut senzațional pentru critica literară. Se auzea un glas nou în lirica feminină. Debutul Mariei Banuș era un adevărat moment de lirică nouă, cu o frenezie vitalistă debordantă până la senzualitatea ardentă și la un eros sanctificat într-un delir liric pur. Ca un răgaz de creație, poeta își va supune energia trudei de traducătoare a lui Rainer Maria Rilke (*Poeme*, 1939).

Proza românească interbelică va beneficia de aportul unor scriitori evrei, care îi vor îmbogăți universul de viață și expresia artistică. Contribuția lor, privită din perspectiva documentară și valorică a istoriei literare, este substanțială. Nu scriitorul „evreu" intra atunci în discuție, ci **scriitura** specifică acestei străvechi etnii interconectată istoric spațiului românesc. Minimalizarea acestei zestre artistice ar duce la sărăcirea întregii panorame a prozei românești din secolul al XX-lea. Firesc, acești prozatori aduc cu ei sufletul comunității lor, cu întregul ei bagaj ancestral de viață, cu destinele ei istorice, cu frământările ei contemporane. Lumii românești ei îi relevă propria lor lume, cu mărirea și micimea ei, cu poezia și proza măruntă, cu visurile ei sacre și cu măcinarea în cotidianul incert, cu starea ei de sacralitate și cu profanul cel mai materialist.

A. L. Zissu, ziarist, militant al obștii, o personalitate de vârf în prima jumătate a secolului al XX-lea, remarcată de critica literară, apărea în 1926 cu un volum de proze: *Spovedania unui candelabru*. Erau prozele unui temerar eseist și filosof cufundat într-o realitate mistico-iudaică de tradiție hasidică. Povestirile sale, cu personaje care trăiesc într-o frământare lăuntrică de căutări ale Absolutului și se mângâie cu o înțelepciune a cărții sacre, într-o ambiguitate a stărilor de extaz mistic și de neliniște și îndoială răscolitoare, sunt când plăsmuiri dintr-o realitate fantastică, când

https://biblioteca-digitala.ro

ființe reperate istoric în satele și târgurile moldovenești. *Ereticul de la Mânăstirea Neamțu* (1930), culegere de nuvele, devia materia prozei spre un liman al umorului și ironiei sau spre o finalitate moralizatoare, cu accente grotești și caricaturale. Aventurile părintelui Lazăr, un Savonarola de la „Neamțu", contactul evreului Abraham cu intoleranța ortodoxă se diluează într-o pastă subțiată de roman mistico-sentimental. Povestirile lui Zissu sunt o creație inedită de imaginar, pe un fond de tradiții hasidico-folclorice comunitare; istorioare populare, pline de înțelepciuni ale unei religii vii și nedogmatizate.

Un roman de meditație și de reacție l-a constituit *Samson și noul Dragon* (1939), cu o prefață de Gala Galaction. Eroul este David Sondek, un intelectual pătruns de profunzimea textelor sacre, dar și de vraja hasidismului moldovenesc, un **alter** Samson, cum îl numea Galaction. Este un frământat în căutarea certitudinii totale, o comoară de gânduri. Eva, iubita lui, trece printr-o criză care o va conduce la creștinism. David cade și el în revoltă împotriva cerului, ca un anticrist. Se sinucide, aspirând să ajungă mai repede la întâlnirea cu Dumnezeu, cu care vrea să lupte, să-i ceară socoteală pentru toate nedreptățile de pe pământ. Dumnezeu l-a uitat pe Israel, sau l-a trădat! „Un roman scormonitor", spunea Galaction. „Un merit eminent al operelor scriitorului A. L. Zissu este valoarea lor documentară. Din cărțile amicului meu am învățat să cunosc lumea evreiască de la noi și de pretutindeni într-o lumină revelatorie, pe care experiența vieții n-ar fi putut să mi-o dea".

I. Ludo (Isac Iacovitz) (1894-?), ziarist și publicist de talent și de confruntare, a debutat în capitala moldovenească în revista „Versuri și proză", preocupat prin excelență de tematica evreiască. A fost un intelectual agitat în jurul ideilor și un pasionat animator și polemist, editând la București bine cunoscuta revistă cultural-politică „Adam" (1929-1939), dominată de o atitudine democratică și tolerantă. Aici vor fi laolaltă T. Arghezi, Gala Galaction, Camil Petrescu, Dragoș Protopopescu, C. Stere, Paul Zarifopol, N. D. Cocea, E. Lovinescu, I. Vinea, I. Barbu, Scarlat Callimachi și Brunea-Fox, Lucian Boz, I. Ludo, H. St. Streitman, Ion Călugăru, Eugen Relgis, Adrian Verea, Marcel Iancu, I. Brucăr, L. Adrian, Fischer-Galați, Emil Dorian, A. L. Zissu, M. Blecher, Barbu Lăzăreanu, H. Bonciu, Eug. Heroveanu, Victor Brauner, Ilarie Voronca, Felix Aderca, Enric Furtună, B. Fundoianu, J. Perahim etc.

Ca prozator, I. Ludo este un ironic și un pitoresc plin de umor. În *Mesia poate să aștepte. Cu mașina pe urmele profeților* (1933), are ca erou pe evreul D. Samy din Găiești, care pleacă în Palestina să cunoască țara visurilor, dar călătoria, plină de peripeții, îl trezește într-un cotidian prozaic ce îi lecuiește nostalgiile. În locul unui muzeu de vestigii, eroul lui I. Ludo descoperea șantierul unui viitor cămin, cu toate avatarurile implicite într-o asemenea aventură istorică de anvergură unică. „Nuvelele" din *Ghetouri. Aspecte, impresiuni* (1939) suferă de pe urma execsului de polemică și a jurnalismului reportericesc. Totul este inspirat din viața evreiască națională și internațională, de la sionismul din calcul până la compromisurile pe seama evreilor, de la templul din Cairo până la aspectele ghetoului venețian. Sublimul este la un pas de meschin, prozaismul de sacru, idealitatea de meschinărie. I. Ludo era un reporter pe urmele evreului modern, descoperindu-l în continuitatea exodului său milenar. *Hadje-Podje* (1928) era o colecție de nuvele în buna tradiție a umorului evreiesc. Romanul *Domnișoara Africa* (1935) rămâne proza cea mai coerentă și rezistentă a lui I. Ludo. Totul începe cu debarcarea emigranților evrei în America și trierea lor de către un inspector evreu dur, ca pentru un nou lagăr. „America, America" intră în amarul proces de trezire din iluziile persecutaților care visaseră libertatea și egalitatea. David, eroul cărții, buimăcit de realitatea dură și de reacțiile care nu-i erau străine din țara de baștină, intră într-un nou calvar: loc de muncă, concurență, prejudecăți mascate.

https://biblioteca-digitala.ro

Ghetoul și Harlemul sunt cele două lumi care își duc, ca peste tot, existența cumplită în marginalizare. David face alianță (până la urmă și căsătorie) cu mulatra Africa, cu care se lansează în afacerea unei librării, apoi a unui ziar pentru apărarea drepturilor populației de culoare. David se comportă ca un umanitarist devotat cauzei negrilor, la fel de gravă ca și cauza evreimii sărace și dezmoștenite. Devine unul dintre liderii negrilor, un opozant și un internaționalist. Cartea este scrisă alert, cu frumoase momente de reportaj social asupra New York-ului din epocă, cu umor și spirit. David este decepționat treptat de mizeriile de altă natură ale societății de adopțiune. Până la urmă, pentru a se salva, David și cu negrii de la conducerea ziarului lansează ideea unei alianțe a evreilor și negrilor; din ambele popoare, „unul cu aportul fizic, celălalt cu aportul spiritual, va rezulta o națiune viguroasă, ascuțită, civilizată... iar rasa neagră se va putea considera pe drept cuvânt salvată!". Romanul este viu prin angajarea polemică în tot soiul de utopii socio-politice, printr-o patetică dezbatere vizând întronarea unei umanități democratice și fraterne pe planetă.

După poezie, **Eugen Relgis** se impusese în două ipostaze majore ca publicist atașat unei tematici cu caracter filosofico-social și politic: revista ieșeană „Umanitatea" (1920) și, împreună cu Ion Pas, „Cugetul liber" (1927-1928), la București. Reunise în jurul său scriitori români și evrei de pretutindeni. În „Umanitatea" („revistă literară, socială și științifică"), semnau C. I. Parhon, Enric Furtună, Ion Barbu, Eugen Relgis, Virgiliu Moscovici, T. Arghezi, Gala Galaction, Alexis Nour, Rodion, B. Fundoianu, I. Vinea, F. Aderca, I. Slavici, Marcel D. Romanescu, Ionel Teodoreanu, Al. A. Philippide, G. Spira, I Peltz, T. Vianu, A. Dominic, Petre Andrei, B. Luca, Andrei Braniște, D. Karnabatt etc. La revista bucureșteană „Cugetul liber" colaborau Leon Feraru, B. Lăzăreanu, Enric Furtună, Vasile Moscovici, Lotar Rădăceanu, Sebastian Leonard (cronica literară), L. Sebastian (note și comentarii), Otilia Ghibu, Sandu Telejean, C. Pajură, S. Eliad, Adrian Omu, Panait Istrati, Gala Galaction, M. Grindea.

Pledoaria lui Eugen Relgis era pentru un paneuropenism democratic și tolerant, pentru o lume a dreptății și a frăției. În sfera literaturii, Eugen Relgis se manifestă și ca romancier: *Petru Arbore* (3 volume, 1924) și *Prietenile lui Miron* (1934). Primul era romanul unui destin uman, al nefericitului Petru Arbore, un erou plin de anxietate maladivă, de frământări intime și de complicații sociale, un dezrădăcinat din ținutul Pietrei-Neamț. Tentativa unui roman analitic și de dezbatere a eșuat într-o compoziție sentimentalo-teoretică trenantă și artificioasă, coborând până la naivități retorice. Al doilea roman, conceput ca roman epistolar, pretins teoretic, ca un eseu romanesc, este lipsit de tensiunea discursului epic, de vervă narativă.

Felix Aderca (Froim Zeilic Avram Aderca) (1891-1962), personalitate multiplă în viața culturală interbelică, este prezent într-o puzderie de reviste literare, de la „Izbânda" până la „Bilete de papagal", „Adevărul literar și artistic", „Sburătorul literar și artistic", „Contimporanul", „Adam", „Cuvântul liber", „Vremea" etc.

Romancierul i-a concurat pe eseist și pe publicist, cu o producție ce a avut greutate în balanța valorică a prozei românești moderne. Variat și șocând prin subiecte și tematică, cu o imprevizibilitate deconcertantă, Felix Aderca a debutat cu un roman al sincerității confesive, de analiză și de meditație umanitaristă, despre drama umană a primului război mondial, la care a participat ca luptător pe front, rănit de măcel nu numai trupește, ci și sufletește. În *Sânge închegat. Note de război* (1915), declarându-se „românofil", pleda, totodată, în spiritul tezelor pacifiste ale socialismului european. În *Domnișoara din str. Neptun* (1920), ca și în *Zeul iubirii* (1920), vâna narativă se dilua într-o intrigă factice de interes psihologic general. Trei romane se distanțau pe verticala creației epice a lui Felix Aderca: *Aventurile d-lui Ionel Lăcustă-Termidor* (1932), *Orașele scufundate* (1936) și *1916* (1936). Primul, un roman al ironiei și al unei inteligențe halucinante, era o caricatură a aventurii

https://biblioteca-digitala.ro

cosmopolite, cu uneltele modernismului epic. În roman este implicat şi personajul evreu Saxierer, industriaş american, fostul Nuhăm Saxierer, băiatul tinichigiului din ţară. Colaboratoarea lui Lăcustă este Raşel, o Gioconda magică, „copila selecţionată de ghetto, rafinată de Talmud şi dusă la perfecţie" de geniul ei feminin. Lăcustă este un fel de Till Eulenspiegel al lui Aderca, un arlechin cu măştile alienării lumii moderne. Ajunge în aventurile sale la târguşorul Podoleni, „locuit mai mult de mici negustori evrei", „evrei destul de sărăcăcioşi, cu negoţul lor mărunt", unde ia contact cu ghetoul. *Oraşele scufundate* este un roman de anticipaţie, de o fantezie debordantă în aproximaţii futuriste, una dintre cele mai reuşite probe ale acestui gen literar la noi.

În schimb, *1916* era o retrospectivă a climatului psihologico-social al societăţii româneşti sub presiunea şi efectul primei conflagraţii mondiale.

În 1934, apăreau trei romane insolite: *Ghetto Veac XX*, de Ury Benador, *Calea Văcăreşti* şi *Foc în hanul cu tei*, de I. Peltz.

Ury Benador (Simon Schmidt-Grumberg) (1895-1971) a debutat la Brăila, dar adevărata sa carieră literară o datorează Capitalei, unde îşi va publica toate romanele. *Ghetto Veac XX* era fresca revelatorie a unei realităţi care abia atunci începea să intre în circuitul imaginarului: lumea evreiască înlăuntrul societăţii româneşti, o lume cu complexele ei atavice, cu frământările ei de minoritate, cu visurile şi micimile ei, cu mentalităţile şi nostalgiile ei. Eroul, Baruch Landau, este evreul lucid, activ, integrat şi responsabil de destinul conaţionalilor săi. *Ghetto Veac XX* este o carte de analiză socială şi de reevaluare a condiţiei umane a unei lumi pentru care închiderea între ziduri înseamnă nu o axfixiere, ci o apărare într-un popas pe traseele exodului modern.

I. Peltz (1899-?) redactor la „Cuvântul liber", cenaclist al „Sburătorului", publicist de la „Presa liberă" şi „Literatorul", la zeci de reviste şi ziare din perioada interbelică, de la „Adevărul literar şi artistic" până la „Viaţa românească", de la „Egalitatea" la „Reporter", a debutat cu schiţe şi nuvele, experimentându-şi condeiul de prozator, cu procedee moderniste în romanul *Viaţa cu haz şi fără a numitului Stan* (1929). *Horoscop* (1932) va fi romanul aventurii într-o claustrare socială a individului semit Haim Vraciul, cu obsesii şi blocaje într-o mentalitate alienată de pe urma unor experienţe seculare depozitate în subconştient. *Calea Văcăreşti* este radiografia cartierului evreiesc, panorama pe viu a unei realităţi, într-o viziune de „subterană" bucureşteană. Romancierul este un adevărat monografist local, intrând în detaliile de viaţă comunitară, urcând şi coborând pe scările sociale ale cartierului, descriind viaţa comunităţii în cotidianul ei plat şi iluzoriu, în zbuciumul ei proletar şi în aspiraţiile ei naive de evadare. I. Peltz este un romancier al frescelor mari, în care personajele au roluri parcă de figuranţi ai dramei umane. Şi în *Foc în hanul cu tei* ori în *Nopţile domnişoarei Milli* (1935), spaţiul literar va rămâne acelaşi, obsedant. În totul, o lume tristă, muncită de traiul zilnic, dominată de câte un stăpân, precum exploatatorul Micu Braun, proprietarul hrăpăreţ al *hanului cu tei*, un azil de noapte al mediului evreiesc bucureştean, speculat de un magnat al mahalalei. Indivizi de speculă şi speculanţi de destine umane, o lume de jos, chinuită, alienată de mizerie.

O proză de un senzaţionalism psihologic de calitate aducea **Virgiliu Monda (Moscovici)**, cu romanul *Testamentul domnişoarei Brebu* (Bucureşti, 1934). Acţiunea se desfăşura într-un perpetuu suspans, iar problematica sustrasă total problematicii comunităţii, acaparată de un cazuism maladiv şi naturalistic. Boierul Toma Brebu, din neam vechi, are progenitură o fetiţă, Eulalia, cu o dublă luxaţie congenitală. Romanul este scris ca un jurnal al vărului Eulaliei, State Dorocan, moştenitorul testamentar al averii acesteia, rămasă în străinătate, dispărută fără urmă. Obligat de lege, el începe tribulaţiile depistării averii defunctei în străinătate, intrând în legătură cu un avocat, Cahors, prevăzut în

https://biblioteca-digitala.ro

clauzele testamentare. Acolo o cunoaște pe nevasta avocatului, Solante, de care se îndrăgostește și cu care se însoară. Acum el descoperă un jurnal al verișoarei, din care află că dorința ei expresă era ca el să-i fie soț lui Solante ca o reînnodare de destine a celor două familii. Eulalia fusese ajutată în infirmitatea ei de medicul Etienne Cahors, care, în cele din urmă, se îndrăgostise de pacienta sa și cu care o concepuse pe Solante. Medicul murise și fata fusese crescută de unchi și de mamă, care voise să treacă drept clauză de moștenire obligația pentru State Dorocan de a se căsători cu Solante, dar renunțase, socotind decizia brutală. Viața, însă, dă satisfacție dorinței unei mame nefericite, socotită în țară, de către neamuri, o biată maniacă, cheltuitoare de averi în străinătate. *Urechea lui Dionisos* (1935) este romanul unei aventuri absurde, cu o acțiune imprevizibilă, bine montată. Un inginer de sonde, Ilarie Lavric, cu o viață retrasă, prins de ocupația sa, precum și de boala necruțătoare a mamei sale, primește vizita nedorită a unui fost coleg de liceu, un băiat de bani gata, detracat, Arboca, împreună cu amanta sa, Mura. Petrecăreț și mitocan, musafirul nepoftit, într-un moment fatal, se prăbușește de pe scaunul pe care se urcase după niște plăci de patefon, lovindu-se cu tâmpla de un colț al suportului de pe mobilă, și moare subit. Speriat de urmări, inginerul pleacă cu Mura în străinătate. Acolo începe calvarul. Lavric trăiește cu amanta văduvită, este angoasat de nevoile materiale, muncește în condiții umilitoare. Mura este o creatură fatală, care își continuă aventura; în lipsa inginerului, care face tribulațiuni pentru a se salva de umilințele condiției sale, ea se încurcă cu un sud-american de bani gata, cum fusese și Arboca, și îl părăsește. Lavric se întoarce acasă, având asupra sa o declarație a Murei cum că moartea lui Arboca s-a datorat unui accident. Zdrobit sufletește că nimeni nu-l mai recunoaște, că nu are pe nimeni, se sinucide aruncându-se în mașinile sondelor. Lectura e pasionantă, cu descrieri de cunoscător al itinerarelor italiene, ce depășesc ghidurile turistice, și cu un nerv acut al mișcării cinematografice. În următorul roman, *Hora paiațelor* (1935), schimbarea de cadru este totală. Un pictor bucureștean sedentar, Sorin, cade victimă unui grup de boieri petrecăreți la o moșie la țară, invitat de prietenul său Octav, băiatul proprietarului Roda. Se subînțelege de la început că „paiațele" sunt aceste piese de faună umană. Amoruri, adultere, voiajuri, petreceri care îi transformă pe tineri în niște marionete. Imprevizibil, autorul trece greutatea conflictului în seama lui Octav și a aventurilor sale amoroase, care îl vor lichida în cele din urmă. Sorin și prietenul său Melchior, artiști desconsiderați și străini în această lume, dispar ca indezirabili. Octav Roda este un personaj descompus moralicește, o epavă.

F. Brunea-Fox (1898-1977), „cavaler al cuvântului", „prinț al reportajului", a debutat în revista „Versuri și proză", apoi s-a format în revistele de avangardă („75 HP", „unu", „Integral" etc.), devenind colaborator angajat la „Adevărul" și la „Dimineața". A reușit să transforme reportajul, ancheta, articolul cotidian de gazetă în pagini literare și să creeze alături de Geo Bogza, St. Roll, Panait Istrati ș.a. un adevărat gen literar complementar prozei noastre interbelice. Scrierile lui F. Brunea-Fox nu constituie o operă în accepția clasică a definiției, ci sunt o „colecție de documente" culese pe viu din lumea de jos și redate opiniei publice prin intermediul paginii de ziar. Reportajele sale sunt pledoarii pentru condiția umană și rechizitorii necruțătoare la adresa societății. Personajele sunt luate de pe stradă, identificate cu acte, culese de prin ganguri și de sub poduri, dezmoșteniții unei lumi care, printr-o grație stilistică ieșită din comun, primesc statutul de obiectivitate literară. Gazetăria militantă, făcută cu talent și pusă în slujba adevărului, apărea ca o nouă față a literaturii moderne.

Isaiia Răcăciuni (Benjamin Necht) (1900-1976), cunoscut îndeosebi pentru serviciile sale făcute literaturii române în calitate de secretar al Fundației Regale pentru Literatură și Artă, între 1933-1936 și de apropiat colaborator al directorului ei, Alexandru Rosetti, a scris câteva

https://biblioteca-digitala.ro

romane, precum: *Mâl* (1934), o compoziţie de rutină, pe gustul epocii, din lumea actorilor, ceea ce putuse fi atunci un succes de librărie, precum şi *Paradis uitat* (f.a.), un roman bine scris, un fel de *Viaţa la ţară* în optica societăţii evreieşti rurale. Personajele sunt evrei ridicaţi dintr-o lume sărmană, prin perseverenţă şi tenacitate: „conu Bercu", „coana Sara", „conu Buium". Acţiunea se petrece în Moldova, într-o încrengătură de familii şi neamuri evreieşti, proprietari de pământuri. Această lume trăieşte legată efectiv de pământ, apropiată de oamenii locului. Calcul după modul de viaţă al boierilor români este perfect, numai numele diferă. Apar şi alte categorii de evrei: cârciumari, negustori, muncitori. Un evreu, Ira Goi, lucra pământul ca toţi nevoiaşii români, „fără nici o problemă de rasă, nici un ecou de judaism". Romanul este o patetică pledoarie pentru un patriarhalism evreiesc, cu poezia şi idila conacelor, a drumurilor de ţară şi a vieţii tihnite, a regretelor pentru copilărie şi pentru trecut. Era cartea cea mai reuşită a prozei idilice moldoveneşti, cu lume evreiască, un pandant, din direcţie opusă, al *Medelenilor* lui Ionel Teodoreanu.

Sergiu Dan (I. Rosman) (1903-?) a debutat în revista „Flacăra" (1926) şi în ziarul democrat „Chemarea". A publicat poezii în „Contimporanul", „Universul literar", „Omul liber", fără a se defini printr-o notă originală. Împreună cu Romulus Dianu, a publicat o romanţată şi mediocră *Viaţă minunată a lui Anton Pann* (1929). Romanele sale: *Dragoste şi moarte în provincie* (1931), *Surorile Veniamin* (1933), proiectat ca o dezbatere asupra unui caz de opţiune a datoriei de conştiinţă, şi *Arsenic* (1934) - acesta din urmă primind Premiul Eforie - au fost concepute în viziunea romanului citadin modern, ca discurs narativ al dramei umane în cotidianul şi banalul existenţial. Ov. S. Crohmălniceanu aprecia proza lui Sergiu Dan pentru scriitura sa modernă: „o meditaţie interesantă asupra micilor laşităţi ale existenţei".

Ion Călugăru (B. Croitoru) (1902-1956) se făcuse cunoscut, încă dinainte de 1934, ca romancier al mediilor evreieşti din Moldova, deşi alte repere biografice îl indicau mai degrabă spre publicistică. În 1925, tipărise revista modernistă „Integral". Trecuse, mai târziu, la mişcarea democratică de stânga şi la cea comunistă, în final. Lucrase ca redactor la „Cuvântul" şi va scrie la „Cuvântul liber", „Era nouă", „Reporter". Personalitatea sa reală se descoperea în spaţiul romanesc al ghetoului provincial. Scriitorul avea un simţ profund al observaţiei, un umor specific şi un spirit ironic şi distant cu care scruta mişcarea în adânc. Volumele de schiţe şi nuvele *Caii lui Cibicioc* (1923), *De la cinci la cinci* (1934), apoi *Paradisul statistic* (1928), cu subiecte evreieşti într-o transcripţie onirică originală, precum şi romanele - *Omul de după uşă*, *Don Juan Cocoşatul* (1934), *Copilăria unui netrebnic* (1936) - acoperă în exclusivitate mediul evreiesc, neidilizat şi nesacralizat, situat la periferia vieţii. Panoramele sunt naturale, de moralist şi de pictor realist din secolul trecut, povestite de un mucalit cu simţul umorului dramatic. Fundamentul îl constituie starea de umanitate din adâncurile colectivităţii, complexitatea vieţii şi neliniştea existenţei. Oameni marginalizaţi, cu slujbe improvizate, negustori cu dughene mizere îşi duc viaţa într-o variată groapă a umilinţelor şi insecurităţii cotidiene, cu hahamul, sinagoga, uliţa plină de „pistruiaţi şi chelboşi, desculţi şi răpănoşi". Comunitatea are înlăuntrul ei o fierbere interioară, o neliniştе de filosof, o putere de îndurare de martir, o omenie samariteană. Observaţia psihologică este de o densitate dramatică demnă de aceea a marilor romancieri. Nici un alt scriitor nu-l va mai concura pe Ion Călugăru la această operă romanescă proiectată în spaţiul comunităţii evreieşti provinciale. Scriitorul era un rafinat distilator de emoţii şi observaţii, cu ucenicie în revistele moderniste. Proza sa oferă un moment semnificativ în evoluţia limbajului epic spre o expresie modernă. Ion Călugăru nu experimentează modernismul pe subiectele sale, ci ridică materia sa epică la altitudinea unei noi semnificaţii. E cel mai apropiat de B. Fundoianu,

https://biblioteca-digitala.ro

contribuind la crearea unei proze a tradiționalismului iudaic în spațiul românesc, cu specificul său autohton ce îi configurează un profil distinct, așa cum la Chagall s-a sublimat tradiționalismul iudaic rusesc. Satul și târgul moldovenesc au dat acestei lumi o matcă a conservării de sine.

Două nume aparținând generației anilor '30 vor însemna două ipostaze inedite în proza românească interbelică. Brăileanul **Mihail Sebastian (Iosef Hechter)** (1907-1945), absolvent al Facultății de Drept din București și doctor în științe economice și drept public, de la Paris, este un emul al lui Camil Petrescu, iar în plan teoretico-filosofic, un discipol fermecat de inteligența speculativă a profesorului său de la Facultatea de Litere și Filosofie, Nae Ionescu, la al cărui ziar, „Cuvântul", a debutat și va colabora, începând cu anul 1927. Un intelectual cu o dotare specială pentru varii domenii ale creației, excelând în eseistica critică și estetică, și în teatru, admirator al lui Montaigne și al lui Proust, M. Sebastian a participat la reînnoirea limbajului narativ cu romanele: *Fragmente dintr-un carnet găsit* (1932); *Orașul cu salcâmi* (1935); *Accidentul* (1940). Opera sa romanescă este dominată de un sentiment acut al trăirii și al autenticității. Totul este o confesiune și o interogare dramatică, o nevoie de identitate, o febrilă căutare a sensurilor reale ale trăirii. Romancierul este un explorator al stărilor de tranziție și al poeziei trăirii în fericirea iubirii, precum în *Orașul cu salcâmi* și în *Accidentul*. Antiidilic și cucerit de formulele romanului gidian și proustian, M. Sebastian compune romane încărcate de poezie, salvând dramele personajelor sale în lirismul tinereții și în evadarea în reverie și în plină natură. Drama umană se vindecă cu balsamul trăirii, cu bucuria adolescentină a cuplurilor de îndrăgostiți. Romancierul făcea o inedită sinteză între spiritul rece, lucid și individualist și o capacitate afectivă, însetată de poezia vieții, împăcată în reveriile ei intelectuale și în plăcerile descoperite în trăirea potrivită după legile fundamentale ale firii. M. Sebastian, pe cât se voise, în romanele sale, un moralist și un cazuist, pe atât era și un liric de mare intensitate.

M. Blecher (Marcel - Max Blecher) (1909-1938) este una dintre cele mai prețioase figuri ale romanului modern românesc dintre cele două războaie mondiale. Biografia scriitorului este, propriu-zis, inexistentă, căci viața sa a fost o țintuire la pat, de la vârsta de douăzeci de ani, când plecase la Paris pentru a face medicina, atins de morbul lui Pott la coloana vertebrală. Anchilozat, chinuit într-un perpetuu „tratament" prin sanatoriile de la Berck-sur-Mer, Leyrin, Brașov, Techirghiol sau la locuința părintească de la Roman, M. Blecher va lupta cu destinul într-o încrâncenată voință, citind, scriind pe o tăbliță special amenajată din poziția sa de imobilizat în pat. E un erou al scrisului, un victorios asupra soartei. De o percuție intelectuală aparte, admirându-i pe Dali și pe Heidegger, traducând din Apollinaire și ținând o corespondență cu André Breton, prieten al lui Saşa Pană și al lui Geo Bogza, prețuit de Arghezi, cel care îl publică în *Biletele* sale *de papagal*, aducea în proza noastră romanul de introspecție, de autoanaliză, într-o scriitură modernă. Cele două romane: *Întâmplări din irealitatea imediată* (1936) și *Inimi cicatrizate* (1937) sunt un jurnal autobiografic sublimat și obiectivat, ca o altă natură pe care autorul o descoperă prin demersul său tragic. Absurd existențial - totul în jurul său este o irealitate, căci realitatea are o logică și un firesc al creației. Scriitorul trăiește experiența sa biologică într-o tensiune exemplară a lucidității și distanțării. Jocul destinului cu viața sa a fost deturnat de spiritul creator într-un joc al său cu moartea. Suferința îl duce într-o irealitate pe care condiția sa spirituală o poate domina. Este cartea absurdului existențial. Încorsetat și sufocat trupește, spiritul continuă să ardă în patima gândului și a speranței, a visului. Ov. S. Crohmălniceanu a definit această proză „realism fantastic", apropiindu-l pe Blecher de contemporanul său Kafka, schimbând perspectiva critică asupra operei celui dintâi. O autobiografie

https://biblioteca-digitala.ro

a unui condamnat la suferinţă fizică, măcinat de o moarte lentă, devine un **Proces** cu absurdul, cu grotescul şi cu ceea ce E. M. Cioran numea „inconvenientul de a fi născut..." doar pentru suferinţă. Eroul din *Inimi cicatrizate*, Emanuel, este acelaşi cu eroul *Întâmplărilor...* Pentru Blecher, totul este **eu**, nu dintr-un sentiment egofil maladiv, ci pentru că întreg universul său de viaţă s-a redus la o unică experienţă: propria îndurare. Viaţa sa a fost un ghetou fizic, o carceră mutată în spitale şi sanatorii. Observaţia sa de pe patul de suferinţă dilatează totul până la fantastic şi coşmar, dar nu alternează nimic din substanţa tragică a trăirii. Blecher are o răbdare de martir, pe care o sublimează prin visare. Irealităţii absurde şi ineluctabile trebuie să-i opunem realitatea noastră interioară, acel domeniu sacru al fiinţei umane construit din materia sublim-onirică. Adevărata viaţă rămâne un mister al trăirii lăuntrice. Eroul lui Blecher este un înţelept care are conştiinţa apartenenţei la o minune care se numeşte Existenţa şi în faţa căreia suferinţa trupească este o purificare şi o povară cu care se plăteşte intrarea în marele mister. „Tot ce facem, tot ce trăim lăsăm să se topească în aer şi aerul pe locul acela se reface fără urmă. Toată claritatea lumii absoarbe viaţa noastră". Într-adevăr, **vizuina** creatorului era **luminată**. Totuşi, destinul i-a dat această şansă, ca în jurul patului său să roiască gândurile şi să inunde din înalturi lumina celor eterne.

Inopinată era apariţia unei tinere romanciere, **Cella Serghi** (1907-1992), din cercul „Sburătorului" lui E. Lovinescu, cu romanul *Pânza de păianjen* (1938). Debutul avea consistenţa valorică a maturităţii artistice. Romanciera făcea dovada unei înzestrări literare de excepţie, într-o scriitură modernă a observaţiilor şi penetraţiilor în viaţa unor adolescenţi şi tineri care păreau a generaliza o proprie viziune retrospectivă psihoanalitică. Era un „roman de dragoste" variind între candoare, naivitate, gratuitate, cerebralitate şi un anume fatalism al alunecării vieţii, un joc al personajelor cu propriile lor iluzii şi visuri, un alt joc al destinului cu personajele sale - oamenii, prinşi pe nevăzute în tainica „pânză de păianjen" a vieţii.

În peisajul general al prozei româneşti interbelice, mai există scriitori care au fost fideli genului, fără şansa reuşitei. Astfel, **Sarina Cassvan** (1894-?), un fel de Maica Smara a comunităţii evreieşti, care a scris foarte mult şi foarte frumos pentru copii, traducând din Perrault, Andersen, Hugo etc., a publicat romanul *Între iubire şi artă* (1918), un volum de schiţe şi nuvele, *Carnavalul vieţii* (1921), *Trupul care îşi caută sufletul. Reportaj sentimental* (1936). Poate cea mai reuşită tentativă literară a sa a fost traducerea în franceză a volumului *Contes roumains d'écrivains contemporains* (1931), cu o prefaţă laudativă a Annei de Noailles.

Constantin Stere va implica foarte des în intriga romanului său *În preajma revoluţiei* (1931-1936) subiectul evreiesc. De la început, în satul Năpădeni, sunt prezenţi în rândul personajelor lăutarul evreu Lemeş, cu repertoriu de cântece populare moldoveneşti, Laizăr croitorul, Aizic cârciumarul, un factotum în regiune, „practicant zelos în legea lui", dar bucurându-se de încrederea sătenilor; „trăia în cele mai intime legături cu consătenii săi, cunoştea toate păcatele şi meritele, ca şi nevoile lor". „Croitorul parizian" era Janchel Grinşpun. Aflăm că baronul August Milbrey von Pfälzer, o forţă a ţarismului în Basarabia, îi boteza forţat pe evrei. Aizic se afla clandestin în sat, căci, după legislaţia rusească, n-ar fi avut voie să locuiască la ţară. Vania Răutu, eroul romanului, are printre iniţiatorii şi tovarăşii săi de luptă revoluţionară antiţaristă, pe evreii Moişe Roitman şi Isaac Blumberg, fiul unei evreice de la marginea Chişinăului. În închisorile ţariste, suferă în numele idealurilor democratice, alături de Moişe Roitman, „intelectual pur", sau de întâmplătorii revoluţionari, precum Artur Schwarzmann, Moriţ Arunchiu. În deportarea siberiană, Răutu îşi duce calvarul suferinţei cu „tovarăşa Rosa Gheorghievna şi Moritz Borisovici". Răutu avea credinţa că evreii „sunt cel mai internaţional

https://biblioteca-digitala.ro

dintre noroade. Ei se pot acorda cu interesele, aspirațiunile, mentalitățile tuturor țărilor în care sunt așezați" (vol. IV, p. 348, ed. a II-a). Eroul lui Stere va lua apărarea lui Dreyfus și, în țară, a evreilor umili. În peregrinările sale în străinătate, îl întâlnește la Berlin pe Isaac Blumberg, băiatul unei menajere din Moldova, ajuns „protagonist al marxismului german de dreapta", scăpat din cumplitul pogrom de la Jitomir, unde îi fusese masacrată familia. Prietena sa, Corina Schwartz, îi povestește cum soțul ei a fost spintecat în fața ei, în timpul pogromului de la Chișinău, masacre puse la cale de oficialitatea țaristă. În experiența sa de revoluționar și de visător utopic, Răutu îl va cunoaște pe Avram Talmudistul, care face elogiul învățăturii sacre în formarea conștiinței revoluționare. Nu se ignoră nici trustul arendășesc al familiei Froim, din nordul Moldovei, care stăpânea 300 000 de hectare. Multe aspecte din viața comunității se află prinse cu spirit obiectiv și cu valoare documentară în această uriașă frescă romanescă a lui C. Stere.

Adevăratul succesor al esteticianului Mihail Dragomirescu a fost **Tudor Vianu (Weinberg)** (1897-1964), descinzând dintr-o familie evreiască convertită și asimilată integral, „profesorul de estetică al literaturii române", cum l-a definit Camil Petrescu. A debutat ca poet în cercul „Literatorului" și al „Vieții noi", apoi s-a dedicat cultivării esteticii, stilisticii și literaturii comparate și universale. Un mare umanist, de formație clasică, un spirit ponderat în judecată, un erudit și un filosof al artei. Zeci de generații au fost pregătite de acest profesor în cultul valorilor și al creației umanistice. Opera sa capitală, *Estetica*, I-II (1934; 1936), a fost prima sinteză din perspectivă românească a unui vast domeniu al umanisticii. Alte lucrări, precum *Influența lui Hegel în cultura română* (1933); *Arta și frumosul* (1931); *Poezia lui Eminescu* (1930); *Ion Barbu* (1935) etc., au îmbogățit cultura românească cu noi deschideri de orizont interpretativ și de meditație asupra mesajelor culturii universale și naționale.

Insuficient cunoscută, apare astăzi o personalitate ca **H. St. Streitman**, cu ale sale *Revizuiri* (1922) și *Între da și nu* (1928), traducător din Jaurès, gânditor, comentator subtil, un spirit cu vocația paradoxurilor și a judecăților insolite, un moralist a cărui operă, precum a lui E. M. Cioran, este constituită din fragmentele reflecțiilor și gloselor sale. Meditațiile sale, atât de percutante prin adevărurile dure, într-o expresie de mare eleganță stilistică, sunt printre cele mai reușite pagini ale sapientismului filosofic și eseistic modern ale culturii noastre. Înaintea lui Cioran, a existat H. St. Streitman.

Mai juvenil și anti-„generationist", un tânăr publicist (simptomatic, colabora la „Revista burgheză"), **N. Steinhardt** (?-1989), lansa un volum de parodii pe tiparele discursurilor lui E. M. Cioran, C. Noica, Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Sașa Pană etc.: *În genul tinerilor* (1934). „O sintaxă bolnavă... este semnul unui gând bolnav". Suferința *Beției de cuvinte* „și-a atins acum apogeul". Critica generației tinere se făcea dinlăuntrul ei, cu aplomb, maliție și inteligență critică dialectică.

Provocator-nihilist și contestatar apărea, în 1934, tânărul eseist **Eugen Ionescu** (1912-1995), cu volumul de scandal *Nu*. Eugen Ionescu scria la „Fapta", „România literară", „Axa", „Floare de foc" și publicase o plachetă de versuri, de candoare și inocență neafectate de ofensiva antilirică a modernistilor: *Elegii pentru ființe mici* (1931).

Contestarea aparentă a tot ce era „vârf" în poezia și critica vremii, în frunte cu Arghezi, Barbu, Camil Petrescu, Șerban Cioculescu, era în fond o contestare a metodelor de percepție, a sistemelor de trucuri stilistice și de paleative verbale ale limbajului critic curent. Eugen Ionescu era demolatorul unei comedii grotești a limbajului critic, nu al operelor literare în sine. Admirator al lui Eminescu și Maiorescu, al lui Liviu Rebreanu, Pavel Dan și M. Blecher, al lui Urmuz și Caragiale, Eugen Ionescu transformă critica într-un spectacol al inteligenței disociative, demonstrând caracterul ambiguu și relativ al actului critic. *Nu* a fost o dinamită aruncată în

https://biblioteca-digitala.ro

grădina criticii nu pentru a distruge florile, ci pentru a le da îngrijitorilor sentimentul unei gratuităţi a gestului.

Mihail Sebastian nu a avut nimic de-a face cu cariera de avocat pentru care se pregătise. Destinul l-a atras de la început spre literatură, acolo unde personalitatea sa avea chemare şi dar. Poet, critic şi eseist dintre cei mai elevaţi din epoca interbelică, dramaturg şi romancier, cronicar literar şi memorialist, acest strălucit reprezentant al generaţiei anilor '30 a constituit, împreună cu Camil Petrescu, o pereche de spirite de o febrilitate şi intensitate intelectuală şi creatoare care amintesc numai pe un Mircea Eliade. A debutat, cum am menţionat mai înainte, în ziarul „Cuvântul", al profesorului său Nae Ionescu şi a fost prezent în tot ce a avut mai ales presa literară românească, de la „Rampa", „România literară", „Universul literar", „Tiparniţa literară", până la „Cuvântul", „Revista Fundaţiilor Regale", „Viaţa românească". A asigurat rubrica de cronică literară la „România literară" (1932-1934), „Revista Fundaţiilor Regale" (1935-1940), „Rampa" (1935), „Reporter" (1937). Studii, eseuri, portrete, însemnări despre scriitori români - cu precădere despre cei contemporani -, despre cei francezi, cu abordări dintre cele mai inedite, rămân ca un spectacol al virtuţilor actului critic şi eseistic, al inteligenţei, gustului, profunzimii spiritului. Mihail Sebastian a transformat critica literară într-un gen al eseului literar, o pledoarie de salon literar public, de iniţiere şi de selectare. Adept al **autenticităţii** în creaţie, al marelui sens moral şi uman al operei de artă, cu reperele sale veşnic fixate pe mesajele lui Descartes şi Montaigne, Stendhal şi Proust, Mihail Sebastian a fost un promotor al valorilor intangibile ale secolului său: T. Arghezi, Ion Barbu, Hortensia Papadat-Bengescu, Lucian Blaga, Mateiu Caragiale, Ion Pillat. La capătul aventurii sale lumeşti, retezată tragic printr-un stupid accident de circulaţie, epitaful ce i s-ar fi potrivit acestui clasic printre moderni şi acestui modern printre teribilişti ar fi fost mărturia sa citind întâia carte a Virginiei Woolf: „Căutam o artă directă, sinceră, pasionantă, cu fapte, cu oameni, cu năzuinţi. Şi îmi repetam un lucru, pe care de altminteri îl gândisem totdeauna: că în fond calitatea umană a unei opere trece înaintea calităţilor ei de inteligenţă, de construcţie, de stil".

Campania antisemită din presa de extremă dreaptă, precum „Sfarmă piatră" (1935-1942), „Porunca vremii" (1932-1944), „Cuvântul" (1938; 1940-1941), „Cetatea Moldovei" (1940-1943) ş.a., instigă la izolarea şi eliminarea scriitorilor de origine evreiască, ceea ce nu va reuşi decât izolat şi în cercurile literare naţionaliste. Sunt injuriate redacţiile revistelor şi ziarelor democratice, de tradiţie, ca, de pildă, „Adevărul", „Dimineaţa", „Adevărul literar şi artistic". Până şi „Revista Fundaţiilor Regale" era atacată ca o citadelă semito-masonică. Tot ce este manifestare modernistă şi de frondă artistică antiacademică şi anticonservatoare este acuzat ca fiind expresia spiritului „decadent", „anarhic", „maladiv" şi „obsesiv sexual" iudaic, tinzând la distrugerea spiritualităţii creştine şi naţionale. Dar o interzicere categorică a scriitorilor şi artiştilor evrei nu a existat până în 1940. În acel an, încă scriau la „Revista Fundaţiilor Regale" Ury Benador, Tudor Vianu, Mihail Sebastian, Horia Furtună. O sfidare a dictaturii militare impuse de mareşalul Ion Antonescu, în condiţiile dramatice în care pactul de împărţire a Europei între Hitler şi Stalin ameninţa existenţa statului nostru naţional, cu corolarul său naţionalist şi antisemit cultivat de organizaţiile extremiste de dreapta, a venit din partea culturii şi a conştiinţei creatoare a vremii. În 1941, apărea marea operă de sinteză a lui G. Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, la Editura Fundaţiei Regale pentru Literatură şi Artă. În ţară, se instituise cenzura stării de război; persecuţiile evreieşti făceau ravagii, deportările în Transnistria, pogromul de la Iaşi, actele sălbatice de la Bucureşti contra populaţiei evreieşti ameninţau comunitatea evreiască din România cu exterminarea în masă. Repercusiunile, firește, au apărut imediat şi în planul culturii şi al

https://biblioteca-digitala.ro

învățământului. Evreii erau alungați atât din școlile de stat, cât și din universități. S-a încercat acest lucru și în cultură. Se știe, piesa *Jocul de-a vacanța*, de Mihail Sebastian, s-a putut reprezenta în premieră la Teatrul Alhambra, la 1 martie 1944, mascându-se numele autorului cu pseudonimul Victor Mincu.

G. Călinescu a avut, e drept, curajul și demnitatea de a prezenta tabloul scriitorilor români fără nici o omitere pe considerente etnice. Ca un paradox, în contextul celei mai radicalizate atitudini antisemite a oficialităților politice, G. Călinescu publica cea dintâi lucrare de anvergură națională, în care a cuprins și aportul personalităților evreiești la crearea avuției spirituale românești în secolele XIX-XX. Cutezanța istoricului literar va fi, însă, amendată cu violență de către publicațiile naționaliste: „Jidovii sunt peste măsură de bine prezentați în această carte. Parcă anume a fost făcută pentru ei și pentru acei care îi iubesc". Adevărul este că G. Călinescu nu a făcut din prezentările scriitorilor evrei un pretext de apologii fără acoperire; dimpotrivă, nu o dată, a evidențiat anume particularități ale sufletului evreiesc ce marcau, după părerea lui, și unele defecte rasiale: „În activitatea lui intelectuală, Dobrogeanu-Gherca aduce însușirile și cusururile evreului" (p. 488); „Ca mai toți scriitorii evrei, F. Aderca este obsedat de umanitarism, pacifism și toate celelalte aspecte ale internaționalismului" (p. 707) etc. Dar cât de mult a însemnat atunci, în plin război, o prezentare obiectivă și analitică a operelor scriitorilor evrei, ca valori în sine înseriate în ansamblul organic al literaturii române, și care nu ar fi putut fi create decât de tragismul conștiinței evreiești! Astfel, Mihail Sebastian i se revela ca „un suflet bătrân, un Ronetti-Roman, părând contemporan cu noi, în realitate tulburător de arhaic, de transcendent. Scriitorul este respectabil evreu în toate fibrele sale" (p. 877); I. Peltz aduce în literatura noastră evreimea săracă, o „varietate a mahalalei bucureștene intransplantabile" (p. 709); Ion Călugăru prezintă evreimea din Moldova, o „lume aproape țărănească", „o lume care cuprinde în sine toate atributele omenirii" (p. 711); poetul Camil Baltazar „a creat, perfecționând pe A. Maniu, poezia fluziei" (p. 753); B. Fundoianu „a fost printre primii promotori ai poeziei pure" (p. 780); Ilarie Voronca este un „impresionist" liric, un devorator nesățios de imagism, cu „o voluptuoasă receptivitate sensorială, un simț al plasticei cuvântului excelent și o aptitudine de a ridica la rangul de material poetic orice percepție" (p. 782); H. Bonciu este din familia scriitorilor germano-evrei, ridicând „tragismul cotidian" la semnificația metafizică (p. 815) etc. Concluzia finală - inseparabilitatea sufletului și conștiinței evreiești de întregul complex organic al culturii noastre - era de natură să avertizeze asupra riscului fatal de a-i ignora pe conaționali, invitând la o detașare în obiectiv și în profunzimea semnificațiilor. Astfel, în spiritul marilor reprezentanți ai literaturii române, scriitorii evrei echivalează nu cu o minoritate detașată, ci cu o parte organică a unei unice familii de talente devotate promovării literaturii naționale.

Dr. MARIN BUCUR

https://biblioteca-digitala.ro

2. EPOCA POSTBELICĂ
(Poeţi, prozatori, critici literari)

Actul istoric de la 23 august 1944 găseşte societatea românească traumatizată de război, în plină încercare de a-şi afla un nou echilibru, după ce regimul militar al mareşalului Ion Antonescu a falimentat atât de grav pentru ţară, iar majoritatea clasei politice dorea să instituie democraţia.

Faptul că trupele sovietice sosesc la Bucureşti în drum spre frontul antihitlerist aduce în actualitate speranţa (aceasta se va dovedi utopică) colaborării cu aliaţii pentru repunerea României în drepturile ei de naţiune suverană.

Asupra mersului ţării înainte îşi va pune curând pecetea comunismul importat şi nu buna funcţionare a instituţiilor democratice. De aici un grav impas, prelungit timp de 45 de ani.

Însă, în momentul când se scrie, imediat după 23 august, noua pagină de istorie, evreii din România, cei direct ameninţaţi de legile rasiale, fie cu exterminarea, fie cu menţinerea într-un statut de prizonierat civic şi profesional, simt că renasc. Că au viitorul în faţă. Ei vor susţine, mă refer cu deosebire la intelectuali, dar şi la alte pături sociale, ceea ce le apare drept o mare şansă existenţială şi morală. Nedreptăţiţi atâţia ani întunecaţi, evreii văd zorile unei patetice despovărări.

Sigur, nimeni nu avea cum să ştie în acele clipe că numeroşi evrei vor fi judecaţi, în chiar perioada ce va urma, pentru că au stat alături de Lucreţiu Pătrăşcanu în lupta acestuia cu servilismul faţă de Komintern, sau că vor fi trimişi în lagăre de muncă, la Canal, ori li se vor intenta procese ticluite absurd - chipurile, fiindcă au trădat, ca funcţionari superiori, interesele comerciale externe româneşti, în favoarea cărora, de fapt, lucraseră.

Repet: suntem într-un moment al marilor speranţe. Nu uşor, nu simplu, multe dintre ele se vor dovedi false, clădite pe nisip, pure utopii. Regimul comunist ce se înstăpâneşte în ţară, încă din 1947-1948, nu întârzie să discrimineze între cei care acceptă orbeşte reflexele comuniste şi cei care îşi pun întrebări. România schimbase regimul puterii personale cu altul tot al puterii unice, monopartinice, integral canalizat spre negarea personalităţii umane. Fapt este că, de la mică distanţă, iluziile sunt încă puternice, generatoare de bună credinţă şi, subliniez, pentru evrei, reparatoare.

Din această optică, deschidem capitolul contribuţiei scriitorilor evrei în cei 45 de ani de domnie a comunismului în România.

Abolirea libertăţii din epoca interbelică apare majorităţii oamenilor într-un spirit dictat de propaganda favorabilă luptei cu partidele burgheze, cu cei care apără proprietatea individuală, cu cei care mai susţin privilegii blamate deşănţat. Sunt dificultăţi economice cauzate de efectele alianţei cu Germania hitleristă şi de spolierea resurselor ţării de către vechii şi noii ocupanţi, aceştia, chipurile, eliberatori. Un minimum, ce se cere în numele intereselor esenţiale ale naţiunii române, rezidă în suflecarea mânecilor, în devoţiunea faţă de crezul construcţiei. Părea un nonsens negarea acestei evidenţe de suprafaţă.

Scriitorii evrei, mai vârstnici sau mai tineri, privesc cu încredere ce declară că vrea să fie noua democraţie, îi dau concursul lor, atât pentru că instituţiile ei îi cheamă direct pe unii, cât şi pentru că alţii, cu deplină probitate ori din pragmatism, ştiu că sunt fiinţe omeneşti, într-un raport dat de forţe cu care trebuie să conlucreze.

Din perioada interbelică, cei care cunoscuseră capitalismul şi nu ştiau cât este de dorit să fie răsturnat sosesc pe tărâmul colectivismului neclarificaţi asupra elementului de discontinuitate: Mihail Sebastian, F. Aderca, Cella Serghi, Ion Călugăru, Ury Benador, I. Peltz, A. Toma, I. Ludo, Sanda Movilă, Camil Baltazar, Sergiu Dan, Isaiia Răcăciuni, Emil Dorian, Ieronim Şerbu, Horia Liman, Maria Banuş, Ion Vitner ş.a. Unii vor mai lucra, preţ de unul sau două decenii, înainte să-şi dea obştescul sfârşit, pentru cultura socialistă. **I. Peltz, Sergiu Dan** vor executa ani grei de detenţie, pentru că nu au

https://biblioteca-digitala.ro

corespuns de la bun început dogmelor totalitare. **F. Aderca** va fi repede marginalizat pentru verticalitatea sa şi pentru că îi frecventase pe marii purtători de cuvânt ai literaturii române: Tudor Arghezi, E. Lovinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, G. Ibrăileanu, Liviu Rebreanu. **Mihail Sebastian** moare în mai 1945, în urma unui accident, cine ştie cât de întâmplător! În fine, **Sanda Movilă, Cella Serghi, Sergiu Dan** vor face un lung legământ de tăcere. Doar **Ion Călugăru, I. Ludo, A. Toma, Horia Liman, Maria Banuş** şi, parţial, **Ieronim Şerbu** se înhamă la carul puterii, cu o consecvenţă ce i-a trădat ca artişti. În schimb, **Eugen Relgis** se expatriază, ca şi **Horia Liman** mai târziu, semn că asumarea libertăţii este preferată gustului servituţii.

După 23 august 1944, cei mai sus pomeniţi pornesc la drum într-o devălmăşie ce se va limpezi mai devreme sau mai târziu, datorită proceselor de decantare a conştiinţei literare, dinamismului inerent oricărui sistem (inclusiv celui totalitar), nu în ultimul rând luptei cu agresivitatea dogmelor. Numeroşi scriitori evrei, majoritatea tineri şi foarte tineri, cred că pot spune ce au pe inimă. Îi înşir aici din fuga condeiului: **Aurel Baranga, Al. Mirodan, Nina Cassian, Veronica Porumbacu, Ştefan Iureş, Iulia Soare, N. Steinhardt, Alexandru Sever, Vicu Mândra, Mihail Petroveanu, Ana Novac, Ov. S. Crohmălniceanu, Paul Cornea, Mioara Cremene, Virgiliu Monda, Norman Manea, S. Damian, Lucian Raicu, D. Solomon, Ludovic Bruckstein, Sergiu Levin, Iosif Petran, Sebastian Costin, Dora Littman, Gh. Schwartz, Bianca Marcovici.**

Obiectivul lor comun: să edifice într-o literatură care este şi a lor soluţii de expresivitate, să-i cristalizeze formele de sensibilitate în acord cu momentul critic. Când, din cauze personale, însă şi din vina contextului naţionalist-şovin, a comunismului intolerant, simt că se sufocă, părăsesc rând pe rând ţara şi se stabilesc în Israel sau în alte ţări: **Mioara Cremene, Horia Liman, Al. Mirodan, Norman Manea, Ludovic Bruckstein, Sergiu Levin, Iosif Petran, Dora Littman, Sebastian Costin, Lucian Raicu.**

Toată istoria tipologiei de scriitori susmenţionaţi atârnă de gradul lor de ostilitate faţă de mediocritate. Acurateţea lucrului finit merge asociată cu refuzul etnicului închis în ţarcul unei calităţi a culturalului, înţeles restrictiv, opac la sursele externe de comunicare.

Ceilalţi, cei mai numeroşi, îşi asumă destinul, cu precizarea că principiul lor interior trece din artistic în ideologic, din constrângere ori din labilitate personală. Multă vreme - aproape un deceniu (1948-1958) -, ţipătul de senzualitate al **Mariei Banuş**, noutatea de culoare în replică a lui **Al. Mirodan**, suprapunerea de limpezimi dublate de ermetism la **Nina Cassian**, tehnica de sugestie în tuşe fragmentare la **Sergiu Dan** - fixează o varietate de obsesii multiplicate de fantasma autocunoaşterii. Ar fi urmat, pe o curbă de expresie ingenioasă, noi acumulări. Urmează altceva: **Nina Cassian** este criticată pentru excese de formalism, în vreme ce **Ov. S. Crohmălniceanu**, interzis la dreptul de semnătură, plătea tribut spiritului critic; taxase drept nonliteratură producţii proletcultiste, pândite de derizoriu.

În această fază, de extremă politizare şi de strângere a şurubului ideologic, subiectivitatea trebuia să se dizolve într-un ton combativ-proletar, simplist, însă, chipurile, mobilizator. Cine nu face astfel să suporte consecinţele. **Aurel Baranga** e invitat să-şi tempereze tăişul sarcasmelor, **Felix Aderca** obligat să-şi depună manuscrisele în sertar, pentru ca literatura autentică să cedeze teren liber contrafacerilor. Sunt anii când **A. G. Vaida** semnează frecvent pagini cu neputinţă de calificat drept artă, iar **Ion Călugăru** publică *Oţel şi pâine*, făcând uitate umorul din *Caii lui Cibicioc* şi momen-tele de acută luciditate din *Omul de după uşă*.

Dematerializarea demnităţii scrisului înregistrează cote neobişnuite în scrisul lui **I. Ludo**, pamfletar facil - caustic, înainte de a fi şi decent în intenţionalitatea irezistibil politică.

Din motive pe care le-am amintit şi la care nu

https://biblioteca-digitala.ro

mai revenim, în deceniul următor se schimbă multe. Se exclud din literatură autorii fără onorabilitate, tip A. G. Vaida, Petre Iosif, A. Toma. Întrucât opinia publică se pasionează de ceea ce talentele propriu-zise propun spre lectură, vom surprinde scurta existență literară a **Iulici Soare**, cu romanul ei *Familia Calaf* (1956). Îl reținem deopotrivă ca document de viață al unei familii evreiești în izolarea ei morală și în spaimele predestinate, dar și ca semn premergător al unui ton necesar, de respect față de armonia narativității. Confesiunea, prefacerea biograficului în sursă de precizie stilistică, de adevăr caracterial, adaugă un element de interes regăsit acestui roman scris cu generoasă discreție.

Pe acest drum mai păşesc, în timp, **Radu Cosaşu**, prima voce între autorii „noului val", cu ciclul său de *Supraviețuiri*, dar și **Ury Benador**, **Isac Peltz**, **Camil Baltazar**, chiar dacă aceştia din urmă fără să pronunțe cu aceeași siguranță intuiții portretistice întâlnite anterior în trilogia *Ghetto Veac XX* ori în *Inimi cicatrizate*.

După cronica de familie a Iuliei Soare, bună impresie a făcut și eseul romanesc al lui **Norman Manea** *Anii de ucenicie ai lui August Prostul*, datorită gradului de incitație critică. Este o invitație la dialog între autor și cititor, o formă de fraternizare în linia aspirației comune: încrederea în spectacolul imaginarului. Cei doi devin unicul personaj al celei mai caracteristice scenografii prin care umanul luptă cu represiunea, cinismul demagogic, linguşirea, depersonalizarea, amatorismul. Rareori un text scris în condiții de perfecționare diabolică a cenzurii a strecurat mai multe săgeți la adresa ei, într-un limbaj nestânjenit de prejudecăți, imprudent de sincer, în prelungirea opțiunilor camilpetresciene pentru percepția intelectuală a cotidianului.

Cotidian care, potrivit prescripțiilor, cere proclamarea unui singur adevăr. Cu misiunea realizării lui se însărcinează - între alții - Radu Cosaşu, un reporter special, deoarece acceptă ficțiunea spre a nu vulnerabiliza și mai mult realul investigat. Alături de el, într-o formulă de reconstituiri-anchetă, distribuite pe un spațiu de regulă fierbinte (*Moartea unui savant*), **Mihai Stoian** are mereu o opțiune viabilă. Din necesitatea externă a consemnării istoriei, a relației ei cu judecățile și probele de luat în considerare.

*

În poezie, partea mai rezistentă a contribuției aduse de Maria Banuş, Nina Cassian şi Veronica Porumbacu este de căutat în dualitatea atitudinilor. **Maria Banuş** simte ce forță este senzualitatea, dar şi mortificarea; **Nina Cassian** cântă haosul şi ordinea; **Veronica Porumbacu** - echivocul necunoscutului exprimat prin tandemul tandrețe-nepăsare. Toate trei, deşi atât de diferit, înfruntă această dualitate ca o formă a unității în diversitate. Este însăşi valența fundamentală a poeziei să deschidă calea spre forțele din adâncul ființei omeneşti cu sprijinul cărora rezistăm la asaltul circumstanțelor, la propria noastră vulnerabilitate. Probabil că notația de mai sus îmbrățişează nu pura cronologie, ci o ordine a ipostazelor duble sub care s-au înfățişat cele trei poete. Astfel, ar fi de discutat inconsistența poeziei politice a Mariei Banuş, căutările nu totdeauna fireşti în aria modernității semnate de Nina Cassian, imaginația rebarbativă din unele versuri ale Veronicăi Porumbacu tributare clişeelor, acomodate la un romantism forțat.

Evoluția politicului împotriva cotidianului regresiv, marcat de lugubre şi deformatoare înverşunări la adresa umanului, nu-şi poate plăti luxul de a rămâne în provizorat, în cifru, într-un grafic neutralizat. Aşa că derivă, cum s-a şi întâmplat, în gratuitate halucinatorie cu Maria Banuş (*Ție-ți vorbesc, Americă*) sau în turbulență modernistă la Nina Cassian. Din fericire, la ea, adeseori omenescul elogiu adus iubirii sună, deopotrivă, carnal şi intelectualizat. Desfăşurarea lirismului în registru erotic înregistrează la Nina Cassian momente de intensă trăire, încât simțim aici traseul unei schimbări.

Un fals cod de maniere lirice se vede aplicat în oglinzi deformatoare; lupta contra spaimei născute de artificiosul feeric îl va duce pe **Florin Mugur (Mugur Legrel)** să se replieze în disponibilitatea arlechinului, în stilizările ce se

https://biblioteca-digitala.ro

substituie panicii, disimulării, autodenigrării cauzate de cruzimea nevrozelor. În *Portretul unui necunoscut*, deşi fuge de sine, Florin Mugur nu îşi neagă eul. E primejduit de forţe malefice, în buna tradiţie a Elsei Schuller-Lasker sau a lui Paul Celan, dar şi tutelat de personificări îndrăzneţe. Printre ele se regăsesc marioneta, îngerul domesticit, miopul congenital, întreaga figuraţie din acuarelele şi vitraliile lui Chagall. Ancestrala întoarcere la fresca biblică se petrece înrudindu-l pe Mugur şi cu Radu Stanca, cu Leonid Dimov sau cu Emil Brumaru.

Strategia poetului iudaic mizează pe o estetică a urâtului, care are drept ţel să amortizeze insecuritatea sa, starea defensivă psihic înainte de a deveni dramă. Cred că în Florin Mugur poezia română are cel mai bun corespondent al ei cu tristeţea tandră, obosită de prea multe insatisfacţii, îmbinare de autobiografie şi angoasă eterică, accente regăsite şi la Camil Baltazar, Fundoianu, Emil Dorian sau Ilarie Voronca.

Tot ce a fost cu adevărat dezabuzare, declin fiziologic sau febrilitate bolnavă din *Viaţa obligatorie* recomandă un artist exponenţial. Mă tem că a avut parte şi de aprecieri scrâşnite, otrăvite de antisemitism sau, în cel mai bun caz, de recunoaşteri târzii. Prea târzii pentru ce merita scrisul său supersensibil. În statutul său moral adânc, Florin Mugur se va preface, cu timpul, într-un părtaş la o dereglare apocaliptică a temerilor vitalitate/turmentare. Sub ochiul îndurerat al celui ce străbate suferind uliţele ghetoului luciferic.

Nu se poate face o delimitare categorică, aş zice cumva sectară, de restul poeţilor evrei de limbă română, pentru cei câţiva stihuitori de expresie germană sau maghiară, deoarece şi aceştia se cufundă în trecutul individual ca şi în climatul general în care trăiesc, au suferit de pe urma mentalităţilor şovine, ca acum să se bucure de ceea ce seamănă cu depăşirea limitelor proprii. Mă gândesc la **Mayténi Erik**, la **Anavi Ádám** sau la **Alfred Margul Sperber**. Sunt artişti interesaţi de descoperirea zonelor de adâncime ale fiinţei. Sperber a ajuns chiar la o structură bipolară a personalităţii lirice; în orizontul său de manifestare a frecventat două tipuri de civilizaţie, german la nivel lingvistic şi, în final, românesc, precum şi deschideri de ordin emotiv, de peisaj estetic. El a trăit în formula discursului liric postromantic, găsindu-şi puterea de fixare - după un efort selectiv - într-o poezie de simetrii cosmologice. Ceilalţi sunt produsul, uneori percutant, al descărcărilor de energie pe care le datorează conlocuirii într-o Transilvanie a durerilor, dar şi a înmănuncherilor culturale. Rolul ordonator al acestora ca teritoriu de dialog se vădeşte, nu de puţine ori, în gândirea valorilor de suflet, valori ce amestecă, indiferent de corespondenţe istorice, credinţe, obişnuinţe zilnice, căutări comune, din nevoia de revelare metafizică.

Năzuinţa spre **analogie** este unul din câştigurile translaţiei, vibraţiei intime, un fel de rezonator universal, aşa cum desenul versurilor lui Ady Endre revine în genealogiile cotruşiene. Inventivitatea metaforică a celor citaţi mai sus sfârşeşte prin a avea acces la sublimităţi, precum sentimentul dintr-un poem de Anavi Ádám că avem acelaşi păr, aceleaşi pălării, aceleaşi ghete. O unică identitate - frumoasă prospecţie în materia vechilor dispute, dar şi a purificărilor esenţiale, efect al despărţirii de inform.

*

Aventura solitară a lecturii este una dintre libertăţile spiritului. Se înţelege că trebuia, fără întârziere, luată în stăpânire de propaganda de partid, preocupată, obsedată să nu se infiltreze în teritoriul considerat de ea de majoră însemnătate devieri de la categoriile şi îndrumările dictate. Din acest punct de vedere, criticii literari evrei s-au manifestat în două registre. În primul plan, chiar după ce reviste precum „Flacăra" şi „Contemporanul" se despărţiseră nu o dată de „Scânteia" şi cu pregătirea mărită de o dreaptă recepţie încercaseră să iasă din ţarcul judecăţilor impuse. **Ov. S. Crohmălniceanu** riscase atunci referiri la valori clasice ori despărţirea de artefactul prozelor dedicate colectivizării, pentru a fi imediat pus la punct, sancţionat cu ridicarea dreptului de semnătură. **N. Tertulian** trece şi el de anumite

https://biblioteca-digitala.ro

clişee, chiar dacă, grăbit să ia act de campaniile antidogmatice, se exprimă peste măsură de critic la adresa lui E. Lovinescu. Este momentul când **Ion Vitner** merge orbeşte pe un drum inacceptabil, declarându-l pe Th. Neculuţă superior lui Eminescu şi pe G. Călinescu inferior prestigiului cu care îl creditase presa de specialitate interbelică.

Debutează în anii '50 **S. Damian** şi **Mihail Petroveanu, Sergiu Fărcăşan** şi **Ileana Vrancea**. Deşi cu evoluţii radical diferite, primii doi duc mai departe o carieră de foiletonişti, alături de **Vicu Mândra, Silvian Iosifescu, Eugen Luca**.

Legitimitatea unor analize la text semnate de Mihail Petroveanu, S. Damian, Silvian Iosifescu, Ileana Vrancea stă în contact cu partizanatul agresiv promovat de Sergiu Fărcăşan, mereu intolerant cu nivelele de expresie estetică şi obtuz până la absurditate cu talentele omologate (de exemplu, Eusebiu Camilar).

Există mai multe căi de acces spre lucrarea literară; sare în ochi, în anii '50, cât de puţin uzează de ea spirite ce găsesc potrivit să descurajeze (precum Vicu Mândra) configuraţia interioară a operei, dacă aceasta nu şi-a ales modelul partinic. Atacurile lui la adresa unor piese semnate de Aurel Baranga, I. D. Sârbu, Ludovic Bruckstein nu se justifică defel. Calendarul unor atare comentatori era dat înapoi şi, oricum, nepăsător la tehnici de scris precum cele analizate - pe lângă Bertolt Brecht - de Max Frisch, Sartre, Fr. Dürrenmatt.

Însă, oricâte li s-ar reproşa celor sus-amintiţi, mă grăbesc să observ că atât Ov. S. Crohmălniceanu (cu exegeze oportune despre Liviu Rebreanu şi literatura expresionistă), Mihail Petroveanu (despre G. Bacovia), Ion Vitner în completarea strategiilor romanului, Ileana Vrancea în reamplasarea perspectivei democratice a grupării criticilor români de primă mărime, în fine, **Z. Ornea**, cu binevenite, cuprinzătoare reevaluări istoriografice, îmbogăţesc peisajul spiritual al ultimelor două decenii şi jumătate.

Este vădit că, după 1965, ei finalizează o privire totalizantă asupra tendinţelor din epocă, în fraze şi construcţii de adâncime, luptând să apere talentele de ingerinţe încă des întâlnite. Pragul este trecut cu succes în critica poeziei de Mihail Petroveanu, deopotrivă la adresa lui B. Fundoianu şi Adrian Maniu, Emil Botta sau Nichita Stănescu; Ion Vitner se „răscumpără" în *Semnele romanului* cu analize fine despre pateticul irealităţii la M. Blecher şi fragmentarismul personajelor la Anton Holban; S. Damian motivează analitic personalitatea caleidoscopică a lui G. Călinescu.

A existat o anume corelaţie între poziţiile criticilor pomeniţi şi colegii lor români. Corelaţia a ajutat la formularea răspunsului adecvat realităţii esenţiale din dificila epocă „de aur". Spre exemplificare, reţin cordiala întâmpinare rezervată lui Geo Bogza de **Nicu Steinhardt**, deşi Geo Bogza nu este numai inspiratul poet al artelor cosmice, dar şi luptătorul decis împotriva complezenţei, prostiei de orientare culturală, abuzurilor totalitarismului.

Mai reţin, când era redus la un anonimat scandalos A. E. Baconsky, osteneala depusă de Mihail Petroveanu să incite faţă de proza acestuia din *Echinoxul nebunilor* şi faţă de lirismul său novator apropieri ocrotitoare cu modernul Georg Trakl, cu expresioniştii austrieci, cu problematica nicicând rezolvată a spaţializării rafinate din versul lui Eugenio Montale sau Ungaretti.

Li s-ar putea obiecta criticilor literari evrei că nu au dat impuls coagulant unor vaste proiecte, precum cel iniţiat de Ion Negoiţescu, cu o *Istorie literară* (terminată în exil) sau dicţionarelor tip Mircea Zaciu sau celui întocmit la Iaşi. Mişcarea criticilor evrei a fost mai degrabă dispersivă: la o distanţă de un deceniu, în semn de protest faţă de regimul opresiv, au părăsit ţara N. Tertulian, S. Damian, Ileana Vrancea, **Lucian Raicu**. Fie că au fost oarecum expulzaţi, precum N. Tertulian (scos de la catedră), fie că au emigrat din cauza campaniei antisemite ce îi luase în obiectiv (e cazul Ilenei Vrancea). Aceştia şi alţii încă au respins compromisurile, formula lor uzuală de rostire fiind una a respectării valorilor, a

https://biblioteca-digitala.ro

identificării riguroase cu acestea. Explicaţia ce s-ar putea găsi locului ocupat de criticii evrei, în intervalul 1944-1989, tot mai implicaţi în labirintul existenţei cotidiene, este de căutat într-un paralelism cu actualitatea invocată. Deşi această actualitate îşi restrânge orizontul şi se lasă traversată de atâtea păgubitoare pactizări, unii dintre criticii pomeniţi, la lista cărora se adaugă dens,ul şi harnicul critic literar, azi în plină activitate, **Zigu Ornea**, neagă într-un fel evenimentele exterioare. Cărţile lor ţin de marca permanentă a culturii; aşa se explică contribuţiile lui Z. Ornea la dreapta înţelegere a tendinţelor robuste (chiar dacă şi controversate), precum sămănătorismul, poporanismul etc., sau monografierea naturalismului de către **Henri Zalis**, prin raportarea la şcolile naţionale naturaliste, inclusiv zolismul deschizător de drumuri.

Cu atare cercetări, actualitatea în sens îngust rămâne doar în urmă, ca reper contradictoriu. Dincolo de el, apare un tablou de curente, de imagini ale fenomenalităţii ideatice de mare vitalitate, prezente în contextul european prin chiar disciplina de gândire, paralelă cu marxismul, oficializat fără crâcnire sau, oricum, punându-l în interiorul demonstraţiilor substitutive. Ceea ce, să recunoaştem, nu a fost puţin lucru.

Tot ce s-a petrecut vreme de 45 de ani în spaţiul literaturii române a căpătat identitate, acoperire specifică. O fericită acumulare de rostiri diverse s-a orientat către un ţel determinat: acela de a cultiva normalitatea artistică în pofida nemăsurii, a vitregiei întreţinute de silniciile din societate.

Tensionată de adevăruri vitale, critica practicată de toţi criticii devine un demers tenace, îndârjit, subminat de ameninţări, de felurite încercări de intimidare şi de ostilitatea oficială dispensatoare de reţete şi de schematisme. Ne putem întreba până la ce punct literatura română interbelică dă dimensiunea reală a întregirii ţării sub forma României Mari. Expansiunea de forţă şi încredere în energiile naţionale există şi dincolo de ele în cadenţa proprie edificării unei receptivităţi multivalente. Punem pe seama procesului critic împlinirea unui vis multisecular, dar şi împlinirea unei traiectorii de schimbări în climatul interior, inclusiv în apariţia pentru prima dată la noi a violenţelor de gândire şi de atitudine, a intoleranţei, a îndepărtării de umanism.

Literatura română postbelică suportă o agresiune de mare amploare, ce canalizează varietatea anterioară, mutaţiile ei într-un unic tipar axiomatic. Doar literatura încheagă - cu mari înţelesuri anticipative - distanţarea de acest tipar reductiv. Chiar dacă Lucian Blaga este silit la tăcere sau împins într-o retranşare anormală (ca şi reprimarea sau alterarea altor voci: Vasile Voiculescu, Camil Petrescu, Eusebiu Camilar ş.a.), întreaga evoluţie a literelor de la noi înmănunchează, luptând cu cenzura, cu vitregiile unui şir de automatisme totalitare, o reală, preţioasă varietate de înfăţişări. Perspectiva este cu totul insolită. Dacă, în urmă cu un veac şi mai bine, Gustave Flaubert fusese acuzat că recurge la un sens subteran conferit estetismului, însumând în artistic urâtul, comunismul inculcă artisticului, invalidându-l, un determinism mutilator, artificios, întemeiat pe inadecvare conceptuală şi negare intelectuală. Originalitatea literaturii române - în chiar atare condiţii - rezidă în puterea cu care neagă negaţia. Ea propune o arhitectonică a simţirii şi a rotunjirii imaginarului. Reconstituie un „timp pierdut" al libertăţii interioare, inventează aspecte particulare prin care găseşte modulaţii stilistice cu rădăcini în tradiţie şi face trimiteri la fecunda modernitate.

Aceste procese nu-i lasă indiferenţi nici pe scriitorii evrei din România, dispuşi să-şi orienteze privirile spre caracterele dominante ale efortului creator în care se implică marea familie a celor predispuşi spre o dublă focalitate. Întâi calea spre societate, formă a civismului conciliant, apoi regăsirea cu propria noastră imagine. Am întâlnit o atare orientare la mulţi evrei aflaţi în căutarea realului izbăvitor, purificator: la **Camil Baltazar**, în placheta sa *Întoarcerea poetului la uneltele sale* (1934); la **Maria Banuş**, în a sa *Ţara fetelor*

https://biblioteca-digitala.ro

(1937), frenetică transcriere de pulsații dominate de erotism. Pentru ca, după război, cu modificări de accent, să le urmărim în tonul aproape transparent „caligrafic participativ", să treacă în literatura lui **Ury Benador**, obsedat de condiția ghetoului și de năzuința evaziunii dintre zidurile lui; a lui **Lotte Berg**, cu povestiri nimbate de sentimentalism nepotrivit (*Firul roșu*, 1962); la **Marcel Breslașu**, tributar până la anulare însumărilor narativ-anecdotice din *O nouă poveste a vorbei* (1963), sau la **F. Brunea-Fox**, cândva un reporter de bună respirație a senzaționalului, acum simplu demograf, ca în *Hârca piratului* (1965).

O relație de adâncime cu intelectul reflexiv încearcă **Nina Cassian**, doritoare ca poezia ei să exulte simțurile fără să afecteze limbajul și solia modificărilor de dispoziție. Inflexiunile expresivității se regăsesc în *Disciplina artei* (1964) și în *Sângele* (1967).

Dintr-o predispoziție cumva înrudită inițial cu autobiograficul, **Ion Călugăru** nu mai reactualizează bunele pagini de proză din *Copilăria unui netrebnic*. În *Lumina primăverii* (1948), autorul frânează mărturisirea curată și o încarcă de profeții insuficient aclimatizate la realism.

Mai dificil de încadrat într-o formulă sunt prozele lui **B. Elvin**, excelent portretist de natură demonstrativă. E vădită preferința sa de a înscrie într-o perspectivă polemică întâlnirea cu dublul scriitorului. Dacă aici angajamentul portretistic rămâne de regulă substanțial, la **Alexandru Jar**, fecund povestitor și narator convertit la procesul naturalist, portretele înclină spre bizarerie tragică, articulată, ca în *Trădarea lumii* (1968).

Foarte prolificul **Virgiliu Monda** are și el partea de contribuție la psihologizarea experiențelor personale. Se reține *Tinerețea unui artist* (1966), deși idealizarea, până la un anumit neverosimil, mimează întâlnirea, certă, cu autobiograficul subteran. Un punct de sprijin în spațiul ghetoului, victima iluziilor și a tristeților profunde, îl află **Isac Peltz**, atât în *Israel însângerat* (1947), cât și în *Instantanee comice și nu prea* (1968), romanul pactizând, în bună tradiție a picturii de mediu, cu râsul printre lacrimi din mahalaua evreiască. Ar fi nedrept să rezum la atât comentariul rezervat unui artist sensibil și evocator ca I. Peltz. Cărțile lui de referință, apărute în intervalul dintre cele două războaie, mă gândesc la *Calea Văcărești* și la *Foc în hanul cu tei*, dau dimensiunea reală a prozatorului, înscris într-un final de carieră pentru stricta temporalitate de care ne-am ocupat.

Destul de deosebit ca manieră de prezentare a fundalului social-istoric, **Alexandru Sever** dă, în *Cercul* (1968), o mostră de scriitură densă, în liniamentele căreia solidarizează destinul unui artist dispărut în mișcarea freatică a vieții, dând de înțeles că se regăsește în oglinda umilințelor și căutărilor acestuia.

Sigur, la un subiect de amploarea acestuia, sunt posibile, chiar inevitabile, omisiuni. Cine nu pricepe asta mă poate învinui de toate păcatele. Încerc, înainte de a le asuma din bună credință, o ultimă completare, ca să arăt singur (dacă mai este nevoie!) că am considerație pentru toate valorile evreiești de cultură, inclusiv pentru cele fără calapod precis. înscrise pe câteva tărâmuri ale vieții verbului. Mă gândesc la **Ștefan Iureș**, poet, prozator, eseist, la **Dorel Dorian**, dramaturg, gazetar, editor, la **Victor Bârlădeanu**, publicist, reporter, romancier, dramaturg și poet, la **Radu F. Alexandru**, dramaturg și analist politic, la **Gheorghe Schwartz**, un nume de indiscutabilă relevanță. Anexa acestui excurs concentrat nu vrea să fie, nicicum, un fel de răsfăț al strategiilor diferențierii. Ci ceea ce și este: reper, încă unul, dintr-un portret colectiv, general, parte dintr-un scenariu spiritual întins și rezistent.

Am parcurs o epocă literară agitată, teribil de contradictorie, greu de adunat sub un singur cer. Dacă ne-am încumetat, totuși, este pentru că demersul era necesar să fie făcut.

HENRI ZALIS

https://biblioteca-digitala.ro

3. ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ DE SCIENCE-FICTION

Poate nicăieri ca în literatura ştiinţifico-fantastică (e un fenomen specific nu numai României, ci şi altor ţări) scriitorii evrei nu s-au afirmat cu mai multă vigoare, fantezie, îndrăzneală, sârguinţă, spirit de iniţiativă.

Unul dintre precursorii genului la noi - fiind, totodată, deschizător de drumuri şi pe alte tărâmuri literare - este **Felix Aderca**. Cu „romanul viitorist", care este o „sinteză fantastică", vădind „darul de a face enorme jucării", *Oraşele scufundate*, Aderca dăruieşte literaturii române, potrivit caracterizărilor lui G. Călinescu, o curajoasă utopie modernă, învăluită în splendide falduri poetice.

Dar adevărata înflorire a literaturii S.F. coincide cu epoca de după cel de-al doilea război mondial, epocă în care - printr-un sincronism aici acceptat din pricina fascinaţiei tehnice - literatura română de acest tip absoarbe, deschis sau voalat, influenţele marii literaturi science-fiction ce lua un tot mai puternic avânt îndeosebi în lumea anglo-americană, unde însăşi dezvoltarea tehnico-ştiinţifică se desfăşura în ritmuri adesea ameţitoare.

Trebuie subliniat că primul roman S.F. din literatura română postbelică se datorează scriitorilor evrei **I. M. Ştefan** şi **Radu Nor**. *Drum printre aştri* a reprezentat, pentru o întreagă generaţie, revelaţia posibilităţii de a scrie science-fiction „în cheie românească". Tot celor doi le aparţin romanele *Taina prinţului Semempsis*, *Robinsoni pe Planeta Oceanelor*, iar lui I. M. Ştefan, de unul singur, *O întâmplare în împărăţia zăpezilor*, *Enigma tunelului*, *Oglinda răsturnată* şi, cu deosebire reuşit, *Cântecul Cibenei*.

Nu putem să nu evidenţiem faptul că întemeierea faimoasei colecţii „Povestiri ştiinţifico-fantastice", care a făcut educaţia multor scriitori şi a şi mai multor „fani" ai genului, se datorează tot unui scriitor evreu, **Adrian Rogoz**, care şi-a jertfit o bună parte din propria creaţie pentru a se dedica descoperirii de talente şi apariţiei acestei colecţii, devenită legendară. Totuşi, Adrian Rogoz a realizat şi câteva scrieri proprii S.F. de reală valoare: romanul *Omul şi năluca*, nuvelele *Inimă de ciută*, *Preţul secant al genunii*, *Altarul zeilor stochastici*.

Clasic al genului este considerat **Vladimir Colin**, nu numai autor prolific, dar şi animator al unor cenacluri ce au dat ghes multor scriitori - tineri sau consacraţi - să opteze pentru un gen, din păcate, desconsiderat de critică. Dintre volumele S.F. ale lui Colin - unele traduse şi peste hotare - se cuvin amintite: *Viitorul al doilea*, *A zecea lume*, *Un peşte invizibil*, precum şi (poate cel mai izbutit) *Dinţii lui Cronos*.

Sunt mulţi scriitorii evrei din România postbelică afirmaţi (şi) pe acest tărâm al fanteziei dezlănţuite. Unii dintre ei - cei mai mulţi - au socotit aceasta drept un „hobby", dar realizările lor (în afara celor din domeniul poeziei, prozei obişnuite, dramaturgiei, criticii, cărora le-au consacrat eforturile cele mai intense) demonstrează grăitor că şi pe acest tărâm au dăruit literaturii române lucrări remarcabile. Dintre cei ce au ilustrat genul mă voi limita să înşirui numele de cel mai mare prestigiu, în ordine alfabetică şi cu lucrările cele mai reprezentative: **Horia Aramă** (*Omul care are timp*, *Moartea păsării-săgeată*, *Cosmonautul cel trist*, *Ţărmul interzis*, *Verde Aixa*), **Victor Bârlădeanu** (piesa de teatru - prima lucrare dramatică S.F. din dramaturgia română - *Drum bun, dragul nostru astronaut*, romanele *Operaţia Psycho*, *Exilatul din Planetopolis*, *Gheaţa de foc*), **Mioara Cremene** (*Mărirea şi decăderea planetei Globus*), **Ovid S. Crohmălniceanu** (un şir de schiţe de o mare originalitate), **Doru Davidovici** (*Sferele verzi*, *Zeiţa de oricalc*, *Lumi galactice* sau *Prietenii mei din neştiut*), **Dorel Dorian** (*Ficţiuni pentru revolver şi orchestră* şi numeroase povestiri risipite prin reviste: *Teama*, *Terralia a fost...*, *Labirintul în sens invers*, *Anchetatorul suprem şi forţele oculte*, care a dat şi titlul unei cărţi ulterioare, *Recurs la relativitate*), **Sergiu Fărcăşan** (*O iubire din anul 41043*, *Secretul inginerului Muşat*, *Atacul cesiumiştilor*, *Vă caută un taur*), **Eduard Jurist** (*Alarmă în subteranâ*, *Oul lui Columb*, *Uzina submarină în primejdie*, *Mister la 179°*), **Ştefan Tita** (*De vânzare paradisul*, *Fluturele de ivoriu*, *Gheizerul îngheţat*, *Robotul sentimental*, precum şi povestiri pentru copii cu tematică S.F.).

Fără îndoială, o pleiadă valoroasă de scriitori care au dat şi dau strălucire unui gen nu numai de mare popularitate şi cu un larg auditoriu, dar şi posesor al unor inepuizabile virtualităţi etice şi estetice în plină expansiune.

VICTOR BÂRLĂDEANU

https://biblioteca-digitala.ro

4. ÎN DRAMATURGIA ROMÂNEASCĂ DE DUPĂ 1944

Aşa cum s-a întâmplat şi pe alte tărâmuri literare, şi în dramaturgie scriitorii evrei şi-au făcut simţit aportul. Dacă, în prima jumătate a secolului, prezenţa lor s-a făcut remarcată mai ales prin puternica dramă a conştiinţei deosebirii şi identităţii etnice şi confesionale care a fost *Manasse* a lui Ronetti-Roman şi prin comediile lirico-dramatice ale lui Mihail Sebastian: *Jocul de-a vacanţa*, *Steaua fără nume*, *Ultima oră* (la care aş adăuga viguroasa prelucrare de înalte virtuţi scenice după *Potopul* lui Berger), după război se poate afirma fără teama de a greşi că un şir de dramaturgi evrei au îmbogăţit scena românească cu piese care, deşi unele din ele situate în tiparele comandamentelor schematice ale vremii, izbuteau uneori să le spargă, aducând câte o briză de aer proaspăt, înviorător.

Neîndoielnic, cel care a marcat cel mai pregnant comediografia epocii prin câteva lucrări ce dădeau satisfacţii reale publicului datorită vigorii lor satirice (cu toate că în mod vădit era o satiră „cu voie de la poliţie") a fost Aurel **Baranga**. De la *Mielul turbat* la *Sfântul Mitică* *Blajinul*, de la *Opinia publică* la *Interesul general*, Baranga a adus pe scenă o întreagă tipologie specifică epocii, alcătuită mai ales din birocraţi isterici şi „şefi" onctuoşi şi iresponsabili (trebuie recunoscut, însă, că „discipolii" săi întru satiră dramatică, precum Teodor Mazilu, Tudor Popescu, Mihai Ispirescu, l-au depăşit cu mult prin şlefuirea mijloacelor literare, printr-o mai iscusită stăpânire a arsenalului comediei bulevardiere). A scris şi comedii lirice, ca *Reţeta fericirii*, *Siciliana*, *Travesti*, *Fii cuminte*, *Cristofor*, precum şi o prelucrare dramatică a unor secvenţe din *Arhipelagul Gulag* al lui Soljenîţân în *Viaţa unei femei*, şi destul de multe piesuliţe „de serviciu", cu caracter reportericesc şi omagial, de la timpuriile *Bal la Făgădău* şi *Bulevardul împăcării* („demascări" ale alegerilor „burghezo-moşiereşti"), la *Iarbă rea* (pamflet împotriva „cosmopolitismului" burghez), *Recolta de aur*, devenită după câţiva ani *Într-o noapte de vară* (înfăţişând patetic şi siropos colectivizarea), *Arcul de triumf*, transformată, la o anume distanţă în timp, potrivit unui procedeu scump autorului, în *Simfonia patetică* (despre lupta comuniştilor în ilegalitate şi recuperarea intelectualităţii progresiste), precum şi, pe aceeaşi temă, *Pentru fericirea poporului*, devenită ulterior *Anii negri*. E necesar să subliniem că, spre cinstea sa, în ultima perioadă a vieţii, Aurel Baranga a trăit drama unei revizuiri totale a credinţelor politico-sociale pe care le slujise, dramă pe care a exprimat-o în discursul rostit, la începutul anilor '80, la un colocviu de dramaturgie organizat de Uniunea Scriitorilor la Cluj-Napoca, intervenţie prin care s-a dezis de întreaga sa operă literară „realist-socialistă".

O contribuţie importantă la formarea şi consolidarea dramaturgiei româneşti postbelice a adus **Alexandru Mirodan**, în prezent aflat în Israel. Piesa sa *Ziariştii* a marcat o etapă vrednică de subliniat în deschiderea dramaturgiei, aflate până atunci (în 1956) sub împovărătoarea apăsare a schematicelor clişee proletcultiste, spre un nou orizont tematic şi spre o tot mai ascuţită vigoare critică. Cu *Celebrul 702* - piesă ce s-a bucurat în epocă de un răsunător succes -, Mirodan a atacat, printr-un subiect cules din realităţile americane ale vremii, problema condiţiei creatorului în orice context social oprimant. Prin *Şeful sectorului suflete*, autorul *Ziariştilor* introduce pentru prima oară în comedia cu iz satiric-sentimental, de tip Giraudoux, o tentă de simbolistică paradoxală. *Noaptea e un sfetnic bun* este o „moralitate" plină de vervă pe tema responsabilităţii, iar *Primarul lunii şi soţia sa* - o fantezie de tip S.F. vizând probleme etice pământene. În creaţia lui Mirodan, se remarcă o cotitură radicală o dată cu abordarea - în plină perioadă de „surdinizare" şi chiar de interdicţie a prezentării conflictelor interetnice - a tematicii evreieşti şi, implicit, a tematicii antisemitismului. Dacă în *Camuflaj* - piesă ce evoca faimosul episod al premierei sub un pseudonim a *Stelei fără nume* a lui Mihail Sebastian - înfierarea antisemitismului era situată

https://biblioteca-digitala.ro

într-un plan istoric, în *Contract special de închiriat oameni* - piesă pe care reputatul regizor Liviu Ciulei a fost împiedicat s-o pună în scenă la Teatrul „Bulandra" -, este reliefată cu vigoare semnificația în actualitate a dezlănțuirilor antisemite, ca mijloc de diversiune folosit cu bună știință pentru a canaliza pe făgașe lăturalnice nemulțumirile maselor gata să erupă. Prin *Evreica din Toledo* - dramatizare a vestitului roman al lui Lion Feuchtwanger -, Mirodan a conturat nu numai o evocare sugestivă a unei Spanii medievale, în care comuniunea culturală ibero-evreo-arabă este amenințată de apropierea cumplitei Inchiziții, dar și un zguduitor semnal de alarmă împotriva tuturor genurilor de intoleranță. I s-au mai reprezentat comediile lirico-satirice *Transplantarea inimii necunoscute* și *Tovarășul feudal și fratele său.*

Trebuie subliniate, de asemenea, rolul și locul dramaturgiei lui **Dorel Dorian** în ansamblul dramaturgiei românești postbelice. Bun cunoscător al realității în articulațiile ei sociale și psihologice specifice, Dorian aduce pe scena noastră personaje și conflicte de mare tensiune, construite cu o anume rigoare cu adevărat inginerească (aceasta fiindu-i, de altminteri, profesia de bază). Începându-și cariera dramaturgică cu o piesă despre lupta antifascistă în ilegalitate (*Dacă vei fi întrebat*) și cu alta consacrată problematicii morale a responsabilității (*Secunda 58*), ambele reprezentate aproape simultan, Dorel Dorian a dăruit scenei românești un șir de lucrări ce încearcă aprofundarea tematicii morale și psihologice a societății de după instaurarea comunismului (*De n-ar fi iubirile, Oricât ar părea de ciudat, Ninge la ecuator, Cu toată dragostea* - un fel de continuare a *Secundei 58* -, *Moftul român* - montaj din texte de Caragiale - și piesa pentru adolescenți și tineri *Corigență la dragoste*). Un loc aparte în opera sa îl ocupă scenariile de televiziune *Teatru cu bile* și *Joc dublu*, ce s-au bucurat de aprofundata regie și de interpretarea lui Liviu Ciulei, precum și scenariile pentru filmele *Avaria* și *Regăsire.*

Radu F. Alexandru, de profesie matematician, a marcat dramaturgia românească contemporană prin câteva lucrări de intensă dezbatere etică, interpretate cu succes pe scenele unor teatre din Capitală și din provincie. Sunt demne de remarcat piese ca *Dilema, Umbrele zilei, Dinu, Saltimbancii, O șansă pentru fiecare, Mansarda, Iubiri, Omul care face minuni, Privind în jur cu ochi fără lumină.* În volumele *Buna zi de mâine* și *Mlaștina*, editate de „Cartea Românească", sunt cuprinse, alături de piesele amintite, și un șir de lucrări încă nejucate. Se cuvin remarcate, de asemenea, scenariile unor filme ce s-au bucurat de bune aprecieri: *La capătul liniei* și *Punct și de la capăt.*

Prolific și divers, **Dolfi Solomon** - nu numai dramaturg, ci și teoretician și critic de teatru - aduce prin întreaga sa operă dramatică o contribuție însemnată la formarea și dezvoltarea îndeosebi a teatrului parabolic. Fără a neglija aspecte ale vieții contemporane, D. Solomon a repurtat succesele sale cele mai importante prin piesele cu celebre personaje aparținând istoriei filosofiei și culturii: *Socrate, Platon, Diogene câinele, Arma secretă a lui Arhimede, Elogiul nebuniei* (despre Erasmus). I s-au mai reprezentat: *Război și pace, Fata morgana, Întâlnire cu micul prinț, Iluzie optică, Scene din viața unui bădăran, Prințesa și porcarul, Între etaje, Funcționarul invizibil, Apa, Noțiunea de fericire, Cele două privighetori, Zăpezile de altădată*, precum și un mare număr de piese aparținând „teatrului scurt": *Parabole, În cerc, Sentimentele, Aventură în banal, Hoții de iluzii, Nemaipomenitele întâmplări ale unui chibiț și ale unei Clitemnestre, Schimb rechin contra căciulă, Scurt-circuit la creier*, ca și piesa pentru televiziune *Oglinda.* A mai scris câteva scenarii pentru filme de succes, ca *Orașul văzut de sus* (în colaborare cu Marcel Băluș), *Gloria nu cântă, Singur printre prieteni* (în colaborare cu Virgil Duda) și traducerea în imagini cinematografice a faimosului *Mitică Popescu* al lui Camil Petrescu. În volumele *Socrate. Măști contemporane, Iluzia optică* și *Transfer de personalitate*, sunt cuprinse - în

https://biblioteca-digitala.ro

afara numeroaselor piese reprezentate - şi unele inedite.

Contribuţii mai mult sau mai puţin menţionabile la dezvoltarea dramaturgiei româneşti postbelice aparţin următorilor scriitori evrei (îi enumerăm în ordine alfabetică, fără distincţii valorice sau de alt gen): **Maria Banuş** (*Oaspeţii de la mansardă, Revelion, Ziua cea mare, Magie interzisă*), **Victor Bârlădeanu** (*Dansatoarea, gangsterul şi necunoscutul, Oraşul fără istorie, Drum bun, scumpul nostru astronaut, Oameni sub soare, Pat cu baldachin*, precum şi piesele de teatru scurt: *Soarele a răsărit la miezul nopţii, Sala de aşteptare, Unu şi cu unu fac, totuşi, doi, O anume piatră kilometrică, Prizonieri în cer*), Ludovic Bruckstein (*Schimbul de noapte, Familia Grünwald, Generaţia din pustiu, Întoarcerea lui Cristofor Columb, Noapte albă, Un proces fără sfârşit, Întâlnire pe culmi* - despre o imaginară întâlnire pe meleagurile maramureşene între legendarul haiduc Pintea Viteazul şi nu mai puţin legendarul Baal Şem Tov, întemeietorul curentului hasidic în iudaism), **Mihail Davidoglu** (*Omul din Ceatal, Minerii, Cetatea de foc, Inimă vitează, Oraşul în flăcări, Horia* şi un număr de piese într-un act, dintre care reţinem: *Nemaipomenita furtună, Noi, cei fără de moarte, Uriaşul din Câmpie*), **Sergiu Fărcăşan** (*Steaua polară, Sonet pentru o păpuşă, Lovitura, La ciorba de potroace*), **Aurel Felea** (autor al mai multor spectacole de revistă, comedie muzicală, numere de estradă, programe vesele la radio şi televiziune), **Nicu Kanner** (actor şi autor al unor numeroase spectacole de revistă), **Eugen Mirea** (semnatarul unor transpuneri în „musicaluri" ale unor piese de Oscar Wilde şi al unor spectacole de estradă), **Ana Novac** (*Familia Kovacs, Ce fel de om eşti tu?*), **Harry Negrin** (autor de spectacole de estradă), **Sadi Rudeanu** (creator, fie singur, fie în colaborare cu **I. Avian**, al unor spectacole revuistice), **Radu Stănescu** (a scris, în special în colaborare cu **Mircea Crişan**, spectacole de revistă), **Octavian Sava** (*Nota zero la purtare*, în colaborare cu V. Stoenescu, apoi numeroase programe de radio şi televiziune), **Aurel Storin** (*Opinia publică, Eroii sunt în stal, O felie de lună, Leul, Zăpada târâră, Duminică fără fotbal* şi numeroase piese într-un act, precum şi texte pentru estradă), **N. Stroe** (actor şi autor de spectacole de estradă, precum şi - în colaborare cu V. Vasilache - al faimoasei emisiuni radiofonice *Unda veselă*), **Ştefan Tita** (*Chemări, Flacăra vie, Într-o seară de toamnă* şi multe alte piese într-un act, unele destinate copiilor).

*

În această retrospectivă, nu ne-am referit decât la lucrările dramatice ale autorilor amintiţi; o mare parte dintre ei au în palmares şi opere aparţinând altor genuri literare.

Documentar întocmit de
VICTOR BÂRLĂDEANU

https://biblioteca-digitala.ro

5. ÎN LITERATURA MAGHIARĂ DIN TRANSILVANIA

În perioada interbelică, în Transilvania s-a dezvoltat o notabilă literatură cu tematică evreiască. Protagoniştii aparţineau redacţiei cotidianului „Uj Kelet": **Tujvári Péter** (1869-1931), redactorul de mai târziu al lexiconului evreiesc-maghiar, datorită romanelor *A cédrusfa daliája* (1921), *A tulsó parton* (1920), este considerat părinte al literaturii evreieşti de limbă maghiară, care a avut darul să atragă atenţia asupra problemelor evreimii din acea perioadă. Era preşedintele casei de pensii a ziariştilor din Transilvania. A colaborat la reviste din Budapesta, Berlin, Praga. Lucrările sale au fost traduse în germană, idiş şi engleză.

Szabó Imre (1883-1943) a fost vehement criticat de presa antisemită pentru glorificarea eroismului soldaţilor evrei în romanul *F 25*. Dintre numeroasele sale romane de actualitate, scrise cu un umor blând, au repurtat succes *Mózés és Ildikó*, *A házmesterlány* (1926), *Az utolsö máglya* (roman istoric), *Szent Eliz*, romanul unei fete moderne (1923), *Toledo* (1934), volumul de reportaje *Az uj Balkán* (1929). A tradus din operele lui Şalom Alehem, Osip Dimov, Louis Golding (*Magnolia Street*, 1935) şi proză scurtă idiş.

Activitatea literară a lui **Giszkalay János (Widder Dávid)** a reprezentat un capitol special în literatura evreiască din Ardeal şi Banat: poeziile sale erau recitate, cântate în adunările sioniste. A avut o influenţă importantă asupra tineretului evreiesc.

Kaczér Illés (1877-?, Israel), scriitor, ziarist, a colaborat, după primul război mondial, la ziare vieneze, cehoslovace şi ardelene. În 1928, a emigrat la Berlin, de acolo, în 1938, la Londra, apoi s-a stabilit în Israel. În nuvelistica sa, figurile biblice, atmosfera acelor timpuri erau descrise cu o forţă evocatoare ieşită din comun. Piesele sale cu teme medievale evreieşti au fost prezentate la Cluj şi la Bratislava.

O descriere veridică şi, totodată, unică a originilor şi evoluţiei hasidismului din Maramureş îi aparţine lui **Schön Dezsö**, al cărui *Istenkeresők a Kárpátok alatt* a apărut la Cluj, în 1935, iar la Tel Aviv (ed. a II-a) în 1964.

În Sighetu Marmaţiei şi în împrejurimi, a existat şi o literatura de limbă idiş: culegerea de poezii a lui **Hers Leb Gottlieb** (1844-1931), *Lieder fûr majn Leben* (Seini, 1933), s-a bucurat de mare popularitate în rândurile evreilor de expresie idiş. Cel mai talentat poet în limbile idiş şi ebraică a fost **Holder József** (1893-1944). Poeziile şi proza sa lirică au apărut în presa ebraică din Londra, Varşovia, Cracovia, Ierusalim, în cea idiş din New York, Vilnius, Lvov; volumul de versuri *Oft singt sich* a apărut la Vilnius, în 1928. A tradus în idiş piesele *Tragedia omului*, de Madách Imre, *Golem ember akar lenni*, de Kaczér Illés, *Leviathan*, de Ujvári Péter, poezii de Ady Endre. O parte din poeziile sale au fost traduse în maghiară fie de el însuşi, fie de poeţi evrei contemporani.

Berl Schnabel a publicat culegerea de poezii *Millnergass* (Lieder, Farlag Scholem Alejhem, Bucureşti, 1936), concentrată asupra temelor durerii, sărăciei, dragostei.

În acelaşi timp, în viaţa literară maghiară din Ardeal s-au distins mai mulţi scriitori evrei care, în opera lor de certă valoare, au depăşit cadrul lumii evreieşti, tratând teme istorice sau contemporane de valabilitate generală. O vastă activitate literară a desfăşurat **Ligeti Ernö** (1891-1944), redactor la ziarele ungureşti „Nagyváradi Napló" şi „Keleti Ujság", editând în 1935-1936 un ziar propriu, „Független Ujság". A participat la mişcările literare maghiare din Ardeal, fiind membru fondator al editurii literare Erdélyi Szépmüves Céh, precum şi al Comunităţii literare libere ardelene „Helikon". Din vasta sa activitate literară menţionăm: *A kék barlang. Az idegen csillag*, apărut în româneşte în 1976, în traducerea lui George Sbârcea *(Grota de aur. Steaua străină)*; *Ira Aldright regényes élete*, 1969.

https://biblioteca-digitala.ro

Poate cea mai mare valoare din şirul poeţilor evrei ardeleni o reprezintă **Salamon Ernő** (1907-1943), poet puternic influenţat de folclorul mediului din care provenea - acela al muncitorilor forestieri din Valea Mureşului.

Un alt poet de seamă şi, totodată, recitator de versuri a fost **Brassai Viktor** (1913-1944), al cărui unic volum apărut în timpul vieţii sale, *Együtt és külön*, a fost apreciat ca un „semnal de alarmă de un patetism superb împotriva nedreptăţii". A tradus cu mare măiestrie artistică din lirica română contemporană, detaşându-se aici două poezii de Octavian Goga, *Noi* şi *Bătrânii*.

Unul dintre cei mai originali romancieri interbelici a fost **Karácsony Benő** (1888-1944), pierit la Auschwitz, în a cărui operă se remarcă lumea marginalizată a unor figuri de un pitoresc seducător şi care se înfruntă fără şansă cu cei de care depinde soarta lor. Ultimii sunt investigaţi cu ironie şi satiră, primii apăraţi de către autor cu un umor mucalit. Solidaritatea discretă a autorului cu decăzuţii este un demers lipsit de orice fel de patetism, dar animat de dragoste şi compasiune, ceea ce face ca romanele sale să fie mult apreciate de toate categoriile de cititori. Se consideră că în literatura maghiară este unic tonul său deosebit de mobil, spiritul său intuitiv, cuceritor. Prima sa carte, *Piotruska* (1927), a fost urmată de *Uj élet kapújában* (1932), *Napos oldal* (1936), *Utazás a szürke folyón* (1940), *A megnyugvás ösvényein* (ediţie postumă, 1946). Dovadă a popularităţii sale, după război opera sa a fost publicată aproape în întregime, în original şi în traducere. În româneşte au apărut *Piotruşca* (1973), *Cu capul în soare* (1974), *Cu pasul în linişte* (1976).

Printre scriitorii evrei ardeleni supravieţuitori ai Holocaustului, afirmaţi în perioada interbelică, se numără **Szántó György** (1893-1961), iniţial pictor de renume; după orbirea sa, în 1924, a devenit un romancier apreciat, publicând zeci de romane, printre care *Fekete éveim* (1934), scriere cu caracter autobiografic, *Mata Hari* (1928), *Stradivári* (1933), apărut şi în limba română, după război. De menţionat volumul de versuri *Schumannal a karneválban* (1925). În 1925, a editat o revistă de artă, „Periszkóp", de orientare expresionistă.

Markovits Rodion (1888-1948) a obţinut o mare notorietate cu romanul *Szibériai garnizon*, apărut mai întâi ca foileton în „Keleti Ujság", Cluj, apoi la Budapesta. Romanul, tratând războiul civil din Siberia, a fost tradus în engleză, finlandeză, franceză, olandeză, chineză, germană, italiană, spaniolă. În româneşte a apărut în 1975 (*Garnizoana din Siberia*). Continuarea, *Aranyvonat*, nu a mai avut acelaşi succes. *Sánta farsang* (1933), în româneşte *Câşlegi într-un picior* (1986), evocă viaţa civililor din timpul războiului. Lumea evreilor din Oaş este descrisă în *Reb Ancsli és más avasi zsidókról szóló históriák* (1939).

Raffi Ádám (1898-1961), medic, a trăit la Arad, la Oradea şi, din 1947, la Budapesta. Romanele sale istorico-biografice despre Giordano Bruno, doctorul Mesmer, Herodes, Paracelsus, Eleonora Duse, Vesalius, Erasmus etc. s-au bucurat de un deosebit succes de public.

Debutând ca poet, **Szilágyi András** (1904-1984) s-a impus prin două romane cu tentă expresionistă, cultivând o proză poetică, dar de un lirism dur, în care evocarea dinamică a naturii şi a socialului se îmbină în suite de imagini de rară frumuseţe. Spirit justiţiar, şi-a continuat cariera cu investigaţii reporterice şti, excelând prin aceleaşi performanţe estetice ca şi în romanele sale. În romanul *Uj pásztor* (Paris, 1930), descria situaţia grea a ţărănimii ardelene. Scriind în acelaşi spirit şi *Idők katonái* (1931), cărţile sale au fost interzise în Ungaria. A fost colaborator al revistei „Korunk". Întors din deportare de la Dachau, a publicat o serie de volume conţinând reportaje, povestiri, inclusiv scrierile sale antebelice apărute sau rămase în manuscris. A tradus în limba maghiară *Arhanghelii* şi *Culesul viilor*, de I.

https://biblioteca-digitala.ro

Agârbiceanu, *Soluția a patra*, de I. Ludo.

O carieră de aproape șapte decenii a parcurs strălucitul publicist, eseist și poet **Salamon László**. După ce colaborase la „Uj Kelet" și „Korunk", a fondat ziarul social-democrat „A másik út". Supraviețuind lagărelor de exterminare, a fost redactor-șef al ziarului social-democrat din Cluj „Erdély". A semnat numeroase volume de versuri, reportaje, studii sociologice, biografii, eseuri, critică de artă. În 1972, a apărut în românește volumul său de *Poezii*.

Alți autori evrei ardeleni supraviețuitori ai Holocaustului au fost **Simon Magda**, **Benamy Sándor**, **Látó Anna**, **Vajda Béla**, precum și **Kahána Mózes**, ale cărui romane autobiografice se constituie într-o amplă frescă de valoare documentară privind Ardealul din primele decenii ale secolului.

*

Scriitorii evrei au contribuit prin numeroase traduceri la cunoașterea de către publicul cititor maghiar a valorilor gândirii și creației literare românești.

Békési Ágnes (1927-1970) a tradus din proza Mariei Banuș, a lui George Călinescu, Radu Cosașu, Traian Coșovei, Calistrat Hogaș, Garabet Ibrăileanu, Gib Mihăescu, Fănuș Neagu, Camil Petrescu, Ieronim Șerbu, Haralamb Zincă, unele nuvele fiind cuprinse în volumul *Româniai elbeszélök* (*Nuveliști din România*, 1965), precum și romanul *Izgonirea din rai*, de Ieronim Șerbu (*Kiüzetés a paradicsomból*, 1961).

Istoricul și criticul literar **Csehi Gyula** a publicat recenzii, studii, articole despre *„Contemporanul" și vremea lui*, de Savin Bratu și Zoe Dumitrescu-Bușulenga, despre Lucian Blaga (la a 70-a aniversare a nașterii), I. L. Caragiale, Sofia Nădejde, Ion Pas, Mihail Sadoveanu, Alexandru Sahia, Vladimir Streinu, George Topârceanu, Tudor Vianu. A tradus *Studii critice*, de C. Dobrogeanu-Gherea.

Scriitorul **Deák Tamás** a publicat articole despre problematica traducerii poemului *Miorița*, a poeziei lui Bacovia și Eminescu. În volumul *Átváltozások* (*Transfigurări*, 1968), alături de traduceri din poeți latini, francezi, germani, englezi, a inclus poezii de Mihai Eminescu, Al. Philippide, Nina Cassian, Mihail Codreanu, Tudor Arghezi, Vasile Voiculescu, George Călinescu, Grigore Alexandrescu, Eugen Frunză, Dan Deșliu, Ana Blandiana, a tradus un volum de *Fabule* de Grigore Alexandrescu, mai multe poezii de Mihai Eminescu, Demostene Botez, Radu Boureanu, Nina Cassian, George Călinescu, George Coșbuc, Dan Deșliu, Mihai Beniuc, Eugen Frunză, Nicolae Labiș, Al. Philippide, Radu Stanca, Vasile Voiculescu. Traduceri de proză: din schițele lui I. L. Caragiale, *Castelul fetei în alb* (*Á fehér ruhás leány vára*, 1963), de Constantin Chiriță, din publicistica lui N. D. Cocea. A tălmăcit și piesa *Dezertorul* (fragment) (*A szökevény*, 1963), de Mihail Sorbul.

Glück Jeno (1927) a publicat contribuții la studiul operei lui Alexandru Macedonski, Eftimie Murgu, Mihail Sadoveanu, Ioan Slavici.

Kádár Imre (1894-1972) a tradus poezia *Poetului*, de Eugen Jebeleanu; în 1926, la Budapesta, a tradus și publicat o antologie a dramaturgiei române în cinci volume, *Román drámairók könyvtára öt kötetben*, cuprinzând *O scrisoare pierdută*, de I. L. Caragiale, *Meșterul Manole*, de Octavian Goga, *Prometeu*, de Victor Eftimiu, *Manechinul sentimental*, de Ion Minulescu, *Molima*, de Ion Marin Sadoveanu, precum și un volum de balade populare (1932, ediție de lux în 1934).

Kömüves Géza (1902-1980) a publicat traduceri din Ștefan Iureș, Eugen Jebeleanu, Alexandru Sahia.

Ligeti Ernő (1891-1944) a tradus baladele *Voichița*, *Brumărelul*, *Năluca*, *Cucul și turturica*.

Mikó Ervin (n. 1919) a publicat interviuri cu Ion Agârbiceanu, Eugen Barbu, traduceri din publicistica lui Eugen Barbu, un articol despre poezia Otiliei Cazimir.

https://biblioteca-digitala.ro

Salamon Ernõ a tradus balada *Kira Kiralina*, din poeziile lui Tudor Arghezi, Ion Barbu, George Topârceanu, *Negustorul lipscan*, de Mihail Sadoveanu.

Salamon László (1891-1983), eseist şi publicist, este autorul unor prezentări privind volumul *Româniai elbeszélök* (*Nuvelişti din România*, 1965), traducerea poeziilor lui Demostene Botez, a nuvelelor lui Francisc Munteanu.

Semlyén István (1916-1987) a selectat şi tradus din literatura ştiinţifico-fantastică românească *Pălăria de paie* (*A zsirárdi kalap*, 1970), de Horia Aramă, *Cei din Crişana* (*Krisánta udvarháza*, 1961), de Gica Iuteş.

Szilágyi András a tradus *Fefeleaga* şi *Culesul viilor*, de Ion Agârbiceanu, *Către scriitorii noştri*, de Cezar Bolliac.

Szász János a publicat o analiză a volumului *Direcţii şi tendinţe în proza nouă*, de S. Damian (1963), a scris despre serile de teatru bucureştene în revista „Nagyvilág" (Budapesta), despre opera lui Tudor Arghezi, George Călinescu, A. I. Baconsky, Mihai Beniuc, Lucian Blaga, Nicolae Breban, Marcel Breslaşu, George Coşbuc, Mihu Dragomir, Mihail Sadoveanu; interviuri cu Eugen Barbu, Geo Dumitrescu, Perpessicius; traduceri din poeziile lui Mihai Eminescu, Radu Boureanu, Ştefan Augustin Doinaş, B. Fundoianu, Gheorghe Grigurcu, Miron Radu Paraschivescu, Tristan Tzara, Ion Vinea, Ilarie Voronca, *Momente şi schiţe* (1985) şi cele patru comedii clasice de I. L. Caragiale (1988).

Szilágyi Julia (1936) este autoarea prefeţelor la volumele de poezii de Maria Banuş, George Coşbuc traduse în limba maghiară. A publicat articole despre opera lui N. D. Cocea, Geo Dumitrescu, Alecu Ivan Ghilia, Panait Istrati, Alexandru Sahia, Marin Sorescu, Ieronim Şerbu, George Topârceanu.

Vajda Béla (1902-1981) a publicat traduceri de cântece şi balade populare, proză de Vasile Rebreanu, Nicolae Ţic, Florica T. Câmpian, Simion Pop, D. Mihalache.

Gréda József (1911) a tradus în maghiară piesa *Citadela sfărâmată*, de Horia Lovinescu, poezii de Cezar Bolliac (1953), Alexandru Toma (1950), Cicerone Theodorescu (1957), *Răzvan şi Vidra*, de B. P. Hasdeu (1969), mai multe poezii de Mihai Eminescu.

După război, câţiva remarcabili intelectuali de origine evreiască au luat parte activă la viaţa spirituală renăscută din Ardeal.

Gáll Ernõ (n. 1917), sociolog, filosof, etnolog de notorietate internaţională, membru corespondent al Academiei Române, s-a aflat la conducerea mai multor publicaţii culturale - printre altele, timp de decenii, a revistei „Korunk". Studiile sale, care se apleacă asupra unor particularităţi specifice în contextul proceselor universale, se caracterizează printr-o mare capacitate de analiză, prin punerea în lumină, stimulatoare de reflecţii, a fenomenelor şi interdependenţelor. Într-o serie de eseuri, s-a ocupat de sindromul Auschwitz, de repercutarea istorică a universului lagărelor asupra relaţiilor interumane, a şanselor şi necesităţii unui nou umanism. Lucrări: *Sociologia burgheză din România* (în maghiară şi română), *Intelectualitatea în viaţa socială* (1965), *Idealul prometeic* (1970, în maghiară *A humanizmus viszontagságai* (1972), *Sociological Thought in Rumania* (cu Miron Constantinescu şi Ovidiu Bădina, 1974), *Tegnapi és mai önismeret* (1975), *Nemzetiség, erkölcs, ertelmiség* (Budapesta, 1978); *Dimensiunile convieţuirii* (1978), *Pandora visszatérése. A reményröl és méltóságrol* (1979), *Az erkölcs dilemmái* (1981), *A sajátosság méltósága* (Budapesta, 1983), *Az ezredforduló kihivása* (1986), *Kelet-európai irástudók és a nemzeti-nemzetiségi törekvések* (1987). Preocupat de fenomenul xenofobiei ca pericol social, a publicat (în „A Hét", nr. 16 şi 17, 1993) studiul *Antiszemitizmus - zsidók nélkül*.

Fõldes László (1922-1973), critic, estetician, eseist, redactor, a fost o personalitate marcantă în viaţa spirituală maghiară din

https://biblioteca-digitala.ro

România. În traiectoria evoluţiei sale trece de la dogmatismul marxist la negarea şi depăşirea acestuia. Cu ajutorul culturii sale literare deosebit de vaste, al armăturii sale estetice, a putut scruta în profunzime tainele operei, de la evidenţă la mister, particularul în interdependenţă cu întregul. Observaţiile sale originale, stilul său spiritual, bogat în imagini fac ca scrierile sale, stimulând reflecţii, să aibă, în acelaşi timp, o deosebită savoare. Preocuparea sa principală a vizat literatura maghiară din România. Depăşind caracterul conjunctural al recenziilor, a ridicat mult stacheta autoexigenţei. Îl interesau simptomele, fenomenele, însuşi procesul literar. Din culegerea sa de studii (*A lehetetlen ostroma*, 1968) a exclus toate scrierile din anii '50. A mai publicat *Elvek és viták ..., kritikák* (1983) în seria *Scriitori maghiari din România* a Editurii Kriterion.

În domeniul beletristicii, s-a remarcat **Földes Mária** (1925-1976, Tel Aviv), soţia lui Földes László. A repurtat succes în primul rând cu piesele sale de teatru. A dat expresie, pe de o parte, dramei deportării, în *Hölgy a barakkban* (1960) şi *Rövid a nyár* (1968), prezentată la Teatrul „Nottara" din Bucureşti, pe care a reluat-o în romanul autobiografic *A séta* (1974), dramatizat în Israel; iar pe de altă parte, a descris cu umor şi ironie dramele meschine cotidiene, atrăgând atenţia asupra esenţialului ascuns în acestea (*Hétköznapok*, 1957, *Baleset az Uj utcában*, 1965, *A hagyaték*, 1964, *A hetedik, az áruló*, 1968). Această dualitate provenea la autoare dintr-un fel de schizofrenie sau, invers, a dus acolo. A plecat în Israel, unde s-a sinucis.

Proza lui **Balla Károly** (1913-1959) reflectă universul sărăcimii din cartierele mărginaşe, al oamenilor mărunţi de la oraşe. La început, compasiunea era mai puternică decât profunzimea reprezentării, dar, cu timpul, în spatele imaginilor a apărut fundalul ascuns după cuvinte - sufletul. În felul acesta, microcosmosul scrierilor sale a devenit scena universală a eroismului celor aflaţi în suferinţă. Teatrul din Sf.-Gheorghe a prezentat, în 1953, piesa *Gvalogfecske*, iar Teatrul Maghiar din Cluj, în 1956, *Vádolom magam*. Dintre cele zece volume apărute, menţionăm *Mesterhegedü* (nuvele, 1958), *Miska* (roman, 1959, ed. a II-a 1969, în germană 1960, în română 1961).

Balla Zsófia (n. 1949), fiica lui Balla Károly, s-a afirmat drept una dintre personalităţile creatoare cele mai importante ale poeziei maghiare ardelene. Originalitatea sa suverană, complexitatea exprimării sale poetice libere de orice confuzie, întemeiate ideatic, muzicalitatea cultivată, totdeauna armonizată cu ideile exprimate în poeziile sale, sunt puse în slujba unei specifice lirici a destinului. Balla Zsófia dă glas cu o forţă ieşită din comun consonanţelor şi disonanţelor manifestate în relaţiile dintre individ şi comunitate, dintre maghiarime şi universalitate, dintre femeie şi bărbat. Volume apărute: *A dolgok emlékezete* (1968), *Apokrifének* (1971), *Vizláng* (1975), *A második személy* (1980).

Deák Tamás (1928-1986, Budapesta) a fost un remarcabil prozator, dramaturg şi eseist. Întreaga sa operă se caracterizează printr-un spirit umanist ce poate fi calificat drept clasic şi care îşi trage rădăcinile, pe de o parte, din clasicismul antic, iar pe de alta, din acela ce conduce de la Goethe la Thomas Mann. Acest spirit nu i-a determinat atât alegerea temelor (deşi, într-o anumită măsură, a influenţat-o) cât, mai ales, tratarea, dezvoltarea, interpretarea lor. Fie că este vorba de despotismul neînfrânat sau de întorsăturile aventuroase ale romanelor sale cu tentă autobiografică, în scrierile sale, peste tot şi totdeauna, până şi în ironia sa, predomină un spirit izvorât dintr-o moralitate şlefuită, clară şi pură. Din pricina înclinaţiei sale clasicizante, s-a delimitat de avangardism. Sub semnul umanismului său clasic, s-a distanţat de dictatura stalinistă, pe care a condamnat-o prin parabolele şi alegoriile întreţesute în operele sale. Romane: *Egy agglegény emlékezései* (1971, în română

https://biblioteca-digitala.ro

Memoriile unui celibatar, 1978); *Antal a nagyvilágban* (1976, 1985); *Don Juan* (1978, 1986); *Don Juan halála* (1986); piese de teatru în volumele *Testvérek* (1967), *A forró sziget* (1972), *Az érsek imája* (1988); volume de nuvele: *Hallatlan történetek* (1974, în română *Istorisiri nemaiauzite*, 1984), *Ujabb hallatlan történetek* (1980), *Alagutak a halálig* (1984); eseuri: *Odysseus üzenete* (1966), *Boldog verseny* (1973), *Káprázat és figyelem* (1980), *Alomfejtés* (1985), *A történet értelme* (1986).

De grosul plutonului scriitorilor evrei maghiari din Ardeal aparţine şi **Szász János** (n. 1927, Belgrad), scriitor, eseist, ziarist. Este un autor de structură intelectuală, care, în romanele, studiile şi scrierile sale publicistice, pune în evidenţă curentele, ciocnirile de idei din adâncul atitudinilor, operelor, situaţiilor. Un caracter asemănător au şi însemnările de călătorie, în bună măsură nedescriptive. Opere: *Hajnaltól alkonyig* (poezii, 1947); *Nincsen titkom* (poezii, 1956); *Szeressétek a galambokat* (note de călătorie, 1958); *Egy éjszaka Moszkvában* (roman, 1959); *Mindenkihez* (poezii, 1961); *Szerelmes könyv* (poezii, 1963); *A válasz* (roman, 1964, în română *Răspunsul*, 1965); *Emberek vagyunk* (roman, 1964); *Mamaia by night. Mamaiai éjszakák* (roman, 1968); *Amerikából jöttem* (note de jurnal, 1977); *Szobor a hóban* (povestiri, 1979); *A hittöl az eszméletig* (eseuri, 1981); *Január* (roman, 1985); *Felhőjáték Franekerben. Egy utazás eszmerajza* (1986); *A fennmaradás esélyei* (eseuri, 1986); *Május* (roman, 1986); *November* (roman, 1989).

Szilágyi Júlia (n. 1936), eseistă de mare clasă, ce îmbină erudiţia cu spiritul fin de analiză, probitatea filologică cu exegeza impresionistă. Un excelent simţ al construcţiei o ajută în cuprinderea subiectului analizat din mai multe unghiuri, ceea ce face ca eseurile să i se transforme în tot atâtea aventuri spirituale. Scrie puţin, cu maximă exigenţă. A publicat: *Jonathan Swift és a XX. század* (1968); *A helyszin hatalma* (1979); *Mit olvas Ön, Hamlet herceg?* (1993).

Bodor Pál (n. 1930, Budapesta), publicist a cărui vervă extraordinară se îmbină cu forţa opiniei şi logica argumentării, stilist rafinat, care ridică jurnalistica la nivelul literaturii, a publicat o seamă de romane scurte cu accente sociale, luând în dezbatere, în fapt, tarele şi contradicţiile anilor totalitari, publicând mai apoi, în acelaşi spirit, un roman de lungă respiraţie, *A svájci villa* (1981), frescă amplă a anilor negri, din care nu lipsesc nici tribulaţiile minorităţilor naţionale. Totodată, este şi un poet liric cu multiple valenţe. Poeziile sale au fost cuprinse în volumele *Égetett anyag* (1963), *A meztelen lány* (1969). I-au apărut romanele *A lány, aki nincs, Kék folt* (1979), *Apám könyve. Túlvilági röplapok versben és prózában* (1980), *Svájci villa* (1981), *Szélmalomjáték. Tallózás rég és újjabb feljegyzések között* (1983). A publicat numeroase traduceri din proza lui Cezar Petrescu, Teodor Mazilu, Alexandru Mirodan, Remus Luca, Pop Simion, Laurenţiu Fulga, Dinu Săraru şi Isac Peltz, precum şi din lirica lui Geo Dumitrescu.

Ábrahám János (n. 1931), reporter, nuvelist. A publicat volumele de scrieri beletristice de popularizare a ştiinţei *Részegnek minden nóta szép* (1969), *Mindennapi munkánk* (1969), de reflecţii despre muncă, *Homo faber* (1972), de consideraţii antirăzboinice, *Vér és vas* (1976), de meditaţii despre înarmarea nucleară, *Földszintes atomkor* (1979), de nuvele, *Micsoda majális* (1979).

Mátyás B. Ferenc (n. 1943, Budapesta), laureat al premiului pentru proză al Uniunii Scriitorilor, 1982, a publicat volumele de schiţe şi nuvele *Légyfogás kézzel és csapóval* (1982), de nuvele, *Sorsátültetés* (1981), romanul *A játékember* (1982), de nuvele, *Egyszemélyes társasjáték* (1983) şi *Valószinü történetek* (1984), romanul scurt *Yogi* (1988).

Halász Anna (n. 1928), critic de teatru şi film, a atras atenţia opiniei publice maghiare din ţară şi de peste graniţă asupra marilor valori ale teatrului şi cinematografiei româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

A realizat interviuri duble cu Oleg Danovski şi Sereghy László despre „Mandarinul miraculos" şi cu oameni de teatru ca Radu Beligan şi Sinkovits Imre, precum şi portrete artistice despre Olga Tudorache, Amza Pellea, Liviu Ciulei, David Esrig, Lucian Pintilie. A tradus *Danton*, de Camil Petrescu (în manuscris).

Bretter György (1923, Pécs - 1977, Budapesta), apreciat ca o personalitate distinsă a literaturii filosofice de expresie maghiară din România, a publicat studii, eseuri de filosofia limbajului, a istoriei, traduceri, cuprinse în volumele *Vágyak, emberek, istenek* (1970), *Párbeszéd a jelennel* (1973), *Crez şi istorie* (în română de Francisc Grünberg, prefaţă de N. Tertulian, 1979), *Itt és most* (1979), *Párbeszéd a vágyakkal* (Budapesta, 1979), traducerea în limba maghiară a lucrării *Existenţa tragică*, de D. D. Roşca (1970).

Kallos Miklós (n. 1926), profesor universitar, sociolog, publicist, s-a remarcat prin studii de politologie, axiologie, sociologia cunoaşterii, unele fiind preluate de publicaţii de specialitate din străinătate. Astfel, „Social Science" (Winfield, Kansas, U.S.A., 1970) şi „Revue Internationale de Sociologie" (Roma, Série II, vol. VII, 2-e partie, 1971) au publicat studiul despre rolul şcolii în mobilitatea socială, apărut în limba franceză în revista „Studii", seria sociologie, iar „International Political Science Review" (U.S.A.-Canada-England, 1982/2) studiul despre statusul şi funcţiile valorilor politice. Volume apărute: *Ce este fericirea?* (în colaborare cu Andrei Roth, 1962, în maghiară 1962, în germană 1963), *Conştiinţa politică* (1968), *Axiologie şi etică* (în colaborare cu Andrei Roth, 1968, Premiul „Vasile Conta" al Academiei, în maghiară 1970), *Ideologie şi ştiinţă* (în colaborare cu Călina Mare, în română, maghiară, germană, 1972), *Sociologie, politică, ideologie* (1975, Premiul „Simion Bărnuţiu" al Academiei); *A politika - tudomány* (1975); *A társadalmi rendszer* (în colaborare cu Róth Endre, 1978).

Marton Ernõ (1896-1960), redactor şi militant de frunte al evreimii din Transilvania, fiul rabinului din Târnăveni, a participat de la începuturile sale la mişcarea sionistă din Transilvania. A intrat în grupul care a creat ziarul sionist de limbă maghiară „Uj Kelet", fiind în curând numit redactor-şef (1919). Şi-a menţinut această calitate până la sfârşitul vieţii (la Cluj, iar după război, la Tel Aviv). A avut un rol de frunte în organizarea şi conducerea mişcării sioniste din Transilvania. A fost unul dintre fondatorii şi liderii Partidului Evreiesc din Transilvania şi a reuşit să-i convingă pe politicienii români să-i considere pe evreii din Transilvania o minoritate naţională. În 1919, a fost ales membru în Consiliul orăşenesc Cluj din partea Partidului Evreiesc şi a fost numit primar adjunct. În 1932, a fost ales membru al Parlamentului român. În timpul celui de-al doilea război mondial, în urma Dictatului de la Viena şi a anexării Clujului de Ungaria (1940), ziarul „Uj Kelet" a fost interzis. Marton s-a mutat la Budapesta ca membru al comitetului executiv al mişcării sioniste din Ungaria. În primăvara 1944, atunci când Ungaria a fost ocupată de nazişti, a plecat la Bucureşti, unde, reînnoindu-şi legăturile cu politicienii români, a întocmit un program vast de salvare a evreilor din Ungaria. La eliberarea Ungariei, a condus un convoi la Budapesta, organizând un program de asistenţă pentru supravieţuitorii ghetoului. În 1945, s-a stabilit în Palestina. Doi ani mai târziu, a reluat publicarea ziarului „Uj Kelet" la Tel Aviv. De asemenea, a fondat Federaţia Mondială a Evreilor Unguri, fiind primul preşedinte al acestuia. În afară de numeroasele articole publicate decenii de-a rândul în ziar, a scris cărţi abordând probleme ideologice ale sionismului. Cea mai importantă lucrare este *A magyar zsidóság családfája* (1941, *Arborele genealogic al evreimii maghiare*), publicată în engleză în *Hungarian Jewish Studies* (1966, p. 1-50).

Salamon Ernõ (1912-1943, Mihailovka Stari), provenind dintr-o familie de muncitori, începe studiile în oraşul natal, Gheorghieni, le

https://biblioteca-digitala.ro

continuă la Târgu-Mureş, apoi la Facultatea de Drept a Universităţii din Cluj. Aici este atras de cercul tineretului intelectual de stânga, grupat în jurul revistei „Korunk", suferind în consecinţă mai multe arestări. În 1933, este reporter la ziarul „Brassói Lapok" şi colaborator la „Korunk", unde îi apar primele poezii, precum şi traduceri valoroase din poeţii români contemporani. Din 1937, este redactor la această revistă şi la ziarul „Reggeli Ujság". În acelaşi an, apar primul său volum de poezii, *Gyönyörü sors*, urmat, în 1938, de *Szegények küszöbén*, precum şi oratoriul *Ének a szolgák sorsárol*.

După Dictatul de la Viena, trăind la Târgu-Mureş, este concediat, arestat, apoi inclus într-un detaşament de muncă obligatorie trimis pe frontul de est. A fost ucis în timpul retragerii din zona Donului, de nişte militari italieni.

Volume postume: *Szegényember fiának* (1945), *Gyönyörü sors* (1949), *Válogatott versek* (1955), *57 vers* (antologie, împreună cu poeţii Brassai Viktor, Korvin Sándor, Jósza Béla, 1957), *Dal utódoknak* (1961). În româneşte: *Cântec pentru urmaşi* (traducere de Virgil Teodorescu, Veronica Porumbacu, Haralambie Grămescu, 1965), *Pilda copacului de rezonanţă* (traducere de Paul Drumaru, 1978), fragment din *Testamentul poetului revoluţionar Ernö Salamon, martir al luptei antifasciste* (traducere în limbile română, germană, ucraineană, sârbă şi idiş).

Poet liric original şi talentat, atitudinea sa combativă era lipsită de tenta pur agitatorică a poeziei proletare a timpului. Primele creaţii, scrise în vers liber, având un ritm mai sacadat, s-au decantat treptat în forme mai legate, impulsionate mai degrabă de ordinea dinamică a mesajului poetic. În acest sens, se poate remarca influenţa neîndoielnică a structurilor baladeşti, precum şi prezenţa unor inflexiuni caracteristice cântecului popular; toate acestea conferă poeziei sale o rară frumuseţe, o continuă pendulare între accente grave şi tonalităţi senine, uneori chiar jucăuşe, între reflectarea soartei amare a muncitorilor forestieri şi lirica de dragoste.

SZÁSZ JÁNOS
în colaborare cu EVA ŢUŢUI

https://biblioteca-digitala.ro

6. SCRIITORI EVREI DIN ROMÂNIA ÎN LITERATURA UNIVERSALĂ

Implicarea scriitorilor evrei din România în literatura universală are câteva modalităţi de manifestare: răspândirea valorilor culturii universale prin traduceri; integrarea în literaturile unor limbi de largă circulaţie (franceză, germană, engleză, spaniolă) şi în literatura ebraică modernă, consecinţă a expatrierii, datorate atmosferei de intoleranţă promovate de naţional-extremiştii anilor '30-'40 şi, ulterior, a deportării în lagărele morţii, în perioada Holocaustului, tragedie unică, cu ecouri profunde şi în operele scriitorilor evrei din România; precum şi creaţia de expresie idiş.

Afirmarea scriitorilor evrei din România în literatura universală, atât de bogată în valori spirituale, care a dăruit foarte mult civilizaţiei, trebuie să ne înveţe ceva despre valoarea toleranţei. Este un sentiment, o virtute şi o bogăţie a spiritului, care pot însemna foarte mult în viaţă. Europa a fost devastată de două cataclisme generale în acest secol şi ea trebuie să fie unită în păstrarea valorilor universale. Fiecare naţiune, oricât de mică, are geniul ei, posedă o cheie specifică de civilizaţie. Nu e nevoie de stabilirea unor ierarhii în lume sau pe continente. E de ajuns ca fiecare să-şi dea propria sa măsură. Esenţială este buna înţelegere pe care se pot clădi pacea şi concordia internaţionale.

Pentru scriitorii evrei din România, prezenţi în literatura universală, există câteva puncte fixe. Locul naşterii, al educaţiei, al formării personalităţii rămas în suflet pentru totdeauna: natura, oraşele, oamenii. Există această Românie pe care o poartă cu ei, în substanţa creaţiilor lor, indiferent de limba în care se exprimă. Există sentimentele de cetăţean al lumii, de umanitarism, ridicate la rang de principiu de un Relgis, bunăoară, de necontestat şi la alţi scriitori evrei originari din România, integraţi în literaturile ţărilor de adopţiune, lungimi de undă pe care se întâlnesc cu mari spirite umaniste ale veacului. Şi există, desigur, şi puternicul nucleu al iudeităţii lor, parte definitorie a substanţei intelectuale şi afective a acestora, generatoare de artă.

Facultatea de adaptare e - prin natura ei - o facultate paradoxală. Ea conservă fiinţa, modificând-o, însă, substanţial. Trebuie să constatăm că scriitorii evrei originari din România, cu datele lor structurale mai sus amintite, au reuşit să se adapteze literaturilor în care s-au implicat, netăind comunicarea cu „spiritul locului" din care au făcut parte. Ei confirmă încurajator latenţe de universalitate a culturii româneşti, dovedind că se poate ajunge în **miezul** lumii, din orice **margine** a ei. Că **centrul** poate fi vizat din orice punct al circumferinţei. Şi, mai ales, că rostul oricărui punct al circumferinţei e să-şi caute centrul şi să-l **informeze** cu întreaga bogăţie a marginalităţii. Accesul la universalitate al oricărei valori locale se asigură printr-un bine simţit dozaj între **specificitate** şi **adaptare**.

Trebuie menţionat că există un tip colectiv de scriitor evreu din România. O operă literară se valorifică prin examenul critic. „Evreii, afirma George Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, apărută în 1941, rămân un factor din afara cercului rasial, făcând puntea de legătură între naţional şi universal [...]. Ei compensează inerţia tradiţiei şi o fac să se revizuiască".

Atmosfera de ostilitate a anilor premergători celui de-al doilea război mondial şi Holocaustului i-a determinat pe unii dintre intelectualii evrei de marcă din România să se autoexileze. Mulţi au ales capitala Franţei, unde nădăjduiau să găsească un climat mai receptiv faţă de revoluţionarismul literar la care aderaseră. Visau să câştige o rapidă reputaţie mondială, dar nu s-au rupt niciodată de locul unde au văzut lumina zilei, nici de cercurile literare româneşti unde debutaseră. De exemplu, Tristan Tzara, întemeietorul dadaismului, trimitea prietenului său, Ion Vinea, colaborări la „Contimporanul" şi-l autoriza pe Saşa Pană să-i publice *Primele poeme* („unu", 1934), Fundoianu avea să ia interviuri scriitorilor francezi pentru revista „Integral", Voronca încerca să atragă atenţia auditorilor radiofonici francezi asupra liricii româneşti moderne ş.a.

Scriitorii evrei din România au contribuit, cu

https://biblioteca-digitala.ro

specificitatea dublei lor apartenenţe, la dezvoltarea literaturilor în care au creat. Prin spiritul lor critic şi inovator, totodată, trăsătură comună iudaismului, s-au împotrivit stagnării de care e pândită orice cultură. Prin coordonate româneşti intrate în plasma personalităţii lor, ei au adus literaturilor unde s-au implicat calităţile acestei osmoze spirituale. Revelatoare sunt, în acest sens, impresiile lui Nicolae Iorga, aflate în cartea *O viaţă de om aşa cum a fost*, în capitolul dedicat vizitei în S.U.A., descriind întâlnirea cu evrei originari din România, la Chicago, el scrie: „Evreii m-au luat prin surprindere. Bogaţi şi săraci,ei pomeneau ţara, se informau de dânsa şi unii aveau situaţii universitare care le dădeau autoritatea trebuitoare la aceasta. Se apropiau de românii de sânge, îi ajutau cu bani, în condiţii pe care nu le-ar fi găsit aiurea, şi aceştia nu le arătau prin nimic un dispreţ care n-ar fi fost meritat. Foştii soldaţi luau poziţie în faţa drapelului şi la sunetele unui imn care avea răsunet în sufletele lor".

Să ne gândim numai la ce a reprezentat pentru promovarea culturii româneşti în lume un **Moses Gaster** (1856-1939), unul dintre cei mai redutabili savanţi ai vremii sale, unul dintre cei mai buni cunoscători ai spiritualităţii româneşti exprimate prin carte, care, şi după expulzarea sa din România (1884), a continuat să se ocupe de problemele literaturii vechi şi ale ştiinţei româneşti!

Ce altă expresie mai palpabilă a dublei apartenenţe spirituale, iudaică şi română, găsim decât în activitatea Asociaţiei israeliene a scriitorilor evrei originari din România, prin unele din cărţile membrilor săi, apărute în româneşte! (Din păcate, *Dicţionar neconvenţional al scriitorilor evrei de limbă română*, redactat de Al. Mirodan, nu depăşeşte litera C).

Creaţia de expresie idiş a scriitorilor evrei din România reflectă, de asemenea, influenţa mediului în care s-au dezvoltat aceste personalităţi. Iaşul e laitmotivic în poezia lui Manger, Groper ş.a. În tezaurul de cuvinte ale idişului s-au încrustat adânc împrumuturi din limbile vorbite de evreii din ţările respective. În *Cronica Ţării Româneşti* (Iaşi, 1871) şi în *Istoria României cu privire la evrei* (Lemberg, 1873), istoricul Iacob Psantir semnalează faptul că, dintre toate idiomurile romanice, limba română a furnizat contingentul cel mai însemnat de împrumuturi idişului vorbit aici.

Contribuţia masivă a scriitorilor evrei din România la sporirea traducerilor din literatura universală în literatura română este încă o expresie a nevoii de lansare a unor punţi între diferite civilizaţii, modalităţi de gândire şi sensibilitate ale popoarelor, o altă faţetă, poate, a universalismului, faţă de care iudaismul este deosebit de receptiv, ca şi faţă de spiritul de conciliere, pasiunea pentru cultură, pacifism.

Capitolul consacrat implicării scriitorilor evrei din România în literatura universală reprezintă o ilustrare concretă a afirmaţiilor de mai sus.

Alfons Adania (1913-1979). Traduceri: din opera lui Shaw, O'Neill, Miller ş.a. (Al. Mirodan, *Dicţionar neconvenţional al scriitorilor evrei de limbă română*, Ed. Minimum, Tel Aviv, p. 21-24).

Felix Aderca (1891-1962). Traduceri: H. Barbusse - *Focul*, Ed. Brănişteanu, 1921; Jacques de Lacretelle - *Silberman*, Ed. Ancora, 1923; Friederich Torberg - *Bacalaureatul elevului Gerber*, Ed. Eminescu, 1931; Vicki Baum - *Grand Hotel*, Ed. Socec, 1933; Axel Munthe - *Cartea de la San Michele*, Ed. Cultura Poporului, 1934 (S. Podoleanu, Antologia *60 de scriitori români de origine evreiască*, Ed. Slova, Buc., 1935, p. 2).

Ştefan Antim (1879-1944). Traduceri: H. Heine - *Nopţi florentine*, Biblioteca pentru toţi; H. Heine - *Rabinul din Bacherach*, Biblioteca Eminescu (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 16).

Aharon Appelfeld (n. 1932). Născut la Cernăuţi, Bucovina. Deportat în Transnistria în timpul Holocaustului. În 1947, a făcut Alia. Scriitor de limbă ebraică. Tematica sa generală e Holocaustul, ilustrat alegoric, ca o prezenţă eternă în lume, unde evreul este cel urmărit, cel slab atacat de cel puternic. Este laureat al Premiului Statului Israel pentru literatură (1983); al Premiului Brenner (1973); al Premiului Bialik

https://biblioteca-digitala.ro

(1979); al Premiului Memorial (1982). Dintre romanele sale cele mai cunoscute, citãm: *Vârsta minunilor* (1978) - viaţa unui scriitor evreu în Austria antebelică, unde se instaura treptat o atmosferă antisemită; *Foc viu* (1983) - povestea unui băiat scăpat de urgia Holocaustului, care se adaptează greu la viaţa de kibutz; *Eseuri la persoana întâi* (1979); *O sută de martori* (1980); *Badenheim, 1939* (1979) - o povestire dintr-o staţiune balneară, unde cei prezenţi ignoră ameninţarea Holocaustului (E. J., vol. III, p. 222-223; R.C.M., 548/1984 şi 587/1985).

Camillo Baciu (n. 1926). În 1969, s-a stabilit la Lyon (Franţa). A scos o revistă de umor negru, „Le Chronogonmoscopographe" (1970); a scris piesa *Pledoarie pentru Augustin* (1974); în acelaşi an, a făcut Alia. Printre lucrările apărute în franceză, se numără: *Asaf et Jonathan dans les Mers du Sud* (1980); *Petit guide pour language marxistoide* (1979); *Analyse d'une propagande*, curs pentru Universitatea din Nisa; *Bazele actoriei*, curs pentru Universitatea din Ramat Aviv (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 86-87).

H. M. Bady (1906-1985). A făcut Alia în 1969. A fost redactor la „Viaţa noastră". În 1985, i-a apărut o culegere de articole, intitulată *Din trecutul iudaismului român*, la Tel Aviv (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 88).

Camil Baltazar (1902-1977). Traduceri din creaţia lui Thomas Mann, Heinrich Mann, Erich Maria Remarque, Pearl Buck, Jacob Wassermann etc. (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 90-99).

Maria Banuş (n. 1914). Traduceri: din operele lui Rainer Maria Rilke, Shakespeare, Puşkin, Nazim Hikmet, Robert Browning, Pablo Neruda, Goethe, André Frenaud, Lars Gustafsson, August Strindberg, Lewis Caroll; şi din poezia israeliană - N. Alterman, David Rokeah, Amir Ghilboa, Yehuda Amihai, Moshe Dor ş.a. (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 99-111).

Israel Bar Avi (1915-1974). A făcut Alia în 1951. A iniţiat, la Tel Aviv, Cenaclul literar „Menora", unde a încurajat creaţia literară de limbă română (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 112-113).

Ion Barna (1927-1977). În 1972, a făcut Alia. Apoi devine profesor invitat al mai multor universităţi din S.U.A. Publică, în traducere engleză, *Eisenstein, A Critical Biography*, Indiana-London, 1974. (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 122-125).

Andrei Băleanu (n. 1931). Traduceri din operele lui Anouilh, Cehov, J. Gassner, Feydeau, A. Vampilov, V. Rasputin (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 129-130).

Marica Beligan (1934-?). Născută în Belgia, dintr-o veche familie de evrei sefarzi. Căsătorită cu Radu Beligan şi stabilită în România. În 1974, a scris romanul *Terre, ô, ma terre*, apoi *Et les nuages s'en vont vers l'Est* (povestiri ce se petrec în spaţiul românesc, dat fiind că tatăl autoarei se trăgea din Maramureş). Traduceri din lucrările dramatice ale lui Vercors şi Camus (în română); din versurile lui Zaharia Stancu şi Aurel Baranga (în franceză) (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 133-134).

Chaim Ben (n. 1918). În 1965, 1970 şi 1985, i-au apărut la Tel Aviv trei volume de schiţe, în limba română: *75 de comedii umane*, *Cu zăhărelu...*, *Alb-albastre şi destul de gri* (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 136-139).

Conrad Bercovici (1882-1961). Din copilărie (s-a născut la Galaţi), a plecat cu familia la New York. A publicat: *Dust of New York* (1919); *Ghitza* (1921); *Murdo* (1923); *Surging Winds* (1926); *Peasants* (1928); *Story of the Gypsies* (1928); *Exodus* (1947); în 1941, îşi publică autobiografia: *It's the Gypsy in Me* (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 150-151).

Isac Bercovici (1900-?). A făcut Alia în 1959. În 1974, i-a apărut la Tel Aviv volumul de eseuri *Incursiuni istorico-literare în iudaism*; în 1975 - un studiu în ebraică: *Pirkei Romania* (curente culturale şi politice în iudaismul românesc, 1918-1941) (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 150-152).

Leopold Bittman-Ruga (1906-?). A publicat la Tel Aviv volumele *Niciodată nu va fi tăcere* (1978), *Paradisul* (1982), ambele conţinând nuvele. Tema centrală e lupta împotriva fascismului (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 166-169).

Marcel Blecher (1909-1938). *Întâmplări din*

https://biblioteca-digitala.ro

irealitatea imediată, roman autobiografic, a fost tradus în franceză de Mariana Şora. Blecher a colaborat la câteva reviste literare franceze, cu pseudonimul Mihail Bera (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 180-193).

H. Bonciu (1893-1950), poet şi prozator. A tradus poezii din literaturile germană şi austriacă. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 147).

Lucian Boz (1908-?). În 1937, s-a autoexilat la Paris. Colaborează la „Excelsior" şi la „Dimanche Illustré". În 1951, se stabileşte în Australia. Colaborează la „Sydney Morning Herald" şi la „The Australian". În 1981, îi apare lucrarea de istorie literară *Anii literari '30*. Printre lucrările mai importante publicate la Sydney, se numără *Masca lui Eminescu* (1979); *Moartea abstractă şi alte nuvele* (1980); *O săptămână a poeziei* (1981) (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 211-216).

Ludovic Bruckstein (1920-?). Deportat, ca şi Elie Wiesel, în lagăre ale morţii, în timpul ocupaţiei horthyste a nordului Transilvaniei. Este şi el stăpânit de trauma Holocaustului în toată creaţia sa literară. A făcut Alia în 1972. Dintre cărţile apărute în Israel, menţionăm *Păpuşa de cârpă* (1973) (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 244-250).

Horia Carp (1869-?). Traduceri: H. Graetz - *Istoria evreilor*, Ed. Samitca, Craiova, 1903; Th. Herzl - *Ţară veche-nouă*, Librăria nouă, 1918; I. L. Peretz - *Fachirul*, Ed. Munca, 1916; Şalom Alehem - *Mi-e dor de acasă*, Ed. Lumea nouă, 1920 (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 155).

Iosif Cassian Mătăsaru (1896-1982). Traduceri: din literatura germană - *Nuvela romantică germană* (1968); din literatura americană - *Poezie americană* (1977) (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 296-297).

Nina Cassian (n. 1924). Traduceri: din creaţia lui Shakespeare, Moliere, Brecht, Maiakovski, Iannis Ritsos, Paul Celan. Cărţi publicate în străinătate (în prezent, trăieşte în S.U.A.): *Inverno* (Roma, 1960); *Blue Apple* (New York, 1981); *Lady of Miracles* (Berkeley, 1983) (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 297-314).

Sorina Cassvan (1894-?). Traduceri din opera lui Zweig, Jules Verne, Gorki, Zola, Kellermann etc. A editat la Paris o antologie de literatură română (cu prefaţa de Anne de Noailles) (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 314-315).

Vera Călin (n. 1921). A tradus *Orlando*, de Virginia Woolf. S-a stabilit în S.U.A., unde a scris *The Epidemic - Symbol Motif, Pattern in 20th Century Literature and Political Writing*, lucrare de estetică şi teorie literară rămasă în manuscris (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 320-325).

Ion Călugăru (1902-1956). A tradus *Visul unui om ridicul*, de Dostoievski. (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 327-339).

Shaul Carmel (n. 1937). A făcut Alia în 1965. Dintre lucrările (versuri şi proză) apărute la Tel Aviv, citäm: *Jurnal de front* (1967); *Florile nisipului* (1968); *Cu mâna pe inimă* (1977); *Războiul sărmanilor* (1981). (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 285-289).

Paul Celan (1920-1970). Născut la Cernăuţi, Bucovina. Părinţii i-au fost deportaţi şi ucişi într-un lagăr nazist, dincolo de Bug. După război şi o şedere de doi ani la Bucureşti (1945-1947), pleacă la Paris, unde, în 1938, absolvise filologia. Poet de expresie germană, Paul Celan a creat o operă plină de luciditate, constituindu-se într-un aspru rechizitoriu împotriva nazismului şi, în general, împotriva oricărei forme de barbarie a însângeratului nostru veac. A debutat editorial cu volumul *Nisipul din urne*, apărut la Viena. Dintre cărţile de poezie publicate în fosta Germanie federală, menţionăm: *Mac şi memorie* (1952); *Din prag în prag* (1956); *Plasa cuvintelor* (1956); *Trandafirul nimănui* (1964); *Meandrele răsuflării* (1967); *Fadensonnen* (intraductibil, 1968). Este laureat al Marelui Premiu de literatură al oraşului Bremen (1958), al Premiului „Georg Büchner" (1960), al Marelui Premiu al Landului Renania de Nord - Westfalia. „Paul Celan - nota prietenul său, scriitorul Petre Solomon - a fost un poet ***european*** în înţelesul cel mai larg al cuvântului. Poezia lui e, firește, o poezie ***germană***, iar locul lui Celan în istoria literaturii germane postbelice este dintre cele mai eminente. Dar este, în acelaşi timp, opera unui ***evreu***, care a trăit în ***România*** şi în ***Franţa***, şi care a rămas, pe

https://biblioteca-digitala.ro

plan superior, credincios fiecăreia dintre ele". (R.C.M., 597/1986, 229/1971, 223/1970).

Idov Cohen (1909-?). A făcut Alia în 1939. Editează „Muncitorul sionist", „Hazman"; e redactor la „Maariv". În 1978, publică la Tel Aviv un volum de proze „iudeo-moldoveneşti" în ivrit, *Uitate şi adunate*. (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 360-365).

Filip Cohn (1907-1983). A făcut Alia în 1961. Dintre lucrările apărute la Tel Aviv, menţionăm: *Furtuna* (1966); *Ancheta* (1967); *Întâlnire* (1970). (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 365-369).

Vladimir Colin (1921-?). Traduceri: din literatura lui Jules Verne, Maiakovski, Béranger, Gide. (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 372-376).

Sebastian Costin (n. 1939). A făcut Alia în 1973. A lucrat la „Viaţa noastră", „Revista mea", „Facla". A publicat două cărţi cu traduceri din poezia ebraică: *Sunete ebraice* (1975); *La marginea cerului* (1981). (*Dicţ. neconvenţional...*, p. 414-423).

I. A. L. Diamond (Dominic Itek) (1920-?), scenarist de film american. Născut la Ungheni, România. S-a stabilit cu familia la New York. A scris patru musical-uri pentru studiourile Paramount de la Hollywood. A colaborat cu Billy Wilder la filmele „Some Like it Hot" (1959); „The Apartment" (1960); „One, two, three" (1963) şi „Irma la Douce" (1963). (*E. J.*, vol. XVI, p. 510).

Emil Dorian (1893-1956). Traduceri: H. Heine - *Cartea cântecelor*, ed. a II-a, „Librăria nouă", 1912. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, 1935).

Carol Drimer (1890-1941). Născut la Herţa. A murit la Iaşi, în pogromul din 1941. În spiritul Haskalei, s-a ocupat intens de studiul literaturilor moderne ebraică, idiş, română, germană, franceză. A tradus din ebraică în română, din literaturile germană şi franceză în română şi din literatura română în germană. (R.C.M., 227/1970).

Leon Feraru (Otto Enselberg) (1887-1961), poet. Şi-a luat pseudonimul literar de la meseria tatălui său, fierar. După ce s-a autoexilat în S.U.A., în 1913, a continuat să scrie versuri în limba română despre dragostea şi destinul femeilor sărmane. Printre lucrările sale notabile se includ: *Maghernița veche şi alte versuri din anii tineri* (1926) şi *The Development of Romanian Poetry* (1929). (*E. J.*, vol. IV, p. 378).

Beniamin Fundoianu (Fondane) (1898-1944). S-a autoexilat la Paris în 1923. A debutat în literatura franceză în revista „Discontinuités", I, 1928 p. 8, cu poemul *Le regard de l'absent* (*Privirea absentului*). Întâlnirea cu filosoful existenţialist L. Şestov şi importanţa ei pentru evoluţia gândirii lui Fundoianu sunt consemnate în lucrarea rămasă în manuscris *Sur les rives d'Illyssus* (*Pe malurile Ilisului*). În 1928, publică *Trois scénarios: ciné-poèmes*, la Bruxelles, Ed. „Esprit nouveau", lucrare dedicată cumnatului său, Armand Pascal. În 1931, înfiinţează, în colaborare cu Victoria Ocampo, jurnalul „Sur", care apare la Buenos Aires. În 1933, publică, la Bruxelles, în „Cahiers du journal des poetes", impresii de călătorie din America de Sud, jurnal psihologic al zbuciumului exilatului, intitulat *Ulysse*. Tot în 1933, apare *Rimbaud le voyou*, la Paris, în Ed. „Denoël et Steele". În 1936, aceeaşi editură îi publică un volum de eseuri consacrate lui Nietzsche, Heidegger, Kierkegaard, Freud, Pfändar, intitulat *La conscience malheureuse*. În 1937, la Bruxelles, în Ed. „Cahiers du journal des poètes" apare volumul de poezii (în franceză) *Titanic*, constituindu-se într-un protest împotriva asupririi popoarelor, împotriva dictaturii. În 1938, Ed. „Denoël et Steele" îi publică o lucrare de teoria artei, *Faux traité d'esthétique*. O lucrare de istorie literară îi apare postum, în Ed. Pierre Seghers, *Baudelaire et le dimanche de l'histoire* (1947). Tot postum, sub îngrijirea lui Claude Sernet şi Gaston Puel, apare în Ed. „La fenêtre ardente", volumul de poezii *L'Exode*, având subtitlul *Super flumina Babylonis*, un cânt epopeic al poporului evreu, gândit ca un poem dramatic pe mai multe voci. În antologia de poezie contemporană *Cinq poètes assassinés*, apărută în 1947 la „Editions de Minuit", este inclus şi Fondane (Fundoianu), cu versuri postume. („Revue philosophique de la France et de

https://biblioteca-digitala.ro

l'Étranger", CXXVI, 1938, p. 13-50; „Cahiers du Sud", XXVI, p. 178-200, 1947; „Mercure de France", MCCVIII, 1964, p. 179-212).

Enric Furtună (1891-1965). Traduceri din germană: Goethe, Heine, A. von Chamisso; din ebraică: Haim Nachman Bialik, David Simoni; din idiş: Iţik Manger, Iacob Groper, Berl Şnalbl, Halpern Leivick. (R.C.M., 463/1980).

Moses Gaster (1856-1939). În iulie 1877, şi-a susţinut teza de doctorat la Universitatea din Leipzig, având ca subiect *Die Gutturale tenuis*, apărută apoi în revista „Zeitschrift für Romanische Philologie". În toamna anului 1885, a fost expulzat din ţară; a devenit profesor la Universitatea din Oxford (Marea Britanie). A publicat o serie de lucrări ştiinţifice în limbile germană şi engleză. O selecţie din eseurile acestui mare cărturar - rabin, filolog, folclorist, lider sionist - a apărut sub titlul *Studies and Texts in Folklore. Magic, Medieval Romance, Hebrew Apocryphe* (3 vol., 1925-1928). (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 125; *E. J.*, vol. VII, p. 332-333).

Lucien Goldmann (1913-1970), scriitor şi filosof. Născut la Bucureşti, s-a stabilit la Paris, unde a devenit director de studii la Şcoala Practică de Înalte Studii, în 1958. Opera sa principală, *Le Dieu caché* (1955), pune în discuţie o viziune tragică asupra vieţii, pornind de la scrierile lui Pascal şi Racine. A scris, de asemenea, *Sciences humaines et philosophie* (1952); *Jean Racine dramaturge* (1956); *Recherches dialectiques* (1959) şi *Pour une sociologie du roman* (1964). (*E. J.*, vol. VII, p. 341).

Constantin Graur (1880-?). Traduceri: *Moartea lui Olivier Bécaille*, Ed. „Adevărul", 1930. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 137).

Miron Grindea (1912-1995), editorul şi redactorul magazinului literar anglo-francez „Adam". S-a născut în România. Plecat din ţară, în 1939, din cauza ascensiunii mişcării legionare şi a declanşării persecuţiilor rasiale, s-a stabilit la Londra. Când, în 1977, i s-a acordat o distincţie pentru „servicii în domeniul literaturii", ziarul „Times" a apreciat că „*Adam* reprezintă cea mai remarcabilă performanţă a unui singur om". În paginile revistei au apărut lucrări inedite despre H. G. Wells, Thomas Mann, Jean Cocteau, André Gide, Jean Paul Sartre, Arthur Koestler ş.a., valoroase sinteze despre viaţa şi opera unor personalităţi ca Marcel Proust, Pablo Neruda, G. B. Shaw, T. S. Eliot ş.a. Revista „Adam" - punte între cultura românească şi cea universală - a consacrat numere speciale unor personalităţi de seamă ale culturii româneşti, ca Enescu, Brâncuşi, Fondane, Tzara. (R.C.M., 676/1976, 382/1977, 574/1984).

Sorana Gurian (1914-1956). Scriitoare şi ziaristă, născută la Komrat (Basarabia). În 1949, se stabileşte la Paris. În 1950, publică prima carte în limba franceză, *Les mailles du filet*, un jurnal al anilor 1947-1948, care, prin autenticitatea faptelor, se constituie într-un veritabil document politic. În 1952, a tradus primul ei roman (din română) - *Zilele nu se întorc niciodată* (*Les jours ne reviennent jamais*). În 1953, scrie romanul *Les amours impitoyables*, având ca temă scena politică a României dinaintea celui de-al doilea război mondial. *Récit d'un combat* (1956) este un alt roman autobiografic privind lupta disperată a autoarei pentru a se vindeca de o maladie incurabilă, roman plin de sete de viaţă, de curaj şi de recunoştinţă pentru ajutorul dat de prieteni. (*E. J.*, vol. VII, p. 981).

Filip Horovitz (1894-?). Traduceri: Leonid Leonow - *Hoţul*, Ed. „Cugetarea", 1930. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 149).

Isidore Isou (1925-?), poet. S-a autoexilat din România, stabilindu-se în Franţa. A scris poezie şi a creat ***letrismul***, o teorie literară care recomanda dislocarea cuvântului şi întoarcerea la litera originară. În aceasta criticii au văzut un ecou subconştient al Cabalei. În eseul său, intitulat *L'agrégation d'un Nom et d'un Messie* (1947), Isou a prevăzut pesimist un al doilea Auschwitz, care va înghiţi evreimea supravieţuitoare. (*E. J.*, vol. VII, p. 1035).

Iţic Kara (n. 1906). A debutat în 1929, cu o schiţă, *Der Kantşik*, într-o revistă de limbă idiş din Cernăuţi. A fost recenzent şi eseist la „Cernoviţer bleter". În 1934, a fost coautor al unei antologii de poezie evreiască modernă. Dintre lucrările sale, menţionăm: *A moldeviş ingl* (*Un*

https://biblioteca-digitala.ro

băiat din Moldova - 1976); *Junger iurn un... venigher iunghe* (*Ani tineri şi... mai puţin tineri* - 1980); *Doires arum die Karpatn* (*Generaţii din jurul Carpaţilor*) şi un studiu istoric apărut în 1976, la Institutul „YIVO", din New York, *Mărturii din veacuri. Din istoria evreilor din România*. (R.C.M., 492/1981, 612/1986).

Samson Lazar (1892-1968). A tradus lucrări de Ber Borochov, apoi a făcut Alia, în 1957. În Israel, a publicat versuri pe teme israeliene eroice şi proză despre viaţa evreiască din România, ca *Zavera* (1964) şi *Neguri* (1967). (*E. J.*, XIV, p. 379).

Isac Iacovitz Ludo (1894-?). Traduceri: Şalom Alehem - *Gimnaziu*, Ed. „Mântuirea", 1921; Şalom Alehem - *Menahem Mendel*, Ed. „Slova-Hasefer", 1924; S. An-Sky - *Dibuk*, Ed. „Brănişteanu", 1927; Israel Zangwill - *Regele Şnorerilor*, Ed. „Adam", 1934. (S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 180).

Iţic Manger (1901-1969). Poet şi prozator de limba idiş. S-a născut în România. A peregrinat prin Varşovia, Paris, Marsilia, Tunis, Alger, Liverpool, Londra. Dintre cărţile cele mai cunoscute, citãm: *Stelele pe acoperiş* (1929); *Norii pe acoperiş* (1942); *Lanterna în vânt*, trei volume de poeme biblice; *Oamenii cântă*; *Velvl Zbarjer scrie*; *Persoane modeste*; *Cartea Paradisului* (1947); *Holtzmah*; *Nute, fiul coritorului, cântă*; *Meghila*; *Amurg în oglindă*; *Stele şi pulbèri*. Poeme ale lui Manger au fost traduse postum în spaniolă, sub îngrijirea lui Simha Şneh (volumul a apărut la Buenos Aires); în *Antologia literaturii universale*, editată de U.N.E.S.C.O., literatura idiş e reprezentată prin Manger; sub îngrijirea lui Leizer Podratcik, a apărut un volum antologic de Manger în Israel; Zew Szeps a tradus poezii de Manger în polonă. (R.C.M., 382/1977, 384/1977, 395/1977).

Barbu Nemţeanu (1887-1919). Este bine cunoscută activitatea sa de traducător din operele lui Victor Hugo, Baudelaire, Oscar Wilde, Lessing, Heine. A tradus, de asemenea, din literatura idiş (poezii de Eliezer Steinbarg şi Iacob Groper). Citãm câteva titluri: H. Heine - *Melodii ebraice*, Ed. „Lumea evree", 1919; H. C. Andersen - *Grădina Raiului*, „Biblioteca pentru toţi"; M. Bernstein - *Cheia de aur*, „Biblioteca pentru toţi"; Paul Heyse - *Mireasa lui Christ*, „Biblioteca pentru toţi"; L. Tolstoi - *După bal*, „Biblioteca Lumen". (*E. J.*, vol. XII, p. 948; S. Podoleanu, *60 de scriitori...*, p. 198).

Veronica Porumbacu (1921-1977). A tradus din lirica lumii, de la Alberti la Emily Dickinson şi Else Lasker-Schüler, de la Attila la poeţi israelieni. (R.C.M., 387/1977).

Eugen Relgis (1895-1987). În 1947, s-a autoexilat din România. A rămas la Paris până a obţinut viza de intrare în Uruguay. Între 1948 şi 1968, a publicat 40 de cărţi şi broşuri, 1 700 de articole, note, însemnări, în reviste din America Latină şi Europa. A ţinut cursuri la Facultatea de Ştiinţe Umanistice din Montevideo, în oraşe din Argentina (La Plata, Rosario, Buenos Aires) şi din Brazilia (Rio de Janeiro). În 1962, este trimis de Universitatea din Montevideo să facă cercetări în domeniul ştiinţelor umanistice în Europa şi Israel. A vizitat, cu acest prilej, Italia şi Elveţia. Lucrările sale, manuscrisele şi corespondenţa se află la Arhivele Universităţii Ebraice din Ierusalim, la Institutul Internaţional de Ştiinţe Sociale de la Amsterdam şi în alte biblioteci universitare din Europa şi America Latină. Din bibliografia creaţiei lui Eugen Relgis în spaniolă, citãm: *Diario de otoño*, *Miron el sordo* (cu o prefaţă de Stefan Zweig), *La amistad es de Mirón*, *Melodia del silencio* (poeme), *El triunfo del No Ser*, *Sol naciente*, *Senda en espiral*, *Doce Capitales*, *Romain Rolland* (biografie), *Stefan Zweig*, *Cazador de almas* (biografie), *Los ultimos años de Stefan Zweig en Sudamérica*, *Profetas y poetas* (eseuri), *El Humanitarismo*, *Cosmotopolis*, *Arbores de la Libertad*, *La literatura, el Arte y la Guerra*, *Perspectivas Culturales en Sudamérica*, *El hombre libre frente a la barbarie totalitario*, *De mi Calendario*, *Hoias de mi Calendario*, *De mes peregrinationes europeas*, *Bulgaria desconocida*, *Freud, freudismo y los verdades sociales*, *George Nicolai, un sabio y un hombre del porvenir*, *Individualismo*, *Estética y Humanitarismo*, *Humanitarismo y Eugenesia*, *Los Principios Humanitaristas* (prefaţă de Albert

https://biblioteca-digitala.ro

Einstein), *Tres conferencias*, *La International Pacifisto*.

Eugen Relgis a accentuat, în calitate de inspirator şi animator al doctrinei umanitariste şi pacifiste, care reprezintă tema centrală a lucrărilor sale, faptul că iudaismul este cuprins de umanitarismul modern ca „o flacără într-un glob de cristal", metaforă a elementelor spirituale şi morale ale iudaismului, calităţi în jurul cărora s-a derulat o istorie însângerată de cumplitele tragedii ale poporului evreu, integrat în cultura şi civilizaţia umană. („Paideia", febr. 1987, p. 5-6, art. *Nuestro Homenaje a Eugen Relgis*; R.C.M., 634/1987).

Silviu Reiner (1921-?). Născut în România. În prezent - stabilit în Franţa. Până acum i-au apărut 14 romane pe teme ale contemporaneităţii, printre care o biografie a lui André Citroën, una a Evei Peron, a treia a actriţei Marilyn Monroe. (R.C.M., 197/1968).

Mayer Rudich (1913-?). Poet şi publicist. Născut la Buzău. A făcut Alia în 1959. În Israel, a lucrat ca redactor la „Viaţa noastră". În 1965, a publicat *Muntele amintirilor*, carte tradusă în ebraică în 1969, cuprinzând o selecţie de poeme scrise atât în România, cât şi în Israel. Cele din Diaspora au o tonalitate tristă, cele din Israel includ descrieri ale peisajului israelian şi bucuria ce-i inspiră acest peisaj. O secţiune aparte e străbătută de durerea şi revolta faţă de tragedia Holocaustului. (*E. J.*, XIV, p. 379).

C. Săteanu (1878-1948). Traduceri: proză: Merejkovski - *Scriitori ruşi*; dr. A. Koralnik - *Geniu şi caracter*; Emil Ludwig - romane; Herbert Eulenberg - *Siluete literare*; teatru: K. Wertenberg - *Actorii împăratului*; M. Gorki - *Azilul de noapte*; Albini - *Viaţa ca un teatru*; E. Cirikow - *Evreii*; R. Aurenheimer - *Patima cea mare*; din creaţia lui Şalom Alehem - *Staţia Baranovici* (1921); *Cartoforii* (1923); *Povestiri tragicomice* (1928); *Un şaizeci şi şase*; *O catastrofă comică*. (R.C.M., 322/1974).

David Sandu. Născut la Târgovişte. Deportat într-un lagăr nazist, între 1942 şi 1944. În 1947, a făcut Alia. Debut literar în revista „Itim", din Israel, editată de A. Şlonski. A tradus în ivrit o antologie de poezie românească. În 1985, i-a apărut la Tel Aviv un volum de poezie, în Ed. „Yeval", sub titlul tradus în engleză *Autumn's Colours* (*Culorile toamnei*), în ediţie bilingvă (ivrit / engleză). Volumul descrie culorile toamnei interioare a poetului, într-un stil lapidar, sugestiv. (R.C.M., 597/1986).

Alfred Margul Sperber. Traduceri în germană: *Luceafărul*, de Mihai Eminescu; *Mioriţa*; *Meşterul Manole*. Poet de limbă germană. Dintre volumele cele mai cunoscute, citâm: *Weg zur Licht*, *Weg im Licht*, marcând două etape ale zbuciumatului său destin literar: fierbinte compasiune şi militantism; notă simpatetică subiectivă şi robusteţe obiectivă, generată de aspra realitate. A tradus din poezia lui Heine, Hölderlin, Bialik. (R.C.M., 303/1973).

Lazăr Şăineanu (1859-1934). Filolog şi folclorist. A părăsit România în 1901, stabilindu-se la Paris, unde a predat folclor românesc la Şcoala de Înalte Studii de la Sorbona. În Franţa, a căpătat o considerabilă notorietate prin studiile sale despre argoul francez şi despre Rabelais. Dintre lucrările apărute în franceză, menţionăm: *L'Argot Ancien. 1455-1850* (1907); *Le Language Parisien en XIX-e Siècle* (1920); *La Langue de Rabelais* (1922-1923, două volume); *L'Influence et la Réputation de Rabelais* (1930). A colaborat la marea ediţie a operei lui Rabelais, sub conducerea lui Abel Lefranc (1912-1922). Opera sa majoră, asupra etimologiei franceze, este *Les Sources Indigènes de l'Étymologie Française* (1935). (*E. J.*, XIV, p. 658-659).

Roman Schoss (1884-?). Folclorist şi lingvist. A colaborat la zeci de publicaţii idiş din ţară şi străinătate. Traduceri din idiş în română: din opera lui Mendele Moiher Sforim, A. Goldfaden, I. Psantir, Rapaport Roman, Salomon Segall, V. Zbarjer (v. *Lexiconul pentru literatura, presa, filologia idiş*, de Zalman Reisen, Vilna), S. An-Ski, G. Horowitz, Şalom

https://biblioteca-digitala.ro

Aş. A tradus din română în idiş: I. L. Caragiale - *Năpasta*; Ronetti-Roman - *Manasse*; A. Dominic - *Sonata umbrelor*; Emil Nicolau - *Copiii nimănui*. (R.C.M., 262/1971).

Adolf Stern (1848-1931). Traduceri din română în germană din opera lui Vasile Alecsandri, Cezar Bolliac, Ioan Slavici. Fratele lui, **Leopold Stern**, a tradus din germană în română: Schiller - *Mănuşa*, *Lupta cu balaurul*. (R.C.M., 672/1983).

Iacob Sternberg. Poet de limba idiş şi regizor de teatru idiş. În 1971, a apărut sub semnătura sa o antologie de poeme, intitulată (în română) *În crugul anilor*. Poeziile sunt expresia efuziunilor lirice ale poetului cutreierat de bucurii şi angoase. (R.C.M., 418/1971).

Rodion Avram Steuerman (1872-1918). A participat la Războiul de Întregire a ţării (1916-1918). A tradus din opera lui Heine, Lenau, Hauptmann, Petöfi, Hugo, Proudhomme. (R.C.M., 262/1971).

Tristan Tzara (1896-1963). Înainte de primul război mondial, fondează la Zürich mişcarea *Dada* (literatură de avangardă). Până la apariţia suprarealismului, *Dada* a avut un rol revoluţionar în literatură şi artă, dislocând regulile limbajului şi logicii şi înnoind modalităţile de gândire şi sensibilitate artistică. În 1918, publică *Vingt-cinq poèmes*, iar în 1920 - *Cinéma, Calendrier du coeur abstrait*. În 1931, îi apare *L'Homme approximatif* (poeme aderând la suprarealism) şi un eseu de teorie a poeziei, *Sur la situation de la poésie*. Dintre lucrările sale notabile, mai citäm: *Où boivent les loups* (1932); *L'Antitête* (1933); *Le coeur à gaz* (1946); *La Fuite* (1947); *La Face intérieure* (1953); *Parler seul* (1950). (*E. J.*, XV, p. 1493-1494; R.C.M., 662/1989).

Ilarie Voronca (1903-1946). Născut la Brăila. La începutul deceniului '30, s-a autoexilat în Franţa. A colaborat la revistele „Nouvelles littéraires", „Cahiers du Sud" şi „Cahiers Juifs". Dintre volumele de poezie publicate în franceză, citäm: *Permis de séjour* (1933); *Ulysse dans la cité* (1933); *La joie est pour l'homme* (1936); *Beauté de ce monde* (1940); *Les témoins* (1942); *Souvenirs de la planète Terre* (1945), *Contre solitude* (1946). A fost un reprezentant de frunte al modernismului (futurism, dadaism, suprarealism). (*E. J.*, XVI, p. 224).

Aureliu Weiss (1893-1962). Născut în România. S-a stabilit la Paris după cel de-al doilea război mondial. Eseist şi istoric literar. Dintre lucrările cunoscute, menţionäm: *Le destin des grandes oeuvres dramatiques* (1960); *Le théâtre de Luigi Pirandello dans le mouvement dramatique contemporain* (1964); *Le monde théâtral de Michel de Ghelderode* (1966). (*E. J.*, XIV, p. 418).

Elie Wiesel (n. 1928). Născut la Sighet. După ce a fost deportat cu întreaga familie în mai multe lagăre ale morţii, fiind singurul supravieţuitor, a trăit la Paris câţiva ani, apoi s-a stabilit la New York. Primul său roman, scris în idiş, e tradus în franceză (cu o prefaţă de François Mauriac) şi în engleză. Titlul originar: *Un die Welt hot geschvighen* (Şi lumea a tăcut). Dintre cele mai cunoscute cărţi ale sale, citäm: *L'Aube* (1960); *Le Jour* (1961); *The Accident* (1962); *La ville de la chance* (1962); *Les portes de la forêt* (1964); *Les Juifs du silence* (1966); *Le Chant des morts* (1966); *Zalman ou la folie de Dieu* (1968); *Le mendiant de Jérusalem* (1968). Tema centrală e tragedia Holocaustului. Wiesel percepe realitatea prin prisma Talmudului, Cabalei, hasidismului. Este unul dintre puţinii scriitori evrei americani asumându-şi misiunea de a apropia de rădăcini intelectualitatea evreo-americană care s-a îndepărtat de ele. Este laureat al Premiului Nobel pentru pace pe 1986. (*E. J.*, XVI, p. 508; R.C.M., 610/1986).

Abraham Leib Zissu (1888-1956). A făcut Alia în 1956. Fiul său, **Theodor Zissu** (1916-1942), născut în România, a continuat activitatea literară a tatălui (începută în România). În 1946, a publicat în engleză *Neghev, district sudic al Palestinei* (*E. J.*, XVI, p. 719).

E. SUHOR

https://biblioteca-digitala.ro

7. IMAGOLOGIE: PERSONAJE EVREIEŞTI, ATITUDINI ÎN OPERELE UNOR SCRIITORI ROMÂNI

Scriitori din numeroase ţări ale lumii au simţit o atracţie deosebită faţă de mediul şi elementele carcateristice ale poporului evreu, din care şi-au făcut o reală sursă de inspiraţie. Şi în literatura, în cultura română evreul, cu specificul său, şi-a găsit reflectare atât în operele unor scriitori, cât şi în creaţia unor artişti plastici. Din întinsul lor univers artistic se desprind felul evreilor de a gândi, de a se manifesta, comportamentul în diferite ocazii, uliţa evreiască în complexitatea ei, toate reflectând şi caracteristici general valabile fiinţei umane inserate social („evreul aduce trăsături proprii tipologiei umane"). De aici şi observaţia că: „evreitatea nu-i opune pe evrei neevreilor, ci doar îi diferenţiază, sporind, astfel, contribuţia lor la dezvoltarea culturii mondiale". În optica scriitorilor români care şi-au făcut din scris stindardul apărării umanităţii, creatorii nu sunt angajaţi numai faţă de conştiinţa lor, ci şi faţă de destinul celor cu care vin în contact, indiferent de etnie, şi, în atitudinea lor nepărtinitoare, au recunoscut un adevăr: „La temelia României Mari rămâne şi piatra pe care am pus-o noi, evreii" („Curierul Israelit", 1918). Un număr însemnat de scriitori, de intelectuali moldoveni şi munteni au recunoscut şi propulsat cerinţa reală ca între români şi evrei să existe înţelegere, deoarece evreii s-au identificat, de veacuri, cu năzuinţele poporului român, au participat cu dăruire la marile şi crucialele evenimente ale istoriei (mişcarea revoluţionară de la 1848, Unirea din 1859 a Principatelor Române, Războiul pentru Neatârnare de la 1877, primul război mondial, 1916-1918, ce avea să aducă Marea Unire, crearea statului naţional unitar român etc.). Din rândul fruntaşilor paşoptişti, **Alecu Russo** (1819-1859) scria în „Steaua Dunării" din Iaşi: „Pentru fiii lui Israil mărturisim că este o faptă înţeleaptă a nu se apăsa...", cerând acordarea de drepturi cetăţeneşti depline evreilor pământeni. Marele istoric **Nicolae Iorga** (1871-1940) relata, în cartea memorialistică *O viaţă de om, aşa cum a fost*, că evreii din America pomeneau de România cu evlavie, cu lacrimi în ochi, îi ajutau pe români, iar „foştii soldaţi luau poziţie înaintea drapelului şi la sunetul unui imn care avea să răsune în sufletul lor".

Dacă uneori evreul a fost în literatura română „un obiect de ridiculizare, sau tip de anecdotă" (V. Alecsandri, Th. D. Speranţia, Ionel Teodoreanu), cu timpul, mulţi scriitori au recunoscut aspectele dramatice şi tragice ale vieţii evreilor, aportul, activităţile şi comportamentul lor în societatea românească şi valorile culturii iudaice. Începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, se remarcă o nouă orientare a scriitorilor români privind imaginea evreilor. Cunoscuta omenie românească o aflăm, mai ales, din operele marilor scriitori români, reprezentanţi ai etnicului şi eticului românesc, excelând în sondajul lucid al sufletului de evreu. Poporul evreu este raportat, mai ales, la relaţia om-Dumnezeu, la legătura sa cu Cartea, la dragostea faţă de Cetatea în care trăieşte, operele cu personaje evreieşti relevând aspiraţia spre înţelegere şi toleranţă, vizând ameliorarea destinului tuturor oamenilor, fără deosebire de etnie.

Din întinsul univers literar al multor scriitori români vom poposi doar asupra câtorva personalităţi din cultura românească, care au militat pentru comprehensiune reciprocă, împotriva antisemitismului, a prejudecăţilor rasiale, pronunţându-se categoric pentru înlăturarea graniţelor spirituale create artificial între cetăţenii aceleiaşi ţări. Vom spicui deci din mesajul acestor minţi luminate, care au adus omagiul lor poporului evreu şi, la rându-ne, îi omagiem pentru convingerile lor libere de prejudecăţi rasiale şi religioase. Ei au fost şi au rămas apărătorii întregii umanităţi, iar în creaţia acestora ne întâmpină buberiana relaţie „EU-TU-CELĂLALT"; „Celălalt" având un rol de umanizare asupra căruia gândirea iudaică insistă. Nimeni nu poate fi „eu" decât în relaţia cu „celălalt"; fără „celălalt" - subliniază filosoful contemporan Henri Wald, în studiul *Celălalt în*

https://biblioteca-digitala.ro

gândirea iudaică - se naşte posibilitatea degradării. Chiar dacă unii scriitori nu au avut disponibilitatea de a se manifesta pozitiv faţă de etnia evreiască, ei au fost sensibili la înfăptuirile culturii evreieşti, la capacitatea poporului care a dat umanităţii monoteismul, Biblia şi din a cărui creaţie a apărut creştinismul; ei au avut prieteni evrei şi au întreţinut relaţii cu aceştia.

Astfel, chiar dacă **Vasile Alecsandri** (1821-1890), poet, prozator şi dramaturg de seamă, a avut în opera sa accente antisemite, el a purtat o corespondenţă cordială cu unii traducători evrei. Din creaţia bardului de la Mircesti avem traduceri în idiş şi ebraică, fapt care demonstrează aprecierea de către intelectualii evrei a valorilor culturii româneşti: *Cântecul gintei latine* - tradus în idiş de Aizic Taubes, în ebraică de M. S. Rabener; *Peneş Curcanul* - de Charles Eighes. Traduceri din creaţia lui V. Alecsandri au mai fost făcute de A. Flachs, iar Salomon Segall a introdus în *Antologia* sa un număr de poezii şi drama *Ovidiu*, în traducerea lui Adolf Stern. Scriitorul post-eminescian, cu opiniile sale controversate, **Al. Vlahuţă** (1858-1919) a inclus în *Durerile lumii* poezia *Sabathai - Reb Benaia* şi - cum arată publicistul erudit Carol Drimer - a studiat *Istoria evreilor* a lui Ernest Renan, făcând minuţioase însemnări pe pagini. Romanul *Dan*, încercare de frescă socială, aduce în mijlocul acţiunii pe Albert Lambrino, care face referiri la filosoful evreu Ferdinand Lassalle. În *File rupte* găsim reflectat mediul evreiesc din Mihăileni.

Mai amintim romanul *Ovreiul*, de **Victor Crăsescu Basarabeanu**, *Pribegi în Ţara Sfântă*, de **Dumitru C. Moruzzi**, *Jucătorul de cărţi*, de **Haralambie G. Lecca**, schiţa *Evreul*, de **Traian Demetrescu**.

Alţi scriitori, fără a include în operele lor personaje evreieşti, şi-au exprimat interesul faţă de istoria învolburată a poporului evreu, admiraţia pentru paginile ei eroice, de mare concentrare spirituală. Astfel, poetul legendelor istorice **Dimitrie Bolintineanu** (1819, 1825, ?-1872) a tălmăcit elegia lui Iehuda Halevi - după versiunea franceză a orientalistului Salomon Munk -, a adaptat în româneşte *Sidonia*: „Ai uitat tu, o, Sion, pe fiii tăi exilaţi pe faţa pământului?". Şi mulţi alţi scriitori români ar putea fi menţionaţi în această ordine de idei.

Ne vom referi, selectiv, doar la acei scriitori care nu numai că au întreţinut legături prieteneşti cu oameni de cultură evrei (muzicieni, anticari, librari, editori ş.a.), dar au reprezentat, în opere variate, eroi provenind din mediul evreiesc, militând pentru idealurile generoase ale omenirii. Din această mare familie de spirite ne oprim la **Mihail Sadoveanu** (1880-1961), care, în nuvele, povestiri, romane, evocând fie locul său de naştere (Paşcani), fie cel în care a copilărit şi trăit (Fălticeni), în care şi-a desfăşurat activitatea scriitoricească, a închinat vibrante pagini şi mediului evreiesc. Evreii târgului, colegii de şcoală evrei, prietenii, scriitorii de mai târziu (cel care va deveni apreciatul Enric Furtună), sunt prezenţi în *Primele amintiri, Paştile blajinilor, Orbul, Isac Zodarul, Ianel sau scene din războiul din Galiţia, Lisaveta, Fantazii răsăritene, Oameni din Lună* ş.a., scriitorul reconstituind destine şi fundalul social istoric. Una dintre cele mai puternice şi impresionante povestiri rămâne, însă, *Haia Sanis*, considerată de Gala Galaction „un document uman în favoarea evreilor", impresionantă contribuţie la lupta împotriva intoleranţei. În târgul evreiesc Fălticeni se derulează acţiunea: „un popor sărac [îşi]... duce încovoiat necazurile, îşi vorbeşte netulburat jargonul şi se închină Dumnezeului său". Se succed pagini pline de înţelegere faţă de datinile evreieşti, de sărbătorirea Şabatului: „Se aprind lumânări, stăpânul familiei, la masa curată, îşi începe ruga, după o săptămână de necaz, de hrană proastă, pe apucate...". Dar nu numai în genul scurt preocuparea sa pentru evrei este evidentă. Proza sa, de inspiraţie istorică, confirmă, prin mijloacele expresivei sale arte literare, atât vechimea evreilor pe aceste meleaguri, cât şi contribuţia lor substanţială la dezvoltarea socială şi culturală a ţării, a Cetăţii în care vieţuiau. Atitudinea scriitorului faţă de obţinerea drepturilor cetăţeneşti ale evreilor, care este aceea a unui

https://biblioteca-digitala.ro

democrat („este firesc ca evreii pământeni, care şi-au făcut datoria faţă de ţară, să fie consideraţi cetăţeni, cu toate drepturile, ai României") se reflectă cu fidelitate în atmosfera epicii sale. Romanul istoric *Nicoară Potcoavă* ne vorbeşte de Cubiş Lubiş, Filosof. Leibuca Leizer este unul dintre evreii participanţi la Războiul pentru Independenţă, cetăţean împământenit (*Bulboana lui Vălinaş*). Solidaritatea cu evreii hărţuiţi de furia legionară, în 1940, este de reţinut în romanul *Păuna Mică*. Cel care a afirmat, cu tărie, „n-am cunoscut ura, ci numai dragostea", Mihail Sadoveanu, nu numai că a tradus - ajutat de Wider - *Cartea lui Ruth*, a tălmăcit *Cartea Facerii*, cu ajutorul prietenului său Moses Duff, filolog şi cărturar (Levi Tof din *Paştile blajinilor*), ci tot el avea să-şi rostească părerea că Biblia, „piatra de încercare a oricărui scriitor", trebuie să fie distribuită gratuit. Sadoveanu a compus şi opt Psalmi originali. Constantin Mitu, unul dintre apropiaţii maestrului, semnala faptul că Sadoveanu a tradus *Psalmii lui David*, slujindu-se direct de versiunea ebraică. Traducerea a fost elogiată de poetul ieşean George Lesnea, în 1939. (Dar primul mare poet român care a transpus în româneşte *Psalmii*, unul din marile monumente literare ale umanităţii, a fost **mitropolitul Moldovei, Dosoftei** [1624-1693], în anul 1671). În *Viaţa lui Ştefan cel Mare*, Sadoveanu pomeneşte de Moisa, filosof din Moldova, de Akiba, rabin la Solnut ş.a. Scriitorul şi-a asumat răspunderea de a da viaţă acestor personaje, uneori stranii, dar totdeauna complexe, mesajului acestui popor cu dragoste faţă de Dumnezeu, cu respect faţă de Decalog şi cu dăruire faţă de semeni şi faţă de Cetate.

Sura, Mochi, Acă, Iosub Orbul, Calman Isac Zodarul, Cubiş Lubiş Filosof, Haia Sanis, Hinic - „bun matematician" -, Luzer, prietenul său cel mai bun, Solomon Avrămicu, Eva Goldman, Iosif Lozner, Mutu Podgoreanu, Aron şi David Focşăneanu - foşti colegi de şcoală -, Iosub Aron, „acel înţelept al lui Israel" şi fiul său Ziedel Aron, pasionat de folclor, ciznarul din Iaşi, victimă a pogromului din 1941, hangii, croitori, cârciumari, medici, filosofi, visători, scriitori, arendaşi, bancheri, oameni din mai toate straturile sociale, acei umili păstrători ai vechilor tradiţii - sunt reflectaţi veridic în opera sadoveniană. În *Fraţii Jderi* aflăm de medicul evreu care l-a îngrijit pe domnitorul Ştefan cel Mare. Momentele acestea au fost înscrise şi de **Barbu Delavrancea** (1858-1918), în *Apus de soare*, poem dramatic închinat Moldovei şi virtuţilor poporului român. Doctorul Şmil evocă un personaj real de la curtea lui Ştefan cel Mare, căruia - în această piesă - domnitorul îi spunea „bunul meu prieten".

Autenticele culturi au nevoie de spirite care să răspundă chemărilor umaniste. La fel cu Sadoveanu, **Gala Galaction** (1879-1961), teolog şi scriitor, traducător de seamă al Bibliei, a fost un spirit progresist şi umanist, mare iubitor de oameni. Ataşat sincer de „Poporul Cărţii", părintele Gala Galaction, prieten al evreilor, a recunoscut în Israel capacitatea, dar şi drepturile poporului evreu. A publicat în reviste evreieşti („Înfrăţirea", „Egalitatea", „Mântuirea", „Lumea evree", „Hasmonaea", „Adam", „Curierul Israelit", „Ştiri din lumea evreiască" ş.a.), a scris cu admiraţie, judicios despre scriitori, publicişti, oameni de artă evrei. Şi-a realizat marea dorinţă de a vizita „Oraşul fără pereche" (1926) - Ierusalimul - şi, în virtutea principiilor sale umanitare, a salutat „Declaraţia Balfour" (1918), Hotărârea de la San Remo, din 1920, privind recunoaşterea Ţării Sfinte ca patrie eternă a poporului evreu, precum şi dreptul la Alia. Prieten al Sionului, el a scris, cu admiraţie, despre Th. Herzl, profetul reîntoarcerii evreilor la Sion. Şi asta pentru că - spunea cu adâncă convingere Gala Galaction - „Israel şi destinele lui excepţionale cuprind atâta loc şi au atâta însemnătate în viaţa mea sufletească".

A făcut parte, alături de C. I. Parhon, I. Cantacuzino, C. Rădulescu-Motru, I. Niemirower, Tudor Arghezi ş.a., din Asociaţia Prietenilor Universităţii Ebraice din Ierusalim, Pro-Israel fiind crezul marelui tribun. Opera sa vastă, din care, din motivele amintite, spicuim doar, a înscris

https://biblioteca-digitala.ro

cu finețe și corectitudine personaje evreiești, pe care le-a întâlnit cândva sau care au prins chip din amintiri, din imaginația sa. Cu respectul față de orice religie, credință, acest scrutător al sufletului uman a conturat, în primul său roman, *Roxana*, figura bancherului evreu Simon și a fiicei sale Debora - inteligentă și fermecătoare fiică a Israelului. Romanul, simbol al apropierii, prieteniei și conlucrării între evrei și creștini, face parte dintr-o trilogie (*Roxana, Debora, Ostrovul Patmos*). În cel mai bun roman al său - cum a fost considerat de G. Călinescu -, *Papucii lui Mahmud*, Gala Galaction acordă o atenție specială meșteșugarilor evrei. Reconstituind figura lui Marcu Goldstein, „curelar, reparator de hamuri", el aduce în prim plan ideea sa de-o viață, frăția între popoare - român-turc, mahomedan-evreu. „Sunt un prieten al evreilor și evreii de treabă au găsit în mine totdeauna un prieten..." - idee prezentă și în *Moș Iosif Hainich*, povestea unui melamed evreu, o dramă existențială în care avea să vadă menirea sa. Un alt personaj memorabil este Oișic, din *Povestea lui Oișie* (apărută în „Mântuirea"), un evreu sărac dintr-un târg moldovenesc, cu „un nenoroc statornic", având „semnificația de prototip și simbol" (Gh. Cunescu). Această „flacără într-o sutană" - cum era considerat Gala Galaction - avea să amintească, cu adâncă durere, despre acel an 1941, când „vaietele și plânsul lui Israel" i-au „sfâșiat inima". Același misionar creștin, Gala Galaction, nu s-a sfiit ca, în timpul regimului antonescian, să se afle în mijlocul evreilor care efectuau munca obligatorie, alinându-i cu înțelepciune și bunătate, pentru a le ridica moralul și a le insufla speranța într-un viitor demn, fericit. Ca o recunoaștere a meritelor sale, o piațetă din centrul Ierusalimului poartă astăzi numele marelui cărturar Gala Galaction. Recunoștință binemeritată celui „care a evocat destinul poporului lui Israel după tragicele experiențe și întâmplări din anii războiului, cu hecatombele de jertfe de oameni, cele șase milioane ale sinistrului Holocaust...".

Inspirându-se din Biblie, studiind-o cu creionul în mână, **Tudor Arghezi** (1880-1967) a nutrit față de poporul evreu o caldă simpatie. El a reluat în poeziile sale, ca și Blaga, pateticul Psalm „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?". A colaborat la publicații evreiești cu articole despre scriitori, pictori, actori, dramaturgi evrei, personalități de seamă din zbuciumata istorie a poporului evreu. Cu zece ani înaintea lui Gala Galaction, această „orgă uriașă" (F. Aderca), care a fost marele Arghezi, a scris pagini pline de sensibilitate despre Th. Herzl, care „a visat Statul Evreiesc într-un timp când toate civilizațiile se desvățaseră de amintirea unui fost vechi asemenea stat...". Tot lui îi datorăm tabletele apărute în revista „Adam": *Israel* - mesaj de fraternitate și omenie -, *Săracul Israel* - rânduri de veștejire a antisemitismului. Și el a făcut parte, alături de alte personalități ale culturii românești, din Asociația Română a Prietenilor Universității Ebraice din Ierusalim. Ca și Mihail Sadoveanu și Gala Galaction, Arghezi s-a pronunțat pentru dreptul evreilor la o patrie. Din poezia sa s-au făcut traduceri în idiș și ebraică (de Litman Vigder, Shimon Haran). Lui Arghezi îi datorăm, în traducere, fragmente din creația lui Eliezer Steinbarg. A frecventat (ca și alți scriitori, printre care amintim în primul rând pe Mihai Eminescu) teatrul idiș și a scris pagini emoționante despre actorii evrei, despre repertoriul lor.

Mihai Eminescu (1850-1889) s-a oprit, de multe ori, cu interes, asupra teatrului evreiesc din Iași, din grădina „Pomul verde", a actorilor evrei. Dar „curiozitatea eminesciană pentru destinul poporului lui Israel" - spunea G. Călinescu - era mult mai cuprinzătoare. Dacă ne-am opri numai la afirmația făcută cândva de Eminescu - „evreii sunt de zece ori mai oneşti" (și asta referindu-se la politicienii liberali) -, vom recunoaște pe cel care a arătat un interes deosebit anticarilor, istoriografilor evrei și care a avut relații amicale cu Moses Gaster, Haymann Tiktin, Ronetti-Roman, Salomon Segall, dr. Tausing - ultimii, traducători ai unor poezii în limba idiș ș.a. În *Sărmanul Dionis*, Eminescu aduce în

https://biblioteca-digitala.ro

ţesătura poemului pe Ruben, eroul unei poveşti de dragoste, iar în *Avatarii Faraonului Tlá* ne întâlnim cu Miriam. Admiraţia sa faţă de îndepărtata istorie a evreilor reiese şi din unele versuri („Văzui pe David în lacrimi... / Sdrobind arpa-i sunătoare..."). De amintit că A. S. Gold, tălmăcitorul unui sidur şi al câtorva manuale în limba română, întemeietorul - împreună cu Isac Auerbach - al ziarului „Fraternitatea", din Bucureşti, i-a solicitat poetului un articol despre evrei. „Revista Cultului Mozaic", nr. 432 a găzduit un articol semnat de cunoscutul critic Henri Zalis cu referiri la această problemă - „Eminescu şi cultura iudaică" -, iar în nr. 819, în „Realitatea Evreiască", găsim articolul „Mărturii peste timp", semnat de Evelin Fonea, mărturii ale unor scriitori şi cărturari evrei despre „regele poeziei româneşti".

Se pare că „poetul nepereche" a intervenit la Bucureşti pentru a se face dreptate unui oarecare misit. Sub numele de Nuhâm Cucoş, acesta apare în romanul *Bălăuca*, al criticului **E. Lovinescu** (1881-1943). De altfel, poziţia revistei „Sburătorul" şi a mentorului ei, E. Lovinescu, este cunoscută. Într-o epocă minată de şovinism, el, Lovinescu, s-a ridicat deasupra prejudecăţilor etnice, afirmându-se pentru preţuirea omului, a umanităţii: „să ne plecăm - spunea Lovinescu - unul asupra altuia nu pentru a ne judeca, ci pentru a ne înţelege; pentru a ne bucura de umanitatea fiecăruia dintre noi". Şi, într-adevăr, acest „credincios al literelor, în sensul cel mai larg al cuvântului" (N. Balotă), a poposit cu generozitatea intelectualului, în lucrările sale de critică literară, asupra unor oameni de litere evrei, deschizându-le saloanele cenaclului său (Vezi R.C.M., nr. 797/1995, „Lovinescu: «Antisemitismul meu literar»", de Evelin Fonea). În sintezele *Istoria literaturii române contemporane*, *Critice* (vol. 1-9), *Memorii* (vol. 1-3), un loc de seamă îl ocupă şi scriitorii evrei de talent. În *Memorii* (paginile „Întoarcerea fiului înstrăinat"), Lovinescu îşi aminteşte, cu emoţie, de chipurile birjarilor Herşcu şi Iancu Pidălă. Această categorie de evrei a atras atenţia şi scriitorului **G. M. Vlădescu**, care ne-a oferit pagini impresionante despre mediul evreiesc în romanul *Moartea fratelui meu*, scene trăite în casa birjarului Avram Calicu şi a Surei, unde a stat în gazdă.

Ctitorul romanului românesc modern, **Liviu Rebreanu** (1885-1944), aparţinând familiei de mari scriitori care au cunoscut odată cu suferinţele lor şi năzuinţele permanente ale poporului român, a excelat în prezentarea tipurilor de evrei. În *Cuibul visurilor*, ne întâlnim cu jupân Aron, faţă de care scriitorul a nutrit o nemărginită dragoste: „nimeni în toată Vărarea nu mi-e mai drag". În creaţia sa apar bătrânul şi înţeleptul Schan, cu Tuptil şi cele două fiice ale sale, Estera şi Rosa, sau cu Şulăm găzarul, din povestea *Cumpăna dreptăţii*. „Evrei! aceşti bravi evrei!... evrei atât de buni...". Romanul *Ion*, apariţie datorată editorului evreu Benvenisti, de la Casa „Alcalay", cuprinde personaje reale din satul Prislop: pe Herman Stoessel, notar, primul de origine evreiască din acele timpuri (1882), când tatăl scriitorului era învăţător în satul Prislop. Din mărturisirile soţiei sale, **Fani Rebreanu**, strânse în volumul de amintiri *Cu soţul meu*, aflăm despre cârciuma lui Avram, cunoscut în sat ca Avrum Primus. Şi, nu întâmplător, Rebreanu a recunoscut că întreaga activitate editorială a lui Benvenisti a fost o „operă de cultură de care va trebui să se ţină seama totdeauna".

În *Jurnalul* său, început în 1927, Liviu Rebreanu, scriitor în slujba celor mai înalte idealuri naţionale româneşti şi etern omeneşti, reaminteşte starea sa în acea sâmbătă de tristă memorie, 21 ianuarie 1941, acele negre zile ale pogromului săvârşit de legionari în Bucureşti, devastările făcute de aceştia în cartierele populate în majoritate de evrei: „sunt lucruri groaznice şi ruşinoase... mi-e ruşine...". Tot aici, Rebreanu preciza că a primit ameninţări pentru că scrisese nuvela *Iţic Strul dezertor*, pe care - sublinia el - „am avut-o aproape de inimă, deşi a fost pentru mine un izvor de neplăceri...". Acţiunea nuvelei se desfăşoară în perioada primului război mondial; evreul Iţic - acuzat că ar intenţiona să dezerteze,

https://biblioteca-digitala.ro

cu toate că a fost un bun soldat - este dus, din ordinul ofiţerului, în apropierea liniei inamice pentru a fi împuşcat. Sfătuit de un prieten din copilărie să dezerteze pentru a-şi salva viaţa, Iţic preferă să se spânzure de un copac. În 1936, Rebreanu a fost invitat la Tel-Aviv, spre a face parte din Comitetul de onoare al Teatrului evreiesc „Habimah". A purtat o amplă corespondenţă cu scriitori evrei - Ury Benador, Camil Baltazar, Ioan Massoff ş.a.

Şi în piesa *Curcanii*, a ziaristului şi compozitorului **Grigore Ventura** (1840-1909), ne întâlnim cu soldatul Strul, care în Războiul pentru Independenţa României a luptat într-o unitate de dorobanţi, comandată de eroul căpitan Mărăcineanu. Piesa a fost jucată în 1878 la Teatrul Naţional din Bucureşti, unde a răsunat replica: „Toţi suntem fraţi".

Din creaţia scriitorului moldovean **Ion Creangă** (1837-1889), acest „umorist de tip rabelaisian" (G. Călinescu), vom semnala doar povestirea *Moş Nichifor Coţcariul*, în care apar personajele Malca, Strul, evrei din Fălticeni, târg în care povestitorul şi-a petrecut o parte din tinereţea sa.

„Scriitorii sunt şi rămân apărătorii întregii umanităţi" - spunea **Al. Sahia** (1908-1937), cel care a demascat persecuţia rasială în nuvela *Execuţia de primăvară* (cazul soldatului Isidor Abramovici, acuzat de înaltă trădare, în timpul primului război mondial, numai pentru faptul că era evreu), pagină de dramatică concentrare şi de maximă tensiune. În multe alte schiţe întâlnim evrei modeşti, demni, necaricaturizaţi, nesuportând umilinţa (Simon, Sura, Aizic, Leib Goldenberg ş.a.), gata să se apropie, în acea solidaritate umană, de tovarăşul lor de suferinţă, gata să contribuie cu tot ce au ei mai bun (Haralamb Oanţă şi Leib Goldenberg sau Isidor Abramovici şi Raţă, din povestirea *Slujba*).

Întemeietorul „Vieţii româneşti", autorul *Spiritului critic în cultura românească*, marele umanist **Garabet Ibrăileanu** (1871-1936), în romanul de analiză *Adela*, are ca erou şi pe gânditorul pragmatic Haim Duvid, ceasornicarul din Paşcani, văzut ca „o chintesenţă de valori intelectuale etice şi estetice", un reprezentant al spiritului iudaic: „...e un gânditor. Poate filosoful târgului său (fiecare târg din Moldova are un filosof evreu). Îl arată şi înfăţişarea... filosof de ghetto..." şi pe soţia acestuia, doamna Sabina Duvid, cea care „vorbeşte cea mai neaoşă limbă moldovenească". Este explicabilă cunoaşterea tipului evreu, atât datorită faptului că Ibrăileanu, născut la Târgu Frumos, a locuit în gazdă la nişte evrei, în perioada studiilor la Roman şi Bârlad, cât şi faptului că a fost bun prieten cu numeroşi intelectuali evrei. A colaborat la diverse publicaţii evreieşti, demonstrând, şi cu această ocazie, ideologia sa antişovină, antirasistă. În volumul *Amintiri despre Ibrăileanu*, Traian Gheorghiu relatează - în „Un incident şi o concepţie" - un fapt real petrecut la Facultatea de Litere şi Filosofie din Iaşi, în 1927. Este vorba de apărarea unei studente evreice, H. Golda, „fiica sa de circumstanţă", de ieşirile huliganice ale unor colegi. De la catedră Ibrăileanu a subliniat atunci: „Monştrii mor curând. Specia nu-i recunoaşte şi-i elimină din sânul ei. Monstrul, ca şi absurdul, contrazice legea universală a perfecţiunii neîncetate".

În virtutea aceloraşi idei, Ibrăileanu a dus o susţinută corespondenţă cu personalităţi evreieşti din cultura românească - fraţii Şaraga, H. Sanielevici, Const. Graur, C. Dobrogeanu-Gherea ş.a. Articolul *Caracterul specific al literaturii* demonstrează ideologia sa antişovină, antirasistă, atitudinea sa tolerantă.

Prietenii profunde s-au legat şi între alţi scriitori. Semnalăm amiciţia dintre Leon Feraru, „stihuitorul fierarilor" şi „magul cuvintelor" Dimitrie Anghel, care s-a materializat într-un grupaj de poeme, semnat cu pseudonimul Ola Canto ş.a. Atitudinea sa de condamnare a antisemitismului este conturată în afirmaţia poetului **Dimitrie Anghel** (1872-1914): „[...] de ce aş sta la îndoială şi aş fi laş să nu-mi spun cuvântul cu toată sinceritatea mea? De ce i-aş exclude pe ei din solidaritatea naţională şi pentru ce aş privi cu simpatie curentele învrăjbitoare?

https://biblioteca-digitala.ro

[...] Înainte de a fi români, suntem oameni şi înainte de a avea o solidaritate naţională, avem o solidaritate umană, care trebuie să ne lege [...]". Şi nu întâmplătoare este şi atitudinea **Natalici Negru**, care avea să scrie un eseu înflăcărat despre *Templul şi Biserica*, apărut în „Egalitatea" (1922), în care îşi punea cu insistenţă întrebarea: „Şi-a dat oare seama cineva în cugetul său luminat şi conştiincios ce au fost evreii [...], ce comori de înţelepciune şi cugetare au avut ei să apere şi să păstreze?". Şi tot această doamnă a scrisului se va apleca cu respect în faţa „jidovului straniu", acel „**Manasse** al tradiţiei", vizionarul mai tare decât obeliscul şi piramida.

În amintirile sale, **Ioan Slavici** (1848-1925) mărturisea că a moştenit înţelegerea, respectul faţă de alte naţionalităţi de la mama sa, de al cărei îndemn îşi amintea mereu: „Dacă-ţi rămâne o bucată de pâine şi o cer de la tine doi dintre ai tăi, s-o tai în două bucăţi deopotrivă de mari, pentru fiecare câte una. Tot aşa să faci dacă doi străini îţi cer bucata. Dacă, însă, unul dintre ai tăi şi un străin ţi-o cer, să tai bucata aşa ca una dintre cele două bucăţi să fie mai mare, iar pe aceasta străinului s-o dai". Ideea înţelegerii între naţionalităţi este prezentă în mai toată opera sa. Romanul *Mara* este construit pe conflictele de neam şi religioase. Naraţiunea istorică *Manea - Din bătrâni* prezintă viaţa poporului român în relaţie cu „vecinii". Aici întâlnim pe „...urmaşul marilor rabini ai Siriei", neguţătorul „de fiare ruginite", Israel Ben Isaac. În corespondenţa purtată cu Iacob C. Negruzzi, Slavici mărturisea dispoziţia sa pentru drama istorică. Astfel s-a născut drama *Gaspar Graţiani*, scrisă în 1886 şi publicată în 1888, în „Convorbiri literare". Chiar dacă adevărul istoric nu este în întregime respectat - scriitorul permiţându-şi o licenţă istorică -, ne interesează în acest context ideea, reluată şi în alte opere, a înţelegerii între naţionalităţi, a respectului faţă de oamenii aparţinând altor religii. Sara şi înţeleptul Baruch îl vor ajuta pe domnitorul Gaspar Graţiani (1620). Când mulţimea cere îndepărtarea Sarei, domnitorul avea să replice: „...poporul să vadă că mint aceia care spun că ovreii sunt răi... şi să te iubească cu toate că eşti ovreică...". Este de fapt poziţia sciitorului, pentru care tema pericolului prejudecăţilor rasiale este o temă frecventă în opera sa, iar particularitatea teatrului său de a aborda şi rezolva „chiar probleme de ordin etic şi social aduce, prin mesajul propus, o nouă dimensiune teatrului românesc".

Marele clasic al literaturii române **I. L. Caragiale** (1852-1912), bun prieten cu Ronetti-Roman (creatorul dramei *Manasse*), a subliniat, de multe ori, atracţia faţă de intelectualitatea evreiască şi faţă de uliţa evreiască, pe care a scrutat-o cu un deosebit interes şi pe care a reflectat-o în creaţiile sale. Ampla nuvelă *O făclie de Paşti* situează acţiunea în mediul rural şi aduce în prim plan figura lui Leiba Zibal, cârciumarul din Podeni, evreul cu un destin tragic, în care concentrează reacţiile unui mereu hărţuit, confruntat cu neajunsurile existenţei, cu mediul şi frica. Sentimentul de izolare constituie una dintre premisele conflictului acestei nuvele dense, sobre, cu o tensiune dramatică încordată. Raportul cauză-efect este evident, prin reacţia lui Leiba Zibal, ameninţat cu moartea în noaptea Paştelui, de fostul argat Gheorghe: „să mă aştepţi în noaptea Paştelui...". Nuvela a fost tradusă în franceză de Adolphe Clarnet, *Le Cierge de Pâques*, în 1912.

„Personalitate artistică plurivalentă" (Ov. S. Crohmălniceanu), **Victor Ion Popa** (1895-1946) dă scenei, în 1932, piesa *Tache, Ianke şi Kadâr*, al cărei conflict dramatic este înnobilat de intenţiile umanitare ale dramaturgului. „Trei mici negustori - un român, un evreu şi un turc - urmează a dovedi că pot fi cei mai buni prieteni...". Magazinul creat de ei se va numi „La Ierusalim". Atitudinea eroilor, în contextul piesei, contrastează cu intoleranţa fanatică.

Panait Istrati (1884-1935), care a făcut în operele sale elogiul prieteniei (*Mihail*), scriitorul care a mărturisit în durerea sa: „eu scrâşnesc din dinţi cu scrâşnetul mult prigonitului popor evreu", a scris pagini calde despre „bunul, inimosul, umanul..." Herman Binder, crâşmarul din Alexandria, despre prietenia sa cu Isaac Horovitz,

https://biblioteca-digitala.ro

scriitorul evreu caracterizat de el ca „un risipitor de căldură". Dramatica povestire *Codin*, din ciclul „Adrian Zografi", redă aspecte din timpul holerei, în cartierul Comorofca, în vara anului 1893, insistând asupra ajutorului dat de medicul Alexandru Nistoreanu, „medicul nevoiaşilor", conducătorul Comunităţii evreieşti din Brăila, unul dintre întemeietorii Uniunii Evreilor Pământeni, preşedintele acestei organizaţii din Brăila. O frumoasă prietenie a existat între scriitor şi compozitorul Stan Golestan, născut într-o familie evreiască, la Vaslui.

Umanist şi democrat, martor al complexităţii vieţii româneşti, criticul **George Călinescu** (1899-1965) a surprins în romanul *Scrinul negru* şi aspecte din viaţa evreiască, cruzimile antisemitismului, „când teroarea şi întunericul devenise Putere", metodele de exterminare a evreilor în acele zile negre de ură. Problema evreiască în perioada Holocaustului este reflectată în capitolul al XVI-lea al romanului, când oameni nevinovaţi sunt ucişi cu sânge rece: Perla şi Stella - ambele ucise -, Aizic Zittermann, Şoihăt, manufacturistul Lehrer ş.a., surprinşi în vâltoarea evenimentelor. Un personaj semnificativ este Aizic Zittermann, care, în credinţa sa neştirbită, recită Psalmii, vrând ca măcar prin aceasta „să-şi domine călăii". Tipică este întrebarea pe care şi-o pune până şi uşuratica Caty Zănoagă: „...pentru ce atâtea orori inutile, deportări şi ucideri de oameni nevinovaţi...?". Se desfăşoară marşuri forţate spre lagăr, se săvârşesc abominabile crime ale unor minţi bolnave de ură: „Însoţitorul luă mitraliera şi împuşcă pe evreu în cap...".

În plin fascism, criticul a consacrat scriitorilor evrei ample referiri în monumentala sa *Istorie a literaturii române*.

Unul dintre oamenii reprezentativi ai epocii sale, cu o atitudine exemplară, o mare conştiinţă, care a luptat pentru dreptate şi umanism, a fost şi criticul **Titu Maiorescu** (1840-1917), mentorul societăţii literare „Junimea", din Iaşi, apărător al valorilor umane. El a fost în relaţii amicale cu intelectualitatea evreiască - Moses Gaster, Ronetti-Roman, dr. Adolf Stern, Oswald Neuschatz, dr. Steiner ş.a. În cenaclul „Junimea", Ronetti-Roman a citit piesa *Radu*, iar Moses Gaster parte din amplul studiu *Literatura populară* (Cărţile religioase). Ca avocat, Maiorescu a pledat procese ale unor evrei şi a fost de partea apărării în „Afacerea Darabanilor" (1877). A optat pentru recunoaşterea „evreilor pământeni [care] nu este o favoare pe care le-o dăm, ci o garanţie pe care o câştigăm noi... Să deschidem braţele noastre acelor evrei care sunt buni cetăţeni, aceasta este calea cea bună. Cealaltă cale - propagandă în plin al XIX-lea veac împotriva evreilor - este o ruşine".

Poziţia sa faţă de evrei, faţă de iudaism este evidentă în *Însemnări zilnice*, *Discursuri parlamentare*, în *Jurnalul* său cu impresii despre „Templul Ebraic", despre birjarul Iosif din Dorohoi sau Solomon Nahman şi, mai ales, în luările de poziţie în calitatea sa de deputat în Constituanta din 1879, în problemele privind şcoala normală din Iaşi şi teatrul idiş, pe care - ca şi Eminescu şi Arghezi - l-a preţuit, manifestându-şi admiraţia faţă de reprezentaţia cu piesa *Sulamita*, de Goldfaden. A fost impresionat de rugăciunile din Templul Ebraic, unde a ascultat, cu adâncă evlavie, nemuritoarele melodii religioase: „...o, ce armonie minunată; ce tonuri încântătoare; mă transportă... dar nu ştiu unde...".

Scriitor şi om de ştiinţă, **Al. Odobescu** (1834-1895), format sub influenţa revoluţionarilor paşoptişti, a optat şi el în favoarea „împământenirii israeliţilor". „E bine să fiţi mulţi şi să vă înfrăţiţi" - este concluzia piesei *Nea Frăţilă*, prelucrare făcută împreună cu Ionescu-Gion a piesei *L'Ami Fritz*, de Erckmann-Chatrian, o pledoarie pentru înfrăţire, un mesaj umanitar pentru înţelegere între oameni. Aici întâlnim şi pe David Sichel. Odobescu a militat pentru rezolvarea problemei naţionale în condiţiile în care Constituţia din 1866 prevedea că „numai străinii de rit creştin pot deveni cetăţeni români".

Chiar şi savantul român **Bogdan Petriceicu Hasdeu** (1838-1907), care, se ştie, a avut o atitudine negativă în problema evreiască, frizând

https://biblioteca-digitala.ro

chiar antievreismul, în romanul *Ursita* vorbeşte de evreul spaniol Ibn Saprut ben Iţhac, fugit din Spania din cauza persecuţiilor catolice şi care, în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, a fost arhitect la Suceava şi a zidit multe edificii boiereşti. Împreună cu *Pricopseală*, aceste două cărţi au format romanul *Copilăria lui Iancu Moţoc, viaţa unui boier român*.

Cu toate manifestările sale antisemite - „în veci voi fi contra evreilor" -, el i-a apărat pe I. A. Candrea, pe Herman Ferester - pe care i-a avut colaboratori -, iar în anul 1895, a făcut propagandă favorabilă pentru încetăţenirea lui Lazăr Şăineanu, subliniind aportul acestuia la cultura românească.

Poate mai multe creaţii ale poetului revoluţionar **Th. Neculuţă** (1859-1904), care s-a afirmat în viaţa socială şi culturală ca un democrat, au înscris ideea înţelegerii între naţionalităţi. Ne vom opri însă la una dintre poeziile reprezentative, *Tu, Moise*, cu subtitlul „Proletariatului evreu", apărută în revista „Jos vandalii"; un elogiu deschis adus proletariatului evreu, un manifest împotriva xenofobiei cercurilor reacţionare propovăduitoare ale urii şi intoleranţei.

Poetul simbolist **George Bacovia** (1881-1957) ne-a lăsat poezia *Ebreia* - publicată în 1927, în „Ateneul cultural". Se presupune că a fost scrisă în anul 1920, în baza unui fapt real, pribegia „ebreiei". În 1929, poezia a fost publicată şi în „Viaţa românească".

Poetul *Noptilor* şi al *Rondelurilor*, **Alexandru Macedonski** (1854-1920), deschis înnoirilor, fondator al revistei şi al cenaclului „Literatorul", a fost nu numai prietenul oamenilor de cultură evrei, al librarului Ignat Heiman, care a tipărit o bună parte din creaţia sa, dar şi colaborator la publicaţii evreieşti. A scris în presa vremii articole şi comentarii referitoare la „chestiunea evreiască". În poezie, dar şi în dramaturgie, el a abordat tematica biblică, evidentă fiind înclinaţia sa spre cultura iudaică. În colaborare cu **Cincinat Pavelescu** (1872-1954), a scris tragedia în versuri *Saul*, axată pe un fapt istoric: conflictul dintre profetul Samuel, marele preot la Ierusalimului şi primul rege al Iudeii, destinul său şi ascensiunea lui David. Piesa a fost reprezentată în 1893, la Teatrul Naţional din Bucureşti, regele fiind interpretat de C. Nottara. A colaborat la „Viaţa israelită", „Vocea dreptăţii", cu articole în care a combătut antisemitismul (*Patriotism real, Camătă şi cămătar*), evidentă fiind poziţia sa democrată, atitudinea critică faţă de propaganda neloială privind botezul evreilor, ce se vântura în acea vreme. Aceeaşi atitudine, fără compromis, lipsită de prejudecăţi, s-a reflectat şi în paginile revistei sale „Literatorul", unde au colaborat I. Peltz, A. de Herz ş.a., iar pictorul N. Vermont a realizat, în 1899, coperta revistei.

Ne vom opri şi asupra amintirilor poetei **Claudia Millian**, care ne-a lăsat volume de versuri, teatru, amintiri, pledoarii pentru egalitate între oameni. Crescută în spiritul adevărului şi al dragostei faţă de aproapele său, zbor al umanităţii, dincolo de orice constrângere, ea a evocat, în amintiri - *Cartea mea de aduceri aminte* -, modeste prezenţe întâlnite în târguşoarele moldoveneşti: colegele de şcoală, prietenele evreice, apropiaţi ai familiei - Bertha Friedman, Ţili Bercovici, Iudith ş.a. De la Ruhălă, cu vorba ei curat moldovenească - semănând cu o litanie - a învăţat ce este Tora, acel legământ cu Dumnezeu, sacru pentru poporul evreu. Cu admiraţie îi descrie pe prietenii soţului ei, poetul Ion Minulescu. Sentimentului ei justiţiar îi datorăm piesa *Poetul de la Buchenwald*, aflată în manuscris, fragmente din viaţa poetului evreu Beniamin Fundoianu, mort, împreună cu sora sa, în sinistrul lagăr de la Auschwitz. Crescută în spiritul dragostei şi al respectului faţă de aproape, poeta îşi amintea de cuvintele bunicului: „Află că noi nu suntem despărţiţi de evrei. Pe noi ne leagă de ei Profeţii, Decalogul şi Psalmii lui David şi... Dumnezeu".

Amintiri despre foştii colegi sunt încrustate şi în schiţa *Iţcu* a lui **Christian G. Ciomac**, originar din Botoşani, fratele muzicologului Emanoil Ciomac, publicată în 1931 în câteva numere din ziarul „Informatorul". Cu Aron sin Iţic, a cărui „privire de inchiziţie" descumpănea

https://biblioteca-digitala.ro

și intriga totodată, avea să împartă banca autorul nuvelei. Revederea după un timp smulge autorului accente de bucurie. Și el, Itcu, „vorbea corect românește. Nici un accent... În vorbirea lui cânta cuvinte neaoș românești, expresii tari țărănești... Le rostea cu patos...".

Nu este întâmplător nici faptul că acești oameni de reală cultură, scriitori de seamă, au subliniat că „evreii români vorbesc și scriu românește mai bine decât ceilalți". Criticul G. Călinescu, în *Cum se scrie românește*, sublinia: „Filologia română este în pluritatea ei o știință creată de această categorie de români". Să-i amintim doar pe Moses Gaster, Haimann Tiktin, Lazăr Șăineanu, I. A. Candrea, care au dat un număr de lucrări de bază în cultura românească: studii comparative, dicționare. Aportul marilor lingviști, al scriitorilor încadrați și deschizători de curente de origine evreiască, dragostea evreilor pentru limba română și mai ales marea lor contribuție la dezvoltarea ei au fost subliniate și de Nicolae Iorga. Ne oprim aici, fără a epuiza subiectul, nu însă înainte de a aminti de **Constantin Țoiu**, unul dintre scriitorii contemporani, născut în 1923, care, în romanul-document *Galeria cu viță sălbatică*, are printre eroi și pe bătrânul anticar Harry Brummer, comentator al cărții, dar și al vieții; vorbirea sa e un prilej de a face cunoștință cu maximele, înțelepciunea iudaică. Scriitorul, apreciindu-i aceste calități, îl numește un „Socrate iudeu", care conferă momentelor existenței o demnitate.

Tot în acest spirit, scriitoarea **Ileana Vulpescu**, născută în 1932, în romanul *Arta conversației*, un jurnal al evenimentelor, se vrea „un martor al unor epoci grave". Ea construiește în acest roman figuri și destine, o galerie de destine, printre care și ale unor membri ai familiilor de evrei, doctorul Iancu Stein, Haimovici, Ruth Isacsohn și alte personaje amintite sporadic. Cu simpatie, scriitoarea le evocă pe fiica farmacistului Juster, Surica, pe Rachel Bernstein. Dar personajul cel mai simpatizat de autoare pare a fi evreul Mario Sidalgo, în care a dorit parcă „să strângă farmecul unei rase": „În privirea lui, care te îndeamnă să i te adresezi ca unui frate, răzbate lamento-ul unei întregi rase, plângând pe ruinele vechiului Ierusalim, pâlpâie o înțelepciune de mii de ani vechime...". Este interesantă părerea scriitoarei despre atitudinea evreilor față de familie, prieteni, societate...

Am semnalat doar câteva dintre operele și atitudinile unor scriitori români față de problematica evreiască, mesaje umanitare, pledoarii pentru înțelegere și toleranță, subiectul rămânând deschis.

EVELIN FONEA

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a V-a

ARTE,

SPECTACOLE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. ARTE PLASTICE*

a. Pictori evrei

Binecunoscutele restricţii de ordin dogmatic-teologic, rezultate din porunca biblică „să nu-ţi faci idoli", care au limitat un timp şi într-o oarecare măsură dezvoltarea creaţiei de artă plastică la evreii din România, nu au împiedicat, însă, începând din secolul al XIX-lea, afirmarea unor nume de primă importanţă atât pentru pictura, cât şi pentru istoria ţărilor române. Dacă, în perioadele anterioare secolului trecut, există doar semnalări de meşteri anonimi - unii dintre ei evrei -, zugravi, brodeuri, poate şi pietrari, care, în Moldova şi în Transilvania în special, decorau cu motive tradiţionale, păsări şi lei, pereţii unor sinagogi şi case de rugăciune, precum şi textilele necesare cultului, sau ciopleau motive simbolice pe pietrele funerare din cimitirele evreieşti, spre mijlocul secolului se afirmă prezenţa activă, de la începuturile constituirii unei şcoli româneşti de pictură modernă, a doi pictori evrei de seamă: Barbu Iscovescu şi Constantin Daniel Rosenthal. Rolul lor, alături de pictorul român Ion Negulici, a fost important atât pentru evoluţia artei plastice româneşti sub aspectul calităţii şi profesionalităţii artistice, cât şi sub acela al afirmării funcţiilor sociale ale artei. Într-adevăr, **Barbu Iscovescu** (1816-1854) şi **C. D. Rosenthal** (1820-1851) au participat la pregătirea şi desfăşurarea Revoluţiei de la 1848, deci la evenimente care i-au adus în preajma unor personalităţi politice şi culturale de prim rang - între acestea, C. A. Rosetti, Nicolae Bălcescu, N. Golescu, Th. Aman ş.a. -, de a căror prietenie şi colaborare s-au bucurat. În creaţia lui Iscovescu, precum şi în cea a lui Rosenthal, dobândesc o semnificaţie înnoitoare portretele - în majoritate figuri de luptători politici, de intelectuali cu rol activ în viaţa societăţii. Cu o anume tentă romantică, aceste portrete s-au străduit să exprime conştiinţa unei misiuni de ordin social şi patriotic, demnitatea unei angajări. În acest sens au fost gândite de B. Iscovescu portretul lui Avram Iancu (1848), al lui Iorgu Vernescu, copiile după gravuri vechi din Biblioteca Naţională de la Paris, reprezentând figuri de voievozi români, iar de C. D. Rosenthal portretul lui Vasile Alecsandri, al Anicăi Manu, al doctorului Grunau. Încrederea lui Rosenthal în victoria idealurilor de la 1848 este reafirmată în cunoscuta compoziţie alegorică „România revoluţionară" (1850). Activitatea lui mai cuprinde şi alte lucrări - peisaje şi scene de gen de inspiraţie vieneză, printre primele de acest fel în pictura românească. Urmăriţi şi arestaţi, după eşecul revoluţiei, amândoi vor muri departe de ţară, Iscovescu exilat la Constantinopol, în 1854, Rosenthal asasinat în închisoarea de la Pesta, în 1851. Aceste destine, exemplare prin generozitatea şi spiritul misionar cetăţenesc prin care şi-au justificat talentele, nu au rămas unice în şirul artiştilor evrei din România, chiar dacă un asemenea grad de combustiune interioară şi devotament social nu vor mai fi atinse.

După înfiinţarea, în 1864, a primei Şcoli de Belle Arte la Bucureşti, din iniţiativa lui Gh. Tattarescu şi a lui Th. Aman, cel dintâi student evreu al acesteia a fost **Nicolae Vermont** (N. Grünberg) (1866-1932), pictor şi gravor de notorietate atât în mediile artistice bucureştene, cât şi printre colecţionarii de artă. Pe lângă operele lui, picturi şi gravuri, inspirate, în prima perioadă de creaţie, din viaţa muncitorilor şi a ţăranilor („Muncitori la masă", 1888; „La culesul cartofilor"), găsim şi scene din viaţa evreilor („Emigranţii"). Este influenţat, în acest sens, de pictura münchenează realist-lirică a lui Fritz von

* **Nota coordonatorului general al lucrării**. Din păcate, textul de faţă omite o seamă de creatori evrei în domeniul sculpturii, istoriei artelor plastice şi chiar al picturii. Aşa, de pildă, nu sunt menţionaţi: valorosul sculptor şi pictor clujean **Egon Marc Lowith** (n. 1923), cu numeroase expoziţii naţionale şi internaţionale; **Lelia Zuaf** (n. 1923), de notorietate internaţională; **Jana Gertler Zalman** (n. 1929), cu lucrări premiate, expoziţii personale; **Clarette Wachtel** (n. 1926), grafică şi pictură, cu expoziţii de artă decorativă românească în diverse capitale ale lumii; **Tia Peltz**, una din cele mai apreciate pictoriţe, cu teme inspirate şi din viaţa evreiască.

https://biblioteca-digitala.ro

Uhde, pictor german azi din nou foarte apreciat. Cea mai importantă contribuţie a lui Vermont la evoluţia culturii româneşti în anii răscrucii de veac XIX-XX a fost participarea lui directă la procesul de reînnoire artistică, generat atunci în Europa. Împreună cu Ştefan Luchian şi cu Constantin Artachino, a pus bazele mişcării „Independenţilor", colaborând la organizarea expoziţiei „Independenţilor" (1896), la fondarea societăţii şi revistei „Ileana", apoi la înfiinţarea societăţii „Tinerimea artistică", ale cărei expoziţii au constituit ani în şir - şi mai ales până la primul război mondial - locul de întâlnire a celor mai valoroşi artişti români şi a celor mai moderne tendinţe ale momentului, începând cu Brâncuşi. În aceşti ani şi creaţia lui Vermont s-a afirmat cu opere de bună calitate: peisaje delicate cu ecouri din viziunea lui Nicolae Grigorescu, scene de gen uşor marcate de Jugendstil, portrete şi numeroase gravuri, capitol în care Vermont a excelat. În 1898, a expus la Ateneu, alături de Luchian; expoziţia personală din 1900 a fost apreciată de Nicolae Grigorescu, iar I. L. Caragiale i-a achiziţionat din expoziţie 12 tablouri. A avut şi un considerabil succes de public, mai ales în rândul burgheziei înstărite.

Din aceeaşi generaţie cu Vermont şi prieten cu el a fost gravorul **Arthur Mendel** (1872-1945), artist preţuit atât în România, cât şi în Germania, unde a studiat cu gravori marcanţi, ca Peter Holm şi Heinrich Ziegler. Între 1899 - când i-a apărut primul album de gravuri - şi 1945, a fost prezent cu regularitate în expoziţiile „Tinerimii artistice" şi la Saloanele Oficiale. A luat parte, alături de J. Al. Steriadi, Camil Ressu, Iser, Ştefan Popescu, la fondarea, în 1921, a Sindicatului Artelor Frumoase.

Figură proeminentă între artiştii evrei de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi din prima jumătate a secolului al XX-lea a fost botoşăneanul **Arthur Segal** (1875-1944), plecat definitiv din ţară în 1896, stabilit la Berlin, apoi în Elveţia, din nou la Berlin, apoi la Palma de Mallorca, în cele din urmă la Londra, şi devenit un artist marcant al mişcării moderne în arta europeană a secolului al XX-lea. Venind anual în ţară, până în 1924, anul morţii tatălui său, păstrându-şi paşaportul românesc tot până în acel an, Arthur Segal a continuat să picteze şi să expună în România, la „Tinerimea artistică" şi la Salonul Oficial, în câteva expoziţii personale, lucrări de viziune şi tehnică pointilistă, sincrone cu momentul artistic respectiv în Germania, apreciate de unii, foarte criticate de alţii în presa de orientare tradiţionalistă. Între 1922 şi 1928, a condus, la Berlin, o şcoală de pictură, unde l-a avut ca elev pe M. H. Maxy. În anii berlinezi postbelici, Arthur Segal a continuat să expună în România, luând parte la expoziţiile mişcării de avangardă din jurul revistelor „Contimporanul" şi „Integral". Prima mare expoziţie retrospectivă completă a operelor lui Arthur Segal, organizată la Köln, apoi la Berlin, Londra şi Ascona, cu lucrări aduse din multe muzee şi colecţii particulare din lume, l-a înfăţişat pe artist ca o personalitate complexă, o figură de inovator aderent la orientările de avangardă ale începutului de secol XX, dar şi ca un spirit temperat, discret, iubitor şi respectuos de permanenţe, în bună tradiţie spirituală iudaică, direcţionată, la A. Segal, spre unele interpretări ale gândirii hasidice.

Alţi doi artişti evrei, originari din Moldova, au dobândit faimă în străinătate, expunând în acelaşi timp şi în ţară. Aceştia au fost: **Nicolae Gropeano (Gropper)** (1865-1932), originar din Bacău, stabilit în 1892 la Paris, unde este reprezentat la Expoziţia Universală din 1900, în pavilionul românesc, cu cinci peisaje şi imagini ale folclorului românesc; de asemenea, este prezent în cadrul Expoziţiei jubiliare din Parcul Carol, în 1908, cu o suită de pasteluri; iar al doilea, **Lascăr Vorel**, originar din Piatra-Neamţ, a lucrat la München, operele lui de grafică fiind marcate de influenţa expresionismului german. O prezenţă culturală în anii din preajma primului război mondial a avut botoşăneanul **Solomon Sanielevici**, angrenat în cercurile din jurul „Tinerimii artistice" şi participant la expoziţiile acestei societăţi, între 1911 şi 1914, cu peisaje elogiate de Tudor Arghezi. Este şi autorul unui

https://biblioteca-digitala.ro

portret al lui Eminescu (1914), reprodus pe coperta cărții consacrate poetului de Gala Galaction.

Un rol de prim ordin în desfășurarea vieții culturale bucureștene în tot cursul primei jumătăți a secolului al XX-lea l-a avut pictorul, desenatorul și gravorul **Iosif Iser** (1881-1958). Omniprezent în expoziții, în presă - cu ilustrații și cronici -, în societățile artistice, printre colecționari, în viața mondenității culturale, în cafenelele boemei artistice, Iser a lăsat o operă considerabilă, în care și-au găsit expresie, în forme moderate și adaptate spiritului picturii românești din epocă, idei artistice moderne, înnoitoare ale perioadei respective. Pecetea Jugendstil-ului și aceea a expresionismului au apărut în viziunile lui Iser. Peisajele și compozițiile lui cu personaje dobrogene, peisajele franceze și spaniole, portretele, figurile de arlechini și balerine, gravurile în pointe-sèche, opere lucrate fie în țară, fie în cursul călătoriilor - în timpul cărora a întâlnit și frecventat artiști de seamă, ca Jules Pascin, Derain, Dunoyer de Segonzac -, „Familie de tătari" (1916), portretele-șarjă intitulate „Figuri contemporane" (1913), ilustrațiile la poezii de Ion Minulescu, „Țărancă dobrogeancă" - lucrate în prima perioadă de creație sau datând din anii de vârf ai operei sale, ca și unele dintre picturile târzii, printre care ultimul „Autoportret", îi asigură lui Iser un loc de frunte în istoria artei românești. Acuitatea desenelor satirice ale lui Iser a influențat și alți desenatori evrei din perioada interbelică; astfel, pe **S. Maur (Sigismund Mohr)** (1894-1965), autorul unui album de litografii, caricaturi de moravuri de viziune expresionistă, intitulat „Sodoma", prefațat de Tudor Arghezi (1937). Indirect un discipol al satirei iseriene poate fi socotit și **Iosif Ross** (1899-1976), colaborator în presa timpului („Rampa", „Adevărul", „Facla") cu portrete-șarjă din lumea politică și artistică, precum și cu percutante caricaturi antifasciste („Dialectica naționaliștilor între ei"). De popularitate s-a bucurat și caricaturistul **Sell (Sellmann)** (1908-1939), autorul albumului intitulat „Fețe-fețe". Tot în presa epocii au apărut, între 1933 și 1936, gravuri ale cernăuțeanului **Arthur Kolnik**, plecat apoi în Polonia și la Paris, strânse în ciclurile „Oameni cu joben" și „Adam".

Un moment de seamă, singular în evoluția artei românești interbelice, l-a constituit mișcarea de avangardă, în care au jucat un rol proeminent trei artiști evrei: Marcel Iancu, M. H. Maxy, Victor Brauner, cărora li se adaugă cu opere de interes Margareta Sterian. **Marcel Iancu** (1895-1984), de formație arhitect, a participat intens la organizarea și susținerea mișcării artistice de avangardă în România, după ce luase parte la manifestările mișcării Dada, la Zürich, în 1916, alături de Tristan Tzara, fiind și autorul picturii murale a cabaretului literar „Voltaire" din Zürich. În România, Marcel Iancu a lucrat între 1920 și 1941, când a plecat în Israel. Picturile, desenele - în primul rând portrete de scriitori și artiști - și măștile din anii '20-'30, de viziune expresionist-cubistă, sunt astăzi considerate de muzee și colecționari drept cel mai valoros capitol al operei sale. În Israel, Marcel Iancu a fondat o colonie de artiști la Ein Hod, loc care a devenit un centru de formație și iradiere a artei moderne israeliene. Un animator de seamă al aceleiași mișcări de avangardă artistică, legată de mișcarea literară, a fost și brăileanul **M. H. Maxy (Max Herman)** (1895-1971), pictor, desenator, scenograf. Elev, la Berlin, al lui Arthur Segal și participant la două importante expoziții berlineze în anii 1922 și 1923, pune la București, împreună cu Marcel Iancu și Corneliu Mihăilescu, bazele unei orientări inspirate de cubism, futurism, expresionism, în același timp de Art Deco, colaborând și la revistele „Contimporanul" și „Integral", fiind și directorul acesteia din urmă (1925). Din acești ani datează „Nudul cu idol" (1924), precum și desenele - portrete de viziune cubistă, între ele acelea ale lui Brâncuși, Arghezi, Max Jacob, Freud, Ilarie Voronca. A fondat prima academie de artă modernă decorativă („Studio", 1928) și a creat decoruri pentru teatrul evreiesc „Baraseum", în anii 1940-1944. Între 1949 și 1971, este directorul Muzeului Național de Artă din București, a cărui organizare într-o primă concepție modernă îi aparține în bună măsură. Între 1949 și 1951, a

https://biblioteca-digitala.ro

predat la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu" din Bucureşti.

De notorietate internaţională este numele lui **Victor Brauner** (1903-1966), originar din Piatra-Neamţ. Plecat la Paris la mijlocul anilor '20, s-a afirmat ca o figură de seamă a suprarealismului european, fiind reprezentat în multe dintre marile muzee ale lumii. La Bucureşti, a fost prezent cu picturi şi desene la expoziţiile grupării „Contimporanul". În 1936, la marea retrospectivă de artă suprarealistă internaţională, Victor Brauner a atras atenţia prin prezenţa originală încorporată a simbolurilor de sursă folclorică românească în pictura sa.

Scriitoare, pictoriţă şi desenatoare, buzoianca **Margareta Sterian** (1897-1992) se apropie, la finele anilor '20, de mişcarea de avangardă, în direcţia suprarealismului marcat de influenţa lui Marc Chagall, de care M. Sterian se apropie prin nota emoţională impregnată temelor folcloric-arhaizante.

Puţin cunoscută până la prima expoziţie retrospectivă, în 1972, organizată de Muzeul de Artă Modernă şi Contemporană din Galaţi şi reluată la Bucureşti la fostul muzeu „Simu", gălăţeanca **Lola Schmierer-Roth** (1896-1980), nepoată a filologului Tiktin, elevă, în Germania, a unor artişti de seamă (Corinth Jaechel, Segal), a lăsat interesante lucrări de viziune expresionistă, cubistă şi neo-obiectivistă.

Reprezentanţi valoroşi ai mişcărilor de avangardă s-au aflat şi printre artiştii evrei din Transilvania şi Banat. Astfel, sculptorul şi desenatorul **Eugen Pascu** (1895-1948) şi pictorul **Iosif Klein** (1897-1945), ambii din Baia Mare, au lăsat lucrări de o modernitate moderată, uşor marcată de expresionism şi neo-obiectivism, aplicat unei tematici prioritar umanitare. **Leon Alex**, pictor şi litograf timişorean, stabilit apoi la Cluj şi dispărut în timpul celui de-al doilea război mondial, este dominat de o viziune accentuat expresionistă, pusă în slujba unor subiecte polemice antifasciste şi antiburgheze. În acelaşi spirit se înfăţişează şi operele orădeanului **Tibor Ernő**. Opere remarcabile se înregistrează şi în creaţia unor artişti evrei rămaşi ataşaţi unor forme de pictură impresionistă şi post-impresionistă. **Samuel Mützner** (1884-1939), peisagist de calitate, călător până în Japonia şi în ţările Americii Latine, **Henri Daniel** (1891-1965), desenator de mare fineţe, sensibil la pitorescul melancolic al vechilor străzi bucureştene, **Mina Byck-Wepper** (1900-1964), ieşeanul **Gh. Iuster**, bun portretist, strălucitul pictor de peisaje în acuarelă **Max Arnold** (1897-1946), stabilit în Israel, originalul **Viorel Herşcovici-Huşi** (1911-1972), desenator magistral, poetic, evocator de privelişti moldoveneşti şi bucureştene, **R. Iosif (Iosif Rosenbluth)** (1894-1972), gravor şi pictorul străzilor şi meseriaşilor din Bucureşti, **Lazăr Zin** (1899-?), prea puţin cunoscutul, subestimatul desenator de portrete de ţărani şi mineri, de o dramatică intensitate emoţională, sătmăreanul **Paul Erdős** (1916-1986), desenator, personaj activ în viaţa obştească şi artistică a Uniunii Artiştilor Plastici din România, al cărei vicepreşedinte a fost ani îndelungaţi, afişiştii transilvăneni **Iosif Cova** (1912-1984) şi **Iosif Molnar** (1907-?).

Un artist care a dobândit, în anii pe care i-a trăit în Israel, un renume internaţional a fost **Reuven Rubin** (1893-1974), născut la Galaţi, plecat din ţară în 1920, revenit în România în calitate de ministru plenipotenţiar al Israelului între 1948 şi 1949. Picturile sale - mici scene de gen cu subiecte din viaţa cotidiană evreiască, peisaje, naturi moarte - se apropie, prin stil şi viziune, de pictura lui Marc Chagall, ca şi de a altor artişti evrei originari din ţările Europei răsăritene, exponenţi ai unui expresionism de diferite nuanţe.

O activitate de prestigiu în dezvoltarea gustului artistic în România au desfăşurat colecţionarii de artă evrei, pe de o parte şi criticii de artă, pe de alta. Printre primii, un loc de frunte l-au avut **Mauriciu Wainberg** şi **A. Laserson**, care, în cursul primei jumătăţi a secolului al XX-lea, au constituit importante colecţii, sprijinind şi contribuind la afirmarea valorilor artistice

https://biblioteca-digitala.ro

românești. În critică, **Nicolae Argintescu-Amza**, prin cărțile și publicistica lui, și **Eugen Schileru** (1916-1968), prin cursurile de la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu", ținute ani îndelungați, ca și prin articolele și conferințele sale, au avut rolul unui adevărat catalizator al curiozității de a cunoaște sensurile mai profunde ale artei plastice, moderne în special.

Dr. AMELIA PAVEL

b. Un document de epocă*

Și acum să trecem la pictura evreiască din România așa cum a văzut-o pictorul M. H. Maxy acum peste o jumătate de veac: „Adică a acelor pictori cari, învățând în școli străine sau românești, s'au identificat cu destinele școalei și sensibilității românești cu toate scăderile și calitățile. Și să pomenim de toți acei «dintre cei d'întâi ca să nu zic cei d'întâi cari au început a cultiva și răspândi artele plastice în țara românească» după cum o spunea răposatul Stăncescu, într'o conferință la Ateneu. E vorba de *Iehuda Barbu Iscovescu*, fiu al lui Haim Iscovici Zugravul, născut la București în 1856, studiază la Viena și Paris [...].

[...] *Const. Daniil Rosenthal*, născut în Ungaria și venit în țară înainte de 1848 [...].

[...] Nume de artiști evrei: *Max Klang*, *Feldman*, *Moscovici*, *Moise Șain*, tatăl lui Lazăr Șăineanu. Un sculptor *Paul Focșeneanu* execută friza Universității. Având de executat o troiță la Brehn, cade de pe cal în drum, și moare în vârstă de 26 de ani.

Mai aproape de noi, trei pictori evrei se expatriază:

Arthur Segal, *Ernst Stern* și *Nicolae Gropeanu*.

[...] Nicolae Gropeanu, un liric cu o tehnică neoimpresionistă, își câștigă un nume la *Salonul de toamnă* din Paris, făcând parte dintre fondatorii lui. Muzeul din Luxemburg posedă una din pânzele acestui pictor, mort în anul 1935.

Nicolae Vermont, după ce și-a făcut studiile în Germania, activează în cadrul Societății „Tinerimea Artistică" și grație faptului că s'a botezat, capătă o comandă importantă: decorarea bisericii românești din Sofia. Continuă apoi o serie de compoziții religioase, pe lângă ciclul «țigăncilor», a căror grație i-au creiat renumele.

Mützner, după o călătorie în Extremul Orient, se întoarce cu o expoziție cu motive japoneze.

Un peisagist neo-impresionist, de o sensibilitate rară, își face loc solid în pictura românească.

Arthur Mendel, un desenator și un bun gravor [...].

[...] Să amintim de asemeni de numele lui Sanielevici, un pictor impresionist [...].

ISER. Cea mai puternică apariție în arta românească în ultimii 25 de ani, și 'n același timp unul din corifeii mișcării moderne. Desenator și polemist viguros al creionului, a crispat pe hârtie toată goliciunea trupească și sufletească a unei protipendade politice și culturale. Pășind mai târziu în pictură, caracterizează ca nimeni altul vigoarea mizeră a țăranului, rana soldățească pe câmpuri de sârmă ghimpată și ceruri de plumb, pentru ca, mai târziu, plecând la Paris să se încadreze de minune în cercul artiștilor de acolo.

Cu o râvnă și putere de titan, Iser își desăvârșește putințele. Culoarea devine mai clară, mai caldă. Reîntors în țară, la motivele de odinioară, își reface peisagiile și tătăroaica în culori care ne reamintesc pe Greco. După Andreescu, Luchian și Grigorescu, Iser, alături de Pătrașcu și Palady, reprezintă fața cea mai caracteristică a plasticei românești contimporane.

Un antagonism puternic isvorăște între mentalitatea artiștilor de la «Tinerimea Artistică» și Arta Română. În joc e promovarea ideilor formate de școala lui Cézanne și a post-impresioniștilor francezi față de pompa unui academism și a unei arte de gust dubios, de la «Tinerimea Artistică». Paralel cu această ciocnire, grație activității pictorului și arhitectului Marcel Iancu și a subsemnatului, se inaugurează la București, primul salon internațional al mișcării moderne de la noi și din străinătate.

* Extrase dintr-un text de M. H. Maxy, reprodus din vol. *Evrei celebri*.

https://biblioteca-digitala.ro

Expune cu această ocazie şi *Victor Brauner*. Mişcarea e privită la început cu destul interes, dar mai târziu e considerată ca iudaică.

Pe alt plan de gândire plastică, dar cu o sensibilitate interesantă, se alătură acestei mişcări, *Henri Daniel*, un desenator de o meticulozitate şi un gust ales.

Om de cultură, scrie o serie de articole, cari prin problemele puse, le dau o valoare specială.

Apoi, *Margareta Sterian*, o artistă cu o viziune proaspătă şi un colorit deşi convenţional, totuşi atrăgător.

D-na Riza Probst Kraid, o bună şi corectă desenatoare, a cărei pictură capătă tot mai mult o consistenţă coloristă.

D-na Byck Wepper încearcă o stilizare interesantă în toate operele sale.

R. Iosif, un pictor de rară modestie, ca şi peisagiile umile al căror excelent interpret se afirmă. Într'o lumină discretă, şi o culoare pensulată agitat, ne reaminteşte de acele monotipuri cu care ani de-a rândul ne-au obişnuit expoziţiile sale.

Max Arnold, ieşean ca şi *Gh. Iuster*, artişti de mare temperament.

Primul, un cutezător al aquarelei, de notaţiuni fugare, dar de o vigoare şi o prospeţime în expresie cu totul personale. Colorist înveterat, încearcă în acelaşi timp, într'o pastă densă, senzaţiuni cromatice de o frumoasă ţinută şi rară emoţiune.

Gh. Iuster şi-a creiat din motive de păsări şi animale, un întreg repertoriu de valori şi nuanţe colorate. Deşi ilustrative, tablourile sale inspiră o robusteţe şi un optimism, pe care artistul acesta tânăr e dator să le servească cu mult mai multă râvnă.

Siegfried, un pictor cu multe posibilităţi; desenator cu o graţie şi o delicateţă aleasă, peisagist cu un lirism feminin, portretist de figuri suave, un bun colorist în decoraţiunile scenice, iată nenumărate calităţi, risipite cu o dărnicie de artist.

Marcel Iancu, pictor şi arhitect. Desenator rafinat şi colorist barbar. Temperament fugos şi constructor calculat de spaţii practice.

Alături de Tristan Tzara, pune bazele dadaismului, la Zürich, şi militează în cadrul revistei „Contimporanul" a poetului Ion Vinea.

Victor Brauner, un artist cu mari resurse. De fapt, un virtuoz. Influenţat la început de mişcarea cubistă din ţară, încearcă o detaşare până la o încorporare completă în mişcarea surrealistă. Ar trebui desluşită întreaga psihoză a surrealismului, pentru a putea caracteriza calităţile lui Victor Brauner aservite unei mentalităţi în care ideea tabloului ca fenomen plastic stă pe primul plan.

Dintre cei mai tineri, dar dotat, şi poate prea virtuoz, e *Perahim*. La vârsta când alţii dibuesc prin greutăţile meşteşugului, Perahim se învredniceşte să le cunoască deplin. Profesează o credinţă cu o tematică socială, pe care o prezintă într'o factură surrealistă.

Un povestitor, în culori triste, al vieţii de mizerie provincială, e *Lerner*. De asemeni, *Arthur Kolnik*, un gravor de imagini iudaice, care a luat drumul Parisului.

Să amintim de strădania lui *Andor Vespremie*, un elev al şcolii berlineze de artă decorativă, care încercând să deschidă un drum pentru artisanatul modern, a trebuit să încerce aceleaşi gânduri bune la Riga.

O pleiadă de desenatori, caracterizaţi a animat gazetăria prin verva lor ascuţită. *Ross*, un îndemânatec portretist, *Ghinsberg*, *Sell* etc....

Iată atâtea nume câte valori agită, în acest câmp al artei româneşti, un suflet şi o predispoziţie iudaică.

Jean David, un rafinat, de linii şi culori suave, pe care în deformări sugestive le transpune cu o dexteritate de bună calitate.

D-na T. Căpităneşcu Călugăru, al cărei debut a produs atâta vâlvă, e din zi în zi mai ascunsă faţă de un public pe care din excesivă modestie îl ocoleşte.

Iată atâtea realităţi din istoria platică a culturei contimporane, în care evreii iau parte integrantă prin acele vii forţe ale unei spiritualităţi crescute peste aceea care de secole le-a fost protivnică [...]".

https://biblioteca-digitala.ro

c. Avangarda artistică

Cine cunoaşte cât de cât istoria avangărzii artistice româneşti dintre cele două războaie mondiale, opoziţia înverşunată pe care a întâmpinat-o din partea comitetului director al Ateneului Român - gruparea cu vederile cele mai strict tradiţionaliste şi conservatoare, în ochii căreia până şi artişti ca Ressu şi Tonitza apăreau ca „nuvoişti bolşevizanţi", dar care număra printre sprijinitorii ei o personalitate ca Nicolae Iorga - poate sesiza după şase decenii de ocultare contrastul marcat de „deschiderile" actuale (vezi, de pildă, vasta expoziţie consacrată, în 1993, la Bucureşti, mişcării odinioară atât de vehement contestate).

S-a încercat multă vreme - şi, în general, nu fără succes - acreditarea ideii că avangarda ar fi străină de trupul sănătos al naţiunii, că ea ar contrazice fiinţa şi spiritul românesc. În virtutea acestei teze, a existat într-adevăr, cum am spus, o atitudine de respingere a avangărzii. Dar evoluţia ulterioară a artei contemporane din toate domeniile, atât pe plan naţional, cât şi, mai ales, internaţional, a demonstrat falsitatea unei asemenea gândiri. Nimeni nu-şi poate îngădui astăzi, fără a cădea în ridicol, să desconsidere faima şi influenţa mondială a artei românului Brâncuşi (care aparţine avangărzii numai ca spirit, nu şi ca afiliere de grup) sau valoarea unanim recunoscută în lume a creaţiei evreului **Victor Brauner**, ca să nu mai vorbim de acel ferment busculator pe care, în câmpul literaturii contemporane interbelice, l-a constituit mişcarea Dada iniţiată în 1916, la Zürich, de poetul evreu, originar şi el din România, Tristan Tzara. S-a insistat suficient la noi, în ultimele decenii, asupra legăturii lui Brâncuşi cu ethosul şi creaţia populară românească, asupra rădăcinilor lui imediat ţărăneşti, spre a nu mai fi necesar să revenim. Interferenţele folclorice româneşti ale picturii lui Victor Brauner sunt, însă, mai puţin cunoscute, căci nu au fost studiate şi puse în lumină, dar ele există. Şi este potrivit să amintim aici de colaboratorul de odinioară la revista suprarealistă „unu", Harry Brauner (fratele pictorului), cercetătorul şi savantul folclorist român, discipol al lui Constantin Brăiloiu, descoperitorul şi formatorul, alături de Sandu Eliad, al talentului Mariei Tănase, şi mare apărător al purităţii tezaurului folcloric naţional.

Cu puţine excepţii, avangarda a fost pretutindeni generoasă în planul problematicii sociale, situându-se în general la „stânga". Dar nici Picasso, nici Brâncuşi, nici Tzara, nici Breton, nici Brauner nu au făcut vreodată concesii care să le afecteze arta. Indiferent de aderenţele sau/şi numai simpatiile politice pe care le-au putut avea unii dintre ei, cu toţii au rămas independenţi, militanţi pentru libertatea absolută a creaţiei. Aceia dintre foştii avangardişti care nu au făcut-o, cedând unor presiuni de conjunctură sau lăsându-se pur şi simplu corupţi de privilegii şi avantaje materiale, au apărut în postura unor artişti care şi-au trădat idealul, trădare plătită cu ani mulţi de anulare a talentului avut cândva şi de pierdere a vechiului prestigiu.

Ce este în fond **Avangarda**? Conceptul trebuie circumscris cu rigoare, pentru că altfel se cade în arbitrar, ajungându-se la o folosire a lui fie confuză, fie mult prea extinsă, fie chiar abuzivă. Desigur, avangarda presupune a fi înaintea timpului tău, a anticipa asupra unui adevăr artistic acceptat de grosul societăţii cu întârziere. Din acest punct de vedere şi Stendhal şi Wagner şi Van Gogh (ca să ne rezumăm la secolul al XIX-lea) corespund unor ipostaze avangardiste. Nu acesta este însă sensul în care conceptul a pătruns în vocabularul curent al scrierilor despre literatură şi artă, unde el semnifică succesiunea mişcărilor radicaliste moderne care încep cu Futurismul şi sfârşesc cu Suprarealismul, trecând prin cubism, constructivism şi abstracţionism. Cu alte cuvinte, conceptul îşi pierde semnificaţia din clipa în care avangarda s-a instituţionalizat, pătrunzând în academii şi muzee şi sfârşind prin a fi acceptată de oficialitatea de stat. Azi deci nu se mai poate vorbi de „avangardă".

O delimitare se impune şi în privinţa conceptului de „modernism". Între avangardă

https://biblioteca-digitala.ro

şi modernism, graniţele sunt într-adevăr confuze. Pe plan mondial, la începutul secolului, modernismul nu pare să se diferenţieze de avangardism, ceea ce într-un fel este şi firesc, căci între avangardă şi modernitate (modernitatea fiind înţeleasă ca un reflex sensibil şi mental al timpului nostru) relaţia e definitorie. După primul război mondial însă, cel puţin la noi, modernismul apare ca o ipostază moderată, mai puţin radicală şi intransigentă, a avangărzii, ca un fel de atenuant al ei. Eclectismul „Contimporanului" lui Ion Vinea şi Marcel Iancu, în ale cărui pagini pot fi întâlniţi, la începutul anilor '20, deopotrivă poeţi români ca Ion Barbu şi Ilarie Voronca (fenomen oarecum similar cu cel al revistei franceze „Littérature", seria 1919, unde Breton, Aragon şi Soupault figurează alături de Valéry şi Gide), evoluţia unor pictori evrei ca **Marcel Iancu** şi **M. H. Maxy** în anii '30, când dimensiunea abstractizantă a creaţiei lor este tot mai redusă, sunt semne ale unui modernism marcat de tendinţa amintită. De ea se vor distanţa mai ales artiştii de orientare suprarealistă, ca **Victor Brauner**, **B. Herold**, **J. Perahim**. Dar tot ea este cea care asigură o largă recepţie, în rândurile literaţilor mai ales, portretelor în linii frânte şi colţuroase ale lui **Marcel Iancu**, de felul celor care ilustrează, în 1925 şi 1927, cele două volume ale *Antologiei poeţilor de azi*, publicată de Pillat şi Perpessicius.

Recepţia avangărzii româneşti beneficiază azi de năruirea, în foarte însemnată proporţie, a acelor prejudecăţi care au stat multă vreme în calea revigorării artei, pe motiv că tendinţele inovatoare ar fi „eminamente iudaice". Ceea ce nu exclude constatarea că şi avangarda românească a înregistrat numeroase nume de creatori evrei.

Dr. RADU BOGDAN*

* Bogdan, Radu George (n. 1920, Galaţi), cercetător, istoric şi critic de artă. Cronici, eseuri, studii, exegeze, monografii (*Theodor Aman*, *Reverii lucide*, *Georgeta Năpăruş*). Autor al monumentalei lucrări *Andreescu*, în mai multe volume. Contribuţii fundamentale la exegeza lui Nicolae Grigorescu şi Ion Ţuculescu. Premiul de Stat, Premiul Criticii, Medalia de Aur la Concursul internaţional al cărţii de artă de la Leipzig.

d. Artele plastice din Transilvania

În istoria artelor plastice din Transilvania, un număr însemnat de creatori evrei au contribuit la extinderea ideilor moderne, la dezvoltarea vieţii artistice. Pictorii, sculptorii, graficienii evrei, înzestraţi cu o mai bună orientare, cu o deschidere mai largă, cu o sensibilitate mai intensă faţă de rezultatele artei moderne, au ajutat la demolarea obstacolelor spirituale dintre Est şi Vest. Totodată, ei s-au putut sprijini în mai mare măsură pe o pătură de manageri dispunând de o bază economică şi care şi-au asumat sarcini organizatorice, de popularizare, de valorificare a operelor artistice - în folosul întregii comunităţi a oamenilor de artă. Astfel, arta plastică transilvană în plin proces de maturizare a fost sprijinită de antreprenorii, comercianţii, medicii, avocaţii (câteodată intelectuali cu mai puţină dare de mână) evrei. Contribuţia acestora la formarea marilor colecţii particulare din Ardeal a fost esenţială.

Colonia pictorilor de la Baia Mare, printre fondatorii căreia s-a distins **Iványi-Grünwald Béla**, a numărat printre membrii săi o serie de maeştri evrei: o influenţă considerabilă asupra contemporanilor săi a exercitat **Czóbel Béla** (1883-1976), aparţinând de curentul post-impresionist, idealurile sale fiind împărtăşite de **Perlrott-Csaba Vilmos** (1880-1955). **Cziffer Sándor** (1880-1962), maestru deschizător de drum pentru arta modernă, a lucrat, începând din 1906 până la moarte, în colonie. Cu arta sa viguroasă, situată pe linia expresionismului german, a oferit un contrapunct picturii naturalist-impresioniste, depăşite.

În perioada interbelică, poziţiile artei moderne au fost întărite de **Klein József** (1896-1945), **Jándi (Léderer) Dávid** (1893-1944) şi **Mund Hugó** (1892-1962). Respingând epigonismul, aceşti artişti s-au pronunţat în favoarea noului stil de creaţie, Klein în pictură şi gravură, Jándi în paşteluri şi desene, Mund în litografii şi tehnici mixte. În cursul călătoriei sale de studiu la Paris (1925-1927), Klein József a făcut cunoştinţă cu

https://biblioteca-digitala.ro

arta lui Chagall, Foujita şi Picasso, devenind, după întoarcere, îndrumătorul tineretului, al noii generaţii de artişti băimăreni. Printre discipolii săi, respectiv ai lui Cziffer Sándor, se aflau evreii **Kunovits András**, **Katz Márton**, **Kahán Sára**, dar şi sculptorul neevreu Vida Geza.

Numeroşi artişti plastici evrei din oraşele ardeleneşti mai mari au făcut şi fac parte din comunităţile artistice locale. Mulţi dintre ei au ajuns de foarte tineri în lagărele morţii, iar supravieţuitorii, reîntorcându-se în patrie, s-au încadrat în viaţa artistică, mai mulţi ridicând memento-uri zguduitoare Holocaustului.

La Oradea, **Tibor Ernő** (1885-1945) a aparţinut generaţiei mai vârstnice. A pierit la Dachau. Prin portretul poetului Ady Endre, a dat expresie vieţii spirituale clocotitoare de la începutul secolului. Contemporanul său, **Kara (Kron) Mihály** (1883-?), care a lucrat la Oradea până la plecarea sa în Palestina, a primit comenzi pentru lucrări monumentale (statuia regelui României, de la Oradea). În epoca expansiunii fascismului, **Leon Alex (Löwinger Sándor)** (1907-1944) a căutat răspuns la problemele sociale, politice, la problemele complexe ale Diasporei evreieşti. Idei, gânduri asemănătoare o preocupau pe **Lázár Éva**, o graficiană care retrăia realizările cubismului.

A lucrat la Satu Mare, apoi un timp la Oradea **Erdős I. Pál** (1916-1987), un creator remarcat prin gravurile, apoi seriile sale de desene în stil neoclasic.

Originar din Sighet, **Vasile Kazar** (n. 1913) s-a făcut cunoscut prin albumul său cu tematică socială, intitulat *Pâinea de mălai*, mai târziu devenind profesor în învăţământul superior de arte plastice, ca şi **Ştefan Szőnyi** (1913-1967), orientat spre arta monumentală şi **Iosif Molnár** (1903-1983), un creator plin de fantezie în domeniul afişelor, al ilustraţiilor de carte şi al graficii publicitare.

La Arad, **Balla Frigyes** (1871-1937) fusese discipolul şcolii de la München. A creat şi menţinut timp îndelungat o şcoală de pictură.

Martin Izsák (n. 1913), sculptor, a fost, timp de 25 de ani, director şi profesor al Liceului de Artă din Târgu-Mureş, de unde au provenit mulţi studenţi ai şcolilor superioare de artă din ţară. În arta sa sculpturală, grozăviile lagărelor morţii constituie o temă mereu prezentă. Este autorul Monumentului Deportaţilor, de la Dej; recent, a creat o serie de sculpturi impresionante având ca temă Holocaustul.

A pornit de la Cluj, dar şi-a desăvârşit arta gravurii în lemn la Seghedin, apoi în Anglia **Budai György** (1907-1990). În patrie s-a distins prin ilustraţiile sale la baladele lui Arany János (Erdélyi Szépmives Céh, Cluj, 1933). În perioada interbelică, au lucrat la Cluj **Benjámin Hermann** (1881-1942) şi **Grünfeld Alfréd**, care a ales calea artei naive. După război, s-a evidenţiat **Löwith Marc Egon** (n. 1923), sculptor, pictor, profesor la Şcoala Superioară de Artă din Cluj; şi-a prezentat, în cadrul mai multor expoziţii, desene, picturi, pe tema Holocaustului.

Dintre artiştii plastici ardeleni, au fost ucişi în lagărele de exterminare germane **Tibor Ernő**, **Klein József**, **Lázár Éva**, **Grünfeld Alfréd**, iar în detaşamentele de muncă au pierit, respectiv au dispărut, **Jándi Dávid**, **Katz Márton** şi **Leon Alex**.

MURADIN JENÖ

https://biblioteca-digitala.ro

2. ARHITECTURĂ

La confluenţa dintre tehnică şi artă se află **arhitectura**. Curentul modernist în arhitectura noastră interbelică a fost promovat de mari arhitecţi români, ca Horia Creangă şi Duiliu Marcu, susţinuţi cu clarviziune de istoricul literar român Eugen Lovinescu.

Alături de ei, plin de entuziasm şi de idei novatoare, a fost arhitectul, pictorul, sculptorul şi scenograful **Marcel Iancu** (1895-1984), personalitate de seamă a mişcării artistice de avangardă europene. În tratatul *Istoria arhitecturii în România* (1981), profesorul Gheorghe Curinschi Vorona subliniază rolul de pionierat al acestuia în arhitectură, căci în 1930 Marcel Iancu a construit „o clădire de locuit cu parter şi etaj, situată pe Şoseaua Kiseleff nr. 49, realizată în spiritul curentului funcţionalist, care devine un manifest al noii arhitecturi". Marcel Iancu a fost şi un însemnat teoretician al arhitecturii, combătând eclectismul, pastişele, „arhitectura de planşete" şi definind arhitectura drept „arta corespondenţelor spaţiale, a raporturilor echilibrate de volume, a proporţiilor şi tipurilor de construcţie, numai conform legilor organice ale sensibilităţii şi geometriei". Scopul social al arhitecturii este, după el, **urbanismul**. Începând din 1940, a trăit şi activat în Israel.

La rândul său, arhitectul **Hermann Clejan** (1886-1955) a contribuit substanţial la realizarea unei linii moderne de orientare funcţionalistă a construcţiilor în România. Printre lucrările sale cele mai reprezentative, se numără imobilul Camerei de Comerţ de pe Bd. Bălcescu (1935), acela al fostei Legaţii a Japoniei, de pe Aleea Alexandru (1925), diferite construcţii de locuinţe la Bucureşti. S-a afirmat şi ca un timpuriu designer de mobilier.

Dintre arhitecţii unei generaţii mai vechi, trebuie amintit şi **Alfred Popper** (1874-1946), orientarea sa de bază fiind, în ultimă instanţă, „Jugendstil"-ul. Printre lucrările sale care poartă sigla sa de arhitect se numără fostele case Steinbach şi Zlatko, de lângă Facultatea de Medicină, casa dr. Urlăţeanu de pe strada Dumbrava Roşie, casa proprie din str. Sfinţilor 1-3, vila Take Ionescu de la Sinaia. A contribuit, de asemenea, la construirea castelului Pelişor (Sinaia) şi a restaurantului „Carul cu bere" din Bucureşti.

Printre arhitecţii, nu puţini, victime ale marelui cutremur din 1977, s-a numărat şi **Silvia Granet** (1903-1977), care s-a format la Şcoala Superioară de Arhitectură din Bucureşti, absolvită în 1930. Adoptând o orientare funcţionalistă, a conceput zece imobile rezidenţiale la Bucureşti, între 1933 şi 1939, dar ulterior s-a consacrat mai ales realizării, în cadrul unor largi colective, a unor lucrări reprezentative cu caracter social şi de sistematizare, printre care Casa Radiofoniei din Bucureşti, Spitalul de Oftalmologie din Bucureşti, spitalele din Suceava, Baia Mare şi Reşiţa, schiţa de sistematizare a oraşului Vălenii de Munte.

Tot la Şcoala Superioară de Arhitectură din Bucureşti (absolvită în 1929) s-a format **Marcel Locar** (1902-1983), autor în primul rând de valoroase lucrări teoretice, printre care *Istoria clasicismului în arhitectura ţărilor române* şi *Evoluţia construcţiei de locuinţe în România*. A fost, timp de două decenii (1949-1969), profesor la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu", a făcut parte din conducerea Comitetului de Stat pentru Arhitectură şi Construcţii; a fost, de asemenea, delegat al României în Comitetul pentru Locuinţe al O.N.U. Printre lucrările sale (ca autor sau coautor) s-au numărat Ambasada Germaniei din Bucureşti, Ambasada României la Varşovia, Casa Presei Libere din Bucureşti, zeci de blocuri de locuinţe, vile, magazine. Mai tânăr decât el cu zece ani, **Ladislau Adler** (1913-1989), cu studii la Brno şi Florenţa, a fost şi el atât profesor la Institutul „Ion Mincu" din Bucureşti, cât şi membru al conducerii Comitetului de Stat pentru Arhitectură şi Construcţii. S-a orientat - în proiectele, ca şi în scrierile sale - spre arhitectura industrială, printre lucrările sale teoretice numărându-se *Construcţii industriale în România*, *Arhitectura industriei contemporane*, *Proiectarea ansamblurilor industriale* etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Foarte activ, excelent detalist, cu un simţ artistic excepţional, promotor al unei arhitecturi moderne, funcţionaliste - iată cum poate fi caracterizat un alt mare arhitect, cu o viaţă nedrept de scurtă, **Harry (Herman) Stern** (1909-1954). Diplomat al Şcolii Superioare de Arhitectură din Bucureşti (1932), a organizat, în cursul celui de-al doilea război mondial şi sub apăsarea legilor rasiale, cursuri pentru studenţii evrei de la colegiile „Abason" şi „Bercovici" din Bucureşti (1941-1944), iar după 1944, a fost un profesor de excepţie al Institutului de Arhitectură „Ion Mincu", formând numeroşi discipoli, printre care îi amintim pe Ignace Şerban, Dorian Hart, W. Juster, Dan Farb, Victor Agent şi alţii. În deceniul pe care i-a fost dat să-l trăiască după actul de la 23 august, a conceput o serie de lucrări îndrăzneţe pentru acea vreme, printre care Fabrica de Confecţii şi Tricotaje Bucureşti (coautor), Aerogara Băneasa, Pavilionul de expoziţii din Parcul Herăstrău, Clubul „Dinamo" etc. - contribuind la cristalizarea „noului stil" din arhitectura românească a deceniilor din urmă.

La moartea lui **Horia Maicu** (1905-1975), fostul arhitect-şef al Capitalei, profesorul arhitect Romeo Belea îl caracteriza, în revista „Arhitectura", drept un mare arhitect şi dascăl, un om plin de dinamism, forţă şi entuziasm, cu o vastă experienţă, care şi-a tăiat în piatră şi a turnat în beton rodul monumental al muncii sale pasionate. Diplomat al Şcolii de Inginerie Civilă din Roma (1931), se stabileşte mai întâi la Constanţa, unde realizează, în oraş şi pe litoral, vile, hoteluri, blocuri de locuinţe, în total circa 100 de lucrări până în 1940. După război, activează la Bucureşti, devenind profesor la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu" (1950-1972). Îi poartă semnătura blocurile de locuinţe din str. Vasile Conta, str. Batiştei 3, str. N. Filipescu, Sala Palatului, ansamblul Teatrului Naţional, Casa Presei Libere, Monumentul Eroilor din Parcul Libertăţii (Carol I), sediile unor ambasade româneşti peste hotare. A reprezentat ţara în Uniunea Internaţională a Arhitecţilor şi a fost distins cu Premiul de Stat.

Un alt laureat al Premiului de Stat a fost talentatul, dar prematur dispărutul **Ignace Şerban** (1922-1971), creator de mare sensibilitate, întrunind capacitatea invenţiei de ansamblu cu ştiinţa detaliului expresiv. A fost conferenţiar la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu" şi, totodată, în cadrul Institutului de Proiectare a Construcţiilor Tip a avut un rol important în desfăşurarea eficientă şi adecvată a acţiunii de tipizare, necesitată de marele volum de construcţii postbelice, mai ales în domeniul locuinţelor. Dintre lucrările sale teoretice, sunt de remarcat *Tendinţe în proiectarea lucrărilor de locuit* (1967) şi *Ansamblul Sălii Palatului* (1963). A fost autor şi coautor la realizarea Fabricii de Confecţii şi Tricotaje Bucureşti, a Sălii Palatului, a Ansamblului Sanatorial Otopeni, a complexelor de cămine studenţeşti Grozăveşti şi Regie, a casei de odihnă-hotel de la Pârâul Rece etc. Să nu omitem a o aminti pe arhitecta de renume internaţional **Dora Gad** (n. 1912), diplomată a Şcolii Politehnice din Viena (1934), care a activat iniţial la Bucureşti, în atelierul arhitectului român Duiliu Marcu. Începând din 1942, şi-a deschis propriul atelier de proiectare la Tel-Aviv. A realizat numeroase mari hoteluri la Ierusalim, Tel-Aviv, Caesarea, Haifa, Muzeul Israelului din Ierusalim (în colaborare), arhitectura interioară a Parlamentului israelian (Knesset-ul), clădirile ambasadelor Israelului din Washington şi Ankara, ale unor agenţii ale companiei de aviaţie „El Al" din diferite ţări, decoraţii interioare de nave şi avioane israeliene, imprimând lucrărilor ei amprenta unei personalităţi inconfundabile.

Desigur, această trecere în revistă este departe de a fi completă. Să enumerăm, de aceea, cel puţin pe cei care merită cu prisosinţă să fie măcar menţionaţi, autori de lucrări arhitecturale notorii: **Gheorghe Blaier**, **I. Silvan**, **Nathan Stopler**, **Heinrich Marcus**, **Jean Rosenberg**, **Ludovic Staadecker**, **Leon Srulovici**, **Mauriciu Silianu**, **Mihail Caffé**,

https://biblioteca-digitala.ro

Gheorghe Sebestyen, Dorian Hardt, Simon Julman, Lucian Schwartz sau reputaţi ingineri constructori (**Marcu Rotman** ş.a.), nici măcar menţionaţi. Dar nici această enumerare nu poate face dreptate tuturor.

Spicuim doar câteva nume, încă, dintr-un dicţionar de arhitectură.

Dorian Hardt (n. 23 martie 1919, Bucureşti), arhitect român, de orientare funcţionalistă. Specialist în metode şi materiale de construcţie şi finisaj. Studiază la Facultatea de Arhitectură din Bucureşti (diplomat 1946). Activitate didactică la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu" din Bucureşti (din 1949 până azi). Lucrări principale (autor sau coautor): Sediul C.C. al P.C.R., Aleea Alexandru - Bucureşti (azi Consiliul Central al Sindicatelor, 1946); Pavilioanele româneşti la Târgurile de la Paris şi Milano (1948), Praga (1949), Poznań (1949), Viena (1950); Ansamblul oraşului muncitoresc Hunedoara şi clădiri (1947-1948); Sanatoriul Otopeni (1950-1952); Garaj auto la Bucureştii Noi (1953-1954); Studii de tipizare şi proiecte tip de mobilier şi locuinţe (1956-1968); Cămin de bătrâni, str. Jimbolia, Bucureştii Noi (1976-1979). Lucrări teoretice: *Materiale plastice în construcţii şi arhitectură* - 1964; *Proiectarea detaliilor de construcţie* - 1974; *Proiectarea detaliilor de finisaj* - 1975; *Materiale de construcţie şi pentru finisaj* - 1977.

Sofia Ungureanu (n. 28 martie 1917, Bucureşti), arhitect şi urbanist român, de orientare funcţionalistă. Studiază la Facultatea de Arhitectură din Bucureşti (diplomat 1947). Lucrări principale (autor sau coautor): Complex sportiv şi Piscină - Floreasca (1949); Institutul de Metrologie - Ciurel (1951); Blocuri de locuinţe, Bdul Magheru 34 (1959), ASIT, str. Romană (1960) şi str. Poenaru Bordea (1961); Complexul industrial şi de cercetare ICEMENERG (1966); Complexul clinic Bucureşti (1971); Ansambluri rezidenţiale, str. Baciului - Zeţarilor (1972); Detalii de sistematizare: cartier Lizeanu (1973), Institutul de Construcţii (1974), Calea Rahovei - Ferentari - Sălaj (1975-1979); Extinderea Spitalului „Caritas" (1975) şi cea a Spitalului „Dr. Stâncă" (1976); Detalii de sistematizare, Piaţa Şincai (1979) - toate în Bucureşti.

Leon Srulovici (n. 22 septembrie 1921, Galaţi), arhitect român, de orientare funcţionalistă. Studiază la Facultatea de Arhitectură din Bucureşti (diplomat 1951). Lucrează concomitent la D. G. Galin şi la D. Marcu. Lucrări principale (coautor): Casa Scânteii, Casa Radiodifuziunii şi Teatrul de Operă şi Balet - toate în Bucureşti; Hotel „Neptun" - Neptun; (Şef de proiect) Teatrul „M. Eminescu" - Botoşani (1953-1958); Ansamblu rezidenţial în cartierul Păcurari - Iaşi (1954); Locuinţe din beton uşor - Petroşani (1959); Hotel „Arcaşul" - Suceava (1966); Han turistic - Gura Motrului (jud. Mehedinţi) (1968); Club sindical - Câmpulung (Argeş) (1969); Casă de cultură - Râmnicu-Vâlcea (1970); Restaurant la km 36 pe autostrada Bucureşti-Piteşti (1972); două hoteluri - Vatra Dornei (1973); Ansamblu rezidenţial în zona falezei Dunării - Tulcea (1977); Hotel - Sulina (1979).

Ignace Şerban (16 aprilie 1922, Bucureşti - 29 noiembrie 1971, Bucureşti), arhitect român, de orientare funcţionalistă. Studiază la Facultatea de Arhitectură din Bucureşti (diplomat 1948). Conferenţiar la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu" din acelaşi oraş. Lucrări principale (autor sau coautor): Fabrică de confecţii; Sediul C.C. al P.C.R., Aleea Alexandru - ambele la Bucureşti; Expoziţia industrială a României - Budapesta (1949); Casă sanatorială - Otopeni; Locuinţe prefabricate - Voica-Băişoara (jud. Cluj); Casă de odihnă - hotel - Pârâul Rece (Predeal); Garaj pentru 500 de vehicule - Bucureştii Noi; Spital - Phenian (Coreea); Sala Palatului; Complexele de cămine studenţeşti „Grozăveşti" şi „Regie" - toate la Bucureşti. Lucrări teoretice: *Locuinţa urbană* - 1959-1961; *Ansamblul Pieţei Palatului* - 1963; *Tendinţe în proiectarea*

https://biblioteca-digitala.ro

clădirilor de locuit - 1967.

Simon Julman (n. 14 septembrie 1929, Bucureşti), arhitect de orientare funcţionalistă şi important publicist de specialitate român. Studiază la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu" din Bucureşti (diplomat 1954). Profesor (1967-1971) la Şcoala postliceală de specializare în arhitectură şi sistematizare, Bucureşti. Lucrări principale (autor sau coautor): Obiective în cadrul complexului spitalicesc Fundeni şi Spitalul de boli infecţioase „Dr. V. Babeş" (1956-1958); Complex rezidenţial, Drumul Murgului (1958-1960); Blocuri de locuinţe şi diferite dotări în cartierul Titan (1958-1969); Detalii de sistematizare, blocuri înalte de locuinţe, Bdul Dinicu Golescu (1962); Ansamblul de locuinţe şi magazine, Piaţa Gării de Nord (1960-1961); Sistematizarea ansamblului şi blocuri de locuinţe, Bdul Ion Şulea (1965); Sistematizarea diferitelor zone ale oraşului (1960-1967) - toate la Bucureşti; traducerea şi introducerea critică la *Lexicon ilustrat de arhitectură modernă* - 1972; numeroase eseuri, studii sau articole: *Note asupra cetăţilor bisericeşti din Transilvania; Filippo Brunelleschi - arhitect florentin; Pier Luigi Nervi sau elogiul raţiunii; Mies van der Rohe - arta structurii; 50 de ani de la înfiinţarea Şcolii Bauhaus; Arhitectura finlandeză; Arhitectura contemporană austriacă; Design în Marea Britanie; Arta şi oraşul* etc.

Jean Monda (n. 20 ian. 1900, Ploieşti), arhitect de orientare funcţionalistă şi publicist român. Studiază la Politehnica din Milano (diplomat 1924). Activează la Bucureşti. Lucrări principale: Cinematograful „Festival" - Bucureşti (1927); Sanatoriu - Baloteşti (Sectorul Agricol Ilfov, 1934); Fabrica „Mătasea populară", Cal. Călăraşi (1928); Boiangeria „Luceafărul" - ambele la Bucureşti (1931); Centrala electrică Schitu Goleşti (1933); Sala „Eforie", str. Eforie nr. 6 - Bucureşti (1945-1947); Ateliere la Uzinele „Progresul" - Brăila (1951); numeroase imobile de locuinţe în Bucureşti: str. Filitti nr. 6 (1930), str. Jules Michelet nr. 5 (1932), str. Armenească nr. 10 (1933), str. Poenaru Bordea nr. 4 (1934), Bdul Bălcescu nr. 7-9 (1934-1935), str. Galaţi nr. 100 (1937), str. Maria Rosetti nr. 15 (1938), str. Eforie nr. 6 (1945-1946), Bdul Magheru nr. 27 (1946-1948). Lucrări teoretice: *Arhitectura nouă în România* - 1965; *Interiorul clădirilor de azi şi de mâine* - 1969; *Arhitectura actuală, artă necunoscută?* - 1980; *Monumente de arhitectură modernă* - 1982.

https://biblioteca-digitala.ro

3. MUZICĂ

Într-o epocă de întemeiere a şcolii muzicale româneşti, alături de fondatori ca G. Stephănescu, C. Dimitrescu, G. Dima sau G. Musicescu, istoria muzicii îl înregistrează ca un activ compozitor şi critic muzical pe evreul **Mauriciu Cohen-Lânaru** (1852-1929). Cele patru opere scrise de el ilustrează apelul atât la melosul popular, cât şi la temele preluate din epica legendelor. Menţionăm: *Meşterul Manole*, operă în 3 acte, pe un libret propriu, sau *Insula Florilor*, operă comică în 3 acte, libret de Gr. Bengescu-Dabija, reprezentată la Bucureşti, în 1905. Cele patru sonate pentru pian, dansurile pentru pian sau numeroasele lieduri întregesc creaţia acestui compozitor.

În generaţiile următoare, s-au impus **A. L. Ivela** (1878-1927) şi **L. Algazi** (1890-1971), care, la Bucureşti, respectiv la Paris, unde au trăit, au compus lucrări de inspiraţie biblică, pentru ansambluri coral-simfonice. Alături de cele două cantate şi de *Psalm 150*, de corurile şi liedurile sale, menţionăm din creaţia lui Ivela numeroasele lucrări didactice, precum *Dicţionarul muzical ilustrat* (1927), unul dintre primele de acest gen în muzicologia română. L. Algazi a scris muzică de scenă (*Athalie*, *Le Dibbouk*) şi balet (*La Danse de David*), lucrări coral-simfonice (*3 Psalmi*, *Cantata de Paşti*, *Serviciul sacru*), muzică de film (*David Golder*), fiind, în acelaşi timp, autorul unor cronici muzicale despre Enescu, Cella Delavrancea, R. Strauss, publicate în anul 1921, într-o epocă de început a criticii muzicale româneşti moderne.

Prezenţa evreilor români în sfera muzicii, ca interpreţi, este consemnată, de asemenea, încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, odată cu răspândirea formaţiunilor lăutăreşti şi a rapsozilor. Aşa iau naştere - treptat - tradiţiile în familiile de muzicieni moldoveni, ai căror descendenţi şi-au adus contribuţia - de valoare - în viaţa muzicală modernă, cultă.

Numărul mare al muzicienilor evrei din România, fie ei interpreţi ori creatori, nu permite o enumerare exhaustivă. De aceea îi prenumerăm, în afară de cei sus-amintiţi, doar pe: **L. Stern** (1847-1909); **R. Günsbourg** (1859-1952); **Stan Golestan** (1875-1956); **Ludovic Feldman** (1893-?); **Filip Lazăr** (1894-1936); **Marcel Mihalovici** (1898-1985); **F. Chagrin** (1905-?); **N. Nachman** (n. 1905); **M. Eisikovits** (1908-1983); **H. Brauner** (1908-?); **Matei Socor** (1908-1981); **Paul Constantinescu** (1909-1963); **Alfred Mendelsohn** (1910-1966); **Ovidiu Varga** (1913-?); **Dumitru Bughici** (n. 1921); **E. Cosma** (n. 1925); **Laurenţiu Profeta** (n. 1925); **Anatol Vieru** (n. 1926). O menţiune specială pentru **H. Scwartzmann** (1897-?); **Elly Roman** (1905-1996); **Henri Mălineanu**, **Edmond Deda** (n. 1921).

Dintre dirijorii de operă şi muzică simfonică, îi amintim pe **J.** şi **R. Rosenstek**, **E. Lindenberg**.

Dintre interpreţi, cei mai numeroşi sunt violoniştii: de la **Avi Abramovici**, **I. Gherţovici**, **Silvia Marcovici**, **A. I. Rosé**, **L. Savin**, până la **R. S. Storch**. La violoncel au excelat **S. Degen**, **S. Seidman**; la violă, **V. Mendelsohn**, **I. Taler**, **E. Walfisch**, iar la contrabas **I. Prunner**.

Pianul a fost slujit cu dăruire de **G. Boscoff**, **Clara Haskil**, **Mândru Katz**, **Radu Lupu** - azi de larg renume pe plan internaţional -, **S. Sörönyi**. La clarinet, s-a remarcat **I. Feueralt**, iar la corn, **P. Samuel**.

Pe scena lirică şi în recitaluri vocale, s-au făcut cunoscuţi **Blanche Adelstein**, **H. Isonyi**, **Dora Massini**, **Iolanda Mărculescu**, **Zenaida Palli**, **R. Ledeanu**, **A. della Pergola** şi **R. Steiner**.

De-a lungul secolului al XX-lea, o serie de compozitori evrei au adus contribuţii la îmbogăţirea vieţii muzicale din România, prin lucrări de un real nivel european. **Marcel Mihalovici**, din generaţia imediat următoare lui George Enescu, este legat de memoria acestui genial compozitor prin faptul că a fost distins cu Premiul „Enescu", alături de alte premii la concursuri de compoziţie de peste hotare (Germania, S.U.A.). Bogata sa creaţie simfonică, de cameră sau de operă nu este lipsită de anumite inflexiuni ale melosului popular românesc, deoarece sinteza dintre naţional şi universal era una dintre năzuinţele dominante ale creatorilor din acea vreme, după modelul creaţiei enesciene. **Ludovic Feldman**, născut în acelaşi deceniu,

https://biblioteca-digitala.ro

după o susţinută activitate în orchestrele simfonice (Zagreb, Bucureşti), a trecut relativ târziu (1945) la activitatea creatoare, într-un sens oarecum paralel cu acela al operei lui Mihalovici. Alături de sinteza amintită, ambii, trăind până târziu, în deceniul al nouălea, au căutat, de asemenea, un stil şi un dialog cu marile orientări expresive ale contemporaneităţii. **Max Eisikovits** (1908-1983) adaugă orientărilor stilistice amintite anterior un element specific: inspiraţia din tradiţiile folclorului hasidic păstrat viu în nordul ţării, folclor pe care îl culege şi îl notează, realizând o mare colecţie de cca 4 000 de melodii populare. Paralel cu folclorul român şi cu cel maghiar, folclorul evreiesc este prezent în lucrările sale de cameră sau simfonice, corale sau vocale. S-a înscris, de asemenea, prin cele două opere ale sale, pe teme de basm popular (*Povestea ţapului* şi *Fântâna cu bucluc*), după ce, la început de activitate, scrisese muzică de scenă (*Ulciorul sfărâmat* ş.a.). Dintr-o altă generaţie fac parte **Erwin Junger** (n. 1931) şi **Tiberiu Molnar**, ambii stabiliţi actualmente în Israel, care au adus o contribuţie în muzica românească prin lucrările lor de cameră, simfonice sau corale, laolaltă cu o susţinută activitate pedagogică. Născut în România (la Târnăveni, în 1923), autor al unor culegeri de folclor şi al unor lucrări originale de inspiraţie românească, **György Ligeti**, unul dintre cei mai importanţi compozitori europeni contemporani, un adevărat inovator în estetica şi limbajul artei sunetelor, se aşază firesc printre reprezentanţii de seamă ai muzicii româneşti.

În domeniul artei interpretative, îl amintim pe **Avram Goldfaden** (1840-1908), adevărat părinte al teatrului evreiesc. El a fondat la Iaşi, în 1876, teatrul profesionist de limbă idiş „Pomul verde". A fost compozitor şi interpret, autor a foarte numeroase cântece şi cuplete pentru piesele de teatru pe care le punea în scenă, valoros contemporan al lui Matei Millo. În acelaşi domeniu al artei idiş, este reprezentativ pentru secolul nostru **Haim Schwartzmann**, unul dintre cei mai activi compozitori şi dirijori ai teatrului muzical evreiesc.

S-au impus, de asemenea, **József Szigeti** (n. 1892), iar dintr-o generaţie următoare, **Ştefan Ruha**, violonist de reală virtuozitate, pusă în slujba unei sensibile interiorităţi expresive. A tălmăcit cu dăruire pagini ale lui Harry Maiorovici, în concertul ce-a urmat simpozionului de cultură ebraică organizat în octombrie 1992, la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca.

Suntem datori să amintim că solişti vocali neevrei, precum Kassler-Barabás Magda şi Maria Ghircoiaşiu, au tălmăcit cu fidelitate şi multă căldură pagini semnate de M. Eisikovits, E. Junger şi Hary Maiorovici, iar poetul maghiar clujean Sándor Kányádi a izbutit o sensibilă traducere în limba maghiară a cântecelor idiş din folclorul evreiesc maramureşean.

Un moment deosebit în teatrul muzical îl constituie spectacolul *La porţile pădurii*, după Elie Wiesel, dramatizat şi regizat de Dinu Cernescu, cu muzică de scenă semnată de **Harry Maiorovici**. O atmosferă reflectând peisajul maramureşean şi un melodism ce exprimă eternitatea prin stări profund dramatice sunt trăsături definitorii ale acestui spectacol intrat în repertoriul Teatrului Evreiesc de Stat din Bucureşti.

Regizorul de operă **Hero Lupescu** s-a impus în mod deosebit, începând cu o montare de referinţă a operei *Oedip*, de George Enescu, până la *Nabucco*, de Verdi, într-o versiune de relevabilă forţă artistică.

Un mare rol în cultura muzicală iudaică a ţării au jucat cantorii diferitelor temple din România. Ei s-au format în corurile templelor, sub îndrumarea unor maeştri ai cântului tradiţional ebraic. Printre aceştia îi amintim, la sinagogile din Bucureşti, pe **Alberto** şi **Renţic Pergola** (Templul Spaniol); **Willy Harnik**, **Schneir**, **Perlman**, **Ruvinski**, **Oivi Gutman**, **Jukovski** (Templul Coral). Alături de ei s-au impus **Vladovski**, **Rabinovici**, **Kahane**, **Cohn**, **Ţipres**, **Rosenberg**, **Fuchs**, **Ackerman**, **Malinski**, **Feldman**, la Chişinău. Pentru sinagogile din Sighet, îl amintim pe cântăreţul **Hörer**.

Un capitol important al culturii iudaice îl constituie trubadurii, autentici rapsozi populari. Printre aceştia îi amintim pe **Samson Ferst**, **Selig Berdicever**, **Engelberg**, **Wolf Ehrenkranz** **Zbarjer** ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro

Paleta contribuţiilor unor personalităţi de origine evreiască la arta sunetelor nu poate fi însă completă dacă nu luăm în considerare multitudinea celor care s-au manifestat pe acest tărâm, cât şi bogăţia şi varietatea operei lor.

Pentru a înlesni consultarea repertoriului de nume şi lucrări ce urmează, adoptăm o ordine alfabetică, deşi s-ar fi cuvenit, desigur, una valorică. Expunem deci de la A la Z elemente privind viaţa şi opera celor implicaţi în fenomenul muzical: de la compozitori până la critici şi istorici muzicali.

Algazi, Leon (Steinhart Alphonse) (1890-1971), compozitor, critic muzical, organist, profesor.

Alstedius, Johannes Henricus (1588-1638), enciclopedist, umanist, teoretician muzical transilvănean, a publicat: *Rudimenta linguae graecae*, *Rudimenta linguae hebraicae et chaldeicae*, *Rudimenta linguae latinae*; este, de asemenea, autorul lucrărilor: *Musica hebraica*; *Theologia prophetica*; *Praecognitorum theologicorum*, libri II; *Encyclopaedia septem tomis distincta*.

Boskovits, Alexander Uryah (n. 1907), cu o genealogie a familiei tatălui până la „înaltul Rabbi Loew, maestrul legendei Golem-ului". Împreună cu fratele său, a fost crescut în atmosfera tradiţională evreiască şi a culturii europene. După terminarea liceului, Boskovits şi-a făcut studiile muzicale, timp de un an, la Viena, iar între 1925 şi 1929, la Paris, unde a studiat pianul cu Alfred Cortot şi compoziţia cu Paul Dukas şi Nadia Boulanger. După reîntoarcerea la Cluj, îl întâlnim ca pianist, compozitor şi dirijor al Operei Naţionale şi la Orchestra simfonică „Goldmark", pe care a fondat-o în 1935. Compozitorul s-a simţit atras ca de o chemare puternică de moştenirea artistică evreiască, de rădăcinile spirituale ale poporului său.

În 1938, a fost invitat de către Orchestra simfonică palestiniană - cum se numea în epocă - pentru a asista la premiera compoziţiei sale *The Golden Chain*, sub bagheta faimosului Issai Dobrowen. Nu s-a mai întors în România, înscriindu-se ca unul dintre fondatorii Academiei de Muzică din Tel-Aviv, unde a funcţionat ca profesor de compoziţie şi teoria muzicii. A fost membru în Senatul Universităţii din Tel-Aviv, precum şi critic muzical al ziarului „Haaretz".

Brauner, Harry, folclorist, a organizat şi a însoţit formaţii folclorice româneşti peste hotare: Anglia - 1935, 1937, 1938; Istanbul - 1936. A susţinut comunicări ştiinţifice, conferinţe radiofonice, concerte-lecţii pe teme folclorice. A îngrijit înregistrarea pe disc a muzicii populare româneşti la „Columbia" (Bucureşti, 1936-1938); a făcut parte din juriile unor concursuri internaţionale muzicale; a publicat studii, articole, recenzii, lucrări de muzicologie, ediţii critice, cântece pentru copii, muzică vocală.

Bughici, Dumitru (n. 1921), compozitor, a creat muzică de scenă şi de film, simfonică şi corală; autor de lucrări didactice.

Carp, Paula (1911-1990), folcloristă; a scris articole în diferite reviste, a susţinut conferinţe, concerte-lecţii, emisiuni radiofonice; i-au fost editate lucrări de muzicologie şi folclor, precum şi culegeri de folclor.

Cohen-Lânaru, Mauriciu este autorul unor compoziţii în diverse genuri: opere (*Meşterul Manole*, *Mazeppa*, *Insula florilor*); lucrări camerale (*Cinci sonate pentru pian*, *Suite de valsuri*) şi vocale (două caiete de melodii române, *Melodii sefarde*). Este unul dintre primii compozitori români de operă, animat de un suflu romantic, deprins împreună cu măiestria, prin studiile făcute cu Georges Bizet, Félicien David şi César Franck (cu care a studiat orga). A tradus în franceză poezii de Alecsandri, Macedonski etc.

Constantinescu, Paul (1909-1963), compozitor, şi-a înscris trainic numele în primele rânduri ale artei muzicale româneşti, prin valoroase opere (*O noapte furtunoasă*, *Nunta în Carpaţi*, *Târg pe muntele Găina*, *Pană Lesnea Rusalim*); lucrări simfonice (*Suită românească*, *Jocuri româneşti*, *Simfonietta*, *Rapsodia a II-a*, *Ciobănaşul* etc.); muzică de film (*Ţara Moţilor*, *O noapte furtunoasă*, *Răsună valea*, *O scrisoare pierdută*, *Moara cu noroc*); lucrări de cameră, corale, lieduri.

Deda, Edmond (n. 1921) s-a ilustrat în muzica

https://biblioteca-digitala.ro

de scenă, de film şi, mai ales, în câmpul muzicii uşoare româneşti.

Demian, Wilhelm (n. 1910), compozitor, dirijor şi profesor, a scris muzică de scenă şi pentru teatrul liric (*Richard II*, *Bánk Bán*, *Capcana*, *Uşa turnantă*) şi lucrări simfonice (*Preludiu şi fugă pentru orchestră*, *Concertino pentru pian şi orchestră*, *Concert pentru vioară şi orchestră*, *Concert pentru oboi şi orchestră*, *Variaţiuni simfonice pe tema „Mugur, mugurel"*), în stilul tradiţiilor clasic-romantice întemeiate pe o solidă cunoaştere a formei; inspiraţia din folclor exprimă apartenenţa sa la şcoala românească de compoziţie, analog altor muzicieni din România care au studiat, ca şi el, la Viena (Mendelsohn, Negrea etc.).

Eisikovits, Max (1908-1983) este prezent în creaţia de operă (*Povestea ţapului*, *Fântâna cu bucluc*), vocal-simfonică (*Cantata păcii*), simfonică (*Dansuri vechi ardeleneşti*, *Primăvara în Carpaţi*), camerală (*Două dansuri hasidice*, *Zece miniaturi pentru pian*, *Rondo pentru pian*, *Sonatină pentru vioară şi pian*, *Suită pentru pian*, *30 de piese mici pentru pian*, *Dansuri vechi ardeleneşti pentru pian*, *Suită pentru pian*, *Suită pentru violoncel şi pian*, *Sonată pentru pian*, *Cântece pentru pian*), vocală (*Vulturul răzbunării*, poem coral; *20 de coruri pentru copii*. *Introducere în cântul polifonic*, coruri pentru 2 voci egale; *Horă şi madrigale pentru cor a capella*).

Elian, Edgar (1917-1993), specialist în discologie şi discografie, a asigurat în cadrul Casei de discuri „Electrecord" cultivarea unei arte de nivel superior; a publicat cronici muzicale, interviuri cu mari artişti români şi străini.

Feldman, Ludovic, titularul unei importante contribuţii la creaţia muzicală din România, prin lucrări de muzică simfonică (*Cinci suite pentru orchestră de cameră*, *Variaţiuni simfonice*, *Sonată concertantă pentru cello şi orchestră*) şi de muzică de cameră (*Două suite pentru vioară şi pian*, *Două sonate pentru violă şi pian*, *Trio pentru coarde*, *Cvartet de coarde*, *Cvintet de suflători*, *Trei piese de concert pentru cvartet de coarde şi percuţie*).

Frost, Ana (n. 1928) s-a remarcat printr-o prezenţă permanentă în lumea emisiunilor radiofonice şi a discului, unde a urmărit cu seriozitate şi profesionalism promovarea unei culturi muzicale de valoare autentică.

Giroveanu, Aurel (n. 1916) a compus muzică de teatru şi de film, muzică corală şi muzică uşoară.

Goldfaden, Avram (1840-1908), părintele teatrului evreiesc, a reuşit în bună parte să realizeze ceea ce şi-au dorit mulţi gânditori avansaţi şi anume: ca teatrul să joace rolul pe care l-a jucat cândva religia în viaţa popoarelor. Popularitatea în lume a lui Goldfaden datează din 1876, când a pus bazele primului teatru profesionist de limbă idiş în România, la Iaşi, în vestita grădină „Pomul verde". A compus foarte multe cântece idiş, fiind, totodată, un înzestrat interpret. În mai puţin de doi ani (1876-1877), a scris şi a prezentat în România sute de cuplete şi numeroase piese de mai largă respiraţie.

Golestan, Stan (1875-1956), prin majoritatea lucrărilor sale, s-a înscris în rândurile tinerei şcoli româneşti a epocii şi în stilul acesteia, fondat pe inspiraţia din melosul popular. Meritul său este de a fi abordat pe această bază marile forme clasic-romantice, îmbinându-le cu intonaţia folclorică. Din opera sa reţinem două *Cvartete de coarde*, *Sonata pentru pian şi vioară*, *Sonatina pentru flaut şi pian*; lieduri pe versuri de Mihai Eminescu, pe versuri populare şi de autori francezi.

Halmoş, Gheorghe (1915-1985), unul dintre pianiştii de referinţă ai României postbelice, a debutat interpretând *Concertul nr. 5* de Beethoven (cu orchestra Filarmonicii din Bucureşti, dirijor George Enescu, 1946). A susţinut recitaluri şi concerte în Germania, Ungaria, Polonia, Rusia, Bulgaria, Franţa, Turcia, Austria. A avut numeroase prezenţe la radio şi televiziune, interpretând un întins repertoriu, de la Bach la Bartók.

Hoffman, Alfred (1929-1995), remarcabil istoric şi critic muzical, unul dintre cei mai talentaţi şi competenţi animatori ai vieţii muzicale româneşti din ultimele decenii. Este autorul volumului *Drumul operei de la începuturi până la Beethoven* şi a tradus din Debussy *Domnul Croche antidiletant*. A publicat - respectiv, a

https://biblioteca-digitala.ro

susţinut - numeroase cronici şi conferinţe în ţară şi peste hotare, a reprezentat mult timp România în juriul pentru acordarea Marelui Premiu al discului „Charles Cros".

Iancu, Mişu a compus muzica la numeroase spectacole de estradă şi revistă, piese corale şi de muzică uşoară. Este şi autorul unor lucrări didactice (*Metodă de acordeon*, *Acordeonistul virtuoz*). Şlagărele sale au întrunit aprecierea unor largi cercuri de ascultători, precum şi a juriilor concursurilor de muzică uşoară românească.

Jerea, Hilda, pianistă concertistă şi de muzică de cameră (din 1936), profesoară de pian la Şcoala de artă din Bucureşti (1942-1944) şi la Conservatorul din Bucureşti (1948-1949), secretară a Uniunii Compozitorilor (1949-1952), fondatoare a ansamblului „Musica Nova" din Bucureşti (1966), membră la American Musicological Society. Distincţii: Menţiunea a II-a (1934) şi Premiul al II-lea (1946) de compoziţie „George Enescu", Premiul „Robert Cremer" (1942). Compoziţii: baletul *Haiducii* (1956); *Casa Bernardei Alba*, muzică de scenă (1966); *Concert pentru pian şi orchestră*; *Sonată pentru pian*; *Suita pentru orchestră de coarde*; lieduri, coruri.

Junger, Erwin (n. 1931) a compus muzică de scenă (*Domnişoara Iulia*, *Război şi pace*, *Intrigă şi iubire*, *Vizita bătrânei doamne*, baletul *Întâlniri în beznă*, opera bufă *Ciocanul satului*), muzică vocal-simfonică, muzică de cameră, coruri, lieduri. Lucrări de muzicologie: *Armonia modală în arta lui J. S. Bach* (teză de doctorat), *Curs de armonie* (în colaborare cu T. Jarda şi C. Cherebeţiu).

Kardos, Ştefan (n. 1908), compozitor, autorul unor lucrări pentru spectacole de teatru, de estradă şi muzică uşoară.

Klepper, Walter Mihai (n. 1929) a scris studii şi articole în reviste şi ziare; a compus muzică de scenă, vocal-simfonică, simfonică, de film, lucrări camerale şi corale.

Koffler, Eugen, compozitor, lucrează pentru Teatrul Evreiesc de Stat din Bucureşti, fiind autorul partiturilor pentru spectacolele *Un şirag de perle*, *Mangheriada*, *Maletri şi Betocomoru*, *Vrăjitoarea*, *Pe placul tuturor*, *Baraşeum '72*.

Lakatos, Ştefan (1895-1989) elaborează numeroase studii, comunicări, eseuri de istoria muzicii româneşti, maghiare şi universale, în presa de specialitate română şi străină; eminent reprezentant al ştiinţei muzicale din ţara noastră.

Ligeti, György (n. 1923), originar din România, cu activitate în Ungaria şi Germania, profesor invitat la Stockholm, membru al Academiei Bavareze de Arte şi al Academiei de Arte din Hamburg, deţinător al unor importante distincţii muzicale internaţionale. Este unul dintre cei mai mari compozitori din a doua jumătate a secolului al XX-lea. Arta sa demonstrează o solidă cunoaştere a tradiţiilor muzicale, pe temeiul cărora elaborează un limbaj de mare eficienţă novatoare.

Mandi, Alexandru, dar, mai cu seamă, **Mălineanu, Henri** s-au afirmat ca remarcabili compozitori de muzică uşoară, cel din urmă fiind deosebit de cunoscut de iubitorii genului.

Maiorovici, Herman Harry (n. 1918), compozitor, autorul muzicii a numeroase filme de lung şi scurt metraj, de animaţie, documentare, al muzicii de scenă pentru spectacole teatrale, al unor lucrări simfonice şi camerale. O contribuţie specifică o constituie apelul la timbralitatea orgii clasice şi electronice, modalitate a unor noi expresii stilistice. De la clasic-romantic, repede depăşit, trece, prin impresionism, la un expresionism contemporan, de reală profunzime umanistă. De la *Moartea Căprioarei*, după Nicolae Labiş, la *Zece fraţi am fost*, după Haim Sloves şi *La porţile pădurii*, după Elie Wiesel, întâlnim toată gama emoţională a gândirii sale sonore.

Mihalovici, Marcel, compozitor, cu studii la Bucureşti şi Paris, stabilit în Franţa. Membru fondator al Societăţii Compozitorilor Români din Bucureşti, profesor la „Schola Cantorum" din Paris, membru corespondent la Institut de France, la Académie des Beaux-Arts din Paris, a făcut parte din jurii internaţionale de concursuri muzicale, a susţinut conferinţe, comunicări, emisiuni radiofonice şi de televiziune. Distincţii: Menţiune onorifică (1919), Premiul al II-lea (1920) şi Premiul I (1925) de compoziţie „George Enescu", Premiul „Ludwig Spohr" din

https://biblioteca-digitala.ro

Brunschwick (1955), Premiul Fundației „Copley" din Chicago (1961), Premiul „George Enescu" al SACEM din Paris. A compus muzică de teatru (*Une vie de Polichinelle*, 1922), muzică vocal-simfonică (*Simfonia cantata*, 1964), lucrări pentru pian și orchestră, pentru vioară și orchestră, simfonii, muzică de film, de cameră, corală, vocală.

Marbé, Miriam (n. 1931), numără printre compozițiile sale lucrări de muzică vocal-simfonică (*Noapte țărănească*, *Clime*, *Ritual pentru setea pământului*, *Requiem*), muzică de cameră (*Sonată pentru pian*; *Sonată pentru violă și pian*; *Sonată pentru clarinet și pian*; *Sonată pentru clarinet solo*; *Sonată pentru două viole*, premiu la Mannheim), lieduri pe versuri de Topârceanu, Arghezi, Villon, F. G. Lorca etc., coruri mixte și pe voci egale. Stilul său se înscrie cu hotărâre în orientarea de avangardă a școlii românești de compoziție; apelând la specificul folclorului arhaic, învesmântat în structurile de înălțime și durată ale muzicii anilor 1960-1980, expresia este dominată de tensiuni alternând cu momente de confesiune și luminozități ascunse.

Mendelsohn, Alfred (1910-1966), cu studii de muzică și filosofie la București și Viena, a lăsat o importantă moștenire artistică: două simfonii, trei concerte pentru vioară și orchestră, zece cvartete de coarde, baletele *Harap Alb* și *Călin*, operele *Meșterul Manole* și *Michelangelo*, *Spinoza - scene lirice din viața unui gânditor*, lieduri pe versuri de Mihai Eminescu, Mariana Dumitrescu, Magda Isanos, lucrări didactice. A depus o bogată activitate didactică și în cadrul Uniunii Compozitorilor. De formație clasică academică, a manifestat o permanentă disponi-bilitate pentru marile genuri muzicale, lucrările sale înscriind în școala muzicală românească contribuții dintre cele mai semnificative.

Nachmann, Leib, compozitor, dintre ale cărui lucrări, dominate în cea mai mare parte de un ethos specific muzicii iudaice, amintim: *Poeme evreiești* în memoria lui Maurice Ravel, *Concertul pentru vioară și orchestră*, în care părțile a II-a și a IV-a sunt dominate de acest stil, apoi poemul *Kol Nidrei* și popularul *Oifn Pripicic*, *Poemele orientale pentru trei piane*, *Studii de virtuozitate* și *Studii - Poeme evreiești*, alături de culegerile de folclor evreiesc realizate împreună cu Max Eisikovits, sursă de inspirație pentru multe dintre creațiile sale.

Negulescu, Claudiu (n. 1929), compozitor, a scris muzică vocal-simfonică, simfonică, de cameră, corală, vocală (voce și pian).

Paschill, Iosif (1877-1966), compozitor, cu studii la București și Paris. A scris studii, cronici muzicale, recenzii. A compus muzică de teatru, vocal-simfonică, simfonică, vocală. Este autorul unor lucrări didactice (diferite metode). Pianist-concertist în țară și peste hotare, organist la Templul Coral din București, maestru de cor la mai multe societăți corale și trupe lirice străine din București.

Profeta, Laurențiu (n. 1925); opera sa include muzică de teatru (*Prinț și cerșetor*), vocal-simfonică, simfonică, de film, corală, vocală, ușoară.

Roman, Elly (1905-1996), cu studii la București și Berlin, are o bogată operă, alcătuită din muzică de teatru, corală, ușoară.

Săculeț, Emil, compozitor și folclorist, autorul volumului *Cântece populare evreiești* (145 de piese). A semnat muzica la numeroase spectacole de estradă și revistă ale Teatrului Evreiesc de Stat din București.

Schwartzmann, Haim, unul dintre cei mai activi compozitori legați de scena evreiască bucureșteană; a compus muzica pentru spectacole ale Teatrului „Barașeum", de la *Micul Guliver*, *Tipke Faier, Din glumă în glumă*, până la *Dibuk*, *Noaptea în târgul vechi*, *Două nunți și un divorț*, *Barașeum '72* etc.

Segall, Bernard a compus pentru Teatrul Evreiesc din Iași, al cărui dirijor a fost.

Segall, Icu, fiul lui Bernard Segall, dirijor și compozitor la Teatrul Evreiesc din Iași.

Stern, Leopold (1847-1909), compozitor, a cules melodii lăutărești și populare, pe care le-a publicat în diferite colecții pentru pian; a compus muzică pentru pian, culegeri și prelucrări de folclor, muzică vocală (voce și pian); autorul lucrării de muzicologie *Dicționar*

https://biblioteca-digitala.ro

portativ pentru toate espresiunile întrebuințate în muzică.

Stein, Richard, compozitor, a scris muzică de teatru, de estradă, pentru pian, vocală, ușoară. Este autorul celebrei melodii *Sanie cu zurgălăi.*

Szego, Julia (1893-1987), eminentă reprezentantă a muzicologiei din țara noastră, impunându-se în domeniul cercetării bartokiene și folclorice.

Szigeti, József, violonist cu o bogată carieră internațională; elev al lui J. Hubay; stabilit în S.U.A.; apropiat de Bartók, Stravinski, E. Bloch; a interpretat multă muzică contemporană. A scris memorii (*With String Attached* și *A Violonist's Note-book*). Experiența pedagogică și concertantă a constituit temeiul unei lucrări analitice: *The Beethoven's Sonatas for Piano and Violin*, comandată de „American String Association".

Varga, Ovidiu (n. 1913) a scris lucrări simfonice, camerale, corale și lieduri. S-a distins ca muzicolog (*Tracul Orfeu și destinul muzicii*, *Orfeul moldav și alți șase mari ai secolului al XX-lea*, *Cei trei vienezi și nostalgia lui Orfeu*, *Bach, un Orfeu pământean*). Pregătirea sa științifică și filosofică i-a permis abordarea unor probleme esențiale ale culturii muzicale moderne sau clasice, românești sau universale.

Vieru, Anatol (n. 1926), compozitor, unul dintre reprezentanții proeminenți ai creației muzicale românești contemporane. Din bogata sa operă, amintim: muzică coral-simfonică (oratoriul *Miorița*), cinci simfonii, două concerte pentru orchestră, *Concertul pentru violoncel și orchestră* - premiul „Marie-José" -, *Concertul pentru vioară și orchestră*, *Odă Tăcerii*, pentru orchestră, *Museum Music*, pentru clavecin și orchestră de coarde, *Clepsidra*, *Sonnenuhr* pentru orchestră; muzică de cameră, două cvartete, trei triouri pentru vioară, clarinet și pian, *Sita lui Eratostene*, pentru vioară, violă, clarinet, violoncel și pian, *Trepte ale tăcerii*, pentru cvartet de coarde și un percuționist, *Nautilos*, pentru pian și magnetofon; de film (*Ciucurencu*, *Brâncuși la Târgu-Jiu*); corală (*Scene nocturne*, opt piese pentru două coruri a capella); lieduri pe versuri de Eminescu, Topârceanu și populare. Este autorul lucrării de muzicologie *Cartea modurilor* (teză de doctorat).

Wachmann, Eduard (1836-1908), compozitor, cu studii la București, Viena și Paris; dirijor al teatrelor naționale din Craiova și București, profesor de pian și armonie și director al Conservatorului din București, fondator, dirijor și director al Societății Filarmonice Române din București, director al Operei Române din cadrul Teatrului Național din București. Distincții: Medalia de Aur pentru Arte și Științe. A compus muzică de scenă (*Păunașul codrilor*, *Despot Vodă*), vocal-simfonică, de cameră, corală, vocală, cantonete comice. A alcătuit culegeri de folclor. A publicat mai multe lucrări didactice.

Wachmann, Ion Andrei (1807-1863), dirijor al trupei lirice „Theodor Müller" din Timișoara și București; profesor la Școala de muzică vocală și instrumentală a Societății Filarmonice din București și la Colegiul „Sf. Sava", dirijor al trupei „Costache Caragiale", al teatrelor naționale din București și Craiova. A desfășurat activitate pedagogică în București, ca profesor particular de pian, teorie-solfegii, armonie. A compus muzică de scenă, vocal-simfonică, corală. A editat culegeri de folclor și lucrări didactice.

*

La urmă, dar de oarecare importanță credem să fie o fugară menționare sau revenire asupra câtorva dintre cei mai activi critici și propagatori ai valorilor muzicale în ultimele decenii. Am în vedere muzicologi cu numeroase cronici muzicale la activul lor, de talia unor **Ada Brumaru** (n. 1930), **Alfred Hoffman** (1929-1995), ambii de o seriozitate și o hotărâre, neclintite, de a aduce prin scrisul lor o evaluare justă a artei sunetelor, și *last but not least*, prodigiosul și prolificul **Iosif Sava** (n. 1933), prezent pretutindeni unde se difuzează muzică și autor a peste 40 de volume de popularizare a marilor creatori de muzică, fie ei compozitori sau interpreți.

Documentar întocmit de
H. MAIOROVICI

https://biblioteca-digitala.ro

4. ARTA COREGRAFICĂ

Contribuţia interpreţilor, creatorilor şi pedagogilor evrei la arta dansului în România acoperă un domeniu de incontestabilă amploare şi valoare, fără de care orice istorie obiectivă a coregrafiei româneşti ar fi incompletă.

Desigur, maeştri de dans, ca Trixy Checais, Anton Romanovski, Ira Lucezatkaia, Oleg Danovski, Floria Capsali, Mitiţă Dumitrescu, Paulle Sybille ş.a., au avut un rol decisiv în formarea multora dintre dansatorii evrei.

Textul de faţă se referă doar la perioada de după 1940, moment din care în Bucureşti şi în alte oraşe apar şcoli particulare de dans clasic, alături de cea din cadrul Operei, precum şi unele şcoli de dans modern, dintre care două sunt conduse de profesorii evrei **Milla Lindenberg** şi **Trude Kessel**.

Recitalurile curente pe care toate aceste şcoli le organizau, ca şi spectacolele-recital ale Operei încercau să se întreacă între ele, concurenţa fiind benefică pentru ridicarea ştachetei valorice a mişcării coregrafice generale.

Muzicieni evrei de mare valoare, ca dirijorul **Eduard Lindenberg**, pianistul **Mândru Katz**, pianista şi compozitoarea **Hilda Jerea**, pianistul şi compozitorul **Jean Tausinger**, pianistul şi compozitorul **Marius Constant**, **Julien Musafia**, precum şi profesorul şi pianistul **Radu Negru** şi pianistul **Dan Mizrahi** au adus o imensă contribuţie valorică la mişcarea coregrafică din România, atât ca acompaniatori ai dansatorilor, cât şi în calitatea lor de compozitori. Activitatea lor, desfăşurată mai timid şi doar într-un cadru restrâns, evreiesc, determinat de condiţiile restrictive pentru artiştii evrei din timpul războiului, s-a extins în anii imediat următori acestuia.

În 1949, s-a înfiinţat prima şcoală coregrafică de stat în România, condusă mai întâi (1949-1950) de **Miriam Răducanu**, urmată (1950-1951) de **Havas Varvara**, iar din 1952, timp de aproape 20 de ani, de **Esther Magyar Gonda**, tustrele evreice.

Această şcoală, în fapt Liceul de coregrafie, nou înfiinţat, a polarizat în jurul ei mulţi pedagogi evrei, cu pregătire în domeniu şi cu o exigenţă profesională care a jucat un rol hotărâtor în formarea unei serii întregi de coregrafi ai ţării. Astfel, printre profesorii evrei de la această şcoală enumerăm: pentru dans şi repertoriu clasic - **Tilde Urseanu**, **Cora Benador**, **Anne-Marie Ross**, **Ethel Paneth-Damian**, **Jessie Blumenfeld-Leibovici**; pentru dansul modern - **Miriam Răducanu**; pentru dansul popoarelor (caracter) - **Clara Volini**, **A. Brumer**.

Mulţi dansatori, formaţi la această şcoală, şi-au desfăşurat cariera cu succes şi în străinătate.

La Şcoala de coregrafie de stat din Cluj, a funcţionat **Gabriella Taub Darvas**.

La Opera din Cluj, au excelat maeştri de balet ca **Ligeti József** (încă din anii 1920-1928), iar după război Gabriella Taub Darvas.

La Bucureşti, maestră de balet şi coregrafie a fost Tilde Urseanu. Coregrafi evrei ca **Tilde Urseanu**, **A. Brumer**, **Miriam Răducanu** au semnat mişcarea scenică la multe dintre spectacolele teatrelor dramatice.

La Facultatea de Teatru, au predat ca profesori de mişcare scenică, o perioadă lungă de timp, **Suzana Badian** şi **Nuţi Molnar**.

La Academia de Teatru şi Film, coregrafa **Miriam Răducanu** predă, în 1991-1992, improvizaţia şi creaţia de mişcare pentru actori.

Coregrafă de dans modern, **Miriam Răducanu** organizează o serie de spectacole în deceniul 8, formând gustul publicului pentru expresivitatea dansului modern.

Oameni de cultură, preocupaţi de înnoirea modalităţilor de expresie coregrafică, exigenţi în alegerea temelor, a partiturilor muzicale, interferând în spectacolele lor arta dansului cu alte arte, creatori evrei ai acestui gen care este dansul au contribuit atât la ridicarea exigenţelor profesionale ale oamenilor scenei, cât şi la creşterea expectaţiilor în materie ale publicului.

Pentru detalierea activităţii personalităţilor evreieşti amintite în aceste rânduri, dăm, în continuare, câteva elemente biobibliografice pentru fiecare dintre ei:

Ligeti, József, interpret şi coregraf de dans modern la Opera din Cluj, în anii '20-'30; a creat spectacole ca: *Eli-Zion*, *Perla-Xaftei*, *Legenda lui Iosif*; scrie o carte despre dansul modern. Activează un timp la Budapesta, apoi dobândeşte un loc de frunte în plan mondial.

Paneth Damian, Ethel, solistă la Opera din

https://biblioteca-digitala.ro

Cluj, în 1926-1934, solistă la Opera din Timişoara, concomitent profesoară la şcoala de balet din Timişoara; din 1953, profesoară de dans clasic la Liceul de coregrafie din Bucureşti.

Havas, Varvara, dansatoare, practică dansul modern la Arad, în 1928-1936; are şcoală proprie de dans la Timişoara; între 1950 şi 1952, conduce Liceul de coregrafie din Bucureşti.

Maghiar Gonda, Eszter practică dansul modern la Cluj, Arad, Lugoj, Timişoara, Budapesta; a fost deportată în Transnistria, unde reuşeşte să organizeze, în condiţiile grele existente, mici spectacole de coregrafie pentru deţinuţii evrei ucraineni şi ruşi; creează dansuri pe teme biblice, ca *Esther şi Mordehai*, *Purim*, abordând chiar şi teme antifasciste; în 1943, este transferată în ghetoul Glogopol, unde din nou reuşeşte să adune copii orfani şi să le predea lecţii de dans; în 1952, numită directoare a Liceului de coregrafie din Bucureşti, funcţionează concomitent ca directoare a baletului Operei Române; scrie tratate de dans.

Ross, Anne-Marie, dansatoare la Opera Română şi profesoară de dans clasic la Liceul de coregrafie din Bucureşti.

Brejan, Edith, solistă la Opera din Bucureşti.

Volini, Clara, dansatoare, solistă la Opera Română din Bucureşti. În Israel, unde se stabileşte, îşi continuă activitatea.

Benador, Cora, solistă a Operei Române din Bucureşti, pleacă în Israel, apoi este angajată la Berlin ca maestru corepetitor; concomitent, face şi numeroase stagii de dans în alte ţări.

Urseanu, Tilde, solistă a Operei Române din Bucureşti, semnează nenumărate spectacole de balet pentru Opera Română din Bucureşti, ca: *La piaţă*, *Bolero*, *Seară vieneză*, *Seară Gershwin*, *Călin*, *Spărgătorul de nuci*; întreprinde nenumărate turnee cu aceste balete; face parte din jurii naţionale şi internaţionale.

Taub-Darvas, Gabriela, coregrafă la Opera din Cluj; emigrează la New York, unde predă cu mare succes la diverse şcoli de dans clasic şi repertoriu clasic.

Nathanson, Ştefania, după o activitate de coregrafă şi interpretă de dans modern, emigrează în S.U.A., unde predă dansul istoric la importante şcoli de artă.

Lindenberg, Milla, interpretă de dans clasic la Opera din Bucureşti, în 1942-1945 are şcoală particulară de dans modern, unde predă coregrafia şi studii de dans modern; semnează lucrări proprii de coregrafie; pleacă în străinătate.

Blumenfeld-Leibovici, Jessie, după un stagiu de dansatoare şi coregrafă în ţară, emigrează; predă la Paris după o metodă de mişcare şi recuperare iniţiată de neurologul israelian Felsenkreis.

Kessel, Trude, interpretă, coregrafă şi apoi profesoară de dans modern în 1942-1945.

Milian, Sonia, interpretă şi coregrafă de dans modern; multe dansuri sunt create pe muzica soţului ei, compozitorul Marius Constant.

Badian, Suzana, profesoară de ritmică, apoi mulţi ani titulara catedrei de mişcare scenică de la Facultatea de Teatru şi Film din Bucureşti.

Karoly, Felix, solist, interpret de pantomimă şi creator al acestui gen în România, stabilit în Israel.

Friedman, Rudi, interpretă şi coregrafă a genului „step".

Răducanu, Miriam (Tausingher), absolventă a Facultăţii de Teatru din Bucureşti, timp de 40 de ani a interpretat propriile sale coregrafii de dans modern; coregrafă şi regizoare a nenumărate spectacole de interferenţă artistică (dans, muzică, poezie, teatru); pedagog al mai multor generaţii de tineri dansatori şi actori români; colaborează cu actori de prim rang ai scenei româneşti, cu foşti elevi, azi dansatori de renume internaţional (Gheorghe Căciuleanu, Gheorghe Iancu, în Italia), cu muzicieni, solişti de prim rang; realizează spectacole de mare audienţă şi interes artistic în ţară şi străinătate, bazate pe variate surse de inspiraţie muzicală şi literară - de la clasici ai muzicii până la folclor românesc şi teme de jazz -, spectacole cu un ecou pozitiv în lumea criticii şi a publicului; activitatea depusă în domeniul mişcării scenice teatrale s-a concretizat în colaborări cu regizori ca Liviu Ciulei, Cătălina Buzoianu ş.a.; a întreprins turnee coregrafice în Italia, Anglia, Israel, Ungaria, Tunisia, Belgia, Germania; a fost invitată ca profesoară, pe diverse stagii, la Ierusalim, Brest, Milano, Berlin.

MIRIAM RĂDUCANU

https://biblioteca-digitala.ro

5. TEATRU

a. Teatrul românesc

Tendința unor artiști evrei chiar de limbă idiș de a se afirma și în spectacole în limba română s-a manifestat încă de timpuriu. De pildă, ieșenii Berta Kalich și Iți Goldenberg, din trupa lui Goldfaden, au fost angajați **temporar** la Teatrul Național. Această situație a constituit doar o unică excepție, din păcate nemairepetându-se ulterior, fiind deci de natură să confirme o singură regulă, aceea că, până la sfârșitul primului război, porțile teatrului de limbă română au fost vreme îndelungată închise pentru evrei. După cum se știe, în acea perioadă ei nu erau, prin dispozițiile constituționale, considerați cetățeni ai României, ceea ce atrăgea după sine împiedicarea lor de a deveni societari ai teatrelor naționale, singurele pe atunci stabile, dar aflate sub tutela statului.

De aceea, până la întregirea României, cea mai semnificativă contribuție evreiască la teatrul de limbă română n-a fost în domeniul artei spectacolului, ci în acela al dramaturgiei: *Manasse*, de Ronetti-Roman (1852-1908), piesă de mare succes de-a lungul a peste trei decenii, care, însă, prin conținutul ei, pune în lumină „drama conștiinței ebraice", cum foarte exact a definit-o G. Călinescu. Reprezentată pentru prima oară la Teatrul Național din București, în 1905, a fost întâmpinată cu o ostilitate atât de mare, încât s-a cerut ajutorul poliției pentru interzicerea spectacolului, rezistând pe afiș numai datorită valorii ei artistice intrinsece. Deși aceeași atmosferă s-a manifestat cu prilejul reluării ei la mari intervale de timp, a oferit temeiul unor roluri memorabile în istoria teatrului românesc, cum ar fi acelea create de Nottara, Cârjă, Storin ș.a.

Cu intenție, *Manasse* este o operă cu teză: străduința de a argumenta pe cale dramatică ideea susținută și de Moses Schwarzfeld, potrivit căreia evreii n-au altă cale decât abandonarea propriilor particularități naționale și integrarea fără nici un fel de rezerve în mediul social, politic și cultural al populației majoritare. Dacă ar fi rămas, însă, numai la acest nivel, drama lui Ronetti-Roman n-ar fi avut nici o șansă să fie consemnată de istoria teatrului și a literaturii române. Talentul ca expresie a naturii sale primordiale, care nu era altceva decât propria-i identitate iudaică, i-a jucat, însă, lui Ronetti-Roman o festă. Teza, explicit enunțată, pur și simplu pălește în fața contextualității artistice generale a dramei, de natură a fi valorificată mai ales prin punerea ei în scenă. Cu prilejul tuturor reprezentărilor ei, nici unul dintre personajele purtătoare ale ideii de asimilare nu s-a păstrat în memoria publicului; în schimb, de neșters au rămas Manasse și Zelig Șor, purtători, în grade diferite, ai conștiinței iudaice. Chiar dacă cel dintâi apără cu îndârjire exclusivistă și chiar fanatică, după cum susține G. Călinescu, valorile tradiționale ale etniei sale, din majestuoasa sa statură se degajă o exemplaritate morală pe care celelalte personaje, cu excepția lui Zelig Șor, inexpresive ca profil, n-au cum s-o compenseze. Și astfel efectul asupra spectatorului este diametral opus celui scontat: împotriva dorinței explicit exprimată de autor, ajunge *ipso facto* să pledeze pentru **rezistență** la asimilare; prorocirea a ceea ce Otto Heller numea *Untergang des Judentums* (*Sfârșitul iudaismului*), devine prin ea însăși o confirmare a perenității acestuia. Aparținând, însă, prin limba în care e scrisă, culturii române, piesa *Manasse* rămâne ca una dintre cele mai ilustrative dovezi ale complexității relațiilor de coabitare dintre evrei și populația majoritară din România, coabitare pe care simplificările ideologice de tot felul - și de o parte, și de alta - au ajuns s-o înrăutățească, în loc s-o amelioreze. În arta spectacolului, însă, abia în anul morții lui Ronetti-Roman, când se înființează primul teatru particular stabil necomercial din România, **Compania Davila**, printre actorii permanenți ai acesteia se numără și un evreu: **N. Kanner**. Dar cariera sa atinge un apogeu al notorietății numai după încheierea primului război mondial. Prim colaborator al lui Constantin Tănase în crearea spectacolelor sale de revistă și operetă, N. Kanner se distinge prin umorul său irezistibil, nu doar ca simplu interpret, ci și ca autor de monoloage, cuplete și scenete. Nebucurându-se deci în nici un fel de protecție și subvenționare din partea statului, afirmarea talentelor evreiești în toate sectoarele artei teatrale de limbă română (dramaturgie, regie, arta actorului) a depins în cea mai mare măsură de posibilitatea lor de absorbție de către piața liberă a spectacolului,

https://biblioteca-digitala.ro

încă de la început şi până la sfârşitul celui de al doilea război mondial. Cum un asemenea debuşeu capătă o extindere deosebită abia după Marea Unire din 1918, creşte şi numărul personalităţilor de origine iudaică evidenţiate în această perioadă. Astfel, chiar în primii ani ai deceniului al treilea cronicarii dramatici remarcă deosebitele însuşiri interpretative ale tinerilor pe atunci **Alexandru Finţi** şi **Dida Solomon**. Primul se familiarizase cu scena încă foarte de timpuriu, fiind considerat un „copil minune"; în 1921, pe când este student la Conservatorul de Artă Dramatică din Bucureşti, în clasa lui N. Soreanu, este remarcat pe scena Teatrului Popular în rolul lui Ştefan din piesa *Un domn pribeag*, de Nicolae Iorga, critica socotindu-l un talent dătător de mari speranţe; în 1923, pe scena aceluiaşi teatru, dobândeşte succes în *Doamna lui Ieremia*, tot de Nicolae Iorga, pentru ca în 1925 să fie elogiat pentru modul emoţionant în care l-a întrupat pe Lazăr din *Manasse*, de Ronetti-Roman; după aceste prime creaţii, urmează o prodigioasă carieră artistică, care se desfăşoară de-a lungul a aproape cinci decenii de dăruire artei scenice, culminând cu activitatea sa de director de scenă, caracterizată, printre altele, de iscusinţa de a mişca mari mase pe podium, după cum a dovedit-o în spectacolul cu *Trenul blindat*, de Vsevolod Ivanov, la Teatrul Armatei din Bucureşti, în 1949. Cea de-a doua este prezentă, încă din 1926, pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti, unde, cu unele întreruperi, se distinge într-o lungă carieră marcată de o consecventă ascensiune artistică, printr-o mare autenticitate în trăirea numeroaselor personaje interpretate.

Pe la sfârşitul deceniului al treilea şi în tot cursul deceniului al patrulea, se mai fac remarcaţi prin deosebitele lor însuşiri, atingând uneori un **summum** de valoare artistică, actorii evrei: **Leny Caler**, **Maria Sandu**, **Beate Fredanov**, **Agnia Bogoslava**, **V. Ronea**, **Al. Giovani**. Ca un fel de prelungire în teatrul de limbă română a fenomenului familiilor de artişti din spectacolele idiş, apare cazul fraţilor Nacht, actorul **N. Stroe** şi editorul, prozatorul (v. capitolul **Literatura**) şi dramaturgul **Isaiia Răcăciuni**. Cel dintâi a devenit foarte popular, îndeosebi prin susţinerea săptămânală, alături de V. Vasilache, a unei emisiuni umoristice la radio: *Ora veselă*, apoi, de-a lungul câtorva decenii, a fost prezent într-o activitate revuistică extrem de bogată, încheiată în deceniul al şaptelea în Israel. Cel de al doilea, mai în vârstă, a început prin a se bucura de un apreciabil succes cu *Bursa neagră*, o comedie de moravuri, apoi a fost ispitit de formula expresionismului. În teatrul dat publicităţii, n-a ajuns să ridice la suprafaţă drama iudeităţii, cum s-a întâmplat într-una din lucrările sale în proză. Dar în manuscris a rămas piesa *Ioşua Navi*, imposibil de reprezentat sub regim comunist, eseu dramatic asupra dialecticii iudaism-creştinism.

O personalitate de origine iudaică cu puternic impact asupra publicului teatral românesc a fost **Mihail Sebastian** (alias: **Iosef Hechter**, 1907-1945), care, pe lângă opera sa de prozator (v. capitolul **Literatura**) a produs o dramaturgie şi o critică dramatică (la „Cuvântul", „Rampa", „Tiparniţa literară", „Revista Fundaţiilor Regale") de prim plan în peisajul cultural nu numai al momentului respectiv, ci şi al posterităţii. Deşi numai unuia dintre romanele sale i-a fost sortit de autor să dea glas în mod explicit tribulaţiilor sale tipic iudaice, totuşi şi piesele sale (*Jocul de-a vacanţa*, *Steaua fără nume*, *Ultima oră*) sunt impregnate de un spirit deloc străin de ceea ce s-ar putea considera specific evreităţii. Caracterizate drept „farse intelectualizate" de către criticul Ovid S. Crohmălniceanu, ele pun în mişcare personaje animate de gustul savurării iluziei, al visării şi evaziunii, fiind astfel rude, desigur foarte îndepărtate, chiar cu renumitul Menahem Mendel al lui Şalom Alehem.

În aceeaşi perioadă, şi alţi evrei s-au dedicat publicisticii teatrale în limba română. **Scarlat Froda** scoate „Rampa", singurul **cotidian** consacrat artei spectacolului apărut vreodată în România, unde se evidenţiază, prin contribuţii analitice fine, **Faust-Mohr**. **Ioan Massoff**, cu rară consecvenţă, susţine rubrica dramatică la ziarul „Adevărul", până la suprimarea acestuia de către guvernul fascist Goga-Cuza, în 1937, apoi continuă la „Gazeta evreiască", publicaţia-ghetou în care au fost înghesuiţi cu forţa condeierii evrei de limbă română sub regimul antonescian, iar după cel de-al doilea război mondial, publică o monumentală *Istorie a teatrului românesc*.

https://biblioteca-digitala.ro

Iată, în termenii lui I. Massoff, descrierea rolului evreilor la începuturile teatrului românesc. Citām din lucrarea colectivă *Israel în lume* (Bucureşti, 1937):

„...După N. A. Bogdan, în lucrarea sa *Istoricul oraşului Iaşi*, vedem că încă de pe vremea când teatrul moldovenesc era în faşă, când numai cu multă bunăvoinţă se putea vorbi despre un teatru românesc, evreii n'au fost străini de el, căci iată ce spune Bogdan: *«La curtea lui Matei Ghica, între anii 1753-1756, se făceau adesea mari petreceri, în cari,* zice cronica, *pe lângă alte privelişti, se aduceau şi evreice cari jucau la curte, privindu-le Domnul şi Doamna lui».*

Ce fel de artă cuprindea jocul evreicelor, istoricul nu ne-o spune, însă cronica a găsit de cuviinţă să ţină seamă de aceste manifestări care pun temeliile teatrului de mai târziu.

În Muntenia, întâiul pictor decorator de teatru a fost *Barbu Iehuda Iscovescu*, fiul lui Haim Iscovici Zugravul, care, însărcinat de Sfatul orăşenesc, a făcut decorurile trebuitoare, cu prilejul serbării date în cinstea lui Soleiman-Paşa, în 1848, în sala teatrului Mamolo, întâiul teatru bucureştean. Se pare că Iscovescu a fost mare meşter în lucrarea decorului teatral, căci el învăţase această ramură a picturii în străinătate, la Viena şi Paris, unde pe vremea aceia, teatrul se afla în plină propăşire.

Pe la 1865, Ştefan Vellescu, unul din primii profesori de artă dramatică de la conservatorul din Bucureşti, respingea la examenul de admitere, se pare că nu în temeiul unor pricini de natură artistică, pe un june, plin de râvnă pentru «teatralicescul meşteşug», cu numele de *Ginsberg*, care înainte de a-şi arăta dorinţa pentru «oficializarea» talentului său, jucase, nu fără succes, în trupa lui Iorgu Caragiale. Când unchiul marelui Ion Luca, răpus de oboseala unei vieţi purtate prin grele, lungi şi puţin aducătoare de câştig turneuri, s'a retras, tânărul Ginsberg, pentru a-şi câştiga existenţa, nu s'a sfiit să se angajeze aprinzător de lămpi - electricitatea nu fusese încă introdusă la Bucureşti - la teatrul-varieteu «Stad Pest».

Ginsberg însă îşi simţea aripile mult mai cuprinzătoare, şi într'o zi, despre care se poate spune că a fost cu adevărat bună, a părăsit Capitala, plecând peste hotar. Telegramele şi informaţiile ziarelor aduceau frânturi din cariera lui. Ginsberg devenise *Raoul Gunsbourg*, angajat la teatrul francez din Moscova, mai întâi ca actor, apoi şi ca regisor.

Principele Alexe l-a chemat la Curte, unde i-a dăruit un portofoliu de aur cu iniţialele R. G., portofoliu împodobit cu briliante şi rubine.

Marele Francisc Sarcey a publicat în numărul din 4 februarie 1890 al lui «Le XIX-e Siècle» o entuziastă cronică despre impresarul francez de origine română Gunsbourg.

Începuturile teatrului românesc sunt strâns legate de activitatea de regisor, impresar şi pedagog a lui *Benedetto Franchetti*.

Cine cunoaşte istoria teatrului nostru ştie ce-au însemnat ansamblurile de operă italiană pentru alcătuirea gustului artistic al publicului românesc. Dintre toţi impresarii, acela care depunea o mare sforţare pentru ca aceste ansambluri să se înfăţişeze cât mai artistic a fost Benedetto Franchetti, el însuşi cântăreţ de operă şi compozitor.

Înfrăţit cu năzuinţele ţării adoptive, «Papa Franchetti» a pus umărul atunci când s'au aşezat la noi temeliile învăţământului muzical, ajungând, în 1858, profesor definitiv, mai întâi de muzică şi apoi de italiană, la Sfântul Sava, la Şcoala Centrală de fete din Capitală, apoi la Craiova şi Târgovişte.

D. C. Ollănescu, în a sa lucrare *Teatrul la români*, consacrând patru pagini lui Franchetti, închee: *«de la dânsul datează îmbunătăţirile serioase şi întocmirile alese ale reprezentaţiunilor lirice în Bucureşti»*, iar ziarul «România liberă» din 6 iulie 1882:

«Românii datoresc triumviratului Wiest, Flechtenmacher şi Franchetti răspândirea gustului muzical în România. Venerabilul Franchetti este acel artist de valoare, care a răspândit gustul de muzică vocală în tinerimea a două generaţiuni şi care, prin caracteristicile lui compoziţiuni de muzică, a luat iniţiativa şi a executat pe la biserici din Bucureşti, împreună cu elevii din internatul Sf. Sava, liturghia de Sf. Vasile şi Sf. Ioan, un îndelungat timp fără să pretindă nici o răsplată de la guvernul nostru».

În lungile turnee ale lui Matei Millo, nelipsit a fost *Iancu Vasilescu*, zis Ovreiul, un actor înalt, cu glas puternic, aşa cum se cerea înainte vreme acelor cari jucau roluri de «intriganţi». Vasilescu interpreta cu succes roluri de acestea, fiind mult apreciat de Millo. Vasilescu-Ovreiul a jucat şi la teatrul din Craiova.

O figură dintre cele mai interesante, bucurându-se de cordiala prietenie a lui C. A. Rosetti, a fost *I.*

https://biblioteca-digitala.ro

Bettelheim, ziarist, dar mai mult recitator, gen care nu a «prins» la noi.

Aristizza Romanescu, între alții, a urmat sfaturile lui Bettelheim, când a jucat în *Ioana d'Arc* a lui Schiller.

În luna ianuarie 1884 a murit în București *Samuel Friedman*, directorul artistic al Operei din București, căruia «România liberă» și «Gazette de Roumanie» i-au adus laude pentru hărnicia și priceperea sa.

Am exagera spunând că *Abram Cohen Bucureșteanu* a fost un actor. El a fost mai mult poet, poet romantic și interpret al propriilor sale «opere», cărora un compozitor de talent ca Flechtenmacher nu s'a sfiit să le scrie muzici, dintre care unele se cântă până astăzi. Bucureșteanu este autorul cântecelor zise «de dor și amor» și, lesne de închipuit, că versurile sale cetite astăzi nu sunt dintre cele fără cusur, iar unele șchioapătă rău. Atunci însă când au fost scrise ele nu erau mai prejos de producția curentă din jurul anului 1860.

Și astăzi se mai joacă prin provincie, de către actori umili, cari aleargă după o bucată de pâine, farsa *Urdubelea și norocul* de Bucureșteanu, pentru care nu mai trebue să plătească drept de autor.

Unul dintre bunii actori de comedie pe care i-a avut teatrul românesc a fost *Al. B. Leonescu*, poreclit Vampirul, pentru buna sa interpretare în rolul Ghiță Pristanda din *O scrisoare pierdută* a lui I. L. Caragiale, rol în care Leonescu spunea cu mult haz replica celebră: «curat vampir, coane Fănică!».

Numele lui Al. B. Leonescu îl găsim pe cererea de angajament făcută de o seamă de actori, în ziua de 26 iunie 1889, cu prilejul alcătuirii Societății dramatice a teatrului din Craiova.

Compozitor, dirijor și critic muzical la ziarul «Universul» a fost *Mauriciu Cohen-Lânarul*, căruia Teatrul Național i-a reprezentat, în regia sa, opereta *Visul florilor*.

Lânaru a fost succesorul lui Gheorghe Ștephănescu, adevăratul întemeetor al Operei române, la catedra de muzică de la liceul alăturat Azilul «Elena Doamna».

În stagiunea 1884-1885 a fost angajată la Teatrul Național din București, care pe vremea aceea juca și operete, *Elise Odesseanu*, cântăreață dăruită și cu o înfățișare dintre cele mai atrăgătoare.

Prețuită de Maria Theodorini, una dintre întemeetoarele Teatrului craiovean, Elisa Odesseanu a făcut parte din întâiul ansamblu de operetă din Craiova, sub regimul Societății dramatice, alcătuire din care a mai făcut parte și *Ernestina Lemberger*. Elisa Odesseanu a jucat la Craiova rolurile principale alături de o mare cântăreață a vremii, Iosefina Găluşcă.

În ansambluri de operă, pe scena Teatrului Național din București, a obținut succes *Louise Litta*, care a făcut o carieră din acelea care se numesc internaționale, întrucât după «Covent Garden» și Teatrul Imperial din Varșovia a fost angajată la Opera mare din New York, unde a fost consacrată. La București a obținut succes în *Faust*.

O carieră de mai puțină însemnătate, dar care de asemenea a trecut fruntariile, a făcut *Alfieri*, cântăreț și profesor de muzică. A debutat pe scena Teatrului Național, jucând apoi pe scenele teatrelor din Troppau și Graz.

De fel din Galați a fost tragedianul de reputație mondială *Maurice Morisson*, socotit ca unul dintre cei mai buni interpreți ai lui *Othello*. Morisson, care a dat și reprezentații în românește la București, spectacolele sale însemnând adevărate evenimente artistice, a jucat în largul lumii - în special în America - roluri din marele repertoriu clasic.

Sabina Bălteanu (Lacser), *A. Kalich* și *A. Kaiser* au numele strâns legat de vremurile când Teatrul Național din București juca operetă. Primele două apăruseră mai întâi pe scenele teatrului israelit, chemate fiind apoi pe scena primului teatru a țării. Cea de-a treia (Kaiser) a jucat unul din rolurile principale la premiera operetei de răsunător succes *Voevodul țiganilor* (9 ianuarie 1890), alături de Băjenaru, Theodorescu, Dănească, Hanaș, Amelia Wellner, Ion Brezeanu, V. Toneanu ș.a.

O actriță de nădejde a Teatrului Național din București, încă de la înființarea lui, a fost *Amelia Wellner*, pe care o găsim printre gagiștii teatrului, alături de Aristizza Romanescu, în stagiunea 1878-1879, fiind societară în 1894. S'a retras din teatru în stagiunea 1908-1909.

«Născută Wellner, devenită apoi, prin căsătorie cu Const. Nottara, Amelia Wellner-Nottara, a fost o actriță cultă pentru vremea ei - traducea din germană și franceză - și ceea ce se numește o „doamnă", în înțelesul că a fost femeie de societate.

https://biblioteca-digitala.ro

Divorțată de Nottara, s'a căsătorit cu actorul Vasile Hasnaș. A jucat roluri de tragedie, dramă și a cântat chiar în operetă».

Amelia Wellner a mai jucat și pe scenele altor teatre naționale. De relevat că printre sumedeniile de creații făcute, a fost și una dintre cele mai bune interprete ale rolului coana Zoe din *O scrisoare pierdută*.

Demnă camaradă a Ameliei Wellner a fost *Franchette Vermont-Ventura*, societară a Teatrului Național în stagiunea 1894-1895. Era socotită printre primele actrițe ale vremii, și-a creat roluri în special în tragedie.

Soție a lui Grigore Ventura și mamă a marei actrițe, societară a Teatrului Francez, *Maria Ventura*.

De origină evreu - după tată - a fost și *de Max*, fala teatrului francez, dar care a jucat și în românește. *Edouard Hübsch*, autorul mărețului «Imn Regal», șeful orchestrei Teatrului Național, a fost și el de origine evreiască.

Printre angajatele Teatrului Național, în stagiunea 1894-1895, aflăm pe surorile *Pepi* și *Regina Moor* și pe Adelina Langeois, prin căsătorie *Adelina Mărculescu* [...], a jucat puzderie de roluri, în toate genurile, ajungând societară.

*

Alexandrina Liniver-Gusty a început prin a juca pe scena Teatrului Național roluri de ingenuă, pe la 1896, trecând apoi la «mame nobile». Înzestrată cu o dicțiune limpede, o mimică expresivă și un joc firesc cum rar se întâlnește, Alexandrina Liniver a făcut o mulțime de creații, ajungând la societariatul de clasa întâi.

*

Acela care a pus temelia croitoriei teatrale la noi, organizând și garderoba Teatrului Național din București, a fost *Ilie Berger*. Într'un timp, afișele Teatrului Național - și aceasta a durat o bună bucată de vreme - anunțau numele lui Ilie Berger, ca autor al costumelor. E de observat că Berger nu a fost un simplu croitor, ci tot el desena modelele.

La moartea sa, maestrul Nottara a preamărit munca și devotamentul lui Berger, puse în serviciul Teatrului Național:

Zaharia Burienescu, actor înzestrat, cu o trupă bine strunită, bătea țara de-a latul și de-a lungul, jucând în special piese românești și formând astfel generații întregi de spectatori Nu erau turneuri înjghebate de mântuială, pornite doar cu gândul agoniselii rețetelor, ci reprezentații de bună calitate, puse la punct, și în care elementul educativ nu era lipsă.

Numai astfel se înțelege încrederea pe care și-a câștigat-o Burienescu din partea publicului din provincie, care se abona pentru câte o stagiune întreagă la reprezentațiile sale". Ș.a.m.d.

Ieșirea la suprafața vieții românești a personalităților din teatru a evoluat într-un climat de cumplită ostilitate, susținută cu îndârjire crescândă de cercurile și partidele politice antisemite. În *Jurnalul* său, romancierul și dramaturgul Liviu Rebreanu, pe atunci director al Teatrului Național din București, notează, la data de 26 decembrie 1929, următoarele: „*Între timp, vinerea trecută, alt scandal cu premiera* ***Amorul veghează*** *și Leny Caler. Am pus-o pe asta să joace [...]. Seara, după conferința lui Furtună, când intră Leny, unul se scoală la parter: «Afară jidanca de la Național». O mică învălmășeală. Cinci inși sunt scoși afară. S-au aruncat fiole cu gaze puturoase. Alți câțiva pătrund înlăuntru. Și aceștia sunt eliminați*".

Asemenea „incidente" n-au fost puține în anii care au premers cel de-al doilea război mondial, constituind răsfrângerea în viața de spectacole a întregului proces de afirmare a extremismului în România, cu corolarul lui imediat, intoxicarea opiniei publice cu virusul urii antievreiești. Ea a atins culmea în cursul celor trei dictaturi de dreapta și extrema dreaptă, carlistă, legionară și antonesciană, când s-a legiferat „purificarea etnică" a culturii române. Între 1940 și 1944, creatorii de origine iudaică, deopotrivă de limbă idiș sau română, sunt excluși de la dreptul de apariție. Pentru a-și vedea jucată piesa *Steaua fără nume*, Mihail Sebastian recurge la semnătura unui anume Victor Mincu. Cu mare greutate, mai ales datorită solicitudinii

https://biblioteca-digitala.ro

arătate de Liviu Rebreanu, pe atunci director general al teatrelor, se aprobă înființarea unei rezervații, a unui ghetou-teatru, la sala Barașeum din București, destinat exclusiv, deopotrivă, spectatorilor și artiștilor evrei. Colectivul, alcătuit din personalități de o rară distincție intelectuală, cuprindea între alții pe **Maria Sandu**, **Beate Fredanov**, **Agnia Bogoslava**, **Al. Finți**, **V. Roneă**, **Al. Giovani**, **N. Stroe**, **Moni Ghelerter**, **M. H. Maxy**, **Haim Schwartzmann**, **Dagobert Bucholtz**, **Max Halm**, **Elly Roman**, **Mircea Brucăr**, **Sandu Eliad**, **Eugen Mirea**, **H. Mălineanu**. Demn de subliniat este că în rândurile sale se aflau nu numai vechi profesioniști alungați din teatrele românești de prigoana rasială, ci și debutanți de talent, până atunci total necunoscuți. Repertoriul a cuprins un număr de spectacole revuistice, dar și două dramatizări anume făcute pentru scena respectivă de Mihail Sebastian: *Potopul* (din idiș), după H. Berger și *Nopți fără lună*, după Steinbeck. Scopul guvernanților a fost însă numai parțial atins; dacă profesioniștii scenei evrei au fost într-adevăr izolați de colegii lor din populația majoritară, asupra publicului tendința de discriminare a avut un efect minuscul; seară de seară, sala Teatrului Barașeum era plină până la refuz, cel puțin jumătate din spectatori fiind de origine etnică română, dornici să-și vadă și să-și aplaude actorii îndrăgiți.

După abolirea dictaturii, în august 1944, s-au creat condițiile necesare pentru ca oamenii de teatru evrei de limbă română, prin anularea discriminărilor rasiale, să se reintegreze instituțiilor de spectacole ale populației majoritare. Nimic însă nu poate fi găsit uimitor în faptul că foarte mulți dintre ei s-au alăturat de data aceasta forțelor comuniste, care promiteau aplicarea cu consecvență a unei astfel de anulări, în numele cunoscutului slogan al „internaționalismului proletar"! Crezând sincer în ideologia marxist-leninistă, au început prin a se autosugestiona că nu există misiune artistică mai înaltă decât aceea de a se supune în mod necondiționat exigențelor impuse de serviciile propagandei partidului comunist, care, încă de timpuriu, devenise o imensă și rigidă construcție birocratică. Astfel stând lucrurile, au devenit posibile, pe de o parte, afirmarea a noi talente din rândurile populației evreiești, iar pe de altă parte, adâncirea în interioritatea acestora a vechii „conștiințe nenorocite" derivate din „complexul iudeității". Creatorul evreu în general, inclusiv cel din domeniul teatrului, nu era sfâșiat numai între ambiția lui de a se integra cu trup și suflet culturii majoritare și rădăcinile profunde ce-l legau de propria-i etnie, dar și între dorința sinceră de a se conforma indicațiilor rigide, stereotipe și paralizante ale partidului și propria sa vocație artistică, supusă altor exigențe, care nu suportau, prin însăși natura lor, nici un fel de ingerințe din afară. A circulat chiar un foarte izbutit calambur, care ilustra remarcabil această stare de spirit: proverbialul „schwer zu sein a id" (greu să fii evreu) a devenit: „schwer zu sein an id-eolog" (greu să fii ideolog). Simptomatică în ceea ce privește acest proces de automutilare artistică benevolă a creatorului de origine evreiască este faptul că marea poetă Maria Banuș (v. capitolul **Literatura**) a acceptat să scrie piesa de teatru *Ziua cea mare*, destinată propagandei în favoarea colectivizării agriculturii.

O lungă perioadă de timp, doi au fost mai ales dramaturgii favoriți ai propagandei partidului comunist, ambii de origine evreiască: **Mihail Davidoglu** (alias Davidsohn) și **Aurel Baranga**.

Cel de-al doilea, cu mult mai lucid, deși cu bună știință (cum dezvăluie declarațiile făcute înainte de moarte) s-a lăsat discreditat artistic prin confecționarea unor texte dramatice cu caracter strict propagandistic, ca *Iarbă rea* sau *Pentru fericirea poporului* (în colaborare cu alt evreu activist de partid, **Nicolae Moraru**), a izbutit relativ repede să se salveze într-o măsură destul de însemnată, datorită talentului său de comediograf.

O trăsătură, am putea spune, definitorie a unora dintre creatorii de origine iudaică ajunși să sprijine cu condeiul lor regimul comunist este o îndelungată și permanentă autoiluzionare cum că acesta ar fi sau, în orice caz, ar putea deveni cu

https://biblioteca-digitala.ro

timpul o formă de viață superioară, făurită parcă după chiar chipul și asemănarea acelei înalte concepții umaniste ce constituia fondul spiritual specific al identității propriei lor etnii. Tocmai datorită unei astfel de *arrière pensée*, au putut fi atât de ușor manipulați.

O activitate deosebit de fructuoasă dusă în teatre pentru alcătuirea repertoriilor au depus ani îndelungați, ca secretari literari: prozatorul și criticul **B. Elvin**, la Teatrul Național „I. L. Caragiale" din București și **Tudor Steriade**, la Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra".

Printre personalitățile de prim plan ale artei regizorale din teatrul românesc de după cel de al doilea război mondial se numără și câțiva evrei cu realizări excepționale.

Moni Ghelerter, cu intuiție remarcabilă în alegerea actorului de maximă adecvare la rol și alcătuitor al unor distribuții aproape perfecte, dotat cu o sensibilitate deosebită, a fost un adevărat maestru în sublinierea nuanțelor de fină psihologie în relațiile dintre personaje și în crearea unei atmosfere specifice pe scenă, care ar putea fi cel mai bine definită prin termenul de realism poetic. Dintre numeroasele sale puneri în scenă, cea cu *Trei surori*, de A. P. Cehov, la Teatrul Național din București, poate fi socotită un adevărat spectacol antologic.

David Esrig, la polul opus celui anterior, sub raportul concepției artistice, a valorificat toate câștigurile teatrului de avangardă de după primul război mondial pentru a crea un stil propriu, dominat de o cheltuire aproape fără limite a fanteziei; sub conducerea sa, spectacolul devine un mod complex de comunicare, cu morfologie și sintaxă proprii, menit a dezvălui sensuri nebănuite ale textului prin intermediul unei întregi țesături metaforice, la care participă deopotrivă și în mod coordonat bio-mecanica însoțită de mimico-gesticulația actorului, decorul, costumul, recuzita scenică, efectele luminoase, muzica și zgomotele. S-a remarcat îndeosebi cu *Umbra*, de Evgheni Schwartz (dramaturg sovietic de origine evreiască), *Troilus și Cresida*, de Shakespeare și *Capul de răți*, de G. Ciprian.

George Rafael, combinând într-un mod destul de fericit cele două modalități expuse mai sus, a dovedit mai ales cu o punere în scenă a textului *Moșii*, de I. L. Caragiale o capacitate deosebită de a găsi echivalențe plastice și cinetice cuvântului scris și rostit.

Titi Acs a fost vreme îndelungată foarte cunoscut ca regizor al unor emisiuni radiofonice pentru copii. Actualmente, și-a câștigat o popularitate similară, dacă nu chiar sporită, cu o emisiune, tot destinată celor mici, la Televiziunea israeliană.

Alte contribuții evreiești la arta regizorală românească aparțin lui **Radu Miron**, **Mihai Raicu**, precum și lui **Bițu Fălticineanu**, specialist în teatru de revistă. Iar mai aproape de zilele noastre s-a afirmat ca o puternică personalitate, dotată cu multă originalitate a viziunii scenice, evreul de limbă maghiară din Transilvania **György Harag**.

Arta decorului de teatru din România și-a aflat în **W. Siegfried** unul dintre reprezentanții ei de frunte. Dotat cu un umor de mare finețe, ceea ce l-a făcut de-a dreptul indispensabil montărilor realizate de Sică Alexandrescu la piesele lui I. L. Caragiale, s-a caracterizat, totodată, printr-o anume rarefiere și distilare a culorilor, cu limite imprecise între ele, ceea ce conferea decorurilor sale, în ciuda dimensiunilor lor, aspectul unor miniaturi în acuarelă. Marele său talent plastic l-a determinat să-și încerce puterile și în regia de teatru. A creat *Fântâna turmelor*, de Lope de Vega, un spectacol magnific, în care, fără ca sensul piesei impus de joc și mișcare să fi fost copleșit de coloritul costumelor și decorurilor, scena se transforma într-o suită de tablouri vivante, luând aspectul unui adevărat florilegiu.

Alt scenograf cunoscut, de origine iudaică, a fost și **Rubingher**, care a lucrat deopotrivă pentru Teatrul Național din București și pentru Teatrul Evreiesc de Stat din București.

Pe lângă interpreții menționați anterior, care au activat vreme îndelungată pe scenele

https://biblioteca-digitala.ro

românești, s-au adăugat câteva tinere talente viguroase atât în teatrele bucureștene, cât și în cele din provincie.

WILLY MOGLESCU

b. Teatrul evreiesc

Teatrul, ca mod specific de comunicare artistică, deopotrivă individuală și colectivă, a constituit în România un teren relativ extins de afirmare a unor personalități aparținând etniei iudaice. Dintru început, a fost unul din mijloacele de predilecție pentru manifestarea identității naționale evreiești distincte de contextul religios, care punea asupra acesteia o pecete indelebilă. Ceea ce nu înseamnă că între teatrul de limbă idiș și de specificitate iudaică și cel românesc, exprimând particularitatea națională a populației majoritare, nu s-a produs și un proces de osmoză, în orice caz de toleranță reciprocă și coabitare. După cum ar fi împotriva adevărului dacă nu s-ar sublinia și fenomenele de respingere, în anumite epoci, de către unele segmente ale societății românești a manifestărilor teatrale produse de fii și fiice ale poporului lui Israel. În orice caz, drumul străbătut în arta Thaliei de talentele evreiești reflectă cum nu se poate mai fidel destinul însuși al populației de proveniență. De aceea și are un caracter complex, orice simplificare fiind de natură să impietezc asupra unei corecte descrieri a realității. Totuși, pentru a avea o imagine de ansamblu, poate fi folositoare și o anumită reprezentare grafică. În general vorbind, activitatea personalităților de origine iudaică în teatrul din România pare să fi urmat traiectoria unei spirale. În prima fază, ca și în etapele ulterioare, manifestările evreilor în teatrul din România au fost aproape numai acelea în limba idiș. Pe măsură însă ce populația de origine iudaică a tins tot mai mult să se integreze, din ce în ce mai organic, în marea colectivitate românească majoritară, numeroase talente evreiești au migrat spre teatrul de limbă română. Dar stavilele puse în calea afirmării lor, îndeosebi în perioada dictaturii fasciste și, într-o oarecare măsură, și în a celei comuniste, a determinat o mare parte dintre ele să urmărească regăsirea propriei lor identități, de astă dată pe o treaptă mai înaltă, de natură a fructifica experiența câștigată în teatrul românesc. În acest scop, au făcut Alia spre Israel, unde s-au desfășurat în activitatea teatrală de limbă ebraică, fenomen care nu intră în cadrele prezentei expuneri.

Orașul Iași a fost spațiul istoric privilegiat să alcătuiască leagănul teatrului idiș din întreaga lume. Poetul și regizorul Iacob Sternberg, el însuși unul din exponenții lui de frunte în perioada interbelică, socotește faptul acesta deloc întâmplător. „*Populația evreiască de aici* - scrie el -, *înapoiată din pricina relațiilor feudale, trăia în vecinătatea colectivităților evreiești din Basarabia și Bucovina, provincii de graniță a două imperii în care viața evreiască era străbătută de curente contradictorii. Ambele curente - cel apusean, propriu evreilor galițiano-austrieci și cel răsăritean, propriu evreilor din Rusia - se încrucișau în România, combătându-se recirpoc*". „*Rezultatul a fost* - scrie mai departe același autor - *stagnarea spirituală, reducerea vieții culturale la un grotesc hibrid evreo-german*". Ceea ce, în concepția sa, făcea ca toți pionierii culturii evreiești să se îndrepte spre România, unde erau așteptați și găseau înțelegere în mase. Sternberg are însă tendința de a conferi împrejurării o coloratură prea accentuat socială. Or, rădăcinile ei sunt ancorate mult mai profund, în chiar solul stratificat de veacuri al spiritualității iudaice. De fapt, curentele cu pricina nu sunt altele decât: **hasidismul**, mai puternic în Răsărit, un fel de franciscanism iudaic, formă a pietății populare, opusă manifestărilor strict livrești ale credinței, expresia panteismului mistic și cultivând dragostea de natură, dansul, umorul și cântecul ca moduri de exteriorizare a extazului religios; **haskala**, orientare iluministă, predominantă în Apus, tendință inspirată de filosoful Moses Mendelssohn, având drept obiectiv emanciparea evreilor de sub tutela spiritului de ghetou și integrarea lor în modernitate. Pe teritoriul României, aceste

https://biblioteca-digitala.ro

curente nu numai că se încrucişează, dar se şi echilibrează. Şi rezultatul a fost apariţia primelor manifestări teatrale în limba idiş, de natură a valorifica tradiţia folclorică inaugurată de cel dintâi, însă într-un cadru laic, ceea ce era oricum o consecinţă a influenţelor exercitate de cel de-al doilea.

Teatrul idiş îşi are propria geneză specifică, deşi, dintr-un anumit punct de vedere, similară cu aceea a manifestărilor scenice de pe alte meleaguri. La originea lui se află **improvizaţia**, nu însă în forma sa colectivă de tip *Commedia dell'arte*, ci în cea individuală. Ea a început să fie practicată în cadrul unui fenomen care, la începutul celei de a doua jumătăţi a veacului al XIX-lea, avea să reia într-un context strict iudaic ceea ce fuseseră în Europa occidentală a evului mediu „les baladins", „les troubadours" sau Minnesänger. În oraşul Brod, din Galiţia, apare un grup (poate fi considerat foarte bine şi o şcoală), denumit **Broder-singer** (Cântăreţii din Brod), care începuseră să se alăture tradiţionalilor „badhonim", plătiţi întotdeauna de gazde să înveselească oaspeţii la nunţi. Spre deosebire de ultimii, cei dintâi se produceau tot timpul şi nu numai în cercuri private, ci şi în localuri publice. Recitau poezii proprii, dar mai ales cântau diverse melodii pe textele acestora. La început, conţinutul lor era grav, cuvintele, ca şi muzica, inspirând mai degrabă tristeţe. Apoi, dându-şi seama că astfel nu pot cuceri auditoriul, au schimbat registrul în cel comic. Publicul era alcătuit îndeosebi din negustori aflaţi în tranzit prin diferite târguri. Din pur instinct artistic, pentru a forţa succesul, trubadurii cu pricina au purces la interpretarea mimico-gesticulară, însoţită de dansuri, a producţiilor lor poetico-muzicale, transformându-le astfel în adevărate cuplete comice. Mai mult decât atât, se costumau adecvat personajului principal pus în lumină de cântecul interpretat, ceea ce nu era deloc departe de o reprezentaţie teatrală în adevăratul înţeles al cuvântului, putând fi considerată ca un fel de precursoare a tipului de spectacol cunoscut în zilele noastre sub denumirea de „one man's show".

România, mai ales Moldova, devenise un teritoriu străbătut cu predilecţie de cântăreţii din Brod, ca şi de colegii lor de breaslă veniţi de prin alte locuri ale Poloniei şi Rusiei. Dintre aceştia, unul mai ales s-a bucurat de o mare popularitate: **Beniamin Wolf Ehrenkranz**, cunoscut sub numele de **Velvel Zbarjer**. Născut în 1826, la Zbarj, orăşel în Galiţia, vine în România în 1845, stabilindu-se într-un sat de lângă Botoşani. După o scurtă carieră de **melamed** (învăţător) al copiilor unui evreu mai înstărit, se afirmă prin activitatea sa de poet popular şi improvizator de cântece, pentru care la început nu primea nici un fel de plată. Ulterior, i se acordă onorariu pentru producţiile sale la petrecerile bogătaşilor. Cu timpul însă, îşi lărgeşte publicul şi trece de la afirmarea sa în cadrul unor reuniuni private la reprezentaţii în cârciumi şi cafenele din Botoşani, Iaşi şi Galaţi, unde izbuteşte să entuziasmeze cu osebire populaţia mai săracă, alcătuită din meseriaşi şi negustori ambulanţi. În rândul acestora, popularitatea sa este atât de mare, încât ajunge aproape un mit, ceea ce l-a determinat pe Iţic Manger să facă din el eroul unuia dintre poemele sale. Istoria consemnează însă şi alte nume de cântăreţi populari şi actori în germene evrei, ca: **Eliukem Ţunţer**, **Lineţki**, **Grodner**. Mai ales ultimul a îndeplinit un rol de seamă în crearea primilor muguri din care vor înflori viitoarele spectacole în limba idiş. De pildă, extinde reprezentaţia de la monolog la dialog. Astfel, când cupletul conţinea în sine o alternanţă de replici, ca, de pildă, cel intitulat *Ajun de Iom Kipur*, Grodner ia un băiat şi-l învaţă strofele atribuite unuia dintre personaje, astfel încât cei doi se înfruntă într-un adevărat schimb de strofe cântate.

Pe ogorul astfel arat şi semănat de cântăreţii populari, soseşte la Iaşi, în 1876, de la Cernăuţi, **Avram Goldfaden** (1840-1908), cu gândul de a scoate un ziar în limba idiş. Poet popular de cultură europeană, maschil ca formaţie, îşi făcea un titlu de mândrie din a fi abandonat caftanul şi ştraml şi a fi îmbrăcat fracul şi jobenul.

Dus idişe Folcsblat, publicaţie pe care

https://biblioteca-digitala.ro

intenționa s-o editeze, n-a mai apărut, deoarece a fost descurajat de Librescu, achizitorul său de abonamente, acesta convingându-l că, datorită nivelului cultural scăzut al publicului, ea ar fi fost sortită eșecului. În schimb, i-a propus să-și recite poeziile prin saloanele oamenilor mai înstăriți. Dar a avut puțin succes, întrucât, prin conținutul lor profund, depășeau putința de înțelegere a auditorilor. Între timp, tot Librescu îi face cunoștință cu Grodner, care (împreună cu ajutorul său, **Suhăr Goldștain**) își spunea cupletele pe o scenă improvizată din grădina de vară a lui Șimen Mark, numită „La pomul verde". Din discuția cu primul dintre ei, Goldfaden reține că acesta fusese lăudat pentru talentul său de către actori ai Teatrului Național care-l văzuseră jucând și-l sfătuiseră să întemeieze un teatru în limba idiș. Percepând necesitatea unei astfel de instituții de cultură în diferite medii ale comunității evreiești, hotărăsc să-i dea ființă. Astfel, Goldfaden începe să scrie o piesă. Ea a fost de fapt improvizată, punând laolaltă unele cântece pe care le avea deja scrise și a intitulat-o *Bunica și nepoata*. Geneza teatrului evreiesc din întreaga lume urmează astfel un traseu aproape paralel cu aceea a teatrului românesc, a cărui înfiripare, cum știm, s-a produs în jurul „cântecelelor comice" ale lui Matei Millo și Vasile Alecsandri: „*...mi-a venit ideea* - scrie Goldfaden - *să leg unele din aceste cântece cu putină proză și o mică intrigă și să le prezint ca pe o piesă de teatru*". Prima stagiune a durat puțin, deoarece ideea înființării teatrului i-a venit târziu, iar vremea s-a răcit, făcând cu neputință spectacolele în aer liber. Este de cea mai mare însemnătate faptul că informația directă *de visu*, precum și aprecierea de înaltă calificare asupra lor aparțin lui Mihai Eminescu. În „Curierul de Iassy", nr. 93, din 1876, la rubrica „Diverse", se anunță, sub semnătura sa, că „*Într-o grădină pe ulița mare s-a deschis un mic teatru de vară în care se joacă în limba evreiască (germană stricată). Trupa venită din Rusia și compusă din vreo 16 inși (toți bărbați) are un repertoriu caracteristic care atinge numai viața casnică și religioasă a evreilor [...]. Despre piese avem puțin de zis - ele nu prezintă vreun mare interes dramatic -, dar jocul actorilor a fost excelent*". Este greu de spus în ce măsură spectacolul din 19 august 1876, la care se referă cronicheta lui Eminescu, a fost sau nu creat sub oblăduirea lui Goldfaden, dar, după descrierea făcută de marele poet, rezultă că el a fost alcătuit dintr-o suită de cântece și dialoguri comice, încheiată însă cu o comedie, probabil într-un act. Eminescu apreciază în mod deosebit **realismul** interpretării actoricești și, ceea ce este cu totul semnificativ, aderă cu vădită simpatie la satirizarea de evidentă concepție **maschilă** (iluministă) a hasidismului.

Învingând greutăți materiale aproape de netrecut, înfățișate în spirit picaresc de romanul lui Șalom Alehem *Blonțende Sterne* (*Stele căzătoare*), teatrul idiș pornește astfel la drum. Pentru anotimpul friguros al aceluiași an 1876, Goldfaden se mută la Botoșani, unde dă pentru întâia oară spectacole într-o sală închiriată, amenajată special în acest scop și cu scaune numerotate. Apoi, îl găsim la Galați, unde trupa folosește deja decoruri, pictor scenograf fiind reb **Moișe Bas**, un zugrav de clădiri, poreclit astfel din pricina vocii sale groase cu care cânta în corul sinagogii. În primăvara lui 1877, după cum informează ziarul „Dus idișer telegraf" din 27 aprilie, Goldfaden se află la București, unde dă o serie de 12 spectacole în salonul **Lazăr Calegiu** de pe Calea Văcărești. Aici își completează trupa prin atragerea unor **hazanim** (cantori) din sinagogi: **Zeilig Mogulescu**, **Lazăr Țucherman**, **Moișe Zilberman**, **Simhe Diman**. Mereu înglodat în datorii, cu trupa sa permanent reînnoită, Goldfaden cutreieră apoi ani de zile țara în lung și lat, prin toate comunitățile evreiești. Își continuă turneele în Rusia, revine în România și, în cele din urmă, emigrează în America. Lipsa repertoriului îl constrânge să-și creeze singur textele destinate reprezentațiilor, fiind astfel unul dintre cei mai prolifici autori dramatici. *Mătușa Sosie*, *Lampițki și Astrimski*, *Bogătașul sărăcit*, *Iancl croitorul*, *Capul evreiesc să trăiască*, *Cei doi surzi*, *Ce-i de făcut*, *Sulamit*, *Iosif în Egipt*,

https://biblioteca-digitala.ro

Don Iosef Abrabanel, Iudit şi Olofern, A zecea poruncă sunt numai câteva din şirul imens al producţiilor sale, care au ţinut afişul, între 1877 şi 1897, nu numai al teatrului propriu, dar şi al altora înfiinţate ulterior, după modelul oferit tot de el. Inegale ca valoare, au meritul de a fi pus piatra de temelie a unui gen specific de **spectacol popular**, în registru comic sau melodramatic, cu cântece şi dansuri inspirate din tezaurul folcloric al hasidismului, de natură a făuri o tradiţie ce va pecetlui întreaga dezvoltare pe mai departe a teatrului idiş. Demersul său n-a decurs dintr-o inspiraţie spontană, ci a fost elaborat programatic, constând, pe de o parte, din tendinţa de a cultiva conştiinţa mândriei naţionale a maselor evreieşti, iar pe de altă parte, de a le facilita asimilarea unei culturi laice moderne; deşi criticul sovietic N. Buchwald consideră, din motive, desigur, ideologice, absolut pe nedrept că nu trebuie luat în serios. Din păcate, proiectul n-a putut fi îndeplinit în totalitate, din pricina nivelului intelectual încă scăzut al publicului, dornic mai ales de divertisment şi refuzând chiar cu îndârjire orice încercare de a i se oferi pe scenă dezbaterea cu gravitate a unor probleme de viaţă esenţiale. În orice caz, pornind de la Goldfaden, dimensiunea naţională a constituit în aşa măsură un dat fundamental al teatrului de limbă idiş, încât pe afişele uneia dintre trupele înfiinţate ulterior publicitatea spectacolului se făcea cu ajutorul unui citat din *Mişna*.

Primite cu mare entuziasm de masele de spectatori, cele dintâi manifestări scenice evreieşti s-au izbit totuşi de dubla împotrivire contradictorie a cercurilor emancipaţioniste, pe de o parte, şi a celor ultrareligioase, pe de altă parte, din lumea iudeo-română. Moses Schwarzfeld le condamna, socotindu-le încă o expresie a spiritului de ghetou şi o piedică în calea integrării depline a israeliţilor în societatea românească, iar o cronică din 1877 a Sinagogii Mari din Bucureşti relatează despre blamarea şi concedierea hazanului Cuper pentru vina de a fi frecventat spectacolele trupei lui Goldfaden, ceea ce epitropii şi enoriaşii socoteau un act de impietate. Cu toate aceste adversităţi, arta scenică evreiască şi-a dovedit în timp vitalitatea, deşi drumul ei n-a fost o continuă ascensiune. Unele dintre trupele constituite după modelul oferit de Goldfaden au izbutit să mai contracareze deficienţa principală, constând în sărăcia repertoriului, prin reprezentarea unor piese de valoare din literatura clasică idiş, semnate de Şalom Alehem, I. L. Peretz, Anski, I. Gordin, Şalom Aş. Altele au decăzut până la nivelul cel mai de jos al cabotinismului, a cărui descriere face deliciul cititorilor uneia dintre nuvelele lui I. Ludo, *În ghearele artei*. Dar nu numai perpetuarea lui în timp, ci uneori chiar componenţa trupelor au infirmat teza că teatrul de limbă idiş ar fi o expresie a spiritului de ghetou. Încă înainte de primul război mondial, au jucat în trupe idiş actori români care şi-au însuşit această limbă, cum ar fi Alexandru Bidescu (cu nume de scenă Wanfergold) şi soţia sa, Profira Cristescu, care au jucat în ansamblurile conduse de **Julius Adler**, **Ester Rahel Kaminska** şi **Sam Adler**, iar cunoscutul actor de la Teatrul Naţional Leonescu Vampiru a jucat în 1907 în *Avarul* pe scena unui teatru evreiesc din New York - fenomen care s-a repetat pe scară largă în zilele noastre.

Activitatea teatrală evreiască, dominată de spiritul goldfadenian, nu cunoaşte întrerupere din 1877 până în 1916, când intrarea României în război o obligă la o încetare aproape totală. Este reluată cu alt elan, sub alte imbolduri şi la un alt nivel calitativ în perioada postbelică.

Acum, nota accentuată de provincialism româno-iudaic, manifestată în bună măsură de-a lungul celor patru decenii ale începuturilor, tinde să fie înlocuită printr-o înscriere din ce în ce mai fermă în orbita efervescenţei inovatoare care cuprinsese teatrul european. Deşi un ferment în această direcţie începuse să se afirme şi pe plan local, totuşi principalul stimul declanşator l-au constituit turneele teatrelor idiş venite din străinătate: în 1922, „Die Fraie Idişe Folcsbine" (un fel de omolog evreiesc al cunoscutei „Die Freie Bühne" germane), cu o trupă alcătuită din Deutsch, Nathan, Leikele Weintraub şi alţii, având-l ca protagonist pe marele actor Baratoff,

https://biblioteca-digitala.ro

care a impresionat îndeosebi prin interpretarea rolului principal din *Dumnezeul răzbunării*, de Şalom Aş; între 1923 şi 1935, Teatrul din Vilna, din ansamblul căruia făceau parte I. Bulov, Liuba Kadison, Samberg, Weisslitz, Stein, Leib Kadison, Kamen, Tarlo, Lares, Orleska, Hana Braz, devenit faimos mai ales prin spectacolele sale cu *Dibuk*, de Anski, *Cântăreţul tristeţii sale*, *Lozul cel mare* şi *Comoara*, după Şalom Alehem. Ceea ce a stârnit entuziasmul publicului, nu atât al celui evreiesc, cât mai ales al celui intelectual românesc, a fost precisa unitate de concepţie a reprezentaţiilor şi desăvârşita lor omogenitate stilistică, astfel încât Camil Petrescu, în *Modalitatea estetică a teatrului*, include punerile în scenă idiş printre vârfurile de lance ale înnoirilor produse la începutul secolului al XX-lea în limbajul folosit de arta Thaliei.

Personalitatea dominantă a teatrului idiş din România după primul război mondial a fost incontestabil **Iacob Sternberg**. În creaţiile sale regizorale ridică tradiţia spectacolului popular de inspiraţie goldfadeniană la un înalt nivel de rafinament artistic, transcriind-o în cheia „cabaretului" satiric politico-social de tip expresionist, pe atunci foarte *en vogue* pe scena germană. În acest spirit au fost plăsmuite revistele care i-au asigurat nu numai un mare succes de public, dar şi faima de artist cutezător, înnoitor al teatrului din România în general: *Ţimes*, *Bucarest-Iruşalaim*, *In miten derinen*, *Oifn hoiden a iarid*, *Foaie verde grine bleter*, *Herşele Ostropoler*, *Ix, mix, drix*, *Purim-Cabaret*, *Cucurigu*, *Huţi şeli, huţi şeloh*. Mai târziu, preia conducerea artistică a companiei **Sidy Thal**, o actriţă cu totul remarcabilă, protagonistă a unui colectiv deosebit, care îi dă putinţa făuririi unor puneri în scenă rămase momente de referinţă ale artei spectacolului, ca *Umbra galbenă*, *Orfana Hasie*, *Ioşke Kalb*, dar mai ales *Comoara*, după Şalom Alehem, adevărată pagină de antologie în istoria teatrului din România. Marele prestigiu artistic dobândit de teatrul idiş în faţa chiar a profesioniştilor scenei de limbă română a făcut ca, în 1926, când s-a sărbătorit, în grădina Jigniţa din Bucureşti, semicentenarul acestuia, elogii entuziaste şi felicitări calde să-i fie aduse de mari personalităţi actoriceşti ale populaţiei majoritare, ca, de pildă, Constantin Nottara, Constantin Tănase, V. Maximilian. În deceniul al patrulea al veacului nostru, un număr apreciabil de trupe idiş au străbătut aglomerări iudaice cu reprezentaţii de însemnătate inegală, desigur, dar care au îngăduit afirmarea chiar a unor întregi familii de actori, ca **Siegler**, **Ettinger**, **Glückman**, **Sadigurski**, **Goldenberg**, precum şi a unor individualităţi cu o valoare mult deasupra mediei, ca **Sevilla Pastor** şi **Dina König**. Odată cu anul 1940, când s-a dezlănţuit prigoana fascistă împotriva a tot ce era evreiesc, asemenea spectacole au fost oficial interzise. În mod semiclandestin, sinagogile au adăpostit festivaluri în cadrul cărora actori ai teatrelor evreieşti recitau poezii şi citeau din operele în proză ale clasicilor literaturii idiş.

Una dintre formele cele mai dramatice de rezistenţă a culturii evreieşti împotriva opresiunii fasciste au constituit-o spectacolele date în limba idiş în ghetourile şi lagărele de exterminare din Transnistria, între 1941 şi 1943. Actorii **Moişe** şi **Roza Siegler**, **Sevilla Pastor**, **Burăh** şi **Leia Rintzler**, **Mişu** şi **Sali Bernstein**, **Şmil Simon** şi **Mania Wolfensohn**, **Erna Ettinger**, **Carol** şi **Ghiza Teffner**, **Beno Popliker** s-au produs în faţa deportaţilor din Jmerinka şi Moghilev. În lagărul Vapniarka, scriitorii internaţi **Asia Derevici**, **Litman Vigder**, **Beniamin Vilner**, **Ilerş Stolper** au pregătit şi reprezentat *Zi şi noapte*, de Anski şi un text *ad hoc*, *Eliberarea lui Moise*, împletit cu cântece şi dansuri populare evreieşti.

După abolirea dictaturii fasciste, la 23 august 1944, forţele artistice ale teatrului de limbă idiş tind - deşi la început cu timiditate - să se regrupeze. Nucleul primelor formaţii îl constituie tocmai cei reveniţi din lagărele de concentrare. Se reprezintă un prim spectacol cu piesa *Oameni*, de Şalom Alehem, însoţită de un recital de versuri; apoi o revistă intitulată *Mazel-Tov*. Reluând tradiţia

https://biblioteca-digitala.ro

antebelică, o serie de trupe pornesc în turneu prin țară.

În 1945, Asociația culturală idiș (Ikuf) înființează un teatru condus de **Iacob Mansdorf**, care activează în București până la înscăunarea regimului totalitar comunist și reprezintă: *Ich Leb*, de Pincewski, un episod din rezistența evreilor în lagărele fasciste, *Tevie Lăptarul*, după Șalom Alehem, *Vrăjitoarea*, de A. Goldfaden. Concomitent, la Iași, un ansamblu denumit „Idiș" reprezintă *Menșn*, de Șalom Alehem, *Mireasa capricioasă*, de Goldfaden și *Pomul verde*, de Jeni Zeltzer.

Trecerea în patrimoniul statului, de către regimul totalitar comunist, a tuturor instituțiilor de spectacole, în 1948, a avut drept consecință înființarea, la 1 august a aceluiași an, a Teatrului Evreiesc de Stat din București și, în 1949, a celui din Iași. Țelul urmărit era triplu: crearea unei fațade, destinate să mascheze politica eminamente asimilaționistă a Comitetului Democrat Evreiesc, instrumentul partidului comunist unic în rândurile populației de etnie iudaică; cultivarea iluziei unei conservări a specificului național evreiesc, desprins de suportul tradiției, a cărei conotație religioasă era cu neputință de tăgăduit; combaterea tendințelor sioniste și de Alia spre Israel, tot mai puternic manifestate în rândurile comunităților israelite. Întrucât sus-amintitul Comitet a avut o viață scurtă, autoritățile temân-du-se că, în chiar forma organizatorică și programul ideologic prescrise, el însuși ar fi putut deveni un focar de întreținere a conștiinței etnice de sine, pe parcursul celor patruzeci de ani de dictatură scopul inițial s-a pierdut pe drum, lăsând în urma lui ca o palidă rămășiță doar intenția de a oferi o vitrină atrăgătoare, destinată narcotizării cercurilor evreiești din străinătate. Teatrul evreiesc din România a avut totuși, ca să spunem așa, „noroc", căci a supraviețuit marelui uragan antievreiesc dezlănțuit în lumea comunistă înainte și după renumita afacere a „medicilor asasini evrei", în contextul căruia desființarea omologului sovietic al sus-numitului Comitet a atras după sine nu numai interzicerea oricărei activități scenice idiș, dar și asasinarea cu sânge rece a actorilor ei de renume mondial. Astfel, desigur, conducerea de atunci a Republicii Populare Române a dorit să indice o infimă distanțare de linia impusă de Moscova, ceea ce concorda și cu permisiunea de a pleca spre Israel a unui anumit număr de evrei. Totuși, pentru a nu-și irita patronii de la Kremlin, guvernanții comuniști români au făcut și un gest de supunere în același sens, dispunând desființarea, după câțiva ani, a Teatrului Evreiesc de Stat din Iași. Rămas singurul pe întreg teritoriul țării și strecurându-se cu abilitate printre oscilațiile și atitudinile mereu contradictorii ale oficialităților față de minoritatea evreiască, atitudini determinate în general de considerente ale politicii externe, cel din București și-a luat cu timpul rolul în serios. În condițiile unei îndelungate perioade, marcată de Aliaua treptată spre Israel, în urma unor puternice presiuni externe, a aproape totalității populației de origine iudaică din România, acesta s-a dedicat, în pofida dorinței autorităților, alături de Federația Comunităților Evreiești, misiunii de a oferi - evident, cu concesiile de rigoare - viitorilor olim un fel de **spațiu spiritual de tranzit**. Adică, mai precis spus, crearea unui cadru în care ei să-și regăsească și să-și cultive propria identitate națională, deseori abandonată prin tendința, uneori chiar intenționată, de a se asimila populației majoritare. Ceea ce nu a însemnat câtuși de puțin izolarea teatrului în cochilia unei autosuficiențe de natură a bloca legătura sa cu ansamblul societății românești. Pe măsură ce publicul evreiesc se rărea din pricina plecărilor, era tot mai mult frecventat de spectatori români, cărora li se oferea posibilitatea să asculte textul în traducere la cască. În aceeași direcție s-au petrecut fenomene interesante și în ansamblul actoricesc. Dacă la început locurile rămase libere prin plecarea unor actori de limbă idiș erau ocupate de actori evrei din teatrul de limbă română, ei înșiși depunători ai actelor de plecare și concediați pentru această pricină din vechile lor locuri de muncă, mai târziu sunt angajați actori germani, de asemenea dați afară pentru că făcuseră cerere de stabilire în

https://biblioteca-digitala.ro

R.F.G., iar apoi chiar actori de origine română, împrejurare, după cum am văzut, deloc nouă în istoria artei scenice idiș de pe teritoriul Daciei Traiane.

De-a lungul a patruzeci și cinci de ani, la conducerea teatrelor evreiești de stat din România s-au succedat: în București - **B. Lebli**; secretar literar - **Ury Benador**; **Franz Auerbach**; secretar literar - **Israil Bercovici**; **Harry Eliad**. Fiecare dintre aceste personalități este și exponentul unei etape distincte din respectiva perioadă, nu numai prin amprenta proprie pe care și-a pus-o asupra activității artistice, dar și prin felul deosebit în care s-au exercitat asupra acesteia presiunile ideologice venite din partea diferitelor servicii de propagandă ale partidului comunist. Prima echipă a avut de făcut față celor mai dure ingerințe, dar le-a și acceptat cu deosebită obediență. Alături de piese ale literaturii dramatice clasice idiș și universale și de creații originale de reală valoare, ca, de pildă, *Schimbul de noapte*, de Ludovic Bruckstein, alese de teatru, s-a impus introducerea în repertoriu a unui număr însemnat de texte sovietice totalmente inepte, dar vehiculând sloganurile de moment ale Kremlinului, sau altele românești de același calibru. Printre acestea din urmă, a existat obligația specifică de a include partituri dramatice destinate combaterii sionismului. Una dintre ele, *La umbra palmierului*, comandată special unui scriitor de origine română, Ionel Țăranu, care n-avea nici o legătură cu problemele naționalității iudaice, urmărea convingerea populației evreiești să nu plece spre Israel, printr-o fabulație atât de stupid incredibilă, încât atingea efecte diametral opuse celor scontate. Deși pe atunci Aliaua era încă la început, practic spectacolele idiș jucându-se cu săli pline, reprezentarea sus-amintitei pseudopiese n-a avut pur și simplu nici un singur spectator la premieră, recurgându-se în ultimul moment la umplerea parterului cu soldați.

Cea de-a doua echipă funcționează de-a lungul unei etape întinse, în cursul căreia „linia partidului" față de minoritatea evreiască suferă o transformare substanțială, îngăduindu-se Aliaua în masă. Sionismul nu numai că nu mai este socotit o „oaie neagră", ci dimpotrivă, o componentă esențială a identității naționale iudaice. Astfel încât în programele recitalurilor de cântece și dansuri evreiești, frecvente în repertoriul teatrului, se introduc, chiar cu ostentație, creații ale muzicii populare și ușoare israeliene, executate în limba ebraică. În ce privește dramaturgia clasică idiș, n-au mai fost luate în considerare limitările anterioare de natură ideologică, punerile în scenă cuprinzând chiar piese ca *Bai nacht oifn altn mark*, de I. L. Peretz sau *Dibuk*, de Anski, inspirate din tradiția hasidică, a căror conotație mistico-religioasă nu poate fi pusă la îndoială. Cu spectacolele create pe baza unor astfel de texte și a altora de aceeași natură, teatrul este autorizat să facă turnee peste hotare, cu osebire în Israel și în Statele Unite ale Americii.

În sfârșit, cea de-a treia conducere, care funcționează și în zilele noastre, este pusă să-și ducă misiunea la îndeplinire în condiții cu totul paradoxale: de de o parte, dispune de o totală libertate artistică, teatrul îngăduindu-și să joace chiar și piese israeliene, ca acelea ale Leei Goldberg, întrucât un regim democratic a luat locul dictaturii partidului unic; pe de altă parte, populația evreiască reducându-se, cunoscători ai limbii idiș sunt, practic, doar câteva sute, astfel încât teatrul este în permanentă criză de public, iar ansamblul este alcătuit în marea lui majoritate din actori neevrei. Totuși, datorită spiritului de inițiativă și energiei acestei conduceri, s-au adoptat proiecte curajoase de a regrupa în jurul teatrului evreiesc din București toate forțele culturii idiș, câte au mai supraviețuit în răsăritul Europei tăvălugului comunist. A fost creată o fundație pentru cultura idiș și s-a organizat un festival internațional al teatrelor în această limbă, la care au participat cu un remarcabil succes, după patruzeci de ani de tăcere forțată, formațiile „Șalom", din Moscova și „Mazel-Tov", din Kiev.

În general, deosebirile ce se pot stabili între orientările uneia sau alteia dintre cele trei conduceri sus-amintite se referă doar la politica

https://biblioteca-digitala.ro

de repertoriu. În ceea ce privește spectacolele, ca o compensație, poate, a concesiei ideologice ce trebuia făcută, într-un moment sau altul, a existat străduința ca ele să se situeze la cel mai înalt nivel calitativ. Prin originalitatea concepției regizorale, ritm, culoare, unitate stilistică, disciplina ansamblului, profunzimea și adecvarea interpretării, teatrul idiș, dar mai ales cel din București, s-a situat, în perioada de după cel de-al doilea război mondial, pe unul dintre locurile fruntașe din România. Patru personalități s-au distins în mod excepțional: **Israil Bercovici**, poet, dramaturg, traducător din și în idiș, a asigurat cu o consecvență impecabilă un repretoriu nu numai precis adecvat la posibilitățile ansamblului, dar și înscris în perimetrul unor criterii superioare valoric și de cultivare cu predilecție a identității naționale iudaice; **Iso Schapira**, director de scenă și prozator de vastă cultură idiș și universală, îndeosebi teatrală, a imprimat creațiilor sale regizorale o ținută modernă, de mare finețe și subtilitate, fiind, chiar în pofida tuturor presiunilor de ordin ideologic ce i se împotriveau, un demn continuator al tradiției expresioniste inaugurate între cele două războaie mondiale de Iacob Sternberg; **Mauriciu Sekler**, actor de ținută europeană și de școală germană, fost discipol al lui Reinhardt, cu o masivitate și prezență scenică inegalabile în tot teatrul din România, conferea rolurilor interpretate o forță de convingere imposibil de uitat; **Haim Schwartzmann**, compozitor și dirijorul orchestrei teatrului din București, a alcătuit cu deosebit talent încadrarea muzicală a spectacolelor, indispensabilă, dat fiind specificul lor, în spiritul unei remarcabile autenticități folclorice evreiești.

În jurul acestor vârfuri, pe o treaptă însă numai cu puțin inferioară, un larg colectiv de talente într-adevăr remarcabile, din care se cuvine menționarea regizorilor **Franz Auerbach** și **Radu Miron** și a actorilor: **Benno Popliker** (de asemenea harnic și iscusit dramatizator al prozei lui Șalom Alehem), **Sevilla Pastor**, **Dina König**, **Isac Havis**, **Sara Ettinger**, **Sedy Glück**, **Lya König** (devenită ulterior „marea doamnă" a teatrului ebraic din Israel), **Mano Rippel**, **Samuel Fischler**, **Judith Kronenfeld**, **Arie Fuhrman**, **Sonia Gurman**, **Leonie Waldman-Eliad** ș.a.

Într-o etapă ulterioară, când, datorită dispariților fizice sau Alialei masive, trupa a început să se descompleteze, noi talente au fost încurajate să-și facă apariția pe scena idiș din România, dintre care s-au evidențiat regizorii **George Teodorescu** (de origine română), **Adrian Lupu**, **Ivan Helmer**, **Harry Eliad**, actorii **Tricy Abramovici**, **Bebe Bercovici**, **Rudy Rosenfeld**, **Ozy Segally**, **Maia Morgenstern** (devenită în ultima vreme o prezență însemnată în teatrul de limba română), precum și **Corado Negreanu** și **Minel Klepper** (transferați din teatrul de limbă română), **Silviu Stănculescu** și **Dan Tufaru** (de origine română).

Aflat într-o permanentă primenire de-a lungul a peste patruzeci de ani de existență, colectivul artistic al teatrului idiș din București a făcut față, în majoritatea cazurilor cu succes și deplin profesionalism artistic, unui repertoriu de o varietate neegalată în nici o altă instituție de spectacol, atât sub raportul genului abordat, cât și sub acela al specificului național propriu stilului literar al textelor reprezentate: de la revistă, music-hall, comedie muzicală, vodevil, comedie de moravuri și de caracter la dramă și tragedie; de la clasicii idiș, ca Șalom Alehem, I. L. Peretz, Anski, I. Gordin, până la Schiller, Brecht, Friedrich Wolf, Gogol și alții. Tocmai o asemenea varietate a conferit teatrului un anume colorit particular provenit, în ultimă instanță, din continuarea, dar și îmbogățirea tradiției spectacolului popular, inaugurată, cum am văzut, de Avram Goldfaden.

WILLY MOGLESCU

c. Câțiva creatori evrei de teatru din Transilvania

Ascensiunea burgheziei în secolul al XIX-lea ardelean scoate și tineretul evreiesc din severitatea vieții familiale și-l conduce

https://biblioteca-digitala.ro

spre şcolile publice, spre viaţa culturală din marile oraşe; este momentul relevării înclinaţiei maturizate şi spre actorie. Evidenţiez o figură strălucită din universul teatrului maghiar: pe Beregi Oszkár, starul mondial al filmului mut. (El a fost Romeo-ul budapestan în braţele căruia s-a aruncat marea dansatoare modernă Isadora Duncan). Beregi a emigrat în Statele Unite în ajunul celui de-al doilea război mondial şi a trăit aproape o sută de ani, păstrându-şi integral prospeţimea spirituală. A lăsat moştenire un tezaur pentru istoria teatrului: o colecţie de casete audio cuprinzând interpretarea personală a operelor fundamentale ale dramaturgiei şi poeziei maghiare clasice, a celor mai importante tragedii shakespeariene, a tragediilor antice greceşti. Era un actor sublim, atrăgător, fascinant, ca mai târziu în România **Kovács György** sau **Forgács Sándor** sau recitatorul de poezii **Brassai Viktor**. Care era trăsătura specifică, calitatea în plus a acestor actori evrei faţă de ceilalţi actori maghiari? Teatrul maghiar, ca şi literatura, era opera intelectualilor aparţinând nobilimii, a elevilor din colegiile reformate. În mod corespunzător, actorul maghiar era din creştet până-n tălpi un domn maghiar, demn şi mândru, care putea interpreta perfect un rege maghiar, un ţăran maghiar, un rege shakespearian sau din Itaca, fiind totdeauna cu capul sus şi eroic. Actorul evreu era impresionat de toate acestea, dar ştia şi altceva, moştenirea secolelor de umilinţă: autoironia, joaca, datul de-a berbeleacul, tot ce nu se potriveşte unui rege de pe scenă: superioritatea spirituală elastică, intangibilă a clovnului. Şi cunoştea tragismul umilinţei, un rol pe care actorul-domn maghiar nu-l putea accepta. Au urmat decenii când de exprimarea pe scenă a acestei umilinţe au avut nevoie şi actorul maghiar şi cel român, polonez sau rus. Un exemplu fantastic de frumos al acestei simbioze a vieţii cu teatrul a fost acela în care, la Budapesta, Bessenyei Ferenc, unul dintre „ultimii zimbri", clasicul domn maghiar, a interpretat rolul lui Tevie Lăptarul în *Un violonist pe acoperiş*, sau cu zece ani mai tânărul Sinkovits Imre, rolul titular din *Mózes*, de Madách Imre. Sau la noi Csiky András, în rolul lui Cain cu capul sus din tragedia *Káin és Ábel*, de Sütö András şi în tragedia în versuri *Caligula helytartója*, de Székely János, în rolul lui Baraki, şef rabinul, pe vremea când Caligula ordonă aşezarea statuii sale în Templul de la Ierusalim. Cu vreo zece decenii în urmă, Csáky aducea pe scenă pericolele soartei minoritare resimţite aici şi acum, umilitoarea forţare la lepădarea de sine, păstrarea mai presus de orice a identităţii, precum le-a văzut la **Kovács György** în *Mammlock profeszor*, medicul profesor universitar oropsit şi zdrobit de hitlerism. Dacă amintim tot aici neuitatul rol Kossuth al lui Kovács György din *Fáklyaláng*, de Illyés Gyula, pentru care a fost distins cu Premiul de Stat şi interpretarea rolului mândru de „dubito, ergo sum" al lui Lucifer din *Tragedia omului*, de Madách şi, totodată, a rolului titular din *Moartea unui artist*, de Horia Lovinescu, prin care a apropiat publicul maghiar de cultura română, şi dacă adaug că era poreclit de concurenţa invidioasă drept „rabinul Kossuth", în timp ce el, prin interpretarea-i memorabilă, omagia amintirea politicianului revoluţionar care le-a acordat egalitate în drepturi strămbunilor noştri, că a format generaţii de actori la Şcoala superioară de teatru de la Târgu-Mureş, atunci putem întrezări ceva din bogăţia, pitorescul şi, câteodată, din contradicţiile tragice ale acestei simbioze iudeo-maghiare, iudeo-române ş.a.m.d.

Odată cu marele val de emigraţie de la începutul secolului, foarte multă lume a ajuns în America din acest spaţiu. Şi, bineînţeles, din Bucovina, Ucraina Subcarpatică, Maramureş. Printre starurile de la Hollywood există un **Jefrem Muzicant jr**. Nomen est omen. George Gershwin, marele compozitor al jazz-ului clasic (*Rhapsody in blue*, *Un american la Paris*, opera *Porgy and Bess*), a ridicat tristeţea şi exotismul concordant al muzicii evreieşti

https://biblioteca-digitala.ro

ruseşti, poloneze şi al „spiritual"-ilor negrilor la înălţimea sălilor de concert şi operă. Acest univers, împreună cu opereta maghiară modernă, reprezentată de Abrahám Pál şi Rózsa Miklós, au plămădit musical-ul modern. Dar monştrii sacri sexagenari-septuagenari de astăzi, unii de mult decedaţi, sunt, de asemenea, descendenţii unor emigranţi. Tatăl lui **Tony Curtis** era evreu ungur - croitor -, iar mama evreică română; **Kirk Douglas** este amestec de evrei români şi ruşi. **Edward G. Robinson**, care acum ar avea o sută de ani, era copilul unor emigranţi moldoveni (de felul cărora am văzut în serialul american *Ellis Island*). În cursul îndelungatei ale cariere, E. G. Robinson a interpretat arhetipurile micilor potentaţi locali, ale marilor ticăloşi ai societăţii americane: gangsteri, şerifi necruţători, redutabilul *Lupul mărilor* al lui Jack London, antrenori şi manageri de box duri şi în strălucitul *Oameni furioşi* (1955) fermierul slăbit, muribund, tiranul temut al localităţii, învins de tânăra soţie, şi mai dură. A înfăţişat America pământului, a puterii, a violenţei. Mai bine, mai profund decât eternul copil, naivul John Wayne, pentru că o făcea foarte gândit şi cult. Pe scenă i-a interpretat pe Peer Gynt şi pe unul dintre fraţii Karamazov. O excepţie a constituit rolul de intelectual în interpretarea dată dr.-ului Ehrlich, Premiul Nobel, descoperitorul salvarsanului (*Experimentul nr. 606*, 1940), dar toată lumea şi-l aminteşte cu o pălărie de cowboy pe cap. Era contemporan cu vedeta-intelectual, rafinat, strălucit în roluri psihologice, interpretul profesorului Higgins, al celui mai american Ashley Wilkes din *Pe aripile vântului*, al violonistului din *Intermezzo*, actorul englez interpret în piesele lui Shakespeare, care vorbea cea mai frumoasă limbă engleză, **Leslie Howard**. Pe numele său „de domnişoară" Steiner László, partenerul şi prietenul lui Sir Alexander Korda. Era cel mai englez, după cum E. G. Robinson era cel mai american. Empatia, devenită cea de-a doua natură intrată în sânge, conştiinţa că trebuie să ştie de două ori pe atât ca alţii pentru a fi competitiv, capacitatea învăţării de limbi formată în cursul multiplelor peregrinări, rătăciri, deprinderea - înlesnită de interes şi atracţie - de a învăţa felul de a fi al câte unei naţiuni şi cultura. O cultură mare, multimilenară. Printre multitudinea de staruri romanţioase, un actor modern, care gândeşte. Gândeşte, pentru că timp de două milenii a avut nevoie de o gândire intensă pentru supravieţuire, ceea ce în decursul secolelor de dezvoltare a civilizaţiei burgheze moderne a dat rezultate spirituale exponenţiale (în domenii atât de variate, de unde ponderea apreciabilă a premiaţilor Nobel evrei).

Tot din rândurile evreilor est-europeni emigraţi la începutul secolului au provenit acei fantaşti care au întrevăzut viitorul filmului şi au creat Hollywood-ul. Printre primii se numără **Cukor Adolf**, descins de pe povârnişurile munţilor maramureşeni. Sub mâinile lor lucrau tinerii sosiţi după primul război mondial din Cinecittá clujeană a lui **Janovits Jenő**. De exemplu, **Alexander Korda**, care a făcut din filmul englez concurentul Hollywood-ului şi a devenit - în afară de regizor - şi producător. Ce le-a dus pe aceste spirite stranii, cutezătoare, gata de risc la film? Poate că în subconştient se ascundea ideea că filmul este un venetic desconsiderat de genurile milenare, la fel ca şi ei, producători de filme de-abia trecuţi de vârsta adolescenţei, care puteau spune despre ei, despre strămoşii lor, că nu erau „nici Don, nici Von, nici Pan, nici Sir, doar reb" (în idiş „dom'le", *n.r.*).

Şi, în fine: care este cheia psihologică a regiei, a întreprinderii de producător? Ce fel de oameni sunt regizorii? Hevesi şi Janovits îi concurează din provincie, de la Budapesta, de la Cluj, pe Stanislavski, Reinhardt, Gordon Craig. Amândoi regizează cicluri cu piese de Shakespeare şi antice greceşti. Descoperă, pregătesc actori, lansează dramaturgi. Piesa lui Lucian Blaga *Zamolxe* a fost pusă în scenă de Janovits la Teatrul Maghiar din Cluj mai

https://biblioteca-digitala.ro

repede decât ar fi putut ajunge acest text la oricare teatru românesc. Janovits a ridicat Clujul la rangul de oraş cinematografic. Ştia că filmele mute produse acolo şi depozitate în pivniţa casei sale reprezintă o comoară. Comoara a dispărut, ca în poveste: Someşul revărsat i-a inundat pivniţele, spălând copiile standard. Cu toate acestea, Janovits a fost capabil să o ia de la capăt. După război, s-a întors la teatrul în care, cu doisprezece ani în urmă, străduinţele sale de a crea teatru de artă au falimentat financiar. A mai pus în scenă încă o dată, pentru spectacolul inaugural, piesa *Bánk Bán*. Nu mai avea să vadă premiera. Când Janovits era student, nu exista facultate de regie. A învăţat actoria. A construit două teatre la Cluj. Alexander Korda nu avea pregătire superioară, era un self-made-man tipic. De la început a vrut să facă regie şi s-a angajat ca producător. Experienţa comercială a mileniilor de Diasporă a dezvoltat spiritul întreprinzător şi capacitatea organiza-torică. Un artist o făcea cu bucurie.

Parcă-l văd pe **Harag György** în mijlocul sălii de spectacol, regizând. Chipul său simpatic, cu gura mare şi căutătura stângace, nu-l predestina pentru scenă, poate doar umorul său. Dar cum şedea acolo, în mijlocul sălii, urmărindu-şi actorii, descoperea punctul în care unul a nimerit ceea ce el visase; se ridica şi cu braţele întinse, înaintând spre scenă, exclama fericit: „A, asta-i! Aşa, aşa!", iar pe scenă actorii erau electrizaţi. Un actor englez, Ralph Richardson, spunea despre Korda că genialitatea sa consta în faptul că era în stare să-şi pună oamenii să facă ceea ce nu voiau. Împotriva voinţei, dar nu a intereselor lor. La fel a creat Harag trupe de teatru la Baia Mare şi la Satu Mare, aşa a reînnoit realismul psihologic prăfuit şi tot mai obosit al trupei târgumureşene, iar la Cluj a creat o teatralitate nouă în jurul unei dramaturgii noi, originale, bogate în idei, dar stângace, al moştenirii locale uitate şi puţin al lui Shakespeare şi Cehov. Harag îşi construia spectacolele din chinurile multiple provocate de spaţiul scenic înăbuşitor, închis: senzaţia de înăbuşire resimţită de public se întâlnea cu încercările desperate de evadare ale celor de pe scenă. Reuşea să creeze, ca prin vrajă, un efect chiar şi din deficienţă. Cu ocazia regizării la Târgu-Mureş a unei asemenea drame istorice stângace, deşi cu un important conţinut de idei, eroul principal, un intelectual, căruia domnitorul îi intentase un proces, trebuia să-şi rostească pledoaria în faţa judecătorilor şi a domnitorului. Textul era autentic: în jurul lui era construită piesa. Protagonistul, cu sănătatea şubredă, nu mai avea nici suflu, nici putere, nici memorie pentru monologul cam lung. În sală ne temeam de un eşec. Însă domnitorul - adică Harag, care dăduse indicaţii regizorale în acest sens - a făcut un gest trufaş, în urma căruia s-a lăsat auzită orga (pe atunci, spectacolele aveau loc în sala de concerte a Palatului Culturii): superba muzică de Bach, ca un fond sonor sugerând puterea asupritoare, acoperea dreptatea bolborosită a omului ce încerca să se apere.

Şi acum iată istoria teatrului evreiesc „Hagibor", de la Cluj, aşa cum am aflat-o de la unul dintre puţinii supravieţuitori ai acestuia, actorul orădean octogenar Simon György, prin intermediul fiicei sale. Teatrul a funcţionat între 1941 şi 1944. „Numerus clausus" i-a exclus treptat, până la „numerus nullus", pe actorii evrei din teatru. Baronul Kemény János, intendentul teatrului, nu numai că a ajutat şi a făcut rost de aprobare, a dat decoruri, costume, dar el a venit cu ideea, el i-a determinat pe actorii excluşi să-şi formeze o companie sub egida clubului sportiv evreiesc „Hagibor". Director era **Fekete Mihály**, care era şi regizor, împreună cu **Forgács Sándor**. Membrii companiei erau **Simon László** şi **György**, **Gábor János**, **Németh János**, **Sugár Jenő**, **Bárdi Teréz** şi colegele creştine **Felszeghy Mária**, **Arányi Júlia**, **Beness Ilona**, care făceau parte din ansamblul de unde evreii fuseseră excluşi, dar jucau şi aici. Muzicianul teatrului era compozitorul **Harry Maiorovici**. Kovács György a putut rămâne ultimul în teatrul mare,

https://biblioteca-digitala.ro

dar şi el apărea pe scena celui evreiesc, ca până la urmă să treacă definitiv aici. Se dădea o singură reprezentaţie pe săptămână, sâmbătă seara, în Căminul metalurgiştilor, care oferea gratis sala. Nu se puteau tipări programe, lipi afişe. Informaţia era răspândită, foarte eficient, din gură în gură.

Programul era modern, burghez. Erau puşi în scenă autori ungari notorii, europeni, lipsiţi de prejudecăţi, antifascişti - Zilahy Lajos, Márai Sándor, dar şi Henry Bernstein - şi a fost prezentată vestita piesă din repertoriul teatrului idiş - la acea dată deja inexistent - de la Vilnius, drama *Cântăreţul tristeţii sale*, de Osip Dimov. **Simon György** avea un program de recitări din cele mai frumoase poezii ale literaturii universale. Aici apărea şi artistul recitator Brassai Viktor. Cu toţii treceau din şcoală în şcoală - precum şi în case particulare, unde se aduna un public restrâns - pentru a recita. În sala mare a şcolii evreieşti de la Oradea se producea Forgács Sándor, fostul Jedermann, regizorul spectacolelor în aer liber de la festivalul din Seghedin, acel actor emoţionant, modern: era un bărbat scund, bine proporţionat, cu mişcări elegante, părul cărunt, un cap nobil de artist. După capodoperele poeziei maghiare, a prezentat monologul pălăriei al lui Metternich din *Puiul vulturului*, de Rostand. Forgács a pierit la cotul Donului (sau la Auschwitz?!). Brassai Viktor ne recita în acelaşi loc din poeţi clasici şi moderni. Fekete Mihály, bătrânul cabotin genial, a scăpat de deportare, fiind însurat cu actriţa creştină Felszeghy Mária. Kovács György, care a putut rămâne cel mai mult timp în teatrul mare, până la moarte, a ţinut minte cum fusese jignit când - costumat, machiat, pregătit să iasă pe scenă - i-a intrat în cabină un coleg invidios, extremist, interzicându-i, cu un zâmbet maliţios, să mai iasă pe scenă. Teatrul este un univers maladiv de invidios şi în asemenea condiţii caracterele slabe, pseudotalentele îşi lepădau masca de cultură.

HALÁSZ ANNA

https://biblioteca-digitala.ro

6. FILMUL ARTISTIC

În domeniul filmului artistic, figura proeminentă afirmată în perioada interbelică a fost Jean Mihail. Personalitate marcantă a cinematografiei româneşti, încă din perioada de pionierat, **Jean Mihail (Mihailovici)** (1896-1963) provine dintr-o familie de evrei comercianţi, urmează şcoala la Roman, iar în preajma primului război mondial urmează Conservatorul de Muzică şi Artă Dramatică din Bucureşti, la clasa maestrului Nottara. După absolvire, e angajat în compania Excelsior, apoi, între 1920 şi 1923, se află la Viena, unde se iniţiază în arta filmului cu reputaţii regizori Max Neufeld şi Eduard Seckler, de la studiourile Vita Film. Întors în ţară, în 1923, participă ca asistent de regie pe lângă regizorul german Alfred Halm la realizarea unuia dintre primele filme artistice româneşti, *Ţigănuşa de la iatac*.

Debutul său regizoral are loc în 1924, când realizează filmul *Păcat*, prima ecranizare după Caragiale, în care analiştii descoperă frumoase imagini în stil grigorescian.

La sugestia şi cu sprijinul financiar ale lui Isidor Goldemberg, reputat actor şi animator teatral, unul dintre membrii fondatori ai Sindicatului Artiştilor Dramatici şi Lirici din România, Jean Mihail transpune pe peliculă piesa *Manasse* a lui Ronetti-Roman, în anul 1925. Volumul *Filmul românesc de altădată* cuprinde emoţionante pagini despre atmosfera deosebită în care a fost creat acest film; o distribuţie excelentă, în frunte cu marele actor român Ronald Bulfinschi, în rolul Manasse, iar în celelalte roluri Maria Ciucurescu, Al. Finţi şi mulţi alţii, dar nu în ultimul rând Iosif Kalman, din renumita trupă de la Vilna, în rolul lui Zeilig Şor.

Parcurgând filmografia lui Jean Mihail, impresionează atât cantitatea peliculelor realizate, cât şi calitatea lor: *Povara* (1928), *Cererea în căsătorie* - după Cehov (1929), *Viaţa unui oraş* - cu scenariul de E. Relgis -, *Viaţa începe mâine* (1930) ş.a., în 1931 un proiect neterminat după nuvela lui Caragiale *O făclie de Paşti* (sub titlul *Leiba Zibal*).

An de an, urmează câte unu-două filme, iar în anii '36-'37 adaugă şi reportaje filmate cu subiecte de actualitate, printre care şi un film de montaj pe teme folclorice şi peisaje din ţară pentru turneul în America al aviatorului Alexandru Papană. Între 1938 şi 1945, lucrează la o serie de scenarii de filme artistice, neputându-le însă realiza, din pricina condiţiilor vitrege din acei ani. Din fertila sa activitate de după 1945, mai ales în domeniul documentarului artistic, remarcăm doar, în 1946, *Rapsodia rustică* (dedicată etnografiei româneşti), precum şi numeroase alte scurtmetraje.

Jean Mihail a fost profesor de regie de film la I.A.T.C. „I. L. Caragiale" (1950-1952) şi consultant activ la Studioul actorului de film, unde a îndrumat punerea în scenă a mai multor schiţe de Caragiale.

Este considerat un precursor al neorealismului şi pionier al cinematografiei româneşti.

Din seria regizorilor consacraţi după ultimul război, face parte şi **Lucian Bratu**. Realizează, în 1962, *Tudor*, un film despre Tudor Vladimirescu, după un scenariu de Mihnea Gheorghiu. Cu această peliculă deschide seria filmelor istorice româneşti. Realizează o serie de filme din actualitatea imediată: *Drum în penumbră*, *Oraşul văzut de sus*, *Mireasa din tren*, *Angela merge mai departe*, foarte bine receptate de public, în care realismul capătă o puternică tentă romantică şi uneori melodramatică.

Deşi **Mircea Săucan** a realizat patru filme, unul singur a putut vedea lumina ecranului (*Meandre*), celelalte au fost fie oprite de cenzură, fie neterminate. Regizor profund original, la vremea respectivă cu o viziune foarte modernă a realităţii româneşti, el nu s-a

https://biblioteca-digitala.ro

putut afirma la adevărata sa valoare.

Manole Marcus realizează 25 de filme, dintre care au fost apreciate ca importante: *Viața nu iartă* (1958), *Străzile au amintiri* (1961), *Canarul și Viscolul* (1969), *Puterea și Adevărul* (1972), *Actorul și sălbaticii* (1975), *Punga cu libelule* (1977), *Orgolii* (1981), *Mitică Popescu* (1986), *Marea sfidare* (1990). În general, filmele au fost - cu puține excepții - bine primite de public și de critica de specialitate.

Operatorul **Aurel Samson** semnează imaginea la numeroase pelicule și este considerat un foarte bun tehnician.

Dintre criticii cinematografici, îi semnalăm doar pe **Radu Cosașu, Eva Sârbu** și **Ella Ring**.

În cinematografie s-au afirmat actorii de film **Zephi Alșec, Sandu Sticlaru, Maia Morgenstern, L. Danetti**.

*

Dintre marii actori de origine evreiască din România, cu o carieră deosebită în cinematografia mondială, se cuvine să-i amintim pe cei de demult și cu o celebritate necontestată. Ne referim la următorii:

Maria Ventura (1886-1954), cap de serie al unei întregi familii de artiști (fiică a Fanchettei Lea Vermont, sora pictorului Nicolae Vermont), a dominat scena pariziană, ca și cea românească timp de jumătate de secol, având și câteva apariții notabile în arta filmului. Dintre acestea din urmă, reamintim prezența sa în superproducțiile istorice franceze *Sfârșitul lui Robespierre*, *Fiul lui Carol Quintul* și *Mizerabilii*.

Jean Yonnel (1891-1968), fiu al doctorului Max Schachmann, din București, devine un ardent slujitor al Thaliei, elogiat unanim pentru arta sa scenică, precum și pentru interpretările sale din filmele artistice în care a jucat. Mai întâi, într-o peliculă mută, plină de pitoresc, din viața apașilor peruvieni - *Toinou la ruine* - , deținând rolul principal. În 1922, interpretează rolul mușchetarului d'Artagnan (după romanul lui Dumas) ș.a. Între 1923 și 1926, paralel cu bogata sa activitate în teatru, interpretează roluri principale în filmele: *Jack*, *Sfârșitul lumii*, *Obsesia*, *Cei trei mușchetari*, *Fanatism*. Izbutește o mare creație în 1933, în *Amok*, după nuvela lui Stefan Zweig. Urmează filme turnate în 1939, 1945, 1947, 1949, 1951, 1955, toate obținând distincții deosebite.

Nizan (alias **Elisabeta-Eli Șăineanu**) (1898-1969), fiica cunoscutului filolog și lingvist Lazăr Șăineanu, debutează în 1915, la Paris, într-o piesă de Musset, în regia lui Edouard de Max, la Comedia Franceză. O rodnică activitate, de peste treizeci de ani, în teatrul francez este încununată cu Legiunea de Onoare, primită în 1939. Aparițiile sale pe platoul de filmare încep cu cea din 1916, în *Sadouna*, o peliculă romantică a lui Henry Roussel. A mai jucat în: *Simfonia a X-a* (1918) și mai are câteva apariții efemere.

Samson Fainsilber (născut în 1904, la Iași, fiu al cunoscutului critic dramatic Matei Rusu, cunoscut traducător al unor lucrări de Șalom Alehem) a fost unul dintre cei mai renumiți actori ai Teatrului „Odéon" din Paris, pe scena căruia a interpretat peste trei sute de roluri, fiind considerat una dintre marile personalități ale vieții artistice pariziene. A jucat și în 20 de filme de succes, creații memorabile având în *Mater dolorosa* (1932), *Infidelitate* și *Cei trei mușchetari* (1933) un succes deplin. De remarcat faptul că, în 1947, a montat la Paris *Năpasta*, de I. L. Caragiale, interpretând rolul lui Ion.

Marcel Luponiu (născut la București, în 1909) a debutat ca figurant pe scena Teatrului Național bucureștean. Absolvent al Conservatorului din Paris, cu o frumoasă carieră teatrală de peste trei decenii, este fondatorul cunoscutului teatru modern „Alpha 947". Din filmografia sa se distinge pelicula *La Bandera*, în regia lui Julien Duvivier (1935) etc.

MANOLE MARCUS

https://biblioteca-digitala.ro

7. FILMUL DOCUMENTAR

Cinematograful documentar este folosit pretutindeni ca mijloc esențial de propagandă. Fondurile de stat sau ale marilor firme au contribuit însă la dezvoltarea acestei branșe cinematografice. Nu de puține ori, s-au alocat fonduri pentru filme necomerciale, încurajându-se astfel marile personalități să se exprime artistic și pe calea acestei „rude sărace" a cinematografiei.

Ocupându-ne de creatorii evrei din acest domeniu în România - și mai ales în perioada anilor și deceniilor marcate de o ideologizare profundă a culturii -, ne-am putea aștepta să avem de-a face, în cazul documentariștilor, cu niște activiști mai mult sau mai puțin fanatici, oricum dogmatici, probabil semidocți și în slujba politicii, hotărârilor și decretelor de partid și de stat. În multe cazuri, realitatea infirmă o atare presupoziție. Sunt necesare, firește, cercetări adâncite despre rolul dictaturii în cultură, despre momentele de slăbiciune ideologică, ca să înțelegem perioadele de relaxare intervenite, implicarea blândă și inteligentă a unor șefi care au îngăduit strecurarea a numeroase pelicule valoroase. Deocamdată, ne vom strădui să evidențiem - pornind de la un criteriu oarecum artificial, cel al apartenenței etnice evreiești - numele unor creatori, mai mult sau mai puțin înzestrați, cu o contribuție de reținut la existența documentarului românesc. Calități sau defecte colective la creatorii evrei nu putem găsi. Calitățile și defectele sunt ale tuturor colegilor lor, ale documentarului românesc, ale unor personalități creatoare în acest domeniu, în general.

În cele ce urmează, vom înșirui creatorii selectați pentru această prezentare în ordine alfabetică. Premiile acordate realizatorilor, de-a lungul timpului, pentru filmele lor - în confruntări internaționale, apoi și în cele interne care au cedat mai puțin criteriilor oficiale (în primul rând, premiile ACIN ș.a.) - au fost alese aici drept parametru de departajare a valorii unei creații de alta.

Dora Barta, reprezentantă a domeniului, important, al filmului de știință popularizată, distinct în cadrul documentarului românesc; titlurile filmelor ei spun exact despre ce este vorba: *Povestiri din lumea Mării Negre* (Leul de argint la Festivalul filmelor pentru copii, Veneția, 1962), *Efemeride* (Delfinul de argint - Teheran, 1969, Premiul Asociației Internaționale a Filmului Științific - Roma, 1969, Mențiunea de onoare la Buenos Aires), *Urme pe nisip*, *Prin codrii de sub apă* (Perla de argint - Milano). Manuela Cernat (vezi *A Concise History of the Romanian Film*) remarcă: „Pentru foarte sensibila Dora Barta (1931-1977), filmul documentar de știință popularizată a fost doar o poartă spre exploatarea frumuseților ascunse ale unor lumi imposibil de sesizat direct cu ajutorul simțurilor noastre"... „ea a pus în evidență un paralelism dramatic între destinele microcosmosului animal și cele omenești". Călin Căliman (vezi *Filmul documentar românesc*) nota: „Se poate vorbi, fără teamă de a greși, despre artă în filmul de cercetare științifică? Neîndoios că da. Filmele Dorei Barta sunt printre cele mai bune exemple".

Gabriel Barta este sensibilizat de relațiile dintre oameni în variate medii: lumea văzută de copii în desene și vorbe (*Și atunci*, *Lei mici despre lumea mare*; primește diplomă de onoare la Mar del Plata), lumea gării (*Gara*, Pelicanul de argint - Mamaia), lumea singuraticilor în căutarea comunicării (*Stimată domnișoară V*), lumea oamenilor din adâncuri și altele. Aparent își lăsa eroii să se dezvăluie singuri, filma mult, prin surprindere, tip ciné-vérité, dar câtă observație uluitoare într-un film precum *Gara*! Temperament sensibil, cu predispoziții acuzate spre poezie, regizorul conferă investigației sale o autentică vibrație a sosirilor și plecărilor, poezia așteptării, agrementată cu o binevenită notă umoristică (vezi C. Căliman, *op. cit.*).

În 1945, clujeanul Gabriel Barta revine din deportare, unic supraviețuitor al familiei lui. Când, într-o seară de aprilie a anului 1972, s-a sfârșit prematur din viață, Barta „marcase deja școala românească de scurt-metraj", după cum afirma Georges Sadoul.

https://biblioteca-digitala.ro

Tereza Barta, fiica celor doi Barta, din prima generație a acestei „școli", va marca generația de documentariști afirmată la sfârșitul anilor '70 și în anii '80. Legăturile cu cultura europeană și mondială erau mai dificile, controlul tematic mai strict, aprobarea filmelor mai anevoioasă. *V-aș ruga, dacă se poate* (premiul ACIN, 1978), *Eu, de aș fi o zână* (premiul ACIN, 1980), *Festivalul George Enescu* (premiul ACIN, în același an), *Fals tratat de intimitate*, interesant portret de artist plastic (premiul ACIN, 1985), *Acei oameni minunați și mașinile lor*, interzis în 1986 pentru realismul său și pentru forța evocatoare a dificultăților întâmpinate de eroii peliculei. A emigrat în 1989 și locuiește la Montréal.

Cu **Nina Behar**, revenim la prima generație, cea afirmată în anii '50 și '60. C. Căliman (*op. cit.*) remarca la această creatoare „sinceritatea dublată de competență, emoția artistică dublată de cunoaștere". Filme despre marii artiști plastici ai țării, intrați în istorie - Luchian, Pallady, Petrașcu, Jiquidi, Ghiață -, despre tinerele pe atunci speranțe (în *Universuri picturale*): Ion Gheorghiu, Ion Pacea, Vladimir Șetran, Ion Sălișteanu. Nu numai pictura a preocupat-o. Sticlăria de artă (*Și multă, multă fantezie*), *Arta monumentală* (o privire încântată asupra frescelor grafitti-urilor, a noilor ansambluri statuare). Pentru acest film a obținut o mențiune de onoare la Festivalul filmelor de tineret de la Cannes, iar pentru *Muzica mai presus de orice* un „Otello d'argento" la Veneția. A emigrat în 1975 și s-a stins din viață la Paris, în 1989, după ce a mai făcut câteva documentare de artă.

Pavel Constantinescu, atras de filmul documentar la o vârstă mai înaintată, s-a afirmat deopotrivă în domeniul reportajului (*Contemporanul meu*, *Fapt divers*, *După zece ani*), al filmului de artă (un serial Brâncuși), al filmului în care se exaltă frumusețile naturii și ale creatorului (*Comori de artă românească*, care i-a adus o mențiune la Lausanne). *Copilărie furată*, filmată în Vietnam, sub bombardament, a primit două distincții la Leipzig. A plecat în anii '70 și locuiește în Israel.

Ștefan Fischer: o scurtă trecere prin studioul de filme documentare, operator de formație, a atras atenția prin două filme experimentale cu totul deosebite (*Temă fără variațiuni*, 1971 și *Un pas pe Lună*, 1972). Și-a continuat pentru un timp cariera la Televiziunea Română, apoi, de la începutul anilor '70, își face meseria cu succes la televiziunea germană.

Cu **Ștefan Gladin** ajungem la cea mai nou afirmată generație. Operator ca formație, produce un prim film de artă (*Un om pentru sat*), care-i aduce un premiu ACIN în 1983. Noul său debut, de după decembrie 1989 (*Ziua cea mai scurtă*, film de metraj mediu), reconstituie fuga lui Nicolae Ceaușescu, prinderea lui, timpul scurs până la execuție. Filmul este prima producție de aceste dimensiuni a cinematografiei române, dedicată evenimentelor din decembrie 1989. A mai lucrat: *Să facem totul* (1990), un eseu politic despre dictatură - așa cum e văzută ea de români și de restul lumii; *Le Président* (1991), un film de satiră și meditație amară, a luat premiul ACIN.

Lupu Guttmann a activat în domeniul filmului științific, producând filme de cert profesionalism, pentru care a luat diferite distincții internaționale: *Plante indicatoare* (medalia Ciorchinele de bronz, Portugalia, 1987).

Mirel Ilieșu este o figură proeminentă a documentarului românesc. Numele lui se leagă de acelea ale tuturor căutătorilor de soluții noi, obsedați de a face pasionante teme aride, de a da strălucire banalului, de a face din orice un spectacol pasionant. Filmul românesc a câștigat două „Palme d'Or", la Cannes, ambele pentru scurt-metraj: unul pentru desen animat *Scurtă istorie*, de Ion Popescu Gopo (1957), celălalt pentru *Cântecele Renașterii*, de Mirel Ilieșu (1969). A mai obținut premii importante pentru *Viscolul* (1954), *Douăzeci de minute în lumea păpușilor*, *Lumină și piatră*, *Orhideea de argint* (toate în 1964), *Tensiune înaltă la Bechet* (1968), *Marea trecere* (1972), *Liniștea picturii* (1984), seria dedicată artiștilor plastici - *Paciurea* (1973), *H. Catargi* (1975), *Mimi Podeanu* (1978) ș.a.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru întreaga sa activitate i se acorda premiul ACIN în 1984. Cu acel prilej, C. Căliman (*op. cit.*) remarcă felul în care artistul era „cel mai preocupat dintre toţi de aflarea unor modalităţi inedite de expresie". În 1985, făcea un film de publicitate turistică, urmat de altele cu aceeaşi temă. Cu acestea din urmă îşi încheie o carieră prodigioasă, plină de căutări şi împliniri.

Debutul real al lui **Coppel Moscu** este, desigur, *Seraliştii*, deşi acesta intervine după o serie de filme lucrate până atunci, începând din 1965. Dacă nu de toate premiile, măcar de unul dintre ele au avut parte aproape toate filmele lui: *Căutătorii de aur*, *Pe malul Ozanei* (1985), *Marşul poştaşilor* (1987), *Vârsta de aramă* (1987), *Intrarea unui tren în gară* (1988), *Va veni o zi* (1991), *Am ales libertatea* (1992). Penultimul film i-a adus un premiu la Potsdam (1992), iar pelicula *Într-o zi ca oricare alta* un premiu la Valladolid. Cineastul observă îndeaproape subiectul ales, iar spectatorii îi pot urmări cu de-amănuntul travaliul.

Lui **Erich Nussbaum** îi aparţine primul film despre Brâncuşi lucrat de Studioul „Al. Sahia" şi intitulat *Brâncuşi la Tg.-Jiu*. Pe genericul filmului se află şi semnătura lui Tudor Arghezi. Un *Album de artă populară* îi aduce o distincţie la Montevideo (1960); *Ciucurencu* este distins la Veneţia şi la Acapulco (1965). În 1971, *Inundaţiile* îi aduc un premiu la Padova. Fascinaţia sa pentru mari personalităţi ale culturii româneşti reiese din simpla enumerare a unor pelicule: *Luchian*, *Toma Caragiu*, *Topârceanu*, iar dintre cele lucrate după 1989, *F. Brunea-Fox*, *Panait Istrati*, *Victor Brauner*.

Setea de imagine şi de sunet o scot pe **Ada Pistiner** cel mai adesea dincolo de limitele conformismului. Anticalofilia ei este manifestă. Pentru *O echipă de tineri*, este premiată de ACIN în 1976, iar în 1977, *Cupa de cristal* este un film despre Liceul de coregrafie, despre frumuseţea dansului (premiul ACIN, 1978). Pentru *Aritmetică realistă*, premiul ACIN (1981), pentru *Viaţa noastră cea de calitatea a treia* (1981), beneficiază de o critică deosebit de elogioasă. După 1989, va realiza pelicule despre protecţia muncii, despre evenimentele din 1990 (*Un an ceva mai lung*, premiul ACIN, 1992), un film despre evenimentele de la Săpânţa ş.a.

Numele lui **Mircea Săucan** este important mai ales pentru filmul de lung-metraj cu actori. Totuşi, două titluri de filme făcute de el în Studioul „Al. Sahia" (*Ziduri şi mâini*, *Viitorul începe ieri*) se bucură de o primire deosebită.

Doru Segall, operator ca formaţie şi ca îndeletnicire de-a lungul unei întregi cariere, produce ca autor *Marile emoţii mici* (1964, Premiul criticii la Mamaia, alte premii şi diplome la Leipzig, Montevideo şi Melbourne); *În fiecare luni şi joi* (1974, medaliat ca Cortina d'Ampezzo). În 1982, un premiu ACIN pentru *Orgi din Transilvania* şi un alt premiu ACIN, în 1985, pentru *Echipajul*.

Paula Segall şi-a dedicat o mare parte a carierei jurnalelor cinematografice, atât celor de actualităţi, cât şi celor specializate. Din 1975, având coautor pe Doru Segall, îşi îndreaptă atenţia spre lumea studenţilor (*Examene*, premiul ACIN, 1976, *Liceenii*, Marele premiu ACIN, 1978), spre vârsta a treia (*Bunicii*, *A fost odată*, premii ACIN, 1984). Cei doi autori cred că-i caracterizează observaţia afectuoasă şi căutarea zâmbetului, pe care doresc să-l transmită şi spectatorilor. Lucru valabil şi pentru felul în care au abordat tematica socială în filme ca: *Pentru străneposi, încă ceva despre Bucureşti* (premiul ACIN, 1980), *Înţelepciunea şi limitele ei* (premiul ACIN, 1983). Paula Segall a primit în 1991 un premiu ACIN pentru întreaga activitate.

O foarte solidă cultură şi un spirit metodic îl caracterizează pe **Alexandru Sârbu**. Multe dintre succese şi le datorează dragostei pentru arta plastică, pe care o redescoperă mereu, transgresând didacticul în artistic. *Pictură şi un autobuz* primeşte premiul ACIN în 1973, *Geometrie ascunsă* un premiu la Katowicze, *Portretul în pictură*, *Desenele scriitorilor*, *Ritmul în pictură* sunt elogiate. Când abordează teme strict ştiinţifice, reuşeşte să le expliciteze, ca, de pildă, tainele grafologiei în *A scrie* (premiul

https://biblioteca-digitala.ro

ACIN, 1972) sau tainele unor științe în *Medicină, gesturi, calculatoare* (premiul ACIN, 1984), *Cibernetică și memorie* (1987) ș.a.

Zoltan Terner reușește adesea să transforme filmele pe teme științifice în reale spectacole vizuale. Câștigă un premiu la Veneția, în 1970, pentru *Razele cosmice*, premiul ACIN, în 1971, pentru *Ceasornicul universului*, iar în 1978 pentru *Ce este lumina*, în 1982 pentru *Mecanismele memoriei*. La Belgrad, câștigă un premiu cu *Universul materiei cenușii*. O demonstrație inteligentă și urmărită mai totdeauna cu plăcere îl face pe spectator să uite ariditatea temelor: *Temperamente*, *A dormi, a visa*, *O picătură de ulei*, *Gândirea matematică românească* sunt câteva exemple în acest sens. Actualmente, locuiește și lucrează în Israel.

La sfârșitul unei cariere în filmul de lungmetraj, **Olga Zissu** se face remarcată, în trecerea ei prin filmul documentar, prin acuratețea și deosebitul profesionalism al prestațiilor sale: *Dunărea întâlnește mai repede Marea* sau *Ieșirea din impas* o ilustrează.

Profesioniștii știu bine care este rolul operatorului în filmul documentar: adesea el este evident chiar și spectatorului atent. Operatorul, în termeni mai noi directorul de fotografie, are adeseori o esențială contribuție artistică. Oricum nedreaptă, simpla enumerare a câtorva reale personalități creatoare nu poate lipsi: **Emeric Ghidaly**, **William Goldgraber**, **St. Gladin**, **Gh. Herschöfer**, **Tiberiu Lazăr**, **Jan Michel** ș.a.

Filmul documentar, cu statut de „completare", s-a bucurat de atenția moderată a criticilor. În 1967, a apărut singura lucrare dedicată lui în România. De aceea, nici în textul de față nu putem face referiri speciale, din lipsa informației. Cu siguranță că au existat contribuții și în acest domeniu ale tuturor celor enumerați până aici.

Marile reușite ale documentarului în lume sunt legate de temele sociale. Or, din cele de mai sus este evidentă preponderența temelor din domeniul artelor și științei abordate de creatorii enumerați. În condițiile date de aici, pentru mulți a fost un domeniu de refugiu, singurul în care se putea da măsura talentului, scăpând de îngrădirile vremii, de acea „comandă oficială", substitut pentru o reală comandă socială. Refugiu nesigur, deoarece până și un film cu Corul „Madrigal" a putut fi interzis, iar un film despre o peșteră „principial" criticat.

Economia de piață, în curs de înjghebare, a eliminat în bună măsură atât documentarul, sub forma sa de completare la film, cât și, tot în bună măsură, pe cel artistic. Noi căi nu se deschid. De unde și „așteptările" unora dintre creatorii semnalați, aflați încă în plină putere de creație.

DORU SEGALL

https://biblioteca-digitala.ro

8. SPORT

Încă înainte de apariţia dictonului latin **mens sana in corpore sano**, vechii evrei au formulat principiul talmudic „în trupuri sănătoase şi bine făcute sălăşluieşte spiritul Domnului". În epoca modernă, acest principiu a fost pus la baza unei acţiuni sistematice de cultivare în rândurile tineretului evreu a unor armonioase calităţi morale şi fizice. La cel de-al II-lea Congres Mondial Sionist, care a avut loc la Basel, în 1898, un lider al acestei organizaţii, Max Nordau, a lansat ideea creării unor asociaţii sportive proprii, evreieşti, iniţiativă care a avut un larg ecou. În anii următori, se pun bazele unui organism internaţional, „Die Judische Turnerschaft", care mai apoi îşi schimbă numele în „Makabi Weltverband".

În ceea ce priveşte educaţia fizică şi sportul în rândul evreilor din România, sursele documentare relevă date de un real interes. Astfel, se menţionează că prima societate evreiască de gimnastică s-a înfiinţat în 1894, la Bucureşti. La 1 octombrie 1897, a fost fondată „Societatea de gimnastică, scrimă şi lectură «Aurora»". Prin secţiile de gimnastică, tenis de masă, scrimă, baschet, volei conduse de maeştri competenţi, s-au organizat numeroase manifestări sportive. Publicaţiile vremii consemnează participarea colectivelor de la „Aurora", alături de ansambluri similare româneşti, la unele dintre primele mari demonstraţii de gimnastică din ţară, precum şi la concursuri internaţionale.

Dintre sportivii „Aurorei", s-au ridicat: marea campioană care a adus glorie sportului românesc **Angelica Rozeanu (Adelstein)**, **Nicu Naumescu** ş.a. Alte asociaţii sportive evreieşti, care se înfiinţează după primul război mondial, poartă nume emblematice: „Bar Kohba", la Satu Mare, „Samson", la Sighet, „Haghibor" („Viteazul"), la Cluj, „Hacoah" („Puterea"), la Arad şi Iaşi, „Haghiwrut" („Curajul"), la Rădăuţi, „Kadima" („Înainte"), la Timişoara, „Ivria" („Evreica") şi „Ahava" („Fraternitatea"), la Braşov etc. În cadrul lor, s-au format elemente de valoare în mai toate branşele, ca, de pildă, **Fredy Feraru**, în domeniul fotbalului, **Alexandru Tyroler**, campion naţional la şah ş.a.

Mişcarea „Macabi" începe să se organizeze în România în anii 1918-1919. Ea va deveni cea mai cuprinzătoare organizaţie sportivă, cu ramificaţii în mai toate oraşele ţării. Autorităţile române acordau acestor asociaţii, ca şi altora, interes şi solicitudine, atât în organizarea manifestărilor publice, cât şi în amenajarea de terenuri şi săli de sport. Din păcate, toată această activitate sportivă este nevoită, însă, să se destrame pe parcursul anilor celui de-al doilea război mondial, când toate asociaţiile evreieşti sunt interzise. După război se reconstituie o echipă de fotbal cu jucători evrei, sub denumirea de „Ciocanul", care are o bună activitate până prin 1948, când se dizolvă, unii dintre jucători trecând la Clubul „Dinamo".

Pe baza informaţiilor recoltate din monografii şi din presa sportivă, amintim câţiva sportivi evrei care au contribuit la progresul unor discipline de resort. În atletism: nume ca **Munster**, câştigător la Campionatul naţional din Braşov (1933), **Elias Baruch**, campion republican la triplu salt (1949), **Ida Weisz**, campioană naţională la aruncarea discului (1972). În automobilism: **Anna Weimberg Verea**, locul I la categoria „trăsurilor grele" la cursa de coastă (1934). În box: **Moţi Spakov**, campion naţional la toate categoriile (1929), **Ioji Matias**, vicecampion al României în 1948 ş.a. La caiac-canoe: **Leon Rotman**, campion republican în anii 1950, 1954, 1955, 1957, 1958, 1961, 1962, 1964; la Jocurile Olimpice de la Melbourne, în 1956, obţine medaliile de aur la canoe viteză şi fond. În ciclism s-a afirmat, încă din 1897, **Caroline Goldstein**. În călărie sunt cunoscuţi **S. Schwartz** şi **Schlessinger**, iar ca antrenor

https://biblioteca-digitala.ro

faimosul **Pinka** ş.a. În fotbal, succesele echipei „Macabi" sunt semnalate ca performanţe în 1919, 1925, 1930, 1934, 1935, 1946, 1947, 1948. În gimnastică, organizaţia sportivă „Aurora" se dovedeşte a fi o pepinieră de cadre bine dotate la serbările Federaţiei Române de la Craiova (1909), precum şi la multe alte competiţii ulterioare.

Nu vom mai stărui asupra performanţelor în haltere (**Z. Pecs**, 1935), handbal, lupte, natație (**Ulo Marchiţiu**, campion naţional, 1952-1954), pentatlon, popice, rugby (naţionalul **Arthur Vogel**), scrimă, sporturi de iarnă (**F. Feraru** şi **Moldovan** la proba de patinaj artistic în 1939 ş.a.), schi, tenis de masă (faimoasele performanţe ale lui **Nicu Naumescu**, 1935 ş.a.m.d.), tir, volei (campionul **Narcis Schreiber** la Campionatul European din 1936) şi câte altele.

Tot aici ar fi de rememorat aportul unor cronicari sportivi bine cunoscuţi, ca **Arthur Vogel** (încă din 1926, când debutează la rubrica de sport a ziarului „Dimineaţa"), **Alphonse Vogel** (redactor sportiv prin deceniul al treilea şi colaborator la ziare sportive din străinătate), **Jack Berariu**, cronicar la „Rampa" şi „Cortina", veteran al gazetarilor sportivi de la „Gazeta sporturilor" şi „Sportul popular".

BRAHA LEIBOVICI

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a VI-a

PRESĂ,

EDITURI

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. CONTRIBUŢII ÎN PRESA SCRISĂ

a. În presa românească

Primul publicist evreu din presa română, cunoscut, este dr. **Iuliu Barasch** (1815-1863). Medic de profesie, cu merite considerabile în organizarea învăţământului medical modern din România, el este socotit şi unul dintre primii popularizatori ai ştiinţelor naturii din ţara noastră. Revista întemeiată şi condusă de el, „Isis", a apărut cu regularitate sub acest titlu, din 1856 până în 1859, apoi, după o întrerupere, a reapărut în 1862, cu titlul schimbat în „Natura". Publicaţia a avut un rol de primă importanţă în cultivarea interesului pentru cultură, în general, şi pentru ştiinţă, în special, în rândul tineretului. Marele savant român şi organizator al învăţământului românesc modern, Spiru Haret, menţiona în amintirile sale că a dobândit gustul pentru ştiinţă încă din primele clase de liceu, citind cu regularitate revista lui Barasch - „Isis".

Lista ziariştilor evrei profesionişti care au activat în presa română cuprinde - printre cei mai vechi - numele lui **I. Hussar**. Într-un articol de evocări, el arată că, la 1888, era „un ziarist deja format, lucrând la două publicaţii bucureştene: «La Liberté Roumaine» şi «Dreptatea», condusă de liberalul disident N. Fleva". În acel an, boierul moldovean Alexandru V. Beldiman, care încercase, încă din 1871, să lanseze la Iaşi ziarul „Adevărul", dar trebuise să-i întrerupă curând apariţia, relua iniţiativa, de data aceasta la Bucureşti şi sub auspicii mai bune, punând bazele unei publicaţii care avea să joace un rol major în mass media din România şi să se dovedească de mare longevitate. În 1888, odată cu apariţia „Adevărului" în Capitală, Beldiman îl angaja la acest ziar pe I. Hussar, ca autor de articole politice, în care - cum subliniază autorul amintirilor evocate - el avea să accentueze tot mai mult „nota democratică" şi să fie, în cele din urmă, primul ziarist evreu expulzat din ţară (sub acuzaţia că ar fi fost în fruntea unor manifestaţii la Camera Deputaţilor). În 1895, conducerea „Adevărului" a fost preluată de Constantin Mille, care a transformat redacţia şi tipografia la nivelul standardelor internaţionale ale epocii, sporind cu acest prilej şi numărul gazetarilor angajaţi, printre care şi evrei.

Pentru a evoca doar câteva nume prestigioase de gazetari, amintim, după nişte relatări ale lui C. Graur, că la „Adevărul" lui Beldiman erau în redacţie evreii **Hussar** şi **Bolocan** - printre colaboratorii externi dr. **Stâncă**, iar în fruntea administraţiei, **Sache Petreanu**; la „Lupta" lui G. Panu, era **S. Pauker**; la „Timpul" lui Lascăr Catargiu, erau **S. Rosenthal** şi **Roth**; la „Constituţionalul" lui P. P. Carp erau **Lupu Dichter** şi **Diamandescu**; la „L'Indépendance Roumaine", a lui G. Em. Lahovary, erau **Azra Berkovitz, Al. Rubin, Johnson** şi **Marcu**; la „Românul" lui C. A. Rosetti, era **M. Canianu**; la „Ţara" lui Cristodulo, erau **H. Streitman** şi **G. Grosmann**; la „Evenimentul" lui G. A. Scorţescu, era **Albert Honigman**, iar administrator, **Max Kaufman-Dan**.

Apoi, nu trebuie uitat că: **Ronetti-Roman** fusese coleg de redacţie cu Eminescu şi Caragiale, **Em. D. Fagure** şi **Steuerman-Rodion**, dr. **Ghelerter** şi dr. **Ygrec** au făcut epocă la „Evenimentul literar" (din Iaşi) şi apoi la „Lumea nouă", alături de **S. Sanielevici, A. Verea, B. Brănişteanu, S. Grosmann, B. Litorescu, A. Toma, S. Labin**. Pe vremea aceea, un **Cohen Lânaru** era cronicar muzical la mai multe gazete, iar alte nume de evrei semnau cronici de artă, notaţii „filosofice" ş.a.m.d.

Acum apar nume ca **Moise Zelţer-Sărăţeanu**, cu subtile analize de politică internaţională, **B. Brănişteanu**, cu cronici economice şi mai târziu cu cronici externe, iar **Clement Blumenfeld-Scrutator** ţinea cronica politică internă. La secretariatul de redacţie al „Adevărului", complet reorganizat, după nivelul presei moderne din alte ţări, apare **Al. Coler** etc. Pentru a face faţă exigenţelor noi, „Adevărul" îşi creează şi o puternică reţea de corespondenţi, care acoperă toate oraşele şi zonele importante ale ţării, ca şi corespondenţi permanenţi în marile

https://biblioteca-digitala.ro

capitale europene. La Viena, este trimis tânărul evreu **Constantin Graur**, care se va distinge cu materialele transmise în perioada asasinării arhiducelui de Habsburg, Franz-Ferdinand, şi a izbucnirii primului război mondial.

În anul 1904, „Adevărul", devenit cotidian de după-amiază şi transformat în societate anonimă, face să apară în editura lui şi un popular cotidian de dimineaţă, ca ziar de informaţii şi reportaj. La „Dimineaţa" vin să lucreze şi să se afirme noi gazetari. Dintre evrei, îi citãm pe cei care vor face adevărată şcoală de gazetărie. Marele reportaj capătă valenţe noi şi strălucire, datorită lui **F. Brunea-Fox**. Unele dintre reportajele sale - *Minunea de la Maglavit*, *Printre leproşii din Tichileşti*, *Printre vagabonzii adăpostiţi, noaptea, sub planşeul Dâmboviţei* - au rămas memorabile, fiind indicate ca bibliografie studenţilor de către profesorii de ziaristică. Însoţitorul nedespărţit al lui Brunea în curajoasele raiduri, fotograful **Berman**, a fost, la rândul său, un adevărat maestru pentru confraţii mai tineri în materie de reportaj foto. Pentru contribuţia lor prestigioasă la asigurarea materiei redacţionale a ziarelor „Adevărul" şi „Dimineaţa", se mai cer citaţi istoricul literar **Barbu Lăzăreanu** (care a avut şi el, în tinereţe, de suportat pedeapsa expulzării), **Arthur Bergman-Munte**, pentru cronicile sale dramatice, **Erwinia Marghita**, pentru articolele sale pe teme umanitare, materialele de analiză ale doctorului **Grigore Graur**, instructiva rubrică de sfaturi pentru o vorbire şi o scriere corectă, susţinută de savantul filolog **Alexandru Graur**, cronicile sportive ale lui **A. Vogel**, activitatea de secretariat de redacţie a lui **M. Konitz**.

Începând din 1920, conducerea celor două cotidiene a fost preluată de Constantin Graur, care a adus importante modernizări tehnice, a dat un nou avânt redacţiilor, introducând concepţii moderne, la nivel mondial şi sporind audienţa în mase a „Adevărului" şi „Dimineţii". Editura Societăţii Anonime „Adevărul" a făcut să apară şi o serie de periodice: „Adevărul literar şi artistic", „Realitatea ilustrată", „Cinema", „Dimineaţa copiilor", „Lectura", „Radiofonia", „Rebus". În administrarea tuturor publicaţiilor editurii s-a impus stilul nou, managerial, introdus de directorul **Em. Pauker**.

Prezentăm (*apud* „Universul" din 1936) o listă completă a evreilor care au lucrat în redacţia ziarelor „Dimineaţa" şi „Adevărul": Constantin Graur (Avrum Brauer Rosenfeld), Emil Pauker (Şmil Pauker), Traian Vlad (Sanie Labin), B. Brănişteanu (Burăh Braunstein), Gr. Graur (Ghidale Gherş Brauer), Alex. Graur (Aisig Brauer), Alexandru Călin (Avram Cohler), C. Martin (M. Konitz), Scrutator (Kalman Blumenfeld), Barbu Lăzăreanu (Burăh Leizerovici), Alex. Gruia (Alter Moise sin Ghidale), A. Sandu (Avram Schuldman), Lascăr Sebastian (Leon Hechter), A. P. Samson (Samson Avramovici), B. Râpeanu (Burăh Rosenberg), I. Ross (Iţic Rosenfeld), N. Aurescu (Goldner Nathan), O. Cernea (Osias Kindler), M. Economu (M. Finkelstein), H. Soreanu (Haim Schor), Ana Canarache (Ana Brauer), E. Marghita (Ervinia Ostersetzer), dr. Ygrec (I. Gliksman), F. Dima (David Fuchs), A. Munte (Arthur Bergman), F. Brunea-Fox (F. Brauer), I. Negreanu (I. Schwartz), I. Petea (Kliner Iosef), I. B. Florian (I. Blumenfeld), L. Florin (L. Blum). Fără pseudonime: B. Wolf, A. Friedman, Stromingher, M. Schönfeld, E. Ettingher, Marcel Marcus, Iancu I. Segall, E. Kradt, L. Rozenfeld, Otilia Grünberg, Carola Blank, Emil Goldman, August Moritz, I. Berman etc.

Dintre evreii care au activat ca ziarişti profesionişti la alte publicaţii, s-au impus fraţii Honigman. **Emil D. Honigman-Fagure** a fost directorul răspânditului ziar „Lupta", iar fratele său, **Albert Honigman**, a fost prim-redactor al aceluiaşi ziar. Alţi doi fraţi evrei - Hefter - s-au impus şi ei în istoria presei prin valoarea muncii lor. **Jean Hefter** a fost întemeietorul şi directorul unui foarte citit ziar ieşean: „Lumea". **Alfred Hefter** a debutat tot la Iaşi, unde a scos cotidianul „Arena", în colaborare cu cel ce era pe atunci prietenul său, Pamfil Şeicaru. (După ani de zile, acesta şi-a schimbat sentimentele faţă de evrei, devenind, în coloanele ziarului său, „Curentul",

https://biblioteca-digitala.ro

ca şi în parlament, un perseverent promotor al introducerii măsurii „numerus clausus" - limitarea numerică a accesului evreilor în facultăţi - tipic antisemită). La „Arena" a debutat şi Brunea-Fox, în 1917. După episodul ieşean, Alfred Hefter a venit la Bucureşti, unde a întemeiat şi condus, între cele două războaie, cotidianul de limbă franceză „Le Moment", apropiat de cercurile Ministerului de Externe.

Unii ziarişti evrei şi-au demonstrat măiestria profesională şi în coloanele unor ziare editate de diferite partide politice. Exemplul cel mai grăitor este acela al lui **Azra Berkovitz**, doctor în filosofie de la Sorbona: între cele două războaie, a fost directorul cotidianului „L'Indépendance Roumaine", organul de limbă franceză al Partidului Naţional Liberal. În afara activităţii de concepţie a ziarului, Azra Berkovitz a semnat cu regularitate articole de substanţă, ca şi foiletoane şi cursive pline de spirit, redactate într-o franceză de aleasă eleganţă. După 23 august 1944, a fost directorul cotidianului „Liberalul", organul P.N.L. redevenit legal, până a fost interzis de noile autorităţi comuniste.

În coloanele ziarului „Ţara noastră", întemeiat în 1932, ca organ al Partidului Naţional Agrarian, condus de poetul Octavian Goga, putea fi întâlnită şi semnătura publicistului-eseist **H. St. Streitman**, care scria cronici fanteziste şi aforisme acide.

Chiar la unele ziare deloc binevoitoare faţă de evrei, s-au impus, prin valoarea lor de excepţie, unii mânuitori evrei ai condeiului. Astfel, la „Cuvântul", ziar condus de profesorul de filosofie Nae Ionescu, pe care legionarii îl revendicau ca ideolog al lor, au lucrat o bună perioadă de timp viitorul mare dramaturg **Mihail Sebastian** şi romancierul **Ion Călugăru**.

Dar câte alte condeie strălucite de gazetari evrei din presa românească interbelică nu mai pot fi încă evocate? Mai întâi, cel deja menţionat, al lui **Barbu Lăzăreanu**, de la „Adevărul", „Cuvântul liber", „Adevărul literar şi artistic" ş.a., apoi cele ale lui **Arthur Bergman (A. Munte)**, de la „Adevărul"; **Gherasim Luca** şi **Dolfi Trost**, de la „Cuvântul liber" şi „Viaţa Românească"; **Fermo** şi **B. Marian**, de la „Universul"; **Millian Maximin**, **J. Melle**, de la „Momentul"; **Camil Ring**, de la „Semnalul"; **B. Brănişteanu**, de la „Cotidianul" etc., etc.

Marele număr de gazetari evrei din presa românească democrată explică, desigur, doar în parte, atitudinea acesteia din urmă faţă de evrei: pentru că - şi acest lucru trebuie relevat - existau nu puţine cazuri în care publiciştii neevrei abordau cu mult curaj şi maximă obiectivitate spinoasa „problemă evreiască". De asemenea, lupta împotriva gazetarilor antisemiţi se dovedea, adeseori, mai încununată de succes atunci când era dusă de polemişti români redutabili din presa democrată. Se ştie, în acest sens, că, de pildă, articolele antisemite publicate ani în şir de A. C. Cuza (*y compris* la rubrica „Anexe la jidanii în presă") şi-au primit riposta şi din partea unor redutabili pamfletari neevrei.

Din păcate, nu aceasta mai era situaţia în ultimii ani ce au premers intrarea ţării în cel de-al doilea război mondial şi când, pe de o parte, publicaţiile antisemite au devenit deosebit de virulente, iar pe de altă parte, gazetele româneşti de partid, de organizaţii sau chiar „independente" nu mai „săreau" ca înainte întru blamarea sau temperarea excesele xenofobe.

Prezenţa evreilor în presa română avea să fie în întregime interzisă în septembrie 1940, odată cu instaurarea „statului naţional legionar", care a lichidat şi ultimele publicaţii cu caracter democratic. O „prefaţă" a acestor măsuri avusese loc în noiembrie 1937, când guvernul antisemit Goga-Cuza, ajuns la putere, a interzis apariţia ziarelor „Dimineaţa" şi „Adevărul".

b. În presa evreiască

Evreii din România, sub toate aspectele devenirii lor sincronice şi diacronice în acest spaţiu geografic, au constituit un subiect permanent în presa locală, regională, naţională şi chiar internaţională (europeană etc.). În ţările

https://biblioteca-digitala.ro

române şi apoi în România de după Unire şi Marea Unire, tematica evreiască se regăseşte în majoritatea publicaţiilor periodice (gazete etc.) ce apăreau în epocă: firesc, în primul rând, în presa evreilor înşişi.

Condiţiile precare în care îşi duceau existenţa evreii din Principatele române i-au determinat pe aceştia să înţeleagă necesitatea de a avea organele lor de presă, prin care să informeze opinia publică din ţară şi străinătate asupra greutăţilor prin care trec, să militeze pentru drepturi politice, economice şi cetăţeneşti şi, totodată, să afirme ataşamentul lor la patria comună, România. Pe la mijlocul veacului trecut, încep să apară publicaţii evreieşti în limba română - unele dintre ele însoţite de traduceri ale textelor în limbi de largă circulaţie - şi care constituie o inestimabilă zestre documentară cu privire la trecutul populaţiei evreieşti, la luptele duse de ea şi la condiţiile ei de existenţă.

Preocuparea pentru reflectarea şi apărarea intereselor evreieşti specifice era, aşadar, coroborată în mai toate gazetele proprii cu strădania de a exprima modalităţile conjugării lor cu interesul general al ţării.

Orientarea respectivă a fost prefigurată în chiar prima publicaţie evreiască bucureşteană, intitulată „Israelitul român" (an I, nr. 1, martie 1857), al cărei titlu corespunde pe deplin conţinutului ei. Se trata în coloanele ziarului chestiunea evreiască aşa cum se prezenta ea în acel moment. Se apărau însă şi interesele politice, culturale şi de tot felul ale Principatelor. Partea literară şi partea istorică ale ziarului erau redactate cu scopul „să intereseze, să instruiască şi lumineze deopotrivă şi pe evrei şi pe creştini şi să informeze pe unii despre ceilalţi în vederea unei convieţuiri şi interferenţe reciproc folositoare".

În mare, acest deziderat a fost urmărit cu stăruinţă de cele mai importante şi eficace gazete evreo-române apărute în răstimpul unui veac. Desigur, presa evreiască era diversificată: atât în planul poziţiilor pe care se situa, al atitudinilor afirmate, cât şi al temelor abordate. Profund marcată de diversitatea opiniilor, consubstanţială unor concepte democratice, această presă exprima curentele de idei cele mai diferite, în circulaţie printre evreii din România în diverse momente şi etape.

În afară de fondul comun de informaţii şi atitudini general-evreieşti, această presă exprima, grosso modo, orientări privind:

1. Confruntarea intern-evreiască între ortodoxie şi luminism (reamintim în treacăt, în acest sens, de pildă, controversele din jurul anilor '50 ai secolului trecut între „Die Zeit", pe de o parte, şi „Et Ledaber" - exprimând poziţia majorităţii evreieşti grupate în jurul Rabinului Malbim - sau dintre publicaţia „Evreimea ortodoxă" [1921] şi unele publicaţii redactate de asimilişti).

2. Lupta generală pentru drepturi civice şi combaterea antisemitismului (misiune a cvasitotalităţii publicaţiilor vremii, dar mai cu seamă a gazetelor).

3. Orientarea spre indicarea unor soluţii „de stânga" şi poale zioniste[1] în problema evreiască (vezi în acest sens publicaţii ca „Lumina", „Emanciparea" ş.a.).

4. Orientarea emigraţioniştilor (vezi „Rumänische Post" din anul 1872, presa din ultimul deceniu al secolului trecut sau „foile volante" ale „pedeştrilor").

5. Orientarea sionistă, cu multiplele ei variante, oglindite în zeci de publicaţii evreieşti bucureştene şi din provincie: amintim doar „Viitorul" şi „Tribuna israelită" dinainte de 1900, „Macabeul", „Mevaserath Sion", „Ţionul", „Mântuirea", „Eretz Israel", „Hanoar", „Mântuirea noastră", „Palestina", „Aluza Sir Herbert Samuel" ş.a. şi, înainte de toate, longevivul „Ştiri din lumea evree", „Renaşterea noastră" ş.a. de după 1900.

Pe eşichierul acestei orientări, la o extremă se aflau publicaţiile de stânga, de felul „Al hamişmar", „Haşomer haţair" ş.a., iar la extrema

[1] Organizaţii sioniste cu caracter muncitoresc.

https://biblioteca-digitala.ro

dreaptă „Cuvântul evreiesc", „Haiarden" sau mai ales cea cu activitatea cea mai mare în timp publicaţia „Drumuri nouă" (1926-1938).

6. Orientarea asimilaţionistă (începută cu publicaţia „Asimilarea", 1890), în care, răstălmăcindu-se mendelssohnismul[2], se propovăduia dizolvarea etnică.

7. Orientarea teritorialistă sau acţiunea Wilman[3], oglindită de publicaţia „Acţiunea noastră" (1938) şi care se exprima în deviza wilmanian-zangviliană că „sufletul evreiesc poate crea în orice loc Palestina sa". Locurile recomandate erau când Cipru, când Uganda, Guyana, Alaska, Australia, Republica Dominicană, Noua Caledonie, Argentina şi, în sfârşit, Ţara de Foc (explorată de Iulius Popper).

8. Orientarea politică-organizaţională, inaugurată de Adolf Stern în 1909, când o adunare de fruntaşi evrei din ţară hotărăşte crearea unei reprezentanţe a evreilor pământeni, devenită, apoi, Uniunea Evreilor Pământeni, Uniunea Evreilor Români (1920). Alături de acestea se vor ivi, în deceniul al treilea, Partidul Evreiesc, Blocul Evreiesc şi, în 1936, Consiliul Central al Evreilor din România (format din reprezentanţi ai U.E.R., Partidului Evreiesc şi reprezentantul cultului mozaic în Senatul ţării), avându-l ca preşedinte pe Wilhelm Filderman.

În decursul anilor, toate aceste înjghebări politice succesive vor avea drept organe de presă: „Curierul israelit", „Nădejdea" (1920-1921), „Înfrăţirea" (1913-1916), „Tribuna evreiască" (1931), „Viaţa evreiască" (1932), „Opinia evreiască" (1934-1935) ş.a. Poate că tot aici ar trebui să amintim şi de organul Centralei Evreilor din România, „Gazeta evreiască" (1942-1944), al cărui „conţinut" suscită o analiză specială.

9. Orientarea comunitară, respectiv evoluţia acelui îndelungat proces de pregătire a reorganizării vieţii comunitare, a fost oglindită parţial în marea publicaţie „Curierul israelit" şi integral în publicaţii create *ad-hoc* pentru alegerile din comunitate, în 1933 („Comunitatea") sau, ulterior, pentru alte probleme interne comunitare („Pacea şi dreptatea", 1937; „Înfrăţirea", 1939 ş.a.).

O menţiune specială merită „Ecoul evreiesc" (1932-1940) şi „Neamul evreiesc", publicaţii cu un conţinut comunitar divers, cu informaţii şi comentarii mozaicate.

Bucureştiul - Muntenia, în general - aveau o comunitate sefardă puternică, a cărei activitate poate fi urmărită în „Buletinul comunităţii israelite de rit spaniol din Bucureşti" (1901-1920), „Comunitatea israelită de rit spaniol" (1902), „El froto de la Paciencia" („Gazeta evreului spaniol din România") (1934-1935), „Viaţa sefardă" (1934-1935) etc.

10. O publicaţie, „Ilustraţiunea evreiască", apărută în deceniul al patrulea, se remarcă prin nobila intenţie de a realiza omogenizarea culturală evreo-română la nivelul evreilor tuturor provinciilor ţării, dar mai ales al celor din Ardeal şi din Vechiul Regat, cu culturi şi izvoare specifice.

11. O seamă de publicaţii exprimau orientări speciale, consacrate unei tematici specifice (femeii evreice, şcolilor evreieşti, tineretului şi copilului evreu etc.). O menţiune specială aci pentru revistele studenţeşti.

Zăcământul cel mai valoros ce credem că trebuie şi poate fi exploatat de către istorici îl constituie şirul documentelor istorice şi culturale reproduse, adnotate şi comentate în diverse reviste, precum şi creaţia originală literară, artistică, eseistică şi, nu în ultimul rând, studiile istorice şi de ştiinţă a iudaismului din întreaga presă. Traducerile apărute în foileton merită o apreciere specială, date fiind ideile moderne din lucrările ce erau puse în circulaţie.

Presa unei minorităţi nu se dovedeşte musai... minoră. Dimpotrivă, chiar periferizată întrucâtva, ca statut şi rol, balanţa valorică poate fi adeseori refăcută printr-o maximă deschidere spre artă şi cultură, spre creaţii originale prilejuite tocmai de menirea diferenţiatoare a minorităţii în cauză printre alte etnii, ca şi de rolul spiritualităţii ei. În

[2] Adepţii filosofiei luministe a lui Moses Mendelssohn.

[3] Adepţii teoriei că Sionul poate fi reclădit şi în alte teritorii decât în Palestina.

https://biblioteca-digitala.ro

orice cultură democrată, optica „minoritarului" este întregitoare pentru viziunea de ansamblu.

În anumite momente (finele secolului trecut, 1918, 1938-1944), totalitatea forţelor creative evreieşti avea ca debuşeu de exprimare doar... presa evreiască.

Este raţiunea pentru care pot fi considerate adevărate evenimente editoriale apariţia unor excelente reviste culturale, anuare, almanahuri cu un conţinut şi o formă care, după curgerea vremii, par încă actuale.

Publicaţii ca: „Anuar pentru israeliţi" (1878-1897), „Analele Societăţii Istorice «Iuliu Barasch»" (1887-1889), „Revista israelită" (1886-1908), precum şi „Lumea israelită ilustrată" (1914), „Tinerimea israelită" (1915-1920), „Sinai" (1928-1933), „Almanahul israelit ilustrat" (1903-1904; 1931-1932; 1936-1945), „Almanahul revistei «Adam»", „Anuarul evreilor din România" (1935-1938) - ca să nu le citãm decât pe cele bucureştene - sunt tezaure de documente, zapise, inscripţii de cimitire, copii după pinkasim[4], response rabinice, monografii de comunităţi.

Nu am pomenit revistele literare şi de cultură generală - de la „Lumea evree", „Adam" şi „Cultura", până la „Puntea de fildeş" şi „Spicul". În parte, pentru că despre unele dintre acestea există monografii, iar în parte, pentru că texte literare şi culturale de primă mână pot fi găsite în majoritatea publicaţiilor repertoriate. Dar ceea ce nu poate lipsi dintr-o evocare a liniilor şi direcţiilor „de forţă" în presa evreiască de limbă română etc. sunt, desigur, marile ei gazete, semnificative sub raportul conţinutului, duratei, perspectivelor şi politropiei lor cultural-politice. Aceste gazete se numeau: „Fraternitatea", „Egalitatea", „Curierul israelit", „Neamul evreiesc", „Renaşterea" ş.a. Ele se aflau, cumva, în punctele de interferenţă a principalelor orientări social-politice din viaţa evreiască.

Colecţiile acestor periodice, însumând în timp mii de pagini, reprezintă un principal izvor documentar pentru cercetătorul dispus să se aplece azi asupra trecutului evreilor din România.

Un excurs printr-un secol şi jumătate de presă evreiască este menit să ne perinde prin faţa memoriei publicişti, organe de presă, tematici, atitudini, oameni, idei, acţiuni: uitate, neglijate, periferizate sau pur şi simplu... neştiute.

După o estimaţie cu totul sumară, numărul colaboratorilor la cele circa 500 de publicaţii evreieşti apărute între 1857 şi 1947 este impresionant, iar condeiele remarcabile cu zecile.

Valoarea pozitivă a presei evreieşti s-a exprimat în cultivarea specificităţii etnice-iudaice, în atitudinile menite să contribuie la fundamentarea unui **imago** calm, nepătimaş şi lipsit de agresivitate faţă de evreul sărman, care nu era nici hoţ, nici vagabond; faţă de evreul credincios, care nu se deda la omorul ritual; faţă de evreul negustor, care nu era nici mai bun, dar nici mai rău decât o cerea profesiunea; faţă de meşteşugarul evreu, care îşi practica meseria cu onestitate; faţă de cugetătorul evreu, care nu era dizolvant de dogme şi instituţii; faţă de ziaristul evreu, care nu era un simplu exhibitor al tarelor locale de... ochii Europei - cum pretindeau antisemiţii inveteraţi.

Presa evreiască îşi asuma însă, totodată, destinul ţării şi milita pentru soluţionarea pozitivă a stărilor de fapt din momentele istorice cheie - la 1859, ca şi la 1877, la 1919, ca şi în 1944; milita pentru o interferenţă culturală evreo-română, pentru o circulaţie de valori româno-evree.

Istoria a dovedit că tematica evreiască şi felul de a o aborda publicistic (mai ales în presă) sunt simptomatice, atât sub specia politicului, cât şi a culturalului şi a umanului în general. Nu întâmplător, un celebru gânditor european, parafrazat apoi şi de sociologul român Mihai Ralea, condiţiona calitatea umanismului unei culturi în contemporaneitate prin atitudinea faţă de femei, evrei şi plebei (adică proletari).

[4] Catastife ale comunităţii.

https://biblioteca-digitala.ro

Publicaţii evreieşti (1855-1900)

Korot Haitim (oct. 1855), în idiş, Iaşi. Primul ziar idiş din lume; şi-a asumat misiunea răspîndirii printre evreii moldoveni a unor idei moderne despre emancipare, învăţămînt laic, cultură pentru cei mulţi.

Edut Haitim (1856), în ebraică, Iaşi. Din relatări indirecte, rezultă orientarea ei spre „popularizarea" culturii iudaice.

Israelitul român (apr. 1857), bilingv româno-francez, Bucureşti. Inaugurează perioada „romantică" a aculturaţiei evreo-române. Pregăteşte spiritele pentru o deschidere şi înfrăţire evreo-română bazată pe o diferenţiere ce uneşte şi nu învrăjbeşte.

Gazeta Româno-Evreiască (mart. 1859), bilingv român-idiş, Iaşi. Publicaţie deschisă spre modernizare. Militează pentru curmarea „afacerilor" din sînul comunităţii şi solicită emanciparea tuturor instituţiilor evreieşti.

Et Ledaber (1859), în idiş şi ivrit, Bucureşti. Orientare ortodoxistă, antireformistă, dar nu în toate cazurile cu accente fanatice.

Timpul (Die Ţait) (mai 1859), bilingv româno-idiş, Bucureşti. Îndemnuri pentru integrarea cît mai deplină în cultura ţării. Împotriva fanatismului ortodoxist.

L'Écho Danubien (sept. 1865, Galaţi, aug. 1867, Bucureşti). Bilingv francez-român. Spaţii rezervate dezbaterii aspectelor politice şi economice ale problemei evreieşti. Militează pentru liberalism, asigurîndu-şi cititorii că doar „concurenţa [inclusiv cea interetnică - *n.n.*] asigură opulenţa".

Viitorul (noiembrie 1866), bilingv româno-francez, Bucureşti. Se axează pe informaţii generale şi pe chestiuni de educaţie.

L'Espérance (dec. 1866), bilingv francez-român, Bucureşti. Tinde să amelioreze imaginea-ul intern şi extern despre evreii români, susţinînd dreptul lor la prevederi constituţionale moderne şi civilizate.

Israelitul român (aug. 1868, seria secundă), bilingv francez-român. Reapare la 12 ani după prima serie, menţinînd însă acelaşi crez integraţionist exprimat în formula „...a bate la poarta cetăţii române pînă ni se va deschide".

Rumänische Post (apr. 1871), bilingv german-român, Bucureşti. Din 1872, apare şi sub denumirea de „Poşta română". În varianta primă, doar germană, puţine sunt referirile la evrei; în varianta bilingvă, publică studii şi anchete asupra condiţiei evreilor moldoveni şi munteni. Ancheta Peixotto-Stern privind starea evreilor din Moldova este de remarcat în mod special.

Timpul (febr. 1872), bilingv româno-ebraic, Iaşi. Propune un plan de durată de popularizare a dreptului evreilor „de a lua parte la lucrările ţării".

Vocea apărătorului (sept. 1872), în română, Iaşi. Ziar ce inaugurează seria celor apărute doar în limba română. Exprimă crezul noii generaţii, decisă să militeze pentru aspiraţia evreilor spre libertate, fraternitate şi patriotism. Nu „atârnă doar de gâtul guvernanţilor" responsabilitatea unor realităţi dure pentru evrei. Gazeta evită intrarea în conflict cu Legea presei, care, deşi nu interzice discutarea unor acte ministeriale, nu admite „denigrarea" notabilităţilor ţării.

Zimrat Haaref (1872), în ivrit, Bucureşti. Revistă literară.

Revista israelită (mai 1874), în română, Iaşi. Publicaţie care se delimitează de gazetele evreieşti „politice" şi îşi afirmă caracterul eminamente cultural, împlinit prin: popularizarea unor mari figuri ale iudaismului mondial şi local; publicarea unor documente privind evreii din România. „Reportaje" despre şcoli, aşezăminte ş.a. din Iaşi, Bucureşti şi Bacău.

Hajoetz (iun. 1874), în idiş, Bucureşti. Ziar de informaţie. Ştiri, articole, nuvele şi romane (în serial). Satisface un interes crescând al cititorului de idiş pentru veştile din ţară şi străinătate. Din 1895, va purta titlul „Der Wahre Hajoetz".

Presentul (sept. 1876), în română, Bacău. Gazeta urmăreşte îndeaproape evenimentele evreieşti asociate Războiului de Independenţă. Oferă ample ştiri comunitare locale.

Der Politiker (mart. 1877), în idiş, Bucureşti. Cotidian efemerid. Câteva zeci de numere doar. Ziar de ştiri, provenite din „izvoare străine".

Dus idische blat (mart. 1877), în idiş, Bucureşti. Cultivă o curată limbă idiş, lipsită de pedanterii şi germanisme. Orientare predilectă spre informaţii culturale.

https://biblioteca-digitala.ro

Idischer Telegraf (apr. 1877), în idiş, Bucureşti. Primul cotidian idiş din România. Descrie cu patetism sentimentele patriotice ale evreilor în lupta pentru neatârnarea ţării. O notiţă apărută în numărul 399 poartă semnătura unui redactor cu numele... Adolf Hitler (nume aflat şi pe o mateivă din cimitirul bucureştean „Filantropia").

Anuarul pentru israeliţi (1877/1878, Bacău, din 1878, Bucureşti), în română, uneori cu anexe în idiş şi ivrit. Tematică variată, cuprinzând compartimente ale iudaismului tradiţional şi modern, ale culturii şi cercetării evreieşti moderne. Izvor de informaţii culturale iudaice, de cercetări de istorie locală; sursă de comentarii avizate; tribună de apărare a intereselor evreieşti.

Haholech (1878), Bucureşti. Supliment ebraic la foaia *Şabes Oibst*, publicată de „Hajoetz".

Fraternitatea (iun. 1879), în română, Bucureşti. Organ de înaltă combativitate pentru revendicarea drepturilor la existenţă civică şi egalitate, alături de români, ale evreilor autohtoni. Studii despre trecutul evreilor pe aceste meleaguri încercau să demonstreze autohtonitatea şi dreptul evreilor la naturalizare în masă. Gazeta preconiza respectul legilor şi autorităţii, recomandând populaţiei evreieşti un comportament exemplar în acest sens.

Buletinul Înfrăţirea Zion (iul. 1879), în română, Bucureşti. Cu denumiri diferite pe parcursul apariţiei. Consemnează activitatea lojilor masonice evreieşti în Capitală şi în ţară: circulare, adrese, bilanţuri, rapoarte ş.a. Se autoprezintă ca o revistă eminamente culturală şi educaţională.

Iesrup (1880), în ebraică, Iaşi. Redactor, E. Rokeah.

Die jehudişe presse (1880), în idiş, Bucureşti. Adresată cititorilor de idiş pentru a le spulbera unele prejudecăţi în legătură cu inutilitatea învăţării limbii ţării. Gazeta îşi propune să dovedească - tocmai în limba idiş şi recurgând la materiale „româneşti" - contrariul.

Apărătorul (ian. 1881), în română, Bucureşti. Pe poziţiile mişcării naţionale şi culturale „Chowewe Zion". Militează pentru ridicarea sentimentului naţional evreiesc până la cotele patriotismului oricărei naţiuni cu ţară proprie. Unele deosebiri de orientare faţă de „Fraternitatea" au dus la polemici aprinse între aceste două publicaţii de frunte ale evreimii române.

Der Kolonist (mai 1881), în idiş, Bucureşti. Stimulează şi încurajează pe cei care vor să se stabilească şi să devină agricultori în Eretz Israel.

Armonia (1881), în română, Focşani. Organ chowewe-zionist, cu informaţii şi materiale de importanţă locală.

Naie idişe Ţaitung (1881), în idiş, Iaşi. Informaţii politice generale, popularizarea situaţiei işuvului din Eretz.

Stindardul (oct. 1882), în română, Focşani. Impulsionează emigrarea tineretului. Abordări mai generale despre condiţiile locale vitrege care fac necesară emigrarea, oriunde ar fi primiţi evreii. Se recomandă Turcia, Palestina ş.a.

Haor (febr. 1882), în ivrit, Botoşani. Îşi propune să aducă „lumina" în rândul celor sărmani.

Der Emigrant (1882), în idiş, Galaţi, apoi Bucureşti. Organ chowewe-zionist; militează pentru işuv Eretz Israel.

Der rumenişer israelit (iulie 1882), în idiş, Iaşi. Popularizează sprijinul acordat de instituţii externe (A.I.U. ş.a.) şi comunitar-interne pentru emigrarea evreilor români.

Die Hofnung (1882), în idiş, Piatra-Neamţ. Publicaţie politică, literară, comunitară şi familială, din grupul celor editate de E. Rokeah din Safet, cu scopul răspândirii de cunoştinţe privind activităţile agricole în coloniile din Eretz Israel.

Ihudit (dec. 1883), în idiş, Bucureşti. Publicaţie politică, literară şi critică, având informaţii şi texte cu conţinut beletristic.

Die Wahrheit (1883), în idiş, Galaţi. Editată fiind de Dov Beriş Margulis, colaborator la diverse gazete ivrit, ca: „Hamaghit", „Haivrit", „Haihudi" ş.a., va prelua o parte din conţinutul cultural al acestora, transpunându-l în idiş.

Kol Rina (1883), în idiş, Bucureşti. Caiet de cântece, cuplete, foiletoane cu conţinut literar-distractiv.

Der idişe wahter (oct. 1884), în idiş, Botoşani. Informaţii mozaicate şi texte literare.

Ecoul tinerimei (mai 1885), în română, Iaşi. Orientare asimilistă voalată. Textele sunt marcate de neclarităţi de concepţie şi exprimare.

https://biblioteca-digitala.ro

Vocea dreptății (iun. 1885), în română, București. Cvasiasimilist: integrare maximă în cultura țării, dar fără renunțare la propriul specific. Lozinca gazetei: „nici datorii fără drepturi, nici drepturi fără datorii". Împotriva antisemitismului, dar și a fanatismului ortodoxist. Împotriva „valului" de botezuri, dar și a enclavării numai în iudaism.

Die naie țait (1885), în idiș, Botoșani. Informații privind așezămintele evreiești (culturale etc.) cu propensiuni „moderne".

Die idișe morgenpost (1885), în idiș, București. Emigrationist.

Der Wanderer (aug. 1885), în idiș, București. Informații privind emigrările și emigranții ce se îndreptau spre America.

Luzero de la Pasensia (noiembrie 1885), în spaniolă, Turnu-Severin. Publicație preponderent culturală, cu o circulație și „dincolo de Dunăre" (atât spre sud, cât și spre vest). Revista publică în serial câteva istorioare, probabil gustate în epocă, și noutăți din lumea israelită. Succinte informații despre sărbători și un text despre evreii și industria română.

Revista israelită (febr. 1886), în română, București. Fără legătură cu periodicul ieșean omonim din 1874. Noua publicație cu acest titlu, dintre cele mai importante în epocă - alături de „Anuarul pentru israeliți" și „Analele Societății Istorice «Iuliu Barasch»" - s-a dovedit în principal o revistă de informație și instrucțiune. A demonstrat rolul pozitiv al evreimii integrate în societatea românească, relevând poziția deosebită a întreprinzătorilor și intelectualilor: de unde și dreptul evreilor la emancipare totală și învrednicirea lor de a obține un statut civic și politic pe măsura importanței dobândite în viața economică și culturală a țării.

Național (mart. 1886), în idiș, Botoșani. Publicație politică, literară, economică.

Galațer Israelit (aug. 1886), în idiș, Galați. Reapare în 1888. Combate emigrările spontane, lipsite de organizare și eficiență.

Haghibor (noiembrie 1887), în idiș, București. Orientare emigrationistă. Susține părăsirea țării de către cei nevoiți s-o facă, dar relevă greutățile pe care un evreu „crescut aici" le întâmpină la trecerea într-o altă cultură. Opinează în favoarea emigrării în țări compatibile cu ocupațiile evreilor „de aici". Palestina, ca țară agricolă, pune evreului din Diaspora dificultăți deosebite de acomodare.

Idișes Folksblat (noiembrie 1886), în idiș, Iași. Tematică referitoare la problemele comunitare interne, inclusiv la abuzurile unor hahami și ale altor funcționari ai comunității. Necesitatea pregătirii evreilor pentru muncile agricole din Eretz Israel.

Der idișe folksfreind (ian. 1887), în idiș, Iași. Axat pe probleme de emigrare și colonizare. Gazetă de informații și literatură. Cuprinde foiletoane și lungi reportaje referitoare la ișuvul israelian. Exprimă poziția celor organizați în „Asociația pentru ișuv Eretz Israel" și în „Dorșe Țion".

Purim blat (febr. 1887), în idiș, București. Supliment la „Hajoetz". Apariție ocazionată de Purim; conține texte umoristice, satirice, însoțite de caricaturi și jocuri.

Lumina (dec. 1887), în română, București. Orientare socialistă: plasează problema evreiască „în contextul luptei de clasă". Variate rubrici, bine redactate și cu darul vervei polemice.

Analele Societății Istorice „Iuliu Barasch" (1887), în română, București. Publică ample dări de seamă ale referatelor și dezbaterilor Societății Istorice „Iuliu Barasch". Fiecare dintre cele trei volume apărute cuprinde ample studii, comunicări, rapoarte de cercetare, monografii și documente de o importanță deosebită pentru cunoașterea istoriei evreilor din România. Memoratele reprezintă o categorie de materiale inedite și practicate mai ales de această publicație.

Propășirea (1889), în română, București, cu începere din 1892, la Iași, timp de aproape doi ani. Gazeta aborda o problematică socială și culturală. La București se apropie de poziția Asociației generale a israeliților pământeni. De orientare integrationistă, gazeta abordează „problema evreiască" în relație cu „marea chestie socială"; de unde și propagarea ideilor favorabile modernizării societății românești globale.

Egalitatea (apr. 1890), în română, București. Cea mai importantă gazetă evreiască începând cu ultimul deceniu al veacului trecut. De longevitate unică, pe o durată de aproape o jumătate de veac. Publicație independentă, orientată spre o informare multilaterală și spre dezbaterea a tot ce-i preocupă pe evreii din diversele provincii și din Capitală.

Înainte (iun. 1890), în română, București. Organ cvasiasimilist și ofensiv față de presa evreiască ostilă asimilării. În același timp, combate antisemitismul.

https://biblioteca-digitala.ro

Asimilarea (iul. 1890), în română, Bucureşti. Avanpost al orientării asimiliste apărute la finele veacului. Militează pentru „dizolvarea" etniei evreieşti în masa celei majoritare.

Haţofe (aug. 1890), în idiş, Bucureşti. Tematică comunitară, cu atitudini critice faţă de mentorii colectivităţii evreieşti.

Adio (1890), în română, Botoşani. Publicaţia emigranţilor „pietoni": semnalată în variate sinteze ca fiind printre cele dintâi publicaţii ale emigranţilor.

Emanciparea (iun. 1891), în română, Bucureşti. Îşi suspendă activitatea prodigioasă după numai un an în favoarea gazetei, de mai mare impact, „Egalitatea". Publicaţia a militat pentru drepturi cetăţeneşti, tratând şi o problematică cu caracter politic-comunitar.

Dus Folksblat (iulie 1891), în idiş, Bucureşti şi apoi Iaşi. Publicaţie politică, literară, comercială. Informaţii de interes curent, ştiri senzaţionale menite să sporească curiozitatea cititorului de rând pentru evenimentele locale şi străine.

Dus naie folksblat (martie 1892), în idiş, Bucureşti. Continuator al lui „Dus Folksblat". Militează pentru democratizare şi transparenţă în viaţa comunitară. Cuprinde o seamă de medalioane de rabini, printre care o interesantă expunere asupra vieţii şi operei lui Malbim. Este pentru o sinteză între tradiţie şi modernitate şi cere ca acestea două „să nu se bată cap în cap".

Die idische post (febr. 1895), în idiş, Iaşi. Informaţii curente referitoare la viaţa comunitară, la evenimentele de organizaţie (chowewe-sioniste), date de palestinografie şi ştiri evreieşti din lumea întreagă.

Der wahre Hajoetz (vezi „Hajoetz").

Lumina (oct. 1895), în română, Iaşi. Organ al cercului de propagandă social-democrată „Lumina" din Iaşi. Conţine analize teoretice despre muncitorii evrei şi despre problema evreiască, într-o interpretare marxistă. Cuprinde inserturi cu aluzii la literatura biblică.

Der grager (1895), în idiş, Bucureşti. Sub acest titlu, în diverse bibliografii, se fac trimiteri atât la publicaţia bucureşteană cu acest titlu, cât şi la altele apărute mai târziu, la Tecuci, Dorohoi etc.

Der Wekker (sept. 1896), în idiş, Iaşi. Orientare socialistă asigurată de aceiaşi redactori care scoteau şi publicaţia ieşeană „Lumina". Deşi exprimă rezerve faţă de emigraţionism şi sionism, considerând că problema evreiască trebuie soluţionată „acolo unde s-a ivit", nu se opune, totuşi, ideii unui anume naţionalism iudeo-muncitoresc.

Der Kompas (1896), în idiş, Brăila, apoi Bucureşti. Din categoria publicaţiilor sioniste editate de prolificul E. Rokeah, venit special în ţară pentru a scrie despre işuv Eretz Israel. În 1897: ***Der richtige Kompas***.

Drepturile (ian. 1897), în română, Focşani. Promotor al apariţiei unui organism numit „Asociaţiunea drepturilor evreilor care au satisfăcut Legea recrutării". O gazetă locală cu largi deschideri pentru tematica politică a întregii ţări, cu referiri la viaţa parlamentară etc.

Pământeanul (mart. 1897), în română, Galaţi. Continuă activitatea începută de „Drepturile". De asemenea, organ al „Asociaţiunii drepturilor evreilor care au satisfăcut Legea recrutării". După Congresul sionist de la Basel, din 1897, gazeta publică discursuri rostite cu acest prilej.

Controlul (iulie 1897), în română, Brăila. Ziar al Comunităţii israelite locale, conţinând informaţii despre aşezăminte, cercuri şi organizaţii evreieşti.

Emanciparea (iul. 1897), în română, Bucureşti. Organ al „Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni". Disociind evreii pământeni de cei străini (austrieci, unguri, ruşi ş.a. - foşti sudiţi sau nou veniţi), gazeta militează pentru dreptul la viaţă politică şi civilă doar al celor dintâi. Publicaţia demască excesele antisemite. Ultimul număr apărut la Galaţi descrie pe larg tulburările produse de studenţii antisemiţi la Congresul evreilor pământeni.

Ahavath Sion (febr. 1898), bilingv idiş-român, Galaţi. Organ oficial al Comitetului central sionist din România, subintitulat „organ al ideilor sioniste". Ample informaţii despre devenirea mişcării sioniste herzliene în diverse localităţi ale ţării. Se pledează pentru superioritatea noii mişcări în raport cu vechile forme ale mişcării chowewe-sioniste.

Der idische gaist (mai 1898), în idiş, Iaşi. Acurateţe de stil şi limbă. Conţinut de nivel superior, impecabil redactat. Este una dintre cele mai prodigioase publicaţii din seria celor editate de E. Rokeah. Tematica gazetei: ideile sioniste, plecarea în Eretz Israel, pregătirea pentru restratificarea socio-profesională. Se discută antisemitismul european şi cel local (cazul Dreyfus etc.).

https://biblioteca-digitala.ro

Aurora (mai 1898), în română, Bucureşti. Număr unic festiv, editat de Societatea de gimnastică, scrimă şi lecturi „Aurora". Apărut cu ocazia unor serbări câmpeneşti organizate în folosul şcolilor israelite. Conţine câteva medalioane preţioase despre personalităţi ale vieţii evreieşti locale.

Vocea Sionului (iun. 1898), în română, Ploieşti. Organ oficial al sioniştilor din România. Conduce lupta pentru: difuzarea ideilor herzliene; dezvăluirea substratului iudaic al acestor idei; descrierea coloniilor palestiniene. Abordează elemente de palestinografie.

Darabana (iul. 1898), în română, Iaşi. Publicaţie redactată de adolescenţi, care, în afara preocupărilor lor sioniste de organizaţie, tindeau să dezvăluie şi nedreptăţile provocate elevilor evrei în şcoli.

Răsăritul (iunie 1899), în română, Iaşi. Organ autorizat al sioniştilor din România. Publicaţia sionistă cea mai prestigioasă şi mai citită, redactată de tineri scriitori talentaţi, dezbate, pe lângă tematica sionistă, o seamă de probleme sociale, politice şi culturale. Sunt preponderente, totuşi, textele de palestinografie, de descriere a coloniilor agricole ş.a. În gazetă regăsim informaţii despre marile evenimente evreieşti de la sfârşitul de veac din România: emigrări, confruntări cu antisemitismul etc.

Speranţa (iul. 1899), în română, Galaţi. Organ oficial al societăţii „Speranţa junimei" din localitate. Publicaţie preocupată de situaţia elevilor în şcolile publice. Se semnalează cazuri de izgonire a elevilor evrei din şcolile de stat.

Propăşirea (aug. 1899), în română, Iaşi, apoi Bucureşti. Cu orientare cvasiindependentă, dar plină de informaţii comunitare din Iaşi şi Bucureşti.

Viitorul (oct. 1899), în română, Bucureşti. Primul ziar sionist în română din Capitală. Combate valul emigrărilor dezorganizate spre America. Informaţii mozaicate.

Dorul Sionului (dec. 1899), în română, Bucureşti. Cu mari ambiţii la apariţie, persistă puţină vreme; se remarcă prin combaterea valului botezurilor.

Aurora (1899), în română, Bârlad. Tematică evreiască dominată de subiecte sioniste şi emigraţioniste.

Die idische zukunft (1899), în idiş, Iaşi. „Organ pentru sionism, cultură şi interese evreieşti generale". Cotidian efemer. Colecţia nu depăşeşte câteva zeci de numere. Orientarea sionistă se exprimă atât prin selectarea informaţiei, cât şi prin articolele de cultură sionistă publicate cu precădere. Texte din Max Nordau, cuvântări şi intervenţii ale unor fruntaşi sionişti locali.

Tribuna israelită (ian. 1900), în română, Bucureşti. Apar doar câteva numere. De remarcat însă prin tematica culturală abordată, ca şi prin stilul şi limbajul materialelor.

Dorul Sionului, serie nouă (mart. 1900), în română, Bucureşti. Apar doar două numere cu informaţii sioniste.

Marpe Lenefeş (iun. 1900), Bucureşti. Număr festiv apărut cu ocazia jubileului de argint al societăţii cu acelaşi nume.

Bistriţa (iul. 1900), în română, Piatra-Neamţ. Informaţii locale.

Macabeul (sept. 1900), în română, Bucureşti. De orientare sionistă; marchează nivelul mai puţin dezvoltat al publicaţiilor sioniste din capitala ţării.

Jos trădătorul (1900), în română, Iaşi. Foaie polemică la adresa dr. M. Beck şi a „Revistei israelite", prezentată ca fiind dăunătoare evreilor. Argumentele aduse nu se susţin.

Almanahul ziarului „Răsăritul" pe anul 5660, 1899/1900, în română, Iaşi. De aceeaşi orientare cu „Răsăritul", organ autorizat al sioniştilor din România. Almanahul este preponderent literar şi conţine traduceri din Jehuda Halevy, Max Nordau ş.a. Dr. Gaster semnează un important studiu (*Misiunea culturală a sionismului*), iar dr. Niemirower studiul intitulat *Sionismul şi cultura evreie*.

Degel Trietsch (1900). Orientare emigraţionistă, indicând Ciprul drept obiectiv de colonizare evreiască. Sunt popularizate ideile lui Trietsch în acest sens: corespondenţe, interviuri, declaraţii ale acestui fruntaş sionist, care avea o teorie proprie despre „Marele Israel", preconizând ca în acesta să fie cuprins şi Ciprul.

Der Oiswanderer (mai 1900), în idiş, Bucureşti. Citat drept cap de serie pentru literatura „pietonilor" din anul 1900.

*

În presa evreiască de limbă română sau în unele bilingve de până la 1900, s-au afirmat publicişti notabili, ca: I. Barasch, N. C. Popper, M. Feldman (Câmpeanu), A. Stern, L. Stern, I. Schein, M. Schwartz, E. Schwarzfeld, S. I. Grossmann, I. Brociner, M. Brociner, K. Lippe, B. Labin, A. Gold, A. Taubes, I. Rosenzweig, I. H. Fior, I. Sotec-Leteanu, I. Auerbach, L. Şăineanu, M. Beck, I. Kaufman, A. L. Brociner, N. Frenkel, A.

https://biblioteca-digitala.ro

Sternberg, M. Stăureanu, H. Kritzman, D. Kritzman, M. Rosenfeld, S. Petreanu (I. Rubis), C. Agatştein, E. San-Cerbu, I. B. Schwartz, St. Stâncă, S. Pauker, I. Hussar, M. I. Ipcar, M. Kaufman, A. Goldner (Giordano), A. C. Honigman, A. Şaraga, L. Dichter, W. Schwarzfeld, I. Nacht, S. Ianovici-Tributo, A. Steuerman-Rodion, D. H. Paves, A. D. Rosen, I. Cohen, M. Braunştein-Mibaşan, A. Birman, B. Brănişteanu, M. Botoşeneanu, M. Wecsler, L. Ghelerter, I. Fermo, P. Schwartz, A. Lubisch, A. Guttman, L. Bernştein, D. Bitel, M. Gaster, S. Pineles, I. A. Elmann, H. Rosenbaum, S. C. Tributo, H. Peckelman (E. Furtună), A. Axelrad, A. Stern, A. Nora-Rosen, A. D. Rosen, E. Cohen, M. Russu (M. Kissineff), S. Cohen, I. Niemirower, M. Schwarzfeld - ultimii doi de o longevitate deosebită în presa evreiască.

Dintre numele mai frecventate în presa idiş, îi menţionăm doar pe A. Silberştein, N. C. Popper, E. Rokeah - din Safed, A. Steinberg, A. Netzler, H. Goldner, N. Kedreski, I. M. Aziel (I. Azilescu), D. Sufrin, B. Sufrin, L. Naimianu, dr. Weizenberg, D. B. Sufrin, R. Oşer Brortes, I. Margules, N. Frenkel, I. L. Solomon, Z. B. Iosif, I. Copel, I. I. Lineţki, M. Braunştein, L. A. Roznik, F. Gordon, S. Trauman, I. Sonovici, L. Ghelerter, M. Gheller, M. Wexler, Z. Herman Zaidel, M. Michaeliş, fraţii Şaraga, G. Cohn, L. Rudich.

În presa ebraică activau: M. Kederski, H. Goldner, A. Silberstein, S. Rabener, L. Toller, D. S. Siberbusch, E. Rokeah, G. Kohn, fraţii Şaraga, A. Haim, L. Ornştein, M. Lineski ş.a.

Dintre gazetarii care au sprijinit sau iniţiat editarea publicaţiilor bilingve (în limbi europene de circulaţie), trebuie scoşi în evidenţă, desigur, Armand Lévy, Antoine Lévy, S. Carmellin, B. F. Peixotto - figuri de gazetari cu totul excepţionale prin implantarea în presa din ţară a unor „paradigme" de publicistică sincrone cu cele apusene.

c. Presa evreiască în Transilvania

În perioada interbelică, au apărut în Transilvania un număr apreciabil de ziare şi reviste evreieşti. În majoritate, acestea erau scrise în limba maghiară, apărând, totodată, unele publicaţii în idiş. Ca orientare, erau prosioniste, existând însă şi organe ale ortodoxiei tradiţionale, net antisioniste. Unii gazetari evrei au lucrat în presa maghiară independentă, de orientare democratică, precum şi în cea angajată faţă de Partidul Maghiar.

Cel mai important ziar evreiesc a fost „Új Kelet", apărut la Cluj, începând din 19 decembrie 1919, în primii doi ani ca săptămânal, apoi cotidian, până la interzicerea de către autorităţile ungare de ocupaţie, la intrarea acestora în Cluj în septembrie 1940, după Dictatul de la Viena. Ziarul a avut un rol esenţial în modernizarea modului de gândire şi atitudinii evreimii ardelene, în conştientizarea apartenenţei sale etnice, militând, totodată, în spirit progresist, pentru apărarea intereselor categoriilor sociale defavorizate. Publicând în permanenţă ştiri privitoare la evoluţia situaţiei din Palestina şi militând pentru sionism, ziarul a susţinut, în acelaşi timp, integrarea evreilor ardeleni în structurile politice şi economice ale României, prin apariţia atât a unor interviuri cu personalităţi de seamă româneşti, cât şi a unei vaste game de informaţii cu caracter economic. Totodată, ziarul a reflectat în paginile sale proliferarea organizaţiilor şi instituţiilor evreieşti, dezvoltarea vieţii comunitare din Ardeal, din întreaga Românie şi din străinătate.

Primul redactor-şef al ziarului a fost **Székely Béla**, urmat, în 1919, de dr. **Marton Ernő**, redactor responsabil fiind, din 1927, **Jámbor Ferenc**. Nivelul înalt al publicaţiei a fost asigurat la început de concursul a şapte ziarişti/scriitori de seamă refugiaţi de la Budapesta: **Kaczér Illés**, **Ujvári Péter**, **Widder-Giszkalay János**, **Sas László**, **Szabó Imre**, dr. **Deszberg Darvas Simon** şi **Faragó Miklós**. Aceştia au fost înlocuiţi, odată cu întoarcerea lor treptată în Ungaria, cu o seamă de tineri talentaţi: dr. **Kasztner Rezső**, **Barzilay-Kugel István**, **Hátszegi Zuckermandel Ernő**. Au colaborat, de asemenea, o serie de personalităţi ale vieţii comunitare evreieşti din Ardeal.

Prin informarea sa excelentă, maturitatea politică şi comentariile sale, „Új Kelet" s-a afirmat ca unul dintre ziarele de prim rang din România.

În anii '20, redacţia „Új Kelet" a publicat trei suplimente: „Az «Új Kelet» hetilapja" („Săptămânalul «Új Kelet»") - redactori **Giszkalay János**, dr. **Marton Ernő**, **Asser Lemil**, o gazetă literară de 16 pagini, cu contribuţii ale unor autori ardeleni şi din străinătate, pe teme iudaistice, sioniste şi privind viaţa comunitară din Transilvania; „A Föld" („Pământul"), 16 pagini, orientat asupra construcţiei Palestinei; „Az «Új Kelet» vicclapja" („Gazeta umoristică a ziarului «Új Kelet»") - redactor **Halbreich Gedeon**, ironiza,

https://biblioteca-digitala.ro

persifla aspecte ale vieţii cotidiene evreieşti.

Între mijlocul lui 1934 şi sfârşitul lui 1938, a apărut, la Sighet, ziarul „Máramarosi Hirlap" („Gazeta Maramureşului") - redactor **Kahán Kálmán**. S-a distins prin polemicile sale cu presa antisemită.

Alte ziare, cu viaţă de scurtă durată: „Zsidó Állam" („Statul evreu"), 1930, Cluj; „Zsidó Hirlap" („Gazeta evreiască"), 1935, Oradea ş.a.

Printre gazetele săptămânale, o viaţă mai lungă a avut „Jesurun" (apărut în 1921), continuat fiind, din 1933, de „Haemesz" („Dreptatea"), organul de presă al Biroului Central Ortodox din Ardeal, care a apărut în 12 pagini, la Turda, până la sfârşitul lui 1939 - redactor-şef **Moskovits Vilmos**. Gazeta informa despre evenimentele din sânul evreimii ortodoxe ardelene şi al celei de peste hotare. A editat câte un volum festiv cu ocazia bicentenarului, respectiv centenarului organizaţiilor „Hevra Kadişa" din Oradea şi Cluj.

Eleganta revistă culturală ilustrată „Mult és Jövö" („Trecut şi viitor") a fost editată şi la Cluj, între decembrie 1925 şi iunie 1938.

În perioada 1929-1940, a apărut la Oradea, sub redacţia lui **Wasserstrom Sándor** şi a lui **Leitner Zoltán**, săptămânalul „Népünk" („Poporul nostru"), cu un conţinut bogat, interesant şi variat, adresat cercurilor religioase ortodoxe.

La Târgu-Mureş, a existat în 1932 gazeta bilunară „Zsidó élet" („Viaţa evreiască"). Susţinea Partidul Evreiesc, milita pentru apărarea intereselor comunităţilor.

Dintre revistele lunare, s-a distins „Zsidó Jövö („Viitorul evreiesc"), de la Satu Mare - redactor-şef: **Frischmann József**. A apărut între 1930 şi 1940. Se adresa evreimii ortodoxe cultivate, reflectând problemele evreieşti majore ale deceniului, propagând spiritualitatea, literatura, istoria, tradiţia iudaică. Printre autori se numărau nume de rezonanţă, ca Martin Buber, Şalom Aş, Şalom Alehem, Bialik etc.

În 1934, a apărut la Cluj revista de sociologie „Az Ut" (nr. 1-4), apoi „A Zsidó Ut" („Calea", respectiv „Calea evreiască") - redactor **Salamon Otto**. De pe poziţii sioniste, combătea radicalizarea spre stânga sau spre dreapta a tineretului evreiesc, asimilarea, internaţionalismul, corporatismul. Publica studii privind structura profesională şi situaţia economică ale evreilor. Susţinea, în opoziţie cu revista promarxistă „Korunk", identitatea etnică a evreilor. Informa asupra mişcării sioniste internaţionale, a situaţiei evreilor din alte ţări, a evenimentelor literare însemnate.

Din 1936, a apărut, la Cluj, până în 1942, „Monitorul Comunităţii israelite" (neologe), exemplul fiind urmat de comunitatea ortodoxă din localitate, precum şi de acelea din Braşov (nov. 1939), Arad (dec. 1939), Oradea (apr. 1940), Târgu-Mureş (iunie 1940).

La Sighet au fost editate mai multe publicaţii în limba idiş. După apariţia a 12 numere, în 1921, din săptămânalul bilingv „Jüdische Zeitung", din septembrie 1928, **Schwartz Slomó** şi **Schön Dezsö** au publicat „Jüdische Volkszeitung". Fiind interzis în 1929, a reapărut până în 1932, sub titlul „Jüdische Presse" - redactor responsabil **Israel Abrahám**. Între 1933 şi 1938, **A. M. Hirschel** a editat revista lunară ilustrată „Ojfgang", cu profil literar şi artistic. Fiind răspândită şi peste hotare, revista a reuşit să facă din Sighet un centru al literaturii idiş. Bucurându-se de colaborarea unor personalităţi din străinătate, a avut meritul de a promova talentele tinere locale.

Printre ziariştii evrei care au lucrat în presa de limbă maghiară, la Cluj s-au numărat dr. **Weisz Sándor**, directorul ziarului „Keleti Ujság", între 1921 şi 1924, **Ligeti Ernö**, rubrica externă, şi **Kádár Imre**, rubrica internă, precum şi, temporar, în 1922, **Ignotus Pál**, iar **Indig Otto** la „Ellenzék". La Braşov, tipografia lui **Grünfeld Vilmos** a editat cotidianul „Brassói Lapok". După preluarea conducerii, apoi a proprietăţii asupra ziarului, de către **Kahána Bernát**, însemnătatea ziarului a sporit, devenind o publicaţie modernă, de orientare democratică, foarte răspândită în Ardeal. Printre colaboratori s-au numărat **Benamy Sándor**, **Kömüves Géza**, **Salamon Ernö**, **Látó Anna**. La Oradea, ziarişti evrei au lucrat la „Nagyváradi Napló" - proprietar şi editor **Fehér Deszö** - temporar colaboratori **Zsolt Béla** şi **Ligeti Ernö**, la „Nagyváradi Friss Ujság" a colaborat **Heves Ferenc**, **Pásztor Ede** a scos ziarul „Estilap". Personalităţile evreieşti cele mai marcante de la Oradea, care au susţinut activ cultura şi interesele politice maghiare, au fost Şef-Rabinul neolog dr. **Kecskeméti Lipót** şi **Hegedüs Nándor**.

Printre colboratorii revistei „Korunk", s-au distins **Gáll Ernö** (sociologie), dr. **Kahána Ernö** (psihologie), dr. **Szilágyi András**, **Salamon László**, **Salamon Ernö** (literatură).

https://biblioteca-digitala.ro

2. GAZETARI EVREI ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ DE DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Prezența unui număr, să recunoaștem, destul de mare de gazetari evrei în presa română - în primul rând comunistă, dar și necomunistă - de după cel de-al doilea război mondial ridică, de la bun început, o firească întrebare: de ce oare atât de mulți?

Încercând o descifrare psihosocială a fenomenului, nu putem ignora un șir de cauze istorice derivate din condițiile specifice ale toamnei anului 1944. Unele dintre aceste cauze sunt caracteristice întregii societăți românești din acea perioadă, altele sunt proprii colectivității evreiești ce supraviețuise Holocaustului. Dintre primele, se cuvin menționate cu deosebire două: 1. erupția intempestivă a presei de toate culorile și de toate genurile, care a urmat actului de la 23 august 1944 (erupție ce nu poate fi asemuită decât celei de după 22 Decembrie 1989), fenomen ce a antrenat în chip normal după sine o bruscă nevoie de condeie ziaristice, mai ales tinere, capabile să asimileze mai rapid noul limbaj „democratic", ce căuta să consune firesc cu noul climat al țării (să nu uităm că perioada războiului însemnase o micșorare și îngustare a evantaiului presei - pe de o parte, prin interzicerea brutală a publicațiilor democratice în timpul guvernării Goga-Cuza, pe de alta, prin dispariția unor publicații fățiș legionare, după rebeliunea din ianuarie 1941, iar în al treilea rând - poate nu cel din urmă ca importanță -, prin obturarea dură a accesului la sursele firești de informare și documentare datorită stării de război și dictaturii militare antonesciene); 2. dispariția treptată (și, uneori, pentru multă vreme) din coloanele ziarelor și revistelor a multor nume compromise prin colaborare activă - adesea în posturi de conducere - la presa direct fascistă, uneori doar fascizantă, iar în multe rânduri pur și simplu binevoitor-favorizantă față de regimul antonescian (aceste nume au dispărut fie prin autoexilarea voluntară a unor „corifei" de îndată ce au simțit în nări mirosul înecăcios al frontului ce se apropia, fie prin „epurările" succesive ce au lovit, pe lângă mulți cu adevărat vinovați, și gazetari valoroși, unii chiar cu un trecut democratic - un Romulus Dianu, un Mircea Grigorescu, un Ion Vinea etc.). Printre cauzele ce își au rădăcinile în situația specifică a evreimii din România acelor ani am aminti: 1. faptul că numeroși ziariști evrei, care fuseseră izgoniți din presa românească ori ale căror publicații (românești sau evreiești) fuseseră desființate prin legile rasiale, au căpătat peste noapte posibilitatea de a se reîntoarce în presă, ba chiar, nu puțini dintre ei, au fost rechemați și reprimiți cu brațele deschise datorită incontestabilelor lor capacități și talente profesionale; 2. mulți tineri evrei, cu har publicistic și literar de netăgăduit, care nu avuseseră posibilitatea, în perioada prigoanei rasiale, să-și pună în valoare talentul și energia, care trăiseră intens drama aspirațiilor înăbușite de vitregia unor vremuri potrivnice, s-au trezit dintr-o dată în situația euforizantă a unei libertăți de manifestare până atunci greu de sperat și, găsind deschise ușile multor redacții, au ocupat locurile ce le-au fost cu - uneori excesivă - generozitate oferite (aici s-ar cuveni deschise două paranteze: una se referă la faptul că nu puțini ziariști neevrei se fereau - poate, din motive binecuvântate - să intre în redacțiile noilor publicații comuniste sau comunizante, în timp ce tinerii evrei talentați, ușor amețiți de grozavele iluzii ale noului climat, n-au ezitat să creadă în perspectivele roz-bonbon ce păreau a li se oferi; cealaltă e legată de barierele ce li s-au pus de la început, spre a ocupa posturi în presa „progresistă", celor cu un trecut cât de cât umbrit de vini mai mult sau mai puțin reale - ale lor sau ale rudelor lor [până la a câta spiță?!] -, vini de care deocamdată - până la apariția în dosarele de cadre a rudelor din străinătate - evreii nu puteau fi acuzați).

S-ar potrivi, poate, să încercăm, în aceste rânduri, clarificarea unei probleme legate de acea perioadă destul de confuză: aceea a așa-zisei „revanșe" de care ar fi fost animați evreii - tineri

https://biblioteca-digitala.ro

sau mai puţin tineri - care au pătruns în redacţiile acelor ani. O revanşă concretizată, pe de o parte, în graba cu care au ocupat posturile existente, iar pe de altă parte, în felul „răzbunător" în care şi-au desfăşurat activitatea gazetărească (răzbunător, desigur, la adresa regimului anterior, de opresiune fascist-antisemită declarată, şi la adresa purtătorilor de drapel, ideologic şi politic, ai regimului amintit). E drept, anii 1944-1947 au cunoscut câteva campanii de presă dure împotriva rămăşiţelor ideologice şi politice ale vremii abia apuse. Dar, pe de o parte, ele n-au fost purtate în mod „răzbunător", ci argumentat, pe temeiul unor fapte care cu greu puteau fi contestate. Iar, pe de altă parte, la desfăşurarea lor n-au contribuit numai evrei (şi, aş spune chiar, nu în principal evrei): dacă am aminti furibundele articole şi pamflete publicate în acea perioadă de scriitori şi gazetari de înaltul prestigiu al unor G. Călinescu (la „Naţiunea"), Zaharia Stancu şi N. D. Cocea (la „Victoria"), Mircea Damian (la gazeta de scandal „Fapta") etc. şi ar fi suficient spre a sublinia adevărul că demascarea „foştilor" era în spiritul epocii, nu o invenţie specific evreiască.

Un scurt straniu interludiu: 1944-1947

Oricât ar părea de bizar generaţiilor mai tinere, predispuse în ultimii ani să coloreze într-un negru absolut etapa istorică de după ocuparea României de către trupele sovietice, trebuie să arătăm cu obiectivitate că a existat o perioadă - mai precis, între 23 august 1944 şi 30 decembrie 1947 - când presa, puternic reîmprospătată şi mult îmbogăţită, s-a bucurat de apreciabile libertăţi, stânjenite doar, la început, de cenzura militară românească şi de cenzura militară sovietică. Prin 1945, s-a introdus însă o cenzură *sui-generis*, aceea aşa-zisă „a tipografilor", care, la ordinele tot mai impertinente ale comuniştilor, „înălbeau" samavolnic întregi pagini de gazete, făcând uneori să nu apară chiar şi unele numere (în special ale ziarelor de opoziţie).

Şi, totuşi, în pofida acestor imixtiuni, nu o dată chiar brutale, ritmul şi vibraţia presei erau vii, numeroasele publicaţii fiind mult solicitate şi bucurându-se de succes şi de un incontestabil prestigiu în rândurile unei opinii publice abia ieşite din coşmarul războiului şi al unei dictaturi catastrofale pentru ţară. Rolul gazetarilor evrei - unii maturi şi deja cunoscuţi prin activitatea antebelică, alţii făcându-şi abia debutul - în revigorarea presei, în readucerea ei la nivelul dinainte, este de netăgăduit.

Neîndoios, fără acest aport, ar fi extrem de greu de conceput acel nou dinamism al presei imediat postbelice. La ziarele democratice reapărute: „Adevărul", „Jurnalul de dimineaţă" (fosta „Dimineaţa"), „Semnalul", „Aurora", „Lupta" etc., la noile publicaţii „Tribuna poporului", „Victoria", „Informaţia" etc., la numeroasele reviste ce împânziseră chioşcurile, la gazete economice tip „Argus", până şi la ziare ale partidelor istorice, ca „Dreptatea", „Viitorul", „Libertatea", la gazetele unor partide nou înfiinţate, ca „Naţiunea" (despre presa comunistă sau supusă deschis orientărilor partidului comunist se va vorbi pe larg mai jos) publicau, colaborau ori făceau secretariat de redacţie un număr apreciabil de gazetari evrei vârstnici sau tineri, unii chiar debutanţi. Iată un şir de nume dintr-o listă ce s-ar putea mult prelungi: **B. Brănişteanu, Emil D. Fagure, Liviu Floda, J. Lespezeanu, S. Semilian, Horia Verzeanu, Azra Bercovici, Camil Ring, Sebastian Şerbescu, Marius Mircu, I. Isaia, L. Marvall, Jack Berariu, Sergiu Milorian, S. Massler, Teşu Milcoveanu, Ioan Massoff, S. Alterescu, Liana Maxy, Valentin Silvestru, I. Felea, Ştefan Tita, G. Spina, George Silviu, Adrian Rogoz, Arthur şi Alfons Vogel, Ionel Bistriţeanu, F. Brunea-Fox, I. Brucăr, Vladimir Colin, Sandu Coller, Aurel Dumbrăveanu, L. Florin, Scarlat Froda, Ion Golea, Alex. Gruia, Silvian Iosifescu, Ionel Jianu, I. Negel, Sandu Naumescu, Iacob Nedeleanu, A. P. Samson, Eugen Schileru, S. Săveanu, I. G. Severin, Lascăr Sebastian,** precum şi neuitatul **Mihail Sebastian**, în răstimpul de mai puţin de un an cât îi mai

https://biblioteca-digitala.ro

rămăsese de trăit după 23 august 1944 (desigur, lista ar putea fi lungită, iar omisiunile sunt, firește, cu totul involuntare). E demn de amintit, de asemenea, faptul că, imediat după 23 august, au reapărut (sau au apărut) publicații evreiești, unele cu o largă difuzare printre cititorii evrei: „Curierul israelit", al Uniunii Evreilor Români a doctorului W. Filderman, „Mântuirea", a Partidului Evreiesc al lui A. L. Zissu, ziare sioniste de mare tiraj: „Renașterea noastră" și „Viața evreiască", precum și „Unirea", ziarul Comitetului Democrat Evreiesc, organizație de masă a Partidului Comunist Român menită să asigure influența acestuia pe ulița evreiască. Dintre gazetarii care au scris în acea perioadă în presa evreiască, îi amintim pe: **M. H. Bady, M. Rudich, S. Avni, S. Gregore, A. L. Zissu, I. Ludo, Ury Benador, Iosif Bercu, Anton Celaru, Sanda Faur** etc.

Perioada monopolului de partid în presă

Încă din toamna anului 1944, odată cu apariția legală a „României libere" și, apoi, a „Scânteii", ca organe oficiale sau oficioase ale unui partid comunist ce urmărea chiar de pe atunci instaurarea hegemoniei ce va dura aproape o jumătate de veac, a început să se întrezărească, pentru spiritele lucide, domnia partidului unic, sub călcâiul sovietelor, și, ca o consecință inevitabilă, după modelul tutelarului „vecin" de la răsărit, realizarea monopolului de partid pe toate tărâmurile vieții politice și spirituale, inclusiv în presă.

E semnificativ de subliniat că, pe măsură ce „democrația populară" înainta „victorios", spațiul de manifestare a presei libere se strâmta, întâi dispărând (unele fiind chiar direct interzise) ziarele de opoziție fățișă („Dreptatea", „Viitorul", „Liberalul", „Drapelul"), apoi ziare independente, ca „Jurnalul de dimineață", „Adevărul", „Semnalul" și altele, ajungându-se și la publicații culturale: „Democrația", „Universul literar", ba chiar la unele mai mult sau mai puțin aflate sub tutela ideologică a comuniștilor, ca „Orizont", „Lumea", „Revista literară", până la un cotidian specializat ca „Gazeta sporturilor" sau tradiționale publicații de spectacole, ca „Bis", „Cortina" și chiar o revistă ce reflecta punctele de vedere ale partidului comunist, ca „Rampa" sau publicații umoristice de tipul „Umorul", „Papagalul", până și foi ca „Pițigoiul" și „Strâmbătatea", editate tot de comuniști (ce au fost înlocuite ulterior cu nesărata „Urzica"). Apare, deci, aproape normal faptul că - în contextul acestui uragan care mătura toate publicațiile ce reprezentau expresia unei cât de fragile libertăți a presei - au fost lichidate, una după alta, și publicațiile evreiești de factură sionistă sau măcar național-evreiască, precum „Mântuirea", „Curierul israelit", „Viața evreiască", „Renașterea noastră", rămânând să apară (pentru puțină vreme!) doar organul Comitetului Democrat Evreiesc fondat de comuniști, „Unirea".

Trebuie să recunoaștem că în redacțiile ziarelor editate de partidul comunist (în realitate, întreaga presă) au lucrat ani de-a rândul, alături de numeroși gazetari români sau de alte naționalități, un număr important de ziariști evrei, mare parte dintre ei tineri formați îndeosebi în presa de tineret de după 23 august 1944, la „Scânteia tineretului", „Tinerețea", „Revista elevilor", „Studentul român". Primul director al „Scânteii" a fost Miron Constantinescu; după el au urmat un șir de redactori-șefi evrei, ca **Alexandru Buican, Iosif Ardeleanu, Sorin Toma**. Au urmat apoi numai redactori-șefi români: Teodor Marinescu, Dumitru Popescu, Alexandru Ionescu, Constantin Mitea, Ion Mitran. Dintre redactorii-șefi adjuncți - concomitent, anterior sau ulterior celor de naționalitate română, ca Gheorghe Zaharia, Nestor Ignat, Valeriu Pop, Gheorghe Badrus, Ion Cumpănașu, Ion Mărgineanu, Anghel Paraschiv, Nicolae Dragoș, Viorel Sălăgean -, au funcționat și ziariști evrei, ca **Ștefan Voicu, Silviu Brucan, Traian Șelmaru, Nicolae Corbu**. Secretari generali de redacție evrei au fost **Iosif Raicu, Virgil Petrescu, Agneta Runcan, Sorin Mladoveanu**. Un număr oarecum important de gazetari evrei au fost, pe parcursul anilor, șefi de secție (**Victor Rusu, Robert Florin, Tudor Olaru, Ada Petrescu-Gregorian, Maria Baboian, I. Fântânaru**), comentatori de politică internă sau externă (**Tudor Savin, Ilie Zaharia, Ion Manea, Aurel Cernea, Beno Stoian, Emil Mironescu, Sonia Moldoveanu, Angela Dodiș, Lizica Lupan, Paul Lupescu, N. David**), reporteri speciali, publiciști

https://biblioteca-digitala.ro

comentatori, cronicari literar-artistici (**Victor Bârlădeanu, Sergiu Fărcăşan, Dorian Răducanu, Dorian Costin, Alexandru Mirodan, Ileana Vrancea, Andrei Băleanu**, ba chiar, la începuturile apariţiei ziarului, după 23 august, şi scriitori ori critici, ca **Ion Călugăru, Ion Vitner**, sau compozitori şi muzicologi, ca **Alfred Mendelsohn, Edgar Elian**). Să nu uităm însă nici de faptul că, simultan, în redacţie au lucrat şi mult mai mulţi redactori, reporteri, cronicari făcând parte din rândurile naţiunii precumpănitoare (să-i amintim doar pe Constantin Chiriţă, Gheorghe Cristea, Matei Ionescu, Dumitru Leonte, Nicolae Enuţă, Victor Deleanu, Nicolae Bivolu, Ion Gălăteanu, Spiridon Stănel, Mircea Horia Simionescu, Valeriu Râpeanu, Dan Hăulică, Vasile Băran, Victor Vântu, George Radu Chirovici, Ilie Tănăsache, Mihai Caranfil, Dumitru Tinu, Natalia Stancu, Romulus Căplescu, Gheorghe Cercelescu, Radu Constantinescu, Ion Ciuchi - şi înşiruirea ar putea continua, firesc, pe multe pagini). Dintre cotidianele - puţine - ce au apărut în anii comunismului, m-aş referi la situaţia din redacţia ziarului „România liberă". Şi aici, după întâiul redactor-şef de naţionalitate română, George Macovescu, au urmat doi gazetari evrei: **Nicolae Bellu** şi **Marcel Breazu**. În continuare, au fost numai români. Printre redactorii-şefi adjuncţi, o cunoscută ziaristă evreică a fost **Florica Şelmaru**. Secretar general de redacţie a fost, mulţi ani de-a rândul, **Alexandru Cornescu**. Printre ziariştii evrei de prestigiu care au lucrat la „România liberă" (şi la anexa ei de până în decembrie 1989, revista de popularizare ştiinţifică „Magazin", ulterior devenită independentă) i-aş enumera pe **H. Dona** (fost o vreme chiar redactor-şef), **Mânzu Radian, L. Sărăţeanu, N. Lupu, Ury Vălureanu, Mariana (Miţ) Pârvulescu, Dorel Dorian, N. Focşa, S. Săveanu**. Redactor-şef la „Munca" şi, o vreme, la ziarul „Sportul" a fost **Ţicu Simion**. Printre cei ce au activat la Radioteleviziune ar trebui să-i amintim pe următorii (unii dintre ei au lucrat şi în presa scrisă, dar nu putem să-i ignorăm în acest capitol important): **Melita Apostol, H. Dona, Al. Cornescu, N. David, Silviu Brucan, L. Sărăţeanu, Florin Hera, Eugen Preda, Nicolae Holban, Ani Sulițeanu, Dan Lăzărescu, I. Mihail, Manase Radnev, Octavian Sava, Tudor Caranfil, H. Blazian, Sergiu Brand, Adolf Oprescu, Marilena Opincaru, Alexandru Stark, Teodor Brateş, Paul Luchian** etc. În alte publicaţii din anii 1944-1989 (inclusiv în cele de limba română din Israel) au mai scris (şi unii încă scriu): **Alf Adania, Felicia Antip, Maria Arsene, I. Avian, Dan Bârlădeanu, F. Brunea-Fox, Ion Banu, Savin Bratu, Max Bănuş, Mălina Cajal, Biti Caragiale, Paul Cornea, Andrei Cornea, C. Constantin, Radu Cosaşu, Sebastian Costin, Iulia Deleanu, Gabriela Dolgu, V. Firoiu, Florin Z. Florin, Evelin Fonea, S. Galeriu, Marius Godeanu, Albert Goldenberg, Dinu Hervian, Ştefan Halmoş, Sorin Holban, Ştefan Iureş, Carol Isac, Roni Căciularu, Eugen Luca, Ancuţa Maican, Toma George Maiorescu, Marcel Marcian, Paul B. Marian, Ioan Massoff, Liana Maxy, Ion Mihăileanu, Emanoil Mihăilescu, Tania Lovinescu, Teşu Milcoveanu, Nicolae Minei, Vicu Mândra, Nicolae Moraru, Florin Mugur, Sandu Naumescu, Lionel Nițescu, Irina Opran, Iosif Petran, Cornel Răducanu, B. Râpeanu, Mihail Rinea, Radu Rupea, Sadi Rudeanu, A. Sandu, Vili Savin, Eugen Schileru, Mihai Stoian, V. Sebastian, Emil Ştefan, I. M. Ştefan, Igor Şerbu (I. Schechter), R. Ţilenschi, A. Velureanu-Gal, Lucian Raicu, Emil Soran, Erna Albu, Irinel Weigel, Gheorghe Iosub, Valentin Silvestru, F. Urseanu, Adrian Zahareanu, I. Voledi-Vardi, Horia Verzeanu, Sergiu Verona etc.** (să ne ierte cei ce - dintr-un simplu capriciu al pârdalnicei memorii şi nu din altă pricină - au fost omişi din această succintă enumerare). N-am putea încheia capitolul despre rolul evreilor în gazetăria anilor 1944-1989 fără a aminti pe talentaţii fotoreporteri evrei ai acestei perioade (**Aurel Bauch, I. Hananel, Eugen Iarovici, Heddy Löffler, M. Cioc, Clara Spitzer** etc.) sau despre valoroşii caricaturişti evrei (**Eugen Taru, Nell Cobar, Rick Auerbach, A. Poch, A. Darian, D. Doru, S. Sell, I. Godell** etc.). Dacă i-am pomeni şi pe numeroşii secretari tehnici ori de paginaţie evrei, enumerarea ar putea fi, neîndoielnic, continuată pe multe pagini.

Coordonator general şi autor: Dr. HARY KULLER (1a; 1b)
Colaboratori: L. SĂRĂŢEANU (1), EVA SZMUK (1c), VICTOR BÂRLĂDEANU (2)

https://biblioteca-digitala.ro

3. CONTRIBUŢII ÎN ALTE DOMENII CULTURALE

a. În popularizarea literaturii şi artelor

Evreii au jucat un rol deosebit în activitatea editorială, tipografică, de librărie şi anticariat. Printre primii anticari care au pus bazele comerciale ale desfacerii de cărţi vechi se numără **I. Cuperman,** fraţii **Pach, I. Pinath, B. Pohl, Samuel** şi **Elias Şaraga**, la Iaşi şi la Bucureşti. Librari, editori, anticari... îndeletniciri care nu reprezentau un simplu negoţ, ci o nobilă misiune. Astfel, **Haimann**, librarul-editor din Calea Victoriei, ţinea un cerc literar frecventat de M. Gaster, Al. Vlahuţă, Al. Macedonski.

Barbu Lăzăreanu şi A. Axelrad ne-au lăsat preţioase amintiri şi portrete despre: **Pinath**, autodidact, fanatic culegător de folclor (a murit în sărăcie); „admirabilul" **Benvenisti**, elogiat şi de Victor Eftimiu într-un foileton literar („multe şi frumoase cărţi a tipărit Benvenisti, zeci, sute, mii pe care le-a risipit pe toată întinderea pământului românesc... acest bun editor, îndrăgostit de carte, mai idealist decât mulţi scriitori"). Editura „Ancora" a lui Benvenisti a tipărit traducerea, din limba latină, a *Metafizicii* lui Dimitrie Cantemir, refuzată de toate celelalte edituri, inclusiv de „Casa Şcoalelor", care o comandase, pentru a nu-şi asuma riscuri comerciale.

Să amintim, de asemenea, de editorul **Windwar** („Doresc cărţii româneşti oameni ca Windwar, al cărui entuziasm vecinic tânăr, a cărui mişcătoare dragoste de cuvântul scris, a cărui pricepere inventivă l-au pus întotdeauna în fruntea iniţiativelor de pe urma cărora a folosit meseria librăricească" - scria profesorul Nae Ionescu); de un alt popularizator entuziast, ca **A. A. Luca** (pseudonim al poetului A. Axelrad, autor, între altele, al volumului de versuri *Lădiţa cu necazuri*, 1919). În broşuri ieftine, la îndemâna tuturor, A. A. Luca a editat, cu mari dificultăţi şi sacrificii, Bibliotecile (colecţiile): „Lumen", „Progresele ştiinţei", „Orizontul", „Revista ideilor", „Probleme şi idei".

I. Massoff a întocmit un ilustrativ arbore genealogic al familiei Şaraga*, pornind de la **Aizic Şaraga**, care ţinea o legătorie la Iaşi, la începutul secolului al XIX-lea, continuând cu fraţii **Şaraga**, librari şi editori, care au publicat „Colecţiunea Şaraga", ieftină şi de mare tiraj. Librăria şi anticariatul „Fraţii Şaraga", fondată în 1830, îşi va încheia activitatea după 102 ani, respectiv în 1932.

Un alt editor apreciat, **Leon Alcalay** (1847-1920), a început prin a vinde cărţi prin iarmaroace. În 1874, se stabileşte la Bucureşti şi pune bazele librăriei care-i poartă numele. A preluat de la Carol Müller „Biblioteca pentru toţi", punând-o pe temelii trainice şi reuşind să popularizeze, în cursul deceniilor, cele mai de seamă cărţi româneşti şi străine. În 1932, „Universala" Alcalay a fost preluată de **Iancu Şaraga** şi **S. Schwartz**, care au împiedicat dispariţia vechii întreprinderi. Neprecupeţind nici bani, nici muncă, cei doi asociaţi au achiziţionat întreg colţul Căii Victoriei cu Bulevardul Elisabeta, unde se aflau câteva prăvălii dărăpănate, edificând o librărie modernă, locul preferat de întâlnire al scriitorilor şi cărturarilor vremii. Librăria va purta numele „Alcalay" până în 1940, când va fi preluată de Romulus Cioflec, din Cluj.

Au existat însă şi editori evrei care şi-au consacrat activitatea exclusiv răspândirii iudaismului şi cărţii evreieşti. Să amintim aici de **Michel Aziel** (1822-1895), care a întemeiat, la 12 iunie 1875, săptămânalul, mai întâi, şi apoi bisăptămânalul „Hajoetz" şi care a pus bazele editurii cu acelaşi nume, unde vor apărea numeroase lucrări în idiş, ebraică şi română. M. Aziel a întemeiat şi „Biblioteca evreiască", pentru care a tradus nuvele şi romane.

Dintre editurile evreieşti, mai enumerăm: ***Adam***, ***Samitca*** (Craiova), unde A. S. Gold a publicat cele mai multe cărţi de rugăciuni şi manuale pentru învăţământul israelit, „Strisul evreiesc", „Slova", Editura Cercului „Libertatea", Editura Asociaţiei „Junimea evree", „Renaşterea noastră", „Bicurim", „Galil", „Hehaluţ", Editura Federaţiei Uniunilor de Comunităţi Evreieşti din România, Editura Comunităţii Israelite de rit

* I. Massoff, *Strădania a cinci generaţii. Monografia familiei Şaraga*. Contribuţii la istoria evreilor din România. „Biblioteca evreiască", Buc., 1941, 126 p.

https://biblioteca-digitala.ro

spaniol, Editura Organizației sioniste din România, Centrala Culturală.

Tot mai des apar însă, în periodice, reflecții atingând aceeași delicată și dureroasă problemă cu care se confruntau cei mai buni dintre intelectualii noștri - și anume „tragismul lipsei de continuitate în sfera spiritualității evreiești de la noi" (Idov Cohn): edituri și publicații silite să dispară sau să-și limiteze activitatea, inițiative pornite cu entuziasm și apoi abandonate, din lipsă de fonduri, de susținători, de voință și perseverență sau din cauza adversității vremurilor.

Să amintim totuși aici câteva evenimente editoriale. În condiții deja vitrege de editare, „ca cele hărăzite scrisului evreiesc în vremuri tulburi", dr. **Th. Loewenstein** și **Naum Kitzler** tipăresc la București o lucrare de sinteză, *Israel în lume*, tratând în succinte texte „Contribuția evreilor de pretutindeni și în toate domeniile de activitate" (Ed. „Scrisul evreiesc", 1939), un fel de bilanț sufletesc, „așa cum se cuvine la încheierea unei epoci", presimțind parcă crepusculul erei de emancipare.

Deși editorii consideră că disputa cu antisemitismul este întotdeauna o cheltuială inutilă de energie, ei țin totuși să reamintească contribuția evreilor la cultura, știința și civilizația lumii, sub forma unei colaborări colective, apelând la condeiele evreiești cele mai reprezentative. În afară de editori, mai semnează articole și studii: dr. I. Niemirower, L. B. Wechsler, Constantin Graur, dr. M. A. Halevy, S. Semilian, S. M. Littman, Ury Benador, F. Aderca, M. H. Maxy, I. Massoff, Solomon Lazăr, dr. S. Bainglass, Ghed B. Moise, dr. A. Șaim, dr. Justin Neuman, M. Rubin. Tangențial, cartea spicuiește și din contribuția evreilor români la tezaurul culturii și științei românești și universale. (Pentru această fațetă a subiectului era destinată o altă lucrare, proiect nerealizat din cauza evenimentelor). Volumul avea, în anexă, o listă a evreilor laureați ai Premiului Nobel - ...quod erat demonstrandum pentru infirmarea legendei antisemite despre așazisa lipsă de creativitate a spiritului evreiesc.

În aceeași perioadă, în Editura „Adam" apare, cu caracter de bilanț, *Almanahul Adam*, la împlinirea a zece ani de la apariția revistei (1929-1939).

Într-o sinteză dedicată evreilor care s-au remarcat în activitatea editorială, sunt înșiruite alfabetic edituri bucureștene fondate și conduse de personalități și instituții evreiești mult apreciate. Le amintim doar pe cele mai importante: „Adam", „Alcalay", „Ancora", „Bicurim", Brănișteanu, Ciornei, „Cultura poporului", „Galil", „Glob", „Hasefer", „Hajoetz", „Hehaluț", Editura Cercului „Libertatea", Editura ziarului „Egalitatea", Editura Asociației „Junimea evree", Editura Federației Uniunilor de Comunități Evreiești din România, „Despre"... (evreii iluștri), Editura Comunității Israelite de rit spaniol, „Renașterea noastră", „Scrisul evreiesc", Editura Uniunii Evreilor Pământeni, Societatea anonimă de editură „Mântuirea", Editura H. Steinberg, „Socec" (Schwartz-Șaraga), „Slova", „Tarbut", Editura Organizației sioniste din România, Centrala Culturală.

Colecții editoriale: „Biblioteca evreiască" - publicațiile Ordinului S.I.R. (Societatea israelito-română), „Biblioteca Zionului" - publicațiile Societății culturale „Șaron", „Hajeled", „Scriitorii evrei", Biblioteca „Menorah", „Junimea evree" ș.a.

Despre toți editorii și editurile evreiești, dar mai ales despre cele mai din trecut, publicistul A. Axelrad remarca pertinent:

„Într-o vreme când cel dintâi librar-tipograf român, C. A. Rosetti, constituia o rușine a familiei (datorită ocupației pe care și-o alesese), evreii au deschis dugheni cu cărți românești și volume franțuzești, asigurând astfel răspândirea culturii pentru tinerii români dornici de cultură; astfel au fost vechile librării din București, Iași și Craiova. Dar apare un român, antisemit, editorul Georgescu-Delafras, care găsește jignitor faptul că acești auxiliari comerciali ai culturii sunt evrei. El declară: «evreii mai păstrează încă întâietatea și în întreprinderile culturale; mândria mea de român nu se poate împăca cu această situație tristă, editorii ar trebui să fie numai români de sânge».

De această rușine nu s-au sinchisit însă oameni ca A. D. Xenopol, N. Iorga și alții, care au acceptat să fie editați de evrei. Savanți, profesori, ca: G. Țițeica, dr. C. Angelescu, dr. C. Daniel, dr. D. Gerota, G. Adamescu, Mihail Dragomirescu, Nae Ionescu ș.a., și-au exprimat în scris

https://biblioteca-digitala.ro

admiraţia şi recunoştinţa pentru librarii şi editorii evrei, ca, de exemplu, pentru Windwar şi fraţii Samitca (Craiova), fraţii Şaraga şi Cuperman (Iaşi), Haiman, Steinberg, Hertz, Alacalay, Pinath, Carol P. Segal, Ciornei şi alţii (Bucureşti), Filip Lazăr (Piteşti), M. Brochman (Huşi).

Din însemnările lui Barbu Lăzăreanu aflăm că Iosif Samitca, la Craiova, a fost convins să fondeze prima mare librărie românească din Oltenia, în urma îndemnului marelui logofăt Barbu Ştirbei (viitorul domnitor); acelaşi Samitca a fost încurajat apoi de Ion Marinescu şi Petrache Poenaru.

Cartea «ieftină» a fost creată la noi de fraţii Şaraga (colecţii de volume de 1 leu exemplarul din Xenopol, Eminescu, Caragiale, Vlahuţă, Carmen Sylva, Iorga etc.).

Prin această activitate, Elias Şaraga a pus pentru întâia oară la îndemâna cititorilor noştri cărţile autorilor români, pe care le-a răspândit atât în Vechiul Regat, cât şi în provinciile româneşti aflate sub stăpânire străină. «A fost un editor de curaj şi cu dragoste de ţară» (citatul e extras din Raportul Academiei Române, pe baza căruia Elias Şaraga a fost decorat).

Cuperman a editat celebra revistă «Contemporanul», redactată de Ion Nădejde şi V. G. Morţun.

Pinath a editat faimoasele cărţulii populare: *Alexandria*, *Visul Maicii Domnului*, *Micul Dor*, *Trepetnicul*, cu câte 5 parale exemplarul.

În prezent, «Biblioteca pentru toţi», creată de Carol Müller şi preluată de Leon Alcalay, Steinberg, Ciornei, Ocneanu, Montaureanu, Iliescu, continuă opera editorilor evrei. De asemenea, Benvenisti, căruia îi aduc elogii criticul Lovinescu şi Victor Eftimiu.

Când Windwar a împlinit 60 de ani, a primit felicitări de la Iorga, Ţiţeica, dr. C. Angelescu, C. Argetoianu, dr. C. Daniel, dr. D. Gerota, E. Adamescu, M. Dragomirescu".

George Potra, dedicând, în prestigioasa sa lucrare *Din Bucureştii de ieri* (Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, vol. I-II, Buc., 1990), un întreg capitol anticarilor, se opreşte, nu întâmplător, doar asupra evreilor ce profesau acest nobil şi intelectual comerţ. Căci anticarii vremurilor evocate erau în totalitatea lor evrei, iar acest gen de comerţ pe care-l profesau îi implica precum nici un altul în viaţa culturală şi de culturalizare a Capitalei ţării şi nu numai.

Evocările încep cu anticariatul acelui foarte bătrân Pohl, pe a cărui firmă scria „Casă de încredere, întemeiată în 1859", anul Unirii Principatelor. Se trece apoi la anticariatul de început, pus pe picioare de Leon Alcalay, în 1864, în chiar inima oraşului. În prăvălia lui, L. Alcalay, „pe lângă anticariat, a început să se ocupe şi cu editarea anumitor broşuri cuprinzând cântece şi producţiuni populare" (*op. cit.*, vol. II, p. 271). Cu timpul, s-au mai adăugat şi „o secţie de librărie cu cărţi româneşti şi străine, apoi papetărie şi editura de cărţi şcolare, juridice şi cu conţinut beletristic" (*id.*) Aici a continuat publicarea „Bibliotecii pentru toţi", cu un rol covârşitor în diseminarea largă, la un preţ ieftin, a scrierilor „autorilor clasici români" şi a nenumărate „traduceri din literatura universală" (*ibid.*).

„Cu timpul, Leon Alcalay ajunsese unul din cei mai mari librari ai Capitalei, iar pentru priceperea şi calităţile lui a fost ales şi vicepreşedinte al Asociaţiei librarilor din ţară" (*ibid.*, p. 271).

Constantin Bacalbaşa, reputat gazetar, care l-a cunoscut pe L. Alcalay prin anul 1871, a lăsat însemnări elogioase la adresa acestui pionier al anticariatului românesc.

Pinath şi H. Steinberg sunt „alţi doi negustori care se ocupă de comerţul cu cărţi vechi" (p. 272). Pe firma anticariatului celui dintâi scria: „Vechea anticuarie Pinath, casă proprie de încredere, fondată în 1878". Din prăvălia lui Pinath, după cum spune şi H. Stahl (vezi *Bucureştii ce se duc*, 1910, ed. I, ed. II, Buc., 1935, p. 156-158, *apud* p. 272), s-au răspândit în toate colţurile ţării broşurele care cuprindeau colecţii de cântece populare româneşti, şlagăre noi şi tot felul de poveşti haiduceşti şi istorisiri de crime celebre din acea vreme" (*apud* p. 272). Asemenea conţinuturi culturalizau masele pe formule de „mediatizare" tip finele de secol al XIX-lea.

De aceea şi proliferau, pe la sfârşitul veacului, „boxele anticarilor" pricepuţi deopotrivă în colportarea „cărţii de masă", ca şi a „cărţii rare",

https://biblioteca-digitala.ro

pentru eruditi şi colecţionari.

Memorialistul Constantin Kiriţescu (*O viaţă, o lume, o epocă*, Buc., 1979) îi evocă pe celebrii negutători de cărţi: „bătrânul Eskenazi, prieten şi furnizor al cărturarilor bucureşteni" (*apud* p. 275), anticarii Pohl, Weissmann, Polach, Weinberg şi, firesţe, dinastia Poch (tatăl şi apoi cei trei fii, Iuliu, Herman şi Mişu). Printre ei şi editorul Hecht, tatăl vestitului filolog de mai târziu I. Aurel Candrea (1872-1950).

Prin trecerea în noul secol, activitatea anticarilor evocaţi cu atâta căldură de memorialişti mai vechi este continuată în primele decenii ale veacului al XX-lea aproape exclusiv tot de evrei, dintre care G. Potra enumeră doar câţiva mai cunoscuţi de el nemijlocit. E vorba de Pohl, Vogel, M. Pollaco, Weissmann, Goldenberg, I. Poch, I. Eskenazi ş.a., a căror activitate este îndelung elogiată.

*

După ultimul război, în condiţiile cunoscute, s-au afirmat şi o serie de editori evrei, care s-au străduit pentru elaborarea profilului unor colecţii şi serii prestigioase, pentru apariţia unor cărţi de valoare în editurile de stat înfiinţate. Într-o enumerare departe de a fi completă, îi menţionăm, printre cei care au avut funcţii de conducere, pe: **Alexandru Graur Constantin Topciu, I. Maxim, Carol Neuman, Ben Marian, Alfred Reiner, Iosif Katz, Z. Ornea, Ilca Melinescu, Radu Sommer**. Dintre redactori, îi menţionăm pe: **Isac Gornstein** (Iţhak Goren), **Gavril Marcuson, Suzi Hirsch, Antoaneta Ralian, Roza Adler, Idel Segall, Dan Răducanu, Hulda Doru, Mircea Radian, Iacob Peker, Liviu Damian, Jean Grosu, Silvia Şişman, Horia Socianu, Hertha Spuhn, Carol Marcovici, Goldner, Ioan Comşa, Gheorghe Fischer, Alexandru Sever, Darie Constantin, Mimi Westfried, Olga Zaicik, Alexandru Singer, Iulia Giroveanu, Marcel Aderca, Sarina Marcovici, Roland Rapaport**.

b. În ştiinţa popularizată

Pe măsura sofisticării lor, artele, literele, filosofia, dar mai ales ştiinţele, în general cultura cărturărească, au ivit, odată cu democratizarea valorilor spiritului, o nouă preocupare în lume, culturalizarea prin popularizare, prin colportajul cultural extensiv. Religiile, culturile orale şi, într-o anumită măsură, chiar literele şi artele - exoterice prin definiţie - şi-au creat încă din start mijloacele lor de comunicare cu cei mulţi. Alta era, însă, situaţia formelor ezoterice ale culturii, a ştiinţelor şi apoi a ştiinţelor din ce în ce mai specializate, cu precădere!

De unde şi rolul social al popularizatorului, figură istorică apărută în plenitudinea atribuţiilor sale în epoca modernă. Intelectualul evreu s-a remarcat printr-o anume propensiune spre o astfel de îndeletnicire. Se zice că prototipul popularizatorului evreu poate fi considerat anticul Ezra, care a citit evreilor, în Babilon, Biblia, pentru ca nu numai cărturarii să se poată adăpa la acest izvor de cunoaştere, ci şi cei mulţi.

Făcând un salt peste mii de ani de istorie şi ajungând în epoca modernă - şi pe meleagurile româneşti -, trebuie să observăm că cei dintâi dintre popularizatorii cunoştinţelor ştiinţifice la noi au fost medicii, profesionişti consideraţi a fi depozitarii unor informaţii de specialitate utile oamenilor. Şi cum mulţi evrei au îmbrăţişat această profesiune, cu sentimentul unui real misionarism, nu puţini au devenit şi veritabili popularizatori.

Nu întâmplător, dr. C. I. Istrati a spus despre **Iuliu Barasch** că e „cel dintâi şi cel mai mare popularizator ştiinţific din România". Este vorba de acel dr. I. Barasch care, prin culegerea *Minunile Naturei* (5 volume), prin manualele didactice pe care le-a întocmit, dar mai ales prin revista „Isis sau Natura" (1856-1860), pe care o edita, a ostenit la difuzarea nu doar a cunoştinţelor medicale, ci a tuturor celor pozitive, fie ele naturale ori social-umane.

La oarecare distanţă în timp, dar şi ca valoare, o seamă de alţi medici evrei au continuat nobila acţiune a antemergătorului lor. Nu vom mai evoca aici nume, pomenite în pagini anterioare (v. cap. VI, VII). Îi reamintim aici doar pe un dr. **Ygrec (J. Glicsman)**, cunoscut pentru ale sale broşuri de popularizare şi pe dr. **Sigmund-Sigma**, editorul preţuitei reviste „Sănătatea".

A. Axelrad-Luca, literat apreciat în epocă - din care am şi citat mai înainte -, a făcut să apară

https://biblioteca-digitala.ro

o seamă de reviste de popularizare căutate şi gustate de cititori atât pentru fondul lor suculent, cât şi pentru forma atrăgătoare. Avem în vedere: „Progresele ştiinţei", „Orizontul", „Revista Ideilor", „Convorbiri ştiinţifice" (1904-1906) şi ultima, „Minunile Naturii" (1925). Reuneşte în volum cele mai bune din articolele de popularizare - traduse sau originale - publicate în revistele sale. Domeniile abordate sunt ştiinţele naturii, mai ales pe tematica „Din lumea vieţuitoarelor".

Dr. S. **Bainglass**, pedagog prin vocaţie, a fost printre cei dintâi care s-au pătruns de importanţa revoluţiei tehnico-ştiinţifice din secolul nostru, de rolul ei în condiţionarea civilizaţiei în general, a celei cotidiene, în special. De aceea, într-o seamă de lucrări - cu chiar aceste titluri - decriptează şi descrie o seamă de produse tehnice ale veacului: T.F.F. şi radiofonia, razele X, filmul sonor etc.

B. Vermont, astronom, face să apară, încă din 1877, revista „Globul", cu texte ce au încântat generaţii de elevi.

Rubrica „Efemerida astronomică", ţinută două decenii (1888-1907) de către B. Vermont în „Analele Institutului meteorologic al României", era redactată cu toată rigoarea ştiinţifică, forma de expunere făcând conţinutul ei larg accesibil.

L. Florin (Lazăr Fişler) a redactat mult timp revista „Ştiinţa" şi a colaborat la numeroase gazete cu articole de popularizare a ştiinţelor. În „Almanah astronomic", dat la iveală la începutul veacului, sintetizează o seamă de „noutăţi astronomice".

Recent dispărutul **L. M. Ştefan** deţine un loc important printre cei care în ultimele trei-patru decenii au împlinit cu sârguinţă sarcina de a face larg cunoscuţi oameni de ştiinţă din România, printre care şi o seamă de evrei mai puţin popularizaţi prin mass media. Din bogata activitate a acestui harnic popularizator am menţiona, mai cu seamă, lucrările de **ştiinţă, istoria ştiinţei, istorie socială, popularizarea ştiinţei** etc.: *Călătorie în Univers* (1953, reeditat, tradus în germană şi maghiară); *Pietre cereşti, planete mici şi aştri cu coadă* (1956); *Din tainele cerului*, popularizarea ştiinţei pentru copii; *Ştiinţa priveşte spre viitor*, volum de viitorologie (1960); *Vecina noastră, Luna* (1960, reeditată); *Semnele cereşti şi tâlmăcirea lor adevărată* (1958, 3 ediţii); *Adevărul despre năluciri* (1961); *Câte stele sunt pe cer* (1962); *La poarta marilor enigme*, eseu ştiinţific (1963); *Focul viu. File din istoria invenţiilor şi descoperirilor româneşti* (în colaborare cu Dinu Moroianu, 1963); *Familia Soarelui* (1965); *Din istoria tehnicii româneşti* (1968); *Pasiunea ştiinţei* (în colaborare cu Dinu Moroianu, 1968); *Momente şi figuri din istoria astronomiei româneşti* (în colaborare cu V. Ionescu-Vlăsceanu, 1968); *Viitorul Terrei, mit şi prognoză* (1970); *Scientica sau ştiinţa despre ştiinţă* (în colaborare cu O. Bădina, O. Neamţu ş.a., 1970); *Prietenul stelelor, Constantin Căpităneanu* (1970); *Copilăria şi tinereţea unor savanţi şi inventatori români* (1970); *Un vis împlinit. Aviatorul Gheorghe Stâlpeanu*, evocare (în colaborare cu Gh. Ivan, 1973); *Ana Ipătescu*, evocare documentară (1975); *Sub semnul Minervei. Femei de seamă din trecutul românesc* (în colaborare cu V. Firoiu, 1975); *Maeştrii ingeniozităţii româneşti* (în colaborare cu Dinu Moroianu, 1976); *De la Podul Mogoşoaiei la Calea Victoriei* (Din cronica anilor 1877-1878) (1977); *Ceasuri de răscruce* (1980); *Ghidul Cosmosului* (în colaborare cu I. C. Sângeorzan, 1980); *Scurtă istorie a creaţiei ştiinţifice şi tehnice româneşti* (în colaborare cu Edmond Nicolau, 1981); *Din tradiţia ştiinţifică şi tehnică românească. Oameni şi fapte de neuitat* (1985); *100 de oameni de ştiinţă şi inventatori români* (în colaborare cu Edmond Nicolau, 1987); *Eminescu şi universul ştiinţei* (cu o prefaţă de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, 1989); *Alexandru Ciurcu - inventatorul, ziaristul, omul* (1989); *Regele Ţării de Foc* (1993); **studii diferite de istorie şi istoria ştiinţei**, publicate în „Revista de istorie", NOESIS, „Romanian Review", „Contemporanul", „România literară", comunicând fapte noi descoperite, sau **sinteze pe diferite teme** (*Şcolile ştiinţifice româneşti*); comunicări la sesiuni academice şi în străinătate.

Autori:

paragraful 1: Ţ. GOLDSTEIN, H. KULLER
paragraful 2: B. LEIBOVICI, H. KULLER

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a VII-a

ÎNVĂȚĂMÂNT

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. INSTRUCŢIUNEA LA EVREII DIN ROMÂNIA

Învăţământul modern la evreii din România are o istorie de mai bine de un secol şi jumătate: începe cu şirul unor şcoli particulare sau cu educaţia dată „în familie" de institutori angajaţi special, se continuă cu trimiterea la studii în străinătate (cazul celor mai înstăriţi, ce-şi trimiteau copiii la studii elementare şi gimnaziale) şi culminează cu apariţia şcolilor israelito-române, comunitare, sau/şi cu frecventarea şcolilor de stat româneşti - elementare, gimnaziale şi chiar superioare. A reface traiectul „în timp" al tuturor acestora presupune o monografie *ad-hoc* care, din păcate, până acum, deşi încercată în mai multe rânduri, n-a fost încă publicată. Au apărut doar articole de gazetă şi studii, acoperind însă numai anumite secţiuni temporale din această evoluţie: este şi raţiunea pentru care vom recurge la unele dintre ele pentru interesul strict documentar ce-l prezintă.

Wilhelm Schwarzfeld întocmeşte, la finele secolului trecut, un studiu intitulat *Instrucţia la evreii din Iaşi* (publicat în „Anuarul pentru israeliţi", anul X), iar Elias Schwarzfeld susţine un serial intitulat „Şcolile publice israelite - studiu istoric", publicat în cca 15 numere din prestigioasa gazetă evreiască „Egalitatea" (anii 1911-1912). Răzleţ, au mai apărut studii şi articole în alte publicaţii evreieşti din deceniile prime ale secolului al XX-lea sau, mai recent, în „Revista Cultului Mozaic", actualmente „Realitatea Evreiască".

Textul capitolului de faţă reprezintă un amplu recurs la izvoarele mai vechi, amintite cu credinţa că, până la publicarea unor monografii cuprinzătoare în materie, acestea sunt utilizabile nu doar „în lipsă de altceva", ci pentru reala lor valoare documentară şi „autenticitate" în exprimare. Am realizat, aşadar, un „colaj", xeroxând direct din presa vremii („Egalitatea") fragmentele cele mai semnificative şi pline de culoare, referitoare la înfiinţarea de şcoli israelito-române ş.a. şi în care este prezentată situaţia instrucţiei la evreii din Bucureşti şi din Iaşi, dar şi dintr-o seamă de alte oraşe ale ţării, pe întreg parcursul celei de-a doua jumătăţi a secolului trecut.

Secolul al XX-lea marchează o schimbare radicală în orientarea populaţiei şcolare evreieşti spre învăţământul de stat (şi iminenta involuţie a învăţământului comunitar etc.), orientare ce culminează în deceniul al patrulea; pentru această etapă, am recurs doar la o suită de tabele statistice pregnante şi decisive cuprinse în lucrarea lui M. Hâciu*, nemaiintrând în detaliile învăţământului comunitar din epocă.

Pentru anii '40-'44, când, potrivit unor legi rasiale atunci în vigoare, au fost excluşi din şcolile de stat atât cadrele didactice, cât şi şcolarii de toate gradele şi când, ca o consecinţă, au fost reînfiinţate o seamă de şcoli comunitare în marile oraşe ale ţării - atât şcoli elementare, cât şi gimnaziale, liceale, colegii etc, -, am optat nu pentru o descriere (statistică sau empirică) a tuturor acestora, ci pentru inserarea a trei micromonografii originale, prima, referitoare la Şcoala de „pregătire tehnică" (M. Bercovici), secunda, despre Colegiul pentru evrei, a treia, despre Liceul „Cultura", toate din Bucureşti.

Considerăm că parcurgerea acestor texte despre învăţământul evreiesc în anii de prigoană oferă o imagine relevantă pentru străduinţele etniei evreieşti de a nu renunţa la luminile învăţăturii nici chiar în momentele de cea mai grea cumpănă.

La perioada de după septembrie 1944, când evreii au căpătat din nou acces liber la toate formele şi gradele de învăţământ, capitolul de faţă nu se mai referă, lăsând acest demers în sarcina unor investigatori şi a unor investigaţii ulterioare.

a. Cele dintâi şcoli comunitare „moderne"

„Cea dintâi şcoală publică israelită modernă fu deschisă, în 1850, în Bucureşti, de comunitatea evreilor sudiţi austrieci şi prusieni, constituită la finele anului 1849 sau începutul lui 1850. Sfezile neîncetate, ce se perpetuau în comunitatea bucureşteană, între pământeni şi sudiţi, îi împinseră, la 1849, pe aceşti din urmă, la o ruptură definitivă. Guvernul muntean se împotrivi la început să o consacre, dar fu silit să cedeze, mai ales în urma presiunii exercitate de consulul general al Austriei, care-şi luase de curând postul în primire şi care îşi asigură şi concursul consulului general al Prusiei. Nu se poate tăgădui că pentru partea cea mai mare a sudiţilor dezlipirea de comunitatea-mamă era mai ales satisfacerea proastă a unor uri şi discordii personale; pentru o

* Vezi: *Evreii în Ţările Româneşti*, Bucureşti, 1943.

https://biblioteca-digitala.ro

bună parte însă, pentru sudiții luminați și distinși, dezlipirea avu un alt înțeles: ei văzură în ea un mijloc apropiat de a ajunge la ținta luminării tinerei generații...".

„Școala evreilor pământeni din București avu și ea să lupte contra partidei ortodoxe și retrograde, dar, pusă fiind sub tutela eforiei școalelor, opoziția nu-i putu face rău. Evenimentele politice ce se petrecură în Principate în anii '50 aduseră și ele mare folos școalelor. Comunitățile, separate câtăva vreme, se întrelocară din nou la finele anului 1856, și cele două școli, ale evreilor pământeni și sudiți, austrieci și prusiani, se contopiră într-o singură școală. Numărul elevilor mergea crescând. Examenele se făceau, de regulă, în fața unei comisiuni numite de eforia școalelor, în care se delega de obicei dr. Iuliu Barasch, mai ales în vederea limbii ebraice. La examenul de la 24 iunie 1858, președintele eforiei, aga Petre Poenaru, asistă în persoană și-și exprimă satisfacția pentru progresele cele mari realizate de elevi, care par a fi fost în același an 300 la număr. Multe se datorau și corpului didactic, care suporta de multe ori mizerii prin faptul că epitropia comunității tărăgăna foarte des cu vărsarea sumelor ce era obligată a da Eforiei pentru întreținerea școalei...

Odată cu începerea anului 1858, școala intră, în adevăr, într-o perioadă critică...".

„De la școlile particulare nu era decât un pas pentru școlile comunitare. Dorința de a înființa atare școli se manifestă între evreii din Iași cu mult înainte; dar nu se putu realiza decât târziu, în urma unor serioase stăruințe.

Deja, la 1837, evreii, în urma cererii lor, obținură un hrisov de la Vodă Mihai Sturza, prin care acesta le încuviința stabilirea unei taxe asupra tuturor mărfurilor de speculație, votate de însăși Comunitatea israelită și confirmată prin iscăliturile tuturor fruntașilor și întărit de către toate consultanțele străine, precum și de Ministerul din Lăuntru. Prin acest proiect se rostuiește ca două părți din venituri să se deie la cutia spitalului; iar o parte să se întrebuințeze pentru miluirea și instruirea celor săraci".

Așadar, și la Iași „...cultura făcuse aci progrese vădite de la 1830 încoace. Acei ce reclamară în 1831 admiterea copiilor evrei în școlile publice ale statului nu putură, firește, sta în loc. Cei înstăriți hotărâră a da copiilor o instrucție modernă pe propria lor socoteală. Unii îi trimiteau în școlile din străinătate, iar alții, care nu țineau să se despartă de odraslele lor, îi încredințară unor dascăli particulari aduși din străinătate, în special din Austria. Nu posedăm amănunte asupra acestor puncte atât de interesante pentru istoria culturii israelite, dar faptele ne sunt afirmate nu numai de tradiție, ci încă prin câteva documente sărăcăcioase din acea epocă. Astfel, în Ofisul Domnesc din 15 noiembrie 1847, privitor la portul tineretului evreiesc, Vodă ne spune că «Noi cu mulțumire am văzut că și în neamul evreiesc urmând unii propășirile obștești, se sârguiesc a se cultiva prin câștigarea învățăturilor folositoare și adoptarea formelor țintitoare a întemeia moralul și a îndemâna relațiile soțiale, totodată având în vedere că mai mulți tineri din acest neam, care au dobândit o bună creștere în țările străine... [hotărăște] ca tinerimea evreiască să fie și aici cu îmbrăcămintea europeană». În 1848, Gheorghe Asachi, vorbind de aceeași tinerime, afirmă: «de aceea, cu bucurie trebuie să urăm și la noi manifestația unora din evrei, care, în interesul neamului și în al lor particular, se îndeletnicesc cu învățături europene și cu deprinderea soțială, care nu îi vor lăsa cei de pe urmă în epoca propășirii generale a gintei omenești...".

„Pe la finele anului 1857, evreii cerură reînnoirea hrisovului dat de Mihai Sturza la 1837 în favoarea Ospitalului israelit și «ca învățătura copiilor săraci să se reguleze cât mai în grabă și să se statornicească cuvenitele școli, tot sub direcția Epitropiei actuale a Ospitalului, înjghebată de dlor Neuschotz, Aron, Wechsler, M. Posner, Leon Daniel, David Lotringer și Pinhas Leibel, care, nefiind supusă deselor schimbări, poate cu vremea organiza cel mai nimerit plan și folositor învățăturii publice - și de la care zelul și sentimentul filantropic, iscăliții nădăjduiesc cel mai bun rezultat».

Din nefericire, aceste școli nu se realizară nici sub direcția acestei Epitropii, ci fu necesitate de o nouă ordonanță, la 1858, pentru înființarea acestor școli. Ministrul Cantacuzin dete dar o circulară în acest scop.

Guvernul Căimăcăniei, care purta pe atunce un viu interes pentru propășirea israeliților din Moldova, văzând că circulara rămase fără efect, hotărî la 1859 o măsură extremă, aceea a închiderii *chedarimilor*, sub cuvânt că nu sunt școli autorizate de guvern. Cum am indicat deja, această măsură se aplică cu o străşnicie ce trecu limitele instrucțiilor date, în scop de a zori deschiderea acelor școli; dar nici de astă dată școalele comunitare nu se deschiseră, se vede din nepăsarea fruntașilor și opunerea poporației bigote; însă evreii progresiști nu se descurajară, ci stăruiră încontinuu la înființarea lor. În fine, când, la 1860, ministrul M.

https://biblioteca-digitala.ro

Kogălniceanu dete o circulară prin care ordona ca evreii să-şi schimbe portul lor şi să frecventeze şcolile publice române, spre a evita acestea, se lucră cu mai multă energie şi se ajunse la un rezultat.

În acelaşi an chiar, se deschiseră două şcoli israelito-române publice, sub obedienţa Ministerului de Culte şi Instrucţiune Publică şi sub conducerea directă a unui comitet şcolar, compus, la început, din dnii *Ionas Byk, Moses Waldberg, M. S. Goldbaum* şi *dr. Fraenkel*".

„La 10 august 1860 st.n., corespondentul ieşean al ziarului *Allgemeine Zeitung des Judentums* putu scoate următorul strigăt de triumf, care caracterizează îndrumarea definitivă a evreilor români spre civilizaţia modernă: «În fine, după ani îndelungaţi de luptă cu ortodocşii, d. M. Kogălniceanu, actualul ministru al instrucţiei publice, a putut izbuti, graţie energiei sale, de a determina comunitatea israelită de aci să înfiinţeze o şcoală primară, şi ieri a avut loc deschiderea acestei şcoli spre bucuria tuturor celor bine intenţionaţi».

Ceremonia inaugurării fusese fixată la 12 oare, când, conform făgăduinţei date, apăru Mihai Kogălniceanu, ministru preşedinte, ministru de interne şi al instrucţiei publice, primit de comitetul şcolar şi de corpul didactic, faţă cu sute de invitaţi, după care directorul onorific al şcoalei, dr. Landesberg, citi un discurs în care mulţumi mai ales ministrului pentru interesul cel viu ce-l poartă evreilor.

Kogălniceanu mulţumi comunităţii în numele Domnitorului şi al său propriu, pentru că făcuse cele necesare spre a îndeplini dorinţele rostite de guvern. El invită adunarea, în câteva rânduri, ca să meargă mână în mână cu spiritul timpului, să îngrijească de educaţia copiilor pentru binele lor şi al statului. Ca şi în circulara sa din 12 mai, sfătui pe evrei să contribuiască la înfrăţirea tinerimii israelite cu cea creştină pe băncile şcoalelor şi în rândurile armatei şi ceru adunării să îndemne populaţia la lepădarea portului polonez".

„În fine, invită comunităţile să-şi angajeze rabini moderni şi citi la urma urmei o adresă pe care Vodă Cuza o trimise comisiei centrale din Focşani, în care îi ceru să elaboreze un proiect prin care să se îndrumeze emanciparea evreilor.

Sutele de persoane şi cei 400 de elevi prezenţi izbucniră în urale, strigând: trăiască Alexandru Ioan I, trăiască Kogălniceanu.

Ceremonia se făcuse în şcoala aşezată în Târgul Cucului, dar mai era încă a doua şcoală în Strada Mare. Vreo 900 de copii se prezentară în momentul înscrierilor, dar nu se primiră decât vreo 400. Copiii erau în mare parte săraci, mulţi chiar orfani, şi majoritatea cea mare trăia în adâncă mizerie. Învăţământul era gratuit. Numai câţiva elevi cu stare plăteau o taxă şcolară mai mult sau mai puţin importantă, după starea părinţilor. Dar aceste taxe fură întrebuinţate pentru a procura îmbrăcăminte şi cărţi celor săraci. De altfel, pe lângă aceste sume epitropia mai adaugă 7 400 lei vechi, pentru ca numărul beneficianţilor să fie mai mare.

Şcolile aveau la început numai câte două clase primare, având fiecare câte doi institutori creştini, doi evrei, un institutor de germană şi unul de religie.

Nu ştim pentru care motiv nu se deschiseră decât numai două şcoli în locul celor trei proiectate şi aprobate de guvern. Sigur însă e că cele două şcoli nu erau îndestulătoare şi nu puteau da ospitalitate tuturor copiilor ce doreau să se instruiască. Evreii din Păcurari - pentru care se prevăzuse, de altfel, o şcoală - adresară, în 1861, o cerere comitetului şcolar ca să se înfiinţeze a treia şcoală în mahalaua lor, declarând că şcolile existente sunt prea departe şi copiii lor rămân pe drumuri fără învăţătură, deşi plătesc şi ei tacsie. Această cerere fu, desigur, cel mai frumos succes obţinut de progresişti şi dovedea sentimentele masei ieşene pentru cultura modernă. Mahalagiii din Păcurari îşi văzură dorinţa realizată, cererea le fu satisfăcută şi puţin apoi se deschise a treia şcoală. Cele trei şcoli numărară, în 1862, 500 elevi, din care 160 primeau cărţi şi îmbrăcăminte, şi aveau deja câte trei clase. Ceva mai târziu, se deschise şi clasa a patra, ceea ce ridică şi numărul elevilor".

„Alăturea cu cele două şcoli din Iaşi, se întemeie, în 1860, o şcoală de băieţi şi în Galaţi. Ea fu instalată, de asemenea, într-o casă particulară, situată în strada Mavromol. Directorul şcoalei fu un anume Piorcowski, dar pare că nu ştia să-şi atragă simpatiile părinţilor.

Căderea ministerului Kogălniceanu, în 1861, făcu ca comunitatea din Botoşani să nu-şi mai deschidă şcoala ce o proiectase. Acelaşi caz se va fi produs şi pentru alte comunităţi.

În curând însă şi şcolile din Iaşi şi Galaţi fură lovite în existenţa lor".

„Chiar şi la Bucureşti, şcoala publică a comunităţii nu fu redeschisă decât pe la finele lui 1864, în urma îndemnului venit de la guvern. În adevăr, după multe frământări, acesta confirmă, prin iulie, un comitet însărcinat cu administrarea provizorie a comunităţii, atrăgându-i totodată atenţia asupra necesităţii de a

https://biblioteca-digitala.ro

redeschide imediat școala și spitalul. Fostul director al școalei, N. C. Popper, care deschisese, în interval, o școală privată împreună cu cunoscutul orientalist Josef Halevi, fu reinstalat în postul său și el readuse școalei contingentul de copii din propriul său pensionat. Examenele se țineau la 12/24 septembrie 1865; mulți foști potrivnici ai școalei asistară la ele. Școala publică fu, de astă dată, definitiv întemeiată, mai ales grație energicului președinte al comitetului școlar, Josef Deutsch. În 1867, postul de director al școalei fu încredințat lui Moritz Schwartz, din Bekas Czaba, pe cât pare, un pedagog de valoare.

Pe când evreii *aşchenazim* din București se luptau astfel pentru introducerea culturii moderne, evreii *sefardim* menținură pe ai lor în ignoranța trecutului. Cei bogați și conducătorii comunității, convinși de binefacerile progresului, făceau, ce e drept, mari cheltuieli spre a da o bună educație copiilor lor, pe care îi trimiteau în institutele private evreiești și creștine; dar nici indivizii, nici comunitatea nu făcură jertfe spre a îndruma și pe cei mai puțin înstăriți pe cale propășirii. Cu toate acestea, alegerea epitropilor spanioli, făcută în 1862, era favorabilă progresiștilor, noii aleși își propuseră numirea unui rabin modern și deschiderea unei școli moderne. Și evreii spanioli aveau un soi de școală publică, dar, în afară de câteva ceasuri de limba română, nu se preda decât ebraica... Numai în unica clasă superioară se mai predau limbi străine și materiile școalei reale, dar ea nu număra, în 1863, decât *doi* elevi. Și această stare se menținu multă vreme.

Alături cu Bucureștii, singura comunitate din Muntenia care simți nevoia unei școli moderne fu comunitatea zisă leahă din Craiova. Ea chemă ca director al școalei pe Emanuel Gross, din Praga. Această comunitate era prea puțin numeroasă spre a putea întreține o școală fără ajutorul gabelei, și astfel deschiderea, în 1865, a unei școli moderne în Craiova stă numai ca mărturie a spiritului progresist de care erau însuflețiți evreii lehi din acest oraș. Școala nu se menținu multă vreme; oborârea gabelei, în 1866, îi va fi dat și ei lovitura de grație. Afirmarea unora că dânsa n-ar fi încetat niciodată nu se potrivește. Spre a-și câștiga hrana, Em. Gross fu silit să deschidă un pensionat pe seama sa proprie...".

„...Am pomenit mai sus că comunitatea din Botoșani era să deschidă o școală modernă, în 1860, în același timp ca cea din Iași, dar că, Kogălniceanu căzând din minister, proiectul conceput nu mai fu realizat. Comunitatea din Botoșani era pe atunci a doua în rang în Moldova, și cea mai importantă după aceea a Iașului. Geograficeşte mai apropiată de Galiția, era supusă oarecum influenței religioase a comunităților din această țară și cuprindea cu atât mai puține elemente de propășire, cu cât mulți din cei băștinași, inteligenți și culți, se risipiră și se așezară în Iași și în alte comunități din sudul Moldovei. Ortodocșii erau prea numeroși. Școala avea să se deschidă mai mult sub o presiune venită de afară, care aduse sprijinul său elementului progresist. Acesta își dete seamă că nu poate rămâne înapoi, și când conducerea comunității încăpu în mâinile sale, stimulat de unul din conducătorii săi, Hirsch Sommer, hotărî clădirea unui local, în care școala fu insatalată și deschisă pe la sfârșitul anului 1866. Conducerea ei fu încredințată unui ebraist savant, de mare merit, Hillel Kahane; ea număra îndată 240 elevi și numărul lor spori la 328, la începutul semestrului al doilea.

În același an... fură înființate școlile de băieți din Bacău, Fălticeni, Focșani și Roman... Cea din Fălticeni fu pusă sub direcția lui M. S. Rabener, cunoscut ebraist, dar el nu putu dezarma pe cei fanatici din comunitate și școala fu închisă la finele lui 1868 sau începutul lui 1869, când Rabener plecă să se stabilească în Iași. Cea din Roman, spre a-și deschide porțile, fu obiectul multor jertfe și lupte anevoioase din partea oamenilor de progres. Partidul propășirii fiind ales în epitropie, cumpără un imobil, unde izbuti să instaleze școala și să-i asigure existența, grație concursului binevoitor al prefectului și al primarului de pe vreme. Ea fu pusă sub direcția lui Alfred Revici, care-și dobândi unele merite. Și totuși școala fu închisă doi ani mai târziu. Aceeași soartă o avură și școlile din Bacău și Focșani, de la care n-avem alte știri mai amănunțite. Se știe că, în urma jurnalului Consiliului de Miniștri din 1866, care se poate considera cântul de vecinică pomenire a comunităților organizate, toate comunitățile duceau o viață foarte precară, expuse la capriciile soartei, în prada sfezilor, care distrugeau gabela, de pe urma căreia se întreținea și școlile. În anii 1867 și 1868 goanele contra evreilor se întețiră și ele și luară un caracter ascuțit, încurajând pe deasupra și discordiile intestine. Gabela fu pretutindeni distrusă și odată cu ea și școlile comunităților.

Numai școala din Botoșani rămase în picioare; dar își plăti foarte scump acest trai. După ce fusese la început organizată, în întregul ei, pe temeiul unui program modern și făcuse, după spusele unui corespondent, care-i exalta foarte misia ei, progrese frumoase și mult promițătoare pentru viitor, fu silită să stea la tocmeală cu «acei părinți pioși, care se codeau de a-și trimite copiii într-o școală în care obiectele nu erau predate după

https://biblioteca-digitala.ro

vechiul tipic, cu intonări nazale»".

„...Cu toate acestea, secția modernă, școala propriu-zisă, număra vreo 225 copii și deschise, în 1875, clasa a patra, constituind adevăratul focar al progresului pentru comunitate, care va fi produs roade și mai bune, dacă progresiștii n-ar fi acceptat rușinoasa tranzacție, lăsând cel mult pe ortodocși să-și deschidă o Talmud-Tora a lor, cu subvenția comunității. Tranzacția, care avu cel mult drept rezultat de a pune o mumie medievală sub scutul progresului și a o ridica în ochii norodului, nu fu nici acum norocoasă și nu dădu roadele așteptate. Comunitatea fu zdruncinată și dărâmată în 1880; iar școala definitiv închisă la 15 noiembrie al aceluiași an. Și ea rămase bine închisă timp de opt ani de zile, fără ca progresiștii să-și dea cuvenita sârguință spre a o pune din nou în picioare. Vechile hedarim reînfloriră însă. În anul școlar 1888-1889, primarul Botoșanilor ne afirmă că erau în număr de 32, cu un contingent școlar, de bună seamă exagerat, de 2 000 copii, începând cu vârsta de 3 și 4 ani.

Școala nu fu redeschisă decât la 25 septembrie 1888, mulțumită Alianței Israelite Universale, care, în urma unei intervenții prietenești, îi făgădui concursul, care o puse la adăpostul fluctuațiilor din trecut, și ea fu pusă de astă dată sub conducerea unui Comitet neatârnat de comunitate. Setea pentru instrucția modernă se manifestă îndată după vestirea deschiderii sale. Se înscriseră 406 elevi, repartizați în o clasă elementară și trei clase primare; cea de-a patra nu fu deschisă, deoarece se prezentară prea puțini elevi. Școala fu pusă din nou sub direcția lui Hillel Kahane, secondat de 5 institutori de limba română, între care directorul unei școli primare publice pentru clasa a III-a, 5 institutori de ebraică, unul de nemțească și unul de caligrafie. Programa stabili, între altele, traducerea Bibliei în limba română. Această traducere, care căzuse greu, la început elevilor din clasa întâi și a doua, «a întâmpinat greutăți și de către unii părinți, care se arătară cam nemulțumiți de această măsură. Că aceștia au fost atâțați de belferii noștri se înțelege de la sine. Cu toate acestea, sunt deja 279 elevi, care învață Biblia cu traducerea română și se găsesc chiar acuma mulți bărbați cărora le place mult această reformă». Ea avu apoi un succes deplin, după examenele de finele anului, ținute în zilele de 18-26 iunie 1889, când și adversarii se raliară la ea.

Distribuirea premiilor se făcu în ziua de 29 iunie, în prezența prefectului de județ și a unui public numeros.

Școala își avu de acum existența asigurată și și-o întări cu desăvârșire în urma legii Învățământului de la 1893...".

„La Bacău școala fu redeschisă, prin septembrie 1873, în urma inițiativei luată de loja Sion din localitate, care fu ea însăși inaugurată în luna iulie. Susținută de comunitate, școala număra 250 de elevi... Școala nu se menținu decât până la sfârșitul anului 1879, când fu închisă din nou".

„În *Bârlad*, școala fu deschisă pentru întâia oară, prin stăruința lojei, în octombrie 1873. Ea număra 90 de elevi, împărțiți în trei clase. În 1874-75, școala avea 4 clase, cu 128 elevi. Susținută la început de comunitate, ea căzu, în 1875, exclusiv în sarcina lojei Sion; dar, aceasta neavând destule puteri spre a o întreține, școala fu închisă în 1876 și rămase bine închisă timp de 7 ani de zile.

Comunitatea fiind din nou organizată, în 1882, pe o perioadă de 3 ani, stăruințele membrilor lojei Sion aduseră cu sine reînființarea școalei, care fu redeschisă, în septembrie al aceluiași an, sub direcția ebraistului I. Ch. Korn. Ea număra 250 elevi împărțiți în 3 clase primare și una elementară. Bugetul ei fu fixat la 12 000 lei pe an. Comitetul mai deschise un curs de seară de două ore, frecventat de 11 elevi ce țineau a fi pregătiți pentru studii teologice. Școala pare a fi fost închisă în 1885".

„Prin septembrie al anului 1865, în urma inițiativei luate de Aizic Steinhardt, un luptător statornic pentru binele obștesc, se înființase în *Brăila* un heder pentru a iniția copiii săraci în învățătura limbii ebraice. Puțin după aceea, hederul trecu sub ocrotirea obștii și conducerea lui fu încredințată unui comitet de 6 persoane, care-l îndrumară mai apoi spre o școală modernă, tocmind un institutor de limbă română pentru cei cincizeci de copii ce o frecventară pe acea vreme. Reforma nu fu pe placul populației, Comitetul avu de luptat cu prejudecățile masei, așa că instituția fu închisă la 1873, odată cu desființarea gabelei.

Deschizându-se în oraș o lojă a Sionului, la 30 septembrie 1873, dânsa hotărî de sârg înființarea unei școli, care și fu deschisă în mai 1874, într-un local puțin potrivit pentru scopul la care era destinat. Școala avea 3 clase primare și una elementară, cu un total de 80 de copii. Pentru limba română, comitetul școlar adoptă programul școlilor publice. Învățământul limbii ebraice fu încredințat savantului ebraist N. Fränkel, chemat anume la acest post... Instalată pe la finele anului într-un local mai încăpător, școala număra, în 1875, 125 elevi și era

https://biblioteca-digitala.ro

în progres statornic, graţie lojei, care strângea printre membrii ei fonduri îndestulătoare pentru a ei susţinere.

În august 1879, comitetul şcolar voind să cumpere un teren spre a clădi un local propriu, tribunalul refuză legalizarea şi transcrierea actului de cumpărătură. Jurisprudenţa schimbându-se mai târziu, fraţii Schwarzmann dobândiră, la începutul anului 1881, terenul necesar pentru şcoală şi clădiră un local pe spesele lor. Noul local fu inaugurat la 11 aprilie 1882. De atunci, şcoala a funcţionat mereu cu un număr crescând de elevi, care sporea în aceeaşi măsură în care sporea şi populaţia evreiască a oraşului. La 1890, şcoala număra 270 elevi".

„Şcoala din *Bucureşti*, întreruptă un moment în funcţionarea ei, fu redeschisă de epitropie în iunie 1871. [...] Iacob Loebel" a asigurat „şi o parte din fondurile necesare pentru clădirea unui local mai convenabil. Piatra fundamentală a construcţiei fu pusă la 20 mai 1873 şi ea fu terminată şi inaugurată în octombrie al aceluiaşi an. Şcoala, care luă numele de Iacob şi Carolina Loebel, fu pusă sub direcţia unui pedagog, dr. Leimdörfer, şi număra 900 elevi împărţiţi în 6 clase cu subdiviziile lor.

Dezbinările din sânul comunităţii şi distrugerea gabelei traseră după sine închiderea şcoalei, în 1875... Faţă cu această stare, care periclita bunul renume al evreilor din capitala ţării, lojile Sionului, pe atunci în floare, îşi puseră ca ţel şi ca punct de onoare de a reda şcoalei vechiul ei prestigiu şi a asigura elevilor o instrucţie solidă. Şcoala fu redeschisă la 11 aprilie 1876 - graţie contribuţiilor voluntare adunate prin stăruinţele lojelor - cu 6 clase şi 350 elevi. Direcţia fu încredinţată dr. M. Beck, care fu ajutat în misia sa de 8 institutori. Şcoala s-a menţinut în mersul ei ascendent decenii de-a rândul.

Tot în anii '70, se reorganiză şi şcoala de băieţi a evreilor spanioli. Hotărârea de a o transforma în şcoală modernă fu luată încă în 1868, dar pare a fi fost amânată până în momentul strămutării sale într-un local propriu... cumpărat în 1871 mulţumită sacrificiilor făcute de câţiva membri din comunitate...".

„...Deşi comunitate mică, cu un număr restrâns de suflete, *Buzăul* deschise, la 6 mai 1875, o şcoală frecventată de 60 de elevi. Iniţiativa fu luată de loja Sionului de curând înfiinţată, care luă asupră-şi întreaga cheltuială până la finele anului, când era să se arendeze gabela pe 1 ianuarie 1876. Loja se mai însărcină cu cheltuiala necesară pentru îmbrăcămintea copiilor săraci. Ea fu, de altfel, ajutată în întreprinderea ei de toate lojele Sionului din ţară. În urma intrigilor provocate, gabela fu desfiinţată puţin apoi, situaţia şcoalei devenise precară, nefiind bani pentru plata institutorilor. Membrii lojei se arătară în această împrejurare mai presus de orice laudă. Ei dădură şcoalei fondul strâns pentru ajutorarea membrilor bolnavi şi aranjară o subscripţie printre ei. În fine, loja intră în negocieri cu partea adversă şi, după multă trudă, ajunse la o înţelegere. Spre a regula o datorie de 2 692 lei, doi membri ai lojei: M. D. Eskenasy şi preşedintele ei, M. Feinmann, împrumutară comunitatea cu câte 400 lei fără dobândă şi fără soroc. Exemplul fu contagios, 3 epitropi nesionişti împrumutară şi ei câte 400 lei; iar restul de 692 lei, preşedintele lojei, Feinmann, îi dărui şcoalei, în afară de 300 lei dăruiţi la întemeierea ei.

Şcoala din Buzău avu şi ea suişuri şi pogorâşuri. În 1878, gabela fu iar distrusă şi loja fu iarăşi silită a o lua pe seama sa. Reînfiinţarea gabelei o puse din nou sub scutul comunităţii. În 1882, dânsa număra 150 elevi şi avea un buget de 7 000 lei, fiind instalată într-un local propriu pentru care comunitatea cheltuise 5 000 lei. Închisă un moment, în 1884, fu redeschisă după o scurtă somnolenţă; dar învăţământul limbii ebraice decăzu, dascălul incapabil traducea acest obiect în jargon. Intrigile din comunitate... contribuiră la definitiva ei închidere în 1885".

„În *Craiova* şcoala evreilor de rit aşchenazit fu redeschisă în 1874 sub direcţia lui Emanuel Gross, care o întemeiase pe cea dintâi. Pare că tot în acelaşi an se deschise şi şcoala evreilor spanioli. Le găsim funcţionând pe amândouă în 1875, când cea de ritul leah primea o subvenţie de la loja Sionului din localitate. În 1876, şcoala evreilor lehi fu închisă pentru lipsă de mijloace îndestulătoare. Spre a o redeschide, loja luă ea însăşi gabela în antrepriză. În 1882, şcoala de ritul aşchenazit număra 85 elevi, care frecventau clasa elementară şi cele patru clase primare, din care cea de a 3-a şi a 4-a reunite. Bugetul şcoalei era de 6 000 lei, în care intra şi subvenţia lojei. Şcoala spaniolă număra 80 de copii în 1884. În 1887-88, numărul acestora era considerabil crescut".

„În *Focşani* şcoala fu reîntemeiată în luna lui mai a anului 1874, graţie lojei, care izbuti să reînfiinţeze gabela prin stăruinţele membrilor săi. Abia redeschisă, fu din nou ameninţată, când Kremnitzer, membru influent în lojă şi în comunitate, izbuti să împace partidele şi să urce gabela. Şcoala avu un buget de 1 200 galbeni, din care 900 daţi de comunitate. Numărul elevilor se urca la 200. În 1878, comunitatea voia să cumpere un local propriu, dar tribunalul, după cuvântul de ordine din acea vreme, refuză legalizarea actului de vânzare.

https://biblioteca-digitala.ro

În 1882, școala avea 250 elevi împărțiți în cele 4 clase primare și una elementară. În 1887-88, avea 274 elevi, în 1888-89, peste 300. În 1891, cuprindea 370, dar, gabela fiind desființată, școala, care contase deja pe un buget de 12 000 lei pe an, fu silită a se întreține exclusiv din taxe școlare și fu curând închisă. Redeschisă la începutul anului 1893, când gabela fu restatornicită, fu iarăși închisă la sfârșitul lui mai al aceluiași an, gabela fiind desființată...".

„În *Galați*, școala fu redeschisă, sub direcția lui Corneliu Cahane, odată cu începerea anului școlar 1872-73. Ea număra 4 clase, cu 400 elevi. La sfârșitul lui martie 1874, în urma intrigilor, gabela fu periclitată și școala odată cu ea. Loja Sionului se puse de sârg pe lucru și adună 15 000 lei prin subscripții voluntare; dar rabinul comunității continuându-și intrigile și gabela neavând nădejde de izbândă, școala fu închisă la sfârșitul anului școlar. Redeschisă în aprilie 1876, număra 280 elevi, distribuiți în 5 clase cu 8 institutori, puși sub o bună direcție. În urma dorinței exprimate de o parte a populației de a se completa cu o școală reală, se deschise în septembrie 1876 o a șasea clasă. Numărul elevilor spori la 360; bugetul prelevat din gabelă fu fixat la 18 000 lei. Gabela fu desființată însă în 1879 și școala în urma ei...".

„În mica comunitate din *Giurgiu*, unde se înființă o lojă a Sionului în octombrie 1876, aceasta se puse imediat să strângă fonduri spre a deschide o școală pentru copiii de ambele rituri. Războiul ruso-turc izbucnind în acest interval, deschiderea școalei fu amânată până în noiembrie 1878, când fu inaugurată cu un contingent de 70 de elevi. La începutul lui 1879, școala, care avea 3 clase primare, deschise și una elementară, pentru copiii de 4-6 ani, care număra 20 elevi. Școala fu pusă sub direcția lui N. C. Popper, ebraist, fostul director al școalei din București, ajutat de 3 institutori. În 1882-83, număra 85 elevi în clasele primare, și printre aceștia 14 creștini. Dizolvându-se loja în 1884, se desființă și școala, la 1 iunie al aceluiași an...".

„Revenind la *Iași*, care stătuse în fruntea comunităților din Moldova, cu ale sale trei școli, se putu abia deschide din nou o singură școală în mahalaua Sărăriei, în 1871, în urma stăruințelor depuse de Antoine Levy - cel dintâi rabin predicator al templului Neuschotz - și ale altor oameni de bine. Cu toate acestea, școala duse un trai greu, cu un buget de vreo 6 000 lei pe an, vegetă în 1875 și fu închisă în 1876. Exemplul dat la început de câțiva de a-și trimite copiii în școlile publice își produse aci roade, mai mult ca oriunde. Numărul elevilor evrei în școlile statului era în necontenită sporire, ceea ce deslușește, poate, dezinteresarea oamenilor de progres, care nu mai puneau nici o stăruință sau o stăruință foarte slabă pentru a îmbia populația la deschiderea școlilor israelite. Un alt motiv va fi fost și convingerea că gabela nu se mai poate restabili.

Cu toate acestea, perpetuarea unei asemenea stări de lucruri ar fi fost dezastruoasă pentru comunitatea ieșeană. Ea ar fi zămislit, cu timpul, un partid progresist, care ar fi pierdut orice contact cu acel al hasidimilor și al ortodocșilor, s-ar fi înstrăinat cu desăvârșire de el și ar fi săpat o prăpastie între oameni de origine [etnică] comună. Din instinct de conservare sau de teama prăpastiei ce se deschidea, câțiva bărbați de inimă întemeiară, la 19 ianuarie 1876, o societate, în scop de a deschide o școală în mahalaua înapoiată a Lașului, în Podul Roș, spre a introduce cultura modernă și prin straturile acestei populații înapoiate. Școala, deschisă în noiembrie al aceluiași an, avu mai mult caracterul unei Talmud-Tora, unde limba ebraică era preponderentă, în scop de a atrage copiii celor mai ortodocși. Limba română, pusă pe al doilea plan, nu intră în program decât treptat, așa că școala urmă calea unei adevărate evoluții. Ea fu subvenționată mai târziu de Comitetul pentru întreținerea spitalului și a cultului, cu o sumă foarte neînsemnată în sine, dar care o puse în stare de a trece peste ani de criză. Școala luă mai târziu numele de *Junimea* nr. 2...".

„Vechea comunitate din *Neamț*, înfundată în creierii munților își păstră, cu mare sfințenie, ortodoxia și fanatismul, și fu cea de pe urmă, din perioada 1870-93, care întemeie o școală modernă. De altfel, nici meritul inițiativei măcar nu revine băștinașilor. Ea fu datorită unui tânăr bucureștean, M. I. Ipcar, stabilit în localitate, care fundă, la 17 martie 1890, o societate, *Cultura*, pentru înființarea și întreținerea unei școli moderne. Școala fu deschisă în aprilie, o lună după funcționarea societății, cu un contingent de 100 de elevi, din care 50 gratuiți, îmbrăcați pe cheltuiala societății.

Societatea *Cultura*, luând inițiativa de a reorganiza comunitatea, în scop de a procura școalei venituri sigure și regulate, intră în și mai puternică ciocnire cu religioșii, care dețineau cârma comunității cinci ani de-a rândul, și-i asmuți și mai mult contra școalei. Foștii membri ai consiliului comunității dușmăniră școala de la întemeierea ei și recurseră la fel de fel de manopere spre a o surpa... Manoperele lor rămânând fără efect, dânșii se adresară rabinului din Buhuși și acesta publică un fel de pastorală, tipărită și împărțită printre evreii

https://biblioteca-digitala.ro

din târg, în care tuna contra societăţii *Cultura* şi a şcolei ce o înfiinţase. Societatea ieşi însă triumfătoare, ba izbuti să provoace şi mai mult interes pentru şcoală. Un d. David îi oferi o clădire, pe care se îndatora să o adapteze pentru şcoală, iar într-o singură şedinţă se adunară 2 200 lei în folosul ei. Comunitatea fu reconstituită la 16 iunie, având în fruntea ei pe mai toţi membrii *Culturii*... După o existenţă de trei ani..., şcoala fu lipsită de sprijinul comunităţii, ea intră în deficite şi fu închisă într-un moment când toate comunităţile, silite de noua stare a lucrurilor, se opintiră la jertfe noi spre a deschide pe ale lor".

„...În *Piatra* nu se deschise o şcoală decât la 26 octombrie 1833. Ea avea două clase şi 36 elevi. Era prima încercare făcută de a înlocui vechea Talmud-Tora prin o şcoală modernă, în care limba română se preda după programa statului, şi ea fu susţinută exclusiv din taxe şcolare şi din o subvenţie a lojei locale. În august 1885, însăşi Talmud-Tora fu transformată în şcoală şi transferată într-un local mai igienic, cu odăi spaţioase, o grădină şi curte mare. Entuziasmul fu de scurtă durată. La sfârşitul anului şcolar, şcoala dispăru spre a face loc din nou Talmud-Torei... La 1889... se constitui o societate a tinerimii, *Tikwa*, care, cu concursul celor 80 membri, se însărcină cu instrucţia limbii române, care fu predată de membrii societăţii, chiar în Talmud-Tora".

„Nu ştim exact în ce moment fu deschisă întâia oară şcoala din *Piteşti*. O găsim funcţionând în 1876 cu o clasă elementară şi patru clase primare, a treia şi a patra fiind reunite. Pentru susţinerea ei, comunitatea puse, în 1881, o taxă suplimentară de 5 bani pe gabelă. Şcoala propăşea şi număra deja 150 copii, când fu desfiinţată în 1883, în urma unor cereri în comunitate. Redeschisă în toamna anului 1889, cu două clase şi 100 elevi, îşi continuă apoi neclintit existenţa...".

„În *Ploieşti*, şcoala pare a fi fost înfiinţată prin toamna anului 1871 şi funcţiona în orice caz în anul şcolar 1872-73. Comunitatea fiind mică pe atunci, comitetul şcolar fu silit să mai recurgă la membri suscriptori pentru susţinerea ei, aşa că existenţa ei fu ameninţată în 1875 din cauza lipsei de mijloace. Comunitatea şi o dată cu ea ploieştenii scăpară de acest impas în urma legatului generos, aproape unic până atunci în analele iudaismului român, pe care Luca Moise îl lăsă oraşului său adoptiv pentru clădirea şi întreţinerea unei şcoli. Deşi Luca Moise murise la finele lui 1873, executorii testamentari nu putură intra în posesia legatului din pricina procesului ce i se intentase de rudele testatorului. Graţie lojei Sion, se adunară fondurile necesare pentru ducerea procesului, care fu câştigat de comunitate pe la finele lui 1875. Din acel moment, existenţa şcoalei fu asigurată. De la vreo 150 elevi ce-i avea în 1875, numărul se urcă la 282 în 1888-89, printre care 50 elevi creştini. Şcoala primea, de altfel, regulat copii creştini şi număra încă 30-40 în 1891-92, după ce atinsese cifra de 65 elevi creştini în 1886 la un contingent de 185 elevi".

„...Romaşcanii, care fuseseră în Moldova printre cei dintâi de a pricepe necesitatea unei şcoli moderne, nu se mai puseră deloc în mişcare după închiderea ei la 1868. O şcoală quasi-modernă se deschise în *Roman* abia în 1879, cu trei dascăli de ebraică şi unul de limba română. Ea degeneră puţin apoi şi căzu la rangul unei Talmud-Tora, deoarece progresiştii îşi trimiteau copiii în şcolile publice ale statului".

„În *Tulcea* evreii deschiseră o şcoală, alături cu Talmud-Tora existentă, imediat după încorporarea Dobrogei de către România. Regele o vizită şi-şi rosti satisfacţia pentru modul de predare şi progresul făcut de elevi; dar odată cu desfiinţarea gabelei, în 1883, se desfiinţă şi şcoala...".

În *T.-Severin* loja Sionului făcu sforţări, încă în 1876, spre a deschide o şcoală a cărei misie ar fi fost mai ales de a înfrăţi copiii celor două rituri. Bugetul fiind preţuit la 10 000 lei, sumă prea mare pentru comunitate, toate sforţările rămaseră zadarnice. În 1878, se deschise şcoala evreilor de rit spaniol, iar în 1879, aceea a evreilor de rit occidental, care puse la 20 august 1881, piatra fundamentală pentru clădirea localului ei...".

„O menţiune cu totul deosebită o merită evreii din *Vaslui*, unde elementul progresist era foarte slab reprezentat, ceea ce nu l-a împiedicat a duce o luptă curajoasă şi energică pentru implantarea culturii moderne în sânul comunităţii, ţinând piept hasidimilor şi fanaticilor.

Lupta fu întreprinsă la începutul anului 1870. În acel moment notabilii progresişti fondară o şcoală modernă, în care se predau româna, ebraica şi germana... O nouă încercare de deschidere a şcoalei fu făcută de comunitate în 1873, dar şcoala, lipsită de mijloace, duşmănită şi persecutată de retrogrizi, fu silită să închidă porţile a doua oară.

Îndată după fundarea ei, în mai 1875, loja Sionului din Vaslui numi un comitet, care să se ocupe anume cu deschiderea unei şcoli. Comitetul adună 300 galbeni subscripţii pe an de la părinţi şi formă un fond propriu al şcoalei, care se urcă la 1 093, la sfârşitul lui 1875. Societatea *Hesed şel Emes* garantă o contribuţie anuală

https://biblioteca-digitala.ro

de 50 de galbeni, iar un membru al lojei, H. Ghimpel, proprietar, contribui și el. Comitetul fu autorizat de lojă să deschidă școala, care și fu inaugurată în octombrie 1875, cu 56 elevi. Numărul lor spori, în martie 1876, la 60, din care 24 gratuiți. Bugetul fu fixat la 5 928 lei. Spre a acoperi această sumă, loja dădea 470 lei, H. Ghimpel 400, apoi partidul progresist aduse un haham și înființă o gabelă, care aduse un venit anual de 600 lei pentru școală".

„În *Buzău* se deschise o școală, pe cât pare în septembrie 1890. Ea avu mai mult caracterul unei Talmud-Tora și fu frecventată în 1890-91 de 113 elevi, din care 8 creștini. Contingentul cel slab se lămurește prin faptul că acei ce țineau la o instrucție modernă își trimiteau și aci copiii în școlile statului, frecventate, în același an școlar, de 70 evrei și 65 evreice. Această școală se menținu până la începutul anului 1893, când fu închisă din ordin ministerial, în urma inspecției și a raportului făcut de revizorul școlar. Legea cea nouă fiind votată, câțiva tineri energici se puseră pe muncă spre a birui nepăsarea comunității și a deschide din nou o școală modernă, pentru ca copiii ce aveau să fie excluși din școlile statului să nu fie lăsați pe drumuri.

Alegerea epitropiei se făcu la 1 iunie 1893. Vicepreședintele ei, Lazar Erlich, oferi îndată bani pentru a se începe aranjarea școalei. După multe frământări se alese și comitetul școlar. Școala fu deschisă în decembrie al aceluiași an. Pacea nu dură multă vreme. Prin 1896, comunitatea se împărți, iar gabela fiind distrusă, școala fu închisă. Comunitatea fiind reconstituită la începutul lui mai 1899, se hotărî redeschiderea școalei pentru septembrie".

„În *Focșani* sfezile din comunitate izbucniră..., iar gabela fiind desființată pe la finele lui mai 1898, se desființară toate instituțiile comunității și școala odată cu ele.

Închisă timp de un an de zile, ea fu redeschisă prin iarna anului 1894, pe cât pare, în octombrie, grație unui om de inimă, dr. Rosin, care creă o societate pentru întreținerea ei... Ea fu frecventată în 1897-98 de 298 elevi. În 1899, comunitatea, văzând că un mare număr de copii sărmani rămaseră neînscriși în școli, deschise la începutul anului școlar 1899-1900 o a doua școală, cu o clasă elementară și cele dintâi două clase primare. Dar gabela fu desființată și școlile fură închise în iunie 1900. Criza nu fu acum de lungă durată. Alegerea epitropilor se făcu la 27 august al aceluiași an, sub președinția primarului, când se și hotărî reînființarea gabelei pe 1 septembrie. Școala a doua rămase desființată, dar cea dintâi deschisă din nou".

„Gabela neputând fi restatornicită în *Galați* nici după o trecere de șapte ani, școala fu redeschisă, în 1886, din inițiativă privată, într-un local pe care un membru al comunității, L. Goldberg, îl puse gratuit la dispoziția comitetului școlar. După ce avu multă vreme caracterul unei Talmud-Tora, cum îi era și numele, nenumărând în 1890 decât 160 elevi, fu îmbunătățită în 1891, când se introduse și limba germană și se primiră și elevi platnici.

În 1892, școala număra 220 elevi, dar nu avea decât un venit asigurat de 4 000 lei, față cu o cheltuială de 9 000. Spre a-i asigura existența și a-i procura membri cotizanți, inițiatorii constituiră o societate, *Societatea de instrucțiune*. Școala fu cu totul reorganizată. Art. 2 al statutului societății glăsuia: «școala de băieți cuprinde învățământul primar după programul statului plus învățământul obligatoriu al limbii germane». Apelul adresat publicului de consiliul de administrație al societății era iscălit de un număr mare de oameni de progres și vechi luptători pentru binele obștesc.

Consiliul de administrație fu numit pe trei ani. Când se votă însă legea instrucției, aceiași oameni de bine făcură opintiri mai energice pentru reorganizarea comunității, căci numai ea putu procura iudaismului local fondurile necesare spre a da tinerimii instrucția primară de care statul avea să o lipsească. Comunitatea restabilită, în 1893, reînființă de sârg gabela, și epitropia hotărî, în iulie 1894, să ia în sarcina sa școala deja existentă și să mai deschidă o a doua, care și fu inaugurată la 6 noiembrie 1894 în fața autorităților locale. În 1894-95, școlile numărau 525 elevi și aveau un buget de peste 26 000 lei. Numărul elevilor crescu la 576 în 1895-96 și la 773 în 1896-97".

„În *Giurgiu* reprezentanții celor două comunități israelite din oraș se întruniră, la 15 iulie 1893, spre a chibzui asupra înființării unei școli. Ei numiră un comitet provizoriu, care pofti populația de a contribui la fundarea ei. După oarecare hărțuieli în sânul comunităților, piatra fundamentală pentru clădirea localului fu pusă la 22 august 1894, în fața unei asistențe numeroase. Clădirea reclamă o cheltuială de 18 300 lei. Nu știm în ce moment școala fu inaugurată. O găsim funcționând în 1897-98, frecventată de 90 elevi: 60 băieți și 30 fete, printre care 30 creștini".

https://biblioteca-digitala.ro

„În *Odobești*, epitropia pare a fi luat hotărârea de a înființa o școală îndată după promulgarea legii. La începutul anului 1895, ea cumpără chiar o bina pentru 8 000 lei și dădu și o serată dansantă în folosul noii instituții. Totuși școala nu fu deschisă decât prin noiembrie al aceluiași an... Mulțumită comitetului școlar, școala luă un caracter modern și merse progresând. Ea știu chiar să-și câștige, în 1896, cu prilejul examenului anual, simpatiile unui institutor al școalei primare din oraș, care-i oferi serviciile sale în chip dezinteresat".

„Inițiativa pentru întemeierea unei școli în *Panciu* fu luată, în aprilie 1893, de dr. Weiss, medicul spitalului și al târgului. Școala fu deschisă în toamna aceluiași an. Epitropia hotărî chiar zidirea unui local pentru a-i asigura viitorul și cheltui 18 000 lei în acest scop... Clădirea nouă fu deschisă abia în 1900".

„Noua lege școlară [din 1893], amenințând să gonească din școlile statului o mare parte din copii, ce le frecventaseră până atunci în mare număr, fu pârghia care puse în mișcare și pe evreii romașcani. La 1 noiembrie 1893, comunitatea inaugură cu multă solemnitate o școală vrednică de acest nume, cu 3 clase primare. Corpul didactic se alcătuia, afară de director, din 8 institutori, din care 3 pentru limba română, 3 pentru ebraică și 2 pentru nemțește și caligrafie".

„...Epitropia fiind reînființată la începutul anului 1893, în mica comunitate din *Târgoviște*, una din cele mai hărțăgoase și sfădalnice din comunitățile muntene de pe vremuri, se chemă în viață și o școală prin toamna aceluiași an. Deși comunitatea fu dezorganizată în 1895, școala își continuă existența, grație taxelor școlare și cotizațiilor strânse de câțiva tineri de inimă. Dezbinarea continuând, îndârjeala sfădalnicilor făcu ca, în 1896, să fiinteze două școli în loc de una. Prin octombrie, pacea fu restabilită și în loc de două școli cu existență precară, se asigură aceea a unei școli unice...".

„În *Tg.-Ocna*, cele dintâi sforțări pentru introducerea unei școli moderne venirăde la niște oameni modești, care înființară, la 1 februarie 1893, o societate filantropică, *Malbiș Neurim*, cu scopul de procura haine la copii săraci. Strângând, după 14 luni de existență, o sumă relativ însemnată pentru localitate, societarii hotărâră să-i întindă activitatea și a da copiilor și o hrană sufletească. Aceasta fu geneza celei dintâi școli israelite a târgului, deschisă la 1 mai 1894, cu un contingent de 20 copii".

...„Evreii progresiști din *Fălticeni*, care fuseseră, în anii '60, printre cei dintâi a deschide o școală modernă, par a-și fi istovit cu desăvârșire puterile și energia în urma acestei inițiative. Cei înstăriți își trimiteau odraslele în Bucovina apropiată; iar cei mai puțin înstăriți sau care nu voiau să se despartă de copiii lor își trimiseră băieții, dar mai vârtos fetele, în școlile statului. Nimeni nu mai dădu semn de viață sau de luptă pentru a îndruma metodic masa spre progres.

În locul școalei se deschise, în 1874, o Talmud-Tora care se deosebea întrucâtva de semenele sale prin aceea că, pe lângă ebraică, se angajă un preot, care inițiia copiii în citirea și scrierea românească. Talmud-Tora număra 100 elevi în 1880 și vreo 300 în 1882. În 1886 nu se mai învăța nici puțina românească, numărul elevilor scăzu treptat și nu mai erau decât 100 în 1888. Hedarimii erau foarte în floare; cu toate acestea, numărul copiilor evrei în școlile statului egala pe al creștinilor la băieți și-l întrecea la fete.

Nici legea de la 1893 nu avu vreo înrâurire asupra conducătorilor comunității, din tot timpul organizată. Abia regulamentul din 1896, care provocă închiderea numeroaselor hedarim din oraș, făcu pe epitropi să se gândească la fundarea unei școli moderne. Ei cumpărară chiar un teren pentru clădirea unui local. Încăpățânarea unuia din epitropi făcu însă ca deschiderea școalei să nu poată fi realizată decât la 1 noiembrie 1897. Comunitatea îi încuviință 10 000 lei pe an. 350 elevi se înscriseră în cele două clase elementare, 7 clase paralele de a-ntâia și 2 de a doua; dar ea devenise un refugiu pentru toți *melamdim* (dascăli) al căror heder se închisese. Enorma secționare a elevilor se făcu mai vârtos spre a da o ocupație acestor dascăli. Școala degeneră din capul locului. Conducătorii ei, fie din convingere, fie din silă, nu ascultară nici de sfaturile binevoitoare ce-i veniseră de la I.C.A., așa că școala fu închisă, din ordin ministerial, la 1 mai 1899. Acest avertisment îi fu salutar. Ea fu redeschisă în septembrie al aceluiași an, și luă, de atunci, caracterul unei școli moderne".

„În *Hârlău*, o școală fu deschisă în septembrie 1897 pe seama comunității. Nu cunoaștem nici împrejurările, nici opintirile, nici persoanele care au contribuit la înființarea ei. Puțin după deschiderea școalei, se constitui o societate: *Cultura*, care strânse 4 000 lei pentru clădirea unui local...".

„Comunitatea din *Huși*, închegată în unul din orașele cele mai înfundate ale Moldovei, spre granița rusească, rămase cu totul afară din mișcarea culturală modernă, fără ca nimic să o poată îndruma spre lumină. O licărire se arătă în 1875, când se inaugură și în acest oraș o lojă a Sionului, care se preocupă de întemeierea

https://biblioteca-digitala.ro

unei şcoli moderne. Ea fu deschisă la începutul lui septembrie 1876 cu 56 elevi şi fu desemnată ca şcoala Zioniştilor. Dar loja însăşi, care avea un număr infim de membri, căzu în amorţire după puţină vreme şi nu se mai trezi. Şcoala îşi trăise şi ea viaţa-i efemeră.

Încercarea aceasta fu unică. Evreii huşeni îşi păstrară ortodoxia şi întemeiară în 1877 o Talmud-Tora, făcând doar o singură concesie, aceea de a o orândui după chipul unei şcoli moderne... În şcolile statului numărul elevilor era neînsemnat. Aceasta ne desluşeşte de ce huşenii nu se treziră din indolenţa lor nici după legea din 1893. Abia în 1897, de bună seamă după stricta aplicare a regulamentului privitor la şcolile private şi după închiderea hedarimilor, câţiva mai luminaţi, luând pilda altor comunităţi, fundară o societate sub numele de «Prima societate *Cultura* pentru învăţătura copiilor săraci» şi hotărâră înfiinţarea unei şcoli. După multe discuţii şi precupeţiri cu ortodocşii, care deţineau frâiele epitropiei şi luară o atitudine duşmănoasă faţă cu noua instituţie, fondatorii obţinură în fine o subvenţie lunară de 330 lei.

Astfel se deschise şcoala, prin septembrie 1897, cu un contingent de 246 elevi, care fu de 256 în 1898-99, de 240 în 1899-1900 şi de 268 în 1900-1901. Dar numărul elevilor platnici scăzu mereu; şcoala se prefăcu într-un institut de copii săraci şi se transformă într-o Talmud-Tora...".

„La *Bârlad*, iniţiativa pentru redeschiderea unei şcoli fu luată în ianuarie 1895, dar, în urma neînţelegerilor iscate în sânul comunităţii, pare că şcoala, despre care cunoaştem prea puţine amănunte, n-a fost deschisă decât odată cu începerea anului şcolar 1896-97. Ea număra, în acel moment, 131 elevi distribuiţi în cele dintâi două clase primare şi una elementară".

„*Bivolari* este unul din cele dintâi târguşoare, în care evreii s-au îndreptat spre o instrucţie modernă. Legea instrucţiei fiind aplicată cu rigurozitate în singura şcoală publică ce fiinţa în târguşor, evreii cei mai de seamă constituiră, în 1898, o societate sub numele de *Cultura*, în scop de a întemeia o şcoală mixtă, pentru băieţi şi fete. Autorizată de minister în august, ea fu deschisă la 1 septembrie 1898. Elevii erau în număr de 148: 110 băieţi şi 30 fete, împărţiţi în trei clase. Proprietarul târguşorului, M. Weisengrün, dărui comunităţii un teren şi o parte de materiale, pentru localul nou, terminat în 1900".

„La *Botoşani*, promulgarea noului regulament şcolar privitor la hedarim zămisli ideea de a crea o societate în scop de a chema la viaţă o a doua şcoală, care, prin programa ei şi prin dascălii angajaţi, să atragă copiii părinţilor celor mai ortodocşi ai populaţiei israelite. Societatea luă numele de *Or Tora*. Şcoala fu autorizată în august 1896 şi deschisă la 15 decembrie al aceluiaşi an".

„La *Bucureşti*, pe lângă şcolile mai înainte întemeiate, se deschiseră, în 1897, altele noi. La 5 august 1897, se constitui «societatea *Reşis Duas* sau începutul ştiinţei, pentru susţinerea şi clădirea unei şcoli în raionul Dudesculuí».

În convocarea pentru adunarea generală, fixată pentru 15 august, comitetul afirmă anume că a luat iniţiativa de a întemeia o şcoală fiindcă «copiii israeliţi sunt cu desăvârşire excluşi din şcolile primare ale statului» şi nu vor ca copiii din zisa mahala «să rămână ignoranţi, umblând derbedei, ori fără păstor». Spre a-şi realiza opera cât mai curând, comitetul se puse în înţelegere cu gospodarii şi hahamii din circumscripţie ca să-i atribuie partea cea mai mare din venitul tăierii păsărilor de hahami, emiţând, în acest scop, nişte bilete ale societăţii, apoi dădu o reprezentaţie teatrală, ce-i aduse un beneficiu de 950 lei. Şcoala fu deschisă cu solemnitate, la 2 noiembrie 1897, având două clase şi 95 elevi, veniţi mai ales din hedarim. După ce avu să lupte cu greu în cele dintâi timpuri spre a-şi menţine existenţa, ea îşi întări apoi situaţia, clădind chiar un local şcolar.

În luna septembrie a aceluiaşi an, societatea *Baron de Rothschild* deschise, în strada Trinităţii, mahalaua Crucea de Piatră, o şcoală cu 85 elevi şi una de fete cu 53 eleve, dar, lipsită de mijloace, şcoala nu mai fu redeschisă după sfârşitul anului şcolar 1897-98. În locul ei, societatea *Talmud-Tora şi Poale Zedec* reunite - fundată cea dintâi la 4 ianuarie 1898 - deschise în ianuarie 1899 o şcoală de băieţi, căreia îi dădu numele de *Malbim*. Şcoala avu o clasă, 2 divizii, 50 elevi".

„...Comunitatea din *Buhuşi* pare a se fi preocupat de întemeierea unei şcoli încă în 1893, când hotărî să ridice, alături cu sinagoga, o clădire şcolară, care fu săvârşită între 1894 şi 1896, cu o cheltuială de peste 1 700 lei. Lucru extrem de merituos, iniţiativa fu luată de fiul rabinului comunităţii, Iosef Segal, care se consacră operei cu trup şi suflet şi o conduse cu multă stăruinţă, jertfă şi dezinteresare. Şcoala fu deschisă la 15 aprilie 1897. Dar ea se resimţi în programa ei de influenţa iniţiatorului şi conducătorului ei, încât deveni o

https://biblioteca-digitala.ro

Talmud-Tora modernizată. Totuși fu îmbunătățită în 1898-99 și luă în 1899-1900 caracterul adevăratei școli moderne".

„Evreii din *Dorohoi*, care nu făcură în perioadele trecute nici o opintire spre a crea o școală modernă, mulțumindu-se cu Talmud-Tora și hedarim, nu se agitară nici când legea de la 1893 închise și copiilor lor ușile școlilor publice, deși comunitatea cuprindea membri care simțiră nevoia instrucției moderne. În februarie 1894, încă societatea *Speranța* - care întemeiase o Talmud-Tora în 1888 - mai făcu apel la public în folosul acestei instituții, adăugând, ce e dreptul, că ar voi să o întrețină cel puțin până la deschiderea unei școli moderne. Un filantrop pare chiar a fi cumpărat în același an un feredeu, pentru ca din venituri să înființeze o școală. Școala funcționa deja la 1895...".

„La *Râmnicu Sărat*, unde școala se închisese în august 1882, sub un pretext aproape de neconceput, a trebuit noua lege școlară spre a zgudui și a pune pe gânduri pe epitropi. Comunitatea fiind pusă pe o temelie solidă, deschise școala în luna lui septembrie 1896, cu un contingent de 95 elevi. Instrucția era gratuită, iar bugetul școalei, pe 1898, de 7 289 lei".

„...La *Sulița* se înființă, în 1898, societatea *Hașahar*, care-și propuse deschiderea unei școli mixte, fără deosebire de naționalitate și de religie, în realitate însă spre a înființa o școală israelită. Nu știm dacă societatea își realiză proiectul, căci comunitatea întemeie, pe cât pare, la sfârșitul aceluiași an, un azil confesional cu o sută de copii și o școală primară cu două clase și 42 elevi, instalate amândouă în două căsțioare dărăpănate. În școală se învățau româna, ebraica și nemțeasca; bugetul ei era de 5 780 lei. 60 băieți și 40 fete urmau în același timp în școlile statului. La 1899-1900, școala avea deja 92 elevi în școala primară și 74 în azilul confesional".

„Evreii din *Tecuci*, în mare majoritate mai înaintați ca cei din târgurile învecinate, își trimiseră de cu vreme copiii în școlile statului, încă din anii '80 ai veacului trecut, și, după spusele unui călător, erau cu totul românizați. Noua lege a instrucției va fi fost o lovitură cu atât mai mare pentru ei. În octombrie 1893, epitropii comunității hotărâră a păși de sârg la crearea unei școli; se făcură chiar publicațiile necesare pentru angajarea corpului didactic. Dar școala nu fu înființată nici în acel an, nici în cel următor. Ea devenise mărul de discordie și se lovi de opoziția și încăpățânarea câtorva membri din comunitate. Totuși pare că fu deschisă pentru anul școlar 1897-98, când funcționa cu 121 elevi, cu un buget de 6 120 lei. Gabela fiind desființată la finele lui mai 1899..., școala fu și ea desființată. Copiii fură lăsați în voia soartei, ca și institutorii lor. Gabela fiind reînființată mai târziu, se vede că și școala fu redeschisă prin toamna anului 1900".

Școli israelite de fete

La București, „pe când școala de băieți, închisă în același timp, fu redeschisă puțin mai apoi, în urma stăruințelor depuse de loja Sionului, școala de fete rămase închisă, cu toate opintirile făcute de a o rechema la viață. În 1881 încă, câteva doamne făcură un apel la femeile israelite spre a o redeschide, dar fără succes. Demersuri decisive nu fură făcute decât în 1888, când loja Sionului luă hotărârea de a afecta pentru clădirea unei școli de fete fondul ei de rezervă de 14 000 lei. Comunitatea templului de rit occidental dărui locul din curtea templului, iar societatea damelor «*Carolina Loebel*» făgădui o subscripție de 4 000 lei... Piatra fundamentală pentru clădire fu pusă la 16 iulie 1888, în fața autorităților, printre care se afla prefectul capitalei, colonelul Voinescu, care rosti câteva cuvinte. Pentru terminarea clădirii se numi o comisiune alcătuită din dr. Beck și S. L. Gutmann, care adunară ofrande în acest scop.

La 12 septembrie 1888, 17 doamne adresară un apel către toate doamnele și domnișoarele, invitându-le de a aduna fonduri cel puțin pe șase luni și a permite astfel deschiderea școalei. Ele dădură un bal care produse 3 700 lei, afectați clădirii, ce costă 34 685 lei. Cu toate acestea, școala nu fu inaugurată decât la 2 decembrie 1890, față cu primarul capitalei, Protopopescu Pake, care rosti un discurs de inaugurare. Școala numără imediat 166 eleve în cele două dintâi clase, deschise în acel moment.

Imediat după deschiderea școalei de fete din București, se deschise și școala de fete din Ploiești, care, încă din 1874, figura cu un contingent de 64 eleve. Numărul lor spori la 85 în anul școlar 1874-75 și la 110 în 1875-76, dar în același an ea fu zdruncinată, ca și a băieților. În urma desființării gabelei, școala rămase pe socoteala lojei, care, neavând destule puteri spre a o întreține, fu silită să o închidă. Școala rămase închisă în toată perioada anilor '70 și '80.

O școală de fete acționa asemenea în *Pitești* în 1876, în același timp cu școala de băieți, nu știm însă când fu deschisă. Ea împărtăși în totul soarta acesteia din urmă și fu desființată în 1883 în urma intrigilor locale.

https://biblioteca-digitala.ro

La 20 noiembrie 1878, se inaugură în *Bucureşti* o şcoală de fete pentru copilele israelite de rit spaniol; îşi datora existenţa generoasei iniţiative a lui Nissim Halfon, care, spre a învrednici memoria sa şi a soţiei sale Lea, testă 65 000 lei pentru înfiinţarea ei, cu condiţia ca să poarte numele lui şi al soţiei sale. Moise Halfon, fiul testatorului, dărui şcolei localul şi o sumă de 3 000 lei pentru fondul şcolei. Alţi 6 000 lei fură dăruiţi de Avram Halfon în memoria fiului său Sabetai. Şcoala, care număra 18 eleve în ziua inaugurării sale, avu deja, în 1881, trei clase cu 80 eleve. La 12 mai 1891 se puse piatra fundamentală a noului local şcolar.

În perioada ce ne preocupă, acestea sunt singurele şcoli publice israelite de fete ce funcţionară în România. Conducătorii comunităţilor se gândiră în primul rând la băieţi, iar masa cea mare nu simţi aceeaşi nevoie de a-şi cultiva fetele ca băieţii. Pentru cei chiar puţin înstăriţi se deschiseră pretutindeni şcoli particulare; iar cei neînstăriţi, care pricepură interesul de a da fetelor o educaţie modernă, le trimiseră în număr mare în şcolile publice ale statului, care le deschiseră cu drag porţile, ba nu se dădură înapoi a le trimite şi în şcolile misionarilor protestanţi".

„Am văzut mai sus interpretarea dată de minister legii organice a instrucţiei publice de la 1864. De altfel, toţi cei ce luară parte activă la întocmirea acestei legi şi a Constituţiei de la 1866 aveau convingerea că gratuitatea şi obligativitatea, înscrise în aceste legi, trebuiau aplicate şi evreilor, şi în orice caz evreilor pământeni. Numai astfel ne lămurim imboldul dat evreilor de oamenii de stat de a-şi trimite copiii în şcolile publice, măsurile directe şi indirecte luate de autorităţi spre a-i constrânge la acest pas, şi, în fine, lozinca dată direcţiilor şcolare de a deschide evreilor într-un mod larg porţile şcolilor şi a face tot posibilul spre a-i atrage în ele. Deschiderea largă a şcolilor statului, măsurile luate spre a atrage în ele copii de evrei în număr cât mai mare contrastează chiar cu legile restrictive şi măsurile hărţuitoare, decretate contra populaţiei israelite în anii '60 şi '70 ai veacului trecut. Ele lăsau impresia că zisele legi şi măsuri vor dispărea când masa cea mare a tinerimii evreieşti, în trecerea sa prin şcolile publice, se va apropia tot mai mult de creştini şi se va confunda cu masa cea mare a populaţiei, făcând una cu ea...

Şcolile de fete, odată deschise, mai ales cele administrate de comitete de dame, izbutesc îndeobşte să triumfe, cu tot greul luptei, contra tuturor piedicilor şi a-şi asigura existenţa. Schiţăm mai la vale istoricul acestor din urmă instituţii chemate în viaţă între 1896 şi sfârşitul veacului al XIX-lea.

La începutul lui septembrie 1899, se constitui în *Bârlad* o societate *Cultura* pentru întemeierea unei şcoli de fete. Ea fu deschisă, la începutul lui octombrie al aceluiaşi an, cu un contingent de 70 de copile. Fondurile strânse fiind prea neînsemnate, dr. Flachs primi sarcina de director onorific al şcoalei, în vreme ce dna Schönfeld şi dra Ghisela Kahane se oferiră a funcţiona gratuit ca institutoare, iar d. J. Ornstein ca institutor... La începutul anului şcolar 1900-1901, şcoala avea 3 clase cu 160 eleve şi trecu sub administraţia unui comitet de domni în frunte cu dr. Friedmann".

„La *Brăila*, impulsul pentru crearea unei şcoli de fete fu dat de dr. Nestorianu, preşedintele lojei B'nei Brith din localitate, care convocă o întrunire publică pentru ziua de 25 mai 1897. Aci se alese un comitet cu însărcinarea de a chema în viaţă cel dintâi institut de fete al comunităţii. Comitetul, alcătuit din 11 doamne din elita societăţii israelite, se puse îndată la lucru spre a putea deschide şcoala la începutul anului şcolar, şi, graţie zelului neobosit desfăşurat de aceste doamne, se adunară 10 000 lei, după o trecere de o lună de zile.

Şcoala, deschisă în august 1897, sub numele de *Zion*, fu pusă sub direcţia drei Regina Marcovici. Ea avea un contingent de 87 eleve, în cele două divizii ale clasei întâi. Celelalte clase fură deschise treptat, an cu an. Şcoala primi mai târziu şi numele de *Clara Baronesa de Hirsch*".

„La *Fălticeni*, deşi comunitate organizată, conducătorii ei nu se gândiră deloc la instrucţia fetelor. Şcolile publice ale statului erau, ce e dreptul, vizitate de un mare număr de copile israelite de la anii '70 încoace; ele mai numărau încă vreo 200 în 1898, dar multe fete rămaseră fără nici o instrucţie. Crearea şcoalei fu provocată de Jewish Colonization Association. Ea fu deschisă, de epitropie, în septembrie 1899. 168 eleve se înscriseră îndată în cele două clase, din care întâia cu trei divizii. Celelalte clase fură deschise treptat în anii viitori...".

...„La *Galaţi*, epitropia hotărî, încă în iulie 1894, înfiinţarea unei şcoli de fete, odată cu aceea a unei a doua şcoale de băieţi. Cea de băieţi fu în adevăr inaugurată în acelaşi an, pe când şcoala de fete nu se mai deschise, fără ca să cunoaştem pricina; ba, epitropia nici nu se mai îngriji de întemeierea ei. Meritul de a fi realizat în Galaţi întâia şcoală publică israelită de fete revine societăţii *Maimonide* - una din cele mai vechi societăţi ale oraşului - şi în special fostului preşedinte de pe vremuri, Andrei Brociner. Societatea hotărî, la 15 ianuarie

https://biblioteca-digitala.ro

1899, crearea unui fond pentru deschiderea unei școli de fete, a cărei necesitate începu să se simtă tot mai mult, organizând totodată un bazar de caritate al cărui produs îi fu destinat.

Bazarul, deschis la 15 mai, continuă până la finele lunii, sub îngrijirea și privegherea mai multor doamne din elita societății israelite. Rezultatul bănesc, relativ satisfăcător, dădu dovadă de dorința publicului de a vedea deschizându-se școala de fete.

Tot din inițiativa societății *Maimonide*, se constitui un comitet de 25 doamne spre a recruta membre cotizante și a strânge ofrande în vederea școalei. Subscripțiile atinseră suma de 8 000 lei. Baronesa de Hirsch dărui și ea 5 000 lei. Deschiderea școalei fu atunci definitiv hotărâtă. Înscrierile elevelor începură deja la 1 iunie al aceluiași an. Autorizarea ministerială fiind dată la 2 septembrie, școala începu să funcționeze în septembrie cu o singură clasă, întâia, cu 3 divizii și 160 eleve".

...„La *Moinești* primirea din ce în ce mai minimă a copilelor israelite în școlile statului provocă năzuința de a se înființa o școală de fete. În 1899, abia vreo 12 fetițe putură găsi loc în acele școli. Comunitatea, asigurându-și concursul societății I.C.A., hotărî deschiderea școalei, care avu loc la 15 aprilie 1900, sub direcția drei Mina Cuziner, cu un contingent de 120 eleve".

„La *Piatra* se înființă, încă în octombrie 1896, din inițiativa drei Elisa Marcovici, o societate de domnișoare, *Cultura*, în scop de a funda o școală pentru fetele sărace din comunitate. Societatea dădu chiar două concerte vocale, în sala teatrului, la 20 martie și 10 mai și un bal la 10 august 1897, dar îi pierdem apoi orice urmă și școala proiectată nu se mai înființă. Pietrenii, înapoiați în vederi, neputându-se împăca nici cu un program modern pentru instrucția băieților, nu s-ar mai fi preocupat deloc de întemeierea unei școli de fete. Epitropia se decise cu greu să o cheme în viață și nu cedă decât impulsului venit de la I.C.A. Dar nici atunci nu-și putu călca pe inimă spre a-i acorda o subvenție din partea comunității. Școala fu deschisă în decembrie 1899, sub direcțiunea drei Sofia Schwarz. Ea număra 184 eleve, în cele două clase ale sale, din care întâia cu 4 divizii. În 1904, ea trecu cu totul sub administrația unui comitet de dame".

„Comunitatea din *Ploiești* având școala de băieți asigurată, noua lege a instrucției publice nu amenința decât viitorul fetelor. Spre a ține piept loviturii, se înființă, încă în 1893, o societate, *Junimea israelită*, pentru fundarea unei școli de fete. Societatea dădu, la 11 decembrie al aceluiași an, cel dintâi bal pentru a strânge un fond destinat la clădirea unui local școlar. Îmbulzeala publicului la această serbare dovedi interesul cel mare ce-l purta noii instituții ce avea să se întemeieze.

Încurajată de acest succes, societatea își schimbă numele în cel de *Cultura* și, în februarie 1894, adresă un apel către public, în care îi ceru concursul, deoarece a hotărît de a veni în ajutorul epitropiei israelite locale cu o sumă de bani pentru a putea construi școala de fete ce s-a proiectat și anunță că va da un al doilea bal la 19 martie. Apelul debuta cu următoarele cuvinte: «Noua lege a instrucțiunii, care se aplică deja cu multă rigurozitate, a mișcat toată suflarea evreiască din țară și consecințele ei le simte săracul. Astăzi evreul sărac se lipsește de codrul de pâine și cu banul cel din urmă procură copilului său învățătura necesară»".

b. Frecventarea școlilor românești
Câteva date generale și un studiu de caz

Datele statistice fiind deficitare, trebuie să ne mulțumim cu câteva aprecieri privind situația școlară în câteva localități luate aici ca eșantion.

Este o convingere unanimă în epocă, fapt rezultat din gazete, că, după 1860, foarte mulți părinți evrei, chiar și dintre cei religioși, au preferat să-și trimită copiii în școli românești, mai ales acolo unde lipseau sau erau insuficiente cele comunitare.

Potrivit unei statistici a I.C.A. (Jewish Colonization Association), în 1876-1877, numărul copiilor evrei din școlile românești era de 1 199, la un total general de populație școlară de 19 395. În anul școlar 1882-1883, raportul pare, potrivit susținerilor aceluiași document, să fi atins un procent de 15% al școlarilor evrei din totalul populației școlare, ceea ce reprezintă aproape de patru ori mai mult decât ponderea întregii populații evreiești în totalul populației țării.

Legea școlară din 1893 a redus însă drastic accesul copiilor evrei în școlile statului, conducând, de pildă, ca în școlile elementare din Iași, Botoșani sau din târgușoare cu majoritate evreiască - unde și numărul

https://biblioteca-digitala.ro

școlarilor era corespunzător - în școlile de stat să fie excluși (din aceste școli) mai mult de jumătate dintre evreii ce le frecventau.

Până la acea dată, mai ales la începutul celei de-a doua jumătăți a veacului trecut, evreii nu numai că nu erau excluși din școlile românești, ci îmbiați să le frecventeze.

Vom urmări acest proces printr-un studiu de caz, cel al Iașilor, și printr-o consemnare „de epocă" făcută asupra sa de martor aflat foarte aproape de desfășurarea lucrurilor. Textul aparține reputatului Wilhelm Schwarzfeld, un tânăr cu mari posibilități de istoric.

„De când au început evreii să frecventeze școalele statului în Moldova, cu deosebire în Iași? Nici o relație scrisă, precum nici tradiția orală nu ne pot deloc lămuri în această privință, când e vorba de timpurile mai vechi, și chiar de începutul acestui veac. Dar școalele fiind în trecut, după cum se știe, școli cu totul confesionale, școli ce erau întotdeauna în curtea bisericilor, și elevii instruiți de preoți sau dascăli, evreii nu le puteau, orișicum, vizita decât doară când s-ar fi convertit la creștinism. Cu toate acestea, un hrisov de la începutul acestui secol, dat de Vodă Moruzi, în 1803 mai 24, permite și evreilor frecventarea școalelor statului, ce se fundau prin stăruințele Mitropolitului Costachi Veniamin. Iată ce ne spune în această privință:

«În fiecare din școalele aceste, după cum pe pământeni și pe *cei străini ucenici* primim; căci, revărsând noi darul, nu oprim nici pe unul dintru aceia ce vor să se împărtășească de dânsul». E probabil că evreii nu se folosiră de această voie și că nu frecventară aceste școli... Acei care cunoșteau limbile străine, în afară de cea ebraică, își căpătau instrucțiunea, cum știm deja, în particular; de asemenea, își însușeau astfel și limba română. Cu toate acestea, se deșteptă mai apoi în unii evrei dorința vie de a-și instrui copiii în școalele publice române, ce Regulamentul Organic proiecta a le funda. Așa cel puțin reiese dintr-o petiție a 61 de evrei adresată aghiotantului Kisselef, în 1831, în care spun: «Asemenea ne rugăm, cu toată supunerea, Excelenței Voastre, că de se va așeza vreun institut pentru cultura norodului, să nu fim trecuți cu vederea, ci cu milostivire împărtășiți de binele obștesc ce izvorăște din asemenea instituturi». Regulamentul Organic fiind însă o operă a influenței rusești, se introduse o măsură intolerantă cu privire la port. Iată și articolul LIV din Regulamentul Organic al Moldovei, anexa P: «În școalele publice ale pământului, vor fi și copiii jidovilor primiți, cu aceasta însă, ca să-și ieie forma portului celorlalți școleri fără vreun fel de osăbire». Această condiție fiind o restricțiune vădită, evreii nu se putură folosi de binefacerile culturii naționale a românilor. Cu toate acestea, sub domnia lui Mihai Sturza, când Regulamentul Organic era în deplină vigoare, doi evrei frecventară aceste școli și anume Iosef Ornstein, ce absolvi cele patru clase primare și un altul, ce se converti mai apoi la creștinism. De atunci și până la 1856 nu știm pe alți elevi evrei care să fi frecventat școalele statului. De la această dată, însă, încep a fi frecventate în număr din ce în ce mai mare. Între acei ce de la 1850 erau înscriși în școli române, putem cita pe elevii Isac Ornstein, Iancu Ellmann și Marcu Rosenfeld. În anii '60, întâmpinăm deja evrei, care frecventează gimnaziul. Într-adevăr, «Anuariul Gimnaziului pe anul școlastic 1862-1863», publicat de directorul său, d. T. L. Maiorescu, citează la pag. 44 vreo 4 elevi evrei externi, care frecventară gimnaziul și anume: unul în clasa I, unul în clasa a II-a și doi în clasa a III-a. În ce privește clasele primare, mai ales școala din «Trei-Ierarhi», număra deja în acești ani câte doi, trei, patru sau cinci elevi evrei în fiecare clasă. Prejudecățile contra școalelor române nu dispăruseră încă și copiii, cu care am urmat împreună în școalele private evreiești, ne dăduseră nouă, care le frecventam, porecla de «*botezați*». Dar nu trecu mult, că și acei copii fură trimiși în școli publice române. Cu deosebire de la 1866, clasele primare din «Trei-Ierarhi» erau tot mai mult populate de elevi israeliți și cu încetul și celelalte școli publice române. Gimnaziile încep și ele a primi de la această dată un număr, relativ, mai mare de elevi israeliți.

Cu toate că numărul elevilor israeliți în școalele publice române era neînsemnat între anii 1856-1866, totuși încep a se distinge la învățătură și în ceata de elevi creștini a da și ei premianți. N-avem date îndestule pentru detalii. Vom da numai două exemple: «Gazeta de Moldavia» din 1858, publicând lista premianților, ne indică și pe un elev israelit cu numele de Isac Ornstein ca premiant în clasa a II-a primară; iar «Anuariul Gimnaziului pe anul școlar 1862-1863», la pag. 50, pe David Schwartz ca premiant în clasa I gimnazială.

Evreii se siliră deci din toate puterile pentru a progresa și dorul instrucțiunii, care exista la ei din timpurile cele mai depărtate, crește și mai mult în timpul de față, când cultura și civilizația umană merg înainte cu pași repezi".

Iași, martie 1889

https://biblioteca-digitala.ro

c. Evrei în învăţământul de stat (deceniul al treilea) Documentar şi spicuiri din presă

1. Pentru învăţământul primar s-au înregistrat, în perioada 1930-1938, următoarele rezultate:

Înscrieri: În şcolile primare ale statului: români - 14 529 820; evrei - 436 601; alte naţionalităţi - 2 845 353; TOTAL - 17 811 774. În şcolile primare particulare: români - 229 063; evrei - 140 511; alte naţionalităţi - 1 089 153; TOTAL - 1 158 727. Elevi pregătiţi în familie: români - 13 180; evrei - 7 650; alte naţionalităţi - 2 934; TOTAL - 23 764. Totaluri: români - 14 572 063; evrei - 584 762; alte naţionalităţi - 3 937 440; TOTAL - 18 994 265, de unde rezultă o medie anuală de: români - 1 821 508; evrei - 73 095; alte naţionalităţi - 492 180; TOTAL - 2 374 283.

2. Pentru învăţământul secundar de orice natură:

Înscrişi: În şcolile statului: români - 923 386; evrei - 136 417; alte naţionalităţi - 106 736; TOTAL - 1 165 539. În şcolile particulare: români - 64 052; evrei - 60 377; alte naţionalităţi - 130 180; TOTAL - 254 609. Elevi pregătiţi în familie: români - 68 320; evrei - 14 729; alte naţionalităţi - 9 685; TOTAL - 92 734. Totaluri: români - 1 055 758; evrei - 210 423; alte naţionalităţi - 246 601; TOTAL - 1 512 782, de unde rezultă o medie anuală de: români - 131 970; evrei - 26 303; alte naţionalităţi -30 825; TOTAL - 189 098.

3. Pentru învăţământul superior, vom da date mai ample, pe perioade cât mai lungi, ca să putem deduce încheieri cât mai reale.

Pentru rubrica „licenţiaţi" şi „doctori", n-am dat cifre pentru alte naţionalităţi, din lipsă de spaţiu. Golurile, însă, se pot umple prin operaţiuni aritmetice simple. Dăm mediile anuale pe facultăţi şi şcoli.

Facultăţile: De litere. Români: băieţi (B) - 1673, fete (F) - 1 890; Evrei: B - 202, F - 544; Alte naţionalităţi: B - 347, F - 685; TOTAL: B - 2 122, F - 3 119. De drept. Români: B - 8 048, F - 100; Evrei: B - 1 454, F - 281; Alte naţionalităţi: B -695, F - 19; TOTAL: B - 10 197, F - 1 262. De ştiinţe. Români: B -194, F - 331; Evrei: B - 170, F - 310; Alte naţionalităţi: B -137, F - 154; TOTAL: B - 501, F - 488. De medicină umană. Români: B - 1 438, F - 402; Evrei: B - 465, F - 148; Alte naţionalităţi: B - 279, F - 34; TOTAL: B - 2 182, F - 485. De medicină veterinară. Români: B - 234, F - 35; Evrei: B - 2, F - 1; Alte naţionalităţi: B - 88, F - 62; TOTAL: B - 324, F - 98. De farmacie. Români: B - 101, F - 350; Evrei: B - 237, F - 313; Alte naţionalităţi: B - 84, F - 100; TOTAL: B - 521, F - 760. Şcoli politehnice. Români: B - 1 401, F - 29; Evrei: B - 211, F - 7; Alte naţionalităţi: B - 163, F - 14; TOTAL: B - 1 775, F - 50. Acad I. St. C. I. Români: B - 2 245, F - 627; Evrei: B - 161, F - 52; Alte naţionalităţi: B - 79, F - 41; TOTAL: B - 2 485, F - 720. Arhitectură. Români: B - 136, F - 2; Evrei: B - 33, F - 7; Alte naţionalităţi: B - 17, F - 21; TOTAL: B - 186, F - 30. Şcoala de cond. arh. Români: B - 40, F - 2; Evrei: B - 4, F - 1; Alte naţionalităţi: B - 6, F - 1; TOTAL: B - 50, F - 4. Academii agronomice. Români: B - 604, F - 62; Evrei: B - 18, F - 5; Alte naţionalităţi: B - 71, F - 11; TOTAL: B - 693, F - 178. Totaluri. Români: B - 14 608, F - 4 730; Evrei: B - 4 397, F - 1 679; Alte naţionalităţi: B - 1 903, F - 1 142; TOTAL: B - 20 908, F - 7 551. Procente. Români: B - 70,50, F - 62,50; Evrei: B - 22,50, F - 22,50; Alte naţionalităţi: B - 8,00, F - 15,00; TOTAL: B - 100%, F - 100%.

Studenţi înscrişi în perioada 1922-1938.

Facultatea. LITERE - Bucureşti. Români: B - 19 277, F - 32 527; Evrei: B - 1 450, F - 2 790; Alţii: B - 2 106, F - 355; Total: B - 22 839, F - 35 672. Iaşi. Români: B - 2 640, F - 5 505; Evrei: B - 584, F - 1 174; Alţii: B - 294, F - 206; Total: B - 3 318, F - 6 885. Cluj. Români: B - 2 786, F - 3 360; Evrei: B - 158, F - 358; Alţii: B - 1 964, F - 1 429; Total: B - 4 908, F - 5 147. Cernăuţi. Români: B - 2 064, F - 1 840; Evrei: B - 1 034, F - 1 374; Alţii: B - 6, F - 972; Total: B - 3 104, F - 4 195. *Totaluri*. Români: B - 26 767, F - 30 243; Evrei: B - 3 232, F - 8 696; Alţii: B - 4 360, F - 2 962. Total: B - 33 949, F - 51 890. DREPT - Bucureşti. Români: B.- 85 449, F - 11 383; Evrei: B - 14 217, F - 2 349; Alţii: B - 2 097, F - 596; Total: B - 101 763, F - 13 136. Iaşi. Români: B - 21 793, F - 3 343; Evrei: B - 4 036, F - 1 344; Alţii: B - 944, F - 266; Total: B - 26 773, F - 4 953. Cluj. Români: B - 13 983, F - 681; Evrei: B - 1 325, F - 126; Alţii: B - 5 692, F - 47; Total: B - 21 000, F - 854. Cernăuţi. Români: B - 3 142, F - 207; Evrei: B - 675, F - 76; Alţii: B - 388, F - 25; Total: B - 4 107, F - 308. Or.-Mare. Români: B - 4 409, F - 382;

https://biblioteca-digitala.ro

Evrei: B - 3 015, F - 607; Alţii: B - 1 980, F - 9. Total: B - 9 413, F - 998. *Totaluri*. Români: B - 128 776, F - 15 996; Evrei: B - 23 268, F - 4 499; Alţii: B - 11 110, F - 943. Total: B - 163 154, F - 21 438. ŞTIINŢE - Bucureşti. Români: B - 19 924, F - 11 422; Evrei: B - 2 752, F - 892; Alţii: B -1 497, F - 572; Total: B - 24 173, F - 11 742. Iaşi. Români: B - 8 611, F - 5 862; Evrei: B - 1 449, F - 717; Alţii: B - 351, F - 264; Total: B - 10 411, F - 6 843. Cluj. Români: B - 2 204, F - 2 242; Evrei: B - 144, F - 105; Alţii: B - 2 348, F - 481; Total: B - 3 412, F - 2 828. *Totaluri*. Români: B - 30 739, F - 19 526; Evrei: B - 4345, F - 1 714; Alţii: B - 4 196, F - 1 317. Total: B - 37 996, F - 21 413. MEDICINĂ UMANĂ - Bucureşti. Români: B - 12 493, F - 3 408; Evrei: B - 3 662, F - 991; Alţii: B - 132, F - 221; Total: B - 16 287, F - 4 620. Iaşi. Români: B - 4 114, F - 1 983; Evrei: B - 3 320, F - 997; Alţii: B - 184, F - 29; Total: B - 7 618, F - 3 009. Cluj. Români: B - 7 065, F - 1 262; Evrei: B - 602, F - 381; Alţii: B - 3 333, F - 366; Total: B - 11 000, F - 2 009. *Totaluri*. Români: B - 23 672, F - 6 654; Evrei: B - 7 584, F - 2 369; Alţii: B - 3 649, F - 616. Total: B - 34 905, F - 9 648. MEDICINĂ VETERINARĂ. Români: B - 3 745, F -565; Evrei: B - 28, F - 6; Alţii: B - 3 773, F - 128; Total: B - 5 181, F - 299. *Totaluri (medicină umană şi veterinară)*. Români: B - 27 417, F - 7 219; Evrei: B - 7 712, F - 2 375; Alţii: B - 7 422, F - 744. Total: B - 40 086, F - 9 947. FARMACIE - Bucureşti. Români: B - 2 670, F - 4 748; Evrei: B - 1 869, F -2 488; Alţii: B - 797, F -203; Total: B - 5 336, F - 7 439. Iaşi. Români: B - 351, F - 646; Evrei: B - 1 786, F - 2 438; Alţii: B - 39, F - 1 209; Total: B - 2 178, F - 4 239. Cluj. Români: B - 192, F - 169; Evrei: B - 137, F - 85; Alţii: B - 501, F - 180; Total: B - 830, F - 434. *Totaluri*. Români: B - 3 213, F - 5 563; Evrei: B - 3 792, F - 5 011; Alţii: B - 1 337, F - 1 592. Total: B - 8 344, F - 12 166. **În perioada 1929-1938**. ŞCOLI POLITEHNICE - Bucureşti. Români: B - 10 235, F - 282; Evrei: B - 2 111, F - 70; Alţii: B - 1 029, F - 125; Total: B - 13 375, F - 477. Timişoara. Români: B - 3 782, F - 17; Evrei: B - 0, F - 0; Alţii: B - 591, F - 4; Total: B - 4 373, F - 21. *Totaluri*. Români: B - 14 017, F - 299; Evrei: B - 2 111, F - 70; Alţii: B - 1 620, F - 129. Total: B - 17 748, F - 498. ACADEMIA IN. ŞT. COM. INDUSTRIALE - Bucureşti. Români: B - 18 863, F - 5 655; Evrei: B - 1 539, F - 449; Alţii: B -223, F - 119; Total: B - 20 625, F - 6 223. Cluj. Români: B - 3 592, F - 620; Evrei: B - 74, F - 73; Alţii: B - 507, F - 290; Total: B - 4 173, F - 983. *Totaluri*. Români: B - 22 455, F - 6 275; Evrei: B - 1 613, F - 522; Alţii: B - 730, F - 409. Total: B - 24 858, F - 7 206. ARHITECTURĂ - Bucureşti. Români: B - 1 365, F - 22; Evrei: B - 326, F - 65; Alţii: B - 167, F - 216; Total: B - 1 858, F - 303. Şc. conducători arh. Buc. Români: B - 397, F - 36; Evrei: B - 41, F - 5; Alţii: B - 65, F - 0; Total: B - 503, F - 41. *Totaluri*. Români: B - 1 762, F - 58; Evrei: B - 367, F - 70; Alţii: B - 232, F - 216. Total: B - 1 361, F - 344. AC. AGRONOMIE - Bucureşti. Români: B - 2 606, F - 300; Evrei: B - 93, F - 19; Alţii: B - 233, F - 9; Total: B - 2 932, F - 328. Chişinău. Români: B - 1 553, F - 194; Evrei: B - 91, F - 33; Alţii: B - 143, F - 65; Total: B - 1 787, F - 292. Cluj. Români: B - 1 882, F - 123; Evrei: B - 10, F - 2; Alţii: B - 317, F - 1 031; Total: B - 2 209, F - 1 156. *Totaluri*. Români: B - 6 041, F - 617; Evrei: B - 184, F - 54; Alţii: B - 693, F -1 105. Total: B - 6 928, F - 1 776.

Licenţiaţi în perioada 1922-1938.

Facultatea: LITERE - Bucureşti. Români: B - 1 458, F - 3 628; Evrei: B - 111, F - 247; Alţii: B - 1 711, F - 3 725. Iaşi. Români: B - 426, F - 673; Evrei: B - 48, F - 102; Alţii: B - 488, F - 835. Cluj. Români: B - 311, F - 444; Evrei: B - 8, F - 34; Alţii: B - 482, F - 623. Cernăuţi. Români: B - 123, F - 150; Evrei: B - 19, F - 79; Alţii: B - 185, F - 294. *Total*. Români: B - 2 318, F - 4 895; Evrei: B - 186, F - 462; Alţii: B - 2 866, F - 5 474. DREPT - Bucureşti. Români: B - 5 439, F - 577; Evrei: B - 940, F - 217; Alţii: B - 6 524, F - 471. Iaşi. Români: B - 2 461, F - 218; Evrei: B - 490, F - 195; Alţii: B -3 003, F - 48. Cluj. Români: B - 865, F - 64; Evrei: B - 70, F - 13; Alţii: B - 978, F - 73. Cernăuţi. Români: B - 661, F - 34; Evrei: B - 445, F - 111; Alţii: B - 1 380, F - 158. Or.-Mare. Români: B - 308, F - 29; Evrei: B - 58, F - 11; Alţii: B - 536, F - 33. *Total*. Români: B - 9 734, F - 922; Evrei: B - 2 003, F - 547; Alţii: B - 1 242, F - 1 143. ŞTIINŢE - Bucureşti. Români: B -1 077, F -842; Evrei: B -128, F - 64; Alţii: B -1 261, F - 887. Iaşi. Români: B - 932, F - 717; Evrei: B - 66, F - 60; Alţii: B - 1 096, F - 823. Cluj. Români: B - 290, F - 349; Evrei: B - 5, F - 14; Alţii: B - 407, F - 432. *Total*. Români: B - 2 299, F - 1 908; Evrei: B - 199, F - 138; Alţii: B - 2 764, F - 2 142. FARMACIE - Bucureşti. Români: B - 429, F - 765; Evrei: B - 330, F - 391; Alţii: B - 907, F - 1 232. Iaşi. Români: B - 58, F - 82; Evrei: B - 168, F - 197; Alţii: B - 226, F - 278. Cluj. Români: B - 43, F - 32; Evrei: B - 35, F - 20; Alţii: B - 213, F - 89. *Total*. Români: B - 530,

https://biblioteca-digitala.ro

F - 879; Evrei: B - 533, F - 608; Alţii: B - 1 346, F - 1 599. **În perioada 1929-1938**. ŞC. POLITEHNICE - Bucureşti. Români: B - 979, F - 10; Evrei: B - 125, F - 1; Alţii: B - 1 147, F - 11. Timişoara. Români: B - 381, F - 1; Evrei: B - 0, F - 0; Alţii: B - 437, F - 1. *Total*. Români: B - 1 260, F - 11; Evrei: B - 125, F - 1. Alţii: B - 1 584, F - 12. ACADEMIA IN. ŞT. COM. INDUSTRIALE - Bucureşti. Români: B - 1 952, F - 631; Evrei: B - 84, F - 42; Alţii: B -2 128, F - 712. Cluj. Români: B - 278, F - 125; Evrei: B - 3, F - 9; Alţii: B - 333, F - 169. *Total*. Români: B - 2 230, F - 762; Evrei: B - 87, F - 51; Alţii: B - 2 461, F - 881. AC. AGRONOMIE - Bucureşti. Români: B - 207, F - 25; Evrei: B - 0, F - 0; Alţii: B - 219, F - 27. Chişinău. Români: B - 135, F - 45; Evrei: B - 2, F - 0; Alţii: B - 104, F - 53. Cluj. Români: B - 203, F - 16; Evrei: B - 1, F - 0; Alţii: B - 250, F - 19. *Total*. Români: B - 545, F - 86; Evrei: B - 3, F - 0; Alţii: B - 573, F - 99.

Doctori în perioada 1922-1938.

Facultatea. LITERE - Bucureşti. Români: B - 101, F - 18; Evrei: B - 5, F - 2; Alţii: B - 107, F - 22. Iaşi. Români: B - 19, F - 1; Evrei: B - 2, F - 0; Alţii: B - 21, F -1. Cluj. Români: B - 38, F - 2; Evrei: B - 2, F - 0; Alţii: B - 43, F - 3. Cernăuţi. Români: B - 21, F - 2; Evrei: B - 3, F - 11; Alţii: B - 31, F - 17. *Total*. Români: B - 179, F - 23; Evrei: B - 12, F - 13; Alţii: B - 202, F - 43. DREPT - Bucureşti. Români: B - 183, F - 9; Evrei: B - 13, F - 2; Alţii: B - 197, F - 11. Iaşi. Români: B - 53, F - 0; Evrei: B - 2, F - 0; Alţii: B -55, F - 0. Cluj. Români: B - 1 385, F - 50; Evrei: B - 18, F - 15; Alţii: B - 1 931, F - 80. Cernăuţi. Români: B - 34, F - 1; Evrei: B - 16, F - 0; Alţii: B - 60, F - 1. *Total*. Români: B - 1 655, F - 60; Evrei: B - 49, F - 17; Alţii: B - 2 243, F - 92. ŞTIINŢE - Bucureşti. Români: B - 38, F - 23; Evrei: B -2, F - 0; Alţii: B -102, F - 23. Iaşi. Români: B - 66, F - 11; Evrei: B - 1, F - 0; Alţii: B - 14, F - 3. Cluj. Români: B - 44, F - 12; Evrei: B - 3, F - 0; Alţii: B - 45, F - 8. *Total*. Români: B - 148, F - 46; Evrei: B - 6, F - 0; Alţii: B - 161, F - 34. MEDICINĂ UMANĂ - Bucureşti. Români: B - 1 679, F - 369; Evrei: B - 534, F - 141; Alţii: B - 2 294, F - 528. Iaşi. Români: B - 472, F - 189; Evrei: B - 473, F - 126; Alţii: B - 938, F - 315. Cluj. Români: B - 759, F - 108; Evrei: B - 236, F - 51; Alţii: B - 1 159, F - 186. *Total*. Români: B - 2 910, F - 666; Evrei: B - 1 207, F - 318; Alţii: B - 4 391, F - 1 029. MEDICINĂ VETERINARĂ. Români: B - 454, F -27; Evrei: B - 9, F - 0; Alţii: B - 589, F - 39. *Total (medicină umană şi veterinară)*. Români: B - 3 364, F - 698; Evrei: B - 1 216, F - 318; Alţii: B - 9 804, F - 1 129. **În perioada 1929-1938**. ACADEMIA IN. ŞT. COM. INDUSTRIALE - Bucureşti. Români: B -68, F - 6; Evrei: B - 0, F - 0; Alţii: B -73, F - 6. Cluj. Români: B - 6, F - 0; Evrei: B - 1, F - 0; Alţii: B - 7, F - 0. *Total*. Români: B - 74, F - 6; Evrei: B - 1, F - 0; Alţii: B - 80, F - 6. ARHITECTURĂ - Bucureşti. Români: B - 117, F - 20; Evrei: B - 25, F - 2; Alţii: B - 150, F - 24. Şc. conducători arh. Buc. Români: B - 20, F - 0; Evrei: B - 2, F - 0; Alţii: B - 25, F - 1. *Total*. Români: B - 137, F - 20; Evrei: B - 27, F - 2; Alţii: B - 25, F - 1. *Total*. Români: B - 137, F - 20; Evrei: B - 27, F - 2; Alţii: B - 175, F - 25. AGRONOMIE - Bucureşti. Români: B - 3, F - 1; Evrei: B - 0, F - 0; Alţii: B - 7, F - 1. Chişinău. Români: B - 2, F - 0; Evrei: B - 0, F - 0; Alţii: B - 2, F - 8. Cluj. Români: B - 7, F - 0; Evrei: B - 0, F - 0; Alţii: B - 8, F - 0. *Total*. Români: B - 12, F - 1; Evrei: B - 0, F - 0; Alţii: B - 17, F - 9.

Natura şcolii. ŞCOALA COM. ELEM. FETE: Total - 8 847; Români - 6 789 (76,84%); Evrei - 1 659 (18,76%); Alţii - 199 (4,40%); Oraşe - 10 477; Sate - 440; Mici agricultori - 547. ŞCOALA COM. SUP. FETE: Total - 16 890; Români - 13 104 (77,54%); Evrei - 2 786 (16,48%); Alţii - 1 000 (5,98%); Oraşe - 15 381; Sate - 1 736; Mici agricultori - 1 461. *Totaluri*: Total - 25 737; Români - 19 893 (77,19%); Evrei - 4 445 (17,62%); Alţii - 1 199 (5,19%); Oraşe - 25 858; Sate - 2 176; Mici agricultori - 2 008. ŞCOALA COM. ELEM. BĂIEŢI: Total - 41 552; Români - 30 907 (74,37%); Evrei - 7 932 (19%); Alţii - 2 717 (8,63%); Oraşe - 31 593; Sate - 9 959; Mici agricultori - 9 502. ŞCOALA COM. SUP. BĂIEŢI: Total - 68 453; Români - 54 068 (80,30%); Evrei - 8 369 (12, 20%); Alţii - 6 016 (7,50%); Oraşe - 46 532; Sate - 21 921; Mici agricultori - 16 613. *Totaluri*: Total - 110 005; Români - 84 975 (77,34%); Evrei - 16 301 (15,85%); Alţii - 8 733 (8,07%); Oraşe - 78 125; Sate - 31 980; Mici agricultori - 26 115. ***Total general***: Total - 135 742; Români - 104 868 (77,26%); Evrei - 20 746 (16,61%); Alţii - 9 932 (6,69%); Oraşe - 103 983; Sate - 57838 (16%); Mici agricultori - 25 123. GIMNAZII TEORETICE FETE: Total - 25 114; Români - 15 353 (61,12%); Evrei - 3 332 (13,25%); Alţii - 6 429 (25,63%); Oraşe - 19 526; Sate - 7 627; Mici agricultori - 3 747. LICEE TEORETICE FETE:

https://biblioteca-digitala.ro

Total - 198 826; Români -147 291 (74%); Evrei - 33 262 (16,60%); Alţii - 18 273 (9,60%); Oraşe - 164 391; Sate - 34 409; Mici agricultori - 15 610. *Totaluri*: Total - 223 940; Români - 162 644 (67,50%); Evrei - 36 594 (14,93%); Alţii - 24 702 (18,62%); Oraşe - 183 917; Sate - 42 036; Mici agricultori - 19 357. GIMNAZII TEORETICE BĂIEŢI: Total - 31 235; Români - 16 847 (54%); Evrei - 5 674 (18,16%); Alţii - 8 714 (27,84%); Oraşe - 21 860; Sate - 11 350; Mici agricultori - 5 698. LICEE TEORETICE BĂIEŢI: Total - 365 658; Români - 285 604 (81%); Evrei - 50 362 (14%); Alţii - 29 692 (5%); Oraşe - 241 796; Sate - 114 169; Mici agricultori - 70 472. *Totaluri*: Total - 396 893; Români - 302 451 (67,50%); Evrei - 56 036 (16,08%); Alţii - 38 406 (16,42%); Oraş) - 263 656; Sate - 125 519; Mici agricultori - 76 170. ***Total general***: Total - 620 833; Români - 465 095 (67,53%); Evrei - 92 620 (15,50%); Alţii - 63 108 (17,19)%; Oraşe - 417 573; Sate - 167 555 (15,35%); Mici agricultori - 95 527.

Studiind arhivele Ministerului Culturii Naţionale privitoare la rezultatele bacalaureatului pe perioada de şcolaritate 1930/1938, avem aceste situaţii:

Felul şcolii: LICEE TEORETICE FETE. Români - 8 765; Evrei - 1 697; Alţii - 875; Total - 11 337. ELEVE PARTICULARE. Români - 671; Evrei - 104; Alţii - 46; Total - 821. *TOTAL*: Români - 9 446; Evrei - 1 701; Alţii - 921; Total - 12 058. LICEE TEORETICE BĂIEŢI. Români - 16 821; Evrei - 3 092; Alţii - 4 204; Total - 24 117. ELEVI PARTICULARI. Români - 1 853; Evrei - 439; Alţii - 215; Total - 2 507. *TOTAL*: Români - 18 674; Evrei - 3 531; Alţii - 4 419; Total - 26 624. *TOTAL GENERAL*: Români - 28 120; Evrei - 5 232; Alţii - 5 340; Total - 38 682.

Documentar întocmit de dr. **HARY KULLER**

https://biblioteca-digitala.ro

2. Şcoli unice în Europa bântuită de fascism

a. Învăţământul evreiesc din anii 1940-1944

Erau vremurile deceniului patru al secolului actual: oribilul şi moartea făceau ravagii în Europa şi în lume. Atunci, în anul 1940, prin Decretul-lege nr. 3 438 din 11 octombrie al guvernului Gigurtu, având la Ministerul Învăţământului pe Horia Sima, au fost eliminaţi din şcolile de stat toţi elevii şi studenţii pe care legile fasciste îi considerau evrei. La fel, 11 din 14 cadre didactice menţinute până atunci în învăţământul superior au fost eliminate imediat.

La mizeria materială în care se zbătea majoritatea populaţiei evreieşti din România anului 1940 s-a mai adăugat şi o lovitură morală, care pregătea, de bună seamă, atât înjosirea, cât şi distrugerea fizică a evreilor din România. În acest fel, legea amintită aplica în fapt în domeniul instruirii Legea nr. 440, privitoare la starea juridică a locuitorilor evrei din România („Monitorul Oficial", nr. 193, din 9 august 1940).

Conform acestui decret, toţi evreii din ţară au fost marginalizaţi şi înjosiţi. De exemplu, articolul 7, paragraful f, prevedea interzicerea pentru cei definiţi CA EVREI de a fi „tutori sau curatori ai incapabililor care sunt de religie creştină". Deci nu se admitea nici dreptul la caritate, la iubirea aproapelui, noţiuni născute şi răspândite prin jertfe de pe malul Iordanului până la Roma şi de aici în toată Europa şi de pe malul Iordanului până în Caucaz şi de aici mai departe.

Nu se putea profesa, în spiritul acestei legi, articolul 7, paragraful j, nici măcar meseria de om de serviciu în instituţiile publice. Erau vremuri când mormintele erau munţi şi se ştie că atunci viţile sunt prăpăstii. Toate acestea par lucruri de necrezut şi totuşi multe gânduri şi fapte izvorâte din mintea şi sufletul unor oameni, care au rămas Oameni, au căutat să se opună acestor dezlănţuiri demenţiale ale morţii. Despre aceasta s-a spus prea puţin. Ele au fost de cele mai multe ori cele care au menţinut demnitatea şi speranţa semenilor lor în suferinţă. Unul dintre aceste fapte a fost apariţia şcolilor superioare evreieşti care au fiinţat pe pământul României. Au fost unice în Europa bântuită de fascism.

Aceste şcoli nu au putut apărea decât ca o expresie directă a atitudinii majorităţii oamenilor de pe aceste meleaguri faţă de totalitarism.

Prin aprobarea nr. 218672, din 28 noiembrie 1940, Ministerul Educaţiei Naţionale, Cultelor şi Artelor încuviinţa înfiinţarea unei şcoli conduse de profesorul **Ernest Abason** şi de avocatul **Marcu Onescu**, cu menţiunea că „aceste cursuri nu duc la obţinerea unei diplome care să le dea dreptul la exercitare a unei profesiuni, ci numai pentru a păstra contactul cu studiile anterioare şi a se pregăti în vederea unor studii superioare". În acelaşi sens, în anul 1941, ministerul de resort preciza: „Scopul Decretului-lege nr. 3438 din 11 octombrie 1940 a fost nu numai excluderea evreilor de la cursurile de zi superioare cu elevi creştini, ci şi de la certificatele de stat".

Prima dintre şcoli a fost intitulată la început „Cursuri şi lucrări practice de pregătire teoretică şi practică pentru studenţii şi absolvenţii de liceu evrei". Această şcoală a început să funcţioneze la data de 2 decembrie 1940, sub conducerea profesorului Ernest Abason, fost director de studii la Institutul Politehnic din Bucureşti şi a lui Marcu Onescu, licenţiat în drept şi sociologie. Iniţial, cursurile au fost frecventate de 22 de studenţi, cărora li se predau matematici superioare speciale şi aplicaţii. Pe parcurs, programa s-a amplificat, astfel încât în luna aprilie 1941 funcţionau cursuri de matematică, fizică, desen (28 de studenţi), electricitate (19 studenţi), construcţii şi arhitectură (13 studenţi), chimie industrială (15 studenţi), biologie umană (medicină) (53 de studenţi), litere şi filosofie (16 studenţi), deci în total 144 de studenţi.

În anul 1942, moare eminentul profesor Ernest Abason, după care cursurile de biologie umană începute la 24 februarie 1941 sub conducerea profesorilor **A. Radovici** şi **E. Fason**

https://biblioteca-digitala.ro

şi-au schimbat denumirea în „cursuri de pregătire sanitară", funcţionând sub conducerea profesorului **I. Daniel**. De asemenea, pentru studenţii care înainte de anul 1940 absolviseră primii ani de studiu la Facultatea de Medicină a statului, Ministerul Educaţiei Naţionale, prin adresa nr. 45096, din 1941, a aprobat cererea doctorului **Marcu Cajal**, docent universitar, de a înfiinţa pe lângă Spitalul „Caritas" din Bucureşti cursuri de medicină pentru studenţii evrei.

Tot după moartea profesorului Ernest Abason, majoritatea cursanţilor secţiilor tehnice au fost preluaţi de şcoala condusă de inginerul **Martin Bercovici**. Această şcoală, denumită „Cursuri de pregătire tehnică", şi-a început activitatea la data de 11 decembrie 1940, cu un număr de 16 studenţi la secţiile de electrotehnică şi construcţii.

Pe parcurs, s-au adăugat şi secţiile de textile, chimie industrială, desen tehnic, desen decorativ, tehnică dentară - astfel încât şcoala a ajuns la circa 500 de studenţi şi elevi. În această perioadă, sub conducerea lui **Renzo della Pergola** şi a profesorului **Hugo Schwartz**, a funcţionat un conservator de muzică. Tot atunci a funcţionat şi Colegiul pentru studenţii evrei, condus de Marcu Onescu.

În afară de şcolile evreieşti de artă şi meserii ce au fiinţat şi ele în acele vremuri, o mână de intelectuali evrei, dovedind curaj şi iniţiativă, au obţinut, după exemplul antic al lui Rabi Iohanan ben Zakai, o universitate în vremuri de prigoană. În aceste şcoli nu s-a dat numai învăţătură, dar şi speranţă. Pe frontispiciul acestor şcoli s-ar fi putut scrie: „Voi, cei care intraţi, lăsaţi orice tristeţe, umpleţi-vă inimile şi sufletul de toate speranţele".

Se pune, de bună seamă, întrebarea: cum a fost posibilă funcţionarea acestora în timpuri atât de triste?

Renunţarea la titulatura de facultate sau universitate şi adoptarea unor denumiri, ca, de exemplu, „Colegiul Marcu Onescu", „cursuri", „şcoală", nu erau, desigur, suficiente. Orice inspector putea să-şi dea seama de caracterul lor real. Pentru ca ele să funcţioneze, nu era nevoie numai de o mare bunăvoinţă, dar şi de un sprijin permanent al unor personalităţi din ţară, aşa cum au făcut-o I. S. Gheorghiu, N. Gh. Lupu, Ştefan S. Nicolau, C. I. Parhon, Ion Petrovici, A. Calliani sau doctorul I. Costinescu, preşedintele Crucii Roşii, la fel doctorul Sabin Mănuilă, directorul Institutului de Statistică şi alţi mulţi cercetători din acest institut, precum şi din alte instituţii şi domenii.

Menţionăm conducerea Ministerului Educaţiei Naţionale şi alte persoane cu funcţii de răspundere care nu au fost de acord cu măsurile discriminatorii ce li s-au cerut să le aplice. Motivele pentru care au sprijinit şcolile evreieşti puteau fi diferite (convingerile lor antitotalitare, relaţii de prietenie, stimă şi preţuire pe care le aveau pentru mulţi dintre intelectualii evrei), dar, oricare ar fi fost motivul, atitudinea lor a fost de fapt o desolidarizare de aceste măsuri rasiale, o împotrivire la neomenie.

Numărul celor ce-au avut o atitudine fermă faţă de nedreptatea ce se dorea să fie făcută tineretului evreu este, desigur, foarte mare. Dintre aceste personalităţi îi mai citâm pe D. şi N. Bagdasar, N. Hortolomei, Miron Nicolescu, Al. Rosetti, N. Vasilescu-Carpen, Fr. Rainer şi alţii.

Subliniem, de asemenea, contribuţia Crucii Roşii din România, prin doctorul I. Costinescu, care, având acordul Ministerului Sănătăţii, a sprijinit învăţământul medical din colegiile evreieşti, pentru ca acestea să-şi creeze o policlinică destinată practicii studenţilor. Această policlinică era deschisă şi cerinţelor populaţiei sărace din cartier.

Atitudinea acestor intelectuali şi a multor altora, care vor rămâne anonimi, a creat posibilitatea ca unii intelectuali evrei să intervină direct la marile personalităţi cu care erau în relaţii de respect reciproc, să caute să oprească sau să reducă valul de persecuţii dezlănţuit. Astfel, îi citâm pe doctorul **W. Filderman**, soţii dr. **Iancu**, **Herbert (Belu) Silber** şi mulţi alţii. Arătăm că inginerul Herbert (Belu) Silber, eminent economist, era bun prieten cu dr. S. Mănuilă, care a obţinut ca studenţii evrei de la

https://biblioteca-digitala.ro

aceste şcoli să facă munca obligatorie la Institutul de Statistică al cărui director era, creându-le astfel posibilitatea să înveţe.

Dar care era atmosfera în aceste şcoli?

Trebuie arătat că cei mai mulţi profesori erau pătrunşi de misiunea lor de a transmite generaţiilor viitoare cunoştinţele acumulate de omenire de-a lungul anilor. Desigur, ca în toate şcolile din lume, o serie de dascăli cu mult talent pedagogic reuşeau să predea la un înalt nivel şi să-şi încânte auditoriul.

Astfel, de exemplu, la cele cinci secţii de învăţământ superior (şcoala M. Bercovici) predau personalităţi renumite, ca pictorul **M. H. Maxy**, arhitectul **H. Stern**, ing. **M. Gheler**, prof. ing. **Leon Hamburger**, ing. **I. Safir**, prof. ing. **M. Bercovici** (ulterior academician), prof. ing. **C. Steinberg**, ing. **M. Emanuel** şi alţii. Lista completă a profesorilor, publicată în „Politehnica din curtea templului" (autor I. Voledi-Vardi), carte apărută la Tel Aviv, în anul 1980, precizează în acest sens:

Membrii corpului didactic şi disciplinele predate:

Dr. Aroneanu (catedra de tehnică dentară), ing. Alpern Sadi (catedra de instalaţii electrice), ing. Bercovici Martin (catedra de electrotehnică generală şi director şcoală), ing. Bercovici Emil-Brateş (catedra de construcţii civile), ing. Berman Jacques (catedra de materiale de construcţii), ing. Blazian Flaviu (catedra de maşini termice), dr. Braunstein (catedra de tehnică denatră), ing. Brenner W. (catedra de construcţii), ing. Buiu E. (catedra de mecanică), ing. Braeşter O. (catedra de drumuri), ing. Barasch (catedra de tehnologie mecanică), ing. Cofler M. (catedra de topografie şi geodezie), ing. Creţescu (catedra de radiofonie), ing. Chimion G. (catedra de organe de maşini), pictor Călugăru Titina (asistentă la desen după natură), ing. Calmanovici Em. (catedra de încălziri centrale), arh. Dubowy (catedra de desen decorativ), ing. Davidescu (catedra de geometrie analitică), dr. ing. Davidescu Viviane (catedra de chimie industrială), ing. Eigheles (catedra de tehnologia materialelor electrice), ing. Gheller M. (catedra de rezistenţa materialelor şi statică), ing. Goldenberg L. (catedra de tehnologie mecanică), ing. Goldenberg B. (catedra de chimie industrială), ing. Grimberg Verea (catedra de textile), ing. Hamburger L. (catedra de dinamică şi cinematică), ing. Horovitz A. (catedra de topografie), ing. Herşcovici Emanoil Em. (catedra de mecanică raţională), ing. Iacobovici T. (catedra de cazane cu aburi), prof. Iţicovici (catedra de matematică superioară), ing. Kaufman Sebastian (catedra de geometrie analitică şi rezistenţa materialelor), ing. Kaniuk A. (catedra de geometrie descriptivă), ing. Kuhn A. (catedra de textile), ing. Loebel H. (catedra de desen tehnic), ing. Lupescu (catedra de tehnologia materialelor de construcţii), ing. Meltzer Arthur (catedra de mecanică şi desen industrial), pictor Maxy M. H. (catedra de desen după natură), ing. Mayer E. (catedra de desen decorativ), ing. Marcovici Caroliu (catedra de căi ferate), ing. Margulies G. (catedra de desen tehnic), arh. Marcusohn Gustav-Gusti (catedra de desen de arhitectură), ing. Mendelsohn (catedra de chimie industrială), ing. Marcovici A. (catedra de tehnică dentară), dr. Metch (catedra de tehnică dentară), arh. Marcusohn Corina (asistentă desen decorativ), dr. Novak S. (catedra de anatomie şi igienă), ing. Novek Goldner S. (catedra de statică grafică), ing. Pauker Mauriciu (catedra de matematică generală), ing. Petroianu I. (catedra de mecanică raţională), arh. Rosinthal (catedra de desen ornamental), ing. Reinhorn M. (catedra de construcţii civile şi topografie), ing. Revici Teofil (catedra de poduri metalice), ing. Reiss Mircea (catedra de statica construcţiilor), ing. Sternlieb (Alex. Costache) (catedra de geotehnică), arh. Stern Harry (catedra de arhitectură generală), ing. Stern Arthur (catedra de electrotehnică matematică şi termodinamică), ing. Steinberg Carol (catedra de maşini electrice), ing. Saphier I. (catedra de geometrie analitică), ing. Schaeffer H. (catedra de algebră şi analiză, statica grafică şi desen constructiv), arh. Segal (catedra de desen tehnic construcţii), ing. Schwartz M. (catedra de tehnologie textilă), dr. Stahl H. (catedra de tehnică

https://biblioteca-digitala.ro

dentară), ing. Tauber Alex. (catedra de beton armat), ing. Wechsler Marius (catedra de construcţii metalice), ing. Weinrauch (Valentin Alfons) (catedra de desen tehnic), ing. Weiss Mendel (catedra de electrotehnică).

Toţi aceşti dascăli credeau că prin învăţătură răul se poate transforma în bine şi întunericul în lumină. Credinţa le-a fost profesiunea. Prin lumina pe care au răspândit-o, au dat răspunsul lor la ura şi răutatea din Europa anilor 1940-1945 şi nu numai a acelor ani.

La 21 ianuarie 1941, ura aceasta a făcut şi în Bucureşti sute de victime printre evrei: mai ales în cartierele Văcăreşti şi Dudeşti, de unde unii dintre ei au fost duşi la abator şi atârnaţi în cârligele în care se puneau animalele sacrificate. Pe străzi acţionau criminali setoşi de sânge, care, pe lângă crimă, devastau casele şi magazinele. Oamenii erau târâţi din case şi duşi spre monstruoase execuţii în pădurile din jurul Bucureştiului, copii ucişi în braţele mamelor lor, fii în braţele bătrânilor lor părinţi. Sinagogile erau în flăcări.

Începuse jocul morţii, acelaşi care dusese şi la asasinatele sinistre din 26 şi 27 noiembrie 1940, când 64 de victime au fost omorâte la Jilava. Iar renumitul economist Virgil Madgearu şi profesorul Nicolae Iorga fuseseră ucişi în pădurile din jurul Capitalei.

Rebeliunea a fost stinsă, căci practic majoritatea populaţiei ţării, în frunte cu armata sa, a detestat ideologia crimei şi a jafului.

La 3 februarie 1941, deci la zece zile după rebeliunea legionară, şcolile evreieşti îşi deschideau porţile. O lumină a învăţăturii şi ştiinţei se aprindea din nou spre binele omului. Majoritatea celor care au urmat aceste cursuri au absolvit cu brio institutele politehnice din ţară, venind apoi cu aportul lor la reconstruirea ţării după război.

Unii dascăli, în temeiul cunoştinţelor şi talentului pedagogic arătat, au fost încadraţi în învăţământul superior. De exemplu, academicianul Constantin Dinculescu, în articolul intitulat: „Un om între oameni", apărut în cartea *Politehnica din curtea templului*, scria: „Ca rector al Institutului Politehnic Bucureşti, timp de 15 ani, am putut urmări direct activitatea lui **Martin Bercovici** şi am putut avea o privire de ansamblu în cadrul general al activităţii politehnice, bucurându-mă totdeauna că Martin Bercovici şi colaboratorii lui se plasau constant în primele rânduri ale cadrelor didactice".

Dar profesorul Martin Bercovici nu a fost singurul care să fi contribuit în modul arătat şi subliniat de rectorul C. Dinculescu la viaţa ştiinţifică, didactică şi tehnică din România.

Şi în alte sectoare tehnice importante din ţară au fost personalităţi din rândul dascălilor şcolilor evreieşti, care s-au bucurat de un prestigiu unanim recunoscut, fiind astfel chemaţi, după anul 1944, în învăţământul superior, ca, de exemplu, **Teofil Revici**, inginer constructor de poduri, **Andrei Kuhn**, inginer în textile, **Carol Steinberg**, inginer specialist în aparate electrice şi ing. **Mişilim Grindea**, care a organizat, la cererea prof. M. Bercovici, secţia textilă.

Nu numai profesorii, dar şi foştii studenţi ai şcolilor evreieşti, acolo unde au lucrat, au înscris o contribuţie constructivă la propăşirea ştiinţei, tehnicii şi învăţământului, devenind „nume" în specialităţile pe care le-au profesat. Dintre aceştia îi menţionăm pe următorii:

În construcţii: Nachmias Şerban Cornea, Saraga Willy, Scheffer Z. Samuel, Segal Z. Isac, Weintraub D. Benno, Herman A. Moses, Spielman I. Heinrich, Solomonovici M. Jean, Leibovici Nachman Willy, Ackerman F. Abraham Ben Sion, Blank H. Ernest, Weintraub S. Eugen, Peltz Z. Sandu, Hervy Jules Roland, Rottenstein R. Sandu, Loebel A. Lucian, Marcus B. Adrian, Grill W. Leon Adolf, Klang Jerome, Dobrencovici A. Vladimir, Leibovici S. Leon, Neuman I. Natalia Barilia, Appel C. Arnold, Schechter S. H. Dodu, Leon L. Jean, Şaiovici C. Eugen, Zissu J. Corneliu, Halfon L. Radu-Raul, Goldstein A. Aurel, Mermelştein M. Iosif, Schoss A. Arnold, Rothschild E. George, Segal I. Jean, Loewenton I. Mario Anatole, Schip M. Isidor Leon, Mathias I. Felician, Leibovici B. Lulu,

https://biblioteca-digitala.ro

Iacob B. Ruben, Nathansohn H. Louis-Eduard, Iuster I. Eduard, Mendelsohn A. Marius Ernest, Meirovici M. Beno, Nagler E. Ţilu, Rosenthal S. Isy, Steinhart W. Aristide-Edgar, Froimescu E. Avram, Herman L. Aurel, Finkelstein H. Isac, Segal L. Joe, Bănuş S. Max, Scharf M. Cornel, Moreno D. Vladimir, Bleicher A. Nadia, Boverman L. Alfred, Goliger E. Mircea, Feldman A. Herman, Leibovici S. Sacha, David I. Natan, Altenhaus S. Max, Klinger S. Ozi, Dandbrand P. Zaharia, Solomon L. Lydia, Catz F. Milu, Calmanovici M. Sergiu, David L. Iancu, Leibovici A. Maier, Glasberg M. Louis.

În arhitectură: Vacher Edith Simone, Juster M. Willy, Zlota T. Aurel, Laureanu A. Hedwiga, Pascal I. Marius, Broder E. Mary, Schechner H. Annie, Feromat F. Alexandru, Schwartz I. Emanuel, Copolovici L. Hedwiga, Weinstock M. Iosif Eugen, Florescu S. Nona, Saront V. Sergiusz (Sergei), Farb O. Daniel, Rosenberg I. Iguan, Agent M. Victor, Wexler J. Aristide, Rapaport Z. Sofia, Hardt H. Dorian, Wechsler I. Sebastian, Abramovici A. Sebastian, Marcowitz I. Eduard, Marcus Anne-Marie, Segal S. Renca, Munteanu M. Minel Alfred, Natowitz B. Harry, Jaroschewschy S. Zoe, Braverman S. Edmond, Horowitz M. Olga Pansy, Rosintal I. Jeanne, Koffler L. Marius Jerome, Schmidt I. Sarina, Zeilig B. Felix, Aldesberg I. Miria, Strulovici S. Lidia, Breuder Margueritte, Grad L. Silvia, Slesinger L. Mircea, Issersohn D. Aurel, Tenenbaum N. Seudel, Glückman Isac, Segall M. Albert, Gruenberg S. Bercu, Juster M. Henriette, Paucker Avram, Straumer E. Nathan, Rosenberg Mauriciu, Marcus Heinrich.

În electromecanică: Pantazi Ionel, Rabinovici H. Beniamin, Rozenzweig Mauriciu, Schwartz N. Iwel, Dichter I. Lupu Lucian, Steinberg M. Sergiu Frideric, Moscovici Gustav, Tendler José, Horenştein H. Marcel, Herescu V. Rami, Focşaner A. Harry, Eigeles Mişu, Kelmer Isa, Messinger Artur, Weinberg Emilian, Juster Mihail Adrian, Davidovici N. M. Willy, Ritzinger J. Walter, Grünberg S. Felix, Rosman Dorel, Pincu S. Sebastian, Engel M. Emil, Iancovici I. Victor, Schwefelberg W. Anatol, Lazarivucu L. Marcel, David I. Theodor, Berman M. Armand, Grün I. Sylviu, Eilenberg P. Saul, Nathansohn I. Echiel Michel, Menas I. Borel, Krell Mendel, Finkelştein H. Mauriciu, Sterlieb I. Gitana, Schapira S. Sergiu, Posmantir S. Henry, Grünberg I. Pally-Gerard, Cohn M. Marcel, Iancovici M. Micu, Marcovici A. Mircea, Wechsler D. Lazăr, Ellenbogen B. Albert, Haimovici M. Iosif, Iancovici H. Sami, Michelsohn S. Hari, Hailpern B. Rivain, Segael F. I. Heinrich, Haber P. Marcel, Zahareanu M. Şerban, Iosipovici M. Zigu, Menachem J. H. Gaston, Atias M. Leon, Grünberg H. Corneliu, Leibu M. Avram Arie, Flavian S. Sergiu, Hassan D. Gabriela, Focşaner J. Ernest, Leibu A. Ecaterina, Kleinberg I. Marius, Leibovici S. Lisette, Buiu I. Theodor Anton, Finkelstein F. Iosif, Rosenfeld H. Harry, Fisch I. Iehuda Arie, Fisch I. Efraim, Rotschild E. Gaston, Schor M. Alexandru, Tanach I. Valentin, Harmelin H. Mina, Streit M. Emol, Mondiano F. Guido, Braunştein C. Emanoil, Herşcovici M. Igor, Geller D. Carmella, Folan E. Sergiu, Rosenzweig S. Iosif Miron, Clegan J. Deodat, Adler I. Marcel, Segal M. Paul, Moscovici M. Roşu, Gabriel I. Isac, Wechsler I. Arie Leon, Belsadskaia Filimon, Chitnic I. Radu, Pascalovici M. Dinu, Nachmias M. Virgil, Nachmias M. Gaston, Copelman S. Sergiu, Schaechter M. Israel.

În chimia industrială: Budeischi I. Z. Moise, Niţescu O. Lionel, Berman C. Thea, Ungar A. Editha, Rozenzweig Bianca (n. Smilovici), Klein H. Gheorghe Iosif, Polack M. Irina Nectara, Lobel S. Mircea, Eşanu Fanny (n. Solomon), Mariana L. Amalia, Ebercohn Adelina (n. Segall), Pach I. Sylvia, Conn Constantin, Star B. Solomon, Samoil H. Moise, Izsak B. Mendel, Leicand A. Mihail, Bombiger I. Aurel, Abramovici Maria Liliana, Baier M. Suzi, Kupferschmied B. Stella, Landes M. Victor, Segal L. Adolf, Sternbach I. Irina, Schottenfeld A. Marcel, Taussig F. Egon, Elenbogen C. Ana, Weinberg E. Emil, Wasserman H. Norbert, Roth M. Harry, Kadovici A. Nadya-Ana, Erblich D. Elsa Cecilia, Focşaner Octav, Loebel A. Henry, Haim zis Haimsohn M.

https://biblioteca-digitala.ro

Ernest Otto, Brucăr A. M. Suzi Cleo, Barat M. Odette, Saichiu O. Adolf, Gross O. Ioan, Trost H. Lucian-Adolph, Aizicovici A. Maxi, Morgenştern I. Paul, Klar M. Leea, Loebel M. Arlette, Rosman M. Aristide, Apter M. Sigue, Solomon F. Lilyane Stefanie, Mendelovici I. Michel Ch. Mihai, Oeriu C. Ioan, Artenberg G. Emil, Schor M. Armand, Leibovici M. Adrian, Margulius M. Mihai Mony, Hartstein B. Dan, Sandor I. Ervin, Schapira M. Nina, Mantel H. Harry, Schip I. Marcel, Şmilovici B. Ionas, Haffner Aimé, Şmilovici S. Abraham.

În textile: Alpern Paulina, Aronovici Sami, Breyer Amir, Cohn Marian, Eishenk Ignatz, Bercovici Nelly Ruth, Fin Chanon, Grinberg Juju, Haickin Saul, Herşcovici Filip, Podeanu Mircea, Rabinovici Aby, Siegler Cerbu, Pfefferman Lupu, Kimmelman Iacob, Baron Adrian, Flachs Aurel, Iacobsohn Mandy, Victor Nestor, Moscovici M. Leon, Lazarovici Izi, Laufer Sergiu, Iakerkanner Rozica, Schechter Iosif, Spiegler Lucian, Marcuson Herşcu, Goldenberg Iacob Şulim, Solomon H. Bernard, Rosenblum Raul.

În construcţii, medii: Hochberg Eugen, Segall Sandy, Littman Adolf.

În electrotehnică, medii: Kendler Zissu, Marcovici Theodor, Mathias Harold, Hirsch Mircea, Nedeleanu Sever, Berger Avram, Lazăr Hascal, Schwartz Jean, Stambler Abram, Ackerman Jack.

În desen tehnic, medii: Segall Ella, Abramovici Marietta, Grünberg Filip.

În desen decorativ: Kaufman Eva, Zuav Lelia, Juster Getta, Schön I., Pantzer Hary, Siegler Lelia-Călin, Gadol Lucian, Nora Doiban.

b. Colegiul pentru studenţii evrei

Colegiul pentru studenţii evrei funcţionează în baza autorizaţiunilor Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor, cu nr. 241273 din 1941, 113511 din 1943 şi 139344 din 1943.

Organizarea învăţământului în Colegiu este făcută pe grupe de studii, împărţite în secţii şi ani de studii.

Pentru anul şcolar 1943/1944 sunt prevăzute următoarele cursuri:

1. **Grupa de studenţi Ştiinţe**, organizată pe patru ani de studii, are secţiile:

Matematică - Fizică:

Anul I: Algebra superioară; Calculul integral şi diferenţial; Geometria analitică; Geometria descriptivă; Fizica generală; Chimia generală; Desen.

Anul II: Calculul integral şi diferenţial (II); Mecanica raţională (I); Fizică I (Statica, Dinamica şi Gravitatea); Fizică II (Căldura); Fizică III (Electricitatea), Limba ştiinţifică germană; Limba ştiinţifică engleză.

Anul III: Mecaniza raţională (II); Geometria superioară; Teoria funcţiilor de o variabilă complexă; Teoria funcţiilor de o variabilă reală; Fizică IV (Acustica şi Optica); Limba ştiinţifică germană (II); Limba ştiinţifică engleză (II).

Fizică - Chimie:

Anul I: Matematici generale şi mecanica; Fizica generală; Chimia analitică calitativă; Chimia anorganică; Desen.

Anul II: Chimia analitică cantitativă; Chimia organică (I); Fizică I (Statica, Dinamica şi Gravitatea); Fizică II (Căldura); Fizică III (Electricitatea, Geologia, mineralogia şi petrografia); Limba ştiinţifică germană; Limba ştiinţifică engleză.

Anul III: Chimia organică (II); Chimia tehnologică; Electrochimia; Fizica IV (Acustica şi Optica); Limba ştiinţifică germană (II); Limba ştiinţifică engleză (II).

Anul IV: Chimia tehnologică organică; Chimia fizicală; Fizica moleculară; Lucrări principale din chimia analitică calitativă, cantitativă, organică şi tehnologică.

În anul şcolar 1943/1944, la Secţia Matematică-Fizică vor fi primii trei ani de studii, iar la secţia Fizică-Chimie toţi cei patru ani.

2. **Grupa de studii Litere-Filosofie**, organizată pentru patru ani de studii, are secţiile:

Filologia modernă: Limbile franceză, germană, engleză şi ebraică; Literaturile română, franceză, germană, engleză şi ebraică; Gramatica

https://biblioteca-digitala.ro

generală; Istoria artelor; Istoria românilor; Istoria universală; Istoria evreilor; Estetica literară; Literatura universală; Analiza unui autor literar.

Filologia clasică: Limbile elină şi latină; Literaturile elină şi latină; Gramatica comparată; Istoria popoarelor vechi; Filosofia antică; Arheologia; Epigrafia latină şi elină.

Filosofie: Introducere în filosofie; Psihologia generală şi experimentală; Logica şi teoria cunoaşterii; Estetica filosofică; Pedagogia generală; Pedagogia practică (Didactică şi metodică); Etica; Sociologia; Istoria filosofiei; Metafizica; Analiza unei opere filosofice.

3. **Grupa de studii Biologie Umană**, organizată pentru şase ani de studii. În anul şcolar 1943/1944 funcţionează primii trei ani de studii.

Anul I: Introducere în ştiinţa biologiei; Anatomia descriptivă; Histologia generală şi embriologia generală; Botanica medicală; Chimia generală medicală; Chimia biologică; Fiziologia şi Fizica medicală.

Anul II: Anatomia descriptivă şi topografică; Histologia; Fiziologia; Chimia biologică; Zoologia medicală şi parazitologia.

Anul III: Anatomia patologică; Bacteriologia şi serologia; Semiologia medicală; Patologia medicală; Semiologia chirurgicală (Chirurgia generală, ortopedia, mica chirurgie, tehnica chirurgicală); Patologia chirurgicală.

4. **Grupa de studii Economico-Comercială**, organizată pentru patru ani de studii, din care funcţionează, în anul şcolar 1943/1944, primii trei ani.

Anul I: Limbile germană, franceză, engleză şi ebraică; Corespondenţa comercială română, franceză, germană şi engleză; Contabilitatea generală şi practică (I); Aritmetica comercială; Economia politică (I); Dreptul civil şi procedura civilă; Stenografia.

Anul II: Limbile germană, franceză, engleză şi ebraică; Corespondenţa comercială română, germană, franceză şi engleză; Contabilitatea generală şi practică (II); Algebra financiară; Economia politică (II); Drept comercial şi maritim român şi comparat (I); Chimia industrială aplicată la mărfuri (I); Geografia economică; Comerţul cerealelor şi derivatelor lor; Ştiinţa şi legislaţia financiară.

Anul III: Limbile franceză, germană, engleză şi ebraică; Corespondenţa comercială română, franceză, germană şi engleză; Contabilitatea bancară şi industrială (I); Statistica; Teoria asigurărilor; Fizica aplicată la industrii; Chimia industrială aplicată la mărfuri (II); Drept comercial şi maritim român şi comparat (II); Tehnica comercială; Tehnologia industrială.

5. Seminar pedagogic cu scopul de a face pregătirea cadrelor din învăţământul evreiesc primar, secundar şi comercial. Această pregătire se face prin:

a. **Pregătirea teoretică** (Pedagogia generală; Istoria pedagogiei; Pedagogia practică; Psihologia pedagogică; Legislaţia şi administraţia şcolară.

b. **Pregătirea practică**, prin ţinerea lecţiunilor la o şcoală primară, secundară şi comercială.

c. Examenul de absolvire a seminarului.

Lucrări practice. Toate materiile de învăţământ au aplicaţiuni practice în seminarii, lucrări de specialitate, laboratoare, sală de disecţie etc. În anul şcolar 1943/1944, învăţământul are următoarele aplicaţiuni practice:

La grupa de studii Ştiinţe - laboratorul de chimie, în care se fac lucrări de chimie analitică, calitativă şi cantitativă, lucrări de chimie organică, lucrări de chimie tehnologică, anorganică şi organică; laboratorul de fizică şi electricitate; atelierul de desen; studiul limbilor ştiinţifice germană şi engleză.

La grupa studii Litere - Filosofie: seminarii la toate materiile; laboratorul de psihologie şi antropometrie; seminarul de studii pedagogice; studiul limbilor franceză, germană, engleză şi ebraică.

La grupa de studii Biologie umană: laboratorul de botanică medicală; laboratorul de anatomie a sistemului nervos; laboratorul de histologie şi tehnică microscopică; laboratorul de chimie biologică; laboratorul de fiziologie; laboratorul de anatomie patologică; laboratorul de

https://biblioteca-digitala.ro

bacteriologie şi serologie; sala de disecţie; lucrări practice în spitale şi în policlinica colegiului.

La grupa de studii economice şi comerciale: lucrări practice la chimia şi fizica aplicată a mărfurilor; lucrări de monografie contabilă; corespondenţa comercială şi convorbirea în limbile germană, franceză, engleză şi ebraică; birou comercial; stenografia.

c. Liceul „Cultura" din Bucureşti

O istorie generală a învăţământului evreiesc gimnazial şi liceal din România nu a fost încă scrisă. Ea necesită elaborarea de monografii dedicate diverselor unităţi şcolare. Pentru câteva s-au publicat, pe vremuri, în România, unele lucrări temeinice, cu un conţinut ştiinţific, ca, de pildă, aceea a profesorului M. Stăureanu despre Şcoala „Lumina" de la Craiova. Altele sunt simple dări de seamă. Unele date se găsesc şi în monografiile comunităţilor. Fireşte că baza ar trebui să fie cercetarea arhivelor aflate în România. Acolo sunt consemnate, precum ştim, cifre statistice, cronologii, nume de directori şi învăţători, componenţa comitetelor şcolare, marile eforturi financiare ale comunităţilor spre a întreţine reţeaua şcolară etc.

Istoria învăţământului evreiesc modern din România începe din anul 1893, când, prin legea Take Ionescu, elevii evrei au fost îndepărtaţi din şcolile statului. Atunci au luat fiinţă în principalele oraşe din ţară, cu populaţie evreiască mai compactă, aşa-numitele şcoli israelito-române. La Bucureşti, una dintre aceste şcoli, creată în 1898, din îndemnul şi cu sprijinul filantropului **Max Aziel**, a luat fiinţă „Cultura", care la început a fost o şcoală primară cu programa învăţământului de stat, având în plus câteva ore de ebraică şi germană. Aceasta a fost originea Liceului „Cultura", care a dăinuit până la reforma învăţământului din 1948. În jurul anului 1910, când directori erau **I. Rosen** şi dr. **M. Alperin**, a început construirea unui local propriu în strada Zborului, inaugurat în prezenţa oficialităţilor, printre care s-a relevat şi dr. Istrati, ministrul învăţământului din vremea aceea.

În anii următori, liceul comercial şi gimnaziul teoretic „Cultura", înfiinţate aproape concomitent, au fost cotate drept cele mai bune instituţii de învăţământ. În afară de marea masă a evreimii sărace din cartierele Dudeşti, Văcăreşti, Moşilor sau Griviţa, aceste şcoli au fost frecventate şi de mulţi elevi necvrei, care se mândreau chiar că sunt „culturişti". Examenele particulare de fine de an dispăruseră, dar au rămas cele de admitere pentru absolvenţii gimnaziului care voiau să continue cursul superior la liceele de stat. Elevii erau atât de bine pregătiţi, încât, în ciuda ideilor preconcepute ale unora dintre examinatori, aceştia n-au putut să nu recunoască pregătirea lor excepţională. Buna prezentare a elevilor la examene nu trebuie să mire pe nimeni, dacă-i vom aminti pe cei ce-au alcătuit corpul didactic al şcolilor secundare. Iată câteva nume de profesori care s-au perindat la catedrele „Culturii": dr. **Benedict Kanner**, autorul unei lucrări despre cercul literar „Junimea" de la Iaşi, prezentată ca teză de doctorat la Sorbona; dr. **Heinrich Alperin**, care şi-a luat titlul la Universitatea din Viena, cu o teză despre filozofia lui Malebranche; muzicianul **A. L. Ivela**; pictorul **A. Stambler**; inginerul **N. Iacob**, autorul unor foarte apreciate manuale de matematică; **A. Mihail**; chimistul de renume mondial dr. ing. **Isac Blum**; istoricul dr. **M. Halevy**; dr. **Samuel Beinglass**, absolvent al Facultăţii de Chimie de la Universitatea din Roma; dr. **Th. Löwenstein**, autor de manuale didactice, ale cărui lucrări fuseseră publicate de Institutul Pedagogic al Universităţii din Bucureşti; **S. M. Littman**, profesor de filosofie, devenit director al „Culturii" în 1940; **S. Calmanovici**; **V. Marcus**; **R. Faion**; **I. Vardi**; poetul **Em. Ungher**; profesorii de ebraică **O. Rispler** şi **N. Zelewinski** - ambii, autori de manuale didactice în limba ebraică - şi alţii. **A. Papier**, **Mauriciu Kandel**, **Arno Cahane**, **Alice Aronescu**, care funcţionaseră la „Cultura", au ajuns în 1944 cadre universitare.

După instaurarea regimului legionar, la 6 septembrie 1940, Ministerul Instrucţiunii Publice

https://biblioteca-digitala.ro

a procedat la eliminarea evreilor din şcolile statului. Prin legea din 14 octombrie a ministrului Traian Brăileanu, s-a autorizat funcţionarea şcolilor evreieşti, ca un fel de compensaţie, după izgonirea elevilor şi profesorilor evrei din şcolile de stat. Această „favoare" s-a datorat în bună parte şcolilor „Cultura". La începutul anului şcolar 1940-1941, mii de elevi au venit să se înscrie la „Cultura" şi la şcoala de fete „Focşăneanu", din strada Anton Pann, condusă de **Elena Kanner**. Întrucât cele două şcoli nu puteau cuprinde un atât de mare număr de elevi, a fost nevoie să se înfiinţeze o a doua şcoală secundară de fete, a cărei conducere a fost încredinţată **Dorei Littman**. În aceeaşi epocă, a mai fost autorizată şi funcţionarea altor şcoli secundare, încadrate cu profesori evrei rămaşi fără posturi după excluderea lor din învăţământul de stat. Cel mai mare număr de elevi l-a avut însă „Cultura", care s-a bucurat şi de încadrarea câtorva vechi profesori bucureşteni, eliminaţi şi ei din şcolile oficiale, ca şi a unor oameni de ştiinţă veniţi din provincie, cum au fost: matematicianul **A. Hollinger**, latiniştii dr. **Carol Blum**, **Salzberger**, **Heyer**, geograful **M. Halperin**, fizicianul **Mauriciu Schachter**, doctor de la Sorbona şi unul dintre elevii cei mai apreciaţi ai marelui savant francez H. Poincaré. Printre cei mai tineri, sunt de amintit: **I. Sufrin**, **I. Bady**, **H. Matesu**, **H. Schiller**, **I. Guttman**, **I. Rosentzweig**, **F. Lindenstein**, **B. Wallenstein**, **O. Jurin**, **I. Juster**, **Z. Sager**, **Beno Rosen**, **A. Bick**, **F. Fluck**, **M. Frenkel**, **Z. Leivandman**, **Robert Kantar**, **I. Rotenstein**, **Z. Idelsohn**, **L. Segali**, **F. Davidsohn** şi alţii, iar ca laboranţi, **R. Heller** şi **H. Radovici**. Unii dintre aceştia, cum e cazul lui **B. Magnesin**, au murit în deportare, alţii au pierit pe „Mefkure" sau „Struma", singurul salvat din naufragiul celui de-al doilea vapor fiind fostul elev al „Culturii" **David Stoliar**. Nu trebuie uitaţi nici tinerii pedagogi care au contribuit la succesul educativ al şcolii: **I. Guttman**, **Nic. Eisenstatter**, **Marcel Aderca**, **I. Ichil**, devenit apoi contabil al şcolii, **S. Lucescu**. Aceştia au fost aproape toţi elevi ai liceului şi cei mai mulţi se găsesc astăzi în Israel. Cu direcţia administrativă s-a ocupat avocatul **Davila Jurescu**, secretari au fost **H. Abramovici**, devenit ulterior subdirector, **E. Areşteanu** şi **F. Grünberg-Plaiu**.

Sub prima presiune a legilor rasiale, au venit să se înscrie la „Cultura" şi copiii burgheziei înstărite, dar au părăsit-o când au început să apară „şcoli de lux", întemeiate ca întreprinderi comerciale, în afara Comunităţii. „Cultura" a continuat să fie şcoala elevilor săraci, a fiilor celor ce formau grosul şomerilor sau al detaşamentelor de muncă. De aceşti copii se ocupa Comitetul de părinţi, care le distribuia îmbrăcăminte, rechizite şcolare şi le asigura masa la cantina înfiinţată în str. Romulus, colţ cu Parfumului. De asemenea, s-a creat pentru ei o policlinică în Calea Moşilor, colţ cu str. Paleologu, înzestrată cu aparatură medicală completă.

„Cultura" a funcţionat până în anul 1948, dată la care, prin aşa-zisa reformă a învăţământului, toate şcolile evreieşti au fost desfiinţate şi elevii evrei s-au revărsat în şcolile de stat ale Capitalei.

Prof. dr. ing. **ARIE A. ARIE**

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a VIII-a

ECONOMIE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. EVREII ŞI ÎNCEPUTURILE INDUSTRIEI ROMÂNEŞTI

În cadrul procesului general de modernizare ce caracterizează istoria României în a doua jumătate a secolului trecut, efortul de întemeiere a unei industrii naţionale este unul dintre aspectele semnificative.

Intenţia noastră este de a surprinde locul şi rolul populaţiei evreieşti în cadrul acestui fenomen.

Dar, înainte de toate, considerăm necesară prezentarea unor repere demografice. Secolul al XIX-lea este o perioadă de continuă creştere numerică a evreilor. Astfel, în Moldova, de la 11 732 în 1803, se ajunge, în 1859, la 118 922, iar în 1899, la 195 887 de evrei[1]. În Muntenia, de la 9 324 în 1860, se ajunge la 68 852 în 1899, dintre care 43 274 în Bucureşti[2]. Este vorba, deci, la finele secolului de o populaţie evreiască de 269 015 de persoane, ce reprezenta 4,6% din populaţia totală a României. Procentul este mai ridicat în oraşe: 19,3% din totalul populaţiei urbane[3].

Pe plan general, asistăm, în ultimul sfert de veac al secolului trecut, la o creştere cantitativă, inclusiv în sfera industrială. Şi aceasta - în ciuda unor factori de natură politică: până la 1877, lipsa independenţei, dar şi, mai apoi, o anume insecuritate, datorită pericolului extern permanent, în special din partea Rusiei. Şi într-o relativă conexiune, factori economici, în primul rând o cronică criză financiară, materializată prin lipsa de capital.

În înţelegerea specificului dinamicii industriale preluăm întru totul concluzia lui G. Zane, care spune că „Industria mare modernă s-a edificat pe o largă platformă de forme preexistente. Le-a lichidat pe unele, le-a transferat sau asimilat pe altele"[4]. În această lumină surprindem şi iniţiativa industrială evreiască.

Principalul izvor oglindind realitatea economică a epocii este monumentala statistică **Ancheta industrială din 1901-1902**, întocmită pe baza datelor strânse în 1899[5]. Fireşte, informaţiile anchetei se completează cu alte repere, în primul rând arhivistice. Statistica oficială constată, în România începutului de secol al XX-lea, 625 de firme industriale - de categoria celor ce folosesc maşini. Dintre acestea, 146 sunt în posesia unor întreprinzători evrei, adică 23,66%. Procent care vorbeşte de la sine.

Nu este lipsită de interes repartiţia în teritoriu a acestor firme, repartiţie pe care o găsim într-o intimă legătură atât cu aria de răspândire a populaţiei evreieşti, cât şi cu gradul de dezvoltare industrială a diverselor zone. Astfel, în Bucureşti găsim 37 de firme evreieşti, iar în judeţe cu nivel economic scăzut, dar şi cu o redusă populaţie evreiască, precum Muscel, Olt, Romanaţi, nu activa nici o firmă industrială. Semnalăm, totuşi, că acestea pătrundeau şi în judeţe cu o populaţie evreiască redusă, cum e Vâlcea, unde fiinţa fabrica de teracote şi sobe aparţinând lui **D. H. Rosenthal**.

Firmele industriale evreieşti pot fi găsite în toate domeniile de activitate, iar în unele din acestea, sunt deschizătoare de drum. În general, aceste ramuri industriale apăreau pe fondul existenţei unei tradiţii meşteşugăreşti, în diverse domenii. În acea perioadă, fenomenul central era evoluţia atelierului meşteşugăresc în stabiliment industrial. Deci şi iniţiativa industrială evreiască urmează tradiţia meşteşugărească a acestei populaţii[6].

În industria prelucrării fierului şi a materialelor neferoase, ancheta amintită înregistrează 9 firme evreieşti, din totalul de 26, deci peste o treime. În această grupă, se remarcau stabilimentele legate de nevoile agriculturii, aflată în epocă într-un proces de restructurare. Astfel, funcţiona la Craiova un „atelier" mecanic de maşini agricole, înfiinţat în 1890, de **Solomon Iritz**. În acelaşi oraş, **A. Waidman** întemeiază, în 1894, un atelier de acelaşi tip.

În epocă, legat de modernizarea comerţului, a industriei înseşi, se profilează o modă a mobilei fierului. Din 6 fabrici producătoare de mobilă de fier, 4 erau evreieşti. Nu putem părăsi acest domeniu al fierului fără a aminti de un număr important de turnătorii de fier, cum erau acelea

https://biblioteca-digitala.ro

ale lui **Sigmund Horenstein**, care își începe activitatea în 1894, sau cel al lui **Leon Abramovici**, deschis în 1900. Astfel de ateliere au avut un rol foarte activ în procesul modificării fizionomiei urbane românești în sens modern, european. Ele aprovizionau primăriile și diverși constructori cu elemente de mobilier urban de fier și fontă, ca bănci, garduri, felinare, chioșcuri. Și astăzi se mai păstrează, în București, atât în Cișmigiu - stâlpi -, cât și în imediata apropiere a Bisericii Amzei - capace de canal - ce poartă semnătura atelierului lui Leon Abramovici. Se poate spune că în București, ca și în alte metropole europene, evreii au jucat un rol deloc neglijabil în succesul folosirii fierului, aspect important al curentului internațional „Art Nouveau".

În ce privește subgrupa metalelor neferoase, este demn de amintit că la sfârșitul secolului al XIX-lea exista în România un singur atelier de nichelat, înființat, în 1898, de **M. Haberman**.

O ramură industrială unde constatăm o afluență deosebită a firmelor evreiești este cea textilă. Aceasta, atât datorită tradiției meșteșugărești, cât și din rațiuni economice - durata mai scurtă dintre investiție și câștig. Astfel, în industria postavului, din 14 întreprinderi înregistrate de anchetă, 8 sunt evreiești. Remarcabilă, ca producție și ca notorietate în epocă, este cea a lui **A. Iuster**, din Piatra-Neamț, înființată în 1888. Interesant este că ni se păstrează, la Arhivele Statului din Iași, o imagine a acestei întreprinderi[7]. Legat în special de nevoile comerțului, se dezvoltau fabrici de frânghii, cum sunt cele ale lui **Machtel,** la Iași sau **Philip Bierman**, la București, ambele înființate în 1888.

În rândurile numeroșilor ceaprazari evrei - 57% din totalul acestei profesiuni - apare, în 1883, fabrica de șepci a lui **Herman Blaustein**. De asemenea, creșterea masivă a cererii stimula diverse evoluții. Astfel, în 1900, **Ghizela Berger** înființa o fabrică de brodat. La Iași, frații **Nacht** înființează o fabrică de albituri și cămăși, care, în 1890, ajunge la o producție de 400 de duzini de cămăși, pentru care lucrau 160 de lucrători[8].

Industria pielăriei cunoaște și ea o afluență de firme evreiești. Dintre acestea, amintim ca mai importante fabrica de pielărie și tăbăcărie „Concordia", înființată în 1888 de **Moritz Gelber**, și care, în 1900, producea 7-8 000 de piei de încălțăminte[9], sau fabrica **Schak** și **Paneth**, înființată în 1892 la Pitești, cei doi având și un magazin de acest profil în București[10].

Industria chimică era și ea era un bun teren pentru inițiativa evreiască. Dintr-un total de 328 de întreprinderi, evreii aveau 72, deci peste 20%. În industria săpunului, ei au aproape jumătate din totalul întreprinderilor: 26 din 56. Dintre fabricile de săpun mai importante, amintim trei din Galați: **Kazelmann**, înființată încă din 1861, sub numele de „fabrica de stearinarie și săpunărie", „Apollo", înființată în 1882, și cea a lui **L. Moessner**, întemeiată în 1880. Dar domeniul în care se oglindește specificitatea inițiativei industriale evreiești - și în special atracția pentru nou - este exploatarea petrolului. Sfârșitul secolului trecut cunoaște în România un interes excepțional pentru extragerea și exploatarea petrolului. În preajma lui 1900, funcționau 70 de rafinării, dintre care 26 aparțineau unor evrei. În județul Neamț, întâlnim rafinăriile de la Costișa, ale lui **Z. Haimsohn** și **L. Herșcovici**. **Iosef B. Gardner**, din Buhuși și **Aizic Grunfeldt**, din Piatra-Neamț, încheie, în 1900, o asociație pe acțiuni, pentru a realiza o fabrică de petroleum, parafină, oleiuri, minerale și alte derivate, în comuna Roznov, investind un capital de 10 000 de lei[11].

Mult mai masivă este prezența evreilor în exploatările petrolifere din județul Bacău. Încă în 1860, în Valea Arinilor, din acest județ, putea fi întâlnită exploatarea lui **Schefler**, urmată, în 1862, de aceea a lui **L.** și **A. Grünberg**. Astfel, numai în această localitate, între 1888 și 1896, au funcționat 7 exploatări aparținând unor evrei. Un **M. Solomon** extrăgea petrol la Măgirești - Bacău, iar la Adjudul Vechi era rafinăria de petrol a lui **Alik Leib**.

În exploatările petrolifere ale județului Prahova, întâlnim diverși întreprinzători evrei. **M. Predinger** are o rafinărie, ca și **M. Lazarovici**.

https://biblioteca-digitala.ro

Demnă de a fi luată în seamă este modernizarea tehnică efectuată la unele exploatări. Astfel, un **Theiler** introduce la rafinăriile sale, din amintita Vale a Arinilor, pompe moderne aduse din străinătate. El avea 50 de puţuri, cu 4 000 de lucrători[12]. Activitatea evreilor în exploatarea petrolului este o componentă importantă a primei perioade, „romantice", în această importantă ramură, caracterizată prin activitatea unor modeşti întreprinzători.

Un alt câmp predilect de activitate este acela al industriei alimentare, pe atunci cea mai dezvoltată ramură a industriei româneşti. Astfel, în morărit, evreii reprezintă o treime din total. Încă din 1857, o anume **Lebel Ovreica** a construit o moară cu 4 pietre şi o brutărie nemţească, amândouă lângă Biserica Olteni[13]. Dintre cele mai târzii, am aminti, în 1875, moara de apă a lui **Aron Abramovici**.

Evreii sunt cei care introduc în România producerea industrială a apei gazoase, ridicând un număr apreciabil de stabilimente de acest profil. la Bucureşti, un **I. Reicher** înfiinţa, în 1893, o fabrică de „băuturi gazoase şi sifon"; la Focşani, în 1894, îl găsim pe un anume **H. Freier**, iar la Târgovişte, fabrica „Steaua", a lui **A. Hartenstein**.

Altă ramură de pionierat este industria conservelor, în care, din 11 fabrici, 5 aparţineau unor evrei. Astfel, amintim pe acelea ale lui **Max Ficher**, din Galaţi şi **Moise Band**, din Iaşi. Industrializarea cărnii, prin producerea de mezeluri, este un nou câmp de activitate. La Bucureşti, **I. Abele** înfiinţează o fabrică de mezeluri şi cârnăţărie, încă în 1862. În industrializarea spirtului, îl întâlnim pe **H. Rappaport**, cu o distilărie la Piatra-Neamţ, pe **Moise Iuster**, cu o fabrică la Căciuleşti - Neamţ (1893), iar **I. Wechsler** şi **Erben** înfiinţează, în 1892, o fabrică de coniac, la Iaşi; pe **Leon Iuster** îl găsim ca antreprenor al fabricii de spirt a lui E. Mavrocordat[14].

A doua jumătate a secolului al XIX-lea este caracterizată, în mediul urban românesc, de o adevărată febră edilitară, fenomen ce a impulsionat industria materialelor de construcţii. Se impune forma producerii industrializate a cărămizilor, în locul vechilor cărămidării. Prima fabrică de cărămidă, în Bacău, este înfiinţată de **Ventzel Zingher**, iar **Iosif Grimberg**, din Roman, primeşte, în 1882, medalia de bronz la expoziţia industrială, pentru calitatea cărămizilor produse[15]. Evreii sunt prezenţi şi în tânăra industrie a cimentului. Astfel, **Ernest Manuil** înfiinţează, în 1878, la Comarnic, o fabrică de var hidraulic şi ciment, care în 1904, avea o producţie de 12 000 de tone[16]. La Predeal, **E. Erler** înfiinţează o fabrică de ciment Portland, cu o producţie de 5 000 tone de ciment şi 3 000 de tone de var[17]. La Bucureşti, Mauriciu Blank se asociază cu G. Cantacuzino, pentru a deschide o fabrică de ciment Portland[18].

În 1900, **Grimberg,** antreprenor de şosele şi pavaje în Iaşi, înfiinţează o fabrică de tuburi de ciment armat[19]. Din acelaşi sector face parte şi industria sticlăriei, unde găsim fabrica **Weisengrun**, din Bogdăneşti - Bacău, cea a lui **Viesner**, din Lespezi, sau cea a lui **Beniamin Iuster**, din Deleni - Botoşani.

În ceea ce priveşte prelucrarea lemnului, ancheta înregistrează 21 de firme evreieşti din-tr-un total de 54. Această ramură este dominată de importanţa familiei **Iuster**, adevărata dinastie evreo-moldoveană, pe care am găsit-o şi în domeniul exploatărilor petrolifere, în prelucrarea spirtului etc. Este un caz tipic de elită economică, membrii ei făcând şi importante donaţii, ocupându-se de organizarea învăţământului, în special Leon Iuster.

Din industria lemnului făcea parte şi fabrica de parchete şi mobile „Fortuna" din Iaşi, proprietate a inginerului **I. Finkelstein**, ca şi cele din Bucureşti şi Vâlcea ale lui **D. H. Rosenthal**.

E locul să amintim faptul că evreii înfiinţează şi primele fabrici de chibrituri, în acelaşi an, 1885, la Bucureşti, Adolf Stein[20] şi, la Iaşi, Samuil Goldenthal[21]. De reţinut că cel dintâi va construi pe lângă fabrica sa de pe dealul Filaretului şi un cartier de locuinţe ieftine. Credem că este primul de acest fel în capitala României[22].

https://biblioteca-digitala.ro

Un indicator al gradului de dezvoltare industrială este şi numărul de lucrători folosiţi. Din acest punct de vedere, trebuie amintit un raport, din 1887, al doctorului Iacob Felix, şeful Serviciului Sanitar al Primăriei Bucureştilor, care face o listă de unităţi industriale bucureştene cu personal numeros. Aici sunt semnalate şi şapte fabrici aparţinând unor evrei: fabrica de cravate a **fraţilor Joseph,** cu 40 de lucrători, tăbăcăria **Einhorn**, între 30 şi 40 de lucrători, fabrica de frânghii **Philip Birman** - 38 de lucrători, fabrica de papetărie şi ghiozdane **Blumm** şi **Stein** - 38 de lucrători, fabrica de cărticele de hârtie a lui **L. M. Levy** - 38 de lucrători, fabrica de vată a lui **L. A. Ascher** - 28 de lucrători, fabrica de ulei **Maria Farjon** - 23 de lucrători[23].

O problemă specială este aceea a lucrătorului evreu. Din statisticile epocii se desprinde că în întreaga Românie lucrau 10 699 de muncitori evrei, adică 17% din totalul lucrătorilor. La această cifră trebuie adăugaţi şi ucenicii evrei, care reprezintă un procent de 19% din numărul total al ucenicilor. Mai mult decât atât, în unele judeţe lucrătorii evrei erau majoritari: Iaşi - 63%, Botoşani - 58%, Dorohoi - 53%, Neamţ - 51%. Aceste cifre sunt grăitoare pentru existenţa unei categorii sociale ignorate în istoria modernă a României, aceea a muncitorului evreu. Încercând să analizăm încă o dată formele de expresie industrială, ajungem la concluzia că, în liniile sale generale, iniţiativa industrială evreiască s-a încadrat în dinamica economică, dar şi socială a României acelei vremi. În acelaşi timp însă, a avut un specific al său, legat de apetenţe tradiţionale, de trăsături mentale proprii.

Credem că, în primul rând, întreprinzătorii evrei au dat dovadă de o căutare obsesivă a noului, fiind astfel purtătorii unor modele industriale noi. Am amintit, în primul rând, de acele fabrici de cravate, ciorapi, umbrele, conserve, ghiozdane, cutii de chibrituri.

După cum se vede, este vorba de ramuri industriale menite să răspundă unor necesităţi imediate ale omului, de vestimentaţie, alimentaţie, habitat etc. Analizându-le cu atenţie pe fiecare dintre acestea, observăm că ele răspundeau unor necesităţi noi, izvorând din transformarea în sens modern a cotidianului societăţii româneşti, cu toate planurile ce alcătuiesc acest cotidian. De aici am spune că este vorba de o cunoaştere aprofundată a acestei societăţi, o observare atentă a nevoilor acesteia. Sau, în termeni moderni, o prospectare a pieţei. În fond, evreii sunt cei care introduc în România, în perioada cercetată de noi, acest management „avant la lettre", prin birourile de informaţii comerciale[24]. În 1887, **E. Schwarzenfeld** anunţa că firma sa „Perseverenţa", cu sediul în Bucureşti, la Hotel de France, oferă „...informaţii de orice natură, atât din ţară, cât şi din străinătate, cumpărături, vânzări, arendă, case, plasare de funcţionari comerciali..."[25]. Mai mult decât atât, omul de afaceri **Michail El. Nachmias** editează un ziar financiar, „Mercurul român", care funcţiona atât ca ziar de publicitate - şi credem că este primul ziar de acest gen din România -, cât şi cu diverse sfaturi comerciale şi industriale. În această privinţă, se poate spune că întreprinzătorii în cauză au fost receptivi la diversele schimbări ale mentalului colectiv, au înregistrat anume necesităţi noi - umbrela, de exemplu, sau ghiozdanul, legat de un tip modern de învăţământ etc. - şi s-au grăbit să vină în întâmpinarea lor. Mai mult decât atât, apetitul pentru noutate, complementar cu căutarea febrilă de câştiguri, fenomen firesc într-o societate călăuzită de principiul lui Guizot: „Îmbogăţiţi-vă!", îl făcea pe întreprinzătorul evreu mai penetrant. Dar această căutare obsesivă a noului nu provoca numai succese, ci şi prăbuşiri. De aici şi numărul mare de falimente, fenomen consemnat de documentele vremii.

Un aspect important al acestei problematici este orientarea mentalului colectiv evreiesc spre spiritul întreprinzător, economic, inclusiv în domeniul industrial. În 1883, ia fiinţă la Bucureşti asociaţia „Munca", condusă de **M. Ascher**, ce se autoprezenta ca: „Societate israelită pentru încurajarea artelor şi industriei naţionale"[26].

Se înfiinţează şcoli profesionale evreieşti, cum este Şcoala de băieţi „Ciocanul", înfiinţată

https://biblioteca-digitala.ro

cu sprijinul dat de Alliance Israélite Universelle, în 1898, şi care are de la început un pronunţat caracter industrial, cu diverse ateliere specializate. Sincronizarea cu fenomenele noi duce la înfiinţarea, în 1910, a unei secţii de electrotehnică la Şcoala „Ciocanul", unde era proiectată şi conferinţa inginerului **O. Steihart,** despre: „Instalaţiuni electrice în casă şi fabrică. Economie industrială"[27].

O mărturie a educaţiei industriale ce se dădea elevilor din şcolile evreieşti o constituie iniţiativa Şcolii „Cultura" din Iaşi, din 1905, de a organiza pentru elevi o vizită la obiective industriale din oraş. Sunt astfel cunoscute tăbăcăria lui **Moritz Gelber**, pe care îl găsim activ şi în Comitetul şcolar „Cultura" -, tipografia **H. Goldner**, Fabrica de mobile „Fortuna", Întreprinderea metalurgică a lui **Wachtel**, moara cu vapori **Taxier** şi **Goldman**[28].

Credem că problematica prezenţei evreilor în industria românească trebuie văzută pe un plan mai larg al interferenţei de civilizaţie între poporul român şi populaţia evreiască. Această interferenţă se concretizează prin circulaţia unor modele de civilizaţie, fie pe plan economic, fie în domeniul cultural sau al instrucţiei şcolare. Este clar că evreii au introdus sau au potenţat anume modele de activitate economică, majoritatea preluate din Europa Occidentală şi, în acelaşi timp, au preluat modele de la societatea românească. Aceasta este prisma prin care privim interferenţa culturală dintre cele două lumi într-o perioadă de transformări modernizatoare.

Dr. LIVIU ROTMAN

https://biblioteca-digitala.ro

2. PARTICIPAREA EVREILOR LA DEZVOLTAREA INDUSTRIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Retrospectiv - şi pentru o perioadă mai îndelungată - se constată că populaţia evreiască a desfăşurat o activitate susţinută ce s-a înscris, în mod firesc, în cerinţele de ansamblu ale evoluţiei societăţii româneşti.

Activitatea desfăşurată şi rezultatele obţinute au fost nemijlocit influenţate de sporirea numărului populaţiei evreieşti, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de pregătirea şi ocuparea acesteia pe ramuri, de drepturile ce i-au fost acordate prin legislaţia în vigoare în anumite perioade.

O serie de evenimente de importanţă cardinală pentru istoria poporului român, cum au fost Unirea Principatelor (1859), dobândirea independenţei de stat a României (1877) şi formarea statului naţional unitar român (1 Decembrie 1918), au impulsionat dezvoltarea economică şi socială a ţării, având o influenţă favorabilă şi asupra participării evreilor la viaţa economică.

Soluţionarea - prin Tratatul de Pace încheiat după primul război mondial - a problemei dobândirii de către evrei a cetăţeniei române şi deci a drepturilor civile şi politice depline, precum şi consacrarea legislativă a acestora în Constituţia din anul 1923 au creat premisele necesare unei mai ample participări a populaţiei evreieşti la activitatea pe tărâm economic şi social.

Realitatea istorică, reliefată prin fapte, cifre, materiale de arhivă, documente oficiale şi alte publicaţii, atestă că participarea evreilor la viaţa economică şi, în acest cadru, la dezvoltarea şi modernizarea industriei a urmat o traiectorie ascendentă, atingând punctul maxim în 1938 - anul de vârf al dezvoltării economice a României din perioada interbelică şi, totodată, anul după care încep să fie adoptate şi aplicate o serie de măsuri restrictive ce au limitat mult activitatea evreilor în diferite domenii, în primul rând în economie.

1. Potenţialul uman pe care-l reprezenta populaţia evreiască din România este evidenţiat de numărul însemnat al acesteia - 728 000 de persoane în 1930[1] (în Vechiul Regat - 240 000 de persoane în 1912[2]) şi circa 850 000 în anul 1938[3] (4,3% din populaţia României), cu largi posibilităţi, aptitudini şi experienţă în exercitarea celor mai diferite profesii.

După datele recensământului general al populaţiei din decembrie 1930, numărul activilor evrei era de peste 264 000 (36,3% din populaţia evreiască), opţiunile acestora pe principalele ramuri fiind reflectate sintetic în următoarele date:

Structura populaţiei evreieşti active din România la 29 decembrie 1930, pe ramuri şi grupe de activităţi[4]

Exploatarea solului (agricultură, silvicultură etc.): Nr. persoane active - 14 153; în procente faţă de total activi evrei - 5,4%. Exploatarea subsolului (industria extractivă): Nr. persoane active - 701; în procente faţă de total activi evrei - 0,3%. Industria transformatoare: Nr. persoane active - 78 470; în procente faţă de total activi evrei - 29,7%. Credite, reprezentanţe, agenţii comerciale: Nr. persoane active - 10 680; în procente faţă de total activi evrei - 4,0%. Comerţ: Nr. persoane active - 87 063; în procente faţă de total activi evrei - 32,9%. Transport şi comunicaţii: Nr. persoane active - 5 947; în procente faţă de total activi evrei - 2,2%. Instituţii publice (administraţie, culte, învăţământ etc.): Nr. persoane active - 17 317; în procente faţă de total activi evrei - 6,6%. Diverse servicii şi profesiuni (sănătate, sport, personal menajer etc.): Nr. persoane active - 37 333; în procente faţă de total activi evrei - 14,1%. Nedeclaraţi: Nr. persoane active - 12 754; în procente faţă de total activi evrei - 4,8%. TOTAL ACTIVI: Nr. persoane active - 264 418; în procente faţă de total activi evrei - 100,0%.

https://biblioteca-digitala.ro

Rezultă că aproape trei pătrimi din populaţia activă evreiască lucra, în anul 1930, în ramuri de mare importanţă pentru producţia şi circulaţia valorilor în economie, cum sunt industria (30%), comerţul (32,9%), agricultura şi silvicultura (5,4%), credit, reprezentanţe şi agenţii comerciale (4,0%), locul şi aportul acestora fiind determinat nu numai de numărul şi proporţia persoanelor în diferite sectoare, ci mai ales de volumul, calitatea şi rezultatele activităţilor respective.

Deşi numărul populaţiei evreieşti a crescut până în 1938, structura activilor pe ramuri se poate considera practic apropiată de aceea rezultată din recensământul efectuat în 1930.

2. Analiza participării evreilor în industrie în perioada interbelică ia în considerare faptul că, în aceşti ani, continuă şi se extinde activitatea desfăşurată în această ramură în etapele anterioare. Ne referim la activitatea meşteşugărească şi la cea depusă de lucrătorii, tehnicienii şi inginerii evrei în diferite unităţi industriale, precum şi la numeroasele întreprinderi individuale în proprietatea evreilor sau societăţi industriale pe acţiuni înfiinţate de către aceştia, în cadrul cărora au participat direct la formarea capitalului social, în consiliile de administraţie, ca şi la activitatea productivă.

Toate acestea au constituit o bază puternică de pornire în ce priveşte capitalul investit şi resursele de muncă calificate ale populaţiei evreieşti în diferite ramuri şi sectoare industriale. În Vechiul Regat, de exemplu, la începutul secolului al XX-lea, lucrau peste 19 000 de meseriaşi evrei cu profil industrial (cca 20% din total)[5], iar 122 de întreprinderi din industria mare transformatoare (19,5% din total)[6] fuseseră fondate de evrei. După un deceniu, la începutul anului 1913, în întreaga industrie transformatoare îşi desfăşurau activitatea 37 514 evrei (inclusiv meseriaşii), reprezentând 12,2% din totalul personalului şi 41,8% din acela al populaţiei evreieşti active; dintre aceştia, 13 890 (37%) erau proprietari de ateliere şi întreprinderi industriale, iar 23 624 (63%) erau în cea mai mare parte lucrători şi ucenici (cca 20 000)[7].

În legătură cu activitatea meseriaşilor evrei, Alexandru Macedonski, în articolul „Evreii ca meseriaşi", scria, la începutul secolului, că „...peste tot şi în orice timp ei au excelat ca meseriaşi...", „...îndemânarea lor, gustul lor, temeinicia muncii lor le asigură un loc de onoare aproape în toate meseriile...", „...ei sunt sticlari, tinichigii, smălţuitori, vopsitori, giuvaergii, tâmplari, olari de lux, constructori de maşini, ipsosari, fabricanţi de oglinzi, în sfârşit se ocupă cu orice şi muncesc din greu şi cinstit în toate direcţiunile. Cum rămâne deci cu legenda că evreul nu este decât cămătar, zaraf, bancher, vânzător de mărunţişuri şi altele? Ca şi multe legende şi aceasta trebuie să cadă, de vreme ce pe evrei îi aflăm luptând şi distingându-se în toate ramurile activităţii omeneşti"[8].

Concludente pentru profesionalismul meseriaşilor evrei sunt şi brevetele de "Furnizor al Curţii Regale", acordate de către Casa Regală. Astfel, printre cei onoraţi cu acest titlu, încă din perioada 1866-1875, se numărau şi mulţi meseriaşi evrei, dintre care îi menţionăm, din Bucureşti, pe **Menahem Carniol** (gravor), **Aron Rosenfeld** (ceaprazar), **Jacques Herdan** (giuvaergiu), **M. J. Carniol** (care a primit brevetul de „Sepător în piatră şi metal al Curţii M.S.R. Domnitorului")[9].

Evreii din România au participat nemijlocit la procesul de industrializare ce s-a desfăşurat cu multă intensitate încă din primii ani de după Unire. Această participare este ilustrată şi de prezenţa unui număr însemnat de firme la Expoziţia-târg a industriei româneşti, deschisă la Bucureşti în toamna anului 1921, relevându-se prin noutate, nivel tehnic şi calitate produsele unor întreprinderi ale industriaşilor evrei, cum au fost, de exemplu: o instalaţie completă pentru rafinăriile de petrol (expusă de „Noua Societate a Atelierelor Vulcan", Bucureşti), lacuri şi alte produse chimice (**Carol Zimmer** et Co., Bucureşti), produse farmaceutice (**Kraus Moskovitz**, Oradea), săpunuri, parfumuri şi alte articole de toaletă („Cerbul", **Wolf Lerner**, Iaşi),

https://biblioteca-digitala.ro

diferite postavuri (fabricile din Buhuşi, **Singer S.** din Bacău, **Fraţii Zimmerman** - Sighişoara), tricotaje (fabricile **Rechler Moritz** şi Fiii, precum şi „Progresul" a lui **M. Gerias** şi **I. Goldştein**, din Iaşi), produse de panificaţie expuse de morile **Kogan** (Chişinău), **Neuman** (Arad), **Lipson** (Bălţi), **Şaraga** (Bârlad) etc.

Calculele efectuate permit să apreciem că, în industria mare, din totalul celor 416 firme individuale expozante, aproximativ 25% aparţineau unor proprietari evrei, îndeosebi din industria alimentară, textilă, chimică, metalurgie, ceramică, pielărie, arte grafice[10].

În perioada interbelică, industria a cunoscut un ritm intens de dezvoltare şi modernizare, determinat, în primul rând, de amploarea capitalului investit în această ramură, materializat în construirea unui număr mare de întreprinderi în toate provinciile, prin aparţia cărora au sporit capacităţile de producţie şi locurile de muncă.

Din totalul întreprinderilor existente la sfârşitul anului 1930 în industria transformatoare din România (129 885), 62,8% fuseseră înfiinţate în anii 1919-1930 şi numai 37,2% în perioada anterioară[11], ceea ce reliefează dinamismul creşterii bazei materiale industriale după anul 1918, realizare la care au contribuit, într-o măsură însemnată, şi investitorii evrei.

Sub aspectul mărimii întreprinderilor, partea covârşitoare (92,5%) era formată din întreprinderi mici, la sfârşitul anului 1930 existând 69 308 ateliere meşteşugăreşti (49,2%) în care lucra câte o singură persoană (patronul) şi 61 125 de ateliere şi întreprinderi (43,3%) cu 2-5 persoane. Dintre celelalte întreprinderi industriale, 8 120 (5,8%) aveau 6-20 de persoane şi numai 2 395 (1,7%) aveau peste 20 de persoane[12].

După investigaţiile efectuate pe fiecare ramură din industria mare transformatoare, estimăm că numărul întreprinderilor individuale ai căror proprietari erau evrei ajunsese la peste 700 în anul 1930, reprezentând 29-30% din totalul pe întreaga ţară; ponderi peste această medie au fost în industria metalurgică (45,5%), în industria hârtiei şi artelor grafice (41%), în industria sticlei şi ceramicii (39%)[13].

Dintre întreprinderile individuale înfiinţate de către evrei în perioada 1919-1930, menţionăm exemplificativ, în ordine cronologică, următoarele: Fabrica de articole împletite şi tricotate „Era", **Eugen Reisman** (Arad, 1919), Fabrica de ţevi de plumb a lui **Sig. I. Berman** (Galaţi, 1922), Prima ţesătorie de pânză românească din România, **Fraţii Mohnblatt** (Bucureşti, 1922), Ţesătoria de bumbac **Dr. Hain** (Cernăuţi, 1926), Fabrica de zahăr **Z. Esmansky** (Bălţi, 1930)[14].

Dintre firmele unor evrei, existente în acea perioadă în alte localităţi din ţară, cum ar fi în Ardeal, le evidenţiem pe acelea ale lui **Izrael Meyrovitz**, **Friedman**, **Leb** şi **Grosz** (rafinării de petrol, Dej), **Grünfeld Armin** (articole de celuloid, Cluj), **Fraţii Neuberger** (cherestea, Telciu, judeţul Bistriţa-Năsăud), **Glück Ignat** şi soţia (produse chimice, Alba-Iulia), **Herzfeld Ladislau** (ciment, Turda), **Gidali Iosif**, **Glück Rudolf** şi **Ionaş Adolf** (care aveau fiecare fabrică de spirt la Alba-Iulia etc.)[15].

În dezvoltarea industrială a ţării un rol deosebit, în cadrul întreprinderilor mari, l-au avut societăţile pe acţiuni, care - mai ales în perioada de după primul război mondial - au evoluat rapid atât numeric, cât şi din punct de vedere al mărimii capitalului social şi al cifrei de afaceri realizate.

La înfiinţarea şi desfăşurarea activităţii multor societăţi industriale pe acţiuni au participat şi evreii din România. Referindu-se la contribuţia acestora la promovarea, în Principatele Române, a unor forme noi, moderne, specifice economiei de schimb, academicianul G. Zane sublinia că evreii „...vor fi aceia care aproape singuri vor introduce societăţile pe acţiuni"[16].

Pe baza unor informaţii asupra componenţei nominale a consiliilor de administraţie ale societăţilor industriale pe acţiuni din anul 1926, s-a putut stabili, cu un anumit grad de aproximaţie, numărul societăţilor ce aveau şi evrei în consiliile de administraţie (peste 1/3 din totalul de 1 335 de societăţi)[17], ceea ce oferă elemente concludente

https://biblioteca-digitala.ro

pentru analiza participării acestora la societăţile înfiinţate înainte şi după 1919. Se constată participarea într-o proporţie însemnată a evreilor la dezvoltarea tuturor ramurilor industriale, aceştia fiind prezenţi în circa o treime din consiliile de administraţie în industria transformatoare şi în peste jumătate în industria extractivă. Se detaşează, în mod deosebit, participarea evreilor la un număr mare de societăţi industriale pe acţiuni în ramurile textile-confecţii şi petrol.

Este de relevat, totodată, faptul că, dintre societăţile industriale la care au participat şi evrei, peste 80% fuseseră înfiinţate după anul 1919 - indiciu veridic al intensificării contribuţiei acestora la dezvoltarea şi modernizarea industriei româneşti, în cadrul unor forme noi de organizare şi conducere a întreprinderilor.

Dintre principalele societăţi industriale pe acţiuni din perioada 1919-1927, la înfiinţarea şi activitatea cărora au participat şi evreii din România, menţionăm unele societăţi ce dispuneau de capital social mai mare şi care au jucat un rol însemnat în dezvoltarea industriei: Uzinele Metalurgice Unite Titan-Nădrag-Călan (1924, **Max Auşnit, O. Kaufmann, Edgar Auşnit, R. Fraenkel, L. Johnson**)*, Uzinele de fier şi Domeniile Reşiţa (1920, **O. Kaufmann, V. Levy**), Astra - prima fabrică română de vagoane şi motoare, Arad (1920, **N. N. Sapira, Mauriciu Blank, Aristide Blank, O. Kaufmann, R. Soepkez, L. Traserson**), Noua Societate a Atelierelor Vulcan - fabrică de maşini şi vagoane, Bucureşti (1921, **M. Blank, R. Soepkez, A. Blank**). Fabrica românească pentru laminat şi tras metale, Braşov (1923, **Osias Nacht, Ioseph Nacht, David Schäffer**), Carpatina, cu exploatări forestiere şi fabrici de cherestea la Brezoi, Slatina, Turnu-Măgurele şi în judeţul Ciuc (1920, **R. Elias, O. Kaufmann, Jacques Eiser**), Zimmer şi Comp. - industrie şi comerţ de uleiuri vegetale şi produse chimice, Bucureşti (1921, **M. Rapaport, L. C. Zimmer, M. S. Zentler, Al. L. Zissu, H. Landau, F. Weis**), Fraţii Neuman, moară, fabrică de spirt ş.a. Arad (1921, **Daniel Neuman, Alfred Neuman, I. M. Tauber, M. Rosenberg, I. Tenner**), Crisciatic, fabrică de zahăr, Bucovina (1923, **Dr. Max Fischer, Max Auşnit, Alex. Fischer, Carol Fischer, Froim Fischer, Marcu Fischer, L. Silberman, L. Weisengrun**), Societatea pentru industria textilă, cu fabrica de postav Buhuşi (1922, **Lazăr Margulies, N. Ehrenstein, R. Halfon, O. Kaufmann, I. Schlesinger, H. Horwitz**), Prima fabrică cehoslovacă pentru confecţiuni de haine bărbăteşti, Bucureşti (1926, **D. Sanielevici, Simon Schwartz, B. Glasner, S. Hechter, W. Zickel, N. Schwartz**) ş.a.

O deosebită importanţă pentru dezvoltarea industriei, formarea şi creditarea multor societăţi pe acţiuni şi întreprinderi individuale au avut şi băncile, al căror capital aparţinea, în bună parte, unor evrei, cum au fost Banca Marmorosch - Blank et Co., Banca Industrială, Banca de Credit Român, Banca Moldova şi altele, care deţineau cote însemnate din capitalul unor societăţi industriale. Ca urmare, în consiliile de administraţie ale unor societăţi din diferite ramuri industriale găsim şi cunoscuţi bancheri ai timpului, ca **Mauriciu Blank, Aristide Blank, Oscar Kaufmann, N. Ehrenstein, Richard Soepkez, Ardolph Berkovitz** etc.

Astfel, unele dintre marile bănci menţionate aveau participaţii de capital în Bucureşti - de exemplu, la societăţi pe acţiuni din industria metalurgică (cum ar fi „Noua Societate a Atelierelor Vulcan", fabrică de locomotive şi vagoane); „Fichet" (fabricarea de case de bani, tezaure de bănci, lăcătuşerie de precizie), industria aeronautică („Industria Aeronautică Română"), industria textilă („Fabrica de tricotaje"), industria pielăriei („Ursul", fabrică de încălţăminte), industria alimentară (Chitila - Bucureşti, fabrică de rafinărie de zahăr, Fabrica de ciocolată „Zamfirescu"), industria chimică („Zimmer et Co.", industria şi comerţul uleiurilor vegetale şi produselor chimice), industria materialelor de

* În paranteză, anul înfiinţării societăţii şi numele unor membri evrei ai consiliilor de administraţie.

https://biblioteca-digitala.ro

construcții („Cărămida", industria și comerțul de cărămidă), industria artelor grafice („Cultura Națională")[18] și altele.

Referitor la relația bănci-industrie, într-o publicație de specialitate, din 1930, se subliniau următoarele: „Întrecând pe toate celelalte bănci... Banca Marmorosch Blank și Co. a fost cea dintâi care a participat la întreprinderile industriale și noi și vechi..."[19].

Ca urmare a amplificării activității desfășurate, 30% din populația evreiască activă era ocupată, la sfârșitul anului 1930, în industrie, reprezentând 10,6% din totalul activilor din România în această ramură. Evreii au lucrat în toate ramurile industriei, ponderea cea mai ridicată având-o persoanele ocupate în industriile textilă, manufacturieră și de confecții (52,5%). Aceasta se explică și prin numărul mare al meseriașilor din sectoarele îmbrăcăminte-încălțăminte, îndeosebi croitori și cizmari. Ca urmare, activii evrei reprezentau 17,3% din totalul personalului existent în 1930 în această ramură. Urmează - apropiate ca pondere în privința numărului activilor evrei - industria alimentară (14,5%), cea metalurgică (10,2%) și industria lemnului (9,4%). Menționăm că, din 8 106 evrei în industria metalurgică, peste jumătate (4 475) erau meseriași (tinichigii, strungari etc.). În structura activilor evrei, cei ce lucrau în industria chimică, a hârtiei, a tiparului dețineau o pondere de 7%; față de totalul lucrătorilor din aceste sectoare ei reprezentau mult mai mult: 11,7%[20].

Cu toate că numărul evreilor ocupați în industria extractivă a fost mai mic, contribuția acestora, în special prin capitalul avansat și prin participarea la înființarea și conducerea multor societăți pe acțiuni, a fost de mare importanță pentru dezvoltarea industriilor petroliferă, minieră și altele.

Dintre acestea menționăm: Societatea „Forajul", fondată în anul 1921 și care, în 1928, avea un capital social de 200 de milioane de lei, iar în consiliul de administrație includea și pe **Ely Berkowitz** (vicepreședinte), **Martin Șain** (administrator-delegat), **Adolph Berkowitz** și **Albert Pauker** (consilieri), **Lulu Șain** (procurist), precum și Societatea „Miniera", pentru exploatarea de mine de cărbuni, înființată în 1921 și care, în 1928, dispunea de un capital social de 11 milioane de lei, din consiliul de administrație făcând parte și **Artistide Blank** (președinte), **A. Em. Zentler** (administrator-delegat), **Richard Soepkez** (consilier), **M. Nussbaum** (procurist)[21].

Din calculele efectuate au rezultat mărimi relativ ridicate și foarte apropiate între provincii ale celor ocupați în industria transformatoare în totalul activilor evrei, ceea ce constituie un element caracteristic al distribuirii și participării pe teritoriu a evreilor în industria română. Aceste mărimi au oscilat, în anul 1930, între 260 și 325 de persoane ocupate în industrie la 1 000 de evrei populație activă (proporția pentru întreaga populație a țării a fost 119); numai în două provincii (Dobrogea și Oltenia), numărul populației active evreiești, ca și al celor ocupați în industrie, prezintă mărimile absolute cele mai reduse și deci un raport mult mai mic (162 și, respectiv, 211)[22].

În cadrul recensământului efectuat în anul 1930, meseriașii au fost incluși în totalul persoanelor active din fiecare ramură, și doar cu unele excepții (metalurgie, lemn) s-a publicat distinct, pe etnii, și numărul lor. Se cunoaște că în industria românească au lucrat, de foarte mult timp, un număr mare de evrei care au practicat cele mai diverse meserii, dând dovadă, în activitatea lor, de spirit novator și de adaptabilitate rapidă, de preocupări constante pentru un grad înalt de profesionalism.

În concordanță cu cerințele pieței, activitatea meseriașilor evrei din România în perioada interbelică s-a amplificat și diversificat, prin realizarea unei game variate de bunuri și servicii industriale.

Pentru a avea unele informații asupra numărului și ponderii categoriilor de meseriași evrei, s-au folosit publicațiile privitoare la firmele de croitorie și tinichigerie din București,

https://biblioteca-digitala.ro

unde era localizată cea mai mare parte a meseriaşilor evrei. Ca şi în perioada anterioară, se remarcă ponderea ridicată a acestora care, potrivit estimărilor, deţineau aproximativ 55% din croitorii şi 63% din tinichigerii în totalul firmelor de acest gen existente în Capitală în anul 1928[23].

Activitatea meseriaşilor, precum şi a celorlalţi evrei ce lucrau în industrie, cu efecte pozitive pentru progresul economic al ţării, era privită ca un „pericol" de către curentele naţionaliste şi antisemite de atunci, reprezentanţii acestora manifestându-şi pornirile şi prin publicarea, în anii 1926-1928, a unor „anuare profesionale ale meseriaşilor, negustorilor şi liber-profesioniştilor români creştini şi creştini din Bucureşti", în paginile cărora nu numai că, evident, evreii nu figurau, dar li se aduceau numeroase insulte, urmărindu-se izolarea şi distrugerea lor economică. Între altele, autorii „anuarelor" respective scriau: „Comerţul, industria şi finanţele ţării - şi odată cu ele şi rezolvarea multiplelor chestiuni care ating până şi dreptul nostru la viaţă - trecând în mâinile ovreiului năvălitor... am ajuns de a nu ne mai cunoaşte ţara"[24].

Aceste afirmaţii, cu vădit caracter antisemit, apărute într-o perioadă în care lupta concurenţială devenise acerbă, nu reprezentau însă opiniile părţii covârşitoare a poporului român şi nici ale multor oameni de afaceri, cu care evreii au avut îndelungate şi fructuoase legături economice.

3. Întreaga viaţă economică - şi, implicit, activitatea industrială desfăşurată de evreii din România - a fost influenţată de efectele negative provocate de criza economică din 1929-1933: producţia industrială s-a diminuat, multe întreprinderi şi-au redus activitatea, iar altele - îndeosebi întreprinderi mici şi mijlocii - au dat faliment, şomajul atingând proporţii mari.

Anii următori au marcat ieşirea din criză, redresarea economică şi realizarea, în 1934-1938, a unui ritm intens de creştere a producţiei industriale, al cărei nivel maxim, din perioada antebelică, este atins în 1938, când producţia a fost mai mare cu 20% decât în 1933 şi cu 55% faţă de anul 1927[25]. La realizarea acestui dinamism economic o contribuţie importantă a avut şi activitatea intensă depusă de către evrei în toate ramurile industriale.

În ceea ce priveşte proprietatea întreprinderilor din industria mare transformatoare, menţionăm că, în anul 1935, existau în România 871 de întreprinderi individuale proprietatea evreilor, reprezentând 27,8% din totalitatea firmelor individuale şi a societăţilor anonime de acest fel[26].

Din informaţiile asupra firmelor individuale, după originea etnică, pe care le deţinea Uniunea Camerelor de Comerţ şi Industrie, a rezultat că, în luna iulie 1938, erau înregistrate în întreaga ţară, la Oficiul Central al Registrului Comerţului, 229 042 de firme individuale comerciale şi industriale, dintre care 71 336, respectiv, 31,1%, aparţineau unor proprietari evrei[27].

Întrucât nu dispunem de date separate privind firmele industriale ale evreilor înregistrate pe întreaga ţară, menţionăm că, în această perioadă, în Bucureşti şi în judeţul Ilfov, cele 1 279 de întreprinderi ale acestora reprezentau 33,5% din totalul firmelor industriale. Dintre acestea o treime erau localizate în industria confecţiilor, care, împreună cu fabricile textile şi de pielărie, ajung la 45% din numărul total; urmează, cu aproape 12%, întreprinderile de produse metalurgice şi electrotehnice, cu circa 8% fabricile de materiale de construcţii şi lemn, cu câte 3% întreprinderile chimico-farmaceutice, de hârtie şi arte grafice etc.[28].

În ceea ce priveşte întreprinderile industriale individuale aflate în proprietatea evreilor sau societăţile industriale la înfiinţarea şi activitatea cărora au participat şi evrei, existente în România în anul 1938, care au jucat un rol însemnat în dezvoltarea industriei, le prezentăm exemplificativ pe unele dintre acestea din ramurile metalurgie, construcţii de maşini şi textile.

https://biblioteca-digitala.ro

Metalurgie şi construcţii de maşini[29]

● **Uzinele de fier şi Domeniile Reşiţa, S.A.R.**, cea mai mare societate pe acţiuni din ţară (construită sub această denumire în decembrie 1919), aveau, în anul 1938, un capital social de 1 miliard de lei, iar capitalul investit se ridica la 2,6 miliarde de lei, preşedinte al comitetului de direcţie fiind **Max Auşnit**, care, din anul 1929, era şi administrator-delegat al Consiliului de administraţie, printre membrii evrei ai acestuia numărându-se **Edgar Auşnit** şi **Oskar Kaufmann**.

În 1938, numărul lucrătorilor societăţii ajunsese la 16 669, centrul metalurgic din Reşiţa deţinând 28% din totalul personalului celor 356 de întreprinderi mai însemnate din această ramură şi peste 30% din valoarea producţiei acestora[30].

După cum se arată în Anuarul-Catalog al Uniunii Industriilor Metalurgice şi Miniere din România, „...vastele şi variatele ramificaţiuni de activitate industrială ce pulsează la Uzinele şi Domeniile Reşiţa, constituie dovada peremptorie a rolului covârşitor ce-l joacă aceste deosebit de importante întreprinderi în dezvoltarea şi propăşirea economică a Ţării Româneşti"[31].

● **Uzinele Metalurgice Unite „Titan-Nădrag-Călan", S.A.R.**, înfiinţată în anul 1924, din iniţiativa lui **O. Ausschnit**, **Max Auşnit** (director general al societăţii de constituire) şi **Edgar Auşnit**, din Galaţi, precum şi a lui **J. N. Chrisoveloni** (preşedinte al primului consiliu de administraţie), **A. Veith** şi **O. Kaufmann** (vicepreşedinţi ai consiliului de administraţie), din Bucureşti, prin contopirea a trei firme mai vechi, a reprezentat a doua întreprindere mare metalurgică din ţară.

Pentru reliefarea dimensiunii societăţii, este elocvent să menţionăm numărul de personal, care ajunsese la 4 980 în anul 1938, faţă de 1 960 la constituire.

● **Întreprinderile Metalurgice „David Goldenberg şi Fiii", S.A.**, din Brăila, s-au constituit sub această formă din anul 1931, fiind una dintre cele mai mari şi moderne uzine metalurgice din ţară.

În evoluţia acestor înreprinderi, punctul de plecare l-a constituit înfiinţarea de către **David Goldenberg**, în anul 1867, la Brăila, a unui magazin de fierărie şi apoi a unei întreprinderi metalurgice, la care, în anul 1896, îi asociază pe fiii săi, **Ilie** şi **Herman**, an în care pun bazele unei fabrici de plumbuit tablă. În perioada următoare, se trece la fabricarea şi a altor produse (căldări galvanizate, fierărie măruntă, tablă galvanizată, cuie etc.), iar în anul 1922, cei doi fii fondează societatea în nume colectiv „David Goldenberg şi Fiii". An de an, societatea se extinde.

În 1931, când societatea în nume colectiv s-a transformat în societate pe acţiuni, ea dispunea de un capital de 70 de milioane de lei, aparţinând aproape în întregime fraţilor Ilie şi Herman Goldenberg[32]. Pe lângă aceştia, din primul consiliu de administraţie au mai făcut parte **W. Dinnermann, George H. Goldenberg, Julles Popper, Lucian Moscuna**.

În anul 1937, capitalul social era de 100 de milioane de lei, iar capitalul investit de 73,3 milioane; forţa motrică a uzinelor ajunsese la 2 770 HP, iar personalul la circa 950.

Cu titlu exemplificativ, prezentăm, de asemenea, din aceste sectoare industriale şi unele întreprinderi individuale ce au aparţinut unor proprietari evrei, cu succinte informaţii asupra dimensiunii şi produselor întreprinderilor respective[33].

UZINELE GRIVIŢA, FRAŢII GOLDENBERG - Bucureşti: Capital investit (milioane lei) - **10,3**; forţă motrică HP - **505**; număr lucrători - **185**; produse principale fabricate - ţevi de plumb, ţevi trase zincate, sârmă, împletituri şi ţesături de sârmă, cuie. **DAVIDOVICI ŞI FIII. Fabrică de maşini şi turnătorie - Bacău:** Capital investit (milioane lei) - **4,2**; forţă motrică HP -**161**; număr lucrători - **101**; produse principale fabricate - lagăre, console, roţi dinţate, rame şi grătare, instalaţii de transport. **GUTMAN MARCUS. Fabrică specială de mobile de fier şi de bronz - Bucureşti:** Capital investit

https://biblioteca-digitala.ro

(milioane lei) - **14,0**; forță motrică HP - **61**; număr lucrători - **87**; produse principale fabricate - mobile de fier și de bronz. **FABRICA KAISERMAN F. - Iași**: Capital investit (milioane lei) - **0,7**; forță motrică HP - **15**; număr lucrători - **22**; produse principale fabricate - piese pentru mașini agricole și industria textilă. **„VICTORIA", I. Goldstein. Fabrică de produse metalice și tâmplărie de menaj - București**: Capital investit (milioane lei) - **2,6**; forță motrică HP - **18**; număr lucrători - **16**; produse principale fabricate - albii de zinc, frigorifere, mașini de bucătărie și diverse alte produse de tinichigerie. **EISENBERG ȘI FIUL. Atelier mecanic și turnătorie - Piatra-Neamț**: Capital investit (milioane lei) - **1,8**; forță motrică HP - **24**; număr lucrători - **12**; produse principale fabricate - transmisiuni, saboți etc. **DAVIDSOHN D. Atelier mecanic și turnătorie - Constanța**: Capital investit (milioane lei) - **0,6**; forță motrică HP - **16**; număr lucrători - **9**; produse principale fabricate - bucșe, plite pentru sobe, piese pentru mașini.

Industria textilă

În cadrul opțiunilor evreilor din România pentru anumite sectoare de activitate, industria textilă a constituit o ramură prioritară, la a cărei dezvoltare și modernizare au contribuit în mare măsură.

În anul 1935, în industria textilă lucrau 7 668 de evrei, reprezentând 12,7% din totalul personalului ramurii; o pondere mai ridicată (17,2%) deținea lucrătorii evrei calificați (2 620 de persoane) și una mai redusă (8,6%) lucrătorii necalificați (3 526)[34].

Dintre numeroasele fabrici individuale existente în 1938, fondate de către evrei în multe localități din țară și care ofereau o gamă variată de produse pentru cerințele pieței, menționăm[35]:

INDUSTRIA TEXTILĂ ROMÂNĂ, Norbert Juster - București: Capital investit (milioane lei) - **49,3**; forță motrică HP - **210**; număr lucrători - **295**; obiectul activității -pânzeturi, prosoape, cuverturi, stofe de mobilă, preșuri de iută. **FRAȚII ZIMMERMAN, Fabrică de postav - Sighișoara**: Capital investit (milioane lei) - **11,1**; forță motrică HP -**170**; număr lucrători - **123**; obiectul activității - postavuri diferite, stofe de mobilă. **„VICTORIA", I. Marcus - Galați**: Capital investit (milioane lei) - **9,7**; forță motrică HP - **100**; număr lucrători - **91**; obiectul activității - țesături de bumbac. **JESSE ALFRED și OSCAR, Fabrică de postav - Tepliț (județul Cetatea Albă)**: Capital investit (milioane lei) - **1,5**; forță motrică HP - **35**; număr lucrători - **9**; obiectul activității - țesături de lână. **„BERNA", I. Negeanu și I. Iosefsohn - București**: Capital investit (milioane lei) - **1,6**; forță motrică HP -**12** ; număr lucrători -**24**; obiectul activității - țesături de mătase pentru cravate. **„TRICOTANIA", Frații Sigal - Cernăuți**: Capital investit (milioane lei) - **7,0**; forță motrică HP - **75**; număr lucrători - **280**; obiectul activității - articole tricotate, ciorapi. **„VIITORUL", Adolf Kahane, Fabrică de tricotaje - Bârlad**: Capital investit (milioane lei) - **4,0**; forță motrică HP - **20**; număr lucrători - **87**; obiectul activității - tricotaje. **BRILL S. CHAIM, Fabrică de tricotaje - Bacău**: Capital investit (milioane lei) - **3,8**; forță motrică HP - **120**; număr lucrători - **80**; obiectul activității - tricotaje. **FRAȚII SAPIRSTEIN, Fabrică de postav - Iași**: Capital investit (milioane lei) - **8,7**; număr lucrători - **111**; obiectul activității - țesături de lână și bumbac. **WECSLER și CUKIER - Iași**: Capital investit (milioane lei) - **2,1**; forță motrică HP - **36**; număr lucrători - **31**; obiectul activității - țesături de bumbac, mătase și lână. **„LUX", Muscat Blitt și Gottlieb, Fabrică de tricotaje și ciorapi - Cernăuți**: Capital investit (milioane lei) - **1,3**; forță motrică HP - **16**; număr lucrători - **66**; obiectul activității - tricotaje și ciorapi. **„ADESGO", Adessman și Goldenberg - București**: Capital investit (milioane lei) - **86,9**; forță motrică HP - **150**; număr lucrători - **600**; obiectul activității - ciorapi, lenjerie de mătase naturală și artificială și de bumbac. **„ERA", Reisman Eugen - Arad**: Capital investit (milioane lei) - **1,5**; forță motrică HP - **10**; număr lucrători - **36**; obiectul activității - ciorapi și tricotaje de lână, bumbac și mătase. **GOLDTSEIN BELA - București**: Capital investit (milioane lei) - **1,5**; forță motrică HP - **22**; număr lucrători - **120**; obiectul activității - ciorapi. **„IZBÂNDA", Drimer Enrico - Bacău**: Capital investit (milioane lei) - **0,4**; forță motrică HP - **17**; număr lucrători - **14**; obiectul activității - plăpumi. **FRAȚII STERN - Arad**: Capital investit (milioane lei) - **4,3**; forță motrică HP - **30**; număr lucrători - **123**;

https://biblioteca-digitala.ro

obiectul activității - lenjerie și tricotaje. **MARCOVICI MARCU - Bucureşti:** Capital investit (milioane lei) - **0,8**; forță motrică HP - **3**; număr lucrători - **16**; obiectul activității - pălării. **TRAHTENBROIT S. - Chișinău:** Capital investit (milioane lei) **-0,8**; forță motrică HP - **30**; număr lucrători - **20**; obiectul activității - vată de bumbac pentru confecții.

În industria textilă s-au format, cu deosebire în perioada interbelică, o serie de societăți, multe dintre ele din inițiativa și cu participarea evreilor, care, prin dimensiunea capitalului lor social și a celui investit, au contribuit la sporirea capacităților de producție, la creșterea și înnoirea producției, a rentabilității întreprinderilor, la crearea de numeroase locuri de muncă.

Între acestea, un loc deosebit de important a ocupat „**Societatea pentru industria textilă S.A.**", la formarea, dezvoltarea și conducerea căreia au contribuit și numeroși specialiști și întreprinzători evrei, dintre care se detașează **Lazăr Margulies**, industriaș și manager renumit, care a fost o lungă perioadă director general și administrator-delegat al Consiliului de administrație.

Societatea a fost înființată în anul 1922, cu un capital de 100 de milioane de lei, avea sediul social în București, activitatea productivă desfășurându-se inițial la Fabrica de postav Buhuși (județul Neamț), mult dezvoltată și modernizată față de fabrica cu același nume, fondată în 1885 de colonelul Eugen Alcaz.

În anul 1927, pe lângă Lazăr Margulies, mai făceau parte din Consiliul de administrație și alți evrei, bancheri și industriași - **N. Ehrenstein**, **R. Halfon**, **O. Kaufmann**, **I. Schlesinger**, consilieri[36].

În anul 1938, „Societatea pentru industria textilă" avea în componența sa, pe lângă fabrica de postav Buhuși, încă trei fabrici textile - din Ploiești, Iași și Prejmer (jud. Brașov) - și dispunea de un capital social de 450 de milioane de lei.

Importanța acestei societăți pentru industria românească reiese și din faptul că, numai la Fabrica de postav Buhuși, capitalul investit se ridica la 841 de milioane de lei, numărul lucrătorilor la 4 761, iar al forței motrice la 4 450 HP[37], societatea deținând „...supremația în ramura textilă pe țară"[38].

Dintre numeroasele societăți din industria textilă, la fondarea și activitatea cărora evreii au avut, de asemenea, o mare contribuție, menționăm următoarele[39]:

● **Uzinele textile S. Trebisch și fiul S.A.** (București) dispuneau de un capital social de 10 milioane de lei, capitalul investit era 16,3 milioane de lei, aveau 326 de lucrători și o forță motrică de 267 HP, produceau țesături de mătase naturală și artificială, având secții de vopsitorie, apretură și imprimerie.

● **„Frații Mohnblatt"** (București) S.i.n.c. (Societate în nume colectiv), fondată în anul 1922, avea un capital investit de 6 milioane de lei, dispunea de 80 de războaie de țesut și alte utilaje moderne, la care lucrau 91 de angajați, ce produceau diferite țesături de bumbac.

● **„FILSAR" S.A.R.** (București), înființată în 1937 de către **M. M. Cukier, Arthur Wexler și A. Goldștein**; capitalul social era de 5 milioane de lei, iar cel investit de 7,3 milioane de lei, dispunea de o forță motrică de 102 HP, avea 77 de lucrători, obiectivul activității constituindu-l fabricarea fibrelor de vigogne.

● **„ȚESĂTURA - IAȘI" S.A.**, fabrică de pânzeturi de bumbac, înființată în 1910, avea un capital social de 70 de milioane de lei, iar producția totală ajunsese, în 1938, la 1 200 de tone; director tehnic a fost, o perioadă îndelungată, **Iosif Ehrlich**.

● **A. Izvoranu S.A.** (Bacău) avea, în 1938, un capital social și capital investit de câte 40 de milioane de lei, 559 de lucrători, dispunea de o forță motrică de 880 HP și producea diferite țesături de lână.

● **Feldman și Hadman S.i.n.c.** (Focșani), fabrică de ciorapi cu 43 de lucrători.

● **„DANDY" S.i.n.c. Heim și Co.** (Satu Mare), fabrică de ciorapi cu 37 de lucrători.

● **„TRINACO", F. Trichter, Naftalison et Co.** (Cernăuți) S.i.n.c. producea ciorapi și

https://biblioteca-digitala.ro

tricotaje, dispunea de 18 milioane de lei capital social, capitalul investit era de 14,1 milioane de lei, iar numărul lucrătorilor ajunsese la 400 în anul 1938.

Tabloul înfăţişat trebuie întregit cu activitatea prodigioasă a numeroşilor meseriaşi evrei* în cele mai diferite domenii ale producţiei de bunuri şi servicii industriale, activitate mult diversificată faţă de perioada anterioară, în concordanţă cu progresul tehnic, cu noile cerinţe ale populaţiei. Avem în vedere atât meseriile practicate de către aceştia încă de mult timp (croitoria, tinichigeria, tâmplăria, curelăria, ceasornicăria, tipografia ş.a), cât şi, mai ales, orientarea spre extinderea şi abordarea de noi activităţi meşteşugăreşti (optică, gravură, sudură, instalaţii electrice şi sanitare, vulcanizare etc.).

O parte dintre meserii, precum şi structura meseriaşilor atelierelor deţinute de unii meseriaşi patroni evrei rezultă din materialele de arhivă privind „Ancheta asupra ucenicilor şi lucrătorilor din atelierele evreieşti din anul 1937"[40], efectuată de către Uniunea Comunităţilor Evreieşti în 7 oraşe din Vechiul Regat (Bucureşti, Bacău, Bârlad, Focşani, Râmnicu Sărat, Tecuci şi Tulcea), din iniţiativa dr.-ului W. Filderman, preşedintele Uniunii.

Dintre meseriaşii patroni (şi meseriile practicate în unele ateliere cuprinse în „Anchetă"), îi amintim pe: **Filip Kohn, Marcu Segal** - croitori, **L. Bernstein, Leopold Haier** - ceasornicari, **Fraţii Rubin I. Abramovici** - bijutieri, **W. Blumenfeld, Mendel Gerson** - lăcătuşi, **A. Binder, H. Lauterbach, Singer Osias** - tipografi din Bucureşti; **Simon Mendel, Herman Samuel** - cizmari, **Leibu Berman, Smil Nadler** - tâmplari, din Focşani; **Lazăr Ghingold** - tinichigiu, **Max Rosner, Iancu Rosenştein** - brutari, din Bârlad; **Moritz Mendelevici, Max Steiner** - croitori, din Tecuci; **Solomon Marcus** - ceaprazar, **Reiza Brandes** - lenjerie, din Râmnicu-Sărat; **Aurel Roşu, David Goldştein** - tâmplari, din Tulcea; **Butnariu Nuhâm, Lazăr Davidsohn** - fierari, **David Zissu** - mecanic, **Volfsohn David** - cojocar, din Bacău.

Au fost investigate 514 ateliere (dintre acestea, 369 din Bucureşti), care aveau 2 484 de persoane angajate, dintre care 1 859 lucrători şi 625 ucenici. Din totalul angajaţilor în aceste ateliere, 569 (22,9%) erau evrei (445 lucrători şi 11 ucenici)[41], ceea ce reflectă disponibilitatea de locuri de muncă pentru neevrei (77,1%) şi faptul că, indiferent de etnii, meseriaşii au lucrat împreună pentru producerea de bunuri şi servicii.

Datele anchetei selective relevă, totodată, că în aceste ateliere a existat un cadru prielnic pentru calificarea unui număr mare de ucenici în diferite meserii, de către meseriaşii patroni şi lucrători evrei, cât şi de lucrătorii neevrei. Astfel, în Bucureşti, meşterul-patron **Weis**, cu atelier de lenjerie în Calea Moşilor 120, avea patru lucrători evrei, doi lucrători şi doi ucenici neevrei, iar la atelierul de croitorie al lui **E. Croitoru**, din Bdul Carol 34, erau angajaţi un lucrător evreu şi un lucrător neevreu, precum şi doi ucenici, unul evreu şi celălalt neevreu.

Importanţa pregătirii profesionale a ucenicilor în atelierele meşteşugăreşti reiese şi din aceea că, numai în anul 1937, fuseseră angajaţi de diferite firme, în toată ţara, 25 975 de ucenici, dintre care 2 132 evrei[42].

Referindu-se la semnificaţia şi rezultatele anchetei asupra ucenicilor şi lucrătorilor din atelierele evreieşti din 1937, dr. W. Filderman arăta că acestea constituie „o dovadă mai mult că evreul român preţuieşte înaltele calităţi de inteligenţă şi muncă ale lucrătorilor români. Ceea ce răstoarnă şi acuzaţia antisemită că evreul se izolează economiceşte"[43].

Contribuţia adusă la dezvoltarea industrială, precum şi prestigiul de care se bucurau evreii ce îşi desfăşurau activitatea în această ramură au determinat alegerea unui număr mare dintre ei în organismele de conducere ale Camerelor de Comerţ şi Industrie.

Din analiza componenţei nominale a secţiilor

* Nu dispunem de date sintetice distincte pentru meseriaşii evrei pe întreaga ţară, deoarece, după obţinerea cetăţeniei române, în 1919, aceştia au fost incluşi în statisticile oficiale în totalitatea meseriaşilor de cetăţenie română.

https://biblioteca-digitala.ro

industriale ale celor 51 de Camere de Comerţ şi Industrie existente în România în anul 1937 a rezultat că, în acele secţii în care fuseseră aleşi evrei, numărul lor se ridica la 130, reprezentând peste 37% din totalul membrilor aleşi. Astfel, din Consiliul secţiei industriale a Camerei de Comerţ şi Industrie din Bucureşti făceau parte şi industriaşii evrei **Edgar Auşnit, Sigmund Birman, Sever Herdan, Adolf Leon, Lazăr Margulies, Friederic Michelson** şi **Micu Zentler**.

Pe provincii, proporţia cea mai ridicată a evreilor în secţiile industriale a fost în Basarabia (circa 2/3), Moldova şi Bucovina (50%), urmată de Muntenia, Banat şi Dobrogea (între 20 şi 25%), Transilvania (16%) şi Oltenia (10%), ceea ce reflectă, într-o anumită măsură, localizarea pe teritoriu a întreprinderilor industriale mici, mijlocii şi mari, aflate în proprietatea evreilor sau la care aceştia participau cu muncă şi capital.

În această direcţie este relevantă şi alegerea unor industriaşi evrei ca vicepreşedinţi ai secţiilor industriale din nouă Camere de Comerţ şi Industrie: **E. Sapira** (Arad), **I. Fridman** (Bălţi), **A. Glasberg** (Bârlad), **Fr. Şaraga** (Iaşi), **B. Rohrlich** (Roman), **A. Weiser** (Satu Mare), **A. Davidzon** (Soroca), **M. Segall** (Tecuci) şi **I. Oceacovschi** (Tighina); de asemenea, industriaşul **Iosif Vihovici** era, în anul 1937, preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie din Cernăuţi[44].

4. Analiza efectuată atestă că evreii din România au adus o contribuţie importantă la progresul industrial. Pe baza unor calcule orientative, estimăm că 30-35% din producţia industrială a anului 1938 s-a realizat în întreprinderile mici, mijlocii şi mari aflate în proprietatea evreilor[45].

În totală contradicţie cu faptele şi cifrele prezentate, ignorând realitatea istorică şi exacerbând pornirile antisemite, Iosif Maior a putut scrie, în lucrarea de doctorat din preajma anilor '40, următoarele: „...putem desprinde concluzia că evreii nu sunt elemente capabile să înviorezе viaţa noastră economică, ci, din contră, elemente care distrug oraşele unde se aşază"[46].

Prin această afirmaţie neîntemeiată şi tendenţioasă, ca, de altfel, prin întreaga lucrare, el căuta să „fundamenteze" necesitatea îndepărtării evreilor din viaţa economică, prin adoptarea unor măsuri de românizare a activităţilor comerciale şi industriale, măsuri care au şi fost legiferate de guvernul I. Gigurtu, continuate şi aplicate ferm de către guvernul mareşalului Ion Antonescu în anii 1940-1941.

Urmărind acelaşi scop, în anii dinaintea celui de-al doilea război mondial, antisemitismul pe tărâm economic se regăseşte şi în alte lucrări. Astfel, în *Desechilibrul românesc*, N. C. Angelescu, în „efortul" de a minimaliza rolul evreilor în economia românească, merge până acolo încât neagă participarea acestora la dezvoltarea industriei şi a altor ramuri productive, reducându-l numai la activităţi comerciale - de altfel, şi acestea au o deosebită importanţă în economia oricărei ţări -, afirmând că „...locul pe care evreii îl ocupă în procesul naţional de producţie nu este de primă importanţă. Ei sunt sau intermediari în desfacerea produselor odată fabricate, sau se ocupă cu dirijarea birocratică a producţiei. Aşadar, nimic în care să nu poată fi înlocuiţi"[47].

Analiza obiectivă a participării evreilor la viaţa economică a condus însă alţi cercetători şi personalităţi marcante ale societăţii româneşti la cu totul alte concluzii, subliniind contribuţia lor ca deosebit de pozitivă. În acest sens, academicianul G. Zane arată în studiile sale, în anul 1930, că: „Evreii au fost aproape singurii agenţi care, pe de o parte, independent de voinţa lor, au conlucrat la prefacerea economiei noastre, pregătind-o pentru a putea fecunda forme superioare de producţie şi circulaţie, iar pe de altă parte, au însămânţat aceste tipuri noi, pe care grija interesului lor le-a făcut să se dezvolte până la cele mai înalte forme, cum sunt cele actuale"[48].

Printre factorii ce au asigurat participarea cu bune rezultate a evreilor la progresul industrial, la întreaga viaţă economică, G. Zane considera

https://biblioteca-digitala.ro

„...spiritul maleabil, rezistenţa tenace înaintea oricărei împrejurări defavorabile sau nedrepte, putinţa de a utiliza repede orice situaţie comercială, flair-ul general în afaceri, apariţia chiar a evreilor"[49].

Un alt economist, dr. Eugen Ţaţomir, în lucrarea *Contribuţiuni la studiul evreilor ca element producător în economia naţională* (1937), ajunge la concluzia că „...economia noastră şi-a creat toate industriile şi anexele necesare cu contribuţia şi colaborarea spiritului de întreprindere şi hazard al evreilor, sprijinit pe capitalul semit în foarte mare parte"[50] şi că „...activitatea lor desfăşurată în domeniul bancar, industrial şi comercial a constituit un imens serviciu pentru ţară"[51].

Cercetarea efectuată demonstrează că, în condiţiile prielnice existente în România în perioada interbelică, evreii şi-au sporit contribuţia la viaţa economică, au participat cu muncă şi capital la activitatea intensă depusă de poporul român pentru dezvoltarea şi modernizarea industrială a ţării. Toate acestea confirmă şi opinia avansată de scriitorul Ronetti-Roman la începutul secolului nostru, şi anume că „orice om de orice neam primit ca frate şi muncind aici neîmpiedecat, măreşte avuţia ţării întregi"[52].

Dr. A. ROSEN

CÂTEVA CONTRIBUŢII LA DEZVOLTAREA TEHNICĂ ÎN INDUSTRIE

În cele ce urmează ne vom ocupa de participarea inginerilor şi a altor specialişti evrei români la activităţile de cercetare, proiectare, tehmologie şi management în diferite ramuri industriale, inclusiv în industria construcţiilor, în transporturi şi telecomunicaţii.

a. Construcţii, transporturi, telecomunicaţii ş.a.

Industria construcţiilor. Vom menţiona câţiva ingineri evrei români care au contribuit la dezvoltarea tehnică şi managerială a acestei ramuri. **Andrei Andrei**, absolvent al Facultăţii de Construcţii din Institutul Politehnic Bucureşti, a realizat podurile de beton armat (cu trei deschideri) peste Olt, de pe linia ferată Braşov-Ciceu, de la Bodoc şi Malnaş-Băi, distruse în timpul războiului, precum şi o porţiune din linia ferată Bumbeşti-Livezeni, executând lucrări de terasamente, viaducte şi tunele (1946-1948). A condus construcţia hidrocentralei Moroeni, prima proiectată şi realizată de specialişti români. În anii 1950-1951, a condus şantierul de la actuala Casă a Presei Libere din Bucureşti, iar în 1953 pe acela al Stadionului Naţional din Bucureşti, împreună cu teatrul în aer liber alăturat. A iniţiat industrializarea lucrărilor de construcţii prin mecanizare şi introducerea prefabricatelor. A contribuit la realizarea de fabrici noi, moderne de ciment, faianţă, obiecte sanitare din porţelan şi prefabricate de vată minerală. **Herman Hascal** a condus mulţi ani, începând din 1948, lucrările de dezvoltare a Combinatului Siderurgic Hunedoara. **Emanuel Blitz**, mulţi ani conferenţiar la Institutul de Construcţii din Bucureşti, a contribuit la pregătirea tehnică a multor generaţii de viitori ingineri. Împreună cu A. Melzer şi P. Trofin, a scris lucrarea *Alimentări cu apă* (1955). **Albert Gros** a proiectat şi executat o serie de lucrări (hale de producţie şi magazii) la Fabrica de postav Buhuşi (1942-1944). A condus parţial lucrările de construcţie a cartierului de locuinţe Ferentari, din Bucureşti (1948).

Dintre antreprenorii şi managerii evrei mai cunoscuţi în perioada interbelică şi după 1944, până la naţionalizare, vom menţiona câţiva. Astfel: inginerul **I. Margulis** a realizat numeroase lucrări de anvergură atât pentru sectorul public, cât şi pentru cel privat. Este de subliniat că, în cadrul antreprizei sale, şi-au găsit posibilitatea de a munci tineri ingineri evrei, pe care i-a ajutat să se formeze şi să se afirme profesional. **O. Sager**, pe lângă o activitate prodigioasă ca antreprenor, s-a remarcat în cadrul corpului inginerese din România prin lucrările pe care le-a publicat în domeniul matematicii şi al staticii construcţiilor. **Emil Calmanovici** a fost unul dintre cei mai mari antreprenori şi manageri din România anilor '30-'40. A găsit modalităţi de a continua activitatea antreprizei sale şi în anii războiului, pe şantierele respective găsind de lucru tineri ingineri şi studenţi evrei cărora li s-a dat astfel posibilitatea de a-şi asigura existenţa şi desăvârşirea profesională în acea perioadă grea. După 23

https://biblioteca-digitala.ro

august 1944, până la naţionalizare (1948), antrepriza ing. Emil Calmanovici a lucrat la numeroase şi importante şantiere ale reconstrucţiei şi redresării economice. **Lucian Zaharia**, specialist în industria lianţilor şi azbocimentului, a fost director tehnic al Institutului de cercetări şi proiectări pentru industria materialelor de construcţii şi apoi al Institutului de cercetări şi proiectări pentru industria lianţilor şi azbocimentului. A condus proiectarea fabricilor de ciment, var, azbociment, prefabricate, geamuri şi alte materiale de construcţii, introducând în proiecte soluţii moderne şi originale. A emigrat în Canada, unde a lucrat ca specialist până la sfârşitul vieţii.

Transporturi. În acest domeniu de activitate, inginerii evrei s-au evidenţiat mai ales la C.F.R. - atât în sectoarele de exploatare, cât şi în ramura întreţinerii şi construcţiei căilor ferate, unii dintre ei îndeplinind funcţii tehnice şi manageriale încă în perioada interbelică.

Din generaţiile mai vechi, îi menţionăm pe **Avram Rozenzweig**, inspector general, **I. Adelstein** - ramura mişcare-comercial, **A. Davidovici** - tracţiune, apoi director al Institutului de Cercetări Căi Ferate, **Maier Grümberg** - întreţinere şi construcţii căi ferate - şi, în mod deosebit, profesorul **Teofil Revici** - construcţii poduri metalice. Datorită capacităţilor profesionale, aceştia au fost menţinuţi în serviciu, sub diferite forme, şi în perioada 1940-1944, apoi au fost reinstauraţi cu drepturi depline.

Un important aflux de ingineri evrei la C.F.R. - îndeosebi din generaţiile mai tinere - s-a produs în perioada 1941-1944, când - datorită lipsei acute de cadre, ca urmare a războiului - mulţi din aceştia au fost rechiziţionaţi în cadrul muncii obligatorii la Direcţia Generală a Căilor Ferate, mai ales la Direcţia Construcţiilor (Ls), unii ca proiectanţi, dar cei mai mulţi fiind trimişi pe marile şantiere de construcţii de linii ferate noi ce se desfăşurau în acea perioadă.

După 23 august 1944, unii dintre aceştia au rămas în continuare la C.F.R., participând mai întâi la lucrările de restabilire a circulaţiei feroviare pe liniile distruse de trupele hitleriste în retragere. Dintre aceştia, îi menţionăm pe: **Samuil Haimer**, în perioada 1941-1944 rechiziţionat la construcţia liniei ferate Bucureşti-Roşiori-Craiova, apoi şef de secţie la Şantierul naţional Salva-Vişeu şi conducătorul Inspecţiei Ls C.F.R. Tg.-Jiu; **Emil Bercovici-Brateş**, rechiziţionat în perioada 1941-1944 în centrala Direcţiei Construcţiilor (Ls) C.F.R.; după 1944, s-a evidenţiat la construcţia marelui viaduct provizoriu de la Caracău (linia Adjud-Ghimeş) şi apoi la reconstrucţia în beton armat a acestui viaduct; ulterior, a lucrat ca şef de proiect la Institutul de proiectare în industria materialelor de construcţii; **Otto Braeşter**, rechiziţionat în perioada 1941-1944 la Insp. IV Ls C.F.R. Petroşani (construcţia liniei ferate Bumbeşti-Livezeni); după 1944, a lucrat la restabilirea circulaţiei feroviare pe linia Tg.-Mureş-Războieni, iar apoi ca proiectant la Institutul de Proiectare Căi Ferate din cadrul MTTc. Prof. **T. Revici** a proiectat refacerea şi consolidarea podului peste Dunăre de la Cernavodă-Feteşti, lovit de aviaţia sovietică în timpul războiului. **Solomon Moscovici** (n. 1916), inginer constructor, absolvent al Institutului Politehnic Bucureşti (1940); în anii 1942-1952, a lucrat în sectorul de construcţii al C.F.R., mai întâi ca rechiziţionat în cadrul muncii obligatorii la lucrările liniei ferate Bucureşti-Livezeni; după război, a luat parte la lucrările de restabilire a circulaţiei pe liniile ferate din nordul Moldovei şi din Ardealul de Nord şi a revenit la construcţia liniei ferate Bumbeşti-Livezeni, unde a îndeplinit funcţii de conducere şi a proiectat şi realizat numeroase lucrări de artă ale acestei importante magistrale feroviare. Menţionăm că activitatea în aceste domenii a inginerului **Theodor Blumenfeld** este dezvoltată în capitolul privind învăţământul tehnic superior.

Telecomunicaţii. În România, dezvoltarea radiocomunicaţiilor şi, în special, aceea a radiodifuziunii şi, ulterior, a televiziunii a început de fapt după cel de al doilea război mondial.

Prezentăm în cele ce urmează contribuţia unor ingineri evrei români la dezvoltarea radiocomunicaţiilor şi telecomunicaţiilor în România.

Un rol marcant l-a avut **Ernest Gros**, care, deşi a funcţionat numai şapte ani (1947-1954) în fruntea acestui sector, a determinat progresul lui atât prin direcţiile de dezvoltare stabilite (planuri de frecvenţă, amplasamente stabilite, tehnologii aplicate), cât şi prin creşterea şi calificarea unei pleiade de tineri ingineri şi tehnicieni. În 1947, participă la Conferinţa pentru radiocomunicaţii de la Atlanta City şi apoi la cea de la Copenhaga (1949), unde s-au repartizat pe ţări frecvenţele de utilizat pentru staţiile de radiodifuziune în unde medii şi unde lungi. A participat la elaborarea primului plan de

https://biblioteca-digitala.ro

dezvoltare a radiodifuziunii în România, la punerea în funcţiune a patru staţii de radiodifuziune de putere în regiunile istorice ale României şi a primului centru de emisie pe unde scurte, destinat emisiunilor externe, pe lângă cele două staţii de radiodifuziune care existau în România antebelică. Menţionăm câţiva dintre inginerii care pot fi consideraţi discipolii săi. **Ernest Mendel** a avut un rol substanţial în dezvoltarea reţelei de radiorelee de mare capacitate (transportul semnalelor de radiodifuziune şi televiziune); în prezent, în Canada, se ocupă de transmisii cu fibre optice. **Nathan Amen** a avut un rol substanţial în dezvoltarea reţelei de radiodifuziune, prin participarea la elaborarea planurilor de dezvoltare şi la conducerea tehnică a realizării a peste 50 de staţii de radiodifuziune. De asemenea, timp de cca 30 de ani, a condus exploatarea tehnică a acestor staţii. **Ioan Reich**,stabilit de aproximativ 20 de ani în Israel, a condus timp de două decenii sectorul tehnic (studiouri înregistrări, care de reportaj etc.) în cadrul Radioteleviziunii Române. A participat direct la modernizarea şi înlocuirea echipamentului tehnic din studiourile de radiodifuziune, precum şi la calificarea cadrelor de specialitate.

b. Industria energiei electrice

Vom prezenta contribuţia câtorva ingineri evrei din institutele de concepţie-proiectare-cercetare şi din unităţile şi organele de producţie.

Emil Costin, absolvent al Facultăţii de Electroenergetică a Universităţii din Kiev, şi-a dat doctoratul la Politehnica din Bucureşti. În primii ani, a lucrat în producţie, ajungând inspector-şef de avarii la Energo-Trustul nr. 1 din Bucureşti, apoi proiectant-şef de secţie la I.S.P.E. Are 125 de lucrări publicate în România şi în străinătate, dintre care rapoarte la C.I.G.R.E., W.P.C. şi seminarii O.N.U. A contribuit la punerea bazelor previziunii moderne a necesităţilor de electricitate, precum şi la rezolvarea unor probleme de tarifare şi utilizare a energiei electrice.

Carol Goldenberg, absolvent al Facultăţii de Electromecanică din Bucureşti, a lucrat vreme îndelungată la I.S.P.E., ajungând consilier pentru probleme de termoenergetică. A elaborat mai multe comunicări şi rapoarte la manifestări din ţară şi din străinătate, îndeosebi în cadrul conferinţelor mondiale de energie W.P.C. A decedat în 1992.

Toma Laszlo, absolvent al Facultăţii de Electromecanică din Timişoara (1949), şi-a început activitatea la Întreprinderea de Electricitate din acelaşi oraş, ajungând inginer-şef. Îşi continuă activitatea la ICEMENERG din Bucureşti, unde este promovat şef al secţiei de reţele electrice. Dintre lucrările sale ştiinţifice, menţionăm *Prevenirea incendiilor în tunele cabluri*. Este coautor la cărţi publicate în ţară: *Avarii în instalaţiile energetice* şi *Exploatarea şi repararea reţelelor electrice*. În prezent, lucrează în specialitate în Israel.

Anatol Schwefelberg, absolvent al Facultăţii de Electromecanică a Politehnicii din Bucureşti. A fost inginer-şef la fabrica „Electroprecizia" din Braşov, apoi directorul Direcţiei electrificării din M.E.E. A decedat în Israel.

Ştefan Feldman, absolvent al Facultăţii de Electromecanică din Timişoara, a îndeplinit următoarele activităţi: şef de serviciu la Întreprinderea de Reţele Electrice Timişoara, apoi la serviciul producţie din M.E.E.; directorul Unităţii Productive Dispecer Energetic şi al C.I.P.E.E.T. În prezent, locuieşte în Israel, unde a avut o activitate tehnică de răspundere în cadrul Societăţii de Electricitate.

Mişu Kraft, inginer termoenergetic (Ivanovo - Rusia). A fost inginer-şef al centralei electrice Doiceşti de la punerea acesteia în funcţiune, apoi directorul centralei electrice Iernut, la a cărei construcţie a participat activ. Ulterior, a fost director adjunct la Centrala industrială de producere a energiei electrice şi termice (C.I.P.E.T.). În prezent, se află în Israel, unde a avut funcţii de conducere în cadrul Societăţii de Electricitate.

Dintre cei plecaţi de mai mulţi ani în străinătate, îi menţionăm pe: **Dăniliă Mark** (fost conferenţiar universitar în Bucureşti), acum în S.U.A.; **Bernard Marcu** (fost şef al Inspecţiei Energetice de Stat), stabilit în Israel; **Ana Bensimon**, emigrată în Germania; **Suzette Marcu** (fost proiectant-şef la I.S.P.E.); **Lionel Waisman** şi **T. Horodniceanu**, stabiliţi în Israel.

https://biblioteca-digitala.ro

c. Ramuri industriale prelucrătoare

Industria construcțiilor de mașini. În cele ce urmează, vom menționa contribuția inginerilor evrei români la dezvoltarea industriei constructoare de mașini, începând cu anii '50. Astfel, **Ion Tiberiu Bernat**, **I. Huszár** și **Széll Pavel** au organizat primul institut de proiectare de mașini și de fabrici din țară, denumit Institutul de Proiectări Industriale (I.P.I.).

Câțiva ingineri au avut realizări substanțiale în proiectarea și punerea în fabricație a unor mașini și utilaje noi pentru diferite ramuri industriale, precum și în activitatea managerială. **Severin Weiner** a contribuit substanțial la asimilarea producției de cazane de aburi, în special la fabrica „Vulcan" din București; **Carol Rennert**, proiectant principal, realizator și manager, a introdus și a asigurat producția de utilaje pentru fabricile chimice și petrochimice; **Adolf Kotlar** a fost proiectant și realizator de echipamente pentru industria siderurgică, dintre care cea mai importantă realizare este turbosuflanta de 2 000 kw pentru furnale care îi și poartă numele: tip K.A.

Din generația mai veche, s-au evidențiat **I. Schrenzel**, șef de proiect al locomotivelor cu aburi la Uzinele „Malaxa", în perioada 1930-1950; **Alexandru Seleșteanu**, șef de proiect al familiilor de motoare „Diesel" și al automotoarelor la Uzinele „Malaxa", în perioada 1935-1950, profesor la catedra de motoare cu combustie internă la Institutul Politehnic din București; **Nicolae Baciu**, șef tehnolog pentru fabricarea turbinelor de aburi de 4 000 Kw la Uzinele Reșița, în perioada 1965-1975; a condus montarea unei asemenea turbine în India; **Wily Mozes Mendelsohn**, absolvent al Politehnicii din Charlottenburg - Berlin (1934), cu o carieră îndelungată în construcții de mașini la Uzinele „Malaxa", până în anul 1948, a devenit unul dintre principalii specialiști în management din ultimele decenii; a fost conferențiar universitar la A.S.E. București; s-a ocupat atât de normare-raționalizare tehnologică în întreprinderi, cât și de reglementări la nivel macroeconomic.

Dintre inginerii stabiliți în Israel care au avut o activitate susținută în țară, îi amintim pe **Sigismund Klein**, proiectant de mașini agricole; **Avram Israelovici**, proiectant de instalații termice și, în mod special, **Adolf Croitoru**, proiectant de scule, dispozitive și verificatoare, posesor al mai multor brevete de invenții aplicate în țară și în străinătate.

Din generația ultimelor decenii, nu trebuie uitați: **Paul Schwartz** (n. 1940), absolvent al Institutului Politehnic din București; în 1967-1973, a lucrat la Fabrica de motoare de la actualul S.C. „Faur" S.A., unde a contribuit la asimilarea noilor produse și la executarea unor motoare pentru piața internă și pentru export; din 1973, lucrează ca șef de proiect complex compresoare industriale și de proces, unde a condus și proiecte în premieră în România, cum ar fi: compresor frigorific de 185 000 Kcal/h cu reglaj automat; **Mandl Marcovici** (n. 1928), absolvent al Institutului de Construcții Navale din Leningrad, specialitatea motoare cu ardere internă, își începe activitatea la Șantierul Naval Galați și la Institutul de Cercetare-Proiectare Nave, prin participarea la realizarea primei nave românești de mărfuri (cargou), de 4 500 Dw; își continuă activitatea de concepție pentru asimilarea motoarelor Diesel rapide, precum și de modernizare a acestora prin lucrări originale de cercetare-proiectare; în paralel, a desfășurat activitate universitară la catedra de organe de mașini a Institutului de Petrol și Gaze; **Rudi Marcovici** (n. 1926), șef de proiectare la Fabrica de Autocamioane Brașov, în perioada 1965-1986.

Industria metalurgică. Dintre specialiștii evrei români din ramura metalurgie și în primul rând din siderurgie, ne vom referi la: **Adrian Mihail Adrian** (n. 1923), inginer electromecanic, doctor în științe tehnice la Institutul de Oțel și Aliaje din Moscova; între 1949 și 1986, conferențiar și profesor la Institutul Politehnic București, în domeniul laminoarelor și al teoriei deformărilor plastice, autor și coautor a 6 cărți în domeniul deformărilor plastice și al laminării materialelor metalice, dintre care: *Laminarea oțelurilor*, *Bazele proceselor de prelucrare plastică* ș.a.; are 85 de studii științifice publicate, precum și 4 brevete de invenții aplicate în industria siderurgică; în paralel, a lucrat la IPROMET, IPROLAM și I.C.E.M., având funcții manageriale în Departamentul Siderurgiei; **Adolf Kotlar**, inginer proiectant de utilaje, a realizat primele turbosuflante de 2 000 kw pentru Combinatul Siderurgic Reșița, unde a îndeplinit funcția de inginer-șef în anii '50; **Isac Blum**, inginer, profesor șef de catedră la Institutul Politehnic din București, pionierul dezvoltării

https://biblioteca-digitala.ro

cocsochimiei şi al prepărării cărbunilor româneşti; un alt specialist în domeniu, dr. ing. **Ilie Barbu** (n. 1922), cercetător la I.C.E.M., a elaborat împreună cu un colectiv şi a dus până la scară industrială „procedeul românesc ICEM" de fabricare a cocsului brichete din cărbuni neaglutinanţi (lipsiţi de proprietatea de cocsificare), brevetat ca invenţie în ţară şi în străinătate (1956); **Butu Rottenstein**, inginer cercetător ştiinţific la I.C.E.M., autorul unor metode perfecţionate de tratament termic pentru oţeluri înalt aliate; **Solomon Sternberg**, profesor universitar, specialist în chimie fizică aplicată în metalurgie; **Marcu Marcel**, inginer de mine şi metalurgie, a lucrat în anii 1949-1952, în sectorul de prelucrări la cald al Întreprinderii „1 Mai" - Ploieşti, iar în 1952-1989, a fost conferenţiar la Institutul de Petrol şi Gaze din Ploieşti, fiind, din 1975, titular al cursului de studiul metalelor; a elaborat 4 manuale şi 50 de lucrări publicate în reviste de specialitate, privind studii metalografice, încercări de materiale (destructive şi nedestructive), optimizări de tratamente termice, perfecţionări în dezvoltarea tehnologiilor în construcţia de maşini şi utilaj petrolier.

În domeniul mai larg al **tehnologiei materialelor** convenţionale şi neconvenţionale, o activitate prodigioasă a avut **Dolphi Drimer** (n. 1934), absolvent al Institutului Politehnic din Bucureşti (1956), doctor în specialitatea metalurgie fizică; a fost cercetător ştiinţific la Centrul de Cercetări Metalurgice al Academiei Române, apoi la Institutul de Metale Neferoase şi Rare (1956-1971). Din anul 1971, şi-a început cariera didactică, ajungând profesor, şef al catedrei de tehnologia materialelor şi sudură a Institutului Politehnic Bucureşti. A publicat 18 volume în colaborare, peste 300 de articole şi comunicări şi are 8 intervenţii. Este membru al Academiei de Ştiinţe din S.U.A., al Societăţii pentru Metale şi al Societăţii Inginerilor Mecanici din S.U.A.

Industria lemnului. Inginerul **Simion Naftali**, specialist în instalaţii şi dispozitive de transport forestiere şi în prelucrarea lemnului, îndeosebi în instalaţii de transport cu cablu (funiculare pentru produse şi teleferice de persoane), a contribuit la organizarea industriei de exploatare, transport şi prelucrare a lemnului din România; a funcţionat ca director tehnic al Centralei Lemnului şi director al Institutului de Cercetări şi Proiectări pentru Industria Lemnului, aducând contribuţii personale la proiectarea de fabrici moderne de placaje, panel şi furnir, plăci aglomerate şi fibrolemnoase, de mobilă şi alte produse din lemn. A fost conferenţiar la Institutul Politehnic Bucureşti, unde a introdus disciplina „Transport pe cablu"; a elaborat cursuri şi tratate. Arhitectul **George Mohor** a lucrat la Centrala Lemnului, unde a organizat sectorul de mobilă în serie; la Institutul de Cercetări şi Proiectări pentru Industria Lemnului, unde a îndeplinit funcţia de arhitect-şef, a condus realizarea arhitectonică a construcţiilor pentru combinatele de industrializare a lemnului.

Documentar întocmit de dr. ing. **ALEXANDRU SZMUK**

d. Industria textilă

Rândurile de mai jos încearcă să amintească aportul deosebit al evreilor în dezvoltarea industriei textile româneşti, oprindu-se asupra perioadei de început a acestei industrii în ţară, aceea dintre cele două războaie mondiale, precum şi a perioadei postbelice.

După primul război mondial şi chiar în timpul acestuia, cererea de ţesături a crescut considerabil în ţară. Întregirea României a creat, printre altele, noi pieţe de desfacere pentru ţesături de lână, bumbac, mătase, precum şi pentru tricotaje şi confecţii.

La Buhuşi, exista o fabrică de postav înfiinţată încă din anul 1884 de colonelul Alcaz. Fabrica avea o activitate restrânsă. Fraţii **Sami** şi **Lazăr Margulius**, deveniţi proprietarii acestei întreprinderi prin anii 1921-1922, trec la o masivă modernizare şi dezvoltare a fabricii, prin achiziţionarea, din Germania şi Polonia, a unui mare număr de utilaje de dărăcit, filat, ţesut, finisaj. Concomitent, se rezolvă şi problema asigurării cu energie electrică, construindu-se o modernă uzină dotată cu motoare Diesel livrate de firme recunoscute din Elveţia (Sulzer, Brown Boveri). Animatorul acestei acţiuni a fost inginerul **Jean Manolovici**, un distins tehnician, care ulterior s-a consacrat domeniului asigurărilor.

Spre a se putea face faţă deservirii noilor maşini şi instalaţii, la vremea lor de înalt nivel tehnic,

https://biblioteca-digitala.ro

precum și cerințelor unei producții calitativ superioare, au fost aduși mulți tehnicieni din centre textile consacrate din Polonia: Lodz, Byalistock și altele. Dintre aceștia, majoritatea erau evrei, precum **frații Porecky** (filatori), **Jurcovsky** (țesător), **Ravsky** - tatăl și fiul (creatori), **Jusinsky** (finisor) și alții. De asemenea, a venit ca director tehnic **Ernest Hanek**, din Cehoslovacia. Aceștia, prin pregătirea lor și prin munca depusă, au asigurat fabricii poziții bune pe piețele de desfacere din țară și din străinătate, în condițiile în care apăruse și concurența altor fabrici, ca „Scherg", din Brașov, cu capital german, „Ilsa", din Timișoara, tot cu capital german etc. Nevoia de extindere a făcut ca Fabrica de postav din Buhuși să devină un concern internațional cu capital preponderent francez, având în componență cinci întreprinderi și anume: fabrica-mamă din Buhuși, Exploatarea Porecky, din Iași, specializată în filarea lânii, condusă de unul dintre frații Porecky, Exploatarea Prejmer, din jud. Brașov, condusă mulți ani de ing. **David Blumenfeld**, „Textila Grivița", din București, cu profil de sortare, spălare a lânii, Fabrica „Dorobanțul", din Ploiești, cu profil integrat (filatură, țesătorie și finisaj), condusă de o serie de specialiști evrei, ca inginerul **Ghinsberg**.

În cadrul concernului denumit „Societatea pentru Industria Textilă", au activat - alături de tehnicieni și muncitori, majoritatea de naționalitate română - și mulți evrei, ca **Reis Carol**, director general, **frații Stern**, **frații George** și **Lazăr Focșeneanu**, **Alcalay** și alții.

În cursul deceniului al treilea, la Buhuși a fost angajat un tânăr inginer absolvent al unui institut din Franța, **Max Cohn**, care ulterior și-a schimbat numele în Max Candrea. Acesta, prin energia, inventivitatea și cunoștințele sale, a imprimat fabricii un ritm alert. Investițiile importante inițiate de el și aprobate de conducerea concernului au dus la situarea fabricii din Buhuși și a întreprinderilor satelit pe o traiectorie a dezvoltării care le-a situat pe primul loc în România anilor 1938-1940.

Ing. **Willy Sloimovici**, s-a angajat în anul 1940 la fabrica din Buhuși, mai întâi ca maistru la atelierul electric, apoi ca inginer la secția tehnică, unde a lucrat până în anul 1942, când a fost concediat pe baza legilor rasiale atunci în vigoare.

În deceniul 1930-1940, au avut posturi de conducere în fabrica din Buhuși mulți evrei localnici, datorită muncii, perseverenței și inițiativei lor, au reușit să ridice pe o treaptă superioară produsele întreprinderii și ale întregului concern. Printre aceștia s-au aflat **Ștefan Roth**, filator (după război, devenit director la Buhuși și apoi la întreprinderea „Industria Lânii" din Timișoara); **Avram Foluț**, țesător; **Louis Cohn** - frate cu Max Cohn -, vopsitor; **Ilie Căciularu**, un autodidact extrem de înzestrat și inventiv; **Iancu Strulovici**, creator; **Jack** - specialist în sortarea și spălarea lânurilor; **Harmelin**, chimist, poet și mecena al artelor, precum și mulți alții.

În condițiile celui de-al doilea război mondial, inclusiv prin aplicarea legilor rasiale, mulți evrei capabili au fost concediați, fapt ce s-a resimțit în activitatea concernului, care a regresat. După 1945, unii evrei au revenit la locurile de muncă, dar majoritatea au plecat în Israel, unde au devenit pionierii industriei textile moderne.

După naționalizarea întreprinderilor, în 1948, numărul evreilor din conducerea fabricilor de textile a fost micșorat treptat.

Concomitent cu dezvoltarea Fabricii de postav din Buhuși, la Bacău alți evrei - **frații Filderman**, **frații Izvoranu** - pun bazele unor întreprinderi mai mici, care au oferit locuri de muncă multor localnici, inclusiv evrei. Aceste fabrici, după naționalizarea din 1948, s-au comasat sub denumirea „Proletarul", fabrică condusă de ing. **Haas**. Menționăm că ing. Willy Sloimovici a revenit la Fabrica de postav din Buhuși, ca șef al serviciului investiții, fiind avansat inginer șef cu probleme de investiții, dezvoltare, construcții energetice etc., obținând rezultate deosebite datorită soluțiilor competente pe care le-a conceput și aplicat în modernizarea fabricii. A venit în București, la Ministerul Industriei Ușoare, ca șef de serviciu în Direcția investiții, aducând o contribuție deosebită în stabilirea unor soluții moderne și eficiente în activitatea Institutului de Proiectări al Industriei Ușoare (I.P.I.U.)

Evreii au activat nu numai în industria lânii, ci și în alte ramuri ale sectorului textil.

În perioada 1920-1940, apar numeroase fabrici, în special țesătorii de bumbac, la Iași (**Spectorman, Sopreștein, Geller** etc.), precum și o puternică țesătorie de bumbac, „Țesătura", condusă de evreul **Ehrlich**. De asemenea, au fost puse în funcțiune întreprinderi de tricotaje, confecții („Asconia"),

https://biblioteca-digitala.ro

mătase artificială, la Popeşti-Leordeni, aparţinând fraţilor **Weisman**, „Adesgo" din Bucureşti, aparţinând lui **Kaufman**, primele maşini pentru ciorapi din mătase artificială puse în funcţiune la întreprinderea „România" din Bucureşti de ing. **Daniel Abramovici** şi alţii.

O altă întreprindere de bumbac care a avut o pondere importantă în industria textilă a fost „Întreprinderile pentru Industria de Bumbac", unde specialişti evrei, ca ing. **Aurel Flachs** (fost student la Şcoala Bercovici), care a deţinut funcţia de inginer-şef, au adus modernizări fabricii şi au aplicat măsuri organizatorice eficiente, ceea ce a condus la situarea întreprinderii printre cele mai importante ale industriei textile româneşti. Pe lângă unitatea filatură-finisaj, a mai funcţionat o unitate cu profil de ţesătorie, unde inginerul **L. Messinger** a introdus elemente de tehnică nouă, reuşind să-şi facă din cei din jurul său adevăraţi colaboratori.

Tot la Bucureşti a funcţionat întreprinderea de bumbac, formată din două unităţi „Suveica", la unitatea producătoare de stofă de mobilă şi prosoape activând un excepţional inginer, **David Schor**, produsele realizate fiind foarte apreciate.

La Arad, baronul Neumann, cunoscut şi prin activitatea sa de salvare a evreilor din timpul dictaturii fasciste, a fost proprietarul marii întreprinderi de bumbac, foarte modernă la acea vreme, cunoscută astăzi sub denumirea de Uzinele Textile Arad (U.T.A.). Evreul **Neumann** a înfiinţat în oraşul de pe Mureş, în 1909, această uzină care a intrat în funcţiune în 1911, cu o secţie de filatură cu 22 500 de fuse, 300 de războaie de ţesut (mecanice). În 1913, se adaugă 285 de războaie; în 1914, intră în funcţiune secţia de finisaj (albitorie, apretură), iar în 1923, se construieşte imprimeria, dotată cu 5 maşini de imprimat. Sunt aduse în continuare noi completări ale utilajelor (în 1936, se pune în funcţiune o secţie de catifea, unică la acea vreme în ţară). Din datele publicate de revista „Industria uşoară", nr. 5/1969, rezultă, de asemenea, că, până la cel de-al doilea război mondial, ţesătoria a crescut de la 300 la 1 549 de războaie de ţesut de diferite tipuri, de la 22 500 de fuse de filat la 35 280 de fuse bumbac şi la 1 584 de fuse vigonie, iar numărul salariaţilor a sporit de la 300 la 3 921.

La această uzină a lucrat, între anii 1932 şi 1935, ing. **Ludovic Andrei Kun**, absolvent, în anul 1931, al ENTSIM (École Supérieure Nationale de l'Industrie Textile - Mulhouse). Datorită cunoştinţelor căpătate în timpul stagiului obligatoriu din Franţa (filatură-ţesătorie mare în Normandia, conducere tehnică a unei filaturi de bumbac din Rouen), precum şi competenţei sale organizatorice şi tehnice, a fost încadrat ca asistent al directorului tehnic din filatura de bumbac. În anul 1935, a venit la Bucureşti, unde a condus şi a dat soluţii pentru montajul filaturii de bumbac „Dâmboviţa". O altă realizare care a păstrat amprenta personalităţii tehnice şi organizatorice a ing. Andrei Kun este şi „Noua Filatură care Bumbac", la care, între anii 1936 şi 1945, a participat la proiectarea şi montarea utilajului, la punerea în funcţiune a fabricii, la coordonarea producţiei, în calitate de conducător tehnic; specialist cu viziune largă, a colaborat şi la proiectarea şi punerea în funcţiune a filaturilor Găvana - Piteşti şi Uzina Textilă Sf. Gheorghe.

A organizat, alături de alţi specialişti, activitatea Direcţiei tehnice şi a întreprinderilor din subordinea Ministerului Industriei Uşoare. De asemenea, profund cunoscător al problemelor industriei textile, a făcut parte din colectivul de înfiinţare a institutelor de cercetări ale M.I.U., lucrând în sectorul de tehnologie mecanică. În 1957, a fost transferat la C.S.P., în calitate de consilier tehnic pentru industria uşoară. A fost pensionat în 1970, contrar dorinţei sale. Ca pensionar, a continuat să colaboreze la Centrul de Documentare şi Publicaţii din cadrul M.I.U., elaborând mai multe broşuri destinate întreprinderilor, privind utilizarea materialelor sintetice, probleme de ergonomie etc. La începutul anilor '50, a participat la întemeierea revistei „Industria textilă", care i-a publicat articole, note documentare axate pe aspecte de tehnică nouă; a tradus din franceză, germană, engleză, maghiară lucrări privind evoluţia tehnică a industriei textile în celelalte ţări. La cererea academicianului ing. Martin Bercovici adresată ing. Kun şi (pe atunci) ing. Mişilim Grindea, aceştia au organizat secţia textilă a „Politehnicii evreieşti" de pe strada Paleologu, din curtea sinagogii, unde ing. Kun a predat 2 ani (1942-1943, 1943-1944). În anul 1946, prof. Ionescu-Muscel l-a solicitat să predea la Facultatea de Textile a Politehnicii din Bucureşti un curs de proiectare a filaturilor. A participat la întemeierea secţiei de industrie uşoară a A.S.I.T. şi, fiind una dintre personalităţile importante ale industriei uşoare,

https://biblioteca-digitala.ro

a fost mai mulţi ani preşedintele acestei asociaţii.

O contribuţie importantă în istoria modernă a dezvoltării tehnologice a finisajului textil (albitorie, vopsitorie, imprimerie, apreturi speciale etc.) a avut-o **Mişilim Grindea**. „A fost cel mai valoros specialist al ţării în domeniul finisajului textil şi meritul său este cu atât mai mare cu cât nu a avut predecesor instruit în specialitatea sa" (sublinia prof. dr. ing. Savel Ifrim, de la Institutul Politehnic Iaşi, în necrologul publicat în Bul. I.P.I., Tom XXXVI (XL), Fasc. 1-4, 1990).

Prof. Mişilim Grindea, născut la Iaşi în 1910 şi decedat în 1990, a absolvit Facultatea de Ştiinţe - secţia Fizico-Chimie (1933) şi Institutul de Chimie Tehnologică (1934). Din anul 1935, a lucrat la „Ţesătoriile Reunite", unde a deţinut funcţia de inginer chimist, trecând apoi prin toate treptele, inclusiv aceea de director tehnic. În anul 1938, a fost trimis de patron pentru specializare la firma „Ciba" din Elveţia şi la „I. G. Farbenindustrie" din Germania. Revenind în ţară, a organizat la „Ţesătoriile Reunite" un laborator de cercetare, în care s-au experimentat şi stabilit, între 1935 şi 1945, noi procedee - pentru acele vremuri - de finisaj textil, ca, de exemplu: creponarea şi albirea ţesăturilor din mătase artificială, vopsirea şi finisarea unor ţesături din lână şi semilână, procedeu de albire a ţesăturilor de mătase viscoză cu fire metalice, aur, argint-lamé (prin concentraţii de oxidant şi detergent, pH, temperatură), procedeu de finisare neşifonabilă pe bază de precondensate metilol-uree pentru catifea din fire de mătase naturală şi fire viscoză 1937-1938).

Din 1947, a participat la organizarea şi, respectiv, înfiinţarea Centralei Mătăsii; în 1948, şi-a început activitatea la Facultatea de Textile a Institutului Politehnic Bucureşti, iar în 1949 şi 1950, alături de alţi mari specialişti în domeniu, a participat la organizarea Direcţiei tehnice din M.I.U.; în 1950, a făcut parte din colectivul de organizare a Institutului de Cercetări Textile, funcţionând, până în 1952, ca şef al sectorului de chimie textilă; a continuat să colaboreze cu I.C.T., sub diferite forme, mulţi ani în continuare. În anul 1951, Facultatea de Textile a devenit institut, cu sediul la Iaşi, unde, în 1955, a devenit facultate în cadrul Institutului Politehnic Iaşi. În acest cadru, eminenţii profesori ai ing. M. Grindea (Anastasie Obreja, N. Costăchescu, Petru Bogdan, C. V. Gheorghiu, Cristea Niculescu-Otin, Mihai Dima ş.a.) au susţinut înfiinţarea catedrei de tehnologie, propunându-l ca şef de catedră pe strălucitul lor elev M. Grindea. A primit, în acelaşi timp, dreptul de a conduce teze de doctorat (a îndrumat 12 doctoranzi). A predat opt cursuri şi a experimentat o serie de lucrări împreună cu colectivul catedrei şi cu studenţi. A scris cursuri şi manuale. După 1945, a elaborat numeroase lucrări ştiinţifice, majoritatea realizate în cadrul catedrei de Tehnologie textilă (chimică).

O altă ramură a industriei textile o constituie sectorul de confecţii. Una dintre cele mai reprezentative întreprinderi din această ramură este F. C. Bucureşti. În 1948, au fost pornite lucrările fabricii „Apaca", sub conducerea directorului Simionescu, realizându-se un prim bloc. În anul 1951, ţesătorul **Iosif (Iuju) Steinbach** - născut în 1919 la Bacău, orfan de mic, sărac, motiv pentru care la o vârstă fragedă se angajează ca muncitor la Fabrica de ţesături din Bacău, dar care parcurge în pregătirea sa o evoluţie tehnică şi organizatorică deosebită - este adus la Bucureşti, la fabrica „Apaca", unde, datorită marii sale capacităţi organizatorice şi comerciale, ca director al fabricii, a pus bazele unei puternice industrii de confecţii şi tricotaje cunoscută atât în ţară, cât şi în străinătate. Denumită Fabrica de Confecţii şi Tricotaje Bucureşti, întreprinderea s-a impus prin calitatea şi linia modernă a produselor. Rezultatele s-au datorat şi faptului că de la început s-a preocupat să formeze în jurul său un colectiv de ingineri, tehnicieni, lucrători de înaltă specialitate, deschizând mereu noi sectoare de producţie, cu tehnologii şi utilaje moderne, pentru diversificarea produselor. În această fabrică lucrau peste 18 000 de salariaţi, fiind cea mai mare unitate de profil din sud-estul Europei. „Deşi nu are studii superioare, s-a dovedit a fi un organizator şi conducător de factură neobişnuită sub vechiul regim şi, nu de puţine ori, când pleca în străinătate, se puteau citi în presa respectivă aprecieri de acest gen: «A sosit un capitalist dintr-o ţară comunistă» şi nu este de mirare că producţia fabricii era exportată în multe ţări din Europa, dar şi pe alte continente - America în special" (citat din caracterizarea făcută de ing. Blumeta Darie, creator de modele). Tot din aceeaşi caracterizare: „Era neobosit în descoperirea acelor oameni de afaceri străini care să încheie contracte cu fabrica pentru achiziţionarea de colecţii, în serie mare, serii mici şi uneori chiar cu materialul clientului".

https://biblioteca-digitala.ro

Un mare merit al lui I. Steinbach a fost şi asigurarea unor condiţii de lucru mai bune pentru salariaţi (în mare majoritate femei), realizând unităţi sociale speciale chiar în incinta fabricii: policlinică (cu paturi de spitalizare pentru anumite boli), sală de mese care arăta ca un restaurant, grădiniţă de copii, creşă, sală de spectacole. Colaboratori preţioşi i-au fost ing. **Gh. Stănescu** (director tehnic) sau ing. **Willy Liveanu**, care a pus bazele secţiei de tricoturi. Îi mai menţionăm pe evreii ing. **Ladislau Cohn**, **Iosif Mathias**, economist, ing. **Maria Lucaci**, creator, dar au fost şi alţii care au muncit cu competenţă şi dragoste pentru fabrică.

O subliniere separată facem în ceea ce priveşte una dintre marile creatoare de modele, ing. **Blumeta Darie**, ale cărei realizări puteau rivaliza cu acelea ale celor mai celebre case de creaţie din Europa. Născută în 1926, a absolvit Facultatea de Textile în 1950 şi a început să lucreze din 1949 ca inginer stagiar la fabrică. După 1950, apare necesitatea ca producţia de confecţii pentru bărbaţi, femei şi copii să treacă la implantarea unei tehnologii moderne, care să asigure diversificarea confecţiilor în funcţie de cerinţele pieţei interne şi externe; deci era nevoie de creatori care să ştie să îmbine utilul cu frumosul. Acest lucru a caracterizat-o pe creatoarea de modă Blumeta Darie. A început prin organizarea primului birou de standardizare în confecţii, apoi a înfiinţat un serviciu tehnic care să elaboreze colecţiile de confecţii, precum şi documentaţia respectivă. Produsele de confecţii din România au început să fie cunoscute şi în străinătate (la târguri şi expoziţii de modă) şi atunci a apărut necesitatea înfiinţării Institutului de Cercetare şi Creaţie pe întreaga industrie de confecţii, Blumeta Darie fiind numită directoarea institutului. A organizat studii antropometrice în funcţie de sex, vârstă, siluetă, regiune, profesie etc.; de asemenea, a pus bazele unui birou de marketing, ale unui atelier de mecanizare a unor operaţii de producţie. Au fost editate reviste şi buletine de modă, s-au făcut expoziţii şi prezentări de modă, inclusiv în S.U.A., Franţa, Belgia, Germania, Anglia, Japonia, Australia, Olanda etc.

Un important colaborator al industriei textile-finisaj a fost ing. chimist **Carol Călin Klein**, născut în 1913 la Timişoara (liceul la Viena, facultatea la Brno şi Strasbourg). După încheierea studiilor, revine la Timişoara, unde lucrează (1935-1946) în vopsitorii textile, iniţiază ca inginer-şef (1946-1948) fabricaţia de coloranţi textili la Colorom-Codlea şi SPIC-Bucureşti (se fabrica până atunci numai colorant negru), deci pentru prima oară se fabrică diverse culori; între 1948 şi 1953, lucrează la Institutul de Standardizare, de la începuturile activităţii acestei instituţii şi participă direct la elaborarea standardelor pentru produsele chimice utilizate în industria uşoară, stabilind parametrii de calitate ai coloranţilor şi ai celorlalte produse chimice textile, ceea ce a condus la îmbunătăţirea fabricaţiei acestora şi, implicit, a produselor textile. În aceeaşi perioadă, a fost conferenţiar la catedra de finisaj textil de la Facultatea de Textile a Institutului Politehnic Bucureşti. A predat analiza coloranţilor şi sinteza coloranţilor.

De asemenea, a luat parte, contribuind la înfiinţarea Laboratorului Coloristic din Bucureşti, pe care l-a condus din 1954 până în 1983, când s-a pensionat. În această perioadă, a urmărit continuu îmbunătăţirea calităţii produselor şi a căutat să facă cunoscute produsele româneşti şi în afara ţării, a avizat exportul de coloranţi de producţie indigenă ai Colorom-Codlea şi Sintofarm Buc. (fost SPIC).

A redactat *Nomenclatorul coloranţilor direcţi* şi *Nomenclatorul coloranţilor de cadă*, lucrări de o deosebită importanţă pentru vopsitoriile şi imprimeriile textile (1976-1979). De asemenea, a editat un buletin informativ privind problemele specifice coloranţilor (1980-1987), a publicat peste 50 de articole în reviste de specialitate din ţară, precum şi din Germania, Elveţia, Ungaria etc.

Este membru fondator al Societăţii chimiştilor colorişti din România (1991), organizaţie profesională, neguvernamentală, nonprofit, apolitică. Între 1991 şi 1993, a fost preşedinte, iar după ce a împlinit 80 de ani, a devenit preşedinte de onoare.

În cadrul Institutului de Cercetări Textile au lucrat şi mai lucrează mai mulţi specialişti foarte valoroşi, printre care şi evrei. Unul dintre aceştia este şi ing. chimist **Paul Goldştein** (1911-1974), care, după absolvirea studiilor, a lucrat în sectoarele de finisaj ale unor întreprinderi textile. Din 1952, s-a încadrat la Institutul de Cercetări Textile, unde a fost unul dintre colaboratorii profesorului M. Grindea, la plecarea căruia în învăţământ, la Iaşi, a devenit şeful sectorului chimie textilă.

A colaborat la o serie de studii şi cercetări care vizau elaborarea tehnologiilor necesare pentru

https://biblioteca-digitala.ro

utilizarea fibrelor sintetice în industria textilă românească. Semnificativă şi cu totul specială este activitatea pe care a depus-o în domeniul finisajelor superioare. Procesele tehnologice elaborate de el împreună cu colaboratorii săi (ing. E. Iordănescu, ing. A. Stoica, ing. B. Munteanu, ing. E. Ştefan ş.a.) au asigurat modernizarea activităţii finisajelor textile din întreprinderi. A adus o contribuţie semnificativă la sinteza produselor chimice specifice tratamentelor superioare. Era permanent preocupat de efectuarea unor cercetări care să permită fie noi tratamente ale ţesăturilor, fie noi tehnologii, ca, de exemplu, metode de determinare a gradului de degradare a ţesăturilor din fibre celulozice tratate neşifonabil. De remarcat analizele de laborator şi producţie privind influenţa precondensatului pe material după uscare, acţiunea agentului de reticulare în procesul de condensare, acţiunea căldurii uscate asupra materialelor textile etc. A realizat tratamente bactericide, tratamente pentru uşurarea îndepărtării murdăriei de pe ţesături. „A iniţiat şi a colaborat cu colectivul la realizarea unor tehnologii cu performanţe egale cu cele practicate pe plan mondial, el însuşi fiind un specialist deosebit de documentat şi dotat pentru activitatea de cercetare" (ing. E. Iordănescu, 1993). Citâm câteva exemple din altă serie de lucrări: stabilirea domeniului de utilizare a produselor din fibre polinozice şi elaborarea tehnologiilor de bază pentru prelucrarea acestora, tehnologia de vopsire a materialelor textile din fibre chimice la temperaturi mai mari de 100°C, tratarea ignifugă a ţesăturilor din bumbac destinate hainelor de protecţie, prelucrarea fibrelor poliesterice, inclusiv adaptarea proceselor tehnologice elaborate la specificul fibrelor etc.

Un alt cercetător valoros, care a activat în sectorul filatură bumbac din I.C.T., conf. ing. **Mauriciu Tuperman**, născut în 1920 la Bucureşti, a absolvit Facultatea de Textile din cadrul Institutului Politehnic. După terminarea facultăţii, a lucrat la „Noua Filatură de Bumbac" - Bucureşti, apoi la „Textila Românească" din Găvana-Piteşti. Făcându-se cunoscut ca unul dintre cei mai valoroşi ingineri filatori, bun organizator şi cu profunde cunoştinţe în specialitate, în anul 1947 a fost numit inginer-şef la cea mai mare filatură din ţară la acea dată: „Filatura Românească de Bumbac" - Bucureşti. În perioada 1949-1951, a fost şi şef de lucrări, apoi conferenţiar la Facultatea de Textile din Bucureşti, iar din 1951 până în 1985, a lucrat la Institutul de Cercetări Textile, îndeplinind funcţiile de cercetător ştiinţific principal, şef de laborator şi şef de secţie pentru industria bumbacului.

În cadrul I.C.T., la înfiinţarea căruia (1950) a contribuit, a condus şi a participat la o serie de colective de cercetare în probleme privind introducerea tehnologiilor moderne, a fibrelor chimice, publicând în culegerile de lucrări ale Institutului. Dintre cele mai importante, citâm: elaborarea tehnologiilor de utilizare a fibrelor polinozice în industria bumbacului, elaborarea tehnologiilor de utilizare a fibrelor PNA (polinitrilacrilice), elaborarea tehnologiilor de utilizare a deşeurilor din procesele de confecţionare a ţesăturilor şi tricoturilor colorate tip bumbac din industria confecţiilor (în cadrul acestei lucrări, s-a elaborat un proces tehnologic original, pentru care s-au obţinut o serie de brevete şi pe baza căruia au fost realizate secţii importante la câteva mari filaturi de bumbac din ţară), stabilirea corelaţiei dintre proprietăţile fizico-mecanice ale fibrelor de bumbac şi numărul de nopeuri al firelor rezultate (lucrarea, cu un pronunţat caracter de cercetare fundamentală, aduce contribuţii originale la una dintre problemele cele mai controversate ale tehnologiei de filare a bumbacului).

M. Tuperman a publicat numeroase articole în revistele de specialitate, precum şi manualul de nivel superior *Filatura de bumbac*, în două volume.

Un cercetător filator cu contribuţii importante este ing. **Manfred Roll**, născut în 1928 la Cernăuţi, oraş în al cărui ghetou a fost internat în 1941; tatăl său a decedat la Vapniarca (Transnistria), unde fusese deportat.

După război, în 1946, pleacă la Arad şi lucrează la Uzinele Textile Arad (UTA) - patron, baronul Neumann -, în filatură, până la sfârşitul anului 1947. În toamna aceluiaşi an, este admis la Facultatea de Textile din Bucureşti. Absolvă facultatea, în 1952, cu menţiunea „Magna cum laude". Urmare a rezultatelor obţinute în timpul studiilor universitare, a fost repartizat la Institutul de Cercetări Textile, unde a lucrat peste 37 de ani, trecând prin toate treptele de încadrare ştiinţifică, din 1956 devenind cercetător ştiinţific principal. În această calitate, a abordat şi rezolvat o gamă largă de probleme, dintre care amintim stabilirea şi folosirea proceselor tehnologice de prelucrare şi domeniile de

https://biblioteca-digitala.ro

utilizare a fibrelor chimice noi (a colaborat direct cu întreprinderi producătoare de utilaj textil, de la proiectarea utilajului până la omologare), metode moderne de control tehnic, valorificarea eficientă a deşeurilor din sectorul bumbacului etc.

A coordonat timp de peste zece ani studiile privind fibrele chimice. A colaborat cu ICECHIM, de la elaborarea până la experimentarea şi definitivarea produsului, respectiv a fibrelor chimice noi realizate în ţară.

A participat cu referate la congrese şi simpozioane în ţară şi în străinătate (Cehoslovacia, Germania, Rusia, Ungaria etc.). Are numeroase publicaţii (peste 70) apărute la Editura Tehnică, Editura Didactică şi Pedagogică, I.D.T., revistele industriei uşoare (de exemplu: *Filatura de bumbac. Tehnologii moderne de laminare şi filare* - Ed. Tehnică, 1978, 506 p.; *Filatura de bumbac* - Editura Didactică şi Pedagogică, 1968, 306 p.; *Fibre artificiale şi sintetice noi şi utilizarea lor în industria textilă*, 1967, 96 p. etc.).

Şi în Institutul de Proiectări al Industriei Uşoare au fost specialişti evrei care, alături de colegii lor neevrei, în proiectele elaborate, au dovedit profesionalism şi discernământ în stabilirea tehnologiilor şi a fluxurilor tehnologice, în alegerea utilajelor sub aspectul eficienţei calitative şi economice. Primul conducător al institutului şi participant valoros la crearea acestei importante instituţii a fost ing. **Elemer Körper**, iar după el eminentul ing. **Max Candrea**, provenit de la Fabrica de postav din Buhuşi, acesta din urmă perfecţionând organizarea institutului.

Tot la I.P.I.U. au lucrat şi alţi ingineri capabili, ca **Armand Teller, Carol Halpern, Eugen Taub, E. Ostfeld, M. Katz**, precum şi **Iosif Buch**, absolvent al Facultăţii de Textile, în 1951, care a adus o contribuţie importantă în concepţia tehnică a Filaturii Oltenita, a Fabricii de aţă din Odorhei. Împreună cu ing. Max Candrea, a elaborat studii pe baza cărora s-au introdus în proiecte soluţii moderne de filare, transport şi depozitare.

În activitatea industriei uşoare, pe lângă sectroul textil, mai funcţionau şi funcţionează şi alte sectoare. Astfel, în industria sticlăriei, ing. **Ozy Ph. Lazăr**, născut la Galaţi, în 1928, absolvent - cu întrerupere în 1941 din cauza legilor rasiale şi apoi, din 1942, internat în lagăr - al liceului, în anul 1948, a absolvit, în 1952, Facultatea de Mecanică a Institutului Politehnic Bucureşti, urmând şi Facultatea de Matematică a Universităţii Bucureşti, pe care a terminat-o în 1953. S-a încadrat la Uzinele „Griviţa", unde a lucrat un an, apoi, până în 1954, a activat în cadrul Ministerului Construcţiilor de Maşini, fiind apoi transferat la Ministerul Industriei Uşoare, ca mecanic-şef. În perioada 1951-1980, a lucrat ca angajat asociat la Institutul Politehnic Bucureşti. Prin inovaţiile realizate, a contribuit la îmbunătăţirea activităţii industriei sticlăriei (de exemplu: *Construcţia cuptoarelor de topit sticlă - modificare pentru reducerea consumurilor* sau *Fontă modificată pentru executarea formelor de suflat şi presat sticlă*). În perioada 1958-1962, a făcut şi studii economice, obţinând diploma de inginer-economist.

Documentar întocmit de dr. ing. E. ENESCU

NOTE

Cap. 1.

Acest articol se bazează pe comunicarea susţinută la 30 octombrie 1991, la Institutul de Istorie „N. Iorga".

[1] Verax (Radu Rosetti), *La Roumanie et les Juifs*, I. V. Socec, Bucureşti, 1903, p. 42.

[2] Recensământul general al populaţiei României, din decembrie 1900, p. 3.

[3] *Ibidem*.

[4] G. Zane, *Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Despre stadiile premergătoare industriei mecanizate*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970.

[5] *Ancheta industrială din 1901-1902*, vol. I, *Industria mare*, Buc., 1904. (În continuare, toate stabilimentele industriale citate şi care nu au altă trimitere specială sunt extrase din acest volum).

https://biblioteca-digitala.ro

[6] Liviu Rotman, *Social and Economic Structures of the Jewish Population of Romania in the part of the 19th Century I*, în „Romanian Jewish Studies", Spring, 1987, nr. 1, p. 15-19 şi Winter, 1987, nr. 2, p. 19-30.

[7] Arhivele Statului, Iaşi, Fond Camera de Comerţ şi Industrie, Iaşi d. 19/1896 f. 19.

[8] *Ibidem*, d. 15/1890, f. 21.

[9] *Ibidem*, f. 8.

[10] Arhivele Statului, Bucureşti, Fond Tribunalul Comercial Ilfov (în continuare Tribunalul Comunal Ilfov) d. 9/1886-1892, f. 4.

[11] Arhivele Statului Iaşi, Fond Camera de Comerţ şi Industrie, d. 27/1891-1901, f. 9.

[12] „Fraternitatea", IV, 1 oct. 1882.

[13] **Grigore Grigorovici**, *Bacăul din trecut şi de astăzi*, Tipografia Primăriei Municipiului Bacău, 1933, p. 200.

[14] „Fraternitatea", IV, 10 dec. 1882.

[15] Arhivele Statului Iaşi, Fond Camera de Comerţ şi Industrie, d. 91/1904, f. 100-110.

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*.

[18] Arhivele Statului Iaşi, Fond Camera de Comerţ şi Industrie, d. 30/1900-1993, f. 24.

[19] Arhivele Statului, Fond Tribunalul Comunal Inst. Ilfov, d. 3/1885, f. 1.

[20] Arhivele Statului Iaşi, Fond Primăria Iaşi, d. 240/1885, f. 2.

[21] Liviu Rotman, *Direcţii în modernizarea Bucureştilor în a doua jumătate a secolului XIX, proiecte şi realizări*, în „Revista muzeelor şi monumentelor", Seria Monumente, 2/1980, p. 20.

[22] Arhivele Statului Iaşi, Fond Primăria Iaşi, d. 184/1866, f. 3.

[23] Iacob Felix, *Raportul general asupra igienei publice şi a serviciului sanitar al capitalei pe anul 1887*, Buc., Tipografia Academiei Române, 1888.

[24] L. Rotman, *Social and Economic...* (Winter 1987), pl. 24.

[25] „Fraternitatea", VIII, nr. 12, din 4 aprilie 1886, p. 98.

[26] Alliance Israélite Universelle, C III/20.

[27] The Central Archives for the History of the Jewish People, Jerusalem, R. M. 338.

[28] *Ibidem*, S. Jewish Collonisation Association, d. 141.

Cap. 2.

Acest studiu a fost elaborat ca parte a unei lucrări contractate cu Diaspora Research Institute, Tel-Aviv University.

[1] „Anuarul statistic al României, 1939 şi 1940", Bucureşti, 1940, p. 11.

[2] *Populaţia evreiască în cifre. Memento statistic*, vol. I, Bucureşti, 1945, p. 97, editat de Congresul Mondial Evreiesc, Secţiunea din România.

[3] Mendes-Flohr and Reinharz Iehuda, *The Jew in the Modern World*, New-York, 1980, p. 520.

[4] Tabel întocmit pe baza datelor publicate de Institutul Central de Statistică în „Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930", Bucureşti, 1938, vol. VII, p. XI-XVI. Menţionăm că, în afara unor date mai cuprinzătoare pe neamuri, pe care le furnizează recensământul din 1930, pentru reflectarea unor aspecte semnificative din activitatea industrială a evreilor în perioada interbelică, s-au cules informaţii cifrice parţiale din publicaţii şi materiale de arhivă, efectuându-se calcule proprii, estimative, prin folosirea, în multe cazuri, a criteriului numelui şi prenumelui pentru a stabili ateliere şi întreprinderi evreieşti, participări în consiliile de administraţie ale societăţilor pe acţiuni etc.

[5] *Ancheta industrială din 1901-1902*, vol. II, Bucureşti, 1903, p. 8-9.

[6] *Idem*, vol. I, Bucureşti, 1904, p. 54.

[7] *Statistica profesiunilor din România, după recensământul general al populaţiunii din 1 ianuarie 1913*, Bucureşti, 1914, p. 12-13.

[8] Alexandru Macedonski, *Evreii meseriaşi*, în „Biruinţa", anul IV, nr. 166/1909, p. 1.

[9] Arhivele Statului Bucureşti, Fond Casa Regală, dosar 77/1866, filele 2-10.

[10] Calculat pe baza informaţiilor din „Buletinul Industrial", Bucureşti, nr. 10-12/1921.

https://biblioteca-digitala.ro

[11] Calculat după „Recensământul general al populaţiei României din 29 decembrie 1930", Bucureşti, 1938, vol. X, p. 2-3. Menţionăm că numărul total al întreprinderilor nu include 11 063 de unităţi care nu au declarat la recensământ perioada înfiinţării lor (4 013 în industria manufacturieră şi de confecţii, 3 418 în industria lemnului, 2 625 în industria alimentară etc.); cu acestea, numărul total al întreprinderilor industriale existente în România la sfârşitul anului 1930 a fost de 140 948.

[12] *Ibidem*, p. 250-251.

[13] Calcule efectuate după informaţiile asupra firmelor, cu nominalizarea proprietarilor, cuprinse în „Indicatorul industriei româneşti pe anul 1930", Bucureşti, 1931. Potrivit metodologiei statistice, erau considerate „întreprinderi mari" unităţile industriale cu peste 20 de lucrători şi forţă motrică de peste 5 HP.

[14] Selectat după Const. Filipescu, Dima I. Gavriliu, *Textilele României*, Bucureşti, 1939, p. 240-241.

[15] „Indicatorul firmelor din Circumscripţia Camerei de Comerţ şi Industrie Cluj", Cluj, 1924, p. 43-50, 115, 133.

[16] G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, Bucureşti, 1930, p. 350.

[17] Calculat pe baza informaţiilor pe societăţi din „Anhuaire General des societés anonymes par actions de Roumanie avec leur monographies 1927-1928", Bucureşti, 1928, 912 p.

[18] „Anuarul General al Societăţilor anonime pe acţiuni din România", vol. I, „Capitala 1928-1929", Bucureşti, 1930, p. 363-364, 383-385, 388, 390.

[19] *Idem*, p. 391.

[20] Calculat pe baza datelor din „Recensământul general al populaţiei din 29 decembrie 1930", Bucureşti, 1938, vol. VII, p. X-XV.

[21] „Anuarul general al Societăţilor anonime pe acţiuni din România", vol. I, „Capitala 1928-1929", Bucureşti, 1930, p. 18, 89.

[22] Calculat după datele din „Recensământul general al populaţiei din 29 decembrie 1930", Bucureşti, 1938, vol. VII, p. XIX, XXVII, XXXV, XLIII, LI, LIX, LXVII, LXXV şi LXXXIII.

[23] Dr. A. Rosen, *Participarea evreilor la dezvoltarea industrială a Bucureştiului în a doua jumătate a secolului XIX până în anul 1938*, Editura Hasefer.

[24] „Anuarul negustorilor, meseriaşilor şi liber profesioniştilor români creştini şi necreştini din Bucureşti", Bucureşti, 1926, p. 3 şi „Anuarul liberilor meseriaşi şi liberilor profesionişti români creştini din Bucureşti", Bucureşti, 1928, p. 3.

[25] „Anuarul statistic al României, 1939 şi 1940", Bucureşti, 1940, p. 499.

[26] *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti, 1939, p. 824.

[27] *Aspecte ale economiei româneşti*, lucrare editată de Consiliul Superior Economic, Bucureşti, 1939, p. 207.

[28] *Idem*, p. 210.

[29] S-au folosit date şi alte informaţii cuprinse, în principal, în „Anuarul - Catalog al industriilor metalurgice şi miniere din România", Bucureşti, 1939, editat de Uniunea Industriilor Metalurgice şi Miniere din România.

[30] Liliana Georgescu, *Localizarea şi structura industriei româneşti*, Bucureşti, 1941, p. 35.

[31] „Anuarul - Catalog al industriilor metalurgice şi miniere din România", Bucureşti, 1939, p. 235.

[32] Actul de constituire al societăţii pe acţiunii, publicat în „Monitorul Oficial", nr. 75 din 31 martie 1931.

[33] „Indicatorul industriei româneşti pe anul 1938", Bucureşti, 1938, p. 49, 56, 63-64, 67-68.

[34] Calculat după datele din *Enciclopedia României*, vol. III, Bucureşti, 1939, p. 823.

[35] „Indicatorul industriei româneşti pe anul 1938", Bucureşti, 1938, p. 253, 258, 274-275, 281-282, 284-285, 287, 289-291, 295 şi Const. Filipescu, Dima I. Gavriliu, *Textilele României*, Bucureşti, 1939, p. 252, 285.

[36] „Anuarul general al societăţilor anonime pe acţiuni din România", vol. I, „Capitala 1928-1929", Bucureşti, 1930, p. 290.

[37] „Indicatorul industriei româneşti pe anul 1938", Bucureşti, 1938, p. 256-257 şi Liliana Georgescu, *op. cit.*, p. 55, 58.

[38] C. Botez, D. Berlescu, I. Saizu, *Buhuşi. Din istoricul fabricii şi localităţii*, Iaşi, 1971, p. 62.

[39] „Indicatorul industriei româneşti pe anul 1938", Bucureşti, 1938, p. 251, 278, 283-284, 290 şi Const. Filipescu, Dima I. Gavriliu, *Textilele Românieţ*, Bucureşti, 1939, p. 218-220, 236, 263.

[40] Arhivele Statului Bucureşti, Fondul Ministerul de Justiţie, Dir. Judiciară, dosar 104/1940, vol. I, filele 43-82.

https://biblioteca-digitala.ro

[41] *Idem*, fila 32.

[42] „Buletinul Muncii", partea I, Bucureşti, mai-august, 1938, p. 388-389.

[43] Dr. W. Filderman, *Pro domo mea*, Bucureşti, 1937, p. 9.

[44] Analiză efectuată pe baza informaţiilor cuprinse în Anuarul Camerei de Comerţ şi Industrie, Bucureşti, 1937, 212 p.

[45] Dr. A. Rosen, *Evreii în industria României*, Tel Aviv, 1991.

[46] Iosif Maier, *Problema românizării economiei naţionale*, Bucureşti, 1940, p. 89.

[47] N. C. Angelescu, *Desechilibrul românesc*, Bucureşti, 1939, p. 134.

[48] G. Zane, *op. cit.*, p. 550.

[49] *Idem*, p. 341.

[50] Eugen Ţaţomir, *Contribuţiuni la studiul evreilor ca element producător în economia naţională* (teză de doctorat), Bucureşti, 1937, p. 52.

[51] *Idem*, p. 93.

[52] Extras din *Istoria literaturii române*, de G. Călinescu, Bucureşti, 1941, p. 488.

ANEXĂ

INDUSTRII ŞI INDUSTRIAŞI EVREI ÎN ŢĂRILE ROMÂNE ŞI ÎN ROMÂNIA

Fabrici de sticlă, geamuri, cristaluri:

Prima fabrică de geamuri şi cristaluri „vrednică de acest nume e întemeiată de un evreu la 1768" (N. Iorga). Fondatorul: Heţel Marcovici.
În 1794, a doua fabrică a lui „Moise Ovreiul" (jud. Dâmboviţa).
Evreul ceh Simon Kohani deschide, la finele secolului al XVIII-lea, o fabrică de sticlă şi cristaluri, de foarte bună calitate.
Fraţii Weissenbrün, 1882, fabrică de sticlă.
Idem, la Storeşti (Botoşani), 1890, de către Ostfeld, Segal, Horvitz.
Idem, la Lespezi (Suceava), 1891.
Berman Juster, 1902, la Deleni (Botoşani).
Ş. Grünfeld, 1897, Azuga.
Fabrica de geamuri şi cristaluri „NICO", Bucureşti.
Fabrica de geamuri şi oglinzi Emil Bergher, Iaşi.
Idem, August Zwölfer, Bucureşti.

Metalurgie:

F. Freund, 1867, Bucureşti, fabrică pentru troliuri, foraj petrolifer.
Jacques Katz, 1898, Câmpina.
Chaim Klein, 1903, Ploieşti, maşini agricole.

Fabrici de mobilă:

Hornstein & Co., 1894, Bucureşti.
A. Solomon, 1887, Bucureşti.
Leopold Abramovici, 1904, Bucureşti.
Tictin şi Finkelstein, 1897, Iaşi.
Fraţii Grünfeld, 1880 (preluată în 1894 de S. Hornstein, Bucureşti).

Fabrici de cherestea:

Marco Fischer, 1899-1907, la Runcu (Dâmboviţa).
Moscu Jacob, 1896, la Vânători (Neamţ).
Avram Juster, 1899, Bacău-Lucăceşti.
Michel Juster, 1906, Filioara (Neamţ).
Herman Teiler, 1892, Bacău.
Natan Segal, 1898/1907, Botoşani.
Marcel Bernhaim, 1901, Rubeşti (Vâlcea).
Carol Cohen, 1906/1924, Bucureşti.
Herşcu Făinaru, 1906/1921, Pângăraţi (Neamţ).
Carol Rosen, 1895/1908, Bucureşti.
Manasse şi Grünberg, 1897, Valea Arieşului (Bacău).
Efraim Rosen, 1900, Dărmăneşti (Bacău).
Efraim Juster, 1900, Crăcăoani (Neamţ).
Lipa Juster, 1889, Piatra-Neamţ.
Dienerman şi Wexler, 1891, Dărmăneşti (Bacău).
Lipa Juster, 1882, Mestecău (Neamţ).
Hirsch Abramovici, 1905, Slănic (Bacău).

Fabrici de textile:

Filip Birman, 1886-1907, Bucureşti.
Moritz Wachtel, 1886-1911, Iaşi.

Fabrică de parchete şi tâmplărie mecanică:

„Fortuna" - Finkelstein, 1887, Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro

Fabrici de lenajuri:

Max Schapira, 1886-1920, Ploieşti.
Manasse Gross, 1886-1921, Bacău.
Lipa Juster, 1888-1907, Piatra-Neamţ.

Tăbăcării:

Moritz Ghelber, 1892, Iaşi.
Fraţii Rosenblum, 1892-1908, Bacău.
Samuel Filderman, 1886-1908, Bacău.
Schick-Panet, 1888, Piteşti.
Abraham Einhorn, 1890, Constanţa.
Tăbăcăria Română, Constanţa, 1919.

Fabrici de hârtie:

Oscar Wolf, Alba-Iulia, 1897.
Esra Penhas, 1897, Scăeni (Prahova).

Fabrici de frânghii:

Moritz Wachtel, 1901, Iaşi.
S. Birman, 1902, Bucureşti.

Fabrici de uleiuri vegetale:

„Vulturul", propr. M. Segal, 1901-1911, Bucureşti.
A. Grimberg, 1906-1921, Galaţi.

Fabrici de ambalaje, cartonaje, celuloză:

Lupu Fondanier-Grimberg, 1901, Bucureşti.
Max Fischer, 1900, Galaţi.
Bernard, 1877, Bucureşti.
Rubin Neuman, 1907, Ploieşti.
A. B. Schreiberg, 1891, Brăila.
„Universala", S. Binder (1875), Bucureşti.
I. Weissberg, 1880, Bucureşti (registre, caiete).
Natan Finkelstein, 1889, Bucureşti (cutii pentru pălării).

Fabrica de mătase (rayone) „Apretura", 1932, prima în acest gen, Bucureşti, proprietari fraţii Weissmann (str. Lânăriei).
Fabrica de mătase „SETA", Bucureşti, 1930.

Distilerii:

Isidor Bring, 1900, Paşcani (Dorohoi).
L. Predinger, 1876, Izlaz (Brăila).
Costiner şi Brill, 1841, „Ţăranca", Dorohoi.
H. şi E. Costiner, 1864, Corni (Botoşani).
I. A. Josef, 1880, Târgovişte (Dâmboviţa).

Fabrici de bere:

I. F. Schwartz, 1905, Titeşti (Argeş).
Alter Elbogen, 1874, Oprişani (Suceava).
Krebs, 1824 şi fabrică de rachiu, oţet.

Fabrici de tricotaje:

Moritz Neustadt şi I. Smilovici, 1907, Iaşi.
Ahil Rubinstein, Huşi, 1904.

Fabrici de pălării:

I. E. Cohen & Co., 1897, Ploieşti (pălării ţărăneşti de pâslă).
„Fortuna" (H. Moscuna), 1907, Bucureşti.
C. Haimovici & fiii, 1895, Ploieşti.
M. E. Marcovici, 1897, Bucureşti.
J. Rappaport şi fiii, 1906, Dorohoi.

Fabrici de dantele, broderii, ceaprazărie:

Hermann Blaustein, 1883, Bucureşti.
Alfred Grün, 1904, Bucureşti.
M. A. Pinhas (şi galoane, centuri ofiţereşti), 1905, Bucureşti.
Societatea Textilă Franco-Română (fostă Birman), Bucureşti.
Societatea Româno-Italiană (fostă Wachtel), Iaşi.
Lupu Weinberg, 1904, Galaţi.

Fabrici de încălţăminte:

I. Goldstein, Aiud (Alba).

Fabrici de pielărie:

Herman Abramovici, 1879, Bacău.
Ing. S. Filderman, Bacău.
Moritz Ghelber, Iaşi.
Fraţii Grünberg, Roman.
Fraţii Habermann, Bucureşti (şi talpă, curele de transmisie).
Osias Herşcovici, Bacău.
L. Klein şi L. O. Klein, Bacău.
M. Perlberger, Bacău.

https://biblioteca-digitala.ro

M. Rosenberg, Buzău.
S. Wechsler, Chişinău.
P. Wolf, Vişăul de Sus (Maramureş).
Asher Eskenasy, 1897, Craiova.
Abr. Einhorn, 1898, Bucureşti.

Fabrici de săpun, stearină şi lumânări, scrobeală:

Freifeld, Botoşani.
Lipsa Braunstein, 1887-1907, Galaţi.
C. Konzelman, 1897, Galaţi.
Moritz Strich, 1896-1920, Piatra-Neamţ.
Jacob Babad, 1895, Galaţi.
Fraţii Iancu, 1906, Bucureşti.
Offricht şi Comissiona, 1924, Bucureşti.

Industria morăritului:

Elias Lewy, 1860, Tr.-Severin.
„Doamna" - Finkelstein, Constanţa.
Moise Mendel, 1896, Craiova.
Eisig şi Michel Klepper, 1894, Iaşi.
Fraţii Diamant, 1900, Iaşi.
Fraţii Marcus şi Kalman Fischer, 1868, Dorohoi.
S. Steinberg, 1879, Mihăileni (Dorohoi).
Aron Abramovici, 1875, Botoşani.
H. Korn, 1894, Buzău.
M. Weiss şi Fiii, 1887, Craiova.
Isac Beligrădeanu, 1889, Craiova.
Goldman, 1900, Iaşi.
A. Abramovici, 1875, Botoşani.
Gh. Abramovici, 1884, Botoşani.

Fabrici de chimicale:

Luca Goldstein, 1884-1908, Vatra Episcopiei (Buzău).
„Mărăşeşti", S.A.R., 1901, Bucureşti.
Zimmer S.A.R., 1924 (propr. Banca Blank).

Fabrică de sobe:

Meidinger Solomon, 1900, Bucureşti.

Fabrici de postav:

Lipa Juster, 1900, Piatra-Neamţ.
I. Alperin, 1902, Leipzig (Cetatea Albă).
Manasse Gross şi Fiii, 1881, Bacău.
I. M. Heinrich, 1900, Tg.-Neamţ.
H. Ziegler, 1889, Buzău.
Societatea pentru Industria Textilă, Fabrica de Postav Buhuşi (Margulius).
„Dorobanţul", 1904, Max Schapira, Ploieşti (preluată de Margulius).
Fabrica de postav Fraţii Izvoranu, 1897, Bacău.
Ing. S. Filderman, Bacău.
Fabrica de postav Azuga.
Fabrica de stofe „Merinos" - Max Horowitz, Bucureşti.
Ind. ţesături de lână „S. Singher", 1923, Bacău.

Fabrici de parfumuri:

„Legrain" - Moscovici, 1921, Bucureşti.
„Masque Rouge" - Albuleanu, 1928, Bucureşti.
„Ravel", M. Aizic, 1930, Bucureşti.
Cotnăreanu, evreu român, proprietar al firmei COTY, Paris.

Fabrici de tricotaje:

Fabrica de tricotaje şi ciorapi „ADESGO", Mantel & Co., 1922, Bucureşti.
Fabrica de tricotaje „Hercules" (şi ciorapi), 1929, Cernăuţi.
Fabrica de tricotaje „Moldova", S.A.R., 1909, Iaşi.
Fabrica de pasmanterie Goldman, 1906, Bucureşti.
Fabrica de tricotaje Moritz Bechler, 1906, Iaşi.

Fabrica de blănuri Weiss - Oradea, 1928.
Fabrica de perii Leopold Bach, 1906, Piatra-Neamţ.
Fabrica de bidoane Solomon Israel, 1906, Constanţa.
Fabrica de cuie, şuruburi „Leul" - Focşeneanu, 1894, Bucureşti.
Ind. chimice, petroluri: M. Predinger, 1906, Ploieşti.

Întreprinderi cu participarea Băncii Blank alături de alţi financiari evrei:

Fabrica de bomboane „KANDIA", 1920, S.A.R.
Fabrica de zahăr Ripiceni, 1928.
Fabrica de zahăr Chitila, 1898.
Fabrica de zahăr Roman, 1924.
Fabrica de zahăr Zărojani, 1926.
Fabrica de ciocolată Zamfirescu, Bucureşti.
Fabrica „Textila-Iaşi", fostă Moritz Wachtel, S.A.R.,

https://biblioteca-digitala.ro

1905.
Fabrica de zahăr „Danubiana", Bucureşti.
Industria Textilă Arădană, Ind. Textilă Lugoj.
Fabrica de oţel „Vulturul".
Moara Rolich.
Moara Comercială Bucureşti.
Fabrica de spirt Timişoara.
Moara „Steaua", Galaţi.
Fabrica de bere, Timişoara.
Fabrica de bere „Luther", Bucureşti.
Fabrica „Frigul", Bucureşti.
Orezăria „Brăila", 1903-1913.
S.A.R. „MICA", 1920, Bucureşti.
Fabrica „OSRAM", S.A.R., 1922.
Fabrica de sticlă cu metan S.A.R., 1918, Mediaş.
Prima Fabrică Română pentru Industria Sârmei „Prutul", 1921, Cernăuţi.
„Redevenţa" (expl. produselor subsolului), 1918, Bucureşti.
S.A.R. de tehnică industrială „Jacques Paucker", 1930, Bucureşti.
S.A.R. „COLUMBIA", de petrol, Buureşti.
S.A.R. „Steaua Română petroliferă", Bucureşti.
S.A.R. „Petrol Block", Bucureşti.
S.A.R. Leonida, Bucureşti.
Societatea Tramvaielor Bucureşti.
Industrii metalurgice:
„VULCAN", Bucureşti.
Şantierul Naval, Brăila.
„ASTRA", Bucureşti.
Fabrica de armături Pedvisocar & Co., Bucureşti.
Industria construcţiilor:
„GENERALA", Bucureşti.
„MODERNA", Bucureşti.
Locuinţe ieftine, Bucureşti.
S.A.R. „PETROL-FORAJ", Bucureşti.
Fabrica „Cărămida", Bucureşti.
Fabrica „Podgoria", S.A.R., 1919.
Arte Grafice: „Eminescu", Bucureşti.
„Viaţa Românească", Bucureşti.
Editura „Cultura Naţională", Bucureşti.
Prima Societate Română de Explozibile „Făgăraşul".
I.A.R., Braşov.
Fabrica de pielărie Fraţii Renner, Cluj.
Fabrica „Mureşul".
Fabrica de sticlărie „Honterus".
Acţionar important la S.A.R. de Telefoane, 1930, Bucureşti.
Întreprinderi artistice:
Filarmonica
Teatrul Popular
Întreprinderi balneare: Govora
Călimăneşti
Tekirghiol
Olăneşti.
Instit. Balnear Sinaia.
Participări la 10 bănci din Bucureşti şi provincie, la întreprinderi de transporturi, întreprinderea de asigurări „GENERALA"; la construcţii de căi ferate; la canalizarea Municpiului Bucureşti, 1882 şi modernizarea lui.
Înfiinţarea fabriciilor de hârtie „Letea" (1879), „Scăeni" (1882); înfiinţarea fabricii S.A. „Vagonul", 1921, reparaţii de locomotive.
A dat un important concurs financiar statului în războaiele din 1877-1878 şi 1916-1918.
Uzinele de Fier şi Domeniile Miniere din Reşiţa, 1926 (posedând în proprietate şi mine de cărbuni, fier, cupru, cu instalaţii complete), majoritatea acţiunilor aparţinând lui Max Auschnitt.
Uzinele Unite Titan, Nadrag, Călan, 1924 (majoritatea acţiunilor aparţinând lui Max Auschnitt).
Industria Naţională de Filme, 1921.
Oţelul Boehler, 1924, Bucureşti.

BUCOVINA

Distilerii şi fabrici de spirt

Prima fabrică şi rafinărie de rom, liqueur şi bere, propr. S. Rudich, 1880, Rădăuţi.
Distileria de spirt Iacob şi I. Peretz, 1921.
Fabrica de spirt, propr. lui I. şi Iacob Peretz, din 1907, Teodoreşti (Suceava).
Distileria Fraţii Gottesman, 1921, Jucica Veche (Cernăuţi).
Distileria Moses Rudich, 1921, Jucica Veche (Cernăuţi).
Fabrica de spirt Marcus Juster, 1911, Serăuţii de Sus (Cernăuţi).
Fabrica de spirt Maier Gross, 1912, Banila Moldovenească (jud. Storojineţ).
Fabrica de spirt Abraham Barbat, 1829, Vrimenii Noi (jud. Văscăuţi).
Fabrica de spirt Olga Freitag, 1870, Văscăuţi (jud. Văscăuţi).
Fabrica de spirt Fraţii Achner, 1868, Ropcea (jud. Storojineţ).
Idem, Alfred Karuss, 1921, Sulita Nouă (Cernăuţi).

https://biblioteca-digitala.ro

Fabrica de spirt Maximilian Freitag, 1870, Văscăuţi.
Fabrica de spirt Solomon Schärf, 1909, Pătrăuţi (jud. Storojineţ).
Fabrica de spirt Rosenberg, Fleischer, Schlomiak, 1890, Crasna Ilschi (jud. Storojineţ).
Fabrica de spirt Abramovitz, 1860, Storojineţ.
Fabrica de spirt Aron Hager, 1904, Vrânceni (jud. Zastavna).
Fabrica de spirt Iosef Ornstein, 1880, Storojineţ.
Fabrica de spirt Nathan Horowitz, 1908, Berhomet (jud. Zastavna).
Berta Steiner, Jacob Josef Wijnitzer, 1870, Criva (Storojineţ).
Herş Tau şi Leder, 1870, Ramila Rusească (Storojineţ).
Jacob Kopel et Co., 1874, Ramila Rusească (Storojineţ).
Ascher Silber, 1910, Camene (Cernăuţi).
Blum, Metsch şi Horowitz, 1910, Vasilău (Zastava).
Chaim Moses, Nagel, 1879, Ramila Rusească.
Elias Ruhel, Leib Wagner, Iţic Schäfer, 1879, Suceava.
Fabrica de spirt a Băncii Dorohoiul, arendată de Iosef Steier, 1880, Mihovo (jud. Vijniţa).
Max Tennen, 1870, Doroscăuţi (Zastavna).
Moştenitorii lui Goldner, 1870, Clineşti (jud. Cotman).

Fabrici de zahăr:

Jucica Veche, din 1901, propr. Băncii Blank.
Crisciatic (pe Nistru), construită de Moche Fischer, în 1912, vândută Băncii Marmorosch-Blank & Co.
Lujeni, 1901, propr. Băncii Blank.

Industria morăritului Bucovina:

Moara Max Rosenberg (moară mare: mai mult de 50 HP), 1920, Adâncata, jud. Siret.
Moara (mare) David, moştenitori Kraft, 1872, Dorneşti (Siret).
Moara (mare) A. Marcus şi A. Schapira, 1890, Gura-Humorului.
Moara arendată de Josef Surkes, 1912, Streja (Rădăuţi).
Moara Isac Oelgiesser, 1909, Adâncata (Siret).
Moara Reiss David, cumpărată de la Kislinger, 1909, Cernăuţi.
Şi încă 22 mori mici.

Industria berei din Bucovina = 1/4 din producţia totală a ţării.

I. Rudich, 1880, Cernăuţi.
Iacob şi Iosef Wijnitzer, 1870, Cernăuţi.
A. Steiner, 1865, Cernăuţi.

Fabrica de mezeluri Josef Kremer, 1841.
Fabrica de ciocolată „Bios" (în toată Bucovina erau două fabrici).
Fabrica de pâine David Ternberg, Cernăuţi (în total erau 3 fabrici de pâine în Bucovina).
Fabrica de paste făinoase Max Weissmann, Ostriţa.
Fabrica de brânzeturi Alfred Kraus, Suliţa Nouă.
Fabrica de cărămizi Elias Brettschneider, 1890, Cernăuţi.
Fabrica de cărămizi Leib Baraschak şi Hausbein, Vijniţa.
Fabrica de sticle şi geamuri Fred Fischer, Putna (Rădăuţi), înfiinţată în 1922, când era singura în Bucovina, a doua existând în Ardeal (înfiinţată în 1908). Cea din Bucovina este una din cele mai mari din ţară în 1937.
Fabrica pentru valorificarea produselor animale Dr. Weisselberger, 1920, Rohazna (Cernăuţi).
Fabrica de săpun, lumânări şi cremă de ghete Samuel Goldschläger, 1812, Rădăuţi.
Fabrica de săpun, lumânări, cremă de ghete Noah Lehr, 1904, Cernăuţi.
Prima Fabrică Mecanică de ghete şi cea mai mare din ţară (în 1922), înfiinţată în 1920, Weihart şi Fiii.
Ţesătura Mecanică M. Zucker, Cernăuţi.
Tăbăcării: 6.

Case de Bancă şi Bănci

Primele Case de Bancă apar în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind în majoritate deţinute de evrei, iar Băncile apar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Case de Bancă:

Michel Daniel - 1825, Iaşi, „împrumutătorul Domnilor Moldovei".
Halfon - 1830, Bucureşti.
Fraţii Elias - 1837, Bucureşti.
H. Manoah - 1847, Bucureşti.
Jacob Marmorosch - 1848, Casa de Bancă a acestuia fiind sursa uneia din cele mai mari bănci din ţară şi dintre cele internaţionale, Banca Marmorosch-Blank & Co. S.A.R.

https://biblioteca-digitala.ro

Bancherul Israel Haim Daniel - 1880, urmaşul lui Michel Daniel.
Bancherul Löbel - 1850, Galaţi, cu sucursala la Viena.
Bancherul Jacob Neuschatz - 1870, Iaşi.
Bancherii Weissengrün şi Wechsler.
Bancherul Leibovitz.
Bancherul M. Diamant.
Bancherul Isac Leibovitz.
Bancherii Iosif Poper şi Fiul.
Bancherul Garfunkel.
Bancherul Jurist.
Bancherul Felix Klörman ş.a.
Bancherul Oscar Kaufmann (director gl. al Băncii de Credit Român).
Bancherul Kahane S. (1865), Iaşi.
Bancherul Lotringer (1860), Iaşi.
Bancherul Hillel, Bucureşti.

Bănci:

Banca „Fortuna" - 1920 (Bucureşti, str. Stavropoleos 8).
Banca Finkels, Bucureşti.
Banca Senor Saporta & Co., Bucureşti, 1926.
Banca Campus & Bassa, Bucureşti.
Banca Haim, Bucureşti, 1926.
Banca Eli Berkovitz (1926), Bucureşti.
Banca Benedict Martin, Bucureşti.
Banca Comercială, Craiova (1899).
Banca Moldova, Iaşi (1857).
Banca de Credit Român (1904), Bucureşti.
Banca Marmorosch-Blank & Co., 1848, 1872 (anii înfiinţării).
În **Transilvania şi Banat** existau în 1937 **42 de bănci evreieşti**, faţă de 321 române, germane şi maghiare.

Edituri evreieşti:

Editurile şi institutele grafice „Socec" - Bucureşti, propr. Schwartz-Şaraga; „Cultura Românească", propr. H. Steinberg şi fiul, Bucureşti; „Cultura Naţională", Bucureşti, propr. Băncii Mar-morosch-Blank; „Universala" - Leon Alcalay, Bucureşti.
Ignatz Herz, Bucureşti; „Naţionala" - S. Ciornei, Bucureşti; „Ancora" - Benvenisti, Bucureşti;
Institutul grafic „Albert Baer" (1850), Bucureşti.
Editura Ţicu Eşanu, Bucureşti.
Edit. şi Inst. grafic „Scrisul Românesc", Craiova (propr. Samitca).
Tipo-litografia „Comerciala", Bucureşti, propr. Grassiany.
Tipografia „Hajoetz", tipărind ziarul evreiesc cu acelaşi nume, Bucureşti.
Tipografia „Naţională" - Asher şi Klein (1885-1889), Bucureşti.
Tipografia „Română" - Samuel Ofenberg & Wunderman (1879-1881), Bucureşti.
Tipografia „Franco-Română", propr. Gottlieb, Bucureşti.
Tipografia „Ira Binder" (1878), Bucureşti.
Tipografia Sigmund Schwartz (1886), Bucureşti.
Tipografia Weissberg şi Klein (1886), Bucureşti.
Tipografia „Moderna" - Max Fränkel (1896-1927), Brăila; în total în acest oraş erau 9 tipografii, majoritatea evreieşti.
Tipografia „La Concurenţa" - Clara Marcovici (1880-1900), Botoşani.
Tipografia-holografia lui M. J. Schwefelberg, Botoşani.
Tipografia „Progresul" - Sigm. Gross (1894-1900), Bârlad.
Tipografia „Modernă - Gutenberg", Sam Segal şi Herman Stein (1896-1903), Bârlad.
Tipografia Filip Lazăr (ginerele lui Iosif Samitca) (1874-1927), Craiova.
Tipografia Sandu Benvenisti, urmat de fratele său David (1876-1927), Craiova.
Tipografia „Mercur", Max Weissmann, unde apar ziarele „Freiheit" şi „Meseriaşul", Cernăuţi.
Tipografia Inst. grafic „Lynotipe" - propr. Leo Birnbaum, Cernăuţi.
Tipografia Herer (din 1921), Cernăuţi.
Tipografia David Ungar (din 1924), Cernăuţi.
Tipografia Guttman şi Zuckermann, Cernăuţi.
Tipografia Körner şi Rosenblatt, Cernăuţi.
Tipografia Meier Teitelbaum, 1926, Cernăuţi.
Tipografia C. Golner (1869-1894), Focşani.
Tipografia „Învăţământul român" - propr. Băncii Blank, Focşani.
Tipografia „Comerciala", Izidor Schenk, Muterperl şi Kohn, Galaţi.
Tipografia „Naţionala", Avram Friedman (1878-1927), Galaţi.
Tipografia Muterperl şi Kohan (1887), Galaţi.
Tipografia „Miron Costin" - Fraţii Şaraga (primul editor al lui Eminescu), Iaşi.
Tipografia evreiască (1833), Iaşi.
Tipografia Ad. Moritz Berman (1855-1879), Iaşi.
Tipografia „Aurora" Ofenberg (1877), Iaşi.
Tipografia M. Gotlieb (1886), Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro

Tipografia Herşcu Goldner (1856), Iaşi.
Tipografia Sol. Stein (1899), Iaşi.
Tipografia „Progresul" - A. Grünberg (1905-1927), Iaşi.
Tipografia M. Rabinovici, Moineşti.
Tipografia Moritz Söhelsohn (1877-1881), Slatina.
Tipografia E. M. Ebner (1891-1898), Storojineţ, după care se mută la Cernăuţi.
Tipografia Ad. Lerner-Arité (din 1906), Storojineţ.
Tipografia Ebraică (1910) - Abraham Harnik, Storojineţ.
Tipografia Lupu Eisenstein, Tg.-Neamţ.
Sucursala tipografiei H. Margulies, Bacău, Tg.-Ocna.
Tipografia Alter Ghinstein (1890), Tg. Frumos.
În Basarabia erau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, 17 tipografii evreieşti.

Edituri medicale:

Editura medicală Jean Leon, Bucureşti, str. Brezoianu.

Edituri muzicale:

Jean Feder, Bucureşti.
N. Mischonznicky, Bucureşti.
Kivu Steinberg, Bucureşti.
M. Schwartzfeld, Bucureşti.

Anticari:

H. Penchas - str. Edgar Quinet, Bucureşti.
Fraţii Pach (unul dintre ei având anticăria „Nicolae Iorga", Bucureşti, la Casa Anticarilor, mai jos de Hotel Grand).

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a IX-a

VIAȚA COMUNITAR - RELIGIOASĂ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

1. CULTUL MOZAIC

Cultul Mozaic are la bază învățătura celor „3 T": Tora, Tanah, Talmud.

Tora (Pentateuhul) reunește învățăturile sfinte date de Dumnezeu evreilor prin Moise - după ieșirea din Egipt, pe vremea lui Mineptah, succesorul lui Ramses - și cuprinde cinci cărți: ***Facerea***, ***Ieșirea***, ***Leviticul***, ***Numerii*** și ***Deuteronomul***, redactate pe parcursul mai multor secole, din mileniul prim î.e.c. **Tanahul** cuprinde, pe lângă Tora, respectiv Pentateuhul, și colecțiile numite ***Neviim*** (Profeții) și ***Ketuvim*** (Scrierile). ***Profeții*** se împart în „vechi" și „noi", iar ***Scrierile*** cuprind *Psalmii*, *Iov*, *Pildele lui Solomon* ș.a.

Talmudul, mai întâi cel Ierusalmitean **(Talmud Ieruşalmi)**, apoi cel Babilonian **(Talmud Bavli)** sunt redactate, primul la începutul secolului al V-lea în Palestina, iar secundul cam la jumătatea acelui secol, în Babilon. Atât concepția numită sinaitică, cât și ritologia corespunzătoare, în toate amănuntele ei, se regăsesc expuse în aceste cărți: hermeneutica iudaică, precum și adaptarea prevederilor mozaice la viața de toate zilele constituie un demers pe care fiecare generație de învățători și rabini îl întreprinde cu puteri proprii și reînnoite, dar în Spiritul și Legea tradiționale. Astfel, în vremea templelor din Ierusalim, jertfele care se aduceau aici valorificau ritologic ideea de unitate în cuget mozaic a poporului evreu, mai ales în acest fel.

Ulterior, după dărâmarea ultimului templu (70 e.a.), un cărturar ca Iohanan ben Zakkai va recomanda drept fundament al religiei mozaice **mila**, iar nu **jertfa**.

În centrul însușirii gândirii moisidice va fi pus astfel studiul cărților și învățăturilor „sfinte". În jurul anului 200 e.a., această primă hermeneutică, operată de învățători, numiți **tanaimi**, se concretizează în cărțile numite *Mişna* și *Midraş*.

Legile ritologice propriu-zise au fost adunate într-o colecție numită *Halaha*, iar folclorul biblic în *Hagada*.

Ulterior, comentatorii *Mişnei*, numiți **amoraimi**, au produs **Talmudul**, numit în original **Ghemara**. Către jumătatea secolului al IX-lea e.a., se ivi mișcarea ezoterică cabalistă, axată pe o hermeneutică, accentuat neistorică, a **Torei**. Nu întâmplător, cartea de bază a acestui fel de comentariu se numește *Zohar* (Strălucirea); ea a inspirat întrucâtva și tendințele mesianice ulterioare ale unor colectivități evreiești. Hasidismul, mișcare „existențialistă"-mesianică cu caracter popular, apărută prin secolul al XVIII-lea și pe meleagurile noastre, se revendica și ea, oarecum, din acest izvor, dar și din multe altele.

Cultul Mozaic din România, îmbrățișat de evreii de pe aceste meleaguri - cu o vechime de până prin secolul al XVI-lea sau, după unii, chiar din antichitatea daco-romană - reprezintă o realitate cert instituționalizată, inclusiv în raport cu autoritatea țărilor române, încă din secolul al XVIII-lea, când așa-numita hahambașie, cu reședința la Iași, dar având în jurisdicția sa evreii din ambele principate, este menționată de documentele vremii ca existând până la jumătatea secolului al XIX-lea. De acum înainte, comunitățile evreilor sunt conduse de reprezentanții lor, care poartă numele de epitropi și care, printr-o conducere mai mult sau mai puțin colectivă și antrenând diverse straturi ale populației, ctitoresc sinagogi, băi rituale, cimitire ș.a., precum și așezăminte culturale.

Cu toate restricțiile de drepturi referitoare la evrei - intervenite odată cu Regulamentul Organic (1832), cu articolul 7 din Constituția de la 1866 sau chiar cu același articol reînnoit în Constituția din 1878 -, viața lor culturală nu a fost afectată, toleranța religioasă a autorităților creștine față de mozaici vădindu-se a fi o stare de fapt.

Cât privește noua **Constituție** din 1923, prin art. 133, evreii fără supușenie străină erau încetățeniți în masă; iar prin ulterioara Lege pentru Regimul General al Cultelor se instalează o libertate deplină și pentru organizarea Cultului Mozaic, „în ritele sale deosebite" și după specificul fiecărei comunități.

Sinagoga și casa de rugăciuni aveau angajat

https://biblioteca-digitala.ro

un rabin, cu misiunea de a da toate explicaţiile ce i se cer în materie de cult mozaic, de a judeca şi hotărî divorţurile religioase, de a-i supraveghea pe hahami la prepararea cărnii caşer, ca şi a preparării azimei, de a ţine predici (templele mari aveau predicatori speciali). Templele aveau şi cantori.

Comunităţile evreieşti din perioada interbelică se împărţeau în cele de rit ortodox şi cele de rit neolog (în Ardeal).

Reformaţii (neologii) erau adepţii unor modernizări ritologice. Comunitatea israelită de rit spaniol, constituită de la 1730 ca o instituţie de cult, învăţământ şi caritate, s-a menţinut ca rit până în zilele noastre.

Uniunea Comunităţilor Evreieşti din Vechiul Regat a fost constituită în 1928. Evreii aveau un Şef-Rabin la Bucureşti, care, în perioada interbelică, reprezenta Comunitatea evreiască în Senatul ţării. Comunitatea evreiască era alcătuită din **aşkenazimi** (majoritarii), proveniţi din nordul şi vestul continentului şi **sefardimi**, proveniţi din sud şi sud-vest.

În 1930, credincioşii mozaici constituiau 4,3% din populaţia ţării. Erau 922 de sinagogi şi case de rugăciuni, 731 de rabini.

În 1937, ia fiinţă Federaţia Uniunii Comunităţilor Evreieşti din România (F.U.C.E.), care funcţionează până în decembrie 1941, când activitatea ei este interzisă prin Decretul Conducătorului Statului.

Între 1942 şi 1944, unicul for de conducere al evreilor din România creat şi recunoscut de regimul antonescian a fost Centrala Evreilor din România (C.E.R.).

După ultimul război, s-a reorganizat Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România, cu funcţii deopotrivă cultuale şi comunitare.

Tabloul activităţii cultual-culturale şi de asistenţă promovate de Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România este extrem de variat. La sfârşitul anului 1985, Federaţia acţiona prin mijlocirea a 68 de comunităţi şi 20 de obşti; cea mai mare comunitate, cu aproape 6 000 de suflete, este cea din Bucureşti. Credincioşii acestor comunităţi au la dispoziţia lor sinagogi, multe dintre ele adevărate bijuterii arhitectonice. Un număr de hahami, mereu în deplasare, asigură carnea caşer. Respectul cuvenit celor săvârşiţi din viaţă se materializează în întreţinerea atentă a sutelor de cimitire, din care majoritatea se află în localităţi actualmente fără populaţie evreiască - fapt simptomatic şi grăitor de la sine.

În 1967, în căutarea unei soluţii simple şi durabile de asistenţă pentru cei în nevoie, Federaţia a găsit înţelegerea umanitară a guvernului român, ceea ce a permis alcătuirea unui program comun de asistenţă elaborat şi sprijinit, în proporţie de 80%, de organizaţia americană „Joint".

Întreaga operă de asistenţă se desfăşoară sub semnul respectului demnităţii celui în nevoie; criteriile de asistare înlătură orice diferenţiere arbitrară. De starea sănătăţii celor bolnavi se ocupă centre medicale ce funcţionează în 25 de localităţi, pe primul loc aflându-se policlinica din Bucureşti. Cei care necesită o îngrijire medicală permanentă, de regulă oameni de vârstă înaintată, beneficiază de cămine de bătrâni, dintre care două în Bucureşti, cu sute de paturi şi un personal sanitar corespunzător.

Pentru obştea evreilor din România, redusă numeric în 1994, potrivit unor estimări, la cca 15 000 de persoane, soluţionarea problemelor asigurării identităţii şi afirmării etnice-iudaice se asociază indisolubil cu revigorarea ataşamentului lor pentru milenara istorie a poporului evreu, pentru tradiţia sa culturală şi religioasă. Federaţia Comunităţilor Evreieşti depune în acest sens o activitate prodigioasă.

Un loc esenţial în acest sistem l-a deţinut „Revista Cultului Mozaic", care a apărut bilunar între 1956 şi 1995, iar din aprilie 1995 apare sub denumirea de „Realitatea Evreiască", în patru, apoi în trei limbi (română, engleză, ebraică şi, până nu de mult, în idiş), cu un tiraj de câteva mii de exemplare ce se difuzează în ţară şi se expediază abonaţilor din 33 de ţări. Răspândirea revistei depăşeşte - în străinătate - numărul de exemplare, deoarece paginile tipărite în limba vorbită în ţara

https://biblioteca-digitala.ro

respectivă se remultiplică local. Anual apare şi **Calendarul (Luah)**, un mic almanah cultural-religios, cu un tiraj sporit de exemplare, din care sute sunt trimise peste hotare.

Educaţia iudaică se înfăptuieşte prin cursurile de Talmud Tora (pentru cei tineri).

Celor obişnuiţi a asimila ideile la un registru superior le stau la îndemână lucrările incitante semnate de dr. Moses Rosen, precum şi conferinţele săptămânale ţinute, la Bucureşti şi în provincie, de intelectuali prestigioşi. Un număr de 50 de conferenţiari au ţinut, în ultimii ani, peste 200 de conferinţe cu o tematică iudaică - istorică şi literar-artistică - dintre cele mai interesante.

Preocuparea pentru cunoaşterea şi prezentarea trecutului obştilor evreilor din România s-a concretizat prin organizarea Muzeului de Istorie a Comunităţilor Evreieşti din România, deschis în 1978, în Bucureşti, a Muzeului Comunităţii ieşene, inaugurat în 1985, precum şi a altora de dimensiuni reduse (Bacău etc.) ori a unor expoziţii. În aceeaşi perioadă, pentru a pune o temelie ştiinţifică cunoaşterii trecutului obştii evreieşti din România, şi-a început activitatea un centru de documentare şi cercetare în domeniul istoriei evreilor români, datorită căruia au văzut până acum lumina tiparului patru volume de documente din seria „Izvoare şi mărturii despre evreii din România", altele fiind în curs de apariţie.

În întreaga activitate a Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, tineretul are o poziţie prioritară; toate mijloacele educative amintite până acum îi sunt destinate cu precădere lui. Dar cea mai atentă şi bine organizată modalitate de înţelegere şi pătrundere a iudaismului sunt cursurile de Talmud-Tora, organizate în 28 de comunităţi şi urmate de 500 de cursanţi, îndrumaţi de 35 de cadre; tineretul activează şi în diverse formaţii artistice (în 18 comunităţi funcţionează coruri).

Comunităţile evreieşti din Transilvania

Existenţa, în 1918, în cadrul celor 111 comunităţi evreieşti din Transilvania, a trei rituri - ortodox, neolog şi **status-quo-ante** - îşi are originea în sciziunea produsă cu ocazia Congresului reprezentanţilor comunităţilor evreieşti din Ungaria, din 14 decembrie 1868, convocat de guvernul ungar în baza deciziei împăratului Franz Josef I, în intenţia organizării autonome, pe principiul ierarhic, asemenea bisericilor creştine, a Cultului Mozaic. O organizaţie unitară era menită să reglementeze problemele de cult şi învăţământ, Legea emancipării din 25 noiembrie 1867 asigurând evreilor din Ungaria egalitatea în drepturi. O parte a comunităţilor evreieşti nu au acceptat statutul adoptat la Congres şi, cu aprobarea imperială, fie că s-au constituit într-o organizaţie ortodoxă, conservatoare, respectând legislaţia stipulată în ***Şulhan Aruh***, fie au refuzat apartenenţa la oricare dintre cele două moduri de organizare, acestea din urmă denumindu-se comunităţi **status-quo-ante**, susţinătoare ale situaţiei anterioare; comunităţile bazate pe statutul adoptat de Congresul din 1868, denumite ulterior neologe, se depărtau de la ortodoxie prin unele ritualuri şi prin prevalarea criteriilor estetice atât în viaţa religioasă, cât şi în alegerea textelor biblice în învăţământ. Timp de peste cinci decenii, comunităţile **status-quo-ante** nu au avut un organ reprezentativ central. În anii '20 ai secolului al XX-lea, împreună cu comunităţile neologe, au format Uniunea Comunităţilor de rit occidental din Ardeal şi Banat (cu excepţia comunităţilor **status-quo-ante** din Carei, Alba-Iulia, Deva şi Haţeg, care s-au recunoscut ortodoxe). Cele trei comunităţi au fost recunoscute de Legea din 1932 şi mult după aceea. După ultimul război mondial, forul tutelar al mozaicilor de orice rit este Federaţia Comunităţilor Evreieşti din România.

a. Rabinatul

Rabinatul poate fi înţeles numai dacă cunoaştem unele trăsături caracteristice ale misiunii sale într-o obşte evreiască. Rabinul nu este mijlocitor între om şi Dumnezeu, nu este unicul oficiant, în nici un caz obligator, în slujba zilnică la sinagogă, la nunţi, circumcizii,

https://biblioteca-digitala.ro

înmormântări, nu primeşte spovedanii şi nu are puterea de iertare a păcatelor. Orice enoriaş care cunoaşte ritualul este îndreptăţit să oficieze. Rabinul este un erudit în teologie biblică şi talmudică, hotărând în probleme de ritual, fiind judecător în probleme religioase, dar şi în diferende civile, familiale, comerciale; el predică rareori, dar este conducător şi sfătuitor, controlând şi îndrumând respectarea complicatului şi complexului cod religios iudaic. El urmăreşte activitatea hahamului (sacrificatorul ritual de vite şi păsări), a melamdimilor (învăţătorii şcolilor confesionale, mai toate particulare, ai şcolilor superioare - ieşivot).

Rostul său constă în studierea continuă a textelor şi comentariilor biblice, talmudice, rabinice, cu preocupări în aplicarea lor în viaţa cotidiană. Prezenţa unui rabin în cadrul comunităţii indica un anumit nivel de pioşenie, de spiritualitate, de erudiţie. Rabini vestiţi, dar săraci, se stabileau în comunităţi modeste, unde erau onoraţi şi îngrijiţi.

De fapt, existau „pe piaţă" mult mai mulţi rabini decât posturi posibile. Multe persoane studiau în şcoala academică - ieşiva - şi, dacă primeau aprobări de la trei rabini, puteau fi angajaţi în post; totul depindea de comportamentul lor, de erudiţia şi de ajutorul moral dat enoriaşilor prin viaţa lor exemplară. O mare parte dintre rabini erau autori de comentarii, interpretări sau decizii specifice, tipărite uneori cu mari sacrificii personale.

Evreii din România au avut o serie de rabini valoroşi. Mai toţi au venit în ţară din Polonia, Galiţia, Ucraina, Turcia. Unii dintre ei au avut fii, nepoţi, strănepoţi care au ilustrat iudaismul român. Dintre cei peste o mie de rabini care, în decursul veacurilor, au păstorit aici, vom nota, în ordine alfabetică, unele individualităţi, un eşantion reprezentativ al păstorilor sufleteşti din obştile locale.

Succinte evocări. Mărturii istorice despre primele comunităţi evreieşti organizate - cărora le erau asociate case de rugăciuni, sinagogi etc. - datează din secolul al XVII-lea.

Printre personalităţile rabinice remarcabile ale acestor comunităţi se înscriu câteva zeci de generaţii, figurile cele mai notabile fiind ale lui **Nathan Hanover** (sec. XVII, Iaşi); **Solomon Aroyo** (sec. XVII, Iaşi); **Joshua Heshel** (der Apter Ruf), autorul lucrării *Oheiv Israel*, rabin la Iaşi şi al cărui jilţ se află la Sinagoga Mare din localitate (a păstorit în primii ani ai veacului al XIX-lea); **Meir Leibuş Malbim**, Rabin al Bucureştiului între anii 1858 şi 1863.

Printre marii talmudişti ai secolului al XX-lea aflaţi pe aceste meleaguri se înscriu: **Abraham Leib Rosen**, Rabin la Moineşti, Fălticeni şi Bucureşti, timp de aproape o jumătate de veac (1903-1951); **Meschulem Rath**, Rabin la Suceava; **Haim Mordehai Roller**, Rabin la Tg.-Neamţ; **Ioil Teitelbaum**, Rabin la Satu Mare.

În România, au existat o serie de curţi hasidice bine cunoscute în întreaga lume, cu personalităţi descendente ale marelui Rebe Israel din Rizhin, printre care: **Paşcaner Rebe** (la Paşcani), **Buhuşer Rebe** (la Buhuşi), **Ştefăneşter Rebe** (la Ştefăneşti), **Adjuder Rebe** (la Adjud); ei s-au bucurat de un înalt prestigiu în rândul comunităţilor evreieşti. După cel de-al doilea război mondial, Marele Rabin **Zisse Portugal** - Sculener Ruf - a trăit în România timp de mai mulţi ani.

În România interbelică, Şef-Rabinul dr. **Iacob Niemirower** a deţinut această funcţie în premieră în România (fapt pentru care a şi fost primul senator de drept evreu în Parlamentul ţării). După moartea sa, intervenită în 1939, a urmat Şef-Rabinul dr. **Alexandru Şafran**, iar după plecarea acestuia din ţară, în 1948, Şef-Rabin a fost dr. **Moses Rosen**. Ei au marcat momente importante, atât în devenirea comunităţilor evreieşti mozaice, cât şi în dinamica vieţii culturale evreo-române.

Încercând un scurt repertoriu al rabinilor ce s-au succedat pe meleagurile româneşti, vom aminti - printre cei dinainte - o seamă dintre cei mai mult sau mai puţin cunoscuţi din anumite izvoare sau din simple menţiuni pe pietre tombale.

Arayo Şlomo - cel mai vechi rabin cunoscut

https://biblioteca-digitala.ro

din documente. Medic şi cabalist, probabil colaborator diplomatic al lui Petru Şchiopul. Păstoreşte la Iaşi în cursul secolului al XVII-lea.

Nathan Hanover (n. aprox. 1620) a păstorit la Iaşi (probabil şi la Focşani) între 1652 şi 1670. Martor al unor evenimente din timpul răscoalei lui Hmelniţki (1648-1649), pe care le-a descris în lucrarea *Iven Meţula*. A mai scris opere de lexicografie, culegere de rugăciuni etc.

Marele Rabin **Arie Leib**, despre care se ştie doar că era fiul răposatului rabin Şmuel şi că a murit la Iaşi în 1678.

O anumită piatră tombală aminteşte de Rabinul **Lipman**, care moare la Iaşi în 1680.

Până la începutul secolului al XVIII-lea, nu s-au mai păstrat ori evocat numele altor şefi spirituali ai obştii ieşene.

La Iaşi, păstoreşte, între 1705 şi 1711, **Petahia din Lida**, fiul gaonului David, Rabin de Amsterdam.

Începând cu prima parte a secolului al XVIII-lea, figurează la cârma obştilor evreieşti din întreaga ţară hahambaşi din familia Naftulovici: **Naftuli Hacohen**, **Beţalel**, fiul lui Naftuli, decedat în 1743, **Iţhak**, fiul lui Beţalel, mort în 1774.

Până la începutul secolului al XIX-lea, principalul curent în viaţa culturală a populaţiei evreieşti din ţările române îl constituia erudiţia biblică, talmudică sau cabalistă, reprezentată mai ales de unii rabini de vază, autori ai unor lucrări de exegeză sau renumiţi prin activitatea lor de predicatori, de răspânditori ai culturii iudaice. În fruntea acestora se prenumeră, în deceniile 4-5 ale secolului al XIX-lea, **M. L. Malbim** (1809-1878), care, deşi a păstorit numai câţiva ani în Bucureşti, şi-a realizat aici două dintre comentariile biblice, lăsând amintirea şi influenţa unui erudit pios, exeget al textelor teologice. În aceeaşi serie s-ar cuveni, poate, înscrişi, la Iaşi, **Iosef David Hakohen** (decedat la Iaşi, în 1828), la Focşani, Sadagura şi Bârlad, **Moşe Ben Pinchas** şi iniţiatorul centrului hasidic din Sadagura, **Israel Rujiner** (1797-1850).

Printre descendenţii acestuia din urmă, stabiliţi în Moldova, s-au numărat şi cei care au întemeiat Curţile rabinice de la Buhuşi, Paşcani, Adjud şi Ştefăneşti. O altă figură memorabilă ce trebuie relevată este **Moise Teitelbaum**, în Maramureş, ai cărui descendenţi sunt hasizi de seamă. **Aharon Mozes Tabet**, decedat la Iaşi în 1852, întemeiază, de asemenea, o întreagă familie rabinică. La Timişoara, după ce la finele secolului al XVIII-lea se impusese **Eliezer Lipman**, în secolul ce-a urmat s-au ivit cunoscuţii **David Alma-Openheimer**, **Herşl Temeşvarer**.

Un destin deosebit a avut rabinul **H. Bedjarano** (1850-1931), director al şcolii comunităţii sefarde, erudit şi poliglot devenit, înaintea primului război mondial, hahambaşa de Adrianopole, iar după război, Rabin-Şef al Turciei. Poziţia acestuia era mult diferită de a celor enumeraţi mai înainte. O personalitate proeminentă a fost şi **Solomon Schechter** (1846-1915), născut la Focşani, cu studii rabinice şi filosofice la Viena şi Berlin, care, încă din anii 1890, aduce contribuţii importante la dezvoltarea modernă a ştiinţelor iudaice.

Revenind la şirul rabinilor sefarzi, îl reamintim pe Rabinul **Eliezer Iţhak Pappo** (născut la 1770 şi care, în 1819, este ales Rabin al comunităţii sefarde din Bucureşti); păstoreşte până în 1828, anul morţii sale.

Rabinul dr. **Meer Bek** (1845-1923), primul rabin de factură modernă, autor de manuale didactice, călăuzitor de conştiinţă publică evreiască luministă, prin rolul ce l-a jucat în editarea importantei sale „Reviste israelite".

Iţhak Aizic Taubes (n. 1837 - m. la Bucureşti, 1920), descendent al unei vechi familii rabinice, a urmat studiile teologice cu propriii săi antecesori. În 1862, a fost chemat ca Rabin al Bârladului, unde a păstorit timp de 32 de ani. A fost confirmat în funcţie - caz unic în România vremii - de ministrul de interne. De la 1894, a păstorit ca rabin al evreilor din

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti, unde a dus şi o vie activitate publicistică în gazetele ebraice, articolele sale fiind traduse şi publicate în mari gazete europene.

Abraham Ventura a păstorit comunitatea sefardă din Bucureşti între 1828 şi 1837.

Haim Bedjarano a fost, de asemenea, ca poliglot, expert în orientalistică şi consultat de marii istorici români ai ţării, chiar şi după 1910, când pleacă din ţară.

La Brăila, **Iacov Margulies** păstoreşte 44 de ani, răstimp în care lasă urme notabile în conştiinţa locuitorilor de confesiune mozaică.

La Craiova, **L. M. Şpilman** (1813-1888) conduce comunitatea sefardă până în anul 1849, când vine la Bucureşti ca rabin al sefarzilor.

Dr. în teologie **R. Rabinovici** (Iaşi, 1868-?) descinde dintr-o familie de rabini născuţi în ţară. Bunicul său, Iţhak Moise, este cel dintâi care a introdus în ţară ritualul „Habad" (ramură a pietismului hasidic, de unde şi cuvântul românesc „habotnic"). A păstorit opt ani la Bârlad şi a tradus lucrarea părintelui său, intitulată *More Judaico*, de mare importanţă pentru acele vremi, când evreii erau obligaţi să depună un jurământ astfel numit.

Mordehai din Sadagura este primul rabin cunoscut dintre cei care au păstorit la Buhuşi, între 1837 şi 1850. După el, a păstorit în acest orăşel timp de patru decenii un descendent al familiei Rujiner, **Sabetai ben Iţhak**, şi apoi **Benzion Roller**, fiul lui **Aizic Leib Roller**, Rabin la Pungeşti pe la anii 1882.

La Dorohoi, prin 1909, conducea obştea mozaicilor un **Nahum Şmeria Schechter**, iar la Fălticeni, prin anii '30, un **Moşe Sofer** şi, după câteva decenii, gaonul **Avram Arie Rosen**, fiul gaonului Zeida Igolniţer.

Îi mai semnalăm la Focşani pe dr. **Iacob Nacht**, rabin în această localitate între 1900 şi 1919 şi, tot aici, pe marele **Solomon Schechter**, urmaş al lui Abraham Schechter (care a păstorit multă vreme în târguşorul Frumuşica), cunoscut apoi ca şef al ramurii conservatoare din mozaism a ortodoxiei conservatoare din S.U.A.

b. O instituţie culturală

Hevra Kedoşa, frăţia de înmormântare, numită şi „Sacra", a existat în mai toate comunităţile evreieşti din ţările române. Ea nu este o breaslă economică sau socială, ci o societate benevolă de oameni de vază, care, în principiu, îndeplinesc gratuit suprema datorie faţă de coreligionari, „Kever Israel", înmormântare rituală obligatorie.

În unele localităţi şi epoci, **Hevra Kedoşa** îndeplinea şi funcţiile unei conduceri instituţionalizate de comunitate. În prezent (1995), ne este cunoscută existenţa unor „Sacre" la: Alba-Iulia (1737), Apa, judeţul Satu Mare (1782), Arad (1720-1730), Bacău (1774), Baia Mare (1841), Botoşani (1740), Brăila (1850), Braşov (1807), Bucureşti (1847), Chişinău (1773), Făgăraş (1827), Fălticeni (1792), Galaţi (1805), Huşi (1775), Negreşti (1894), Oradea (1731), Piatra-Neamţ (1770), Roman (1774), Sadagura (1873), Sculenii Noi (1830), Sculeni (1862), Sighet (1798), Soroca (1777), Tăşnad, judeţul Sălaj (1839), Teleneşti, Basarabia (1774), Târgu Frumos (1773), Târgu-Lăpuş, Transilvania (1830), Târgu-Neamţ (1768), Vijniţa (1768).

Statutele **Hevra Kedoşa** din Bacău, Roman, Teleneşti, alcătuite de David, fiul lui Iehiel Mihel, fiul lui Iosef (acesta din urmă autorul catastifului din Tg. Frumos), lămuresc rostul şi activitatea frăţiei de înmormântare. Ele prevăd regulile ce urmează. În timpul înmormântării unui membru, prăvăliile şi atelierele vor fi închise. Nu se poate mânca sau face baie în cuprinsul cimitirului. Oficiantul va sta la patru coţi distanţă de sicriu. Se cere iertare decedatului şi se taie din hainele îndoliaţilor, în semn de doliu. Se taie din catastif numele membrului decedat. Nu se pune semn pe mormânt fără aprobarea frăţiei. Piatra funerară se pune la un an după deces, se plăteşte o taxă şi se oferă un praznic membrilor frăţiei. Praznice pentru membri se organizau şi la sărbători mari: Pesah, Şavuot, Sucot. Nemembrii nu puteau intra în sediul frăţiei. La adunări se respecta ordinea şi liniştea. Frăţia avea grijă de pomenirile membrilor

https://biblioteca-digitala.ro

decedaţi, de chemarea la Tora şi de rezolvarea neînţelegerilor dintre membri. Primirea de membri se făcea cu aprobarea conducerii şi a adunării generale. Timp de trei ani, solicitantul era candidat cu drepturi limitate, apoi plătea „berbânţa", adică taxa de înscriere în frăţie, oferea un praznic membrilor acesteia şi căpăta drepturi de membru deplin. Unele frăţii aveau sinagogi proprii. **Hevra Kedoşa** sprijinea şi controla uneori şcolile confesionale, apăra interesele ucenicilor şi ale calfelor, verifica măsurile şi greutăţile din prăvălii şi ateliere. Momente decisive erau stabilirea preţului parcelelor din cimitir, a modului de plată (se stabileau şi amaneturi pentru sumele debitate, care trebuiau scoase până într-un an). În unele comunităţi, „Sacra" îi ajuta pe bolnavii săraci, pe cerşetorii itineranţi etc. Pe alocuri, „Sacra" încasa subvenţii de la breslele meşteşugăreşti ale evreilor.

Alegerea comitetului, în cadrul adunării generale, se făcea prin tragere la sorţi. Bileţele cu numele fiecărui membru se puneau într-o urnă. Se extrăgeau trei bilete. Titularii erau numiţi „borerim", electori. Ei numeau comitetul: primstaroste, staroste, casier, revizor, controlor. Aceştia erau aleşi anual. În unele locuri, anumite familii au reuşit să monopolizeze conducerea. Disciplina era severă; cu toţii respectau statutele şi... conducerea. Activitatea **Hevra Kedoşa** era oglindită în catastif. Acolo se consemnează rezultatul alegerilor, primirile de membri, raportul financiar, evenimente importante, procese, amenzi etc. Însemnările erau scrise în ebraică sau idiş. În Bucovina şi Transilvania, s-a trecut cu timpul la germană, respectiv la maghiară. În Vechiul Regat, se făceau în româneşte. Statutele erau caligrafiate. În unele cazuri, „Sacra" era proprietara cimitirului, conducea spitalul israelit, azilul de bătrâni, controla învăţământul tradiţional. Înlocuia comunitatea şi o reprezenta în cazuri de criză internă. Odată cu legalizarea statutelor de comunitate, „Sacra" a ajuns o secţie a acesteia.

Catastifele **Hevra Kedoşa** sunt un preţios izvor istoric şi artistic.

c. Instituţii de asistenţă

Asistenţa socială obştească nu este atestată documentar până în secolul al XVIII-lea. Nevoile erau acoperite de acte filantropice individuale. Ajutoare erau acordate de către breasla evreilor sau de **Hevra Kedoşa**, care-i ajuta pe bolnavii săraci şi contribuia la înmormântarea lor. Catastifele respective atestă asemenea cazuri destul de frecvent. Ulterior se vor înfiinţa societăţi de binefacere care le vor ajuta pe lehuzele sărace, pe mamele cu nou născuţi şi, ulterior, pe copiii mici, nevoiaşi.

Societăţi denumite **Talmud Tora** asigurau gratuitatea învăţământului elementar pentru copiii săraci, pentru orfani. Unora li se donau haine şi încălţăminte de iarnă. În secolul al XIX-lea, activează şi **Hahnasat Cala**, organizaţii care contribuiau la înzestrarea şi cununarea fetelor sărace. Săracii care colindau prin ţară erau ajutaţi de către frecventele societăţi **Hahnasat Orhim**, unele având şi sinagogi proprii. S-au înfiinţat şi societăţi de ajutorare prin credite fără dobândă acordate micilor negustori sau meseriaşilor în criză. Pentru bătrânii singuratici, pentru bolnavii săraci, existau aziluri, **Hekdeş**, şi spitale, care au fost modernizate către sfârşitul secolului al XIX-lea. S-a acordat ajutor medical şi au fost împărţite medicamente la domiciliu.

Începuturile organizării moderne a comunităţilor evreieşti, cam prin 1860, promiteau o organizare centralizată a asistenţei sociale pentru evreii din România. Dar conflictele şi dezorganizarea ce-au urmat au necesitat înfiinţarea de societăţi specifice. Ambiţii personale au dus pe alocuri la crearea de asociaţii concurente. În general, însă, evoluţia a fost pozitivă în mai toate comunităţile.

Agravarea situaţiei economice, izgonirile din sate, unele măsuri restrictive, emigrările, ca şi desele incendii au stimulat crearea de societăţi filantropice. Lojile **B'nei Brith**, apoi **Joint**-ul au organizat mai bine sistemul de asistenţă. Câteva date: la Herţa, **Talmud Tora**, înainte de anul 1764; la Tg.-Neamţ, **Menorat Hamaor**, în 1753; la Roman, **Bicur Holim**, în 1812.

https://biblioteca-digitala.ro

d. Învăţământul religios

Învăţământul tradiţional îi cuprindea obligatoriu pe toţi copiii evrei din localitate şi din împrejurimi şi era particular, fiind controlat de rabini, de asociaţii sau de persoane de vază. Pentru copiii săraci şi pentru orfani, „heder"-ul, şcoala confesională elementară, era întreţinut de asociaţii **Talmud Tora** şi de donatori. În prima etapă, cam de la vârsta de 4-5 ani, copiii, băieţi şi fete, învăţau literele, apoi cititul rugăciunilor fără traducere şi memorizau principalele binecuvântări: la trezire, la masă, după masă, la diferite mâncăruri şi băuturi, la sărbători, la culcare (citirea de „şema") ş.a. După 1-2 ani, se trecea la studiul Pentateuhului cu traducere în idiş sau în ladino (la sefarzi), apoi, pentru avansaţi, se studia şi comentariul celebrului Raşi (1040-1105). Aşa se continua până la Bar-Mitzva, majoratul religios, la 13 ani. Această iniţiere în cultura tradiţională a continuat şi după crearea de şcoli evreieşti cu program modern. Copiii mai dotaţi sau mai bogaţi continuau cu iniţierea în **Talmud**, iarăşi cu comentariul lui Raşi, cu traducerea în idiş. Unii tineri continuau studiile la ieşiva, academia teologică, fără ţel profesional. După un număr de ani, studentul putea fi supus unui examen de absolvire; apoi avea nevoie de aprobarea a trei rabini pentru a putea ocupa un post de rabin. Cantorii (hazani) învăţau la un maestru şi erau recunoscuţi ca atare după talentul, cultura şi modul de interpretare (oficiere) a slujbei religioase.

În Moldova, s-au creat târziu academii teologice, la Iaşi, Buhuşi, Vijniţa, dar acest tip de instituţii a apărut mai ales în Maramureş şi într-o parte a Ardealului.

Învăţătorul şcolii elementare se numea „melamed". Avea un „asistent" numit „belfer", care învăţa silabisirea, dar asigura copiilor şi hrănirea lor la şcoală, îi învăţa rugăciunile, era un amestec de servitor şi dascăl. În fiecare comunitate existau mai mulţi învăţători. Iată numărul lor în anul 1836: Botoşani - 37, Burdujeni - 4, Dorohoi - 13, Focşani - 4, Galaţi - 6, Herţa - 11, Hârlău - 10, Huşi - 5, Mihăileni - 8, Moineşti - 3, Rădăuţi pe Prut - 3, Roman - 10, Ştefăneşti - 3 etc. În anii 1880-1900, erau câte 3-7 în fiecare comunitate. Ei frânau crearea de şcoli elementare laice. Aceşti dascăli au activat cam până în 1920, dar în Maramureş până în 1943.

Şcoli evreieşti tradiţionale consemnate în trecut de Elias Schwarzfeld

„Până acuma nu posedăm mai nici o ştire de starea instrucţiunii evreilor-români în secolele trecute, nici măcar de existenţa unor şcoli confesionale, afară doar de unele ştiri despre existenţa lor în secolul al XVIII-lea. Judecând după puţinele relaţiuni scrise, după *Pinkesim de Talmud-Tora* din oraşe ale Moldovei, ne credem în drept a conchide că şcoalele evreieşti de aici nu se deosebeau de cele din Polonia; dar organizate într-un mod mai imperfect ca cele din vecina ţară, din ale cărei şcoli ieşeau bărbaţi instruiţi şi învăţaţi distinşi, care puneau în uimire chiar pe învăţaţii evrei din întreaga Europă.

Cultura, deşi nu era o *terra incognita* între evreii de aici, era însă, oricum, pe un nivel inferior şi numai prea puţini, ce dispuneau de mijloace, îşi puteau însuşi cunoştinţe însemnate, fără însă a le perpetua cu aceeaşi îngrijire la descendenţii lor. De-abia la finele veacului trecut şi la începutul acestuia, cu imigrarea unor învăţaţi distinşi din Polonia, cultura începe a lua avânt. Aceştia, vrând a da copiilor lor o instrucţie mai serioasă şi mai îngrijită, aduseră anume din Polonia învăţători evrei distinşi, care nu-şi manifestară influenţa culturii lor numai în cercul acelor familii, ci şi în ale altora. Unii întemeiară chiar şcoli, în care instrucţia deveni posibilă şi pentru cei de starea de mijloc, căci se mulţumeau cu o plată minimă semestrială...

Noi credem că, încă în primele decenii ale acestui veac, nu era uliţă evreiască în care să nu fi fost cel puţin câte un *heder*, căci este ştiut că cultura elementară era foarte răspândită în popor; orice evreu ţinând să ştie cel puţin a citi cartea de rugăciuni. Am putea afirma că nu era evreu în Iaşi care să nu fi ştiut citi sau scrie, în cazul cel mai rău numai a citi...

În afară de aceste şcoli retribuite, numite *hedarim*, mai erau în Iaşi şi şcoli gratuite numite *Talmud-Tora*,

https://biblioteca-digitala.ro

care erau susținute de obștea israelită sau de patroni bogați; iar elevii săraci ce le frecventau erau întreținuți cu cărțile și hainele trebuitoare. Nu avem însă acum nici un *Pinkes de Talmud-Tora* în Iași, care să ne dea o idee desluşită despre mersul instrucției în această instituție; nu ne putem însă îndoi că *Talmud-Tora* a existat aici din timpuri depărtate, deoarece întâmpinăm această instituție de cultură de vreme înființată în alte orașe din Moldova, și chiar în cele mai neînsemnate. La anul 1860, când școli comunale israelite se înființară din inițiativa Guvernului, Talmud-Tora era și ea o școală recunoscută de guvern și pusă sub privegherea comitetului școlar. Ea se întreținea cu un buget anual de 18 850 lei; care buget era supus la aprobarea guvernului. Tot atunci se introduse limba română, pentru care se angajase un profesor și pedagog român. Talmud-Tora mai există și se întreține numai din colecte și din legate ce, din vreme în vreme, i s-au acordat de inimi pioase.

Atât în hedarim, cât și în Talmud-Tora, instrucțiunea se făcea numai în limba ebraică. Se începea cu silabisirea și citirea și se ajungea, treptat, până la traducerea și tălmăcirea Pentateuhului și a Talmudului.

*

Vaillant, într-un tablou statistic al instrucțiunii pe anul 1843, ne indică pentru Iași un număr de 12 școli evreiești, cu 12 dascăli și cu un număr de 653 de elevi. Deși această indicație a lui Vaillant este foarte prețioasă și ar fi o suficientă dovadă de interesul viu ce-l purtau evreii pentru instrucție, totuși acest număr îl credem departe de cifra reală. Chiar la începutul acestui veac, credem ca hedarimii să fi întrecut această cifră cel puțin de trei ori. Cu atât mai mult, cu cât populațiunea israelită se mărea necurmat cu noi imigranți poloni și ruși, care aveau un dor mai puternic pentru instrucțiune ca cei indigeni. Fiind un fapt mai presus de îndoială că fiecare evreu, fără excepție, își însușea cel puțin citirea ebraică, și numărul evreilor, ce locuiau în Iași, pe vremea lui Vaillant, fiind de 30 000 de suflete (după indicația lui *Buch* și *Neugebauer*), rezultă că 12 școli, abia că ar fi putut da ospitalitate la a 3-a sau a 4-a parte din copiii de vârstă pentru școala elementară, pe când Vaillant dă numărul de 12 ca totalul școalelor israelite, deci inclusiv și Ieșubot.

*

Studiile superioare în literatura ebraică și în Talmud se făceau în *Ieșubot* și în *Bethhamidrașim*.

Nu știm de când datează existența *Ieșubelor* în Iași, ai căror capi erau Rabinii sau Daianimii. Dar fapt sigur este existența unei *Ieșuba* în Iași la începutul acestui veac și anume: *Ieșuba lui Zvolever*.

Bethhamidrașim sau «Schül», adică casele de rugăciuni sau școli, erau destinate și pentru învățătură. Atât tineri, cât și oameni mai în vârstă, care doreau a se perfecționa în științele iudaice, veneau regulat acolo și, sub conducerea unuia mai apt, mai format, își petreceau toată ziua sau cea mai bună parte a ei cu învățarea Talmudului și cu citirea operelor rabinice și chiar a celor poetice, filosofice și științifice, ce se aflau în bibliotecile acelor școli, sau ce și le puteau procura de undeva.

Bethhamidrașim, puține la număr la începutul acestui veac, devin mai numeroase în al patrulea și al cincilea deceniu.

Ele mai erau și niște aziluri pentru sărmani, bătrâni, neputincioși și călători străini, întocmai ca mănăstirile la români.

Aceste școli erau și sediul unor așa numite «Hevra Mișnaiot», înfrățiri pentru învățarea acestei părți a Talmudului. Din câte se știu până acum, cea mai veche înfrățire de acest fel, în Iași, datează de la 1798, adică de 90 de ani. Altele sunt de o durată de 60 și alte și mai recente. Ele se înmulțiră din ce în ce mai mult și credem că nu a rămas un Bethhamidraș în care să nu se fi adăpostit asemenea înfrățiri.

Diversele aceste școli, afară de Ieșubot, se mai mențin și azi, deși într-o deplină decadență. Civilizația timpului le va înlocui tot mai mult cu școli moderne și le va da ultima lovitură...

*

Școalele indicate mai sus erau singurele izvoare de cultură pentru evreii lipsiți de mijloace. Fruntașii însă, ce țineau la o cultură mai serioasă, își aduceau, în acest scop, din Polonia dascăli vestiți de limba ebraică. O mișcare mai serioasă de cultură în sânul evreilor indigeni apare în urma anului 1821, ce se consideră ca data deșteptării naționale și culturale a românilor, când atunci și evreii indigeni încep să devie mai setoși de cultură modernă și râvnitori la reforme, formând o nouă pătură de indigeni învățați, deprinși deja cu obiceiurile și cu civilizația europeană".

https://biblioteca-digitala.ro

e. Curente religioase

Hasidismul, mişcarea de renaştere religioasă, pornită la mijlocul secolului al XVIII-lea de Rabi **Israel Baal-Şem-Tov** (1699-1760), aducea în primul plan al vieţii spirituale afectivitatea, evlavia, extazul, în opoziţie cu rabinismul erudit, elitar. Partizanii hasidismului se adunau în jurul unui „ţadic", bărbat sfânt, un fel de guru, participau la rugăciuni extatice comune, se înfrăţeau în trăire. Se presupune că Baal-Şem a ajuns prin colindările sale şi în Carpaţii Moldovei. Hasidismul s-a răspândit în Moldova istorică, în Maramureş şi în nordul Transilvaniei şi în Muntenia. În nordul Moldovei s-a remarcat Rabi **Haim Thierer, Cernoviţer** (1760-1813), iar la Soroca Rabi **David Şlomo Eibeschütz**, care a publicat lucrări de exegeză mistică (*Beer Maim Haim*) şi cărţi de rugăciune comentate mistic. În Moldova, hasidismul a înflorit graţie unor rabini chemaţi ca păstori sufleteşti, precum Rabi **Leibuş Volcinski**, care a păstorit la Iaşi între 1775 şi 1777, fiind urmat de fiul său, **Ioşke**. Din motive economice (prosperitatea unui târg care găzduia o „curte" hasidică), unii boieri au protejat mişcarea. Spre deosebire de bancherii evrei din Muntenia, bancherii ieşeni, mai ales Michel Daniel (1787-1847), au sprijinit hasidismul.

Un moment de vârf îl constituie păstorirea, la Iaşi, a celebrului **Apter rav** (1785-1825), urmată de cea a lui Rabi **Iosef Ioşke**, fiul lui **Arie Leib Hurviţ**, decedat în 1807. În 1810, a avut loc la Iaşi un congres hasidic, în prezenţa unor ţadikim de renume.

Întemeierea la Sadagura, lângă Cernăuţi, a curţii ţadicului **Israel Rujiner**, venit din Ucraina,, personalitate extrem de populară, a stimulat progresul mişcării. Fiii şi nepoţii săi, ca şi urmaşii altor ţadikim, ca, de pildă, Rabi **Meier din Premişlean**, au întemeiat o serie de centre hasidice la Ştefăneşti, Boian, Buhuşi, Vijniţa, Paşcani, Adjud, Vişeu, Borşa, Oradea, Satu Mare, Săpânţa, Podu Iloaiei etc. Importanţa hasidismului moldav este atestată şi de doi misionari scoţieni, care au vizitat România în 1839.

Curioasă este răspândirea mişcării „Habad", cea mai erudită din hasidism. În multe comunităţi din Moldova mai existau şi în 1941 case de rugăciune „Habad". Habadnicii erau consideraţi evlavioşi (dovadă, cum am mai arătat, cuvântul românesc „habotnic"). Pe la 1860, era influent la Iaşi Rabi **Iosef David Zvolever**. La Bucureşti a făcut epocă rabinul **Malbim**.

În Maramureş, hasidismul vine din Galiţia, prin Rabi **Copel** şi fiul său, **Haim Peker Cosover**, apoi prin Rabi **Eliezer Natan Teitelboim**, din Slovacia. Între 1870 şi 1940, dinastia rabinică din Vijniţa a avut mulţi partizani în Maramureş şi în Bucovina.

În ciuda Holocaustului, când au fost martirizaţi numeroşi ţadikim şi hasidimii lor, există şi în prezent, în S.U.A. şi în Israel, rabini hasidici cu numeroşi partizani: Vijniţer, Satmarer, Ştefăneşter, Buhuşer, Sapinker...

Hasidismul din România a fost tratat satiric de scriitorii Hascalei: A. Goldfaden, V. Zbarjer, L. Rudich, I. Finkelştein ş.a. Mai multă înţelegere au dovedit scriitori de limbă idiş de după 1918: B. Hager, Apşan, H. Goldenştein, I. Kara ş.a. I-au închinat studii serioase rabinii dr. I. Niemirower şi Matatia Gutman.

Istoricul modern poate descifra importanţa hasidismului, ca şi aceea a Hascalei raţionaliste, limitele şi răsunetul lor în viaţa poporului.

f. Artă populară

Arhitectura populară evreiască de la noi este ilustrată mai ales prin sinagogile de lemn, care existau cândva în mai toate comunităţile, unele persistând şi după 1918. Tipice sunt sinagogile din Burdujeni şi Mihăileni, cele din Maramureş. Sinagoga din Hârlău, datând din 1815, există şi în 1993; este din cărămidă, dar reproduce întocmai modelul sinagogilor din lemn. Inspirate din sinagogile galiţiene şi ucrainene, ele au unele influenţe româneşti, datorită meşterilor tâmplari creştini ortodocşi.

Deosebit de originală este sculptura în lemn din sinagogi: chivotul cu Sulurile de pergament

https://biblioteca-digitala.ro

*

Dintr-o statistică a proprietarilor din Moldova, publicată în „Almanahul israelit ilustrat", rezultă că evreii au deţinut, în anul 1903, 31% din totalul proprietăţilor funciare urbane; valoarea celor 9 000 de proprietăţi, case cu locurile lor, calculată pe baza impozitului funciar, depăşeşte 113 milioane de lei.

1904

Bucureşti. „Egalitatea", sub senătura lui M. Schwarzfeld, trecând în revistă situaţia, apreciază că emigrările continuă, date fiind legile şi măsurile restrictive împotriva evreilor. Nivelul anual s-a menţinut la 10-12 mii de persoane (1 ianuarie).

Bucureşti. Apare, cu data de 1 ianuarie 1904, un nou ziar evreiesc, „Curierul Zionului", cu o rubrică în idiş, scrisă cu caractere latine. Printre colaboratori: I. Brănişteanu, E. F. Braunştein, H. Libanon (L. Feraru), dr. Schottek (1 ianuarie).

Bucureşti. Organizaţia „B'nei Brith", în cadrul unei adunări generale pe ţară, alege noul comitet al organizaţiei, din care fac parte personalităţi ale vieţii evreieşti: dr. A. Stern, rabinul dr. A. Beck, dr. A. Blumenfeld, B. Brănişteanu, dr. H. Erdreich etc. (6-7 ianuarie).

Bucureşti. În „Egalitatea" apare articolul „Impresii despre M. Gaster", care-l prezintă drept un mare erudit, o personalitate a iudaismului mondial. În continuare, M. Schwarzfeld spune: „Sionismul l-a cucerit pe dr. Gaster din prima zi a apariţiei sale sub forma de «Chowewe Zion». Rabinii ortodocşi văd în el un coleg superior, demn de încredere şi stimă, cu toate că stă cu capul descoperit. El are marele merit de a fi dat formele toleranţei pentru sionişti şi de a fi convins pentru toleranţă pe rabinii ortodocşi ruşi" (9 ianuarie).

Bucureşti. În ziarul „Voinţa Naţională", scriitorul Ilarie Chendi publică articolul „Ovreii şi literatura română", în care minimalizează aportul unora ca M. Gaster, L. Şăineanu, Ronetti-Roman, M. Schwarzfeld şi, complet ignorat, A. Candrea-Hecht. Ilarie Chendi recunoaşte meritul lui M Schwarzfeld de a fi atras atenţia asupra lui Cilibi Moise, „un fel de Anton Pann al evreilor". „Înrudirea de sânge, spune el în continuare, cu poetul Heine le dă poeţilor evrei din România un curaj ciudat, îi face încrezuţi ca scriitori". Un singur evreu este apreciat de Ilarie Chendi - scriitorul A. Toma (13-16 ianuarie).

Bucureşti. „Curierul Zionului", în articolul „Menirea noastră", subliniază îndatoririle organizaţiilor evreieşti pentru dezvoltarea sentimentului naţional evreiesc. În şcolile israelite trebuie intensificată munca educativă prin predarea limbii ebraice şi a istoriei poporului evreu, intelectualilor evrei revenindu-le sarcina de a iniţia cicluri de conferinţe, cursuri, manifestări artistice pentru popularizarea culturii iudaice (18 ianuarie).

A apărut *Istoria evreilor*, vol. I şi II, de H. Graetz, în traducerea lui Horia Carp, vol. III fiind în curs de pregătire. Lucrarea e tipărită la Craiova de fraţii R. şi I. Samitca (25 ianuarie).

„Egalitatea" anunţă decesul publicistului şi prozatorului K. Emil Franzos, născut în 1844, la Cernăuţi. Printre altele, a scris şi un jurnal de călătorie, *De la Don la Dunăre*, în care sunt zugrăviţi şi evreii români. K. E. Franzos a făcut remarca: „Fiecare ţară are evreii pe care îi merită" (30 ianuarie).

Bucureşti. Apare ziarul „Adevărul de dimineaţă", care îşi schimbă apoi numele în „Dimineaţa", ziar cu atitudine democratică, suprimat, împreună cu alte ziare democratice, de guvernul Goga-Cuza, la 30 decembrie 1937 (2 februarie).

Bucureşti. Potrivit datelor publicate de „L'Indépendance Roumaine", reluate de „Egalitatea", şcolile particulare din Capitală, întreţinute în cea mai mare parte de societăţi evreieşti, sunt frecventate de 3 765 de copii evrei, urmare a restricţiilor aplicate elevilor evrei la frecventarea şcolilor statului. De altfel, conform ultimelor date publicate, în învăţământul secundar, din 24 101 înscrişi, elevii evrei sunt în număr de 1 644 (13 februarie).

Bucureşti. „Egalitatea", în articolul „Logică şi patimă", ia poziţie şi combate tezele lucrării *La Roumanie et les Juifs*, de Verax, şi ale recenziei acestei lucrări de către A. D. Xenopol, publicată în revista berlineză „Deutsche Literatur-Zeitung" şi apoi în revista „La Roumanie" din ţară. Ideea principală a autorului: evreii sunt veniţi de dată recentă şi, ca atare, nu sunt autohtoni. Folosind chiar datele enunţate în lucrare, cu privire la numărul evreilor veniţi în ţară după Tratatul de la Adrianopol (80 000 în 1838, 120 000 în 1859, 200 000 în 1899), „Egalitatea" argumentează că actualul tineret evreu, supus legilor discriminatorii, este constituit din descendenţi din a treia şi chiar a patra generaţie, situaţie care îndreptăţeşte să fie socotit

https://biblioteca-digitala.ro

autohton. Pe de altă parte, din însăşi prezentarea de către Xenopol a circumstanţelor creşterii numărului evreilor reiese că n-au venit ca cotropitori, ci chemaţi sau favorizaţi prin privilegii, acolo unde comerţul şi industria erau cu totul rudimentare (5 martie).

Bucureşti. „Egalitatea" reproduce din „Bursa" opinii despre lucrarea ing. Jacques Catz, recent apărută, *Orientaţiunea economiei naţionale pe baze ştiinţifice*. Autorul, în urma studierii evoluţiei unor factori economici şi demografici pe ultimii zece ani, ajunge la concluzia că numai dezvoltarea industriei poate aduce o balanţă echilibrată şi poate contribui la progresul economiei naţionale; sunt prezentate estimaţii cu privire la volumul investiţiilor necesare industriei. Se subliniază faptul că dezvoltarea industriei nu se face în detrimentul agriculturii, ambele ramuri ale economiei naţionale urmând a se sprijini reciproc (13 martie).

Ziarele publică unele date cu privire la populaţia ţării, la 1 ianuarie 1904, statistică întocmită de Ministerul de Interne, din care rezultă: numărul evreilor în ţară - 262 348, din care în mediul urban - 209 447, iar în mediul rural - 52 901; reprezentând sub 3,5% faţă de totalul populaţiei, 8,8% la oraşe şi 1,1% la sate (19 martie - 2 aprilie).

Bucureşti. Constantin Mille critică, în „Adevărul politic", poziţia primului-ministru D. Sturdza în „chestiunea evreiască" şi consideră că este timpul să se acorde populaţiei evreieşti din ţara românească „siguranţa domiciliului şi egalitatea civilă cu cetăţenii români" (25 aprilie).

Brăila. Cu prilejul aniversării a 30 de ani de activitate a organizaţiei „B'nei Brith", secţia „Peixotto" (festivitate la care au participat personalităţi ale vieţii evreieşti - dr. A. Stern, S. Pineles etc.), se inaugurează un nou local al organizaţiei, dotat cu o bibliotecă, sală de lectură şi de şedinţe (9 mai).

Bucureşti. Ziarul „Egalitatea" informează că, în luna aprilie 1904, au emigrat din ţară 491 de evrei, cu sprijinul societăţii I.C.A. (14 mai).

Galaţi. În zilele de 16-17 mai, a avut loc a 8-a Conferinţă sionistă, la care au fost prezenţi 52 de delegaţi din 24 de oraşe; printre participanţi, personalităţi: M. Schwarzfeld, S. Pineles, dr. A. Stern, dr. Nacht, M. Algazi, B. Samsony, I. Agent, Jacques Kaufman etc. De subliniat participarea organizaţiilor din orăşele şi mici localităţi, ca: Odobeşti, Tg.-Ocna, Negreşti, Călăraşi, Panciu, Nămoloasa, Puieşti etc. S. Pineles, preşedintele Comitetului Federaţiei Sioniştilor, în raportul său, expune progresele înregistrate de mişcarea sionistă din ţară, ataşamentul ei faţă de politica dr.-ului Th. Herzl. Din raportul asupra mişcării sioniste rezultă că sunt 135 de organizaţii, din care 19 de femei, totalizând 9 000 de membri. În raportul rabinului dr. Nacht, cu privire la activitatea culturală, se susţine publicarea unei istorii a poporului evreu, convocarea unui congres al profesorilor de limbă ebraică, pentru a se trece la aplicarea programului de predare a limbii ebraice, înfiinţarea unui fond care să permită editarea unor broşuri de popularizare. Conferinţa a hotărât: crearea unui fond cultural; o înţelegere cu Braunştein-Mebaşan, în vederea editării lucrării acestuia, *Dibre leb'nei Israel*; a votat o moţiune de încredere în politica dr. Th. Herzl etc. Conferinţa a ales în conducerea Federaţiei pe: S. Pineles, dr. A. Stern, dr. I. Niemirower, dr. K. Lippe, M. Schwarzfeld, dr. Nacht, dr. Helfant, I. M. Brociner, dr. Şotek ş.a. (16-17 mai).

Presa relatează că evrei emigranţi din România înfiinţează, la Cleveland (S.U.A.), „Clubul român pentru literatură şi cultură română" (28 mai).

Bucureşti. Are loc punerea pietrei fundamentale a Sinagogii „Rabin Malbim", în prezenţa conducerii Comunităţii israelite, a ajutorului de primar al Capitalei; a vorbit rabinul dr. M. Beck (6 iunie).

Bucureşti. Presa evreiască analizează situaţia natalităţii populaţiei evreieşti, în baza ultimelor date statistice publicate. Concluzia: o descreştere, în ultimii trei ani, de la 8 994 (numărul naşterilor la evrei) în 1901, la 8 696 în 1902 şi 8 221 în 1903; descreşterea se observă îndeosebi la oraşe şi continuă fără întrerupere din 1899, când au început emigrările. Faţă de anul 1897, când numărul naşterilor mozaice la oraşe era de 8 608, se ajunge, în 1902, la 6 702, iar în 1903, după şase ani, la 6 114, cu 2 494 de suflete mai puţin. Din excedentul populaţiei ţării, în 1903, de 89 639 persoane, evreii reprezintă 3 873, cca 4% (11 iunie).

Bucureşti. Ziarele guvernamentale „Voinţa" şi „Secolul" se pronunţă împotriva mişcării sioniste din ţară, afirmând că, datorită acestei mişcări, evreii nu au dreptul de a pretinde cetăţenia română (11 iunie). Încetarea din viaţă a dr. Th. Herzl. Presa evreiască deplânge moartea acestui conducător „cu rol hotărâtor în organizarea mişcării sioniste". În ziua înmormântării, magazinele evreieşti au fost închise. În templele

https://biblioteca-digitala.ro

ale Pentateuhului, amvonul, pupitrul de rugăciune, jilţurile, uşile de dulap şi de încăpere, cutiile de pomeni etc. S-au distins în producerea lor tâmplarii evrei din Iaşi şi Focşani. Sinagoga Mare din Iaşi, terminată în anul 1670, mai cuprinde încă frumoase lucrări din 1864; alte lăcaşuri mai au reuşite indicatoare de Tora (mână cu arătătorul întins), rame de uşi şi ferestre, capace de „mezuza" pe canatul uşii, cutii de mirodenii pentru ceremonialul de Şabat, forme pentru copturi etc.

În sinagogi se remarcă pictura murală cu motive abstracte, dar şi tradiţionale, având valoare estetică sau educativă, dar nu un caracter sacru (nu sunt icoane). Zugravii evrei reproduceau teme tradiţionale: Zidul Plângerii, mormântul Rahelei, peisaje biblice, zodiacul, heraldica celor 12 triburi, Tablele Legii. Reproducerea figurii umane era interzisă de Tora.

Sculptura în piatră s-a realizat prin „maţeva", piatra de mormânt, bogată în motive florale şi vegetale, în obiecte şi vietăţi simbolice. Caligrafia inscripţiilor în ebraică adaugă valori estetice. Ne-au parvenit pietre de mormânt din secolul al XVII-lea, la Iaşi, Dorohoi şi Timişoara - dar, mai ales din secolul al XVIII-lea, la Bacău, Bârlad, Botoşani, Bucureşti, Cernăuţi, Focşani, Hârlău, Huşi, Piatra-Neamţ, Ştefăneşti, Siret, Sighet. Ele au fost studiate de dr. Max Diamant, dr. M. A. Halevy, prof. I. Kara ş.a.

Motivele tratate sunt străvechi, evreieşti sau orientale în general, altele derivă din folclor, din arta europeană (slavă, românească). Clasicul „maţeive-şleigher", săpătorul în piatră, este un autentic creator popular, sărac, dar îndrăgostit de arta sa.

Argintarii şi alămarii evrei sunt vestiţi în România secolului al XVIII-lea şi în cel următor. Ei lucrează şi pentru Domnie, pentru biserici şi mănăstiri, pentru boieri şi negustori bogaţi. Ei au creat o serie de obiecte de cult sinagogal şi casnic, de inspiraţie folclorică: „Hanukia", lampa de Hanuka cu opt braţe, în argint, aramă, alamă, bronz, atinge un nivel artistic ridicat; „Tas", pectoralul pentru Tora, este interesant şi pentru tehnica gravării; „Hadas", cutia cu mirodenii, lucrată în filigran de argint sau cupru; „Iad", indicator de Tora, frumos reliefat; sfeşnice; aplice; candelabre; dar şi linguri şi furculiţe de argint gravat, capete de toiege, cupe gravate şi bijuterii.

Grafica populară creează tablouri rituale (nu figuri umane), foi de titlu pentru catastife de societăţi, portrete pe bază de litere etc.

Broderia populară. Logodnice şi soţii tinere brodau pe catifea sau atlas pungi pentru şalul de rugăciune („talit") sau pentru filacterii („tefilin"). Uneori brodau şi perdele pentru chivot („parohet"), dar cele mai reuşite exemplare se datoresc celebrilor ceaprazari evrei, care aveau o breaslă proprie la Iaşi încă din 1798. Motivele brodate, uneori cu fir auriu, erau: coroană, vultur bicefal, grifoni, flori, vrejuri, soare simbolic. Se broda şi baldachinul pentru cununii, învelitori pentru Sulurile Legii ş.a.

Femeile mai brodau: acoperăminte pentru cozonacul de Şabat, feţe de masă, prosoape (pe motive româneşti) şi alte obiecte laice.

Şi arta culinară are un caracter folcloric, ca şi muzica populară, magistral studiată de Emil Săculeţ.

g. Monumente de arhitectură şi artă religioasă: Sinagogile

Deşi numeroase temple, sinagogi sau alte clădiri ridicate de evreii din România, precum şi cimitirele au o deosebită valoare istorică, artistică sau arhitecturală, patrimoniul arhitectural evreiesc nu are o reprezentare corespunzătoare în materialele şi listele întocmite în ultimele decenii. Astfel, lista cu construcţiile Cultului Mozaic declarate monumente de arhitectură (întocmită în 1987) conţinea doar următoarele obiective: Bucureşti - Templul Coral, str. Sf. Vineri 9 şi Sinagoga Mare, str. V. Adamache 18; Arad - Sinagoga din str. Tribunul Dobra 10; Botoşani - Sinagoga din Târgu Vechi, str. Muzicanţilor 18; Piatra-Neamţ - Sinagoga din Lemn, str. Meteorului 3; Constanţa - Sinagoga de rit spaniol, str. Mircea cel Bătrân 8; Sibiu - Sinagoga din str.

https://biblioteca-digitala.ro

Constituției 19; Timișoara - Sinagoga din cetate, str. Mărășești 6. Faptul este cu atât mai regretabil, cu cât unele mărturii materiale ale strădaniei evreiești din țară fac obiectul vizitelor turiștilor și ale unor personalități ale vieții politice, economice sau religioase.

Organizarea planimetrică a Sinagogii relevă separarea de sex (tribunele de la etaj și grilajele de lemn sau perdelele). Funcțional, două spații sunt determinante: vestibulul-„pronaos"-intrarea și spațiul de rugăciune - sinagoga propriu-zisă. Spațiul prim, de acces, realizează o purificare simbolică prin ritualul spălării pe mâini (vezi rolul ritual al apei, spălătorul de mâini - **Kior**), prilejuiește exercitarea caritații iudaice în jurul pușculițelor sau al dulapului pentru bani - **mattan** și are adeseori alături **Geniza**, în care se depozitează obiecte de cult uzate care fac obiectul unor rituri ulterioare. Datorită rolului inițial al femeilor, scara de acces a acestora la balcon are accesul direct din exterior. Polifuncționalitatea spațiului interior al sinagogii face ca acesta să devină sacru numai din momentul așezării scrierilor Torei. De aici decurge și o bipolaritate a spațiului religios interior evreiesc, o anume pendulare între dulapul de depozitare a Torei (**șcabina**) și podiumul cu masa - **șulhan** - pentru citirea Torei, **bima**, **almemor**, aici intervenind și riturile existente. Elementul major de orientare interioară este nișa estică - **mizrah**, cu câteva trepte, adăpostind **Aron Hakodeș - Aron Habrit**. Aici se amplasează adeseori (de obicei în dreapta) **omed** - suportul de citire pentru prima rugăciune. Chivotul legii - **Aron Habrit** - este separat de spațiul sinagogii printr-o perdea care diferă în culoare după semnificația zilei respective. Modul în care este păstrată Tora poate face obiectul unui capitol aparte.

Arhitectura sinagogilor din Transilvania exprimă efectul reformelor religioase vieneze din secolul al XIX-lea, schimbările rituale și de limbă, departajările interne de după Congresul evreilor din 1868: orientarea ortodoxă-conservativă bazată pe tradițiile vechi evreiești, organizată de sine stătător la 1871; orientarea neologă-liberală, care acceptă integral transformările propuse la 1868 și produce modificări arhitecturale prin amplasarea mesei rituale - **bima** - pe podium - **mizrah** -, folosirea corului și a orgii amplasate într-un balcon propriu, separarea mirelui și miresei la cununie în două spații, modificarea nesemnificativă a interiorului privind grilajul balconului femeilor; orientarea **status-quo-ante**, alianță înființată în 1928, cu expresie arhitecturală tradițională, dar programatic echidistantă față de orientările anterioare. Acestora li se suprapune influența apartenenței la aşkenazimi sau la sefardimi, exprimată în patrimoniu cultural și artistic propriu și vizibilă, de exemplu, în motivele decorative (coroana Torei, mărul - respectiv coif, decorarea candelei din fața almemorului la sefarzi etc.).

Orientarea ortodoxă a emis, în anul 1865, câteva prescripții care vizează și arhitectura sinagogală: interdicția rugăciunii în lăcașuri în care lipsește din centru almemorul; interdicția construirii turnului pe clădirea de cult; interdicția înlocuirii grilajului de la balconul femeilor cu balustrade ș.a.

Motive decorative în arta sinagogală. Arhitectura sinagogilor realizează o specificitate și datorită decorației care amendează recurgerea la stiluri arhitecturale aparținând altor culturi.

Dintre ornamentele-simbol folosite la lăcașurile de cult, amintim unele care se întâlnesc atât la interior, cât și pe fațade.

Coroana (**keter**), evocând cele trei coroane și devenind frecventă din secolul al XIX-lea deasupra nișei Torei.

Simbolul Kohaniților - Mâna binecuvântătoare.

Motive viticole: ciorchine, frunză sau vrejuri de viță de vie.

Ramura de palmier, simbolizând viața și închinarea în fața divinității, componentă a buchetului ritual de la Sărbătoarea corturilor, întâlnită în tratări independente sau compoziții.

Salcia ca expresie a iertării păcatelor (în buchet) sau a persistenței și obstinației vieții.

Etrog (chitra) - simbol al fructului și

https://biblioteca-digitala.ro

component al buchetului de sărbătoare.

Et Hajjim (Pomul vieţii) - baghetă ce susţine Sulurile Sfinte ale Torei şi, în acelaşi timp, simbolistica vieţii, a omniprezenţei rădăcinilor.

Animale: leul - tribul lui Iuda, frecvent pe tablele lui Moise şi pe perdeaua ce acoperă Tora; cerbul - pe perdele; vulturul - relativ puţin frecvent.

Cerul albastru cu stele de aur - ornamentarea cupolelor, baldachinelor, nişei ce adăposteşte Tora, razele subliniind ideea de geneză.

Inscripţii: citate din Tora sau cântece religioase tratate decorativ. Alfabetul ebraic asociind literelor şi o anumită valoare numerică, simbolistica inscripţiilor poate fi extrem de subtilă şi chiar ierarhizată. Un element frecvent este notarea datei înălţării sinagogii pe faţadă.

Steaua (scutul) lui David - preferinţă aşkenazâ, utilizată la decoraţiuni parietale, dar şi la capiteluri, la mobilier.

Tablele Legii - utilizate din ce în ce mai frecvent din secolul al XIX-lea, asociate compoziţiei axiale a faţadei sau interiorului.

Menora - candelabrul cu şapte braţe, întâlnit în zona mesei de rugăciune, în cele patru colţuri ale almemorului, pe faţadă. La Hanukia are opt braţe.

Opaiţele amintirii - aprinse de Iom Kipur, în memoria celor morţi în sinagogi.

Opaiţul veşnic - suspendat în faţa Chivotului, fără formă definită, lăsând libertate unor tratări decorative formale.

h. Pietre tombale şi cimitire evreieşti

Până la mijlocul secolului al XIX-lea, monumentele funerare mozaice sunt aproape exclusiv din piatră. Varietatea şi calitatea materialului brut, dimensiunile, forma, proporţiile, modul de prelucrare şi execuţia pietrei depind atât de o serie de condiţii şi de tradiţii locale, cât şi de talentul şi de măiestria „săpătorului în piatră". În general, meşteşugul era transmis din tată în fiu sau de la meşter la calfă, aşa încât studiul global al unui cimitir poate duce la o clasificare a pietrelor tombale după meşteri şi ateliere. În localităţile mai mici, „săpătorul în piatră" - „maţeive-sleigher", în idiş - putea avea şi alte ocupaţii, legate sau nu de cult, dar în oraşele mari se putea trăi şi din cioplirea pietrelor de mormânt. Iată câteva exemple caracteristice pentru situaţia acestor săpători în piatră. Catagrafia din 1845 notează, la Dorohoi, pe un „Avram Leiba sân Lupu, săpător în piatră", iar în 1851 e pomenit un „Herşeu zet Avram buingiu din Mamorniţa", în aceeaşi calitate.

Din punct de vedere etnografic şi estetic, pietrele de mormânt ne interesează prin formă şi dimensiune, prin raportul dintre inscripţie şi ornamentare, atât ca spaţiu, cât şi ca stil. Inscripţiile sunt interesante şi din punct de vedere ornamental, deoarece caligrafia ebraică - ca şi cea arabă şi persană, de altfel - se pretează la frumoase combinaţii estetice. Efecte ornamentale se obţin şi din opoziţia dintre literele săpate în piatră şi cele scoase în relief, prin săparea fondului. Frumuseţea literei în sine poate fi accentuată de relaţia dintre trăsăturile orizontale şi cele verticale sau curbe. La textele în relief interesează şi dimensiunile barelor orizontale, care subliniază scrisul, apoi formele colţuroase sau rotunjite ale literelor, eventual şi unele ornamente geometrice în corpul literei. Semnificative în acest sens sunt o serie de pietre tombale din vechiul cimitir sucevean datate din secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea şi una din Ştefăneşti, datată 1754. Observăm efectul estetic mai reuşit la piatra din Suceava, unde lăţimea literelor este egală cu aceea a liniei ce o subliniază, pe când la piatra din Ştefăneşti linia e subţire şi nu face impresia că sprijină literele mult mai groase.

În ceea ce priveşte ornamentarea propriu-zisă, deosebim, în primul rând, încadrarea directă a textului prin linii de diferite lăţimi, torsade, brâu împletit, elemente de arhitectură, mai ales arcuri, portaluri sau coloane în diferite stiluri: gotic, Renaştere, maur, baroc sau rococo târziu. Un frumos exemplu îl prezintă o piatră, datată august 1872, din vechiul cimitir mozaic

https://biblioteca-digitala.ro

din Dorohoi. Textul, frumos caligrafiat şi săpat adânc, ocupă cea mai mare parte a suprafeţei pietrei, care are forma, destul de frecventă în Moldova, de trapez cu baza mare sus. Distanţa dintre rânduri, deşi mult mai mică decât înălţimea literelor, pune totuşi în relief frumuseţea lor. Torsada care încadrează piatra e fină şi lasă textului întreaga sa valoare ornamentală. Marginea superioară cuprinde un arc maur în basorelief, peste care se află două ornamente geometrice cu un punct mare în mijloc. De ambele părţi ale arcului, se află câte o rozetă cu opt petale, simbol al vieţii şi al soarelui. Acest tip de ornamentare este destul de frecvent în Moldova; îl găsim, de exemplu, la Iaşi în 1771, la Bârlad în 1768 şi 1769. Seria din Bârlad, care provine evident de la acelaşi meşter sau atelier, variază modelul de la un caz la altul. Evitarea şablonului denotă o clară preocupare artistică, de care dau deseori dovadă umilii „săpători în piatră", maeştri ai artei populare evreieşti din Moldova.

Mult mai simplă, o bandă largă în relief faţă de fondul adâncit în care e săpată inscripţia înrămează textul unei pietre tombale ieşene din 1680 şi al uneia din Dorohoi, datată 1652, care există şi azi în vechiul cimitir din acest oraş, dar într-o stare nesatisfăcătoare pentru a fi reprodusă. E locul pentru o observaţie cu caracter general. Pietrele tombale mai vechi - pentru Moldova, cam până la începutul secolului al XVIII-lea - sunt mai sobre şi mai modeste în ornamentare, accentul fiind pus pe forma şi dimensiunile pietrei, pe dimensiunile şi caligrafia inscripţiei, care ocupă foarte mult loc, lăsând pentru ornamentare doar o bandă marginală, bine proporţionată. Dimpotrivă, pe-o piatră de mormânt din Bârlad, datată 1768, textul ocupă o suprafaţă mai mică, literele sunt mai mici şi mai puţine, permiţând o mai mare dezvoltare a ornamentului similar cu acela din Dorohoi (1782), dar fiind mai bogat şi mai dezvoltat. În registrul superior figurează cinci rozete despărţite prin benzi verticale, care creează un ritm specific. La acest tip de ornamentare nu este exclusă o influenţă românească locală, altoită, probabil, pe o tradiţie artistică evreiască din Europa de răsărit.

De altfel, nu pare să fie o simplă coincidenţă că cele mai frumoase pietre de mormânt se află în oraşe şi târguri moldovene având însemnate monumente de artă veche românească: Hârlău, Iaşi, Siret, Bârlad, Botoşani etc. În unele cazuri, se face simţită influenţa artei populare româneşti. Astfel, o piatră de mormânt din Hârlău, datată 1749, prezintă o serie de ornamente geometrice caracteristice. Meşterul coplitor în piatră cunoştea bine motivele populare româneşti, pe care le vedea zilnic în jurul său, în contactul viu ce-l avea cu populaţia satelor, ca negustor, meseriaş, căruţaş etc. El se inspira din ele şi le îmbina cu propriile sale tradiţii.

Cele mai multe motive ornamentale ale pietrelor de mormânt mozaice din Moldova - şi din alte locuri - au un caracter simbolic, alegoric, alteori profesional (foarfece pentru croitor, potcoavă pentru fierar, rindea pentru stoler, vagoane de cale ferată etc.), onomastic (lei, lup, peşte etc.), ritual (candelabru pentru femei) etc. Foarte des apar mâinile ce binecuvântează, simbol prezent şi pe monumente funerare antice din Dacia. Pe mormintele iudaice, acest simbol indică apartenenţa defunctului la categoria „Kohen", urmaş (presupus) al preoţilor din anticul Templu din Ierusalim. Un exemplu de execuţie frustă se poate vedea pe-o piatră de mormânt din Bârlad, datată 1815, care continuă însă o tradiţie milenară. O categorie inferioară de preoţi „leviţi" e indicată printr-o mână care toarnă apă într-o cană. Foarte frecventă pe morminte de femei e prezenţa unui candelabru cu trei, cinci, şapte braţe. Semnificaţia sa e cu totul etnografică şi fundamental deosebită de aceea a candelabrului cu şapte braţe, atât de frecvent în arta antică şi medievală evreiască. Un alt motiv frecvent sunt leii sau grifonii contrapuşi, motiv cu răspândire largă în arta orientală în general şi care apare la Hârlău pe-o piatră de mormânt din 1776, însoţind arcul

https://biblioteca-digitala.ro

maur; se află şi pe pisania sinagogii de acolo, datând din 1815.

Motive ornamentale inspirate din barocul târziu apar la Iaşi pe-o piatră tombală din 1791. Un motiv geometric, analog cu motive populare româneşti, apare pe-o piatră din Suceava, datată 1785. Execuţia e mediocră, dar literele alungite se armonizează cu dimensiunile pietrei, care reproduce o manieră mult mai veche. De altfel, vechiul cimitir mozaic din Suceava cuprinde, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, o serie de pietre tombale în care influenţa stilurilor dominante în Imperiul habsburgic apare cu o vădită întârziere. Acest fenomen, care se iveşte cu o mare întârziere în arta populară evreiască, influenţa unor curente artistice din mediul înconjurător, este destul de frecvent. El se repetă în diferite epoci şi regiuni. Acest fapt e foarte important, căci arată că deosebirile confesionale, etnice, ba chiar sociale, oricât de categorice ar fi ele, nu pot închide canalele de comunicaţie între culturile populare ale grupărilor omeneşti. În mod vădit, acest proces de întrepătrundere a culturii minorităţii cu aceea a majorităţii populaţiei poate fi bine urmărit în istoria Cehoslovaciei. Influenţa arte populare locale se vede în mod pregnant la sinagogile de lemn din Polonia de altădată. Astfel de sinagogi au existat şi la noi (de exemplu, la Mihăileni, distrusă de un incendiu, în 1932) şi ele vădeau influenţe ale artei populare româneşti.

Motive străvechi din arta populară evreiască antică şi medievală s-au păstrat de-a lungul veacurilor, uneori cu modificări în expresie sau semnificaţie, fiind repetate fără a li se mai cunoaşte rostul. Amintim unele dintre aceste motive: cerbul, simbolizând elanul în slujba Divinităţii, coroana - care poate simboliza erudiţia, înţelepciunea, pioşenia, virtutea şi care apare des în secolul al XIX-lea, un dulap deschis plin de tratate, simbolizând sârguinţa la studiu. Alt motiv frecvent e străvechiul arbore al vieţii, ce apare în forme variate, uneori chiar stilizate, ieşind din-tr-o vază, o cană sau un alt suport. Motive geometrice abstracte sau stilizări extreme de plante sunt frecvente pe pietrele de mormânt din Moldova. Unele dintre ele au o evidentă înrudire cu arta populară românească. Astfel de exemplare se află în mare număr în vechiul cimitir evreiesc din Bârlad. Din păcate, cele din secolul al XVIII-lea (de exemplu, din 1728) au suferit rigorile timpului. Exemplare mai bine păstrate, continuând o tradiţie seculară, datează din secolul al XIX-lea. Un exemplar din Iaşi, datat 1725, e caracteristic pentru ornamentul geometric.

O curioasă intenţie de contrapunct apare câteodată în modul de tratare a literelor inscripţiei. În timp ce întregul text este săpat în adâncimea pietrei, două litere, de obicei primele, conţinând abrevieri P.N. „aici odihneşte", sunt mult mai mari şi sculptate în relief. Contrastul este accentuat de ornamentul vegetal stilizat (baroc târziu) şi de faptul că acest registru superior ocupă o treime din întreaga înălţime a pietrei de mormânt. Exemplarul descris se află în cimitirul din Ştefăneşti şi este datat 1786.

Din păcate, condiţiile vitrege în care a trăit Moldova de-a lungul veacurilor, dar mai ales vicisitudinile celor două războaie mondiale, au făcut ca multe dintre pietrele tombale din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea să fie total sau parţial distruse sau cel puţin desfigurate.

i. Arta vechilor cimitire evreieşti

Presiunea greu suportabilă ce apăsa în evul mediu asupra evreimii a determinat o solidarizare a acesteia în clipele mari ale existenţei, ca şi în momentul decesului unor persoane. Legea prescria ca toţi morţii, indiferent dacă fuseseră bogaţi sau săraci, să fie îngropaţi fără deosebire alături (avându-se grijă de asigurarea locurilor pentru cei apropiaţi rămaşi în viaţă). De această prescripţie, ca şi de ritualurile înmormântării şi de retribuirea cioplitorilor de pietre funebre se ocupa **Hevra Kadişa** (cele mai vechi societăţi de binefacere,

https://biblioteca-digitala.ro

ce funcţionează neîntrerupt, după reguli neschimbate de secole). Realizarea egalităţii între morţi era o caracteristică a vechilor cimitire evreieşti din România. Pietrele lor funerare, cam de aceeaşi mărime şi artistic executate, le confereau o frumuseţe, o vrajă unică. La pietre funerare speciale, mai mari, eventual mai ornamentate aveau dreptul doar aristocraţii spiritului - cărturarii, talmudiştii, marii rabini, conducătorii de seamă ai comunităţilor. Pentru ei se creau „rânduri de onoare" şi aşezarea mormântului cuiva alături de al acestora însemna o mare cinste. Dimensiunea pietrelor tombale era egală şi depindea de distanţa cimitirului faţă de cariera de piatră. În regiunile mai sărace, se folosea lemnul. La nevoie, se întrebuinţa piatra cioplită obţinută de la demolări. Pietrele cele mai vechi erau, în general, mai scunde; în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, au atins înălţimea de 2-2 1/2 metri. Pietrele erau cioplite în proporţie de două treimi; o treime era îngropată fără fundaţie, ceea ce explică frecvenţa monumentelor afundate sau căzute la pământ. Cel mult lăţimea pietrei funerare poate sugera posibilităţile materiale mai bune ale familiei.

Uniformitatea, organizarea riguroasă a rândurilor, armonia lor indicau o viaţă comunitară intensă şi închisă. În vechile cimitire din Moldova şi Bucovina, pietrele funerare tăiate din gresie gălbuie-cenuşie-albicioasă erau vopsite în roşu, albastru, auriu, argintiu, pentru a le feri de intemperii şi a le mări efectul estetic (influenţă a artei populare româneşti sau reminiscenţă a originii orientale?!). Un cimitir multicolor, împrejmuit de pădure va fi suscitat un efect zguduitor, înălţător, magic.

Inscripţiile nu făceau deosebiri sociale. În general, se reduceau la atributele „cinstit, credincios", la care cel mult se adăugau date cu privire la cultura celui decedat. Texte mai ample, citate biblice, alegorii poetice erau gravate doar pe mormintele rabinilor, ale talmudiştilor. La sfârşitul secolului al XIX-lea, a apărut menţionarea poziţiei sociale pe care o avusese cel decedat, iar cei cu dare de mână au înlocuit gresia cu marmură şi granit; dimensiunea pietrelor depindea deja de averea celui săvârşit din viaţă.

O caracteristică a pietrelor funerare medievale era prezenţa extrem de rară a vreunui element decorativ alături de text. Începând din secolele al XVII-lea - al XVIII-lea, pe suprafaţa pietrelor funerare apar basoreliefuri, elemente arhitectonice, coloane, capiteluri, frontoane etc. În cimitirele aşkenaze, se observă prezenţa unei şcoli a cioplitorilor în stil popular baroc, dar, în general, în toate cimitirele evreieşti est-europene, se înregistrează un amestec de stiluri: romanic, gotic, renascentist, rococo, mai ales baroc. De remarcat stilizarea literelor **lamed** (l) şi **şin** (ş), la care se adaugă elemente biblice, precum şi motive de artă populară locală.

Pietrele funerare sunt paralelipipedice, cu partea superioară rotunjită; altele se termină printr-un triunghi. Stâlpii răsuciţi sunt un ecou târziu al artei romanice. În cimitirele sefarde, se găsesc pietre funerare culcate şi construcţii amintind de sarcofage, prinse între două lespezi.

În ciuda aspectului unitar al cimitirelor, executarea pietrelor este de o mare diversitate. Cioplitorii, fiind retribuiţi de **Hevra Kadişa**, deci nedepinzând de situaţia materială a familiilor respective, îşi făceau un titlu de onoare din a lucra cât mai frumos. În cimitirele din Fălticeni, Gura Humorului, Piatra-Neamţ, Siret, Săpânţa, pot fi numărate în jur de cincizeci de Menore cioplite în variate forme, fiind foarte diferit reprezentaţi şi leii, cerbii, porumbeii. Datele succinte privind decedatul erau cuprinse într-un ancadrament oval. Inscripţiile pe mormintele unor personalităţi proeminente erau mai ample, fie amintind meritele acestora, fie ilustrându-le cu citate biblice. În cimitirele sefarde, metaforele poetice erau mai frecvente. Din cele mai vechi timpuri, principalul element decorativ era litera; meşterii cioplitori învăţau tipurile de litere caligrafiate din cărţile sfinte, din documente de căsătorie sau divorţ întocmite în centre rabinice importante, din tipărituri în

https://biblioteca-digitala.ro

ebraică. Cioplitorii mai buni erau deci cunoscători ai iudaisticii; numai aceştia puteau aranja textul într-o formă variată, artistică. Dar şi numele de familie Steinmetz, Steinmetzer, Pikker trimit la această meserie. La Dorohoi trăia, conform documentelor, „Herşcu zet Avram, săpător în piatră de mormânt", iar la Fălticeni existau cinci „chietrari" evrei. Era folosită fie tehnica cioplirii în relief, fie gravarea. Adesea, textul era înşirat pe nişte grinzi aparente.

Echilibrul strict între text şi elementele decorative foarte variate existent pe pietrele funerare „clasice" a dispărut în secolul al XIX-lea, în favoarea decoraţiilor. Sub influenţa stilului rococo, ponderea acestora a crescut de două-trei ori, producând o decădere a artei autentice a pietrelor funerare. Ornamentele au devenit un scop în sine, iar citatele biblice şi-au pierdut legătura cu cel îngropat acolo.

Interdicţia din Tablele Legii: „să nu-ţi faci chip cioplit, nici vreo înfăţişare a lucrurilor care sunt sus, în ceruri, sau jos, pe pământ, sau în apă, sub pământ", determinată de lupta împotriva idolatriei, prin extinderea interpretării asupra artelor plastice, le-a inhibat, fără a le împiedica dezvoltarea. Pietrele funerare din cimitirele sefarde din Ţările de Jos erau împodobite cu basoreliefuri figurative. În cimitirele de pe teritoriul României, ornamentele figurative erau purtătoare de simboluri. Pe o piatră funerară din cimitirul din Siret, un urs ţine în labe un ciorchine de struguri. Persoana se numea Bär (urs, în germană), iar ciorchinele amintea de cel adus de trimişii lui Moise în Canaan pentru a dovedi bogăţia Pământului Făgăduinţei. Interpretarea posibilă: evreul Bär a dăruit semenilor săi bogăţie spirituală, adevărurile Sfintei Scripturi.

Alte simboluri erau mai directe: alăturarea unui cerb şi a unui leu era expresia păcii în familie. Un leu deasupra a cinci volume indica unul din numele Iuda, Iehuda, Löw, Leb, care se ocupa fie de copierea cărţilor sfinte, fie era talmudist, cantor sau legător de cărţi. Cerbul indica numele Hirsch, porumbelul - Taub, Vogel, cocoşul - Hahn, vulpea - Fuchs, crapul - Karpeles Monştrii fantasmagorici (lei cu cap de pasăre şi corpul acoperit de solzi de peşte) trimit la prezenţa unor elemente decorative din cultura Israelului antic sau chiar din cea asiriană sau egipteană. Vulturul bicefal de pe pietrele din cimitirele bucovinene îşi poate avea originea în mitologia sau istoria antică evreiască, dar poate fi şi expresia aspiraţiilor de asimilare din imperiul austriac. Ornamentul înfăţişând coarne de bour aminteşte de stema Moldovei. Coroana exprimă fidelitatea conjugală, dar poate fi şi simbolul înţelepţilor, al cărturarilor, al rabinilor. Menora cu şapte braţe, candelabrele cu trei sau cinci braţe simbolizează apartenenţa la Israel, ca şi steaua lui David, dar aceasta poate exprima şi faptul că decedatul se numea David. Căprioara, cerboaica arată că este vorba de o femeie cu numele de Hinde, Hindin. Şarpele aminteşte de simbolul răului din **Biblie**, dar este şi simbolul infinitului, al veşniciei. Inima certifică influenţa artei populare din preajmă, iar inima străpunsă de o săgeată este imaginea durerii, prezentă printre simbolurile creştinismului primitiv, dar şi în sistemele de credinţă anterioare. Palmierul frânt (respectiv, lumânarea frântă) semnifică o moarte neaşteptată, subită. Printre elementele decorative de origine ebraică - ciorchinele sau lujerul - figurează o serie de motive florale sau geometrice asimilate din arta altor popoare. Coroanele, rozetele, păsările răsărite din lujere dovedesc influenţa turcească, bizantină. Ornamentica în trei linii paralele a fost preluată cu siguranţă de la popoarele slave, după unii de la constructorii domului Wawel din Cracovia. Aplicarea elementelor geometrice ce încadrează inscripţia este o dovadă a influenţei directe a artei populare româneşti, repetarea lor ritmică putând servi drept simbol pentru caracterizarea celui decedat. Dar în cimitirele vechi, câteodată, pietrele funerare ale marilor rabini sunt uimitor de simple. Lipsa oricăror elemente decorative simboliza modestia, simplitatea, puritanismul acestora.

https://biblioteca-digitala.ro

2. CURENTUL LUMINIST ÎN VIAȚA COMUNITAR-EVREIASCĂ

Hascala, luminismul, este o mișcare de reformă raționalistă a evreilor din Europa centrală și estică, inițiată de Moses Mendelssohn (1729-1786). Hascala urmărea integrarea evreilor în viața și cultura modernă europeană, revizuirea strictului cod ritual mozaic prin apropierea de limba, modul de viață și comportamentul populației majoritare, concomitent cu lupta pentru obținerea emancipării civile și politice. Din Germania, Hascala s-a răspândit în Imperiul habsburgic, deci și în Transilvania, cu excepția Maramureșului, dar și în Bucovina și în Imperiul țarist, deci și în Basarabia, după 1812, cu răsunet și în țările balcanice. În fiecare țară, mișcarea s-a adaptat condițiilor social-economice, politico-administrative, cultural-organizatorice existente.

În Moldova, Hascala este stimulată de creșterea imigrației evreilor din Galiția, Austria, Polonia, creștere legată în mare parte de modernizarea vieții economice a țării. Hascala moldo-muntenească este stimulată, firește, și de marele curent înnoitor din țările române în secolul al XIX-lea. Intelectualitatea progresistă română - M. Kogălniceanu, Ion Heliade-Rădulescu, Al. Ioan Cuza, D. Bolintineanu ș.a. - simpatizează mișcarea luministă Hascala și o sprijină.

În 1847, **M. E. Finkelstein** și un grup de maskilim (reformatori) se îmbracă europenește și ies ostentativ la plimbare prin Iașii evreilor tradiționaliști. Gestul lor stârnește o vie reacție din partea acestora. În deceniul următor, se încearcă întemeierea unei școli elementare, în care, pe lângă învățământul tradițional, să se urmeze și programul școlilor românești. Încercări, parțial reușite, au loc la București în 1850, la Iași în 1860. Dr. **Iuliu Barasch** și unii intelectuali sefarzi, ca **Bally**, au inițiat tendințe luministe pentru integrarea eficientă în instituțiile românești în plină modernizare și creștere a conștiinței naționale. La Iași au activat medicul **Frenkel**, bancherul **Meyerhoffer**, publicistul **Byck**, apoi **Waldberg**, **S. Goldenbaum** ș.a. În Basarabia, Hascala s-a integrat în curentul general, accentul fiind pus mai ales pe momentele de cultură laică în ebraică și idiș, în armonie cu tradiția locală.

Ulterior, mișcarea s-a continuat cu activități în organizații socialiste de diferite nuanțe și cu diseminarea accentuată a ideilor sioniste și a organizațiilor ce le promovau. Apoi Hascala și-a dezvoltat activitatea în limba rusă, în ciuda politicii și practicii antisemite a țarismului. În Bucovina, Hascala se dezvoltă echilibrat, paralel cu viața tradiționalistă, care se adaptează cu măsură tendințelor relativ liberale ale administrației austriece pragmatice. Se acceptă școli elementare în germană, modernizarea costumului, a conviețuirii, mai ales după emanciparea legislativă. O parte a intelectualității evreiești va fi purtătoarea culturii oficiale austriece și germane în Bucovina și, parțial, și în Transilvania. Acolo, cu excepția Maramureșului, foarte tradițional încă și în secolul al XX-lea, adaptarea unei părți a intelectualilor evrei la intensele cereri de manifestare a loialității față de stăpânitorii de atunci ai Ardealului duce la o identificare cu limba și cultura maghiară, mergând uneori până la botez. A urmat și o gravă criză confesională, din care a rezultat împărțirea în trei a vieții comunităților: tradiționale, neologe (extrem reformatorii) și **status-quo-ante**, soluție de compromis. Hascala se oglindește în presa și în literatura idiș și ebraică. În Vechiul Regat, mișcarea a contribuit la modernizarea vieții în toate straturile populației evreiești.

Propagarea ideilor luministe s-a făcut și prin periodice editate în română, germană, maghiară, rusă; presa în idiș și ebraică era preocupată mai ales de adaptarea vieții individuale și obștești la dezvoltarea generală și de lupta pentru emanciparea politică a evreilor, diferită după provincii și condiționată de acțiunile burgheziei majoritare în plină dezvoltare. În Moldova, masa evreiască este mai puțin preocupată de obținerea unor anumite drepturi decât în Muntenia. În Basarabia, sistemul discriminatoriu țarist era sever; în Imperiul habsburgic, se introduce treptat sistemul din Europa Centrală privind

https://biblioteca-digitala.ro

emanciparea evreilor, populaţie urbană.

În activitatea practică, concretă a Hascalei din Moldova, se remarcă iluministul **Marcu Feldman** (Câmpeanu) şi **Beniamin Schwarzfeld**.

M. Feldman, născut în anul 1822, a venit în ţară în 1848 şi s-a integrat repede în viaţa locală. A publicat articole în română şi franceză. În ziarul său bilingv „Gazeta româno-evreiască" (martie-mai 1855), el combate lipsa de democraţie în conducerea comunităţii, luptă pentru modernizarea învăţământului, a meseriilor, a modului de viaţă. Beniamin Schwarzfeld, tatăl cunoscuţilor scriitori şi activişti obşteşti Elias, Moses şi Wilhelm Schwarzfeld, a activat în domeniul şcolar. Fiii săi îi continuă activitatea şi prin cercetări de istorie. În Muntenia, se distinge în mod deosebit dr. Iuliu Barasch. Ziarul său „Israelitul român" apare în română şi franceză. Colaboratorii săi, **Aharon Aşer**, **I. L. Weinberg**, **S. Ipcar** activează în domeniul şcolar. Ei tind să informeze intelectualitatea română despre situaţia reală şi problemele populaţiei evreieşti.

Cunoaşterea Hascalei este detaliată în capitolele privind presa, literatura, teatrul şi învăţământul evreiesc modernizat.

a. Literatura idiş şi ebraică creată în România a luat naştere în confruntarea dintre tradiţionalismul conservator - inclusiv hasidismul - şi tendinţele de modernizare a întregii vieţi a populaţiei evreieşti. Luminismul Hascalei, sionismul ebraist, asimilismul, social-democraţia şi socialismul de toate nuanţele au găsit ecou şi oglindire în creaţiile scriitorilor în idiş şi ebraică. O primă traducere locală în idiş a unei cărţi ebraice a apărut la Iaşi în 1843. „Gazeta româno-evreiască" (1858), redactată de **Marcu Feldman** (Câmpeanu), încearcă, în idiş şi ebraică, o critică a tradiţionalismului în toate domeniile, mai ales în viaţa obştească şi învăţământ. La Bucureşti, un rol similar îl are gazeta „Di Ţait", redactată de **Naftali C. Popper** (1820-1891) şi **C. Kahane**. Gazeta polemiza cu organul conservator „Et ledaber" („Timpul de vorbire") al partizanilor Rabinului Malbim.

Începuturile literaturii ebraice şi o bună parte a cărţilor în ebraică de la noi erau scrieri rabinice. Literatura idiş are ca pionier pe „badhen", rapsodul popular, care interpreta la sărbători familiale sau în localuri publice evreieşti diverse lucrări, el fiindu-le autor, compozitor, interpret şi impresar. Unii dintre rapsozi şi-au publicat lucrările pe care le colportau cu ocazia „concertelor". Printre cei mai cunoscuţi dintre aceşti rapsozi populari se numără **Berl Broder** (1815-1880), care se afirmă la Iaşi, după 1860. Discipolii săi, „Broder Zingher" (Cântăreţii din Brody), sunt precursorii teatrului goldfadenian.

De o binemeritată popularitate s-a bucurat şi se mai bucură şi azi în lume **Velvl Zbarjer-Ehrenkranz** (1824-1884). În 1858, el a publicat la Iaşi, în tipografia lui Herş Goldner, un volum de versuri în idiş şi ebraică, *Hazon la moed* (Cântec de sărbătoare). Velvl Zbarjer a ştiut să îmbine verva sa înţepătoare cu pasaje moralizatoare şi cu idei înaintate, prezentate în limbaj accesibil şi atrăgător. Textele sale au fost publicate în câteva plachete cu titlu ebraic, în anii 1865-1902. Multe dintre cântecele sale se mai interpretează şi astăzi în spectacole idiş.

Tradiţia rapsodică, impulsionată de Zbarjer, a fost urmată şi de teatrul lui **Avram Goldfaden**, apoi de trupele de teatru idiş şi continuată de teatrele evreieşti, nu numai din România, ci şi din fosta U.R.S.S., din Polonia etc.

Băcăuanul **Lipăle Rudich** (1854-1896) a publicat broşuri şi foi volante conţinând creaţiile sale livresc-poetice. Versurile sale sunt fie sentimentale, tradiţionale, intime, fie umoristice şi satirice, sau moralizatoare.

Ieşeanul **Z. Hellman** (1885-1935) a avut numeroase îndeletniciri şi preocupări: rapsod, actor, dramaturg, învăţător, cantor, redactor şi publicist. Periodicul său „Hamevaser" („Vestitorul", titlu ebraic, text idiş), apoi foile volante (iamtev bleter) ţineau seama de gustul popular şi de necesităţile educative ale momentului.

În plină năzuinţă de-a se familiariza cu limba

https://biblioteca-digitala.ro

şi cultura germană, bucovineanul **Leo Reitman** publică în 1860 şi în idiş poezii rapsodice în care îndrăzneala este izvorâtă din preţuirea limbii şi a creaţiei populare. Momentele intime se împletesc cu satira şi umorul accesibile maselor.

Tradiţia rapsodică a fost practicată în Bucovina şi de **David Apotecher** (1855-1911), care a publicat la Cernăuţi, în 1881, un volum idiş cu titlul ebraic *Hancvel* (Harfa). El a emigrat curând în America, unde a continuat să publice versuri şi proză.

În sudul Bucovinei, apoi la Bucureşti, **Samşele Ferst** (1888-1969) a fost un rapsod tipic, cu o bogată inventivitate verbală şi har improvizatoric; un satiric bonom, un cunoscător al gustului popular în secolul al XX-lea. **S. A. Soifer** i-a publicat, în 1922, o selecţie de versuri, retipărită într-o versiune nouă la Bucureşti, în anul 1962, sub titlul *Trubadurişe lider* (Cântece de trubadur).

Basarabeanul **Zeilig Bardicewer** (1900-1937), învăţător autodidact de bună pregătire şi cu vocaţie, mânat de idei generoase, a creat câteva cântece pe teme sociale, pline de amărăciune, dar şi de speranţă. Cele 11 cântece au fost publicate la Cernăuţi de **Herş Segal,** în 1937. Ele se bucură şi în aceşti ani de un renume binemeritat, fiind retipărite în Uruguay şi Israel.

În Maramureş, **Herş Leib Sigheter** (1844-1930) a ştiut să se adapteze mentalităţii tradiţionaliste şi să aducă prin cântecele sale o rază de lumină în viaţa plină de încercări a evreimii maramureşene. A redactat ziare, a fost învăţător, rapsod şi a meritat reputaţia ce i-a adus-o publicarea plachetei *Lider fun main lebn* (Cântece ale vieţii mele), la Sighet, în 1934.

Din şirul rapsozilor, să-i mai amintim pe ţambalistul gălăţean **Iacov Ioan Diamant** (actor în 1903), pe vasluianul **Calman Goldstein** şi pe băcăuanul **Elias Margulies**.

Între anii 1876 şi 1915, creaţia literară autohtonă în idiş are mai ales caracterul unei literaturi de evaziune, ca şi, de altfel, literatura din foiletoanele unor ziare româneşti. Intenţiile autorilor erau de a-l distra pe cititor, dar şi de a-l instrui, a-l educa, a-l îndruma; s-a creat astfel o pătură de cititori în idiş, care s-a interesat apoi şi de literatura de nivel artistic (A. M. Dick, Şalom Alehem, I. Dinenson, M. Spector, A. Ruzen, Moris Rozenfeld ş.a.).

În „Hajoetz", în „Idiş Ţucunft" şi în alte ziare idiş, îşi publică lucrările scriitori locali. Învăţătorul **Maer Birnbaum** dă tiparului versuri didactice şi satirice. În 1893, a publicat la Piatra-Neamţ o plachetă de versuri satirice, iar în 1911, un volum de piese într-un act.

Haim Blumen, autor de manuale didactice, a publicat, după 1885, satire antihasidice; nuvelele istorice i-au apărut în traducere românească sub titlul *Amici pentru israeliţi*.

Haim Zeilig Drucker publică în presa evreiască nuvele istorice, între anii 1876 şi 1880.

Învăţătorului **M. Holländer** îi aparţin versuri cu tematică sionistă, apărute mai ales între anii 1890 şi 1895, în periodice evreieşti.

Israel Vecsler, din Galaţi, a publicat şi el nuvele istorice, între anii 1879 şi 1889.

Haim Cohen este autorul unei încercări dramatice (Bucureşti, 1882), cu titlul ebraic *Sefer raios Israel* (Cartea gândirii evreieşti).

Iaacov Iosef Moscovici, autor de manuale didactice, publică în 1901, la Ploieşti, *Ester oder die Assimilation*, o piesă în patru acte şi opt tablouri, de tendinţă antiasimilistă.

În „Hajoetz" au mai publicat romane: **Leon Namian**, decedat în 1885; **Levi Segal**, **I. M. Aziel** (1826-1895), care era şi redactor şi orator popular, celebru la vremea sa.

Au mai publicat versuri şi proză în idiş: învăţătorul **Iacob Feldbaum** (pe la 1878), **Dov Ber Sufrin** (1855-1897), **S. A. Rapaport**; acesta din urmă era convins de însemnătatea graiului popular idiş.

Natalia Rabener (1828-1888) a publicat versuri în ebraică, germană şi idiş. Ieşeanul **Israel Orenstein** (1831-1906) e autorul a cinci pamflete îndreptate împotriva abuzurilor comitetului comunităţii şi a inerţiei vieţii sociale evreieşti.

„Licht" este prima mişcare literară modernă idiş din România; ea a început să se afirme în

https://biblioteca-digitala.ro

decembrie 1914. Era un răsunet al conferinţei idişiste de la Cernăuţi, din 1908 şi al activităţii asociaţiei culturale „Toynbee" din Iaşi. Figurile centrale ale acestei mişcări erau **Iacob Botoşanski** (1895-1964), venit din Basarabia şi care a emigrat în America în 1923, **Iacob Groper** (1890-1967), redactorul **Efraim Waldman** (1893-1917), **Matatia Fridman** (1892-1917), tânăr gânditor, frământat de destinul iudaismului.

După Războiul de Întregire (1916-1918), a crescut, fireşte (s-a triplat), numărul populaţiei evreieşti a ţării. În plus, evreii din Basarabia şi Bucovina aveau un nivel ridicat de cultură evreiască şi vorbeau mai toţi limba idiş, ca şi cei maramureşeni şi o bună parte a celor din restul Transilvaniei.

Creaţia culturală în idiş şi în ebraică s-a extins, dar situaţia ei s-a complicat, deoarece evreii din noile provincii erau influenţaţi de culturile rusă, germană, maghiară, iar viaţa lor obştească era mult mai înaintată decât a coreligionarilor lor din Vechiul Regat.

În perioada interbelică, se disting câteva centre de creaţie culturală evreiască în România: Bucureşti, Cernăuţi, Chişinău, Iaşi. Simbolică este activitatea multilaterală a marelui poet, eseist, conferenţiar şi dramaturg **Iţic Manger**. Născut la Cernăuţi, el şi-a petrecut adolescenţa la Iaşi; tot aici a început să scrie poezie în idiş. A dus o vie activitate culturală, pe care a continuat-o la Bucureşti, unde şi-a publicat şi primul volum de versuri: *Stern oifn dah* (Stele pe acoperiş). A continuat să creeze la Cernăuţi. Deşi mereu legat de România, a locuit câţiva ani şi în Polonia, unde a publicat excepţional de valoroase opere, apoi şi-a continuat activitatea la Paris, Londra, New York şi, în sfârşit, în Israel.

Opera sa în versuri şi proză cântă peisajul românesc, viaţa masei evreieşti, creaţia ei folclorică; el se consideră continuatorul (la nivel superlativ, după cum consideră critica şi istoria literară) vechilor rapsozi populari. Manger se inspiră din multimilenara cultură iudaică, dar şi din surse ale culturii mondiale - mai ales din romantismul german - şi creează un univers literar propriu, care-l plasează printre poeţii universali ai secolului al XX-lea.

La Cernăuţi, mai ales în jurul societăţii culturale „Iideşer Şulfarani", activează un grup de creatori remarcabili, provenind mai toţi din târgul Lipcani, de pe malul stâng al Prutului: **Moise Altman**, **Eliazar Steinbarg**, **Iacob Sternberg**, pictorul **Solomon Lerner**. Ei vor ocupa, cu timpul, un loc de seamă în cultura modernă idiş din lume.

Moişe Altman (1890-1981) a reuşit să creeze romane originale, povestiri, lucrări de teatru, eseuri, în ciuda grelelor condiţii economice în care a trăit până în 1940 şi a gravelor încercări prin care a trecut sub teroarea stalinismului. Primul său roman, *Blendens* (Orbire, 1924), a trecut neobservat. Pe lângă activitatea sa teatrală, au atras atenţia publicului şi următoarele romane: *Viner carete* (Careta vinează, Bucureşti, 1935), *Medreş Pinhes* (Tratatul Pinhes, Bucureşti, 1938). A continuat să publice în U.R.S.S. şi Argentina. Un volum de opere alese a fost reeditat la Bucureşti, în 1974. M. Altman este un cântăreţ subtil şi rafinat al vieţii evreilor basarabeni; în proza sa, cotidianul apare transfigurat, fantastic, dar credibil. Fineţea spirituală însufleţeşte această operă originală, care a rezistat timpului.

Eliezer Steinbarg (1880-1932) este considerat cel mai reprezentativ maestru al fabulei reînviate. Originalitatea sclipitoare a compoziţiei şi a stilului, noutatea temei, lirismul fin, satira socială subtilă, tonul parabolei biblice, îngemănat cu combativitatea satirei social-politice contemporane, surprind şi încântă cititorul modern, atât de pretenţios. Povestirile sale pentru copii (şi maturi), transpuse în universul biblic şi talmudic, folcloric şi poetic, sunt deosebit de originale şi prin farmecul povestirii. Ca pedagog şi dramaturg, E. Steinbarg a fost, de asemenea, o figură deosebit de reprezentativă.

Opera sa, retipărită în original şi în traduceri (ebraică, română, rusă etc.), a rămas vie în patrimoniul cultural evreiesc, fiind citită, recitată, studiată şi în prezent.

Iacob Sternberg (1891-1974) a venit în ţară

https://biblioteca-digitala.ro

în 1916 şi, din 1918, a devenit cunoscut ca om de teatru prin spectacole revuistice în idiş. Spiritul său novator, ca regizor, dramaturg, organizator şi maestru, formator de cadre artistice, s-a resimţit şi în teatrul românesc. Activitatea sa în teatrul idiş a fost analizată la capitolul respectiv. Ca poet, I. Sternberg este orientat spre expresionismul urban, spre tema social-protestatară, fără a neglija peisajul basarabean, originalitatea târguşoarelor, profunzimea problemelor sociale. Importanţa poeziei sale depăşeşte mult cadrul local. Ulterior, s-a remarcat şi în eseistică şi în estetică. Teroarea închisorilor staliniste i-a întunecat viaţa şi activitatea. Primul său volum de versuri, *Ştat in profil* (Oraş în profil), a apărut la Bucureşti, în anul 1935. Editura „Kriterion" i-a publicat, în 1970, *In craiz fun iurn* (Crugul anilor), care cuprinde aproape întreaga sa operă poetică.

Bucovineanul dr. **Shlomo Bikel** (1896-1970), activist cultural şi conferenţiar remarcabil, spirit intens combativ, rafinat, subtil, a publicat în România, unde era mentorul mişcării literare idiş, volumul de eseuri *In zih un arum zih* (În sine şi în jur, Bucureşti, 1936). Emigrat în America, a publicat mai multe volume, în care aruncă o vie lumină asupra iudaismului român interbelic.

La Cernăuţi, au desfăşurat activitate culturală în idiş **Samuel Aba Soifer** (1890-1941), ziarist, redactor al ziarului idiş „Cernoviţer Bleter", unde au debutat mai toţi tinerii scriitori idiş din perioada interbelică. În ziarul partidului social-democrat „Bund", au publicat dr. **Iosef Kissman** (1889-1917), **Sara Kasswan** ş.a. Important a fost seminarul de limbă şi literatură idiş condus de **Iţic Şvarţ**, **Heim Eininger**, **Herş Segal**, la care au participat şi tinerii scriitori de limbă idiş.

La Cernăuţi, scriitorii grupaţi în jurul lui E. Steinbarg şi-au publicat lucrări în unicul număr al revistei „Cultura", apărut în anul 1922. La Bucureşti, strădaniile au fost continuate cu săptămânalul „Di voch" şi apoi cu „Şoibn" (Ferestre). În aceste reviste au debutat tinerii scriitori idiş, mai ales cei originari din Basarabia şi Bucovina. Capitala ţării era şi un centru de cultură evreiască în toate domeniile şi atrăgea în mod firesc tineri de talent din toate târguşoarele, târgurile şi oraşele ţării. În preajma celui de-al doilea război mondial, ei au publicat plachete de versuri sau cărţi de proză, reuşind adesea să se afirme public.

Herţ Rivkin (1904-1951) aduce în placheta *In şheinuşn dorf* (În satul vecin, 1938), nostalgia târgului natal trăită în plin oraş modern industrializat. Placheta a fost republicată de Editura „Kriterion" (Bucureşti, 1976), ca un omagiu adus acestei victime a stalinismului.

Publicistului **Zant Iankl Iakir** (1908-1980) i-a apărut un volum de proză ce oglindeşte perioada interbelică.

Iahiel Şraibman, născut în 1913, activ încă şi în 1993, a debutat prin versuri şi eseuri, devenind ulterior cunoscut autor de romane şi povestiri substanţiale, în idiş.

Berl Şnabl (1905-1972) a publicat plachete de versuri pe teme maramureşene: *Milner gus* (Uliţa morarului, Sighet, 1936), *Ieşive lider* (Poezii din academia talmudică - Sighet, 1942) şi a editat, în 1947, „Bucarester Zamlbiher" (Anale bucureştene), la care au colaborat 19 scriitori de limbă idiş.

Publicistul maramureşean **I. D. Israel** (1908-1941) a editat revista lunară „Oifgang", cu participarea unor scriitori valoroşi. Volumaşul *Fanblunzeter nighn* (Melodia rătăcită, Sighet), de **I. Ring** evocă momente din viaţa hasidică maramureşeană. Să mai notăm contribuţiile scriitorilor **I. Apşan**, **A. Polac**, **I. Steinbah**, **I. Holder**, din caietul „Iung Maramureş", apărut în 1941, sub regimul horthyst.

La Cernăuţi, tinerii scriitori erau încurajaţi de **S. A. Soifer** şi de „Seminarul pentru limba şi literatura idiş".

Herş Leib Kajber (Vainstein) (1913-1943) a publicat în 1937 volumul de schiţe satirice *Cazeone Ghimnazie* (Liceul de stat), care anunţa un talent veritabil.

Iosef Burg, născut în 1912, activ şi în 1993, descrie viaţa evreiască de pe Ceremuş în volumele *Afn Ceremuş* (Pe Ceremuş, 1939) şi *Sam* (Otravă, 1940).

https://biblioteca-digitala.ro

Iona Gruber s-a afirmat ca poet de limbă germană la Kiev, a publicat plachetele *Fun ştat avek* (Plecat din oraş, 1938) şi *Zun far der tir* (Soare în prag, 1940).

Iaacov Friedman (1912-1960) păşeşte discret în literatură cu volumele de versuri *Oisgheştrekte hent* (Braţe întinse, 1933), urmat de *Adam* (1935) şi *Şabes* (1935). Supravieţuitor al deportării în Transnistria, a devenit în Israel un poet de profunzime şi originalitate larg recunoscute.

M. Frid (1915-1988) a debutat cu volumul de sonete *Nartişn* (Narcise, Cernăuţi, 1940). După 1941, a publicat în S.U.A. şi Israel o serie de volume de o reală pregnanţă artistică.

Să-i mai notăm pe: **Efraim Roitman** (1910-1982), cu plachetele *Fingher in licht* (Degete în lumină, 1937) - versuri melancolice - şi pe **Arn Ocniţer** (1899-?), autor al unor motive evanghelice (*Evangheliţe motivn*, 1937).

În Basarabia, stomatologul **Mate Breitman** (1888-1972) a publicat romanul *Ven der mon hot gheblit* (Când a înflorit mărul), oglindă realistă a vieţii cotidiene.

Longevivului publicist **Iţhak Paner** (1890-1979) i-au apărut în Israel interesante reportaje. El l-a descoperit şi publicat pe promiţătorul poet din Câmpulung **Kubi Wobl** (1912-1936).

În presă au fost prezenţi şi **Avram Maianeski**, **Smane Schmidt**, **H. Deligdesch**, **L. Kunststadt** ş.a.

În Moldova, creaţia literară este reprezentată mai ales prin poezie. Poetul de limbă idiş şi ebraică **Haim Robinzon** s-a afirmat deplin după plecarea în Israel.

Prematur decedatul **Srul Bercovici** a reuşit să publice două plachete de inspiraţie social-politică: *Moldeve main heim* (Moldova, ţara mea, 1938) şi *H'hob gheofnt breit di toiern* (Am deschis larg porţile, 1931).

Leib Drucker (1902-1941) a creat la Iaşi şi Cernăuţi piese de teatru jucate de trupele idiş. În 1934, apar *27 lider* (27 poezii), urmat de volumul *Finem sufler castn* (Din cuşca suflerului, 1939). Scriitor modest, dar nu lipsit de interes.

Schos Roman (1894-1979), istoric al teatrului, folclorist, traducător în idiş din literatura română. Să mai amintim *Mabula*, de **Unger** şi *Biterniş* (Cu amărăciune), de **David Iona**.

Centrul din Chişinău, de orientare sionistă, era axat mai ales pe scrisul în ebraică. Mai toţi autorii au creat atât în ebraică, cât şi în idiş, în mod neegal. În jurul cotidianului „Unzer Ţait", redactat de Z. Rosental, s-au grupat un număr de scriitori talentaţi. **Zalman Rosental** (1892-1958) a debutat în anul 1918. A publicat cărţi pentru copii, apoi volumul de proză *Fun main heim* (Din căminul nostru, 1936) şi *In unser land* (În ţara noastră, 1938), cronici şi foiletoane.

Foarte popular era umoristul **Ide Melamed** (Veinstein). Lucrări valoroase în proză datorăm lui **Mordehai Goldenberg** (?-1941), care scria şi în ebraică.

Eliahu Meitas (1899-1977) a fost poet şi prozator.

Iosef Trahtenberg (1912-1941) e autorul unei plachete de versuri, *Af basarabenland* (Pe pământ basarabean, 1925).

În anii 1938-1940, unii scriitori au avut premoniţia „sfârşitului", sentiment dezlănţuit de venirea la putere a lui Hitler. Mulţi s-au grăbit să publice în reviste sau în volum tot ce scriseseră, de parcă presimţiseră că nu vor supravieţui terorii naziste sau celei staliniste.

În perioada interbelică, publicaţii în ebraică apar mai ales în Basarabia. Exemplificăm cu „Peradot" (Muguri), almanah literar şi publicistic, redactat de **Z. Rosental** şi **Iaacov Cucer**.

C. Bartinai (pseudonimul lui Golergant), poet marcant, activ în Israel şi în 1983, a publicat la Chişinău, în 1939, în ebraică, un volum de versuri şi câteva cărţulii pentru copii. Remarcabil traducător în ebraică, **Beno Ţvi** publică proză în „Peradot".

Iaacov Cucer, care a decedat în Israel în anul 1965, publicase la Chişinău, în 1940, un volum pe care l-a retipărit, în 1950, la Tel-Aviv.

L. Cuperstein a publicat la Bălţi, în 1939, revista „Udirn" (Tăciuni), după ce, în 1936, redactase, tot la Bălţi, revista „Şurat" (Rânduri).

https://biblioteca-digitala.ro

Mordehai Goldenberg, scriitor bilingv, a publicat la Chişinău, în 1940, un volum de proză retipărit la Tel-Aviv, în 1946. În 1951, i-a apărut, tot acolo, *Hatahana hoatica* (Străvechea staţiune).

Revenind la beletristică, îi notăm pe prozatorul **Slomo Hilels**, pe **B. T. Horad**, pe **M. Husid**, care publică şi în idiş. Dr. **A. Porad**, lingvist de frunte, e prezent şi în „Peradot", ca şi poetul ieşean **Haim Robinzon** şi, firește, neobositul **Zalman Rosental**. Sporadic, publică **D. Sirota**, poetul **Meir Varhaft** şi criticul literar **I. Vainstein**. **Ţvi Telman** publică şi în idiş. Numărul de cititori posibili în ebraică, mult mai mic decât în idiş, explică şi puţinătatea volumelor publicate, dacă nu ţinem seama de cărţi didactice şi de publicistică. De altfel, după cum am menţionat anterior, încă din secolul al XIX-lea au existat în România scriitori care publicau atât în idiş, cât şi în ebraică. Şi unii scriitori de limbă română, ca, de exemplu, **A. L. Zissu**, publicaseră şi în ebraică lucrări beletristice.

În timpul prigoanei (septembrie 1940-septembrie 1944), creaţia literară în idiş şi în ebraică a continuat, chiar şi în condiţiile inumane ale lagărelor de deportare din Transnistria. În 1945 şi 1946, au apărut volume de proză şi versuri scrise în anii prigoanei. Remarcabile sunt lucrările lui **Baruh Hager** (1905-1985), pe teme din viaţa hasidică: *Ofn Vegh* (Pe drum, Bucureşti, 1946), publicat şi în traducere românească (*Pe calea neantului*, 1946) şi *Af der coci* (Pe trăsură, Bucureşti, 1946). Ulterior, a publicat în Argentina.

Importantă este antologia noii poezii idiş, alcătuită de **I. Paner** şi **Eliezer Frenkel**. Acesta din urmă a publicat ulterior câteva eseuri promiţătoare.

În 1946, apare culegerea „Bucareşter Zamelbiher" (Anale bucureştene), în care figurează 15 scriitori locali, cei mai mulţi debutanţi, unii chiar foarte tineri, care aveau să se afirme ulterior, ca, de exemplu, **Avraham Rinţler**, **I. H. Bruckstein** ş.a. La sfârşitul anului 1945, a început intensa publicare de manuale didactice în ebraică (şi câteva, modeste, în idiş). După naţionalizare şi reforma învăţământului, s-au tipărit în idiş peste 50 de manuale, în marea lor majoritate inutile, deoarece nici una dintre materii nu se preda în limba idiş.

Începând cu anul 1948, când noul regim devine editor unic, apare o literatură în idiş, intens sprijinită de guvern din motive propagandistice. Întreaga producţie literară era orientată să devină artă „angajată". Noii scriitori sunt fie persoane mature şi în vârstă, care cândva publicaseră ceva, fie, cu câteva excepţii, tineri cu năzuinţe şi posibilităţi de creaţie.

Dintre vârstnici, îl citâm pe învăţatul botoşănean **Idl Vaidenfeld** (1884-1966), care publicase în 1932 o mică povestire tradiţională şi în 1945 un manual în idiş; el s-a lăsat atras de literatura „angajată", văzându-şi astfel tipărite volume de versuri (în 1956 şi 1957) şi un volum de proză. Profesorul de engleză **David Rubin** (1893-1975) a publicat o cărţulie despre cântecul popular evreiesc, apoi un volum de povestiri din viaţa evreilor bucovineni (1951) şi altul de amintiri (1963), iar în 1968 încă unul de povestiri.

Meier Rispler, care se bucura de încrederea partidului comunist, a devenit scriitor, istoric literar, redactor, fără a avea nici pregătirea, nici talentul necesare. Activistul cultural **Moişe Lax** a publicat două volume de amintiri. S-au tipărit poeziile cu caracter politic ale lui **A. Ebion** şi **Leon Bartiş**. **Reli Blei** a publicat volume de versuri, ulterior evoluând către o lirică personală şi discretă.

Dintre tineri, **Alexander Spiegelblat** s-a afirmat apoi, în Israel, ca un poet original, profund şi semnificativ şi un eseist de valoare. **Israil Bercovici** a trecut prin decenii de teatru spre a ajunge apoi un poet original şi autentic.

Dezvoltarea teatrelor evreieşti de stat a favorizat o dramaturgie originală. **Ludovic Bruckstein** (1920-1988) a creat o serie de piese, jucate şi tipărite: *Schimbul de noapte*, *Familia Grinvald*, *Întâlnire pe culmi* şi câteva piese într-un act. Pentru teatrele evreieşti au creat dramatizări, adaptări, texte revuistice **Benno Poplicher**, **Israil Bercovici**, **I. Kara**, **Iulian S.**

https://biblioteca-digitala.ro

Schvarz şi unii actori.

Situaţia editorială s-a îmbunătăţit prin preluarea sectorului idiş de către editura de stat „Kriterion", sub auspiciile căreia au apărut lucrări în limbile minorităţilor naţionale. Au fost atraşi o serie de scriitori valoroşi. Un rol determinant l-a avut, începând cu anul 1975, grupul adunat în jurul unor personalităţi ca **Iso Schapira**, **Volf Tamburu**, **Haim Goldenstein**, **I. Kara**, **S. Rubinger**, care au luat parte la redactarea celor zece culegeri *Bucareşter Şriftn* (Scrieri bucureştene), apărute între anii 1977 şi 1989. În aceste culegeri cvasianuale, s-au publicat valoroase nuvele, romane, povestiri, eseuri, poezii lirice, dar şi multe recenzii, materiale şi studii de folclor idiş din România, lucrări de istorie a evreilor din România, de critică şi istorie literară, de artă populară evreiască, cronici teatrale, ştiri culturale şi reproduceri de artă plastică.

Buna primire de care s-au bucurat „Scrierile bucureştene" a stimulat creaţia literar-artistică, Editura „Kriterion" publicând numeroase volume de literatură idiş.

Sufletul şi mentorul mişcării de înnoire a literaturii idiş de la noi a fost **Iso Schapira** (1903-1980), care îşi închinase viaţa teatrului evreiesc. Septuagenarul înţelept, ancorat în multimilenara cultură evreiască şi în lumea creaţiei idiş, a simţit buna chemare către literatură. Foarte exigent şi cu sine, Schapira şi-a dat seama că are ceva deosebit de spus în literatura idiş. Astfel s-au ivit culegerile „Scrieri bucureştene", la care era prim-redactor şi devotat animator. Nu s-a grăbit să-şi publice încercările literare. Păreri competente ale celor ce-au citit atent manuscrisele sale l-au convins că trebuie să le publice. Aşa a apărut, în Editura „Kriterion", romanul *Alef iz a adler* (Alef este un vultur, 1979), roman cu substrat autobiografic, a cărui acţiune se derulează în vremea războiului civil din Spania. Romanul se distinge prin noutatea, diversitatea, originalitatea compoziţiei şi a stilului. Următorul roman, *Biniumen IV* (Beniamin al IV-lea), apărând postum, în 1983, evocă şi mai pregnant atmosfera, trăirile, evenimentele, cu dese evocări din timpul copilăriei bucovinene.

Haim Goldenstein, născut în 1912, a debutat în literatura idiş în anul 1946, după o îndelungată activitate obştească şi culturală. Chemarea târzie nu i-a dat pace până ce nu ne-a dăruit, graţie editurii bucureştene „Kriterion", câteva volume de proză originală. *Ţufil in ein voh* (Prea mult într-o singură săptămână, 1974, relevă spiritul novator, experimental, vital al autorului. *Ţvei noveln mit a şmiţ* (nuvele şi schiţe, 1977) recreează un univers pe baza unor elemente autobiografice ieşite din comun. *Dos şvaigndike iorhundert* (Secolul tăcerii, 1979) redă frământări sufleteşti, căutări şi găsiri într-o epocă neliniştită. *Regnboign* (Curcubeu, 1981), povestiri realiste din viaţa târguşorului, ca şi *Bagheigenişn* (Întâlnire, 1984) confirmă puterea de înnoire a autorului. În Israel, prozatorul continuă să creeze şi să publice atât în idiş, cât şi în română.

Volf Tamburu, născut în anul 1915, a publicat *Ba der tir* (Lângă uşă, 1937) şi *Main heim* (Căminul meu, 1940), cuprinzând schiţe din viaţa evreilor maramureşeni. Fragmentul de roman *Frilingh on zun* (Primăvara fără soare, Arad, 1947) şi povestirea *Moise* (1948) continuă realismul deliberat al autorului. După ani de tăcere, prozatorul maturizat publică volumul *Maramureşaner* (Maramureşeni, 1975). Urmează *Lebedeke meisim* (Suflete vii, 1976), o parabolă complexă, plină de aluzii transparente. Fecundul romancier se ocupă apoi de *100 de ani de presă idiş în România*, într-o lucrare de bogată informare (1977). În anul următor, apare volumul de miniaturi *Creln for toi* (Mărgele de rouă), foiletoane şi povestiri de subtilă meditaţie. Deşi autorul ne previne că *Harbst mit zun* (Toamnă însorită, 1980) nu dezvăluie nici un fel de secrete sau intenţii deosebite, mărturisirile, reflecţiile cu tâlc oglindesc frământările epocii. În 1982, apare *Şir hamaalot* (De profundis), iar în 1988 *Hert a manse* (Să vă povestesc), lucrări ce înnoiesc opera lui Tamburu.

În Israel, creaţia lui este stânjenită de probleme de sănătate.

I. Kara (Iţik Şvarţ, născut în 1906) publică texte de critică şi istorie literară, începând cu anul 1932. Prima colaborare în volum datează

https://biblioteca-digitala.ro

din 1934. A publicat broşuri sau volume şi anume: în 1947, *30 de ani de literatură idiş în România* (în idiş) şi *Mărturii din veacuri* (în româneşte); în 1948, *Caietul de gramatică idiş*; după 1949, sunt reprezentate la teatrele evreieşti de stat din Bucureşti şi Iaşi zeci de piese traduse, dramatizate, adaptate de I. Kara. Editura „Kriterion" îi publică: *A moldaviş iinghl* (Un băiat din Moldova, 1976), beletristică cu profil memorialistic. În 1980, apare *Iunghe iorn... un veiniken iunghe* (Anii tineri şi mai puţin tineri), nuvele şi schiţe istorice, iar în 1987, *Iorn fun hofenung* (Anii speranţei, 1987); continuă cu nuvele şi „microromane" pe teme din istoria evreilor în România. Această temă este centrul activităţii sale de cercetător, începând cu anul 1939.

Volumele *Literarişe dermonunghen* (Evocări literare, 1975) şi *Portretn un eseien* (Portrete şi eseuri), apărut postum în anul 1978, ambele de **Iulian Schwarz** (1910-1977), cuprind o serie de lucrări de istorie literară, culturală, teatrală, expuse pe un ton atrăgător, cu unele rezultate inedite ale cercetărilor sale.

Apariţia culegerilor „Bucareşter Şriftn" a stimulat creaţia literară. Medicul Moise Held, născut în 1901, evocă Iaşul în volumul *Fun der Roiter in der velt ardis* (De la Podul Roş spre lumea largă, 1980). Al doilea volum, *Meslein în gli* (Zile şi nopţi fierbinţi, 1989), evocări din timpul celui de-al doilea război mondial, confirmă autenticitatea scrisului acestui autor.

Pe lângă lirica lui **Israil Bercovici**, adunată în trei plachete, **Reli Blei** este prezentă şi în 1982 cu o culegere lirică, alături de versurile reeditate ale lui **Efraim Blei**, prematur decedatul ei soţ.

Leon Schadach a debutat în versuri şi proză în „Revista Cultului Mozaic", unde a redactat paginile în idiş. În 1986, i-a apărut romanul *Dos farloirene ştetl* (Oraşelul pierdut), nostalgică evocare a unui trecut nu prea îndepărtat. O pagină nouă în literatura idiş din România o reprezintă volumul de povestiri *Ţaitn azoine* (Aşa sunt vremurile, 1990), de **Şlomo Fridental**, născut în 1908, care reînvie, într-o manieră proprie, originală, oraşelul basarabean Zguriţa.

În 1993, îşi mai făceau simţită prezenţa în ţară, prin lucrări în idiş, scriitorii: Rali Blei, S. Fridental, M. Held, I. Kara, Leo Schadach. **Scripta manent**.

Literatura idiş: indice de nume şi lucrări. Documentar

Dr. **Azicovici Efraim**, poet. Cărţi: *Oifn veg* (Pe drum, Bucureşti, 1950).

Altman Moişe (1890-1984), poet, prozator, eseist. Cărţi: *Blendenis* (Ameţeală, 1926, Cernăuţi), *Die Viner carete* (Şareta vieneză, 1935, Bucureşti), *Medreş Pinchas* (roman, 1935).

Apşan Herţl (1920-1949). Cărţi: *Volf Soihet der student* (Studentul Volf Soihet); *Beis Isruel vijniţer rebus hoif* (Dinastia lui Isruel Hager din Vijniţa).

Auerbach Efraim (n. 1892). Cărţi de poezii, povestiri şi memorii: *Oifm şvel* (În prag), *Caravanen* (Caravana), *Loiter iz der alter eval* (Vechiul izvor este limpede), *Vaisştut* (Oraş alb), *Memorii despre Tel-Aviv*.

Berdicever Zelig (1898-1937). Poeziile şi cântecele sale au circulat până şi în Uruguay şi Palestina.

Baş Eliezer (1918-?). Cărţi: *Farborgene profiln* (Figuri ascunse), *Unter Stalin's* (Sub jugul lui Stalin).

Bercovici Israil (1921-1988). Cărţi: *Mit di oign fun a şvarţer cave* (Cu ochii unei cafele negre), *Finken iber dach* (Scântei deasupra acoperişului), *Fliendike oisies* (Litere zburătoare), *100 iur idiş teater in Rumanien* (100 de ani de teatru evreiesc în România).

Bernfeld Iosi. Traduce *Iliada*.

Bertiş Leon (1900-1980), poet. Cărţi: *Stile vinkelen* (Colţuri tăcute), *Mesaj*.

Bick Sloime (1896-1969). Cărţi: *In zich un arn zich* (În sine şi în jur), *A stut mit idn* (Un oraş cu evrei), *Eseien fin idişn troier* (Eseuri de jale evreiască), *Idn davenen* (Evreii fac rugăciuni, 3 volume), *Şraiber fin main dor* (Scriitor din generaţia mea), *Iahadut Rumenia* (Evreimea din România), *Drai brider zenen mir gheven* (Trei fraţi au fost).

Birnboim Moişe, poet şi dramaturg.

Blei Efraim (1908-1965), poet.

Blei Reli (n. 1913), poetă.

https://biblioteca-digitala.ro

Botoşanski Iacob (1895-1964). Cărţi: *Portretn fin idişe şraiber* (Portrete de scriitori evrei), *Bereişiş fin medinas Israel* (Începutul Statului Israel), *Mame idiş* (Limba maternă idiş).

Breitman Motl (1890-?). Romanul *Ven der mun hot gheblit* (Când a înflorit macul).

Broder Berl (1815-1881), trubadur şi autor de cântece.

Broinstein Pinchas (1864-?). Lucrări cu tematică evreiască.

Bronistein Srul (?-1941), poet. Cărţi: *Moldove main heim* (Moldova, patria mea); *C'hob gheefnt breit di toiern* (Am deschis larg porţile).

Bruckstein I. L. (n. 1920). Dramaturgie: *Di nacht şicht* (Schimbul de noapte); *Familie Grinvald*; *Der nişt farendieter proţeş* (Procesul neterminat).

Burg Iosef (n. 1912). Cărţi: *Oifn Ceremuş* (Pe Ceremuş); *Sain* (Otravă); *Dus leibn gheit vaiter* (Viaţa continuă); *Iperruf fun ţaitn* (Rechemări din vremuri); *A farşpetikter echo* (Un ecou întârziat).

Casvan Markus, redactor al publicaţiilor bundiste: „Dus naie lebn"; „Naie ţaitung"; „Stral"; „Dus fraie vort"; „Folksţaitung" şi „Naie folksţaitung".

Druker Leib (1906-1943). Cărţi: *27 lider* (27 poezii); *Fin sufleorsche castn* (Din cuşca suflerului).

Ehrenkrantz Beniamin Volf (Velvl Zbarjer) (1826-1883). Poezii. Cântece. Cărţi: *Hazon Hamoed* (Veni-va vremea), *Machel Noam* (Cu binişorul), *Machel hovlim* (Cu duritate).

Englberg Luţa (1879-1948). Cărţi: *Şabes noch kigl* (Sâmbăta după budincă); *Di nain teg* (Cele nouă zile) şi altele. A scris idiş cu litere latine.

Feldboi Iacob (n. 1878). Romanul *Ghilgl hoişer beoilom, oder der droter in ţadic paltsa* (Roata se învârte în lume sau doctor în palton de ţadic).

Ferst Samşn. A publicat foi umoristice: „Svies-coiş" (Coş de Svies), „Miţraim Voch" (Săptămâna egipteană), „Der leţ" (Bufonul), „Cernoviţer ploatkiş" (Bârfe cernăuţene), *Ghekiben lider* (Poezii alese), *Trubadurişe lider* (Poezii de trubaduri).

Fichman Iacob (1881-1958). Cărţi: *Der Regnboign* (Curcubeul).

Fischman Leizer. Editează revista „Vintn".

Friedenthal Şloime (n. 1908). Povestiri idiş, în „Bucareşter Şriftn".

Friedman Iacob (1910-1971), poet. Cărţi: *Di oisgheştrecte hant* (Mâna întinsă); *Adam - poem*; *Şabes* (Sâmbăta). Poezii: *Pasteher in Israel* (Ciobani în Israel); *Libşaft* (Iubire).

Friedman Mates (1892-1917). A colaborat la „Licht".

Friedman Iehiel (n. 1911). Poezii şi povestiri. A publicat în „Cernoviţer bleter", „Oifboi" ş.a.

Ghilisenski Herţl (1881-1941). Lucrări pe teme sociale şi pedagogice.

Ghiningher Haim (n. 1904). Filolog şi eseist.

Ghiţeş Moise (1894-1926). Cărţi: *Kinder fin Avruham* (Copiii lui Avruhăm); *Der ber* (Ursul); *Di greneţ* (Graniţa); *Mirajn* (Miraje). Scrie piesa *Glocn* (Clopote).

Goldenstein Haim. Cărţi: *Ţi fil in ein voch* (Prea mult într-o săptămână), *Ţvei nuveln mit a şmiţ* (Două nuvele cu o poantă), *Das şveignde iurhindert* (Secolul tăcerii), *Moldove main heim* (Moldova, patria mea), *Regnboigns* (Curcubee), *Bagheghenişn* (Întâlniri).

Goldfaden Abraham (1840-1908, n. Konstanţur - Ucraina), fondatorul primului teatru evreiesc la Iaşi; regizor, poet.

Gotlieb Herş Leib.

Grinberg Eliezer (1896-1977, n. Lipcani - Basarabia), poet. Cărţi: *Gasn in evenius* (Străzi şi bulevarde), *Fişerdorf* (Sat de pescari), *Bainochtiker dialog* (Dialog nocturn).

Grinberg H. (1889-1953, n. Dodoreşti - Basarabia), eseist şi publicist. Cărţi apărute postum: *Menţn un vertn* (Oameni şi valenţe), *Ich in velt* (Eu şi lumea), *Bletlech fin a tugbrich* (Pagini de jurnal).

Groper Iacob (1890-1966, n. Mihăileni). Cel mai mare poet evreu născut în România până la 1918. Împreună cu M. Rabinovici şi Efraim Waldman, au scos revista literară „Licht". A scris în diverse ziare şi reviste evreieşti. Dintre cărţile sale, prima a fost *In şutân fun a stein* (La umbra unei pietre).

Hagher Burech (1898-1983, născut în nordul Bucovinei) a scris povestiri din viaţa hasidimilor. Cărţi: *Oifn veg* (Pe drum), *Malhes hasides* (Domeniul hasidismului).

Haken Vera (1912-1988, n. Lipcani). După ce scrisese în germană, a scris şi în idiş poezii, eseuri şi

https://biblioteca-digitala.ro

dramaturgie. Redactoare a editurii „Di goldene pave" (Păunul de aur).

Charat Meis (1912, născut în nordul Bucovinei), poet. Cărţi: *In fremdn glanţ* (În lucire străină), *Gheklibene lider un poemes* (Poezii şi poeme alese).

Held Moise (1901, n. Iaşi), prozator. Cărţi: *Fin de roiter brie* (De la Podul Roşu), *Der Velt ariun* (Lumea dimprejur).

Helman Zeidel (1855, n. Iaşi), poet, compozitor.

Holder Iosif (1893-1944, n. Bâcicău - Maramureş), nuvelist, poet. Cărţi: *Oft singt zih* (Îţi vine adesea să cânţi).

Israel Srul Duved (1908-1944, n. Sighet), publicist. Revista „Oifgang" (Răsăritul).

Iser Volf (1882-1950), poet. Carte de poezii: *Sihat ahim* (Discuţie frăţească).

Kajber Herş Leib (1906-1941, n. Cajba), prozator, orator talentat. Cărţi: *Cazione ghimnazie* (Gimnaziu cazon).

Kara I. (Iţic Schwartz) (1906, n. Podu Iloaiei), traducător, cercetător, prozator. Cărţi: *30 de ani de literatură evreiască în România*, *Carte de gramatică idiş*, *A moldoviş ingl* (Un băiat din Moldova), *Inghe iurn un veniker ing* (Anii tineri şi mai puţin tineri), *Iurn fin hofening* (Ani de speranţă).

Kirjner Gherşn (1908-1943, n. Hotin), poet. Cărţi: *Haint un morgn* (Azi şi mâine), *Velt barg aroif* (Lumea în sus).

Lachs Moise (1887-?, n. Hârlău), publicist, eseist. Cărţi: *Literarişe finken* (Scântei literare), *Memoaristişe feder şpriţn* (Urme memorialiste).

Lernes Iosif (1910, n. Briciani), poet. Cărţi: *Der ghezang hintergasn* (Cântecul uliţelor laterale).

Manger Iţic (1901-1069, n. Cernăuţi). A scris balade, eseuri, poezii, piese de teatru; unul dintre cei mai mari poeţi evrei nu numai din România, ci şi din lume. Cărţi: *Latern in vint* (Lanterne în vânt), *Felker Zingen* (Popoarele cântă), *Stern oifn dach* (Stele pe acoperiş), *Himeş lider* (Cântece biblice), *Meghile lider* (Cântece după meghile), *Velvl Zbarjer şreibt brif zu Malkale der şeiner* (Velvl Zbarjer scrie scrisori frumoasei Malca), *Nuente gheştaltn* (Figuri apropiate, o descriere a unor scriitori), *Di vunderlekhe başraibung fun Smiel Abe Abervo* (Minunata descriere a lui Smiel Abe Abervo), *Volkns ibern dach* (Nori deasupra acoperişului) şi altele.

Mark Natan (1897-1988), prozator în idiş şi ebraică. Cărţi: *Loimene foist* (Pumn de lut), *Dus licht in oisies* (Lumină în litere), *Idiş literature in Rumanien* (Literatura idiş în România) şi altele.

Ocniţer Aron, poet şi autor de schiţe literare. Cărţi: *Evanghelişe motivn* (Motive evanghelice). Arestat pe motiv de insulte la adresa religiei creştine. Martori la proces au fost Gala Galaction şi criticul-istoric literar dr. M. A. Halevy.

Paner Iţhac (1896-1983), publicist şi scriitor. Cărţi: *Şalom Asch in rain letter heim* (Şalom Aş în ultima sa patrie), o *Antologie a scriitorilor idiş din România* (împreună cu Eliezer Frenkel), *Zun un şotns* (Soare şi umbre), *In eigenen hafu* (În portul propriu), *Strihen ţuur portret fin Iţik Manger* (Trăsături la portretul lui Iţic Manger).

Psantir Iacob (1820-1900, n. Botoşani), primul cronicar al evreilor din România. Cărţi: *Sefer ledivrei haiamin learţo Rumenie* (Cronica ţărilor româneşti), *Korot haiehudim Rumenie* (Despre întâmplări şi povestiri din România), în care se ocupă de istoria evreilor din România, începând cu domnia lui Ştefan cel Mare până la domnia lui Carol I. A mai scris şi o carte de memorii, *Sefer hazihronot*.

Ring Iehezkel (1913, n. Sighet), redactor al revistei „Maramureş". Cărţi: *Oifn himl a iarid* (Un iarmaroc în cer), *Eerbloanzeter nign* (Melodie rătăcită). A scris şi piese de teatru, însă netipărite.

Rintzler Abraham (1923, n. Vatra Dornei), poet.

Rispler Meir (1904), editor, prozator. Cărţi: *Der Zig* (Victoria), *Mit ofene oign* (Cu ochii deschişi).

Rivkin Hert (1908-1951, n. Căpreşti), poet şi prozator. A colaborat la revista „Şoibn". Cărţi: *Fin a şhemişn dorf* (Dintr-un sat învecinat), *Poezii*.

Roitman Efraim (1910-1970, n. Hotin), prozator, eseist, publicist. Carte: *Finger in liht* (Degete la lumină).

Roitman Nute (1900-1966), editor şi publicist.

Roizen Berl (1913-1986, n. Atachi - Basarabia), pedagog, publicist, istoric literar.

Rosenthal Zalmen (1892-1959, n. Teleneşti), poet şi prozator. Cărţi: *Fin main heim* (Despre patria mea), *Inzer Laand* (Ţara mea).

https://biblioteca-digitala.ro

Rubin Duvid (1893-1975, n. Gura Putnei). A scris povestiri, foiletoane şi reportaje. Cărţi: *Lebn a breterzeg* (Lângă joagăr), *Fin amal in fin haint* (Din vechimi şi de azi).

Rubinger Lamer (1908), lector, publicist, traducător de piese de teatru.

Rudic Lipele (1855-1895, n. Bacău), cântăreţ popular, scriitor, publicist. A scris o cărţulie de cântece, *Kol rina* (Cântece), o piesă de Purim, *Dem tatus ţarne oder der pungaş* (Testamentul tatei sau pungaşul). A început un roman, *A meşimed in der familie* (Un renegat în familie).

Ridman Haim (1903, n. Hârlău), publicist, povestitor. A scris o carte de memorii.

Schapira Izo (1903-1981, n. Suceava), medic, regizor, director T.E.S. - Iaşi (1949-1963), primul redactor al „Bucarester schriften", eseist, romancier. Cărţi: *Alef iz an udler* (Alef e vultur), *Masnes Beniumen harvi* (Călătoriile lui Beniumen al patrulea).

Schnabel Berl (1909), poet, prozator şi publicist. Cărţi: *Milner gas* (Strada morii), *Ieşive lider* (Cântece de ieşivă).

Schneider Simele (n. 1924, Cernăuţi), poetă şi actriţă. Carte: *Lider* (Poezii).

Soss Roman (1894-?, n. Focşani), traducător, cercetător. Cărţi: *Di idişe prese in Rumenie* (Presa idiş în România), *Carte pentru tineret*, *Derţeilunghen fin amul* (Povestiri de demult - în colaborare cu I. Berkovici), *Ahţic iur idiş teater in Rumenie 1876-1956* (80 de ani de teatru evreiesc în România 1876-1956).

Schreibman Iehiel (n. 1913, Basarabia), publicist, prozator. Colaborează la „Sovietiş heimland", „Şoibn", „Naie folkştaitung" (Bucureşti) ş.a. Cărţi: *Drai zimers* (Trei veri), *Iurn in vighas* (Ani şi momente).

Schvartz Iulian (1910-?, n. Podu Iloaiei), cercetător în domeniul teatrului evreiesc din România, eseist. Cărţi: *Literarişe dermanungen* (Amintiri literare), *Portretn in eseien* (Portrete şi eseuri), *Farkişefter graiber* (Scriitor fermecat).

Schwartz Simhe (1900, n. Podu Iloaiei) (frate cu Iţic Kara şi Iulian), poet, sculptor. A scris piese de teatru, eseuri, memorii.

Saţier Motl (1907-1987, n. Leova - Basarabia), poet. Cărţi: *Mitn farboatenem blaier* (Cu creionul interzis), *Der şaiter baim veg* (Rugul de la drum), *A şpur oifn veg* (O urmă de drum).

Soifer Smiel Abe (1897-1943, n. Horodenco). Cărţi: *Legendn fin Ari* (Legende despre Ari), *Legendn fin Bardicever rebe* (Legende despre rabinul din Bardicev), *Der soţialer element in Steinbargs muşl* (Elementul social în fabula lui Steinbarg).

Surkes Mesulem (1899-1976, n. Basarabia), actor şi regizor, publicist, critic de teatru, polemist.

Sotec-Leteanu Iacob (1939), luptător pentru introducerea scrierii idiş cu caractere latine.

Spiegelblat Al. (n. 1927, Câmpulung - Bucovina), poet. Cărţi: *Haimland* (Patrie), *Umruike oisies* (Litere neliniştite). În prezent, secretar de redacţie al revistei „Di goldene keit".

Tambur Volf (n. 1910, Sighetul Marmaţiei), prozator. Cărţi: *Bai der tir* (La uşă), *Main heim* (Patria mea), *Frilin un a zin* (Primăvara fără soare), *Maramoreşaner* (Maramureşeni), *Creln fin toi* (Mărgele de rouă), *Harbst mit zin* (Toamnă cu soare), *Hert a maase* (Ascultaţi o poveste), *Sir hamaales* (Cântecul treptelor).

Tucinski Beniumen (n. 1898, Chişinău), eseist şi critic literar. Cărţi: *Der mesihism in der moderner idişer literatur* (Mesianismul în literatura evreiască modernă), *Inter de hac* (Sub secure), *Bein haşmuşişn in şturmwinter* (Amurguri şi vijelii).

Telman Herş (n. 1913 - dispărut în 1940). Carte: *Masen carahoc* (Hora măştilor); poem: *Blut* (Sânge).

Uziel Iehiel Mehl (1882-1895), redactor la săptămânalul „Haioeţ", apoi la cotidianul „Idişer Telegraf".

Vaidenfeld Idl (1882-1966, n. Botoşani), poet şi prozator. Cărţi: *Oifgabe buch* (Carte de lecţii), *Maasele* (Povestiri); poem: *Zoiln* (Talpa ţării); poezii.

Wechsler Israel, n. Galaţi, romancier şi traducător. Dintre cărţi: *Di drame fin Pariz* (Drama din Paris), *Id, cris un meşumed* (Evreu, creştin şi renegat) şi altele.

Wechsler Max (1876-1918), socialist, redactor la „Der Veker".

Weininger Fred (1915-1988, n. Cernăuţi), poet şi critic literar. Cărţi: *Narţişn* (Narcise), *Uvnt bain Prut* (Seara pe Prut), *A pesteh* (Un cioban), *In groisn droisn* (Afară în lumea mare) şi altele.

Weinstein Srul (1891-1942, n. Chişinău), ziarist şi redactor. Cărţi: *Smeihldik* (Zâmbind), *Oif der fir*.

Wiesel Elie (n. 1928, Sighet). Cărţi: *Un di velt hot gheşvign* (Şi lumea a tăcut), *Di idn fin şvaign* (Evreii tăcerii). A primit Premiul Nobel pentru pace.

Documentar întocmit de **S. STEIN**

https://biblioteca-digitala.ro

b. Din istoria tiparului evreiesc în România

Deşi tiparul era cunoscut, în aceste locuri, încă din secolul al XVI-lea, şi cu toate că primele texte tiparnice au fost aici, ca în multe alte părţi, cărţi din Sfintele Scripturi, litera ebraică nu s-a introdus în imprimeria românească decât la începutul veacului trecut - şi numai de către evrei. Şi e foarte curioasă constatarea că nici în tipografiile umaniştilor şi ale corifeilor Reformei de peste munţi nu s-a cultivat, ca aiurea, limba *Vechiului Testament*. Totuşi, caractere arabe au fost utilizate în tiparniţa domnească de la Târgovişte, de unde ele fură duse apoi în Siria, de către Atanasie, patriarhul Antiohiei, spre a servi la publicarea vestitului *Penticostar* de la Alep (1711).

Litera ebraică a fost întrebuinţată la început numai de tipografii evrei, şi cele mai vechi tipografii evreieşti din cuprinsul ţărilor române au fost la Cernăuţi. În capitala Bucovinei s-a tipărit, în 1819, comentariul asupra Pentateuhului *B'er maim haim* (I) al celebrului rabin **Haim** zis **Cernăuţeanul**, care funcţionase ca păstor sufletesc şi în fruntea comunităţii din Botoşani, la finele secolului al XVIII-lea. Din cauza restricţiilor legale, sub stăpânirea austriacă de pe acele timpuri, editorii şi chiar tipografii evrei recurgeau deseori la oficiile unor tipografii neevreieşti, cărora autorităţile le acordau anumite înlesniri oficiale. Astfel, s-a bucurat de o nesfârşită clientelă editorială evreiască acel **Johann Eckhardt**, care începu în 1838 publicarea întregului Talmud babilonian în optsprezece voluminoase tomuri in-folio. El îşi instalase de fapt o adevărată tipografie ebraică, cu renumiţi zeţari şi corectori evrei, cu ajutorul cărora mai publică pe urmă, între altele, *Mişnaiot* în 6, şi *En Iacob* în 3 volume mari, precum şi numeroase cărţi liturgice, de literatură hasidică, de omiletică, de cazuistică rabinică şi de exegeză biblică şi talmudică.

Dar Johann Eckhardt, ca şi editorii lui, ca şi, de altfel, ceilalţi tipografi din Cernăuţi, nu lucra numai pentru populaţia evreiască din Bucovina, pe care o puteau îndestula şi oficinele grafice din Lemberg sau din celelalte centre galiţiene. Ei aveau cu toţii în vedere mai cu seamă pe evreii din Moldova şi din Muntenia, unde nu erau încă imprimerii evreieşti, deşi necesităţile culturale şi cererile de cărţi au fost întotdeauna foarte mari. Ca să ne facem o idee despre cantitatea enormă a cărţilor ebraice distribuite pe atunci în Principate, e de ajuns să pomenim că după *Dosarul Cenzurei*, aflător la Academia Română, un singur librar ieşean, cu numele de Aron Goldenberg, a introdus la 14 iunie 1834, un număr de 3 511 volume legate, afară de altele „nelegate şi de tot feliul de istorii". Ceea ce, fie zis în paranteză, dovedeşte existenţa unui public de cititori considerabil şi implicit a unei populaţiuni destul de importante din toate punctele de vedere, nu numai din cel numeric.

Dar, în 1833, trei evrei aduseră la Iaşi literă ebraică şi se grăbiră să tipărească diferite lucrări mărunte - de pildă, un calendar religios pe anul 5594, fără ca să fi obţinut în prealabil indispensabila autorizaţie din partea cenzurii, pe care o ceruseră totuşi din timp. Procopie Florescu, cenzorul instituit de Sfatul Ocârmuitor, confiscă teascurile şi caracterele, cu toate că stăpânirea a declarat înainte textual că „*Privilegiile tipografilor creştini nu pot împiedica pe evrei de a avea tipografiile lor proprii*". Din nefericire, n-am putut încă da de urma nici unei cărţi evreieşti care să fi fost tipărită la Iaşi înainte de 1842. Asemenea tipărituri au devenit intruvabile până şi în locul lor de obârşie.

Cunoaştem însă, în schimb, o parte din cărţile publicate în 1842-1843. Acestea sunt:

1. *Psaltirea* (originalul ebraic cu traducere în idiş);

2. *Maamadot* (adaosuri la Psaltirea de mai sus);

3. *Cântarea Cântărilor* (cu comentariul *Siah Sefunim* şi cu traducerea în idiş);

4. *Selihot* (cu traducerea în idiş);

5. *Şaare Ţion* (culegere de rugăciuni mistice - cu traducerea în idiş - ale rabinului cabalist Natan Hanover, care a funcţionat la Iaşi între

https://biblioteca-digitala.ro

anii 1657 şi 1670);

6. O altă ediţie a aceleiaşi culegeri, dar fără traducere [...].

Dincoace de Milcov, în Bucureşti, tiparul ebraic a apărut abia la începutul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, pe la 1859. Şi acela de al cărui nume e legat evenimentul acesta cultural n-a fost altul decât însuşi capul religios al obştii de pe vremuri: Rabinul **M. L. Malbim**. În tipografia ziarului „Naţionalul" din Calea Mogoşoaiei (Victoriei), ilustrul învăţat îşi publică operele-i clasice:

1. *Hatora ve-Hamiţva*;

2. Comentariile la cartea *Ester* din Biblie (ediţia a II-a);

3. *Şire hanefeş*, comentarii la *Cântarea Cântărilor* (ed. a II-a).

Tustrele lucrări în 1860.

În acelaşi an, s-au mai tipărit, la aceeaşi tipografie, şi alte cărţi ebraice; aşa bunăoară: ediţia a doua a enciclopediei morale *Pele Ioeţ*, a savantului rabin **Eliezer Pappo** din Silistra şi una sau două din broşurile lui **Moise Isac Almuly**, care a păstorit pe atunci obştea de rit occidental din Capitală.

Tot în acea epocă au apărut şi cele dintâi ziare evreieşti în idiş: „Korot Haitim" (1855) şi „Gazeta română-evreiască" (1859), la Iaşi, şi „Et ledaber" sau „Timpul de vorbit", în Bucureşti (1859), care veni să umple lacuna lăsată de „Israelitul român", organul emancipării evreo-române [...].

La Iaşi, apare, în 1846, o traducere ebraică din Victor Hugo, iar în tipografia T. Codrescu două cărţi de rugăciune. În anul 1856, **Herş Goldner** preia tipografia lui D. Gusti şi va tipări zeci de titluri ebraice şi idiş până în anul 1920. La Iaşi, s-au ocupat şi de atare tipărituri **S. L. Offenberg** („Aurora", 1877-1878), **S. Laivand** şi **Wagsal** (1876), care a publicat calendare ebraice, începând cu anul 1893, **Isidor Şor** (1889 ş.u.), anticarii fraţii **Şaraga**, apoi tipografia „Progresul" a lui **Grinberg**.

La Bucureşti, a activat prin 1860 „Naţionalul", iar din 1876, intens, tipografia „Hajoetz". În 1881, lucrează **Uşer** şi **Clain**. În 1882, **L. Bender** şi **C. Göbl**. În perioada interbelică, s-a tipărit în ebraică şi idiş, iar după 1947, edituri de stat, mai ales „Kriterion", continuă tipărirea în idiş.

Litere ebraice se găseau în multe tipografii din ţară. La Alba-Iulia, apare, în 1635, un manual de ebraică al unui călugăr catolic. La Arad se tipăreşte în idiş şi în anul 1947. La Bălţi, dar şi la Beclean, există tipar evreiesc în perioada interbelică. La Botoşani, se publică, din 1885, mai ales calendare, dar şi cărţi ebraice şi idiş, chiar până în 1940. La Chişinău, avem tipărituri ebraice după 1850. În perioada interbelică, numeroase manuale didactice, cărţi de beletristică, reviste, ziar cotidian. La Cluj, s-a tipărit, în 1698, o gramatică ebraică. Între 1882 şi 1944, au apărut acolo 90 de titluri ebraice, mai ales religioase. Important a fost centrul Cernăuţi, încă de la începutul secolului al XIX-lea. Germanul **Eckhard** şi fiul său au avut monopolul tiparului ebraic. Au publicat peste o sută de lucrări: cărţi de rugăciune, set biblic cu comentarii, unele tratate talmudice (ediţie apreciată). Ulterior a activat tipografia **Elias Igel** şi **Elişa Halperin**. În perioada interbelică, se înregistrează o creştere cantitativă şi calitativă (pe lângă cărţi religioase, presă laică, literatură, ştiinţă, periodice). Se remarcă **Harnik** şi **Birnbaum**. La Dej, există tipar în 1903, dar şi apoi, între cele două războaie. La Deva, a apărut o carte, în 1930. La Dorohoi şi Fălticeni, sporadic. La Galaţi, centru cultural evreiesc o vreme, se desfăşoară activitate tipografică după anul 1890, la **Kahane Srulovici**, **Fridman**. În multe localităţi din Transilvania şi Maramureş, mâna de lucru ieftină, maşinile, fie şi primitive, îi atrăgeau pe autorii de comentarii şi responze rabinice. La Marghita, se tipăreşte în 1913, dar şi mai târziu, după primul război mondial. La Moineşti, apare o broşură ebraică în 1907. În perioada interbelică, Oradea este centru de tipar ebraic. Se publică şi în anii 1941, 1942, 1943, până la deportarea evreilor din Transilvania de nord sub ocupaţie horthystă. La Piteşti, **I. Margulies** tipăreşte, în 1887, un roman în idiş. La Piatra-Neamţ, avem tipar ebraic în 1881 şi

https://biblioteca-digitala.ro

după 1900. Tipografia „Moderna" din Ploieşti activează în acest domeniu în 1900 şi 1901. La Roman şi Secuieni (Transilvania) înregistrăm tipărituri sporadice. Între războaie, există producţie tipografică abundentă la Satu Mare. La Seini, apar 136 de titluri între 1905 şi 1943. La Sibiu, s-au tipărit calendare ebraice în secolul al XIX-lea. la Sighet, apar cărţi ebraice în 1874, în câteva tipografii ebraice foarte active. La Şimleul Silvaniei, avem tipar după 1900, dar şi în perioada interbelică. Tipografia **Rosenbaum**, din Tg.-Neamţ, publică, în 1908, o traducere în idiş din Krâlov. La Vişeul de Sus, între 1922 şi 1938, apar opt titluri. În întreaga Transilvanie, s-au tipărit, între 1876 şi 1938, 88 de cărţi în idiş. Şi încă nu am epuizat lista de localităţi cu tipar ebraic.

După 1950, această activitate s-a concentrat la Bucureşti şi Iaşi. În 1993, era activ numai Bucureştiul.

c. Folclorul idiş din România este o ramură a folclorului evreiesc, creat în Europa Centrală, răsăriteană şi de sud-est de către o populaţie de tip urban, semiurban şi suburban. Aşadar, populaţiile agricole, păstoreşti, pescăreşti, nomade, legate de natură, nu sunt singurele creatoare de folclor de toate genurile.

S. An-Ski conchidea că folclorul idiş nu cântă forţa fizică, nu idealizează eroismul cavaleresc, nici pe cel haiducesc, considerând că perfecţiunea morală, spirituală este net superioară forţei fizice. Ruth Rabin remarcă în creaţia populară oglindirea realităţii, înţelepciunea, năzuinţele, frumuseţea şi umbrele vieţii, lupta pentru existenţă şi persistenţă a poporului. Folclorul idiş cultivă toate genurile.

Cântecele copiilor ilustrează fantezia inspiraţiei improvizatoare, într-o gamă largă, de la calambur la umor, de la ilogism la spiritul jucăuş cvasidadaist, de la reflectarea realistă la simple versificări mnemotehnice, de la animism la viziuni excentrice.

Cântecul de leagăn exprimă intensa iubire maternă, visurile mamei despre un viitor fericit al copilului ei, devotamentul filial, totul în mentalitatea epocii şi a categoriei sociale. Se desprind şi ecouri din dramatismul vieţii familiale, din tragedia emigrării, din destinul evreului în îndelungata Diasporă.

Cântecele de dragoste exprimă sentimente şi frumuseţi specifice, fericirea, dar şi jalea părăsirii, dezamăgirile, apoi opoziţia părinţilor, dezaprobarea mediului, nostalgii şi bucurii. Un loc de seamă în folclorul idiş îl ocupă motivele de protest social şi naţional, chemări la luptă contra asupririi şi nedreptăţii, drama emigrării silite, a pogromurilor, a discriminărilor.

Poezia intimă cântă bucuriile vieţii familiale, frumuseţea sărbătorilor, tradiţiile străbune. Nu lipsesc nici momentele satirice, nici evocarea atmosferei specifice. Poveştile şi legendele tradiţionale exaltă forţa morală, spirituală, intelectuală. În acelaşi timp, îmbinând miraculosul cu avântul spre frumuseţe, dreptate şi adevăr, dovedesc nu o dată tendinţa de transfigurare a realităţii. Motivele biblice şi talmudice, alături de ecourile fiecărei epoci şi de influenţele folclorului românesc, sunt evidente. Pot fi citate *Bunica şi nepoţii*, *Cenuşăreasa*. Unele poveşti aduc momente ludice, fantezie umoristică, aluzii şi jocuri de sensuri. Unele legende despre sinagogi îmbină şi elemente locale cu motive generale. Anecdotele evreieşti sunt apreciate pentru fineţea observaţiei, ascuţimea şi rafinamentul expresiei şi concluzia neaşteptată. Proverbele idiş din România au fost publicate de dr. **L. Fuhrman**, folclorist calificat şi neobosit (Tel-Aviv, 1968). Ele sunt o comoară de înţelepciune populară şi de înţelegere a vieţii. Folclorul teatral, piesele de Purim, ca şi cel muzical şi coregrafic sunt mărturii ale diversităţii creaţiei populare.

Folclorul sefard, în graiul iudeo-spaniol, curent în Muntenia şi Oltenia, este o variantă a creaţiei specifice în cadrul balcanic şi turc. Şi acest folclor este tributar tradiţiilor biblice şi talmudice, fiind însă marcat, totodată, de originea sa iberică. Oglindeşte epocile şi ţările în care au trăit sefarzii, deci cuprinde elemente sud-slave,

https://biblioteca-digitala.ro

turceşti, greceşti, italiene şi româneşti.

Ca orice folclor minoritar, folclorul idiş de la noi nu este rupt de creaţia folclorică a populaţiei majoritare (româneşti). Împletirea elementelor naţionale şi universale, a specificului diferitelor epoci şi culturi conferă un interes deosebit creaţiei folclorice a populaţiei evreieşti din toate zonele României.

d. Societăţi comunitare laice

În afară de „Societatea Istorică «Dr. Iuliu Barasch»", a cărei importanţă am subliniat-o, în Bucureşti apar numeroase alte organizaţii şi societăţi evreieşti cu caracter profesional, cultural, sportiv şi filantropic. Nomenclatorul instituţiilor evreieşti din Bucureşti, întocmit de M. Schweig, menţiona în 1917 existenţa a nu mai puţin de 170 de astfel de instituţii, numai în Capitală. Ne vom referi pe scurt la activitatea câtorva, mai importante, cu pronunţat caracter cultural. „Societatea Israeliţilor Români" (S.I.R.), fondator: **J. B. Brociner** (1909), avea „misiunea de a uni pe evreii români în scop de a favoriza interesele cele mai înalte ale lor, a ridica şi a dezvolta caracterul intelectual şi moral al rasei noastre, de a inspira principiile cele mai pure de caritate, onoare şi patriotism, de a cultiva ştiinţele şi artele şi de a perpetua doctrinele eterne ale credinţei strămoşilor noştri, ca încorporaţiune adevărată a tuturor virtuţilor umane şi compatibile cu progresul timpului". Din „Publicaţiunile Ordinului S.I.R.", menţionăm: *Principiile fundamentale ale moralei iudaismului, cu citate din Scriptură şi Talmud*; *Roş Haşana şi Iom Kipur* (ziua de amintire şi ziua de iertare). Cel mai activ autor se dovedeşte însuşi fondatorul societăţii, cu astfel de titluri: *Hasidismul în România*, *Misiunea lui Theodor Herzl*, *Chestiunea evreiască, aşa cum este ea rezolvată*, *Chestiunea evreiască şi evreii sub drapel* şi altele.

O altă instituţie activă pe tărâm cultural a fost „Societatea culturală «Şaron»"*, înfiinţată în 1913, din iniţiativa lui **M. Schweig**, având ca scop răspândirea culturii evreieşti în mase, prin organizarea de conferinţe şi editarea de publicaţii. În fiecare zi de luni, la orele 9 seara, în sala „Tomis" din Calea Călăraşilor nr. 11, se prezentau conferinţe, de obicei în faţa unui public numeros. Spicuim din programe: Horia Carp - *Iudaismul ca o concepţie socială*; *Opera lui I. L. Peretz*; M. Cajal - *Igiena la vechii evrei*; ing. Jack Kanner - *Evreii ca inventatori şi descoperitori*; A. L. Zissu - *Poetul Ch. N. Bialik*; Jean Abermann - *Ţară veche-nouă*; dr. L. Algazi - *Aggadah*; Iosef Luwisch - *Umorul evreiesc*; M. Schweig - *Cartea la evrei*.

Din publicaţiile „Societăţii culturale «Şaron»", menţionăm în primul rând colaborarea dr.-ului I. Niemirower cu: *Contribuţiuni la filosofia istoriei evreilor*, *Povestiri hasidice* şi *Incursiuni în istoria evreilor*; M. Schweig - *Indicatorul Şaronului* (o sumară trecere în revistă a instituţiilor şi personalităţilor evreieşti, explicarea unor termeni, adrese utile); Horia Carp - *Gânduri fărâmate*; Lazăr Mayersohn - *Evreii în medicină*; Theodor Herzl - *Altneuland*; *Carmen Sylva şi iudaismul*.

Asociaţia Titraţilor „Unirea", înfiinţată în 1909, a activat fără întrerupere până în noiembrie 1940, când legionarii au distrus sediul şi bogata ei arhivă din Bucureşti. Scopurile asociaţiei erau apărarea intereselor profesionale ale membrilor săi, răspândirea culturii şi încurajarea artelor. Sunt organizate reuniuni săptămânale, celebrând evenimente şi opere evreieşti. Promotori: dr. **S. Mendelsohn** şi dr. **Lazăr Mayersohn**. În 1919, asociaţia a fost condusă de av. **Edward Baeram**, iar după 1933, de av. **Aureliu Weiss**, secretar general fiind prof. **S. M. Littmann**. Ciocnirea dintre asimilişti şi curentul naţional-evreiesc, din cadrul ascociaţiei, în acea epocă, s-a încheiat în favoarea acestuia din urmă, mai ales de la venirea la preşedinţie a av. **Mişu Weissmann**. În 1940, în fruntea instituţiei se afla av. **Arnold Schwefelberg** - de asemenea, un promotor al ideii naţionale evreieşti.

Să menţionăm aici şi activitatea Cercului

* Şaron = numele uneia dintre cele mai rodnice câmpii din Ţara Sfântă.

https://biblioteca-digitala.ro

cultural „Libertatea", înfiinţat la 10 mai 1915, desfăşurată sub preşedinţia dr.-ului **W. Filderman** şi având din 1931 ca secretar general pe energicul scriitor dr. **C. Blumenfeld**. Într-o monografie consacrată Cercului „Libertatea", apărută cu ocazia împlinirii unui sfert de veac de la întemeiere, Barbu Lăzăreanu* descrie cu lux de amănunte manifestările cercului, atât pe tărâm cultural, cât şi în domeniul asistenţei sociale.

„Prelegerile săptămânale ale cercului - scrie Barbu Lăzăreanu - erau atât de regulat şi îngrijit orânduite, încât deveniseră pentru lumea intelectuală din Bucureşti un fel de ritual, pe care-l respecta cu religiozitate, aşa cum bunii cunoscători într-ale muzicii respectă concertele săptămânale filarmonice". Dintre numeroasele conferinţe şi cursuri amintim: Constantin Graur - *Naţionalitatea în artă* - 13 iunie 1918 (vorbitorul se împotrivea - cu exemple grăitoare din istoria culturii româneşti şi străine - teoriei potrivit căreia nimeni nu poate crea ceva de valoare dacă în vinele sale nu curge sângele curat al naţiunii în mijlocul căreia trăieşte); dr. W. Filderman - *Chestiunea evreiască*; M. Schwarzfeld - *Primele lupte pentru emanciparea evreilor în ţară*; Barbu Lăzăreanu - *Contribuţii evreieşti în poezia românească*; dr. Leon Algazi - *Un mare poet - Edmond Fleg*; dr. A. Steuerman - *Doi ani de război (impresii şi însemnări)*. Cercul „Libertatea", de pe str. C. A. Rosetti, a numărat printre vorbitori şi personalităţi de marcă ale vieţii culturale şi politice româneşti: I. G. Duca, Mihai Ralea, C. Stere, dr. N. Lupu, Virgil Madgearu, G. Topârceanu, Petre Andrei, Ioan Botez. Tot aici a funcţionat o bibliotecă cu acces gratuit, încredinţată lui Eugen Relgis. Cercul a publicat: cartea de debut a lui I. Brucăr *Încercări şi studii*, prefaţată de C. Rădulescu-Motru; *Iuliu Barasch - omul şi opera*, de M. Schwarzfeld; *Însemnări din viaţa mea*, de dr. Ad. Stern, continuarea cărţii de memorialistică *Din viaţa unui evreu-român*.

În sfârşit, Cercul „Libertatea" a iniţiat un concurs cu premii pentru cele mai bune lucrări tratând despre istoria generală a evreilor din România; aşezarea şi dezvoltarea lor în ţările române; contribuţia evreilor la viaţa socială şi intelectuală a României. Opera a rămas, din păcate, nefinalizată, din cauza războiului.

La rândul ei, Societatea „Cultura", datorită sprijinului material dat de **Max Asiel**, ctitor al şcolilor primare şi secundare „Cultura" din Bucureşti, a putut edifica localurile din str. Sevastopol şi Sborului, pentru nevoi de educaţie şi învăţământ.

Universitatea Populară U.E.R., întemeiată în 1919, având ca animatori pe **Adolf Roller** şi **Henry Steinberg,** urmărea răspândirea culturii în masele evreieşti. Conferenţiari: Horia Carp, dr. A. M. Beck, dr. Mibaşan, av. Mişu Weissmann, M. Schwarzfeld, C. Graur, M. Schweig. S-au ţinut aici şi cursuri de limbă ebraică, limbi străine, contabilitate, dactilografie şi stenografie. Universitatea Populară s-a aflat sub obladuirea „Asociaţiei Prietenilor Universităţii Populare", de sub preşedinţia av. dr. W. Filderman.

Societatea studenţilor sionişti din Bucureşti, „Hasmonaea", a fost fondată în anul 1914, de către un grup de studenţi, ca o manifestare împotriva tendinţelor net asimiliste care aveau circulaţie printre studenţii evrei. În 1915, Societatea a întemeiat revista cu acelaşi titlu, care s-a bucurat, până la desfiinţare, în 1940, de colaborarea celor mai bune condeie evreieşti.

Loja „Noua Fraternitate" a organizat şi ea numeroase adunări culturale pe teme iudaice şi de cultură generală.

Bine organizată şi activă a fost Asociaţia Sefardă - societate pentru promovarea culturii sefarde în Bucureşti, condusă de **I. Massoff**, **E. Reniol**, **L. N. della Pergolla**, **I. Almosnino** etc. A mai funcţionat şi un Toynbee-Hall** al comunităţilor israelite spaniole (fondat în 1912,

* Barbu Lăzăreanu, *Istoricul cercului „Libertatea"*, Atelierele grafice „Socec", Buc., 1940, p. 5.

** Toynbee-Hall - un gen de Universitate liberă, populară.

https://biblioteca-digitala.ro

din inițiativa dr.-ului **I. Niemirower**). Să adăugăm „Asociația generală a corpului didactic israelit din București" (1906) și „Asociația Culturală a Femeilor Evree" (1920).

Vom releva, de asemenea, activitatea câtorva biblioteci publice: Biblioteca „Saniel Marcus" (fondată în 1908); Biblioteca Cercului „Libertatea" (1917) - de care am pomenit - și Biblioteca „M. Z. Segal".

Perioada primului război mondial, dar și epoca imediat postbelică se caracterizează printr-o stagnare evidentă și alarmantă pentru activitatea spiritului evreiesc („cele șapte vaci slabe care tind, ca niște ani de foamete, să se prelungească", așa cum este descrisă perioada în „Sinai", vol. V, 1933). Dr. A. Maghid analizează aici această criză, remarcând mai departe: „se pare că savanții ar dori înadins locurile comune ale materialismului istoric, dovedind anume că biblioteca nu e decât un epifenomen al bunăstării, deși R. Elazar ben Azaria a relevat în *Mișna* și antipodul: «De nu e Tora, nici făină nu e»".

Relativa prosperitate interbelică a încurajat însă tendințele asimiliste, îndeosebi în straturile intelectualității, manifestată printr-un anumit dezinteres față de iudaism.

Totuși, în jurul Templului Coral și sub patronajul dr.-ului I. Niemirower (1872-1939), a existat fără întrerupere un focar de răspândire a iudaismului. Foarte de timpuriu, chiar din vremea când n-a existat o comunitate centrală în București, primul Templu Coral a polarizat interesele intelectualității evreiești din Capitală, reprezentând pentru toți oamenii culți punctul culminant al iudaismului bucureștean.

e. Înaltul Ordin B'nei Brith în România

Înființat în 1889, după ce ființase sub titulatura de „Înfrățirea Zion", încă din 1870, Înaltul Ordin B'nei Brith, călăuzit de înalte principii sociale și morale, își asuma misiunea „de a uni pe evreii români în scop de a favoriza interesele cele mai înalte ale lor, a ridica și a dezvolta caracterul intelectual și moral al etniei noastre, de a inspira principiile cele mai pure de caritate, onoare și patriotism, de a cultiva științele și artele și de a perpetua doctrinele eterne ale credinței strămoșilor noștri, ca încorporațiune adevărată a tuturor virtuților umane și compatibile cu progresul timpului".

Erau, în consecință, proclamate drept „Principiile fundamentale ale moralei iudaismului:

A. Iudaismul ne învață:

Unitatea genului omenesc. De aceea el ordonă: de a iubi pe aproapele; de a ocroti pe aproapele și drepturile sale; de a respecta cinstea aproapelui; de a cinsti credința aproapelui și de a alina suferințele sale.

Iudaismul reclamă ca:

prin muncă, prin iubire de adevăr, prin modestie, prin toleranță, prin curățenia moravurilor și prin supunere la autorități, să favorizăm binele comun, să procurăm fericirea patriei și să contribuim la înfrățirea între oameni.

1. Iudaismul ne învață unitatea genului omenesc. Un părinte avem cu toții, același Dumnezeu ne-a creat pe toți.

2. Iudaismul ordonă: «Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți» și privește această poruncă de iubire - care are în vedere pe toți oamenii - ca principiu fundamental al religiunii mozaice.

De aceea, el interzice orice invidie, dușmănie, dispreț sau prigonire, față de oricine, oricare i-ar fi originea, națiunea sau credința; el reclamă dreptate sau lealitate, și oprește nedreptatea, cu deosebire necinstea în comerț și în relațiile cu oamenii, apoi orice prejudiciere, orice exploatare a nevoii, a slăbiciunii sau neexperienței altora, precum și orice fel de camătă, orice exploatare uzurară a puterilor altora.

3. Iudaismul ordonă: să respectăm viața, sănătatea, puterile și averea aproapelui.

De aceea, el oprește: de a păgubi pe aproapele prin silă, violențe sau în orice alt mod nedrept; de a-l face să piardă avutul sau proprietatea sa sau de a-l lăsa fără ajutor în contra unor atacuri nedrepte.

4. Iudaismul ordonă: de a privi ca sfântă

https://biblioteca-digitala.ro

cinstea altuia, ca şi pe a noastră însăşi.

De aceea, el opreşte: de a înjosi pe aproapele prin defăimare sau a-l jigni prin bătaie de joc sau a-l ruşina.

5. Iudaismul ordonă: să respectăm credinţa celorlalţi.

De aceea, el opreşte: de a se aduce vreo atingere sau desconsiderare obiceiurilor religioase sau simbolurilor celor de altă credinţă.

6. Iudaismul ordonă: să practicăm caritatea faţă de oricine, să îmbrăcăm pe cei goi, să hrănim pe cei flămânzi, să îngrijim pe cei bolnavi şi să mângâiem pe cei îndureraţi.

De aceea, el opreşte: de a ne gândi numai la nevoile noastre sau alor noştri şi de a rămâne nepăsători faţă de suferinţele altora.

7. Iudaismul ordonă: să cinstim munca.

Fiecare să contribuie prin munca sa, trupească sau sufletească, la bunul mers al societăţii şi să caute în muncă harnică şi productivă fericirea vieţii.

De aceea, el cere: cultivarea, formarea şi aplicarea spornică a puterilor şi aptitudinilor noastre.

El interzice în schimb: de a ne deda trândăviei şi unui trai fără muncă, în speranţa că alţii ne vor veni în ajutor.

8. Iudaismul ordonă: să mărturisim şi să practicăm totdeauna adevărul. Cuvântul nostru să fie cuvânt; da să fie da şi nu să fie nu.

De aceea, el interzice: orice denaturare a adevărului, orice ipocrizie, duplicitate sau prefăcătorie.

9. Iudaismul ordonă: să fim umili înaintea lui Dumnezeu şi modeşti înaintea oamenilor.

De aceea, el interzice: mândria, aroganţa, ambiţiunea, fanfaronada şi nesocotirea meritelor altora.

10. Iudaismul reclamă: îngăduinţă, toleranţă, clemenţă şi bunăvoinţă.

De aceea, el ordonă: să răsplătim răul cu binele şi să suferim mai bine nedreptatea decât să comitem o nedreptate.

El interzice deci: de a ne răzbuna contra cuiva, de a nutri ură sau chiar de a lăsa pe duşman fără ajutor.

11. Iudaismul ordonă: castitatea, austeritatea în moravuri şi sfinţirea căsătoriei.

El interzice deci: desfrâul, libertinajul şi orice atingere a legăturilor de familie.

12. Iudaismul ordonă: să păzim cu scrupulozitate legile statului, să respectăm şi să dăm ascultare autorităţilor.

El opreşte deci: orice revoltă contra ordinii stabilite şi orice ocolire a legilor.

13. Iudaismul ordonă: să favorizăm binele semenilor noştri şi să servim pe individ şi societate în măsura puterilor noastre.

El interzice deci: orice nepăsare pentru binele obştesc, orice eschivare de a participa la instituţiile de caritate sau de la cele create pentru înnobilarea sufletului omenesc.

14. Iudaismul ordonă: să iubim patria şi să jertfim bucuros viaţa şi averea pentru onoarea, prosperitatea şi libertatea ei.

15. Iudaismul ordonă: să sfinţim numele lui Dumnezeu şi să contribuim prin faptele noastre la apropierea acelei vremi în care oamenii să fie toţi uniţi în iubire către Dumnezeu şi către semenii lor".

Autori:

H. KULLER (1a - c);
I. KARA (1d);
H. KULLER (1e - i);
I. KARA (2a - c);
Ţ. GOLDSTEIN, H. KULLER (2d - e)

https://biblioteca-digitala.ro

3. ACTIVITATEA CULTULUI MOZAIC DIN ÎNTREAGA ŢARĂ DE LA 1918 PÂNĂ LA 1943

Comunitatea a fost dintotdeauna organismul conducător al colectivităţii evreieşti dintr-o localitate şi al vieţii acesteia, sub toate aspectele ei. Prin aceasta, ea se identifică cu însăşi existenţa obştii şi a aşezămintelor ei. Deci existenţa unor aşezăminte obşteşti, ca: sinagogă, şcoală, baie rituală, cimitir, dovedeşte, în acelaşi timp, existenţa unui for care să conducă şi să controleze activitatea şi buna lor funcţionare.

Pentru tradiţia evreiască, aşa cum ne-o arată Midraşul şi Talmudul, era vădit că comunitatea evreiască a fost o instituţie a epocii biblice. În realitate însă, împrejurările pentru înfiinţarea ei au fost create abia de condiţiile impuse de robia babiloniană, în timpul căreia comunitatea politică a evreilor s-a contopit cu cea religioasă. În locul organizaţiei pur naţionale, de până atunci, se înfiinţează una religioasă-naţională.

Sinagogile - locuri de adunare ale credincioşilor, mai cu seamă în zilele de post - deveniră centre ale vieţii civile şi religioase. Ele erau în acelaşi timp: primăria, tribunalul, casa obştească şi locul de rugăciune. Acest caracter civil-religios îl aveau toate lăcaşurile evreieşti de rugăciune care s-au înfiinţat în vremea exilului. Numele comunităţilor politico-evreieşti era: „Asociaţia orăşenească" („Hever Ir"). În localităţile greceşti, acestea purtau numele de „laos", „ethnos", „politevma", „synodos", „Synagoge" etc. Alături de aceste denumiri, le găsim pe acelea de: „Chehila", „Cahal", „Ţibur" şi „Cheneset", iar „Bene Cheneset" pentru membrii ei. Cu cât creşte Diaspora, cu atât se înfiinţează mai multe comunităţi evreieşti, cu caracter politic, mai ales în centrele mai importante de comerţ, în jurul Mării Mediterane, în Asia Mică şi Babilonia. Aceşti evrei ai Diasporei nu erau, de drept, cetăţeni ai localităţii în care trăiau, ci ai comunităţii din patria lor, aşa încât comunităţile evreieşti au fost considerate, de drept, ca nişte aşezări ale unor negustori străini, care posedau o constituţie politică a lor şi o jurisdicţie naţională. Această situaţie se schimbă, însă, odată cu desfiinţarea Statului Iudeu (70 d. Chr.). De atunci, evreii Imperiului Roman erau consideraţi ca „peregrini eretici", care puteau forma o colectivitate, din punct de vedere al cultului; ei însă nu puteau să posede o jurisdicţie naţională. Cu toate acestea, ei rămâneau cetăţeni romani, şi - din punct de vedere politic - au fost consideraţi naţiune. Pentru libera exercitare a cultului, ei aveau dreptul să înfiinţeze sinagogi şi să le administreze averea. Statutele comunităţilor sunt influenţate atât de cele ale comunităţilor greceşti, cât şi de cele ale colegiilor romane, din care făceau parte, conform dreptului roman. Comunitatea se compunea din localnicii stabiliţi de mai mult decât un an în localitatea respectivă şi din locuitorii stabiliţi de mai mult decât 30 de zile şi care erau numiţi „musafiri", dar care, prin cumpărare de imobile, erau asimilaţi localnicilor.

În fruntea comunităţilor erau membrii consiliului, care - după numărul lor - erau denumiţi: „cei zece cetăţeni liberi", „cei şapte oameni buni ai oraşului", „cei 12 colegi", „seniorii" etc. şi care aveau îndatorirea să se dedice complet administrării comunităţilor. Preşedintele comunităţii purta numele de „Capul oraşului". Membrii consiliului se alegeau în septembrie, cu ocazia noului an evreiesc, de către toţi membrii comunităţii. Existau, însă, şi consilieri, aleşi pe viaţă. Această demnitate era considerată ca cea mai mare onoare. Consiliul decidea suma ce trebuia plătită pentru impozit, hotăra în chestiunile de cumpărare sau vânzare a proprietăţilor comunităţii, stabilea măsura şi greutatea, preţurile alimentelor şi salariile, dădea ordonanţe şi avea dreptul să desfiinţeze obiceiurile vechi, dacă aşa dicta binele comunităţii. Cu toate că nu era răspunzător faţă de nimeni, se aştepta totuşi din partea consiliului să nu desconsidere binele comun.

Îndatorirea specială a comunităţii era asistenţa celor săraci, care se afla în mâna a doi perceptori pentru asistenţa socială şi a trei distribuitori de ofrande; aceştia erau de obicei membri ai consiliului. Administrarea şi împărţirea banilor pentru cei săraci era o chestiune de încredere. Toţi membrii comunităţii, cu excepţia femeilor, orfanilor şi pauperilor, erau obligaţi să contribuie la asistenţa socială. Perceptorii impozitelor stabilite pentru asistenţa celor săraci aveau dreptul să sechestreze averile celor rămaşi cu plata în urmă. În fiecare comunitate existau două case de bani, destinate săracilor: 1) pentru localnicii săraci, care primeau săptămânal toate cele necesare pentru acoperirea nevoilor de hrană şi îmbrăcăminte şi 2) pentru acoperirea nevoilor zilnice ale săracilor trecători.

O taxă specială se percepea pentru întreţinerea învăţaţilor. Consiliul avea liste speciale ale contribuabililor.

https://biblioteca-digitala.ro

În cartea comunității (Pinkas) erau însemnate toate evenimentele mai importante ale comunității. Dacă comunitatea avea mai mult de zece membri, era obligată să înființeze o sinagogă, la a cărei funcționare trebuiau să contribuie toți membrii, inclusiv orfanii. Comunitatea trebuia, de asemenea, să poarte grijă de instalarea învățătorilor, care - în parte - erau retribuiți de către comunitate. Dacă numărul elevilor era mai mare de 40, trebuia angajat un învățător-ajutor; dacă se depășea numărul de 50, trebuia angajat un al doilea învățător-ajutor. Părinții, respectiv tutorii copiilor, erau obligați să trimită copiii la școlile comunității, iar evreii stabiliți în acea localitate, de mai mult de două luni, trebuiau să contribuie la întreținerea școlii. Comunitatea poseda - în afară de clădirea pentru școală - o casă comunală specială. De multe ori, însă, chiar sinagoga era în același timp și casă comunală. În ea se făceau adunările populare, aici aveau loc procesele, prestările de jurământ, excomunicările și divorțurile.

Tendința generală a statului de a împărți populația în grupuri sociale și sentimentul de solidaritate, condiționat de motive istorice, în privința intereselor politice, economice, religioase și culturale, au fost cei doi factori care, în evul mediu, au dat un imbold înființării comunităților evreiești din Europa. Ca și alte grupuri sociale ale statului din evul mediu, și evreii formau, în întregul lor, o corporație politică separată, recunoscută de stat, cu obligații solidare. Această separare politică și socială a evreilor de restul populației, ca și la celelalte grupuri sociale, favoriza locuirea în comun a evreilor în cartiere deosebite și deci formarea comunității evreiești, care, sub scutul și supravegherea regilor, stăpânilor laici și religioși, magistraților și funcționarilor, au fost de cele mai multe ori complet autonome, în privința dezvoltării lor interne. Dezvoltarea comunităților evreiești din evul mediu merge mână în mână cu istoria administrației orașelor. Statutele comunităților evreiești sunt - ca și drepturile cetățenești din vremurile noastre - martori ai luptei comunităților pentru autonomia lor.

În evul mediu, comunitățile reprezentau evreimea față de autorități. Președintele era reprezentantul evreilor față de autorități. Instituțiile pe care, de obicei, le posedă orice comunitate, și anume: sinagoga, școala, azilul, baia, brutăria, fântâna, câteodată chiar și închisoarea, erau administrate de către organele comunității. Pentru această administrare au fost competinte, parte tradiția, parte deciziile conducătorilor comunităților și; mai cu seamă, cele ale sinoadelor rabinice.

Prin includerea de funcțiuni - ca aceea a jurisdicției - în competența comunităților, puterea lor se întindea dincolo de limitele unei asociații religioase. La această lărgire a competenței comunităților a contribuit statul, respectiv orașul, prin interesul ce-l avea în ceea ce privește perceperea impozitelor, comunitatea fiind răspunzătoare pentru eventualele neplăți ale impozitelor.

Comunitatea arăta un interes deosebit pentru instruirea tineretului și cultura adulților și mai ales pentru cei învățați. De asemenea, întreținerea instituțiilor de asistență socială și ajutorarea săracilor făceau parte din îndatoririle comunității.

Comunitatea, astfel organizată, cuprindea viața individuală și colectivă, din punct de vedere social, religios și cultural, de la naștere și până la moarte.

Regimul Cultului Mozaic în România

În România, regimul cultului mozaic fiind deosebit în Transilvania, sub legea ungară, în Bucovina, sub legea austriacă și în Basarabia, sub regimul țarist, iar în Vechiul Regat Constituția nerecunoscând decât religia creștină-ortodoxă, Ministerul Cultelor a dispus (la 18 mai 1922) să se convoace la București reprezentanții cei mai autorizați ai cultului mozaic, clerici și laici, atât din Vechiul Regat, cât și din provinciile alipite, înfățișând toate nuanțele religioase, pentru a putea delibera asupra organizării cultului mozaic. La 22 aprilie 1928, s-a promulgat Legea cultelor (Mon. Of., nr. 89/22 aprilie 1928). Această lege va fi, pentru mult timp, un punct însemnat de plecare al dezvoltării cultului mozaic, căci, la art. 54, s-a prevăzut că Ministerul Cultelor va decreta, în termen de 6 luni, normele de organizare ale cultului mozaic, iar decizia nr. 46 953/1928 se ocupă de această organizare (Mon. Of. nr. 250/8 noiembrie 1928). Decretul-lege din 9 august 1940, referitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România, nu schimbă poziția cultului mozaic, întrucât în art. 15 al sus-zisului decret se spune în mod precis: „Regimul cultului mozaic rămâne sub protecția normelor constituționale și a legilor de aplicare".

https://biblioteca-digitala.ro

a. Activitatea Cultului Mozaic din punct de vedere religios

Din cele mai vechi timpuri şi în toate ţările pe unde s-au aşezat evreii, cea dintâi grijă a lor a fost să aibă unde se aduna, pentru a face rugăciuni împreună; a doua grijă a fost să aibă cui încredinţa copiii pentru a învăţa carte; iar a treia grijă, să găsească un loc pentru îngroparea morţilor.

Sinagoga, şcoala sau hederul şi cimitirul sunt, deci, primele instituţii ale comunităţilor evreieşti. Sinagoga se confundă cu noţiunea de aşezare evreiască. Instituţia sinagogală i-a însoţit pe evrei în tot timpul pribegiei lor, în jurul sinagogilor grupându-se toată viaţa evreiască din localitate, din punct de vedere cultural, religios şi filantropic. Sinagogile stau sub regimul legii cultelor. Rabinul comunităţii supraveghea viaţa religioasă a obştii. La comunităţile mai mari exista un Sfat Rabinic, compus din toţi rabinii angajaţi de comunitate, sub conducerea primului rabin al comunităţii. Tăierea rituală se efectua de către hahamii comunităţii. Tăierea rituală are drept norme de funcţionare prescripţii religioase, prin care legislatorul religios urmăreşte un singur scop: umanizarea tăierii.

Prin decizia nr. 12 250/23 iulie 1940 (Mon. Of., nr. 169/24 iulie 1940), se interzice tăierea animalelor, inclusiv a păsărilor de curte, a căror carne este destinată pentru consumaţie publică, fără ameţire prealabilă. Fiecare obşte îşi are sinagogile necesare slujbelor religioase, abatoare pentru tăierea rituală, băi rituale şi cimitire.

În anii 1942-1943, avem 44 oficii judeţene cu 122 de comunităţi, dintre care 75 de rit occidental, 40 de rit ortodox, 6 de rit spaniol şi 1 de rit sefard; evacuate fiind 45.

În **1940**, numărul sinagogilor era de 548; al rabinilor - 253; al abatoarelor de 117; al cimitirelor - 134; al băilor rituale - 67. În **1941**, sinagogi - 448; rabini - 228; abatoare - 111; cimitire - 131; băi rituale - 62. În 1942, sinagogi - 446; rabini - 246; abatoare - 0; cimitire - 94; băi rituale - 33. În **1943**, sinagogi - 446; rabini - 268; abatoare - 0; cimitire - 94; băi rituale - 28. Acestea erau repartizate pe următoarele oficii judeţene:

Oficiul judeţean ALBA - Alba-Iulia: trei comunităţi de rit ortodox, din care una evacuată.

În **1940**: suflete - 2 307; sinagogi - 6; rabini - 7; abatoare - 3; cimitire - 3; băi rituale - 3. În **1941**: suflete - 1 719; sinagogi - 4; rabini - 7; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 2. În **1942**: suflete - 2 422; sinagogi - 4; rabini - 7; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 2. În **1943**: suflete - 1 676; sinagogi - 4; rabini - 7; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 2.

Oficiul judeţean ARAD - Arad: 13 comunităţi, 9 de rit occidental, 4 de rit ortodox; din care 11 au fost evacuate.

În **1940**: suflete - 4 145; sinagogi - 17; rabini - 13; abatoare - 4; cimitire - 11; băi rituale - 3. În **1941**: suflete - 4 490; sinagogi - 17; rabini - 11; abatoare - 3; cimitire - 11; băi rituale - 3. În **1942**: suflete - 9 020; sinagogi - 7; rabini - 11; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 9 020; sinagogi - 7; rabini - 11; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean ARGEŞ - Piteşti: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 480; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 480; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 475; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 475; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean BACĂU - Bacău: 3 comunităţi de rit occidental, din care două evacuate.

În **1940**: suflete - 13 508; sinagogi - 34; rabini - 3; abatoare - 4; cimitire - 4; băi rituale - 3. În **1941**: suflete - 13 040; sinagogi - 34; rabini - 3; abatoare - 4; cimitire - 4; băi rituale - 3. În **1942**: suflete - 13 022; sinagogi - 25; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 13 022; sinagogi - 25; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean BAIA - Fălticeni: 3 comunităţi de rit occidental, din care una evacuată.

În **1940**: suflete - 6 052; sinagogi - 27; rabini - 11; abatoare - 5; cimitire - 4; băi rituale - 5. În **1941**: suflete - 7 681; sinagogi - 16; rabini - 10; abatoare - 5; cimitire - 4; băi rituale - 5. În **1942**: suflete - 6 515; sinagogi - 16; rabini - 10; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 6 515; sinagogi - 16; rabini - 10; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean BIHOR - Beiuş: 4 comunităţi de rit ortodox.

https://biblioteca-digitala.ro

În **1940**: suflete - 293; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 0; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 293; sinagogi - 1; abatoare - 0; cimitire - 0; băi rituale - 1. În **1942**: suflete - 1 608; sinagogi - 3; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 0; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 1 608; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 0; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean BOTOŞANI - Botoşani: 7 comunităţi de rit occidental, din care cinci evacuate.

În **1940**: suflete - 25 877; sinagogi - 90; rabini - 19; abatoare - 8; cimitire - 8; băi rituale - 8. În **1941**: suflete - 29 174; sinagogi - 90; rabini - 19; abatoare - 8; cimitire - 8; băi rituale - 8. În **1942**: suflete - 17 425; sinagogi - 62; rabini - 21; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 3. În **1943**: suflete - 17 425; sinagogi - 62; rabini - 21; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 3.

Oficiul judeţean BRĂILA - Brăila: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 5 350; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 3; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 5 300; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 2; cimitire - 2; băi comunale - 1. În **1942**: suflete - 4 994; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 4 994; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean BRAŞOV - Braşov: două comunităţi, una de rit occidental, una de rit ortodox.

În **1940**: suflete - 2 608; sinagogi - 3; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 2 693; sinagogi - 3; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 2 693; sinagogi - 3; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 2 693; sinagogi - 3; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean BUZĂU - Buzău: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 1 101; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 1 200; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 1 265; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 1 265; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean CARAŞ - Oraviţa: 2 comunităţi de rit occidental, din care una evacuată.

În **1940**: suflete - 382; sinagogi - 3; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 332; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 410; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 410; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean CONSTANŢA - Constanţa: 2 comunităţi, una de rit occidental, una de rit spaniol.

În **1940**: suflete - 1 977; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 1 641; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1942**: suflete - 1 515; sinagogi - 1; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 1 515; sinagogi - 1; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean COVURLUI - Galaţi: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 14 000; sinagogi - 21; rabini - 19; abatoare - 2; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 13 000; sinagogi - 21; rabini - 19; abatoare - 2; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 12 888; sinagogi - 21; rabini - 19; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 12 888; sinagogi - 21; rabini - 19; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean DÂMBOVIŢA - Târgovişte: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 130; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 130; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 116; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 116; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean DOLJ - Craiova: 2 comunităţi, una de rit occidental, una de rit spaniol.

În **1940**: suflete - 1 530; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 1 584; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 1 726; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 1 726; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean FĂGĂRAŞ - Făgăraş: o comunitate de rit occidental.

https://biblioteca-digitala.ro

În **1940**: suflete - 280; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 272; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 253; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 253; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean FĂLCIU - Huşi: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 2 140; sinagogi - 6; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1941**: suflete 2 011; sinagogi - 6; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1942**: suflete - 2 089; sinagogi - 6; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 2 098; sinagogi - 6; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean GORJ - Tg.-Jiu: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 60; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 60; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 56; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 56; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean HUNEDOARA - Deva: 9 comunităţi, 8 de rit ortodox, una de rit occidental, din care două evacuate.

În **1940**: suflete - 3 053; sinagogi - 11; rabini - 9; abatoare - 8; cimitire - 8; băi rituale - 7; În **1941**: suflete - 2 917; sinagogi - 11; rabini - 10; abatoare - 8; cimitire - 7; băi rituale - 7. În **1942**: suflete - 3 152; sinagogi - 9; rabini - 10; abatoare - 0; cimitire - 6; băi rituale - 6. În **1943**: suflete - 3 152; sinagogi - 9; rabini - 9; abatoare - 0; cimitire - 6; băi rituale - 5.

Oficiul judeţean IALOMIŢA - Călăraşi: 3 comunităţi, 2 de rit occidental, una de rit spaniol, din care una evacuată.

În **1940**: suflete - 199; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 206; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 200; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 200; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean IAŞI - Iaşi: 6 comunităţi de rit occidental, din care 4 evacuate.

În **1940**: suflete - 48 320; sinagogi - 112; rabini - 11; abatoare - 8; cimitire - 7; băi rituale - 5. În **1941**: suflete - 46 285; sinagogi - 105; rabini - 10; abatoare - 7; cimitire - 7; băi rituale - 5. În **1942**: suflete - 33 915; sinagogi - 96; rabini - 9; abatoare - 0; cimitire - 4; băi rituale - 2. În **1943**: suflete - 33 464; sinagogi - 96; rabini - 8; abatoare - 0; cimitire - 4; băi rituale - 2.

Oficiul judeţean ILFOV - Bucureşti: 3 comunităţi, una de rit occidental, una de rit ortodox şi una de rit spaniol.

În **1940**: suflete - 95 072; sinagogi - 53; rabini - 64; abatoare - 27; cimitire - 4; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 97 163; sinagogi - 55; rabini - 43; abatoare - 27; cimitire - 3; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 98 048; sinagogi - 55; rabini - 54; abatoare - 0; cimititre - 3; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 98 048; sinagogi - 55; rabini - 75; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean MEHEDINŢI - T.-Severin: 2 comunităţi, una de rit occidental şi una de rit spaniol.

În **1940**: suflete - 388; sinagogi - 2; cimitire - 2. În **1941**: suflete - 388; sinagogi - 2; cimitire - 2. În **1942**: suflete - 370; sinagogi - 2; cimitire - 2; În **1943**: suflete - 370; sinagogi - 2; cimitire - 2; rabini, abatoare, băi rituale - 0.

Oficiul judeţean MUSCEL - C.-Lung

În **1942, 1943**: suflete - 11.

Oficiul judeţean OLT - Slatina: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 130; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 130; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 85; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 85; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean NEAMŢ - P.-Neamţ: 3 comunităţi de rit occidental.

În **1940**: suflete - 13 610; sinagogi - 29; rabini - 20; abatoare - 4; cimitire - 4; băi rituale - 2. În **1941**: suflete

https://biblioteca-digitala.ro

- 12 500; sinagogi - 28; rabini - 20; abatoare - 4; cimitire - 4; băi rituale - 2. În **1942**: suflete - 11 401; sinagogi - 29; rabini - 25; abatoare - 0; cimitire - 4; băi rituale - 1; În **1943**: suflete - 11 401; sinagogi - 29; rabini - 26; abatoare - 0; cimitire - 4; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean PRAHOVA - Ploieşti: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 4 500; sinagogi - 5; rabini - 1; abatoare - 2; cimitire - 1; băi rituale - 1; În **1941**: suflete - 4 000; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 2 057; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 2 057; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean PUTNA - Focşani: 3 comunităţi de rit occidental.

În **1940**: suflete - 5 448; sinagogi - 12; rabini - 4; abatoare - 3; cimitire - 7; băi rituale - 2. În **1941**: suflete - 5 653; sinagogi - 12; rabini - 4; abatoare - 3; cimitire - 7; băi rituale - 2. În **1942**: suflete - 5 439; sinagogi - 12; rabini - 4; abatoare - 0; cimitire - 7; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 5 439; sinagogi - 12; rabini - 4; abatoare - 0; cimitire - 7; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean R. SĂRAT - R. Sărat: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 909; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 850; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1942**: suflete - 966; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 966; sinagogi - 1; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean ROMAN - Roman: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 5 689; sinagogi - 18; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 6 485; sinagogi - 18; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1942**: suflete - 6 470; sinagogi - 18; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 6 470; sinagogi - 18; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean ROMANAŢI - Caracal: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 60; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 60; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 67; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 67; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean SEVERIN - Lugoj: 4 comunităţi de rit occidental, din care una evacuată.

În **1940**: suflete - 1 385; sinagogi - 5; rabini - 3; abatoare - 2; cimitire - 4; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 1 351; sinagogi - 5; rabini - 3; abatoare - 2; cimitire - 4; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 1 739; sinagogi - 4; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 1 739; sinagogi - 4; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean SIBIU - Sibiu: 2 comunităţi, una de rit ortodox, una de rit sefard.

În **1940**: suflete - 1 340; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 2; cimitire - 2; băi rituale - 2. În **1941**: suflete - 1 340; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În **1942**: suflete - 1 311; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2. În **1943**: suflete - 1 311; sinagogi - 3; rabini - 3; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2.

Oficiul judeţean TÂRNAVA MARE - Sighişoara: 3 comunităţi de rit ortodox, din care una evacuată.

În **1940**: suflete - 1 020; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 6; băi rituale - 2. În **1941**: suflete - 1 088; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 1; cimitire - 6; băi rituale - 2. În **1942**: suflete - 1028; sinagogi - 1; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 1 028; sinagogi - 1; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean TÂRNAVA MICĂ - Blaj: 10 comunităţi de rit ortodox, din care 7 evacuate.

În **1940**: suflete - 668; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În **1941**: suflete - 683; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În **1942**: suflete - 1 323; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 1 323; sinagogi - 4; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean TECUCI - Tecuci: 3 comunităţi de rit occidental, din care 2 evacuate.

În **1940**: suflete - 2 608; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 3; cimitire - 6; băi rituale - 3. În **1941**: suflete

https://biblioteca-digitala.ro

- 2 603; sinagogi - 7; rabini - 5; abatoare - 3; cimitire - 6; băi rituale - 3. În **1942**: suflete - 2 308; sinagogi - 2; rabini - 6; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 2 308; sinagogi - 2; rabini - 6; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean TELEORMAN - T.-Măgurele: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 75; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 40; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1. În **1942**: suflete - 36; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 36; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean TIMIŞ-TORONTAL - Timişoara: 10 comunităţi, 6 de rit occidental, 3 de rit ortodox, una de rit spaniol, din care 7 evacuate.

În **1940**: suflete - 13 710; sinagogi - 21; rabini - 15; abatoare - 11; cimitire - 11; băi rituale - 5. În **1941**: suflete - 13 610; sinagogi - 21; rabini - 15; abatoare - 11; cimitire - 11; băi rituale- 5. În **1942**: suflete - 11 340; sinagogi - 15; rabini - 15; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2. În **1943**: suflete - 11 340; sinagogi - 15; rabini - 15; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale- 0.

Oficiul judeţean TULCEA - Tulcea: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 730; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 682; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 693; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 693; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean TURDA - Turda: 2 comunităţi de rit ortodox.

În **1940**: suflete - 1 212; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În **1941**: suflete - 1 258; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 2; cimitire - 3; băi rituale - 2. În **1942**: suflete - 2 315; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 2. În **1943**: suflete - 2 315; sinagogi - 2; rabini - 2; abatoare - 0; cimitire -3; băi rituale - 2.

Oficiul judeţean TUTOVA - Bârlad: o comunitate de rit occidental.

În **1940**: suflete - 3 500; sinagogi - 8; rabini - 6; abatoare - 1; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1941**: suflete - 3 500; sinagogi - 8; rabini - 7; abatoare - 1; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1942**: suflete - 3 218; sinagogi - 8; rabini - 8; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 3 218; sinagogi - 8; rabini - 8; abatoare - 0; cimitire - 3; băi rituale - 1.

Oficiul judeţean VÂLCEA - R.-Vâlcea: 2 comunităţi de rit occidental.

În **1940**: suflete - 310; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 253; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 218; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 218; sinagogi - 2; rabini - 1; abatoare - 0; cimitire - 2; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean VASLUI - Vaslui: 2 comunităţi de rit occidental, din care una evacuată.

În **1940**: suflete - 3 421; sinagogi - 12; rabini - 8; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 2. În **1941**: suflete - 2 900; sinagogi - 9; rabini - 6; abatoare - 1; cimitire - 2; băi rituale - 1. În **1942**: suflete - 2 823; sinagogi - 9; rabini - 6; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 1. În **1943**: suflete - 3 823; sinagogi - 9; rabini - 6; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

Oficiul judeţean VLAŞCA - Giurgiu

În **1940**: suflete - 200; sinagogi, rabini, abatoare, cimitire, băi rituale - 0. În **1941**: suflete - 200; sinagogi, rabini, abatoare, cimitire, băi rituale - 0. În **1942**: suflete - 101; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0. În **1943**: suflete - 101; sinagogi - 1; rabini - 0; abatoare - 0; cimitire - 1; băi rituale - 0.

b. Activitatea Cultului Mozaic din punct de vedere cultural

Începuturile învăţământului evreiesc datează din timpuri străvechi. Încă din vremea celui de-al doilea stat iudeu, se înfiinţează şcoli, datorită iniţiativei lui Simon b. Schetach şi Ioşua b. Gamla. În scurt timp începură să înflorească, în toate localităţile, instituţii de învăţământ şi toate sinagogile din Ierusalim aveau şcoli cu cel puţin două secţii: 1) Beth Sefer (clasa unde se învaţă Biblia) şi 2) Beth Tora (pentru învăţământul tradiţiei).

https://biblioteca-digitala.ro

Învățământul era gratuit. Indemnizația învățătorului privea numai pierderea lui de timp și răspunderea ce o avea cu supravegherea copiilor, nu însă și predarea învățământului.

Apogeul învățământului evreiesc din antichitate îl formau academiile din Babilonia și Persia. Aici se dezvoltă caracterul specific al școlilor evreiești, pe care-l păstrară în tot timpul Diasporei. Ca o reacțiune în contra islamismului, pe de o parte, și în contra caraismului, pe de altă parte, învățământul în evul mediu se lărgește mult și duce la acea multilateralitate de știință și cultură, grație cărora învățații Spaniei au excelat în opere științifice și traduceri însemnate. Iosif ben Iuda ibn Aknim, discipolul favorit al lui Maimonide, poate fi considerat ca reprezentant al științei religioase și laice. În cartea sa, *Tămăduirea sufletului*, el fixează un adevărat program de învățământ.

Între școlile superioare spaniole și academiile nord-africane exista o strânsă legătură. În Spania, sinagoga servea și drept școală. Ca și cei din Spania, evreii din Italia și Provența întrețineau legături cu școlile din Babilonia și Africa de Nord și erau considerați părinții spirituali ai evreilor din Europa de Nord. Năzuința spre cultură a evreilor italieni atinge punctul culminant în secolele al XIII-lea și al XIV-lea. Învățământul în școlile elementare italienești nu se deosebea decât foarte puțin de cel al celorlalte țări. Alături, însă, de învățarea gramaticii ebraice, se punea și mult preț pe traducerea Bibliei în limba țării. În schimb, însă, învățământul superior din Italia se deosebea de cel al celorlalte țări din Diaspora, prin studiile filosofice și exegetice și prin studiul celorlalte ramuri de știință. O programă analitică din secolul al XVI-lea, publicată de David Provençale din Mantua, arată drept obiecte de studiu: Biblia, Talmudul, gramatica ebraică, filosofia religioasă, stilistica, caligrafia, latina, italiana, medicina, cosmografia și astronomia. În școlile evreiești din Franța de Nord, pe lângă disciplinele evreiești, se învăța și alfabetul francez. Statutele școlare (Huche Hatora) din secolul al XIII-lea sunt o mărturie pentru grija deosebită ce se acorda învățământului, analfabetul fiind privit cu dispreț.

Emigrarea evreilor din Germania, prin secolul al XIV-lea, aduce o înviorare a vieții școlare din Polonia. Alături de școala elementară „hederul", „Ieșiva" din Polonia și Rusia ajunge la o dezvoltare atât de mare, încât cunoașterea Talmudului deveni fapt obișnuit. Numeroase regulamente școlare dovedesc că se aduceau mereu îmbunătățiri acestor școli.

Trecerea de la școlile evreiești din evul mediu la cele din epoca modernă s-a făcut prin școlile evreiești spaniole din Amsterdam, după al căror model s-au înființat școlile comunităților spaniole din Europa și America. Școlile evreiești din epoca modernă stau sub influența lui Moses Mendelssohn. Deoarece numai copiii săraci și orfani urmau la școală, copiii bogați având învățător acasă, primele instituții de cultură din Germania au fost școli gratuite, servind la răspândirea culturii generale. Învățământul la evrei era obligatoriu dintotdeauna. Astfel, fiecare evreu crede de datoria sa să știe exact a citi el însuși în cartea de rugăciuni de toate zilele și să înțeleagă textul Bibliei din care i se citește câte un pasaj în fiecare sâmbătă. De aceea, el caută ca și copilul său - încă de la vârsta cea mai fragedă (4-6 ani) - să învețe a citi din carte rugăciunile obișnuite din zilele săptămânii și de sâmbătă și să știe a recita rugăciunile ocazionale, destul de multe la număr și mai toate îmbinate cu măsurile de igienă prescrise de învățați. Părinții dau de obicei ei înșiși copiilor aceste începuturi de învățătură, dar, în multe cazuri, se văd siliți, din cauza ocupațiilor care le absorb tot timpul, să încredințeze copiii lor unui învățător (melamed). Acesta adună mai mulți copii într-o cameră (heder), unde le dă învățătura cerută. Învățătorul are un ajutor, „Behelfer", care în gura poporului a devenit „belfer" și care merge dimineața din casă în casă, adună copiii și-i aduce la heder, iar seara îi duce acasă. La heder, băieții învață de la vârsta de 4-5 ani citirea limbii ebraice, cu scopul de a putea citi rugăciunile. De la heder se trece la Talmud Tora. Talmud Tora, în sens mai larg, înseamnă studiul Torei biblice și al legilor. Într-un sens mai restrâns, Talmud Tora este școala evreiască primară elementară. La Talmud Tora începe copilul a învăța traducerea și comentarea Bibliei, în întregul ei, adică nu numai cele cinci cărți ale lui Moise, ci și Profeții și Hagiografii.

Pentru a-l deprinde să scrie și să calculeze, pentru a-l instrui în cele religioase și a-i întregi învățătura prin studiul Talmudului, copilul e dat pe mâna unui profesor mai învățat. Până la vârsta de 13 ani, copilul trebuie să fie trecut prin toate aceste învățături, căci la această vârstă - orfanii chiar la 12 ani - el devine „Bar Mitzva", adică fecior păzitor de porunci și răspunzător de faptele sale. El intră în rândul lumii cu drepturi și datorii, fiind considerat ca membru al comunității, nu numai al familiei din care face parte. Tinerii de 13-18 ani, din familii înzestrate, sau cei care au dat dovadă de o inteligență deosebită, sunt trimiși la o școală superioară, numită

https://biblioteca-digitala.ro

„Ieşiva" (academia de Talmud), unde studiază şi se perfecţionează în cunoştinţe teologice înalte şi dintre aceştia se recrutează de obicei viitorii rabini ai comunităţilor.

Hederul, Talmud Tora şi Ieşiva sunt şcoli care depind de Ministerul Cultelor. Când, sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, învăţământul primar a fost declarat obligatoriu, comunităţile evreieşti din centrele mai populate s-au gândit la înfiinţarea de aziluri confesionale şi şcoli primare. Aşa s-au deschis o mulţime de şcoli izraelito-române în Moldova şi Muntenia. La înfiinţarea şcolilor izraelito-române au contribuit, pe de o parte, limitarea locurilor în învăţământul de stat, iar pe de altă parte, dorinţa unor evrei de a-i putea deprinde pe copiii lor cu studiul limbii ebraice şi al religiei mozaice. Comunităţile evreieşti din diverse oraşe ale ţării, dând curs acestor exigenţe, au continuat a susţine şi crea şcoli primare, unde, pe lângă materiile de studiu oficial al claselor primare de stat, se mai studia limba ebraică şi religia mozaică. Şcolile izraelito-române au fost totdeauna sub controlul Ministerului Instrucţiunii Publice, care dădea autorizarea de funcţionare, autoriza pe fiecare institutor în parte şi controla, prin inspectori oficiali ai învăţământului particular, activitatea institutorilor. Elevii se prezentau la examen, după 4 clase primare, mai în urmă după fiecare clasă în parte.

Şcolile secundare, organizate după modelul şcolilor de stat, cu aceeaşi programă analitică (având în plus ore pentru limba ebraică şi religie), erau supuse aceloraşi jurisdicţii şi aceluiaşi control oficial. Examenele particulare, în faţa comisiilor oficiale de stat, se ţineau chiar în localul şcolii respective, dacă se prezentau un număr suficient de elevi pe clasă. Aceste şcoli primeau subvenţii din partea autorităţilor locale (1921) şi din partea Ministerului (1929).

În anii 1927-1928 şi următorii, s-a acordat dreptul de publicitate unor şcoli primare şi secundare care îndeplineau condiţiile prevăzute de un regulament special întocmit de Direcţia Învăţământului Particular. Numai în 1927-1928, s-a acordat dreptul de publicitate la 40 de şcoli.

Şcolile primare şi, îndeosebi, cele secundare sunt centre culturale de o însemnătate ce nu poate fi tăgăduită. Serbările şcolare, diferite manifestări cu caracter patriotic pronunţat, la sărbători naţionale, şezători, conferinţele profesorilor, la care participă părinţii şi şcolarii etc., sunt tot atâtea manifestări culturale, menite să dea un avânt ideii de şcoală şi cultură şi să lege mai de aproape marea masă a poporului cu şcoala şi cu propovăduitorii culturii. Viaţa culturală s-a manifestat şi în afară de şcoală prin diverse organizaţii culturale create în acest scop. Au fost şi sunt încă societăţi cu caracter cultural pronunţat, care au întreţinut biblioteci publice şi au organizat conferinţe, au acordat premii pentru lucrări, ca şi pentru şcolari, au încurajat artele (muzica, pictura) etc.

În **1940**: numărul şcolilor - 163: hedarim - 17; Talmud Tora - 24; Ieşiva - 7; grădiniţe - 11; primare - 71; meserii - 5; profesionale - 4; comerciale - 5; gimnazii - 1; licee - 18; numărul personalului didactic - 1 089; numărul elevilor - 19 502: hedarim - 459; Talmud Tora - 1 341; Ieşiva - 219; grădiniţe - 322; primare - 11 120; meserii - 609; profesionale - 372; comerciale - 768; gimnazii 53; licee - 7 239. În **1941**: nr. şcolilor - 161: hedarim - 15; Talmud Tora - 23; Ieşiva - 6; grădiniţe - 11; primare - 72; meserii - 5; profesionale - 4; comerciale - 5; gimnazii - 1; licee - 19; nr. personalului didactic - 1 115; nr. elevilor - 21 979: hedarim - 364; Talmud Tora - 1 413; Ieşiva - 154; grădiniţe - 307; primare - 12 661; meserii - 777; profesionale - 264; comerciale - 788; gimnazii - 44; licee - 5 207. În **1942**: nr. şcolilor - 149: hedarim - 6; Talmud Tora - 18; Ieşiva - 4; grădiniţe - 8; primare - 74; meserii - 5; profesionale - 4; comerciale - 5; gimnazii - 1; licee - 24; nr. personalului didactic - 1 388; nr. elevilor - 21 843: hedarim - 118; Talmud Tora - 1 313; Ieşiva - 101; grădiniţe - 233; primare - 12 687; meserii - 1 134; profesionale - 285; comerciale - 760; gimnazii - 51; licee - 5 161. În **1943**: nr. şcolilor - 146: hedarim - 6; Talmud Tora - 16; Ieşiva - 3; grădiniţe - 7; primare - 74; meserii - 5; profesionale - 4; comerciale - 5; gimnazii 2; licee - 24; nr. personalului didactic - 1 387; nr. elevilor - 22 017: hedarim - 72; Talmud Tora - 991; Ieşiva - 66; grădiniţe - 208; primare - 13 145; meserii - 1 118; profesionale - 285; comerciale - 708; gimnazii - 136; licee - 5 288 - repartizate pe următoarele oficii judeţene:

Oficiul judeţean ALBA - Alba-Iulia

În **1940**: Şcoli - 6: hedarim - 1; Talmud Tora - 3; Ieşiva - 1; primare - 1. Personal didactic - 6. Elevi - 133: hedarim - 14; Talmud Tora - 74; Ieşiva - 45; primare - 0. În **1941**: Şcoli - 5: hedarim - 1; Talmud Tora - 1; Ieşiva - 0; primare - 1. Personal didactic - 5. Elevi - 305: hedarim - 14; Talmud Tora - 125; Ieşiva - 0; primare - 166. În **1942**: Şcoli - 6: hedarim - 1; Talmud Tora - 3; Ieşiva - 0; primare - 2. Personal didactic - 6. Elevi - 370: hedarim - 14; Talmud Tora - 129; Ieşiva - 0; primare - 227. În **1943**: Şcoli - 6: hedarim - 1; Talmud Tora - 3;

https://biblioteca-digitala.ro

Ieşiva - 0; primare - 2. Personal didactic - 6. Elevi - 285: hedarim - 24; Talmud Tora - 54; Ieşiva - 0; primare - 207.

Oficiul judeţean ARAD - Arad

În **1940**: Şcoli - 3: Talmud Tora - 1; Ieşiva - 1; primare - 1; gimnazii - 0; licee - 0. Personal didactic - 12. Elevi - 529: Talmud Tora - 103; Ieşiva - 32; primare - 394; gimnazii - 0; licee - 0. În **1941**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 1; Ieşiva - 1; primare - 1; gimnazii - 0; licee -1. Personal didactic - 16. Elevi - 621: Talmud Tora - 103; Ieşiva - 32; primare 394; gimnazii - 0; licee - 92. În **1942**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 1; Ieşiva - 1; primare - 1; gimnazii - 0; licee - 1. Personal didactic - 15. Elevi - 708: Talmud Tora - 103; Ieşiva - 32; primare - 481; gimnazii - 0; licee - 92. În **1943**: Şcoli - 5: Talmud Tora - 1; Ieşiva - 1; primare - 1; gimnazii - 1; licee - 1. Personal didactic - 15. Elevi - 785: Talmud Tora - 103; Ieşiva - 32; primare - 427; gimnazii - 85; licee - 138.

Oficiul judeţean ARGEŞ - Piteşti

În **1940**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 19. În **1941**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 19. În **1942**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 19. În **1943**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 28.

Oficiul judeţean BACĂU - Bacău

În **1940**: Şcoli - 7: hedarim - 1; Talmud Tora - 1; primare - 4; licee - 1. Personal didactic - 48. Elevi - 957: hedarim - 28; Talmud Tora - 120; primare - 518; licee - 291. În **1941**: Şcoli - 6: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; primare - 4; licee - 1. Personal didactic - 46. Elevi - 1 156: hedarim - 0; Talmud Tora - 100; primare - 728; licee - 328. În **1942**: Şcoli - 4: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 53; Elevi - 1 208: hedarim - 0; Talmud Tora - 130; primare - 761; licee - 317. În **1943**: Şcoli - 4: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 53. Elevi - 208: hedarim - 0; Talmud Tora - 130; primare - 761; licee - 317.

Oficiul judeţean BALA - Fălticeni

În **1940**: Şcoli - 7: Talmud Tora - 2; grădiniţe - 1; primare - 4. Personal didactic - 23; Elevi - 422: Talmud Tora - 55; grădiniţe - 30; primare - 337. În **1941**: Şcoli -7; Talmud Tora - 2; grădiniţe - 1; primare - 4. Personal didactic - 23. Elevi - 424: Talmud Tora - 55; grădiniţe - 30; primare - 339. În **1942**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 1; grădiniţe - 0; primare - 3. Personal didactic - 17. Elevi - 289: Talmud Tora - 40; grădiniţe - 0; primare - 149. În **1943**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 1; grădiniţe - 0; primare - 3. Personal didactic - 17.

Oficiul judeţean BIHOR - Beiuş

În **1940**: Şcoli - 1: primare - 0; profesionale - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 32: primare - 0; profesionale - 32. În **1941**: Şcoli - 1: primare - 0; profesionale - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 32: primare - 0; profesionale - 32. În **1942**: Şcoli - 2: primare - 1; profesionale - 1. Personal didactic - 3. Elevi - 102: primare - 70; profesionale - 32. În **1943**: Şcoli - 2: primare - 1; profesionale - 1. Personal didactic - 3. Elevi - 102: primare - 70; profesionale - 32.

Oficiul judeţean BOTOŞANI - Botoşani

În **1940**: Şcoli - 17: hedarim - 4; Talmud Tora - 2; Ieşiva - 1; grădiniţe - 1; primare - 7; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 85. Elevi - 1 687: hedarim - 160; Talmud Tora - 175; Ieşiva - 36; primare - 1 018; comerciale - 118; licee - 180. În **1941**: Şcoli - 17: hedarim - 4; Talmud Tora - 2; Ieşiva - 1; grădiniţe - 1; primare - 7; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 93. Elevi - 2 001: hedarim - 160; Talmud Tora - 155; Ieşiva - 36; primare - 1 363; comerciale - 109; licee - 178. În **1942**: Şcoli - 6: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; Ieşiva - 0; grădiniţe - 0; primare - 3; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 95. Elevi - 1 661: hedarim - 0; Talmud Tora - 122; Ieşiva - 0; primare - 1 184; comerciale - 130; licee - 225. În **1943**: Şcoli - 6: hedarim - 0; Talmud Tora - 1; Ieşiva - 0; grădiniţe - 0; primare - 3; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 100. Elevi - 1 496: hedarim - 0; Talmud Tora - 130; Ieşiva - 0; primare - 1 156; comerciale - 78; licee - 132.

Oficiul judeţean BRĂILA - Brăila

În **1940**: Şcoli - 3: grădiniţe - 0; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 35; Elevi - 408: grădiniţe - 0; primare - 284; licee - 124. În **1941**: Şcoli - 3: grădiniţe - 0; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 34. Elevi - 453: grădiniţe - 0; primare - 284; licee - 169. În **1942**: Şcoli - 4: grădiniţe - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 36. Elevi - 425: grădiniţe - 40; primare - 224; licee - 161. În **1943**: Şcoli - 4: grădiniţe - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 36. Elevi - 427: grădiniţe - 40; primare - 226; licee - 161.

https://biblioteca-digitala.ro

Oficiul judeţean BRAŞOV - Braşov

În **1940**: Şcoli - 3: Talmud Tora - 1; primare - 1; meserii - 1. Personal didactic - 15. Elevi - 235: Talmud Tora - 60; primare - 130; meserii - 45. În **1941**: Şcoli - 3: Talmud Tora - 1; primare - 1; meserii - 1. Personal didactic - 19. Elevi - 234: Talmud Tora - 60; primare - 119; meserii - 55. În **1942**: Şcoli - 3: Talmud Tora - 1; primare - 1; meserii - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 288: Talmud Tora - 60; primare - 113; meserii 115. În **1943**: Şcoli - 3: Talmud Tora - 1; primare - 1; meserii - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 288: Talmud Tora - 60; primare - 113; meserii - 115.

Oficiul judeţean BUZĂU - Buzău

În **1940**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 5. Elevi - 70. În **1941**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 5. Elevi - 98. În **1942**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 5. Elevi - 0.

Oficiul judeţean CONSTANŢA - Constanţa

În **1940**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 12. Elevi - 155: primare - 99; licee - 56. În **1942**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 14. Elevi - 127: primare - 74; licee - 53. În **1943**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 14. Elevi - 127: primare - 74; licee - 53.

Oficiul judeţean COVURLUI - Galaţi

În **1940**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 1; meserii - 1; profesionale - 1; licee - 1. Personal didactic - 55. Elevi - 1 025: grădiniţe - 0; primare - 710; meserii - 27; profesionale - 0; licee - 288. În **1941**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 1; meserii - 1; profesionale - 1; licee - 1. Personal didactic - 78. Elevi - 1 236: grădiniţe - 0; primare - 698; meserii - 53; profesionale - 0; licee - 485. În **1942**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 1; meserii - 1; profesionale - 1; licee - 1. Personal didactic - 83. Elevi - 1 268: grădiniţe - 0; primare - 681; meserii - 44; profesionale - 0; licee - 543. În **1943**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 1; meserii - 1; profesionale - 1; licee - 1. Personal didactic - 92. Elevi - 1 210: grădiniţe - 0; primare - 596; meserii - 58; profesionale - 0; licee - 556.

Oficiul judeţean DOLJ - Craiova

În **1940**: Şcoli - 2: primare - 1; gimnazii - 1. Personal didactic - 16. Elevi - 99: primare - 46; gimnazii - 53. În **1941**: Şcoli - 2: primare - 1; gimnazii - 1. Personal didactic - 19. Elevi - 92: primare - 48; gimnazii - 44. În **1942**: Şcoli - 2: primare - 1; gimnazii - 1. Personal didactic - 24. Elevi - 212: primare - 161; gimnazii - 51. În **1943**: Şcoli - 2: primare - 1; gimnazii - 1. Personal didactic - 24. Elevi - 212: primare - 161; gimnazii - 51.

Oficiul judeţean FĂGĂRAŞ - Făgăraş

În **1941**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 16. În **1942**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 18. În **1943**: Şcoli - 1: primare - 1. Personal didactic - 2. Elevi - 9.

Oficiul judeţean FĂLCIU - Huşi

În **1940**: Şcoli - 2: hedarim - 1; grădiniţe - 1 - primare - 0. Personal didactic - 3. Elevi - 60: hedarim - 40; grădiniţe - 20; primare - 0. În **1941**: Şcoli - 2: hedarim - 0; grădiniţe - 1; primare - 1. Personal didactic - 6. Elevi - 175: hedarim - 0; grădiniţe - 35; primare - 140. În **1942**: Şcoli - 2: hedarim - 0; grădiniţe - 1; primare - 1. Personal didactic - 10. Elevi - 180: hedarim - 0; grădiniţe - 20; primare - 160. În **1943**: Şcoli - 2: hedarim - 0; grădiniţe - 1; primare - 1. Personal didactic - 10. Elevi - 160: hedarim - 0; grădiniţe - 0; primare - 160.

Oficiul judeţean HUNEDOARA - Deva

În **1940**: Şcoli - 8: hedarim - 3; Talmud Tora - 3; primare - 2. Personal didactic - 10. Elevi - 191: hedarim - 84; Talmud Tora - 44; primare - 63. În **1941**: Şcoli - 9: hedarim - 3; Talmud Tora - 3; primare - 3. Personal didactic - 14. Elevi - 404: hedarim - 109; Talmud Tora - 66; primare - 229. În **1942**: Şcoli - 8: hedarim - 3; Talmud Tora - 2; primare - 3. Personal didactic - 13. Elevi - 324: hedarim - 80; Talmud Tora - 71; primare - 173. În **1943**: Şcoli - 8: hedarim - 3; Talmud Tora - 2; primare - 3. Personal didactic - 12. Elevi - 318: hedarim - 30; Talmud Tora - 71; primare - 217.

Oficiul judeţean IAŞI - Iaşi

În **1940**: Şcoli - 20: hedarim - 1; Talmud Tora - 3; Ieşiva - 1; grădiniţe - 1; primare - 9; meserii - 1; profesionale - 1; şcoli de muzică - 0; comerciale - 1; licee - 2. Personal didactic - 260. Elevi - 3 897: hedarim - 10; Talmud Tora - 429; Ieşiva - 47; grădiniţe - 28; primare - 2 297; meserii - 143; profesionale - 205; comerciale şi licee - 738. În **1941**: Şcoli - 21: hedarim - 1; Talmud Tora - 3; Ieşiva - 1; grădiniţe - 1; primare - 10; meserii - 1; profesionale - 1; şcoli de muzică - 0; comerciale - 1; licee - 2. Personal didactic - 283. Elevi

https://biblioteca-digitala.ro

- 3 834: hedarim - 10; Talmud Tora - 422; Ieşiva - 39; grădiniţe - 29; primare - 2 324; meserii - 317; profesionale - 78; comerciale şi licee - 615. În **1942**: Şcoli - 18: hedarim - 0; Talmud Tora - 3; Ieşiva - 1; grădiniţe - 0; primare - 8; meserii - 1; profesionale - 1; şcoli de muzică - 1; comerciale - 1; licee - 2. Personal didactic - 333. Elevi - 3 125: hedarim - 0; Talmud Tora - 425; Ieşiva - 34; grădiniţe - 0; primare - 1 323; meserii - 495; profesionale - 119; comerciale şi licee - 711. În **1943**: Şcoli - 18: hedarim - 0; Talmud Tora - 3; Ieşiva - 1; grădiniţe - 0; primare - 8; meserii - 1; profesionale - 1; şcoli de muzică - 1; comerciale - 1; licee - 2. Personal didactic - 314. Elevi - 4 077: hedarim - 0; Talmud Tora - 425; Ieşiva - 34; grădiniţe - 0; primare - 2 293; meserii - 495; profesionale - 119; comerciale şi licee - 711.

Oficiul judeţean ILFOV - Bucureşti

În **1940**: Şcoli - 23: primare - 12; meserii - 2; profesionale - 1; comerciale - 2; licee - 6. Personal didactic - 218. Elevi - 4 994: primare - 2 290; meserii - 394; profesionale - 135; comerciale - 584; licee - 1 591. În **1941**: Şcoli - 23: primare - 12; meserii - 2; profesionale - 1; comerciale - 2; licee - 6. Personal didactic - 243. Elevi - 5 676: primare - 2 698; meserii - 352; profesionale - 154; comerciale - 602; licee - 1 870. În **1942**: Şcoli - 31: primare - 19; meserii - 2; profesionale - 1; comerciale - 2; licee - 7. Personal didactic - 397. Elevi - 6 890: primare - 3 903; meserii - 480; profesionale - 134; comerciale - 542; licee - 1 831. În **1943**: Şcoli - 31: primare - 19; meserii - 2; profesionale - 1; comerciale - 2; licee - 7. Personal didactic - 395. Elevi - 6 852: primare - 3 903; meserii - 450; profesionale - 134; comerciale - 542; licee - 1 823.

Oficiul judeţean NEAMŢ - P.-Neamţ

În **1940**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 48. Elevi - 947: grădiniţe - 35; primare - 752; licee - 160. În **1941**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 42. Elevi - 1 068: grădiniţe - 30; primare - 858; licee - 180. În **1942**: Şcoli - 4: grădiniţe - 0; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 42. Elevi - 1 029: grădiniţe - 0; primare - 809; licee - 220. În **1943**: Şcoli - 4: grădiniţe - 0; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 44. Elevi - 1 012: grădiniţe - 0; primare - 792; licee - 220.

Oficiul judeţean PRAHOVA - Ploieşti

În **1940**: Şcoli - 2: primare - 2; licee - 0. Personal didactic - 13. Elevi - 222: primare - 222; licee - 0. În **1941**: Şcoli - 1; primare - 1; licee - 0. Personal didactic - 7. Elevi - 130; primare - 130; licee - 0. În **1942**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 17. Elevi - 180: primare - 130; licee - 50. În **1943**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 17. Elevi - 164: primare - 114; licee - 50.

Oficiul judeţean PUTNA - Focşani

În **1940**: Şcoli - 6: grădiniţe - 1; primare - 4; licee - 1. Personal didactic - 24. Elevi - 198: grădiniţe - 35, primare - 105; licee - 58. În **1941**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 193: grădiniţe - 0: primare - 135; licee - 58. În **1942**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 193: grădiniţe - 0; primare - 140; licee - 53. În **1943**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 3; licee - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 188: grădiniţe - 0; primare - 140; licee - 48.

Oficiul judeţean R. SĂRAT - R. Sărat

În **1940**: Şcoli - 1: primare - 1; licee - 0. Personal didactic - 3. Elevi - 30: primare - 30; licee - 0. În **1941**: Şcoli - 1: primare - 1; licee - 0. Personal didactic - 3. Elevi - 30: primare - 30; licee - 0. În **1942**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 11. Elevi - 70: primare - 44; licee - 26. În **1943**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 12. Elevi - 0.

Oficiul judeţean ROMAN - Roman

În **1940**: Şcoli - 4: grădiniţe - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 27. Elevi - 582: grădiniţe - 50; primare - 440; licee - 92. În **1941**: Şcoli - 4: grădiniţe - 1; primare - 2; licee - 1. Personal didactic - 42. Elevi - 627: grădiniţe - 55; primare - 435; licee - 137. În **1942**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 2; licee - 2. Personal didactic - 44. Elevi - 690: grădiniţe - 55; primare - 470; licee - 165. În **1943**: Şcoli - 5: grădiniţe - 1; primare - 2; licee - 2. Personal didactic - 44. Elevi - 659: grădiniţe - 50; primare - 444; licee - 165.

Oficiul judeţean SEVERIN - Lugoj

În **1940**: Şcoli - 1: primare - 1; Personal didactic - 2; Elevi - 28. În **1941**: Şcoli - 2: primare - 2. Personal didactic - 2. Elevi - 55. În **1942**: Şcoli - 2: primare - 2. Personal didactic - 2. Elevi - 38. În **1943**: Şcoli - 2: primare - 2. Personal didactic - 2. Elevi - 39.

https://biblioteca-digitala.ro

Oficiul judeţean SIBIU - Sibiu

În **1940**: Şcoli - 2: Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 215: Talmud Tora - 70; primare - 145. În **1941**: Şcoli - 2: Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 0. În **1942**: Şcoli - 2: Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 0. În **1943**: Şcoli - 2: Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 0.

Oficiul judeţean TÂRNAVA MARE - Sighişoara

În **1940**: Şcoli - 4: hedarim - 2; Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 6. Elevi - 164: hedarim - 24; Talmud Tora - 33; primare - 107. În **1941**: Şcoli - 4: hedarim - 2; Talmud Tora - 1; primare - 1. Personal didactic - 6. Elevi - 172: hedarim - 32; Talmud Tora - 33; primare - 107. În **1942**: Şcoli - 4: hedarim - 1; Talmud Tora - 1; primare - 2. Personal didactic - 11. Elevi - 165: hedarim - 23; Talmud Tora - 25; primare - 117. În **1943**: Şcoli - 4: hedarim - 1; Talmud Tora - 1; primare - 2. Personal didactic - 14. Elevi - 145: hedarim - 17; Talmud Tora - 18; primare - 110.

Oficiul judeţean TÂRNAVA MICĂ - Blaj

În **1940**: Şcoli - 1: hedarim - 1; primare - 0. Personal didactic - 1. Elevi - 0. În **1941**: Şcoli - 1: hedarim - 1; primare - 0. Personal didactic - 1. Elevi - 0. În **1942**: Şcoli - 1: hedarim - 1; primare - 0. Personal didactic - 1. Elevi - 0. În **1943**: Şcoli - 2: hedarim - 1; primare - 1. Personal didactic - 1.

Oficiul judeţean TECUCI - Tecuci

În **1940**: Şcoli - 3: hedarim - 2; primare - 1; licee - 0. Personal didactic - 6. Elevi - 183: hedarim - 90; primare - 93; licee - 0. În **1941**: Şcoli - 4: hedarim - 2; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 16. Elevi - 306: hedarim - 90; primare - 162; licee - 54. În **1942**: Şcoli - 2: hedarim - 0; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 17. Elevi - 231: hedarim - 0; primare - 180; licee - 51. În **1943**: Şcoli - 2: hedarim - 0; primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 17. Elevi - 231: hedarim - 0; primare - 180; licee - 51.

Oficiul judeţean TIMIŞ-TORONTAL - Timişoara

În **1940**: Şcoli - 11: Talmud Tora - 3; Ieşiva - 2; grădiniţe - 2; primare - 2; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 54. Elevi - 1 455: Talmud Tora - 153; Ieşiva - 45; grădiniţe - 124; primare - 480; comerciale - 66; licee - 581. În **1941**: Şcoli - 11: Talmud Tora - 3; Ieşiva - 2; grădiniţe - 2; primare - 2; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 55. Elevi - 1 539: Talmud Tora - 246; Ieşiva - 30; grădiniţe - 128; primare - 510; comerciale - 77; licee - 648. În **1942**: Şcoli - 8: Talmud Tora - 1; Ieşiva - 1; grădiniţe - 2; primare - 2; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 56. Elevi - 1 520: Talmud Tora - 162; Ieşiva - 20; grădiniţe - 118; primare - 219; comerciale - 88; licee - 613. În **1943**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 0; Ieşiva - 0; grădiniţe - 1; primare - 1; comerciale - 1; licee - 1. Personal didactic - 56. Elevi - 1 520: Talmud Tora - 0; Ieşiva - 0; grădiniţe - 118; primare - 519; comerciale - 88; licee - 613.

Oficiul judeţean TULCEA - Tulcea

În **1940**: Şcoli - 1: hedarim - 1. personal didactic - 1. Elevi - 48. În **1941**: Şcoli - 1: hedarim - 1. Personal didactic - 1. Elevi - 68. În **1942, 1943**: Şcoli - 0.

Oficiul judeţean TURDA - Turda

În **1940**: Şcoli - 5: Talmud Tora - 2; Ieşiva - 1; primare - 2. Personal didactic - 8. Elevi - 158: Talmud Tora - 43; Ieşiva - 14; primare - 101. În **1941**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 1; Ieşiva - 1; primare - 2. Personal didactic - 8. Elevi - 219: Talmud Tora - 48; Ieşiva - 17; primare - 154. În **1942**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 1; Ieşiva - 1; primare - 2. Personal didactic - 8. Elevi - 214: Talmud Tora - 46; Ieşiva - 15; primare - 153. În **1943**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 1; Ieşiva - 1; primare - 2. Personal didactic - 8. Elevi - 213: Talmud Tora - 0; Ieşiva - 0; primare - 213.

Oficiul judeţean TUTOVA - Bârlad

În **1940**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 12. Elevi - 260: primare - 180; licee - 80. În **1941**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 12. Elevi - 273: primare - 180; licee - 93. În **1942**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 21. Elevi - 216: primare - 166; licee - 50. În **1943**: Şcoli - 2: primare - 1; licee - 1. Personal didactic - 20. Elevi - 216: primare - 166; licee - 50.

Oficiul judeţean VASLUI - Vaslui

În **1940**: Şcoli - 4: Talmud Tora - 1; grădiniţe - 1; primare - 2. Personal didactic - 10. Elevi - 130: primare - 130. În **1941**: Şcoli - 3: Talmud Tora - 1; grădiniţe - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 130: primare

https://biblioteca-digitala.ro

- 130. În **1942**: Şcoli - 3: Talmud Tora - 1; grădiniţe - 1; primare - 1. Personal didactic - 8. Elevi - 238: primare - 238. În **1943**: Şcoli - 3: Talmud Tora - 1; grădiniţe - 1; primare - 1. Personal didactic - 8.

c. Activitatea Cultului Mozaic din punct de vedere filantropic

Cuvântul „binefacere" se traduce în limba ebraică cu „Ţedaca" şi „Ghemilut Hesed". În aceste expresii e cuprinsă iubirea aproapelui.

a) „Ţedaca" înseamnă binefacerea obligatorie, în sensul unei îndreptări sociale, care mai înainte se făcea prin donarea unei părţi din avere sau a unor obiecte de valoare, iar astăzi se face prin colecte de bani. Biblia ne spune: „Dacă un sărac se găseşte în mijlocul tău, nu închide inima şi mâna ta înaintea fratelui sărac. Să-i dai repetat, iar inima să nu-ţi fie supărată când îi dai" (Deut. 15, 7). Această bunăvoinţă de a da din prisosul său este înnăscută poporului evreu, fiind astfel educat încă din primele stadii ale dezvoltării sale istorice, printr-o legiferare care ridică îngrijirea celor slabi şi săraci la o îndatorire religioasă, acordând acestor săraci ajutoare şi ferindu-i, în acelaşi timp, de a cere ofrande. Acesta este sensul legii (Lev. 19; Deut. 14 şi 15), care îndreptăţeşte pe cel sărac de a culege spicele rămase pe câmp şi obligă pe cel bogat de a da o parte din pâine (hala), vite şi grâne (masser şi teruma), de a se prescrie datoriile după trecerea a 7 ani (şemita). Toate aceste prescripţii aveau ca scop să oprească sărăcirea poporului. Un exemplu viu al acestei prescripţii îl găsim în cartea „Ruth", unde ni se vorbeşte de primirea iubitoare pe care a găsit-o Naomi, văduva săracă, care s-a dus cu nora ei, Ruth, să adune spicele rămase pe câmpul bogătaşului Boas. Datorită legislaţiei agrare, împrumutului fără dobândă şi felului blând de exercitare a sechestrului, nu existau cerşetori în Palestina veche. Dar nici nimicirea statului iudeu nu a făcut să înceteze dragostea şi mila pentru cei săraci. Domenii noi făceau să se manifeste dragostea frăţească, iar înţelepţii ştiau un mod minunat de a adapta prescripţiile Bibliei timpurilor noi şi de a-i îndemna neîntrerupt pe contemporanii lor să aibă o purtare blândă şi iubitoare faţă de săraci. Rabi Iohanan ben Zacai arată că: „Mai importantă decât aducerea jertfelor este opera de binefacere", iar Rabi Iose ben Iohanan a spus: „Larg deschise să fie porţile casei tale, iar săracii să fie tovarăşii tăi". Nenumărate sunt citatele şi povestirile din Talmud care preamăresc meritul binefacerii. Rabi Azi ne învaţă că binefacerea este deasupra tuturor celorlalte legi. Ea este unul dintre cei trei stâlpi principali pe care se bazează morala. Ea te îmbogăţeşte, te salvează de moarte şi înlătură orice nenorocire. Chiar şi săracul care trăieşte din ofrande să dea cât poate. Cel puţin o zecime din veniturile tale s-o dai pentru „Ţedaca"(scopuri de binefacere). Orice nevoiaş are dreptul la ajutor, chiar şi neevreul. În primul rând vin rudele sărace, apoi vecinii. Săracii oraşului au întâietate faţă de cei ai oraşelor străine. „Totdeauna, însă, să dai cu faţă prietenoasă şi cu inimă veselă, ca să nu roşinezi pe cel sărac". O îngrijire deosebită se cerea dată celor familiali, care înainte trăiau independent şi onest. Aceste învăţături au fost codificate mai târziu în *Şulhan Aruh* şi de către Maimonide. Maimonide cunoaşte opt grade de binefacere, dintre care cel mai înalt este de a ajuta în aşa fel pe cel sărac, fie prin împrumuturi, fie prin procurarea de lucruri, încât să poată deveni independent şi să nu mai aibă nevoie de ofrande, iar gradul cel mai de jos este darea obişnuită de ofrande.

b) „Ghemilut Hesed" este a doua treaptă a binefacerii şi superioară faţă de „Ţedaca". Ea cuprinde actele de binefacere care izvorăsc dintr-o inimă miloasă (Rahmanut = milă). „Ghemilut Hesed" este mai mare decât „Ţedaca", deoarece aceasta o poţi exercita numai faţă de cel sărac, pe când „Ghemilut Hesed" o exerciţi atât faţă de cel bogat, cât şi faţă de cel sărac; „Ţedaca" numai faţă de cei vii, „Ghemilut Hesed" şi faţă de cei morţi (Sap. 63a). „Ghemilut Hesed" este desemnat ca începutul şi sfârşitul Torei şi nu cunoaşte limite (Sota S. 17 şi Pea 1, 1). „Ghemilut Hesed" este considerat ca unul dintre cele trei semne distinctive ale adevăratului evreu (Evrei, 19a) şi este atât de universală şi multilaterală ca însuşi domeniul suferinţelor fizice şi sufleteşti. „Ghemilut Hesed" constă în ridicarea celor căzuţi (someh noflim), în îngrijirea celor slabi şi nevoiaşi (haspacat evionim), în ajutorarea celor părăsiţi şi singuri, mai ales a orfanilor, a bătrânilor (esrot ietomim şi moşav zechenim), în primirea ospitalieră a străinilor (ahnasat orhim), în ajutorarea învăţaţilor nevoiaşi (mahzichei Tora), în ajutorarea fetelor sărace (hahnasat cala), în îngrijirea bolnavilor (bicur holim), în consolarea îndureraţilor (mişan avelim) şi înmormântarea săracilor (halvaiat hamet). Serviciile aduse mortului sunt considerate ca cele mai curate, deoarece nu există răsplată. La toate aceste servicii, jertfele băneşti nu au importanţă, ci numai dedicarea propriei persoane, conform principiului talmudic: „Binefacerea este răsplătită

https://biblioteca-digitala.ro

numai în măsura dragostei cuprinse în ea" (Sukk. 49 b). Datorită acestei iubiri a aproapelui s-au născut pretutindeni o mulţime de societăţi de binefacere (hevrot), care îşi consacră activitatea diferitelor domenii ce ţin de „Ghemilut Hesed" şi care desfăşoară pretutindeni o activitate rodnică şi binefăcătoare. Aceste societăţi iau fiinţă în evul mediu, când ajutorarea nevoiaşilor a fost preluată de comunităţi. Ideile şi prescripţiile biblice rămîn în vigoare şi pentru evul mediu. Caritatea a fost, deci, întotdeauna baza însăşi a principiilor de existenţă şi moralei evreilor.

În urmă cu secole, pe timpul vechii organizări obşteşti a breslelor şi staroştilor, evreii din Bucureşti găseau mijloacele pentru a veni în ajutorul celor năpăstuiţi de soartă. Se citează astfel existenţa unei „cutii a milelor". Călătorii străini, în trecere prin Bucureşti, menţionează în însemnările lor că, la începutul secolului al XIX-lea, evreii de aici practică principiul facerii de bine pentru cei din obştea lor. Desigur că rolul cel mai important în ajutorarea nevoiaşilor l-a jucat iniţiativa individuală, graţie căreia s-au înfiinţat o serie de societăţi şi instituţii filantropice, precum şi societăţi de ajutor reciproc.

În **1940**: Numărul instituţiilor de binefacere - 72: azile - 27; cămine - 7; cantine - 23; case de caritate - 1; orfelinate - 6; societăţi de binefacere - 2; alte societăţi - 6. Numărul instituţiilor de asistenţă - 40: ambulatorii - 2; creşe - 0; băi - 11; dispensare - 7; maternităţi - 3; policlinici - 2; spitale - 15. În **1941**: Numărul instituţiilor de binefacere - 70: azile - 24; cămine - 7; cantine - 28; case de caritate - 1; orfelinate - 6; societăţi de binefacere - 1; alte societăţi - 3. Numărul instituţiilor de asistenţă - 39: ambulatorii - 2; creşe - 0; băi - 10; dispensare - 8; maternităţi - 4; policlinici - 2; spitale - 13. În **1942**: Numărul instituţiilor de binefacere - 81: azile - 20; cămine - 6; cantine - 45; case de caritate - 1; orfelinate - 6; societăţi de binefacere - 1; alte societăţi - 2. Numărul instituţiilor de asistenţă - 38: ambulatorii - 2; creşe - 1; băi - 7; dispensare - 14; maternităţi - 4; policlinici - 1; spitale - 9. În **1943**: Numărul instituţiilor de binefacere - 78: azile - 19; cămine - 3; cantine - 46; case de caritate - 1; orfelinate - 6; societăţi de binefacere - 1; alte societăţi - 2. Numărul instituţiilor de asistenţă - 36: ambulatorii - 2; creşe - 1; băi - 7; dispensare - 14; maternităţi - 3; policlinici - 1; spitale - 8 - repartizate pe următoarele oficii judeţene:

Oficiul judeţean ALBA - Alba-Iulia

În **1940**: Instituţii de binefacere - 3: azile - 1; societăţi de binefacere - 2. Instituţii de asistenţă - 1: spitale - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 0; societăţi de binefacere - 1. Instituţii de asistenţă - 1: spitale - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 0; societăţi de binefacere - 1. Instituţii de asistenţă - 1: spitale - 1. În **1943**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 0; societăţi de binefacere - 1. Instituţii de asistenţă - 1: spitale - 1.

Oficiul judeţean ARAD - Arad

În **1940**: Instituţii de binefacere - 6: cămine - 2; cantine - 1; case de caritate - 1; orfelinate - 2. Instituţii de asistenţă - 2: ambulatorii - 2. În **1941**: Instituţii de binefacere - 6: cămine - 2; cantine - 1; case de caritate - 1; orfelinate - 2. Instituţii de asistenţă -2: ambulatorii - 2. În **1942**: Instituţii de binefacere - 6: cămine - 2; cantine - 1; case de caritate - 1; orfelinate - 2. Instituţii de asistenţă -2: ambulatorii - 2. În **1943**: Instituţii de binefacere - 6: cămine - 2; cantine - 1; case de caritate - 1; orfelinate - 2. Instituţii de asistenţă -2: ambulatorii - 2.

Oficiul judeţean ARGEŞ - Piteşti

În **1940, 1941, 1942**: Instituţii de binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1.

Oficiul judeţean BACĂU - Bacău

În **1940**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 4: băi - 1; dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 3: băi - 1; dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 3: băi - 1; dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 3: băi - 1; dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 0.

Oficiul judeţean BAIA - Fălticeni

În **1940**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 3: băi - 1; dispensare - 1; spitale - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 3: băi - 1; dispensare - 1; spitale - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 0; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: băi - 0; dispensare - 1; spitale - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 0; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 2:

https://biblioteca-digitala.ro

băi - 0; dispensare - 2; spitale - 0.

Oficiul judeţean BOTOŞANI - Botoşani

În **1940**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 2. Instituţii de asistenţă - 6: băi - 3; dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 5: azile - 2; cantine - 3. Instituţii de asistenţă - 5: băi -3; dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 5: azile - 2; cantine - 3. Instituţii de asistenţă - 3: băi - 2; dispensare - 1; maternităţi - 0; spitale - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 5: azile - 2; cantine - 3. Instituţii de asistenţă - 3: băi - 2; dispensare - 1; maternităţi - 0; spitale - 0.

Oficiul judeţean BRĂILA - Brăila

În **1940**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1.

Oficiul judeţean BRAŞOV - Braşov

În **1940**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 1; orfelinate - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 1; orfelinate - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 1; orfelinate - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 2; cantine - 1; orfelinate - 1. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean BUZĂU - Buzău

În **1940**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean CARAŞ - Oraviţa

În **1940**: Instituţii de binefacere - 2: cămine - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: cămine - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: cămine - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: cămine - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1.

Oficiul judeţean COVURLUI - Galaţi

În **1940**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; orfelinate - 1. Instituţii de asistenţă - 1: spitale - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; orfelinate - 1. Instituţii de asistenţă - 1: spitale - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; orfelinate - 1. Instituţii de asistenţă - 1: spitale - 1. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; orfelinate - 1. Instituţii de asistenţă - 1: spitale - 1.

Oficiul judeţean DOLJ - Craiova

În **1940, 1941, 1942**: Instituţii de binefacere - 0; Instituţii de asistenţă - 0. **1943**: Instituţii de binefacere - 1: azil - 1. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean FĂLCIU - Huşi

În **1940**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean HUNEDOARA - Deva

În **1940**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 3: azile - 1; cantine - 2. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 3: azile - 1; cantine - 2. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean IAŞI - Iaşi

În **1940**: Instituţii de binefacere - 10: azile - 2; cămine - 1; cantine - 1; alte societăţi - 6. Instituţii de asistenţă - 4: dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale -2. În **1941**: Instituţii de binefacere - 6: azile - 1; cămine - 1; cantine - 1; alte societăţi - 3. Instituţii de asistenţă - 4: dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 2. În **1942**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 1; cămine - 0; cantine - 1; alte societăţi - 2. Instituţii de asistenţă - 4: dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 2. În **1943**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 1; cămine - 0; cantine - 1; alte societăţi

https://biblioteca-digitala.ro

- 2. Instituţii de asistenţă - 4: dispensare - 1; maternităţi - 1; spitale - 2.

Oficiul judeţean ILFOV - Bucureşti

În **1940**: Instituţii de binefacere - 13: cantine - 8; azile - 3; orfelinate - 2. Instituţii de asistenţă - 5: creşe - 0; dispensare - 0; maternităţi - 0; policlinici - 2; spitale -3. În **1941**: Instituţii de binefacere - 13: cantine - 8; azile - 3; orfelinate - 2. Instituţii de asistenţă - 5: creşe - 0; dispensare - 0; maternităţi - 0; policlinici - 2; spitale -3. În **1942**: Instituţii de binefacere - 26: cantine - 21; azile - 3; orfelinate - 2. Instituţii de asistenţă - 9: creşe - 1; dispensare - 3; maternităţi - 1; policlinici - 1; spitale -3. În **1943**: Instituţii de binefacere - 28: cantine - 23; azile - 3; orfelinate - 2. Instituţii de asistenţă - 9: creşe - 1; dispensare - 3; maternităţi - 1; policlinici - 1; spitale - 3.

Oficiul judeţean NEAMŢ - P.-Neamţ

În **1940**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 5; băi - 2; dispensare - 1; spitale - 2. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 5: băi - 2; dispensare - 1; spitale - 2. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 4: băi - 2; dispensare - 2; spitale - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 4: băi - 2; dispensare - 2; spitale - 0.

Oficiul judeţean PRAHOVA - Ploieşti

În **1940**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1; băi - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942, 1943**: Instituţii de binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean PUTNA - Focşani

În **1940**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1: dispensare - 1.

Oficiul judeţean R. SĂRAT - R. Sărat

În **1940**: Instituţii de binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 1; băi - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 1: băi - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean ROMAN - Roman

În **1940**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 2; băi - 1; spitale - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 3: azile - 1; cantine - 2. Instituţii de asistenţă - 2: băi - 1; spitale - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 3: azile - 1; cantine - 3. Instituţii de asistenţă - 2: băi - 1; spitale - 1. În **1943**: Instituţii de binefacere - 3: azile - 1; cantine - 2. Instituţii de asistenţă - 2: băi - 1; spitale - 1.

Oficiul judeţean SEVERIN - Lugoj

În **1940**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean TECUCI - Tecuci

În **1940**: Instituţii de binefacere - 3: azile - 3; cantine - 0. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 3; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean TIMIŞ-TORONTAL - Timişoara

În **1940**: Instituţii de binefacere - 5: azile - 2; cămine - 3. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 5: azile - 2; cămine - 3. Instituţii de asistenţă - 2: maternităţi - 1; spitale - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 4: azile - 1; cămine - 3. Instituţii de asistenţă - 2: maternităţi - 1; spitale - 1. În **1943**: Instituţii de binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean TURDA - Turda

În **1940**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1941, 1942, 1943**: Instituţii de

https://biblioteca-digitala.ro

binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean TUTOVA - Bârlad

În **1940**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 2: spitale - 1; băi - 1; dispensare - 0. În **1941**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 2: spitale - 0; băi - 1; dispensare - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 2: spitale - 0; băi - 1; dispensare - 1. În **1943**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 2:; spitale - 0; băi - 1; dispensare - 1.

Oficiul judeţean VÂLCEA - R.-Vâlcea

În **1940, 1941**: Instituţii de binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 0. În **1942**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 1: cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 0.

Oficiul judeţean VASLUI - Vaslui

În **1940**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituţii de asistenţă - 1; dispensare - 0; spitale - 1. În **1941**: Instituţii de binefacere - 1: azile - 1; cantine - 0. Instituţii de asistenţă - 1; dispensare - 0; spitale - 1. În **1942**: Instituţii de binefacere - 2: azile - 1; cantine - 1. Instituţii de asistenţă - 1; dispensare - 1; spitale - 0. În **1943**: Instituţii de binefacere - 0. Instituţii de asistenţă - 0.

d. Activitatea Cultului Mozaic din punct de vedere economic

Starea economică a evreilor între 1918 şi 1940 a fost în conformitate cu starea economică a ţării: starea materială bună a ţării a determinat şi starea materială bună a evreilor, după cum şi crizele economice şi financiare s-au răsfrânt asupra lor. Evreii au putut produce o mişcare economică accentuată, atunci când aveau pe ce se sprijini şi, spre deosebire de alţi factori economici străini, ei au cheltuit în ţară produsul muncii lor.

MONOGRAFII

Oficiul judeţean BAIA - Fălticeni: SINAGOGA MARE a fost clădită la început din lemn (fără să se cunoască anul) şi după ce a fost mistuită de incendiu, în anul 1848, a fost reconstruită din zid şi terminată în anul 1852, în forma în care se găseşte acum. Ea trece drept cea mai monumentală şi cea mai frumoasă sinagogă din ţară, fiind considerată o capodoperă arhitectonică, având zugrăvite prin sistemul fresco diferite tablouri ce înfăţişează crâmpeie din viaţa religioasă a evreilor. Ca valoare şi interes istoric pentru cultul mozaic, acest monumental edificiu este citat de marele istoric N. Iorga, în operele sale.

Oficiul judeţean BOTOŞANI - Botoşani: TEMPLUL DIN TÂRGUL NOU. Documentele vechi, scrise în slavonă, ne oferă date precise asupra anului fondării şi a fondatorilor, care au purces în acel an de au ridicat un locaş de închinăciune Domnului, destinat enoriaşilor din Tg. Nou. În urma incendiului din anul 1887, sinagoga a fost renovată. În 1889, s-a făcut, în cadrul unei solemnităţi religioase, inaugurarea Templului. În aceşti doi ani de reclădire, 1887 şi 1889, a fost lucrat şi chivotul, „Aron Hakodeş", unic prin frumuseţe artistică în ţară. Pentru executarea „Aron Hakodeş"-ului, în condiţiile cele mai bune din punct de vedere artistic şi pentru respectarea tuturor prescripţiilor religioase, a fost adus un renumit maestru din Odessa, Avram Iosef Schnitzer, care a lucrat doi ani cu multă trudă şi atenţie. „Aron Hakodeş"-ul are coloane lucrate în bronz, părţi poleite cu aur, iar uşile şi părţile laterale gravate şi sculptate în lemn fin. „Aron Hakodeş"-ul este atât de greu şi masiv, încât este susţinut la bază de două puternice ţevi de fier. În partea de sus a chivotului se află un ornament, un vultur simbolic, iar în partea de jos se află stema Ţării Româneşti. Pereţii Templului sunt împodobiţi cu interesante şi frumoase gravuri, simbolizând diferite capitole biblice.

Oficiul judeţean BOTOŞANI - Botoşani: TEMPLUL DIN TÂRGUL VECHI. După date aproximative, clădirea are o vechime de aproape 150 de ani. Arhitectura şi zugrăvelile din interior ne dovedesc măiestria şi frumuseţea cu care a fost zidit acest Templu, poate unul dintre cele mai frumoase din ţară. În linii sobre, dar totuşi fără a fi lipsit de frumuseţe artistică, acest sfânt lăcaş de închinăciune constituie un monument de artă sinagogală, cu care evreimea botoşăneană s-a mândrit în decursul deceniilor. Ceea ce formează, însă, punctul de atracţie este chivotul, „Aron Hakodeş"-ul, care prezintă o deosebită importanţă din punct de vedere religios,

https://biblioteca-digitala.ro

artistic şi istoric. Acest chivot a fost construit după prescripţiile cărţilor sfinte, întrunind toate condiţiile unui „Aron Hakodeş". Din punct de vedere artistic, chivotul este de o frumuseţe întrecută numai de acela al Templului din Tg. Nou. Sculpturile şi gravurile în lemn, inscripţiile gravate sau pictate sunt admirabile. În anul 1861, după o muncă grea şi migăloasă, a avut loc instalarea „Aron Hakodeş"-ului. Vechimea lui numără, deci, 135 de ani. Templul mai este împodobit în interior cu frumoase candelabre de alamă, iar pe pereţi şi tavan sunt zugrăvite cele 12 steaguri ale triburilor, zodiile, precum şi diferite peisaje din Palestina. Uşile grele, masive ale Templului îi dau o notă de vechime şi sobrietate. Tot în clădirea Templului se află o mică sinagogă, care serveşte pentru rugăciunile zilnice ale enoriaşilor. Actualmente, Templul, precum şi celelalte sinagogi din curte servesc ca adăpost liceelor evreieşti.

Oficiul judeţean IAŞI - Iaşi: SINAGOGA MARE, situată în Tg. Cucului, însemnată prin vechimea ei. Sinagoga este clădită, probabil, în anul 1374, reclădită în 1764. O mărturie în plus despre vechimea acestei sinagogi o constituie zapisul din 13 martie 1691/7 199 - de la Oniţa - femeia lui Ştefan Zugravul, dat mănăstirii Aron Vodă, când i-a vândut o casă cu un loc în Priporul Curelarilor, lângă şcoala jidovenească. (Arhivele Statului din Bucureşti, condica Asachi 628, fila 47). SINAGOGA MARE DIN PODUL ROŞU, însemnată atât ca vechime, cât şi ca stil şi mărime. Renovată în anul 1861 - după inscripţia care se află pe frontispiciul sinagogii -, pare-se, totuşi, că e mult mai veche. După bătrâni, această sinagogă se numeşte „Sinagoga Apter Ruf", numele fiind al unui rabin care a păstorit evreimea ieşeană. Se pare că el a pus piatra fundamentală a acestei sinagogi cam prin anii 1770-1780. TEMPLUL IACOB DE NEUSCHATZ, clădit în 1865, este situat în centrul oraşului. Clădit în stilul modern al epocii, reprezenta pentru acea vreme o mare inovaţie, atât prin arhitectura sa, cât şi prin serviciul divin modern ce se oficia.

Oficiul judeţean ILFOV - Bucureşti: SINAGOGA MARE. Motivele care au determinat fondarea acestui sfânt lăcaş datează după 1813, an în care sinagoga de lemn existentă în cartierul Cişmigiu este distrusă de incendiu. Obştea evreilor pământeni lehi, preocupată de construcţia unei noi sinagogi, obţine, la 5 iunie 1846, autorizaţia Departamentului Trebilor din Lăuntru de a achiziţiona terenul necesar, ceea ce şi face în august 1846, când cumpără cu 800 de galbeni o porţiune de teren cu o cârciumă şi pivniţă, situată în mahalaua Sf. Vineri - Herasca. Cu această ocazie, obştea evreilor pământeni a ratificat această cumpărare printr-un proces verbal redactat în idiş. La 8 septembrie 1846, încep lucrările de construcţie, care sunt, însă, întrerupte şi apoi reluate în mai 1847, clădirea fiind terminată în toamna aceluiaşi an. Această construcţie a suferit numeroase transformări în diferite rânduri. Astfel, s-au făcut reparaţii în anii 1866, 1867 şi apoi în 1872, când au fost construite primele balcoane pentru doamne. În urma alinierii impuse de Primăria oraşului Bucureşti, Sinagoga Mare a necesitat o radicală renovare, care s-a făcut în anul 1903, punându-se piatra fundamentală la 8 aprilie. În sfârşit, cu prilejul împlinirii a 90 de ani de existenţă, Sinagoga Mare a fost refăcută aproape în întregime, modernizându-se atât instalaţiile, cât şi aspectul ei. Interiorul sinagogii încântă ochiul prin minunatul colorit al decoraţiunilor, iar printre acestea relevăm ornamentul „Amud", făcut din aur masiv şi argint, obiect de artă ce datează din veacul trecut şi se află păstrat în tezaurul sinagogal. Astăzi Sinagoga Mare numără 1 000 de enoriaşi. TEMPLUL „UNIREA SFÂNTĂ". Acest templu, care are astăzi 650 de enoriaşi, este cunoscut sub numele de „Sinagoga Meseriaşilor" încă înainte de anul 1856, dată la care enoriaşii lui întocmesc primele statute întărite şi aprobate de rabinul David Halperin, rabinul comunităţii evreilor din Bucureşti şi al regiunii, după cum se intitulează capul religios al evreilor din Bucureşti din acea vreme. Aceasta rezultă din Pincas-ul (document) scris în ebraică şi aflat în păstrarea Templului „Unirea Sfântă". Odată cu înfiinţarea breslei croitorilor, acest lăcaş de rugăciune este denumit, în documentele oficiale ale timpului: „Havra Sudiţilor Ruşi şi Corporaţiei Croitorilor", care a fost, în cele din urmă, dezafectată cultului. Pe la 1850, se întemeiază, în str. Mămulari, o casă de rugăciune a croitorilor, luându-se cu chirie trei odăi în acest scop, iar apoi achiziţionându-se terenul, unde se construieşte şi se termină, în 1852, noul edificiu ce poartă numele de „Sinagoga Mare a Croitorilor". Construcţiei i se aduc îmbunătăţiri şi se fac noi adăugiri pe la 1875. Faţă de necesităţile timpului, se construieşte, în 1903, o societate cu numele de „Achdut codeş" („Unirea Sfântă"), în scopul de a reclădi acest edificiu, fapt petrecut în anul 1913, când denumirea este schimbată în Templul „Unirea Sfântă". În sfârşit, în 1935, i se adaugă frumosului edificiu o sală de festivităţi, iar în 1940, după cutremur, templul este renovat. Clădirea are un aspect impunător, o incintă spaţioasă şi galerii (balcoane pentru doamne). În ansamblul său, concepţia arhitectonică este comună tuturor templelor moderne ce s-au ridicat în

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti, cam în aceeaşi perioadă de timp. TEMPLUL CORAL. La 15 martie 1857, sunt aprobate „Statutele Comunităţii Cultului Israelit Modern", instituţie care achiziţionează în acelaşi an terenul pentru construcţia templului, a cărui piatră fundamentală se pune abia la 21 iulie 1864, când încep lucrările. La 18/30 iunie 1866, pe când construcţia era aproape terminată, Templul este complet devastat de o ceată de răufăcători. Acţiunea de colectare a sumelor necesare construcţiei începu de îndată, însuşi domnitorul ţării contribuind cu 6 500 de galbeni la fondul de reconstrucţie a Templului. În sfârşit, lucrările de reconstrucţie sunt terminate la 6/18 iulie 1867. Frumosul edificiu era zidit după modelul templului din Berlin. În 1901, se introduce orga cu corul, care-i are ca dirijori pe compozitorii I. Paschill şi apoi A. Levy-Ivela. În 1932, încep lucrările de modernizare, executându-se refacerea radicală a exteriorului, precum şi restaurarea interiorului. S-a mai ridicat apoi o nouă aripă monumentală la parter, destinată a cuprinde sala de festivităţi şi de conferinţe, precum şi camera clerului, iar la etaj sălile menite a adăposti biblioteca, muzeul şi arhiva istorică a Templului Coral. Astăzi, Templul are 1 000 de enoriaşi. Construcţia reprezintă, în ansamblul ei, o frumoasă operă de artă, incinta propriu-zisă având un parter şi două balcoane. „Aron Hakodeş"-ul (altarul) este impunător şi conţine un impresionant număr de Suluri Sfinte, frumos ornate şi donate de diferite personalităţi care s-au ilustrat în viaţa obştii. Sediul sinagogal al domnului Şef Rabin dr. Al. Şafran este la Templul Coral. În acest templu s-au organizat întotdeauna servicii divine solemne şi oficiale, la care predica festivă este rostită de către domnul Şef Rabin dr. Al. Şafran. SINAGOGA „MALBIM". Un simbol viu al geniului Kabinului Malbim este Beth Hamidraşul care-i poartă numele. Această sinagogă ortodoxă, acest Beth Hamidraş, după sistemul vechi tradiţional, înzestrat şi cu frumuseţile timpurilor noi, este o creaţie a voinţei exprimate şi prin scris din partea marelui Malbim. Actul de fundaţiune a fost scris de însăşi mâna sa. Marele savant precizează în acest act cum înţelege să funcţioneze sfântul lăcaş. Documentul istoric, care constituie o perlă ca stil şi concepţie, în care se oglindeşte caracterul pe care marele rabin a înţeles să-l imprime instituţiei ce-i poartă numele, este păstrat în arhiva sinagogii „Malbim". Spune marele rabin în actul de fundaţiune: „Aceasta este sinagoga care fu sprijin părinţilor noştri şi ajutor pentru noi în vremea de Galut şi în timpul renaşterii noastre, menţinând învăţătura în noi şi în copiii noştri". Şi a mai lăsat marele rabin Malbim acest îndemn de mare învăţare: „Onoraţi şi slăviţi lăcaşul sfânt în timpul zilei şi faceţi ca nici noaptea să nu se stingă lumina învăţăturii, ziua să oficiem rugăciuni în lăcaşurile sfinte, iar noaptea s-o consacrăm învăţăturilor înţelepţilor". „Şi un om înţelept, cunoscător al învăţăturii noastre, să înveţe pe cei care vor să ştie, ridicând şi preaslăvind astfel Tora noastră". În finalul documentului, lăsat posterităţii, marele rabin Malbim binecuvântează lăcaşul de rugăciune, urându-i prosperitate şi înflorire. „Iar casa aceasta numească-se Beth Hamidraş. Deschise să-i fie porţile, atât pentru locuitorii oraşului nostru, cât şi pentru oaspeţii veniţi de oriunde. Reverse Dumnezeu harul divin asupra ei, sălăşluiască aci cultura şi binefacerea. Pace să fie între toţi credincioşii unicului Dumnezeu". Sinagoga a fost clădită în 1864, reclădită la 24 iunie 1929. „Şi au făcut legământ ca în sinagoga care poartă numele marelui rabin Malbim (binecuvântată fie pomenirea lui) să nu se clintească nimic, nici din chipul de zidire şi de împodobire şi nici din cel de săvârşire a rugăciunilor. Ca statornic să se urmeze Duhului Dumnezeului celui viu, care pluteşte acolo, pentru ca în lăcaşul cucerniciei să se unească, fără putinţă de despărţire, credinţa curată, legea şi învăţătura, rugăciunile şi datinile lui Israel toate". (Din textul pietrei comemorative). La Sinagoga „Malbim" s-au organizat conferinţe religioase, ţinute de membrii sfatului rabinic. Sinagoga se ocupă şi de asistenţa pauperilor. De asemenea, întreţine o Talmud Tora. Totodată, funcţionează cursul zilnic talmudic „Daf Haiomi", după pilda renumitului Gaon Rabi Meir Schapira din Lublin, curs înfiinţat de domnul Şef Rabin dr. Al. Şafran. Domnul Şef Rabin dr. Al. Şafran este şi rabinul Sinagogii „Malbim". Astăzi sinagoga are circa 1 000 de enoriaşi.

Oficiul judeţean NEAMŢ - Piatra-Neamţ: SINAGOGA „CATEDRALA". Printre edificiile destinate cultului mozaic care să prezinte interes din punct de vedere istoric, citâm Sinagoga „Catedrala". După tradiţia orală, transmisă din generaţii, această sinagogă a fost clădită înainte de zidirea bisericii „Catedrala Sf. Ion" a domnitorului Ştefan cel Mare. Sinagoga dărâmându-se, a obţinut aprobare din partea domnitorului Gr. Alex. Ghica Vodă, în anul 1766, de a fi reclădită, în urma cercetării făcute de Ioniţă Canterair biv vel spătar, ispravnic al ţinutului Neamţ. Sinagoga este construită din grinzi groase (durat) învelite cu tabanuri boite pe dinafară şi înăuntru. Sistemul clădirii este cel vechi şi are o temelie de peste un stânjen, ceea ce face ca intrarea în sinagogă să fie ca într-o bască. Înăuntrul sinagogii este o galerie închisă, în partea nordică, în două etaje şi în partea vestică într-un singur etaj. În peretele dinspre răsărit este aşezată urna sfântă, lucrată în lemn cu mare artă. O

https://biblioteca-digitala.ro

tradiție în legătură cu sinagoga este următorul fapt istoric povestit din bătrâni: „Pe când Petru Rareș era silit să fugă în Transilvania de frica turcilor, el trecu prin Piatra. Fiindu-i teamă să nu cadă în mâinile dușmanilor săi, care-l urmăreau pretutindeni, el găsi un refugiu și se ascunse la evreii de aici. Dar pe cât se vede, inamicii săi dădură de urma lui și începură a-l căuta în casele evreilor. Evreii, spre a nu lăsa să cadă în mâinile acestora, îl ascunseră în sinagogă, într-o zi de joi a lunii Nissan, unde rămăsese până sâmbătă, când plecară în Transilvania, mulțumind evreilor pentru serviciile ce i le-au adus".

EVENIMENTE

Legea de organizare a cultelor. La 22 aprilie 1928, s-a promulgat Legea Cultelor (Mon. Of. nr. 89/22 aprilie 1928). Această lege va fi, pentru mult timp, un punct însemnat de plecare pentru dezvoltarea cultului mozaic, căci la art. 54 s-a prevăzut că Ministerul Cultelor va decreta, în termen de 6 luni, normele de organizare ale cultului mozaic, iar Decizia nr. 46 953/1928 se ocupă de această organizare (Mon. Of. nr. 250/8 noiembrie 1928). O copie după proiectul de Decizie Ministerială, spre a-l studia și a face observații, a fost pusă la dispoziția Uniunii Comunităților Evreiești. Observațiile acesteia au fost întru totul aprobate de Ministerul Cultelor. La 18 ianuarie 1929, Ministerul Cultelor a dat Decizia nr. 2 175/1929, care cuprinde dispoziții ce întregesc pe cele cuprinse în Decizia nr. 46 953/1928, referitoare la organizarea cultului mozaic (Mon. Of. nr. 20/25 ianuarie 1929). Legea pentru regimul general al cultelor a fost modificată la 3 august 1929. Ministerul Cultelor își menține dreptul de a decreta normele de organizare ale cultului mozaic, modifică repartiția riturilor, aduce precizări privitoare la proprietatea averii cultului și suspendă aplicarea modificărilor până la elaborarea regulamentului, pentru care ministerul are obligația să ceară părerea reprezentanților comunităților organizate pe baza Deciziei ministeriale din 1929. Diverse proiecte de regulament au fost elaborate de guvernele ce s-au perindat, dar, din nefericire, abia alcătuit acesta, o schimbare nouă de regim repunea problema în discuție. Decretul-lege din 9 august 1940, referitor la starea juridică locuitorilor evrei din România, nu schimbă poziția cultului mozaic, întrucât în art. 15 al acestui decret se spune în mod precis: „Regimul cultului mozaic rămâne sub protecția normelor constituționale și a legilor de aplicare".

Reprezentarea cultului în corpurile legiuitoare și în consiliile comunale:

Reprezentarea în Senat. Constituția, la art. 22, lit. d, prevede că vor fi senatori de drept: „capii confesiunilor recunoscute de stat, câte unul din fiecare confesiune, întrucât sunt aleși sau numiți conform legilor țării și reprezintă un număr de peste 200 000 de credincioși". Cultul mozaic și comunitățile evreiești din țară, neavând un statut unic, legal, ar fi urmat ca numai cultul mozaic să nu fie reprezentat în Parlament. S-a propus Guvernului ca Legea electorală, ce urma să se voteze, să prevadă modul de reprezentare a cultului mozaic în Senat. Legea electorală din 27 martie 1920, art. 5, lit. d, al. 2, a admis următorul amendament: „Reprezentantul cultului mozaic în Senat va fi Șeful Rabin desemnat de Uniunea Comunităților Evreiești din țară. Până la organizarea prin Legea Cultelor, reprezentantul cultului mozaic în Senat va fi reprezentantul religios al Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat". La 19 și 20 iunie 1926, Congresul Uniunii Comunităților Evreiești din Vechiul Regat l-a ales pe dr. I. Niemirower - Șef Rabin din 1921 - ca reprezentantul religios în Senat. La 27 ianuarie 1927, Senatul a validat alegerea dr.-ului Niemirover ca Șef Rabin. La 4 februarie 1940, în urma morții dr.-ului I. Niemirover, Congresul Uniunii Comunităților îl alege ca Șef Rabin pe dl. dr. Al. Șafran, de față fiind secretarul general al Ministerului Cultelor. Prin adresa nr. 7 941/1940, Ministerul Cultelor confirmă alegerea. Instalarea se face la 3 martie 1940 de domnul ministru al cultelor, iar intrarea în Senat se face la 7 martie 1940, ca senator de drept. Cu adresa nr. 7 941/1940, Senatul confirmă pe domnul Șef Rabin dr. Al. Șafran ca șef religios al cultului mozaic.

Reprezentarea în consiliile comunale. Legea pentru unificarea administrativă, din 14 iunie 1924, dispune la art. 19, al. 4, că, printre alții, mai este consilier de drept: „Un reprezentant al cultului celui mai numeros din localitate. El va fi cel mare în grad sau, în cazul când mai mulți ar avea graduri egale, cel mai în vârstă".

Subvenționarea Cultului Mozaic. Subvenția Ministerului Cultelor, aprobată în 1927, a fost mandatată, pentru prima oară, în 1928. S-a luat ca bază pentru repartiția sumelor comunităților din Vechiul Regat statistica Colescu din 1922. În 1929 și în primul semestru al anului 1930, subvenția a fost trimisă comunităților

https://biblioteca-digitala.ro

direct de Minister. Din al doilea semestru al anului 1930, subvenţia se trimite comunităţilor prin U.C.E. Prin Decizia nr. 34 227, din 18 iulie 1940 (Mon. Of. nr. 168/23 iulie 1940), domnul Radu Budişteanu, ministrul cultelor, suprimă subvenţia acordată Cultului Mozaic.

Alegerea domnului Şef Rabin dr. Al. Şafran. După decesul dr. I. Niemirower, este ales, în congresul conducătorilor laici şi religioşi ai comunităţilor, din 4 februarie 1940, ca Şef Rabin al Uniunii Comunităţilor Evreieşti din Vechiul Regat şi, deci, şi ca reprezentant al Cultului Mozaic în Senat, Eminenţa Sa domnul Şef Rabin dr. Al. Şafran, un mare învăţat, descendent al marelui Gaon Bezalel Şafran din Bacău. Ministerul Cultelor a confirmat, cu adresa nr. 7 941/1940, alegerea noului Şef Rabin. Instalarea în această înaltă demnitate s-a făcut la Templul Coral, la 3 martie 1940, de către Ministerul Cultelor. Au participat la această solemnitate, pe lângă ministrul cultelor şi preşedintele Academiei Române, reprezentanţii Guvernului şi ai Senatului, delegaţii comunităţilor evreieşti din întreaga ţară şi ai comunităţilor evreieşti din Bucureşti. Jurământul noului Şef Rabin a fost luat de către ministrul cultelor, procesul verbal fiind depus la acest minister. Ministrul cultelor a rostit discursul de instalare. La 7 martie 1940, domnul Şef Rabin dr. Al. Şafran a fost primit pentru prima dată în Senatul ţării (Mon. Of. din 19 martie 1940), validarea alegerii făcându-se în aceeaşi şedinţă. În sfârşit, la 13 mai 1940, Eminenţa Sa domnul Şef Rabin dr. Al. Şafran este ales şi ca Şef Rabin al Comunităţii Evreilor din Bucureşti.

Înfiinţarea Centralei Evreilor din România. Cel mai recent eveniment din istoria Cultului Mozaic îl constituie apariţia Decretului nr. 319, dat la 30 iunie 1942 de către domnul mareşal al României şi conducător al statului, Ion Antonescu, privitor la organizarea şi funcţionarea Centralei Evreilor din România. Prin acest regulament, această instituţie este recunoscută ca singurul organ care reprezintă interesele colectivităţii evreieşti din România, exercitându-şi atribuţiile sub directivele şi controlul domnului împuternicit al Guvernului pentru reglementarea regimului evreiesc din România. În virtutea art. 2 al regulamentului de organizare şi funcţionare a Centralei Evreilor din România, toate comunităţile evreieşti trec sub controlul şi conducerea Centralei Evreilor din România, care le reprezintă în faţa autorităţilor şi instanţelor judecătoreşti.

PERSONALITĂŢI

Oficiul judeţean BACĂU - Bacău.

Gaonul Bezalel Zeev Şafran, savant rabinic, prim-rabin al Comunităţii Evreieşti din Bacău. S-a născut în anul 1856, la Ştefăneşti, jud. Botoşani, într-o ilustră familie rabinică. De mic copil, i-a uimit pe eruditii evrei cu mintea sa ageră şi pătrunzătoare şi cu memoria sa fenomenală. Foarte tânăr, a primit diploma de rabin de la iluştrii eruditi ai timpului, care au întrevăzut în el pe viitorul Gaon. Savant rabinic de renume mondial, Bezalel Zeev Şafran a redactat răspunsurile sale ştiinţifice rabinice la problemele grele religioase şi talmudice ce i se trimiteau spre rezolvare din toate părţile lumii. În străinătate, el era recunoscut sub titlul de „Gaonul României" (v. *Lifrachin*, de docent dr. I. Weinberg din Berlin, pag. 215-218). Discipolul şi colaboratorul său nedespărţit era fiul său, dr. Al. Şafran, actualul Şef Rabin al României. Opera ştiinţifică a Gaonului Bezalel Zeev Şafran cuprinde Responses, comentarii la Talmud, disertaţii filosofice şi omiletică. Din opera sa s-a tipărit, până acum, numai prima parte din Responses, intitulată *Schaalot utşuvot HARBAZ* (1930). Gaonul României s-a impus foarte mult prin fineţea personalităţii sale şi prin elocvenţa sa distinsă. Împreună cu amicul său, dr. I. Niemirower, fostul Şef Rabin al României, Bezalel Zeev Şafran a lucrat la fondarea Uniunii Comunităţilor Evreieşti şi a Uniunii Rabinilor din România. Bezalel Zeev Şafran a murit la 14 Kislev 5690 (decembrie 1929), la Bacău. Discursul funebru la înmormântarea sa, la care au participat delegaţii ale autorităţilor şi ale iudaismului român, l-a ţinut Şef Rabinul dr. I. Niemirower. În scaunul rabinic din Bacău, Gaonului Bezalel Zeev Şafran i-a urmat fiul său, dr. Al. Şafran, care a funcţionat ca Prim-Rabin al Comunităţii Evreilor din Bacău până în februarie 1940, când a fost ales Şef Rabin al Cultului Mozaic din România.

Oficiul judeţean PRAHOVA - Ploieşti

Rabin dr. Iosef Haim Brezis. După strălucite studii făcute în Franţa, este numit rabin şi predicator al comunităţii din Ploieşti. Demn şi conştient de înalta misiune ce i s-a încredinţat, se devotează cu tot sufletul carierei sale, din care face un adevărat apostolat.

https://biblioteca-digitala.ro

Oficiul judeţean PUTNA - Focşani

Rabin dr. Iacob Nacht. Şi-a făcut studiile liceale la Iaşi, luându-şi doctoratul în filosofie la Viena. Pe lângă studiile academice, a fost un mare erudit în studiile talmudice, precum şi un perfect cunoscător al literaturii ebraice clasice şi moderne. Este numit ca rabin al oraşului Focşani în anul 1902. Rabinul dr. Nacht a desfăşurat o mare activitate duhovnicească şi culturală, prin predici religioase şi prin conferinţe ştiinţifice şi literare. Deosebit de mare a fost opera sa de luminare a tineretului. Doctorul Nacht organizează o bibliotecă cu mai multe mii de volume din tot ce a avut literatura ebraică mai ales, precum şi floarea literaturilor străine. Rabinul dr. I. Nacht a fost şi un mare publicist. A colaborat la cele mai multe reviste literare româneşti şi ebraice din ţară şi străinătate, a făcut multe traduceri, biografii, prefeţe şi o lucrare numită *Poporul Cărţii*. În anul 1921, pleacă din Focşani şi este numit rabin predicator la Comunitatea Evreilor din Brăila. Apoi funcţionează ca rabin la Rădăuţi (Bucovina) şi pe urmă ca profesor rabinic la Strasbourg, de unde pleacă în Palestina.

Oficiul judeţean TURDA - Turda

Rabin Wezel Adalbert. S-a născut în anul 1865 şi a murit la 25 februarie 1938. Şi-a făcut studiile rabinice în renumita Ieşiva din Bratislava. În 1888-1889, a funcţionat ca rabin la Comunitatea Târnăveni, apoi în 1890-1901, ca rabin al Comunităţii Israelito-Ortodoxe din Braşov, iar la 28 decembrie 1901 a ocupat postul de rabin la Comunitatea Turda, unde a funcţionat până la 25 februarie 1938. A fost o personalitate recunoscută în cercurile rabinice din ţară, ba chiar şi peste hotare. Era înzestrat cu calităţi excepţionale, pe care în tot timpul rodnicei sale activităţi le-a pus în mod absolut dezinteresat în slujba obştii evreieşti.

*

Marele Rabin Israel Hager din Vijniţa. S-a născut în anul 1860 şi a murit în anul 1936. Era descendent al unei mari şi renumite familii de rabini. În 1884, a preluat funcţia de prim-rabin al Comunităţii Evreilor din Vijniţa, devenind celebru datorită sfinţeniei sale. În anul 1914, a părăsit Vijniţa, mutându-se la Oradea, unde a şi murit.

*

Marele Rabin Iuda Leb Zirelsohn. S-a născut în 1859, la Koseles. A funcţionat ca prim-rabin al Chişinăului şi al Basarabiei. În 1910, a fost preşedintele Comisiei oficiale rabinice din Ministerul de Interne de la Petersburg. Între anii 1922 şi 1926, a fost deputat în Parlamentul român, iar în 1926 a devenit senator. El a fost şi preşedinte la „Cnesiio Ghedaulo" a lui „Agudas Israel" din Viena. Era un învăţat erudit, publică Response, precum şi multe articole în reviste ebraice. În anul 1920, a înfiinţat, la Chişinău, un liceu particular evreiesc, în care, alături de celelalte obiecte, se preda şi ebraica. Moare în anul 1941.

*

Dr. Maier Beck. Născut la 13 septembrie 1845, la Papa (Ungaria), face şcoala primară din localitate, apoi frecventează gimnaziul catolic şi colegiul protestant, absolvind liceul reformat din Pesta. Urmează, din 1865, studiile teologice la seminarul iudaico-teologic din Breslau şi vine în Bucureşti, în 1872, pe când obştea evreilor pământeni lehi era în descompunere. A fost instalat, în octombrie 1873, ca predicator al Templului Coral şi director al şcolii de băieţi „Jacob şi Carolina Löbel", instituţii unde desfăşoară o neobosită activitate. La şcoală era omul muncii şi al datoriei, la templu omul binelui şi propovăduitorul moralei. Din iniţiativa sa, se înfiinţează Societatea pentru editarea de cărţi didactice evreieşti, el fiind între primii autori de manuale tipărite, alături de dr. M. Gaster, I. D. Bally şi L. Cassvan. Redactează apoi „Revista Israelită". A fost, pe lângă un mare dascăl, şi un iubit păstor sufletesc al evreilor din Bucureşti, tocmai în vremea când această obşte era dezorganizată. Drept omagiu pentru activitatea depusă, Comunitatea l-a ales, imediat după constituirea ei, în 1921, Şef Rabin onorific, în care calitate a participat la lucrările Sfatului rabinic. Moare în Bucureşti, la 27 februarie 1923. Dintre lucrările sale, menţionăm: *Învăţătura religiunii mozaice pentru uzul junimii israelite*, *Lexiconul ebraic român* (rămas în manuscris), *Vocabular analitic ebraico-românesc la Pentateuchul sau la cele cinci cărţi ale lui Moise*, *Die Syrisch-Palästinenischen Psalmen* (dizertaţie de doctorat). Au rămas, de asemenea, însemnate colecţii de predici, exhorte şi discursuri ocazionale, conferinţe ştiinţifice şi literare şi articole publicate în diverse gazete şi reviste, tratând cu competenţă cele mai importante probleme ce se puneau evreilor în acea vreme. A colaborat între altele şi la „Fraternitatea", „Anuarul pentru izraeliţi" şi „Revista Israelită". Activitatea şi opera sa sunt integral izvorâte din dragostea nemărginită faţă de sinagogă, şcoală şi ţara sa adoptivă.

https://biblioteca-digitala.ro

*

Dr. Iacob Niemirower. S-a născut la 1 martie 1872, la Iaşi. Prima educaţie o primeşte sub supravegherea riguroasă a tatălui său, frecventând hederul, unde învaţă Talmudul, sub conducerea renumitului rabin Isac Aron Ettinger. Încă de copil, el citea şi studia cu nesaţ celebra lucrare *More Nebuchim*, a marelui filosof Maimonide, iar de abia la vârsta de 13 ani, începu să ia lecţii în materiile profane. În 1890, pleacă la Berlin ca să-şi continue studiile. După ce şi-a luat bacalaureatul, a frecventat Universitatea din Berlin, unde urma cursurile de filosofie, istorie şi orientalistică ale unor celebri profesori. În iulie 1895, şi-a luat doctoratul la Universitatea din Berna, cu obiectul principal filosofie, fiind promovat cu „Magna cum laude". Teza sa de doctorat se ocupă de *Corelaţiunea dintre liberul arbitru, conştiinţă, răsplată şi pedeapsă*, având o strălucită primire din partea criticii şi fiind publicată de profesorul Ludwig Stein în „Arhiva pentru filosofie şi istoria ei". La Berlin, odată cu studiile profane, a urmat şi studii rabinice la şcoala condusă de dr. Israel Hildesheimer şi Abraham Biberfeld. În 1897, a primit autorizaţia de rabin. Între timp, publică un studiu despre „Iudaismul contemporan din punct de vedere religios, etnic şi social", apărut în ianuarie 1893 în revista „Ieşurun" din Berlin. Această primă manifestare publicistică dovedeşte talentul său deosebit în această direcţie. În decembrie 1896, se înapoiază la Iaşi, unde este angajat imediat ca rabin şi predicator. Aici dezvoltă o activitate prodigioasă şi multiplă, atât la amvon, cât şi la tribună, iar activitatea sa rabinică a avut un caracter mai mult cultural şi social. Împreună cu dr. K. Lippe şi Mattes, reînfiinţează societatea culturală „Ole Şem" (1897), unde ţine multe conferinţe despre ştiinţa iudaismului. În 1898, introduce cel dintâi, la Iaşi, servicii divine pentru elevii şcolilor evreieşti şi ţine, în acelaşi timp, un curs de istoria evreilor pentru elevii din şcolile de stat. În 1900, pleacă în străinătate, în interesul emigranţilor evrei din ţară, iar apoi ajutorarea familiilor acestora a fost organizată în mod sistematic sub conducerea dr. I. Niemirower. În 1901, începe o vie acţiune pentru organizarea comunităţilor evreieşti din ţară, alături de promotorii acestei mişcări. În acest timp, duce o luptă contra jurământului *more iudaico*, mergând până la Curtea de Casaţie, unde cauza sa a fost susţinută de maeştrii baroului ieşean şi de cei de aici. În 1906, organizează, la Iaşi, împreună cu Heinrich Rosenbaum, un Toynbee Hall, unde ţine prelegeri despre istoria evreilor ieşeni, care au apărut apoi în broşură sub titlul de *Ochire asupra istoriei comunităţii izraelite din Iaşi*. În 1912, părăseşte Iaşul pentru postul ce i se oferise la Comunitatea israeliţilor de rit spaniol din Bucureşti, care număra la acea dată aproape 1 000 de familii. Timp de zece ani a păstorit această comunitate, desfăşurând o bogată activitate culturală şi socială, înfiinţând şi un curs de practică religioasă şi de istorie antică şi modernă a evreilor, pentru elevii din şcolile primare, secundare şi profesionale. Tot în acest interval, a fost numit confesor al garnizoanei Bucureşti şi apoi reprezentant al cultului mozaic. Trebuie relevat - concomitent cu toată activitatea sa - şi aportul său în întreaga operă culturală şi de asistenţă socială a Comunităţii Evreilor din Bucureşti. A funcţionat, astfel, din 1911, ca profesor de istorie şi religie la şcolile „Cultura", fiind numit de Ministerul Instrucţiunii Publice în comisia de examinare a institutorilor de limba ebraică. În timpul războiului a fost activ în opera de ajutorare a familiilor mobilizaţilor şi a celor rămaşi de pe urma lor. După terminarea războiului, dr. I. Niemirower dezvoltă o intensă activitate literară şi culturală, ţinând, în special la societatea „Şarom", o serie de prelegeri asupra filosofiei istoriei evreilor, întrunindu-le apoi într-un volum sub titlul *Incursiuni în istoria evreilor*. Din ziua în care Comunitatea Evreilor din Bucureşti a luat fiinţă, conducătorii ei s-au gândit imediat să-l cheme pe acest eminent rabin în postul de şef spiritual, demnitate în care a fost ales cu unanimitate la 17 mai 1921. Instalarea doctorului Niemirower ca Şef Rabin a avut loc la 22 mai 1921. Primele gânduri şi le-a îndreptat spre organizarea Cultului Mozaic din Capitală, a Rabinatului şi a Sfatului Rabinic, al cărui conducător a fost. Activitatea şefului spiritual al evreimii se manifestă pe toate tărâmurile şi influenţa sa se resimte atât la amvon, la catedră, cât şi în viaţa politică-socială. Ca reprezentant al Cultului Mozaic, a fost declarat senator de drept, calitate consfinţită la 27 ianuarie 1927, prin validarea sa, dată la care dr. Niemirower a luat loc în Senatul ţării pe banca prelaţilor, alături de reprezentanţii tuturor cultelor istorice, recunoscute de stat. Cu erudiţia şi tactul său, precum şi graţie neobositei activităţi desfăşurate în toate direcţiile, dr. Iacob Niemirower reprezintă, desigur, una dintre personalităţile covârşitoare ale Cultului Mozaic. Activitatea sa, închinată în întregime problemelor evreieşti, şi-a continuat-o până în ultimul moment al vieţii sale. Moartea sa, în noiembrie 1939, îl găseşte la posturile sale de răspundere, lăsând un gol resimţit în sânul obştii evreieşti din întreaga ţară.

https://biblioteca-digitala.ro

Opera publicistică. Diversitatea scrierilor sale, în limbile germană, română şi ebraică, a fost extraordinară. Lucrările sale au fost reunite în patru volume, repartizate în următoarele categorii:

Scrieri filosofice: *Legătura dintre liberul arbitru, conştiinţă, răsplată şi pedeapsă* (teză de doctorat), *Morala iudaismului, Iudaismul modern* (lucrare în care sunt adunate o serie de eseuri filosofice şi literare), *Incursiuni în istoria evreilor* (care conţin în prima parte o istorie concisă a evreilor, a evenimentelor şi personalităţilor, iar în a doua parte, o originală expunere asupra începuturilor istoriei evreilor).

Disertaţii şi foiletoane. Sub titlul *Disertaţii şi foiletoane* sunt întrunite studiile istorice, disertaţiile, schiţele biografice şi causeriile: *Iudaismul şi evreii din epoca arabo-spaniolă, Ochire asupra istoriei Comunităţii Evreieşti din Iaşi, Istoria rabinatului din capitala Moldovei.*

Hasidismul şi Ţadichismul. Sub acest titlu, dr. Niemirower face un studiu aprofundat asupra acestor principii, ocupându-se mai mult de adepţii acestei doctrine. Importantele date istorice aduse cu privire la hasidism, ca şi povestirile hasidice anexate acestui volum ne arată un minunat povestitor şi un spiritual causeur.

Omiletică şi retorică. Într-o voluminoasă culegere, a publicat o serie întreagă de predici, cuvântări şi lucrări omiletice, sub titlul de mai sus. Aici sunt grupate 74 de predici de Şabat şi 47 de discursuri ocazionale, care alcătuiesc toate laolaltă o oglindă a vieţii evreieşti din România.

*

Şef Rabin dr. Alexandru Şafran, Şef Rabinul Cultului Mozaic din România, născut la 12 septembrie 1910, la Bacău, ca fiu al cunoscutului Gaon Bezalel Zeev Şafran, prim-rabin al Comunităţii Evreilor din Bacău. Educat, chiar din fragedă copilărie de către părintele său, iniţiat de către el în disciplinele iudaice, Alexandru Şafran ajunge discipolul nedespărţit al tatălui său şi colaboratorul lui intim în opera sa ştiinţifică-rabinică, redactându-i lucrările şi responsele rabinice pe care renumitul Gaon le trimitea învăţaţilor talmudişti din lumea întreagă, care se adresau lui pentru rezolvarea problemelor grele, ştiinţifice şi rituale. După ce termină studiile liceale la Bacău, unde şi-a luat bacalaureatul, ca unul dintre cei mai distinşi elevi ai Liceului „Ferdinand I" şi instruit în ştiinţele rabinice de către tatăl său, care-l ţinea în Bet Hamidraşul său zilnic până târziu după miezul nopţii, tânărul învăţăcel pleacă la Viena, unde se înscrie la Seminarul Rabinic şi la Universitate, la Facultatea de Filosofie a acesteia. Bătrânul Gaon şi maestru al ucenicului care părăseşte prima oară Bet Hamidraşul din casa părintească şi lasă condeiul cu care însăila zilnic gândurile tatălui său, îl roagă cu lacrimi în ochi pe neprihănitul său copil să rămână deplin credincios principiilor şi practicii tradiţionale evreieşti, să devină un rabin întru Israel, în care să îmbine Tora şi Chochma, învăţătura cea veche cu ştiinţa cea nouă, Tora şi Irat şamaim, învăţătura divină cu teama de Dumnezeu, căci - lăsa bătrânul Gaon a se înţelege din vorbele lui pătrunse de emoţie - dorinţa lui este ca acest fiu şi discipol al său, pe care el însuşi l-a crescut în luminile Torei, să fie urmaşul său la scaunul rabinic. Ajuns la Viena, Alexandru Şafran atrage atenţia profesorilor de la Seminarul Rabinic şi, în special, a rectorului, prof. dr. Adolf Schwartz, prin pregătirea sa temeinică şi cunoştinţele sale iudaice vaste. Prelegerile din Talmud ale rectorului Schwartz se animau în disputele ce le avea cu tânărul talmudist, venit din Bet Hamidraşul unui Gaon întru Israel. Cu trei zile înaintea morţii sale, bătrânul rector a purtat la ultima sa prelegere asupra Talmudului o discuţie foarte vie, dialectică, cu răsfăţatul său discipol. După terminarea prelegerii, Hofratul Schwartz l-a chemat pe tânărul său ucenic, în cabinetul său de lucru, pentru a continua discuţia în jurul problemei ce s-a ridicat în timpul prelegerii. Disputa a mai ţinut o oră şi s-a sfârşit cu exclamaţia veneratului maestru al logicii talmudice: „Niţachtani beni..." („M-ai învins, fiul meu..."). Prelegerile asupra Bibliei, făcute după metodele critice, de către savantul Samuel Kraus, au fost şi ele însufleţite, de data aceasta, prin împotrivirea sinceră a credinciosului învăţăcel, căruia bătrânul său tată i-a interzis să-şi însuşească metodele critice ale teologiei protestante, introduse de către învăţăceii occidentali evrei în studiul Bibliei vii şi sfinte, în cercetarea Cărţii Cărţilor, fragede şi eterne, unice şi neasemuite, ce nu poate fi tratată precum celelalte cărţi ale antichităţii. La Universitate, studentul Alexandru Şafran se distinge, de asemenea, în mod cu totul aparte. Conferinţele ce le ţine chiar în universitatea vieneză fac o covârşitoare impresie. Bărbaţi de seamă, ca Monseniorul Seipel, fostul cancelar al Austriei, Sigmund Freud şi alţii, acordă interes tânărului evreu român. În timpul vacanţelor, Alexandru Şafran prezintă mai multe conferinţe, la instituţiile culturale evreieşti cele mai de seamă din Germania, care l-au invitat. În decembrie

https://biblioteca-digitala.ro

1933, Alexandru Şafran se întoarce în oraşul său natal, încununat cu titlurile de rabin şi doctor în filosofie. Spre durerea lui, gândul tatălui său trebuia să fie împlinit, căci nu mult după plecarea în străinătate pentru studii superioare a fiului său Alexandru, Gaonul Bezalel Şafran a fost chemat printre cei drepţi. La porunca conştiinţei sale şi la stăruinţa obştii evreieşti din Bacău, dr. Alexandru Şafran ocupă postul de prim-rabin al comunităţii din oraşul său natal, deşi era chemat la posturi înalte rabinice în străinătate, unde numele său era foarte apreciat. Doctorul Şafran păstoreşte cu adâncă pietate obştea sa din Bacău, în spiritul tatălui şi înaintaşului său, ca un adevărat More Horaa be Israel, ca un rabin tradiţionalist. Păstrător al vechii tradiţii rabinice, dr. Al. Şafran aduce însă pentru prima oară în obştea sa şi un suflu modern de viaţă spirituală evreiască în ceea ce priveşte cultivarea enoriaşilor săi şi mai cu seamă în educaţia tineretului şcolar.

Activitatea culturală prodigioasă a rabinului din Bacău s-a revărsat şi asupra celorlalte obşti evreieşti din ţară, prin conferinţe şi prelegeri, pe care le-a ţinut în diferite oraşe ale ţării. Dr. Al. Şafran este numit de către Ministerul Cultelor membru în comisia de examinare a rabinilor, în locul tatălui său, funcţionând în această calitate alături de Şef Rabinul dr. I. Niemirower. Se distinge în mod deosebit la diferitele congrese ale comunităţilor evreieşti şi ale instituţiilor evreieşti din ţară. Pe tărâmul renaşterii naţionale evreieşti, dr. Al. Şafran propovăduieşte o însănătoşire a vieţii poporului evreu în spirit evreiesc, în spiritul religiei sale care l-a ocrotit de-a lungul mileniilor şi care înnobilează fiinţa sa. Când ilustrul Şef Rabin al României, dr. I. Niemirower, a încetat din viaţă, privirile iudaismului român se îndreaptă către prim-rabinul din Bacău, fiind şi discipolul Gaonului Bezalel Şafran, care armonizează în el rabinatul cel vechi cu cel modern. Congresul Uniunii Comunităţilor Evreieşti, întrunit la Bucureşti, în ziua de 4 februarie 1940, în prezenţa reprezentanţilor înaltelor autorităţi de stat, alege pe dr. Al. Şafran ca Şef Rabin al iudaismului român. Cel mai tânăr Şef Rabin din lume în timpul său, amintind pe Zadoc Kahn, marele Rabin al Franţei şi pe Angello Sacerdotti, marele Rabin al Italiei, aleşi, de asemenea, în înaltele funcţii la o vârstă atât de tânără, dr. Al. Şafran a fost instalat cu deosebit fast, la 3 martie 1940, de către Ministerul Cultelor şi înalţii demnitari ai statului, în prezenţa delegaţiilor comunităţilor evreieşti din ţară. Îndată după instalarea sa, Şef Rabinul dr. Al. Şafran a fost numit, în virtutea legii, senator de drept. În Parlament, Şef Rabinul dr. Al. Şafran s-a bucurat de un deosebit prestigiu, discursurile sale, pronunţate într-un grai suculent românesc, fiind ascultat cu deosebit interes. După expresia preşedintelui Senatului, tânărul senator a adus în incinta maturului corp „un aer senin de primăvară...". I-a fost hărăzit doctorului Al. Şafran să păstorească evreimea română în anii cei mai grei. Într-adevăr, nu mult după înscăunarea sa, grele probleme ce privesc iudaismul român stau în faţa conducătorului spiritual al acestuia. Dr. Al. Şafran face faţă tuturor acestor probleme cu seninătate şi înţelepciune sacerdotală. Predicator magistral, cinsteşte amvonul şi dă mulţimii care vine să-l asculte mângâierea învăţăturii şi a credinţei. Stimulează şi îndrumă întreaga operă culturală în toate compartimentele, de diferite nuanţe, ale vieţii spirituale evreieşti. La „Tarbut", la „Instituţia de Cultură a Templului Coral", la „Asociaţia Titraţilor Evrei", la „Asociaţia Culturală a Femeilor Evree" şi în toate cercurile culturale, domnul Şef Rabin dr. Al. Şafran vine cu aportul său însemnat şi luminile sale călăuzitoare. Pentru corpul didactic evreiesc, domnul Şef Rabin înfiinţează, în 1941, cursuri de iudaistică ce se ţin în timpul vacanţelor de către d-sa şi valoroşi rabini şi oameni de litere, ce au ca scop să-i iniţieze pe profesorii şcolilor evreieşti în cultura iudaică pentru a putea coordona disciplinele ce le predau cu elementele corespunzătoare iudaice. Dl. Şef Rabin s-a străduit ca atunci când s-a format şcoala evreiască nouă, ce a primit întreaga populaţie evreiască şcolară, să fie într-adevăr o şcoală evreiască, respectând tradiţia evreiască şi având un conţinut autentic evreiesc care să se armonizeze cu graiul şi datina şcolii româneşti. A întocmit programul învăţământului religios, istoric şi ebraic pentru şcolile de toate gradele, a prescris numărul de ore pentru disciplinele evreieşti, a înfiinţat serbări de „Oneg Şabat" la şcoli, a reglementat serviciile divine şcolare, de asemenea a editat pentru prima oară, sub egida Instituţiei Superioare a Comunităţilor Evreieşti, manuale de ebraică pentru uzul şcolilor, întocmind un întreg program de editură şcolară. O atenţie deosebită acordă dl. Şef Rabin şcolii ebraice „Tarbut". Colegiul pentru studenţii evrei a fost inaugurat de către dl. Şef Rabin cu o prelegere despre iudaism iar în cursul anului şcolar, a ţinut la Colegiul Studenţilor o serie de prelegeri despre filosofia evreiască şi iudaism, în genere, ce contribuie la formarea concepţiei de viaţă a studenţilor evrei. Îmbinând ambele curente rabinice, tradiţional şi modern, dl. Şef Rabin conduce viaţa spirituală, culturală a Templului Coral, ca şi a sinagogii tradiţionaliste „Malbim". La aceasta din urmă a înfiinţat cursul zilnic talmudic de „Daf Haiomi", după pilda renumitului Gaon Rabi Meier Schapira din Lublin,

https://biblioteca-digitala.ro

întocmind un program zilnic special pentru iudaismul român. În fiecare comunitate din țară, rabinul respectiv urmează normele acestui „Daf Haiomi". Pe lângă aceasta, dl. Șef Rabin mai conduce „Asociația de studii talmudice «Hevra Șas»", înființată cu două decenii în urmă de către regretatul Șef Rabin dr. I. Niemirower. La Sinagoga „Malbim", dl. Șef Rabin a orânduit conferințe religioase și „Șaloș Seudot" tradiționale. În genere, s-a străduit să ridice prestigiul rabinului ca atare, cerând ca rolul acestuia în comunitate să fie acela ce i se cuvine după tradiție și potrivit ființei istorice a comunității. A orânduit ca divorțurile și cununiile religioase să fie oficiate numai de către Rabinatul comunității și numai cu știința comunității. La București, a introdus Oficiul de Stare Civilă Religioasă la comunitate. De asemenea, a înființat la București cea dintâi „Mikva" (baie rituală) a obștii evreiești. În aceste vremuri excepționale, dl. Șef Rabin a acordat atenția sa cea mai vie operei de asistență socială, îndeosebi acțiunii de ajutorare a evreilor evacuați în Transnistria. Încă de tânăr de tot, dl. Șef Rabin a colaborat la redactarea lucrărilor rabinice ale părintelui D-sale. Multe din adnotările d-sale sunt publicate în cartea tatălui său *Șeelot u-Teșuvot HARBAZ* (Varșovia, 1930). Ca student, începe să publice diferite lucrări în toate domeniile iudaice, în limbile ebraică, română și germană. Îndeosebi, colaborează la revista ebraică „Hahed" din Ierusalim și la revista ebraică „Darchenu" din Cernăuți, în care-și dezvoltă concepția sa filosofică religioasă. A colaborat la mai toate revistele sau ziarele evreo-românești. Dintre lucrările mai însemnate, citâm: *Profetism, Disertații biblice, Filosofia iudaismului, Filosofii moderni evrei, Iudaismul în literatura universală, Considerațiuni filosofice despre istoria evreilor, Probleme rituale evreiești, Iudaismul și Arta, Figurile însemnate din iudaism, Biblia în literatură și în artă, Probleme filosofice moderne* și *Predici*. Înlăuntrul iudaismului român, dl. Șef Rabin dr. Al. Șafran înfățișează o covârșitoare personalitate îndrumătoare, iar în afară un demn reprezentant al evreimii române.

Lămurirea câtorva termeni tehnici

Beth Hamidraș (traducere exactă: Casă de studii), o casă de studii care se află lângă sinagogă, unde enoriașii se ocupă, înainte și după rugăciune, cu studiul cărților sfinte. Pentru acest scop, aici se găsește o bibliotecă, unde rabinul, ca și laicii au dreptul de a ține conferințe.

Chassid (om religios, pios), adeptul hasidismului.

Chassidism, mișcare din secolul al XVII-lea, care pătrunde viața evreiască de sentimente religioase mistice.

Chenesset Ghedaula (Synnedrion), instanța cea mai înaltă judecătorească și administrativă.

Chewra Șas, o asociație ai cărei membri se instruiesc în mod regulat pentru studiul Talmudului.

Diaspora, vezi Galut.

Galut (drumul în exil) înseamnă: 1) faptul istoric al alungării evreilor din Palestina; 2) evreii care nu locuiesc în Palestina; 3) toate localitățile în care există evrei în străinătate.

Gaon (măreție, putere, strălucire, excelență), în ziua de astăzi, erudit în științe iudaice.

Hagiografi, vezi Kettuvim.

Kettuvim (scrieri; în limba elină hagiografii, scrieri sfinte), partea a treia a Bibliei. Ea conține 11 cărți, împărțite în trei grupuri: 1) trei cărți poetice (Psalmii, Cartea lui Solomon și Hiob); 2) Sulurile care se citesc în zile de zărbătoare (Cântarea Cântărilor, Ruth, Ester, Cohelet, Echa); 3) cărți istorice. Kettuvimii nu conțin nici porunci, nici prescripții, ci numai lirică, didactică și istorică.

Midraș (cercetare) este denumirea pentru: 1) metoda explicației religioase a cărților sfinte; 2) formă de explicare a învățăturii orale; 3) scrieri în care se găsesc și una și alta.

Oneg Șabat (plecarea de sâmbătă), o nouă formă practică a ideii de Șabat (de odihnă) o arată mișcarea de Oneg Șabat a tineretului evreu din Palestina. În cercurile care nu mai înțeleg ideea religioasă a sâmbetei, ceasurile de sâmbătă după-masă sau seara sunt dedicate ridicării sufletești și spirituale, cântării și discuției, dând acestei zile de odihnă un farmec anumit, care nu este numai funcția socială a unui repaus de lucru.

Omiletica (de la cuvântul grecesc *homilia*), știința oratoriei. Înseamnă, pe de o parte, retorica pură, iar pe de altă parte, teologia practică și tratează particularitățile predicii religioase.

Șaloș Șeudot (cele trei mese), a treia masă, care se ia sâmbăta înaintea înserării este denumită Șaloș Șeudot. Ea se ia de obicei în sinagogă sau masa de rugăciune, în mijlocul celorlalți enoriași, cântându-se

https://biblioteca-digitala.ro

cântece de sâmbătă. De obicei, rabinul prezent ţine o conferinţă religioasă.

Şas, denumirea Talmudului babilonian în întregimea sa.

Şeelut Uteşuvot (întrebări şi răspunsuri), denumirea pentru întrebările adresate autorităţilor rabinice şi răspunsurile lor. Aceste răspunsuri sunt cunoscute sub numele de „Response".

Şulchan Aruch (masa pregătită) este un comentariu scurt şi uşor de înţeles al unui anumit Iacob Acher, din care fiecare - aşa cum se poate uşor sătura la o masă pregătită - să poată scoată decizii importante privind viaţa religioasă. Conţine deciziile intrate în vigoare abia după dărâmarea Templului.

Tarbut (cultură), organizaţie evreiască care se ocupă cu răspândirea limbii şi culturii ebraice.

Toynbee Hall (sala înfiinţată de un anumit Toynbee), sala în care se ţin conferinţe pe teme culturale, pentru a da posibilitatea păturii sărace şi muncitoare de a dobândi o cultură generală.

Ţadic (religiosul desăvârşit, omul fără defecte); în epoca Chassidică, ţadichimii au fost consideraţi oameni sfinţi, mijlocitori între Dumnezeu şi omenire.

Documentar extras din Arhivele Statului din România şi reprodus după
Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust,
vol. III, f.a. The Beate Klarsfeld Foundation

https://biblioteca-digitala.ro

4. MICROMONOGRAFII DE LOCALITĂȚI[1]

Alba-Iulia. Un document ebraic din 1591 menționează existența aici a unui bet-din. În 1623, principele Bethlen Gábriel a acordat o diplomă cu privilegii rezidențiale și comerciale, întărite de Adunarea Națională din 1627. Dar codul Approbatae Constitutiones adoptat de aceeași Adunare în 1653 restrângea rezidența evreiască la Alba-Iulia.

În 1920, trăiau aici 1 770 de evrei (din 9 645 de locuitori). Odată cu întărirea Gărzii de Fier, condițiile de trai ale evreilor au devenit foarte grele. În 1938, o bombă a explodat în sinagogă. În 1941, întreaga proprietate a comunității a fost confiscată. În timpul celui de-al doilea război mondial, populația evreiască din Alba-Iulia a crescut, adăugându-i-se evreii din zonele rurale înconjurătoare aduși în oraș de către autorități. Numărul maxim al populației evreiești locale a fost de 2 070, în 1947. Datorită plecărilor din țară, această cifră a scăzut la câteva zeci, în 1990.

Arad. Evreii au fost înregistrați aici prima dată în 1717. În 1750, a fost creată Hevra Kadișa. În 1920, populația evreiască se cifra la 6 430 de suflete, în 1940 la 9 420, ca urmare a concentrării la Arad, de către autoritățile române, a evreilor din localitățile mai mici din județ, iar în 1947, la 13 200.

Bacău. Evreii sunt atestați aici din secolul al XVIII-lea. În 1774, existau deja instituții comunitare. În 1820, un număr de 55 de capi de familie plăteau taxe comunale.

De la circa 4 000 de suflete în 1859 și 8 000 (43% din totalul populației), în 1899, numărul evreilor ajunge, în 1930, la circa 10 000 (30,8%), apoi descrescând, ca peste tot după 1948, prin emigrare etc. Astăzi în localitate trăiesc doar câteva sute de evrei.

Aici a păstorit, între 1803 și 1859, un anume Issac din Botoșani, care a avut renumele de „făcător de minuni". Instituții comunitare, școli israelito-române, activități editoriale (se editează în 1878 primul volum al unui periodic, „Calendar pentru israeliți - care va deveni emblematic prin cele 19 volume, apărute ulterior la București). Bacăul era o localitate cu vie activitate comercială și industrială, datorată în principal inițiativei evreiești concretizate în numărul mare de fabrici și ateliere deținute de evrei. În 1899, 85,6% (563) din totalul întreprinderilor comerciale locale erau evreiești, iar 573 din ateliere (66,6%) erau ale meseriașilor evrei. În timpul războiului, a funcționat, ca în mai toate capitalele de județ ale țării, un liceu evreiesc, cu un corp didactic alcătuit din intelectuali prestigioși. Dintre foștii elevi, unii au devenit specialiști reputați în ultimele decenii.

Bistrița. Venind din Bucovina și Galiția, evreii au început să se așeze în Bistrița după ridicarea, în 1848, a interdicției de stabilire. Aici și-a avut sediul Biroul Central al evreilor ortodocși din Transilvania, sub conducerea Rabinului Ullmann Salamon, care a creat și o ieșivă importantă. În 1930, erau 2 198 de evrei (din 14 128 de locuitori). Cei mai mulți au fost deportați. În 1947, mai trăiau 1 300 de evrei. În 1969, se mai aflau în oraș două familii.

Botoșani. În 1745, un număr de comercianți, incluzând și evrei, au primit dreptul să aibă o casă în proprietate. După 1780, prințul Alexandru Ipsilanti acordă și comunității din Botoșani privilegiul de a se putea considera cu statut de corporație autonomă. În 1803, în localitate trăiau 350 de familii evreiești, care plăteau taxe primăriei. În secolul al XIX-lea, ca rezultat al imigrărilor, comunitatea evreiască crește simțitor, astfel că, în 1899, se aflau aici 16 817 suflete (61,7% din totalul populației). Date fiind legăturile negustorilor evrei cu comercianți din Leipzig și Brody, viața comercială a orașului se înviorează simțitor. Pe de altă parte, numărul mare de meseriași evrei (aprox. 68% din totalul meseriașilor) la începutul secolului al XX-lea conferă un dinamism aparte constituirii micilor ateliere și chiar a unor rudimente de întreprinderi industriale.

Învățământul urmează și el o ascensiune continuă: în 1866, Hillel Kahana, scriitor și

https://biblioteca-digitala.ro

institutor, a înfiinţat o şcoală secundară evreiască, printre primele în România. Scriitorii evrei David Isaiah Silberbusch, Zevi Lazar Teller şi Israel Teler au trăit în acest oraş. Ei publică aici gazeta evreiască lunară „Ha-or", iar o seamă de publicişti de limbă română scot lucrări cu caracter istoriografic şi social.

După primul război mondial, comunitatea se reorganizează şi se dezvoltă reţeaua de instituţii (filantropice etc.) aferente ei. În 1930, trăiesc la Botoşani circa 12 000 de evrei (36,6% din totalul populaţiei), iar printre instituţiile culturale şi de învăţământ figurează şi două şcoli primare, precum şi o şcoală profesională de fete. În timpul războiului, sunt deportate în Transnistria circa 150 de persoane. După război, comunitatea evreiască îşi reia activitatea în condiţii normale, iar populaţia totală de rit mozaic atinge, în 1947, circa 20 000 de suflete. Datorită plecărilor, astăzi nu mai sunt în localitate decât câteva sute de persoane; mai pot fi văzute o seamă de vestigii culturale - monumente de arhitectură (Sinagoga Mare ş.a.); mai dăinuie, de asemenea, mărturii scrise sau rămase în memoria colectivă a concetăţenilor, care amintesc despre locul şi rolul evreilor în acest oraş.

Braşov. Evreii sunt menţionaţi pentru prima dată în 1492 ca trăind sau trecând prin Braşov, participanţi la comerţul dintre Ţara Românească, Ungaria şi Turcia. În 1920, comunităţile neologă şi ortodoxă au creat împreună o şcoală elementară, cu trei învăţători. În anii '20, comunitatea neologă cuprindea 311 familii, în total 1 280 de suflete, 340 de contribuabili, din care 2 angrosişti, 4 liber-profesionişti, 2 învăţători, 226 comercianţi, 8 avocaţi, 1 artist, 14 medici, 119 funcţionari particulari, 4 antreprenori, 10 ingineri şi 20 particulari. (120 de membri ai comunităţii au participat la primul război mondial, din care au căzut 15). În 1930, trăiau aici 2 594 de evrei. În timpul războiului, proprietăţile comunitare şi individuale au fost confiscate. Comunitatea a fost reorganizată în 1949. În 1956, se aflau în oraş 1 759 de evrei, iar în judeţ 4 053.

Brăila. După transformarea sa într-un important port comercial, numărul evreilor a crescut de la 1 095, în 1860, la 9 830 (17,3% din totalul populaţiei), în 1899. Majoritatea erau comercianţi şi meseriaşi (circa 25% din total). Prima sinagogă, „Reform", a fost înfiinţată în 1862. În 1905, începe activitatea de reorganizare a vieţii comunitare, fruntaşul J. B. Brociner fiind principalul militant pentru reunirea tuturor comunităţilor din Regat. În 1930, erau la Brăila 7 134 de evrei (10,4%), care dispuneau de două şcoli elementare, o şcoală secundară pentru băieţi, un azil şi o cantină. Vexaţiunile din timpul ultimului război au fost deosebit de grave între septembrie 1940 şi ianuarie 1941, când s-au operat masiv confiscări de proprietăţi, arestări şi descinderi. După război, mai trăiau în Brăila, în 1947, circa 6 000 de evrei, în 1950, circa 3 000, iar în prezent, se mai află în oraş doar câteva zeci de familii.

Pentru a întregi imaginea despre viaţa social-culturală din Comunitatea Evreilor din Brăila, aşa cum arăta ea în trecut - şi pe acest „model" toate marile comunităţi evreieşti din ţară - vom reproduce din „Calendarul"* pe anul 1913 al oraşului Brăila următoarea listă a organizaţiilor evreieşti existente la acea dată în localitate şi a principalilor lor lideri în funcţiune.

Comunitatea Israelită: preşedinte - dr. Inger, vicepreşedinte - dr. Silberstein, casier - dr. Nestoreanu, secretar - Iosef Leibovici, membri - Gottlieb Gruper, Mandelbaum, A. Câmpeanu, I. Witzling, H. Schäfer, L. Liveanu.

Societatea „Crémieux": societate de ajutor în caz de boală şi deces. Preşedinte - Achil Mendl, vicepreşedinte - I. Brociner, L. Biigeleisen, controlor - Barozzi.

Cercul „Cultura": societate pentru conferinţe şi muzică. Preşedinte de onoare - dr. Nestoreanu, preşedinte activ - farmacist A. Câmpeanu, vicepreşedinte - S. Bleicher, secretar - Klechner, arhivar - Rosenstein, casier - Schichter, membre - d-şoara Marcovici, d-şoara Grinberg.

Doamnele Israelite: societate de binefacere.

* Tipografia „Lucrătorii asociaţi".

https://biblioteca-digitala.ro

Preşedintă - Bertha Herpstein, vicepreşedintă - Caroline Loewenton, casieră - Ella Adler, comisia de control - dr. Ed. Silberstein, dr. J. L. Inger, membre - Fany Ackerman, Mathilde Bohory, E. Braunstein, Ernestina Byk, L. Gersony, Regina Heert, Josephine Inger, R. Alfred Ieroham, Donna Lewy, Mizi Strass, Rosa Feitelson, Albertine Karpeles, I. Posmantir.

Globul Tinerimii Israelite: societate de ajutor reciproc. Preşedinte de onoare - David Szeiner, preşedinte activ - H. Tronic, vicepreşedinte - E. Haimovici, casier - A. Cohn, controlor - I. Ghiwietz, secretar - J. Iancu, comisar de ordine - E. Segall, membrii comitetului - L. Leibovici, M. Braier, S. Winter, I. Smilovici.

Societatea Israelită de gimnastică: preşedinte - W. G. Leibovici, vicepreşedinte - D. Grünberg, secretar - H. Linderman, casier - Sol. Segall, controlor - S. Pappo, diriguitori - M. Solomoneanu, D. Pincovici.

Primul Ambulatoriu: preşedinte de onoare - Alexandru Eliat, prim-ajutor de primar, preşedinte - H. Lubisch, vicepreşedinţi - Leo Josefsohn, M. Hornstein, casier - I. Groskopf, controlor - A. Wilderman, membri consilieri - Andrei B. Manos, Leonida Violatos, dr. E. Toff, medic consultant - dr. S. Gabe.

„Salvarea": societate de ajutor în caz de boală şi deces. Preşedinte - H. Lubisch, vicepreşedinţi - Saul Israelovici, S. Leibovici, secretar - Ios. Maier, casier - A. Wilderman, controlor - Marcus Hornstein, inspector - Isac Victor, membri consilieri - S. E. Grinberg, Michel Zins, Maierbaum, M. Ornstein, H. Nusse, A. Lewenter.

„Schneider - Geseln": societate de binefacere. Preşedinte de onoare - Emil Ochs, preşedinte activ - H. Bercovici, vicepreşedinte - Max Sercus, casier - Lazăr Lazarovici, controlor - H. Weissman, inspector - F. Königsberg, membru onorific - M. Gross, membrii comitetului - S. Schwartz, M. Leibovici, A. Finkelstein, M. Moscovici, O. Mayer, I. Lupovici şi S. Guttman.

„Tagloehner": societate de ajutor reciproc. Preşedinte - Mayer Brender, vicepreşedinţi - Leib Iancu, Iancu Goldstein, casier - Ira Rosenberg, controlor - Osias Ratzman, secretar - Sol. Brender, cenzor - Isac Leibovici, consilieri - Z. Schiffer, Israel Goldstein, Rachmil Cohn.

Uniunea Evreilor Pământeni: preşedinte - dr. Sillberstein, vicepreşedinţi - I. Brociner, I. Witzling, secretar - Tobias Steinbach, casier - Pavlovici, mambri - Mandelbaum, A. Câmpeanu, dr. Inger, dr. Sotek.

Tot în acest calendar mai găsim următoarele informaţii privitoare la viaţa comunităţii:

Ziare: „Presa israelită", redactor - I. Rosenstein.

Ziarişti evrei: Em. Guttman Mimy, directorul ziarului „Presa"; M. Rola, directorul ziarului „România".

Tipografi evrei: Bernhardt, piaţa Sfinţii Arhangheli 10; Brender, Bd. Cuza 158; M. Haravon, str. Galaţi 2; H. Perlman, str. N. V. Perlea.

Legători de cărţi: A. Binder, str. Goleşti 9; M. Fein, str. N. V. Perlea; B. Enzer, str. N. V. Perlea.

Şcoli particulare: „Baroneasa de Hirsch", Bd. Cuza 120; Gimnaziul Israelit, Bd. Cuza 61.

Cultul: Templul Coral Israelit, str. Sf. Petru, Oberkanter Düns; Sinagoga Mare Israelită, str. Coroanei; Sinagoga Croitorilor, str. Coroanei, Sinagoga Azilului de noapte Israelit, str. Plevnei, rabin Margulies, Sinagoga Schneider - Geseln, str. Tâmplari.

Am reprodus exact datele din „Calendar", care sunt însă rectificabile. Dar aceasta rămâne în sarcina celor ce vor scrie cândva o monografie a comunităţii evreieşti brăilene, în continuarea aceleia existente deja.

Bucureşti. Una din cele mai importante şi mai vechi aşezări evreieşti din ţară este aceea a Bucureştilor, oraş care începe să devină centru al Ţării Româneşti, pe la jumătatea secolului al XVI-lea, sub domnia lui Mircea Ciobanul. În această perioadă, evreii aflaţi în ţările turceşti de dincolo de Dunăre şi în special cei din Nicopole veneau pe meleagurile româneşti, unde întemeiau negustorii sau se ocupau cu zarafia; marea majoritate a acestor evrei era de rit spaniol.

https://biblioteca-digitala.ro

Negustătorii evrei, bucurându-se de libertatea comercială, erau sub ocrotirea domnitorului. Prezența unui doctor evreu, al lui Sinan Pașa, este semnalată la București pe la finele secolului al XVI-lea (Ionescu-Gion: *Istoria Bucurescilor*, p. 653).

Când aveau de rezolvat probleme și litigii de natură religioasă sau chiar juridică, evreii din București apelau la luminile rabinatului din Nicopole, cel mai apropiat oraș dunărean. Firesc este deci ca primele așezări evreiești să dateze din această epocă, căci evreii respectau cu strictețe prescripțiile religioase și aceasta nu se putea face decât în cadrul unei înțelegeri mutuale și al unei contribuții obștești, pentru a putea aplica ritualul într-o casă comună de rugăciuni, a avea o baie rituală și, desigur, un cimitir, căci nu puteau fi înmormântați în cimitirele cultelor creștine sau mahomedane.

Pe la începutul secolului al XVII-lea, în timpul răscoalei cazacilor, se refugiază la București evrei din Ucraina și Polonia. Acești evrei erau „așkenazim" (de rit polonez). Ei s-au organizat într-o corporație proprie, având drept conducător un „staroste", confirmat și de domnitor. Tot de pe atunci datează și vechiul cimitir evreiesc al Bucureștilor. În aceeași epocă, pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, pe timpul lui Constantin Brâncoveanu, se introduce în Țara Românească regimul breslelor, pe care evreii îl adoptă, formând o breaslă autonomă, cu locașurile ei de rugăciune și cu o proprie jurisdicție confesională (Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 743).

Comerțul evreiesc se dezvoltă încetul cu încetul, iar în cadrul primei organizări, evreii înființează instituțiile lor de cult. Se citează, astfel, existența unei confrerii sacre și a "Cutiei Milelor", precum și a unei sinagogi care, în 1715, a fost dărâmată din ordinul domnitorului Ștefan Cantacuzino, staroste al evreilor fiind pe acea vreme Mordehai Ben Iehuda. Pe la începutul secolului al XVIII-lea, se semnalează cea mai veche „havră" (sinagogă) a Bucureștilor, în mahalaua Popescului (pe la Jigniță), iar la 1794 exista o sinagogă în fața Bisericii Răsvan, în hanul Nicolaescului (pe la Biserica Sf. Gheorghe Nou), care, în urma intervenției Patriarhului Ierusalimului, Efrem, a fost mutată tot la Jigniță (V. A. Urechia: *Istoria Românilor*).

Jurisdicția religioasă a evreilor aparținea în acest timp marelui rabin din Iași, „hahambașa". Tot la Iași se afla și marele staroste, reprezentantul legal al evreilor în fața stăpânirii.

Sub domnia fanariotă, starostele, deci capul obștii, este în același timp și agentul vistieriei domnești, căci prin intermediul lui se încasau dările datorate de evrei: mai târziu, acest staroste devine și locțiitor de hahambașa. În felul acesta, starostele devine și capul religios al obștii.

Veniturile din tăierea rituală a cărnii „cașer" - gabela -, susținute în mare parte de evreii pământeni și în mică parte de cei sudiți (străini), serveau la acoperirea cheltuielilor breslei.

În 1812, sub domnia lui Caragea Vodă, găsim existența unei alte sinagogi, construită din lemn și situată pe ulița Cișmigiului; în grădina sinagogii era și o baie rituală, „mikve". După un an, în 1813, găsim ca staroste confirmat pe Haim Herș, iar Vodă Caragea hotărăște că numai breasla evreilor pământeni are voie să taie „cașer", nu și străinii (Urechia, *Chestiunea israeliților români*, p. 204-205). Casa de rugăciuni din ulița Cișmigiului cade pradă unui incendiu în luna octombrie a aceluiași an.

Pe la 1832, se cunoaște existența a 10 lăcașuri sfinte, în afară de sinagoga spaniolilor. Aceste lăcașuri sfinte erau instalate în case particulare; 7 din aceste sinagogi au fost distruse în timpul marelui incendiu care a pârjolit o parte a Bucureștiului în martie 1847.

Obștea organizată era cunoscută pe acele vremuri sub numele de „Obștea evreilor pământeni lehi" (adică de rit polonez), care, în 1845, când vinde terenul pe care se afla vechea singogă de lemn, avea ca staroste pe Israel Herș, iar ca „staroști-mădulari" (membri) pe: Avram Feldman, Avram Gutman, Leiba Rabinovici, Israel Klein, Moise Zalman și Mordehai Menahem (monografia istorică a Sinagogii Mari).

În iunie 1846, vornicia orașului București

https://biblioteca-digitala.ro

(primăria) aprobă obştii dreptul de a-şi clădi o sinagogă, iar în august 1846, obştea cumpără un teren în mahalaua Sf. Vineri, pe care a început apoi zidirea Sinagogii Mari de astăzi; începând din mai 1846, se fac lucrările de construcţie, în curtea acestei sinagogi ridicându-se apoi şi o clădire separată, unde în 1852 se deschide „Şcoala israelită-munteană pentru israeliţii pământeni", prima şcoală evreiască din Bucureşti, care are dintru început 100 de elevi, cu limba de predare „munteana".

Vornicia oraşului Bucureşti hotărăşte, la 14 ianuarie 1848, că nu mai pot rămâne în funcţiune decât următoarele „havre" (case de rugăciuni): cea din Sfânta Vineri, cea a lui Moise Zissu, cea a lui Leibu din mahalaua Popescu, cea a patentorilor şi cea de pe podul Caliţei. La acestea se mai adaugă, în martie 1848, şi vechea „havră" a sudiţilor ruşi şi a corporaţiei croitorilor, Templul „Unirea Sfântă". Printre staroştii de atunci, se relevă Isac Leib Weimberg, epitropul obştii evreieşti, căruia i se datorează prima şcoală înfiinţată în 1852.

După războiul Crimeii şi Congresul de la Paris, evreii din Principate se află în faţa marii probleme a emancipării lor, iar obştea evreilor lehi, alături de cea a evreilor spanioli, desfăşoară o intensă activitate, pe care o dirijează două mari personalităţi: dr. Iuliu Barasch şi Armand Levy. Tot pe atunci, obştea este martoră a două evenimente: apariţia, la 22 martie 1857, a primului număr din „Israelitul român", periodic tipărit în româneşte, şi fondarea Templului Coral, sub titulatura „Comunitatea Cultului Israelit". Deşi titulatura de „Comunitate" era improprie, atât prin faptul că exista o obşte evreiască organizată, cât şi prin aceea că scopul acestei instituţii era limitat la clădirea unui templu modern, ea s-ar putea explica prin deosebirea de vederi pe care conducătorii Templului Coral o aveau atunci când preconizau modernizarea cultului mozaic, venind astfel în conflict cu principiile conservatoare şi tradiţionaliste ale vechii obşti, a „pământenilor lehi". Aceste deosebiri de vederi se accentuează în 1857, când în fruntea rabinatului din Bucureşti vine marele savant Meier Leibuş Malbim. Conflictul ajunge public, ceea ce determină Consiliul de Miniştri să dizolve obştea evreilor pământeni lehi. În acelaşi an, la 21 iulie, se pune piatra de temelie a Templului Coral din Bucureşti, unde se oficia după ritualul occidental, fapt care constituie izbânda principiilor de modernizare a vieţii religioase evreieşti.

Obştea evreilor pământeni lehi mai fiinţează până în 1874, când se desfiinţează „gabela", principalul izvor de venituri. Ultimul bilanţ al obştii este cel din 1 ianuarie 1874, când, odată cu demisia lui Filip A. Focşăneanu din demnitatea de preşedinte, obştea se dizolvă de la sine, încheindu-se astfel prima perioadă în istoria Comunităţii Evreilor din Bucureşti.

După dizolvarea obştii evreilor pământeni lehi, în 1876, se constituie congregaţia Templului Coral, care, în 1895, cu aprobarea Ministerului Cultelor, capătă titulatura de „Comunitate". În 1907, un comitet, în frunte cu Filip Focşeneanu şi Iosif B. Brociner, a încercat să reorganizeze comunitatea, efectuând un recensământ, al cărui rezultat a fost însă nul din punct de vedere practic.

În martie 1919, ziarul „Curierul israelit" întreprinde o anchetă printre fruntaşii evrei din Capitală, care se declară toţi pentru înfiinţarea comunităţii. Iniţiatorii noii acţiuni constituie, în şedinţa Comitetului Societăţii „Sacra", din 13 iulie 1919, o comisie a lucrărilor preliminare, compusă din Iosif Silberman şi dr. I. Steinhardt. Aceasta hotărăşte întocmirea unui recensământ general al populaţiei evreieşti din Capitală, lucrare care a fost încredinţată răposatului M. Schweig. Recensământul începe pe ziua de 19 octombrie 1919, în localul şcolii „Cultura" din str. Sborului nr. 11. Adunarea generală a fost prezidată de către defunctul A. E. Gaster, asistat de către Elly Bercovici, dr. Steinhardt, Ascher Kandel, Herman Braier şi Iosif Silberman, având ca secretar pe M. Schweig. Au asistat 193 de delegaţi ai instituţiilor şi organizaţiilor evreieşti din Capitală.

Prin statutul din 1939, comunitatea aduce

https://biblioteca-digitala.ro

unele modificări în organizarea ei, acesta fiind ultimul ei statut înainte de a fiinţa pe bazele actuale.

Comunitatea Evreilor din Bucureşti şi-a îndeplinit cu sfinţenie îndatoririle legale, îndemnând în toate împrejurările obştea evreiască să fie la înălţimea conducătorilor ei. Următoarea perioadă din activitatea Comunităţii Evreilor din Bucureşti începe la 15 februarie 1942, după apariţia regulamentului de înfiinţare a Centralei Evreilor din România.

Comitetul Comunităţii Evreilor din Bucureşti de la 16 februarie 1942: preşedinte - L. Halbertal, ŞefRabin - dr. Alexandru Şafran, secretar general - W. Edelstein, secţia administrativă - J. Salzman, secţia asistenţă - Alex. Lazăr, A. Kirschen, biblioteca - F. Aderca, serviciul casieriei - M. Rosenfeld, serv. contabilităţii - I. Cremer, serv. contencios - avocat M. Croitoru, secţia cultului - S. Feyns, serviciul culturii - M. Bresliska, serv. educaţie fizică - D. Toma, secţia financiară - D. Fundoianu, serv. medicină preventivă - dr. B. Şapira, serv. munca obligatorie - I. Navon, serv. personal - A. Lăzărescu, secţia şcolilor - av. V. Solomon, secţia statistică - dr. I. Camil, serv. stării civile - Th. Gavriloiu.

Buzău. Pe parcursul secolului al XIX-lea, colectivitatea creşte de la trei familii, în 1813, la 1 660 de persoane (17,6% din totalul populaţiei). Organizarea comunitară datează din 1830, iar prima şcoală evreiască este fondată în 1873. După datele recensământului din 1930, populaţia evreiască era de 1 604 suflete (4,5% din total), iar instituţiile comunitare includeau o şcoală elementară pentru băieţi şi fete, o grădiniţă şi o baie comunală. Perioada celui de-al doilea război mondial a fost traversată în condiţiile în care aici, ca şi în celelalte capitale de judeţ, fuseseră concentraţi evrei din localităţile mai mici ale judeţului, iar legile rasiale prevedeau, prin vexaţiunile specifice, şi ţinerea în regim de ostatici a întregii populaţii masculine evreieşti între 18 şi 60 de ani. Actualmente, oraşul numără doar o duzină de familii evreieşti.

Carei. Viaţa comunitară organizată a început în 1720, în 1740 fiind 66 de locuitori evrei. În perioada interbelică, se aflau aici două comunităţi ortodoxe, din care una de origine **status-quo-ante**. Funcţiona o şcoală elementară, cu trei învăţători. Evreii din Carei au avut un rol de frunte în fondarea Băncii de Comerţ şi Industrie, în conducerea Băncii Populare şi a Casei de Economii. Comunitatea a organizat asociaţii ale femeilor şi tineretului. Din bugetul de 6 milioane de lei, 75 000 erau cheltuiţi în scopuri filantropice. Comunitatea de origine **status-quo-ante** număra 1 200 de suflete (300 de familii), din care 223 de contribuabili. 2 erau angrosişti, 5 producători agricoli, 4 învăţători, 1 militar, 90 comercianţi, 5 avocaţi, 1 funcţionar public, 8 muncitori, 7 medici, 10 funcţionari particulari, 20 meseriaşi, 1 inginer, 2 gazetari, 6 particulari, 18 liber-profesionişti, 25 alţii. Din 275 de combatanţi în primul război mondial, au murit 31.

Comunitatea ortodoxă avea o şcoală elementară de băieţi şi fete şi numeroase asociaţii. Rabinul ortodox Joel Teitelbaum a servit în Carei în anii 1926-1934. În 1930, existau aici 2 394 de evrei (din 16 042 de locuitori). La data deportării, trăiau 2 255 de evrei, numărul lor reducându-se la 590, în 1947 şi la 40, în 1969. În 1990, mai rămăseseră în oraş doar câţiva evrei.

Cluj. Primele documente în care sunt menţionaţi evrei datează din 1769. În 1780, erau înregistrate opt familii evreieşti, iar în 1920 numărul evreilor se ridica la 10 633 de suflete, oraşul devenind cel mai important centru al vieţii politice, culturale, spirituale, sociale evreieşti din Transilvania, datorită multitudinii de instituţii şi organizaţii create de evreii din acest oraş, rolului lor în viaţa economică.

În decembrie 1918, a început publicarea la Cluj a săptămânalului „Uj Kelet", devenit în 1921 cotidian, cu o puternică influenţă asupra evreilor din Transilvania. A fost organizat Partidul Evreiesc (sionist), ai cărui activişti locali au fost aleşi în Parlamentul român. O tipografie înfiinţată în 1910 şi o editură, „Kadima", au funcţionat până la Holocaust. Şcolile comunităţilor din Cluj au atras elevi din toată

https://biblioteca-digitala.ro

Transilvania. Şcoala elementară a comunităţii ortodoxe funcţiona din 1870, a celei neologe din 1904. Un liceu ebraic, „Tarbut", a fost înfiinţat în 1920. La Cluj au activat o societate filarmonică, „Goldmark", un cor, „Hakkinor", o orchestră camerală, asociaţia sportivă „Haggibor", birourile centrale ale organizaţiilor de colectare de fonduri pentru cumpărare de terenuri în Palestina, Keren Kayemet şi Keren Haiesod, centrele asociaţiilor de tineret Barisia şi Aviva. La Cluj funcţionau şi Biroul Uniunii comunităţilor evreieşti de rit occidental, Uniunea rabinilor din Ardeal-Banat, Patronatul orfelinatelor evreieşti din Ardeal etc. Spitalul evreiesc din Cluj, cu secţii din toate domeniile medicinei, cu 2 200 de locuri, modern utilate, se bucura de colaborarea unor recunoscuţi specialişti, foste cadre universitare. Se acorda asistenţă şi bolnavilor neevrei. În 1930, medicii evrei au creat asociaţia ştiinţifică „Paul Ehrlich".

Distrugerea, la 13 decembrie 1927, a unei sinagogi la Cluj, fără ca făptaşii să fie pedepsiţi, a şocat populaţia evreiască locală. Sinagoga a fost reconstruită din despăgubirile acordate de stat şi din donaţii.

După Dictatul de la Viena, au fost impuse măsuri antievreieşti şi restricţii economice. În 1942, majoritatea bărbaţilor mobilizaţi au fost trimişi în detaşamente de muncă şi transportaţi pe frontul de Est, în zona ocupată, unde majoritatea au pierit. Când germanii au intrat în Ungaria, în primăvara lui 1944, 16 763 de evrei, împreună cu cei aduşi din localităţile apropiate şi din Gherla au fost strânşi în ghetou şi deportaţi la Auschwitz. Imensa lor majoritate a pierit.

Puţinii supravieţuitori reîntorşi la Cluj, împreună cu cei veniţi din alte localităţi numărau, în 1947, 6 500 de suflete. Viaţa comunitară a fost reorganizată. A fost creată o organizaţie locală de inspiraţie comunistă, Comitetul Democrat Evreiesc. Activităţile sioniste s-au desfăşurat până în 1949. În 1970, erau înregistraţi doar 1 100 de evrei (340 de familii). Rugăciunile se ţineau în trei sinagogi. Viaţa comunitară a cunoscut declinul, iar evreii părăseau oraşul. În 1990, se mai aflau aici 460 de evrei.

Constanţa. Oraşul făcând parte din Imperiul otoman, până la 1878, comunitatea aşkenază fiinţează aici din 1828, iar cea sefardă cu puţin mai târziu. Un cimitir evreiesc datează din 1854. După trecerea Dobrogei de Nord la România, evreii din regiune, inclusiv din Constanţa, dobândesc naţionalitatea română. În 1899, erau în oraş circa 1 000 de evrei (6,5% din totalul populaţiei), majoritatea ocupându-se cu comerţul şi cu activităţile portuare. Au existat aici două şcoli pentru băieţi, una aşkenază şi una sefardă, precum şi alte aşezăminte comunitare. Populaţia evreiască număra, în 1930, circa 2 000 de persoane în Constanţa şi alte 2 000 în restul Dobrogei.

La 13 decembrie 1940, evreii din localitate sunt supuşi unei violente represiuni, prin exproprieri de magazine şi privaţiuni de tot felul. În iunie 1941, majoritatea evreilor locali sunt internaţi într-un lagăr militar, de unde sunt apoi trimişi la muncă obligatorie. Constanţa a fost un centru important în care s-a organizat, în anii războiului, plecarea evreilor în Israel, singurul port din Europa de Est care a rămas deschis acestui proces, după ce Germania cucerise aproape întreaga Europă. Din Constanţa au plecat nu doar evrei din România, ci şi din Polonia, Ungaria, Cehoslovacia şi chiar Germania. Două dintre vasele ce-i transportau pe cei ce voiau să facă Alia, „Struma" şi „Mefkure", au naufragiat în Marea Neagră.

După război, populaţia evreiască a oraşului număra, în 1956, circa 600 de persoane, în 1969, 60 de familii, iar astăzi câteva zeci de persoane.

Craiova. Evrei sefarzi trăiesc în localitate încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Documentele menţionează cimitire abia de la mijlocul secolului următor. Evreii aşkenazi au venit în oraş la mijlocul secolului al XIX-lea, comunitatea lor nefiind oficial întemeiată decât la 1913. Sinagogile datează - prima - din 1842, iar a doua - din 1880, rezultată din contopirea cu şcoala întreţinută de sefarzi până la acea dată. În Craiova trăiau, la 1831, 82 de familii de evrei, în 1860, 490, în 1891, 2 891, în 1942, 1 762; după

https://biblioteca-digitala.ro

război, numărul evreilor locali se împuținează treptat, în prezent existând doar circa 10 familii.

Dej. Deși până la 1848 evreilor le era interzis de a locui la Dej, în 1805 existau deja 70 de rezidenți. Membrii familiei Panet au servit ca rabini la Dej de la începutul creării comunității până la Holocaust. O școală elementară evreiască de stat, creată în 1884, a funcționat până în 1938, având ca limbi de predare, după 1919, româna și idiș. Din 1918, au activat organizații sioniste. Încercările de editare a unor periodice în idiș, în maghiară și chiar în ebraică au eșuat după câteva apariții. În 1930, comunitatea număra 3 360 de suflete (22,8% din totalul populației), iar în 1941, 3 719 (22,8%). Au supraviețuit Holocaustului, întorcându-se la Dej, aproximativ 1 000 de evrei. Ulterior, comunitatea s-a micșorat datorită plecărilor în Israel.

Dorohoi. Evreii au început să se stabilească în localitate încă din secolul al XVII-lea. Zapise domnești indică privilegii acordate evreilor în 1799, apoi reînnoite la 1802 și 1823. Ca și în toate localitățile țărilor române, se organizează și aici „Breasla Jidovilor", menționați prima oară în 1799, existentă până la 1834. Școli israelito-române și confesionale sunt semnalate în toată partea a doua a secolului al XIX-lea. Un mare număr de imigranți din țările vecine au sosit în Dorohoi între 1881 și 1884.

În 1920, comunitatea a înființat o instituție spitalicească, iar alte așezăminte - de ajutor, rituale și culturale - atestă o creștere masivă a populației evreiești: de la 600 de familii în 1803, la 3 031 în 1859, 6 804 în 1899 (83,6% din totalul populației) și aproximativ 6 000 în perioada interbelică. Dorohoiul este una dintre localitățile țării în care evreii au plătit tribut greu de sânge în anii 1940-1944.

Fălticeni. Așezarea evreilor este atestată din 1722. În 1780, există deja o comunitate organizată, cu sinagogă și alte așezăminte rituale. De la 1 500 de evrei în 1803, 5 765 în 1859 (63,5% din totalul populației), ei ajung la circa 5 500 în 1899, pentru ca apoi numărul lor să descrească continuu, până în jur de 4 000 (36,6%) în 1930 și doar la câteva zeci în prezent.

Între cele două războaie, comunitatea evreiască deținea un spital și o casă de bătrâni, 11 sinagogi, două școli publice și una confesională, iar în localitate activau o seamă de intelectuali, ulterior cunoscuți în întreaga țară. Viața culturală a evreilor a fost aici deosebit de activă, iar interferențele cu cultura românească, în acest frumos și tradițional oraș moldovenesc, erau mai active ca oriunde.

Focșani. Sunt menționate de documente un număr de 20 de familii evreiești plătitoare de taxe, încă la 1820. În 1859, populația evreiască din localitate ajunge la circa 20% din numărul total al locuitorilor, iar în 1899 la 25%. Zona în care se află orașul având profil viticol, mulți evrei se ocupau cu comercializarea vinului. În ajunul celui de-al doilea război mondial, comunitatea deținea: opt sinagogi, cea mai veche din secolul al XVIII-lea, două școli primare, o grădiniță, un dispensar medical și trei cimitire.

Focșanii au fost un centru de constituire și diseminare a activității sioniste, câteva personalități din urbe devenind de mare notorietate. În 1941, erau în oraș circa 4 000 de evrei, pentru ca după război, datorită plecărilor din anii 1948-1978, să ajungă doar la câteva sute.

Galați. Sunt în localitate morminte evreiești datate 1590, 1595. Al doilea cimitir evreiesc al orașului cuprinde o piatră tombală din 1629, iar al treilea cimitir una din 1774. Populația evreiască din Galați număra circa 15 000 de suflete în 1894, 12 000 în 1910 (22% din totalul populației), 20 000 în 1930 (20%) și 13 000 în 1942. Astăzi, ca și în alte orașe din țară cu o populație evreiască densă în trecut, nu mai sunt decât câteva sute de evrei.

În acest oraș-port, comercianții evrei au contribuit considerabil la dezvoltarea economică locală, la activitatea de export-import, iar un număr important de manageri au dezvoltat mari întreprinderi. La rândul lor, meseriașii au constituit o categorie apreciată a urbei.

În planul învățământului și culturii, Galațiul

https://biblioteca-digitala.ro

era printre oraşele bine dotate, având o şcoală secundară evreiască (printre puţinele din ţară cu un atare prestigiu), trei şcoli elementare de băieţi şi una de fete, o şcoală industrială etc. Viaţa cultuală se desfăşura, în perioada interbelică, în 22 de sinagogi, iar viaţa obştească beneficia de organizaţii, asociaţii şi aşezăminte, de la cele politice până la cele cultuale şi sociale.

Gura Humorului. Fresce după tabloul „Ziua judecăţii", pictate între 1547 şi 1550 la Mănăstirea Voroneţ, reprezintă printre alte chipuri şi unele de evrei. Aşezarea evreilor în localitate este atestată, însă, abia din 1835, sub regim austriac, prima sinagogă datând din 1869, iar Marea Sinagogă din 1871. Ca şi în alte comunităţi ale Bucovinei, influenţa curentului religios popular numit „hasidism" a fost considerabilă. În planul vieţii materiale, evreii locali s-au ocupat cu industria şi meseriile, înfiinţând întreprinderi pentru prelucrarea lemnului, mori ş.a. La sfârşitul secolului al XIX-lea, importanţa lor în economie creşte şi mai mult. După alipirea orăşelului la România Mare, evreii şi-au continuat activităţile - în ciuda unor piedici pe care unii reprezentanţi ai mişcărilor extremiste încercau să le pună extinderii activităţii lor.

Hârlău. Sinagoga din localitate a fost construită la sfârşitul secolului al XVII-lea. Greutăţi materiale şi persecuţii au făcut ca jumătate din populaţia evreiască de aici să emigreze în S.U.A. (1899-1900). Cu toate acestea, la 1930, mai trăiau în localitate circa 2 000 de evrei (22,3% din totalul populaţiei). Hârlăul trecea încă, la acea dată, printre localităţile numite „ştetl", cu o densă populaţie evreiască. Rabinul din Hârlău, Israel Issacson, deputat în Parlamentul român, a fost una dintre personalităţile acestui oraş.

Iaşi. Capitală a Moldovei şi localitate emblematică pentru evreii moldoveni şi ai întregii ţări. Atestări încă din secolul al XV-lea, loc de adăpost pentru evreii refugiaţi atât din Imperiul rus, cât şi din cel austro-ungar.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, evreii erau concentraţi în propriul lor cartier. Deţineau aproape în exclusivitate unele branşe comerciale. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, au ocupat, treptat, locul turcilor şi al grecilor, ca bancheri şi comercianţi. Meseriaşii de elită se ridicau din-tr-o masă de meşteşugari ce număra sute de persoane. În 1831, comercianţii şi meseriaşii evrei alcătuiau 43% din totalitatea populaţiei, iar în 1860, procentul urcă la 78%, ca şi populaţia evreiască, care, de la 4 000 de suflete în 1820, ajunge la peste 3 000 (47%), în 1859, 40 000 (50,8%), în 1899 şi 35 000, în 1910. Începând cu secolul al XX-lea, descreşterea demografică este sensibilă şi neîntreruptă.

În localitate funcţiona „Breasla evreilor", în frunte cu un hahambaşa, încă din prima parte a secolului al XVIII-lea. Prima şcoală modernă israelito-română datează din 1872, iar din 1893, numărul şcolilor generale administrate de comunitate creşte. Instituţiile comunităţii acoperă toată gama activităţilor de învăţământ, sănătate, cultură, cult ş.a.m.d.

Mişcarea sionistă îşi are începuturile din anii 1866, iar în forma sa politică organizată, de la finele secolului trecut, când ieşeanul Karpel Lippe a iniţiat două asociaţii sioniste şi a reprezentat la Congresul Mondial Sionist din 1897 evreimea română. Contribuţia evreilor în diverse ramuri economice, mai ales în bănci, industrie, comerţ şi meşteşuguri, a fost pe măsura ponderii lor în populaţia locală. Am amintit deja în acest volum de unele contribuţii cultural-religioase datorate unor somităţi ca Solomon Arayo, N. N. Hannover şi Petachia David Lida, care au oficiat la Iaşi în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

Principalele curente de idei din lumea evreiască se leagă de acest oraş, fie că era vorba de doctrine religioase, de mişcări religioase (hasidism, ortodoxism etc.) ori seculare (haskala ş.a.). În 1897, I. J. Niemirower şi-a început în Iaşi activitatea sa rabinică şi a rămas aici până la 1911.

Iaşiul a fost un centru de editare a literaturii ebraice şi idiş. Unele periodice ebraice şi idiş au fost, de asemenea, publicate aici încă din 1855. În privinţa contribuţiei în domeniile ştiinţei,

https://biblioteca-digitala.ro

artelor, literelor, capitole speciale ale lucrării de față indică personalitățile cele mai de seamă.

În perioada interbelică, orașul a fost un centru puternic al mișcărilor extremiste, culminând cu sângerosul masacru din vara lui 1941, cu care, de altfel (exceptând masacrul din Dorohoi), începe prigonirea evreilor din România.

După război, 97% din populația evreiască pleacă în Israel, astăzi în localitate mai trăind doar câteva sute.

Mihăileni. Fost orășel de graniță, unul dintre acele orășele impopulate de evrei la chemarea unor boieri sau chiar a autorităților țării. În 1834, când orașul devine proprietatea domnitorului Moldovei, Mihai Sturza, evreii capătă privilegii speciale pentru a dezvolta în acel loc o activitate economică: este un comportament tipic pentru toate cazurile de impopulare cu evrei, prin acordare de privilegii, a unor localități moldovenești*. La finele secolului trecut, viața social-economică în această localitate era deosebit de alertă, populația locală mai amintindu-și și azi că aici evreii au înființat primul cinematograf, prima baie comunală, iar de comerțul pe care-l făceau cu străinătatea beneficiau laolaltă români și evrei.

Oradea. Deși documentele din 1407 și 1489 menționează câțiva evrei aflați în legătură cu orașul, prima dovadă a existenței a patru rezidenți evrei datează din 1772 - în 1736 fiind înregistrat și un cantor - originari din Moravia, Boemia și Polonia. În 1930, trăiau în oraș 20 587 de evrei (21% din totalul populației), iar în 1941, 21 337 (22,9%). Comunitatea era divizată în neologă și ortodoxă, la care se adăugau mai mulți rabini hasidici refugiați din Bucovina și Galiția. Instituțiile evreiești aparțineau celor două rituri. Comunitatea neologă, în fruntea căreia s-a aflat, până în 1936, personalitatea puternică a Rabinului dr. Kecskeméti Lipót, întreținea un orfelinat pentru 25 de băieți, un cămin pentru 6 bătrâni, un spital, o școală elementară și un liceu real. Membrii comunității ocupau poziții de frunte în oraș (medic șef orășenesc, fondatori de întreprinderi și instituții, un spital oftalmologic cu tratament gratuit, o turnătorie de fier cu 250 de muncitori, fabrica de esență de spirt și drojdie, cu 50 de muncitori, o moară, fabrici de spirt și crescătorii de vite cu 50 de muncitori, două fabrici de încălțăminte, cu câte 200 de muncitori, o tipografie și o fabrică de cartonaje cu 150 de muncitori). Din bugetul anual, de 6 milioane de lei, 710 000 erau alocați în scopuri filantropice și 2 520 000 culturii. Dintre membrii acestei comunități, 45 erau angrosiști, 15 producători agricoli, 17 farmaciști, 20 învățători, 864 comercianți, 90 avocați, 16 funcționari publici, 5 artiști, 30 muncitori, 30 mari industriași, 74 medici, 25 funcționari particulari, 25 antreprenori, 107 meseriași, 41 ingineri, 15 scriitori și gazetari, 34 particulari și 50 cu alte ocupații. În primul război mondial, 41 de evrei localnici au căzut pe front.

Comunitatea ortodoxă, constituită în 1772, avea școli elementare, gimnazii de băieți și de fete, o școală profesională, o grădiniță, orfelinat, cămin de ucenici, cantină pentru săraci, o bancă de credit mărunt. Dintr-un buget anual de 15 milioane de lei, 1 200 000 erau alocați unor scopuri filantropice, între alții fiind sprijiniți și studenții care învățau în străinătate, sanatoriul T.B.C., săptămânalul „Népünk" (1929-1940) (v. „Presa").

Exista o divizare a evreilor între diferitele ramuri ale mișcării sioniste, susținătorii Partidului Maghiar, chiar la nivel de conducere, și mișcarea comunistă (membri ai acesteia au fost aleși

* Localități mici din Moldova - așa-numite „ștetl" - cu o populație evreiască densă: Băcești, Bălți, Bâra, Berești, Bivolari, Botoșani, Bozieni, Brânză, Bucecea, Buhuși, Buhușoaia, Bujor, Căiuțu, Codăiești, Căminărești, Darabani, Dămienești, Dimache, Docolina, Domnești, Drăgușeni, Drânceni, Fălticeni, Foltești, Frumușica, Gugești, Golăiei, Hârlău, Herța, Hoceni, Ivești, Mamornița, Mihăileni, Moinești, Murgeni, Nămoloasa, Negrești, Onișcani, Onițcani, Pânzăreni, Parincea, Pașcani, Pechea, Plopana, Podu Iloaiei, Podu Turcului, Poieni, Puiești, Pungești, Puțeni, Rădăuți, Răducăneni, Rogojeni, Săveni, Scobânțeni, Sculeni, Siret, Șoldănești, Suceava, Sulița, Țibana și Țigănași, Tg. Frumos, Tg. Glodurile, Tg. Nou, Urdești, Valea Rea (Rî), Vlădeni.

https://biblioteca-digitala.ro

consilieri orăşeneşti).

În 1927, au avut loc la Oradea manifestări studenţeşti antisemite, fiind ucişi mai mulţi evrei şi jefuite sinagogi.

În 1944, de la Oradea au fost deportaţi 25 000 de evrei. În 1947, populaţia evreiască număra 8 000 de persoane (supravieţuitori ai Holocaustului şi veniţi din alte zone ale ţării). În 1971, mai rămăseseră 2 000. Singurele instituţii în funcţie erau trei sinagogi şi un restaurant caşer. În 1990, mai trăiau la Oradea 600 de evrei.

Ploieşti. Aici prezenţa evreilor este atestată documentar încă din secolul al XVII-lea, deşi la acea vreme ei erau atât de puţini, încât îşi îngropau morţii la cimitirul din Buzău. Abia la sfârşitul secolului apare un cimitir evreiesc în localitate; un al doilea datează din 1720 şi un al treilea din 1818. La începutul secolului al XIX-lea, una din sinagogi a fost demolată, din ordinul stăpânirii, şi deplasată la o anumită distanţă de oraş.

Importanţa comercială a oraşului creşte, fapt pentru care şi numărul evreilor sporeşte, încât, pe la 1882, un întreg cartier este numit „al evreilor". Dacă la început au predominat sefarzii, iar locul unde se aşezau purta numele de „strada spaniolă", cu timpul apar şi aşkenazim, care în curând vor predomina numeric.

De la 280 de evrei taxaliştii, în 1831, numărul lor creşte la circa 2 500 în 1899 (5,5% din totalul populaţiei) şi circa 4 000 (3,3%) în 1930. Organizarea comunitară este dintre cele mai solide, cu instituţii aferente (sinagogi, şcoli etc.) pentru sefardim. Importanţa strategică a localităţii în anii ultimului război, prezenţa aici a armatei germane au deschis, la sfârşitul lui 1940, calea unor represalii şi asasinate. A fost executat, printre alţii, şi rabinul localităţii. Ulterior, au fost distruse sinagogi şi şcoala „Luca Moise", celebră încă de la sfârşitul secolului trecut. Un număr de evrei au fost internaţi în lagărul de la Tg.-Jiu. După război, populaţia evreiască număra, în 1947, circa 3 000 de persoane, în 1950, circa 2 000, în 1969, în jur de 100 de familii, iar în prezent doar câteva zeci.

Satu Mare. Primii 11 evrei au fost menţionaţi în documente în 1734, comunitatea fiind formată în 1849, iar sinagoga ridicată în 1857. În 1930, trăiau aici 11 533 de evrei (21% din totalul populaţiei). Erau cinci sinagogi mari şi 20 mai mici. Tipografia data din 1903. Din 1926, au funcţionat o şcoală elementară (cu 6 clase şi 5 învăţători), un gimnaziu pentru băieţi şi fete (cu 4 clase), o ieşivă.

Comunitatea era divizată între riturile ortodox şi **status-quo-ante**, care colaborau în crearea şi întreţinerea unor instituţii precum spitalul evreiesc, orfelinatul „Joint", un cămin de ucenici, Banca de Credit Mărunt, sindicatul Poale Ţedek, asociaţiile filantropice şi cantina talmudiştilor.

Evreii din Satu Mare au luat parte activă la dezvoltarea industriei şi comerţului, distingându-se, totodată, ca liber-profesionişti. Directorul de bancă Reiter Móric jr. a fondat Banca „Casa noastră" şi Fabrica de vagoane „Unio", cu 800 de locuri de muncă, Mayer Ignác şi Moskovits Salamon o fabrică de spirt, cu 100 de muncitori, fraţii Guth o fabrică de dopuri de plută, cu 75 de muncitori, Weisz Jenö o întreprindere de cereale şi lână, Freund Chaim a făcut comerţ angro cu textile şi a avut trei ferme model mai importante. După profesii, în 1929, 100 de evrei erau angrosişti, 50 producători agricoli, 10 învăţători, 400 erau comercianţi, 10 avocaţi, 4 funcţionari publici, 4 artişti, 250 muncitori, 40 fabricanţi, 10 medici, 60 funcţionari particulari, 40 antreprenori, 400 meseriaşi, 4 ingineri, 5 gazetari, 75 particulari şi 200 cu alte ocupaţii, 150 de evrei erau şomeri, iar 120 trăiau din donaţii. În primul război mondial, au căzut în luptă 31 de evrei din Satu Mare.

Între cele două războaie mondiale, în oraş au activat filiale ale diferitelor mişcări sioniste. Au fost create o lojă B'nai B'rith, precum şi o filială a Partidului Evreiesc. După moartea, în 1928, a rabinului ortodox Eliezer David Gruenwald, s-a declanşat în jurul alegerii noului rabin un conflict acerb, care a durat şase ani, încheindu-se cu victoria adepţilor lui Joel Teitelbaum, a cărui personalitate dominantă şi atitudine ferm

https://biblioteca-digitala.ro

antisionistă au exercitat o puternică influență asupra evreimii ortodoxe din întreaga Transilvanie.

În 1941, trăiau în Satu Mare 12 960 de evrei (24,9% din totalul populației), numărul lor crescând odată cu afluența evreilor din localitățile rurale înconjurătoare. În mai 1944, au fost concentrați în ghetou și deportați. În 1947, împreună cu cei veniți din alte localități, trăiau la Satu Mare aproximativ 5 000 de evrei, din care în 1970 au rămas, în urma plecărilor în Israel etc., 500, iar în 1990, 160.

Sighet. Evreii s-au așezat în Sighet din secolul al XVII-lea, plătind impozite cu începere din 1728. S-au manifestat aici puternice influențe hasidice. În 1746, locuiau zece familii evreiești (39 de persoane). Despre o viață comunitară se poate vorbi din a doua parte a secolului al XVIII-lea. Rabinul din 1906 al comunității sefarde era Samuel Danzig, pierit în Holocaust, ca și acela al comunității ortodoxe, Jekuthiel Judah Teitelbaum. În perioada interbelică, la Sighet au funcționat o ieșivă cu 160 de discipoli, care beneficiau și de pregătire industrială, în cadrul unei țesătorii susținute de comunitate, cu 25 de războaie, precum și școli evreiești, organizații sioniste, biblioteci, tipografii. Majoritatea evreilor din județ erau săraci. În 1930, trăiau aici 10 609 evrei (38% din totalul populației), acesta fiind singurul oraș din Ardeal cu o majoritate relativă de evrei. După profesii, membrii comunității erau în cea mai mare parte comercianți, meseriași, antreprenori, dar mulți erau învățători, talmudiști, funcționari și alți intelectuali, orașul fiind un centru de cultură idiș. Originari din Sighet au fost poetul, publicistul și traducătorul de limbă ebraică și idiș Holder József, violonistul Szigeti József, precum și scriitorul laureat al Premiului Nobel pentru pace Elie Wiesel.

În 1944, din Sighet au fost deportați 12 000 de evrei. După război, comunitatea s-a refăcut, având 2 300 de membri, dintre care în 1970 se mai aflau aici 250.

Târgu-Mureș. Comunitatea Evreilor din Târgu-Mureș a fost întemeiată în 1851, declarându-se adeptă a ritului **status-quo-ante** (v. Comunitățile evreiești din Transilvania), doar o mică parte formând o comunitate ortodoxă, în 1868. De comunitatea **status-quo-ante** aparțineau, către sfârșitul anilor '20, 3 000 de persoane, în 650 de familii. Erau 10 angrosiști, 60 liber-profesioniști, 9 învățători, 34 militari, 70 trăiau din ajutoare, 230 comercianți, 16 avocați, 3 funcționari publici, 4 muncitori, 7 mari industriași, 7 medici, 14 funcționari particulari, 1 antreprenor, 80 șomeri, 24 meseriași, 6 ingineri, 1 gazetar, 8 particulari și 46 cu diferite ocupații. La primul război mondial au participat 280 de evrei localnici, dintre care au căzut 48. Au fondat întreprinderi industriale mai mari: Bürger Albert o fabrică de bere și produse chimice (170 de muncitori), Székely și Réti o fabrică de mobilă (40 de muncitori), frații Nussbaum o fabrică de jucării și un depozit en gros de galanterie (50 de muncitori). Comunitatea avea arhivă și păstra două table foarte vechi, care odinioară ornau peretele sinagogii din Sâncraiu de Mureș (de unde proveneau primii rezidenți evrei din Târgu-Mureș). Comunitatea ortodoxă cuprindea 1 200 de suflete, în 400 de familii. După profesii, erau 10 angrosiști, 10 producători agricoli, 60 liber-profesioniști, 10 învățători, 110 comercianți, 2 funcționari publici, 40 muncitori, 15 funcționari particulari, 25 meseriași. Ambele comunități și-au construit școli și câte o casă de cultură.

În 1941, trăiau aici 5 693 de evrei. În 1947, numărul lor s-a redus la 820, în 1971 la 300, în 1990 la 200.

Timișoara. Importanța localității ca centru al administrației turcești, între 1552 și 1716, a atras aici, mai întâi ca flotanți, un număr relativ redus de evrei sefarzi, veniți din Balcani. Cea mai veche piatră de mormânt din cimitirul evreiesc datează din 1636, menționând un Azriel Asael („rabin și chirurg"). Începuturile organizării comunitare datează din această perioadă. Astfel că, atunci când austriecii au capturat orașul de la turci, în 1716, tratatul de pace a cuprins o clauză permițând evreilor să aleagă fie retragerea cu

https://biblioteca-digitala.ro

turcii, fie opţiunea pentru administraţia austriacă. Mulţi au rămas în localitate. Sunt menţionate 12 familii sefarde turceşti. În 1736, R. Meir Amigo, din Constantinopol, şi alţi patru evrei sefarzi au fost autorizaţi să se stabilească în oraş. Amigo a îndeplinit înalte funcţii comunitare, lăsând în urma sa instituţii mult apreciate. Două sinagogi, una sefardă şi una aşkenazâ, au fost construite în 1762. Congregaţia sefardă a continuat să existe independent până în anii '40. O sinagogă impunătoare a fost înălţată de către principala congregaţie aşkenazâ, în 1862. Sinagoga ortodoxă datează din 1895.

După al doilea război mondial, congregaţiile au fost unificate, la fel şi cultul. Populaţia evreiască număra, în 1716, 155 de suflete, în 1739, 22?, în 1781 (după emiterea acelei legislaţii restrictive austriece numită Judenordnung), doar 72 de familii. În 1840, erau la Timişoara 1 200 de evrei, în 1838, 2 200, în 1890, circa 5 000 (15% din totalul populaţiei), în 1910, 6 728 (9,2%), iar în 1930, circa 10 000 (10%). Nivelul relativ ridicat al evreilor din localitate s-a oglindit şi în înfiinţarea unei reţele educaţionale ramificate. O şcoală evreiască data încă din 1825. Între cele două războaie mondiale, s-au înfiinţat două licee, unul teoretic şi altul comercial. Limba de predare era română, iar printre celelalte limbi predate era şi ebraica.

Din 1940, statusul şi rolul evreilor s-au deteriorat, din cauza restricţiilor economice şi a confiscărilor. Până în 1945, Timişoara a fost centrul organizaţiilor germane din Banat. În 1944, organizaţia locală civilă germană a întreprins acţiuni antievreieşti. După război, numărul evreilor este în creştere, până în 1947 (circa 14 000), dar apoi descreşte continuu, astăzi mai trăind în oraş doar câteva sute de evrei.

Turda. Primii evrei s-au stabilit în Turda la sfârşitul secolului al XVIII-lea, însă un document din 1669 menţionează un evreu din Alba-Iulia care a stat în Turda pentru a semna un acord cu localnicii. Comunitatea a fost organizată în perioada 1830-1840. În 1930, locuiau aici 852 de evrei (4,2% din totalul populaţiei). Comunitatea, bine organizată, a avut rabini distinşi, cu un rol preponderent în rândul evreilor ortodocşi din Transilvania. La Turda a apărut săptămânalul ortodox în limba maghiară „Hoemesz". În 1932, a fost construită o mare sinagogă. Un club evreiesc, creat în 1936, a avut un rol important în viaţa comunităţii. Un grup al evreilor din localitate sprijinea mişcarea minorităţii maghiare din România. La Câmpia Turzii, Diamant Izsó a fondat şi condus întreprinderea „Industria Sârmei".

[1] Existenţa unei monografii, în pregătire, despre Arad a făcut ca, în documentarul de faţă, informaţiile referitoare la respectiva localitate să fie reduse doar la câteva rânduri.

Documentar întocmit de **EVA SZMUK, VERA SZIGMUND şi dr. HARY KULLER**

https://biblioteca-digitala.ro

5. EVREII SEFARZI (SPANIOLI)

Evreii sefarzi. Scurt istoric. Etimologia cuvântului **sefard** este următoarea: literatura ebraică postbelică a identificat întotdeauna **Sefarad** cu **Spania**. În evul mediu, în acest cuvânt ebraic, **Sefarad**, era inclusă şi Portugalia, care pe vremea aceea era o provincie a Spaniei şi purta numele de Lusitania. Aşadar, prin **sefard** se înţelege, în limba ebraică, locuitor al Sefaradului, adică al întregii Peninsule Iberice, iar evreii sefarzi din România sunt, firesc, urmaşii acestor locuitori ai Sefaradului.

Aşezarea evreilor în Peninsula Iberică datează, aşa cum afirmă marii istorici spanioli Salvador de Madariaga şi Amador de los Rios, încă de pe vremea lui Nabucodonosor, rege al Babilonului, când, împreună cu fenicienii, întreprindeau expediţii comerciale în legendarul oraş spaniol Tarsis (Huelva de azi). Apoi, după distrugerea Templului de la Ierusalim sub loviturile legiunilor romane ale lui Titus, a început marele exod; evreii au emigrat în Spania, în valuri succesive, stabilindu-se în Andalusía de azi.

În perioada vizigotă - Spania romană fusese invadată şi cucerită de barbarii vizigoţi -, nucleele evreieşti erau atât de importante, încât regii vizigoţi găsiră necesară promulgarea unor legi relative la ei.

Când generalul maur Tarik l-a învins în bătălia de la Guadalete (711) pe regele vizigot Rodrigo, dată la care începe invazia maură în peninsulă, evreii au pătruns din nou în Spania, sprijiniţi de musulmani. Prin această bătălie luase sfârşit dominaţia vizigotă. Acest Tarik, despre care se afirmă că a avut sânge evreiesc, a dat numele său Gibraltarului (Gebel Tarik, muntele lui Tarik).

Acum începe epoca de aur a evreilor spanioli, care a durat mai multe secole. Au strălucit în acea vreme ştiinţa lui Ibn Gabirol, a lui Rabi Alfassi, ideile politice ale lui Haşdai Ben Şaprut, ale lui Samuel Ibn Nagrela...

Toledo a fost, în evul mediu, Ierusalimul evreilor spanioli. Cultura evreiască a atins culmea cu Abraham Aben David, cu Solomon Abenzachel, Yahia Abenhacuda, Aben Ezra şi cu marele Iehuda Halevy, poetul *Sionidelor*.

Evreii locuitori ai regatelor hispanice din timpul evului mediu au influenţat hotărâtor viaţa şi cultura acestora. La Salamanca, era celebru pentru ştiinţa sa Abraham Zacut; în Navarra, călătorul Benjamin din Tudela; în Valencia, Rabi Sem Tov, autorul *Proverbelor*; în Andalusía, a creat ilustrul Maimonide.

În anul 1392, nefast pentru comunitatea evreiască, deoarece, într-o serie de răzmeriţe, populaţia a asaltat cartierele evreieşti, a început decadenţa acestei străluciri evreieşti. În 1480, s-au declanşat procesele Inchiziţiei, iar puţin mai târziu, în 1492, drept consecinţă a edictului de expulzare, evreii au abandonat pământul în care trăiseră de două milenii.

În prezent, sunt împrăştiaţi pe tot globul pământesc peste un milion şi jumătate de sefarzi, o bună parte din ei încă mai vorbind o castiliană arhaică. În Balcani, în Turcia, în Orient, în Maroc, în ambele Americi, există comunităţi importante.

Evreii sefarzi din România. Evreii sefarzi din România provin în cea mai mare parte din ramura emigranţilor din Spania stabiliţi în vechea Turcie (mai ales în provinciile ce se aflau sub dominaţia Imperiului Otoman, în Bulgaria, Iugoslavia, Grecia), la Viena şi chiar în Italia. Până acum un secol, Salonic era considerat Ierusalimul sefarzilor orientali. Oraşul era populat aproape în întregime de sefarzi, iar limba ce se auzea pe străzile oraşului era aproape în exclusivitate **ladino**.

La sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui de al XVIII-lea, imigranţii sefarzi au trecut Dunărea în Valahia şi s-au oprit în oraşele din sudul ţării şi de pe malul Dunării, atraşi - probabil - şi de asemănarea de limbă cu cea română. La Turnu-Severin, Corabia, Calafat, Silistra, Craiova, Ploieşti, Turnu-Măgurele, Giurgiu, Călăraşi, Bucureşti, Constanţa, s-au format mici comunităţi religioase, cu locaş de rugăciune, şcoală confesională şi cimitir aparte. S-au instalat în aceste oraşe „aducând cu ei nu numai limba castiliană cea mai curată, dar şi cântecele eroismului spaniol din evul mediu" (N. Iorga, în „Neamul Românesc", 20 oct. 1937). Au adus - şi,

https://biblioteca-digitala.ro

adăugăm noi, au păstrat - nu numai frumosul nume de armonioasă rezonanţă spaniolă, dar şi sufletul şi spiritul Spaniei romantice de odinioară: idealism entuziast, sentimentalism maur, un pronunţat simţ al onoarei şi demnităţii. Aceste calităţi le-au fost totdeauna pavăză împotriva oricărei decăderi.

Într-adevăr, prin modestia şi sobrietatea lor în viaţă, prin cuviinţă şi măsură în ţinută şi atitudini, au meritat stima şi simpatia celor cu care veneau în contact.

Dintre vechii cărturari români care s-au ocupat de evreii spanioli, Ion Heliade Rădulescu şi apoi Mihai Eminescu - în diferite articole din „Timpul" - au mărturisit păreri favorabile despre ei.

Este semnificativă scrisoarea pe care C. A. Rosetti a adresat-o, la 11/25 mai 1867, lui Hilel Manoach (cel care, împreună cu Halfon, a făcut parte din Sfatul Orăşenesc al Capitalei Principatului), la înapoierea sa din surghiunul ce-i fusese impus după Revoluţia de la 1848: „În acest exiliu, israeliţii Comunităţii Spaniole din Rusciuk, invitaţi de fraţii lor din Bucureşti, veniră la noi, ne deteră întâia strângere de mână, întâia salutare frăţească şi ne oferiră casa lor, masa lor, amiciţia lor. Gazeta voastră asemenea, ce o văzurăm aci pentru întâia oară, chiar în al doilea număr al ei şi c-o lună înaintea sosirii noastre, ne dete salutarea cea mai frăţească". (Reprodusă în ziarul „Românul" din 8 aprilie 1887 - Biblioteca Academiei Române).

A. D. Xenopol vorbeşte, de asemenea, despre participarea activă a negustorului Davicion Bally şi a soţiei sale la mişcarea de regenerare de la 1848.

În anii de dinaintea celui de-al doilea război mondial, numărul de evrei spanioli stabiliţi cu vechi rădăcini în ţară era de aproximativ 15 000, aşezaţi în Oltenia, Muntenia şi Dobrogea.

B. P. Hasdeu, în a sa *Istoria toleranţei religioase la români* (p. 79), susţine că, încă din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, israeliţii spanioli au avut aşezări temeinice în Muntenia.

Nicolae Iorga, în studiul *Medici şi medicina în trecutul românesc*, vorbeşte despre medicul Fonseca, diplomat al sultanului, evreu spaniol, şi care, având strânse legături cu domnitorul Nicolae Mavrocordat (1719-1730), a contribuit, între altele, la ridicarea standardului sanitar al Munteniei (Documentele Hurmuzaki, vol. VI, p. 278-279). La curtea aceluiaşi domnitor muntean a fost şi israelitul spaniol Mentes Bally. În 1730, el a obţinut o întărire domnească pentru Comunitatea din Bucureşti. În această familie s-a născut Davicion Bally, prieten cu C. A. Rosetti, cu Heliade Rădulescu şi cu vornicul Manu. Davicion Bally a luat parte activă la mişcările naţionale dinainte şi din timpul anului 1848 (a se vedea cele cinci volume referitoare la anul 1848 în Principatele Române). Un alt Bally, medic veterinar (1877), a fost medicul oraşului Călăraşi.

Mărturii despre trecutul Comunităţii puteau fi găsite în fostul cimitir din str. Sevastopol din Bucureşti, unde existau pietre funerare datând din 1716.

În cartea lui N. Vătămanu *Voievozi şi medici de Curte*, publicată în 1972, se poate citi că medicul lui Ştefan cel Mare, Isac Beg, a sosit în Moldova, prin 1473, cu o misiune diplomatică din partea şahului turcoman Uzum Hasan.

N. Iorga, în *Istoria comerţului românesc*, pomeneşte despre evreii turceşti - aşa li se spunea evreilor spanioli - care transportau, în anul 1570, mărfuri în tranzit prin Moldova spre Polonia. Aceştia se numeau Haim Cohen, Avram Mano, Iacob Felencino. În aceeaşi carte, îi pomeneşte şi pe negustorii bucureşteni din anii 1818-1821, sefarzii Aşer Levy, Abraham de Leon, Isac Elias, Isac Cohen, Moşe Semo.

În cartea *Chestiunea israeliţilor români*, partea I, p. 100, I. B. Brociner face menţiunea despre apariţia evreilor spanioli în Muntenia încă din anul 1496. În cronica latină a lui Bonfinius *De Rerum Hungariarum*, apărută în 1586, la p. 718, se relatează că evreii spanioli au găsit refugiu în Muntenia: „Muntenia a fost în Orient principal azil al evreilor spanioli, unde ei erau nevoiţi a se opri cu voie sau fără voie, nemaiputând trece înainte spre nord" (citat de Irina Heinic în articolul *Când s-au stabilit primii evrei sefarzi în Ţările Române*, publicat în „Caiet pentru literatură şi istoriografie", nr. 45/1972, p. 2). Într-un studiu

https://biblioteca-digitala.ro

apărut în ziarul „Egalitatea", în anul 1895, se face referire la doctorul Solomon Ben Aravi, din secolul al XVI-lea, chemat la Iaşi din Teman, şi la medicul Cuneyan, consideraţi de autor medici evrei spanioli. Se pare că e vorba de Şlomo Ben Aroyo, medicul domnitorului moldovean Petru Şchiopul. Dr. Iuliu Barasch, menţionând prezenţa evreilor în Valahia, observă: „Aceştia sunt evrei de origine spaniolă, odinioară supuşi otomani, care întrec restul coreligionarilor aşchenazim, cât priveşte starea lor materială şi intelectuală".

Comunitatea sefardă din Bucureşti a luat fiinţă - atestată documentar - în anul 1730, în urma unei întăriri domneşti acordată de domnul muntean Nicolae Mavrocordat sfetnicilor săi, doctorul Daniel Fonseca şi Mentes Bally, străbunicul acelui Davicion Bally, despre care Ioan Massoff ne-a lăsat o biografie foarte amănunţită în cartea sa *Davicion Bally, revoluţionarul de la '48*.

După statistica din anul 1831, din întreaga populaţie a Bucureştilor de 58 794 de suflete, doar 2 583 erau evrei.

Aşadar, evreii spanioli trăiesc sub forma de congregaţie religioasă, având în faţa autorităţilor un reprezentant al ei. Aceştia duc o viaţă de sine stătătoare, organizată de veacuri după modul tradiţional adus cu ei din Spania.

Evreii spanioli au venit cu faima acelor marani care, în Olanda, constituiau o adevărată aristocraţie; au adus cu ei o cultură superioară. Limba lor, **ladino**, suna foarte latin pentru urechile munteneşti, iar sobrietatea evreului spaniol, discreţia, acea ţinută demnă şi felul direct de a stabili legătura de la inimă la inimă nu puteau să inspire decât încredere.

Eminescu şi Iorga au avut aprecieri favorabile şi de preţuire pentru evreii spanioli.

Personalităţi sefarde care au contribuit la bunăstarea obştii şi prin aceasta şi a ţării:

Hilel Manoach. Viaţa bogată a lui Hilel Manoach s-a desfăşurat în timpul veacului trecut în principatul Munteniei şi în mijlocul obştii sefarde din Bucureşti, al cărui conducător a fost multă vreme. El a fost un mare bancher şi om de afaceri cu relaţii intense în cele mai mari centre din Europa. El a îndeplinit, în acelaşi timp, funcţia de consul onorific al Turciei în principatul Munteniei.

A fost prieten cu mari demnitari din Muntenia şi avea intrarea deschisă la palatul domnitorului. El este creatorul **premiului Hilel**, acordat de Universitate, din ale cărui fonduri, începute cu o donaţie de 100 000 de lei, ajunsă, în 1893, la suma de 270 000 de lei aur, s-au acordat nenumărate burse şi premii pentru lucrări de seamă. Manoach a dat naştere unor industrii prospere şi a fost unul din financiarii care au participat cu mari sume la împrumuturile de stat, consemnate în Analele Parlamentare ale timpului. Ca om de finanţe, Hilel Manoach a făcut mari servicii vistieriei statului, acordând împrumuturi de multe milioane în anii 1833, 1835, 1836, 1839 şi 1850.

Domnitorul Ghica mulţumeşte obştii evreilor spanioli pentru serviciile aduse ţării. După Revoluţia de la 1848, Manoach a fost numit în Consiliul Comunal la oraşului Bucureşti, alături de Cezar Bolliac.

Solomon Halfon, alt mare financiar şi bancher, a continuat opera lui Hilel Manoach. Primul împrumut de stat al României a fost făcut de Halfon, iar contractarea împrumutului Oppenheimer şi Stern a fost opera unui alt Halfon, cu numele de Abraham, în numele unui grup de financiari străini. Solomon Halfon a făcut instituţiilor evreieşti şi româneşti donaţii de o mare valoare financiară pentru vremea aceea, printre care şi 50 000 de lei aur Academiei Române. El a fost un colaborator activ al lui C. Exarcu, figurând printre donatorii de seamă la crearea Ateneului Român.

Haim Bejarano. Comunitatea sefardă din Bucureşti angajează, în anul 1878, pe rabinul Haim Moşe Bejarano în calitate de profesor de ebraică şi director al şcolii spaniole de băieţi. El s-a născut în anul 1850, la Stara Zagora. La 18 ani, el şi-a însuşit deja un imens bagaj cultural, printre care studierea Coranului şi cunoaşterea a nenumărate limbi orientale şi europene, ceea ce i-a înlesnit posibilitatea de a colabora la nenumărate publicaţii de specialitate din Europa. Traduce şi comentează din limbile arabă şi turcă

https://biblioteca-digitala.ro

inscripţiile de pe trofeele cucerite de la turci în timpul războiului din 1877 şi care au făcut obiectul unei lucrări scrise de generalul Vasile Năsturel, intitulată *Istoria războiului pentru independenţă*.

Haim Bejarano, denumit şi „prinţ al poeziei şi înţelepciunii", stabileşte, în anul 1903, legături cu Spania, fiind numit, ceva mai târziu, membru corespondent al Academiei Regale din Madrid. Traduce în ebraică opera lui Jules Simon *La religion naturelle*. Ernest Renan îl felicită, scriindu-i: „Frumuseţea traducerii întrece cu mult pe aceea a originalului". A păstorit timp de 32 de ani Comunitatea sefardă din Bucureşti. El avea cale deschisă la Palatul Regal, regina Carmen Sylva păstrând raporturi de afectuoasă prietenie cu savantul Bejarano, care colabora la revista „Albina". Odată, fiind prezentat reginei Carmen Sylva, aceasta s-a mirat de uşurinţa şi perfecţiunea cu care i se adresase în limba germană. Şi l-a întrebat: „Cum se face că, vorbind cu mine limba germană, nu te încurci introducând cuvinte din cele 14 limbi pe care le cunoşti?". La care, Rabinul Bejarano s-a înclinat, răspunzându-i: „Când stau în faţa poetei Carmen Sylva, uit toate celelalte limbi".

Bejarano este autorul unei culegeri, în manuscris, în limba spaniolă, a 3 600 de proverbe şi zicale populare, folosite de evreii spanioli din Orient, comentate şi comparate, având drept introducere un doct studiu asupra folclorului sefard. Poetul Bialik i s-a adresat în felul următor: „În schimbul aurului poeziei sefarde, poezia aşchenază îi dăruieşte filonul său de aramă marelui rabin poet, Eminenţa Sa Haim Bejarano..., cu întregul merit ce i se cuvine din partea celui care îl iubeşte şi îl onorează". În anul 1896, predă ebraica studenţilor de la Facultatea de Teologie, printre care se aflau viitorii mitropoliţi Irineu şi Visarion Puiu.

Jules Pascin. Pascin este anagrama numelui Pincas. Al treilea fiu din cei 11 copii ai lui Marcus Pincas, bogat comerciant cerealier. Este fratele lui Iosef Pincas, căsătorit acesta cu prinţesa Diana Ghica, şi proprietar al unui mare grajd de cai de curse şi al unei creşcătorii de cai de rasă, în Ardeal. Jules Pincas, cunoscutul pictor de mai târziu, de reputaţie mondială, sub numele de Pascin, s-a născut la 31 martie 1885. O parte din tinereţe şi-a petrecut-o în România, apoi a studiat la Viena şi la München. O bună parte din viaţă a trăit la Paris, făcând parte din cercul Daumier. Expune în marile centre ale lumii picturi şi desene foarte bine cotate. A dus o viaţă de boem şi cosmopolit, exprimându-se în toate limbile şi manierele artistice de circulaţie universală. Nu şi-a renegat niciodată originea evreiască. Lucrările lui figurează în cele mai importante colecţii publice şi particulare din lume. Opera pictorului Jules Pascin este alcătuită în mod esenţial din nuduri, folosind ca modele, în genere, femei de moravuri uşoare. Excelent desenator, cu trăsături continue, ascuţite şi strânse, a umplut carnete întregi cu schiţe şi acuarele şi a ilustrat numeroase cărţi, în special de Paul Morand.

Mauriciu Cohen-Lânaru. Descinde dintr-o veche şi bine situată familie fruntaşă a Comunităţii sefarde, care s-a dedicat binelui obştesc. S-a născut la Bucureşti, la 31 decembrie 1849. Şi-a făcut studiile muzicale superioare la Conservatorul din Bucureşti, cu Eduard Wachmann şi Alexandru Flechtenmacher, între anii 1868 şi 1870. Apoi a studiat compoziţia în Italia (1870-1871) şi la Paris (1871-1878), având profesori pe César Franck, Georges Bizet şi alţii. Bizet, adresându-se lui Cohen-Lânaru la sfârşitul unui examen, îl felicită, cu următoarea observaţie: „Lucrul dumitale e foarte bun, domnule Cohen. Caută să devii Aquila României. Ca să te primească, o să-şi înhame cei mai frumoşi cai". O vreme, cântă ca violonist la Teatrul „Odéon" din Paris. În ziarul „Rampa" din 14 decembrie 1915, se poate citi: „Compozitorul e selecţionat azi printre maeştrii muzicii şi compoziţiile sale se concertează cu multă predilecţie. Cohen-Lânaru e pretutindeni unde se face muzică serioasă în Bucureşti".

Cohen-Lânaru îmbrăţişează cele mai variate genuri muzicale, de la muzica de teatru, de cameră, la coruri şi muzică vocală. Ziarul „Conservatorul", în noiembrie 1913, scrie: „Vigoarea stilului, fraza limpede şi grija formei erau lucrul care caracteriza pe acest scriitor. Succesiv a ocupat postul de profesor de muzică

https://biblioteca-digitala.ro

vocală la Azilul «Elena Doamna» şi ca membru în comisiile de examinare ale Conservatoarelor de muzică din întreaga ţară şi a candidaţilor pentru catedrele de muzică. Lucrările sale poartă pecetea originalităţii, căci a reuşit să indice un drum nou tinerilor compozitori care doreau să formeze un monument al muzicii naţionale româneşti".

Cel mai mare succes în România l-a obţinut Cohen-Lânaru cu lucrarea sa *Insula florilor* (1893), operă comică pe un libret de Gr. Bengescu-Dabija, a cărei premieră a avut loc la Bucureşti, în august 1905, la Parcul Oteteleşanu, în interpretarea artiştilor companiei de operete Grigoriu.

A mai scris şi alte opere, precum: *Meşterul Manole* (1876), *Mazeppa* (1880), muzică de scenă în colaborare cu George Stephănescu la piesa *Pygmalion*, de Gr. Bengescu-Dabija, şi o operă, *Tudorel*, pe care o aminteşte Gr. Posluşnicu în a sa *Istorie a muzicii în România*.

Din muzica sa de cameră, se desprind 5 sonate pentru pian, suita de valsuri *Fleurs d'Avril*, *Marche oriental pour piano*, *2-ème Ronde Roumaine* ş.a. A scris şi romanţe pe versuri de Vasile Alecsandri, D. Bolintineanu şi alţii. A fost şi critic muzical, colaborând la „Presa" lui Vasile Boerescu, „Românul" lui C. A. Rosetti, „Rampa", „Gazeta Artelor", „Literatorul" lui Macedonski.

Cohen-Lânaru şi-a asimilat melosul, tonul şi sentimentul muzicii şi poeziei româneşti, până la completa sa identificare cu acestea, devenind un precursor al compozitorilor români de şcoală naţională şi un cultivator al acesteia, ceea ce i-a îndreptăţit calificarea de compozitor român.

Isac Davicion Bally. S-a născut în anul 1842, fiu al lui Davicion Bally, născut în 1803, acesta fiind prieten cu C. A. Rosetti, cu Ion Heliade Rădulescu şi cu vornicul Ion Manu. Tatăl său a luptat şi şi-a sacrificat avutul şi sănătatea pentru izbânda Revoluţiei de la 1848, socotind că aceasta va aduce şi emanciparea coreligionarilor săi din Principate. El şi-a legat numele de cel al celorlalţi doi participanţi la revoluţie, pictorii evrei Barbu Iscovescu şi C. D. Rosenthal. Acest vis nu şi-a găsit înfăptuirea; Davicion Bally, decepţionat, a plecat în Ţara Sfântă, unde a închis ochii, vineri 20 aprilie 1884.

(Printre veteranii Revoluţiei de la 1848, se numără şi Isac Abraham Benvenisti, din Craiova, care a luptat alături de Magheru).

Isac Davicion Bally, om integru, de o cinste exemplară şi cu un dezvoltat simţ al onoarei, doctor în filosofie, a fost profesor de limba ebraică la şcoala de fete „Nissim şi Lea Halfon". A fost o figură interesantă, originală, un entuziast ce nu s-a putut deziluziona, cu toate grelele încercări prin care a trecut. Ca om de cultură, a conlucrat cu Moses Schwarzfeld la ziarul „Egalitatea". Este autor de abecedare ebraice, folosite tot timpul atât de şcolile evreo-spaniole, cât şi de alte multe şcoli evreieşti. A tradus excepţional o *Hagada* de Pesah în limba română. A mai scris un abecedar ebraic, *Regel Haleiadim*; de asemenea, o carte de lectură iudeo-spaniolă în ebraică. Pasionat cercetător de documente, lui îi datorăm un istoric foarte bogat al *Confreriei Sacre Sefarde din Bucureşti*, la împlinirea, în 1911, a unui veac de la reorganizarea ei, precum şi o serie de date privitoare la istoria Comunităţii spaniole, a cimitirului din str. Sevastopol şi a altor instituţii aparţinând obştii sefarde din capitala României. Toate - culese şi scrise cu precizia omului de ştiinţă şi cu un sentiment de respect şi de dragoste pentru adevăr.

Rabi Eliezer Pappo. Rabinul Comunităţii din Bucureşti Eliezer Pappo s-a născut, după unele date, în anul 1770, iar după altele, în 1782, la Sarajevo, de unde vine la Bucureşti în timpul războaielor ruso-turce din 1806-1812. În 1820, apare la Constantinopol o lucrare a lui, sub titlul *Consultaţii rabinice*, al cărei conţinut relevă o cultură adâncă şi o cunoaştere temeinică a subtilităţilor talmudice. Moralist fanatic, scrie *Regimul vieţii morale*, tipărit în 1851, de către fiul său, la Salonic. Lucrarea sa *Elef Hamaghen* s-a tipărit la Salonic, în 1824, iar *Orah Haim* şi *Beit Tefila* la Belgrad, în 1860. Cea mai cunoscută lucrare a lui Rabi Eliezer Pappo rămâne, însă, *Peli Ioetz* (Sfetnicul miraculos), retipărită şi la Bucureşti, în 1860. E o carte de învăţături tradiţionale, nelipsită din casa nici unui evreu din Orient şi chiar din Europa răsăriteană. Lumea credincioasă îl privea ca pe un rabin făcător de

https://biblioteca-digitala.ro

minuni. El organizează instituția „Hevra Kedoșa", pentru ritualul morților, lărgindu-i scopurile și dându-i un caracter generalizator care depășea vremurile. Destinul a voit ca viața acestui rabin, neîmpăcat cu lumea, să fie aureolată cu nimbul miracolelor; moartea sa a fost o apoteoză, care i-a întărit faima. Cronica Comunității spaniole din Silistra, unde plecase în ultimii ani, povestește: „Rabi Eliezer Pappo a murit de ciumă în holhamoed Pesah 558/1828 și ciuma a încetat la Silistra".

A. L. Ivela. Sunt 118 ani de la nașterea, la 16 aprilie 1878, la București, a lui Avram Levi Ivela, marele dascăl de muzică. În plină tinerețe, își pierde vederea, dar reușește să-și biruie infirmitatea, ridicându-se chiar deasupra multora dintre semenii săi fără beteșuguri. Ivela, format într-o epocă de efervescență spirituală, a polemicii de idei Gherea-Maiorescu, se releva nu numai ca un luminat învățător la toate materiile, ci și ca un compozitor de mare talent. La Academia de Muzică a avut ca profesor pe Kiriac, care l-a inițiat în tainele armoniei. Examenul de absolvire l-a susținut în fața lui Wachmann.

Înclinația sa pentru folclor și cântul liturgic s-a format mai întâi în familie, apoi la sinagoga sefardă, având profesori reputați, ca Abraham Pappo, Bohor Adania și Haim Bejarano. Tonurile orientale (macamuri), care însoțeau liturghia tradițională sefardă, le-a deprins de la Rabi Iosef Ben Sinior. El învață curând poemele faimosului Iehuda Halevy și naivele, dar încântătoarele romanțe populare în **ladino**, cântate în mai toate casele evreilor spanioli din Orientul Europei și Balcani. S-a bucurat de succes de la prima sa producție muzicală, intitulată *Polca miopilor*, mult lăudată de Petre Vulcan, până la ultima sa creație, de inspirație folclorică, *Baba Nastasia*.

A scris mult pe versuri de Alecsandri, Zamfirescu, V. Scânteie, Goga, Dulfu și pe stihuri proprii.

Cântecului liturgic i-a închinat peste 200 de creații originale și prelucrări după melodii sefarde, pe care le-a înmănunchiat în colecția sa intitulată *Iuval*, după numele primului născocitor de instrumente muzicale, pomenit în Tanah. (Există un **stil Iuval**, după care s-au format nenumărați interpreți. Tălmăcitorul ideal al acestui stil a fost faimosul cantor de origine florentină Alberto della Pergola).

Opera sa cea mai de seamă și cea mai durabilă rămâne creația liturgică, care a îmbogățit repertoriul sefard.

În 30 de ani de carieră muzicală și didactică, el a contribuit și la întocmirea materialului didactic corespunzător: manuale de solfegii, albume cu coruri școlare, caiete de muzică. În ajutorul nevăzătorilor, a alcătuit două abecedare în scriere Braille, pentru adulți, *Teoria muzicală* și *Carte de solfegii în relief*. A mai scris cărți de popularizare apărute la „Biblioteca pentru toți" și un important *Dicționar muzical ilustrat*, unicul pe vremea aceea în România (1927). A compus *Cantata festivă*, care ar putea figura cu cinste în repertoriul oricărei formații coral-simfonice cu pretenții.

În timpul expoziției din 1906, a dirijat coruri uriașe, de 800 de voci, la Arenele Romane din București.

La 18 februarie 1927, nu mult după ce cântecele sale întruniseră o apreciere unanimă, ele au fost interpretate și de corul „Astra" din Sibiu, dirijat de Nicolae Oancea.

Avram Levi Ivela se stinge din viață în casa sa din strada Vici, puțin înainte de a fi împlinit 49 de ani.

Jacques Elias. Fiu al lui Menahem Elias, a fost unul dintre marii financiari și întreprinzători al Comunității Evreilor Spanioli din București. În 1897, împreună cu Emil Costinescu, înființează **Banca Generală a Țării Românești**, care a participat la marile operațiuni și împrumuturi ale țării, precum și la întemeierea unor industrii importante. Împreună cu frații lui, înființează **Banca A. H. Elias**, apoi și fabrica de zahăr de la Sascut.

Într-un gest de vibrant patriotism, Jacques Elias dăruiește întreaga sa avere, de peste un miliard de lei - ceea ce pe vremea aceea era o sumă enormă -, Academiei Române, instituție care a clădit spitalul ce poartă numele donatorului: ELIAS.

EZRA ALHASID

https://biblioteca-digitala.ro

Evreii spanioli din România
(Câteva date şi lămuriri): Documentar

Evreii spanioli din România, astăzi în număr de aproape 15 000 de suflete, alcătuiesc aici o mică minoritate *religioasă*.

Ei sunt îndeobşte prea puţin cunoscuţi la noi, înglobaţi în aceeaşi denumire generică de „evrei", deşi şi-au păstrat tot timpul o individualitate net distinctă, trăindu-şi viaţa lor proprie, în comunităţi aparte, de *sefardes* sau *francos*, în opoziţie cu cei germani - *tudescos* - de care se deosebesc fundamental, ca tip fizic şi înfăţişare, prin limbă şi moravuri, prin temperament, structură sufletească şi mentalitate, neavând comun nici chiar ritul şi nici practica religioasă. (Ritul spaniol este recunoscut în Legea Cultelor sub numele de rit *sefard*).

Această completă şi flagrantă diferenţiere nu vine numai de la faptul istoric al descinderii din două triburi diferite, ci mai cu seamă de la influenţele politice, sociale şi culturale cu caracter esenţial opus, am zice antagonist, care, fiecare în parte, a avut de suferit în răstimpul a două milenii, sub climatele diferite în care au durat, de la aşezarea lor în cele două extremităţi, la sudul şi nord-estul vechiului continent.

Evreii spanioli zişi şi *portughezi*, semnalaţi în Peninsula Iberică încă înainte de începutul Erei creştine, apoi sub regii vizigoţi, s-au aşezat în număr mai mare odată cu maurii cuceritori, în secolul al VII-lea d.Ch., cunoscând, sub domnia maurilor, limba şi cultura arabă, apoi, odată cu ascendenţa şi grandoarea Spaniei, binefacerile unei civilizaţii romanice.

De-a lungul atâtor veacuri, ei au acumulat înrâurirea covârşitoare a spiritului şi sufletului spaniol, adaptându-se culturii şi moravurilor lui. Naţionalizarea evreilor în Spania a fost atât de desăvârşită, încât au putut da ei înşişi geniului spaniol o seamă de scriitori şi cugetători. De curând, Universitatea din Cordoba, cea mai înaltă şi veche instituţie de cultură din Spania, a sărbătorit oficial 800 de ani de la naşterea, în acest oraş, la 1135, a filosofului spaniol-evreu Maimonide.

Încât, când Ferdinand Catolicul, dezlănţuind cea mai cumplită prigoană religioasă, pe la 1500, au trebuit să plece, ca şi maurii, „au dus cu ei nu numai limba castiliană cea mai curată, dar şi cântecele eroismului spaniol din evul mediu" (dl N. Iorga în „Neamul Românesc", din 20 octombrie 1937).

Au dus şi, adăugăm noi, au păstrat nu numai frumoasele nume de armonioasă rezonanţă spaniolă, ci şi sufletul şi spiritul Spaniei romantice de odinioară: acel idealism entuziast, acel sentimentalism naiv, cu generoasă pornire de a se dărui, un exagerat simţ al onoarei şi demnităţii. Dacă acest suflet i-a pus în inferioritate pe tărâmul dobândirii bunurilor pământeşti, le-a fost totdeauna pavăză împotriva oricărei decăderi.

Graţie acestor însuşiri, ei au putut nu numai întâmpina o bună primire în ţările unde au emigrat, Franţa, Anglia, Italia, Ţările de Jos şi Turcia, dar şi să se bucure de stimă şi consideraţie, într-o convieţuire paşnică cu naţiunile lor.

În cartea sa *La France Juive* (Ed. Marpon & Flammarion - Paris), faimosul istoric şi doctrinar al antisemitismului, Edouard Drumont, cu toată teza antisemită a acestei lucrări, nu s-a putut reţine de a nu recunoaşte şi confirma acest adevăr, subliniind deosebirile de concepţie, atitudine şi conduită dintre cele două categorii de evrei.

Spicuim din această lucrare:

„A vrai dire les Portugais étaient un peu victimes de leurs coréligionnaires. Les Gardis, les Fernandez, les Silva, les Laneyra, les Pereire & Cie, étaient à la tête de maisons de banque ou de commerce qui rendaient certains services. Malheureusement, voyant la ville ouverte, une nuée de Juifs Avignonais ou Allemands s'était ruée sur Bordeaux. La tribu de Juda, à laquelle appartenaient les Portugais, était compromise, par la tribu de Benjamin" (pag. 229-230).

„Outre ces familles, il existait encore à Paris une petite colonie de Juifs Portugais, qui, originaires de Bordeaux, pour la plupart, participaient à la situation privilégiée qu'avaient méritée aux Juifs de cette ville une certaine tenue, un mérite réel et un respect relatif étonnant chez des Israélites, de la religion de ceux qui leur avaient accordé l'hospitalité" (pag. 242).

Mai departe, făcând o paralelă între familiile Pereire (evrei-spanioli) şi Rothschild, cele mai proeminente din cele două categorii, scrie:

https://biblioteca-digitala.ro

„Les Pereire cependant sont relativement de braves gens. Ils vivent fort simplement et n'ont même pas, je crois, de loge à l'Opéra; ils font du bien, modérément, mais ils en font et ils le font sans bruit. De famille infiniment plus honorable et plus française que les Rothschild, etc....: Cette attitude leur attire considération et sous le rapport mondain, ils sont aussi respectés que les Rothschild, avec leurs prétentions ridicules, sont honnis, bafoués et méprisés de ceux qui les fréquentent.

Avec les idées qu'ils remuèrent, les Pereire rendirent au Judaisme, sous le gouvernement de Louis-Philippe, l'immense service de faire sortir les Juifs [espagnols - n.n.] de leur isolement, de les mêler de plus près à la colectivité, de bien mettre sur l'horizon la silhouette du Juif humanitaire, servant en apparence la cause de la civilisation.

A la vieille usure, les Rothschild avaient substitué les emprunts d'État, les Pereire créèrent tout un système financier nouveau: bienfaits du crédit, roulement incessant de l'argent, circulation des capitaux, ils enveloppèrent le tout d'un simulacre de philosophie et d'un soupçon de littérature: rapprochement des peuples, amélioration, suppression du paupérisme..." (pag. 353).

Istoricul german Werner Sombart face aceeaşi demarcaţie, comentând-o în mod larg în cartea sa *Die Juden im Wirtschaftsleben* (pag. 459-461 din traducerea franceză Ed. „Payot" - Paris).

Acest mod de a fi şi a se comporta le-a creat evreilor spanioli în Franţa o situaţie privilegiată. Toate măsurile restrictive, oprind sau reglementând intrarea, aşezarea sau trecerea evreilor în Franţa, *nu priveau pe cei spanioli*.

Aşa, de exemplu, în oraşul Bordeaux, care adăpostea cea mai numeroasă colonie de evrei spanioli, semnalându-se o infiltraţie de *tudesques*, un „arrêt" al guvernului lui Ludovic al XV-lea, din 21 ianuarie 1734, ordonă: *„l'expulsion définitive sans aucun délai de tous les Juifs avignonais, tudesques ou allemands qui sont établis a Bordeaux ou dans d'autres lieux de la province de Guyenne*".

„Grâce a cette mesure" - adaugă Drumont, reproducând acest document - *„les Juifs Portugais purent rester à peu pres tranquilles à Bordeaux, jusqu'à la Révolution*" („La France Juive" - pag. 230).

Mai târziu, sub Ludovic al XVI-lea, constatându-se că alţi evrei puteau pătrunde dându-se drept spanioli, regele decretă mijloacele pentru a fi identificaţi. Aceste măsuri au fost comunicate preşedintelui Comunităţii evreilor spanioli din Paris, Jacob Rodriguez Pereire, printr-o adresă din 18 noiembrie 1777, pe care o redăm în întregime:

„Tous les Juifs, en général, qui viennent à Paris, Monsieur, n'y peuvent séjourner qu'au moyen de passeports limités qui leur sont accordés; car ils sont assujettis à une police toute particulière. Les Juifs espagnols et portugais, connus sous le nom de nouveaux chrétiens ou marchands portugais, ont seuls été dispensés jusqu'à présent de cette règle; mais j'ai pensé que, s'ils n'étaient eux-mêmes assujettis à un réglement particulier il résulterait de leurs privilèges des inconvénients, notamment en ce que plusieurs Juifs étrangers pourraient prendre faussement la qualité de Juifs portugais et s'introduire dans Paris pour y troubler le bon ordre; ce qui serait d'autant plus facile, qu'au moyen de cette fausse qualité, ils ne seraient pas observés comme ils doivent naturellement l'être.

Pour prévenir cet abus, le roi a décidé que tous les Juifs espagnols et portugais, de quelque lieu qu'ils viennent, soient tenus, lorsqu'ils voudront séjourner à Paris, de justifier des certificats du syndic en charge et de six autres notables de leur communauté dument légalisés qui contiendront leur signalement et attesteront qu'ils sont Juifs portugais" (din „La France Juive", pag. 244).

Este remarcabilă şi concludentă constatarea că, nicăieri, de altfel, prezenţa evreilor spanioli n-a stârnit adversitate. În Franţa, antisemitismul a apărut odată cu cei „allemands". Anglia, Olanda, Italia, Turcia, ca şi, mai târziu, Grecia, Serbia şi Bulgaria, posesoare de minorităţi numai *spaniole*-evree, *nu au cunoscut fenomenul antisemit*.

Pretutindeni, ei s-au dovedit a fi binemeritat acest justificat tratament de favoare, lăsând nume ilustre de cugetători şi patrioţi în istoria ţărilor lor: *Montaigne*, clasicul scriitor filosof-moralist, *Alex. Dumas* fiul, *Massena*, *Ney*, mareşalii lui Napoleon I, *Gambetta*, înfocat *patriot* şi om de stat, în Franţa; *Disraeli* (lord Beaconsfield), scriitor şi om de stat în Anglia, filosoful *Baruch Spinoza* în Olanda, generalul *Ottolenghi*, ministru de război în Italia etc. - ca să nu citâm decât câţiva din trecutul mai îndepărtat - au fost evrei-spanioli de origine.

https://biblioteca-digitala.ro

*

Din ramura emigranților în vechea Turcie, provin și evreii spanioli din România. Atrași, desigur, de înrudirea de limbă și atâtea afinități cu poporul latin de peste Dunăre, ei au trecut în Valahia spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea, oprindu-se în orășelele de pe malul Dunării, în Craiova, Ploiești și București și fondând mici comunități religioase, cu locașul de rugăciune, școala confesională și cimitirul lor aparte.

„Grație limbii pe care o vorbeau și locului de unde veneau" - zice dl profesor Iorga în conferința d-sale, la Radio, din ianuarie 1938 - „ei au putut să aibă față de națiа românească o altă atitudine, precum și națiа românească a putut să aibă față de dânșii o altă atitudine".

În adevăr, prin modestia și sobrietatea lor în viață, prin cuviință și rezervă în ținută și atitudini, printr-o sobrietate înnăscută, în îndeletnicirile oneste la care s-au dedat cu preferință, au meritat pe drept, stima și simpatia ce și-au câștigat în societatea românească.

Dintre mai vechii noștri cărturari care s-au ocupat de evreii spanioli, Ion Heliade Rădulescu în *Issachar* și apoi Mihai Eminescu în diferite articole din *Timpul* au mărturisit păreri favorabile despre ei.

Cu deosebire semnificativă este scrisoarea pe care C. A. Rosetti a adresat-o, la 11/12 mai 1857, lui *Hillel Manoach* (cel care, împreună cu *Halfon*, a făcut parte din Sfatul orășenesc al Capitalei Principatului), la înapoierea sa din surghiunul ce i-a fost impus după mișcarea de la 1848.

Desprindem un pasaj din această scrisoare de importanță istorică pentru evreimea spaniolă, pe care marele român a simțit pornirea să o scrie din Rusciuc, înainte de a pune piciorul pe pământul românesc, spre a-i recunoaște, în cuvinte calde, comunitatea sufletească cu generația luptătorilor redeșteptării naționale românești:

„...Constat numai un fapt, ș'aceasta fiindcă el îmi servește ca introducere a acestei epistole de recunoștință:

În acest nou esiliu, israeliții comunității spaniole din Rusciuc, invitați de frații lor din București, veniră la noi, ne deteră întâia strângere de mână, întâia salutare frățească și ne oferiră casa lor, masa lor, amiciția lor.

Gazeta voastră asemenea, ce o văzurăm aci pentru întâia oară, chiar în al doilea număr al ei și c-o lună înaintea sosirii noastre, ne dete salutarea cea mai frățească" (Reprodusă în ziarul „Românul" din 8 aprilie 1887 - arhiva Academiei Române).

Xenopol vorbește, de asemenea, de participarea activă a negustorului *Davicion Bally* și a soției sale la mișcarea de regenerare de la 1848. Aportul acestui evreu spaniol pentru eliberarea poporului a fost și de altă natură. Corespondența lui cu Ion Heliade, în care ne inițiază domnul Emil Vârtosu, stă mărturie.

*

Românizarea a urmat, deci, ca ceva firesc și s-a desăvârșit într-un timp relativ scurt, grație quasi identității cu națiunea majoritară.

Nedeosebiți la înfățișare sau port, având aceeași conformație sufletească, aceeași mentalitate, aceleași înclinațiuni, stăpânind în mod desăvârșit și vorbind cu predilecție graiul poporului, ei s-au putut cu ușurință integra în sufletul și spiritul nației, s-au *asimilat*, în înțelesul deplin al acestui cuvânt.

Dl dr. Vaida Voevod constată și relevă acest adevăr într-o cuvântare la Craiova, în turneul de propagandă al noului partid al „Frontului Românesc".

Dar și cercetători străini ai stărilor din țara noastră l-au putut remarca.

Așa, de exemplu, domnul C. G. Rommenhoeller, economist olandez, într-un amplu și documentat studiu, *„La Grande Roumanie"* (Ed. Martinus Nijhof - Haga, 1926), la capitolul „La structure nationale de la population", pag. 83, scrie:

„Aujourd'hui encore ces deux classes de juifs se distinguent clairement en Roumanie" și mai departe:

„Par contre, les juifs espagnols se sont complètement assimilés. Ils se sont entièrement adaptés aux Roumains par leur langue, leurs moeurs, leurs costumes. De grandes différences existent donc entre ces deux catégories de juifs".

Evreii spanioli s-au ținut departe de politica militantă; conservatori prin tradiție, leal respectuoși față de legi și autoritatea constituită, refractari și ostili curentelor sediționase și subversive, numele lor nu va fi întâlnit nicăieri, în presă sau în publicistică, acționând împotriva sentimentului public.

https://biblioteca-digitala.ro

Când poporul român a păşit, laolaltă cu marii săi aliaţi, în războiul pentru înfăptuirea idealului milenar şi împotriva germanismului cotropitor, unanimitatea evreimii-spaniole a vibrat spontan alături de el şi de nobilele naţiuni latine, către care se îndreptau în mod firesc sentimentele ei, sângerând în suferinţele şi încercările lor, fremătând de entuziasmul izbânzilor şi gloriei lor.

Numele evreilor spanioli căzuţi pentru patrie este săpat în marmura monumentului eroilor din Cimitirul Bellu-spaniol, iar amintirea lor pomenită cu evlavie şi mândrie.

*

Datorită numărului lor redus şi asemănării cu masa etnică orăşenească, evreii spanioli sunt puţin cunoscuţi. De aceea s-a şi putut ca, la alcătuirea proiectului legiferării cultelor, să fie neglijaţi şi înglobaţi într-un singur cult „mozaic". A fost nevoie ca dl Lapedatu, ministrul cultelor de pe vremuri, să fie lămurit, ca să înscrie şi să rămână în lege cultul *sefard* - separat.

Când comunitatea spaniolă din Bucureşti a comemorat împlinirea a 200 de ani de la recunoaşterea ei legală, între altele şi printr-un serviciu divin la Templul său, cinstit cu prezenţa înaltului reprezentant al Majestăţii Sale Regelui Carol al II-lea şi al I.P.S.S. Patriarhul României, pentru mulţi dintre fruntaşii vieţii politice şi culturale româneşti, care au luat parte ca invitaţi, a fost o revelaţie existenţa evreilor spanioli, încât şi-au exprimat plăcuta surprindere pentru impunătoarea solemnitate a serviciului religios şi înălţătoarele manifestări patriotice la care au asistat.

Menţionăm în treacăt că această comunitate, cu toată starea modestă a celor mai mulţi dintre membrii ei, întreţine o întreagă operă de asistenţă culturală şi socială, având şcoala sa românească etatizată, cantină pentru copii săraci, cămine pentru bătrâni, dispensar medical etc.

Dar generozitatea evreimii spaniole nu se mărgineşte la ai săi. Ataşamentul pentru patrie şi recunoştinţa pentru naţia şi cultura românească s-au manifestat în mod larg prin atâtea danii şi ctitorii. Numele unor Hillel, Manoach, Acher, Halfon şi al altor donatori şi acum în urmă al fondatorului aşezămintelor „Menahem Elias", care a testat Academiei Române întreaga sa avere, vorbesc îndeajuns.

Iată de ce evreii spanioli din România au tot dreptul să se mândrească şi să proclame că sunt pe deplin *români*, români-sefarzi (precum români-armeni etc., etc.).

A jigni sentimentele lor româneşti, supunându-i la probe sau îngrădiri, ar fi inutil, nedrept şi profund dureros.

Bucureşti, februarie 1938

Documentar din Arhiva Centrului de Istorie al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

PARTEA a X-a

RELAȚII ROMÂNO-ISRAELIENE

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

RELAȚII ROMÂNO-ISRAELIENE

Încă din antichitate...

Cele mai vechi legături dintre România şi Israel datează de două mii de ani. Sfârşitul secolului I şi începutul secolului al II-lea e.a. aduc în Imperiul Roman atât micul teritoriu din Orientul Apropiat, cât şi Dacia Felix, aflată la nord de Dunăre. Trupele romane le-au ocupat la o distanţă de numai patru decenii şi astfel - aproape simultan - ambele ţări au ajuns să facă parte din Imperiul Roman, uriaş amalgam al popoarelor. Mărturii ale acestor evenimente se găsesc la Roma, unde, pe Columna lui Traian, ca şi pe Arcul de Triumf al lui Titus, este încrustată rezistenţa popoarelor dac şi evreu în faţa legiunilor romane. Dar aceste legiuni erau, de fapt, un amestec de soldaţi proveniţi din diferite locuri ale acestui vast imperiu, legiuni îndeobşte comandate de ofiţeri romani.

În volumul I al lucrării *Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România*, se spune: „Într-o abordare pe criteriul cronologic, primele menţiuni ale unei prezenţe evreieşti în spaţiul românesc datează din sec. al II-lea al erei actuale. Fără să nege la vremea sa această prezenţă, Nicolae Iorga o judecă drept îndoielnică. Cercetările arheologice ale ultimelor decenii atestă, fără putinţă de tăgadă, prezenţe iudaice în Dacia romană. O dovedesc antroponimele aflate pe inscripţiile descoperite la Porollisum şi Sarmizegetusa sau în diploma Barsimus Calisthensis, ca şi textele funerare legate de divinităţi iudaice descoperite în municipiul Dierna (Orşova)".

S-ar mai putea adăuga monedele ebraice ale evreilor care au însoţit legiunile romane, găsite pe teritoriul românesc. Astfel, cercetările arheologice din 1971 au descoperit, la vest de castrul roman de la Pojejena, o monedă iudaică de bronz emisă de Şimon Bar Kohba, conducătorul răscoalei împotriva împăratului Hadrian (132-135). Ipotetic, moneda a fost atribuită unor soldaţi evrei recrutaţi în trupele romane staţionate în Dacia. De notat că B. P. Hasdeu se referă, în lucrarea *Istoria toleranţei religioase în România* (1868, p. 76), la o monedă iudaică emisă de un rege macabeu şi descoperită în „districtul Hotinului".

Exemplele sunt mai numeroase, fiind pomenite în lucrarea mai înainte amintită, apărută în 1986.

*

În evul mediu, legăturile dintre Principatele Române şi Ierusalim se întăresc. Sunt date certe despre existenţa unor călugări români la Ierusalim. Un exemplu: la Iaşi, pe str. Costache Negri, numită în trecut Uliţa Veche, se află Biserica Sf. Sava, care prezintă o puternică influenţă arhitecturală orientală. Ea datează din 1501, dar a fost clădită în locul unei biserici din lemn, ce purta acelaşi nume. Pisania ei pomeneşte că mănăstirea a fost înfiinţată în anul 1300, de către călugări moldoveni veniţi de la Mănăstirea Sf. Sava din Ierusalim, aduşi pe tărâmurile Moldovei de o corabie genoveză. Deci este atestat că în sec. al XIII-lea existau călugări români la Ierusalim, probabil că şi mai înainte. De la început, mănăstirea s-a socotit metoc al Patriarhiei din Ierusalim, căreia mai târziu i-a fost închinată formal - se mai spune în pisanie.

De altfel şi alte mănăstiri şi biserici din Principatele Române au fost închinate Ierusalimului.

Mulţi demnitari, boieri şi negustori români au plecat - de-a lungul timpului - în hagialâc la Ierusalim; de aici şi răspândirea la noi a numelui Hagi, care, de obicei, se adaugă numelui patronimic, cum ar fi Hagi Tudose, Hagi Dumitru etc. Printre cei care au plecat să se închine la Ierusalim, s-a aflat şi stolnicul Constantin Cantacuzino, cel care a înălţat la Bucureşti Biserica Colţei, străjuită de statuia marelui demnitar. Pe Golgota se află o placă de aur trimisă din partea moldovenilor.

Nu ne îndoim că negustorii ce plecau în hagialâc duceau şi aduceau cu ei diverse mărfuri. Cum nu ne îndoim de faptul că, dintre numeroşii negustori evrei ce veneau în Principatele Române

https://biblioteca-digitala.ro

din Imperiul Otoman, unii erau din Ierusalim.

În decursul timpului, după cum am văzut şi mai înainte, s-au aşezat la Ierusalim călugăriţe şi călugări veniţi din diferite unghiuri ale ţării: moldoveni, munteni, ardeleni şi basarabeni, ca să-şi petreacă viaţa la locurile sfinte. Biserica Ortodoxă Română nu i-a dat uitării pe aceşti fii ai săi, socotind că trebuie să fie şi ea prezentă acolo. Aşa au luat naştere aşezămintele româneşti de la Ierusalim şi din alte localităţi din Palestina, astăzi aflate fie în Statul Israel, fie în Iordania.

Fostul patriarh Miron Cristea a făcut o vizită la Ierusalim în anul 1930 şi a constatat că numai românii nu au aici biserică şi cămin pentru pelerini. Exista un teren cumpărat din donaţiile credincioşilor. Pe acest teren s-au construit, între 1936 şi 1938, biserica şi căminul românesc. Biserica Ortodoxă Română mai posedă un teren şi la Natzereth, unde s-a construit şi o bisericuţă.

În oraşul Jeriho există un metoc, proprietate românească, întemeiat de călugăriţa românca Porfiria. Pe malul râului Iordan, Patriarhia Română a clădit, în anii 1935-1936, o frumoasă bisericuţă, ce poartă hramul Sf. Ioan Botezătorul, şi o mănăstire în care locuiesc călugări români.

Patriarhul Justinian trimite în 1962, cu rang de arhimandrit, un reprezentant permanent al Patriarhiei Române la locurile sfinte şi administrator al bunurilor Patriarhiei Române în Israel.

În momentul când aştern aceste rânduri, reprezentantul Patriarhiei Române la Ierusalim este părintele arhimandrit Vincenţiu Grifoni. Într-un interviu acordat în 1991 ziaristului Tudor Nedelea, după ce menţionează creşterea numărului de pelerini români după Revoluţie, referindu-se la existenţa în această regiune a unei populaţii de origine română stabilită cu secole în urmă, atestată de cercetările lui Marcu Beza, declară: „Sunt români stabiliţi în Peninsula Sinai, în jurul Mănăstirii Sfânta Ecaterina, aduşi de împăratul Justinian, pentru ajutorarea călugărilor. Este o populaţie islamizată acum, dar cu care noi, românii, ne putem înţelege destul de uşor. Ei mai păstrează încă unele cuvinte româneşti. E o oază de limbă românească în plin islamism. E un miracol! Filologii ar avea multe de spus despre legătura dintre limba noastră veche şi limba acestora. Sunt multe manuscrise aici, la Mănăstirea Sf. Ecaterina, necercetate încă. De câţiva ani, călugării de aici, făcând reparaţii la chilii, au descoperit odăi pline de manuscrise din sec. al IV-lea şi al V-lea e.a., obiecte şi odoare creştine dăruite de domnitorii români. Nu s-a făcut un inventar al lor. Se simte lipsa specialiştilor. Aceste manuscrise vorbesc de poporul nostru...".

Mai trebuie adăugate relaţiile bune dintre Patriarhia Română şi cea de la Ierusalim. La 3 octombrie 1992, Patriarhul Ierusalimului, Didoros I, a venit, pentru a doua oară, în vizită în România.

Fluxul evreilor din România spre Ţara Sfântă

Începând din sec. al XVIII-lea, când creşte mai mult numărul evreilor stabiliţi în Principatele Române, creşte simţitor şi fluxul evreilor credincioşi care se duc la bătrâneţe în Palestina, pentru a-şi trăi acolo ultimii ani şi a fi îngropaţi în Pământul Sfânt. Din păcate, nu avem date despre această circulaţie nord-sud a evreilor români.

În sec. al XIX-lea, se dezvoltă mişcarea sionistă. Evreii din România sunt printre primii din lume care fac Alia. Mii de tineri din târguşoarele evreieşti devin „haluţim", adică lucrează la ferme pentru a se pregăti în vederea învăţării meseriilor agricole. Pleacă în Palestina în mod organizat şi întemeiază kibutzuri, printre primele fiind cel cunoscut sub numele de Rosh Pina. Plecările din România spre Israel continuă, la începutul sec. al XX-lea, apoi între cele două războaie şi chiar în perioada celui de-al doilea război mondial. Dar nu toate navele cu evrei din România au ajuns în Palestina. Este cunoscut cazul vasului „Struma", care, neprimind autorizaţia britanică de a debarca în Palestina, a fost reţinut la Istanbul, până a fost scufundat de

https://biblioteca-digitala.ro

un submarin.

După terminarea celui de-al doilea război mondial, zeci de mii de evrei români au pornit spre Palestina; unii au izbutit să ajungă, dar majoritatea au fost prinşi de englezi şi duşi în lagăre pe insula Cipru. Aceştia şi-au putut realiza visul abia după reînfiinţarea Statului Israel.

România a fost una dintre primele ţări care au recunoscut statul evreu modern. Prin Balcani, în special prin România, a fost tranzitat către Israel armament sovietic din Cehoslovacia, fără de care - cum recunoştea Golda Meir - forţele israeliene n-ar fi putut face faţă războiului impus de ţările arabe. Aceasta, într-un moment când Anglia înarma Iordania, iar Statele Unite declaraseră un embargou total asupra trimiterii de armament în Orientul Apropiat.

După cucerirea independenţei Statului Israel, un val mare de evrei din România au plecat în ţara strămoşilor, spre a pune umărul la reconstruirea acesteia. Meritul principal al reuşitei acţiunii de Alia, adică plecarea evreilor din România în Israel, l-a avut Şef Rabinul Cultului Mozaic din România şi, totodată, preşedintele Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, dr. Moses Rosen. În ciuda propagandei antisioniste făcute de organele de partid comuniste, a fost posibil ca circa 400 000 de evrei români, adică 97% din întreaga populaţie evreiască, să ajungă în Israel. În articolul intitulat *Reţeta*, epilog al cărţii sale *The Face of Survival*, dr. Moses Rosen demonstrează că, „fără gălăgie, demonstraţii şi certuri, noi am izbutit să facem ca interesele României să coincidă cu interesele noastre, însă nu împotriva conducătorilor ţării, ci cu deplina lor aprobare [...]. Am izbutit să conving guvernul român că, făcând bine evreilor, făcându-le dreptate, ar putea dobândi avantaje în ceea ce priveşte opinia publică, relaţii comerciale şi simpatii politice. Aşa s-a întâmplat că «afacerile» au fost profitabile pentru ambele părţi. Ce ne poate învăţa această experienţă încununată de succes? Dintre cele două metode, cea gălăgioasă, bazată pe sloganul «Daţi drumul poporului să plece» şi cea pe care am folosit-o noi, adică a persuasiunii, metoda noastră a izbutit, în timp ce prima a eşuat în întregime".

„Mai mult de 90% dintre evreii români au ajuns la Lod [principalul aeroport al Israelului - n.n.]. Ei nu s-au rătăcit îndreptându-se spre alte continente, deoarece învăţaseră la Talmud Tora, deoarece ţinta lor nu era emigrarea, ci Alia; cu alte cuvinte, scopul lor nu a fost fuga din România, ci reclădirea Ţării Sfinte".

La aceasta a contribuit şi faptul că, în timp ce educaţia religioasă şi învăţarea limbii ebraice erau interzise în majoritatea ţărilor comuniste, în România evreii se bucurau de libertate religioasă, fiinţau zeci de cursuri de ebraică, coruri de tineret etc. În timp ce, în celelalte ţări, nici un ajutor nu era cu putinţă, în România, „Joint"-ul ajuta, din 1967, mii şi mii de evrei; în fine, Congresul Mondial Evreiesc a avut în acest timp (până în 1989) un singur membru din Europa Răsăriteană: România.

Evreii români din Israel nu-şi uită ţara de origine

În ceea ce priveşte atitudinea evreilor originari din România faţă de ţara natală, este evident că ei nu-şi uită obârşia, se mândresc cu titlul de român, vorbesc româneşte între ei şi îşi învaţă şi copiii această limbă. Într-un interviu acordat ziarului „Libertatea", în 1992, ambasadorul de atunci al României în Israel, dr. Radu Homescu, spunea: „Faptul că foştii noştri conaţionali, unii, îndeosebi tineri, păstrându-şi şi în prezent cetăţenia română, în virtutea dreptului la dubla cetăţenie, sunt favorabili României, ieşirii ei cât mai grabnice din tunelul tranziţiei; faptul că se constituie în stimuli ai bunelor noastre relaţii cu Israelul şi, de asemenea, faptul că-şi păstrează limba şi obiceiurile, legătura cu ţara natală, că promovează o bogată activitate artistică, editorială, jurnalistică în limba română - toate acestea nu pot decât să ne bucure".

La rândul său, primarul oraşului Natzereth, Menachem Ariav, a declarat, în 1991, revistei „Lumea": „Multe funcţii de conducere din oraş

https://biblioteca-digitala.ro

sunt deţinute de evrei din comunitatea românească.

Natzereth este unul dintre oraşele cu cei mai mulţi evrei din România. De fapt, întregul Israel a beneficiat de pe urma specialiştilor veniţi din România: medici, ingineri etc. [...] eu, ca evreu născut în România, vorbesc, desigur, cu mai mult suflet despre această ţară".

Este un fapt evident, constatat de către toţi ziariştii români care au vizitat Israelul, că opinia publică a Alialei româneşti urmăreşte cu interes tot ce priveşte România şi fiecare om tânăr, matur sau bătrân doreşte să revină - măcar o dată - în România, pentru a revedea plaiurile natale. De aici şi faptul că publicaţiile de limba română (în Israel apar un cotidian şi numeroase reviste) sunt asaltate de ofertele agenţiilor de voiaj, care organizează excursii în România.

Trebuie adăugat faptul că Ambasada română din Israel depune - a depus şi înainte de revoluţie - eforturi pentru crearea unei atmosfere propice unor bune legături cu israelienii originari din România. Dau un singur exemplu: este cunoscut ce importanţă, în acest sens, a avut apropierea ambasadorului C. Vasiliu de marele pictor, regretatul Marcel Iancu, care a donat ambasadei unele dintre lucrările sale.

Relaţii diplomatice româno-israeliene

În legătură cu Ambasada română din Israel, este locul să vorbim despre relaţiile diplomatice şi politice dintre România şi Israel.

Recunoaşterea Statului Israel, petrecută la puţin timp după proclamarea independenţei de stat a acestuia, a constituit un eveniment marcant în raporturile reciproce, de mare însemnătate pentru dezvoltarea pe multiple planuri a relaţiilor dintre cele două ţări şi popoare. Raporturile diplomatice şi politice româno-israeliene au cunoscut o evoluţie ascendentă, au fost încheiate acorduri de bază care au facilitat colaborarea în diverse domenii. România nu a rupt relaţiile diplomatice cu Israelul după războiul din 1967, cum au procedat celalalte ţări socialiste şi nici nu a votat în favoarea Rezoluţiei impuse în Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite, în care se asimila sionismul cu rasismul (rezoluţie azi anulată, de aceeaşi Adunare Generală O.N.U.).

În decursul timpului, au avut loc multiple contacte politice, vizite reciproce şi întâlniri, inclusiv o serie de întâlniri la nivelul cel mai înalt. De remarcat vizitele la Bucureşti ale unor înalte personalităţi israeliene, ca Golda Meir, Abba Eban, Yigal Alon, Menachem Begin, Moshe Dayan, Yitzhak Shamir, Shimon Peres.

Vizita oficială întreprinsă la începutul lunii septembrie 1991 de preşedintele Ion Iliescu, primul şef de stat român care a păşit pe pământul Israelului, contactele la toate nivelurile, documentele semnate, primirea făcută de reprezentanţii evreilor originari din România au marcat un moment de vârf în consolidarea relaţiilor româno-israeliene.

Este bine cunoscută importanţa pe care România o acordă stingerii focarelor de încordare din Orientul Apropiat, care cauzează suferinţe popoarelor din zonă, creând şi pericole la adresa păcii. Iată de ce România, care, în trecut, a sprijinit tratativele israeliano-egiptene ce au dus la încheierea unui tratat de pace, salută convorbirile directe arabo-israeliene începute în 1992, ce se desfăşoară sub egida O.N.U., şi îşi exprimă speranţa în succesul lor, fapt care ar putea permite încetarea conflictelor, astfel încât poporul israelian şi popoarele arabe să-ş poată consacra eforturile creatoare muncii paşnice, constructive, iar această regiune, leagăn de strălucite civilizaţii, să devină o regiune a păcii şi progresului.

Relaţii economice româno-israeliene

În cei peste 40 de ani de la crearea Statului Israel, au cunoscut un curs ascendent relaţiile economice, impulsionate de progresele înregistrate de economiile naţionale ale ambelor ţări, de unele aspecte complementare ale produselor lor; au crescut schimburile comerciale; s-au identificat noi direcţii pentru diversificarea

https://biblioteca-digitala.ro

cooperării; s-au extins colaborarea tehnico-ştiinţifică, precum şi legăturile în domeniul turistic.

Facem o paranteză pentru a adăuga că rădăcinile comerţului între România şi Israel existau încă înainte de independenţa Israelului. Oameni de afaceri israelieni colaborau cu cei români pentru exportul şi importul unor mărfuri. Din Israel soseau în România comercianţi dispuşi să investească aici. Un exemplu: reţeaua de magazine „Sora" din Bucureşti (Gara de Nord şi Cal. Victoriei), ca şi de la Cluj a fost organizată de investitori israelieni de origine română.

Dar să revenim în actualitate şi să ne referim la acordurile româno-israeliene în domeniul economic, încheiate în 1991 cu prilejul vizitei preşedintelui Ion Iliescu în Israel. În legătură cu acordul privind garantarea reciprocă a investiţiilor, ministrul român al economiei şi finanţelor din acel timp, Eugen Dijmărescu, declara, la 6 septembrie 1991: „Acordul are dublu scop. În primul rând, sigur, este un acord bilateral destinat, în esenţă, să încurajeze investitorii potenţiali din Israel către România. În al doilea rând, sigur că Israelul este o ţară cu care România, de-a lungul întregii perioade tulburi prin care a trecut regiunea Orientului Apropiat, şi-a menţinut relaţiile... Acum există posibilitatea ca, pe baza acestui acord, un număr tot mai mare de întreprinderi să fie prezente în Israel pentru interesele lor, începând de la construcţii, sector unde noi avem şi forţă de muncă şi calificarea şi echipamentele necesare. În al doilea rând, Israelul trebuie văzut în comunitatea de afaceri internaţionale ca o punte, pentru că relaţiile comunităţii de afaceri evreieşti, cu deosebire în Europa şi America de Nord, reprezintă pentru noi un punct particular de interes... Există deci premise pe această bază, în momentul în care se uneşte agerimea israeliană în gestiunea întreprinderilor cu forţa financiară, venită fie din Europa, fie din America, să creăm şi noi în România, unde avem o comunitate evreiască şi pornind de la faptul că avem o comunitate importantă în Israel, relaţii între oameni ce aparţin, într-un fel sau altul, aceluiaşi pământ".

Şi acum, câteva cifre care atestă acest lucru: în aprilie 1992, fiinţau în România 358 de societăţi mixte româno-israeliene, Israelul ocupând locul al nouălea în rândul ţărilor cu care România are relaţii economice. În ceea ce priveşte aportul capitalului investit, el ocupă locul cinci. Un alt exemplu: creditul, iniţial de 5 milioane de dolari, acordat de Israel României a fost ridicat la 15 milioane de dolari.

La 20 iunie 1992, a fost semnat la Bucureşti un acord guvernamental între România şi Israel în domeniul poştelor şi telecomunicaţiilor, care prevede extinderea schimburilor reciproce de tehnologie şi de personal, creşterea numărului de circuite telefonice şi dezvoltarea serviciilor poştale, precum şi acţiuni de colaborare în domeniul cercetării. Împreună cu delegaţia oficială israeliană, în România a sosit şi un important grup de oameni de afaceri şi specialişti în domeniul exploatării şi producerii echipamentelor de telecomunicaţii.

La 6 septembrie 1991, ministrul agriculturii, domnul Petre Mărculescu, referindu-se la un alt acord semnat în timpul vizitei preşedintelui Iliescu în Israel, preciza, într-un interviu acordat ziarului „Dimineaţa": „Este vorba de modificarea unui acord care datează din 1974 şi, dacă ar fi să menţionăm cu exactitate ce anume am schimbat practic şi am reactualizat: colaborarea între cele două ministere, între cele două guverne, în care se poate materializa folosirea sistemelor de irigaţii de udare prin picurare. Practic, este o lucrare în care Israelul deţine supremaţia, o lucrare care exclude consumul mare de energie, iar calitatea udării este mult mai bună decât la irigarea prin aspersiune. În urma unor studii pe care le-am făcut împreună cu omologul meu, ministrul agriculturii din Israel, am luat ceea ce este bun de la dânşii şi ceea ce merge în agricultura României. Am prevăzut în acest acord şi schimburi de specialişti".

Date fiind amploarea relaţiilor economice dintre România şi Israel, ca şi perspectivele

https://biblioteca-digitala.ro

favorabile, a luat ființă la București, în 1990, Camera de Comerț și Industrie România-Israel, care are filiale și în provincie, cum ar fi la Iași și Oradea. Președintele acestei instituții, domnul José Iacobescu, într-un interviu dat la 17 ianuarie 1992 ziarului „Dimineața", declara: „Camera de Comerț și Industrie România-Israel este prima cameră de comerț bilaterală privată din România. Nu suntem în subordinea Camerei de Comerț a României, dar interesele se interferează. Ne ajutăm cu dânșii în principalele acțiuni promoționale: târguri, expoziții, întâlniri cu oameni de afaceri... De pildă, 158 de oameni de afaceri originari din România, din Beer-Sheva (Israel), au sosit, dându-ne sprijin. În plus, țin să anunț cu bucurie și fondarea recentă a Camerei de Comerț și Afaceri Israel-România". În continuare, domnul José Iacobescu a spus: „Camera noastră de Comerț contribuie la economia de piață prin aducerea de parteneri și întreprinzători întreprinzătorilor români - agenților economici cu capital de stat sau privat. Avem asociate 140 de firme, de la cele mari: Faur, IMGB, Autobuzul, cu capital de stat, până la firme mici, întreprinzători singulari din toată țara. Ne-am axat activitatea pe dezvoltarea bunurilor de consum, produse alimentare în mod deosebit. Noi, în domeniul comerțului cu firmele asociate, fiind o firmă non-profit, îi punem în legătură pe unii cu alții".

Relații culturale româno-israeliene

Și legăturile culturale între România și Israel cunosc un curs ascendent. În trecut, ele aveau un caracter unilateral. Din România spre Israel plecau numeroase turnee cu interpreți români. Teatrul de Estradă trimitea aproape anual echipe ce colindau Israelul. Florin Piersic, Dorina Drăghici, Gică Petrescu erau oaspeți permanenți. Joe Reininger a organizat chiar un spectacol omagial cu prilejul împlinirii a 75 de ani de viață ai lui Gică Petrescu. Regizorul Dinu Cernescu a pus în scenă câteva piese. Grupuri folclorice, între care și ansamblul „Izvor", au dat spectacole în numeroase orașe. Teatrul Evreiesc de Stat din București a efectuat câteva turnee în Israel. În schimb, reciproca nu era valabilă. Din Israel veneau puțini artiști. De un real succes s-a bucurat în 1969 expoziția intitulată „Pictura contemporană în Israel", deschisă la București, dar asemenea manifestări erau sporadice. După Revoluție însă, relațiile culturale dintre cele două țări au luat amploare în ambele sensuri. Câteva exemple. În anul 1990, au loc pentru prima oară „Zilele filmului israelian". În același an, este lansat discul „Din cântecele Israelului" (12 cântece interpretate în limba ebraică de către un cor de copii, românesc, sub bagheta dirijorului și compozitorului Claudiu Negulescu). Se deschide, la București, expoziția „Ierusalimul aureolat de munți", în care sunt expuse gravuri din anii '70 și '80. La rândul ei, artista Tia Peltz deschide o expoziție cu subiecte din Israel.

În februarie 1991, a avut loc la București expoziția „Lumea văzută de 9 artiști fotografi din Israel". Clujul devine oraș înfrățit cu Beer-Sheva (din cei 120 000 de locuitori ai acestui din urmă oraș, o treime sunt originari din România).

O importantă deschidere pentru cooperarea culturală și științifică românească o are semnarea, în februarie 1991, a Programului de colaborare culturală și științifică româno-israeliană pe anii 1991-1993. În Program se stipulează prevederi concrete pentru dezvoltarea schimburilor bilaterale în domeniile învățământului, sănătății, tineretului, sportului și turismului. O atenție aparte s-a acordat sporirii schimburilor directe între instituții de profil, difuzării de informații și materiale documentare, participărilor reciproce la manifestări științifice și cultural-artistice, expoziții, săptămâni ale filmului, festivaluri artistice, colocvii ale scriitorilor, acordarea de burse, participarea la stagii pentru studii universitare și postuniversitare. S-a convenit înființarea la București și la Tel-Aviv a unor centre culturale, deschiderea de lectorate de limbă, literatură și civilizație la universitățile din cele două orașe sus-menționate. S-a căzut de acord să se stabilească legături directe, multilaterale,

https://biblioteca-digitala.ro

între uniunile de creatori şi instituţiile artistice din cele două ţări.

Referindu-se la noul acord cultural, doamna Tamar Samash, pe atunci consilier la Ambasada Israelului în România, declara ziarului „România liberă", la 27 februarie 1991: „Înainte, programele noastre - ultimul fusese semnat în 1988 - rămâneau doar pe hârtie. Imediat după Revoluţie, am început să mă ocup de acordul cultural, în sensul de a oferi cadrului un conţinut, astfel încât să putem efectiv dezvolta colaborarea cu noua Românie. Există o foarte puternică legătură care uneşte Israelul - sunt 400 000 de evrei originari din România, a căror limbă este româna, care au o cultură română - cu România. Tocmai pentru cei care în Israel au păstrat multe afinităţi cu România, spectacole de teatru în limba română, o expoziţie venită de «acasă» au o frumoasă şansă de a fi bine întâmpinate, înainte de a vorbi de tot publicul israelian... şi, din experienţa mea, îmi dau seama că şi în România se manifestă disponibilitate pentru cultura israeliană. Mulţi români au cunoscuţi israelieni, au acolo prieteni evrei, au un veritabil interes pentru Israel şi pentru ceea ce se întâmplă acolo. Iar prezenţa, în ţara noastră, a unui mare număr de evrei originari din România creează o adevărată punte între cele două state. Să amintim numai că dansul nostru naţional este «hora», un dans românesc".

Prof. univ. Ştefan Cazimir, care a vizitat Israelul împreună cu o delegaţie parlamentară în 1991, a declarat la întoarcere: „Mulţi israelieni au plecat din România, puţini însă au părăsit-o, căci prima patrie nu se uită, la fel ca prima iubire".

Şi noul program a început a da roade. În 1992, numeroşi interpreţi israelieni, printre care cunoscutul dirijor Mendi Rodan, au dat concerte la Bucureşti. A crescut numărul studenţilor israelieni ce învaţă la universităţile de prestigiu din România.

Israelul a acordat burse unor absolvenţi ai Facultăţii de Fizică din Bucureşti, pentru a studia la Institutul Weizmann din Rehovot, precum şi alte 92 de burse pentru studenţii români.

La Timişoara, a fost pusă în scenă o piesă a scriitorului şi actorului israelian Iona Atlas. După trei decenii de când a părăsit Teatrul „Nottara" din Bucureşti, alungat - citâm dintr-o declaraţie a lui - „de către tovarăşii de la suprastructură", fiindcă l-au descoperit că a fost sionist (Vraca şi Şahighian i-au luat apărarea) - Atlas a revenit la teatrul românesc prin uşa din faţă, ca autor israelian al unei comedii de atmosferă românească actuală, care i-a surprins pe cronicari şi spectatori.

Domnul Sandu David, preşedintele Asociaţiei scriitorilor de limbă română din Israel, a declarat cu ocazia vizitei sale în România: „Eu mă consider israelian, dar faptul că sunt născut în România este un lucru care nu se poate uita. Tot ce ţine de această ţară mă impresionează, legăturile mele cu pământul românesc sunt fundamentale, structurale, aici mi-am petrecut tinereţea şi toată viaţa am rămas cu sufletul, cu gândul, cu poezia în spaţiul românesc. Nu am întrerupt niciodată legătura cu ţara natală".

„Drepţii între popoare"

Nu putem încheia încercarea noastră de a relata despre relaţiile româno-israeliene, fără a face o referire la ceea ce se cheamă „Drepţii între popoare".

Pe una dintre colinele Ierusalimului, se află ansamblul de construcţii denumit „Yad Vashem", monument închinat memoriei celor 6 milioane de evrei, victime ale Holocaustului.

În grădina uriaşă în care se află amplasate sobrele clădiri din piatră, un complex de drumuri străjuite de pini poartă denumirea „Aleea Drepţilor între popoare"; aici este plantat, pentru eternizarea numelor lor, câte un arbore de fiecare neevreu care, în timpul Holocaustului, a salvat - cu riscul vieţii lui - evrei de la moarte. Printre aceştia, 29 de pomi poartă numele unor români. Numărul lor ar fi putut fi mai mare, dacă în trecut nu ar fi existat piedici în calea anchetelor întreprinse pentru a-i găsi pe salvatori. Între ei figurează numele prof. Raoul Şorban, care a organizat în 1944, împreună cu rabinul Clujului,

https://biblioteca-digitala.ro

o reţea de trecere peste graniţa maghiară a mii de evrei ameninţaţi cu trimiterea la Auschwitz. Un alt nume: Viorica Agarici, membră a Crucii Roşii române, care a determinat, într-o gară pe parcurs, deschiderea trenurilor morţii de la Iaşi, pentru a li se da apă celor muribunzi. Figurează, de asemenea, cei ce au ascuns în casele lor evrei urmăriţi de bandele fasciste.

Cu ocazia înmânării diplomelor de „Drepţi între popoare" celor ce le meritau sau urmaşilor lor - dacă persoanele în cauză au decedat -, ceremonie ce a avut loc în iunie 1990 la Ambasada Israelului, s-a exprimat speranţa ca niciodată şi nicăieri să nu mai fie nevoie ca oameni să salveze oameni a căror viaţă este ameninţată de alţi oameni.

Contribuţia României la pacea în Orientul Apropiat

Încheiem cu o declaraţie a actualului ambasador al Israelului la Bucureşti, Avshalom Megiddon, apărută în revista „Lumea" din 11 noiembrie 1993.

Evocând „foarte bunele raporturi româno-israeliene", ambasadorul a relevat că înalte oficialităţi de la Bucureşti sunt informate periodic, pe canale diplomatice, de evoluţia situaţiei din Orientul Apropiat şi a menţionat că, personal, a transmis recent preşedintelui Ion Iliescu un mesaj din partea premierului Rabin. De asemenea, a relevat că ministrul de externe Shimon Peres va vizita România, o invitaţie similară fiindu-i adresată şi premierului de atunci, Yitzhak Rabin.

Reamintind că România a jucat un rol însemnat la încheierea acordurilor de la Camp David, acorduri fără de care nu se putea ajunge la actualele negocieri de pace, ambasadorul israelian a arătat că respectiva contribuţie românească a fost recunoscută public şi neechivoc de conducătorii arabi şi israelieni ai timpului. Acest rol însă nu s-a referit numai la raporturile egipteano-israeliene, ci a avut o deschidere mult mai largă, inclusiv relaţiile Israel-O.E.P. şi Israel-Siria. „Acum înregistrăm, poate, o fructificare a acestor eforturi româneşti" - a spus, în 1993, ambasadorul Megiddon.

Ambasadorul a apreciat - în contextul referitor la rolul diferitelor state în stimularea actualului proces de pace arabo-israelian - că România poate avea o contribuţie proprie la succesul negocierilor.

Menţionăm, de atunci, două noi evenimente în acest domeniu: întâlnirea Shimon Peres - Yasser Arafat prilejuită de desfăşurarea Forumului Crans-Montana la Bucureşti, cu puţin timp înainte de semnarea acordului de pace Israel-O.E.P. şi recenta includere efectivă a României printre statele participante direct la înfăptuirea proceselor de pace în Orientul Apropiat, prin contribuţia pe care România o va aduce la realizarea unor obiective economice în teritoriile asupra cărora s-a convenit autonomia palestiniană.

G. IOSUB

https://biblioteca-digitala.ro

PROBLEMA EVREIASCĂ ÎN ROMÂNIA - IULIE 1940

I. Vechimea evreilor în țările românești

Noi nu vom tăgădui existența israeliților pe țărmurile Dunării, dinainte de cucerirea lui Traian (Hașdeu - *Istoria toleranței religioase în România*). Cohortele aduse de Traian cuprindeau între alții locuitori (eritrei) din Palestina (C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. I, pag. 111 și 116, Philippide, *Originea Românilor*, vol. I, pag. 856).

Prezența evreilor se semnalează în Moldova pe la anul 1500, ca păstori (Octavian Gâdei, *Ocrotirea minorităților*, publicată de Institutul de Drept Internațional Public al Universității Mihăilene, 1888). Domnul consilier regal N. Iorga vorbește de anul 1600 (N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, pag. 212).

Numeroase târguri au fost fundate de evreii **chemați în țară** de către Domnii români (toți istoricii).

În **Moldova** erau 60 000 de evrei care plăteau taxa de carne. Ei aveau cea mai mare parte a comerțului intern. În **Muntenia** importul se făcea în primul rând de către evrei (Felix Colson, *De L'État présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, pag. 13, 211 și 352).

Indiferent dacă evreii pământeni sunt veniți înainte sau cu Legiunile lui Traian, sau dacă sunt chasari trecuți la mozaism (domnii consilieri regali Nicolae Iorga și A. C. Cuza), este incontestabil că se găsesc de secole în Europa și în România.

II. Evreii în războaiele României

Războaiele lui Mihai Viteazul.

Cu care prilej, domnul Gheorghe Basta l-a folosit spre a-și strânge oastea, iar în ziua de 16 septembrie a pornit cu oastea sa împotriva lui Mihai Voevod care, cu 18 000 de oameni, se află într-o trecătoare la două leghii de Alba-Iulia, spre a-l sili la ascultare și spre a tăia în bucăți pe toți valachii, sârbii și evreii, care trecuseră de partea Voevodului (Ortelius, *Istoria Ungariei*, Frankfurt, 1665, pag. 48 și 280).

Războiul pentru Independență.

În Războiul pentru Independența țării au luat parte și evreii din ambele Principate. Evreii au creat și susținut ambulanțe (Academia Română, vol. omagial 1866-1906, pentru Majestatea Sa Regele Carol II).

Războiul Balcanic.

S-au prezentat nu numai evreii înrolați, dar și peste cinci mii de voluntari evrei. Acest entuziasm l-a determinat pe Emil Lahovary să asigure pe evrei în Senat că „sub cutele Drapelului românesc nu se ascunde nici o nedreptate".

Evreii se înrolează și nici nu voiesc acuma să condiționeze mersul spre moarte, de aceea are să fie mai bine când vor trăi („Viitorul", iunie 1913).

Toți acei dintre evreii noștri care și-au făcut serviciul militar răspund cu entuziasm la mobilizare, iar comunitățile evreiești din țară și administrațiile instituțiilor lor filantropice s-au pus la dispoziția autorităților militare („La Politique", oficiosul guvernului, 25 iunie 1913).

„Comandanții Garnizoanei Iași **refuză ofertele voluntarilor evrei pământeni**, născuți și crescuți în țară, fără altă procedură.

Rugăm respectuos a dispune de îndată telegrafic primirea lor în interesul Patriei și spre a nu descuraja pe toți fiii de religie mozaică ai acestei țări, care cu dragoste și entuziasm se oferă a se sacrifica pentru mărirea și gloria Patriei" (telegrama Uniunii Evreilor Pământeni către ministrul de război).

Războiul de Întregire.

„Am ajuns atât de mult la convingerea și sunt mulțumit să constat că nu m-am înșelat, că toți locuitorii de pe pământul românesc, fără deosebire de origine, de rasă și de religie, sunt animați de aceleași sentimente de fraternitate" (Majestatea Sa Regele Ferdinand, către o delegație de evrei români).

În acest război au luat parte cercetași și voluntari evrei, în afară de cei obligați prin legile militare.

https://biblioteca-digitala.ro

A. Numărul evreilor mobilizaţi.

Au fost mobilizaţi cam 35 000 de evrei (Gen. Alevra, *Minorităţile şi serviciul militar*, în „Convorbiri literare", aprilie 1924, pag. 324). Credem că cifra este exagerată, deoarece evreii numărând cel mult 230 000 de suflete, iar mobilizarea neatingând decât 10-12%, nu puteau fi mobilizaţi decât în număr de 23 000-27 000. Nu există nici o publicaţie oficială.

B. Proporţia evreilor morţi, răniţi, decoraţi, prizonieri şi dispăruţi.

Monitorul Oficial a publicat liste de ostaşi morţi, răniţi, decoraţi, prizonieri şi dispăruţi, liste din care rezultă:

a) că creştinii au dat un procent de 5,07% morţi, iar mozaicii 4,06%;

b) că creştinii au dat un procent de 5,05% răniţi, iar mozaicii 3,21%;

c) că creştinii au dat un procent de 9,20% decoraţi, iar mozaicii 3,66% (cum 2 775 decoraţii fuseseră acordate ofiţerilor superiori şi 6 693 ofiţerilor inferiori şi cum evreii n-au avut ofiţeri, proporţia exactă de decoraţii este de 7,66% creştini, faţă de 3,60% mozaici; proporţia este şi mai apropiată dacă ţinem seama că mozaicii n-aveau decât foarte puţini gradaţi; dintre decoraţii mozaici 80,1% sunt decoraţi pe front, iar 19,99% la partea sedentară; creştini 89,84% pe front şi 10,16% sedentari);

d) că creştinii au dat un procent de 1,65% prizonieri şi că mozaicii au dat 1,95%;

e) că creştinii au dat 13,22% dispăruţi, iar mozaicii 13,23% (Cf. dr. W. Filderman, *Adevărul asupra problemei evreieşti în România în lumina textelor religioase şi a Statisticei*, 312 pag., Bucureşti, 1925. Câteva erori s-au strecurat în listele publicate. Ele nu schimbă proporţia).

Împrumutul de înzestrare.

Evreii din ţară au participat în comitetele cetăţeneşti de propagandă şi au subscris la împrumutul de înzestrare a armatei, din 1940.

III. Patrimoniul evreilor români emigraţi

Evreii români emigraţi din ţară au adus ţării considerabile servicii; domnul consilier regal dr. Anghelescu, trimis în Statele Unite în timpul Războiului de Întregire, a declarat că a găsit acolo sprijin efectiv numai la evreii plecaţi din România.

Declaraţii de recunoaştere a patriotismului acestora au fost făcute şi de către domnul consilier regal Nicolae Iorga.

IV. Statistica evreilor

Înainte de răpirea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord.

Rezultatul recensământului efectuat de 60 000 de agenţi, toţi români de origine etnică, arată:

Români - 71,9%; unguri - 7,9%; ruşi şi ruteni - 5,5%; germani - 4,1%; evrei - 4%; bulgari - 2%; turci - 0,90%; restul alte neamuri (*Anuarul Statistic al României*, 1935-1936, pag. 37).

Mozaicii formau deci mai puţin de o cincime din totalul locuitorilor de altă origine. „Porunca vremii" recunoaşte că evreii nu depăşeau 800 000 de suflete (6 august 1940, pag. 3).

După răpirea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord.

În urmă răpirii Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, numărul evreilor este de: 210 000 în Vechiul Regat; 85 000 în Transilvania; 12 000 în Banat; 90 000 în Crişana şi Maramureş; 35 000 în Bucovina de Sud; ceea ce dă un procent de 2,5% din totalul populaţiei (*Anuarul Statistic*, loc. cit.).

V. Toate neamurile se înmulţesc, pe când numărul evreilor descreşte

Descreşterea în România întregită.

Natalitatea la mia de locuitori este de 21,2 la unguri, 20,9 la germani şi numai de 14 la evrei.

Numărul evreilor descreşte şi prin procentul mai mare de morţi. Excedentul natural a fost, în 1934, la mia de locuitori, de 13,6 la români, 5,8 la unguri, 5,4 la germani şi abia 1,9 la evrei. Aşadar, deşi numărul evreilor

https://biblioteca-digitala.ro

este egal cu al germanilor, aceştia au un excedent de aproape trei ori mai mare decât al evreilor (dr. Banu, *Populaţia României pe naţionalităţi*, dr. Sabin Manuilă, *Buletinul demografic al României*, mai 1934).

Deşi evreii erau în proporţie de 4% din populaţia ţării, excedentul lor în 1934 a fost de 1 582 de suflete, pe când mahomedanii, care nu sunt în poporţie decât de 0,9% din populaţie, au dat un excedent de 2 769 de suflete, adică de 16 ori mai mult decât evreii (*Anuarul Statistic*, pag. 72).

Descreşterea în Vechiul Regat.

Descreşterea este constatată şi de statisticile antebelice. Astfel, pe când în 1899 erau în Vechiul Regat 266 654 mozaici, numărul lor a fost redus în 1915 la 239 964, adică cu 10%. Statistica fiind pe religii, este necesar să precizăm că numărul băştinaşilor este mai mic, întrucât în Vechiul Regat locuiau cel puţin 10 000 evrei supuşi străini, austro-ungari, germani, ruşi etc. (*Bulletin Statistique de la Roumanie*, 1915, publicaţie oficială).

Cetăţenii evrei emigrează, minoritarii le iau locul.

În anii 1931-1935 au intrat în ţară 556 germani, 244 unguri, 388 evrei şi 188 alte naţionalităţi. Au emigrat în schimb 2 699 evrei, 430 germani, 203 unguri, 129 turci şi 172 alte naţionalităţi (*Anuarul Statistic*, pag. 79).

VI. Evreii şi alte neamuri în profesiuni

Vechiul Regat înainte de război.

Recensământul din 1913 arată un total general de 4 039 260 activi, din care 3 914 140 ortodocşi, 142 371 alte religii, afară de mozaici şi 89 449 mozaici-pământeni şi supuşi străini (*Statistica Profesiunilor*, publicată de Ministerul Industriei în 1925).

De aici rezultă că numărul supuşilor străini profesând în Vechiul Regat era de două ori mai mare decât al evreilor pământeni. Nu se poate spune că evreii pământeni au ocupat locurile românilor, din moment ce au intrat în ţară supuşi străini de două ori mai mulţi decât evreii pământeni. De altfel, supuşii străini deţineau bogăţiile, căci din numărul total de 1 414 959 **patroni**, erau 1 327 620 ortodocşi, 48 839 supuşi străini şi 38 500 evrei pământeni, de unde rezultă că supuşii străini aveau cu 25% patroni mai mult decât proporţia normală, pe când evreii pământeni aveau sub proporţie: 38 500 în loc de 41 175.

În ceea ce priveşte pe **lucrători**, ortodocşii erau în număr de 454 582, supuşii străini în număr de 44 187, iar evreii pământeni în număr de 19 600, de unde rezultă că, pe **când aceştia din urmă depăşeau proporţia cu 40%, supuşii străini o depăşeau cu 250%** (*op. cit.*).

Transilvania şi Banatul înainte şi după război.

O statistică oficială generală a profesiunilor pe origine etnică sau religii lipseşte.

Pentru Vechiul Regat trebuie să ne referim la statistica din 1913. Pentru Transilvania avem o statistică ungară de dinainte de război şi una a Băncii Naţionale a României pentru după război.

a. Transilvania înainte de război.

Repartiţia românilor în Regatul Ungar era următoarea:

1) **Servicii publice şi profesiuni libere** 6,4%.

2) **În industrii:** patroni - 5,6%; funcţionari - 0,4%; personal auxiliar - 4%.

3) **În comerţ şi finanţe:** patroni - 2,7%; funcţionari 1,9%; personal auxiliar - 3,1% (*Récensement général de la population hongroise en 1910*, publicată la Budapesta, în 1924; „Universul" din 6 martie 1935).

Cum aceste cifre reprezintă proporţia faţă de populaţia întregului regat ungar şi cum românii locuiesc în special în provinciile alipite, trebuie să conchidem că în aceste provincii proporţia era de trei ori mai mare.

Transilvania după război.

1) **Meseriaşi, lucrători şi funcţionari particulari**. Banca Naţională a României în volumul „Contribuţiuni la problema reorganizării Creditului în România" (vol. I, 1938, Tablouri la sfârşitul volumului), dă statistica nu pe naţionalităţi, ci global, românii de o parte şi toţi minoritarii, inclusiv evreii şi străinii, de altă parte.

Judeţul: Timişoara: români (%) - 34, 36, 36; minorităţi şi străini (%) - 66, 64, 64. Arad: români (%) - 58, 62, 62; minorităţi şi străini (%) - 42, 38, 38. Oradea: români (%) - 47, 64, 64; minorităţi şi străini (%) - 53, 36, 36. Zalău: români (%) - 55, 60, 60; minorităţi şi străini (%) - 45, 40, 40. Satu Mare: români (%) - 60, 62, 62; minorităţi şi străini (%) - 40, 38, 38. Sighet: români (%) - 48, 56, 56; minorităţi şi străini (%) - 57, 34, 44.

https://biblioteca-digitala.ro

Bistrița: români (%) - 65, 78, 78; minorități și străini (%) - 35, 22, 22. Dej: români (%) - 61, 78, 78; minorități și străini (%) - 39, 22, 22. Cluj: români (%) - 61, 66, 66; minorități și străini (%) - 39, 34, 34. Turda: români (%) - 57, 77, 74; minorități și străini (%) - 43, 23, 26. Alba-Iulia: români (%) - 71, 85, 85; minorități și străini (%) - 29, 15, 15. Deva: români (%) - 62, 81, 81; minorități și străini (%) - 38, 19, 19. Lugoj: români (%) - 74, 75, 75; minorități și străini (%) - 26, 25, 25. Oravița: români (%) - 72, 72, 72; minorități și străini (%) - 28, 28, 28. Sibiu: români (%) - 47, 63, 63; minorități și străini (%) - 53, 37, 37. Blaj: români (%) - 60, 58, 58; minorități și străini (%) - 40, 42, 42. Sighișoara: români (%) - 48, 42, 41; minorități și străini (%) - 52, 58, 59. Făgăraș: români (%) - 70, 82, 82; minorități și străini (%) - 30, 18, 18. Brașov: români (%) -44, 54, 54; minorități și străini (%) - 56, 46, 46. Sf.-Gheorghe: români (%) - 25, 26, 26; minorități și străini (%) - 75, 74, 74. Odorhei: români (%) - 11, 13, 13; minorități și străini (%) - 89, 87, 87. M.-Ciuc: români (%) - 15, 22, 22; minorități și străini (%) - 85, 78, 78. Tg.-Mureș: români (%) - 40, 49, 49; minorități și străini (%) - 60, 51, 51.

Situația pe țară.

a. Meseriași și mici industriași, lucrători și funcționari particulari.

- Meseriași și mici industriași: români - 65%, minorități și străini - 35%.
- Lucrători: români - 71%, minorități și străini - 29%.
- Funcționari publici: români - 64%, minorități și străini - 36% (B.N.R., **loc. cit.**).

b. Avocați. După citata statistică ungară din 1910, românii ocupau în avocatură locuri în proporție de 8% - în ipoteza că toți greco-catolicii și greco-orientalii au fost români -, pe când evreii în proporție de 45,2%.

După statistica Uniunii Avocaților s-au eliberat diplome de avocați de la fundarea Uniunii până la 31 decembrie 1935, în cele 66 barouri ale țării, la 4 047 români și la 1 993 minoritari, inclusiv evrei, adică 67% românilor și 33% minoritarilor, inclusiv evrei, așa că la 1935 le lipseau românilor 5% ca să atingă plafonul lui numerus valachicus în avocatură (Buletinul Uniunii Avocaților, nr. 2, din 1936).

Cum de la 1937 încoace avocații evrei - cel puțin în Vechiul Regat - n-au mai fost înscriși, este cert că plafonul a fost atins, dacă nu chiar depășit.

c. Inginerii. Numărul inginerilor de origine etnică română a depășit plafonul lui numerus valachicus (Buletinul A.G.I.R., mai 1935, pag. 190). Toți inginerii români au fost plasați („Viitorul", 3 martie 1937).

d. Inginerii silvici și agronomi. Atât inginerii silvici, cât și inginerii agronomi au cerut sporirea numărului inginerilor respectivi, declarând că numărul lor este inferior necesităților (Revista C.A.P.I.R., Dare de seamă a ședinței din 27 iulie 1935).

e. Medici, dentiști și farmaciști. La țară aproape nu avem medici. În unele regiuni este un medic la 30 000 locuitori sau un medic la 10-15 sate, ceea ce înseamnă că el este în imposibilitate de a fi de folos; „ne mai trebuie cel puțin 8 000 de medici" (ministru dr. I. Costinescu, „Universul", 16 aprilie 1935).

Imensa majoritate a sătenilor zace și moare fără a fi văzută de medici (dr. Manuilă, „Adevărul", 1 iulie 1935). Satele noastre sunt lipsite de medici și farmaciști (prof. universitar N. Ghiulea, „Adevărul", 20 iulie 1935). La peste 100 000 ceferiști răspândiți peste țară, nu sunt decât 300 medici („Rolul medicului la C.F.R.", „Curentul", 8 noiembrie 1935).

f. Medici veterinari. Numărul medicilor veterinari, atât înainte, cât și după război, a fost insuficient. Nu numai că nu avem șomaj, dar țara păgubește din cauza numărului redus al medicilor veterinari (dr. Manolescu și Păun Popa, revista C.A.P.I.R., 1935).

g. Funcțiuni publice. Nu este nici o îndoială că aici românii de origine etnică ocupă aproape totalitatea locurilor (domnul ministru Mih. Manoilescu, „Lumea Nouă", martie 1935).

„Desigur, cea dintâi condiție a unei politici de românizare este de a avea un Stat românesc. Judecând după numărul funcționarilor - în afară de unele situații locale și de unele administrații congestionate de minoritari -, Statul este în general în mâinile românilor" (Mih. Manoilescu, „Proporționalitatea prin românizarea economică", „Lumea Nouă", martie 1935).

Șomaj intelectual nu există sau, dacă există într-o mică măsură, este rezultatul unei rele repartiții. Există șomaj la absolvenții școlilor de învățători și teologie: 700 de candidați la 40 de parohii (Declarația I.P.S.S. Patriarhul Miron în Senat, „Universul", 3 martie 1937).

Șomaj general. În general, în nici o profesiune nu există șomaj. Statisticile oficiale indicau 50 000 șomeri, unii indicau 87 000 (domnul ministru M. Manoilescu, Senat, 27 iunie, M. Of. 1934, pag. 132). Ulterior,

https://biblioteca-digitala.ro

şomajul a dispărut cu totul.

Cetăţeni străini lucrând în România.

Până la finele anului 1934, aveam 30 000 de lucrători cetăţeni străini, incluzând opt mii de purtători de paşapoarte Nansen - ruşi şi armeni (dl D. R. Ioaniţescu, ministrul muncii, în Senat, M. Of., 1934, pag. 136). Numărul străinilor a crescut între timp.

Bogăţia evreilor.

Toată lumea cunoaşte mizeria evreilor din Moldova, domnul consilier regal N. Iorga a scris adesea despre aceasta.

În Bucureşti, după o statistică făcută în privinţa familiilor ai căror copii urmează cursurile la şcolile din Capitală ale comunităţii evreieşti, situaţia este: 35% din familii întrebuinţează 1 pat de o persoană la o persoană; 45% din familii întrebuinţează 1 pat de o persoană la 2 persoane; 15% din familii întrebuinţează 1 pat de o persoană la 3 persoane; 5% din familii întrebuinţează 1 pat de o persoană la 4 persoane; adică 65% dintre evreii din Capitală nu sunt în stare să-şi cumpere un pat de fiecare persoană.

Frontul Românesc şi problema evreiască.

Frontul Românesc al domnului consilier regal Al. Vaida Voevod propune o repartiţie destinată să asigure românilor numai proporţionalitatea în toate ramurile de activitate, fără deosebire de clasă, fără deosebire de rasă şi fără deosebire de religie (dr. Isăcescu, Adunarea Deputaţilor, 24 noiembrie 1936, M. Of. nr. 4/1937, pag. 132). Cifrele de mai sus dovedesc că această proporţie este depăşită sau atinsă în unele ramuri şi aproape atinsă în celelalte.

Tendinţa actuală este deosebirea de religie şi de rasă. Ea nu va folosi, după cum s-a arătat mai sus, şi se va arăta mai jos, decât minorităţilor şi va dăuna României şi românilor.

VII. Evreii, minorităţile creştine şi dezvoltarea economică a românilor

Evreii au colaborat cu românii.

Din repartiţia pe ţară atât a numărului lucrătorilor, meseriaşilor şi micilor industriaşi, cât şi a funcţionarilor particulari români, se constată că, în provinciile alipite, aceştia n-au pătruns decât exclusiv în regiunile în care trăiesc evrei în număr mai mare (Statistica B.N.R. citată).

De altfel, evreii din Vechiul Regat au întreprins o statistică a patronilor evrei şi a personalului lor, statistică din care rezultă că patronii evrei din Vechiul Regat întrebuinţează 75,5% ucenici, calfe şi lucrători români etnici, faţă de 24,5% ucenici, calfe şi lucrători mozaici. Şi ca să nu existe nici o îndoială, ancheta publicată în ziarul „Curierul israelit" indica atât numele şi adresa patronului, cât şi numele şi adresa personalului.

Aşadar, atât în Vechiul Regat, cât şi în provinciile alipite, în loc de a sabota, evreii au uşurat pătrunderea şi stabilirea românilor în meserie. Pentru că în câteva magazine sau instituţii nu sunt sau sunt prea puţini români, se conchide greşit de către unii ignoranţi care confundă un oraş cu toate oraşele, o stradă cu toate străzile, un magazin cu toate magazinele, în loc să se citească statisticile, singurele care dezvăluie realitatea. Un copil ar putea totuşi să înţeleagă că **2,5% evrei nu pot deţine toate meseriile, tot comerţul, industria, funcţiile particulare, profesiunile intelectuale, bogăţiile etc**.

VIII. Situaţia juridică a evreilor în Vechiul Regat înainte de încetăţenire

Evreii naturalizaţi.

Aproape 1 000 de evrei au fost încetăţeniţi - după Războiul de Independenţă şi prin legi individuale - până la Războiul de Întregire.

Câteva sute de evrei au fost încetăţeniţi în Dobrogea - dacă locuiau acolo de la 11 aprilie 1877 şi erau cetăţeni otomani - pe baza legii pentru organizarea Dobrogei din 9 martie 1880, a legii pentru acordarea drepturilor politice locuitorilor din judeţele Constanţa şi Tulcea din 19 aprilie 1909 şi din 14 aprilie 1910, şi a legii din 1 aprilie 1914 pentru organizarea Dobrogei Noua, lege după care au devenit cetăţeni români locuitorii domiciliaţi în Dobrogea Nouă, care erau, la 28 iunie 1913, cetăţeni bulgari.

https://biblioteca-digitala.ro

Evreii pământeni.

Restul evreilor din Vechiul Regat aveau o situaţie intermediară între cetăţenii români şi supuşii străini: ei erau supuşi români. Ca stare, ei se bucurau de toate drepturile civile şi de dreptul la muncă. Le era interzis numai accesul profesiunilor în legătură cu exerciţiul suveranităţii statului: funcţiunile publice şi câteva profesiuni.

În anul 1909, din cauză că proiectul de lege pentru protecţia muncii naţionale şi controlul străinilor cerea ca străinii, pentru a profesa în ţară, să facă dovada reciprocităţii, evreii pământeni - care nu puteau face dovada reciprocităţii - s-au văzut nevoiţi să intervină pe lângă Majestatea Sa Regele Carol I, care a pus următoarea rezoluţie pe memoriul acestora: „Se recomandă la serioasă atenţiune a dlui Ministru al Industriei şi Comerţului, spre a lua măsurile cuvenite în privinţa acestei cereri, care îmi pare dreaptă. O populaţie aşa de numeroasă care este stabilită de sute de ani aici şi chiar născută din moşi strămoşi, nu poate rămânea fără a trăi din munca ei".

Legea a adus precizările necesare: evreii pământeni au fost scutiţi, ca şi în trecut, de controlul străinilor şi s-au bucurat ca şi mai înainte de libertatea profesională.

Regulamentul pentru aplicarea legii asupra paşapoartelor, din 31 martie 1912, a definit pe evreii pământeni.

IX. Situaţia juridică a evreilor din Vechiul Regat la sfârşitul Războiului de Întregire

Evreii pământeni şi minoritarii din provinciile alipite. În afară de cei vreo 2 500 evrei încetăţeniţi prin lege între 1877 şi 1916 şi prin alipirea Dobrogei Vechi şi Noi, s-au mai încetăţenit pin Decrete-legi vreo 150 de evrei în timpul Războiului de Întregire.

Războiul de Întregire aducea României câteva milioane de locuitori de altă origine etnică - printre care 500 000 evrei, cetăţeni austrieci, maghiari, ruşi sau bulgari, cărora, conform Dreptului Internaţional, Statul Român avea să le acorde cetăţenia sa. **Ar fi fost posibil şi în interesul României ca cei 200 000 evrei români, care luptaseră la 1877 şi 1913 şi 1916-1918**, care văzuseră sute de mii de turci şi bulgari - inclusiv evrei - din Dobrogea Veche şi Nouă devenind români, să rămână mai departe lipsiţi de drepturile cetăţeneşti, chiar şi atunci când milioane de străini - inclusiv 500 000 de evrei - deveneau cetăţeni? Poate cineva - oricât de antisemit ar fi - să creadă că evreii pământeni sunt mai puţin ataşaţi României decât milioanele de minoritari?

X. Legile de încetăţenire a evreilor

Vechiul Regat. Prin Decretul-lege 3902 - 30 decembrie 1918, se acorda cetăţenia română unor categorii de evrei.

Cum cererile trebuiau să fie introduse în termen de trei luni, termen prea scurt faţă de timpul necesar procurării actelor cerute - şi cum procurarea de acte necesita cheltuieli prea mari, cărora li se adăugau şi cheltuielile de reprezentare în instanţă -, nu s-au putut judeca decât două-trei mii de cereri.

Decretul 2885/28 mai 1919 a abrogat decretul precedent şi, inversând regula probei, a acordat cetăţenia de plin drept pe baza unei simple declaraţii unor categorii de evrei, obligând Ministerul Public să cerceteze exactitatea declaraţiilor şi să cheme în judecată pe cei ce ar fi făcut declaraţii false.

Constituţia din 1923, prin art. 133, a ratificat atât decretele-legi de încetăţenire individuală care s-au făcut în timpul războiului, cât şi decretele-legi din 30 decembrie 1918 şi 28 mai 1919, a cărui aplicare fusese prelungită prin decretul-lege din 13 august 1919 şi a cărui aplicare a fost prelungită cu încă trei luni prin textul Constituţiei (**care a făcut din aceste legi o lege constituţională**).

Cu această ocazie, domnul consilier regal N. Iorga, în Adunarea Deputaţilor, a spus: „...**să mă adresez către marea mulţime de evrei care cugetă bine, care simt aşa cum trebuie şi pot să fie, fără îndoială, un element folositor în dezvoltarea Statului Român, unde i-am primit nu pentru a-i nedreptăţi şi nici pentru a-i jigni**".

Provinciile alipite.

Legile de ratificare a tratatelor de pace stabileau cine şi cum devine cetăţean român. Legea pentru dobândirea şi pierderea naţionalităţii, din 1924, a stabilit noi condiţii şi a organizat o nouă procedură. Această

https://biblioteca-digitala.ro

lege a fost, după cum s-a relevat în dezbateri, **o adevărată lege de revizuire a cetăţeniei** locuitorilor din provinciile alipite.

XI. Revizuirea cetăţeniei evreilor

Principiile legii de revizuire. Prin Decretul-lege cu nr. 169 din 22 ianuarie 1938, cetăţenia dobândită de evrei, în Vechiul Regat, a fost supusă revizuirii. Cetăţenia evreilor din provinciile alipite a fost şi ea supusă revizuirii, aşa că aceştia au fost revizuiţi pentru a doua oară.

În realitate, Legea de revizuire nu a fost o lege de revizuire, ci de anulare şi de redobândire cu efect retroactiv a cetăţeniei, deoarece numai dacă Statul-reclamant ar fi fost obligat să administreze probele, legea putea fi o lege de revizuire. Evreii însă au fost obligaţi să facă probe de care legile anterioare îi dispensau, Legea de revizuire le anula virtual cetăţenia ,pe care nu o dobândeau decât acei care introduceau cerere şi administrau probe.

Au fost exceptaţi de la revizuire:

a) Cei naturalizaţi prin Parlament, soţiile şi copiii lor, născuţi înainte sau după naturalizare.

b) Cei naturalizaţi prin Decrete-legi în timpul războiului, soţiile şi copiii lor, născuţi înainte sau după naturalizare.

c) Cei naturalizaţi prin ordonanţe judecătoreşti pe baza Decretului-lege din decembrie 1918, soţiile şi copiii lor.

d) Cei naturalizaţi prin legile privitoare la Dobrogea Veche şi Nouă.

Toţi aceştia însumau câteva mii de persoane.

Se revizuiau declaraţiile date pe baza D. L. din mai 1919 şi înscrierile în listele de naţionalitate făcute prin aplicarea legii pentru dobândirea şi pierderea naţionalităţii din 1924, **adică toată populaţia evreiască**.

Rezultatele revizuirii. Evreii admişi reprezintă 65% din populaţia evreiască, restul de 35% fiind sau respinşi, sau decăzuţi prin nedepunerea cererilor sau actelor în termen (Ministerul de Justiţie, Decizia 165945, decembrie 1939).

Cei respinşi sau decăzuţi reprezintă cel puţin 45%, după statisticile făcute de organizaţiile evreieşti.

XII. Constituţia Regele Carol II şi cetăţenia evreilor

Ratificarea cetăţeniei evreilor şi consecinţele ei.

În art. 98, al. III, Constituţia zice că toate drepturile politice dobândite în virtutea Decretelor-legi ratificate prin art. 133 al Constituţiei din 1923 **se respectă. De aici rezultă că pentru a se retrage evreilor din Vechiul Regat drepturile dobândite prin Decretul-lege de revizuire, o modificare a Constituţiei este necesară**.

XIII. Emigrarea evreilor

Guvernul, evreii şi emigrarea.

La finele anului 1938, domnul dr. W. Filderman a fost convocat de către domnul N. Petrescu-Comnen, ministrul afacerilor străine şi rugat să se ocupe de emigrarea evreilor. D-sa i-a prezentat un memoriu pe care domnul ministru l-a supus Majestăţii Sale Regelui. Un comitet ad-hoc recent constituit dintre reprezentanţii tuturor organizaţiilor din Bucureşti, a elaborat şi predat domnului M. Ralea, pe atunci ministru al muncii, întrucât emigraţiile depind de Ministerul Muncii, un proiect de lege. Guvernul nu a dat însă nici o urmare acestei chestiuni.

XIV. Urmările descetăţenirii şi pauperizării evreilor

Constatările ziarului „Porunca Vremii".

Ziarul „Porunca Vremii" ceruse insistent Germaniei retragerea reprezentanţelor acordate evreilor de către firmele germane. Germanii au acceptat. Or, „Porunca Vremii" din 30 octombrie 1938, sub semnătura dlui Ilie

https://biblioteca-digitala.ro

Rădulescu, mărturiseşte că la 50 de firme mai importante la care, cu trei ani înainte, funcţionau 798 evrei, 106 germani şi 52 români, după retragerea reprezentanţelor acordate de germani evreilor, numărul funcţionarilor evrei a fost redus la 153, dar cei 645 de evrei îndepărtaţi au fost înlocuiţi cu tot atâţia minoritari şi **numai cu 2 români**. Acelaşi ziar mărturiseşte apoi că la firmele şi reprezentanţele germane instalate între 1936-1938, „**procentul românilor este aproape zero; găseşti unguri, ucraineni, ruşi, pe lângă germani, dar nici un român**".

Ziarul mai arată că, în 1938, la 74 de firme germane abia se mai găseau 57 români la 1 395 germani, sau 4% faţă de 6%, câţi erau cu trei ani înainte, adică procentul românilor scăzuse cu 33% **faţă de procentul românilor întrebuinţat de evrei**. Desigur că de atunci disproporţia s-a accentuat şi situaţia s-a agravat în detrimentul exclusiv al românilor.

XV. Încheiere

Din cele ce preced, rezultă:

1) Că evreii pământeni se află de secole în ţările româneşti, că şi-au făcut cu devotament şi entuziasm datoria faţă de ţară, şi că acei emigraţi în alte ţări au fost agenţi de propagandă ai intereselor româneşti.

2) Că evreii pământeni au fost 2% în Vechiul Regat şi 4% pe toată ţara şi că, după răpirea Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, proporţia lor pe ţară a fost redusă la 2,5%.

3) Că, prin legile anterioare războiului, nu sunt decât câteva mii de evrei încetăţeniţi, iar ca urmare a revizuirii, 35-45% din evrei au pierdut drepturile cetăţeneşti, aşa că problema a pierdut din acuitate, mai ales că, în urma răpirii Basarabiei şi a Bucovinei de Nord, proporţia evreilor a fost redusă la 2,5%.

4) Că numărul evreilor descreşte necontenit prin emigrare, denatalitate şi decese, pe când numărul minoritarilor creştini creşte prin emigrare, printr-o natalitate de trei până la zece ori mai mare decât a evreilor şi prin decese mai puţin numeroase.

5) Că supuşii străini ocupă un număr mai mare de locuri decât evreii pământeni şi evreii în general, aceasta în toate profesiile şi pe tot cuprinsul ţării, inclusiv Vechiul Regat; că, deci, acapararea de către evrei este un miraj provocat de reaua repartizare geografică şi economică a evreilor, miraj pe care statisticile îl dezmint.

6) Că, pe măsură ce evreii părăsesc comerţul şi industria, ei sunt înlocuiţi nu de români, ci de minorităţile creştine sau de supuşii altor state, atât în Vechiul Regat, cât şi în provinciile alipite.

7) Că evreii din Vechiul Regat, întrebuinţând mâna de lucru românească în proporţie de 75%, pregătesc cadrele economiei româneşti şi că, deci, distrugerea lor echivalează cu împiedicarea formării cadrelor economice româneşti.

8) Că, înlocuind în Vechiul Regat mâna de lucru evreiască cu cea românească, nu numai că regăţenii români vor fi împiedicaţi de a se stabiliza în provinciile alipite pentru a accelera procesul de românizare, mai urgent şi mai important în acele provincii decât în Vechiul Regat, ci, dimpotrivă, se va produce fenomenul demografic contrar şi anume, că românii stabiliţi în provinciile alipite, unde sunt în proporţie de 66% în Crişana şi Maramureş, de 57% în Transilvania, de 54% în Banat şi de 44% în Bucovina (*Anuarul Statistic*, pag. 37), vor fi tentaţi să vină în Vechiul Regat, unde sunt deja în proporţie de 95%.

9) Că, neexistând şomaj, ci numai o rea repartiţie în profesii, dimpotrivă, fiind lipsă de medici, dentişti, farmacişti, ingineri, ingineri silvici şi agronomi etc., excluderea evreilor din profesiuni va dăuna sănătăţii generale şi economiei generale.

10) Că, acolo unde evreii au fost îndepărtaţi, chiar în Vechiul Regat, nu românii, ci minorităţile le-au luat locul, aşa că rezultatul va fi şi aici o rupere de echilibru în dauna României şi a românilor.

Documentar întocmit pentru Centrala Evreilor din România (1943)

https://biblioteca-digitala.ro

CALENDARUL EVENIMENTELOR CULTURALE (1857-1940) - *(spicuiri din presă)*

1857

- Apare „Israelitul român", gazetă bilingvă. Programa ziarului susţine că israeliţii se identifică cu soarta ţării.
- A. Aşer şi I. L. Weinberg publică în „Israelitul român" un apel adresat coreligionarilor din Moldova, intitulat *Să luptăm pentru unire* (în **I. R.**).
- În Bucureşti funcţionează şase şcoli particulare evreieşti (cu 126 de elevi) şi una publică (cu 310 elevi). Cei 436 de elevi evrei urmau în mod regulat cursurile (în **I. R.**, 18 iulie).
- Şcoala de chirurgie devine, prin decret domnesc, Şcoala Naţională de Medicină şi Farmacie; din corpul didactic fac parte şi dr. I. Barasch şi dr. M. Wertheimer (**Ibid.**, 29 iulie).

1858

- Apare „Calendarul românului" pentru 1858. Printre colaboratori şi I. Barasch.

1859

- Marcu Feldman scoate la Iaşi „Gazeta română-evreiască", bilingvă, în română şi idiş. Este prima gazetă evreiască din Moldova.

1860

- Ziarele scriu că la Iaşi evreii, mai ales meseriaşii, sunt alături de unionişti întru stăvilirea rebeliunii antiunioniste. Cad victime evreii: L. M. Herşcu, ciubotar; Z. Schein, croitor; S. Lifschitz şi L. David; alţi 17 au fost răniţi.
- „Monitorul Oficial" al Moldovei arată că 1 627 de evrei pământeni s-au înscris pentru recrutare (în **M. O.**, 15-16 noiembrie).

1861

- Se publică decretul princiar din noiembrie, prin care se încuviinţează funcţionarea de şcoli confesionale sub egida comunităţii israelite (în **M. O.**, 16 decembrie).

1862

- În tiparniţa lui Iosif Samitca şi a lui I. Moise este imprimată pe mătase o „Închinăciune" dedicată de Comunitatea israeliţilor din Bucureşti şi de cea din Craiova domnului Alex. Ioan Cuza, „ce conduce [...] poporul său fără excepţie de [...] confesiune".

1863

- În mesajul domnesc, rostit cu ocazia deschiderii Corpurilor legiuitoare, Al. I. Cuza promite din nou graduala emancipare a israeliţilor (7 decembrie).

1864

- În Cameră, V. Boerescu, G. Costa-Foru, Manolache Costache cer să se acorde israeliţilor dreptul de a participa la alegerile comunale.

1865

- Apare primul număr din „L'Écho Danubien", cu ample ştiri despre evrei. În cuvântul introductiv se arată că publicaţia va acorda prioritate problemelor comerciale şi industriale (în **E. D.**, 1 octombrie).

1866

- Este promulgată Constituţia României. Prevederile pentru „necreştini", cuprinse în art. 7, sunt defavorabile evreilor.

1868

- Reapare „Israelitul român", cu articole informative şi de orientare (în **I. R.**, 26 iulie).

1869

- Gazetarii francezi de origine evreiască, cu vechi activităţi gazetăreşti şi politice în România, iniţiază o anchetă socială (sociologică) privind situaţia evreilor din Moldova (în **I. R.**, 12 iunie).

1871

- Începe activitatea consulului S.U.A. în România, cărturarul F. B. Peixotto, evreu de origine, interesat

https://biblioteca-digitala.ro

în primul rând de situaţia evreilor din România (25 martie).

1872

- Apare la Iaşi „Vocea apărătorului", ce se recomandă de la primul său număr drept un organ de informaţii obiective cu privire la starea materială şi spirituală a evreilor din România (în **V. A.**, 24 septembrie).
- Gazeta „Rumänische Post" inserează, în noua sa parte scrisă în română, diverse ştiri locale şi străine referitoare în exclusivitate la evrei (în **P. R.**, 12 decembrie).

1873

- Societatea „Înfrăţirea Zion", care va juca un rol deosebit în organizarea contribuţiei evreilor la Războiul de Independenţă, începe să se afirme, să-şi stabilească statutele ş.a. (în **P. R.**, 27 ianuarie).

1874

- Apare la Iaşi „Revista israelită", care va dura doar un an, dar se va dovedi semnificativă încă de la primul ei număr cu privire la rolul ce urma să-l joace în stimularea emancipării evreilor din Moldova (în **R. I.**, 31 mai).

1876

- Gazeta evreiască „Prezentul", din Bacău, se dovedeşte a fi, încă de la primul ei număr, o publicaţie de informaţii.

1877

- Pe întreg parcursul anului, gazeta publică numeroase ştiri despre Războiul de Independenţă, despre contribuţia evreilor la război.

1878

- Apare la Bucureşti ***Anuarul pentru israeliţi*** (primul volum, intitulat ***Calendarul pentru israeliţi***, a apărut la Bacău în 1877), care, în lunga sa serie de 19 volume, anuare, va constitui izvorul principal de informaţie socială şi culturală pentru evrei. O rubrică specială, denumită „Notiţe diverse", va urmări cu atenţie personalităţi şi contribuţii în domeniul ştiinţei, culturii şi învăţământului.
- Apare, la 29 iunie, publicaţia „Fraternitatea".

1879

- Apare, în ***Anuarul pentru israeliţi***, lucrarea lui E. Schwarzfeld *Chestia şcoalelor şi a progresului israelit* (în **A. I.**).
- Dr. M. Wertheimer publică *Lumina şi adevărul: preservativul în contra maladiilor venerice în paralel cu vaccinaţiunea, preservativul contra variolei* (în **A. I.**).
- Dr. M. Beck publică *Învăţătura religiunii mozaice, pentru uzul tinerimii israelite* (în **A. I.**).

1880

- L. Kalmar publică *Geografia căilor ferate române* (în **A. I.**).
- M. Schwarzfeld începe să publice un serial intitulat *Bibliografia israelito-română*, în care menţionează scrieri de orice natură, originale sau traduse de israeliţi români (în **A. I.**).
- Apare *M. Mendelssohn - viaţa şi activitatea sa*, de Lazăr Schein.

1881

- Apare un nou hebdomadar evreiesc, „Apărătorul".

1882

- Mauriciu Cohen, compozitor, este numit profesor de muzică în locul lui G. Stephănescu (în **A. I.**).
- B. Franchetti, vechi impresar la Teatrul Naţional, este elogiat de presa română (în **A. I.**).
- M. Gaster şi H. Tiktin sunt elogiaţi la Academia Română de criticul Titu Maiorescu (în **A. I.**).

1883

- L. Stern, compozitor, este ridicat de A.S.R. Principesa Maria de Lucignon, pentru meritele sale, la rangul de cavaler (în **A. I.**).
- La expoziţiile judeţene evreii obţin numeroase medalii (în **A. I.**).
- La Iaşi, Nathan Silberger, ceasornicar, construieşte o pendulă-motor perpetuă care nu necesită a fi întoarsă cu cheia (în **A. I.**).
- Librarul S. Samitca se afirmă şi ca editor (în **A. I.**).
- Anticarul H. Steinberg editează pentru prima oară cărţi populare. Alţi editori de cărţi populare sunt:

https://biblioteca-digitala.ro

Filip Lazăr, din Craiova, Haimann, Alcalay şi Steinberg (în **A. L**).

- Fraţii Şrager, din Iaşi, se fac cunoscuţi prin râvna depusă în căutarea şi adunarea de documente şi monede româneşti (în **A. L**).

1884

- Dr. Sig. Weinberg, din Bucureşti, stabilit la Paris, publică încă de la 1856, o broşură în limba română la Lipsca, în care argumentează necesitatea înfiinţării unei Bănci Naţionale în România.

- În ***Anuarul pentru israeliţi*** apare o retrospectivă asupra principalelor cărţi publicate de autori evrei până în acel an. Lista cuprinde în primul rând: dr. Iuliu Barasch - *Minunile naturii* (3 vol., 1852); *Mineralogie* (1854); *Botanica* (1856); *Higiena populară* (1857); *Zoologia* (1857); *Deborah*, melodramă, trad. (1858); *Cărticica altoiului* (1859); *Manual de silvicultură* (1861); I. Bauman - *Dicţionar român portativ* (Craiova, 1874); *Robinsohn în insula sa*, trad. (1875); dr. M. Beck - *Învăţătura* (Buc., 1879); L. Colmar - *Geografia căilor ferate* (1879); Iosef Cohl - *Contele de Monte Cristo*, trad. (Focşani, 1876); *Crucificat-au evreii pe Isus?*, trad. (Buc., 1868); Ig. Ipcar - *Banditul şi legea morţii*, dramă (Buc., 1869); Al. Löbel - *Elisa şi Achiva* (Bacău, 1875); H. Rheinstein - *Încercări*, versuri (Buc., 1879); Ronetti-Roman - *Radu*, poem (Buc., 1878); N. C. Popper - *Observaţii asupra şcoalelor publice şi confesionale în România* (Buc., 1874); dr. M. Rosenthal - *Tuberculoza* (Buc., 1872); M. Schwartz - *Cuvente curate* (Iaşi, 1862); *Elemente de aritmetică* (Iaşi, 1864); E. Schwarzfeld - *Nuvele* (Buc., 1876); *Chestia şcoalelor israelite şi a progresului israelit în România* (Buc., 1878).

- Dr. M. Gaster cucereşte noi succese prin publicarea însemnatului său op *Literatura populară română* (în **A. L**).

- Dr. David Emmanuel, devenit profesor definitiv la Facultatea de Ştiinţe, preia catedra „Teoria funcţiunilor" şi este suplinitor la catedra de algebră superioară (în **A. L**).

- Compozitorul B. Franchetti a creat câteva piese muzicale cu vădite influenţe locale (în **A. L**).

- Wolf Ehrenkrantz, cunoscut sub numele de Sbarjer, este elogiat într-un necrolog ce scoate în evidenţă activitatea sa de poet, de propagator al ideilor luministe (în **A. L**).

- Filoromânul Marco-Antonio Canini publică o scriere intitulată *La Verità sulla questione degl'Israeliti in Romania*, bazată pe argumente şi idei referitoare la vechimea evreilor pe aceste meleaguri (în **A. L**).

- I. Bettelheim este fondatorul şi redactorul publicaţiei „Bukarester Salon", apreciată de toată presa română (în **A. L**).

1886

- L. Şăineanu publică un material detaliat asupra activităţii depuse în România, în favoarea evreilor, de Benjamin Franklin Peixotto, primul consul american în ţară; în timpul şederii sale, de peste cinci ani, în Bucureşti, Peixotto caută să îmbunătăţească starea morală a coreligionarilor săi evrei (în **A. L**).

- Se afirmă în teatrul românesc un şir de artiste evreice: M. Adlerowa (plecată ulterior în Germania), E. Odessianu, din corpul artistic al Teatrului Naţional, E. Littman ş.a. (în **A. L**).

- S. Fridman este directorul artistic al Operei Italiene din Bucureşti (în **A. L**).

1887

- L. Negrescu lucrează de câţiva ani ca arhitect-şef la Ministerul de Instrucţie. Fiind împământenit, este confirmat în acest post. El este autorul planurilor tipizate de şcoli rurale (în **A. L**).

- L. Şăineanu îşi publică opera monumentală *Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice* (în **A. L**).

- H. Tiktin, cunoscutul filolog, a fost însărcinat de minister cu alcătuirea unui dicţionar român-german (în **A. L**).

- A. Candrea (Hecht), tânăr absolvent, se remarcă printr-un studiu premiat de Societatea Geografică Română (în **A. L**).

1888

- Acelaşi L. Şăineanu dă lucrarea *Semasiologia limbii române* (în **A. L**)

- Dr. M. Schachmann prezintă lumii savante lucrări de specialitate şi este numit şef al lucrărilor de anatomo-patologie la Spitalul Brâncovenesc (în **A. L**).

- A. L. Brociner, absolvent al Şcolii de Înalte Studii din Paris, se face remarcat printr-o teză de chimie şi

https://biblioteca-digitala.ro

este numit în laboratorul de specialitate al Facultăţii de Medicină din Bucureşti (în **A. L.**).
- Iuliu Popper, exploratorul Ţării de Foc, continuă a da nume româneşti noilor locuri descoperite. Astfel, o colină poartă numele Filaret, o fântână numele de Ferăstrău ş.a.m.d. Max Popper, fratele său, de curând plecat din ţară, este numit comisar special în provincia în care I. Popper este guvernator (în **A. L.**).
- Trupele „Mogulescu et Fränkel" şi „Silbermann et Carp", după diverse turnee făcute în ţară, pleacă la New York, unde dau spectacole mult agreate de evreii originari din România (în **A. L.**).
- Iona Goldenberg, originar din Iaşi, devine mare dregător şi membru al anturajului regelui Birmaniei (în **A. L.**).

1889

- Dr. Max baron de Waldberg, din familia bancherilor cu acelaşi nume, este numit profesor extraordinar de limbă şi literatură germană la Universitatea din Cernăuţi (în **A. L.**).
- L. Negrescu, arhitect, este numit şef al secţiunii de arhitectură pentru docuri şi ataşat pe lângă Direcţia Generală a C.F.R. (în **A. L.**).
- Se afirmă în ţară şi străinătate artistul dramatic L. Kromberg, tenorul componist Carol Frühling, tenorul Ph. Krauss ş.a. (în **A. L.**).
- La moartea lui Emanuil Rosenthal şi a lui Leon Manoah, apar în presă articole de evocare, prin care se reaminteşte vasta lor operă de bancheri şi filantropi, de ctitori ai unor asociaţii de binefacere şi societăţi culturale (în **A. L.**).

1890

- L. Şăineanu este numit profesor suplinitor la catedra de filologie comparată a Facultăţii de Litere din Bucureşti (în **A. L.**).
- La încetăţenirea dr.-ului M. Wertheimer, în Senat se citeşte un raport elogios (în **A. L.**).
- Z. Buruienescu, talentat actor evreu, se află în fruntea unei trupe compuse din membrii familiei sale (în **A. L.**).
- B. Segall este numit preparator la laboratorul de histologie al Facultăţii de Medicină din Bucureşti (în **A. L.**).
- Elias Margulies este unul dintre primii terapeuţi cărora li s-au recunoscut puteri bioenergetice de vindecare a unor boli grave, precum şi unele daruri într-ale telepatiei. În manifestările sale publice, uimeşte prin darul prezicerii şi al vindecărilor instantanee (în **A. L.**).
- B. I. Rosen, inventator evreu din România, prezent la Expoziţia din Paris, este numit membru al Academiei pariziene de inventatori şi primeşte marea Medalie de Aur (în **A. L.**).
- I. L. Weinberg lasă prin legat o considerabilă sumă de bani din care să se acorde stipendii unor studenţi, indiferent de naţionalitatea lor (în **A. L.**).
- Gh. Panu denunţă lipsa de activitate a comisiilor de indigenat de pe lângă Corpurile legiuitoare;
- din activitatea ştiinţifică a marelui chimist evreu Lazăr Edeleanu;
- apariţia „Egalităţii" e consemnată de publicaţii evreieşti şi româneşti;
- înfiinţarea unor epitropii, la Bârlad, Focşani etc., ce vor gestiona veniturile comunităţilor locale;
- alegerea unor evrei în Camera de Comerţ nou înfiinţată;
- se înfiinţează Asociaţia Generală a Evreilor Pământeni;
- este combătut jurământul **more judaico**;
- cca 20 000 de copii evrei n-au fost şcolarizaţi din lipsă de locuri în şcolile de stat;
- numiri de medici evrei în serviciile sanitare;
- inaugurări de şcoli evreo-române, de aşezăminte ş.a.;
- informaţii privind evreii în economia diverselor localităţi;

Deceniul X - Articole şi informaţii apărute în presa evreiască la finele veacului

1891

- activitatea ştiinţifică a unor fruntaşi evrei: St. Stâncă ş.a.;
- C. G. Costa-Foru se pronunţă în favoarea studenţilor evrei;

https://biblioteca-digitala.ro

- activităţi la „Societatea Istorică «Dr. I. Barasch»";
- izgonirea unor evrei de la sate;

1892

- înfiinţarea unor cluburi evreieşti: activităţi culturale şi publicistice;
- se creează Asociaţia librarilor din România: Alcalay membru, Ramnişteanu secretar şi Haiman casier;
- o seamă de întreprinzători evrei beneficiază de legea industrială a întreprinderilor;
- combaterea unoe parlamentari şi agitatori antisemiţi;

1893

- comentarea Legii instrucţiunii publice, restrictivă pentru evrei;
- evrei în mişcarea socialistă nou ivită;
- societăţi de asistenţă, comitete de cultură ş.a.;

1894

- vie implicare a unor industriaşi evrei în viaţa economică;
- intelectuali evrei în viaţa culturală a ţării;
- restricţii şi prigoane;

1895

- „Lumea nouă" (publicaţie social-democrată) combate, într-o suită de articole, antisemitismul;
- „Universul" apreciază că numărul evreilor din ţară ar fi de cca 400 000;
- apar cărţi semnate de C. Dobrogeanu-Gherea, M. Schwarzfeld, Max Nordau;

1896

- starea precară a corpului didactic evreiesc;
- apar lucrări sioniste şi de palestinografie;
- evrei aleşi în foruri economice şi culturale;

1897

- ofensiva împotriva cârciumarilor evrei;
- primul congres sionist mondial şi ecouri în plan local evreiesc şi românesc;

1898

- atitudini în afacerea Dreyfus;
- polemici cu publicaţii antisemite locale;
- dezbateri privind statutul Societăţii presei române: se recomandă a nu fi acceptaţi în societate decât cei de naţionalitate română; vor fi afectaţi şi dintre cei mai prestigioşi de la „L'Indépendance Roumaine", „Universul", „Adevărul", „Bukarester Tageblatt" (exclusiv evreiesc), „Rumänischer Lloyd", „Drapelul", „Constituţionalul", „Epoca", „Timpul", „Liberalul" ş.a.

1900

- Spectacolele teatrului „Jignitza" din Bucureşti. Începe stagiunea cu spectacolul în limba română „Lumea evree" şi „Hava, sau răsplata trădării" (în **E.**, 7 ianuarie).
- Löbel Effendi, originar din Iaşi, cenzor al vămii din Constantinopol, este autorul mai multor scrieri, printre care şi *Elemente turceşti în limba română* (**Ibid.**, 11 februarie).
- Universitatea din Bucureşti acordă, din Premiul Hillel, suma de 1 000 de lei lui Al. Ionescu-Sadi, pentru lucrarea *Studii asupra călătoriilor străine făcute în ţările române* (**Ibid.**, 30 iunie).
- Femei evreice doctori în medicină: a treia evreică, dra Rosa König, din Bucureşti, şi-a susţinut doctoratul în medicină. Celelalte două practică deja medicina: Rosa Lupu la Ploieşti, iar Albertina Segall la Tg.-Ocna (**Ibid.**, 7 iulie).
- Se anunţă inaugurarea unei serii de conferinţe la Cercul cultural „B'nei Brith", cu o conferinţă ţinută de Rabinul I. Niemirower (în **Even.**, 16 ianuarie).

1901

- Luni 12 şi marţi 13 martie, se reprezintă pe scena Naţionalului ieşean premiera piesei *Manasse*, de Ronetti-Roman (**Ibid.**, 15 martie).
- I. P. Sucher este numit profesor universitar de calcul integral şi diferenţial la Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Bucureşti, în locul generalului Jacques Lahovary, care a ieşit la pensie (în **E.**, 14 mai).

https://biblioteca-digitala.ro

- Dr. M. Beck, predicatorul Templului Coral, este decorat cu Ordinul „Steaua României" în grad de cavaler (**Ibid.**, 6 iulie).
- M. Cohen-Lânaru, laureat al Conservatorului din Paris, compozitor şi critic muzical, este numit profesor la Academia de Muzică şi Artă Dramatică, catedra de armonie şi cânt superior (**Ibid.**, 31 august).
- Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor face cunoscut Primăriei din Craiova că s-a acceptat donaţia de carte a lui Isaac I. Benvenisti pentru Biblioteca Publică (în **C. L**, 1 septembrie).

1902

- Dr. Leo Rabener, medicul Spitalului israelit din Roman, este distins de împăratul Austriei cu Ordinul „Franz Josef" în gradul de cavaler (în **E.**, 11 ianuarie).
- Poetul Al. Macedonski, director al ziarului „Forţa morală", publică în gazeta sa următoarele despre Cilibi Moise: „[...] poate să stea alături cu cei mai mari cugetători antici şi moderni. Dacă ar fi trăit în Francia, ar fi fost onorat ca Montaigne, ca la Bruyère ş.a." (**Ibid.**, 11 ianuarie).
- O scurtă notă relevă că la Bucureşti o fată de 6 ani, Moscuna [viitoarea Clara Haskil - n.n.], dă dovezi „de un geniu precoce muzical" (**Ibid.**, 25 ianuarie).
- La 25 ianuarie moare Iacob Psantir, pe care „Egalitatea" îl consideră „întâiul cronicar al evreilor din România" (**Ibid.**, 1 februarie).
- La 2 februarie, se deschide la Bucureşti „Toynbee Hall" a Societăţii „B'nei Zion David". În programul societăţii, conferinţe şi manifestări artistice (**Ibid.**, 8 februarie).
- Trupa evreiască de operetă din Bucureşti prezintă spectacole la Focşani (**Ibid.**, 15 februarie).
- Trupa „Lieblich" din Bucureşti este prezentă la Bârlad (**Ibid.**, 22 februarie).
- Prof. Victor Babeş îşi exprimă admiraţia pentru refuzul savantului evreu german dr. Weigert de a trece la creştinism pentru a obţine o catedră universitară (**Ibid.**, 10 mai).
- Leon Gaster, fratele dr.-lui Moses Gaster şi autor al unor invenţii importante în domeniul fabricării gazului de iluminat, este primit în audienţă de regele Carol I şi reţinut la dejun.
- Marco Brociner, originar din România, a scris piesa *Nunta din Văleni*, jucată la Viena, evenimentul având ecou în România (**Ibid.**, 20 septembrie).
- La 14 septembrie, moare la Iaşi bancherul Israel Chaim Daniel, descendent din familia aceluia care a fondat la 1790 Casa de Bancă „Daniel" (**Ibid.**, 20 septembrie).
- Evreica Marioara Ventura, bursieră a reginei României, a fost admisă în unanimitate la Conservatorul din Paris, în clasa de declamaţie (**Ibid.**, 18 octombrie).
- Inaugurarea şcolii profesionale evreieşti de fete „Filip şi Rachel Focşăneanu", din Bucureşti (**Ibid.**, 18 octombrie).
- Moartea lui I. A. Benvenisti, cunoscut filantrop şi membru al Legiunii Naţionale a generalului Magheru şi polcovnicului Solomon, unul dintre veteranii evenimentelor de la 1848 (**Ibid.**, 18 octombrie).
- Biblioteca „Fundaţiei Universitare Carol I" primeşte o donaţie preţioasă din partea bancherului M. N. Halfon, constând din 35 de foliante ce conţin: *Talmudul*, diferite coduri religioase şi comentarii (**Ibid.**, 31 octombrie).

1903

În „Lumea israelită" apare, în serial, o amplă retrospectivă privind situaţia culturală a evreilor din România. Se relatează despre:

Învăţământ: Primele şcoli de băieţi datează în Iaşi de la 1852, iar în Bucureşti de la 1853. Şcolile israelite se înmulţesc repede. De la 1893, începe era şcolilor israelite, care, în scurt timp, cu eforturi mari, se înzecesc. În Capitală, unde, înainte de 1893, se aflau doar trei, numărul lor creşte la zece.

În prezent, nu e comunitate din ţară în care să nu funcţioneze o şcoală israelită.

Cultură: Sunt menţionate: cercul de lectură „Ohle Sem", din Iaşi (prin anii 1880, 1890), fondat de dr. K. Lippe, N. Fränkel, M. Mattes, B. Schwarzfeld etc.; clubul de lectură sionist condus de dr. Lippe şi dr. Niemirower, în Bucureşti, în 1862, are loc constituirea unei societăţi literare israelite de către dr. I. Barasch.

În 1882, un cerc mai restrâns, în frunte cu dr. M. Gaster, organizează un ciclu de conferinţe în

https://biblioteca-digitala.ro

domeniul israelit, la care participă şi Lazăr Şăineanu, M. Stăureanu, dr. E. Schwarzfeld etc.

Atât la Bucureşti, cât şi la Iaşi şi chiar în alte oraşe, tineri evrei au înfiinţat societăţi literare, în care, cu timpul, s-au organizat cursuri de limbă ebraică sau de istoria evreilor.

De la data renaşterii limbii ebraice, se pot semnala producţii literare, în sens modern, în ebraică, scrise de evrei români sau stabiliţi în România (V. Ehrenkranz, dr. Barasch, D. Wecsler din Botoşani, M. Braunstein-Mebaşan, din Iaşi, dr. Nacht).

Au apărut reviste ebraice („Zimrath Haaretz", redactor M. S. Rabener, „Hasilnoch", redactor M. Ornstein etc.), ziarul „Hajoetz", care a apărut timp de trei decenii.

Teatrul evreiesc îşi are originea în România anilor '70 (Goldfaden, apoi Horovitz).

În 1857, este de menţionat „Israelitul român", fondat de dr. Barasch, primul ziar consacrat cauzei evreilor şi iudaismului. Au urmat multe ziare israelite în limba română, ca „Viitorul-Speranţă", „Israelitul român" - seria a II-a, „Fraternitatea", „Revista israelită" - seria a II-a (cele două din urmă cu o existenţă de 7 ani), „Egalitatea" (ajunsă la anul al 14-lea).

Prima publicaţie literară, „Revista israelită", a apărut în Iaşi la 1874, sub direcţia lui E. Schwarzfeld. A doua încercare de apariţie periodică a fost „Anuarul pentru israeliţi" (1877-1899), conţinând cercetări originale din domeniul istoriei şi literaturii evreieşti. Se adaugă „Analele istorice ale Societăţii Iuliu Barasch" (1886-1889), cu material privind istoria evreilor din România.

Ebraiştii sunt mai frecvenţi în Moldova. La Bucureşti s-a format o secţie sionistă, „Sehrite Zion", compusă din institutori de ebraică. Există şi un număr de evrei români care vorbesc şi scriu curent ebraică. Numărul evreilor titraţi, bărbaţi şi femei, creşte zi de zi.

La rubrica „Ştiri şi fapte" apare o întâmpinare a lui M. Porn, cu privire la articolul lui M. Schwarzfeld privind „Situaţiunea culturală a evreilor din România", publicat în nr. 8 al „Lumii israelite"; este semnalată omiterea unor evrei care au contribuit la răspândirea culturii în rândul coreligionarilor lor şi s-au distins pe tărâmul publicisticii, precum:

- Rabinul Malbim, unul din cei mai eruditi talmudişti;
- M. Strelisker, care a publicat încercări poetice şi traduceri din La Fontaine şi alţi clasici;
- Salomon Porn, colaborator la mai multe reviste literare şi ziare ebraice;
- Akiba Hasmal, ebraist din Bucureşti, un luptător aprig pentru drepturile evreilor;
- Hamelin, redactorul ziarului „L'Écho Danubien";
- Saniel Marcus, care a scris multe broşuri şi articole apărând cauza evreilor din România;
- Rosenfeld, unul dintre primii ziarişti evrei români, expulzat în urma articolelor sale combative.

În arte:

- Mauriciu Cohen-Lânaru, critic muzical şi compozitor;
- Stan Goleşteanu - compozitor;
- D. Weinberger - violonist eminent;
- A. Levy-Iuda - compozitor;
- N. Vermont - pictor;
- Ernest Stern - colaborator la numeroase reviste artistice străine;
- Max Klang.

Pe tărâmul publicisticii, poetul A. Axelrad, Oswald Neuschotz (de Jassy), A. Nora şi M. Canianu.

Producţiuni literare în limba ebraică.

- Bertha Rabbinovicz-Kraidman din Iaşi - scriitoare, a colaborat la „Ha Şacher" al lui P. Smolenski.
- A. Taubes, rabin - a scris în limbile română şi ebraică articole de istorie, filosofie şi religie, poezii şi a tradus „Cântul gintei latine" al lui Alecsandri;
- I. Ch. Kron - fost director al şcoalei „Iacob şi Carolina Löbel" din Bucureşti, a publicat poezii şi articole ştiinţifice;
- B. Suffrin a scris la mai multe reviste literare ebraice;
- Léon Sanielevici, N. C. Popper, N. H. Imber, B. Samsoni, Catz (Piatra), dr. B. Rabinovici, Max Juster (Bârlad), L. Cassian, I. Kunovici au colaborat la „Ha-ibri" etc.;
- A. S. Gold - autorul unui volum de poezii, colaborator la ziare şi reviste ebraice.

https://biblioteca-digitala.ro

Au scris în presa română:

- dr. Leopold Stern - redactor-şef la „Rumänische Post", ziar fondat în 1871 de consulul american Peixotto;
- I. B. Brociner - colaborator la „Cronica israelită";
- dr. Ştefan Stâncă - articole în publicaţiile „Lumina", „Drepturile omului", „Lumea nouă" etc.; are o broşură asupra chestiunii evreieşti din România;
- Literatura didactică israelită îşi are începutul în anii 1850 şi ia avânt de la 1883, având ca reprezentanţi pe: M. Schwartz (originar din Germania), N. C. Popper, dr. M. Beck, I. D. Bally, A. S. Gold.
- Evrei în literatura, ştiinţa şi cultura română: dr. Iuliu Barasch (ştiinţe naturale); Cilibi Moise (filosofie populară); dr. M. Gaster, dr. H. Tiktin, L. Şăineanu, Candrea-Hecht (filologie şi folclor); L. Edeleanu (chimie experimentală); D. Emmanuel, S. Suchar (matematică); Ricard Torceanu, A. Steuerman, Ştefan Cruceanu, A. Vexler (Verea), B. Giordano (Goldner), S. Toma Moscovici (poezie); Ronetti-Roman, Rubin, Lupu Dichter, Jonsohn, B. Brănişteanu, E. Fagure etc. (proză).

Manifestări evreieşti în presa română (citându-i pe dr. Ştefan Stâncă, S. Pauker, D. Wortman, scriitor de talent din Iaşi, dr. A. Stern etc.); **publicaţii române pe terenul iudaic** (capitol în care sunt citaţi dr. M. Roth, cu o lucrare de igienă publică, dr. Sigmund, cu lucrarea *Medicii evrei în evul mediu*; dr. Taubes-Bârlad, care a publicat studii de psiho-fiziologie; Rebeca Stern, licenţiată în litere şi filosofie, care a tradus mai multe opere literare, I. Kaufman (Piatra-Neamţ), I. Bolocan, I. Axelrad, Rosenzweig (fratele dr.-ului Sottek), Rabinul A. Taubes (care a scris *Cuvinte de Pace şi de adevăr*, *Despre jurământul la evrei şi Jurământul „More Judaico"*) etc., care au publicat lucrări istorico-culturale, referitoare la evreii din România, nuvele cu subiecte din viaţa poporului nostru etc.

Alte menţiuni:

- Dr. A. Blumenfeld a tradus *Uriel Acosta*, de Gutzkow;
- Isaac Agent, I. H. Elman, Josef Susman au publicat în germană şi română;
- I. M. Viertel - colaborator la „Apărătorul";
- Alfons L. Brociner - colaborator la „Fraternitatea" şi „Apărătorul";
- Dr. Moritz Wertheimer;
- H. Sanielevici - autorul *Încercărilor critice*;
- Marcu Farchi;
- Leon Schönfeld a tradus *Moara cu noroc* a lui Slavici în germană;
- S. Pauker, Simon Labin (Botoşani), H. Streitman, I. Hussar, Sache Petreanu, S. Sanielevici, S. Grosman, redactori la gazete politice, financiare şi literare;
- David Wortmann, scriitor, fost redactor la ziarul „Ştafeta" din Iaşi;
- E. S. Cerbu, fost redactor la „Emanciparea" şi la „Vocea Dreptăţii";
- dr. Adolf Stern, Iosef Stereanu, Moscu Aşer - studii în „Revista israelită" a doctorului Beck;
- Aurel Turcu - colaborator la ziare şi reviste;
- H. Rosenbaum - directorul publicaţiei „Răsăritul", din Iaşi;
- S. Labin Ben-Iehuda, publicist, redactor al ziarului „Cronica israelită" din Capitală şi al „Almanahului israelit ilustrat";
- Horia Carp - scriitor, redactor al ziarului „Mevasereth Zion", traducătorul „Istoriei evreilor", după dr. H. Graetz;
- S. Grosman - redactor la „Lumea israelită";
- A. S. Gold - a înfiinţat ziarul „Fraternitatea" (1879) şi ziarul „Apărătorul";
- A. S. Gold şi A. D. Rosen - redactori ai ziarului „Vocea Sionului" (fondat la 1898), recunoscut ca organ oficial al sioniştilor din România.

*

- Inaugurarea „Sinagogii Mari" din Bucureşti, reclădită (în **Lum. Isr.**, 11 august).
- L. Filderman publică „Higiena la evrei" (**Ibid.**, ianuarie).
- David Emmanuel, profesor universitar, este ales preşedinte al Societăţii de ştiinţe, al cărei secretar este dr. C. Istrati (în **E.**, 11 aprilie).

https://biblioteca-digitala.ro

- Expoziţia „Asociaţiei ştiinţifice din Bucureşti" îl are pe D. Emmanuel ca preşedinte al secţiei fizico-chimice, iar pe L. Edeleanu ca membru al secţiei (**Ibid.**, 12 septembrie).
- Ziarele evreieşti, în frunte cu „Evenimentul" din Iaşi, oferă un repretoriu al principalelor asociaţii din acest oraş: Loja „B'nei Brith"; Clubul de lectură sionist; Clubul „Concordia" (al bancherilor şi comercianţilor); Societatea „I. Neuschotz"; Societatea meseriaşilor; Societatea croitorilor; Societatea cizmarilor; Societatea „Talmud Tora"; societăţile „Caritas" şi „Fraterna", precum şi un număr de alte 10 societăţi mai mici („Idealul", „Lumina" ş.a.).
- S. Sabetay, originar din Craiova şi stabilit la Paris, traduce în limba franceză poeziile lui Eminescu. Dr. Friedman, originar din Iaşi, profesor la Facultatea de Litere din Milano, publică în limba italiană un volum de traduceri din cei mai buni poeţi români (în **E.**, 12 septembrie).
- L. Edeleanu, director al laboratorului de chimie al Ministerului de Domenii, publică, în colaborare cu inginerul I. Sănătescu, o importantă lucrare de petrochimie (**Ibid.**, 10 octombrie).

1904

- Mauriciu Hechter parcurge pe jos partea de uscat a distanţei Bucureşti-St. Louis (S.U.A.), unde are loc Expoziţia Universală. Ziarul american „St. Louis Republic" elogiază această performanţă (**Ibid.**, 3 septembrie).
- La Iaşi, un cerc de eminenţi ebraişti îi cuprinde pe: Benjamin Schwarzfeld, M. E. Finkelstein, H. Gutman, I. Calischer, H. Korn, N. Fränkel, dr. Lippe, M. S. Rabener, Armand Levy, M. Braunstein-Mebaşan (**Ibid.**, 29 octombrie).
- Uniunea Culturală a Studenţilor Universitari Evrei din Bucureşti organizează manifestări culturale, inclusiv conferinţe pe teme de filosofie şi parapsihologie (**Ibid.**, 3 decembrie).

1905

- Artişti evrei (Z. Buruenescu, A. Leonescu, Montaureanu) sunt angajaţi în trupe de teatru românesc (în **E.**, 14 ianuarie).
- Apare *Istoricul teatrului evreiesc*, în traducerea lui I. Feier (**Ibid.**, 20 ianuarie).
- Lucrărilor despre comunităţile israelite din ţară, editate anterior de I. Kaufmann, I. Şapira, A. Birnberg, li se adaugă recent şi cele ale lui N. Derera asupra comunităţii din Brăila (**Ibid.**, 13 aprilie).
- Atelierul de broderii al Annei Roth (Leibovici) este vizitat şi apreciat de principesele Elisabeta şi Maria (**Ibid.**, 4 martie).
- Aceeaşi artistă a expus la Paris, sub patronajul reginei României, frumoasele sale broderii (**Ibid.**, 17 iunie).
- Astronomul B. V. Vermont, şeful secţiei meteorologice din Bucureşti, a calculat o efemeridă pentru anul 1906, publicând rezultatele cercetării sale în revistele de specialitate (**Ibid.**, 22 iulie).

1906

- L. Medler, institutor de ebraică la şcoala „Moria" din Bucureşti, a tradus şi publicat în ebraică Imnul Regal, respectând metrica originalului (**Ibid.**, 10 februarie).
- Expoziţia pictorului Arthur Mendel la Atheneul Român din Bucureşti (**Ibid.**, 10 februarie).
- Şalom Alehem la Iaşi: vizita sa prilejuieşte ample manifestări culturale (**Ibid.**, 7 aprilie).
- Fany Şaraga, proprietara librăriei „Autorii români", din Iaşi, a donat Expoziţiei Naţionale din Bucureşti călimara de cerneală de tipar a primei prese rapide adusă în Moldova de G. Asachi la 1851 şi la care s-au tipărit toate proclamaţiile privitoare la Unire (în **Cr. Isr.**, 12 august).
- Acordarea unui Brevet excepţional de invenţie elevului evreu din Iaşi Aurel Vaidaff (în **E.**, 15 decembrie).

1907

- Apare broşura *Românii şi evreii din România în New York* (**Ibid.**, 13 aprilie).
- Amplă agitaţie a misionarilor catolici pentru a-i atrage pe şcolarii evrei în şcolile catolice (în **C. L**, 11 august).
- La moartea Rabinului Taubes, descendent al unei vechi familii de rabini din Moldova, se fac ample referiri la această genealogie (în **E.**, 7 decembrie).
- Revederea dintre I. L. Caragiale şi Ronetti-Roman la Iaşi; ziarul „Opinia" se referă pe larg la prietenia

https://biblioteca-digitala.ro

şi conlucrarea (la „Timpul" şi „Convorbiri") dintre aceşti doi creatori, subliniind comunitatea de vederi şi „filosofia identică asupra oamenilor şi lucrurilor" (**Ibid.**, 1 iunie).

- Prime reprezentaţii cinematografice în Bucureşti, datorate tehnicianului evreu Kuperman (în **Univ.**, 3 septembrie).

1908

- Prof. dr. Solomon Schechter, fiul unui haham din Focşani, talmudist erudit şi autor al unei lucrări în limba română despre hasidism, este director la Jewish Theological Seminary din New York [şi ulterior şeful aripei conservatoare a mozaismului american - n.n.] (în **E.**, 4 ianuarie).

- Inaugurarea solemnă a Bibliotecii „Saniel Marcus" [devenită una dintre cele mai prestigioase din Bucureşti - n.n.] (**Ibid.**, 4 ianuarie).

- După o statistică a şcolilor israelite din Bucureşti, reiese că acestea sunt frecventate de 557 de elevi, din care: la „Gimnaziul evreiesc", 139; la şcoala profesională de fete „Focşăneanu", 120; la şcolile „Cultura", 308 (în **C. L**, 26 ianuarie).

- Din nou *Manasse* la Teatrul Naţional din Iaşi (în **E.**, 15 februarie).

- Dr. I. Lebell, subdirectorul Institutului Antirabic din Iaşi, încheie o importantă lucrare ştiinţifică despre tabagism (**Ibid.**, 15 februarie).

- I. A. Candrea, în colaborare cu O. Densusianu şi Th. Speranţia, dau la lumină primul volum din *Graiul nostru*, o întinsă culegere de documente dialectologice (**Ibid.**, 5 februarie).

- Pompiliu Eliade, succesor al lui Davila la Direcţia Teatrelor, scrie în „Viitorul" din martie: „...Până acum nu avem decât trei piese - pe inegalata *Mama* a domnului Miclescu, desigur pe *Vlaicu Vodă* a domnului Al. Davila şi capodopera *Manasse* a recent răposatului Ronetti-Roman" (**Ibid.**, 7 martie).

- Apare *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, de L. Şăineanu (**Ibid.**, 25 aprilie).

- D. Rothmann relatează despre importanta sa lucrare *Baritina din Binnenthal* (**Ibid.**, 23 mai).

1909

- Presa consemnează noua lucrare a cunoscutului sociolog Şt. Antim (Wechsler) intitulată *Chestiunea socială în România*, apărută la finele anului anterior.

- Dr. Charas, originar din Botoşani, este primit în audienţă la Papa, căruia îi expune urgenţa soluţionării unor probleme medicale umanitare (în **E.**, 9 ianuarie).

- La Craiova ia fiinţă Societatea muzical-literară evreiască „Lira", pentru răspândirea marilor valori artistice printre coreligionari şi concetăţeni (în **C. I.**, 27 februarie).

- Într-un articol din „Universul", din 7 aprilie, I. L. Caragiale îşi exprimă dezacordul faţă de „exaltarea prejudecăţilor funeste contra evreilor" (în **E.**, 14 aprilie).

- Înfiinţarea unei societăţi muzical-literare la Bacău (**Ibid.**, 1 mai).

- La Atheneul Român, în cadrul expoziţiei oficiale de pictură, sculptură şi arhitectură, expun creatorii evrei Herminer Geiger, Carlos Heynemann, Arthur Mendel, Sami Mützner, Lucia Reichenberg (**Ibid.**, 15 mai).

- I. Krainic şi E. Lempart reprezintă România la un congres internaţional de medicină dentară, unde se bucură de o recunoaştere deosebită (în **C. L**, 19 iunie).

- Dr. Edeleanu şi dr. Pfeifer reprezintă România la un congres internaţional de chimie aplicată, ţinut la Londra (în **E.**, 5 iunie).

- Ing. Saniel Marcu, directorul societăţii române „Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft", primeşte Ordinul „Coroana României" în grad de ofiţer. Cu puţin înainte, această distincţie o primiseră: P. Solomon, J. Elias, A. Blank (**Ibid.**, 13 noiembrie).

- Ing. Jean Roman, fiul lui Ronetti-Roman, absolvent al Şcolii Politehnice din Berlin, încadrat la administraţia căilor ferate, introduce o seamă de inovaţii şi modernizări în acest domeniu (în **C. L**, 4 decembrie).

1910

- Se pun bazele unui cerc de editură care îşi propune să popularizeze în limba română literatura evreiască. Primul volum de sub tipar, traducerea lucrării *Ştempeniu*, de Şalom Alehem, cu o prefaţă de dr. I. Niemirower (în **N. E.**, 27 martie).

https://biblioteca-digitala.ro

1911

- Haim Bedjarano, rabin şi şef al Comunităţii Spaniole din Bucureşti, este primit în Academia Spaniolă pentru lucrările sale asupra proverbelor cu nume arabe, studiate comparativ cu cele din literaturile ebraică şi română (în **N. E.**, 8 ianuarie).

1912

- La Iaşi are loc, la loja „Neo-Samoil", o şedinţă festivă în onoarea dr.-ului A. Stern, dr.-ului Beck şi dr.-ului Blumenfeld, care au împlinit cu toţii 25 de ani de activitate în fruntea Marii Loji. Cu această ocazie, dr. Burstein face istoricul Ordinului „B'nei Brith" (în **E.**, 6 ianuarie).
- S-a deschis la Atheneul Român expoziţia pictoriţei Cecilia Gerson (în **C. L**, 20 ianuarie).
- În sala „Pleyel" din Paris, George Enescu interpretează cu succes o lucrare pentru vioară şi pian a compozitorului evreu Stan Golestan (în **E.**, 17 februarie).
- Sub patronajul reginei, violonistul M. Horovitz Hornstein, absolvent al Conservatoarelor din Viena şi Bucureşti, a dat un concert la Atheneul Român (**Ibid.**, 24 februarie).
- Nuvela *O făclie de Paşti*, de I. L. Caragiale, este tradusă în limba franceză de literatul evreu Clarnet, expulzat din România (în **E.**, 2 martie).
- Maestrul George Enescu îl acompaniază pe copilul evreu de şase ani Widas, care interpretează lucrări de Ceaikovski, Paganini şi Bach, în sala de muzică a Palatului (în **E.**, 9 martie).
- Facultatea de Ştiinţe a Universităţii din Bucureşti acordă bursa „Hillel" pe trei ani unor candidaţi, prin concurs, fără deosebire de naţionalitate şi religie (în **E.**, 15 iunie).
- Succesul compozitorului Raoul Ghinzburg, născut în România, ulterior stabilit în Franţa, unde a devenit directorul Operei din Paris (în **E.**, 13 iulie).
- Moare David Grünberg, pionier al industriei petroliere, care, împreună cu I. Theiler, a modernizat şi dezvoltat industria minieră şi de petrol în ţară (în **E.**, 10 august).
- „Noua revistă română" adresează vechiului depozitar ieşean Brumer o scrisoare de apreciere şi mulţumire (în **C. L**, 7 septembrie).
- A. E. Gaster, tatăl Rabinului Moses Gaster, primeşte o medalie de aur pentru anii de muncă neîntreruptă la şcoala evreiască ce-i poartă numele (în **E.**, 19 octombrie).
- Se revocă, după cinci ani de exil, decretul de expulzare a scriitorului B. Lăzăreanu, recunoscându-i-se meritele pentru ţară (în **C. L**, 14 decembrie).
- Deputatul român din Reichstagul austriac, Chiţanovic, remarcă relaţiile de bună convieţuire dintre românii şi evreii din Bucovina, arătând că „oricât ai lupta împotriva evreilor, e în zadar, deoarece ei sunt un element de valoare pentru Bucovina" (în **C. L**, 14 decembrie).
- Redacţiile ziarelor „Adevărul" şi „Dimineaţa", în frunte cu directorul C. Mille, sărbătoresc pe I. Rosenthal-Vestnik, singurul ziarist din România care a fost corespondent în războiul balcanic (în **C. L**, 14 decembrie).

1913

- Solomon Halfon, unul dintre cei mai vechi bancheri ai Bucureştiului, descins dintr-o familie supranumită „bancherii ţării româneşti", este cel dintâi care a făcut un împrumut statului român (în **C. L**, 17 martie).
- Revista „Arhiva" din Iaşi publică un studiu al lui T. T. Burada, în care se arată că printre primele piese jucate de teatrul ieşean a fost *Debora* sau *Amorul între un evreu şi o creştină* (în **C. L**, 7 decembrie).

1914

- Expoziţia Iser este recenzată favorabil de Urmuz, în „Opinia", Iaşi, 21 ianuarie.
- Dr. L. Strominger este numit docent la Facultatea de Medicină din Bucureşti (în **E.**, 14 februarie).
- L. C. Bacalbaşa omagiază, în ziarul „Înainte", expoziţia pictorului M. G. Gropeanu (în **E.**, 28 martie).
- La Bucureşti, a 34-a aniversare a fondării „Junimii studioase medicale", asociaţie evreiască printre ai cărei fondatori se numără dr. Erdreich, dr. Westfried, dr. Schnirer, dr. Max Marbe Cohn, dr. Nissim (în **E.**, 11 aprilie).
- Filmul „Viaţa evreiască în Palestina" rulează pentru prima oară în România (în **E.**, 25 aprilie).
- Teatrul „Gymnase" din Paris pune în scenă piesa lui F. Aderca intitulată *Evreul Nathan* (în **E.**, 30 mai).

https://biblioteca-digitala.ro

1915

- Se relatează referirile obiective privitoare la evrei din *Memoriile* regelui Carol I (în **E.**, 27 martie).

1919

- Din Asociaţia Generală a Presei, constituită după război, fac parte şi gazetarii evrei de frunte: H. Streitman, G. Millian, S. Pauker, Clarnet, B. Marian, I. Husar (în **C. L**, 21 februarie).
- La Bucureşti începe să funcţioneze, sub conducerea lui Cohen-Lânaru, o orchestră simfonică evreiască (în **Mântuirea**, 30 martie).
- Secţia socialistă din Iaşi înfiinţează un cerc de literatură idiş (în **Opinia**, Iaşi, 19 mai).
- Concurs pentru bursa „Hillel", pentru subiectul „Unirea ţărilor române sub Mihai Viteazul" (în **C. L**, 12 iunie).
- N. D. Fagure, prim-redactor al ziarului „Adevărul", se întoarce în patrie după o şedere de trei ani în Franţa, unde a apărat cauza poporului român în calitate de director al ziarului „La Roumanie" din Paris (în **E.**, 5 iulie).
- La New York apare, la 1 august, primul număr al revistei bilunare „The New Romania", sub conducerea lui D. Moldovan şi L. Feraru-Eisenberg, profesor de limbă şi literatură romanică la Universitatea Columbia (în **Mânt.**, 3 august).
- Expoziţia de pictură şi desen Rubin, deschisă de Cercul „Libertatea" din Bucureşti, se bucură de mare succes (în **E.**, 18 iulie).
- Oscar Spirescu, fost dirijor la Opereta din Bucureşti, este angajat de Orchestra simfonică din München (în **C. L**, 2 octombrie).
- La Societatea „Unirea", a tîtraţilor evrei, prof. E. Sanielevici conduce o universitate populară (în **E.**, 7 octombrie).
- Expoziţia Vermont apreciată de N. Tonitza, în ziarul „Izbânda", din 21 octombrie (în **E.**, 28 octombrie).
- În Ardeal se organizează manifestări culturale la care participă deopotrivă evrei români şi maghiari (în **Uj Kelet**, 7 noiembrie).

1920

- Socialiştii evrei au decis, în majoritate, să-şi recunoască apartenenţa culturală la comunitatea evreiască (în **C. L**, 3 ianuarie).
- Peste 30 de reviste, societăţi şi cercuri culturale funcţionează în Capitală la începutul anului 1920 (în **Mânt.**, ianuarie).
- Universitatea populară a Căminului U.E.P. anunţă începerea cursurilor. Printre lectori, Gala Galaction, Horia Carp, I. Brucăr (în **C. L**, 13 februarie).
- Unirea Principatelor este sărbătorită de evrei în lăcaşurile lor sfinte din întreaga ţară (în **C. L**, 13 februarie).
- La 15 ianuarie, are loc la Cernăuţi inaugurarea solemnă a „Mensa Academica Judaica" (în **Mânt.**, 2 martie).
- Loja „Noua Fraternitate" hotărăşte să înfiinţeze „Casa Poporului", instituţie culturală menită să sustragă masele muncitoreşti de sub influenţa bolşevică (în **C. L**, 17 martie).
- După societatea de editură „Mântuirea", s-a înfiinţat o nouă societate de editură, numită „Fraternitatea" (în **E.**, 26 martie).
- Sal. Segall se consacră, în anii '20, traducerii în idiş a unor poezii de Alecsandri, Eminescu, Vlahuţă, Cerna, Minulescu etc. (în **C. L**, 9 aprilie).
- La împlinirea a 40 de ani de la înfiinţarea societăţii evreieşti „Junimea studioasă medicală", prof. dr. Mina Minovici elogiază prietenia dintre evrei şi români (în **E.**, 28 mai).
- În Basarabia există 574 de şcoli de adulţi la sate menite a reuni români, evrei şi alte naţionalităţi. În şcolile de adulţi de la oraşe predomină evreii (în **E.**, septembrie).
- Printre evreii din România ajunşi universitari în America sunt citaţi: dr. Wexler, dr. Garnet, dr. Schönberg (la Facultatea de Medicină) şi L. Feraru şi P. Wexler la Facultatea de Filologie din New York, precum şi dr. Schrager, din Chicago (în **C. L**, 7 noiembrie).

https://biblioteca-digitala.ro

1921

- Av. dr. Pistiner propune Ministerului Instrucţiunii Publice un plan de organizare a şcolilor evreieşti în limba idiş (în **Das Naie Leben**, 7 ianuarie).
- Se deschide la Cernăuţi prima conferinţă culturală evreiască din România Mare (în **Cultură şi Ştiinţă**, 13 ianuarie).
- Activitatea Asociaţiei „Ivria" pentru cultivarea limbii şi literaturii ebraice (în **Uj Kelet**, 21 ianuarie).
- Şalom Alehem este editat de „Viaţa Românească" (în **Opinia**, 10 martie).
- Se anunţă apariţia la librăria Natanson din Bucureşti a numeroase cărţi aparţinând unor autori ca M. Hess, M. Buber, I. L. Peretz, M. Nordau, Th. Herzl, T. Rainach ş.a. (în **C. L**, 13 martie).
- Emil Isac publică un articol în care elogiază patriotismul unor evrei din România stabiliţi în Argentina, editori ai revistei „Unirea Română", prin care popularizează autori români (în **Dimineaţa**, 14 martie).
- Se aminteşte că I. Brociner a fost primul evreu care a publicat versuri în „Convorbiri literare" (1868-1870) (în **E.**, 25 martie).
- La New York, A. Blank înfiinţează un Birou român de educaţie pentru cei originari din România (în **C. L**, 17 aprilie).
- Pe scena Naţionalului se reprezintă o piesă de succes a lui A. Dominic (în **E.**, 22 aprilie).
- Prezentarea *Psaltirei Scheiene*, editată de I. A. Candrea, în şedinţa Academiei Române (în **Mânt.**, 18 mai).
- Dr. Lupu, fost ministru de interne în guvernul Vaida, declară: „Sunt mândru că în perioada cât am fost ministru am numit un evreu, pe doctorul Katz, în funcţia de primar al Capitalei" (în **Uj Kelet**, 2 iunie).
- A. Blank facilitează cunoaşterea României în S.U.A., printr-un film de lung metraj prezentând peisajele ţării (în **Dim.**, 20 iunie).
- Artista evreică Dida Solomon îl omagiază pe Iorga, citind din poeziile sale (în **Dim.**, 20 iunie).
- Leon Wolff se dovedeşte un competent culegător de basme şi ghicitori populare şi inspirat traducător de poveşti orientale (în **Mânt.**, 5 iulie).
- Societatea revistei „Literatorul" cuprinde printre membrii ei vârfuri ale intelectualităţii evreieşti din întreaga ţară (în **Mânt.**, 25 iulie).
- Salomon Segall a tradus până acum în idiş peste 200 de poezii scrise de autori români (în **Adevărul**, 29 iulie).
- N. Abramovici (n. 1853), originar din Iaşi, este primul evreu din România cu diplomă de inginer (în **E.**, 19 august).
- La Cernăuţi funcţionează un teatru evreiesc, care dă spectacole zilnic (în **N. E.**, 24 august).
- Oswald Neuschatz, din Iaşi, traduce în germană din opera lui Eminescu (în **Mânt.**, 26 septembrie).
- Se inaugurează monumentul institutorului bucureştean Manuel Dulberger (în **C. L**, 19 octombrie).
- Ziarele „Dimineaţa" şi „Adevărul" sunt cumpărate de I. Rosenthal, C. Graur şi Pauker (în **Lumea**, 5 noiembrie).
- Pictorul N. Gropeanu deschide la Athenеul Român o expoziţie de pictură (în **Dim.**, 18 noiembrie).
- Dr. B. Landberg, excelent economist, editează la Bruxelles o revistă economică destinată României (în **E.**, 18 noiembrie).
- Înfiinţarea unui teatru evreiesc în Transilvania (în **Uj Kelet**, 20 noiembrie).
- Creangă a predat limba română la o şcoală evreiască din Iaşi (în **E.**, 25 noiembrie).
- Turistul F. Leibovici, originar din Bucureşti, face pe jos ocolul Pământului (în **Op.**, 2 decembrie).
- E. Berkovitz este ales membru al Consiliului General al P.N.L. (în **E.**, 9 decembrie).
- M. Wachtel, directorul general al Băncii Moldova, primeşte înalte distincţii (în **Op.**, 28 decembrie).

1922

- Într-o revistă pariziană, H. Hertz publică un studiu despre importanta misiune ce revine României în Orient (în **Universul**, 22 ianuarie).
- La Paris, actorii de origine română De Max, D. Şăineanu şi Yonnel Schachman se bucură de un succes deosebit (în **C. L**, 28 ianuarie).
- Un studiu al lui Al. Rubin despre macedoneni atrage atenţia specialiştilor (în **Universul**, 18 februarie).

https://biblioteca-digitala.ro

- Sunt remarcate lucrările expuse de W. Arnold în sala „Mozart" din Bucureşti (în **Dim.**, 10 martie).
- Pictorul Mützner expune la Atheneul Român lucrări mult apreciate (în **C. L**, 26 martie).

1923

- A. Blank este prezentat de O. Goga ca un mare patriot român (în **A.**, 28 octombrie).
- Un concert religios dat de Della Pergola şi Ivela (în **C. L**, 14 noiembrie).

1924

- A IV-a conferinţă a „Kultur-Lige" din Basarabia (în **Dos Naie Leben**, 25 ianuarie).
- La Societatea Compozitorilor Români, audiţia sonatelor compozitorului Mauriciu Cohen-Lânaru (în **A.**, 9 martie).
- Rabinul Ţirelson este numit Şef-Rabin al Basarabiei (în **Unser Zeit**, 16 mai).
- La Paris are loc premiera baletului *Le postillon de Rosy*, de Marcel Mihalovici (în **Dim.**, 3 octombrie).
- Alfred Glasttauer deţine conducerea muzicală la Opera Română din Bucureşti (în **Dim.**, 3 octombrie).
- Compozitorul Filip Lazăr obţine premiul I „George Enescu" pentru lucrarea sa *Divertisment pentru orchestră* (în **F. B.**, noiembrie).

1925

- Campionatul român de înot pe 1925 este câştigat de sportivul evreu Perlman (în **Unser Zeit**, 13 ianuarie).
- Victor Eftimiu propune stabilirea trupei evreieşti din Vilna în România (în **C. L**, 1 februarie).
- Apariţia cursului de teoria funcţiilor de David Emmanuel (în **E.**, 6 februarie).
- Evreii contribuie la ridicarea unui monument lui Eminescu (în **C. L**, 15 februarie).
- În lucrarea lui V. Slăvescu, privind istoricul Băncii Naţionale a României între anii 1880-1924, vorbindu-se despre principalii bancheri din ţară în prima jumătate a secolului trecut, sunt citaţi: M. Daniel din Iaşi, Halfon, fraţii Elias şi Hillel Manoach în Muntenia (în **C. L**, 22 februarie).
- Alberto della Pergola conduce noul comitet al Uniunii Cantorilor din Bucureşti (în **C. L**, 1 martie).
- Anton Gross face o importantă donaţie pentru cultura ţării şi pentru slujitorii ei (în **C. L**, 8 martie).
- S. Rosenthal, consilier juridic al României, are un rol important în judecarea litigiilor aduse în faţa Comisiei de Reparaţii de pe lângă Liga Naţiunilor (în **C. L**, 15 martie).
- Fruntaşi ai evreilor din România fac parte din asociaţia „Friends of Romania", menită să popularizeze România în Statele Unite (în **C. L**, 22 martie).
- Stan Golestan propagă în Franţa muzica populară şi cultă românească (în **C. L**, 22 martie).
- În „Rampa" este elogiat B. Pohl, în vârstă de 95 de ani, unul dintre primii anticari ai ţării, cunoscut de amatorii de hrisoave şi bucoavne vechi (în **R.**, 4 aprilie).
- Sărbătorirea de către obştea evreiască din România, precum şi de unii intelectuali români a deschiderii Universităţii din Ierusalim (în **C. L**, 5 aprilie).
- Ing. Samuel Soru este amintit pentru lucrările sale teoretice şi practice despre clădiri din beton armat (în **E.**, 22 mai).
- În Parlament, deputaţii Vaida-Voevod, Iorga, Lupu, Mihalache şi alţii iau apărarea deputatului Pistiner (în **Unser Zeit**, 24 mai).
- Medici evrei premiaţi de Ministerul Sănătăţii (în **C. L**, 31 mai).
- Apar *Amintirile* lui E. I. Kritzman, în care sunt evocate momente din trecutul Bucureştilor (în **C. L**, 21 iunie).
- Este sărbătorit la Cernăuţi prof. dr. N. Wender, chimist de seamă, autor al mai multor lucrări de specialitate (în **E.**, 26 iunie).
- La Paris, dr. A. Polingher, din Iaşi, ţine conferinţe intitulate *Încercări etnografice asupra României* (în **E.**, 31 iulie).
- În „Monitorul Oficial" apare schimbarea de nume a lui Samuil Rosenstock în acela de Tristan Tzara (în **E.**, 14 august).
- Un film românesc, *Manasse*, după piesa lui Ronetti-Roman (în **C. L**, 1 noiembrie).
- Aron Schuler face o importantă donaţie pentru construirea unei biserici româneşti (în **C. L**, 15 noiembrie).

https://biblioteca-digitala.ro

- Apare primul volum din cele cinci ale lui *Grosse Jüdische National Biographie*, redactată de S. Wininger la Cernăuți (în **C. L**, 29 noiembrie).
- Guvernul român numește doi consuli evrei în orașele Haifa și Iaffa, în persoana reputaților ebraiști Iosef Rokeach și, respectiv, Isak Rokeach (în **C. L**, 6 decembrie).
- La Iași se sărbătoresc 30 de ani de la înființarea primei școli israelito-române din țară (în **Unser Zeit**, 29 decembrie).

1926

- Pictorul Henry Visconti expune la Atheneul Român 60 de pânze apreciate pentru originalitatea lor (în **Dim.**, 7 ianuarie).
- R. Sigmand, fondatorul și conducătorul revistei „Sănătatea", este elogiat cu prilejul jubileului unui sfert de veac de apariție (în **C. L**, 21 februarie).
- Colomba Spirt, licențiată în chimie la Universitatea din București, este elogiată la Paris de prof. Bertrand (în **C. L**, 7 martie).
- Zeci de evrei sunt decorați cu „Steaua României" în grad de ofițer, printre ei și G. S. Marcovici, directorul revistei „La Roumanie Économique et Financière" (în **C. L**, 18 aprilie).
- Poetul Leon Feraru ține un curs special de limba și literatura română la Universitatea „Columbia" din S.U.A. (în **C. L**, 25 aprilie).
- La jubileul Teatrului Idiș, din sala „Jignitza", pe lângă poetul evreu Barbu Lăzăreanu, aduc elogii și Nottara, Maximilian, Tănase (în **Der Stral**, 28 mai).
- Marcel Iancu publică o seamă de ilustrații în „Contimporanul" (în **Dim.**., 9 iunie).
- Întemeierea Societății de Studii Iudaice din România (în **C. L**, 15 iunie).
- A. Fischer-Galați este numit președintele Societății Esperantiste Române (în **Dim.**, 18 septembrie).
- La Congresul Internațional al Culturii Dramatice și Muzicale, desfășurat la Paris, România este reprezentată de evreii Stan Golestan și Iosif Nădejde (în **C. L**, 10 octombrie).
- Profesorul doctor Marcu Samovici, specialist în fiziologie, este numit consul al României la Buenos Aires (în **E.**, 20 noiembrie).
- Em. D. Fagure, președinte al Societății Criticilor Dramatici și Muzicali, este sărbătorit pentru 35 de ani de activitate pe acest tărâm. Au adus omagii intelectuali români de frunte (în **C. L**, 21 noiembrie).
- În Baroul Ilfov excelează juriștii S. Rosenthal, Marco Barasch, Iosif G. Kohen ș.a. (în **E.**, 5 decembrie).
- Numărul 9 al revistei „Integral" are aproape în întregime colaboratori evrei (în **Dim.**, 7 decembrie).

1927

- Panait Istrati, împreună cu autorul evreu Josue Iehuda, publică la Paris romanul *La Famille Perlmutter* (în **Haș.**, 9 februarie).
- David Roman este elogiat pentru activitatea sa de geolog (în **Cuv.**, 13 februarie).
- La Iași, școala evreiască din Podu Roșu „Junimea" își serbează 50 de ani de existență (în **Ec. Ev.**, 29 mai).
- În București s-a constituit un comitet pentru *Enciclopedia Iudaică*, al cărei prim volum a apărut în Germania (în **E.**, 1 iunie).
- Asociația „Iehuda Halevy" înființează atenee populare pentru propagarea și popularizarea artei și culturii (în **Știri...**, 20 august).
- Geisler Bela, din Galați, promovează activitatea în domeniul spectacolului de circ (în **Înfr.**, 30 octombrie).
- Din inițiativa lui I. Baljam, se organizează un teatru de cartier în sala „Barașeum" (în **E.**, 4 noiembrie).
- Savantul H. Sanielevici publică o importantă carte de biologie (în **Dim.**, 31 decembrie).

1928

- Barbu Lăzăreanu, cunoscut pentru incursiunile sale în istoria culturii evreo-române, se afirmă și în beletristica română prin volumul *Ursitul fetelor și vădanelor* (în **Dim.**, 4 ianuarie).
- I. Trefneac publică în Editura „Ancora" cartea *Umorul evreiesc* (în **Dim.**, 4 ianuarie).
- Numeroase figuri de evrei apar în cartea *Iași de odinioară*, de R. Suțu (în **E.**, 6 ianuarie).
- Liga culturală evreiască din Iași organizează regulat manifestări culturale la care participă creatori evrei

https://biblioteca-digitala.ro

şi români (în **Op.**, 19 ianuarie).
- La Timişoara, şcolile medii evreieşti obţin statutul de „şcoli cu drept de publicitate" (în **Uj Kelet**, 15 februarie).
- O nouă Universitate Populară Evreiască în Bucureşti, iniţiată de Loja „Fraternitatea" (în **E.**, 17 februarie).
- Asociaţia culturală a femeilor evreice din Craiova înfiinţează un ateneu popular (în **R. N.**, 18 februarie).
- Lucrările *Juden und Wirtschaftsleben*, de W. Sombart şi *Neoliberalismul*, de Şt. Zeletin abordează şi contribuţia evreilor la dezvoltarea economică a ţărilor în care trăiesc (în **Ştiri**, 25 februarie).
- Studenţii evrei în filosofie şi litere creează societatea „Junimea literară" (în **E.**, 2 martie).
- La salonul oficial al muzeului „Simu" expune şi portretistul Lazăr Zinn-Singer (în **E.**, 18 mai).
- A. Toma primeşte de la Academia Română premiul „Eliade Rădulescu" pentru volumul *Poezii* (în **Dim.**, 3 iunie).
- Începuturile bibliotecilor israelite moderne din România datează din anii '70 ai secolului trecut; la Iaşi, din 1868; la Bucureşti, din 1870 (în **E.**, 22 iunie).
- La teatrul evreiesc „Jignitza", premiera piesei *Manasse*, de Ronetti-Roman, cu tragedianul Paul Baratoff (în **Dim.**, 8 iulie).
- Apare revista „Umanitarismul", scoasă de E. Relgis (în **E.**, 13 iulie).
- Cartea lui A. L. Zissu *La Confession d'un Candélabre* datorează varianta franceză lui B. Fundoianu (în **E.**, 27 iulie).
- La Bucureşti, ia fiinţă societatea culturală „Henri Bergson", avându-l ca preşedinte activ pe André Brociner şi preşedinte de onoare pe C. G. Costa-Foru (în **E.**, 27 iulie).
- Opera *Oedip* a lui G. Enescu datorează libretul poetului Edmond Fleg, francez de origine evreiască, autor al poemului *Ascultă, Israel* (în **Dim.**, 23 august).
- Apare compendiul *Istoria evreilor*, de J. Pineles (în **E.**, 7 septembrie).
- S. Katz, din Arad, traduce lucrarea lui B. Spinoza *Îndreptarea intelectului* (în **E.**, 12 septembrie).
- Istoricul I. Nistor publică lucrarea *Handel und Wandel in der Moldau*, în care menţionează anul 1330 ca începutul de aşezare a evreilor în acest ţinut (în **E.**, 19 septembrie).
- Apare cartea lui Sal. Segall *Credinţe, datine, superstiţii*, cu privire la evrei şi români (în **E.**, 4 octombrie).
- În *Antologia poeţilor de azi*, Ion Pillat şi Perpessicius îi includ şi pe: F. Aderca, C. Baltazar, A. Călugăru, M. Burceanu, A. Dominic, L. Feraru, B. Fundoianu, B. Nemţeanu, E. Relgis, A. Toma, T. Vianu. Ilustraţiile aparţin lui Marcel Iancu (în **E.**, 14 decembrie).

1929

- B. Erco deschide o expoziţie de pictură la Iaşi. Sunt remarcate tablourile *Bătrâni evrei în rugăciune* şi *Cimitirul evreiesc* (în **N. E.**, 4 ianuarie).
- Literatul G. Silviu este numit director al programelor la postul român de radio (în **E.**, 4 ianuarie).
- Pictorul N. Vermont, cu o activitate artistică de peste 30 de ani, deschide o nouă expoziţie (în **E.**, 11 ianuarie).
- Expoziţia Mützner este mult elogiată în „Îndreptarea" (în **E.**, 11 ianuarie).
- La Universitatea Populară (fondată în 1918) de pe lângă Căminul cultural al U.E.R., conferenţiază şi somităţi ale culturii româneşti, ca G. Galaction, I. M. Sadoveanu, C. Rădulescu-Motru ş.a. (în **C. L**, 13 ianuarie).
- La Senat, Şef-Rabinul dr. I. Niemirower este ales în comisiile pentru culte şi învăţământ (în **E.**, 18 ianuarie).
- La moartea sociologului Paul Weissengrün, ieşean de origine, un grup de intelectuali îi evocă opera, prin care a propagat ideea evoluţiei constructive, opusă revoluţionarismului destructiv (în **E.**, 25 ianuarie).
- Filosofului E. Spaier, originar din România, i se conferă „Legiunea de Onoare" în grad de Cavaler (în **E.**, 25 ianuarie).
- E. D. Fagure, A. Honigman şi G. Horia sunt aleşi în Comitetul Sindicatului Ziariştilor (în **C. L**, 3 februarie).

https://biblioteca-digitala.ro

- Moritz Wachtel, fondatorul Băncii „Moldova", este evocat la moartea sa pentru întreaga-i activitate prodigioasă în plan economic, politic şi cultural (în **Dim.**, 7 februarie).
- Dr. Kaufman Cosla predă un curs liber la Facultatea de Medicină din Bucureşti (în **E.**, 8 februarie).
- Marele librar-editor evreu S. Ciornei scoate o ediţie de lux a poeziilor lui Eminescu (în **C. L**, 15 februarie).
- Achile Şaraga este numit ajutor de primar al Bucureştiului (în **E.**, 15 februarie).
- B. Brănişteanu, M. Konitz şi O. Millian sunt desemnaţi în comitetul Asociaţiei generale a presei române (în **C. L**, 24 februarie).
- N. Iorga sesizează în Camera Deputaţilor nedreptatea făcută unui profesor evreu îndepărtat din învăţământ (în **E.**, 8 martie).
- Numeroşi evrei sunt numiţi în comisii interimare ale Camerei de Comerţ în Bucureşti şi în diverse alte oraşe ale ţării (în **E.**, martie).
- D. R. Francisc Schwartz este numit şef de lucrări la Institutul de Chimie Anorganică din Cernăuţi (în **E.**, 19 aprilie).
- Evrei sunt numiţi în Comisiunea pentru ridicarea monumentului lui Simion Bărnuţiu la Iaşi (în **C. L**, 4 mai).
- Ministerul Instrucţiunii Publice aprobă funcţionarea Societăţii institutorilor de limbă ebraică din Vechiul Regat (în **Ştiri**, 25 mai).
- Academia Română publică o broşură-dare de seamă asupra gestiunii imensei averi lăsată de defunctul Jacques Elias (în **C. L**, 26 mai).
- Academia Română îl premiază pe dr. ing. I. Blum pentru lucrarea *Studiul ligniţilor în România* (în **Dim.**, 5 iunie).
- Szana Sigismund a fondat în 1917 prima fabrică de chibrituri la Timişoara şi a fost mulţi ani preşedintele Regionalei Banat a Uniunii Generale a Industriaşilor din România (în **C. L**, 9 iunie).
- Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului de Miniştri, declară Agenţiei telegrafice ITA din New York: „Eu am o deosebită admiraţie pentru contribuţia preţioasă pe care o dau evreii în dezvoltarea României... Aportul lor economic în viaţa României are o deosebită importanţă..." (în **Dim.**, 10 iunie).
- Aceleiaşi agenţii, Vintilă Brătianu îi declară: „Am toată stima pentru capacitatea economică, energia şi vioiciunea evreilor" (în **Dim.**, 13 iunie).
- I. G. Duca declară aceleiaşi agenţii: „...Partidul Liberal, ca şi cel Naţional Ţărănist sunt în contra antisemitismului" (în **Dim.**, 13 iunie).
- Dr. M. Cajal este abilitat docent pentru terapeutica infantilă pe lângă Facultatea de Medicină din Bucureşti (în **C. L**, 23 iunie).
- Dr. M. Gaster este ales membru de onoare al Academiei Române (în **E.**, 9 august).
- Inginerul electrician Victor Delescu (Wasserberg) conduce serviciul tehnic la Ministerul de Război (în **E.**, 6 septembrie).
- Dr. docent M. Popper este ales secretar general al Asociaţiei Docenţilor Facultăţii de Medicină din Bucureşti (în **C. L**, 20 octombrie).
- Pictorii H. Daniel şi Mina Bick-Wepper expun la Salonul Oficial. Ministerul Artelor îi premiază (în **C. L**, 17 noiembrie).
- Edgar Auschnitt, mare industriaş, este numit membru în Comisiunea industrială (în **E.**, 29 noiembrie).
- La moartea lui Mauriciu Blank, întemeietorul Băncii „Marmorosch-Blank et comp.", este subliniată importanţa activităţii sale pentru dezvoltarea economiei româneşti (în **E.**, 29 noiembrie).
- Pictorul Iser deschide la Atheneul Român o expoziţie mult apreciată (în **E.**, 20 decembrie).
- La expoziţia de la Barcelona, sunt distinşi pictorii S. Mützner, N. Vermont, C. Barasch şi I. Marcovici (în **E.**, 27 decembrie).

1930

- „Cercul medical" al medicilor evrei din Capitală îşi serbează a 30-a aniversare (în **Adev.**, 2 februarie).
- Premiera studioului „Bukarester Idischer Teater" cu *Noaptea în Târgul Vechi*, de I. L. Peretz (în **C. L**, 2 februarie).

https://biblioteca-digitala.ro

- Dr. H. Seligman a inventat un nou specul nazal pentru cauterizări (în **E.**, 5 februarie).
- Patru maeştri de şah evrei iau premiul I şi al II-lea la un concurs internaţional (în **E.**, 27 februarie).
- Filosoful Nae Ionescu conferenţiază la Asociaţia Culturală a Femeilor Evreice (în **E.**, 1 martie).
- O mandolină lucrată artistic din 12 000 de pătrăţele de lemn a fost dăruită de creatorul ei evreu, Zisu Gutman, M. S. Regelui Mihai (în **U.**, 6 aprilie).
- Imnul naţional evreiesc *Hatikva* este compus de Naftali Herz Imber, din Bucureşti (în **Ştiri**, 13 aprilie).
- Expoziţie de pictură Marcel Iancu în Bucureşti (în **E.**, 19 aprilie).
- U.E.R. a hotărât înfiinţarea unei arhive documentare necesară alcătuirii unei istorii a evreilor din România (în **C. L**, 2 iunie).
- Burse acordate Universităţii din Bucureşti din fondul fraţilor Hillel şi fondul S. I. Halfon (în **E.**, 12 iulie).
- Unii dintre primii filatelişti din ţară au fost, la Iaşi, Elias Şaraga, iar la Bucureşti, Jacques Wortmann (în **E.**, 18 octombrie).
- Afilierea organizaţiilor sportive evreieşti din Ardeal la organizaţia „Macabi" din România (în **C. L**, 19 octombrie).
- A. Marius şi I. Katz sunt interpreţi principali în două filme româneşti - *Ecaterina Teodoroiu* şi *Leiba Zibal* (în **C. L**, 26 octombrie).
- Lucrări româneşti (de N. Iorga, N. Cartojan ş.a.) sunt prezentate într-o revistă americană de prof. univ. L. Feraru (în **C. L**, 19 noiembrie).

1931

- Pictoriţa Lucie Rechemberg deschide o expoziţie în Bucureşti (în **E.**, 22 ianuarie).
- Revista medicală „Sănătatea", condusă de dr. Sigmand, a împlinit 30 de ani de apariţie (în **C. I.**, 8 februarie).
- La Universitatea Populară „Noua Fraternitate" conferenţiază intelectuali români, ca Isabela Sadoveanu, E. Herovanu, D. I. Suchianu ş.a. (în **Bul. Lojii N. F.**, 15 februarie).
- În Bucureşti există o casă de filme sonore în idiş (în **C. L**, 19 aprilie).
- Se înfiinţează un „Institut ludaic" pentru studierea iudaismului local (în **Dim.**, 10 mai).
- Filosoful I. Brucăr este premiat de Academie pentru lucrarea *Filosofia lui Spinoza* (în **C. L**, 21 mai).
- În Comitetul Asociaţiei Editorilor Români, jumătate din totalul membrilor sunt evrei (în **E.**, 26 mai).
- Apare volumul *Fapte şi idei*, de M. Schweig, cu o seamă de amintiri preţioase despre trecutul evreilor bucureşteni (în **C. L**, 15 noiembrie).
- Ciclu de conferinţe la Institutul de orientare profesională al U.E.R. (în **C. L**, 15 noiembrie).

1932

- La Radio Bucureşti se transmite superrevista lui Ion Pribeagu *Radio-revelion-cabaret*, cu N. Stroe; muzica de H. Schwartzmann (în **Dim.**, 1 ianuarie).
- În Basarabia se află numeroase ferme agricole evreieşti (în **E.**, 14 ianuarie).
- Editura „Cartea Românească" publică *Dicţionarul Enciclopedic Ilustrat*, de A. I. Candrea (în **E.**, 14 ianuarie).
- Personalităţi româneşti conferenţiază în cercuri şi ateneee evreieşti: I. G. Duca, la Cercul „Libertatea", dr. C. I. Parhon, la Ateneul popular „Cultura", Gh. Tătărescu, Mihai Ralea, C. Argetoianu, Mihail Manoilescu ş.a., la cluburile U.E.R. şi ale lojilor (în **E.**, 28 ianuarie).
- Societatea evreiască O.R.T. a organizat o expoziţie de covoare româneşti lucrate în atelierele proprii (în **E.**, 28 ianuarie).
- Conferinţa lui Virgil Madgearu la Cercul evreiesc „Libertatea" (în **C. L**, 7 februarie).
- În seara de Purim, Radiodifuziunea transmite piese de folclor evreiesc (în **C. L**, 13 martie).
- Cercul „Umanitatea" din Iaşi organizează periodic procese literare cu teme filosofice (în **Op.**, 4 mai).
- Vie activitate la Cercul de studii al Uniunii Comunităţilor Israelite Spaniole (în **U.**, 10 mai).
- Inaugurarea unei şcoli iudeo-spaniole la Bucureşti (în **E.**, 2 iulie).
- Ia fiinţă Cercul „Dr. W. Filderman", cu menirea de a strânge relaţiile de bună şi frăţească înţelegere între evrei şi români (în **C. L**, 29 iunie).

https://biblioteca-digitala.ro

- La Congresul Internațional de Medicină, M. A. Halevy ține o comunicare despre *Medicina rabinilor taumaturgi din România în veacul al XVIII-lea* (în **Dim.**, 17 septembrie).
- Înființarea unui cenaclu literar și pacifist la Iași (în **C. L**, 1 octombrie).
- C. Stere scrie despre *Elenism și iudaism în civilizația umană* (în **Ad.**, 15 noiembrie).
- O nouă expoziție Iser (în **E.**, 29 decembrie).

1933

- Vernisaj al pictoriței Lilly Verea (în **Dim.**, 1 februarie).
- Un nou șlagăr al compozitorului Mișu Iancu (în **Dim.**, 11 februarie).
- Ciclu de conferințe la Societatea „Junimea medicală" (în **Dim.**, 18 ianuarie).
- Actorul Mischa Fischson sărbătorit la „Baraşeum" cu prilejul împlinirii a 30 de ani de activitate artistică (în **Dim.**, 2 ianuarie).
- Pincus Şapira a adus o contribuție esențială la dezvoltarea bursei de mărfuri din București (în **E.**, 6 aprilie).
- Oameni politici, ca I. G. Duca, mareşalul Averescu, dr. N. Lupu, Gh. Brătianu, C. Stere, își exprimă părerea cu privire la crearea Partidului Evreiesc (în **Ac. N.**, 30 aprilie).
- I. L. Kupermann este elogiat pentru activitatea sa de editor de cărți și documente folosite de numeroși cărturari români (în **Op.**, mai).
- Boxerul Moți Spakov, campion național la toate categoriile (în **Dim.**, 25 mai).
- Reînhumarea osemintelor criticului literar evreu Ion Trivale, erou căzut în luptele de la Zimnicea în 1915 (în **Dim.**, 19 noiembrie).
- Marele scriitor Şalom Alehem, care a fost la Galați în 1906, este evocat într-o manifestare culturală locală organizată în amintirea trecerii lui prin România (în **Bul. Lojii N. F.**, 31 decembrie).

1935

- O seară a scriitorilor evrei organizată la „Baraşeum"; își dau concursul peste 20 de scriitori, printre care F. Aderca, E. Dorian, E. Relgis ș.a. (în **Dim.**, 8 ianuarie).
- S-a realizat filmul *Bing-bang*, cu N. Stroe și V. Vasilache (în **Dim.**, 14 ianuarie).
- În Consiliul de administrație al „Comediei Franceze", dintre cei șase reprezentanți ai actorilor trei sunt evrei originari din România: Jean Yonnel, Marioara Vermont Ventura și Bertha Borg (în **E.**, 24 ianuarie).
- Prezența lui Alfred Mendelsohn, ca dirijor la Teatrul „Mărioara Cinsky" (în **C. L**, 3 februarie).
- O importantă scriere medicală: *La Colibacillose*, de dr. E. Strominger (în **Dim.**, 4 februarie).
- Zece ani de la înființarea „Junimii studioase farmaceutice", organizație a studenților evrei (în **S. E.**, 23 februarie).
- Dr. Fisch, originar din România, este inventatorul unui medicament căruia i s-a dat numele său (în **E.**, 7 martie).
- Pictorul Victor Brauner își deschide la București o expoziție, prima în România din seria celor cu lucrări suprarealiste (în **Dim.**, 1 aprilie).
- Leopold Goldenzweig, Aristide Ergas și Emil Iosef sunt premiați de Academia de Arhitectură (în **E.**, 13 mai).
- Conf. dr. A. Radovici și dr. O. Meller sunt premiați de Academia Română (în **Dim.**, 1 iulie).
- Hary Brauner realizează o mare colecție de melodii populare din Maramureș și Cadrilater, o colecție de dimensiuni asemănătoare mai întocmise la noi evreul Ehrlich, pe la 1850 (în **E.**, 11 iulie).
- Fiicele Uca și Nusi ale poetului Barbu Nemțeanu întrunesc aprecieri favorabile la un concurs internațional de coregrafie, interpretând dansuri populare românești (în **E.**, 11 iulie).
- În colaborare cu Scarlat Callimachi, S. Cris-Cristian publică culegerea *Călători și scriitori străini despre evreii din Principatele românești* (în **C. L**, 13 iulie).
- I. Petrovici prezintă Academiei Române lucrarea profesorului G. Marinescu, în colaborare cu dr. A. Kreindler, intitulată *Reflexele condiționate* (în **E.**, 17 octombrie).
- Se ridică spitalul care va purta pe frontispiciu inscripția „Fundația Menahem Elias" (în **R. N.**, 8 noiembrie).

https://biblioteca-digitala.ro

1936

- N. Iorga elogiază la Academia Română memoria lui H. Tiktin (în **Dim.**, 29 martie).
- Cel dintâi explorator la scară industrială al petrolului a fost Iosef Theiler, primul care a introdus sondaje americane la schelele din Moineşti (în **C. L**, 29 martie).
- Dr. Leon Vaian a elaborat un dicţionar medical, o istorie a medicinei şi o lucrare de folclor medical, se menţionează în necrologul său (în **E.**, 16 aprilie).
- Dr. A. Avramovici, directorul revistei „Bucureşti Medical", împreună cu dr. Ovidiu Alfandari şi dr. H. Lazarovici sunt aleşi în noul comitet al Asociaţiei Generale a Medicilor din România (în **E.**, 28 mai).
- Primul stomatolog din ţară, scrie B. Lăzăreanu într-o broşură, a fost I. Selingher, care la 1828 a scris o cărticică cu litere chirilice despre scoaterea şi punerea dinţilor (în **C. L**, 14 iunie).
- Se creează la Academia Română fondul „Manuscrisele dr. M. Gaster" (în **E.**, 25 iunie).
- La moartea lui H. Steinberg, se relevă că el a răspândit pe întinsul ţării numeroase icoane creştine şi cărţi bisericeşti (în **A. Z.**, 8 iulie).
- Caricaturistul Fredi deschide o expoziţie (în **C. L**, 3 septembrie).
- Este evocat anticarul Iancu Eskenazy (în **C. L**, 17 septembrie).

1937

- La Societatea Regală Română de Istorie a Medicinei, dr. Lazăr Meierson evocă viaţa şi opera medicului Leopold Kugel (în **C. L**, 26 ianuarie).
- S. Rodeanu, în romanul *Neghina*, se ocupă de viaţa ţăranului român (în **C. L**, 3 ianuarie).
- S-a înfiinţat Institutul de Cultură al Templului Coral (în **Ad.**, 15 ianuarie).
- A apărut *Iudaismul privit de creştini celebri*, de Rabinul Nathan Strulovici (în **C. L**, 17 ianuarie).
- Cantorul Rafael Ruwinski concertează în Sala Dalles (în **C. L**, 17 ianuarie).
- Societatea sportivă „Aurora" este cea mai veche societate evreiască de acest fel din Bucureşti (în **E.**, 29 aprilie).
- La Cercul de Studii al Asociaţiei titraţilor evrei „Unirea" din Bucureşti, se deschide un ciclu de conferinţe intitulat: „Contribuţia evreilor la cultura română" (în **Dim.**, 19 mai).
- La Congresul Societăţii Române de Neurologie, au făcut comunicări dr. O. Sager, dr. A. Kreindler, dr. E. Orenstein, conf. dr. M. Radovici, dr. M. Sechter-Nancy, dr. Kopelman, dr. M. Kahane (în **E.**, 11 noiembrie).
- Pictorii G. Iuster şi Zloczower expun în sala „Mozart" din Bucureşti (în **Dim.**, 25 noiembrie).
- Maestrul George Enescu prilejuieşte o manifestare consacrată vieţii şi operei sale la cercul titraţilor „Unirea" (în **Dim.**, 8 decembrie).
- Dr. N. Lupu conferenţiază la Asociaţia Femeilor Evreice „Hadassa" (în **Dim.**, 30 decembrie).

1938

- Deschiderea stagiunii la Teatrul Evreiesc „Pomul Verde" din Iaşi (în **Tr. E.**, 12 iunie).
- În numerele din 11 şi 20 noiembrie ale ziarului „Timpul", câţiva critici de artă publică articole despre pictorul Barbu Iacovescu, sub genericul: „Un pictor paşoptist" (în **E.**, 23 noiembrie).

1939

- Elly Roman dirijează un concert în folosul muzicienilor români (în **T.**, 11 februarie).
- Într-o declaraţie a Asociaţiei tinerilor scriitori, publicişti şi artişti evrei din România, în legătură cu ofensiva presei antisemite denigratoare, se subliniază că minoritatea evreiască este „apropiată de limba, cultura şi civilizaţia românească, pe care le cultivă cu drag de secole şi la care a contribuit" (în **E.**, 15 februarie).
- Apare lucrarea *Evreii ieşeni în documente şi fapte*, de H. Gherner şi Beno Wachtel (în **C. L**, 19 februarie).
- Horia Carp, personalitate cu mari merite în cultura evreiască şi în cea română, este omagiat la Institutul de Cultură al Templului Coral (în **C. L**, 9 martie).
- Apare lucrarea *Adevărul despre Talmud şi Iudaism*, de botoşăneanul Şama Salzberger (în **C. L**, 7 mai).
- Colaboratori evrei la revista „Viaţa Românească", printre care Al. Graur şi M. Sebastian (în **C. L**, 28 mai).

https://biblioteca-digitala.ro

- Turneul în țară al trupei Teatrului Israelit din Cernăuți (în **C. L**, 4 iunie).
- Bătrânul editor ieșean Elias Șaraga este decorat cu „Meritul Cultural", la propunerea Academiei Române (în **E.**, 5 iulie).
- Printre cărțile apărute recent: *Israel în lume*, de Th. Löwenstein și N. Kitzler, *Ghetoul*, de I. Ludo, almanahurile „Tribuna Evreiască" și „Adam" ș.a. (în **Haș.**, 5 iulie).
- La Congresul de Endocrinologie, desfășurat în București, prezintă comunicări medicii: Gherșcovici, Kreindler, Gottlieb, Dortheimer, Kopelman, Radovici, Kaufman Cosla, T. și M. G. Kahane, S. Lieblich (în **E.**, 15 iulie).
- Academia Română premiază lucrări cu premii „Neuschotz" (în **E.**, 16 august).
- I. Bettelheim traduce în germană poezii de Eminescu. Un alt traducător în germană din opera lui Eminescu a fost și O. de Neuschotz (în **E.**, 12 octombrie).
- Ana Roth-Cobilovici se afirmă ca artistă în cusături, broderii și țesături bisericești, unele comandate de Palatul Regal și de Patriarhie (în **C. L**, 2 octombrie).
- Ing. M. Marcus publică de aproape o jumătate de veac lucrări de specialitate, în „Buletinul Societății Politehnice" și în „Gazeta Matematică". Ultima sa lucrare, *Grinzi continue cu zăbrele și tălpi paralele* (în **C. L**, 3 noiembrie).
- Filosoful Jean Aberman, în noul său volum, *Curentul antiintelectualist francez*, dezvăluie rădăcinile istorice ale acestei orientări (în **Haș.**, 5-6, noiembrie-decembrie).

1940

- Revista „Adam", aflată la al 12-lea an de apariție, însumează 150 de numere și câteva sute de colaboratori evrei. Au publicat în revistă și personalități de seamă ale culturii românești (în **Ad.**, 1 ianuarie).
- I. Massoff publică lucrarea *Matei Millo și timpul său*; autorul s-a mai făcut remarcat în 1937 prin lucrarea *Istoria Teatrului Național* (în **E.**, 3 ianuarie).
- În aula școlii israelito-române „Luca Moise", din Ploiești, are loc o manifestare literară dedicată medicilor scriitori, în cadrul căreia susțin intervenții dr. Brezis, dr. Ghelerter, B. Lăzăreanu, ultimul referindu-se la medicii literați E. Proca (O. Carp), A. Steuerman, A. Binder (Sașa Pană), Fridman-Bârlad și mulți alții (în **C. L**, 14 ianuarie).
- Asociația sportivă „Macabi" din Iași își serbează jubileul la 20 de ani de activitate (în **C. L**, 14 ianuarie).
- În al 51-lea an al existenței sale, în gazeta „Egalitatea" sunt menționați zecile de colaboratori care, prin pana lor, au transformat publicația într-una dintre cele mai prestigioase (în **E.**, 17 ianuarie).
- Romanul *Glasul în surdină*, de E. Relgis, este tradus în mai multe limbi europene, asigurându-se astfel pătrunderea lui în literatura universală (în **Inf.**, 15 ianuarie).
- La Institutul de Cultură, au loc cursuri superioare de istorie, artă, filosofie și știință; expun dr. M. A. Halevy, arhitectul și pictorul Marcel Iancu, filosoful I. Brucăr ș.a. (în **C. L**, 21 ianuarie).
- M. Lax propune crearea unei societăți etnografice evreiești în România (în **Înfr.**, 15 februarie).
- Se face un istoric al editorilor evrei care au publicat primele cărți de școală (în **Înfr.**, 15 februarie).
- Întreaga presă românească, fără deosebire de culoare politică, închină rânduri elogioase expoziției pictorului Arnold de la Sala Dalles (în **C. L**, 25 februarie).
- La Teatrul „Barașeum", o serie de șezători culturale popularizează deopotrivă valori spirituale românești și evreiești (în **C. L**, 10 martie).
- Câțiva tineri iau inițiativa de a crea o asociație a tinerilor scriitori, publiciști și artiști evrei (în **Înfr.**, 15 martie).
- La cinci ani de la moartea cronicarului evreu Iosef Kaufman, din Piatra-Neamț, este evocată contribuția de bază a acestuia, publicația „Arhiva istorică a evreilor din România" (în **C. L**, 24 martie).
- Se redeschid porțile universităților populare pentru evreii din București (în **C. L**, 7 aprilie).
- S. Kastner publică un studiu despre frământata istorie a evreilor bucovineni (în **C. L**, 21 aprilie).
- Centenarul nașterii marelui om de cultură Titu Maiorescu este marcat la Institutul de Cultură al Templului Coral (în **C. L**, 8 aprilie).
- Cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la moartea lui Solomon Solomonovici Katz, alias C. Dobrogeanu-

https://biblioteca-digitala.ro

Gherea, o serie de alocuţiuni reliefează fenomenul integrării totale, oneste şi creatoare a unor evrei de seamă în cultura română (în **Înfr.**, 1 mai).
- Cercul cultural sefard din Bucureşti sprijină publicarea monografiei dedicate lui Davicion Bally (în **E.**, 22 mai).
- Gimnaziul industrial „Ciocanul" şi-a încheiat anul şcolar 1939-1940. Numărul absolvenţilor cu pregătiri practice este în creştere (în **C. I.**, 11 august).
- Marin Nicolau a publicat o monografie asupra pictorului evreu paşoptist Barbu Iscovescu (în **Înfr.**, 15 august).
- După publicarea decretului prin care actorii evrei sunt excluşi din teatrul românesc, se trece la alcătuirea a două ansambluri teatrale: Teatrul Evreiesc, condus de Felix Aderca, cu o echipă de actori în frunte cu Beate Fredanov, Maria Sandu, Al. Marius şi Al. Finţi, şi o formaţie de teatru evreiesc în frunte cu Leni Caler (în **R. N.**, 19 octombrie).
- După excluderea evreilor din învăţământul muzical de stat, Conservatorul evreiesc a reuşit să grupeze un număr de distinşi profesori, ca: B. Bernfeld, E. Cobilovici, Al. Mendelsohn, H. Schwartz, A. della Pergolla, E. Lindenberg, S. Pincu, I. Rosensteck ş.a. (în **Înfr.**, 15 decembrie).

Sigle:

I. R. - „Israelitul român";
M. O. - Monitorul Oficial;
E. D. - „L'Écho Danubien";
V. A. - „Vocea Apărătorului";
P. R. - „Poşta română";
R. I. - „Revista Israelită";
A. I. - Anuarul pentru israeliţi;
E. - „Egalitatea";
C. I. - „Curierul israelit";
L. I. - „Lumea israelită";
Mânt. - „Mântuirea";
Op. - „Opinia";
Ad. - „Adevărul";
Dim. - „Dimineaţa";
Bul. Lojii N. F. - Buletinul Lojii „Noua Fraternitate";
R. N. - „Renaşterea noastră";
Tr. E. - „Tineretul evreu";
Haş. - „Haşmonea";
Înfr. - „Înfrăţirea";
N. E. - „Neamul Evreiesc".

https://biblioteca-digitala.ro

ALTE INFORMAŢII (1877-1905) - spicuiri din presă

1877

Bacău. „Presentul" publică drept editorial apelul directorului său A. L. Löbel, din care extragem: „Datoria noastră este să fim acolo unde va fâlfâi drapelul românesc... Aci s-au născut strămoşii noştri, aici am crescut şi noi, aici sunt mormintele părinţilor şi copiilor noştri, aici avem mult-puţin averile noastre, aici e ţara noastră" (17 aprilie).

Bucureşti. „Timpul" şi „Românul", ulterior „Presentul" - Bacău, publică un „Apel către Israeliţii din România". „Ţara se află acum în împrejurări grele. Datoria fiecăruia este a contribui la satisfacerea trebuinţelor ei... Contribuiţi ca şi până acum, dar într-un mod mai sistematic... spre binele ţării, fiecare în cercul său, fiecare cu aceea ce poate, fiecare în oraşul în care locuieşte. Toţi acei care... vor voi să se înroleze ca voluntari şi nu vor dispune de mijloace... să se adreseze ca Comitetul de mai jos: Adolf Weinberg, Filip Focşăneanu, S. Cohen, Saniel Marcus, Emanoil Rosenthal, dr. Lempart, dr. L. Stern, Moise Leon" (30 aprilie).

Iaşi. Notabilităţile evreieşti alcătuiesc un „Comitet Central", ce îndeamnă printr-un apel la sprijinirea materială a pregătirilor de război. Preşedinte Ch. I. Daniel, vicepreşedinţi I. Neuşotz, M. de Valberg şi M. Posner. Una din realizările de seamă a fost înfiinţarea spitalului ambulant de la Turnu-Măgurele condus de doctorul-farmacist Friedman (1 mai).

„Presentul" publică, în afara apelurilor de la Bucureşti şi Iaşi, altele provenite de la Botoşani, Bacău, Huşi (8 mai).

Sesiunea extraordinară a Adunării Deputaţilor proclamă independenţa de stat a României; ministrul de externe, Mihail Kogălniceanu, declară: „Suntem independenţi, suntem naţiune de sine stătătoare..., suntem o naţiune liberă şi independentă" (9 mai).

Bacău. Editorialul „Presentului" salută dobândirea independenţei de stat a României, considerând-o firească şi îndreptăţită, urmare a Unirii Principatelor (15 mai).

Ziarul „Pressa" informează că multe case ale „evreilor din România sunt transformate în ateliere în care femeile şi copilele lor lucrează cu cea mai mare ardoare (...) la felurite obiecte necesare bravilor ostaşi români" (31 mai).

Numărul total al comitetelor evreieşti care sprijină apelurile Crucii Roşii, ale fruntaşilor evreimii, ale Ministerului de Război pentru înzestrarea cu armament se ridică la 20, cunoscute prin apelurile reproduse în presă, 12, adică: Bucureşti (30 aprilie), Iaşi (1 mai), apoi Bacău, Botoşani, Roman, Bârlad, Huşi şi al organizaţiei „Zeirei Zion", toate manifestându-se înainte de declanşarea războiului. După aceea se adaugă: Brăila, Galaţi, tineretul din Bârlad, notabilităţile sefarde din Bucureşti. Alte 8 sunt atestate prin consemnarea lor în „Monitorul Oficial" ca unele ce au expediat diverse sume, respectiv: Ismail, Cahul, Hârlău, Piteşti, Ploieşti, Săveni, Piatra-Neamţ şi Dorohoi (mai-iunie).

Ministerul de Război numeşte medici recrutori pe lângă Consiliile de revizie, în vederea formării noului contingent; la Bucureşti, Dorohoi, Iaşi, Ialomiţa, Romanaţi şi Suceava, medicii numiţi sunt evrei (3 iunie).

Crucea Roşie a României comunică dr. A. Cocciu, fost combatant al Comunei din Paris, că Inspectoratul General al Serviciului Sanitar, avizat de formarea ambulanţei Comitetului Central Israelit, se declară de acord, urmând a comunica punctul de încadrare; Crucea Ruşie îi remite totodată brasarde pentru personalul ambulanţei. Denumirea ei oficială avea să fie: „Ambulanţa Româno-Israelită - Zion" (23 iunie).

Bucureşti. Duminică după amiază are loc, în faţa Universităţii, în prezenţa familiei domnitoare, ceremonia prezentării ambulanţelor, printre ele şi cea a „Zion"-ului, cu steag propriu şi naţional, în total 7 trăsuri bine echipate, ambulanţa fiind încadrată cu doi medici, un farmacist şi 13 studenţi în medicină. Membrii comitetului organizator, în frunte cu A. Weinberg şi dna Ch. Focşaner, prezenţi, s-au adresat reginei, care le-a mulţumit pentru sprijinul lor umanitar (27 iunie).

Bucureşti. Conducerea Comunităţii sefarde, adresându-se primului ministru, subliniază: „Dacă ceea ce dau israeliţii nu ar face cu plăcere şi în mod spontan, nu ar forma comitete şi nici nu ar ieşi la iveală, ci

https://biblioteca-digitala.ro

ar da ca cel care dă când i se cere silit, de datorie, ori se ascunde ca să nu i se poată cere". Prima sumă depusă: 11 940 lei, din care Societatea Sacră (sefardă) 3 000, bancherii Halfon şi Elias câte 1 500, Hillel Manoah 1 000 de lei (3 iulie).

La Marele Cartier General se semnează, printre altele, decretul de înaintare la gradul de sublocotenent a sergentului Mauriciu Brociner, dintr-un batalion de miliţie; astfel acesta devine, în armata română, primul ofiţer evreu (16 iulie).

Bacău. Începând cu „Presentul" din 17 iulie, se publică, sub forma a zece scrisori semnate E.(Elias) S.(chwarzfeld), studiul „Israeliţii în România". Autorul îşi propune - şi în bună măsură reuşeşte - să explice cauzele apariţiei „problemei evreieşti". Aceasta, cu toate aspectele ei multiple, are o singură cauză esenţială: factorul economic (17 iulie - octombrie).

Din „Telegraful" se putea afla că, alături de români, locuitorii de alte naţionalităţi, numite „popoare amice", se grăbesc să vină în ajutorul ostaşilor români, răniţi în luptele pentru onoare şi neatârnare... „Israeliţii se întrec cu românii, francezii se întrec cu germanii. Apelurile şi contribuţiunile israeliţilor din Craiova, Ploieşti, Bârlad şi alte diferite oraşe, precum şi ambulanţa trimeasă pe câmpul de război sunt fapte care nu se pot uita" (14 august).

Bacău. Sub titlul „Încă câteva observaţii asupra şcoalelor israelite", „Presentul" publică în acest răstimp opt articole de J. Rosenberg, în care se analizează situaţia şcolilor. Autorul propune o serie de reforme determinate de necesitatea îmbunătăţirii procesului de învăţământ, a optimizării metodelor pedagogice, a frecventării şcolilor şi de către fete, a asigurării demnităţii corpului didactic şi punerii elevilor săraci la adăpost de umilinţe (14 august - 11 septembrie).

Plevna. Se hotărăşte asaltul general asupra poziţiilor turceşti fortificate. Din batalionul I al Regimentului 8 de infanterie face parte şi subl. M. Brociner. Cpt. V. Mărăcineanu, comandantul batalionului, îl prezintă astfel: „Iată primul ofiţer evreu... Onoarea ta, onoarea familiei tale, onoarea întregului tău neam stă acum în mâna ta. Fii cel dintâi pe redută şi vei vedea că ţara ta te va răsplăti". Subl. M. Brociner răspunde: „Trăiţi, dle căpitan, îmi voi face datoria, voi fi alături de Dvs." (30 august).

Plevna. Are loc a treia bătălie, una dintre cele mai mari ale războiului din 1877-1878. După o încleştare eroică, cu pierderi mari, unităţile române ocupă şi reduta Griviţa I. Cad în luptă maiorul Gh. Şonţu, cpt. Valter Mărăcineanu, aproape 800 de soldaţi. Este rănit şi subl. M. Brociner. Raportând, lt. col. Poenaru, comandant al Regimentului 8 linie, scrie, printre altele: „Pentru diferite recompense am onoarea a vă recomanda... Deosebit de aceştia este şi sublocotenentul miliţian Brociner, avansat de o lună de zile şi care a obţinut două răni" (30 august).

Plevna (Verbiţa). Personalul ambulanţei „Zion" pansează până la 600 de răniţi, căzuţi la asaltul Plevnei; printre sanitarii militari se distinge şi sergentul sanitar Leizer Mendel (30 august).

Marele Cartier General. Ordin de zi nr. 64. Cu ocazia luptelor de la 27, 30, 31 august şi 6 septembrie, se fac cunoscute armatei numele şi recompensele acordate: ...sublocotenent Brociner Mauriciu, Reg. 8 linie; serg. sanitar Leizer Mendel, Reg. 10 Dorobanţi; sergent Bercovici Florin, Reg. 8 linie (9 septembrie).

Bacău. „Presentul" publică în traducere rugăciunea rostită de rabinul S. Löbel pentru eroii căzuţi la Plevna: „Binecuvântează... pe soldaţii care şi-au jertfit viaţa pentru sfânta şi scumpa lor patrie după o vitejie mai sprintenă decât zborul vulturului şi cu o putere mai mare decât a leilor, spre îndeplinirea celei dintâi datorii, de a merge cu inima contra duşmanilor, cu inima plină de dragostea ţării" (11 septembrie).

„Journal de Bucarest" publică o relatare a directorului marelui spital de pe Câmpul Cotrocenilor, în care acesta evidenţiază aportul doctorilor Sigmund Steiner (nerenunerat) şi Salomon Halfon (20 septembrie).

La deschiderea anului de învăţământ 1877-1878, numărul total al şcolilor israelito-române este de 12: 11 şcoli de băieţi în oraşele Bacău, Botoşani, Brăila, Bucureşti, Buzău, Craiova, Focşani, Galaţi, Piteşti, Ploieşti, Vaslui şi una de fete la Iaşi (26 septembrie).

Colonelul Stavrescu, medicul-şef al Diviziei a III-a, menţionează contribuţia ambulanţei „Zion" şi meritele personale ale dr. A. Cocciu, căruia i s-a decernat „Steaua României", iar studenţilor în medicină A. Iaslovici, I. Uziel şi A. Turi, medalii (23 octombrie).

Bacău. Apare „Calendarul pentru Israeliţi" pe anul 1877-1878, în fapt un almanah de 120 de pagini, editat de A. L. Löbel. Sub denumirea „Anuarul pentru israeliţi", scos apoi la Bucureşti de Moses

https://biblioteca-digitala.ro

Schwarzfeld, a apărut până la numărul XIX (anii 1898-1899) (11-12 decembrie).

*

Moses Gaster îşi ia doctoratul în filozofie la Leipzig cu o teză de fonetică istorică: „Zur rumänischen Lautgeschichte".

Ronetti-Roman publică prima sa lucrare literară, pamfletul „Domnul Kanitferstan, estras din jurnalul unui trândav".

Adolphe Stern tipăreşte în volum prima traducere din engleză în română a piesei „Hamlet", de W. Shakespeare, apreciată de T. Maiorescu şi criticată de A. D. Xenopol.

1878

Craiova. La fiinţă societatea de tineret „Fraterna", fără deosebire de religie şi naţionalitate, având un caracter mutual, social şi intelectual (1 martie).

Bucureşti. V. Boerescu apreciază că, în situaţia creată după războiul victorios, chestiunea evreiască, pe care o consideră doar de ordin religios, nu se poate rezolva decât în cadrul tratativelor de la Berlin. În acest sens, dă scrisori de recomandare delegaţiei evreilor din ţară, către A. Crémieux şi Bleichröder (5 martie).

Congresul de la Berlin hotărăşte recunoaşterea independenţei de stat a României şi prevede, printre altele, la fel ca pentru Bulgaria, Serbia şi Rumelia Orientală, deplina egalitate a cetăţenilor (1 iunie - 1 iulie).

Bucureşti. La ceremoniile intrării solemne a trupelor victorioase în Capitală, este invitată oficial şi conducerea „Înfrăţirii Zion", preşedintele ei fiind decorat pentru sprijinul acordat efortului de război (8 octombrie).

Iaşi. „Prima societate fraternă a junimii israelite pentru fundarea de şcoli" numără 200 de membri şi reuşeşte să înfiinţeze primele două clase primare (octombrie).

Bucureşti. Apare „Anuar pentru israeliţi", anul II; primul număr sub denumirea „Calendar pentru israeliţi" fusese scos cu un an înainte de A. L. Löbel, la Bacău (octombrie).

1879

Guvernul depune mesajul de revizuire a articolului 7 din Constituţia de la 1866, acţiune care trebuia să ducă la acordarea cetăţeniei evreilor pământeni (17 ianuarie).

Opoziţia declară în Cameră că: întrucât în România n-a existat intoleranţă religioasă, iar bazele naturalizării s-au pus din 1864, dat fiind că restricţiile art. 7 au fost provocate de cauze economice şi sociale, iar normele de naturalizare trebuie să fie precizate şi extinse asupra străinilor - indiferent de credinţă -, este de acord cu revizuirea (20 februarie).

În Cameră, apoi în Senat, se votează principiul revizuirii art. 7 din Constituţie (25 martie).

Bucureşti. Apare săptămânalul „Fraternitatea", seria I (până la 18 octombrie 1885). Fondatori: Isac Auerbach şi A. S. Gold. La data apariţiei nu există un alt ziar evreiesc. Programatic, el se consideră „Organ de luptă pentru revendicarea dreptului la existenţă al evreilor, pentru egalitatea lor de tratament"; în acest scop, îşi propune „să dezvolte printre cititorii evrei conştiinţa naţională, respectul legilor şi autorităţii" (29 iunie).

Se votează Legea de revizuire a art. 7 din Constituţie. Prin noile prevederi, respectiv cerere individuală de naturalizare, se introduce o procedură ce avea să împiedice până în 1919 obţinerea cetăţeniei. Prin aceeaşi lege, cetăţenia a fost acordată în bloc unui număr de 888 de participanţi la Războiul de Independenţă (13 octombrie).

Bucureşti. Se deschid cursurile şcolii de adulţi „Sinai"; durata doi ani, obiecte: româna, lectură şi scriere, aritmetică, noţiuni de istorie (18 noiembrie).

Tulcea. Rabinul Taubes, din localitate, dorind a lămuri controversele publice în „chestiunea evreiască", propune convocarea rabinilor şi notabilităţilor din întreaga ţară, pentru „a se concilia legile noastre (religioase) cu legile statului" şi „a se stabili o organizare în cultul şi comunităţile noastre" (28 noiembrie).

1880

Moare Adolphe Crémieux (născut în 1796), de două ori preşedinte al Alianţei Israelite Universale (1863-1866 şi 1868-1880) (29 ianuarie).

În Cameră se citeşte rezumatul petiţiei publicate în primul număr al „Fraternităţii", prin care Congregaţia

https://biblioteca-digitala.ro

evreilor sefarzi şi Comitetul Templului Coral cer ca evreii să fie declaraţi cetăţeni (1 iunie).
Craiova. În scopuri culturale şi de asistenţă, preotul D. C. Gerota (1843-1906) creează, împreună cu notabili evrei, societatea „Egalitatea" (25 iunie).
Moses Schwarzfeld, în „Fraternitatea" şi Elias Schwarzfeld, în „Anuarul pntru israeliţi", publică studii, pledând pentru o şcoală evreiască, care, fără a lăsa deoparte cultura religioasă, limba şi istoria evreilor, să-i pregătească pe elevi pentru a înfrunta exigenţele unei societăţi moderne, aceasta fiindcă frecventarea şcolilor de stat continuă să fie dificilă (25 iunie).
Nădaş - Arad. Se înfiinţează Societatea forestieră Nădaş - Arad (25 iunie).

1881

Bucureşti. Apare săptămânalul de orientare chowewe sionistă „Apărătorul". Redactor - ebraistul A. S. Gold; dintre numeroşii colaboratori: dr. K. Lippe, Adolf Steinberg, M. Stăureanu, fraţii Critzman, Lazăr Şăineanu. Şi-a încetat apariţia la 21 mai 1884 (12 ianuarie).
Adunarea Deputaţilor discută şi respinge cererea de indigenat a bancherului şi filantropului ieşean Iacob Neuschotz. S-au declarat pentru acordare: G. Mârzescu, P. P. Carp şi preşedintele Consiliului de Miniştri, I. C. Brătianu, care, printre altele, afirmă că antisemitismul „i-a făcut pe israeliţi de sunt pribegi; dacă se respinge indigenatul lui Neuschotz cu atâtea calităţi, cine mai poate fi împământenit, când el este aşa de bun român ca şi oricare alt deputat?" (17 ianuarie).
Parlamentul votează transformarea României în Regat (14 martie).
Iaşi. La 10 mai, I. Neuschotz şi I. Leibowitz au pus la dispoziţia Casei Regale suma de 14 000 de lei pentru ajutorarea orfanilor celor căzuţi în Războiul de Independenţă. Venitul legatului de mai sus a fost destinat educării într-un institut a fiului maiorului Giurescu, căzut în luptele de la Rahova (10 mai).
Cu ocazia serbărilor încoronării regelui Carol I, comitetul societăţilor evreieşti prezintă un car alegoric, reprezentând încoronarea regelui Solomon. A doua zi - în urma succesului obţinut - Direcţiunea Generală a Teatrelor roagă să i se doneze costumele (11 la număr) pentru un spectacol de inspiraţie biblică. Comitetul este de acord (11 mai).
Se formează un nou guvern liberal, condus de I. C. Brătianu, la Interne - C. A. Rosetti; „republicanul de la 1848" loveşte în evrei prin circulări secrete către prefecţi, ordine şi măsuri discriminatorii (9 iunie).
Bucureşti. „Apărătorul" relatează despre prezenţa în grădina Jigniţa, la spectacolul cu piesa lui A. Goldfaden „Învierea morţilor", a lui Titu Maiorescu cu familia, împreună cu dr. Kremnitz (29 iunie).
Iaşi. Îşi începe apariţia revista de cultură „Contemporanul", scoasă de fraţii Nădejde, la care colaborează C. Dobrogeanu-Gherea (1 iulie).
Bucureşti. Se tipăreşte - pentru a sluji drept aţâţare antisemită - o traducere falsificată a „Şulhan-Aruh"-ului (26 iulie).
Bucureşti. Încetează din viaţă dr. Stern, fruntaş al Comunităţii Evreilor din Bucureşti, membru fondator al societăţii „Zion", colaborator al „Israelitului Român" (seria a II-a), lăsând în manuscris traducerea dramei lui G. Lessing „Nathan înţeleptul" (27 decembrie).
Focşani. Delegaţi ai societăţilor de orientare „Chowewe Zion" (Prietenii Sionului) proveniţi din mai multe oraşe, întruniţi în congres, pun bazele unui „Comitet Central pentru înlesnirea emigrării evreilor" cu sediul la Galaţi (31 decembrie).

*

„Anuarul pentru israeliţi" publică studiul demografic al dr. M. Roth, care explică rata mai scăzută a mortalităţii la evreii români, faţă de restul populaţiei, prin respectarea unor norme de igienă şi a vieţii familiale stabile; el precizează totuşi că ea este superioară colectivităţilor evreieşti din ţările industrializate.

1882

Bucureşti. „Societatea pentru tipărirea de cărţi didactice israelito-română" şi-a început activitatea prin publicarea unui vocabular analitic (8 ianuarie).
Bucureşti. „Fraternitatea" informează că în folosul azilului pentru bătrâni „Elisabetheu" s-au dat mai multe reprezentaţii cu ajutorul protagoniştilor Teatrului Naţional: M. Pascaly, M. Millo, St. Iulian şi alţii (8 ianuarie).
Răspunzând unei interpelări care cerea sprijinirea emigrării evreilor în Palestina, preşedintele Consiliului de Miniştri, I. C. Brătianu, afirmă că guvernul îşi va fixa atitudinea după ce va cunoaşte iniţiativele

https://biblioteca-digitala.ro

particulare şi conchide: „Guvernul însă e gata ca oricând va fi trebuinţă să contribuiască a favoriza o asemenea mişcare" (9 februarie).

Tulcea. Ministerul Culturii exprimă mulţumiri dlui D. Elman, consilier comunal şi notabil al comunităţii locale, care a donat Muzeului de Antichităţi obiecte antice găsite pe proprietatea sa. Astfel de donaţii a făcut şi S. I. Rosanis (19 februarie).

Iaşi. Capitalişti evrei şi români au format o societate pentru iluminatul electric al oraşului (19 februarie).

După modificarea articolului 7 din Constituţie, au fost înaintate Camerelor legislative proiecte de legi discriminatorii, precum cea a licenţelor, a tutunului, a vămilor; de pe urma lor rămân fără pâine mii de familii de evrei. La rândul lor, prefecţii, primarii şi alţi funcţionari de stat au pus în aplicare numeroase instrucţiuni îndreptate împotriva evreilor. În această situaţie, „Bukarester Tageblatt" constată că 50 de familii din Bacău, 20 de la Moineşti, 20 de la Galaţi îşi propun să plece în Palestina. Comentând situaţia, presa românească, reflectând şi punctul de vedere guvernamental, vede în emigrare un mijloc de rezolvare a „problemei evreieşti" (26 februarie).

Botoşani. Apare „Haor" (Lumina), în limba ebraică. Redactorii periodicului sunt H. Teller şi D. S. Silberbuch (26 februarie).

Bucureşti. „Societatea pentru tipărirea de cărţi didactice israelito-română" publică o istorie biblică alcătuită de dr. M. Gaster, completată cu o geografie a Palestinei (5 martie).

Presa abundă în informaţii privind înfiinţarea de comitete locale menite să sprijine materialmente emigrarea prin liste de subscripţii, cotizaţii lunare, suplimentarea benevolă a taxelor pe tăierile caşer, chiar şi pe căruţele cu marfă, lemne sau cereale. Iau fiinţă în total 29 de comitete, din care 17 în Moldova, 8 în Muntenia, 3 în Dobrogea şi unul în Oltenia (12 martie - 22 noiembrie).

„Revue Politique et Littéraire" publică date statistice orientative. La o populaţie de cinci milioane, numărul evreilor este de 265 000, adică 5%. Printre centrele de maximă concentraţie: Iaşi - 40 000, la o populaţie de 90 000, Botoşani - 15 000, la 50 000 de locuitori. „Fraternitatea" din 23 aprilie le contestă, afirmând în concluzie că numărul lor este de 143 000 în Moldova şi 30 000 în Muntenia (16 aprilie).

Bucureşti. Dr. David Emmanuel a fost numit profesor de matematici la Şcoala de agricultură de la Herăstrău, din care colectiv s-a dezvoltat Institutul Agronomic „N Bălcescu" (16 aprilie).

Ministerul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice numeşte în comisiile de fine de an ale şcolilor secundare din Bucureşti, printre alţii, pe dr. M. Gaster şi dr. Y. Farchi, la secţiunea literară; la comisia de matematică pe dr. David Emmanuel şi la examenul de conservator pe M. Cohen (4 iunie).

Presa evreiască constată şi comentează, sub titlul „Comedia indigenatelor", modul în care Camera, în dispreţ faţă de Constituţie şi Legea cetăţeniei, amână **sine die** discutarea proiectelor de lege, iar Senatul le respinge sistematic (11 iunie).

Bucureşti. Din iniţiativa Societăţii „Caritas", se pune piatra fundamentală a unui nou spital; au luat parte reprezentanţii autorităţilor de resort. Au luat cuvântul rabinii dr. M. Beck şi dr. M. Gaster, medicii S. Steiner şi M. Wertheimer (29 iunie).

Iaşi. Samuel şi Elias Şaraga, anticari, editori şi librari, primesc mulţumiri publice din partea Ministerului Culturii pentru obiectele donate Muzeului Naţional din Bucureşti (2 iulie).

Ziarele informează că şcolile de meserii, de agricultură, de inginerie sunt închise pentru evrei. În celelalte şcoli ei sunt apostrofaţi cu „jidane" de către profesori şi elevi (2 iulie).

Turnu-Severin. Leon H. Tuvi, colaborator de mai mulţi ani al ziarului sefard „El corco de Viena", a început să publice în paginile sale o istorie postbiblică a poporului evreu. „Fraternitatea" o consideră prima istorie publicată în ladino (30 iulie).

Bucureşti. Sub titlul „Odinioară şi acum", articolul de fond din „Fraternitatea" subliniază că în 1860 Mihail Kogălniceanu, în calitate de ministru de interne, afirma într-o circulară adresată rabinilor: „În timpul marii mişcări naţionale din 1857 un număr de evrei s-au rostit cu entuziasm şi au lucrat cu energie pentru Unirea Principatelor". După două decenii de la legile largi şi dispoziţiile tolerante ale domnitorului Alexandru Ioan Cuza, au apărut legi şi dispoziţii cu caracter de persecuţie (30 iulie).

Craiova. Ziarele antisemite îl atacă pe preotul Gerota, care continuă să prezideze societatea de asistenţă „Egalitatea", ce nu face discriminări rasiale (30 iulie).

Monitorul Oficial începe să publice liste oficiale cu privire la emigranţi. Din Bucureşti, 3 familii,

https://biblioteca-digitala.ro

alcătuite din 15 suflete, la care se adaugă 21 fără familie. Din Bacău, 20 de familii cu 131 de persoane; la 20 octombrie, o nouă listă - 50 de persoane. Majoritatea o alcătuiesc meseriaşii - tinichigii, croitori, cizmari. În total - 475 de persoane (15, 17 august, 20 octombrie).
Ministerul de Interne dispune acordarea unei reduceri de 50% pe calea ferată celor ce prezintă certificate de emigrant (27 august).
Bucureşti. Presa anunţă apariţia lucrării „Raioh henisgav", convorbire religios-politică asupra colonizării Palestinei. Autor Ilaim Cohen (august).
Focşani. În cadrul societăţii „Oliphant", conferenţiază rabinul dr. I. Taubes, sprijinind ferm emigrarea. Este invitat să sprijine organizarea societăţilor de emigrare la Fălticeni, Piatra-Neamţ şi în alte localităţi (2 octombrie).
Iaşi. Se deschide un congres denumit economic. În discursurile inaugurale, C. Porumbaru denunţă, în scopuri demagogice şi antisemite, „o invaziune întreagă de exploatatori care au profitat... până a ajunge aproape deplin stăpâni pe terenul economic" (10 octombrie).
Ziarele consemnează crearea în mai toate oraşele, sub titlul de societăţi comerciale şi industriale, a unor societăţi antisemite. Sloganul lor curent este „Să nu se cumpere nici un ac de la jidani". Tribunalele persecută pe evrei, agenţii poliţiei îi arestează prin gări (15 octombrie).
Focşani. Apare, până la 15 octombrie 1883, „Stindardul" - organ săptămânal pentru încurajarea emigrării israeliţilor din România (18 octombrie).
„Stindardul" dedică un articol omagial lui Sir M. Montefiore, cu ocazia împlinirii vârstei de 90 de ani (18 octombrie).
„Fraternitatea" anunţă că evreii emigraţi din România şi stabiliţi în S.U.A. şi-au înfiinţat o societate de ajutor reciproc, pe care au denumit-o „Înfrăţirea româno-americană" (22 octombrie).
Bucureşti. În sala Baraşeum se deschide ciclul de conferinţe organizate de „Renaşterea". El este deschis de M. Gaster cu „Importanţa culturală a Talmudului". Ulterior, va mai vorbi despre „Originea şi dezvoltarea scrierii". Au mai conferenţiat: L. Schein (Lazăr Şăineanu) despre „Inchiziţie"; M. Stăureanu despre „Femeia israelită"; E. Schwarzfeld: „Libertatea individuală" şi M. Schwarzfeld: „Evreii şi literatura populară" (22 octombrie).
Începând din octombrie până la sfârşitul anului, în mai multe oraşe se creează, în scopul sprijinirii emigraţiei în Palestina, organizaţii locale „Oliphant", respectiv la: Adjud, Bucureşti, Buzău, Odobeşti, Tecuci şi Vaslui câte una, la Focşani şi Râmnicu Sărat câte două, la Iaşi patru. Societăţi de asistenţă la Galaţi, Odobeşti şi Roman.
Camera discută legea recrutării. Unii deputaţi preferă ca evreii să nu fie recrutaţi, pentru a nu pretinde dreptul la cetăţenie. Generalul Manu, St. Şandrea, primul ministru I. C. Brătianu, ca şi senatorul V. Boerescu, susţin legea, considerând că, dată fiind legislaţia naturalizării în vigoare, satisfacerea serviciului militar, prevăzută în proiectul de lege, nu deschide accesul la cetăţenie. Susţinătorii legii precizează că legea se referă la „pământeniţi", pentru a se pune capăt existenţei „acelei categorii de locuitori care fiind pământeni nu erau nici români, nici străini" (3 noiembrie).
Bucureşti. Societatea "Deşteptarea", prezidată de dl Polychroniade, înaintează regelui un memoriu, cerându-i să nu sancţioneze legea recrutării, care prevede şi încorporarea evreilor (9 şi 11 noiembrie).
Aprobarea legii recrutării. Toţi locuitorii ţării sunt datori să presteze serviciul militar. Supuşii statelor străine nu pot face parte din armată (26 noiembrie).
Un ziar german afirmă că în 1882 au debarcat în Palestina, venind din România, 1 332 de persoane (26 noiembrie).
Galaţi. Are loc conferinţa pe ţară a secţiunilor „Oliphant"; ea stabileşte măsuri concrete de organizare şi sprijinire a plecării în Palestina. Secţiunile din Bacău, Focşani şi Râmnicu Sărat fuzionează, luând denumirea „Azile B'nei Israel" (25-26 decembrie).
Bucureşti. Adunarea generală a societăţilor „Zion" hotărăşte: I. Fiecare membru va plăti o taxă anuală de 12 lei pentru fondul de emigrare; sumele strânse se vor depune societăţii care organizează emigrarea. II. Societatea va înfiinţa în Siria sau în Palestina o colonie cu numele ei; va fi primit oricine se ocupă cu agricultura; iniţial, colonia va avea 50 de familii; în acest scop se vor destina 200 000 de lei (25-27 decembrie).

https://biblioteca-digitala.ro

1883

Bucureşti. La fiinţă o societate a femeilor israelite, „Azile B'noth Israel" (Fiicele Sionului), având ca scop sprijinirea emigrării; ulterior, societăţi similare se constituie şi în alte oraşe (14 ianuarie).

Brăila. La sinagogă are loc adunarea convocată de Comitetul Central pentru înlesnirea emigrărilor. Participă I. Abeles şi S. Pineles, respectiv preşedintele şi secretarul comitetului (20 februarie).

Alianţa Israelită a acordat pentru tinerii din România şase burse la Şcoala agricolă de la Iaffa (25 februarie).

Bucureşti. Prin Decret Regal, David Friedman a fost decorat cu „Coroana României", în gradul de Cavaler, pentru merite în propăşirea economiei româneşti (4 martie).

Soldaţii evrei Michel Burăch, Liber Iosif, Corn Iţic şi Pincu Iosub arată că au servit în timpul Războiului de Independenţă în Regimentul 14 Dorobanţi, dar n-au fost incluşi în tabelul celor naturalizaţi în bloc de către corpurile legiuitoare (11 martie).

Dr. Karl Lippe arată că, deşi în doi ani s-au format 60 de comitete pentru înlesnirea emigrării, cele două colonii „Roş Pina" şi „Samarin" au nevoie în continuare de ajutor (17 martie).

Presa evreiască publică noi informaţii despre colonia Samarin, situată la 20 km de Haifa, pe un teren de 300 ha. Cei 70 de copii ai coloniştilor învaţă la Haifa (7 aprilie).

Focşani. Are loc Congresul organizaţiilor de tineret „Azile B'nei Israel", fiind reprezentate secţiunile din Adjud, Bârlad, Brăila, Bucureşti, Focşani, Galaţi, Iaşi, Odobeşti, Piatra-Neamţ, Ploieşti, Râmnicu Sărat, inclusiv Comitetul central din Galaţi constituit pentru a înlesni emigrarea. Congresul a realizat unificarea dintre organizaţiile de tineret şi Comitetul Central de la Galaţi. Presa a fost reprezentată prin „Neue Jüdische Zeitung" şi „Stindardul" (18-19 aprilie).

Craiova. În ajunul sărbătorilor de Paşte, a apărut la editura Benvenisti „Hagada" în limba română, tradusă din franceză (29 aprilie).

Bucureşti. În „Emanciparea" nr. 3 se publică articolul „Un răspuns dlui Prim Ministru I. C. Brătianu la discursurile D-sale de la Craiova şi Sala Ateneului în privinţa proprietăţii", cu care îşi face debutul publicistic Dobrogeanu-Gherea, sub pseudonimul Caiu Grachu; articolul, un model de analiză socio-economică a relaţiilor agrare, a avut un răsunet puternic (mai sau iunie).

Bucureşti. S-a pus piatra fundamentală a Templului Sefard; vechea sinagogă Kadoş-Salom, clădită în 1846, se reclădeşte acum ca templu. La festivitate au vorbit rabinii Bensignor, Beck şi Gaster (8 mai).

Brăila. La fiinţă o nouă societate care îşi propune cultivarea limbii ebraice (13 mai).

În cursul lunii mai, a apărut, în editura I. Steinberg din Bucureşti, „Siderul", text ebraic, însoţit de traducerea în limba română a dr. M. Gaster. Se anunţă, de asemenea, „Iudaismul ca rasă şi religie", de Ernest Renan. La Ploieşti a apărut, în traducerea lui I. Ipcar, „Evreica şi regina", iar I. Sufrin, profesor la Adjud, a editat „Cheşurun hahochum".

În primăvară i-a apărut dr.-ului M. Gaster, când încă nu avea douăzeci şi şapte de ani, „Literatura populară română", lucrare de sinteză, originală prin metoda comparatistă şi locul acordat folclorului în raport cu literatura cultă.

Presa publică informaţii privind evreii care au slujit în armată în cursul Războiului de Independenţă, dar n-au fost împământeniţi conform art. 7 din Constituţie. Cazul fraţilor Friedman, din Iaşi, unul medic, celălalt farmacist, decoraţi cu „Steaua României" şi „Virtutea militară", şefi ai spitalului ambulant al israeliţilor din Iaşi, care a funcţionat la Turnu-Măgurele, este unul din cele mai flagrante (2 septembrie).

Galaţi. Are loc Adunarea generală a secţiilor care sprijină emigrarea, convocată de Comitetul Central pentru înlesnirea emigrării. Sunt reprezentate 19 secţii din 18 oraşe şi târguri. Obiectul dezbaterii: colonia „Samarin". Se aprobă trecerea coloniei sub auspiciile unui filantrop, care o va putea ajuta mai temeinic decât Comitetul evreilor din România (4-5 septembrie).

Se menţionează apariţia, pentru prima dată în România, a unei lucrări cu caracter juridic pe tema „Procedura civilă adnotată". Autor: Adolphe Stern (23 septembrie).

Bucureşti. Printre conferenţiarii Ateneului Român se numără şi dr. M. Gaster; el s-a ocupat de un subiect folcloric, „Apocrifele în literatura română" (2 decembrie).

Bucureşti. Se anunţă apariţia unui nou ziar în idiş, intitulat „Judith", sub direcţiunea scriitorului R. D. Broides (9 decembrie).

https://biblioteca-digitala.ro

Camera dezbate şi votează legea comerţului ambulant, prin care numeroşi evrei - negustori ambulanţi - nu-şi vor mai putea exercita negoţul (15-17 decembrie).
Colaboratorii români ai „Enciclopediei filologiei romanice" sunt J. V. Jarnik şi dr. M. Gaster, ultimului revenindu-i articolul despre elemente străine în limba română, precum şi o prezentare succintă a literaturii române (30 decembrie).

1884

Ziarul „Fraternitatea" scoate în evidenţă situaţia materială grea a comunităţilor aşkenaze: ca urmare a măsurilor guvernamentale din 1862 şi 1866 de acordare a autonomiei, ele au greutăţi în încasarea gabelei şi deci şi în susţinerea aşezămintelor de binefacere. Comunităţile sefarde, mai bine organizate, reuşesc să se menţină la nivelul anterior (20 ianuarie).
Prin votarea Legii comerţului ambulant, 20 000 de evrei rămân fără ocupaţie (20-23 ianuarie).
Lazăr Şăineanu, sub pseudonimul Eliezer ben Moşe, subliniază valoarea documentară a inscripţiilor tombale, unele din ele foarte vechi, la Iaşi din 1467 şi 1545, la Râmnicu Sărat din 1681, la Bucureşti din 1682, 1704, 1726, la Piatra-Neamţ din 1689, la Bacău din 1704, 1714 şi altele din Botoşani, Roman, Bârlad, Huşi datând din secolul al XVIII-lea (17 februarie).
Bucureşti. M. Nataniel Hirsch, bancher, este singurul evreu din cei 300 de cetăţeni care au primit indigenatul în sesiunea de iarnă a Senatului (21 februarie).
Ziarul „La Concorde" din Pesta, al lui Carmellin, publică un articol despre situaţia evreilor din România, arătând că personalităţi ca M. Gaster, E. Schwarzfeld şi alţii nu-şi pot exercita profesia, fiind evrei (16 martie).
Apare „Revista socială". Printre colaboratori: C. Dobrogeanu-Gherea, cu articolul *K. Marx şi economiştii români* (18 aprilie).
Dr. M. Gaster a fost numit membru al Societăţii geografice române şi membru corespondent al Societăţii „Handels Geverbverein" (20 aprilie).
Bucureşti. Apare ziarul „Dreptatea", care, de la primul număr, ia o atitudine democratică, corectă în problema evreiască (22 aprilie).
Bucureşti. S-a înfiinţat societatea literară şi de cultură iudaică „Maimonide". Ciclul de conferinţe a fost inaugurat cu o prelegere despre opera lui Maimonide (4 mai).
Dr. K. Lippe publică la Iaşi studiul *Der Talmud Jude* (4 mai).
Bucureşti. Dr. A. Stern şi dr. M. Beck, primiţi în audienţă de rege şi de ministrul de externe, D. Sturdza, au expus situaţia grea a negustorilor ambulanţi, precum şi consecinţele altor măsuri luate contra evreilor (28 mai).
Noua lege privind corpul avocaţilor exclude pe evrei de la această profesiune (8 iunie).
„Le Matin", într-un articol despre situaţia evreilor din România, arată că de la Tratatul de la Berlin, din 1877, doar 888 de evrei au fost naturalizaţi, restul de sute de mii fiind consideraţi, în continuare, străini.
Evreii sunt evacuaţi din sate, sunt legiferate măsuri care-i lovesc direct - cum e legea comerţului ambulant -, aflându-se la discreţia arbitrariului autorităţilor (6 iulie).
Iaşi. Apare ziarul de atitudine democratică „Lupta", sub conducerea lui Gh. Panu, care ia poziţie contra antisemitismului (19 iulie).
De la începutul anului până la această dată, au emigrat 1 097 de familii de evrei în America, Anglia, Palestina, cea mai mare parte provenind din Iaşi, Botoşani (20 iulie).
Iaşi. Un alt grup de 202 evrei emigrează în America (10 august).
Gh. Panu răspunde atacurilor ziarelor „Voinţa Naţională", „România Liberă", „Carpaţi", care-l acuză că sprijină pe evrei (31 august).
Bârlad. Se înfiinţează societatea culturală de tineret „Montefiore" (20 octombrie).
Bucureşti. În cadrul societăţii „Maimonide", dr. M. Gaster ţine o conferinţă, în sala Baraşeum, despre *Superstiţiile evreilor în evul mediu* (21 decembrie).
În anul şcolar 1882-1883, elevii evrei din şcolile urbane erau în număr de 5 091 (2 351 băieţi şi 2 740 fete), faţă de 32 433 creştini (21 700 băieţi şi 10 733 fete). În şcolile israelito-române numărul elevilor este în creştere: numai la Bucureşti sunt 510, la Iaşi 150 etc. (21 decembrie).

1885

Galaţi. Se constituie Societatea comercianţilor, din biroul căreia face parte şi I. Brociner (11 ianuarie).
Apare cartea lui E. Roman, *Iudaismul ca rasă şi religie*, în traducerea lui E. Schwarzfeld (18 ianuarie).

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti. C. Mille, în conferinţa despre *Patriotism şi cosmopolitism*, expune punctul de vedere al socialiştilor în problema evreiască, cerând muncitorilor români să se unească cu muncitorii evrei, pentru a lupta contra burgheziei (20 ianuarie).
Bucureşti. Societatea pentru cărţi didactice israelito-române aprobă un nou statut (23 ianuarie).
Comitetul pentru cărţi didactice israelito-române face apel pentru a fi sprijinit material, în vederea editării de manuale şcolare (1 februarie).
Haim Bedjerano, directorul şcolii israelito-române, publică, în „Buletin de la institucion libre de esanonza" din Madrid, un articol despre evreii spanioli din Orient (1 februarie).
Bucureşti. Davila Kohn - unul dintre cei 888 de evrei împământeniţi, ca participant la război - este numit şef de birou în Direcţia Căilor Ferate (7 februarie).
Bucureşti. Dr. M. Gaster conferenţiază despre *Nomenclatura topică a judeţului Vâlcea*, în cadrul Societăţii de geografie. Regele l-a felicitat personal, ceea ce a stârnit mânia lui D. A. Sturdza, care va grăbi, astfel, expulzarea lui M. Gaster.
Ziarul „Fraternitatea" publică o serie de articole cu ocazia celei de-a 25-a aniversări a Alianţei Israelite Universale, arătându-se rolul acestei societăţi şi sprijinul acordat instituţiilor evreieşti din România (8-15-22 februarie; 1 martie).
Bârlad. Tineretul din societatea „Montefiore" a organizat o seară culturală, în care s-a prezentat biografia lui M. Mendelssohn şi a lui Menasche ben Israel (22 februarie).
Bucureşti. Ia fiinţă, din iniţiativa unor intelectuali evrei, un cerc muzical (1 martie).
„Societatea Presei", recent înfiinţată, nu primeşte membri evrei (1 martie).
Ziarul „Lupta" critică actele huliganice contra evreilor, puse la cale de directorul fabricii „Letea" (15 martie).
Ziarul „Românul" publică o scrisoare a lui C. A. Rosetti, care face elogiul lui C. D. Rosenthal, ca pictor şi patriot român (8 aprilie).
Apare broşura lui E. Schwarzfeld, *Chestia şcolilor israelite şi a progresului israelit* (19 aprilie).
Bucureşti. Apare ziarul săptămânal al tineretului evreu, „Ecoul tinerimii" (5 mai).
Societatea studenţilor în farmacie, recent înfiinţată, nu primeşte membri evrei (17 mai).
Bucureşti. Apare ziarul săptămânal „Vocea dreptăţii", editat de M. Schwartz, care, ulterior, devine organul „Evreilor pământeni" (7 iunie).
Iaşi. La „Pomul verde" se prezintă spectacole, unde, în afara operetelor lui Goldfaden şi ale lui Horowitz, se prezintă şi prelucrări după opere din dramaturgia universală, traduse în idiş (14 iunie).
Revista „România", vol. XIV, publică un articol elogios al lui Kr. Nyrap despre cărţile lui M. Gaster, *Literatura populară română* şi *Crestomaţia română*, apreciind că ele „au făcut să înainteze cu un mare pas înainte studiile române" (5 iulie).
Apare al VIII-lea număr al „Anuarului pentru israeliţi", cu un bogat sumar, cuprinzând articole de E. Schwarzfeld, M. Gaster, L. Şăineanu ş.a. (19 iulie).
O delegaţie de notabilităţi evreieşti din Anglia (compusă din Julian Goldschmidt, preşedinte al Asociaţiei anglo-iudaice, L. Rotschild, S. Simon), a solicitat primului ministru, lordul Salisbury, să intervină pentru acordarea de drepturi cetăţeneşti evreilor din România şi pentru încetarea persecuţiilor (30 iulie).
Poliţia din Capitală şi din ţară strânge cu forţa evrei care au trăsături specifice şi-i fotografiază, pentru a alcătui un album ce va fi trimis lordului Salisbury, ca să dovedească că evreii din ţară nu seamănă cu cei din ţările civilizate. Faţă de scandalul stârnit, primul ministru, aflat în concediu, ordonă încetarea acestor fotografieri (7 august).
Campanie de presă pornită în urma intervenţiei evreilor din Anglia. Ziarul „Lupta" critică pe evreii din ţară care au apelat la coreligionarii din Anglia spre a-i sprijini, deşi recunoaşte că situaţia evreilor din România nu este normală (7 august).
„Voinţa naţională" condamnă intervenţiile evreieşti şi afirmă că reprezentanţa naţională a acordat cetăţenia evreilor asimilaţi cu naţiunea română (7 august).
„Telegraful" ameninţă că „dacă un guvern ar da drepturi evreilor, un măcel groaznic va mânji România" (7 august).
E. Schwarzfeld, în ziarul „Fraternitatea", ia poziţie faţă de ziarele care au pornit o campanie împotriva

https://biblioteca-digitala.ro

evreilor, acuzaţi că ar calomnia ţara. În timp ce guvernul dezminte ştirile despre persecuţia evreilor, administraţia obligă pe evrei să dea mărturii contrare celor afirmate de evreii din Londra, pozează evrei cu trăsături specifice, fapt ce constituie el însuşi o persecuţie. Protestează împotriva acestor procedee, care blamează ţara atât înăuntru, cât şi în afară (16 august).

Galaţi. Se inaugurează Templul Coral; la festivităţi participă, în afara membrilor comunităţii, notabilităţi locale, precum şi dr. M. Gaster (29 august).

Botoşani. A apărut broşura ebraistului Hilel Cahana, Maskeret Moşe, în memoria lui Moses Montefiore; broşura se vinde în folosul emigranţilor spre Palestina (6 septembrie).

Sub auspiciile Academiei Române, este în curs de tipărire broşura lui I. Bujoreanu, *Evreii din România* (4 octombrie).

Sunt expulzaţi din ţară un grup de intelectuali evrei, luptători activi pentru apărarea drepturilor evreilor: E. Schwarzfeld, Isac Onerbach, M. Gaster, M. Rosenfeld, I. Bettelheim, Iulius Schein, M. Rozenfeld, Michel Aziel (19 octombrie).

1886

Bucureşti. Se inaugurează, la Templul Spaniol, biblioteca populară, cu un fond iniţial donat de Emanuel Farchy (9 ianuarie).

Bucureşti. Apare bilunar „Revista israelită", seria a II-a, sub redacţia lui M. Beck. În editorialul „Programa noastră", israeliţii sunt îndemnaţi să fie cât mai folositori patriei, dovedind prin fapte dreptul la egalitate politică şi civilă (1 februarie).

Constatându-se situaţia grea a obştilor evreieşti, se recomandă, ca o primă măsură pentru îmbunătăţirea vieţii comunităţilor, reînfiinţarea gabelei (1 martie).

La propunerea dr.-ului M. Gaster, Anglo-Jewish Association aprobă o subvenţie de 20 000 de franci şcolilor israelite din Bucureşti, Bacău, Craiova, Iaşi şi Botoşani (15 martie).

Bucureşti. Adunarea generală a evreilor de rit spaniol alege ca reprezentanţi pe: S. Halfon, dr. Coccin, S. Ascher, M. Ascher, A. Elias, M. Algassi, M. Mircusch (13 aprilie).

Iaşi. O comisie a comunităţii a stabilit cu măcelarii costul cărnii caşer, inclusiv taxa pentru comunitate, din venitul căreia să se întreţină aşezămintele culturale şi de asistenţă, plata salariaţilor - în ciuda faptului că, din 1885, gabela fusese desfiinţată (13 aprilie).

Bucureşti. Se constituie, din iniţiativa lui M. Schwarzfeld, „Societatea istorică «Dr. I. Barasch»", care-şi propune să adune materiale legate de istoria şi psihologia poporului evreu din România, printre care: acte, documente, extrase din opere literare, istorice, copii de pe inscripţii tombale, tradiţii din bătrâni, culegeri de fabule, poveşti, legende evreieşti etc. Preşedinte al societăţii este ales M. Taubes, vicepreşedinte L. Şăineanu (22 iunie).

Bucureşti. Dr. David Emmanuel, profesor la Facultatea de Ştiinţe, a fost numit în comisia de examinare a elevilor pregătiţi în particular, precum şi în comisia de examinare a ofiţerilor de geniu ce vor fi trimişi pentru specializare la Viena şi Bruxelles (1 iulie).

În anii 1879-1886, au fost împământeniţi, în total, 67 de evrei (1 iulie).

De la începutul anului, au emigrat 2 426 evrei din Iaşi, Roman, Bârlad, Vaslui, Huşi, Piatra-Neamţ, cu destinaţia, în general, America. 15 familii din Iaşi, neavând bani de tren, au plecat pe jos (1 septembrie).

Bucureşti. Are loc, la Ateneu, congresul antisemiţilor, la care participă şi invitaţi din străinătate. Ziarul oficios „Voinţa naţională" salută acest congres, în timp ce „Lupta" critică agitaţiile antisemite (15 septembrie).

Bucureşti. Apare ziarul săptămânal „Înfrăţirea" - director şi proprietar I. Bernandi. În „Programa", articolul redacţional, se arată că ziarul va combate calomniile ce se aduc populaţiei evreieşti şi va lupta pentru înlăturarea nedreptăţilor şi lipsei de drepturi de care suferă această populaţie (17 octombrie).

Bucureşti. La fiinţă societatea muncitorilor tipografi „Gutenberg", de orientare socialistă, în care participă şi muncitori evrei (17 octombrie).

Bucureşti. La Şcoala „Iacob şi Carolina Löbel", Biblia se studiază din clasa I, astfel că, până la terminarea şcolii, elevii au cunoştinţe generale despre Biblie (1 noiembrie).

Apare ediţia a II-a a cărţii lui M. Beck, *Învăţarea religiei ebraice* (15 noiembrie).

Ziarul „Lupta" critică guvernul pentru greutăţile ce se fac evreilor în problema împământenirii, arătând

https://biblioteca-digitala.ro

că „nu înţelegem pentru ce sunt sistematic îndepărtate de la cetăţenie elemente cinstite, laborioase, precum şi elemente tinere dintre evrei - condamnăm energic acest fel de patriotism îngust şi rău înţeles" (28 noiembrie).

Bucureşti. Sunt 16 medici evrei. Ei intenţionează să alcătuiască o societate de ajutor reciproc şi de ridicare a nivelului profesional. Şapte dintre ei sunt împământeniţi, ca urmare a participării la Războiul de Independenţă (5 decembrie).

Elevii silitori ai Şcolii „Carolina şi Iacob Löbel" au primit, din partea reginei, bilete gratuite, participând, astfel, alături de colegii lor creştini, la un spectacol la Teatrul Naţional (19 decembrie).

Iaşi. Se înfiinţează, de către un grup de intelectuali evrei, o şcoală de adulţi (21 decembrie).

Este revocat ordinul de expulzare a lui S. Labin, iar I. Brătianu, preşedintele guvernului, roagă pe tatăl lui Labin să dezmintă zvonurile privind alte expulzări (21 decembrie).

Într-o şedinţă a Camerei, M. Kogălniceanu a spus următoarele în problema evreiască: „Să nu se batjocorească sentimentul patriotic al românului şi în numele lui să se comită toate mişeliile şi scandalurile. Rezultatul propagandei antisemite de la noi este mijloc de ghiftuire a agenţilor poliţiei" (21 decembrie).

În şedinţa Senatului, G. Mârzescu şi-a dat demisia din comisia de indigenat, întrucât cereri depuse de multă vreme nu sunt aduse în discuţie (21 decembrie).

1887

E. Schwarzfeld publică, în „Revue des Études Juives", două schiţe din istoria evreilor din România: acuzaţia de omor ritual din Neamţ, în 1710 şi reconstrucţia sinagogii din acelaşi oraş, în 1776 (1 ianuarie).

Tinerimea israelită se prezintă la recrutare; numai în fosta culoare Roşu din Bucureşti s-au prezentat la recrutare 300 de tineri evrei. La Iaşi, majoritatea celor recrutaţi sunt evrei (1 ianuarie).

Piteşti. La fiinţă Societatea filantropică „Armonia" (1 ianuarie).

Iaşi. Se constituie Societatea filantropică „Ajutorul", alcătuită din doamne israelite şi creştine (1 ianuarie).

Monitorul Oficial publică circulara Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, prin care se motivează absenţele elevilor evrei pentru sărbătorile evreieşti (1 ianuarie).

Revista „Respectul legii" combate propaganda antisemită a ziarului „Deşteptarea", care nu se potriveşte cu tendinţele şi tradiţiile poporului român, arătând că singura cale de înaintare a naţiunii este concurenţa şi onestitatea şi nu ura (26 ianuarie).

Bucureşti. Are loc şedinţa „Societăţii Istorice «Dr. I. Barasch»", în care M. Schwarzfeld prezintă o schiţă a istoriei evreilor din România. Societatea numără 85 de membri şi este sprijinită de numeroase societăţi evreieşti din ţară (1 februarie).

Dintr-o analiză privind indigenatele, rezultă că în anii 1883-1885, din 32 de cereri au fost aprobate 26; cele 6 respinse au fost ale evreilor. În total, în 5 ani (1879-1883), a fost acordată cetăţenia română la 67 de evrei (1 februarie).

Brăila. Şcoala israelito-română este frecventată de 266 de elevi, fără deosebire de religie (1 februarie).

Bucureşti. Pe listele electorale pentru Colegiul I al Camerei, figurează, ca alegători, A. Stern - avocat, Jacques Elias - bancher, dr. I. Cocciu (15 martie).

În urma stăruinţelor dr. M. Beck, Ministerul de Interne dispune confiscarea ilustraţiilor „Jidanii luând sânge de la o copilă creştină", puse în vânzare de către o asociaţie antisemită, şi punerea sub urmărire a celor care le difuzează (28 martie).

În sesiunile 1885/1886 şi 1886/1887, Corpurile legiuitoare au aprobat indigenatul a cca 300 de persoane, dintre care un singur evreu (1 mai).

Se publică în „Revista israelită" apelul comitetului alcătuit pentru sărbătorirea profesorului Graetz, cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani (1 mai).

Bucureşti. Lazăr Şăineanu, autorul lucrărilor *Elemente turceşti în limba română*, *lelele*, *studiu de mitologie comparată*, a obţinut titlul de licenţiat în litere şi filosofie - cu bile albe -, din juriu făcând parte B. P. Hasdeu şi Titu Maiorescu (10 mai).

Se semnează convenţia dintre guvernul român şi cel austro-ungar prin care, începând de la 1 ianuarie 1888, Austro-Ungaria nu mai acordă protecţia sa decât cetăţenilor ei. Această măsură va afecta cca 70 000

https://biblioteca-digitala.ro

de sudiţi, în majoritate evrei (15 mai).
Se votează legea pentru încurajarea industriei, de care vor beneficia şi unele întreprinderi evreieşti (24 mai).
Bucureşti. „Revista israelită" publică apelul către tineretul evreu al Societăţii „Zion", care apără interesele evreimii şi valorile culturale ale iudaismului, de a se grupa în rândurile acestei societăţi (15 iunie).
Apar Analele „Societăţii istorice «Dr. I. Barasch»", din cuprinsul cărora citărm: *Vechimea evreilor din Moldova şi Valahia, Limbă, port, obiceiuri, Regimul legilor şi obiceiurilor* (15 iunie).
Printr-o circulară a Ministerului Instrucţiunii, se stabileşte la 60 numărul maxim al elevilor dintr-o clasă; în caz că numărul e depăşit, rămân în afară elevii străini. Această măsură loveşte populaţia evreiască, ai cărei copii nu vor putea urma şcoala, întrucât, de regulă, în clasa I se înscriu mai mult de 60 de copii. Ziarul „Telegraful" critică această măsură (8 august).
Bucureşti. Adunarea de constituire a „Alianţei antiisraelite", sub preşedinţia lui Ed. Gherghel. Societatea are un organ de presă cu acelaşi titlu. În rezoluţia adoptată, se cere guvernului să interzică evreilor să practice activităţi comerciale sau industriale, să arendeze moşii, să se căsătorească sub 25 de ani. După adunare, participanţii au molestat evrei în Cişmigiu (23 august).
Bucureşti. Evreii veniţi din Moldova în Capitală sunt evacuaţi, sub pretextul că ar fi „fără căpătâi", în urma ordinului Prefectului de poliţie. În fapt, sunt scoşi muncitori evrei din ateliere, numărul celor evacuaţi depăşind 500. Ziarul „Lupta" califică această măsură ca imorală şi sursă de afaceri pentru poliţie (23 august).
Directorul şcolii israelite spaniole, Bedjerano, a fost arestat, fiind apoi eliberat în urma intervenţiei ambasadei otomane (25 august).
Au apărut: *Seder Olam*, de savantul ebraist, originar din Focşani, S. Schechter, tipărit la Londra; *Catehismul elementar al religiei mozaice*, de I. Geiger - Iaşi; *Dicţionar germano-român*, de L. Şăineanu (12 septembrie).
I. H. Fior, reîntors în ţară, deşi expulzat, este condamnat la 15 zile închisoare şi, apoi, la reexpulzare. Sentinţa este confirmată de către Curtea de Apel şi de Casaţie. Directorul închisorii Curţii de Apel, Ştefănescu Priboi, a fost destituit, deoarece l-a trimis pe Fior spre a fi judecat cu cătuşe la mâini şi picioare (12, 19 septembrie şi 31 octombrie).
La fiinţă „Cercul muncitorilor", care militează pentru unirea tuturor muncitorilor, indiferent de religie (19 septembrie).
Ziarele „Înfrăţirea" şi „Vocea dreptăţii" fuzionează sub denumirea „Înfrăţirea" (11 octombrie).
Se propune crearea unei şcoli normale pentru pregătirea profesorilor de limba ebraică, în vederea asigurării unui program unitar de studiu, evitându-se, totodată, practica de a se preda ebraica cu explicaţii în jargon sau în germană (11 octombrie).
În vitrina librăriei fraţilor Şaraga sunt expuse hrisoave vechi, precum şi o bogată colecţie numismatică. Ele sunt pregătite pentru a fi donate Academiei Române (20 octombrie).
Ziarul „The Jewish Chronicle" din Londra arată că situaţia evreilor din România nu s-a îmbunătăţit, cu toată presiunea opiniei publice internaţionale. Întrucât guvernul român a exclus elevii evrei din şcolile publice, face apel la „Anglo-Jewish Association" să-şi mărească contribuţia pentru înfiinţarea de şcoli evreieşti în România (1 decembrie).
Exploratorul Iulius Popper întreprinde a doua călătorie în Ţara de Foc, dând locurilor geografice denumiri româneşti (12 decembrie).
După datele publicate de ziarele „Înfrăţirea" şi „Telegraf", în 1887 funcţionau în România un număr de 34 de fabrici cu capital evreiesc. Dintre acestea, 8 fabrici în Bucureşti, 8 în Iaşi, 6 în Botoşani, 4 în Ploieşti şi judeţul Prahova, 3 în Galaţi şi câte o fabrică în Moineşti, Sascut, Tg.-Jiu, Focşani, Brăila (12 decembrie).

1888

Bucureşti. A. Stern este ales preşedintele comitetului provizoriu al Comunităţii evreieşti (15 februarie).
Are loc, în sala Baraşeum, a doua adunare generală a „Societăţii istorice «Dr. I. Barasch»", în cadrul căreia M. Schwarzfeld face o expunere privind istoria evreilor din România, ocupându-se, totodată, de poziţia şi rolul „liuzilor", ca străini aduşi de boieri pentru valorificarea moşiilor (27 februarie).

https://biblioteca-digitala.ro

La comemorarea a 35 de ani de la moartea lui I. Barasch, organizată de „Societatea istorică «Dr. I. Barasch»", a participat şi o delegaţie a Ateneului Român. C. C. Arion a evocat memoria lui I. Barasch (15 aprilie).

Bucureşti. În urma inspecţiei făcute la Şcoala „Carolina şi Iacob Löbel" şi la „Institutul de băieţi Ed. Ludwig", revizorul M. Popescu are aprecieri pozitive atât asupra administraţiei, cât şi în ce priveşte procesul de învăţământ (1 iunie).

Apare o broşură cu privire la procesul lui I. H. Fior (la Dorohoi, Iaşi, Galaţi, Bucureşti), cuprinzând pledoariile apărătorilor săi - Titu Maiorescu şi T. Gianu -, actele prin care Fior susţine dreptul de a fi cetăţean român, precum şi descrierea prigoanei suferite în timpul detenţiei (15 iunie).

Au fost revocate decretele de expulzare a dr. M. Gaster, I. Schein şi I. Auerbach (15 iulie).

Bucureşti. Se pune piatra fundamentală a şcolii de fete israelito-române, în curtea Templului Coral (16 iulie).

Ca urmare a măsurilor restrictive luate de guvernul liberal în cei 9 ani de guvernare, 30 000 de evrei au fost obligaţi să emigreze (1 august).

Apare ziarul de atitudine democratică „Adevărul" (1 august).

Apare anuarul „Societăţii istorice «Dr. I. Barasch»", anul II, cu un bogat material istoric şi folcloric (1 septembrie).

Bucureşti. Dr. A. Stern va ţine cursul de Drept internaţional la Şcoala liberă de ştiinţe politice şi administrative (15 octombrie).

Iaşi. Fabrica de cartonaje S. Goldenthal va beneficia de avantajele legii de încurjare a industriei naţionale (15 octombrie).

În Camera Deputaţilor au loc discuţii în problema indigenatelor, în cadrul cărora iau cuvântul I. Negruzzi, M. Kogălniceanu, I. Lahovari. Se propune luarea în discuţie a cererilor de indigenat vechi, fiind 1 500 de cereri, unele datând de 27 de ani. M. Kogălniceanu este de părere că ar trebui revăzut modul de acordare a cetăţeniei, arătând că „nicăieri împământenirile nu se dau de corpurile legiuitoare în mod individual". I. Lahovari propune ca împământenirea să se extindă şi la copiii minori, ai căror părinţi au primit cetăţenia (10 decembrie).

Apare broşura lui Titu Maiorescu în problema evreiască, cuprinzând discursul ţinut în Cameră în septembrie 1879, în care îşi afirmă în continuare atitudinea democratică în această problemă (15 decembrie).

Brăila. Se înfiinţează societatea „Propăşirea", sub conducerea lui L. Stein, care-şi propune instruirea membrilor prin conferinţe. Cotizaţiile sunt destinate ajutorării elevilor săraci (27 decembrie).

1889

„Revista israelită" publică un articol de fond, la al treilea an de existenţă, în care arată rezultatele obţinute în activitatea sa pentru îndreptarea stării de lucruri din comunităţile evreieşti şi pentru drepturi politice şi cere sprijinul întregii evreimi pentru a-şi continua activitatea (1 ianuarie).

Se autorizează de către guvern acceptarea donaţiei de 20 000 de lei făcută Academiei Române de către Iacob Neuschotz (15 ianuarie).

Buzău. Se înfiinţează societatea „Junimea" a tinerilor evrei (1 februarie).

„Societatea istorică «Dr. I. Barasch»" a primit de la diferiţi donatori - din Iaşi, Hârlău - acte, documente în ebraică, română, germană din secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea (1 februarie).

Situaţia precară a comunităţilor din ţară se datorează şi faptului că, nefiind recunoscute ca persoană juridică, nu pot primi donaţii lăsate prin acte de moştenire, cum a fost cazul donaţiei lui Neuschotz, a lui Sendla Goldstein. Moştenitorii au atacat testamentele şi astfel bunurile au fost preluate de persoane civile, în loc să fie folosite pentru instituţiile comunităţii. „Revista israelită" cere să se intensifice lupta pentru recunoaşterea comunităţilor ca persoană juridică, ceea ce este în interesul atât al comunităţilor, cât şi al statului (15 februarie).

În numeroase localităţi - Bârlad, Bacău, P.-Neamţ, Botoşani, Focşani, Vaslui, Râmnicu Sărat - se înfiinţează societăţile rezerviştilor „Ostaşul", care au ca scop ajutorarea rezerviştilor evrei concentraţi (2 martie).

În prezenţa delegatului Lojei 8 din Germania, I. Fenchel, al ordinului B'nei Brith, s-au înfiinţat lojile din

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti, preşedinte fiind dr. Blumenfeld, în Brăila - preşedinte O. Silberstein, la Galaţi - preşedinte I. Brociner, la Ploieşti - A. Rosenblüth, la Craiova - F. Lazăr, la T.-Severin - M. Marcus. După organizarea în provincie, s-a constituit „Marea Lojă" districtuală „Zion 9", fiind ales preşedinte A. Stern, iar vicepreşedinţi dr. M. Beck şi A. Blumenfeld. Ordinul are ca obiectiv ajutorarea văduvelor, orfanilor şi celor nenorociţi, „în tăcere şi fără zarvă" (2-18 martie).

Bucureşti. Oscar Neuschotz, editorul revistei „Das literarische Rumänien", a fost primit de rege, care a apreciat eforturile revistei de a face cunoscută literatura română în Germania (12 martie).

Iaşi. Tribunalul a admis, în procesul Tiktin-Ziner, să nu se presteze jurământul „more judaico" (9 mai).

Moare, la Viena, E. Winterhalder, participant la revoluţia din 1848 din Muntenia, încetăţenit odată cu C. Rosenthal, colaborator la „Pruncul Român" şi secretar general al Ministerului de Finanţe (14 mai).

Bacău. O comisie din partea comunităţii, în urma unificării şcolii Talmud Tora, recomandă transformarea acesteia într-o şcoală israelito-română în care copiii să primească cunoştinţele la nivelul şcolilor de stat. Aceasta se impune cu atât mai mult cu cât numeroşi copii evrei au rămas în afara şcolilor publice (29 iunie).

Din Comitetul Naţional Român pentru Expoziţia internaţională de la Paris fac parte şi M. Blank, M. Mendl, Hillel - bancheri şi J. Herdan - proprietar. La expoziţie participă cu produse 22 de firme evreieşti din Bucureşti, Iaşi, Craiova, Constanţa, Bârlad, P.-Neamţ, Bacău, Brăila, Ploieşti, Focşani, Fălticeni, care expun confecţii, covoare, stofe, sobe de porţelan şi fontă, mobilă, litografii, lucrări de artă, cărţi, petrol rafinat, benzină etc. (15 august).

Craiova. Se inaugurează Templul israelito-spaniol (12 septembrie).

Bucureşti. L. Şăineanu a început cursul de filologie, ca suplinitor al lui B. P. Hasdeu, la Universitate. El a fost recomandat călduros de B. P. Hasdeu (16 octombrie).

Sunt anunţate următoarele apariţii: *Studiu dialectologic al graiului ebreo-german,* de L. Şăineanu; *Dicţionar germano-român*, de I. S. Grossman; *Analele „Societăţii istorice «Dr. I. Barasch»"*, an. III (31 octombrie).

Bucureşti. Se reorganizează, pe baze mai largi, „Cercul muncitorilor", de tendinţă socialistă, la care participă 61 de evrei (15 noiembrie).

Iaşi. La fiinţă „Societatea ştiinţifică şi literară", care editează revista „Arhiva", sub redacţia lui H. Tiktin (25 decembrie).

1890

În manualul de geografie pentru clasa a II-a secundară, la capitolul „Populaţie", se afirmă că evreii sunt un element periculos pentru ţară (1 ianuarie).

Bucureşti. Lazăr Edeleanu a fost numit şef de lucrări la laboratorul de chimie generală al Facultăţii de Ştiinţe (1 aprilie).

Bucureşti. Are loc adunarea generală a Societăţii „Zion", cu participarea delegaţilor din Brăila, Galaţi, Piteşti, Ploieşti, Buzău, Focşani, Bârlad, Bacău, Roman, Iaşi, T.-Severin, Craiova. Societatea şi-a impus ca scop reunirea evreilor în vederea dezvoltării şi apărării caracterului intelectual şi moral al iudaismului, încurajarea artei şi ştiinţelor, ajutorarea celor nevoiaşi. S-a hotărât ca fiecare secţiune subordonată să-şi creeze fonduri proprii pentru ajutorarea văduvelor şi orfanilor (1-3 aprilie).

Bucureşti. Îşi începe apariţia săptămânalul „Egalitatea". Creaţie a lui Mozes Schwarzfeld, el va supravieţui, împotriva tuturor vicisitudinilor, timp de aproape 50 de ani, fiind suprimat în 1940 (15 aprilie).

„Revista Israelită" arată modul tendenţios în care sunt prezentate unele date privind situaţia şi numărul evreilor, în scopul de a provoca ură şi dezbinare în rândul populaţiei (16 aprilie).

Pe baza dispoziţiilor Ministerului de Interne, se înfiinţează în mai multe comunităţi - Bârlad, Focşani - epitropii alcătuite din 3 membri, care, sub controlul autorităţilor comunale, vor administra veniturile comunităţii. „Revista Israelită" apreciază că prin asemenea măsuri se vor activiza comunităţile evreieşti (1 mai).

Botoşani. A. Wahrman, M. Abramovici, Segal şi Spanier au fost aleşi membri corespondenţi - cu drept de vot deliberativ - în Camera de Comerţ (1 mai).

Brăila. Ziarul „Egalitatea Brăila" arată rolul jucat de evrei în dezvoltarea economică a ţării şi invită pe

https://biblioteca-digitala.ro

români să muncească, iar trivialele cuvinte de „Jos jidanii" să fie proferate doar de cei dispuşi să trăiască din munca altora (1 mai).
Bucureşti. Se anunţă înfiinţarea Asociaţiei generale a evreilor pământeni, care cuprinde numai pe evreii născuţi în ţară şi care au satisfăcut serviciul militar. Preşedinte este dr. A. Vianu, căpitan în rezervă, unul din iniţiatorii ambulanţei „Zion" de la 1877, tatăl esteticianului Tudor Vianu (16 mai).
Bacău. Întreprinderea „Ferestrău cu vapori A. Masa şi M. Grünberg" beneficiază de avantajele legii de încurajare a industriei naţionale (16 mai).
Bucureşti. Un grup de tineri evrei, majoritatea studenţi, a scos un manifest prin care se ridică împotriva înfiinţării de comunităţi evreieşti, pe motivul că ar fi formate din bigoţi şi retrograzi şi ar constitui o barieră pentru asimilarea evreilor cu elementul autohton. Marea majoritate a ziarelor, atât evreieşti, cât şi româneşti, combat aceste idei, care ignoră realităţile şi nevoile obştii evreieşti (1 iunie).
Botoşani. Mulţi copii evrei sunt constrânşi să părăsească şcoala din clasa a II-a primară, din cauza situaţiei materiale grele a părinţilor (1 iunie).
Se apreciază că cca 20 000 de copii evrei n-au fost şcolarizaţi din lipsă de locuri. „Revista Israelită" arată că este necesar să se acorde o mai mare atenţie învăţământului de către comunităţile evreieşti (1 iulie).
Bucureşti. Se publică de către „Revista Israelită" statutele comunităţii israelite de rit occidental. Scopul congregaţiei este de a înfiinţa şi întreţine aşezăminte de cult, de învăţământ şi de caritate; veniturile directe vor consta din cotizaţiile membrilor, cele indirecte din taxe asupra unor servicii; conducerea va fi alcătuită dintr-un comitet de 15 membri, confirmaţi de Primărie; acesta va fi ales pe o perioadă de 3 ani, lucrând în 3 secţii - cult, învăţământ şi caritate. Alături de comitet va funcţiona şi consiliul de reprezentanţi, alcătuit din 20 de membri, cu care comitetul stabileşte mărimea taxelor şi contribuţiilor şi numeşte funcţionarii retribuiţi (1 iulie).
Bucureşti. Adunarea generală a Ordinului B'nei Brith a decis traducerea în româneşte a *Istoriei populare a evreilor*, de G. Graetz, stabilind pentru traducător un premiu de 500 de lei (1 iulie).
Solomon Schechter, născut la Focşani, absolvent al înaltelor instituţii iudaice de la Viena şi Berlin, autorul lucrărilor *Avoth di rabi Nathan* şi *Midraş haGadol*, a fost numit profesor de literatură ebraică la Universitatea din Cambridge (15 iulie).
L. Negrescu, arhitect, a fost numit ajutorul şefului serviciului de arhitectură din Ministerul Cultelor şi Învăţământului (15 august).
Iaşi. S-a înfiinţat filiala „Asociaţiei evreilor pământeni", ca urmare a străduinţei domnilor Löbel şi Geiger (24 august).
Bucureşti. A fost inaugurat un nou templu de rit spaniol. În faţa unui numeros public, a ţinut predica rabinul Bensignor. Au participat ministrul Ghermani şi prefectul Algiu (11 septembrie).
Botoşani. S-a ţinut congresul studenţilor, de la care au fost excluşi studenţii evrei. După congres, studenţii s-au dedat la manifestaţii antisemite, spărgând geamurile la prăvăliile şi casele evreieşti, profanând sinagoga, bătând numeroşi evrei întâlniţi pe stradă, în timp ce se întorceau de la sinagogă (12 septembrie).
„Revista Israelită", precum şi ziarele „Constituţionalul" şi „L'Indépendance Roumaine" publică protestul dr. M. Beck împotriva unui articol din ziarul „Lupta", în care, prin afirmaţii false şi răuvoitoare, este acuzat că ar fi rostit îndemnuri la ură contra românilor, în predica de Roş Haşana. Dr. Beck arată că, de 17 ani, de când e director de şcoală şi rabin, s-a manifestat întotdeauna pentru buna convieţuire dintre români şi evrei (15 septembrie).
Bârlad. A fost înfiinţată Societatea „Emigrarea", pentru ajutorarea evreilor săraci (12 octombrie).
Bucureşti. Pentru a se da satisfacţie unor ziare antisemite, şi ca urmare a unor agitaţii studenţeşti, corpul profesoral al Facultăţii de Litere a hotărât scindarea catedrei deţinute de L. Şăineanu, astfel că un curs de istorie va fi girat de dr. Gr. Tocilescu, iar cel de limba şi literatura română de Şăineanu (15 octombrie).
A apărut „Anuarul pentru israeliţi", anul XII, cu un sumar bogat, cuprinzând articole şi studii semnate de W. şi E. Schwarzfeld, dr. M. Gaster, J. Critz. Este publicată şi nuvela lui I. L. Caragiale *O făclie de Paşti* (26 octombrie).
Au loc mai multe numiri de medici evrei în serviciile sanitare (1-9 noiembrie).
35 de studenţi evrei din România studiază la diferite şcoli superioare din Paris. Dnii M. Diamantberger

https://biblioteca-digitala.ro

şi A. Goldenberg au trecut cu succes doctoratul în medicină; Daniel Hirsch şi Paul Sucher au fost admişi la Şcoala superioară de mine, iar D. Weissman a fost printre primii reuşiţi la concursul de admitere la Şcoala de arte şi manufactură (23 noiembrie).

Piatra-Neamţ. S-a reînfiinţat secţia „Asociaţiei evreilor pământeni" - preşedinte dr. Stein (15 decembrie).

În şedinţa Camerei Deputaţilor, M. Rosetti a cerut ca, înainte de a se intra în ordinea de zi, să se discute în fiecare şedinţă o cerere de indigenat. Propunerea, deşi susţinută şi de M. Kogălniceanu, a fost respinsă. În prezent, sunt 1 500 de cereri de indigenat şi 800 de cereri de recunoaştere. Cum această problemă se discută numai o dată pe săptămână, vor trebui 30 de ani ca să se parcurgă cererile existente (21 decembrie).

Bucureşti. Senatul a respins, cu o mare majoritate, cererea de indigenat a cunoscutului om de litere, profesor la Universitatea din Bucureşti - L. Şăineanu. M. Schwarzfeld conchide lapidar: „Un act de o gravitate excepţională pentru evrei" (21 decembrie).

Bucureşti. În Camera Deputaţilor se discută despre aşa-zisa „invazie a evreilor din Rusia". Ziarul „Egalitatea", după ce combate alarma falsă, arată că marea majoritate a acestor refugiaţi pleacă în alte ţări (21 decembrie).

Bucureşti. Societatea „Cultura", recent înfiinţată, condusă de A. Critz, a luat iniţiativa construirii unei noi şcoli israelite (21 decembrie).

*

În cursul anului 1890, au fost înfiinţate următoarele întreprinderi mai importante:

- Fabrica de cherestea de la Sebeş Alba, de Beierdorfer;
- Fabrica de uleiuri vegetale de la Vaslui, de C. Zoller;
- Fabrica de cherestea de la Storojineţ, de Isac Schafstein;
- Fabrica de spirt de la Chişinău, de Moise Moghilevschi;
- Fabrica de chibrituri din Iaşi, de S. Goldental;
- Moara Weinberbger de la Satu-Mare ş.a. (25 decembrie).

1891

Tg.-Ocna. Secţia „Stâncile" a Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni a creat o filială la Căiuţi şi are una în curs de organizare la Moineşti (4 ianuarie).

Ploieşti - Bucureşti. La Şcoala liberă de ştiinţe politice şi administrative, predă medicina legală, fără a fi remunerat şi ţine conferinţe despre igienă doctorul Margulius, medic al căilor ferate. Cursanţii din Bucureşti ai aceleiaşi şcoli au proclamat ca membri onorifici şi pe profesorii lor evrei: dr. A. Stern şi dr. A. Vianu (11 ianuarie - 15 februarie).

Bucureşti. În şedinţa Senatului, raportorul noului proiect de lege modificatoare a legii instrucţiunii publice propune o nouă redactare a art. 45: „Şcoala primară are 4 clase; în numărul de 60 de şcolari se admit cu preferinţă: fii de români, fii de indivizi supuşi la recrutaţiune, deşi nu au calitatea de cetăţeni români, numai când nu s-ar completa numărul de 60 de elevi, cu aceştia se vor putea admite şcolari aparţinând la alte naţionalităţi străine, plătind o taxă lunară de 2 lei". „Egalitatea" ia atitudine împotriva proiectului, deoarece el urmăreşte înlăturarea evreilor din şcolile publice (19 ianuarie).

D. A. Sturdza cere guvernului să ia măsuri ca evreii expulzaţi din Rusia să nu se poată aşeza în ţară (4 februarie).

Craiova, Focşani, Buzău, Paşcani, Roman, Bârlad. Se înfiinţează secţii ale Asociaţiei evreilor pământeni. (15 februarie - 2 august).

Dorohoi. La fiinţă societatea „Junimea israelito-română «Cultura»", având ca scop fondarea de şcoli israelite; după câteva săptămâni, reuşeşte să deschidă o şcoală de adulţi, la care cursurile se predau în română şi ebraică (1 martie).

Răspunzând unei interpelări, preşedintele Consiliului de Miniştri, generalul Manu, se declară de acord cu oprirea „invaziei" evreilor şi cu expulzarea celor fără protecţie; declară, însă, că a fost surprins când, în judeţul Neamţ, i s-a spus: „Dacă sunt oameni buni, oameni cu meserii, pentru ce nu ne folosim de ei? Aci, la noi, este o fabrică în care este nevoie de lucrători şi evreii sunt proprii pentru asemenea lucrări" (1 martie).

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti. Presa relatează despe colaborări evreieşti la „Revista nouă" (director B. P. Hasdeu) cu lucrări literare. Printre colaboratori este şi Lazăr Şăineanu, cu un studiu lingvistic (11 aprilie).
În „Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi", director A. D. Xenopol, editor H. Tiktin, acesta din urmă publică o serie de documente (11 aprilie).
Brăila, Galaţi. „Egalitatea" relatează că pe scenele teatrelor locale se joacă, cu succes, comedia „Moftacroinadis sau antisemiţii", de N. C. Bacalbaşa (3 mai).
Botoşani. Se sărbătoreşte a 70-a aniversare a lui Hilel Kahane, pedagog şi scriitor, care a slujit şcoala şi a îmbogăţit literatura ebraică (10 mai - 4 octombrie).
Bucureşti. Cu prilejul aniversării a 25 de ani de la proclamarea independenţei, sunt invitate la solemnitatea din Bucureşti 13 societăţi evreieşti. Cu aceeaşi ocazie, apare la Leipzig marea operă a dr.-ului M. Gaster, *Chrestomaţie română*, sub tipar încă din anul 1883, dar întârziată ca urmare a expulzării autorului în 1885. Organul clerului ortodox „Amvonul" relevă meritele dr.-ului M. Gaster şi valoarea lucrării (10 mai - 4 octombrie).
Editorialul „Egalităţii", intitulat „O programă de luptă", scris cu acelaşi prilej aniversar, cuprinde liniile directoare pentru acţiunea de emancipare. Articolul subliniază rolul presei evreieşti, al organizării şi răspunderii ce-i revin Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni (10 mai - 4 octombrie).
Bucureşti. Are loc adunarea generală a secţiilor Asociaţiei generale a evreilor pământeni, la care iau parte 50 de delegaţii din Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Brăila, Craiova, Ploieşti, Piteşti, Focşani, Piatra-Neamţ, Bacău, Bârlad, Tecuci, Tg.-Ocna, Căiuţi, Podul Turcului etc. Adunarea generală alege ca preşedinte al noului consiliu pe dr. A. Vianu (11-14 mai).
Bacău. Ca urmare a faptului că mulţi evrei nu pot găsi de lucru şi n-au nici perspective, se înfiinţează o societate de emigrare (22 iunie).
Bucureşti. Ministrul de interne L. Catargiu asigură delegaţia notabilităţilor evreieşti din Capitală că nu se vor lua măsuri contra evreilor pământeni, dar, desigur, se va împiedica intrarea evreilor ruşi (2-5 iulie).
Iaşi, Ştefăneşti, Ploieşti, Piteşti, R. Sărat. „Egalitatea" relevă persecuţiile la care sunt supuşi evreii în mai toate oraşele ţării, exemplificând cu arestările de muncitori, profesionişti şi negustori din oraşele sus menţionate şi din porturile dunărene (12 iulie).
Bucureşti. Dr. Ştefan Stâncă, militant socialist, face apel prin presă către tinerii evrei de a întocmi o statistică a evreilor pe profesiuni. Scopul: a restabili adevărul şi a contracara propaganda antisemită care judecă o populaţie de aproape 300 000 de oameni după rapacitatea câtorva cămătari mizerabili, ignorând mulţimea de muncitori, ciubotari, croitori, zidari, zugravi, curelari, tinichigii, ca şi mizeria neagră a numeroşi mici negustori (19 iulie).
Costaforu combate, în publicaţia „Bucarest", declaraţia lui Aslan că evreii sunt un pericol naţional, dând ca exemplu personalităţi ca: David Emmanuel, dr. Schachman, dr. Stein, Leon Feder, dr. Iscovescu şi dr. Gaster, educaţi în şcolile româneşti. Cere deschiderea largă a şcolilor publice pentru evrei (19 iulie).
Bucureşti. Gheorghe Panu revine în „Chestiunea evreiască", considerând că ar fi o mare nedreptate să se confunde evreii exploatatori cu zecile de mii de evrei care abia trăiesc de azi pe mâine, amintind că emanciparea politică a evreilor a făcut parte din programul revoluţiei de la 1848 (20 iulie).
Bucureşti. La cercul muncitorilor, Ion Catina susţine că este nedrept ca evreii să fie excluşi de la acordarea cetăţeniei numai pentru că sunt de altă religie. El arată că în România au luat parte la mişcarea de la 1848, iar în 1877 şi-au vărsat sângele pentru patrie (31 august).
Bucureşti. Se anunţă decesul lui Naftuli C. Popper, în vârstă de 72 de ani; defunctul a funcţionat zeci de ani ca profesor de ebraică la şcolile evreieşti din Bucureşti. A publicat o lucrare despre şcolile israelito-române şi a colaborat la presa evreiască, fiind activ pe tărâm obştesc. A fost tatăl exploratorului şi geografului Julius Popper (11 octombrie).
Bucureşti. Apare un nou ziar politic, „Drepturile poporului", al cărui redactor, P. Bucovineanu, are o atitudine favorabilă cauzei evreieşti (15 noiembrie).
Bârlad. Se anunţă apariţia broşurii rabinului A. Taubes intitulată: „Este evreul periculos naţiunii în mijlocul căreia trăieşte?". Lucrarea reprezintă un răspuns dat agitatorului antisemit N. Ceaur-Aslan (22 noiembrie).
Bucureşti. Asociaţia generală a israeliţilor pământeni înaintează un memoriu corpurilor legiuitoare cu

https://biblioteca-digitala.ro

referire la noul proiect de lege al instrucțiunii publice, prin care se protestează împotriva prevederilor care nu mai consideră obligatorie frecventarea învățământului primar de către copiii evrei (26 noiembrie).

1892

Ziarele „Adevărul" și „Românul" consemnează hotărârea alegătorilor evrei de a-și da voturile acelei grupări politice care să susțină cererile de a se acorda cetățenia română și fiilor evreilor cetățeni români (10 ianuarie).

Bârlad. Se inaugurează clubul comercial și industrial, care primește membri, fără distincție de religie. La inaugurare se subliniază fraternitatea care trebuie să existe între toți oamenii, în scopul progresului social (10 ianuarie).

Roman. Sache Alterescu, doctor în drept, este numit, prin decret regal, Cavaler al Ordinului „Coroana României" (20 ianuarie).

Iași. Încetează din viață, la 71 de ani, Moise Eisig Finkelstein. Defunctul, autor de beletristică în limba ebraică, și-a înscris numele între promotorii școlii moderne israelito-române, fiind încurajat în acțiunile sale de Gh. Asachi (5 februarie).

București. „Egalitatea" constată că, dintre parlamentarii aleși în Camera Deputaților în urma alegerilor din 1892, există numai un singur deputat apărător sincer al cauzei evreiești și anume C. G. Costaforu, redactorul ziarului „București" (7 februarie).

Bârlad. Secția „Ostașul" a Asociației generale a israeliților pământeni, prima care s-a întemeiat, a ajuns să numere 200 de membri, continuând să fie activă (7 februarie).

Tulcea. Se înființează o societate cu denumirea „Junimea filantropică israelită", al cărei scop este înfrățirea tineretului din localitate (21 februarie).

București. Luând cuvântul în Camera Deputaților, deputatul C. Dobrescu-Argeș cere pentru copiii israeliților pământeni dreptul de a fi primiți în școli. În replică, A. C. Cuza se opune propunerii (4 martie).

Ploiești. Marcu Farchi, profesor de filosofie la liceul din Ploiești, a fost numit prin decret regal profesor definitiv (6 martie).

Se înființează Asociația librarilor din România, din comitetul căreia fac parte, printre alții, Alcalay - membru, Râmnișteanu - secretar și Haiman - casier (15 martie).

„Constituționalul" publică scrisoarea dr.-ului M. Beck, pe atunci predicatorul Templului Coral, prin care acesta elogiază pe I.P.S.S. Mitropolitul Primat, datorită căruia curentul antisemit nu a putut prinde rădăcini în rândurile preoțimii ortodoxe a țării (21 martie).

Referindu-se la ideile progresiste ale ziarului radical „Lupta", ziarul conservator „Timpul" scrie că „opinia radicalilor în problema evreiască va face să se desnaționalizeze țara prin izraeliți" (21 martie).

T.-Severin. Se înființează o secție a Asociației generale a israeliților pământeni (5-6 aprilie).

București, Iași. În reviste de prestigiu apar, printre altele, articole și studii semnate de: Ronetti-Roman, căruia „Convorbiri literare" îi publică un fragment din poemul *Ivan*; Lazăr Șăineanu, care colaborează la „Revista nouă" cu studiul *Doi grămătici munteni*; Ștefan Cruceanu, care publică tot acolo o nouă poezie; H. Tiktin, care tipărește în „Arhiva" conferința *Viața cuvântului*, un studiu de ortoepie; dr. Finkelstein, care publică, tot în „Arhiva", studii despre *Reforma penitenciarelor* și *Tratamentul septicemiei puerperale* (17 aprilie).

Văd lumina tiparului lucrările lui Lazăr Șăineanu: *O istorie a literaturii române* (în limba germană); *Istoria filologiei române*, prefațată de B. P. Hasdeu (24 aprilie).

Londra. Savantul S. Schechter, originar din Focșani, lector la Universitatea din Cambridge, obține titlul de „Master of Arts" (22 mai).

Ploiești. Are loc Congresul Asociației generale a israeliților pământeni, la care participă 24 de delegați. Obiectul principal al discuțiilor: câștigarea drepturilor politice pentru evrei a fost susținut prin proiectele depuse de secția „Vulturul" - Craiova; de delegația de Iași; de M. Schwarzfeld, susținut de opt secțiuni; de delegația Buzăului, a Bucureștiului, care mai cerea ca oricare evreu pământean să fie primit în asociație, chiar dacă n-a satisfăcut serviciul militar și de cea a Bârladului, care propunea a se cere pentru asociație recunoașterea calității de persoană juridică. Congresul a ales o comisie care să concilieze diversele propuneri. În final, congresul a decis: a. formularea unui memoriu asupra situației evreilor din țară prin care să se ceară îmbunătățirea poziției lor juridice; b. ținerea de întruniri publice pentru

https://biblioteca-digitala.ro

discutarea problemei israelite şi depunerea de stăruinţe pentru câştigarea opiniei publice în favoarea evreilor (23-25 mai).

„Egalitatea" publică scrisoarea ce însoţeşte broşura lui P. Muşoiu, intitulată: „Manifestul Comunist şi chestia evreiască" şi care reprezintă profesiunea de credinţă a unui spirit înaintat, opus oricărei discriminări. Justificând necesitatea socială a studiului său, a poziţiei sale, pe care în epocă n-au înţeles-o nici toţi cei care se considerau socialişti, autorul conchide că o asemenea reformă „ar înlesni evreilor câmp liber de acţiune în toate ramurile de activitate, dându-li-se voie să-şi dezvolte liber aptitudinile, ceea ce ar fi spre folosul tuturor...", „ar contribui - chiar - la limpezirea luptei de clasă a proletariatului întreg" (1 iunie).

„Egalitatea", care relevă faptul sus-menţionat, relatează că, spre deosebire de situaţia din Iaşi, la Botoşani evreii nu numai că nu sunt primiţi ca membri al Ligii culturale, dar sunt şi izgoniţi de la întrunirile ei (3 iulie).

Bucureşti. Dr. Iacob Felix este numit, printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri, director general al serviciului sanitar (5 iulie).

Bucureşti. În ziarul „Timpul" apare un articol plin de calomnii la adresa evreilor, prin care se impută acestora că vor să devină stăpâni pe soarta acestei ţări, că aleargă cu petiţii la guvernele străine, că românii sunt ponegriţi în ziarele de limbi străine conduse de evrei, că îmbrăţişează idei extremiste, dăunătoare ordinii de stat. În concluzie, se cere expulzarea lor (19 iulie).

Bucureşti. Ebraistul H. Braunştein (Mebaşan) traduce în limba ebraică, în broşura cu titlul „Sefer hazichron" (80 de pagini), „Ochire asupra istoriei evreilor din România până la mijlocul acestui veac" (n.n. sec. al XIX-lea) şi „Biografia lui Iuliu Barasch", ambele de M. Schwarzfeld, ca şi „Biografia lui Iacob Psantir", de L. Şăineanu (27 iulie).

Brăila. La fiinţă societatea culturală „Chaheve sephat kodes", care are ca scop cultivarea limbii şi literaturii ebraice (10 august).

Bucureşti. Apare broşura „Sunt patrioţi evreii din România?", de E. San-Cerbu, în care autorul răspunde cu energie unei broşuri antisemite scrisă de un anume Filip (14 august).

Se depune la biroul Consiliului Central al Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni, de către Max Gaster şi I. Diamandescu, memoriul pe care l-au întocmit din însărcinarea consiliului. După aprobarea de către consiliu, memoriul, prin care se cer măsuri de îmbunătăţire a situaţiei evreilor, va fi depus la forurile competente ale ţării (14 august).

Botoşani. La fiinţă o nouă secţie a Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni, denumită „Moldova" (15 august).

Negreşti. La fiinţă o secţie a Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni, cu 50 de membri, căreia nu i s-a dat încă un nume (21 august).

Bucureşti. „Voinţa Naţională", îl acuză pe Take Ionescu că a transformat serviciul de arhitectură al Ministerului Cultelor într-un serviciu evreiesc (1 noiembrie).

Iaşi. Programul Partidului Naţional Liberal (la a cărui conducere a fost ales Mitiţă Sturdza), adoptat de congresul ţinut la Iaşi, prevede şi următorul punct: „se vor lua măsurile cele mai eficace pentru a se opri invaziunea în România a elementului evreiesc, invaziune pe care o considerăm ca un pericol naţional" (13 noiembrie).

Bucureşti. Institutul Bibliografic scoate de sub tipar prima fascicolă din *Istoria evreilor*, de dr. H. Graetz (4 decembrie).

Bucureşti. „Revista israelită", de sub conducerea dr.-ului M. Beck, care a apărut, timp de 7 ani, îşi încetează apariţia din motive financiare (25 decembrie).

1893

Braşov. În culegerea de poezii intitulată *Parnasul român* figurează şi Ştefan Cruceanu, Ronetti-Roman cu poemul *Radu*, ca şi A. Steuerman (1 ianuarie).

Bucureşti. Secţia „Centrul" a Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni cere ca adunarea generală a Consiliului Central să convoace cât mai curând congresul şi să ia neîntârziat atitudine faţă de legea instrucţiunii, care prevede discriminări grave împotriva evreilor (24 ianuarie).

În Adunarea Deputaţilor, la discuţia legii învăţământului primar, A. C. Cuza propune următorul

https://biblioteca-digitala.ro

amendament la art. 1, care este aprobat: „Învăţământul primar este obligatoriu şi gratuit pentru români. Străinii, afară de cei ce locuiesc în Dobrogea, vor plăti o taxă ce se va fixa prin regulamentul de aplicare a legii de faţă. Ministerul, în cazuri excepţionale, va putea acorda dispense. În caz de insuficienţă de locuri, se vor prefera copiii de români" (5 martie).

Bucureşti. Preşedintele comunităţii sefarde, Halfon, este primit în audienţă de rege, căruia îi expune punctul de vedere al coreligionarilor săi faţă de noua lege a instrucţiunii publice. Regele îl sfătuieşte să mărească numărul şcolilor comunităţilor evreieşti (19 martie).

Bucureşti. La fiinţă, în cadrul primului său congres, Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România. În program, odată cu celelalte revendicări democratice, se stipulează, prin stăruinţa lui I. L. Catina şi P. Muşoiu, ca sarcină „imediată", acordarea drepturilor politice şi obţinerea emancipării economice pentru evrei. Congresul se pronunţă hotărât împotriva antisemitismului, considerat a fi un instrument de luptă al burgheziei. Până la revizuirea Constituţiei, Congresul cere abrogarea tuturor legilor şi măsurilor de excepţie, cu deosebire abrogarea legii asupra străinilor, din 7 aprilie 1881. Printre delegaţii din Iaşi se află şi studentul în medicină Littman-Ghelerter (31 martie).

Bucureşti. Asociaţia generală a israeliţilor pământeni, întrunită în cel de-al IV-lea congres, trimite regelui o telegramă de protest. După ce arată că asociaţia este alcătuită din militari în concediu, în rezervă sau miliţie, deci parte integrantă din armata naţională şi ca atare din naţiunea română se ridică vehement împotriva excluderii evreilor din şcoli (9 aprilie).

Brăila. Congresul Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni şi-a ales un nou comitet central, preşedinte dr. Iaslovici, fost membru al ambulanţei „Zion" (în Războiul de Independenţă). Consiliul Central l-a însărcinat pe M. Schwarzfeld - directorul periodicului „Egalitatea" - să elaboreze şi să tipărească darea de seamă a congresului, inclusiv un istoric al asociaţiei (16 aprilie).

Bacău. Între cei ce au emigrat, începând din primăvară, sunt şi 20 de familii din localitate, care s-au îmbarcat pentru Palestina (28 mai).

Buenos Aires. Moare subit, în împrejurări necunoscute, Julius Popper, născut la Bucureşti în 1857, remarcabil geograf şi explorator mai ales al Ţării de Foc, unde dă denumiri româneşti noilor descoperiri geografice (5 iunie).

Bucureşti. Sub titlul „Chestia israelită", G. Panu publică articolele sale scrise în „Lupta", în 1891; lucrarea, spune „Egalitatea", „constituie o strălucită apărare a drepturilor evreilor din România" (18 iunie).

Brăila. „Egalitatea" ne informează că fraţii Reininger scot, în limba germană, cotidianul „Donau", consacrat activităţii comerciale; el înlocuieşte „Rumänische Wochenschrift". Ziarul a apărut până la 9 octombrie 1893 (11 august).

Bucureşti. În anuarul Universităţii, care apare sub îngrijirea rectorului ei, Titu Maiorescu, se menţionează că valoarea legatului lăsat de Hilel pentru fond de burse destinat specializării în străinătate a crescut de la 100 000 de lei la 270 000 de lei, fiind cel mai vechi şi cel mai mare (1 noiembrie).

Bucureşti. La fiinţă Societatea pentru învăţătura evreilor, care îşi propune să acorde sprijin şcolilor mici ale comunităţilor sărace. Din Consiliul Central al Societăţii fac parte dr. Adolf Stern, Moritz Blank, dr. M. Beck şi alte personalităţi evreieşti; secretarul general, I. D. Bally, cunoscut ebraist şi cadru didactic, a avut o contribuţie importantă la crearea ei. Ulterior, se publică şi apelul Societăţii, care solicită sprijin spre a putea înfiinţa şcoli primare „în toate unghiurile ţării", în condiţiile în care legislaţia în vigoare a exclus practic copiii evrei din şcolile statului (12, 19 noiembrie).

1894

Roman. Apare săptămânalul în limba idiş „Der Volks Dolmedscher" (28 ianuarie).

C. Dobrogeanu-Gherea îşi încheie studiul dedicat lui George Coşbuc; primul fragment devine public în „Evenimentul literar" (ianuarie - februarie).

Academia Română acordă - în unanimitate prin vot secret - Premiul I. Heliade Rădulescu, în valoare de 5 000 de lei, lui Lazăr Şăineanu pentru lucrarea *Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice*. Autorul a fost primul evreu premiat de cea mai înaltă instituţie ştiinţifică din ţară (26 martie).

Iaşi. Are loc congresul Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni. Dintre hotărârile adoptate, reţinem:

https://biblioteca-digitala.ro

editarea în limbile română şi franceză a unui ziar, care să fie organul Asociaţiei; membrii să se înscrie în colegiile electorale comunale; la manevrele de toamnă, ostaşii evrei să protesteze împotriva legii expulzărilor de la sate; se va înainta Curţii de Casaţie o cerere de recurs împotriva legii expulzărilor (17-19 aprilie).

Bucureşti. Îşi desfăşoară lucrările al II-lea Congres al P.M.S.D.R.; printre alte revendicări adoptate este şi aceea a votului universal. Printre delegaţi se află şi C. Dobrogeanu-Gherea, Şt. Stâncă şi S. Sanielevici, din partea secţiunii Bucureşti, D. Rozenberg şi A. Grossman - Bacău şi dr. L. Ghelerter - Iaşi (20-22 aprilie).

Craiova. Se naşte compozitorul Filip Lazăr, care a compus muzică simfonică, camerală, corală şi vocală, a decedat în 1936, la Paris (6 mai).

Bucureşti. După o întrerupere de treisprezece ani, gruparea „Expoziţia artiştilor în viaţă" organizează din nou salonul anual; printre expozanţi: N. Vermont şi Perez Mendel - pictură, N. Vermont şi Artur Mendel - acuarelă, ultimul şi grafică (20 mai).

„Buletinul Statistic General" publică o statistică a firmelor comerciale pe anii 1884-1889 inclusiv; procentual şi cifric se constată următoarele:

Proprietarii conform naţionalităţii. În comunele urbane reşedinţe de judeţ: români - 41,7%; străini - 14,9%; evrei - 43,4%. Celelalte comune urbane: români - 50,5%; străini - 14,4%; evrei - 35,1%. Total comune urbane: români - 53,9%; străini - 3,9%; evrei - 42,2%. În mediul rural: români - 71,9%; străini - 3,9%; evrei - 24,2%. Pe întreaga ţară: români - 55,7%; străini - 10%; evrei - 34,3%. În cifre absolute (pe ţară): români - 19 885; străini - 2 651; evrei - 12 479 (mai - iunie).

Bucureşti. Se anunţă înhumarea lui Benedetto Franchetti, născut în Italia şi stabilit în ţară la propunerea dr.-ului Carol Davila. Din 1858, a funcţionat în învăţământul muzical; în 1860, organizează o şcoală filarmonică. Contribuţii remarcabile în promovarea operei. În 1885 (decembrie) şi 1886 (martie), camerele îi votează indigenarea (27 iulie).

Ploieşti. Comunitatea şi notabilităţile obştii sărbătoresc pe rabinul Idel Brezis, pentru 25 de ani de activitate (22 august).

Sunt decoraţi cu Ordinele „Coroana României" şi „Steaia României": Iaşi - Israil Haim Daniel, bancher; Leon Juster, mare proprietar rural; Fain M. fiul şi S. Goldenthal, avocaţi; Bucureşti - Anselm Kapralik, funcţionar bancar; Ploieşti - M. Predingher, bancher (2 septembrie).

Bucureşti. Din 240 de candidaţi primiţi la Conservatorul de muzică şi artă dramatică, cca 50% sunt evrei (23 septembrie).

Iaşi. La fiinţă societatea antisemită „Deşteptarea" pentru protecţia meseriaşilor români împotriva concurenţei evreilor (21 octombrie).

Bucureşti. O delegaţie de ziarişti, alcătuită din C. Mille („Lumea Nouă"), I. Bacalbaşa („Lupta"), P. Christodulo („Ţara") şi Papamihalopol („Timpul"), a cerut, în cadrul unei audienţe la ministrul justiţiei, Al. Marghiloman, să se revină asupra expulzării ziaristului I. Husar, care lucra la „Adevărul" (4 decembrie).

Galaţi. Are loc conferinţa organizaţiilor „Chowewe Zion". Sunt reprezentate secţiunile: Bacău, Bârlad, Botoşani, Brăila, Bucecea, Craiova, Focşani, Galaţi, Iaşi, Odobeşti, P.-Neamţ, Piteşti, Ploieşti, Podu Iloaiei, Râmnicu Sărat, Roman şi Vaslui. Samuel Pineles este ales preşedintele Conferinţei, care hotărăşte: organizaţiile locale să alcătuiască „un corp" condus de Comitetul secţiei Galaţi (preşedinte S. Pineles); organizaţiile îşi ţin anual conferinţe; sumele colectate se vor folosi pentru a achiziţiona terenuri în Palestina (26-27 decembrie).

În cursul anului, activitatea de asistenţă, sprijinită de asociaţii de ajutor reciproc şi iniţiative particulare, continuă în favoarea şcolilor, a unor spitale sau a pauperilor. Diverse manifestări artistice, baluri etc. au avut loc în număr mare în 11 oraşe, şapte din Moldova (Botoşani, Buhuşi, Fălticeni, Galaţi, Iaşi, Moineşti şi Roman), la Bucureşti, Brăila şi Buzău (în Muntenia) şi la Craiova.

1895

Galaţi. Are loc adunarea Societăţii „Chowewe Zion", care discută posibilităţile achiziţionării de pământ în Palestina, destinat emigranţilor din România (6 ianuarie).

Iaşi. Se anunţă apariţia săptămânalului „Die Jüdische Post"; printre colaboratori, S. Pineles (3 februarie).

„Egalitatea" informează despre crearea societăţii „Ezra Mizor", care îşi propune să sprijine emigrarea în

https://biblioteca-digitala.ro

Palestina. Societatea are secţii la Botoşani, Brăila, Iaşi, Paşcani, Ploieşti, Râmnicu Sărat şi Vaslui. Reprezentanţii ei tratează pentru achiziţionarea unui teren în Galileea (10 februarie).

Galaţi. Are loc congresul Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni. Între hotărârile adoptate: efectuarea unui recensământ al evreilor cu stagiul militar efectuat; înfiinţarea de secţii ale asociaţiei în toate localităţile; înaintarea către parlament a unui memoriu privind situaţia evreilor (2-4 aprilie).

Bucureşti. Are loc cel de-al III-lea Congres al P.M.S.D.R. Printre delegaţii identificaţi, se află şi A. Grosman - Bacău, C. Dobrogeanu-Gherea, Emil Fagure, S. Blum - Bucureşti şi L. Ghelerter cu Max Wexler - Iaşi (4-5 aprilie).

Berlin. Încetează din viaţă, în vârstă de 83 de ani, dr. Moritz Wertheimer, care a ocupat funcţii medicale publice la Giurgiu, Ploieşti şi Bucureşti; a fost cadru didactic la Şcoala de Medicină din Bucureşti şi a scris prima lucrare ştiinţifică dedicată apelor minerale din România. A funcţionat ca medic şi la Spitalul evreiesc „Caritas" (5 aprilie).

Galaţi. Apare „Galaţer Israelit" (29 aprilie).

Secţiunile Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni felicită pe V. A. Urechia, preşedintele Ligii Culturale, cu ocazia congresului; V. A. Urechia invită pe evrei - care până atunci nu erau primiţi - să se înscrie în ligă (2 iunie).

Brăila. Societatea „Chowewe Zion" lansează un apel către populaţia evreiască, invitând-o să se înscrie în societate, în scopul emigrării în Palestina (9 iunie).

Se constituie „Liga votului universal", la care aderă şi P.M.S.D.R. (26 iunie).

Iaşi. Apare publicaţia „Lumina", organ al cercului de propagandă social-democrat cu acelaşi nume. În 1895, numerele sunt scrise - aproape în întregime - de Max Wexler (semna I. Gentilicus, Germanicus), L. Ghelerter (Mihai Văleanu, Păcurariu) şi Leon Ghelber (L. Gh.). Şi-a încetat apariţia la 15 octombrie 1897, răstimp în care au apărut 27 de numere. Din paginile ziarului aflăm că cercul „Lumina" îşi propune să editeze o publicaţie în idiş (6 iulie).

Iaşi. „Lumina" îşi exprimă punctul de vedere în problema evreiască, printre altele în articolul „Evreii şi Constituţia", apreciind că, şi după revizuirea din 1894, ea are un caracter antisemit, întrucât lasă soarta evreilor la discreţia corpurilor legiuitoare, fără a lua în seamă situaţia specifică a evreilor pământeni (1 septembrie).

Ia fiinţă „Alianţa antisemită din România" (8 noiembrie).

1896

Bârlad. Se anunţă înfiinţarea societăţii culturale şi de emigrare „B'nai Zion" (5 ianuarie).

Brăila. Ziarele anunţă că a luat fiinţă „Liga industriaşilor israeliţi", care îşi propune să construiască un templu, o şcoală de fete, să fondeze instituţii de asistenţă socială (12 ianuarie).

Iaşi. „Lumina" publică „Proiect de organizare al social-democraţiei române", redactat de Mihai Văleanu (L. Ghelerter) şi Iosif Gentilis (Max Wexler), proiect prezentat şi la Congresul al III-lea al P.S.D.M.R., din 1895 (31 ianuarie).

Iaşi. Peste 2 000 de evrei pământeni, adunaţi la un miting, trimit telegrame de mulţumire deputaţilor care au sprijinit gratuitatea învăţământului: V. G. Morţun, Gr. Macri, St. Sendrea, G. Scorţescu, E. Costinescu, V. M. Kogălniceanu (22 februarie).

În librării au apărut: Theodor Herzl, *Statul evreilor*, editat de Goldschläger - Botoşani şi *Harta Palestinei*, editată de Filip Lazăr - Craiova (2 martie).

Galaţi. Apar în idiş „Statutele noi ale Societăţii «Chowewe Zion»" (8 martie).

Bacău. Vede lumina tiparului „Sefer di rehuameth" - istorie universală elaborată în ebraică şi idiş de M. Braunştein-Mebaşan (8 martie).

Galaţi. Are loc Adunarea generală a delegaţilor comunităţilor israelite; sunt prezenţi reprezentanţii a 19 comunităţi; 12 din Moldova, inclusiv Iaşi, 6 din Muntenia, fără Bucureşti şi una din Dobrogea. Animatorul adunării, I. B. Brociner, a relevat drepturile de care se bucurau în trecut comunităţile, conform ofisului domnesc dat la Bucureşti în 1851 şi a prezentat statutul comunităţilor, care va fi înaintat guvernului în intenţia de a-l transforma în „legea" de organizare a comunităţilor (25 martie).

Bucureşti. Apare „Vocabular ebraic-român la cartea de rugăciuni pentru israeliţi", autor Iosif Lichtig - institutor (5 iulie).

https://biblioteca-digitala.ro

Craiova. Comunitatea sefardă achiziţionează biblioteca de 800 de volume care a aparţinut fostului rabin Zechy Levy (4 octombrie).

Galaţi. „Viitorul" din Brăila, consemnând debutul trupei israelite de operetă pe scena Teatrului cel Mare din Galaţi, îşi informează cititorii că trupa de sub conducerea dlor Juvelier şi Treitler, „unica trupă israelită", este „una dintre cele mai bune". Se joacă din repertoriul idiş *Blimele sau Mărgăritarul din Varşovia* şi *Eroul armatei*; din cel naţional *Meşterul Manole*; din cel universal *Hamlet* şi *Othello* (27 octombrie).

În anul şcolar 1895-1896, şcolile particulare au fost frecventate de 19 232 de elevi şi eleve, din care 9 966 evrei (6 decembrie).

În cursul anului, Societatea geografică română premiază dicţionarele geografice ale judeţelor Dolj şi Putna, elaborate de Mihail Canianu şi A. I. Candrea, primul împreună cu alţi colaboratori.

1897

Focşani. Apare săptămânalul „Drepturile", organ al rezerviştilor evrei, care revendică drepturile cetăţeneşti. De la 8 martie al aceluiaşi an, îşi continuă apariţia la Galaţi, sub denumirea „Pământeanul" (12 ianuarie).

„Adevărul" publică un apel al rezerviştilor evrei adresat „Bărbaţilor de Stat ai României", din care reţinem: „Evreii care şi-au dat tributul de sânge pentru această ţară cer acuma... să fie recunoscuţi ca fiii ei legitimi. România este singura ţară unde evreii sunt ţinuţi departe de drepturile lor" (8 februarie).

Iaşi. Secţiunea locală B'nai Brith l-a sărbătorit pe dr. Karpel Lippe pentru patru decenii de practică medicală şi o susţinută activitate obştească, mai ales în domeniul învăţământului (6 martie).

Galaţi. Samuel Pineles este ales membru în comitetul de organizare al primului Congres Mondial Sionist (21 martie).

Buzău. Se ţin lucrările Congresului Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni, care numără 20 000 de rezervişti. În afară de Consiliul Central, sunt reprezentate secţiunile din Bacău, Brăila, Bucureşti, Buzău, Constanţa, Craiova, Galaţi, Iaşi, Moineşti, Odobeşti, Panciu, Paşcani, Roman, Tecuci, Tg.-Ocna şi Vaslui. Statutul modificat stabileşte ca scop „lupta pentru asigurarea unei stări legale a israeliţilor pământeni, pentru cucerirea drepturilor politice şi civile"; până atunci, se va urmări „suprimarea tuturor dispoziţiilor şi legilor restrictive" (14 aprilie).

Galaţi. Societatea „Chowewe Zion" organizează o conferinţă pe ţară; lucrările se ţin în templu, în prezenţa a 2 000 de persoane. Sunt reprezentate secţiunile din Adjud, Bacău, Bârlad, Buzău, Constanţa, Craiova, Frumuşica, Galaţi, Iaşi, Nămoloasa, Paşcani, P.-Neamţ, Ploieşti, Tecuci, Tulcea, Vaslui (14-15 aprilie).

Are loc cel de-al II-lea Congres al P.S.D.M.R. Dintre cei 75 de participanţi, notăm pe: C. Dobrogeanu-Gherea, E. Fagure, C. Graur - care conduce şi secretariatul Congresului -, N. Grünberg, S. Edelstein, V. Goldman, A. Abeles, Moise Iancu, A. Weissman, L. Landman şi M. Steinberg (14-16 aprilie).

Într-un interviu acordat lui „New York Herald", primul ministru D. Sturdza declara: „Noi, în România, nu avem ură religioasă contra evreilor, dar invazia constantă a evreilor din Rusia este pentru noi o grea povară economică" (12 mai).

Salutând alegerea dr-ului. K. Lippe şi a lui H. Rosenbaum ca delegaţi la Congres, Th. Herzl informează comitetul „Chowewe Zion" despre faptul că „în Palestina pot emigra şi oameni care să se ocupe cu meserii şi industrie..."; de altfel, se va face şi „o statistică a braţelor muncitoare care vor să emigreze în Palestina" (23 mai).

Bucureşti. Apare săptămânalul „Emanciparea", organ al Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni, menit să sprijine lupta populaţiei evreieşti pentru drepturi cetăţeneşti; îşi încetează apariţia la 12 aprilie 1898 (1 iulie).

„Emanciparea" analizează situaţia celor 888 de militari, participanţi la Războiul de Independenţă, şi care urmează a fi declaraţi cetăţeni: 1 sublocotenent, 255 de sergenţi majori, 343 de sergenţi, 80 de caporali (un total de 679, adică peste trei sferturi, au grade) (18 iulie).

Piatra-Neamţ. Îşi începe activitatea societatea de tineret „Judaismul", care îşi propune să promoveze doctrina lui Th. Herzl (18 iulie).

Bucureşti. Secţiunea locală a Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni organizează o serbare. Coloana

https://biblioteca-digitala.ro

asociaţiei străbate oraşul de la Piaţa Sf. Gheorghe până la Şoseaua Kiseleff; alături de membrii consiliului central, este prezent şi deputatul V. M. Kogălniceanu; Costaforu se scuză, fiind plecat din oraş (3 august).

Basel. Se desfăşoară, în prezenţa a 200 de delegaţi, primul Congres Mondial Sionist. Din România sunt prezenţi dr. K. Lippe - Iaşi, S. Pineles - Galaţi şi B. Margulies - Bucureşti. Dr. K. Lippe este ales preşedinte al Congresului, iar S. Pineles vicepreşedinte, care prezintă Congresului şi situaţia evreilor din România. Congresul votează programul sionismului politic, hotărând ca, prin acţiuni conjugate, Palestina să devină „o patrie asigurată din punct de vedere juridic". Din comitetul de acţiune ales, cuprinzând 21 de membri, fac parte şi K. Lippe şi S. Pineles (21-23 august).

Iaşi. Din iniţiativa Secţiei locale B'nai Brith, se organizează o mare întrunire publică, cu o participare de 4 000 de persoane; asistă, de asemenea, deputatul V. M. Kogălniceanu şi avocatul Th. Drăgulănescu, din Brăila. În moţiunea adoptată se spune: „Israeliţii pământeni... roagă deputaţii democraţi să intervină la rege şi guvern, pentru rezolvarea chestiunii israelite, în mod legal şi echitabil" (5 octombrie).

Bucureşti. Are loc Congresul Asociaţiei generale a israeliţilor pământeni, fiind prezenţi 52 de delegaţi provenind din aproape toate secţiunile. Congresul ia poziţie împotriva proiectelor de legi, iniţiate de guvernul Sturdza, privind învăţământul şi recrutarea. Moţiunea adoptată spune: „Evreii pământeni sunt adânc jigniţi de tendinţa guvernamentală de a-i confunda cu masa străinilor. Prin trecutul lor istoric, prin faptul că fac serviciul militar, că plătesc birurile, că nu aparţin nici unei alte ţări, consideră că ei nu pot fi decât fiii ţării şi resping clasificarea lor ca străini". Dr. L. Ghelerter, care a încheiat lucrările Congresului, a subliniat faptul că „Asociaţia a trecut de la politica de expectativă la o luptă mai hotărâtă pentru dobândirea drepturilor politice" (26 octombrie).

„Egalitatea", afirmând că întreaga armată, activă şi de rezervă, inclusiv miliţiile, cuprinde cca 30 000 de evrei, publică şi cifrele celor activi (permanenţi şi trupa cu schimbul), care se ridica, în 1897, la 3 070 de oameni (7 noiembrie).

Brăila. Apare - neregulat, până în 1899 - săptămânalul „Zion", care îşi propune propagarea ideilor sioniste (16 noiembrie).

Sub egida unui comitet sionist, apare lucrarea *Congresul de la Basel*, de Th. Herzl (21 noiembrie).

Iaşi. „Egalitatea" publică adeziunea studenţilor ieşeni la moţiunea de veştejire a exceselor antisemite, lansate de cei din Bucureşti. Semnează G. Beiu Palade, D. Volanski, N. Muzicescu, N. Racoviţă, N. Mozere, M. Carp, E. Socor, I. Leatris, E. Herovanu, N. Costăchescu, I. Petrovici, P. Vrănceanu, G. Ibrăileanu, Gh. Duţescu, D. Pamfil, I. Chiriac, D. Cădere, I. Borcea etc. (12 decembrie).

1898

Iaşi. Vede lumina tiparului *Rabbinisch Wissenschaftliche Vorträge*, de dr. K. Lippe (23 ianuarie).

Focşani. Se înfiinţează societatea sionistă „Rimon", care îşi propune să crecze colonii agricole şi industriale în Palestina (13 februarie).

Ploieşti. Un grup de tineri se constituie într-o societate sionistă (22 februarie).

Galaţi. Începe să apară bilunar, în română şi idiş, „Ahawath Zion", ca organ sionist. Colaborează fraţii Pineles. În numărul 12, se publică o scrisoare a lui Th. Herzl, care face aprecieri pozitive asupra publicaţiei. Şi-a încetat apariţia la 28 august 1898 (28 februarie).

Presa publică informaţii despre procesul devastărilor din noiembrie 1897. Principalele ziare din Bucureşti, „L'Indépendance Roumaine", „Epoca", „Adevărul", „Dreptatea", „Lumea Nouă", „Bukarester Tageblatt", au criticat sentinţa, subliniind, totodată, vina guvernului liberal, a poliţiei (13-14-20 martie).

Monitorul Oficial publică „Legea învăţământului secundar şi superior", al cărei paragraf discriminatoriu sună astfel: „Fiii de străini sunt primiţi în şcolile de diverse grade de învăţământ, dacă vor fi locuri disponibile, după ce se vor satisface cererile fiilor de români. Ei vor plăti atunci o taxă, care se va fixa prin regulamente pentru fiecare şcoală şi care se va vărsa la Casa Şcoalelor. Ministerul poate dispensa, în parte sau în total, de plata acestei taxe pe elevii merituoşi şi săraci" (24 martie).

Galaţi. Are loc conferinţa societăţilor „Chowewe", reprezentând 23 de localităţi şi un număr de 42 de organizaţii. Preşedinte de onoare: A. E. Gaster, tatăl filologului; preşedinte: S. Pineles - Galaţi (5-6 aprilie).

Se desfăşoară, la Bucureşti, lucrările celui de-al V-lea Congres al P.S.D.M.R. Între cei 46 de delegaţi, se

https://biblioteca-digitala.ro

află şi C. Dobrogeanu-Gherea, S. Auerbach, I. Edelstein, I. Friedman, Paul Fuchs, B. Giensberg, S. Guttman, Jean Koller, Jean Lazăr, A. Weissman - Bucureşti, D. Rosenberg - Bacău şi S. Fridman - Botoşani (7-9 aprilie).

Iaşi. Apare, de trei ori pe săptămână, până la 2 noiembrie 1899, „Der Jüdische Geist", redactor Eliazar Rokeah (1 mai).

Galaţi. Comitetul Central „Chowewe Zion" face apel, printr-o circulară, la: sprijinirea celui de-al doilea congres sionist mondial; subscrieri pentru „Banca Colonială", acţiune care la Bucureşti se desfăşoară cu participarea bancherilor A. Lindenberg şi M. F. Nachmias; strângerea de fonduri pentru terenurile celor două colonii din Palestina; instruirea tineretului întru cunoaşterea limbii ebraice şi istoria poporului evreu (22 mai).

Bucureşti, Ploieşti, P.-Neamţ, Botoşani. Iau fiinţă noi organizaţii locale sioniste: în Capitală - „Deghel Sion", la Ploieşti - una pentru fete, „Benoth Eşurom", la Piatra-Neamţ - „Benoth Zion", secţia Theodor Herzl, iar la Botoşani - o secţie sionistă (22 mai).

Bacău. La fiinţă o secţie „Benoth Sion" (5 iunie).

Moineşti. Se constituie, sub denumirea „Mevascketh Sion", o secţie a tinerelor fete sioniste, cu 50 de membre (5 iunie).

În vederea organizării unui congres al institutorilor de limbă ebraică, s-a alcătuit un comitet compus din: dr. K. Lippe şi dr. Nacht - Iaşi, Hilel Kahane - Botoşani, Lazăr Casvan - Brăila, Israel Cunovici - Bârlad, M. Braunstein Mibaşan - Bacău şi L. Goldenthal - Roman (19 iunie).

Bucureşti. Se publică, şi sunt foarte semnificative, cifre privind dezvoltarea şcolii de băieţi „Moria", în primii ani de la înfiinţare. În anul şcolar 1895-1896: 96 de elevi; în anul şcolar 1897-1898: 192 de elevi; în anul şcolar 1898-1899: 282 de elevi (10 iulie).

„Vocea Sionului" publică apelul şi instrucţiunile Comitetului de acţiune al Congresului Sionist din România (Galaţi), pentru sprijinirea celui de-al II-lea Congres Mondial Sionist. O sută de membri (ai unei organizaţii sioniste locale, indiferent câte ar fi) au dreptul să-şi aleagă un delegat. Alegătorii pot desemna ca delegaţi sionişti şi din alte oraşe ale ţării (17 iulie).

Bucureşti. Are loc o mare adunare sionistă, cu prilejul căreia ia cuvântul dr. Moses Gaster (20 iulie).

Presa anunţă înfiinţarea unor noi societăţi sioniste la Panciu, Râmnicu Sărat şi Constanţa (24 iulie).

Ziarele „Epoca", „Adevărul", „Timpul" şi „România" se ocupă de prezenţa evreilor în presă. Primul, care afirmă că evreii au năvălit în redacţii, prezintă şi o listă, din care rezultă, totuşi, că numai doi - I. Dichter la „Constituţionalul" şi H. S. Streitman la „Liberalul" (guvernamental) - au funcţiile importante de prim-redactori. C. Bacalbaşa („Adevărul") este de părere că directorii şi redactorii principali care scriu articolele politice trebuie să fie numai români (24 iulie).

Monitorul Oficial publică decizia Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii, prin care aprobă - pentru studiul limbii ebraice şi al religiei mozaice - următoarele cărţi, toate întocmite de A. S. Gold: *Abecedar ebraic*; *Noua metodă practică a elementelor limbii ebraice*; *Carte de cetire*; *Cartea I-a a lui Moise sau Geneza*; *Ordinea rugăciunilor pe întreg anul*. Măsura fiind considerată restrictivă şi totodată o imixtiune (învăţământul fiind particular), Ploeşteanu (M. Schwarzfeld) ia atitudine prin presă; printre cărţile interzise fiind şi *Istoria evreilor*, de D. Bally (30 iulie).

„Egalitatea" comunică rezultatul alegerilor pentru Congresul de la Basel; dintre delegaţi, reţinem: la Bucureşti au fost aleşi Iosif Stern şi M. Schwarzfeld; la Galaţi şi în alte localităţi din Moldova - Samuel Pineles; la Iaşi şi în alte localităţi - dr. K. Lippe. Numărul delegaţilor din România este de 16. Cu acelaşi prilej, „Vocea Sionului" publică scurte biografii ale fruntaşilor sionişti dr. K. Lippe şi S. Pineles (7 şi 14 august).

În cadrul celui de-al II-lea Congres Mondial Sionist, s-a consemnat existenţa, în România, a 127 de secţii sioniste; Comitetul de acţiune ales la Congres numără printre membrii săi pe dr. K. Lippe, S. Pineles şi I. H. Elmann, din România (28 august).

Îndată după înapoierea de la al II-lea Congres Mondial Sionist, delegaţii ţin conferinţe, informând asupra lucrărilor şi hotărârilor adoptate. Presa consemnează astfel de dări de seamă la Bacău, Brăila, Bucureşti (3), Constanţa (2), Cernăuţi (2), Iaşi, Focşani, Vaslui (august - octombrie).

Iaşi. Se anunţă apariţia volumului *Evreii*, nuvele şi schiţe de C. S. Tributo, pseudonimul lui S. Ianovici

https://biblioteca-digitala.ro

(4 septembrie).
Bucureşti. Împlinindu-se un an de la înfiinţarea primei societăţi evreieşti de gimnastică „Aurora", se anunţă că are 61 de membri; de două ori pe săptămână se face gimnastică la sală, inclusiv pe aparate (1 octombrie).
„Egalitatea" demască caracterul diversionist al manifestului antisemit adresat ţăranilor şi difuzat în 40 000 de exemplare de către Comitetul Naţional al studenţilor din Iaşi (2 octombrie).
„Egalitatea" anunţă apariţia broşurii *Infirmii războiului independenţei - cerşetori*, de Tiberiu Stănciulescu, în care autorul pledează pentru acordarea împământenirii celor ce au satisfăcut obligaţiile de recrutare. În acelaşi număr, se anunţă, însă, şi titlul „Evreii în armă", scris de N. Dumitrescu, şi care este o lucrare antisemită (9 octombrie).
Analizând situaţia copiilor evrei de vârstă şcolară, în anul şcolar 1897-1898, din surse comunitare, se ajunge - cifric - la următoarea situaţie cu totul deplorabilă: copii evrei de vârstă şcolară - 35 921; copii evrei încadraţi în şcolile statului - 3 089; în şcolile comunităţilor - 8 920; în azile confesionale (heder) - 2 796; total - 14 805; neşcolarizaţi - 21 116, ceea ce reprezintă cca 60% (16 octombrie).
„Vocea Sionului" publică materiale programatice, unul privind importanţa câştigării comunităţilor pentru sionism, aşa cum s-a reuşit la Galaţi; altul care lămureşte compatibilitatea între sionism şi fidelitatea faţă de patria în care trăiesc evreii (16 octombrie).
„Egalitatea" publică informaţii privind discriminarea la care sunt supuşi evreii dobrogeni, care, de vreme ce, până la 1877, fuseseră cetăţeni turci, sunt de drept cetăţeni români. Pe paşapoarte nu se face, însă, menţiunea cuvenită a cetăţeniei, iar la alegerile pentru consiliile comunale s-a introdus un sistem de vot pe naţionalităţi, evreii neavând aproape nici un candidat (6 noiembrie).
„Vocea Sionului" semnalează pericolul pe care îl reprezintă un comitet de propagandă creştină, de rit protestant, care, în acelaşi scop, şi-a creat o societate, „Am Olam" şi editează o publicaţie, „Berith Am" (6 noiembrie).
Tg. Frumos. În cadrul secţiei sioniste locale, Rokeach conferenţiază, în limba ebraică, despre „Sionism şi cultura evreilor" (25 noiembrie).
La Berlin s-a constituit Societatea „România". Scopul ei: cultivarea limbii române între tinerii români aflaţi acolo; preşedinte Simon Focşaner (27 noiembrie).
Bucureşti. Comitetul regional Bucureşti pentru „Învăţătura israeliţilor pământeni" anunţă deschiderea, începând din ianuarie 1899, a şcolii de meserii cu secţiile: fierărie (lăcătuşerie), tinichigerie şi tâmplărie (27 noiembrie).
„Vocea Sionului" afirmă că „în România, în ultimii doi ani şi jumătate, numărul sioniştilor a crescut de 5 ori" (4 decembrie).
Bucureşti. Banca Marmorosch Blank îşi aniversează 25 de ani de existenţă (20 decembrie).
Galaţi. C. C. al „Chowewe Zion" lansează o circulară comitetelor locale, cerându-le să încheie campania de şekel, să termine la timp studierea proiectului de statut şi să înainteze observaţiile (20 decembrie).
„Vocea Sionului" publică apelul dnei R. Ellman, reprezentanta Uniunii Universale a Femeilor Israelite din România, prin care propune tuturor societăţilor feminine sioniste să conlucreze, unindu-se sub oblăduirea C. C. „Chowewe Sion" din Galaţi (25 decembrie).
În acest an, continuă în întreaga ţară numeroase acţiuni de asistenţă socială, întru sprijinirea învăţământului (a şcolilor, ca şi a elevilor pauperi), spitalelor etc. Fondurile se strâng cu prilejul manifestărilor artistice, culturale, prin baluri sau tombole. Ele au avut loc în cincisprezece localităţi din Moldova (Bacău, Botoşani, Căiuţi, Crasna, Dorohoi, Fălticeni, Focşani, Galaţi, Iaşi, Iveşti, Podu Turcului, Roman, Tecuci, Tg.-Ocna şi Vaslui), trei din Muntenia (Bucureşti, Brăila şi Râmnicu Sărat), două din Dobrogea (Măcin şi Tulcea) şi la Craiova.

1899

Buzău. Tineretul hotărăşte înfiinţarea unei secţiuni locale sioniste „B'nei Sion" (1 ianuarie).
Sulina. Întruniţi în sinagogă, evreii din localitate îşi creează organizaţia sionistă „Arzei Lebanon" (1 ianuarie).
Bucureşti. „Ahavat Sion" şi-a inaugurat ciclul de conferinţe duminicale (10 ianuarie).
Dorohoi. Tineretul sionist îşi creează o nouă societate „Tinerimea sionistă din Dorohoi" (16 ianuarie).

https://biblioteca-digitala.ro

Botoşani. „Vocea Sionului" relatează despre o nouă secţie „Chowewe Sion", creată din iniţiativa rabinului L. M. Landau (22 ianuarie).
Brăila. Cercul de lectură „Sion" organizează, în fiecare sâmbătă seara, reuniuni, în cadrul cărora se ţin conferinţe pe teme culturale (9-23 ianuarie).
Râmnicu Sărat. Tinerele se organizează într-o secţie feminină „B'noth Sion - Sir Moses Montefiore" (24 ianuarie).
Presa evreiască informează despre activitatea Comitetului de Acţiune al organizaţiilor sioniste mondiale, care îşi propune să elaboreze un nou regulament de reprezentare a organizaţiilor sioniste locale şi naţionale. Din România participă S. Pineles - Galaţi, H. Rosenbaum - Iaşi şi I. H. Ellman - Brăila (29 ianuarie).
Iaşi. Aici a luat naştere o nouă organizaţie sionistă, „Ticvath Sion" (29 ianuarie).
Ploieşti. „B'noth Ester" este numele noii organizaţii sioniste feminine (30 ianuarie).
În şedinţa Camerei, deputatul C. G. Politimos cere expulzarea ziariştilor: E. Schwarzfeld, H. Sanielevici, A. Honigman, B. Brănişteanu, care fac politică, „insultă pe români şi batjocoresc legile şi instituţiile" (8 februarie).
Iaşi. Societatea sionistă „Dr. M. Gaster", care îşi propune studierea istoriei evreilor şi a literaturii şi limbii ebraice, alcătuită din elevi şi studenţi, va organiza, de două ori pe lună, cursuri de limbă şi literatură. Ultima dată au conferenţiat dr. I. Niemirower şi S. Dux (13 februarie).
Galaţi. Comitetul Central „Chowewe Sion" reaminteşte, printr-o circulară adresată secţiunilor sioniste, necesitatea subscrierii regulate a şekelului, a cunoaşterii dezbaterilor celui de-al II-lea Congres Sionist şi a strângerii de fonduri, mai ales cu ocazia vânzării azimei, dar şi a diverselor evenimente familiale (19 februarie)
B. Delavrancea interpelează guvernul în legătură cu expulzarea „unui şir de străini născuţi şi crescuţi în ţară". Răspunzând, primul ministru D. Sturdza afirmă că s-au făcut vinovaţi de „complot contra siguranţei statului" (25 februarie).
Bucureşti. În darea de seamă de mersul moral al clubului muncitorilor (1 martie 1898 - 28 februarie 1899), se spune: „Pentru a înfrânge propaganda noastră la oraş, guvernul s-a servit de infama lege a expulzărilor, zvârlind peste graniţă pe iubiţii noştri prieteni Jean Kolbea, David Iancu, Guttman, S. Edelstein, Nathan Grünberg, Klarnet şi mai mulţi gazetari evrei" (28 februarie).
Ministrul de interne, M. Pherekyde, răspunzând interpelărilor deputaţilor M. Fleva, B. Delavrancea şi G. Scorţescu, afirmă: „Constituţia ne garantează libertatea presei şi libertatea întrunirilor nouă, românilor. De ce veniţi şi revendicaţi pentru străini drepturi care sunt numai ale noastre?" (1 martie).
Adresându-se ministrului de interne, M. Pherekyde, Vasile M. Kogălniceanu declara: „Nu s-a mai pomenit în nici un stat ca un individ născut, crescut şi domiciliat în ţară, supus al statului, să fie considerat străin. Supuşenia căpătată prin naştere nu se poate pierde, iar străin este acela care are o altă patrie", de altfel, „credinţa religioasă nu poate fi o piedică pentru libertatea întrunirilor şi a presei" (1 martie).
„Egalitatea" remarcă informaţia publicată de „Lumea Nouă", prin care se face cunoscut că, în urma reorganizării Clubului socialist (Bucureşti), „din organizaţia politică nu fac parte decât cetăţeni români" (12 martie).
Piteşti. Se hotărăşte înfiinţarea unei secţii sioniste feminine (14 martie).
Tg.-Bujor. Se constituie societatea sionistă „B'nei Sion" (15 martie).
Piteşti. Preşedintele secţiei „Chowewe Sion", care a adoptat numele de „Sir M. Montefiore", a primit o scrisoare de mulţumire şi urări de succes în activitate, din partea lui Sir M. Montefiore (16 martie).
Iaşi. Ia fiinţă o nouă societate sionistă, „Mevasereth Sion", apoi alta, „Dr. Lippe" şi o a treia, „Dr. M. Gaster" (16, 26, 28 martie).
Botoşani. Se semnalează editarea de către secţia locală „Chowewe Sion" a broşurii „Für Zion", autor I. Süssmann (19 martie).
„Vocea Sionului" face loc unui articol critic ce menţionează nivelul în scădere al teatrului evreiesc, susţinând necesitatea redresării şi îmbunătăţirii repertoriului, care să cuprindă şi piese favorabile sionismului (26 martie).
Botoşani. Într-o conferinţă intitulată „Comerţul şi industria română", A. D. Xenopol, rectorul Universităţii

https://biblioteca-digitala.ro

ieşene, a cerut instituirea unui blocus comercial şi industrial împotriva străinilor, prin constituirea unor cooperative, „altfel ne ameninţă pieirea" (26 martie).
Iaşi. Parchetul cercetează câţiva tineri huligani care aruncau - pe stradă - în bărbile evreilor, o mică piesă prevăzută cu dinţi şi unsă cu miere, foarte greu de scos (26 martie).
Moineşti. Se înfiinţează societatea sionistă muzicală, „Chibat Sion" (27 martie).
Bucureşti. „Jubal" se numeşte societatea muzicală sionistă. Ea îşi propune propagarea deopotrivă a muzicii evreieşti şi a sionismului (31 martie).
„Egalitatea" consemnează ajutorul primit din partea lui Jewish Colonization Association de către numeroase şcoli israelito-române, mai ales pentru construcţia de localuri şcolare, ultima beneficiară fiind comunitatea din Focşani (9 aprilie).
Iaşi. Programul seratelor literare are în vedere prezentarea scriitorilor Jehuda Halevy, Solomon Gabirol, L. Gordon, A. Gottlober, K. Schulmann, Peretz M. Smolenski (11 aprilie).
Bacău. Se anunţă încetarea din viaţă a lui A. L. Löbel, născut în 1831, fondatorul şi directorul ziarului „Presentul" (16 februarie 1876 - 19 martie 1878) şi al „Calendarului pentru israeliţi", 1877/1878, care, sub denumirea „Anuar pentru israeliţi", a apărut 19 ani (16 aprilie).
Bucureşti. Apare *Shylock şi comentariile dlui Hajdeu*, de Louise Biber (16 aprilie).
Negreşti. A luat fiinţă o nouă societate sionistă, „Niweh Sion" (16 aprilie).
„Die Welt", din Viena, constată că în România s-au subscris pentru Banca Colonială 17 205 acţiuni, din care, în Bucureşti 4 352, iar la Brăila 6 700 (16 aprilie).
Galaţi. Numărul mare de secţiuni sioniste create după congresele sioniste (1897, 1898), apărute alături de vechile organizaţii „Chowewe Sion", singurele cu o conducere centralizată, a impus o acţiune de unificare a forţelor, dat fiind că există: 1. Societatea pentru înlesnirea emigrării, indiferent unde; 2. Societatea de colonizare în afara Palestinei; 3. Societăţi „Chowewe Sion", pentru colonizarea exclusiv în Palestina; 4. Noile societăţi sioniste pentru colonizare şi cămin naţional în Palestina. Articolele esenţiale care au permis unificarea sioniştilor au fost: art. 1. - „Toate secţiunile sioniste din România formează un singur corp, sub denumirea de «Societatea Sioniştilor din România»"; art. 9 - „Societatea adoptă programul sionist aşa după cum a fost formulat la Congresul de la Basel şi nu va mai putea nici să dispună, nici să întreprindă ceva contra acestui program"; art. 11 - „Obligaţiile izvorând din cumpărarea terenurilor «Bustras» şi «Girgis» (iniţiativa «Chowewe Sion») societatea le va respecta şi le va acoperi din veniturile ei" (19 aprilie).
Are loc al VI-lea Congres al P.S.D.M.R., marcat de părăsirea partidului de către elementele burghezo-liberale. Printre cei care combat imediat această linie, în afară de poziţia teoretică potrivnică a lui C. Dobrogeanu-Gherea, sunt ieşenii Max Vexler şi dr. L. Ghelerter (20-22 aprilie).
„Egalitatea". Deoarece afirmaţia existenţei unui „pericol evreiesc" se baza şi pe cifre false, după care numărul lor ar fi depăşit cu mult 500 000, ziarul pune lucrurile la punct. Cifrele umflate proveneau din corelarea celor înscrişi în tabelele de recrutare cu numărul contribuabililor (23 aprilie).
Iaşi. A. Nacht îşi tipăreşte studiul: *Einst und JETZT in der Jüdischer Wissenschaft* (23 aprilie).
Bucureşti. Cu 610 voturi din 641, bancherul Mauriciu Blank, din conducerea Băncii Marmorosch Blank, a fost ales membru al Camerei de Comerţ (30 aprilie).
Bucureşti. Bătrânul cronicar evreu Iacob Psantir, care în 1890 fusese scos din azilul „Elisabetheu", a fost reprimit, împreună cu soţia (30 aprilie).
Focşani, Paşcani. Comunitatea inaugurează baia publică, pentru care s-au cheltuit 30 000 de lei; la Paşcani, înfiinţarea ei se datoreşte mai mult iniţiativei particulare (1 mai).
La Burdujeni, Focşani, Buhuşi, Iaşi, Săveni, se înfiinţează noi secţiuni sioniste; cea de la Focşani cuprinde numai tinere (7-28 mai).
Galaţi. „Vocea Sionului" anunţă că a luat fiinţă Societatea „Carmel", cu capital subscris în cea mai mare parte de comercianţi din Galaţi şi Brăila. Obiectul societăţii: importul de vinuri şi coniacuri palestiniene. Contractul pe trei ani a fost semnat, din partea română, de S. Pineles (14 mai).
Se anunţă apariţia unei *Istorii a literaturii israelito-germane din veacul al XIX-lea*, autor profesorul Leon Wiener, de la Universitatea din Missouri (Columbia - S.U.A.). În capitolul dedicat evreilor din România, sunt citate studiile dlor L. Şăineanu şi M. Schwarzfeld (14 mai).

https://biblioteca-digitala.ro

Iaşi. Ziarul „Ecoul Moldovei" a publicat recent primele 21 de puncte ale programului său antisemit, din care reţinem: sistarea împământenirilor, izgonirea evreilor din sate; licenţierea din toate instituţiile publice; scoaterea din armată: în viitor nu vor mai recrutaţi, urmând a plăti în schimb o taxă; interzicerea comerţului ambulant; interzicerea folosirii de către antreprenori şi industriaşi a muncitorilor evrei; scoaterea din presă şi expulzarea ziariştilor care n-au drepturi politice (16 mai).
Iaşi. Un număr de cca 100 de studenţi iau atitudine împotriva manifestaţiilor huliganice şi demisionează din societatea studenţească „Solidaritatea". Printre ei şi E. Rosetti Roznoveanu, care face publică atitudinea sa printr-o scrisoare adresată „Egalităţii" (17 mai).
Presa conservatoare (guvernamentală), precum „Timpul", organe locale ieşene, ca „Opinia" şi „Evenimentul", ca şi altele: „La Roumanie", „L'Indépendance Roumaine", susţin că vinovaţi de vandalismele de la Iaşi sunt liberalii, care vor să creeze dificultăţi guvernului (21 mai).
Bucureşti. La fiinţă „Societatea naţională antisemită" (21 mai).
Oficiosul guvernamental „Timpul" afirmă că dr. C. I. Istrati, ministrul lucrărilor publice, ar fi declarat că excesele antisemite degenerează ţara (25 mai).
„Vocea Sionului" face apel către rabini, cerându-le să-şi amplifice activitatea instructiv-educativă evreiască, sprijinind şi pe institutori (28 mai).
Iaşi. Eugen Herovanu semnează broşura „Spre anarhie", în care ia atitudine fermă împotriva antisemitismului şi a vandalismelor recente (28 mai).
Cu privire la „Sănătatea ţăranului" şi la situaţia grea de la ţară, din cauza insuficienţei medicilor de plasă, „Epoca" scrie: „Şi când te gândeşti că lipsa aceasta aducătoare de nenorociri se datorează îndepărtării sistematice a medicilor evrei... Cât de conştiincios muncesc evreii când li se acordă greaua slujbă de medic de plasă! Dar vorba ceea: «Piară moara, numai şoarecii să dispară»" (6-7 iunie).
Se pune piatra fundamentală la prima şcoală comercială evreiască din ţară, pentru construcţia căreia Max Aziel a donat 25 000 de lei (20 iunie).
Bucureşti. „Jewish Colonization Association" a aprobat trimiterea la cursurile Şcolii Normale de la Paris a unui număr de 9 elevi din România, care vor fi apoi institutori la şcolile evreieşti din ţară. Aceeaşi organizaţie a aprobat acordarea de subvenţii şcolilor profesionale evreieşti din Bucureşti, precum şi şcolilor evreieşti din Bivolari, Dorohoi, Lespezi, Moineşti, Odobeşti şi Suceava (25 iunie).
Bucureşti. Este decorat cu Ordinul „Coroana României", în grad de ofiţer, Maximilian Schahman, medic primar la Spitalul Caritas, tatăl societarului Comediei Franceze - Yonnel (2 iulie).
Apare broşura „Autoemanciparea", de dr. Leon Pinsker, cu o prefaţă de S. Pineles (2 iulie).
Focşani. Voiajorii comerciali evrei şi creştini hotărăsc să înfiinţeze împreună „Societatea voiajorilor comerciali" (2 iulie).
Craiova. În clădirea cumpărată în acest scop de comunitatea sefardă se va instala o şcoală pentru ambele comunităţi din oraş (9 iulie).
Bucureşti. A fost decorat cu Ordinul „Coroana României", în grad de ofiţer, Ludovic Kalmar, şef de birou tarife C.F.R. (9 iulie).
Piteşti. „Progresul Cultural" este o societate înfiinţată recent de tinerii evrei din oraş, având ca obiectiv organizarea de conferinţe şi realizarea de mici biblioteci (18 iulie).
H. Tiktin, doctor în filosofie şi filolog, este numit profesor de limba germană la Liceul Internat din Iaşi (23 iulie).
Iaşi. Apare ziarul „Die Jüdische Zukunft", consacrat problemelor generale ale iudaismului (30 iulie).
Bârlad. Un album, legat în catifea, cu inscripţia: „Martirului Alfred Dreyfus", este trimis de un grup de tineri căpitanului Dreyfus, la Rennes, cu ocazia ultimului său proces (30 iulie).
La Basel au fost realeşi în conducerea Băncii Coloniale - ca reprezentanţi ai organizaţiilor sioniste din România - S. Pineles, I. B. Ellman şi H. Rosenbaum (5 august).
Iaşi. „Frumuseţea Sionului" se numeşte noua societate sionistă; „...sioniştii din România au reuşit performanţa de a face, cei dintâi din toate ţările, unirea dintre «Chowewe Zion» şi «Noii sionişti»", scrie „Egalitatea", comentând manifestul lansat de organizaţia sionistă, cu prilejul Congresului de la Basel (6 august).
Basel. La cel de-al III-lea Congres Sionist sunt aleşi - în Comitetul de acţiune - din partea României: dr.

https://biblioteca-digitala.ro

K. Lippe, S. Pineles şi I. Stern. În alte comisii au mai fost aleşi: dr. Niemirower, M. Schwarzfeld, dr. Moscovici, Ad. Rosenbluth, I. Iosefovici, A. Câmpeanu, I. Schapira, A. Lindenberg şi alţii (13 august).
La Expoziţia de la Paris, lucrările dr.-ului P. Solomon, directorul Institutului de Vaccinuri din Iaşi, sunt bine apreciate (20 august).
Bivolari - Iaşi. Se deschide o şcoală primară prin grija Comunităţii din localitate (27 august).
Actriţa Sabina Laxer este angajată la Teatrul Naţional din Iaşi (27 august).
Bucureşti. La liceele „Sf. Sava" şi „Mihai Viteazul", este numit profesor de limba engleză Jacques Last (4 septembrie).
Craiova. Comunitatea sefardă a deschis o bibliotecă folosind fondul de carte - mai ales ebraică - rămas de la defunctul rabin Zechry Halevy (26 septembrie).
„Inginerul Popper - originar din România - care a explorat Ţara de Foc, şi-a dovedit sentimentele româneşti, prin faptul că a dat acolo, pretutindeni, nume româneşti satelor, apelor şi munţilor", scrie savantul Emil Racoviţă în „Adevărul". „...De altfel, se ştie că evreii emigranţi din România în America, continuă a vorbi românește şi au popularizat, acolo, numele multor autori români..." (11 octombrie).
Bucureşti. Începe să funcţioneze o nouă şcoală comercială evreiască - patronată de Societatea „Cultura" -, denumită „Sifra şi Max Asiel" (11 octombrie).
Galaţi. Revista de actualitate „Congresul de la Basel" este reprezentată de trupa israelită Juvelier pe scena Teatrului Mare (24 octombrie).
Iaşi. Lupu Dichter, prim-redactor la publicaţia „Constituţionalul", este propus de Senatul Universităţii din Iaşi, ca profesor la catedra vacantă de drept roman (29 octombrie).
Numărul emigranţilor evrei din România care au debarcat în luna octombrie în portul New York este de 911, iar în primele 10 luni din 1898 - 1 500, aflăm din raportul societăţii de binefacere „United Hebrew Charities" (29 octombrie).
Bacău. Se organizează o şcoală practică de limba engleză şi germană, care pregăteşte tinerii evrei pentru emigrare (5 noiembrie).
Tulcea. Din totalul de 2 854 de evrei, care au emigrat din România în 1898, 207 sunt din Tulcea (26 noiembrie).
La Expoziţia Universală de la Paris, în cadrul exponatelor prezentate de 20 de pictori şi sculptori români, sunt expuse şi lucrările artiştilor evrei: A. Segal, A. Mandel, M. Klang şi Carniol (10 decembrie).
„Deunăzi o gazetă... făcea haz, fiindcă numele excelenţilor artişti ale căror opere au fost alese pentru expoziţie nu sunt terminate în «escu»... Adică este destul ca cineva să aibă «escu» în condei pentru ca să fie pictor genial, chiar dacă n-are nimic în cap?" - scrie „Dreptatea" (10 decembrie).
„Literaţii jidani Lazăr şi Marin Sălcianu, precum şi Mihail Caniano - profanatorii ştiinţei şi limbii române" este titlul unei broşuri a lui V. Saghienescu, pe care ziarul „Epoca" o recomandă cu multă căldură (11 decembrie).
Camera acordă indigenatul evreilor: dr. M. Apotheker, dr. Grumberg şi I. Rothbarth (18 decembrie).
„...Studenţimea evreiască trebuie să înţeleagă că nu convertirea la creştinism constituie soluţia pentru a obţine un prezent suportabil, în schimbul trecutului sacrificat şi al unui viitor pustiu...", scrie, în "Răsăritul", dr. A. Stern (24 decembrie).
În cursul anului, în numeroase oraşe şi târguri continuă activitatea de asistenţă folosind mijloace variate pentru strângerea fondurilor (baluri, serate dansante, colecte, concerte, reprezentaţii teatrale, conferinţe, subscripţii); peste 50 de societăţi de asistenţă şi comitete ale comunităţilor au acţionat în 13 localităţi din Moldova, şapte din Muntenia şi două din Oltenia. Asistenţa s-a îndreptat întru sprijinirea spitalelor, azilelor de bătrâni, a elevilor pauperi (efecte, cărţi, rechizite); pentru nevoiaşi, se oferă lemne şi numeroase ajutoare pascale.

1900

Galaţi. La naştere „Asociaţia generală pentru ajutorul reciproc al corpului didactic din şcolile israelito-române" - pentru caz de boală sau bătrâneţe. Asociaţia îşi propune să înfiinţeze secţiuni şi în alte oraşe (7 ianuarie).
Bucureşti, Constanţa. Grupuri de studenţi şi tineri înfiinţează cercuri de lectură sioniste (14-16 ianuarie).
Iaşi. Corespondentul „Adevărului" relatează despre o convorbire cu unul dintre delegaţii care au fost în

https://biblioteca-digitala.ro

prospectare în Anatolia. Acesta a afirmat că 20 de familii din Botoşani, P.-Neamţ şi Fălticeni ar fi interesate, în zona respectivă fiind deja instalate 38 de familii din Dobrogea (18 ianuarie).
Iaşi. Societatea „Sinai" organizează, în fiecare duminică, cursuri de istoria evreilor; predă Rabinul I. Niemirower (18 ianuarie).
Iaşi. „Răsăritul" publică lista instituţiilor evreieşti din localitate, cu bugetele lor anuale: Spitalul Israelit, Soc. „Cultura", Reuniunea femeilor israelite, „Junimea" nr. 1 şi nr. 2, Azilul de bătrâni, Soc. „Fraterna" - Păcurari, Cimitirul israelit, Soc. lehuzelor, P. B. Samoil, Talmud Tora, soc. sioniste, Soc. pentru azime, Soc. pentru lemne, Soc. pentru îmbrăcarea elevilor săraci, diverse societăţi ale meseriaşilor, 130 de sinagogi - total 320 000 de lei (în unii din anii anteriori, evaluările bugetelor anuale se ridicaseră la 350 000 de lei) (11 februarie).
Bucureşti. Cercul studenţilor sionişti proclamă pe prof. David Emmanuel preşedinte de onoare. Ministrul de interne, g-ral Manu, semnează o circulară, a cărei aplicare se va introduce iniţial la T.-Severin, prin care autorităţile comunale sunt obligate să interzică comunităţilor să încaseze vreo taxă la tăierile rituale. Aplicarea întocmai înseamnă desfiinţarea gabelei (25 februarie).
Craiova. Secţiunile sioniste s-au întrunit în adunare generală pentru a discuta problema emigrărilor. Moţiunea adoptată îşi propune: să propage mai departe idealurile sioniste; să nu sprijine emigrarea decât dacă se vor obţine asigurări că în ţara unde vor să plece există suficient pământ, mijloace de muncă şi garanţia că li se va recunoaşte un statut de oameni nediscriminaţi; breslele locale (patroni şi lucrători) să se preocupe de situaţia grea a muncitorilor evrei; să se ceară Comitetului Central din Galaţi convocarea unei conferinţe pe ţară, pentru a adopta măsuri în favoarea celor siliţi să emigreze imediat (25 martie).
„Universul", apoi „Egalitatea" publică rezultatele oficiale ale recensământului din 1899, după religie: ortodocşi - 5 408 743 (91%); catolici - 168 276 (2,8%); mozaici - 269 015 (4,6%); după cetăţenie (supuşenie): români - 5 469 036; străini - 171 063 (3,1%); fără supuşenie - 272 421 (5%) (28 martie).
Iaşi. Se împlineşte un sfert de secol de la înfiinţarea primei societăţi de ajutor reciproc „Fraterna", din Păcurari. Obiectivele ei: înfrăţirea între membri; ajutorarea membrilor bolnavi (medic, medicamente); ajutoare băneşti săptămânale pentru bolnavi; ajutor înmormântare; ajutorarea familiilor membrilor decedaţi (15 aprilie).
În cursul lunii mai, mişcarea de emigrare a luat proporţii, numeroase grupe locale s-au constituit în vederea emigrării, în 21 de localităţi şi anume: Bârlad (3 grupe de pedeştri), Botoşani (o grupă de pedeştri), Brăila (o grupă de pedeştri), Bucureşti (din care 5 grupe de pedeştri, 230 de membri din 246 ai societăţii croitorilor pleacă, o alta e formată din zugravi şi vopsitori), Buzău (o grupă de pedeştri), Craiova (o grupă de pedeştri), Dorohoi, Focşani (o grupă de pedeştri), Galaţi (o grupă de pedeştri), Hârlău, Iaşi (o grupă de pedeştri, cărora li s-au alăturat 6 meseriaşi români), Paşcani, Ploieşti, Râmnicu Sărat (o grupă de pedeştri), Roman (o grupă de pedeştri), Tr.-Măgurele (unde societatea de emigrare e mixtă, evrei şi români), Tg.-Neamţ, Tg.-Ocna. Acolo unde sunt grupe de „pedeştri", sunt totdeauna şi alţii care-şi pot plăti drumul. În mai toate grupele sunt şi meseriaşi români. Dl g-ral Algiu, prefectul poliţiei Capitalei, a comunicat delegaţilor grupurilor de pedeştri că e gata să trimită, gratuit, până la graniţă, orice număr, dar să nu plece pe jos. Conform telegramei dr. Th. Herzl, expediată Organizaţiei „Samoil" din Iaşi, în urma Congresului de la Galaţi, el îi sfătuieşte pe emigranţi să aştepte până ce emigrarea va fi organizată (12 mai).
„Universul" publică un articol de fond, „Chestiunea emigrărilor". Ziarul răspunde la trei întrebări:
Întrebare: - Este emigrarea determinată de şicanele ce se fac evreilor?
Răspuns: - Deşi, datorită curentului antisemit, traiul a devenit mai greu, cauza de bază e criza economică.
Î: - E bine ca evreii să emigreze?
R: - Nu, vor avea deziluzii, acum în America e criză şi surplus de braţe de muncă.
Î: - Fac bine autorităţile că împiedică emigrarea pe jos?
R: - Nu, să fie lăsaţi să emigreze cum vor, cei care emigrează pe jos au avantajul că pot fi ajutaţi de coreligionari (1 iunie).
„Egalitatea" informează despre „goanele" evreilor din satele judeţului Bacău, Roman şi Vaslui. Din comuna Budnărel (jud. Roman) este izgonit un locuitor stabilit acolo de 30 de ani, tată a 5 băieţi, care şi-au făcut serviciul militar (ultimul fiind încorporat) (2 iunie).

https://biblioteca-digitala.ro

I. Astruc, delegatul I.C.A., vizitează localităţile în care funcţionează şcoli subvenţionate de organizaţii evreieşti (Alliance Israélite Universelle, Baronul de Hirsch). Situaţia materială extrem de grea îl determină să aloce fonduri pentru pauperi la Bivolari, Craiova, Focşani, Hârlău, Iaşi, Mihăileni, Odobeşti, Panciu, Paşcani, Piatra-Neamţ, Ploieşti, Podu Iloaiei, Roman, Sulița şi Tg. Frumos (9-16 iunie).

Numărul localităţilor de unde au plecat emigranţi sau se organizează plecări este acum de 28, iar numărul grupelor „pedestre" sau nu, în vădită creştere: Bacău (s-a organizat şi a doua grupă, plecaţi - 400); Bârlad (ia fiinţă o grupă pentru Canada, alta de 50 de fete); Botoşani (2 grupe de pedeştri au plecat, alte 2 s-au format); Brăila (80 de pedeştri au plecat, s-au mai constituit alte 3 grupe); Bucecea (vor pleca 25); Bucureşti (existau la un moment dat 6 grupe de emigranţi, în timp ce prima grupă, alcătuită din „rezervişti", se îmbarca deja pentru S.U.A.; alte două dintre ele - 225 de familii - au emigrat în Canada; de altfel, societatea de emigrare în Canada avea 1 500 de membri cotizanţi); Buhuşi (plecate 30 de persoane); Căiuţi (13 persoane); Constanţa (două grupe de pedeştri, înglobând şi evrei din Tulcea); Craiova (două grupe, una din ele pentru Canada); Dorohoi (se formează prima grupă de „pedeştri"); Fălticeni (au plecat deja 100, sunt în formare cea de-a 4-a şi a 5-a grupă); Focşani (formate alte trei grupe de pedeştri, 100 de familii pregătindu-se pentru Canada); Galaţi (peste două sute plecaţi, în două grupe pedestre; altă grupă pentru S.U.A., a patra pentru Cipru, alţi emigranţi, cca 250 pentru Cipru, găzduiţi în sinagogi, în pregătire o grupă pentru Transvaal, alta pentru Canada, 50 de meseriaşi creştini supuşi austrieci care se pregătesc pentru Canada, ca şi altă grupă din Bucureşti, doresc să se asocieze cu evrei); Huşi (plecaţi 40 de pedeştri); Iaşi (au plecat două grupe, alte cinci în aşteptare; 60 de domnişoare au format grupă separată, idem 10 medici şi 18 farmacişti pentru Transvaal şi Congo, alţii pentru Canada); Moineşti (plecaţi 30); Paşcani (50 de familii plecate în Canada); Piatra-Neamţ (50 de familii s-au asociat pentru Australia, alte şase grupe formate, prima, 30 de familii cu trenul, 5 grupe de „pedeştri"); Piteşti (o grupă de pedeştri); Ploieşti (4 grupe de emigranţi); Podu Iloaiei (60 de familii plecate); Râmnicu Sărat (20 de familii plecate în S.U.A.), Roman (o grupă de 29 de pedeştri plecaţi, se pregătesc alţii, inclusiv grupă pedestră de 50 de fete); Ştefăneşti (plecaţi 150); Tecuci (în formare o grupă pedestră); Târgu Frumos (plecate 40 de persoane); Vaslui (plecaţi 40 de pedeştri elevi şi funcţionari) (30 iunie).

Bucureşti, Ploieşti, Tg.-Ocna. Dra R. König a obţinut titlul de doctor, primele două doctoriţe evreice practică - Rosa Lupu la Ploieşti şi A. Segall la Tg.-Ocna (7 iulie).

Se acordă la 23 de bacalaureaţi evrei, în urma examenului cuvenit, încadrarea ca ofiţeri de rezervă (21, 28 iulie).

Totalul emigranţilor reîntorşi în ţară - 2 710 (28 iulie).

Numărul total al emigranţilor, până au început reîntoarcerile, minimum 30 000 (28 iulie).

Numeroşi expozanţi evrei obţin medalii la Expoziţia Universală de la Paris; dintre ei reţinem: pentru produse agricole alimentare, de origine vegetală, şapte medalii de aur - Jacques M. Elias, Samuel Costiner, Bernard Juster şi alţii, unsprezece de argint - printre care Samoil Arie, I. Beligrădeanu, Ronetti-Roman, trei medalii de bronz; pentru produse nealimentare câte una de aur şi de argint; pentru educaţie şi învăţământ, trei medalii de argint - Ralian şi Ignat Samitca, medalii de bronz - Jean Feden şi N. Mischoznicky (maşină), Carniol fiul (monede, medalii) etc.; pentru alimente, mari premii, medalii de aur, argint şi bronz - 12 expozanţi (11, 18 august).

Are loc al IV-lea Congres Mondial Sionist, la Londra. Delegaţii români prezenţi sunt: dr. K. Lippe (Iaşi), S. Pineles (Galaţi), L. H. Ellman şi dr. Moscovici (Brăila), dr. Flachs (Bârlad) şi S. Klinger (Bucureşti). Luând cuvântul, S. Pineles a exprimat preferinţa sa şi a celor apropiaţi lui pentru emigrarea în Palestina şi opoziţia deschisă faţă de emigrările în Cipru. În organele Consiliului au fost aleşi: S. Pineles, dr. Moscovici, rabin Landau - comitetul de acţiune pentru România; S. Pineles - comisia permanentă de colonizare; M. Schwarzfeld şi dr. Niemirower - comisia culturală (13-16 august).

Preşedintele Consiliului de Miniştri este solicitat de un grup de 50 de tineri evrei, care cer să li se dea pământ în Dobrogea, spre cultivare (18 august).

La înscrierea în gimnaziile publice se întâmpină mari greutăţi, în unele oraşe numărul de locuri disponibile este chiar mai mic decât al solicitanţilor creştini, care au prioritate (1 septembrie).

În şcolile comerciale de gradul I şi II din Craiova nici un evreu înscris n-a fost admis (7 septembrie).

https://biblioteca-digitala.ro

Piatra-Neamţ. Ioseph Kaufman publică „Evreii luptători în revoluţiunea românilor din anul 1848 sau o pagină din istoria evreilor români". Prelucrând biografiile lui Davicion Bally, C. D. Rosenthal şi B. Iscovescu, apărute în „Anuarul pentru israeliţi", ca şi un articol al lui Heliade Rădulescu din „Sentinela", el pune în evidenţă pentru prima dată numele şi meritele lui S. Sanders şi Lăzărilă, zis şi Zarafu (15 septembrie).

Bucureşti. Dr. H. Grünberg-Sache, directorul Şcolii „Cultura", a luat iniţiativa fondării unei societăţi a institutorilor şi profesorilor, în vederea menţinerii nivelului profesional şi a apărării lui, ca şi pentru întrajutorare (20 octombrie).

„Egalitatea" reproduce opiniile unor fruntaşi politici sau oameni de cultură români despre „problema evreiască" (3 noiembrie).

T. Rosetti, fost prim-ministru, este de părere că evreii moldoveni nu sunt persecutaţi. Sunt loviţi de criză, ca toţi ceilalţi, dar nu sunt în stare să facă munci grele (3 noiembrie).

*

În anul 1900, marcat în istoria evreilor din România de „emigrările pedestre", s-au scos de către emigranţi multe „foi volante - apel", respectiv publicaţii ocazionale, în unul sau două numere. Din numărul de aproximativ 100, au fost identificate pentru anul 1900, 52 şi anume, la: Bârlad, între aprilie şi iulie, apar 7 („Daţi ajutor", „Rămas bun", „Drumeţii", „Trăiască România", „Jidovul rătăcitor", „Emigranţii" şi „Bas-Ami", Ferneia); Botoşani, între iunie şi iulie, apar 4 („Dorul", „Pedeştrii", „Adio" şi „Înfrăţirea"); Brăila, între mai şi iunie, apar două numere din „Lacrimi de despărţire"; Bucureşti, între mai şi iunie, apar 7 („Emigrantul", „Der Auswanderer", „Emigranţii pedeştri", „Pietonii", „Pedeştrii bucureşteni", „Apel" şi „Vocea Canadei"); Buhuşi, în iulie, apare „Emigranţii buhuşeni"; Buzău, în iunie, apar „Rămas bun" şi „Spre o viaţă nouă"; Constanţa, în iunie, apare „Plecăm"; Craiova, în mai şi iunie, apar „Apel către coreligionarii din localitate" şi „Plecăm"; Dorohoi, în iunie, apare „Apel al celui de-al doilea grup de emigranţi pedeştri"; Focşani, în mai, apare „Circulară"; Galaţi, în primăvară-vară, apar „Ecoul emigranţilor" şi „Rămas bun"; Iaşi, între mai şi iulie, 4 („Fraţi evrei", „Drumeţii din Iaşi", „Societatea Pribegilor Lew-Echod" şi „Primirea drumeţilor la Iaşi şi Podu Iloaiei"); Panciu, în iunie, apare „Apelul drumeţilor comercianţi şi meseriaşi"; Piatra-Neamţ, între mai şi iulie, apar 12 („Adio România", „Apel al unui grup de emigranţi pe jos", „Biblioteca Israelită", „Bistriţa", „Steaua Israelită", „Ecoul Pribegilor", „Rămas bun", „Vocea Pribegilor", „Fraţi Evrei" etc.); PLoieşti, în iulie, apare „Manifest"; Râmnicu Sărat, în iunie, apare „Vocea Păşitorului Râmnican"; Roman, în iunie, apar „Emigranţii Romanului", „Strigăt de disperare" şi „Foaia Emigrantului"; Vaslui, în iunie, apare „Speranţa".

1901

Ziarele reproduc declaraţiile făcute de P. P. Carp presei vieneze; din textul lor ambiguu, se poate reţine: este în curs de elaborare o lege a cultelor, în cadrul căreia se vor rezolva şi problemele cultului, şcolilor, comunităţilor şi instituţiilor de binefacere evreieşti; manifestări antisemite sunt, dar informaţiile privind persecuţiile sunt exagerate; curentele de opinie, situaţia din ţară nu permit acordarea deplinei egalităţi (9 ianuarie).

Iaşi. Ziarul antisemit „Apărarea Naţională" se pronunţă împotriva acordării titlului de „personalitate morală şi juridică" comunităţilor evreieşti. În acelaşi scop, „Alianţa antisemită" hotărăşte să organizeze întruniri publice (13-18 ianuarie).

„Egalitatea" publică extrase din statistica meseriilor. În mediul urban: meseriaşi români (ortodocşi, cetăţeni) - 26 703, meseriaşi evrei - 7 883, supuşi străini - 13 163; în mediul rural: meseriaşi români (ortodocşi, cetăţeni) - 68 557, meseriaşi evrei - 3 770, supuşi străini - 6 527. Ziarul atrage atenţia că evreii sunt numeroşi între croitori, tâmplari, vopsitori, zugravi, tinichigii, în Moldova sunt numeroşi şi între cizmari, zidari (9 februarie).

Tg. Ocna. Se înfiinţează prima secţiune sionistă (16 februarie).

Iaşi. Se reprezintă la Teatrul Naţional puternica dramă *Manasse*, scrisă de Ronetti-Roman (12 martie).

Relevând starea sanitară, dr. Babeş conchide că mortalitatea evreilor e mai scăzută datorită preceptelor de igienă de sorginte religioasă (16 aprilie).

"Egalitatea" publică o scrisoare a dlui Th. Herzl, care regretă sciziunea produsă la adunarea sionistă de la Galaţi (4 mai).

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti. „Adevărul" publică date ale recensământului din decembrie 1899. În oraş erau 282 071 de locuitori, din care 186 623 români, 43 318 evrei, iar restul de 52 130 străini, 38 600 erau austro-ungari (13 mai).

Bucureşti. În adunarea generală, pe ţară, a organizaţiei B'nei Brith, se hotărăşte: organizarea unor cursuri de istorie şi literatură iudaică; înfiinţarea unui institut de infirmiere; ajutorarea şomerilor şi a soţiilor ai căror soţi au emigrat; înfiinţarea unei şcoli agricole la Iaşi (25 mai).

„Cronica israelită", dorind a elucida ştiinţific problema numărului elevilor din ţară, publică, după M. O., din 27 decembrie 1900, datele totalizatoare: în oraşe - 195 419, în mediul rural - 73 596, deci un total de 269 015 persoane (9 iunie).

Iaşi. La şcolile secundare, evreii au dat, procentual, cel mai mare număr de promovaţi (22 iunie).

Iaşi. S. Reinhorn, arendaş, trimis în Canada, pentru a cunoaşte modul de viaţă al celor colonizaţi acolo, declară că fiecare emigrant de peste 18 ani a căpătat 44 de fălci de teren arabil, oi, câte o vacă şi un car american la 4 oameni. Au arat în comun, punând cartofi; în primăvară vor însămânţa păioase (27 iulie).

Iaşi. Se votează statutele societăţii „Iacob de Neuschotz", care-şi propune înfiinţarea unei şcoli de arte şi meserii (9 august).

Monitorul Oficial publică legea pentru învăţământul profesional. Art. 3 şi 53 precizează că el este gratuit pentru fiii de români; în limita locurilor disponibile, străinii pot fi primiţi, plătind taxă. Ei nu pot fi bursieri, iar numărul lor, în orice caz, nu poate depăşi o cincime din totalul elevilor (29 august).

Sculeni, judeţul Iaşi. Unui grup de 15-16 familii Alianţa Israelită le-a arendat un teren arabil, pe care îl lucrează singuri (1 septembrie).

„Egalitatea" publică predica rostită de dr. M. Beck, în care se arată că cei 600 de membri virtuali ai Comunităţii Evreilor din Bucureşti se pot organiza singuri, reprezentând o forţă, menită să dacă orice comunitate viabilă (7 septembrie).

Bucureşti. O delegaţie de notabili evrei a strâns mii de semnături pe o petiţie prin care cer Ministerului de Interne punerea în vigoare a Legii din 1851, privind organizarea Comunităţii din Bucureşti (22 septembrie).

Brăila, Iaşi. Din iniţiativa Alianţei Israelite (Paris), a comunităţii din Frankfurt pe Main şi a lui Claude Montefiore, au loc discuţii la Brăila cu bancherii P. Chatiner şi I. Goldenberg; iar la Iaşi, în cadrul Organizaţiei B'nei Brith, în vederea înfiinţării unor case de economii şi împrumut pentru mici meseriaşi şi mici comercianţi (12, 21 23 octombrie).

„Adevărul" reproduce un studiu al dlui G. Flaişlen, membru al Curţii de Apel, despre articolul 7 din Constituţie. Autorul consideră că, dată fiind interdicţia străinilor de a avea proprietăţi rurale, exploatarea acestora nu s-a făcut într-un regim de concurenţă, ceea ce a dus la risipă şi degradare (3 noiembrie).

Craiova. La o întrunire a conservatorilor, Take Ionescu dezminte afirmaţia lansată de liberali, după care conservatorii, ajunşi la putere, ar acorda drepturi evreilor (14 decembrie).

Iaşi. Se desfăşoară lucrările Congresului Comunităţilor israelite; participă 45 de delegaţi; preşedinte I. B. Brociner. Se adoptă, prin vot, statutul comunităţilor, alcătuit din 12 puncte; acestea alcătuiesc „Uniunea Comunităţilor Israelite din România", care a fiinţat neîntrerupt până în decembrie 1941, când a fost dizolvată sub regimul Antonescu. Se condamnă cu hotărâre jurământul „more judaico", cerându-se rabinilor să refuze prestarea lui. Se cere guvernului să recunoască numai comunităţilor dreptul de a alege hahami şi de a percepe taxe în scopul întreţinerii instituţiilor comunitare. Se acordă sprijin şcolii de agricultură de la Iaşi. Se recomandă meseriaşilor să-şi organizeze asociaţii pe profesii, în scopul unei ajutorări materiale reciproce. Se exprimă mulţumiri societăţilor filantropice străine, pentru sprijinul acordat, solicitându-l în continuare. Se cere o îmbunătăţire a programelor şcolare şi mai mult sprijin din partea păturii înstărite. Congresul consideră sionismul ca singurul mijloc de salvare a iudaismului. Se hotărăşte convocarea unui Congres al institutorilor evrei (25-27 decembrie).

1902

Delegaţi la cel de-al V-lea Congres Mondial Sionist (Basel, decembrie 1901) fac dări de seamă (Galaţi - S. Pineles; Bucureşti, Craiova, Slatina - M. Schwarzfeld; Brăila - A. Mandelbaum. Mai fac dări de seamă: Piteşti - A. Netzler; Focşani, Roman - H. Carp) (3-26 ianuarie).

Galaţi. Se publică orarul de funcţionare a clubului de lectură sionist „B'nei Zion Kadima"; în fiecare

https://biblioteca-digitala.ro

seară, afară de vineri, cititorii au la îndemână o bibliotecă şi ziare în română, idiş, germană, franceză şi engleză (11 ianuarie).
„Egalitatea" reproduce o notă semnată de Al. Macedonski, în „Forţa morală", cu ocazia reapariţiei culegerii *Cilibi Moise*, de M. Schwarzfeld, care afirmă: „Această carte este absolut preţioasă; Cilibi Moise poate să stea alături cu cei mai mari cugetători antici şi moderni. Dacă ar fi trăit în Francia, ar fi fost onorat ca Montaigne, ca La Bruyère şi alţii" (11 ianuarie).
Bucureşti. Presa publică informaţii despre fetiţa de şase ani, din familia Moscuna, care se afirmă ca un geniu - interpretativ - al pianului. În cariera ei muzicală, care a confirmat aprecierile epocii, pianista s-a numit Clara Haskil (25 ianuarie).
Bucureşti, „Egalitatea". Moare Iacob Psantir (născut în ianuarie 1820), la azilul Elisabeten. El a fost „primul cronicar al evreilor din România, care, dorind a respinge afirmaţia răuvoitoare că evreii ar fi «vagabonzi», cercetează şi strânge dovezi - pietre de mormânt, documente, scrieri istorice - privind vechimea evreilor în România" (25 ianuarie).
Galaţi. Comitetul Central Sionist informează, în scris, toate secţiunile din ţară asupra lucrărilor şi hotărârilor celui de-al V-lea Congres Mondial Sionist (26-30 decembrie 1901, Basel) (1 februarie).
Ministerul de Război a dispus ca unităţile militare să înlesnească practicarea religiei - oricare ar fi ea. „Evreilor să li se permită să fie prezenţi în sinagogi sâmbăta între 8-11 a.m." (1 februarie).
Bucureşti. În sediul societăţii „B'nei Zion David" se deschide un „Toynbee Hall" (2 februarie).
Iaşi. Se înfiinţează o societate a funcţionarilor comerciali (10 februarie).
„Egalitatea" informează despre chemarea telegrafică la Viena a lui S. Pineles de către Th. Herzl; consfătuirea urmează să aprecieze rezultatele pentru sionism ale audienţei la sultan (14 februarie).
Craiova. În Editura Ralian şi Ignat Samitca au apărut: *Pentateuchul* - traducere de A. S. Gold; *Meghilat Ester* - text ebraic şi traducere (15 februarie).
Ia cuvântul, în Camera Deputaţilor, la discuţia despre legea meseriilor, C. Mille. Referindu-se la condiţia pusă meseriaşului străin, care nu-şi va putea exercita meşteşugul decât dacă ţara sa acordă acest drept cetăţenilor români, el întreabă: „Dar în ţara românească mai sunt străini care sunt şi nu sunt străini, aceştia sunt evreii. Ce veţi face cu evreii? Le veţi aplica şi lor articolul 4 (reciprocitatea)?... (Să dovedească şi ei că există reciprocitate în ţara lor? În care ţară?)" (18 februarie).
Dorohoi. Societatea „Dorul Sionului" deschide o şcoală de adulţi; se predau ebraica, franceza, germana, matematica etc. (22 februarie).
Bucureşti. Cursul gratuit de ebraică, de pe lângă şcoala „Moria", este atât de solicitat, încât se hotărăşte deschiderea unuia paralel (22 februarie).
„Egalitatea" anunţă apariţia lucrării semnate de Bernard Lazare, *Les Juifs en Roumanie* (1 martie).
Bucureşti. Meseriaşii întruniţi la Templul Baron Hirsch deschid seria întrunirilor de protest împotriva legii meseriilor, cerând sprijinul fruntaşilor evrei (3 martie).
„Egalitatea" publică apelul Comitetului Central al Societăţilor Sioniste, prin care se anunţă crearea „Fondului Naţional", destinat cumpărării de terenuri în Palestina. Contribuţia minimă fiind de 5 bani, el se adresează tuturor (15 martie).
Focşani. Curtea cu juri condamnă pe Tiţa Pavelescu, directoarea şi proprietara ziarului antisemit „Sentinela", pentru calomnie prin presă, la 3 luni închisoare şi 100 de lei despăgubiri civile (19 martie).
Bucureşti. A. Stern este primit de rege, căruia îi relatează situaţia creată prin legea meseriilor. Regele recunoaşte imposibilitatea pentru evrei de a obţine reciprocitatea şi promite atenuarea legii prin regulamentul de aplicare (20 martie).
Iaşi. Buium Stein lasă bonuri în valoare de 20 000 de lei, din a căror dobândă să se cumpere lemne pentru pauperi, indiferent de naţionalitate; de asemenea, 6 000 de lei pentru spitalul israelit şi 1 000 pentru Societatea „Cultura" (22 martie).
Bucureşti. Un grup de intelectuali - ingineri, avocaţi, profesori, comercianţi - români, potrivnici prejudecăţilor rasiale, întemeiază o societate care-şi propune drept modalitate de acţiune concretă asimilarea, prin căsătorii mixte (1 mai).
Bernard Lazare se află în ţară pentru documentare. În acest interval au loc manifestaţii studenţeşti antisemite. C. Mille scrie în „Adevărul" din 15 mai, referindu-se la acestea: „Este vorba de a arăta nu

https://biblioteca-digitala.ro

numai dlui Lazare că vizita d-sale poate provoca mişcări de stradă contra coreligionarilor săi, dar... că - el, guvernul - nu poate face mai mult, fiindcă curentul antisemit este foarte puternic" (7-15 mai).
Bucureşti. Moare doctorul Abraham Bally (născut în acelaşi oraş, în 1845), participant activ la războiul din 1877, medic primar, prin concurs, al oraşului Călăraşi (15 mai).
Se recenzează broşura Rabinului A. Taubes, *Despre jurământul la evrei* şi jurământul „more judaico" (17 mai).
Monitorul Oficial publică un comunicat guvernamental, prin care dezminte relatările presei despre manifestaţii antisemite, acuzându-l pe Bernard Lazare că a aţâţat evreimea împotriva populaţiei româneşti (19 mai).
Brăila. Se anunţă apariţia în idiş, transcris cu caractere latine, a lucrării lui Wolf Zbarjer-Ehrenkranz, *Makel Noam. Jüdische Volkslieder* (24 mai).
Craiova. Apare, în traducerea lui Horia Carp, prima fascicolă a primului volum elaborat de H. Graetz, intitulat *Momente din istoria evreilor* (31 mai).
Viena. Presa anunţă decesul lui Adolf Weinberg, fiul lui I. L. Weinberg, fondator al primei şcoli israelite, cu A. Aschen, al „Israelitului Român" şi al Templului Coral. A. Weinberg a condus, timp de un deceniu, B'nei Brith şi a avut cuvântul hotărâtor în organizarea şi dotarea ambulanţei „Zion", încadrată în sistemul sanitar al armatei, în Războiul de Independenţă. Refuzându-i-se naturalizarea, se stabileşte la Viena (31 mai).
Bucureşti. Moise N. Halfon donează bibliotecii „Fundaţiei Universitare Carol I" 35 de cărţi în folii, ce conţin Talmudul, alte codice religioase, inclusiv codexul lui Maimonide şi al lui Abraham de Buton, unele tipărite la Amsterdam la începutul secolului al XVIII-lea (31 mai).
Apare ultimul număr - al XIX-lea - din „Anuarul pentru israeliţi" (7 iunie).
În „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris", vol. XII, Lazăr Şăineanu publică „Essais sur le judéo-allemand", apărut anterior, într-o primă formă, în „Anuarul pentru israeliţi" (14 iunie).
Freiburg. Patru societăţi ale studenţilor evrei din România: Unitas (Freiburg), Ivria (Berlin), Société Sioniste des Étudiants (Anvers) şi Eretz-Israel (Viena) se hotărăsc să coopereze; ulterior, adoptă drept platformă programul de la Basel. Ele vor fi reprezentate şi la Congresul studenţesc internaţional „Corda fratres", care va avea loc în septembrie la Budapesta (5-7 iulie).
Aflat în ţară, dr. M. Gaster este primit separat în audienţă de suverani. Regele l-a autorizat să comunice aprecierea sa favorabilă, adoptată după informaţiile furnizate, despre mişcarea sionistă. Prezenţa lui în ţară determină o anumită presă să întrebe: „Un expulzat poate reveni nesupărat... şi, dacă nu e pericol pentru ţară, de ce nu se revocă expulzarea?". Ce-i drept, expulzarea fusese revocată în 1887 (15-26 iulie).
Iaşi. Apare, sub semnătura dr. Karpel Lippe, *Meine fünfundzwanzigjährige Zionistische Agitation* (19 iulie).
Ploieşti. Evrei sefarzi şi aşkenazi îşi aleg un comitet comun pentru conducerea comunităţii locale (15 august).
„Egalitatea" reproduce, după „Frankfurter Zeitung", date statistice privind meseriaşii evrei din România. Deşi exactitatea numărului (10 015, după ziarul german, 20-21 000, după „Egalitatea") şi a ramurilor în care activează este discutabilă, esenţial este numărul mare de meserii, multe cerând efort fizic, comportând riscuri. De pildă, constructori de căruţe (290), lucrători de tavane (82), fierari (430), potcovari (142), arămari (59), tinichigii (1 135), zugravi de case (643), zidari (691), mecanici (122), tâmplari (1 050), şelari (88), lăcătuşi (160), tăbăcari (129), săpători de canale (381), sticlari (269) şi multe altele (6 august).
Bucureşti. Se formează noi cercuri sioniste (8-27 august).
Întreaga presă de limbă română şi cea internaţională menţionează sau combat nota secretarului de stat al S.U.A. - Hay - adresată puterilor semnatare ale Tratatului de la Berlin (1878), prin care se cere ca România să renunţe la discriminările impuse evreilor (13 august).
Iaşi. Bancherul Israel Haim Daniel, născut în 1812, aparţinând familiei care a întemeiat banca în 1790, a decedat (14 august).
Craiova. Apare revista de cultură „Lumea israelită"; îşi încetează apariţia în septembrie 1905; redactor - S. Grosman; editori - fraţii Samitca (27 septembie).

https://biblioteca-digitala.ro

Craiova. A avut loc înhumarea lui Isac Avram Benvenisti. Octogenarul filantrop a făcut parte, în 1848, din legiunea naţională a generalului Magheru, iar ulterior a contribuit la restaurarea Sinagogii sefarde şi la unificarea şcolilor evreieşti (1 octombrie).

„Egalitatea" reia după „La Roumanie" câteva date privind şcolarizarea tinerilor evrei. Oficiosul conservator declară că proporţia evreilor în ţară este de 5%, iar în universităţi reprezintă 10%, în ciclul secundar - 7,5%, în învăţământul primar urban - sub 6%, deşi proporţia lor în rândurile populaţiei urbane e de 25% (4 octombrie).

Paris. Marioara Ventura a fost admisă în unanimitate ca elevă a Conservatorului de artă dramatică, prima originară din România după De Max (18 octombrie).

Presa publică un extras din statistica oficiilor de imigrare din S.U.A. conform căreia, între 1 iulie 1901 - 30 iunie 1902, au sosit acolo 11 058 de evrei (18 octombrie).

În „La Renaissance latine", sub titlul „La question israélite en Roumanie", A. D. Xenopol îşi expune, într-o formă potrivită „pentru uzul străinătăţii", teoriile antisemite (8 noiembrie).

Căiuţi, judeţul Bacău. Din târguşorul care numără 40 de familii evreieşti, a plecat încă o familie în S.U.A.; în total, în ultimii trei ani, au emigrat 38 de persoane (27 noiembrie).

„Egalitatea" publică - folosindu-se de statisticile oficiale - câteva date demografice: evreii, în 1877 - 216 304; în 1894 - 243 223; în 1899 - 269 015; ultimul an este cel dinaintea emigrărilor masive; totuşi, dacă în 1877 se adaugă excedentele anuale cunoscute, adăugându-se ce se cuvine pentru anii fără date, cifra ultimă ar fi de 311 000; se poate deduce şi admite că diferenţa de 62 000 arată numărul emigranţilor dintre 1877-1899 (29 noiembrie).

Bucureşti. Ia fiinţă o nouă societate, „Uniunea culturală a studenţilor evrei", preşedinte - A. Verea (13 decembrie).

Bucureşti. Are loc inaugurarea cercului de lectură sionist, sprijinit de 15 organizaţii locale. Situat pe strada Covaci 14, ocupă două etaje. La deschidere au luat cuvântul M. Schwarzfeld, dr. Sigmond şi A. Verea (15 decembrie).

Iaşi. Apare romanul *Paria*, de Eugen Herovanu, populat de numeroase personaje evreieşti (27 decembrie).

1903

Bucureşti, Adjud, Bârlad. Organizaţiile sioniste „Bar Kohba", „Dr. I. Niemirower", „Tikwe" au organizat o serie de acţiuni culturale, reuniuni, colecte, pentru strângerea de fonduri destinate „Fondului Naţional" (3 ianuarie).

Galaţi. La şedinţa plenară a Comitetului Federaţiei Sioniste din România se analizează: „Raportul Comitetului executiv" (S. Pineles), „Chestiunea culturală" (M. Schwarzfeld), „Chestiunea Fondului Naţional" (S. Pineles). În cuvântul său, M. Schwarzfeld, membru al Comitetului Federaţiei, s-a ocupat de predarea limbii ebraice în şcolile israelite, Congresul institutorilor de limbă ebraică, înfiinţarea unor biblioteci iudaice, cercuri de cultură, tipărirea de cărţi didactice, şcoli pentru adulţi cu predarea limbii ebraice, publicaţii istorice sau literare (5-6 ianuarie).

Bucureşti. Ziarul „Egalitatea" informează că în ţară, cu ajutorul societăţii „Alianţa Israelită Universală", au luat fiinţă bănci de credit şi economie, pentru sprijinirea micilor meseriaşi şi comercianţi, în oraşele: Iaşi, Tg.-Neamţ, Buhuşi, Săveni, Craiova, Slatina, Bacău; sunt în curs de organizare în oraşele: Piatra-Neamţ, Herţa, Ştefăneşti (10 ianuarie).

Bucureşti, Giurgiu, Roman, Brăila, Galaţi, T.-Severin, Craiova, Bârlad, Hârlău, R. Sărat, Fălticeni, comunele Frumuşica şi Mihăileni. Organizaţiile sioniste „Samuel", „Benoth Zion Judith", „Astra", „Schochrerei Zion", secţia „Abrabanel", „B'nei Zion Samuel Pineles", „B'nei Zion Dr. Herzl" etc., societăţi ale meseriaşilor, de asistenţă („Cneses Israel"), culturale, iniţiază permanent diferite acţiuni culturale, seri literare, conferinţe, manifestări artistice cu concursul cadrelor didactice ale şcolilor israelite, studenţilor şi elevilor, destinate strângerii de contribuţii pentru Fondul Naţional şi înscrierea în „Cartea de Aur" a unor organizaţii sau personalităţi ale vieţii evreieşti (12-24 ianuarie).

Iaşi, Bucureşti. Conferinţe în cadrul unor cercuri de cultură: „Organizarea eveilor în lume" şi „Ce e Talmudul" (Rabin dr. I. Niemirower), „Pedagogia Talmudului" (H. Goldenkron), „Limba ebraică" (H. Scherzer), „Drepturile acordate de iudaism străinilor" (Rabin dr. Beck) (15-19 ianuarie).

Galaţi. Are loc şedinţa Comitetului Federaţiei Sioniste, cu participarea unor personalităţi, precum: S.

https://biblioteca-digitala.ro

Pineles, dr. I. Niemirower, Horia Carp, Rabin dr. M. Nacht, Noel Bring, I. M. Brociner, A. Netzler, dr. Moscovici. Din expuneri a rezultat existenţa în aproape toate oraşele a organizaţiilor sioniste. S-a propus crearea unei şcoli primare model, într-un centru evreiesc, având o unică limbă de predare: ebraica; întocmirea unui program pentru predarea ei în şcolile primare; intervenţii pentru predarea religiei mozaice şi a limbii ebraice elevilor israeliţi din şcolile secundare (2 februarie).

Bucureşti. Presa informează că în librării au apărut: un roman sionist, *Fiica Sionului*, de A. Mappo, traducere din ebraică de H. Paves (acţiunea romanului se petrece în Palestina); *Harta Palestinei* şi marşul *Haideţi, fraţi*, în română şi germană de A. Levy (Ivela) (28 februarie).

Craiova. "Cronica israelită" relevă ativitatea lui Ignat Samitca, preşedintele Comunităţii israelite de rit sefard: „Este unul din proprietarii întreprinderii de arte grafice «R. şi I. Samitca», înfiinţată în anul 1835, editură cunoscută pentru activitatea şi contribuţia ei în dezvoltarea culturii române, în întreaga ţară; printre alte lucrări, a editat şi manuale didactice pentru învăţământul limbii ebraice în şcolile israelito-române, serie compusă din 12 vol.: abecedar, gramatică, biblie, sider, meghillat, hagada, istoria şi religia mozaică; a editat, de asemenea, *Momente din istoria evreilor*, de Graetz. I. Samitca, din 1849, de când a devenit preşedinte al comunităţii, a reorganizat-o, i-a întocmit statut de funcţionare şi gestiune financiară; dovedindu-i vechimea în faţa organelor locale, a reuşit să obţină, conform prevederilor legii, recunoaşterea ei" (2 martie).

Turnu-Severin, Roman, comuna Plopana (jud. Tutova), Focşani, Bucureşti, Piteşti. Societăţile „Astra" şi „Viitorul", „Crémieux" şi „Ahavas Zion", „Or. Tikva", „Chowewe Zion Iehuda", „Chowewe Zion David", „Bar-Kohba", „Nobe" au organizat serate artistice, manifestaţii de Purim, au prezentat piese de teatru, acţiuni la care au participat un mare număr de membri (Clara Alterescu, M. Schwarzfeld, H. Axelrad etc.), în vederea colectării de contribuţii pentru „Fondul Naţional" (7-21 martie).

Brăila. „Cronica israelită" se ocupă de personalitatea dr. Sotek, cofondator al organizaţiei „Kadima", prima societate evreiască care a conceput programul naţional, aşa precum l-a înţeles dr. Herzl. A fost membru în comitetul şcolar şi în Societatea „Sacra" din Brăila, delegat la Congresul Comunităţii din Galaţi, membru al Comitetului Federaţiei Sioniştilor. Dr. Sotek, sprijinitor al şcolilor evreieşti, participant la reorganizarea comunităţilor şi conducător sionist, s-a ocupat şi de literatura iudeo-germană, fiind convins că acest dialect, vorbit de milioane de evrei, nu va dispărea nici în Diaspora şi nici în „statul naţional evreu", că idişul va trăi alături de limba ebraică, militând chiar pentru scrierea lui cu caractere latine (9 martie).

Brăila. Se alege, în localul şcolii „Schwarzmann", cu avizul secţiilor din ţară, un comitet provizoriu al „Asociaţiei evreilor pământeni". Ea înlocuieşte vechea asociaţie, ale cărei secţiuni au sucombat în 1897, când n-au mai avut dreptul de a se întruni în public. Noua mişcare a evreilor pământeni va milita, în continuare, pentru atragerea într-un singur corp a tuturor israeliţilor români care au satisfăcut legea recrutării, pentru obţinerea drepturilor civile şi politice (12 martie).

Bucureşti. Presa informează despre apariţia lucrării *Istoria diplomatică a chestiunii israelite în România*, reprodus după „Convorbiri literare", din februarie a.c. (14 martie).

Bucureşti. Cu aprobarea Ministerului Instrucţiunii Publice, au apărut cărţi de citire pentru clasa a IV-a primară, cu caracter antisemit, autori: învăţătorii L. L. Mătăsariu şi C. Andriescu; la capitolul despre domnitorul Mihail Sturza se spune: „Mihail Sturza, domnitorul Moldovei, din cauza lăcomiei de bani, a lăsat să treacă în Moldova un mare număr de evrei, care astăzi au ajuns o mare nenorocire pentru oraşele din Moldova" (29 martie).

Brăila. Sub preşedinţia lui Jacques Catz, are loc „Congresul israeliţilor pământeni"; participă, în total, 80 de delegaţi din Bucureşti, Iaşi, Galaţi, Craiova, Bârlad, Focşani, Ploieşti, Odobeşti, Podul Turcului etc. În prima zi, se prezintă programul de acţiune şi 20 de articole din statutele modificate. Congresul hotărăşte ca din organizaţie să facă parte numai acei care au satisfăcut legea recrutării, hotărând, totodată, întocmirea statisticii acestei categorii de evrei. Presa, prin ziarul „Lumea israelită", consideră că „dreptul populaţiei evreie din această ţară este un drept natural", iar „Adevărul", apreciind reorganizarea tuturor secţiilor din ţară, reţine din program ideea „luptei pentru emanciparea politică" (6-7-8 aprilie).

Iaşi. Se deschide, de către dr. K. Lippe, membru al Comitetului de acţiune, Congresul Federaţiei Sioniste din România; sunt prezenţi 74 de delegaţi, reprezentând 100 de organizaţii, precum şi reprezentanţii

https://biblioteca-digitala.ro

presei: „Egalitatea", „Lumea israelită", „Adevărul" şi „Universul". Din biroul Congresului fac parte: dr. K. Lippe (preşedinte de onoare), S. Pineles - preşedinte, I. M. Brociner, dr. Moscovici, H. Sein, dr. I. Niemirower, dr. M. Nacht, dr. Rabinovici, dr. Helfant etc. Pe ordinea de zi, raportul asupra activităţii Comitetului Federaţiei şi situaţia în mişcarea sionistă; contribuţia evreilor din România la „Fondul Naţional"; raportul financiar cu privire la propagandă şi structura organizatorică; raportul privind problemele culturale. Se propune înfiinţarea unui institut pedagogic evreiesc şi a unor biblioteci ambulante, până la crearea unei biblioteci centrale. Congresul i-a ales pe dr. Niemirower, M. Schwarzfeld şi Ad. Netzler pentru a întocmi un program cultural. Comitetul nou ales se compune din: S. Pineles - preşedinte; dr. I. Nacht; M. Brociner; dr. K. Lippe - preşedinte de onoare etc. (7-8-9, 10-11 aprilie).

Bucureşti. Ziarul „Adevărul" reproduce o convorbire a unui corespondent al ziarului „Frankfurter Zeitung" cu renumitul om politic Take Ionescu, cu privire la poziţia sa în chestiunea evreiască [...]. În legătură cu numărul evreilor din România, Take Ionescu afirmă: „Eu văd o uşurare pentru toate părţile în faptul că o parte din ei emigrează; nu voim să forţăm la emigrare, dar sunt pentru ca un anumit procent dintre dânşii să părăsească de bună voie ţara. Căci, de altfel, ce ar putea să le ajute? Să-i obişnuim cu agricultura? Educaţia în acest scop ar cere generaţii şi succesul la urmă ar fi dubios. Cererea evreilor de a fi naturalizaţi în masă e imposibil s-o îndeplinim şi anume din simple motive politice. Gândiţi-vă ce poziţie şi situaţie ocupă evreii în Moldova. Tot comerţul, meseriile, industria sunt în mâinile lor. Dacă ar mai căpăta şi drepturile politice ale românilor, evreii ar fi singurii reprezentanţi parlamentari şi comunali în Moldova" (27 aprilie).

Bucureşti. Revista „Lumea israelită", sub semnătura lui M. Schwarzfeld, publică articolul „Situaţia culturală a evreilor din România", o relatare amănunţită cu privire la preocupările şi eforturile evreilor pentru dezvoltarea învăţământului şi culturii evreieşti. Primele şcoli de băieţi apar la Iaşi şi la Bucureşti după anii '50, numărul lor creşte repede şi în câţiva ani se înzecesc; în 1903, nu este comunitate evreiască unde să nu fie şcoală israelită. Ceea ce frânează menirea lor este numărul redus al institutorilor de limbă ebraică, datorită neglijării, timp de decenii, a studiului limbii ebraice. Se menţionează primul cerc cultural „Ohle Sem" la Iaşi, condus de dr. K. Lippe. Apoi, societăţile literare, care au cursuri de ebraică („Dr. Nacht", „Dr. Niemirower" etc.), revistele ebraice „Zimrath Haaretz", „Hasilnoch", ziarul idiş „Hajoetz", „Israelitul român" (fondat de dr. Barasch), „Israelitul român", seria a II-a, „Fraternitatea", „Revista israelită", „Egalitatea" etc. Literatura didactică israelită este reprezentată, în principal, de dr. M. Beck, N. C. Popper etc. Autorul citează evrei în literatura română: dr. Barasch, Cilibi Moise, dr. M. Gaster, dr. H. Tiktin, L. Şăineanu, Candrea Hecht (filologie), Ronetti-Roman, A. Steuerman, Lupu Dichter etc. (8 mai).

Brăila. Preşedintele comunităţii este autorul unui manifest prin care se anunţă constituirea noului partid radical evreiesc; „partidul radical evreiesc are menirea de a face cunoscut că, cu toate ameninţările, cu toate dificultăţile, evreii români nu vor renunţa niciodată la lupta pentru drepturile politice în această ţară, de care i-a legat soarta" (31 mai).

Bucureşti. „Egalitatea" informează că a apărut *Dibrei haiamin lebnei Israel* (*Istoria evreilor*), vol. III, de la moartea lui Maimonide până la alungarea evreilor din Spania, de M. Braunştein-Mibaşan (13 iunie).

Bucureşti. Numeroase personalităţi ale vieţii evreieşti au fost desemnate ca delegaţi la Congresul sionist de la Basel; printre ele: dr. K. Lippe, dr. I. Niemirower, S. Pineles, M. Schwarzfeld, dr. M. Gaster, Horia Carp, dr. Cohn, rabinul dr. Nacht şi Sara dr. Nacht (4-10 iulie).

Iaşi. Presa consemnează obţinerea pentru prima oară a titlului de licenţiat al Facultăţii de Ştiinţe din Iaşi de către un tânăr evreu (Al. Silberştein) (8 iulie).

Bucureşti. „Egalitatea" anunţă că a apărut traducerea lucrării lui Th. Reinach, *Istoria şi literatura poporului israelit de la căderea templului al II-lea până în zilele noastre*, de locotenent Cristescu, prefaţa semnată de dr. K. Lippe, dr. I. Niemirower, dr. Beck (18 iulie).

Bucureşti. Presa evreiască publică o statistică a şcolilor evreieşti din Capitală. Sunt în număr de 16, dintre care 13 şcoli au localuri proprii sau în curs de execuţie, pe categorii: 7 şcoli primare de băieţi, 4 şcoli primare de fete, Azilul confesional „Thora we Zion", „Gimnaziul evreiesc", şcoli speciale (şcoala comercială „Asiel" a Societăţii „Cultura", gr. I, gradul II în formare, şcoala de meserii „Ciocanul", şcoala profesională de fete „Filip şi Raşela Focşăneanu") (18 iulie).

https://biblioteca-digitala.ro

Bucureşti. Presa evreiască publică lista definitivă cu numele delegaţilor din România pentru a participa la Congresul al IV-lea Sionist, de la Basel: dr. K. Lippe, S. Pineles, dr. I. Niemirower, dr. Nacht, M. Schwarzfeld, Horia Carp, dr. Helfant, dr. Moscovici, M. H. Sain, H. Rosenbaum, dna dr. Nacht, rabin dr. Rabinovici, dr. Kaufman, dr. Kohen, dr. Braun, dr. M. Blumberg, L. Lebensohn. Au mai fost aleşi, la Bucureşti, dr. M. Gaster şi arhitectul Sternlieb, originari din România. Personalităţi ale iudaismului, stabilite în străinătate, aleşi în România: dr. Max Nordau, Sir Montefiore, Israel Zangwill, N. Sokolov etc. (1 august).

Craiova. În Editura „R. şi I. Samitca", a apărut lucrarea „Nethiev Emuna", curs gradat de istorie a evreilor şi de religie mozaică (partea I şi a II-a) pentru uzul şcolilor israelite din ţară, autor A. S. Gold (8 august).

Bucureşti. Presa evreiască popularizează „Almanahul israelit ilustrat", apărut cu colaborarea unor personalităţi ca dr. I. Niemirower, M. Schwarzfeld, A. Steuerman, Const. Graur etc.; printre articole: „Evreii în România cu date şi tablouri statistice (privind meseriaşii evrei, evreii în comerţ, şcoli israelite etc.), „Tabloul comunităţilor din întreaga ţară" (organizare, instituţii subordonate, şcoli etc.), „Societăţi de gimnastică evreieşti", „Despre Eretz" (date statistice, colonii agricole, profesiuni etc.), „Evreii în economia ţării", „Instituţii şi societăţi filantropice evreieşti", „Evrei celebri" etc. (9 august).

„Lumea israelită" consideră că: „Congresul de la Basel este un izvor de noi speranţe; de la acest congres, sionismul nu va mai fi un deziderat" (11 august).

Bucureşti. Ziarul „Adevărul" menţionează că, în ultimul timp, guvernul liberal dă dovadă că recunoaşte existenţa mişcării sioniste. În continuare, în legătură cu aceeaşi problemă, „Adevărul" spune: „Se ştie că aceasta este o mişcare a unui număr oarecare de evrei din toată lumea, care găseşte adversari în însăşi masa populaţiei evreieşti din diferite ţări. Totuşi, sionismul, prin faptul că, la ultimul Congres de la Basel, a intrat, aşa zicând, în raporturi oficiale cu guvernele din Londra şi Petersburg, a atras atenţia şi sferelor noastre guvernamentale". „Adevărul" are, însă, şi alte consideraţii legate de consecinţele practice ale conceptului sionist şi anume emigrarea. „Trebuie să se examineze, însă, chestiunea şi din punct de vedere economic şi de văzut întrucât locurile goale lăsate de evreii care pleacă vor fi ocupate de elementele noastre româneşti autohtone şi întrucât evreii supuşi români vor fi înlocuiţi prin elemente străine şi nu poate fi indiferent faptul de a înlocui un însemnat număr de supuşi români cu supuşi bulgari, sârbi, greci, germani etc." (24-25 august).

Iaşi. A luat fiinţă Societatea corpului didactic israelit, având ca preşedinţi de onoare pe dr. K. Lippe şi dr. I. Niemirower, iar preşedinte activ pe prof. Schreiber (5 septembrie).

Iaşi. Din date statistice, publicate de Camera de Comerţ, rezultă aportul evreilor în dezvoltarea economică din unele judeţe. În judeţul Iaşi, din 20 de fabrici, 13 sunt înfiinţate sau au o participaţie de capital evreiesc: ţesătorii, mori, fabrici de spirt, de bere, de mobilă, tăbăcării, turnătorii etc. (12 septembrie).

Evrei originari din România au tradus în limbi străine opere ale unor scriitori români. S. Sabetay, originar din Craiova, a tradus şi publicat la Paris poeziile lui M. Eminescu; dr. Fridman, originar din Iaşi, profesor la Facultatea de Litere din Milano, a publicat un volum de poezii tradus în limba italiană (12 septembrie).

Bucureşti. L. Edeleanu, director al Laboratorului de chimie al serviciului minelor, a publicat „Studiul petrolului român", în colaborare cu inginerul I. Tănăsescu. Lucrarea, redactată în limbile română şi franceză, realizată cu ocazia Congresului „Asociaţiei române pentru dezvoltarea şi înaintarea ştiinţelor", a fost apreciată în mod deosebit (10 octombrie).

Bivolari. Moare Haim Tahil, în vârstă de 114 ani, cel mai bătrân evreu din ţară (17 octombrie).

Galaţi. Are loc inaugurarea noului local al Societăţii „B'nei Brith", odată cu aniversarea a 30 de ani de existenţă a organizaţiei în ţară (31 octombrie).

Bucureşti. Apare un nou ziar antisemit, intitulat „Ecoul României". „Ţara" (din 19 noiembrie) ia atitudine printr-un articol reprodus de „Egalitatea", din care extragem: „A apărut de ieri «Ecoul României», organ naţionalist, cu menirea să insulte populaţia israelită din ţară, să atâţe toate pasiunile urâte. Nu ne-am ocupa de asemenea foi, dacă n-am bănui originea guvernamentală la această publicaţie subversivă şi n-am cunoaşte ţelul ce urmăreşte" (16-19 noiembrie).

Bucureşti. Dr. A. Stern, fruntaş al vieţii evreieşti din România, face parte, alături de alte personalităţi din America şi Europa, din Comitetul executiv al Organizaţiei „B'nei Brith" (21 noiembrie).

https://biblioteca-digitala.ro

şi sinagogile din întreaga ţară se organizează servicii divine; au luat cuvântul personalităţi rabinice, conducători ai comunităţilor israelite şi ai organizaţiilor politice. S-au abordat drapele în doliu şi, în unele oraşe (Iaşi, Bucureşti, Galaţi etc.), magazinele au fost închise în ziua înmormântării. Comitetul Federaţiei Sioniste a recomandat ca toţi evreii să poarte doliu 30 de zile (24 iunie - 3 iulie).

Bucureşti. Apare publicaţia lunară „Palestina", de orientare sionistă, care are ca motto un extras din programul Congresului de la Basel: „Sionismul tinde a crea poporului evreu un cămin asigurat, în baza dreptului public, în Palestina". Printre articole: „Pribegie", de A. Steuerman, „Zilele abnegaţiunii" (Tişa beav), de M. Rosenbaum, „La Palestina", de A. Nora Rosen etc. (1 iulie).

Bucureşti. Presa informează că în anul precedent au primit subvenţii, din partea societăţii I.C.A., şcolile israelite din Capitală: şcoala profesională de băieţi „Ciocanul" (prima promoţie de 14 elevi, în 1903), şcoala profesională de fete „Filip şi Rachel Focşăneanu", şcolile de băieţi şi fete ale Comunităţii Templului de rit occidental (şcoala de băieţi şi fete), şcoala de băieţi „Moria", şcolile societăţii „Cultura" (şcoala primară de băieţi şi şcoala comercială), şcoala de băieţi „Reschith Doath" (construcţia noului local este terminată şi urmează a fi dată în folosinţă), şcoala de menaj „Baroneasa Clara de Hirsch" (şcoala s-a completat cu încă două clase), şcolile de băieţi şi fete ale comunităţii de rit sefard. Ajutoare pentru construcţii de localuri noi, ca şi pentru întreţinerea şcolilor israelite existente, au fost acordate de către I.C.A. în numeroase oraşe din ţară: Botoşani, Brăila, Buhuşi, Bivolari - Iaşi, Buzău, Focşani, Fălticeni, Galaţi, Lespezi etc. (23 iulie).

Personalităţi financiare, industriaşi, avocaţi, comercianţi din Capitală şi din provincie, distinşi pentru activitatea lor, cu înalte ordine ale României: Jacques Elias, Sal. Rosenthal, avocat al Primăriei din Craiova, Teodor Mendl (Brăila), cu „Steaua României", în grad de cavaler, Nathan Abramovici (şef divizie C.F.R.), Herman Hornştein (din Consiliul societăţii „Naţionala"), Herman Brănişteanu (doctor în drept, Brăila), Heinrich Birman (fabricant), Jean Feder, cu „Coroana României", în grad de ofiţer (23-30 iulie).

Roman. Apare ziarul „Haor", în limba ebraică (24 iulie).

Bucureşti. „Egalitatea" se ocupă de aprecierile negative ale unor publicaţii, precum „Secolul", „Vremea", „Voinţa Naţională", cu privire la drama *Manasse*, de Ronetti-Roman, jucată cu succes în Capitală şi în provincie, publicaţii care susţin că piesa „ar provoca vrajbă între români şi evrei", că ar avea „un caracter antiromânesc". M. Schwarzfeld susţine că unii critici ai dramei nu l-au înţeles pe Manasse şi au denaturat mesajul piesei lui Ronetti-Roman (13-20 august).

„L'Industrie Roumaine" (nr. 1-6) publică rezultatele unei anchete privind „Industria mare", printre care şi întreprinderi cu capital evreiesc. Deşi lucrarea nu pare a fi completă, constatăm că sunt nominalizate 53 de întreprinderi, dintre care: 4 fiinţează dinainte de 1850, una din anii '60 ai secolului al XIX-lea, 2 din anii '70, 4 din anii '80, 13 din anii '90, 25 înfiinţate în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, iar 4 după 1900. Pe ramuri industriale, judeţe şi oraşul Bucureşti, se împart astfel: 15 întreprinderi de prelucrare a metalelor (respectiv, 10 în Bucureşti, una în judeţul Brăila, una în Dolj şi 3 în Covurlui); 12 fabrici de cherestea (în judeţul Bacău - 3, în judeţul Botoşani - 1, În Dâmboviţa - 1, în Neamţ - 5, în R. Sărat - 1, în Vâlcea - 1); 6 mori (în Argeş -1, În Botoşani - 2, în Dolj - 2, în Dorohoi - 1); 5 fabrici de spirt (în Dorohoi - 2, în Iaşi - 1, în Neamţ - 2); 5 fabrici de mobilă (în Bucureşti - 1, în Covurlui - 1, în Iaşi - 2, în Neamţ - 1); 4 fabrici de piele şi talpă (în Bacău - 2, în Bucureşti - 1, în Iaşi - 1); 3 exploatări petrolifere în judeţul Prahova; 2 întreprinderi de produse ceramice (în Buzău - 1, în R. Vâlcea - 1); 2 fabrici de sticlă (în Bacău - 1, în Suceava - 1); 2 fabrici de oglinzi (în Bucureşti - 1, în Iaşi - 1); o fabrică de postav (dimie) în Prahova (23 octombrie - 25 decembrie).

Bucureşti. Din noul comitet al Uniunii generale a industriaşilor din România fac parte şi industriaşi evrei (J. Catz, M. Schapira ş.a.) (23 octombrie).

Bucureşti. „Asociaţia petroliştilor din România" şi-a ales un nou comitet, din care fac parte şi oameni de afaceri evrei (M. Schapira, M. Zentler ş.a.) (24-25 decembrie).

Bucureşti. Din componenţa unor comisii economice oficiale fac parte şi L. Edeleanu, în comisia pentru participarea „Asociaţiei exploatatorilor şi fabricanţilor de petrol", la expoziţia de la Liège; M. Schapira, în comisia pentru modificările legii pentru consolidarea concesiunilor de petrol; G. Olivenbaum şi M. Zentler, în colectivul pentru interpretarea unor prevederi din legea vamală; M. Sterling, directorul Băncii

https://biblioteca-digitala.ro

Generale Române, H. Hornstein, în consiliul de administraţie şi ca cenzori ai societăţii „Creditul petrolifer", pentru favorizarea dezvoltării industriei petroliere; M. Blank, ca administrator delegat şi director general la „Societatea de Credit" (24-25 decembrie).

1905

Bucureşti. „Cronica israelită" serbează patru ani de existenţă; are 3 000 de abonaţi evrei şi 1 600 neevrei; personalităţi politice, ca Poenaru-Bordea, fost vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor, Al. Marghiloman, N. Filipescu etc., apreciază activitatea ziarului (1 ianuarie).

Bucureşti. „Cronica israelită" informează că, în decurs de şase ani (1899-1904), au emigrat din ţară peste 9 000 de meseriaşi evrei (15 ianuarie).

Bucureşti. Încetează din viaţă dr. Iacob Felix, membru al Academiei, colaborator al dr. Carol Davila, medic-şef al oraşului Bucureşti, director al serviciului sanitar, cadru didactic universitar (19 ianuarie).

Bucureşti. „Cronica israelită" publică articolul „Problema evreiască", de S. Grosman, din care reţinem analiza pertinentă dedicată unor aspecte esenţiale; se uită „că noi nu suntem ca evreii din Europa apuseană şi din America, care se bucură de toate drepturile civile şi politice şi nici ca cei din Rusia, lipsiţi complet de orice drept. Situaţia noastră este hibridă; suntem locuitorii unei ţări libere, cu constituţie care îngăduie lupta pentru idei şi pentru drepturi, dar suntem, în acelaşi timp, supuşi la apăsare şi prigoană". De aici concluzia că evreii au a lupta pentru dobândirea drepturilor politice de către populaţia evreiască din România, că între sionişti şi ceilalţi evrei trebuie să existe un acord perfect în această problemă. Aceeaşi publicaţie reia o declaraţie a profesorului Mihail Dragomirescu, de la Universitatea din Bucureşti, făcută ziarului „Epoca": „erau vremuri când ziceam cu tot dinadinsul - şi câteodată zic şi acum - că dacă n-aş fi român aş vrea să fiu evreu. Căci la nici un popor nu se realizează mai bine ca la acest popor principiul frumosului şi al vieţii, principiul unităţii în varietate; spaniol şi chazar, polonez sau american, danez sau francez, african sau asiatic, din toate naţiile şi de toate limbile, el îşi păstrează un singur suflet, sufletul care-l leagă de unicul Dumnezeu, de Iehova" (22 ianuarie).

Bucureşti. Se înfiinţează „Banca Marmorosch-Blank"; acţionarii întruniţi în adunare generală votează schimbarea denumirii din „Societatea de credit" în „Societatea anonimă, Banca Marmorosch-Blank", cu un capital de 8 milioane de lei; presa aminteşte că o casă de bancă cu numele „Marmorosch", fondată de Iacob Marmorosch, a existat încă din anul 1848 (27-29 ianuarie).

Galaţi. A apărut lucrarea *Istoricul teatrului evreiesc*, în traducerea lui I. Feier (28 ianuarie).

Bucureşti. „Egalitatea" publică articolul anual de bilanţ „Evreii în România, în 1904", semnat de M. Schwarzfeld. „Anul 1904 a însemnat un an de progres şi de regres în acelaşi timp" (4 februarie).

Istoricul şi starea cultelor în România, editată de Casa Bisericii, are şi capitolul „Cultul evreiesc în România". Se menţionează că în ţară există 363 de sinagogi, deservite de 300 de rabini şi 240 de case de rugăciuni, deservite de 190 de rabini (4 februarie).

Galaţi, Brăila. Comisia Secţiilor Galaţi şi Brăila ale Asociaţiei israeliţilor pământeni a întocmit un memoriu, care urmează să fie adresat Corpurilor legiuitoare, cu privire la acordarea de drepturi politice evreilor din ţară; memoriul a fost trimis asociaţiilor din ţară pentru a-şi da acordul şi pentru semnarea lui de către membrii asociaţiei (4 martie).

Bucureşti. Apare primul număr din a doua serie a publicaţiei „România muncitoare", la care colaborează mulţi evrei şi care va avea un rol hotărâtor în refacerea P.M.S.D.R. (5 martie).

Iaşi. Într-o convorbire cu reprezentantul ziarului „Dimineaţa", un fruntaş al mişcării sioniste din localitate (H. Rosenbaum) declară că, la Congresul sionist care urmează să aibă loc, se va hotărî asupra viitorului stat naţional evreu, Uganda sau Palestina; după cât se cunoaşte, un mare număr de sionişti susţin emigrarea numai în Palestina (12 martie).

Bucureşti. Decorarea lui Ronetti-Roman cu medalia „Bene Merenti", cl. I, în aur, pentru merite literare (18 martie).

Bucureşti. În şedinţa Senatului, s-a votat indigenatul lui Ronetti-Roman, la cererea senatorilor C. Dissescu, Al. Pherekyde, C. C. Arion (23 martie).

Bucureşti. „Asociaţia generală a israeliţilor pământeni" a înaintat preşedinţilor Corpurilor legiuitoare şi Consiliului de Miniştri un memoriu cu peste o mie de semnături din diferite regiuni ale ţării, prin care se cere a se acorda drepturi politice evreilor pământeni, fără formalităţile în vigoare aplicate străinilor;

https://biblioteca-digitala.ro

poziţia evreilor este susţinută de numeroşi politicieni şi jurişti români şi se oglindeşte în diferite jurisprudenţe ale Curţii de Casaţie (1 aprilie).

Bucureşti. După date întocmite de direcţia de statistică din Ministerul Finanţelor cu privire la profesiunile supuse impozitului de patentă (la 1 aprilie 1904) şi în care se încadrează cârciumari, arendaşi, morari, băcani, cizmari şi negustori de încălţăminte, comercianţi de cereale etc., rezultă, pe ţară, un număr de 21 000 de patentari evrei, la un număr de 62 000 de patentari români şi 13 700 de patentari străini de diferite naţionalităţi (respectiv, 21% din numărul total al patentarilor), care au vărsat în bugetul statului peste un milion de lei din totalul de 3,8 milioane, cât reprezintă patenta pe un an (respectiv, 25% din volumul total). Datele referitoare numai la patentari din oraşe arată un număr de 14 000 de patentari evrei, din numărul total de 42 000, respectiv, 33% (1-13 aprilie).

Bucureşti. "Egalitatea" reia problema dreptului evreilor la împământenire, folosindu-se de datele ultimului **recensământ ştiinţific**, cel din 1899. Acolo, „străinii" care locuiesc în ţară sunt împărţiţi în două categorii: prima sunt cei care aparţin de drept unui stat străin şi se bucură de protecţia acelui stat, a doua categorie - în care intră evreii - sunt cei veniţi de mai multe generaţii în ţară, care au pierdut protecţia statului respectiv, fără, însă, a deveni cetăţeni români şi, ca atare, sunt şi acum lipsiţi de drepturi politice şi de o serie de drepturi civile. Foarte semnificative sunt cifrele: evreii supuşi străini sunt 5 859, cei care sunt sub „protecţie română" - 256 488 (6 mai).

Iaşi. În cadrul „Cercului ziariştilor şi literaţilor" din localitate, activează împreună ziarişti şi scriitori români şi evrei; sunt menţionate nume ca: dr. A. Steuerman, C. Blumenfeld, V. Scânteie, M. Miereanu, M. Kaufman, C. Săteanu şi alţii (13 mai).

Bucureşti. În întâmpinarea apropiatului Congres sionist mondial, „Tribuna sionistă" îşi expune punctul de vedere privind viitorul mişcării sioniste: „singura soluţie pentru păstrarea integrităţii şi demnităţii poporului evreu trebuie să fie reîntregirea lui ca naţiune de sine stătătoare"; pentru aceasta, „trebuie trezit în spiritul poporului evreu sentimentul naţional al poporului evreu, prin cultură fizică, psihică şi intelectuală", iar mijlocul cel mai eficace este „liberarea poporului evreu de orice stăpânire şi aşezarea lui într-o formaţie politică separată, într-un stat evreu", „Palestina fiind locul cel mai potrivit pentru statul evreu" (1 iunie).

Bucureşti. La Congresul „Ligii culturale a tuturor românilor", „problema evreiască" a format unul din subiectele în discuţie; unul dintre vorbitori (Teodor Mândru) şi-a exprimat părerea că „evreii reprezintă un pericol pentru interesele naţionale ale românilor" şi că „se aprobă prea multe indigenate"; preşedintele ligii, P. Grădişteanu, în cuvântul său, a spus că „a lupta contra evreilor înseamnă a face politică în cadrul ligii şi el nu este de acord" şi, în continuare, a declarat: „a nu lupta contra evreilor nu înseamnă a nenoroci ţărănimea". Şi alţi vorbitori s-au pronunţat împotriva agitaţiilor politice din cadrul Ligii culturale, astfel că propunerea lui T. Mândru n-a fost luată în consideraţie (5 iunie).

Bucureşti. Din datele statistice ale Ministerului Instrucţiunii Publice rezultă că, în ultimii ani, numărul elevilor evrei din şcolile particulare de diferite tipuri (confesionale etc.) este de aproape 17 000, reprezentând 56% din numărul total al elevilor din aceste şcoli (ortodocşi - 25%, catolici - 10%, protestanţi - 5%). Dar dacă proporţia elevilor evrei şi a taxelor care se încasează este atât de mare, în cadrul corpului didactic, profesorii evrei (439 la număr) reprezintă numai 18,5% (17 iunie).

Botoşani. Ziarul „Lumea israelită"semnalează monografia *Reorganizarea şcolilor israelite*, de S. Albrecht, directorul şcolii israelite, recent apărută; autorul prezintă un program pentru şcolile israelite şi concepţia sa în problema învăţământului (30 iunie).

Iaşi. A decedat, la 79 de ani, Herşcu Goldner, tipograf, librar, printre primii tipografi ai operelor lui I. Creangă. La înmormântare au fost de faţă delegaţii ale corporaţiei artelor grafice, toţi patronii tipografi şi librarii. În august, ziarul antisemit „Voinţa Poporului" îi consacră un necrolog: „Cu Herşcu Goldner s-a stins cel din urmă dintre bătrânii tipografi ai Moldovei, care au conlucrat cu bărbaţii de stat moldoveni, pentru deşteptarea şi luminarea poporului român...". „Herşcu Goldner, om nu prea cult, însă de o inteligenţă rară, şi-a pus la dispoziţia mişcării din 1848 casa şi tipografia sa (care erau vizitate de un Kogălniceanu, Strat, Mavrogheni, Hasdeu ş.a.)...". A fost singurul „israelit" decorat cu medalia de aur a Serviciului Credincios, cl. I (10 iulie).

Basel. Are loc al VII-lea Congres Mondial Sionist; participă delegaţi din 22 de ţări; din partea

https://biblioteca-digitala.ro

organizaţiilor din România: rabinul dr. I. Niemirower, S. Pineles, dr. Moscovici, H. Rosenbaum. Preşedinte al Congresului este ales Max Nordau, iar asistent al preşedintelui, M. M. Uşiskin. Dr. I. Niemirower a rostit, în prima zi, un panegiric despre dr. Th. Herzl. O. Marmorek a prezentat Congresului „Darea de seamă a mişcării sioniste şi a activităţii Comitetului de acţiune în ultimii doi ani". Vorbind despre România, a arătat situaţia grea a evreilor, emigrarea unui număr de 15 000 de evrei în ultimii doi ani, activitatea organizaţiilor sioniste, contribuţia mişcării sioniste la „Fondul Naţional". Discuţiile în Congres s-au concentrat asupra teritoriului viitorului stat naţional evreu; curentul „teritorialist" acceptă orice teritoriu pentru colonizare, inclusiv Uganda; curentul „palestinienii puri" se pronunţă numai pentru Palestina. Congresul aprobă ca unicul teritoriu de colonizare să fie Palestina. Preşedinte al Comitetului de conducere este ales David Wolfsohn, cunoscut şi apropiat colaborator al lui Th. Herzl. În comitetul de acţiune, ca reprezentanţi ai organizaţiilor sioniste din România, sunt aleşi: S. Pineles, dr. Moscovici, H. Rosenbaum (14-20 iulie).

Bucureşti. „Egalitatea" reproduce, din „Expres", punctul de vedere în „chestiunea evreiască". În concluzie: „evreii săraci din România şi ţăranii români formează la un loc masa de fii vitregi ai ţării, ei au una şi aceeaşi chestiune mare de rezolvat" (26 august).

Iaşi. „Universul" cere dr. I. Niemirower să-i împărtăşească părerile şi impresiile, ca participant la Congresul de la Basel. În primul rând, interlocutorul a subliniat meritele dr. Th. Herzl, „iubirea pentru Palestina, fidelitate pentru cultura evreiască; a făcut dintr-o problemă internă, doctrinară, religioasă, o chestiune universală, generală, politică". Cu privire la viitorul stat naţional evreu, el şi-a exprimat adeziunea pentru „palestinieni", „sionismul fiind o mixtură de idealuri, al chowewe-sioniştilor (colonizarea Palestinei cu evrei) şi al sioniştilor culturali, respectiv dezvoltarea spiritului evreiesc în toate ramurile, în sensul modern". În ce priveşte rezolvarea problemei evreieşti, aceasta va avea loc în Europa prin progresul omenirii şi evoluţia economico-socială, iar în celelalte părţi, printr-o emigrare chibzuită şi sistematică, printr-un „Altneuland" în Palestina, prin colonii evreieşti, care să aibă un caracter economic, dar şi cultural (1 septembrie).

Cernăuţi. Se constituie un partid evreiesc; conform programului său, noul partid sprijină Partidul Naţional Român (6 septembrie).

Bucureşti. La chemarea adresată cultului mozaic, de a lua parte la „Expoziţia naţională din anul 1906", se constituie „Comisia centrală pentru participarea cultului israelit la Expoziţia naţională din 1906", din care fac parte delegaţi ai asociaţiilor de meseriaşi, preşedinţi ai societăţilor şi organizaţiilor evreieşti, reprezentanţi ai comitetelor templelor şi sinagogilor. Dr. Beck şi Brociner sunt însărcinaţi să se ocupe de organizarea participării evreilor din Capitală şi din provincie. În întreaga ţară, Comunităţile israelite au în vedere întocmirea de monografii asupra tuturor instituţiilor comunitare, care vor cuprinde aspecte ale vieţii economice şi social-culturale. Comisia centrală face un apel către meseriaşii evrei de a participa cu diferite produse la Expoziţie, în cadrul căreia se are în vedere organizarea unui pavilion special (8-22 septembrie).

Bucureşti. În legătură cu participarea evreilor la „Expoziţia naţională din 1906", „Egalitatea" anunţă un concurs pentru o lucrare având ca temă „Istoria evreilor din România, în perioada 1866-1906"; ea urmează să fie gata până la deschiderea expoziţiei, fiind dotată cu un premiu de 400 de lei. Principalele capitole: un istoric al prezenţei evreilor în România, participarea evreilor la dezvoltarea ţării din punct de vedere economic, social, cultural, legislaţia cu privire la evrei, comunităţile evreieşti şi instituţiile comunitare şi rolul lor în viaţa evreiască, societăţile evreieşti şi activitatea lor, personalităţi evreieşti în economie, ştiinţă, literatură şi artă (9 septembrie).

Galaţi. Apare bilunar, până la 10 iunie 1906, „Steaua Sionului", editată de Cercul sionist „Francisc Montefiore". În obiectiv: apărarea intereselor generale evreieşti, programul sionist, atragerea meseriaşilor în mişcarea sionistă, intensificarea activităţii culturale şi de educaţie fizică; printre colaboratori: S. Pineles, dr. Sotek ş.a. În primul său număr, se ocupă de colectele de bani pentru „Fondul Naţional" şi apreciază că acesta trebuie să poarte caracterul de subscripţie naţională; strângerea banilor nu trebuie să apară ca o cerşetorie (15 septembrie).

Bucureşti. Ziarul „Egalitatea" consemnează că, într-o perioadă de nouă luni (ianuarie-septembrie), cu sprijinul societăţii I.C.A., au plecat din ţară, în America, un număr de 2 470 de evrei (16 septembrie).

https://biblioteca-digitala.ro

Iaşi. Din iniţiativa lui M. Rusu, ia fiinţă un cerc idişist; în program: studiul limbii şi literaturii idiş (23 septembrie).
Iaşi. La Teatrul Naţional, intră în repetiţie piesa *Cilibi Moise*, de S. Dragomir (23 septembrie).
După date statistice oficiale, în ultimii şase ani (1899-1904), au părăsit ţara 42 900 de evrei; din cauza emigrărilor masive, naşterile la evrei sunt în descreştere, deoarece cei care emigrează sunt tineri; între 1901 şi 1904, scăderea este de 857 (23 septembrie).
Focşani. Comunitatea israelită din localitate a convocat din nou Congresul Comunităţilor israelite din România, pentru luna octombrie, solicitând tuturor participarea şi trimiterea de delegaţi (30 septembrie).
Bucureşti. Ziarul „Tribuna sionistă" informează despre Conferinţa sionistă din Capitală. În discursul-program (A. Rosenbaum) se apelează la toate categoriile de evrei să se grupeze în jurul ideii naţionale, pentru aplicarea hotărârilor Congresului de la Basel; Conferinţa s-a pronunţat în favoarea luptei populaţiei evreieşti din ţară pentru obţinerea drepturilor politice (15 octombrie).
Focşani. Se deschide Congresul Comunităţilor Israelite pe ţară. Sunt prezenţi 35 de delegaţi (din Bucureşti, Iaşi, Botoşani, Dorohoi, Fălticeni, Neamţ, Craiova, Piteşti, Giurgiu, Constanţa, Caracal etc.). Printre participanţi, personalităţi ca rabinii dr. I. Niemirower, dr. Beck ş.a. Congresul stabileşte ca sarcini ale Comunităţilor să se îngrijească de problemele de cult, învăţământ, asistenţă socială; fiecare comunitate să fie recunoscută ca persoană juridică. Oriunde se află un număr de evrei, cu mijloace materiale suficiente, să poată fiinţa o comunitate; comunităţile care nu se pot întreţine singure, vor fi alipite la comunităţile din reşedinţa de judeţ. În afara localităţilor în care există şi comunităţi de rit spaniol, nu vor putea exista, în aceeaşi localitate, două comunităţi. În problemele religioase, comunitatea nu va putea lua decizii fără consimţământul rabinului din localitate. În problemele de administraţie financiară, Comunităţile sunt supuse controlului primăriei, în conformitate cu legea comunală. Toţi israeliţii care vor contribui, direct sau indirect, la întreţinerea instituţiilor vor putea fi aleşi; cei ce primesc ajutoare din partea Comunităţii nu au dreptul de a fi alegători sau aleşi. Congresul aprobă alegerea unui comitet cu reşedinţa la Bucureşti, care va elabora proiectul de lege cu privire la organizarea Comunităţilor; se va întocmi memoriul către guvern prin care se va cere recunoaşterea Comunităţii israelite ca persoană juridică; aprobă participarea cultului mozaic la Expoziţia Naţională din 1906 şi construirea unui pavilion propriu (26-27 octombrie).
Galaţi. Ziarul „Steaua Sionului" adresează un apel către populaţia evreiască, pentru a sprijini mai intens mişcarea sionistă solicită Comisiei culturale a Comitetului Federaţiei sioniste să intensifice activitatea politică şi culturală în toate organizaţiile din ţară (3 noiembrie).
Bucureşti. „Goanele" din Moldova îl obligă pe A. Stern să-l sesizeze pe primul-ministru. În jurnalul său, A. Stern notează: „Am fost azi dimineaţă la primul ministru, Gr. Cantacuzino, în somptuosul său palat din Calea Victoriei... Nababul m-a primit şi ascultat cu răbdare, dar fără ca dinamica vorbelor mele să-l mişte. Ce-i pasă lui Cressus de jidanii din fundul Moldovei?... Se uita parcă în depărtări şi rămase nemişcat... Dar este un argument care, niciodată, nu dă greş: străinătatea! Şi aşa, când îi spusei Nababului că situaţia internaţională nu este prielnică pentru o înscenare de prigonire a evreilor la noi, premierul clipi din ochi şi masca lui nepăsătoare învie. Îşi făcu o însemnare pe o foaie albă de pe biroul său, şi-mi spuse că se va ocupa de chestie" (11 noiembrie).
Bucureşti. Recunoaşterea Comunităţilor israelite ca persoane juridice determină o anchetă a presei, la care răspund: G. Panu, care este împotriva legiferării comunităţilor, fiind de acord cu recunoaşterea ca persoane juridice numai a unor instituţii comunitare - spital, şcoală; el consideră că problema evreiască se va rezolva treptat şi nu în mod brusc; Al. Djuvara, fost ministru liberal, care este favorabil unei legi cu privire la recunoaşterea Comunităţilor ca persoane juridice, dar cu o strictă supraveghere; problema evreiască se va rezolva de la sine; B. Misir, fost ministru liberal, care consideră că problema evreiască trebuie lăsată să o rezolve timpul, neputând fi rezolvată de vreun partid politic; cu un control sever din partea autorităţilor statului s-ar putea admite recunoaşterea Comunităţilor; un alt fost ministru liberal, E. Porumbaru, care este, de asemenea, pentru recunoaşterea comunităţilor, dar cu un control riguros; în sfârşit, Vasile Lascăr, care recunoaşte existenţa unei probleme evreieşti, dar nu se poate pronunţa asupra modului ei de rezolvare (18 noiembrie).
Iaşi, Galaţi. Asociaţia studenţilor evrei din Iaşi convoacă studenţii evrei din ţară la un congres studenţesc

https://biblioteca-digitala.ro

la Galaţi pentru zilele de 25-26 decembrie, la aceeaşi dată cu Conferinţa sionistă pe ţară (16 decembrie). Galaţi. Are loc a IX-a Conferinţă sionistă din România; participă delegaţi ai organizaţiilor sioniste din 26 de oraşe (Bucureşti, Brăila, Hârlău, Constanţa, Iaşi, Slatina, Craiova, Giurgiu, Călăraşi, Găieşti, Piteşti, Focşani etc.) şi un mare număr de invitaţi, reprezentând societăţi culturale şi de binefacere; conferinţa este deschisă de rabinul dr. I. Nacht. Sunt prezentate referate de către S. Pineles, asupra „activităţii organizaţiilor sioniste", dr. I. Nacht - „activitatea culturală", dr. Moscovici - „asupra propagandei", dr. Helfant - cu privire la „activitatea financiară", I. Schoerbug - despre „Fondul Naţional". S. Pineles a făcut un istoric al sionismului în România, începând cu „chowewe-sionism", până la „herzlianism"; sunt prezentate rezultatele organizaţiilor sioniste în colectele pentru „Fondul Naţional" (5% din totalul colectărilor din lumea evreiască). Dezbaterile s-au concentrat asupra problemelor culturale şi de propagandă, asupra muncii organizatorice, a educaţiei fizice. Conferinţa aprobă noul comitet executiv, al cărui preşedinte este M. Rosenbaum (25-26 decembrie).

Addenda realizată de **dr. HARY KULLER**

https://biblioteca-digitala.ro